GROOT MARTELAARSBOEK

AL DE BEKENDE MARTELAREN IN NEDERLAND

MARTELAREN VAN VREEDZAME DOOPSGEZINDE RELIGIE

en

MARTELAREN VAN LUTHERSE EN GEREFORMEERDE RELIGIE

Samengesteld door Willem Westerbeke

STICHTING DE GIHONBRON
MIDDELBURG
2019

GROOT MARTELAARSBOEK

AL DE BEKENDE MARTELAREN IN NEDERLAND

MARTELAREN VAN VREEDZAME

DOOPSGEZINDE RELIGIE

VOORWOORD

Het groot Martelaarsboek met alle bekende Nederlandse martelaren.

Johannes op Padmos kregen een dierbaar gezicht door Gods Geest waaronder van de grote schare van de gezaligde zielen, verlost uit de zware vervolgingen, en staande voor de troon van God en van het Lam. In dit visioen kwam een van de ouderlingen tot hem, aan wie Johannes vroeg: *Wie zijn deze en van waar zijn zij gekomen?* Het antwoord van de ouderling luidde: *Deze zijn het die uit de grote verdrukking komen en zij hebben hun lange klederen gewassen en hebben hun lange klederen wit gemaakt in het bloed des Lams,* Openbaring 7: 14.

1. De Troon van God is de zetel van de heerlijkheid van God de Vader, verzoend in Zijn Zoon en omgeven met de Zeven Geesten van God; een benaming voor de oneindige en eeuwige Uitgang van de Heilige Geest van de Vader en de Zoon. Deze verborgenheid wordt zinnebeeldig vertoond. Want het onzichtbare bestaan van de Heilige Drie-eenheid kan nooit in woorden vertolkt worden naar Zijn ondoorgrondelijke manier van Bestaan en Werkingen.

2. Het Lam van God, staande als geslacht, staat in het midden van de Troon. In het natuurlijke kan een geslacht lam niet staan. Het wil dus zeggen, dat Jezus Christus, de God-Mens dood geweest is en nu leeft tot in eeuwigheid. Om de waarde en rijke betekenissen van Zijn lijden, dood en opstanding in Eigen Persoon te vertegenwoordigen bij de Vader, wordt er gezegd, dat Hij in de Troon bij de Vader staat. Daar vertegenwoordigt het Lam Zijn kerk door Zijn bloed gekocht, zowel in de hemel als op aarde. De Vader ziet daar onafgebroken op Zijn Zoon als het Lam en door Hem ziet hij constant op Zijn zeer geliefde kinderen als de beminde bruidskerk van Christus, in wie de Heilige Geest woont als een Liefdegift van Vader en Zoon.

3. Hoe komen de verlosten voor de Troon? Op aarde waren ze zó zeer zwart van zonden, zó bevuild door allerlei laster en zwart gemaakt door zware vervolgingen, gemarteld en psychisch gekweld, ja onthoofd verbrand en verdronken als ketters.
Door het wassen in bloed kunnen je kleren toch niet wit worden?
De beeldspraak is duidelijk. Het bloed van Jezus reinigt de zwartste zondaren en hun klederen, dat is hun uitwendig aanzien wordt witter dan het witste wit door de Inwoning van de Heilige Geest. Wat een verschil met hun lage leven op aarde! Veracht en verdacht, veroordeeld en gevonnist. … En nu schitteren ze als sterren aan het firmament, ja als de zon aan de hemel.

4. Waarom vindt de Heere het nodig om zo vervolgd te worden of, zoals anderen, tot de dood toe gemarteld?
Om de lijdende, gedode en opgestane Jezus gelijkvormig te worden! Dit is het allergrootste voorrecht wat er op aarde bestaat: Een volgeling en mede-lijder met Jezus te mogen worden. *Indien wij met Hem lijden, zullen wij ook met Hem verheerlijkt worden.*
Jezus was de grootste Lijder, de grootste Martelaar, de meest gefolterde Man die er ooit heeft geleefd. Niet zozeer vanwege Zijn uitwendig lijden, maar de zwaarte lag in Zijn zielslijden en in de aller-vreselijkste lastering, bespotting en aanranding door mensen maar meer nog door duivelen en de miljarden boze geesten tegen wie Hij de strijd moest

voeren. Het meest diepgaand is, dat de strijd ging tegen de aanbiddelijke, heilige God, de Tweede Persoon in de hoogwaardige Drie-eenheid. Dat maakt de diepte, de breedte, de hoogte en de lengte uit, namelijk het is tegen de eeuwige, oneindige Godmens en door Hem tegen de Vader. Christus leeft als Borg, Middelaar en Verzoener, maar door Zijn lijden als Plaatsvervanger, - wat hem werd aangedaan door mensen, door kerkelijke en burgerlijke overheden, - werd hij tevens de eerste Martelaar.

5. Wanneer wordt een gelovige als martelaar verklaard?
Naar *Bijbelse maatstaf* is een kind van God een martelaar als iemand door zijn medemensen, hetzij (soms) bekeerd of onbekeerd wordt geplaagd, uit kerkelijke gemeenschap verstoten, of uit de burgerlijke omgang wordt uitgesloten. Jezus zegt, *indien gij dit een van deze kleingelovigen aandoet, hebt gij dat Mij aangedaan. En die Mijn volk aan raakt, raakt mijn oogappel aan.* En dan was het beter dat zo iemand nooit geboren was. Iemand kan een *onbloedige martelaar* genoemd worden.
In de *kerkhistorie* is een martelaar die om de waarheid wil, dus om Christus' wil ter dood wordt gebracht door wettelijke overheden, hetzij werelds of kerkelijke machten.
Er zijn 2 uitzonderingen op deze regel.
Een gelovige die door iemand wordt vermoord, wordt geen martelaar genoemd.
Iemand die door de overheid wordt gedood vanwege zijn geloof, is alleen een martelaar in *kerkelijke zin* als er in het leven kenmerken gezien worden van een oprecht geloof. Zie 1 Korinthe 13 vers 1 - 3.
In alle religie zijn er martelaars geweest. Of deze oprecht zijn in Gods ogen maakt de Heere Zelf uit en niet wij.

Dit grote ***Martelaarsboek van Nederlandse martelaren*** is in deze vorm nooit tevoren verschenen.
A. van Haamstede heeft een martelaarsboek geschreven vanaf de eerste, Jezus Christus, en vervolgens martelaren van de eerste Christelijke kerk, daarna de martelaren onder de Roomse antichrist. Hij eindigt zijn boek in het jaar 1559. Later werd een supplement toegevoegd. Zijn eenvoudige gewijde stijl maakt het boek superieur.
Van Haamstede maakt geen uitvoerige vermelding van de vervolgingen en ter dood brengen onder de Waldenzen, Katharen, Albigenzen, Boheemse broeders, enz. Hij houdt zich na de tijd van de Reformatie, 1517 alleen aan de martelaren die behoorden bij de Calvinistische, of de Gereformeerde en aanverwante religies, zoals martelaren van de Engelse staatskerk. Van Haamstede laat de Lutherse martelaren in Europa buiten beschouwing. Wel beschrijft hij de eerste martelaren in Nederland, die nog geen vast kerkgenootschap gevormd hadden en meestal bekeerd waren door het lezen van Gods Woord en Lutherse geschriften.
Tevens vermeldt hij niet de zwaarste verdrukkingen waaraan de Doopsgezinden geleden hebben in Europa en niet het minste in Zuid- en Noord-Nederland. U kunt in de martelaarsboeken van de Doopsgezinden lezen dat deze categorie niet de minste waren onder Gods kinderen in lijden, vervolgingen en godsvrucht.
Van Haamstede had groot respect voor de Doopsgezinde martelaren, die hij voor zijn ogen in Antwerpen tot as heeft zien verbranden. Maar helaas, de afkeer van een aantal Gereformeerde kerkelijken was toen ook al zo groot tegen de Doopsgezinden dat ze Van Haamstede in de vluchtelingen gemeente te Londen, hebben gecensureerd
Een soortgelijke kerkelijke en wereldlijke strijd deed zich voor in Duitsland tussen Lutheranen en Calvinistische belijders; zeer droevig om te lezen.

7. De M**artelaarsspiegel van T. J. Van Bracht** begint ook met Jezus Christus, de apostelen, de eerste christelijke kerk, martelaren onder de Rooms-katholieke kerk en andere kerkformaties. Hij vervolgt met de martelaren onder de Doopsgezinden in het begin van de Reformatie vanaf 1517, toen de religies nog in ontwikkeling waren. Hij besluit met Doopsgezinde martelaren in Europa en geeft uitvoerige informatie over de Vlaamse en Nederlandse martelaren, tot het eind van circa 1600.
Het werk van T. J. van Bracht is werkelijk uniek. Het is onbegrijpelijk dat dit martelaarsboek zo onbekend is gebleven de laatste circa 100 jaar. Misschien ook wel door negatieve publicatie van A. Kuyper. Hoewel we eraan toe moeten voegen, dat de inhoud en Godsvrucht van deze martelaars niet direct onder kritiek stonden.
Van Haamstede beschrijft ca. **55** martelaren in ons land. Van Braght beschrijft er minstens **310.** Dr. Hoog concludeert, dat d*e Doopsgezinden in de Nederlanden door de geschriften van Luther zeer veel aan Luther te danken gehad*. Ja, zelfs zó … *dat na **1531** de Reformatie in ons land een tijd lang **Anabaptistisch** is geworden.*

Het groot aantal **Baptisten-martelaren** – die hetzelfde Doopsstandpunt hebben als de Doopsgezinden - in het Verenigd Koninkrijk en daarbuiten wordt in dit boek ook niet beschreven, wellicht omdat het werk afgesloten werd voordat de Baptisten zo hevig werden vervolgd. Denk maar aan het lijden van Bunyan en veel anderen in zijn dagen.
Het aantal Baptisten die thans leven wordt berekend op circa 57 miljoen mensen. Daarbij worden geen kinderen of randkerkelijke begrepen, want evenals de Doopsgezinden, wordt er gedoopt op Belijdenis van zonden en geloof in Jezus Christus. Doopsgezinden en Baptisten komen overeen in hun leer van de doop, na voorafgaande Geloofsbelijdenis op grond van het Genadeverbond, maar verschillen in oorsprong. De een uit de Zwitserse Reformatie de ander vanuit het Puritanisme.
Nederlanders, lees en herleest de ingrijpende martelingen en executies die hebben plaatsgevonden op onze Vaderlandse bodem! Neem acht op het standvastig geloof waardoor sommigen zingend en Godverheerlijkend de brandstapel beklommen en vandaar naar de Hemelse heerlijkheid overgingen. Laten wij met schulderkenning terugkeren naar de God van de Martelaren om hun geloof na te volgen, ziende de uitkomst van hun wandel.
Afgezien van de verschillende visies over de Doop en andere kerkelijke gebruiken, kunnen we besluiten met de woorden van Paulus in Romeinen 8: *Wat zullen wij tot deze dingen zeggen? Zo God voor ons is, wie zal tegen ons zijn? Die ook Zijn eigen Zoon niet gespaard heeft, maar heeft Hem voor ons allen overgegeven, hoe zou Hij ons ook met Hem niet alle dingen schenken? Wie zal beschuldiging inbrengen tegen de uitverkorenen Gods? Wie zal ons scheiden van de liefde van Christus? Verdrukking of benauwdheid of vervolging of honger of naaktheid of gevaar of zwaard? Gelijk geschreven is: want om Uwentwil worden wij de ganse dag gedood; wij zijn geacht als schapen ter slachting. Maar in dit alles zijn wij meer dan overwinnaars, door Hem, Die ons heeft liefgehad.*

Middelburg, 1 april 2019

Willem Westerbeke

INHOUD VAN DE HISTORIE EN DE MARTELAARS VAN DOOPSGEZINDEN

VOORWOORD

1. HERVORMING DOOR DE DOOPSGEZINDEN IN ZWITSERLAND. Blz. 11

2. KORTE HISTORIE VAN DE DOOPSGEZINDEN IN NEDERLAND. Bl. 14

3. MANIFEST, DOOR DE RAAD VAN ZÜRICH, AD 1639, OM DE DOOPSGEZINDEN TE VERVOLGEN; EN EEN WEERLEGGING MET DE GELOOFSSTANDPUNTEN VAN DE OORSPRONKELIJKE HERVORMING IN ZWITSERLAND. Bl. 19

4. OVERZICHT VAN DOOPSGEZINDE MARTELAREN IN NEDERLAND. Bl. 57

5. MARTYROLOGIUM VAN ZEELAND. Bl. 79

6. GETUIGENIS VAN A. VAN HAAMSTEDE EN ANDEREN VOOR DE DOOPSGEZINDEN TEGENGEWERKT. Bl. 81

7. STADSRAAD EN PREDIKANTEN TE MIDDELBURG TEGEN DE DOOPSGEZINDEN. Bl. 82

8. PLAKKATEN TEGEN DE DOOPSGEZINDEN. Bl. 86

---

9. HET BLOEDIG TONEEL OF MARTELAARSSPIEGEL

DOOR T.J. VAN BRAGHT. Blz. 91

OVERZICHT MARTELAREN

Toelichting bij de herdruk van de Martelaarsspiegel van T.J. Van Braght

VERANTWOORDING VAN DE AUTEUR TH. J. VAN BRAGHT

1. JAN WALEN EN 2 BROEDERS. Bl. 97
2. WEYNKEN, EEN WEDUWE, DOCHTER VAN CLAES, VAN MONICKENDAM, VERBRAND IN DEN HAAG, 20 NOVEMBER, AD 1527. bl 98
3. SICKE SNYDER, Leeuwarden 1533. BL. 101
4. BETREFFENDE DE VOLGENDE SENTENTIEN:
Grietje Arents, Jan Pauw, blokmaker, Arent Janssen uit Gorckum, kramer, Barent Claeszen uit Swol, voller, Jan van Gink, Hendrich Biesman uit Maastricht, Cornelis Willemsse uit Haerlem, meubelmaker, Arent Jacobssen, Keyser uit Moonickendam en Willen Janssen uit Zutphen, Jan Jacobssen, de Noorman, inwoner van deze stad, Adriaen Cornelissen van Sparrendam, en Gerrit Claeszen van Oudenyerop, Baef Claes, een meisje, Grietje Maes; De weduwe van Gerrit, Barbara Jacobs, een meisje van Haserwoude, Breght Elberts, een meisje, Adriana Ysbrant, een meisje, Trijn Jans van Munnickendam, en Lysbeth Jans, een meisje uit Benskop, Leentgen, de vrouw van Jan van Rheenen, Adriana Jans, een meisje uit Benskop, Goechgen Jans, uit Lubik, geboren buiten Gouda, Leentgen Hendrix, een meisje uit Hertogenbosch, Griet Pieters Mollen, een meisje, Marritge,

Nadminx, een meisje uit Alkmaar, Aeltje Gillis, een meisje uit Benskop, Jannetje Jans, een meisje uit Utrecht, Aeltjen Wouters, geboren in Asperen, Pietersen, alias Borrekiek, geboren in Leiden. Albert Reyers, anders Oldeknecht; Andries Harmans van Gelre, Thymen Hendricx van Campen, Jan Janssen van den Berg. Bl. 102

4A. ANDRIES CLAESSEN VAN DRONRIJP, ONTHOOFD TE LEEUWAERDEN, 1535. BL. 110
5. WILLIAM WIGGERS VAN BARSINGHORN, IN NOORD- HOLLAND, 1534. BL. 107
6. DOOPSGEZINDEN IN MAASTRICHT, 1535. Bartholomeus van de Berge. Mathys Spangemeker en Philip Mutsemeker. Bl 111
7. Martelaren Zierikzee 8 september 1536. Pieter Gerritsz. Pieter Jorisz. Pieter Leydekker. Janneke Mens. (=Melchiorsdochter) AJRIAEN AERSEN, GERRIT VAN BENSCHOP. BL. 117
8. Martelaren te MIDDELBURG. MARcus CORNELISZN JERONIMUS JANSZ. BL 119
9. Kampen, 1535. Ghele HAme; Michiel; Peter Jans. Bl.119
10. TWAALF PERSONEN, MANNEN EN VROUWEN, VERBRAND EN ONTHOOFD; IN VUCHT, BIJ 'S HERTOGENBOSCH, 1538 En: Paulus Van Druynen, Michael Stevens; Jan Block; Adraen van 's Gravenhage. Bl 121
11. PLAKKAAT IN ENGELAND GEPUBLICEERD TEGEN DE ANABAPTISTEN, 1538. EN WAT DAAROP VOLGDE TE DELFT, 1539. Zestien mannen onthoofd met het zwaard en vijftien vrouwen verdronken. En zevenentwintig personen in 1538. Bl. 122
12. ANNEKEN JANS UIT DEN BRIEL, VERDRONKEN TE ROTTERDAM MET CHRISTINA MICHIEL BARENSZ VAN LEUVEN, OP DE 23E JANUARI 1539. BL 124
13. TJAART REYNERTS, HARLINGEN AD 1539. Bl.131
14. ARENT JACOBS, MET ZIJN VROUW EN OUDSTE ZOON, TE MONNIKENDAM AD 1539. BL 132
15 DIRK PIETERS KROON, PIETER TRIJNES, CLAES RODERS, PIETER CLAES JANSZ, VAN WORMER, IN WATERLANDT. Bl. 132
16 JAKOB EN SELI ZIJN VROUW, VAN WORMER, AD 1542. BL. 133
17 JAN EGTWERCKEN, CLASS MELISZ, AECHT MELIS, WILLEM HAAR ECHTGENOOT, HEYNE WALINGSZ, TRIJN AMKERS, CORNELIS LUYTSZ, CLAES DIRKSZ, CLAES CLAESZ, EN JONKER DIRK GERRITSZ VAN DEN BOSCH NABIJ KROMMENIERSDIJCK, 1542. BL133
18. Maria van Beckum en Ursula de vrouw van haar broer. Delden, Zutphen 1544. Bl. 134
19. PLAKAAT DAT IN WEST-FRIESLAND TEGEN MENNO SIMONS IS GEPUBLICEERD; EN TEGEN ALLEN VAN ZIJN LERING; 1543. BL. 144
20. JAN CLAESZ, EN LUCAS LAMBERTSZ, EEN OUDE MAN, GENOEMD BESTE-VAER; AMSTERDAM, HET JAAR 1544. BL. 144
21. EEN AANTAL GELOVIGEN, GEDOOPT VOLGENS HET GEBOD VAN CHRISTUS, EN EEN JONGE DOCHTER VAN 14 JAAR IN HET JAAR 1544 GEDOOD TE ROTTERDAM. Bl. 149
22. FRANCIS VAN BOLSWARD, AD 1545. BL. 150
23. QUIRINUS PIETERSZ VAN GRONINGEN, LEVENDIG VERBRAND IN AMSTERDAM, 16 APRIL 1545. Bl. 150

24. DIRK PIETERSZ SMUEL EN JACOB DEN GELDERSMAN, LEVEND VERBRAND IN AMSTERDAM, OP 24 MEI, AD 1546. Bl 152
25. ANDRIES SMUEL EN DIRK PIETERSZ. GELOOF BEVESTIGD MET HUN DOOD, IN HET AMSTERDAM, JAAR 1546. Bl. 152
26. RICHST HEYNES, IJLST, AD 1547. Bl. 156
27. ELISABETH, 1549. Bl. 156
28. ZES BROEDERS EN TWEE ZUSTERS: PIETER JANSZ, TOBIAS QUESTINEX, JAN PENNEWAERTS, GIJSBERT JANSZ, ELLERT JANSZ, LUCAS MICHIELSz, BARBARA THIELEMANS EN TRUYKEN BOENS, ALLE IN AMSTERDAM LEVEND VERBRAND, OP DE 2e MAART 1549. Bl. 160
29. FIJE EN EELKEN TE LEEUWARDEN, AD 1549. Bl. 162
30. JACOB CLAESZ VAN LANTSMEER, EN CECILIA JERONYMUS ZIJN VROUW, GEDOOD IN AMSTERDAM, IN HET JAAR 1549. Bl. 167
31. SENTENTIE VAN CECILIA JERONYMUS. Bl. 165
32. WILLEM, MARTIGEN, DIEUWERTGEN EN MARITGEN JANS, 1550. Bl. 166
33. TIJS VAN LINDT, ROERMOND AD 1550. Bl. 166
34. JACQUES DOSIE 15 JAAR, GEDOOD IN LEEUWARDEN, 1550. Bl. 166
35. VAN EEN PLAKKAT TOT INVOERING VAN DE INQUISITIE, 1550 B171
36. REYER DIRCKSZ, VERBRAND IN AMSTERDAM, 1550. Bl. 170
37. MARIKEN EN ANNEKEN, AD 1552. Bl. 173
38. HENDRICK DIRKSZ, DIRK JANSZ,ADRIAAN CORNELISZ, 1552. Bl. 173
39. **ADRIAAN CORNELISZ, GEDOOD IN HET JAAR 1552. Bl.177**
39. Zes vrome broeders, te weten, Lievijn Jansz, Meynert Hermansz, Pieter Thymansz, Reyer Egbertsz, Hendrick Anthonisz, Claes Gerbrantsz, allen om het getuigenis van Jezus Christus te Amsterdam met den vure geexecuteerd of levend verbrand. Anno 1552. Bl. 177
40. CORNELIS, EEN JONGEN; VAN KULENBURGH, 1552, Bl. 178
41. HERMAN JANSZ VAN SOLLEM, LEVEND VERBRAND IN AMSTERDAM, OP 16 FEBRUARI 1553. Bl. 179
42. SIMON DE KRAMER, VERBRAND IN BERGEN OP ZOOM, 1553. Bl. 180
43. TIJS, EEN JONGE MAN EN BERENTGE, EEN JONGE DOCHTER VERMOORD TE LEEUWARDEN, 1553. Bl. 180
44. ELIZABETH EN HADEWIJK VAN WIE DE EERSTE IN LEEUWARDEN IS VERDRONKEN EN HADEWIJK DOOD ONTKOMEN. 1549. Bl. 181
45. PIETER WITSES, EEN METSELAAR GEVANGEN TE LEEUWARDEN GEDOOD, IN HET JAAR 1553. 183
46. Digna Pietersd. in een zak gestoken en verdronken. Dordrecht 1555. Bl. 187
47. KAREL V, TEGEN DE DOOPSGEZINDEN DOOR PHILIP II, KONING VAN SPANJE, AD 1556. Bl. 189
48. AUGUSTIJN DE BAKKER, BEVERWIJK 1556. Bl. 191
49. GERRIT HASEPOOT VERBRAND, Nijmegen 1556. Bl. 192
50. JORIAEN SIMONS, CLEMENT DIRKS EN EEN VROUW genaamd MARY JORIS, Haarlem 1557 na Christus. Bl. 194
51. JORIAEN SIMONSz, HAARLEM GEDOOD 26 APRIL IN HET JAAR 1557. Bl. 194
Toelichting op dood door verbanding van Prediker Van Aken. Bl. 194
51. ZES BROEDERS WAARVAN JAAPJE MAET OP DE VOLEWIJCK, AAN PALEN GEWURGD, BUITEN AMSTERDAM, 1555. Bl. 210

52. ANNETGEN ANTHEUNIS, STIJNTGEN JANS, EVERT NOUTS EN PIETER VAN EYNOVEN, GEDOOD ROTTERDAM, IN HET JAAR 1558
53. GOVERT JASPERSz, GEMARTELD TOT DE DOOD, Goes, 1558. Bl. 211
54. WAECHLING DIRKSz, MAERTEN SCHOENMAECKER EN ADRIAEN PIETERSz, GEDOOD in Den Haag, 1558. Bl. 211
55. JORIS WIPPE, Joostenszoon te Dordrecht gedood. 1558. Bl. 211
56. JACQUES D'AUCHY, GEVANGEN AD 1558, EN VERDRONKEN TE LEEUWARDEN, IN HET JAAR 1559. Bl. 216
57. BELIJDENIS VAN CLAESKEN, LEEUWARDEN 1559. Bl. 222
58. TRIJNKEN KEUTS, MAAASTRICHT 1559. Bl. 228
59. JAN BOSCH VAN BERGH, OF JAN DURPS, MAASTRICHT 1559. Bl. 231
60. Joost Joosten te Veere in Zeeland verbrand in 1560. Bl. 233
61. HEYNDRICK EEMKENS, UTRECHT 1562. Bl. 234
62.Willeboord Cornelisz. te Middelburg in Zeeland om de evangelische waarheid gedood. Anno 1564, de 14e september. Samen met Mr. Jelis Matthijsz. Bl. 236
63. JAN GERRITSz, KETELAAR IN DEN HAAG GEDOOD DE 15E DAG VAN DECEMBER 1564. Bl. 247
64. Joos Jansz. Sommelsdijk 1563. Bl. 252
65. ADRIAEN WILLEMSz, VIANEN 1568. Bl. 252
66. JACOB DIRCKSz, MET ZIJN TWEE ZONEN, ANDRIES JACOBSz EN JAN JACOBSz, UTRECHT 1568. Bl. 254
67. Valerius van Geneff , schoolmeester. Gedood Brouwershaven. 1568. Bl. 258
68. JAN THIELEMANS EN JOB JANSZ, VERBRAND IN DEN HAAG, 1568. Bl. 258
69. HEYNDRICK ARENTSz, DEN BRIEL 1568. Bl. 262
70. PIETER PIETERS BECKJEN, LEVEND VERBRAND IN AMSTERDAM, OP DE 26E DAG VAN FEBRUARI 1569. Bl. 263
71. WILLEM JANSz UIT WATERLAND, VERBRAND TE AMSTERDAM, OP 12 MAART 1569. Bl. 266
72. JAN QUIRIJNSz, VAN UTRECHT, EEN SCHIPPER, VERBRAND IN AMSTERDAM, OP 12 MAART 1569. Bl. 268
73.CORNELIS JANSZ VAN HAARLEM, VERBRAND AMSTERDAM, OP 12 MAART 1569. Bl. 268
74. CLEMENT HENDRICKSZ, VERBRAND IN AMSTERDAM, OP DE 12e MAART, IN HET JAAR 1569. B. 270
75. LAUWERENS VERKAMER, gedood in 's Hertogenbosch 1569. Bl. 277
76. Dirk Willemsz. Ca. 18 jaar Levend verbrand, Asperen 1569. Bl. 277
77. MAERTEN PIETERS EN GRIETGEN JANS, DEN BRIEL 1569. Bl. 279
78. Hendrik Alewijnsz. Hans Marijnsz. van Oosten. Gerrit Duynherder. Verbrand te Middelburg 9 februari 1569. Bl. 281
79. Dirk Andriesz. Zierikzee 1569. Bl. 291
80. THIJS JEURIAENSz, RANSDORP EN JAN CLAESZ, WEESP 1569. Bl. 292
81. VIER VRIENDEN OPGEOFFERD IN MAASTRICHT; ARENT VAN ESSEN; URSEL ZIJN VROUW; NEELTGEN, EEN OUDE VROUW; EN TRIJNTGEN, HAAR DOCHTER, 1570. Bl. 297
82. BARBER JANS, AD 1570. Bl. 300
83. ANNEKEN OGIERS, DOCHTER VAN JAN OGIERS, EN VROUW VAN ADRIAEN BOOGAERT, VERDRONNKEN IN HAARLEM, 1570. Bl. 300
84. ALLERT JANSz, Haarlem AD 1570. Bl. 300
85. ANDRIES N., Haarlem AD 1570. Bl. 301

86. ADRIAENS PIETERSz EN BARBER JOOSTEN, HAARLEM 1570. Bl. 301
87. FAES DIRCKS, EN TWEE ANDEREN, GOUDA 1570. Bl. 301
88. Tien personen zo mannen als vrouwen, om het getuigenis van Jezus Christus te Dordrecht verbrand, omtrent het jaar 1570. Bl. 306
89. Dirk Mieuwesz. Vlissingen 1571. Bl. 306
89. GERRIT CORNELISZ, JONGE MAN TE AMSTERDAM, 1571. Bl. 307
90. Twaalf Christenen te Deventer. 1571. Ydse Gaukus. Dirk van Wezel, (Wessels) met Anneke en Janneke hun huisvrouwen. Harmen de Verwer (de Wever). Bruyn en Antheunis de Wever. (K)Claes Opreyder. Lijsbeth en Catharina Somerhuis. Lijntjen Joris en Trijntjen haar dochter. Bl. 310
91. DOUWE EEUWOUTSz, LEEUWARDEN 1571. Bl. 324
92.JAN BLOK OM HET GELOOF VERBRAND TE NIJMEGEN, 1572. Bl. 324
93. EEN JONGE MAN VAN NIJMEGEN VERBRAND TE 'S HERTOGENBOSCH. 1572. Bl. 329
94. Zeven broeders te Breda. Anno 1572. Jan Pietersz. Gelyn Cornelisz., Pieter de Gulicker; met zijn knecht. Arent Block, Cornelis Gijselaer; en een genaamd Michiel. Bl. 329
95. MAERTENS JANSZ, EN JAN HENDRICKSz VAN SWARTEWAAL, VERBRAND TE DELFT, 1572. Bl. 333
96. SANDER WOUTERSZ, VAN BOMMEL EN EVERT HENDRICKS, VAN WARENDORP, IN AMSTERDAM GEDOOD OP 3 SEPT. 1572. Bl. 348
97. JAN SMIT, 1572. Bl. 350
98. Jan Woutersz. van Kuyk (Cuyck) en Adriaanken Jans van Molenaarsgraaf, om het getuigenis van Jezus Christus te Dordrecht verbrand. 1572. Bl. 351
99. MAEYKEN VAN DEVENTER, IN ROTTERDAM GEDOOD, 1573. Bl. 378
100. REYTSE AYSESz OF OLDENBORN VERDRONKEN TE LEEUWARDEN, OP 23 APRIL 1574. Bl. 381
101. HENDRICK PRUYT, WURCKOM [Workum] 1574. Bl. 396
102. OLIVIER WILLEMSZ, VAN NIJMEGEN, LEVEND VERBFRAND, EN TWEE JONGE DOCHTERS IN ANTWERPEN, 1574. Bl. 397
103. LOUWERENS JANSz NOODTDRUFT, DELFT 1577. Bl. 398
104. ANNEKEN VAN DEN HOVE, LEVEND BEGRAVEN, 1597. Bl. 400

105. Slot van het MARTELAARSBOEK van T.J. van Braght GEBED VOOR DE WERELDLIJKE OVERHEID. Bl. 403

AL DE BEKENDE MARTELAREN IN NEDERLAND

LUTHERSE EN GEREFORMEERDE RELIGIE. Blz. 405

1. HERVORMING DOOR DE DOOPSGEZINDEN IN ZWITSERLAND

Anabaptisten (ana = her of weder; baptist = doop) zijn begonnen gelijk met de grote Hervormers in de 16e eeuw. Dopen wil in het oorspronkelijk Nederlands zeggen: iets in water of dergelijke indompelen of indopen. In letterlijke zin wordt dit woord ten onrechte gebruikt voor onze waterdoop, die in feite *besprengen* is.
Met Wederdopers worden de dopelingen bedoeld die nadat ze gedoopt werden in de Rooms-katholieke kerk zich overlieten dopen nadat ze hun geloof beleden hadden in Hervormingsgezinde kringen.
Na het grote drama van Munster in 1535 wilden degenen die zich opnieuw hadden laten dopen zich absoluut niet noemen met de naam Wederdoper, want deze agressieve vorm werd vanaf die tijd afgezworen door welgemeende Dopersen, zodat de laatsten zich lieten noemen met de naam ***Doopsgezind.***
Al de martelaren in dit document genoemd waren herdoopt op hun belijdenis, maar beschouwden de Roomse doop als totaal ongeldig. ***Ze geloofden één Doop, één Heere*** *van allen.* Vanzelf konden hun kinderen die niet gedoopt waren door de ouders, maar zich lieten dopen ná Geloofsbelijdenis nooit ***Weder***-dopers genoemd worden.

Een aantal geleerden (bijv. Harold S. Bender, William Estep, Robert Friedmann) beschouwen de Doopsgezinde beweging te zijn ontwikkeld uit de Zwitserse Broeders-beweging van Conrad Grebel, Felix Manz , George Blaurock , etc. Zij menen over het algemeen dat het wederdopersgedrag zijn oorsprong vond in Zürich , en dat het wederdoop van de Zwitserse broeders werd overgebracht naar Zuid-Duitsland, Oostenrijk, Nederland en Noord-Duitsland, waar het zich ontwikkelde tot zijn verschillende takken.
De wederdoop plechtigheid in Zwitserland begon als een wezenlijk element van de kerkhervormingen op initiatief van **Ulrich Zwingli.** Reeds in 1522 werd het duidelijk dat Zwingli op het pad van hervormingsprediking was toen hij dergelijke katholieke praktijken als tienden, de mis en zelfs *de kinderdoop met al zijn afgodische rituelen* begon te betwijfelen of te bekritiseren. Zwingli had een groep hervormingsgezinde mannen om zich heen verzameld, met wie hij de klassieke literatuur en de Schriften bestudeerde. Sommige van deze jongemannen begonnen echter het gevoel te krijgen dat Zwingli niet snel genoeg verder kon gaan in zijn hervorming. De verdeeldheid tussen Zwingli en zijn meer radicale discipelen werd duidelijk in een betoging in oktober 1523 in Zürich. Toen de discussie over de mis op het punt stond te worden beëindigd zonder enige feitelijke verandering in de praktijk aan te brengen, stond Conrad Grebel op en vroeg "wat moet er met de mis gebeuren?" Zwingli reageerde door te zeggen *dat de Raad die beslissing zou nemen.* Op dit punt antwoordde Simon Stumpf, een radicale priester uit Hongg, - een kanton - in Zwitserland: "De beslissing is al genomen door de Geest van God."
Dit incident illustreerde duidelijk dat Zwingli en zijn meer radicale discipelen andere verwachtingen hadden. Voor Zwingli zouden de hervormingen maar zo snel gaan als de Stadsraad hen toestond. Voor de radicalen had de Raad niet het recht om die

beslissing te nemen, maar de Bijbel was de uiteindelijke autoriteit van Kerkhervorming. Omdat ze gefrustreerd waren, begonnen sommigen van hen alleen de Bijbel te bestuderen. Al in 1523 begon William Reublin te prediken tegen de kinderdoop in dorpen rondom Zürich, moedigde hij ouders aan om hun kinderen niet te dopen.
Op zoek naar medestanders met andere hervormingsgezinden, schreef de radicale groep brieven aan Martin Luther , Andreas Karlstadt en Thomas Müntzer . Felix Manz publiceerde eind 1524 enkele van de geschriften van Karlstadt in Zürich. Tegen die tijd was de kwestie van de kinderdoop groter geworden en had de gemeente te Zürich aan Zwingli opgedragen om wekelijks samen te komen met degenen die de kinderdoop afwezen "totdat de zaak kon worden opgelost". Zwingli brak de vergaderingen af na twee sessies, en Felix Manz verzocht de Raad om een oplossing te vinden, omdat hij vond dat Zwingli te moeilijk was om mee samen te werken. De Raad riep toen een *vergadering voor 17 januari 1525*. Ontevredenheid met de uitkomst van dit geschil verbraken enkel Zwitserse broeders de contacten met Huldrych Zwingli .
De Raad van Zürich besliste in deze vergadering, *dat allen die bleven weigeren hun kinderen te dopen, uit Zürich moesten worden verdreven als ze niet binnen een week werden gedoopt.* **Deze Raadsbeslissing** was de eerste van een eeuwenlange vervolging en uitsluiting van de oprechte Dopersen en hun kinderen.

Omdat Conrad Grebel had geweigerd zijn dochter Rachel, geboren op 5 januari 1525, te dopen, was de beslissing van de Raad uiterst persoonlijk voor hem en anderen die hun kinderen niet hadden gedoopt. Toen zestien van de radicalen elkaar ontmoetten op zaterdagavond 21 januari 1525, leek de situatie bijzonder donker. De *Hutteriaanse Kroniek* registreert de volgende gebeurtenis:
"Na het gebed stond George van het huis van Jacob (George Blaurock) op en smeekte Conrad Grebel *om hem te dopen met de ware christelijke doop op zijn geloof en kennis.* En toen hij neerknielde doopte Conrad hem, omdat er in die tijd geen gewijde bedienaar was om dergelijk werk te verrichten. Daarna werd Blaurock gedoopt, hij op zijn beurt doopte anderen op de vergadering. Hoewel sommigen vóór deze datum de kinderdoop hadden afgewezen, markeerden deze doopbeurten de eerste her-dopen van degenen die als kinderen al waren gedoopt.

De Lage Landen
Melchior Hoffman werd betrokken met de ideeën van de wederdopers in de Lage Landen. Hoffman had Lutherse en Hervormde ideeën opgenomen, maar op 23 april 1530 werd hij "opnieuw gedoopt" in Straatsburg. Binnen twee maanden was hij naar Emden gegaan en had hij ongeveer 300 personen gedoopt. Hoffman predikte enkele jaren in de Lage Landen totdat hij werd gearresteerd en gevangen gezet in Straatsburg, waar hij ongeveer 10 jaar later stierf. Hoffman's apocalyptische ideeën waren indirect gerelateerd aan de Münster-rebellie, hoewel hij "van een andere geest" was.

Obbe en Dirk Philips waren gedoopt door discipelen van **Jan Matthijs**, maar verzetten zich tegen het geweld dat in Münster plaatsvond. Later werd hij gedesillusioneerd door het wederdoopgedrag en trok hij zich rond 1540 terug uit de beweging, maar niet voordat hij **David Joris,** zijn broer **Dirk** en **Menno Simons**, hadden ingesteld als voorganger. David Joris en Menno Simons scheidden hun wegen, waarbij Joris meer nadruk legde op 'geest en profetie', zich revolutionair opstelde, terwijl Menno *het gezag van de Bijbel* benadrukte en alle geweld afzwoer.

Verspreiding
Vanwege vervolgingen en uitbreidingen emigreerden enkele van de Mennonieten uit het Lage Land naar de Vistula delta, een regio die door Duitsers werd geregeerd, maar onder Poolse heerschappij stond, totdat het deel werd van Pruisen in 1772. Daar vormden zij de **Doopsgezinde Mennonieten** die een aantal andere Mennonieten integreerden, voornamelijk uit Noord-Duitsland.
Aan het eind van de 18e eeuw migreerden enkele duizenden van daar naar Oekraïne (dat in die tijd deel uitmaakte van Rusland), de zogenaamde Russische Mennonieten. Vanaf 1874 emigreerden velen van hen naar de prairiestaten en provincies van de Verenigde Staten en Canada.
In de jaren 1920 ging de conservatieve factie van de Canadese kolonisten naar Mexico en Paraguay. Vanaf de jaren vijftig begon het meest conservatieve van hen te migreren naar Bolivia.
In 1958 migreerden Mexicaanse Mennonieten naar Belize. Sinds de jaren 80 migreerden traditionele Russische mennonieten naar Argentinië. Kleinere groepen gingen naar Brazilië en Uruguay.
In 2015 vestigden zich enkele doopsgezinden uit Bolivia in Peru.
In 2018 leven meer dan 200.000 van hen in koloniën in Midden- en Zuid-Amerika.
Het aantal Baptisten wordt in 2018 berekend op circa 57 miljoen mensen.

Hervorming in Zwitserland uniek
De Zwitserse Hervorming was uniek in die zin, dat de eerste Hervormers het Pausdom verlieten en tevens al hun grootschalige afgoderijen, bijgeloof en menselijke tradities, die de Kerk van Christus vanaf de eerste eeuwen waren binnengeslopen. Daarbij behoorden niet in 't minst de verderfelijke gewoonten bij de Doop en het Avondmaal. Beide sacramenten wilden ze terugbrengen tot de oorspronkelijke instelling van Christus en de apostelen. Luther was zover nog niet. Calvijn later evenmin, die beïnvloed werd door de Franse Reformatie.
De Stadsraad van Zürich en andere steden kregen deze Zwitserse Hervormers fel tegen. Daardoor lieten ze de hervormingen van de Doop gedeeltelijk los. Ze bleven de kinderdoop nog handhaven maar zonder de ongeloofspraktijken. Voor de Overheid voerde het te ver om het kerkelijk doopsfundament van de Roomse Kerk te laten varen. Zie onderstaand Manifest van Zürich Het verzet van Vaticaan en het gewone volk was te groot.
Dit verzet kwam ook in de Nederlanden op gang. De Overheid wilde zo'n fundamentele wijziging in doopsleer en leven niet toestaan. Het hele Rooms-Katholieke fundament kwam op z'n kop te staan. Dit verklaart ook de reden waarom er veel meer Doopsgezinde martelaren waren dan van een andere religie.
Na 1531 wordt de Reformatie in ons land Anabaptistisch. Onder de Doopsgezinden nu bestond geen eigenlijk geestelijk ambt, en voor zover ik weet zijn slechts zelden priesters/ leraars bij de Doopsgezinden geworden. De Anabaptisten hadden hun Oudsten, Leraars of Vermaners; deze waren voor het grootste deel uit den handwerkstand voortgekomen. Vooral in den eerste tijd, toen de rumoerige en oproerige beweging nog in gang was, waren zij zeer talrijk. Bron: De Martelaren DER HERVORMING IN NEDERLAND tot 1566 Academisch Proefschrift door I. M. J. HOOG. SCHIEDAM 1885

2. MANIFEST, DOOR DE RAAD VAN ZÜRICH, AD 1639, OM DE DOOPSGEZINDEN TE VERVOLGEN;

EN EEN WEERLEGGING MET DE GELOOFSSTANDPUNTEN VAN DE OORSPRONKELIJKE HERVORMING IN ZWITSERLAND

Wanneer het gebeurde dat als gevolg van de voorgaande slechte behandeling ingesteld tegen de Zwitserse Doopsgezinden, toen degenen die deze vervolging begonnen waren, en er zelfs vanuit de gewone burgers veel tegenstand, kritiek en verwijten overheersten, hebben de Regenten van het land, en vooral van de stad Zürich, als de voornaamste in genoemd goddeloos werk van vervolging te veroorzaken, AD 1639, een manifest, hebben dezen een verontschuldiging of Apologie laten publiceren, zogenaamd een excuus en betuiging, van wat zij moesten doen en teweeggebracht hadden tegen de Doopsgezinden.
Maar omdat dit in veel opzichten niet volgens de waarheid was, maar getuigde van partijschap tegen de waarheid, verdedigden zichzelf veel van de Zwitserse broeders - die nog buiten (gevangenis)banden waren, maar in dezelfde vervolging deelden - met alle goede beleefdheid op een christelijke en bescheiden manier.
We zouden hier hun antwoord volledig en onder alle omstandigheden kunnen publiceren, omdat we het correct hebben ontvangen; maar omdat dit te veel ruimte in beslag zou nemen en dit werk onnodig zou vergroten, zullen we slechts enkele van de belangrijkste gedeelten ervan aantekenen.

1. Met betrekking tot de eerste beschuldiging die hun in het bovengenoemde manifest werd opgelegd door de heren van Zürich, namelijk dat zij zich hadden afgescheiden van de gehoorzaamheid die zij verschuldigd waren aan de Christelijke kerk; geven zij dit antwoord:

"Hierin, geschiedt ons, evenals in het begin, groot ongelijk en onrecht, want we verlangen op geen enkele manier om ons af te scheiden van de Christelijke kerk, maar proberen ons te houden bij hetzelve en bij het zuivere Woord van God, ja, om onze lichamen met goed en bloed daarvoor op te offeren. Maar de reden dat we ons niet kunnen verenigen met hun (namelijk de zogenaamde Gereformeerde) kerk, is dat haar leer in veel opzichten niet is als de oude, zuivere, apostolische Leer, noch is het in overeenstemming met de woorden en geboden van Christus, en dat wij, door Gods genadige verlichting, een betere weg voor ons hebben, namelijk, de rechte Apostolische grond, bij welke wij ook met Gods hulp willen blijven.
Evenwel niet wij, maar de voornaamste Godgeleerden en sommige van hen, zijn degenen die in het begin van de verandering in de Doop, het Nachtmaal, de Ban, en zelfverdediging of wraak, de rechte mening met ons hebben gehad. Maar zij hebben zich daarvan weer afgekeerd, wat zal blijken wanneer wij haar eerst leerstellingen en geschriften, van 100 jaar of meer geleden, recht zullen onderzoeken.

Hierop wordt in het antwoord gezegd, *welke leraren in het begin van de Hervorming de voornoemde artikelen juist leerden, waaruit zij vervolgens, en vooral hun nakomers, weer zijn afgeweken;* dit blijkt uit deze woorden:

Ten eerste, **wat de doop betreft**, wordt dit verklaard door de conferentie van **Zwingli** en **Balthazar Hubmaier,** gehouden in 1523, in Zürich, in *De Graaf;* waar Zwingli publiekelijk bekende: "Dat men de jonge kinderen niet dopen zal, voordat ze opgroeien en een redelijke leeftijd bereiken."

Hij beloofde ook dat hij het zou vermelden in zijn Artikelen, zoals hij ook deed in het achttiende artikel met betrekking tot Bevestiging, [letterlijk: *Van den Vermelden Wil*, &] waar hij zegt: "Dat het vroeger niet gebruikelijk was om kinderen te dopen; maar dat zij samen met elkaar publiekelijk werden onderwezen; dewelken dán als zij tot hun begrip waren gekomen, *catechumeni* werden genoemd , dat wil zeggen, onderwezenen in het Woord des Heils, waarop, als het geloof aldus stevig in het hart was ingeplant, en zij het met de mond hadden beleden, men haar gedoopt heeft."
"Deze beoefening van de Leer, zei hij, wilde hij dat in deze onze tijd wederom aangenomen zou worden."

Zo bekende ook zijn collega**, Oecolampadius** in een brief aan de eerder genoemde Hubmaier, en zei: "We hebben tot op de dag van vandaag geen passages in de Heilige Schriften ontmoet, die ons ertoe brengen het doopsel van kleine kinderen te bekennen, voor zover wij, naar onze kleinheid kunnen zien."
Op dezelfde manier schrijft hij in het zesde hoofdstuk van de brief aan de Romeinen over het woord Anignoratis : "Dat elke christen eerst Christus zal belijden en dan zal worden gedoopt met de uitwendige doop (van water)."

Dus schrijft ook **Sebastian Holmeyster,** predikant in Schaffhausen, in zijn traktaat aan Hubmaier: "We hebben publiekelijk bekend gemaakt voor de Raad in Schaffhausen *dat onze broeder Zwingli enigszins wil (in tegenstelling tot zijn eerdere mening), dat kinderen gedoopt moeten worden;* dat hij hierin van het recht oogmerk dwaalt en niet doet naar de waarheid van het heilige Evangelie."
Hij vervolgt en schrijft: "Voorwaar, ik heb mezelf daartoe mogen gedwongen worden, dat ik mijn kind zou dopen, die Zacharias wordt genoemd; daarom handelt gij ook op een christelijke manier, dat gij de ware doop van Christus weer aan het licht brengt; deze is lang verwaarloosd of onderdrukt. We willen ons ook verbinden om dit te doen."

Christopher Hogendorf, over het derde hoofdstuk van de eerste brief van Petrus, schrijft: "U hebt gehoord dat het geloof vóór de doop wordt gesteld, daarom is het niet alleen de doop, maar daarbij het geloof des doops, dat ons zalig maakt."

Op dezelfde manier schrijft **Cellarius** aan de bovengenoemde Hubmaier, als volgt: "Aangezien u wenst dat ik u mijn oordeel [volgens het traktaat: *ons oordeel*] betreffende de Doop en het Avondmaal zal verklaren, zal ik van harte en kort uw verzoek inwilligen."
"In de eerste plaats is het een gruwel in de ogen van God, dat kleine kinderen worden gedoopt; welke doop wordt nóch in de Heilige geschriften nóch in de voorbeelden van de heilige Apostelen verklaard; en daar getuigen ook Gods oordelen tegen, die zich openbaren in de uitdeling [of, orde in beschikking] van de geschapen dingen; want *in den beginne was de aarde woest,* &."

De predikers in Straatsburg: Wolfgang Capito, Cestor Hedio, Matthew Zell, Symphonas Polio, Theobald Niger, Johannesn Latonius, Anthonius Firn, Martinus Hatk en Martin Bucer, in hun boek getiteld *Grond en Oorzaken,* &, fol. 1, schrijf:
"Dat er in het begin van de Kerk niemand werd gedoopt of ontvangen in de heilige Christelijke Kerk, behalve degenen die zich volledig hadden overgegeven aan het Woord van Christus."
Hun grond en oorzaak voor een dergelijk gevoelen, tonen zij uit de Heilige Schriften, namelijk dat zij belijden, dat het begin (vóór) ons christelijk leven zonde is, en dat

daarom Johannes de Doper, Christus en de apostelen altijd begonnen met te zeggen: "Bekeert u, etc." Nogmaals: "In de gemeente van God is de belijdenis van zonden immer en altijd de eerste geweest, dat bij de Ouden de doop voorafging, want gewoonlijk werden volwassenen, en niet kinderen, gedoopt."
Fol. 2 en 3, zoals ook verderop, schrijven ze: "Dat zonder de doop met de Heilige Geest het water en (de) doop slechts een guichelwerk zijn."

(2) Betreffende het artikel Oorlog of de Vergelding.
Op dezelfde manier geloofden de voornaamste Lutheranen (die in het begin één waren met de Calvinistische Gereformeerden), en van de Zwinglianen met ons dat het een christen niet betaamt oorlog te voeren of weerstand te bieden. Onder hen zullen we eerst **Andreas Carlstadt** noemen, die in een klein boek over de vraag of iemand lijden en ergernis moet vergeven, gedrukt in Zürich, 1524, als volgt schrijft over tegenweer: "We zullen niet gaan dwalen door het gemaakte bezwaar: 'Oorlog is een straf van God', daarom moet er altijd iemand zijn die oorlog voert tegen een ander." Nogmaals: "Ze in het Oude Testament ook oorlog gevoerd."

Als antwoord op de eerste schrijft hij:
"Hoort daarentegen wat Christus zegt (Mattheüs 18: 7) 18: 7):" Het moet nodig zijn dat ergernissen komen, maar wee die man door wie de ergernis komt! Vandaar dat sommigen de ongenade van God verdienen, zodat Hij hen met oorlog straft en pijnigt; maar wee hem die oorlog tegen hen voert, want Hij (namelijk God) straft het kwaad met het kwade."

Antwoord op de tweede:

"De kinderen van Israël voerden oorlog, hetzij tegen zondige volken die hen niet toestonden om het beloofde land binnen te trekken, of tegen degenen die, toen zij daarin waren, hen niet in vrede gelaten hebben. En dit alles was een beeld van de geestelijke oorlog, die we nu moeten voeren in Christus, als wedergeboren en nieuwe mensen, tegen alle lasteringen en ongeloof. '
Onmiddellijk daarna gaat hij verder en schrijft: "Zij brengen ook ons dit bezwaar tegen: dat we met geweld van wapens moeten dwingen degenen die niet toestaan dat wij doen wat Recht is."
Antwoord: "Als we op een rechte en christelijke manier over de zaak willen spreken, betaamt ons de oorlog in geen geval; wij behoren volgens de leringen van Christus, te bidden voor degenen die allerlei kwaad van ons zeggen en ons als dwazen achten; ja, als zij ons op één wang slaan, om hen de andere ook aan te bieden; dan zouden wij kinderen van de Allerhoogste wezen." Tot zover Carlstadt.

Van Carlstadt gaat de schrijver verder naar **Luther** en zegt: "In een klein boek, gedrukt in Wittenberg, in het jaar 1520, verklaart Luther waarom hij de boeken van de paus heeft verbrand. Het tweeëntwintigste artikel daarvan luidt aldus:" Omdat hij leert dat het billijk is voor een christen om zichzelf te verdedigen met geweld tegen geweld; in tegenstelling tot de woorden van Christus (Mattheüs 5:40): "Als iemand u de rok afneemt, laat hem ook de mantel."
In een ander boek, ook gedrukt in Wittenberg, in het jaar 1522, zijn er onder andere artikelen gevonden (welke Sorbona als ketters uit de boeken van Luther had gehaald): "Dat hij (namelijk Luther) had onderwezen over de woorden van Christus (Matt 5:39): 'Wie u op uw rechterwang slaat, biedt hem ook de andere'; en nogmaals, (Romeinen 12:19): 'Geliefden, wreken uzelf niet, mijn allerliefsten', dat deze woorden geen adviezen zijn, dat wil zeggen, die men wel of niet mag doen', zoals veel theologen ten

onrechte onderwijzen; maar dat zij geboden zijn "dat wil zeggen geboden die men moet doen.
Nogmaals: "Het is christenen verboden om hun recht te vorderen voor het Gerecht."
Nogmaals: "Aangezien een christen de tijdelijke goederen niet mag liefhebben, zo mag hij ook om dezelve geen eed zweren."

Kort gezegd: "We zien dat Luther geruime tijd met mond en hand was tegen de Tegenweer is geweest, totdat hij eindelijk verleid werd tot een ander geloof, door de juristen, zoals Sleydanus, lib.8, 561, getuigt." Zie de oudste editie.

Een paar pagina's verder komt de schrijver te spreken over Pomeranus, Brentius, en diverse anderen, die, rond de jaren 1520, 1530, 1540, en vervolgens het werk van de Reformatie vanuit het Pausdom ondernamen, en ook krachtdadige hulpmiddelen daartoe geweest zijn. Die niettemin toentertijd niet alleen van de tegenvergelding tegen vijanden, maar ook, (tevens de ***kinderdoop***), het eedzweren en andere artikelen die niet gegrondvest zijn in het *heilige Evangelie van Jezus Christus* hebben afgeleerd. Daarentegen, zulke dingen geleerd verdedigden die daarin gefundeerd zijn. En worden nog steeds tot op de huidige dag onderwezen door de Doopsgezinden; hoewel enigen van de hiervoor genoemde Hervormers zelf, en vooral hun nakomers, wederom daarvan zijn afgeweken.

Deze en soortgelijke zaken werden, in genoemd antwoord van de vervolgde Wederdopers in Zwitserland, ter hunner kennis voorgelegd aan de heren van Zürich, en aan degenen die het voornoemde manifest hadden opgesteld als een excuus voor de begonnen vervolging; zo duidelijk aantonend dat niet de Wederdopers waren afgeweken, maar de Gereformeerden zelf, van de grond van de Reformatie. Zodat bijgevolg niet de Wederdopers die zich aan hun principes hadden gehouden, maar de afgeweken Gereformeerden, hierin de schuld hadden.
Vandaar dat de auteurs van het manifest hadden verkeerd gedaan door de voornoemde Wederdopers te beschuldigen van zichzelf te hebben afgescheiden van de gehoorzaamheid die ze verschuldigd waren aan de ware christelijke kerk, alleen omdat ze niet met hen naar de kerk zouden gaan, die Gereformeerd wordt genoemd, noch hun religie in strijd met hun ziel en geweten aannemen.
Behalve dit punt van ongehoorzaamheid tegenover de kerk, werden de Zwitserse broeders ook in het bovengenoemde manifest beschuldigd, *dat zij ook ongehoorzaam waren aan de politieke Overheid*, enz.
Maar hierop hebben ze in dat antwoord ronduit verklaard, dat dit ten onrechte van hen werd gezegd, ja, dat zij gewillig en geheel bereid waren om hun Overheid te gehoorzamen in alle rechtvaardige zaken, om voor hen te bidden, hen verschuldigde schattint, eer en vrees naar behoren te betalen; en al was het ook dat zij onrecht van hen zouden lijden, in geen geval dit te wreken; maar lijdzaam en geduldig het te verdragen om des Heeren wil.

Dit zijn de belangrijkste punten die in het manifest werden genoemd en weerlegd door de vervolgde broeders; de andere zaken zijn van klein belang en hoeven daarom hier niet te worden vermeld.
Maar zij gingen niettemin verder met de vervolgingen en verleenden geen verzachting, zoals blijkt uit de volgende verslagen. Enz.

Bron van bovenstaande: **TH. J VAN BRAGHT. DE MARTELAARSSPIEGEL. FOL 816.**

Uit bovenstaande blijkt het, dat de Doopsgezinde beweging begon in begin van de zestiende eeuw in kringen rond **Huldrych Zwingli,** die met anderen de Hervorming leidde in Zwitserland. Men praktiseerde in het begin de volwassendoop na geloofsbelijdenis, van mensen die als pasgeborene reeds waren gedoopt. *De kinderdoop werd principieel afgewezen omdat die niet het gevolg is van een bewuste en vrijwillige beslissing door betrokkene. Men baseerde zich op de Heilige Schrift en de doopspraktijk van de apostelen.*

Helaas zijn Zwingli en **Oecolampadius** afgeweken van hun eerste overtuiging. Later werden ze zelfs vervolgers van de Doopsgezinden.

Op 16 januari 1525 ontving Oecolampadius een brief van **Balthasar Hubmaier** waarin hij zijn mening vroeg over de kinderdoop; hij had deze praktijk afgeschaft en de consecratie van de kinderen vervangen door de verzamelde gemeente.

Oecolampadius antwoordde, dat hij de kinderdoop vasthield, omdat het koninkrijk der hemelen gesloten was voor niet-gedoopte kinderen vanwege de erfzonde. Het geloof van hun ouders zou in hun voordeel worden toegerekend.

Oecolampadius stuurde een fragment uit de brief van Hubmaier aan Zwingli. Blijkbaar onder invloed van Zwingli schreef Oecolampadius een tweede brief aan Hubmaier, die de kinderdoop verdedigde, dat die niet werd bevolen in de Bijbel, maar ook niet was verboden. Zelfs in het geval van volwassenen kon men niet zien of zij geloof hadden. Daarom was het geloof van de ouders en peetouders ten goede voor hun kinderen.

Zie o.a. Sachsse, Carl, *D. Balthasar Hubmaier als Theologe*. Aalen: Scientia-Verl., 1973

3. KORTE HISTORIE VAN DE DOOPSGEZINDEN IN NEDERLAND

1. **DE HEILIGE SCHRIFT GRONDSLAG VAN DE DOOPSGEZINDEN**
2. **Ontwikkeling van Doopsgezinde kerken, met name in Friesland**
3. **Doop van kinderen was een van de belangrijke factoren om te kiezen voor Hervormde Kerken.**
4. **De volgende plakkaten zijn bijzonder in *Friesland* tegen ons uitgegeven.**
5. **Inquisiteurs**
6. **Politieke situatie**
7. **Kerkelijk leven**
8. **VERDEELDHEID**
9. **TEGENWERKING predikanten**
10. **DOOPSGEZINDEN GEKWELD ONDER DISPUTEN EN GESCHRIFTEN**
11. **Grote hulp van de Gereformeerde Overheid**
12. **Aantal Broeders van de Doopsgezinden**
13. **Overzicht 1835**
14. **GELOOF EN WANDEL**
15. **OPROEP TOT WAAKZAAMHEID**

Deze verkorte historie van de Doopsgezinden in Nederland is een uittreksel uit de boeken van Dr. Steven Blaupot ten Cate: "**Geschiedenis der Doopsgezinden in Friesland" (**1839); "**Geschiedenis der Doopsgezinden in Holland, Zeeland en Utrecht** (1847).

De spelling is enigszins bijgewerkt en de uittreksels uit deze boeken zijn onder een bepaalde noemer gebracht, met soms korte toelichtingen.

1. DE HEILIGE SCHRIFT DE GRONDSLAG VAN DE DOOPSGEZINDEN

… Men mag vooronderstellen, dat de meer verlichte denkbeelden van een Geert Groote, Agricola en Wessel Gansfort ook het hunne tot een zucht naar het betere hebben bijgedragen. De school te *Adewerd* had reeds in de vorige eeuw een licht ontstoken, hetwelk vooral de naastbijgelegen gewesten bestraalde. "*Adewerd* werd als van een klooster een Hogeschool, waarheen de Edelen en Geleerden uit geheel *Friesland* samenstroomden" en van waar zij de verkregen kundigheden aan de hunnen overbrachten. Waar nu echter dat betere, wat men zocht, gevonden?

Dat werd gevonden in de *Heilige Schrift.* Door het Evangelie zelf moest men meer met de beginselen van het Christendom worden bekend gemaakt. Luther stond op, en gaf, met de Hervorming, aan het volk zijn Bijbelvertaling. Terecht mocht hij zeggen, toen de Paus zijn geschriften en zijn beeldtenis te *Rome* liet verbranden: "laat hen mij en al mijn boeken in verbranden; de mensen hebben toch de Heilige Schrift."

Door middel van de boekdrukkunst, die nu tot een hoogte was is gestegen, welke het aankopen van gedrukte werken veel goedkoper maakte dan voorheen, werd zijn vertaling spoedig in vele landen en mede hier, door middel van een *Weder-Duitse* overzetting, in 1522 bekend. Trouwens, Luther, had zijn oog op *Nederland* geslagen, als op een vruchtbare grond, waar het zaad des Evangelies wel wortel schieten zou; en nu schreef hij dan ook, in 1523, met het doel, om bij de Bijbelse begrippen voort te planten, een brief aan alle Broeders in Christus, in *Holland, Braband en Vlaanderen*. Men begaf zich ook in *Friesland* ijverig tot het lezen van de Bijbel, de geschriften van ***Luther en andere Hervormers***. Maar niet zonder sterken tegenstand van de zijde der Regering.
Het eerste plakkaat, in *Friesland* met deze bedoeling gegeven, liep zelfs zijn Bijbelvertaling in het *Nederduits* nog vooruit, werd uitgevaardigd de 8 Mei 1521, behelzende eerst een *V* geschiedkundig verslag van de moeiten, die de heilige Vader Paus Leo X en de Keizer met Luther hadden gehad, en, is vermits hij, "alreede ghecondemneert, verhart in zyn obstinate quaetheyt," een bevel tegen al zijn boeken en leringen en desgelijks tegen zijn medeplichtigen en begunstigers. Dit eerste plakkaat was voor alle Nederlandse gewesten, gelijk mede een ander van de 14 Maart 1526.

Maar nu volgt er een bijzonder plakkaat, door de **Stadhouder Schenck** in *Friesland* uitgevaardigd, waaruit men kan zien, hoe de verlichting in denkbeelden hier veld won. Het is van de 22 / December deszelven jaars 1526, gericht aan de Regering van *Leeuwarden,* en begint:
"Alsoo t' onser kennisse gecomen is, dat tele ende diuersche Ondersaten in Vrieslandt van M. Luther, ende zijnen Adherenten, in heuren huysen houden ende lesen enz. : *Soo ist, dat wy geordonneert en de gestatueert hebben, ordonneren en de statueren vermyts desen, dat nyemandt, wie hy zy, Geestelick oft Wairlyck, de boecken van M. Luther, Pomerani, Karolostadij, Melanthonis, Ecolampady, Francisci Lamberti, Jo nasen, ende andere, in der Heyliger scriften met Luther geuoelende, sampt alle die boecken in latyn oft in duytsche enz., leese, cope oft vercope, noch huere opinien int heymelick oft openbair en sustinere."*
Terwijl eindelijk alle zodanige boeken binnen drie dagen tijds moeten worden opgebracht, om verbrand te worden. Dit scheen echter niet veel geholpen te hebben.

Althans in 1529 kwam er een nog veel scherper plakkaat van de Keizer "tot extirpatie, extinctie en de abolitie van de abuesen ende dwalinghen, die *M. Luether* en de anderen Ketters hen ghefordert en de gepresumeert hebben te schryuen, preecken, leesen,

publiceren ende spreyen ouer allen Kerstenrycke, in onszen Landen en de Heerlicheyden van herwaerts ouer."

Behalve de geschriften der reeds gemelde personen, worden ook die van Wickliff, Huss, M. de Padua, Zwinglius en anderen daarin veroordeeld, alle uitgaven der Heilige Schrift, bij de Godgeleerde Faculteit te *Leuven* niet goedgekeurd, verboden; zoals ook het houden van portretten of schilderstukken, die de maagd Maria, de Heiligen of heilige zaken niet waardig voorstellen, en het zintwisten over de Heilige Schrift, vooral in twijfelachtige zaken.

Verder " dat alle onse Ondersaeten, ende andere, wonende ende verkerende in onsen Lande van *Vrieslant*, van wat staete, natie ofte conditie zy zyn," alle gemelde boeken en geschriften binnen zes weken tijds moeten overleveren, op levensstraf. Te weten, die reeds te voren hadden gedwaald, terug zijn gekomen, maar in de dwalingen hervallen zijn, " bij de viere;" en van de anderen, de mannen "bij de sweerde " en de vrouwen "bij de putte;" te gelijk met verbeurdverklaring der goederen. Dat men daarenboven geen dwalende personen mocht herbergen, maar moest aanbrengen bij de Rechters.

Schenck liet dit plakkaat nog van een eigene ordonnantie aan de Hoofdofficier vergezeld gaan, waarin hij er bijvoegde, dat alle Geestelijke personen zich moesten onthouden, de naam van Luther, zijn medestanders en dwalingen, op de predikstoel *ook slechts te noemen*, met bedreiging van ernstige straf tegen de overtreders.

In 1531 kwam het edict van de Keizer, op bl. 38 genoemd, waarin mede bevolen werd, dat zijn plakkaat van 1529 zou onderhouden en gehandhaafd worden, zonder "remissie, simulacie, gracie of verdrach".

Wij kunnen uit deze Staatsstukken opmaken, *vooreerst*, dat het getal dergenen, die de Heilige Schrift en de werken der Hervormers lazen, in *Friesland* groot was, gelijk de Stadhouder zelf, in zijn plakkaat van 1526, erkent. En *verder*, dat dit getal steeds bleef toenemen: want anders behoefden de plakkaten niet telkens gestrenger te worden, noch Schenck zodanige maatregelen van voorzichtigheid te nemen, als hij, in 1529, in zijn schrijven aan de Hoofdofficier doet.

... Men kan bovendien bij dezen niet alleen, maar ook bij D. Philips, P. van Ceulen en vele *Martelaars*, waarvan wij later zullen gewagen, op elke bladzijde zien, hoe de Heilige Schrift hun grondslag is. Vandaar dan ook hun gehechtheid aan de Heilige Schrift, het hoge gezag, 't welk zij steeds aan derzelver uitspraken hebben toegekend en hun afkerigheid van alle menselijke bepalingen en voorschriften in zaken van de Godsdienst.

Zij tonen een bekendheid met dezelve, die ons verbaasd doet staan; en **Guy de Bres**, anders hun bittere vijand, zeide niet ten ongunst van hen, "dat het scheen alsof zij de ganschen Bijbel opgegeten of op hun duimken hadden" (*Guido de Bres*, De wortel, den oorspronck ende het fundament der weder-dooperen, oft herdooperen van onsen tijde met overvloedighe wederlegginghe der sonderlinghe argumenten, door de welcke sy gewoone zijn de ghemeynte onses Heeren Jesu Christi te beroeren, ende de eenvuldighe te verleyden alles in drie boecken t'samen ghestelt ende vergadert, Cloppenburch, 1608, bl. 8.).

Langeraad schrijft: Zo er iets is, dat ons in hem mishaagt, het is zijn grenzeloze haat tegen de Anabaptisten, niet name ook tegen de aanhangers van MENNO SIMONS. Te meer verwondering wekt dit op, naarmate DE BRAY op het stuk van geloofszaken inschikkelijker was dan de meeste zijner tijdgenoten. Mij dunkt, alleen vooringenomenheid tegen en afkeer van

de woelingen en beroerten, door de Wederdopers in de eerste jaren van de Hervorming veroorzaakt, heeft hem verblind voor het goede, dat ook bij MENNO te vinden was.

Guido de Bray had het wel goed gezien, toen hij als kenmerk der Anabaptisten opgaf: „Leur constance à souffrir et à mourir". Hun standvastigheid om te lijden en te sterven. En elders met lcihte spot: "tout ainsi comme s'ils avoyent mangé la Bible". "allemaal alsof ze de Bijbel hadden opgegeten".

Bron: GUIDO DE BRAY. ZIJN LEVEN EN WERKEN. Door Dr. A. van Langeraad. Zie www.theologienet.nl.

We moeten wel in acht nemen dat De Bres allereerst fel en vurig reageert tegen de Munsterse Wederdopers, welker wangedragaingen door de vreedzame Doopsgezinden werd afgewezen.

Vervolg Historie Balupot:

… Men vindt die zelfde eerbied voor de Heilige Schrift zeker ook bij de andere *Doopsgezinde* Martelaren, maar ten minste bij die in *Friesland* óók. Wij zouden te breedvoerig worden, als wij dit door bijzonderheden wilden staven, maar men zal er van overtuigd wezen, wanneer men van Th. J. van Braght [De Martelaarsspiegel] slechts inziet. Steeds wilden zij zich laten leren, als men hun uit de Schrift een dwaling bewijzen kon, maar stelde men het gezag van de Paus of van de Kerk tegen over hun Bijbels geloof, dan verkozen zij steeds de marteldood boven een vrijlating, die zij met verzaking van het Evangelie moesten kopen. ***De Doopsgezinden hebben dus in dit opzicht zeer veel aan Luther te danken gehad***. Zij bedienden zich toch, voor het grootste gedeelte, van de overzetting, die door dezen Hervormer was geleverd; voor het ander gedeelte, waar deze overzetting nog niet geheel voltooid was, van de oude *Keulse* vertaling der *Vulgata,* die in 1526 voor het eerst in *Nederland* verscheen. Of ook van de *Neder-Saxische* overzetting van Luther, door Bugenhagen gegeven en van de *Nederduitse* vertaling des Nieuwen Verbonds, door Erasmus (112). Aan die *Neder-Saxischen* Bijbel is misschien ook van Ceulen het meest gewoon geweest, althans vóór de opening van het Dispuut te *Leeuwarden,* verzoekt hij de Gedept. Staten om zich te mogen bedienen van een oude Duitse Bijbel, vóór 30 jaren herwaarts gedrukt. Waarop geantwoord wordt, dat de Colloquenten zich wel zullen mogen behelpen met de overzetting van Luther, maar dat zij toch ook in twijfelachtige punten de grondtekst zouden mogen raadplegen.

De eigenlijk *Doopsgezinde* uitgaven der Heilige Schrift waren ook voornamelijk volgens Luther; maar de eerste verscheen niet vóór 1557, en Biestkens van Diest, te *Embden,* gaf zijn eerste druk in 1560. Van dezen druk verschenen er van 1560-1723 bijkans honderd uitgaven, in allerlei formaat, gelijk men in het *Jaarboekje* van Prof. Muller (1837) breder zien kan.

Zo was het Luther voornamelijk, die de onzen eerst met de Heilige Schrift bekend maakte. Daarom werden ***ook allen, zonder onderscheid, die slechts niet met de Roomsen gelijk bleven denken, in de aanvang Luthersen geheten***. Het was een tijd van gisting, en, voor de Roomse Kerk, van algemene verwarring. De bijzondere denkwijs van ieder afvalligen wist men nog wel niet nauwkeurig, maar men wist, dat Luther de banier opgestoken had, en men streed dus in de plakkaten tegen dezen, zijn Fauteurs en Adhaerenten, zo als de afdwalenden dikwijls worden genoemd. Vandaar, dat in bovengemeld edict van 1531 nog al gedrukt wordt op "die *Lutheriaensche* en de *andere 'ghereprobeerde' secten."* (Zo worden de Doopsgezinden ook genoemd

volgens Kerkelijken in de Martelaarsspiegel.) Op dezulke, welke tegen de *Wederdopers* in het bijzonder zijn gericht, zullen wij naderhand terugkomen. … Eindelijk, om onze Lezers niet te zeer te vermoeien, nog een plakkaat van 1544, met verbod, om gevluchte Ketters te herbergen, te begunstigen of hun goederen en zaken te besturen, met bevel, om van hun verblijf en bezittingen aangifte te doen. Elders lezen we in een plakkaat: "De vermaledyde secten die dagelijckx opstaen *ende vermeerderen*, vertrecken ende hen vluchtich gemaickt hebben, hen onthoudende verborgen, ende in sulcke secreete plaetsen, dat onsen Officiers deselue nyet en hebben kunnen achterhaelen".

Deze stukken verstrekken ons ten bewijze van de gedurige aanwas der *On-Roomsen* in *Friesland*, die, vroeger *Lutheranen* genoemd, thans die naam niet meer dragen, zodra de *Doopsgezinden* bekend geworden zijn.

4. Ontwikkeling van Doopsgezinde kerken, met name in Friesland

... Maar het is voor ons oogmerk voldoende, het duidelijker gemaakt te hebben uit de besluiten der Regering, *hoe* de *Doopsgezinde* gevoelens hier het eerst wortel schoten, zich vastzetten en door niet weinige mensen werden omhelsd. Men noemde de eerste *On-Roomsen* meestal *Lutheranen. Die Lutheranen* zijn niet uit schrik voor de plakkaten bezweken, neen! Maar zij toonden het naderhand, wie zij waren en hoe zij gevoelden, toen de brandstapels rookten. Men kon in Friesland geen Lutheraan of *Hervormde* vinden, die wegens zijn geloof werd ter dood gebracht; men raadplege alle wereldlijke en kerkelijke geschiedenissen. Wel werden ook zij hevig vervolgd, zodat zij hun leven door de vlucht, vooral naar *Oost-Friesland*, even als wij, moesten trachten te redden, maar dit was niet vóór het midden der 16e eeuw. Toen het dus bekend werd, met welk soort van *Lutheranen* (eigenlijk *Doopsgezinden)* men in *Friesland* te doen had, veranderden ook de plakkaten van toon en benaming. Wij bleven echter veel aan Luther verschuldigd, zo als gezegd is. Wij stonden op het fundament der Apostelen en Profeten, waarvan Christus de uiterste hoeksteen is, en dit fundament, wie had ons sterker daarop bevestigd, dan de man van *Wittenberg ? Zo* was het de Heilige Schrift, ons vooral door hem in handen gegeven, die ons meer deed naderen tot dat Christendom, gelijk het in de dagen der Apostelen werd beleden.

Derhalve komt mij dit gevoelen, aangaande onzen oorsprong, het waarschijnlijkste voor, 't welk ook door Pieter van Ceulen, reeds in die zelfde 16e eeuw, openlijk werd uitgesproken: "dat de *Doopsgezin*den door *het levendige Woord Gods* tot kinderen des Allerhoogsten uit genade wedergeboren zijn."

5. Doop van kinderen was een van de belangrijke factoren om te kiezen voor Hervormde Kerken.

… Hier vindt men ook de reden, waarom de *Doopsgezinden* zich, althans in *Friesland, juist toen* openbaarden. Het is waar, die behoefte aan een betere Godsdienst dan de Kerk schonk, die geest tot onderzoek van de Heilige Schriften, die liefde tot de waarheid, hadden reeds langer bestaan bij sommigen, en ook dit had medegewerkt om de Hervorming van de 16e eeuw *voor te bereiden* en daar te stellen. Nu echter, in dezen woelige en onrustige tijd, werd de spanning en gisting der gemoederen algemeen. De schok, dien Luther aan de Roomse Kerk gegeven had, werd ook hier gevoeld. De mensen beurden het hoofd uit de duisternis van het Pausdoms op, verwachtten meerder licht, maar werden eerst nog door onvaste begrippen geslingerd.

Vandaar, dat de Hervormers zelve en allen, die aan hun zijde optraden, ook dikwijls van elkander zozeer in gevoelens verschilden. Daarom vindt men aan de zijde van Luther een Carlstadt en de *Munsterse Wederdopers* naast de Doopsgezinden.

… Het liefst zou ik bij de *Doopsgezinden* uitgaan van het denkbeeld van ***Herstelling.*** Men wilde, op grond der Heilige Schrift, herstellen, wat in de loop der tijden bedorven was, en alzo terugbrengen tot het eerste Christendom, zo als het zich met zulke luister in de dagen der Apostelen openbaarde.

Dat van de *On-Roomsen* geen meer dan de *Doopsgezinden* door de heersende Kerk werden vervolgd, sprak vanzelf. Men hield toch dezen voor het zelfde volk als de Munsterse oproermakers, of, op zijn best, voor derzelver afstammelingen. Beider gevoelens omtrent de Doop gaven geredelijk een ongelukkige aanleiding daartoe.

(De *Doopsgezinden verwierpen het afgodische doopstelsel van de Rooms Kerk.* Daarmee verwierpen ze het fundament van het Kerkelijk leven. Vandaar dat tegen hen de grootste vervolging uitbrak. Luthersen, Calvinisten en andere partijen handhaafde de doop van de Roomse kerk, maar verwierpen de Roomse bijgelovigheden en gemaakte ceremonie. Het handhaven bij de Hervormers van de doop door Roomse Kerk gedaan, weerhield Rome ervan hen in een groot aantal gevallen tot het scherpste toe te vervolgen. Bovendien baande de handhaving van de Roomse doop de weg van de meeste burgers om de Hervormde Kerk te kiezen, in tegenstelling van de Doopsgezinde kerken die zeer zwaar werden vervolgd.)

Gezien de radicale verandering en herstelling van de Doopsgezinden naar het voorbeeld van de eerste Christelijke Kerk, waren zij eigenlijk de sterkste Hervormers, die een gehele omkering in het geestelijke, een terugleiding tot de Apostolische tijd, wilden bewerkstelligen. Zij trachtten dit geloof zuiver te beleven. Spraken wij over de *Doopsgezinden* in het algemeen, wij zouden vele loffelijke getuigenissen, omtrent hun vrome en Godzalige wandel kunnen aanhalen. Als een karaktertrek van de meesten hunner in die dagen zou men mogen noemen zekere stille zachtmoedigheid en warme liefde. Men zou evenwel verkeerd handelen, wanneer men hun geheel Genootschap naar vele hunner toenmalige hoofden wilde beoordelen. Deze hadden minder van de vroomheid der Heiligen dan van de ijver en moed der Martelaren, en waren dus ook meer geschikt om op te wekken, aan te vuren, mede te slepen. Deze waren uit derzelver aard de bouwmeesters van de Kerk, die opgetrokken werd, gene de kostbaarste stenen aan het gebouw.

Wat echter een, in de laatste jaren opgekomen en niet verwerpelijk denkbeeld ten opzichte van onze Geloofsgenoten in het algemeen schijnt te zijn, dat zij *eerst* als geheel buiten de wereld leefden; *daarna* de wereld naderden en *eindelijk* met haar meer en meer en allengs geheel in aanraking en gemeenschap kwamen; dat geloof ik geheel op de Friese *Doopsgezinden* te mogen toepassen. Dat bracht het *denkbeeld van hun Godsrijk* mee.

6.

7. **De volgende plakkaten zijn bijzonder in *Friesland* tegen ons uitgegeven.**

Wij zullen de plakkaten, in het algemeen tegen de Ketters uitgevaardigd, slechts aanstippen. Behalve dat van 1521, en andere reeds genoemde, zijn de voornaamste die van 1535, 1537, 1540, 1544, 1550, 1555, 1556, 1567, 1568, 1569 en 1570.

Tegen de *Wederdopers* in het algemeen werd een sterk plakkaat gegeven in 1528, in 1554 en 1566. Het laatste is de beruchte *moderatie,* door het volk *moorderatie* genoemd, waarin voorkomt: "dat hervallen Ketters, mits nieuw leedwezen tonende, met ballingschap zullen mogen voldoen.

4. *Van de* 9 *Maart* 1535, gericht aan het Bestuur van *Franeker,* dat de eigenaars hun landen of huizen niet mogen verhuren of in pacht geven aan iemand der Wederdopers; of, zo dit geschied is, dezelve er uit moeten verdrijven, bij poene [straf] van honderd Caroli guldens.

5. *Van de* 30 *Juni* 1535, gericht aan het zelfde Bestuur, dat niemand voor de Wederdopers zal mogen solliciteren of supplicatie presenteren om gratie of remissie, daar zij niet in genade ontvangen, maar met vuur en zwaard gestraft zullen worden, zullende de aanbrengers een derde deel der verbeurdverklaarde goederen genieten.

6. *Van de* 3 *Juli* 1536, aan het Bestuur van *Leeuwarden,* dat alle, die enige goederen, toebehorende aan Wederdopers of Wedergedoopten, onder zich hebben of gebruiken, dezelve binnen een maand zullen moeten aanbrengen in de Griffie van de Hove, omdat dezelve nl. alle verbeurd zijn verklaard.

7. Van de 20 *Augustus* 1537, van de Stadhouder, om te publiceren een Ordonnantie tegen de Wederdopers, door de Keizer gegeven, de 20 Juli van het zelfde jaar, aan het Bestuur van *Friesland,* met het doel om gemelde sekte te extirperen [uitroeien] en het Bestuur aan te manen tot betere waakzaamheid.

8. *Van de* 24 *Mei* 1544, van de Stadhouder aan de Gerechten, om zich bij de Pastoors te informeren naar het gedrag en de conversatie hunner inwoners, en of zij de ordonnantiën der Kerk wel onderhouden, met last, om alle besmette en verdachte personen te vatten. Vooral gegeven wegens "de damnabele (=verdoemelijke) secte van Herdoperie."

9. *Van de* 25 *Januari* 1547. Ordonnantie, om de plakkaten tegen de Herdopers, en vooral dat van 1544, gestreng op te volgen.

10. *Van de* 10 *Juni* 1549. Missive, om het plakkaat van 1544 elk halfjaar te vernieuwen.

11. *Van de* 10 *Januari* 1553. Acte, door de President des Hofs van *Friesland* (Hippolitus Persijn) gegeven aan de Staten, uit naam des Keizers, strekkende ter vermaning aan de Geestelijken en aan de wereldlijke Officiers, om beter tegen de Wederdopers te waken. -

12. *Van de* 31 *Augustus* 1553. Missive van de Keizer aan de Regering van *Friesland,* tegen de Herdopers en Herdoopten, om dezelve, volgens het algemeen plakkaat van 1550, te straffen, zonder gratie te schenken aan de berouw hebbenden.

13. *Van de* 10 *October* 1559. Plakkaat van gratie en pardon voor alle dwalenden in de Godsdienst, die zich binnen drie maanden aangeven, echter niet aan enig Leraar of Doper, zonder buitengemeen advies van de Landvoogdes.

14. *Van de* 25 *April* 1560. Verlenging van termijn van gratie, met nog twee maanden: "Uyt sonderlinge gratie ende barmharticheyt zijner Mayesteyt."

15. *Van de* 26 *October* 1560. Provinciale Ordonnantie, dat de Pastoors registers moeten houden van de gedoopte kinderen, derzelver ouders en gevaders: omdat sommigen hun kinderen ongedoopt lieten en toonden geen oprecht geloof aan de Kinderdoop te slaan.

16. *Van de* 8 *Mei* 1565. Dergelijke Ordonnantie, dat alle ongedoopte kinderen terstond moeten worden gedoopt, en dat men tegen derzelver ouders, alsmede tegen de verwaarlozers van biecht, mis en kerkgaan moet procederen: omdat vele ingezetenen ongedoopte kinderen hebben, enz.

17. *Van de* 27 *Junj* 1569. Men zal er op letten, of ook iemand de H. Sacramenten bespot, en iedereen in ongewijde aarde begraven, die stervende zich dezelve niet heeft laten toedienen. De vroedvrouwen moeten zweren, de Pastoors telkens de geboorte van kinderen te zullen melden, opdat daaruit blijke, wie hun kinderen niet hebben laten kerstenen en dopen.

18. *Van de* 17 *September* 1573. Plakkaat, om de ongedoopte kinderen terstond te laten dopen, de namen van derzelver ouders op te tekenen en over te zenden aan de Bisschop van *Leeuwarden.*

Terwijl dus de algemene plakkaten tegen de *Doopsgezinden de* weg tot geloofsbelijdenis zeer moeilijk maakten en meestal toesloten, dienden de bijzondere vooral om hen des te beter op het spoor te komen.

Hoe is het mogelijk, zou men zeggen, *dat het Kerkgenootschap nog is blijven bestaan!*

Maar vooreerst moet men in aanmerking nemen, dat Karel en Philips beide weleens wat toegaven en de vervolging der Ketters niet op het strengste dreven, als men enigen tegenstand bood. Van Karel blijkt dit in een geval met *Deventer,* in 1532, waar de kettermeesters toen werden afgewezen en - met een goed gevolg. Van Philips II hebben wij een voorbeeld, omtrent *Friesland* zelf. Toen hij in 1555 het algemeen plakkaat van 1550, met zware bedreigingen, vernieuwde, begonnen de *Friezen* en *Antwerpenaren* luide daarover te morren en te klagen; en hij liet het toen bij beiden zachter loop nemen.

Daarenboven werden de plakkaten, ook zonder toestemming of zelfs tegen de wil van Philips, niet altijd even gestreng in uitoefening gebracht; anders ware er wel niemand der *Doopsgezinden* in deze provincie, ten zij door de vlucht, de dood ontgaan. Sommige Geestelijken en vele plaatselijke Besturen hadden van zulke bloeddorstige maatregelen een diepe afkeer. Reeds in 1537 klaagde de Keizer, dat men in verschillende Grietmannen geen acht genoeg op de *Herdopers* sloeg, om dezelve te vatten en aan het Gerecht over te leveren, en vermaant hij de Grietmannen, Dorpsrechters en Bijzitters, dat zij, op verbeurte van hun officie, naarstiger onderzoek zullen doen; terwijl hij hen nog daarenboven, in geval van nalatigheid, met arbitraire correctie bedreigt.

Men was ook dikwijls minder gestreng in het straffen van de reeds gevatte personen, dan de Keizer verlangde; terwijl de rechters zich op uitlandse rijks-ordonnantien beriepen en geen zwarigheid maakten, aan de berouw hebbende *Wederdopers* genade te schenken.

8. Inquisiteurs

Als eerste algemene geloofs-onderzoekers in *Nederland* staan bekend **François van der Hulst**, door Erasmus een bijzonder vijand van geleerdheid genoemd, en Niklaas van Egmond, een Karmelieter Monnik, die in 1522 door de Keizer hiertoe gemachtigd werden.

In 1529 werden voor *Friesland* in deze betrekking aangesteld de beide Raden der provincie, **Marten van Naerden en Kempo van Martena**. Men treft hun namen niet dikwijls aan, en het schijnt, dat zij de Stadhouder, die de uitvoerende macht behield, slechts als Raadslieden waren toegevoegd.

Maar kort na het midden in die eeuw, in 1556, kwam **Lindanus** in deze provincie, een eerzuchtig en wreed man.

Een ander inquisiteur was **P. Titelman** die de gelovigen veel kwaad heeft gedaan. Van Braght beschrijft zijn einde:

… "Maar vooral kan het gezien worden, hoe zwaar het is om tegen de verzenen tegen de prikkels te trappen, in het geval van een Pieter Titelman, de deken van Ronse, waarschijnlijk de belangrijkste inquisiteur in Vlaanderen. Hij was ongeveer omstreeks deze tijd in Kortrijk, door God getroffen door een ernstige ziekte, luizen groeiden zo overvloedig uit zijn boosaardige lichaam, dat hij er niet schoon van kon worden gehouden, niettegenstaande hij schoon linnen kreeg en anders twee of drie keer gereinigd werd een dag. Geen oplossing kon worden verkregen en hij stierf een zeer schrijnende en ellendige dood."

9. Politieke situatie

Ten tijde van Luther regeerde in ***Oost-Friesland*** Graaf Edzard I, wegens zijn vele goede hoedanigheden *de Grote* bijgenaamd. Hij begunstigde het werk der Hervorming, gelijk na zijn dood ook zijn zoon Enno en inzonderheid de Gravin Anna, weduwe van Enno, welke edele vrouw van 1542 tot 1575 aldaar de teugels van het bewind in handen had. Zo werd dit gewest van alle staten in Europa het eerste, waarin, sedert 1520, de Hervorming gelukkig werd tot stand gebracht.

Johannes à Lasco, een *Pools* Edelman en tevens Godgeleerde, van 1543 tot 1548 Predikant te *Embden* en Superintendent van *Oost-Friesland*, regelde er de staat der Hervormde Kerk op een vaste voet. Nu werd dat land de kweekschool en tevens de schuilplaats van de *Hervormden* uit *Noord-Nederland.* Ook de *Doopsgezinden* namen derwaarts de wijk, als het hun hier te bang viel; zoals wij boven hebben gezien, dat er reeds vóór M. Hofmann *Doopsgezinden* uit *Nederland* daarheen zijn vertrokken, en zij keerden dan, na enigen tijd, heimelijk in *Friesland* terug.

… Het getal van overkomenden was zo groot, dat kort na het midden van die eeuw, een bijzondere partij der *Doopsgezinden*, in deze provincie opgekomen, gelijk bekend is, de ***Vlamingen*** werd genoemd. Wij zullen later zien, hoeveel de handel en nijverheid hier aan deze *Vlamingen* hebben te danken gehad. Vooral *Harlingen* is niet weinig van deszelfs bloei aan hen verschuldigd.

10. Kerkelijk leven

Ten jare 1551 werd **Leenaert Bouwens** *Oudste* bij de *Doopsgezinden.* Hij was te *Embden* woonachtig en had aldaar reeds enigen tijd het ambt van *Vermaner* bij de Gemeente bediend. Hij was een man van gestrenge beginselen, bezat veel ijver in zijn werkzaamheden en was een welsprekend redenaar. Vroeger was hij Rederijker geweest. Hij heeft zich niet, gelijk Menno en D. Philips, met schrijven bezig gehouden, maar had het in zijn betrekking ook zo druk, dat alleen door hem ruim 10.000 personen zijn gedoopt.

… Van de andere Gemeenten is, uit gebrek aan echte bescheiden, niets bijzonders in dit tijdvak te melden. Maar wij hebben uit een en ander reeds genoeg gezien, om te kunnen zeggen, dat de *Doopsgezinden* na het midden der 16e eeuw sterk in *Friesland* begonnen te bloeien. Verschillende schrijvers bevestigen ook de waarheid van deze betuiging. Zo spreekt niet slechts Maarten Micron, in een brief aan Bullinger, in het jaar 1556 geschreven, dat het rijk van Menno door geheel *Nederland* en de oostelijker gewesten wijd en zijd veld wint.

… Men moet zich niet voorstellen, dat onze Gemeenten reeds terstond op een vaste voet ingericht en geordend waren. Zowel wegens de nieuwheid hunner vereniging als wegens de drukkende vervolging was zulks onmogelijk. Men kwam eerst bijeen des nachts en op ontijden, zo als uit het plakkaat tegen Menno Simons te zien is, en Menno (bl. 234 van zijn werken) ook zelf betuigt. Het prediken en dopen geschiedde dikwijls in het open veld, gelijk Claesken door van Aken bij *Workum* in het veld werd gedoopt (van Braght, bl. 236), en ook L. Bouwens meermalen in zijn Dooplijst aanmerkt, dat hij *bij* de een of andere plaats de Doop heeft toegediend. Op zulk een wijze van vergaderen doelt ook het zeggen van Barent Jacobszoon tot de Wethouders van *Sneek:* "gijlieden kent ons zowel niet, als uwe voorvaders de onzen kenden. Deze plachten, ten tijde der *Spaanse* vervolging, de predicatie wel heimelijk in een bos zo nabij elkander te houden, dat elk de ander bijna mocht horen". Zij vergaderden ook wel in armoedige huizen, blijkens hetgeen d'Auchy aan de Commissaris bekent: "wij vergaderen ons, daar wij best mogen, naar dat het te pas komt, en ik gedenk wel geweest te zijn in zeer arme huiskens, die beter gelijkenis hadden van een stal dan van een huis". Zo kwam men dan vooral heimelijk bijeen, waar en wanneer men dit het gevoeglijkst kon en nadat men elkander van zulk een samenkomst verwittigd had. Dan stichtte men elkander door Gods heilig woord, inzonderheid door het lezen van het Nieuwe Verbond (zoals Eelke van *Oldeboorn* deed); of men sterkte elkander door een hartelijke bemoedigende toespraak, liet door de hand van *Oudsten* de geschikt bevonden personen dopen en vierde met het brood en de wijn des Avondmaals de gedachtenis aan Christus dood.

De liederen, welke men somtijds zong, waren meestal vervaardigd op het geloof en het sterven der Martelaren of door deze getuigen der waarheid opgesteld. Ook de Martelaren zelve zongen wel van die liederen, als zij naar de strafplaats werden gevoerd of reeds kampten in hun laatste lijden.

11. VERDEELDHEID

Dat er reeds ten tijde van **Menno Simonsz** onenigheden ontstonden, zal mijn Lezers, ook uit het werk van Prof. S. Cramer, bekend zijn. Tot de ontwikkeling van het volgende heb ik gebruikt: *J. H. V. P. N.* of ***Carel van Gent**, Verhaal van 't Begin der Scheuringen onder de Doopsgezinden;* de Hoogduitsche vertaling van *J. C. Jehring,* uitgegeven door *Buddeus,* Jena, 1620; *enz,* enz. Verder ***Brand**t,* die, in zijn 2de dl. van de Historie der Reformatie, de berichten van *Carel van Gent* en *Outerman* niet ongeschikt verenigd heeft, maar niet altijd even duidelijk.

Buiten een twistzaak met Adam Pastor, die in sommige geloofspunten vrijzinniger dacht dan zijn tijdgenoten en daarom in 1547, volgens Brandt, door D. Philips gebannen werd, betroffen die onenigheden voornamelijk de ban zelf, welken Hendrik Naaldeman, Schedemaker en J. Heyns, Leraars te *Embden,* Zyl is, Lemke en andere Hoogduitse

broeders, benevens de *Franekers* en *Waterlanders* (in *Noord-Holland)* niet zo gestreng wilden hebben uitgeoefend, als Menno en inzonderheid Leendert Bouwens wel wenste. Een gevolg daarvan was, dat de zachtere partij zelve door de gestrengere gebannen werd, en zich onder de naam van *Schedemakers, Hoogduitschen, Franekers* en *Waterlanders* afzonderen moest. Dit viel voor van 1554 tot 1560. De *Schedemakers* verenigden zich langzamerhand met de *Franekers,* ook *Voetwassers* genoemd, en beide sloten zich aan de *Waterlanders* onder welke laatste benaming zij langen tijd bekend gebleven zijn. Zij hebben steeds, ook naderhand, met de *Hoogduitsen* en *Friezen* verenigd, de meer verlichte en vrijzinnige partij bij de *Doopsgezinden* uitgemaakt, maar zijn ook weleens naar de weg van Bijbelse onrechtzinnigheid afgedwaald. Tot hun denkwijze helden in de 17e eeuw Galenus Abrahams en de zogenoemde *Galenisten* of *Lammisten* over. De eigenlijke denkwijze van Menno Simons en D. Philips is het meest bewaard gebleven bij de *Vlamingen* en bij de volgers van S. Apostool, de *Zonnisten.*

"Na de dood van Menno, in 1561 (89), bleven **D. Philips en L. Bouwens** de aanzienlijkste mannen in het Genootschap. Maar laatstgemelde daalde te *Embden* in de achting der Gemeente, waartoe zijn strenge denkwijze, die vooral in een geval met zekere Swaantje Rutgers uitkwam, door hem gebannen, omdat zij haar gebannen man niet wilde verlaten, niet weinig bijdroeg. Ook maakte men, zo als wij vroeger gezien hebben, aanmerking, dat hij zo dikwijls naar *Friesland* reisde. Deze onenigheid rees zo hoog, dat hij afgezet werd en zich genoodzaakt zag, zijn bediening te *Embden* neer te leggen. Hij trok van daar weg en ging kort bij *Harlingen* wonen. Hier bleef hij nog veel toeloop houden en was zowel bij de *Friezen* als bij de *Vlaamsche* vluchtelingen zeer gezien. Dit schijnt kort vóór het uitbreken van de twist gebeurd te zijn.

Gemelde vluchtelingen, ofschoon in de hoofdbegrippen hunner godsdienstige denkwijze met de Friese Doopsgezinden overeenkomende, waren toch in levenswijze enigszins van hen onderscheiden. Wel hielden zich alle aan de wet der eenvoudigheid en spaarzaamheid, maar de *Friezen* waren het eenvoudigst in de kleding, de *Vlaamsen* in het huisraad, maar, de *Vlaamsen* in de kleding, de *Friezen* in het huisraad *netter en sierlijker.* Zulks gaf soms aanleiding tot aanmerkingen, over en weer, waardoor de hartelijke, broederlijke toegenegenheid verflauwde. Vooral onder de *Vlaamsen* schijnen enige onrustige, heethoofdige mensen geweest te zijn, die de gewoonten der *Friezen* wilden berispen en verbeteren, iets, wat bij zulk een volk, dat, van welke godsdienstige begrippen hetzelve ook zij, toch altijd zeer *nationaal* is, bezwaarlijk ingang vinden kon. De ontevredene geest der *Vlaamsen,* die nu reeds enigen tijd gesmeuld had, brak eindelijk los over het *Verbond der vier Steden.* [Volgt een uitvoerige beschrijving van de twisten en scheuringen in die tijden.]

… Verdraagzaamheid werd toen algemeen weinig geoefend. Gelijk men dit zag tussen de *Luthersen* en *Hervormden,* om van de *Roomsgezinden* tegen de *Protestanten* niet te spreken, zo zag men dit bij de *Hervormden* zelve, kort daarna, toen de *Remonstranten* door het Synode te *Dordrecht* werden veroordeeld. Zo zag men het ook bij de *Doopsgezinden.* Gelijk wij dus niet meer redenen hebben, om op de enigheid onzer Vaderen te roemen als zij, zo willen wij dit even nederig erkennen en betreuren. Maar ook hierin zijn alle *Protestanten,* om van ter zijde op een vroegere beschuldiging terug te komen, wel iets te verontschuldigen. Bij een meer werktuigelijke Staats-Godsdienst, zoals wij die der *Roomsen* mogen beschouwen, kon de vrede veel gemakkelijker bewaard blijven, dan bij een zodanige, die verstand, hart en geweten, de gehele mens, in aanspraak neemt, gelijk de *Protestanten,* onder welken vorm zich deze

ook moge vertonen. Voegt daarbij, de tijd vol onlusten en beroerten, waarin men nog geen gelegenheid vond, om alles bedaard te overleggen en te beoordelen; een tijd, waarin men nog niet op zijn gemak kon spreken over de voortreffelijkheden of gebreken van een gebouw, hetwelk men voltooid had, maar waarin men nog op het ijverigst met bouwen bezig was. Als nu de een geraden vond af te breken, wat een ander voltooien wilde, naar welk een plan of schets moest men dan te werk gaan? En zij hadden een schets in hun hoofd; *zij werkten volgens de regel van de Heilige Schrift.* De regel was goed, maar werd niet door allen eveneens of goed begrepen. Het was inderdaad het beginsel der *Doopsgezinden,* om van de regel der Heilige Schrift uit te gaan. Zij stelden voor vast, de Christelijke vrijheid, met onderwerping alleen aan het gezag der Heilige Schrift, en de zuiverheid der Christelijke Kerk. Het *Doopsgezind* Genootschap werd altijd door het streven naar Christelijke vrijheid gekenmerkt. Dat streven was een sterke spoorslag geweest, waarom zij zich aan het dwangjuk der Roomse Hiërarchie onttrokken. Daarom ergerden zich nu sommigen aan het *Verbond der vier Steden,* omdat het aan hun Christelijke vrijheid en het gezag der Heilige Schrift scheen te kort te doen, en de anderen verdedigden het alleen op dien grond, door te zeggen, dat zulks het geval niet was. Daarom onderwierpen zij zich ook node aan het gezag van menselijke rechters, en stelde zelfs Huyte Renix onder het *Compromis* bij zijn naamtekening, dat zij zich hier, om alle vredes wille, te buiten gingen. Daarom konden ook geen menselijke rechters, ofschoon zo geachte Oudsten, ja een D. Philips niet, de zaak ten einde brengen. Zo werkte het een met het andere mede, om de zaak in geschil te doen blijven, en zo kon zelfs een goed beginsel, verkeerd gewijzigd, een verkeerd gevolg hebben en kwaad werken. Eveneens was het met het andere beginsel, de zuiverheid der Christelijke Kerk, gelegen.

De Kerkelijke tucht was bij de *Doopsgezinden* gestreng, en zij moest dit wezen, opdat het Genootschap door deszelfs vijanden niet gelasterd werd. Waaraan zou men het beter kunnen zien en beoordelen, dat zij niet het zelfde volk uitmaakten met de *Munstersen* en andere zedeloze en oproerige sekten, waarmede men hen toch genoeg verwarde, dan daaraan, dat zij een stil en vroom leven leidden in de lande, en op het ijverigst zorgden, dat generlei smet of blaam op één hunner Broeders of Zusters kon worden geworpen? Het was dus zowel belang als verplichting, voor de zuiverheid der Kerk te zorgen. Als belang werd hun dit door de tijdsomstandigheden voorgeschreven, als verplichting door Gods Woord, waarin zij als in een spiegel het beeld van zulk een zuiver Godsrijk op aarde zagen schitteren. Men heeft weleens gezegd, dat zij in dit beginsel zelf te overdreven waren, omdat er geen zuivere Kerk of Gemeente op aarde wezen kan.

Maar men kan, b. v. bij Dirk Philips, zien, dat zij dit ook niet vorderden. "Naar de uitwendigen mens, zegt hij, zo zijn de *Christenen* vleeschelijk gezind, maar naar de inwendigen zijn zij geestelijk gezind. Die vleeschelijke aard moet van de Geest Gods overwonnen worden: nogtans zo behoudt vleesch en bloed zijn aard, zoolang als 't leeft. Daarom, al is iemand de Geestelijken en Goddelijken aard al deelachtig geworden, zo blijft hij nogtans gebrekkelijk en zinnelijk, want hij blijft een mens, hij is vleesch en bloed." enz.

De *Doopsgezinden* bekenden dus wel hun zwakheid, maar wilden dan toch met Paulus jagen naar het doel der volmaaktheid. Zo wilden zij ook hun gemeentelijke Verenigingen hebben. Zij rukten het onkruid niet uit, opdat zij niet misschien met het onkruid ook de tarwe uittrokken, gelijk zij de *Roomsen* in deze dwaling zagen vallen, maar zij vermeden het onkruid, zoveel zij konden. Vandaar de *mijding en de ban,* oorspronkelijk door hen ingesteld niet tot verderf, maar tot behoud der mensen, gelijk ook Menno wilde. Is het echter te verwonderen, dat zij in zulk een tedere zaak, waarvoor

toch ieder wel de Kerkelijke tucht erkennen zal, niet altijd het juiste midden hielden? En als zij naar een van beide zijden overhelden, te zacht somtijds of te gestreng konden handelen, is het dan te verwonderen, dat zij, in hun omstandigheden en met hun denkwijze, *tot te grote gestrengheid vervielen*?

Hierin ligt dan ook de grond van hun scheuring. Die grond was geen verschil omtrent Godsdienstige waarheden of leerstellingen van het Christendom. Tijdens de vergadering te *Embden,* in 1578, waren de *Friezen* en *Vlamingen* nog geheel gelijkdenkende in de geloofsleer. Met volle recht wordt dus in de *Brief tot Vreed-bereydinge* (achter het *Olijf-Tacxken,* bij mij bladz. 30) geschreven: "dat wy smertelyck bevinden, de scheydinghe onser Voor-Ouders in voorgaende tyden niet en zy gheschiet om sulcke strafbaer oorsaecken, maer is geweest door kleyn verstant, quaet onderrecht of blinden yuer, malkanderen, om enige misverstande ende particuliere doolinghen, feylingh in woorden, struyckelingen, kleyne verschillen, of ongelycke gesichten, het ware geloove ende godzalige wandel niet wegh nemende" enz.

Eerst in volgende jaren, toen er reeds dikwijls pogingen tot herstel van de vrede waren aangewend, zag men de een Partij door meer onbekrompene en zachte, en de andere door meer nauwgezette en gestrenge denkbeelden zich kenmerken, en werden de beide Partijen ook nog onderling in *Fijnen en Groven, of Ouden en Jongen* onderscheiden. Toen eerst kwamen de punten van geloof in aanmerking. Zo lezen wij bij P. J. Twisck in zijn *vreed's beletsel,* bl. 2 en 6: "waert saeck, waerde vrienden, dat die staet der gedeelde gemeente stont, als zy in de jare 1576 deede, toen u. l. mannen en onse op de grote vredehandel tot *Hoorn,* omtrent 8 jaar na de scheur vergadert waren, alwaar onse voorganghers u. 1. mannen een goede schriftmatighe presentatie, na ons verstand deden, gelyk als sy oock in haer representatie a° 1578 de 22 may ghedaen hebben, wy souden van herten mede stemmen, waert moghelyck, om die gedeelde gemeente na de wille Godts te helen." Hierop volgen de redenen, waerom de *Friezen* nog niet met de *Vlamingen* verenigen kunnen, nl.:

1. vermits Claas Claasz (101) in zijn brief, a° 1613, hen grotelijks geërgerd had, doordien hij de ban zo gestreng niet stelde als zij; 2. naardien de *Vlamingen* te *Schiedam* met de *Hoogduitsen* of *Overlanders* (die volgens Twisck dwaalden in de rechte kennis van de Persoon van Christus) in één huis predikten; 3. omdat de *Vlamingen* ongestraft lieten dezulken, welke met een Lid der Hoogduitse Gemeente huwden, en 4. dewijl zij in de kleding te veel toegaven.

Hij kan er dus ook geen nuttigheid in zien, om met de *Vlamingen* in vredes-onderhandeling te treden "vresende, dat wy daer mede zouden glyden ofte gheleydt worden van die Fondamenten en de leringhe, die wy uyt der schrift by de gemeente gevonden hebben, waer wyse met al onse vermoghen oock hopen te behouden en connen met niemandt verdraghen, die met ons in gheen een gheloove en leringhe staen. Was getekend *Hoorn,* 27 Sept. 1627," enz.

Ook aan de punten, welke Twisck hier opgeeft, kan men zien, hoe gering het verschil in het geloof was en hoe zij eigenlijk, *met overdrevene bekrompenheid, slechts bijzaken betroffen.* De grond van dat verschil was wezenlijk niets anders dan de ban, de overal op toegepaste ban. Wij zien dit terstond, zowel bij de eerste afscheiding der *Franekers, Waterlanders, Schedemakers* en *Hoogduitschen,* als bij het ontstaan der twist tussen de *Vlamingen* en *Friezen,* van dat men Ebbe Pietersz wegens leugentaal en bevordering van onrust de ban waardig keurde, totdat J. van Ophoorn allen bande, behalve zijn huisvrouw en zichzelven. *En ook hier zien wij dus de verkeerde toepassing en overdrijving van een goed beginsel.* Mocht dit alles slechts tot onze waarschuwing

alzo geschied en beschreven zijn. Mochten wij uit de dwaasheid van anderen voor ons zelve wijsheid leren. Een rijk, dat in zich zelf verdeeld is, kan niet bestaan. Dit is een les van onzen Heere voor elke Gemeente, voor ons gehele Genootschap, voor alle Protestanten, voor alle Christenen!

Wij hebben dit Hoofdstuk ten einde gebracht. Het pad, dat wij onze Vaderen zagen bewandelen, was dikwijls donker en droevig. Wel mogen wij ons verblijden, dat het schijnsel van Gods eeuwig licht straalde in hun harten, maar de grond waar zij traden was met tranen en bloed doorweekt. Wij worden nu op een nieuw veld overgebracht. Geen kerkers noch schavotten meer voor *Frieslands Doopsgezinden!* Hoe zal verder hun lot en toestand zijn en hoe zullen zij zich gedragen? Dit zullen de volgende tijdperken, die nu ter ontwikkeling voor ons liggen, ons moeten leren.

12. TEGENWERKING predikanten

Hoe rustig onze toestand in die eerste jaren echter zijn mocht en hoe veel verbeterd, wanneer men deze vergelijkt met de vroegeren, onder het *Spaanse* bewind, wij moesten, als bij oogluiking geduld, vele voorrechten missen, die de Hervormde Kerk, als heersende, genoot. Dat de laatstgemelde de heersende, ook boven de *Lutherse* geworden was, had zij grotendeels te danken aan Prins Willem van *Oranje,* die in 1573 openlijke geloofsbelijdenis van hare Godsdienst-leer had afgelegd. De Staten der gewesten en de Regenten der steden volgden het voorbeeld van zulk een voorganger en de geringeren werden op hun beurt sterk door het voorbeeld van de groten in de lande getrokken, gelijk Ypeij en Dermout zeer menskundig bij deze gelegenheid hebben ontwikkeld.

De *Doopsgezinden* hadden ook toch niet wel kunnen verwachten, dat in deze tijden van beroering hun vreedzame Godsdienst-leer, die het zwaard en het overheidsambt schuwde, een Godsdienst van staat zou worden, noch zal ook de eerzucht dier meestal eenvoudige mensen zich zo verre hebben uitgestrekt, dat zij hun denkbeelden daarover lieten gaan. Hun begrippen, aangaande het Godsrijk op aarde, brachten het anders mede. Gewetens-vrijheid en de ongestoorde uitoefening van hun leer en eredienst, dit was alles, wat zij van de Staat verlangden. Mocht men hun dit slechts hebben toegestaan; maar de geschiedenis leert ons, inzonderheid ten opzichte van *Friesland,* het tegendeel. Het is zo, gelijk Broes betuigt, dat de *Doopsgezinden* de kerkelijke verdraagzaamheid niet altijd hebben genoten, zonder gekweld te worden. Deze kwellingen kwamen niet zo zeer van de zijde van het Bestuur of het volk, als wel van de zijde der ***Hervormde Predikanten.***

… Nog een andere aanmerking dient vooral in het oog gehouden te worden. De geest was toen algemeen niet zeer verdraagzaam. Niet slechts *Roomsen* en *On-Roomsen* waren op elkander verstoord, zo als de scheuring door de Hervorming van zelf meebragt; maar ook de *On-Roomsen* onderling hadden het hoofd van de eersten blakende ijver al te heet, dan dat men zou hebben kunnen verwachten, dat zij zich steeds gematigd zouden gedragen. Van de twisten der *Doopsgezinden* onderling hebben wij in het vorige Hoofdstuk melding gemaakt. Het ging de *Hervormden* onder elkander niet veel beter. De laatste vijf-en-twintig jaren waren het tijdperk der opkomst van de *Hervormde* kerk in *Nederland,* en wat is er de eerstvolgende vijf-en-twintig jaren, het tijdperk van hare vestiging, of slechts tot aan het *Synode* te *Dordrecht,* in 1618 en

1619, niet al gebeurd? … Liet men zich in zulk een ijvergloed ontsteken, om mensen, die toch de zelfde *Hervormde* Belijdenis waren toegedaan, in het geloof te zuiveren, met welke ogen moest men dan dezulken aanzien, welke die Belijdenis verwierpen en van hun zijde zuiver in het geloof meenden te zijn? Waarlijk, het behoeft ons niet te verwonderen, dat de *Hervormde* Predikanten dus elke gelegenheid aangrepen, om de gewaande dwaalbegrippen der *Doopsgezinden* te keer te gaan, hen zelve van die dwaalbegrippen te zuiveren en te brengen tot de Belijdenis, volgens de gevoelens van Calvijn.

Daar ik in de voorstelling van deze geschiedenis niet slechts zal trachten, onpartijdig te wezen, maar ook allen schijn van eenzijdigheid wens te vermijden, beroep ik mij ten opzichte van deze ongunstige geest der *Hervormden* tegen de *Doopsgezinden op Hervormde* schrijvers van naam. In de reeds aangehaalde geschriften van Broes, Ypeij en Dermout wordt op verschillende plaatsen die vroegere geest erkend, en ook de laatste Kerkelijke geschiedschrijver in ons vaderland, B. Glasius, spreekt er niet anders over. "Zeer duur, zegt hij, moesten de *Doopsgezinden* het betalen, dat zij in enkele punten met de *Wederdopers [van Munster]* schenen overeen te stemmen en dat vele van hen, vooral van hun Leraars, van dien verderfelijke aanhang afkomstig waren. Niet alleen moesten zij lang de zo algemeen gehate naam van *Herdopers* dragen, maar het was vooral op hen, dat de vervolgende wreedheid der Inquisitie zich mat woedde. Op de schrikkelijkste wijze werd met hen gehandeld en zelfs de *Protestanten* lieten zich door de waan, dat zij tot de Munsterse secte behoorden, tot de buitensporigste haat vervoeren. - Lang, zeer lang hield het aan, vóór dat de stille reinheid hunner zeden niet alleen der menigte, maar ook meer ervarenen deze waan ontnomen had".

De gelegenheid tot tegenkanting werd der *Hervormde* Geestelijkheid in alle gewesten niet even gunstig aangeboden. Niet overal hadden zij dezelfde invloed bij de Staten der provinciën, en bij deze berustte eigenlijk de oppermacht over alle gewestelijke aangelegenheden. De Nederlandse Republiek vormde wel één lichaam, maar was samengesteld uit zeven provinciën, die ieder binnen hare grenzen hare bijzondere zaken naar eigen goedvinden bestuurde. Vandaar, dat de Staatsverordeningen voor de Kerk verschillende waren; anders in *Holland* en *Zeeland* dan in *Friesland,* en zo meer. In de een provincie kon men afkeuren, wat men in een andere goed vond. Zo werd later, bij de *Hervormden* zelve, B. Bekker in *Friesland* vervolgd, in *Holland* gunstig opgenomen en beschermd. Zo werd Prof. Roël1 te zelfden tijde in twee provinciën als rechtzinnig begroet en in de overigen verketterd. Uit die zelfde oorzaak kwam het voort, dat de *Doopsgezinden* in *Holland* veel gunstiger dan in *Friesland* werden behandeld.

… De Predikanten hadden zich dus inzonderheid tot de *Provinciale Staten* te wenden. Wij zullen nu zien, welke pogingen zij bij deze hebben in het werk gesteld en hoe zij in dezelve zijn geslaagd. Het eerste, wat ons voorkomt, zijn zekere " Articulen, by de Dienaers ende Leraers der Kercken deser Landtschappe, opten teghenwoordigen Landtsdagh aen de ghemeene Volmachten van *Oostergoo, Westergoo, Seven-wolden* ende *Steden,* Staets-wyse binnen *Franeker* vergadert, overghegheven," in 1584, welke te vinden zijn bij Winsemius. De tweede voorslag, in dezelve vervat, behelst: " dat de sekten, die in dezen tegenwoordigen tijd zeer grasseren, [groeien] tot nadeel der eenvoudigen, door Christelijke middelen in derzelver loop verhinderd en zo veel mogelijk geweerd mogen worden."

Het antwoord der Staten daarop is als volgt: "dat alle Kerken-dienaars en andere personen van dit Landschap een vrij gesprek en vrijen ingang in der sekten vergaderinge zullen hebben. Aan dewelke de Leraars van dien (van de sekten) zonder confusie en

met goede ordening, na voleinding der Predikatiën, gehouden zullen wezen te antwoorden op alles, wat men in hun doen en lering, hun zal willen met Gods Woord wederspreken en bestraffen."

Een gevolg daarvan was, dat sommige *Hervormde* Predikanten binnen de vergaderingen der *Doopsgezinden* drongen en daar door twist redenen niet weinig stoornis en ergernis veroorzaakten. Zo kreeg Huyte Renix, wie wij in het vorige Hoofdstuk als een der voornaamste *Doopsgezinde* Oudsten en als Leraar te *Bolsward* hebben leren kennen, moeilijkheden met de Predikanten van *Stavoren* en van *Grouw*, en Dirck Doedes, die bij het Dispuut te *Leeuwarden* als schrijver van P. van Ceulen zitting had, onaangenaamheden met de Predikant van *Borum*. Andere Predikanten vonden goed, tegen ons te schrijven; zo als Crellius te *Sneek*, die in 1585 een traktaat uitgaf, hetwelk voornamelijk handelde over de H. Sacramenten, de ban en het gebruik van wapenen; en Idzar dus Nicolaï te *Franeker*, die in 1592 een stukje het licht deed zien, getiteld: "Grondlijke onderwysinge tegen allerlei dwalingen der *Wederdoperen."* En dat zelfde besluit van 1584, door de Staten genomen, was de eerste aanleidende oorzaak van het gemelde *Leeuwarder* Dispuut, waarin wij de *Hervormde* en *Doopsgezinde* leer openlijk en plechtig tegen elkander op zien treden en horen verdedigen.

De hoofdpersonen, die hier verschenen waren ***Ruardus Acronius***, van de zijde der *Hervormden*, en ***Pieter van Ceulen,*** van de zijde der *Doopsgezinden.* Acronius was vroeger *Rooms* en waarschijnlijk Priester geweest. In 1572 was hij Predikant bij de *Hervormden* te *Franeker* en sedert 1574 achtereenvolgens te Alkmaar, *Bolsward* en *Cornjum*. Hier staande, nam hij als hulpprediker ook te *Leeuwarden* de bediening waar. Naderhand is hij naar *Schiedam* beroepen, waar hij in 1612 schijnt overleden te zijn. Hij was een man, ten hoogste met zijn godsdienstige begrippen ingenomen, en verklaart zelf, dat sommige *Wederdopers* het verschil tussen hen en de Gemeente Christi (de *Hervormden)* wel gering achten, maar dat zij toch in de meeste hoofdpunten van het *Christelijk* geloof zoveel verschillen, als de hemel van de aarde verscheiden is. Zelfs in zijn eigen Kerkgenootschap was hij heethoofdig, twistzoekend en onverdraagzaam, en betoonde hij zich als iemand, die het hoofd vol van geleerdheid, maar een onrustig hart had, waarvan men proeven bij Schoock, Ypeij en Dermout vinden kan. Deze man mengde zich in de vergaderingen der *Doopsgezinden*, waartoe het besluit van 1584 hem zeker vrijheid gaf.

... In het *Charterboek* leest men een verzoek van het *Franeker* en *Harlinger* Synode, in 1603, dat de Staten wel acht mogen nemen "op die Resolutie gegeven anno 1597, als dat Pieter van Coelen het Predickampt in deese Landtschappe soude verboden worden," welk verzoek ingelascht wordt tusschen een algemeen verzoek tegen " de Rotterien ende Versamelingen der *Wederdoperen*, en tegens die Banners en de Echtscheyders der weederdopersche Leraers ende Vermaners."

De Staten geven daarop de Resolutie: " Fiat nae voorgaende Resolutie in deesen gemeldet". Meer of latere bijzonderheden, behalve hetgeen te *Sneek* met hem voorviel en straks gemeld zal worden, zijn mij niet van hem bekend. Wij hebben reeds aangemerkt, dat de Predikanten, wanneer zij dezen of genen maatregel tegen de *Doopsgezinden* wilden hebben in het werk gesteld, zich inzonderheid tot de Staten der Provincie hadden te wenden. Zo zijn er dan ook op het verzoek van 1584, dit gehele tijdvak van 1581-1672 door een menigte andere Synodale verzoeken en klachten tegen ons gevolgd. Aan de meesten daarvan werd een gunstig gehoor verleend; sommige echter werden of afgewezen of uitgesteld. Wij hebben deze werkzaamheden van

de *Hervormde* Synoden in *Friesland,* kortheidshalve, onder de volgende rubrieken gebracht.

1) Is in het bijzonder besloten, van der *Wederdoperen* rotterije, om de Gedeput. Staten te verzoeken, dat de exercitie hunner Religie belet worde, ten minste zo veel als mogelijk is. Op het Synode te *Bolsward,* in 1601; te *Franeker,* in 1602; te *Harlingen,* in 1603.

2) Dat hun het prediken verboden worde. Op het Synode te *Leeuwarden,* in 1598 en te *Sneek,* in 1656.

3) Dat alle *Mennonitische* bijeenkomsten worden geweerd. Op het Synode te *Bolsward,* in 1608.

4) Dat de van buiten inkomende *Doopsgezinde* Leraars worden geweerd en de Bisschoppen (Oudsten) niet van de een plaats naar de andere mogen lopen, om te dopen en te prediken. Op het Synode te *Franeker,* in 1602; te *Dockum,* in 1604; te *Bolsward,* in 1650; te *Harlingen,* in 1652. Het laatste gedeelte van dit artikel inzonderheid op het Synode te *Harlingen,* in 1610; te *Franeker,* in 1644, waar tevens gewezen wordt op een dergelijk besluit te *Bolsward,* in 1629; te *Sneek,* in *1656.*

5) Dat er geen jonge Leraars bij de *Doopsgezinden* mogen worden aangeplant. Op het Synode te *Dockum,* in 1604; te *Bolsward,* in 1650; te *Harlingen,* in 1652; te *Leeuwarden,* in 1661.

6) Dat er geen *Mennisten* kerken mogen worden getimmerd, noch vergaderingen mogen worden gehouden, waar zij niet geweest zijn. Op het Synode te *Leeuwarden,* in 1605; te *Sneek,* in 1614; te *Franeker,* in 1644; op het *Herenveen,* in 1655; te *Sneek,* in 1656; te *Bolsward,* in 1657; te *Harlingen,* in 1659; te *Leeuwarden,* in 1661; te *Bolsward,* in 1664.

7) Dat de gruwelijke ketterij van Uko Walles zich niet verder verspreide, maar worde gestuit, en dat dus hij, zijn zendelingen en aanhangers uit de lande worden geweerd. Op het Synode te *Franeker,* in 1644 en te *Harlingen,* in 1659.

8) Dat de *Doopsgezinden* zullen worden ontslagen van alle stemrecht in lands- en kerkzaken. Op het Synode te *Bolsward,* in 1650; te *Harlingen,* in 1652; te *Dockum,* in 1660.

9) Dat zij niet ontslagen zullen wezen van de eed. Op het Synode te *Bolsward,* in 1650.

10) Dat de *Doopsgezinden* niet voor hun Leraars, maar voor de Magistraten zullen moet en trouwen. Op het Synode te *Herenveen,* in 1655.

11) Dat men meer afdoende maatregelen tegen de *Doopsgezinden* moge nemen, door het strikt nakomen van de vroeger tegen hen gegeven besluiten. Op het Synode te *Dockum,* in 1660; te *Leeuwarden,* in 1661; te *Franeker,* in 1665.

12) Dat aan de Hervormden belet worde, om tot de *Doopsgezinden* over te gaan. Op het Synode te *Dockum,* in 1660; te *Leeuwarden,* in 1661; op het *Heerenveen,* in 1662.

13. Dat het Plakkaat tegen Socinianen, Kwakers, en Dompelaars, (ook) omtrent *Doopsgezinden,* met zodanige gevoelens besmet, worde uitgeoefend. Op het Synode te *Leeuwarden,* in 1661; op het *Herenveen,* in 1662; te *Sneek,* in 1663; en nog na dit tijdvak, te *Franeker,* in 1672; te *Leeuwarden,* in 1675; op het *Herenveen,* in 1691.

14) Dat er geen vergaderingen van *Doopsgezinde* Oudsten mogen gehouden worden, ten minste niet anders, dan onder inspectie en directie van 's Lands Bestuur.

Op het Synode van het *Heerenveen,* in 1662; te *Sneek,* in 1663; te *Bolsward,* in 1664. Daarenboven werd er op een Synodale vergadering te *Harlingen* en te *Dockum,* 1603 en 1604, geantwoord op de vraag: " of het Doopsel, bij de Bisschoppen der *Wederdopers* aan personen te voren niet gedoopt, bediend, van ons als goed behoort aangenomen te worden ?" door het navolgend besluit: " is besloten, dat men het judicium Professorum Theologiae *Leidensis* et *Franèkeranae* Academiae zal verzoeken, boven de goede redenen, welke in het Synode voorgewend zijn, welke zijn deze:

1) omdat de *Wederdopers* de H. Drievuldigheid gans verkreupelen en als voor drie blote namen houden;

2) omdat zij niet wettelijk beroepen zijn, en daarom hun Doop voor ijdel behoort geacht te worden"). Volgens Ottius (Annales, pag. 332), schreef het Synode te *Bolsward* in 1657 over dit onderwerp aan de Godgeleerde Faculteit te *Groningen,* die in 1658 het volgende hierop antwoordde: "Men moet hier omzichtig en ter deeg letten, of de Doop, welken zulk een voordezen bij de Wederdopers ontvangen heeft, kan verdragen worden, dan of zulk een Doop geheel te verwerpen en voor niets te rekenen zij. Indien het eerste – dan moet hij niet herdoopt worden; maar indien het laatste waar is, dan moet hij gedoopt worden, zonder dat men dit een herhaling van de Doop kan noemen."

Verder zegt de Faculteit, dat de Wederdopers zeer verschillend denken, en trekt hieruit het volgende besluit: " Indien hij gedoopt is onder de zodanigen, welke althans de H. Drieëenheid, of de Godheid en mensheid van Christus, zijn voldoening en weldaden niet ontkennen of bestrijden, en derhalve tot dusverre wezenlijke bestanddelen bewaren en enige schaduw van roeping hebben, zo schijnt zijn Doop verdragen te moeten worden en mag niet worden herhaald. Is echter het geval anders, dan kan die Doop niet gerekend worden en zou dus niet moeten worden herhaald, maar als voor de eerste maal worden toegediend. Zo raadt de rede, en de handelwijze, zo van de oude als tegenwoordige Kerk, ook bij de onzen, brengt dat mede." –

Dit vraagstuk werd nog eens weer ter baan gebracht op het Synode te *Franeker,* in 1658, maar er werd toen besloten, dat hetzelve als aanstotelijk zou worden gesupprimeerd. Het besluit der *Leidsche* en *Franeker* Hoogleraren is mij niet gebleken, maar in 1666 was een Synode te *Appingedam* van oordeel, dat men zodanige *Mennisten,* die reeds de Doop hadden ontvangen van hun Bisschoppen, in gevalle van overgang, bij de *Hervormden,* niet moest dopen, daar toch ook de wezenlijke bestanddelen of essentialia des Doops ook bij eerstgemelden werden gevonden.

Het *Compendium der Kerkelijke Wetten van Vriesland* doet insgelijks liberaler uitspraak in art. XXXIV, art. XIX (bl. 150), als volgt: "een Perzoon bij de Mennoniten gedoopt, en zich begevende tot de Gereformeerde Gemeente, zal men volgens oud gebruik der Kerken niet herdopen." – Een voorstel, op het Synode te *Sneek,* in 1656, om der *Mennisten* conventikels onder de predikatiën op de dag des Heeren te verbieden en om sommigen af te vaardigen, ten einde hun Vermaners te gaan horen, of zij ook besmet zijn met *Sociniaanse* of *Remonstrantse* dwalingen, werd wel voor zeer wenselijk, maar niet uitvoerbaar gehouden en derhalve ingetrokken. Eveneens een voorstel op het Synode te *Bolsward,* in 1657 en te *Harlingen,* in 1659, om de *Doopsgezinden* te verplichten, dat zij hun Belijdenis door de druk algemeen zouden maken.

Gelijk bij de Staten, zo waren sommige Predikanten ook bij de Stedelijke Besturen tegen de *Doopsgezinden* werkzaam. Dit is de oorzaak der vervolging, die laatstgemelden te *Sneek* moesten verduren. Daar begaven zich in de lente van 1600 de **Predikanten G. Geldorp en Joh. Bogerman,** [later voorzitter Dordtse Synode] gesterkt door de Overheid der stad, drie onderscheidene malen naar de vergadering der *Doopsgezinden,* om de eenvoudigen te onderwijzen, zo als zij zeiden. Zij kregen echter geen gehoor.

Kort hierna werd aan de *Doopsgezinde* Leraars, bij zekere straf, verboden om hun leer te verkondigen, weshalve deze zich nu van de vergadering onthielden, ofschoon de Gemeente voortging samen te komen. Beide genoemde Predikanten meenden dus de kans schoon te zien, om de Gemeente, welke in zekeren zin herderloos was, tot hun gevoelens over te halen, en begaven zich met dit oogmerk dikwijls naar de plaats van hun samenkomst, maar hun pogingen bleven vruchteloos. Het was blijkbaar, dat zij door Pieter van Ceulen, die zich thans te *Sneek* had neergezet, niet weinig in hare trouw aan het *Doopsgezind* geloof werd versterkt. Men begon dan nu met dezen man zelven over geloofspunten te spreken, waarvan men trouwens de ongunstige uitslag wel had kunnen verwachten. De daarbij tegenwoordig zijnde Magistraat verklaarde van Ceulen's woorden wel voor nietig en onschriftmatig, maar dit hielp niet, om de man tot bekering te brengen. Wat zij echter daarbij voegde: "dat zij, als Overheid, geen andere leer wilde dulden dan Christus' zuivere leer, niet achtende op de kindse redenen van 't exempel der anderen of naburige steden," gaf te kennen, dat er meer kwaad broeide.

Het duurde ook niet lang, of het onweder barstte los. In 1601 vertaalden Geldorp en Joh. Bogerman een stukje van **Beza*, over het ketterstraffen,*** waarin zelfs het *ketterdoden* verdedigd werd, uit het Latijn in het Nederlands en droegen dat met een Voorrede op aan de Wethouderschap van *Sneek.* Zij betuigden in deze Voorrede, *dat men om staatkundige redenen, om vrede te bewaren tussen 's Lands ingezetenen en de medeburgers ener stad, de ketters niet moest verschonen; dit was vrede te houden met de Satan. Men moest slechts één Godsdienst in de Staat dulden. Zij willen alzo niet zelve over de conscientiën heersen, maar God door zijn gebod daarover heerschappij doen voeren. Wat het verlies van nering en hantering in de stad betrof: "het was beter een woeste en onbewoonde stad te hebben, dan een neringrijke vol ketters: want beter was het, weinig te bezitten met een goede en geruste consciëntie, dan te hebben landen en steden vol nering, met een knagende worm en bevend gemoed."*

Men zag spoedig, welk een indruk dit werk op de Magistraat der stad maakte, daar zij weldra een plakkaat liet afkondigen, dat aan de *Doopsgezinden* alle bijeenkomsten en predikatiën werden verboden, op geldstraffe. Dit geschiedde bijkans gelijktijdig met een dergelijken maatregel te *Groningen.* Men zie *T. J. van Braght,* 2de dl., bl. 802; en over deze gehele handel, *Brandt,* 2de dl., bl. 3, 12-14.

De Hoogleraar Hofstede de Groot maakt in de *Geschiedenis der Broederenkerk,* bl. 148, melding van een te dien tijde uitgekomen:

Apologia ofte Verandtwoordinghe des Edicts, Hetwelcke van een Eerbaren Raet der St adt Groeningen, tegen der Wederdoperen, en andere Secten Onordeningen,de 7 September des Jaers 1661 *ghepubliceert is. Ende door eenen onghenoemden Libertij n, met allerley vals ende niet weerdich geschrey, aengeblaft is gheworden.* (Gron. 1602, in 4to; misschien opgesteld door de *Groninger* Predikant Joh. Acronius, broeder van Ruardus, van Ceulen's Partij, en wel op verzoek van de Raad der Stad.)

Er was echter één onder de *Doopsgezinden,* Barend Jacobsz, die in weerwil van dit plakkaat in zijn huis liet prediken en weigerde de afgeëiste boete te betalen, zodat er

stukken van zijn huisraad openlijk werden verkocht, gelijk bij G. Brandt breder gemeld is. Te *Leeuwarden* was de Magistraat niet veel rekkelijker en maakte in 1598 gestrenge bepalingen omtrent de heimelijke vergaderingen der *Doopsgezinden.*

Daar evenwel deze bepalingen gedurig overtreden werden, gaf hij in 1608, toen **Bogerman** nu dáár predikant was, bevel, "dat hun in deze stad de burgerlijke nering zou verboden worden, dat onderscheidene hunner een boete zouden betalen, en wel inzonderheid drie hunner Vermaners 300 Friese rijders, omdat zij de bevelen van de Raad niet gehoorzaamd hadden. Deze Vermaners moesten daarenboven binnen drie dagen de stad en het stadsgebied ruimen en zich hier van allen handel en wandel onthouden."

(Op 23-jarign leeftijd trad Joh. Bogerman 23 Sept. 1599 op als predikant te Sneek. Na met zijn ambtgenoot Gosuinus van Geldorp de Doopsgezinden te hebben bestreden, vertaalden zij ook te zamen Beza's boekje over *het straffen der ketters,* dat verscheen onder den titel: *Een schoon Tractaet des Godtgheleerden Theodori Bezae van de straffe welcke de wereldtlijcke Overicheydt over de hetters behoort te oeffenen, teghen Martini Bellii samenraepsel, ende de secte der nieuwe Academisten, overgheset inde Nederduytsche sprake door de Dienaers des G. woorts binnen Sneeck.* Met een voorrede vervatende mede int eerste een verhael van 't gene sich tusschen de Magistraet met de Dienaers des Woords der Stede voorschreven ende **Wederdoopers** aldaer heeft toegedraghen (Fran. 1601). Dit boek lokte eenige tegenschriften uit: Een Christalynen Bril voor den E. Magistraat der Stadt Sneek in Vrieslandt; Waer door sy aenschouwen moghen het schoone voornemen haerder Predicanten, soo sy de hooghe Overheyt nae haer wil mochten ghebruycken (1602) en: Spieghel Ecclesiastes Van VII; ... (1603), aanwezig op de Provinciale Friesche Bibliotheek.)

Zie ook: Extract uit de Resolutiën van de Magistraat *van Leeuwarden,* mij medegedeeld door de Heer W. Eekhoff, Archivarius dier stad. *Brandt,* 2de dl., bl. 4; *Schotanus,* gronden der Mennisterije, die van bl. 380-392 de punten van beschuldiging (meest alle de ban betreffende), de bekentenis van *Jan Jacobs* en het vonnis vermeldt. *Rues,* Tegenwoordige staet der Doopsgezinden, Amst. 1745, bl. 72. (60) *Charterboek,* 4de dl., bl. 205.

Extract uit het *Register der Resolutiën en Placaten der Staten van Friesland,* op het artikel *Mennoniten.)*

Een dadelijke bemoeiing der Predikanten met dit laatste geval zie ik echter niet, evenmin als bij het oordeel, in 1600 tegen Jan Jacobs, het hoofd van de naar hem genoemden aanhang, geveld. Deze man, te *Harlingen* als *Doopsgezind* Oudste woonachtig, werd op twaalf punten beschuldigd en ondervraagd, van welke hij het sterk drijven van ban en mijding en het beletten van de kinderdoop door allerlei middelen, beleed, terwijl hij betuigde, dat hij dit ook in het vervolg niet zou nalaten te doen. Hij werd hierop door de Staten ten eeuwigen dage uit *Friesland* gebannen. Rues denkt, dat dit vonnis of terstond of naderhand enigszins verzacht is, maar ik heb nergens kunnen vinden, hoe. Zijn begrippen werden intussen door zijn vrienden Laurens Hansz, Harmen Hendriksz en anderen verder voortgeplant.

Billijker komen mij voor de besluiten, door het Bestuur, omtrent het dragen van wapenen en het voorzien in oorlogsbehoeften, genomen. Reeds in 1580 werd, bij

gelegenheid dat de burgerij van *Leeuwarden* beter van wapenen zou worden voorzien, in een Ordonnantie aangemerkt, dat de *Mennoniten* als degene, die de minste moeite in krijgshandel hebben, naar hunnen stand zwaarder zullen worden getaxeerd dan de andere burgers, die zich in de wapenen begeven. Hierop volgde in 1591 een besluit, dat de *Mennoniten* aan de ruiters en soldaten een zeker getal van geweren moesten verschaffen, en daarenboven 6 stuivers de persoon zouden moeten betalen, tot de aankoop van kruid, lood en lonten.

Evenzeer zou men der waarheid te kort doen, als men niet wilde toestemmen, *dat sommige plakkaten waarschijnlijk een gunstige invloed op ons Genootschap hebben geoefend of dit althans, uit derzelver aard, konden doen*. Ik bedoel hier inzonderheid het plakkaat, in 1597 uitgevaardigd tegen de harde ban, die ongetwijfeld aanleiding gaf tot echtscheiding en andere ergernissen. Zo schijnen ook de Stedelijke Resoluties van *Leeuwarden,* in 1631 en 1632 tegen het bouwen van een schuur of getimmerte bij de Wirdumerpoort genomen, te doelen op de *Oude-Vlamingen,* aan wie dit bouwen wegens hun bannen verboden werd.

Maar in het algemeen waren de besluiten van het Bestuur onzen uitwendige bloei zeer hinderlijk. Het is wel mogelijk, dat men ons, in die eerste dagen der vrijheid, minder openlijk begunstigde, omdat men ons niet te zeer boven de *Roomsen* wilde bevoorrechten, terwijl men beducht was, deze laatstgemelden al te sterk daardoor te zullen verbitteren. In vervolg van tijd evenwel, toen de algemene geest zachtzinniger geworden was, b. v. van 1630-1672, tussen welke jaren wij nog vele gestrenge besluiten tegen de *Doopsgezinden* vinden, was deze gestrengheid, volgens Ypeij en Dermout, bij de *Friesche* Staten zeer laakbaar). Hofstede de Groot spreekt van de blijkbare ongeschiktheid dier eeuw voor een scheiding van Kerk en Staat; nl. waar hij handelt over het stuk van J. Acronius, tot verdediging van de Raad te *Groningen*.

Vooreerst moet ik echter aanmerken, dat zulks geen genoegzame reden schijnt te zijn, om een Genootschap te verdrukken, hetwelk de Staat niet slechts geen moeite aandeed, maar zich gaarne getroostte, veel voor dezelve op te offeren, terwijl het daarenboven het verste afstond van de zo zeer gevreesde *Roomsen* en tegen deze leer het sterkste bolwerk had opgetrokken. Ook was het, zo als wij gezien hebben, ***niet** zozeer de **Staat***, die de *Doopsgezinden* moeite aandeed, maar *het was de heersende **Kerk,*** die bij monde van vele harer dienaars de Staat daartoe drong. Meestal kwamen de eerste wenken en klachten van de *zijde der **Synoden***, en deze klachten werden doorgaans gunstig opgenomen. In enkele gevallen, als een Synode het bijkans onmogelijke wilde of de tijdsomstandigheden meerdere zachtheid raadden, werden zij ter zijde gelegd. Meermalen leenden dus Kerk en Staat elkander de hand, ten nadele der *Doopsgezinden.* Wij zullen dit door het volgende bewezen zien.

In 1597 werd besloten, dat de *Doopsgezinden* voor geen rechtbanken zouden gehoord worden, indien zij niet de eed wilden doen, welken ook de andere Partijen verplicht waren af te leggen. Deze maatregel werd echter aanmerkelijk verzacht in 1659, toen goedgevonden werd, dat zij zouden mogen volstaan met de verklaring onder *ja* en *neen,* ten ware de hoge en neder-rechters de eed nodig keurden, als wanneer zij God plechtig tot getuige der waarheid zouden moeten aanroepen. Hun Partijen zouden steeds kunnen voldoen met dezelfde verklaring, die de *Doopsgezinden* deden, en beiden zouden aan de straf van meineed onderworpen wezen, als zij op valsheid werden betrapt. In dien tussentijd, van 1597-1659, schijnt het eerstgenoemde besluit echter niet altijd even stipt in acht genomen te zijn, blijkens het verzoek van het Synode te *Bolsward,* in 1650. (Zie boven, bl. 139, onder 9.) Het verzoek van

het *Leeuwarder* Synode in 1598, dat het prediken der Dooopsgezinden mocht worden verboden, en de nadere aandrang, door de Synoden te *Bolsward, Franeker* en *Harlingen,* in 1701, 1602 en 1603 daaraan gegeven, vond mede een gunstig gehoor.

In 1605 was er voor het eerst door de Predikanten een verzoek tegen het bouwen van Vermaningen (kerken) bij de *Doopsgezinden* gedaan. Ook dit verzoek werd toegestaan, en in 1603 en 1608 werden alle plakkaten, tegen dezen aanhang genomen, tot drie malen toe vernieuwd. In Juni 1611 werd de heer Atsma van wege Gedeputeerde Staten gecommitteerd naar *Franeker,* om daar onderzoek te doen naar het bouwen van een zogenoemde Vermaning bij de *Doopsgezinden.* Een gevolg daarvan was, dat dit bouwen met geweld werd belet. In Juli van dit zelfde jaar werd de Gerechts-Scholt Lycklama derwaarts gecommitteerd, om daar enige boeken en papieren van *Socinianen* onder de *Doopsgezinden* na te sporen, maar het is ons niet bekend, of Zijn Ed. er ook gevonden heeft.

Nu volgt een geruime tijd van verademing. Welke de oorzaak van deze gunstige verandering zij, is niet zo geheel duidelijk. Er zijn vele onder onze *Doopsgezinde* Schrijvers, die het jaar 1626 aanmerken als het jaar, waarin wij algemeen in de zeven provinciën meer vrijheid en bescherming van de hoge Overheid zouden hebben verkregen; zo als b. v. Van Braght, L. Bidloo, H. Schijn en anderen beweren en ik ook te dezen dage door mannen van naam in ons Genootschap heb horen bevestigen. Wij zouden die vrijheid en bescherming te danken gehad hebben aan de Belijdenissen of aan één derzelve, die toen door Jacques Outerman, Leraar te *Haarlem,* aan de Staten van *Holland* en *West-Friesland* werd aangeboden. Maar de meer genoemde Gerrit Blaauw schijnt mij in zijn' *brief aan de Heer R.* het tegendeel genoeg te hebben getoond.

Het is hier de plaats niet, om dit ten opzichte van *Holland* of van andere Gewesten breder aan te wijzen, maar wat *Friesland* betreft, blijkt het duidelijk. Het is wel zoo, dat de *Doopsgezinden* toen bij 's Lands Bestuur niet ongeacht waren, en men vindt zelfs in de aantekeningen van de Historieschrijver S. A. Gabbema, bewaard in zijn Archief, thans berustende in het *Old Burger-Weeshuis* te *Leeuwarden,* op het jaar 1626 gemeld, dat Mr. Wibe Wybrandi, Vermaner bij de *Doopsgezinden* (en tevens uurwerkmaker) te *Leeuwarden,* een bedaagd en bekwaam man, dikwijls door ***Graaf Ernst Casimir, Stadhouder van Friesland,*** in belangrijke zaken geraadpleegd werd, maar er bestaat geen reden, om dit aan hun Belijdenissen toe te schrijven. Als wij daarenboven in aanmerking nemen de Souvereiniteit van elk gewest in het bijzonder; voorts, dat die verademing in *Friesland* niet eerst na 1626, maar na 1611 begonnen is, dat het slechts een verademing was, die weer door verdrukking in deze provincie werd gevolgd. Enz

... Dit gaf aanleiding, dat het verzoek, vroeger door de Synoden te *Leeuwarden* en *Sneek* en nu onlangs nog in 1644 door het Synode te *Franeker* gedaan, om het bouwen van *Doopsgezinde* kerken te beletten, in 1655 door het Synode te *Heerenveen* werd herhaald. Het klaagde "over de Mennonitische grote licentie; wilde op ledige plaatsen geen huizen tot derzelver conventiculen hebben gebouwd, noch de oude huizen hebben afgebroken, om op die plaatsen weer gelijke of grotere te timmeren. Zo er nieuwe huizen mochten gebouwd zijn, zonder toestemming der Staten, dan wilde het die hebben afgebroken of ten minste gesloten, om de uitoefening van hun dwaling te verhinderen." Daar juist in dezen tijd verscheidene Vermaningen bij de *Doopsgezinden* waren en werden gesticht, zou het toestaan van dit verzoek opmerkelijke gevolgen hebben gehad, maar de Gedeputeerde Staten besloten,

dat dit punt, " als behelzende verscheidene petitiën, in nader overweging zou genomen worden en naar bevind van omstandigheden bij gelegenheid aan de Provinciale Staten zou worden voorgesteld".
De *Doopsgezinden* gingen nu voort met bouwen, maar ook de Synoden, inzonderheid die van *Sneek, Bolsward, Harlingen, Dockum* en *Leeuwarden,* met derzelver klachten.
In 1660 werden die van *Dockum zo* luide aangeheven "tegen het herdopen, echtscheiden en bouwen van vermaanhuizen, waar te voren geen geweest zijn," dat de Staten besloten, alle resolutiën en plakkaten, vroeger tegen de Doopsgezinden genomen, te vernieuwen en gestreng ter executie te stellen. Het blijkt mij echter niet, dat zulks geschied is, en de daarop volgende oorlogen tegen *Engeland* gaven, zo als wij later zullen zien, een geheel andere wending aan de zaak. Op verzoek van een Synode, in 1661 te *Leeuwarden* gehouden, kwam er in 1662 een plakkaat uit, wel niet rechtstreeks tegen de *Doopsgezinden,* maar waarmede zij toch voornamelijk werden bedoeld.
Dit is het plakkaat tegen *Socinianen, Kwakers* en *Dompelaars,* welke bij tuchthuis-straf uit de provincie zouden worden geweerd, terwijl aan de Hervormde Predikanten werd toegestaan, om alle personen, die onder verdenking lagen, met zodanige dwalingen besmet te zijn, in tegenwoordigheid van het plaatselijk Bestuur te examineren.
Daarenboven werd aan ieder een beloning van vijf-en-twintig gouden Friese rijders toegezegd, die één *Sociniaan, Kwaker* of *Dompelaar* in deze provincie aanwijzen kon.
Ik geloof niet, dat dit plakkaat in dezen tijd bijzondere gevolgen heeft gehad, maar het heeft in de volgende eeuw mede aanleiding gegeven tot het schorsen in de dienst van de *Doopsgezinde* Leraars Wytze Jeens en Pieke Tjommes, te *Heerenveen* en in de *Knijpe,* en van de beroemden Stinstra, te *Harlingen.* In 1687 werd hetzelve door de Stadhouder **Hendrik Casimir II,** in naam der Gedeputeerde Staten, op nieuw bevestigd, onder betuiging: "dat gemelde dwaalgeesten zich vooral onder de *Doopsgezinden* vermengden en zelfs boeken uitgaven, tot grote ergernis en verontrusting van vele vrome gemoederen, tot ontering en verloochening van de heilige, aanbiddelijke, Goddelijke Drieeenheid". Daar de *Doopsgezinden* zelve in deze eeuw steeds meer en meer geschriften het licht deden zien, waarin zij hun leer en geschiedenis verdedigden, zo lokte dit natuurlijk vele tegenschriften van de zijde der *Hervormden* uit. Enz.

13. DOOPSGEZINDEN GEKWELD ONDER DISPUTEN EN GESCHRIFTEN

Sedert men de Spanjaarden met hun inquisitie openlijk was begonnen te weerstreven en men eindelijk in 1581 koning PHIIJPS plechtig afzwoer, kunnen wij bij de hoofden van Staat en Kerk, nu Hervormd, duidelijk een verschillende richting, ten opzichte van de Doopsgezinden, bespeuren. Zulks was ook natuurlijk. Sommige toch van deze hoofden, en inzonderheid vele predikanten, waren gestrenge navolgers van CALVIJN en BEZA, in geest en strekking minder verdraagzaam omtrent andersdenkenden. Dezen toonden reeds vóór 1581, dat zij het bestaan van een Doopsgezind genootschap ongaarne zagen. Op het ***Hervormd synode, in 1574*** te *Dordrecht* gehouden, werd de vraag: *"hoe men de Wederdopers weren of die op de rechten weg brengen zal?*" aldus beantwoord: "men zal de overheid vermanen en bidden, dat ze niemand ontvangen noch lijden zullen, dan die wettelijk zweren haar gehoorzaam te zijn-, en die daar nu wonen, vermanen tot gehoor des Goddelijken woords, de kinderen te doop te brengen, en zo zij zulks weigeren, dat men ze in tegenwoordigheid der predikanten ontbiede en hun opinién bevele te verklaren en verantwoorden. Ook zullen de predikanten zoeken in hun heimelijke verzamelingen te komen en te bewijzen, dat hun handel onrecht is". Men ziet

dus, dat deze partij het vrij ernstig op de vernietiging van het genootschap had toegelegd.

In dezelfde geest vroeg het synode te ***Hoorn* in 1576 en 1580** aan de stedehouder SONOY de vergunning, om tegen de Doopsgezinden te mogen disputeren, en wilde een synode te *Enkhuizen*, in 1578 (gelijk later een dergelijk te *Alkmaar* in 1593, en te *Edam* in 1598) een dispuut aanvangen tegen HANS DE RIESZ.

Op een synode, in ***1581 te Middelburg*** gehouden, werd de zaak van disputen tegen de "Papisten, Wederdopers en andere dwaalgeesten" nog eens weer op nieuw behandeld en aangeprezen .

BOR, P. *Nederl. oorloghen*, Boek VII, pag. 53. HOORNBEEK, *Summa Controvers*, pag. 372; OTTI, *Annales*, pag. 164 - 169. HOORNBEEK, Socinianismus confutatus, T.I. Introductio.

Maar niet alle Hervormden waren zo bitter tegen de Doopsgezinden ingenomen. Er bestond bij de Hervormden ook een andere partij, meer de zachtere gevoelens van MELANCHTON en ZWINGLI toegedaan, vooral onder de staatsmannen, die een vrije uitoefening van godsdienst heilzaam hielden voor de jeugdige republiek Onder dezen vond men dikwijls de hoofden van de Staat, de Staten der provinciën en vele stedelijke besturen, vooral in *Holland*, gelijk wij in het vervolg zullen zien.

Menigmaal vonden de Doopsgezinden bij dezen toevlucht en bescherming, als het hun door anderen te benauwd werd gemaakt. Dit gehele tijdperk door bespeuren wij druk van de ene, maar opheffing van de andere zijde; ofschoon niet alle stedelijke besturen ons even gunstig waren en dit veel afhing van de invloed, dien zij door sommige predikanten op zich lieten uitoefenen. Maar ook niet alle Hervormde Predikanten waren ons even vijandig. Er waren mede van zachtere geest, gelijk reeds in de dagen vóór en ten tijde van LEICESTER de volgers van DUIFHUIS te *Utrecht*, die hun begrippen op de latere Remonstranten hebben overgeplant, overvloedig bewijzen. Maar hun invloed was een zwakkere, tegenover de heftige ijver voor Calvinistische rechtzinnigheid, door mannen als **DATHENUS, MODED** en andere ingeboezemd.

DE GROOT, *Verantwoording*, blz. 29, 32, waar hij duidelijk, toont, welke invloed de beginselen van CALVIJN op de predikanten, gelijk die van Erasmus, Melanchton, Bullinger, enz. op de Staatsmannen oefenden.

Aan het hoofd van de zachtere partij, bij welke de Doopsgezinden bescherming vonden, stond prins **WILLEM I,** van Roomsgezind Hervormd geworden, maar omtrent de Doopsgezinden niet van gevoelen veranderd. Dit ondervonden zij vooral te ***Middelburg***, waar men hun onderscheidene raaien moeite aandeed, in 1677 over de eed en in 1578 over het gewapend wacht houden. In het eerstgemelde jaar meende het stedelijk bestuur aldaar van de Doopsgezinden een eed te moeten vergen en bedreigde hen, bij gebreke van dien, hun de burgerrechten en gevolgelijk het wonen in de stad te zullen verbieden. De zo zwaar bedreigden wendden zich daarop tot de Prins, waarop deze aan het bestuur een brief schreef, in welken hij de Doopsgezinden hogelijk roemde, als mensen, die door het dragen van schatting, contributie en andere lasten, niet zonder groot gevaar van lijf en leven, de vrijheid hadden helpen winnen. De Prins beveelt derhalve aan de magistraat van Middelburg en aan alle anderen, die zulks mocht aangaan, om hen aangaande de eed zowel als anderszins, niet verder tegen hun consciëntie te bezwaren, maar laten hun winkels openen en hen nering doen, zo als vroeger.

Men liet hen dan nu ook ongemoeid, maar niet langer, dan tot het volgende jaar, 1578. Toen vergde men weer de eed en daarenboven, dat zij gewapend de wachten zouden betrekken, ofschoon zij gewillig waren, om alle lasten te helpen dragen en bezoldigde wakers in hun plaats te stellen. Hun werd daarbij dezelfde bedreiging gedaan, als voren. De Prins bevond zich nu wel niet zelf in Middelburg, maar berichtte uit Antwerpen nog nadrukkelijker: "hoe het hem voorkwam, dat de leden van het bestuur groot ongelijk hadden; dat hij hen nu voor de laatste maal schreef, om hun te verklaren, dat het hun niet aanging, zich met iemands consciëntie te bemoeien, en dat hij hun beval, zich te wachten, om iets tegen de Doopsgezinden te attenderen".

Intussen had de prins, ook vóór het schrijven van dezen laatsten brief, aan MARNIX VAN ALDEGONDE doen blijken, hoe hij over de vrijheid der Doopsgezinden dacht. Bij gelegenheid van een vergadering der Staten van Holland en Zeeland, te Dordrecht in Maart van 1577 gehouden, hadden sommige Hervormde predikanten, vooral CASPER VAN DER HEIDEN en JAN TAFFIN BIJ ALDEGONDE aangehouden, om de Prins tot beperking van de vrijheid der Doopsgezinden over te halen. ALDEGONDE, zelf niet van de zachtere partij en een persoonlijk vriend van CALVIJN en BEZA, droeg dit verzoek der predikanten aan de Prins voor, maar zonder vrucht, zoals men zien kan uit een brief van hem, de laatste dag van Maart 1677 aan VAN HER HEIDEN geschreven.

"De zaak van de Herdopers, zegt hij daarin, werd na 't ontvangen van uwe en TAFFINS brieven, gisteren met de Prins behandeld, en zeker, ik vind die veel zwaarder, dan ik hoopte. Want hij had mij te Middelburg grote hoop gegeven, dat men van de burgerschap uitsluiten of immers niet naar gewoonte ontvangen zou, degenen die de eed weigerden. Nu brengt hij bij, dat zulks niet besloten worden kan, zonder de Kerk op nieuw te beroeren, vermits de Staten niet lijden zullen, dat men zodanig een wet stelle, die zij geenszins oorbaar achten voor het algemene best. Als ik hier heftig dreef, dat men, onder deksel van burgerlijke orde, diegenen verwerpen kon, die de band van alle menselijke sociëteit (den eed) verbraken, en tevens daarbij voegde, welk een groot gevaar uit zulk een besluit, 't welk toch in zich zelf ongoddelijk is, zowel de Staat als de Kerk dreigde over te komen, antwoordde hij scherp genoeg: dat hun *ja* voor eed zou verstrekken, en dat men hier niet verder op dringen moest, tenzij wij met een wilden bekennen, billijk te zijn, dat de Papisten ons tot een godsdienst dwongen, die tegen ons geweten streed, dat ook de *Noord-Hollanders* dit op generlei wijze zouden toestaan of lijden. Kortom, ik zie voor ons nauwelijks in dit stuk iets te verrichten. De prins voorwaar heeft, eensdeels van zijnentwege, eensdeels van der Staten wege, met mij gekeven, alsof men daarover uit ware, dat de Kerkelijken zich de heerschappij over de consciënties zouden aanmatigen en alsof zij poogden, om zich alle anderen door hun wetten en instellingen te onderwerpen."

… Maar hoe dit zij, uit de aangehaalde stukken ziet men duidelijk genoeg, dat de Prins de Doopsgezinden beschermde. Wellicht zou hij meer gedaan hebben, waren hem de handen niet enigszins gebonden geweest door de stijfzinnige geest van velen in de lande en door bepalingen, van staatswege genomen. Wel spreekt men in de Unie van Dordrecht, tussen Holland en Zeeland in 1575 gesloten, dat men niemand ter oorzaak van zijn geloof enige bemoeienis, injurie of letsel aan zal doen, en luidt ook de lastbrief, de prins in 1576 te Delft van wege de Staten dier gewesten gegeven, desgelijks; maar op de voorgrond bleef staan: "het admitteren en handhaven der oefening van de Gereformeerde Evangelische religie, doende surcheren en ophouden de exercitie van alle andere religie, de Evangelie contraricende."

Bij de **Unie van Utrecht, in 1579**, werd alleen bepaald: *"dat Holland en Zeeland zich zouden gedragen naar hun goeddunken en de andere landschappen der Unie naar de inhoud van de (Gentsen) religievrede; maar zó, dat ieder in zijn religie vrij zou blijven en dat men niemand ter zake van de godsdienst zou mogen achterhalen of onderzoeken, volgens de vrede van Gent."*

Toen de oorlog tegen Spanje geëindigd en **de vrede in 1648 te Munster** gesloten was, bepaalde de grote staatsvergadering te 's Gravenhage de 27 Januari 1651: "dat de secten ende gesintheeden, die gesecludeert zijn van de publijcke protectie, ende alleen worden geconniveert, gehouden sullen worden in alle goede ordre ende stilte, met bepalinge tegens alle excessen, en dat oock deselve op geen andere plaetsen meer, als daer die tegenwoordich zijn, voortaen sullen worden gepermitteert". Ziet daar dus duidelijk het standpunt aangegeven, waarop onder anderen ook de Doopsgezinden ten opzichte van de Staat werden geplaatst.

Om zover te komen ligt de grootste verdienste van prins WILLEM, ten opzichte van de Doopsgezinden, dat hij hun toestand, als een gedulde Kerk, zo dragelijk maakte, als hem mogelijk was. Ten volle stemmen wij dus in met de schone lofspraak, die HALBERTSMA op hem gehouden heeft. Ja, voorzeker: "dwang heelt niets aan 't gemoed", was zijn spreuk. "Hij begreep de ontrefbaarheid van de onstoffelijke en vrije geest door de stoffelijke middelen van aards geweld. Gewapend met een blik in het menselijk hart en in de bewegingen zijner eeuw, die op geen uiterlijke vertoningen afging, werd hij door de korte razernij van Munster niet belet om te zien, wie de Nederlandse Doopsgezinden eigenlijk waren. Van het eerste ogenblik ontdekte hij in hen een weerloze en nijvere kudde, die op het dwaalspoor kon gebracht worden, maar welke hij, wel verre van haar door de wolven te laten verslinden, voor de handel, de fabrieken en de scheepvaart der republiek, welke hij stichtte, bewaren moest".

.. Een der middelen, waarvan men zich veel goeds tegen de Doopsgezinden beloofde, was het ***openlijk schrijven tegen hen***. Maar zij werden met zulk een zee van vijandelijke geschriften overstelpt, dat een breedvoerige aanwijzing van dezelve, al ware zij ook in liet kort samengetrokken, mijn lezers zeker niet zeer welkom wezen zou. Ik zou ze dan moeten voeren door de woestijnen van droge geloofstwisten, waarover niet zelden een brandende wind van ontstoken drift en hartstocht heenging. Daar evenwel deze weg niet geheel door ons kan vermeden worden, als wij van de lotgevallen der Doopsgezinden Kerkgemeente en van derzelver schatting in het oog van andersdenkenden enig denkbeeld wensen te geven, zo verwijzen wij te dezen opzichte naar een Bijlage.

Hier moge ik kunnen volstaan met het noemen van mannen, als: GUY DE BRES, VAN DER HEIDEN, TAFFIN, MODED, PUPP1US, FAUKELIUS, VAN DORESLAER, CLOPPENBURG, HOORNBEEK en de SPANHEIMS, die de hevigste aanvallers waren; en van JACOB JANSZ., DE RIES, F. DE KNUIJT, ANTHONY JACOBS ROSCIUS, CLAAS CLAASZ. en PIETER JANSZ. MOYER, die de eer en waardigheid der Doopsgezinden het best verdedigden.

… HERMANNUS MONTANUS ging zelfs zo ver, dat hij een werkje schreef, getiteld: *Nietigheydt van de Kinderdoop*, Amsterdam, 1647, en herdrukt in 1648. waarna hij tot de Collegianten (Remonstranten) overging. Echter liet hij zich later ook herdopen.

Ook DIRK RAFAELSZ. CAMPHUIZEN begaf zich eindelijk van de zijde der Remonstranten weg, omdat hij gewetens-zwarigheid vond in het oorlogen, offensief en defensief, in het bedienen van het overheidsambt, daar geweld of straf bij is; in het doen

van allerlei handwerk en koopmanschap; in het zoeken van rijkdom, uitstekendheid of uitnemende staat, hetzij Kerkelijke of Politieke, en andere dingen meer.

Ook van de ***disputen,*** in deze gewesten voorgevallen, zullen wij een weinig moeten gewagen, want ofschoon ze niet van dat belang zijn, als die, welke vroeger te Frankenthal, Embden en Leeuwarden werden gehouden, zo zien wij echter nog al Doopsgezinden van beroemden naam bij enige derzelve optreden, tot verdediging van hun geloof.

Reeds in 1566 verzocht JACOB JORISSEN, predikant bij de Hervormden te ***Zierikzee,*** aan het stedelijk bestuur: "of hij mocht disputeren tegen zekeren nieuwen leraar van de doop, die gisteren (de 20e September) in het openbaar gepredikt had." Terwijl dit verzoek van de hand gewezen werd, verbood men evenwel gelijktijdig, om voortaan of in het geheim, of in het openbaar, de leer der Wederdopers te prediken en zulke vergaderingen bij te wonen. Enz.

Volgens een extract uit de ongedrukte notulen der Staten van Zeeland bevond er zich in 1579 te *Wester-Souburg* een gezelschap van lieden, bekend onder de naam van voetwassers, tegen welke JOHANNES GEROBULUS, Hervormd predikant te **Vlissingen,** had gedisputeerd. Dit had veel beweging veroorzaakt, zodat men de gouverneur daar kennis van gaf, met verzoek om dat gezelschap de vergaderingen te beletten. Aan het hoofd van dit gezelschap bevond zich HANS CASSIER of DE RIES, die benevens twintig personen van zijn aanhang de 14e December door de Staten opgeroepen werd, om te Middelburg te verschijnen, ten einde hem te verstaan over zijn nieuwe leer tegen GEROBULÜS. Maar DE RIES vond het niet geraden te verschijnen en vertrok. Voor de tweede maal geroepen, schreef hij de 22e Maart 1580 een brief aan de gouverneur, waarin hij enige voorwaarden tot zijn veiligheid bepaalde en op welke conditiën hij aannam te komen. Men stond ze hem evenwel niet toe, en het is ons boven gebleken, dat hij kort hierop te Middelburg is gevangen geraakt, ofschoon hij ook weer ontslagen werd.

In 1593 had men zulk een dispuut te ***Alkmaar.*** Met toestemming van enige burgemeesters riepen de Hervormde predikanten, tot een redewisseling over de kinderdoop, PIETER CORNELISZ. en enige andere Doopsgezinde leraars voor zich.. Zij vergaderden tegenover het raadhuis, in de Langestraat, ten huize van zekeren ARENT CLAESZ, en men twistte daar ruim twee dagen, zonder dat men veel verder kwam. Althans de burgemeesters, toen het vóór en tegen overwegende, oordeelden het best, om door de stads-roedragers de vergadering te doen eindigen.

Te ***Colijnsplaat***, in Zeeland, disputeerden de 5den November 1606 de Hervormde predikanten van Colijnsplaat, Zierikzee en Dreischer tegen vier Doopsgezinde leraars, onder welke ook FRANCOIS DE KNUYT van Zierikzee zich bevonden te *Zierikzee, de* 4e, 6e en 13e September 1609, de predikanten dezer stad tegen Cornelis de Kuyper, JAN VAN WOERDEN en FRANCOIS DE KNUYT, vooral over de menswording van CHRISTUS.

Zie hiervan*Korte Notulen van seker Gespreck gehouden tot Zierikzee enz.,* waarachter: Kort *en Waerachtig verhael van een Gespreck gehouden in Colijnsplate; Middelb.,* 1 610 en 1620; *Dordrecht,* 1646.

In 1617 trad FRANCOIS DE KNUYT nog eens op te *Sommelsdijk,* tegen de predikant ABRAHAM STAMPEHIUS, over de wederdoop en kinderdoop.

Een half gedwongen dispuut viel er in 1649 op het eiland Texel vor. CLAAS ARENTSZ, Doopsgezind oudste in de Nieuwe-Zijpe, had op de avond van de *3e* Maart dezes jaars aan onderscheidene personen bij de Vlaamse gemeente aan de Waal de doop toegediend en zich bij die gelegenheid uitgelaten tegen de kinderdoop. De Hervormde predikanten van het De Hervormede predikanten van het eiland, NICOLAAS CRUQÜIUS, JACOBUS MOLANUS, NANNINX BUCERUS en JOANNES CRALI NGIUS, wisten daarop bij het burgerlijk bestuur te bewerken, dat ARENTZ werd gevangen genomen om zich de volgende dag op het raadhuis aan de Burg te verantwoorden.

Eindelijk hebben wij nog melding te maken van een dispuut, de 8e April 1663, van des avonds zes ure tot des nachts 2 ure, gehouden op *Oud-Beijerland*, tussen de predikant van die plaats GERARDUS AEMILUS en de Doopsgezinden leraar van Dordrecht, T. J. van BRAGHT, schrijver van de Martelaars-spiegel.

… Op de bovengemelde dag, zijnde een zondag, gaf men AEMILIUS kennis van 's mans komst', en nu werd met goedvinden van de schout, schepenen en ouderlingen en in hun bijzijn een dispuut tegen de Dordtse leraar gehouden, in tegenwoordigheid van ongeveer 200 personen van beiderlei gezindte.

VAN BRAGHT was vergezeld van PIETER S. REYNAERTS en MAARTEN LEENDERTSZ, diakenen van de Doopsgezinden aldaar, van JOHAN BOENES en GUILLAUME VAN DER SLUIS, beide van Botterdam en van GUSBERT REES van Dordrecht. Enz

Ik behoef thans hier niet te herhalen, wat ik reeds meer tot verklaring en verontschuldiging van die vijandige gezindheid der Hervormde predikanten heb aangevoerd, en waarbij men inzonderheid de algemenen minder verdraagzame geest van die tijden in het oog dient te houden. Ongetwijfeld hebben ook de predikanten nu eens meer, dan weer minder invloed uitgeoefend op Staatsbesluiten, die er ten opzichte der Doopsgezinden genomen werden, zo als in onderscheidene gevallen duidelijk bewijsbaar is. Deze Staatsbesluiten lopen zeer uiteen; en wij behoeven ons niet te verwonderen, dat ze bij afwisseling zeer ongunstig of weer gunstig voor de Doopsgezinden luiden. Want deze waren immers een slechts gedulde secte, en men kon zo verschillend dulden. Daarenboven was onze staat een republiek, waarin elke provincie, ja, elke stad zelfs, veel bijzonder gezag gehouden had; zodat men soms hier of daar maatregelen zag nemen, waar men elders niet van hoorde.

… Nadelig werkte de algemene Staatsvergadering van 1651 op ***de bloei der Doopsgezinden*** *(ook in verband met gebouwen)*. Als een waarschuwing voor het besluit, dat daar stond genomen te worden, kan dienen, wat er in 1647 gebeurde met de Doopsgezinden te *Groede*, in Cadzand. Zij hadden daar een huis gekocht, om er hun godsdienstoefeningen te houden, en hadden zulks de 13e Januari van dat jaar ook werkelijk gedaan, ofschoon het hun de vorigen dag door JAN VAN SWEEVEREN, berijder van Oostburg-Ambacht, verboden was. Nu kwam er een bevelschrift van de algemene Staten, gedagtekend de 22e Januari, inhoudende: "dat zulke oefening nooit te voren daar was geschied, en dat het de Doopsgezinden verboden werd, om of in dat huis, of daarbuiten godsdienstoefeningen te houden."

GLASIUS is van oordeel, dat dit verbod misschien alleen daarom gegeven werd, dewijl men te veel op eigen gezag had gehandeld en 's lands regering was voorbijgegaan. Maar de uitdrukking, dat zulke oefening daar nooit te voren was geschied, doet ons dit verbod

in verband beschouwen met het verzoek van het Hervormde synode, in 1625 te Edam gehouden, en met het besluit van de algemene Staatsvergadering in 1651: dat het de Doopsgezinden niet vrij zou staan, om gemeenten te vestigen op plaatsen, waar er vroeger geen waren geweest.

Of het onkunde dan of het kwaadwilligheid van was, dat hij onder zodanige plaatsen ook Deventer, Harderwijk, Arnhem, Nijmegen, Hoorn, Weesp, Rarop, Huisduinen, Wieringen, Delft, 's Gravenhage, Schoonhoven, Boskoop, Maassluis, Hazerswoude, Katwijk aan Zee, Vianen, Gorkum, Buren, Bommel, Maarseveen, Brielle en Zierikzee durft stellen, kan ik niet beslissen.

Een vergadering van Doopsgezinden, in 1649 te Haarlem gehouden, had besloten, om deze toen *vacante* gemeenten door naburige leraars te doen bedienen, maar HOORNBEEK raadt aan, dat men hiertegen wake, en maakt het gezegde Staatsbesluit van 1651 op deze gemeenten toepasselijk. Ik heb echter niet vernomen, dat dezelve daardoor in ongelegenheid zijn geraakt; maar aan het stichten van *nieuwe* gemeenten kon men nu niet meer denken.

HOORNBEEK, *Summa Controv.*, pag. 369. Hij noemt ze: "Loca, in quibiig hactcnus nulli coetus Anabaptistici fucrunt aut nulli ipsorum concionatores;" terwijl toch, èn uit de geschiedenis, èn uit de *Handelingen der Doopsgesinde te Haarlem,* 1649, duidelijk genoeg blijkt, dat die plaatsen alleen tijdelijk vacant waren.

… Zo maakte hij ook onderscheid tussen Munstersen en Doopsgezinden, al kon hij het niet verkroppen dat Menno de eerstgenoemden aansprak als ‘lieve broeders’, en al schroomde hij niet, omdat hij bij de meeste Doopsgezinden eenzelfde gevoelen opmerkte als bij de Socinianen, deze laatsten ‘geleerde Mennisten’ te noemen, en ‘de Mennisten ongeleerde Socinianen’. Hij sprak als zijn vrees uit ‘dat een onberekenbaar kwaad van uit het Noorden, van de zijde der Socinianen aanwezig is; de Wederdopers en Remonstranten zijn er reeds dapper in verward; er dient met alle kracht, zowel in de scholen als in de kerken tegen gestreden te worden; waar de Socinianen nog niet bekend zijn zwijge men hen dood.’ (Socinianismus confutatus, T.I. Introductio).

Vandaar, dat de Hervormde predikanten te Utrecht in 1655 het nodig vonden, ***om aan de overheid twaalf artikelen voor te dragen,*** volgens welke men naar het gevoelen der Utrechtse Doopsgezinden en Remonstranten onderzoeken zou, of zij ook met Sociniaanse dwalingen waren besmet.

De Doopsgezinden ontdoken het antwoord, zeggende, dat zulk een onderzoek strijdig was met de vrijheid van geweten en een inquisitie scheen, waarvan de naam alleen de Nederlander schrikken deed; dat zij overigens niet wisten, dat iemand hunner iets geleerd of geschreven had tegen de fondamenten des geloofs of de hevelen der Overheid. De zaak bleef lang slepende, en eindelijk besloot de Utrechtse regering, de 12de Augustus 1661, dat de beschuldigden zich van alle kerkelijke bediening zouden onthouden en telkens, bij overtreding van dit bevel, met een boete van 100 guldens zouden worden gestraft.

Het vorderen van zulk een examinatie vond weerklank bij de Hervormden in *Zeeland; zo* als blijkt uit de gedrukte Staten-Notulen van dat gewest, vooral van 1562—1665. In Juni van het laatstgemelde jaar, vonden de Staten van deze provincie, op het vertoog der vier klassen van Zeeland, goed: "om in tijds te waken tegen de grove en dangereuse dwalingen van de Socinianen, die particulierlijk onder de Mennonieten schijnen in te kruipen." Zij verboden dus het prediken, spreken of andere uitoefening

van functiën in de gemeenten, indien zij niet eerst tot genoegen hadden geantwoord op de bewuste twaalf vragen.

Het is mij niet bekend, welke gevolgen zulks bij *alle* gemeenten heeft gehad. Van die te *Goes h*eb ik (door een copie van de eerw. P. BEETS) vernomen, dat de gemeente de 29e Augustus daarop antwoordde: *"dat de vragen in zin en mening overeenkwamen met hare algemene Belijdenissen des Geloofs; dat zij er dus in substractie niet tegen hadden en eenvoudig ja daarop antwoordden."*

Daar echter een der leraars JOOS BAROEN gemelde verklaring van de gemeente niet hadden willen ondertekenen, zo werden zij bij besluit van burgemeesters en schepenen van **Goes,** de 31e Augustus, voor altijd uit hun kerkelijke bedieningen ontslagen.

Te ***Middelburg,*** waar het getal der leden in de laatste tijd aanmerkelijk toegenomen was, wilde men evenzeer de leraars tot het beantwoorden en ondertekenen der twaalf vragen noodzaken. Men stuitte echter tegen de standvastigheid van de beroemde ADRIAAN VAN EEGHEM. Nadat hij herhaalde malen te vergeefs daartoe was aangemaand en hem eindelijk veertien dagen tot het nemen van beraad waren toegestaan, werd hij de 21e October 1665 met de beide andere leraars Joost ISENBAERT en THOMAS VAN EEGHEM, voor de burgemeesters ontboden. Adriaan en THOMAS bleven weigerachtig, en werden dus in hun dienst geschorst; maar ISENBAERT tekende naar genoegen. Men wilde de beide anderen doen beloven, dat zij niet wéér zouden prediken; maar ADRIAAN antwoordde, dat hij zou doen, gelijk God hem door zijn consciëntie leerde. Als de burgemeesters hem tegemoet voerden: "wij hebben ook een consciëntie en die leert ons, dat wij zulke lasteringen als van de Socinianen niet mogen dulden!" antwoordde hij: "dewijl onze conscientiën legen elkander staan, zo behoorden wij het over te laten aan de oppersten rechter." Daar het vonnis echter in kracht bleef, stelde ADRIAAN EEN bekentenis des geloofs op en leverde die, door hem, THOMAS en andere hoofden der gemeente ondergetekend, benevens een rekwest, bij de Staten van Zeeland in.

Op een belofte, dat hij niets zou leren, wat strijdig was tegen de twaalf vragen, werd hem de 19de December het prediken, evenwel bij provisie, weer toegestaan. Ofschoon er in 1701 andermaal moeilijkheden ontstonden, daar ADRIAAN in 1699 zijn *"Wet der Natuur"* had uitgegeven, en de Hervormde predikanten en ouderling en van Middelburg bij rekwest aan de burgemeesters over de onrechtzinnigheid van dit werk klaagden, terwijl zij de schrijver als Arriaan en Sociniaan gestraft wilden hebben, zo vinden wij echter niet, dat ADRIAAN en THOMAS na 1665 wederom in de predikdienst gestoord zijn.

Goes en Middelburg waren de enige steden in Zeeland, waar men de Doopsgezinden met de ***19 vragen*** bezwaarde, die van Vlissingen, Veere, Zierikzee en Brouwershaven bleven ongemoeid.

14. Grote hulp van de Gereformeerde Overheid

Hoezeer plaatselijke Overheden ten gunste van de Doopsgezinden oordeelden kunnen we lezen in een brief van het Stadsbestuur van Rotterdam, geschreven aan het Stadsbestuur van Bern, waarin ze met alle mogelijke moeite de Doopsgezinden verdedigden en verzochten aan de van Bern, hen niet langer te verdrukken.
Dit was toen het prijzenswaardige en goede werk van onze hoge Overheid in dit land van de Staten-Generaal, evenals van de Overheid in bepaalde steden; heel anders dan de gezindheid van degenen die de voornoemde onderdrukkingen en vervolgingen

hebben aangericht; daarom wensen en bidden we oprecht dat God, de Almachtige Heere, het moge behage hun Schild te zijn en een zeer groot Loon.

Fol 835 Van Braght

Aan de Regeerders en Raden van de stad en de Republiek van Bern, wensen de burgemeesters en Regenten van de stad van Rotterdam wens alle heil en voorspoed.

Edele, eervolle, zeer hooggeachte heren, waardeerde vrienden.
Het is maar een paar dagen geleden dat ons werd gepresenteerd door de oudsten van de kerk, die van hun voorganger, Menno, de kerk van de Mennonieten wordt genoemd, een verzoek, in de naam van de kerk, met lange klachten; dat hun medegelovigen, ***onder de HATELIJKE naam van Wederdopers***, met dergelijke woede in uw E.E. stad worden vervolgd, dat zij, als gevolg van de edicten, niet toegestaan zijn (hoewel ze onschadelijk zijn en niet beschuldigd van misdaden), met hun bezittingen en tijdelijke gelegenheden uit uw E.E. stad en jurisdictie, en elders vertrekken, ja, dat sommigen, alleen uit haat tegen hun geloof, van hun goederen worden beroofd, en in de gevangenis worden opgesloten.
Zij, de smekelingen, vragen, dat wij, door onze tussenkomst, trachten te waken, om, indien mogelijk, de straffen af te keren die tegen hun broeders zijn verordend; waarvan hun verzoek, gebaseerd op rechtvaardige argumenten, indien ze al op de waarheid zijn gegrond, wij vanwege onze plicht en ons ambt niet konden negeren.
Daarom vragen wij uwe E.E. zeer gewaardeerde heren, ja, wij bidden Uwe E.E. omwille van religie en het geloof in Christus; wat we gemeen hebben met uw EE, dat uw EE tevreden zou zijn, ofwel om de voornoemde buitengewoon strenge Plakkaten tegen de onschuldige, dwalenden of omzwervenden, gesmede Plakkaten af te schaffen, of, als uw E.E. dit niet verenigbaar zou achten met de toestand van uw Staat, waarvan het oordeel toebehoort aan uw E.E., zou op zijn minst toestaan dat de ellendige mensen, na het verkopen van hun onroerend goed, en het regelen van hun zaken, met hun middelen kunnen vertrekken daarheen waar zij meer rust en veiligheid kunnen verwachten.
Wat ons betreft, eervolle heren, we hebben sinds de oprichting van deze stad altijd kunnen vaststellen dat deze klasse van mensen vrij veilig kan worden getolereerd in de Staat, zonder de Republiek te schaden.
En daarom moeten we Prins Willem van Oranje erkennen, met een gezegende herinnering, die door zijn dapperheid voor ons ***gewetensvrijheid heeft ingesteld***, die de beden en de verkeerde ijver van een klasse van kwaadwillende mannen nooit werd bewogen, om de Mennonieten alle burgerlijke privileges te weigeren.
En waarlijk, we hebben er tot nu toe geen spijt van gehad, en nooit gevonden hebben, dat de Mennonieten, onder de dekmantel van de religie (die op zichzelf alleen schadelijk is voor alle republieken), ooit iets in de Staat hebben willen brouwen; maar, integendeel, dat zij altijd met een opgewekte en gewillige geest schattingen en belastingen hebben voldaan, en alles wat een onderdaan zijn Prins verschuldigd is, ja, dat zij met hun zeer vrijwillige bijdragen, de Gereformeerden die elders vervolgingen ondervonden, hebben verlicht en nog onlangs de Vaudoisen, onze geloofsgenoten, toen zij voor hun geloof, door de Hertog van Savoye door het ophitsen van de dienaars van de Paus, zo jammerlijk mishandeld zijn. Enz. Enz.

… We bidden God de Almachtige, om uw E.E. personen en Republiek te verlichten met de glans van Zijn waarheid, en u te bewaren in langdurige voorspoed.
In Rotterdam, 14 februari 1660,
Uw E.E. Hoogachtbaarheden, toegenegen vrienden, Burgemeesters en Regeerders van de stad Rotterdam, en uit derzelver naam.
W. VAN DER AA

… Voorwaar, iedereen zal beloning ontvangen volgens zijn werken. De martelaren die leden voor de waarheid van God, voor hun trouw en standvastigheid tot het einde; de vervolgers die de vromen hebben getroffen vanwege hun wreedheid en tirannie, als zij onbekeerd en zonder berouw stierven; de redders en bezorgers (dat zijn de goede Overheid) die probeerden om de onderdrukten en vervolgden te verdedigen, om hen te helpen, en om ze te redden van de klauwen en tanden van roofzuchtige, bloeddorstige, onredelijke mannen, valselijk genaamd, voor de redding en bevrijding die zij met betrekking tot deze hebben bewerkstelligd voor de onschuldigen en onschuldigen.
In de tussentijd wensen we iedereen het beste, zelfs onze vijanden; want door hun wreedheid worden de vromen beproefd, martelaars gemaakt en gebracht tot die staat die waarlijk en oneindig gelukkig maakt, namelijk tot het eeuwige en gezegende leven. Want dit is dankbaar, als een man voor het geweten jegens God verdriet verdraagt, onrecht lijdt. 1 Pet. 2: 19.

De Doopsgezinden hebben derhalve, van de zijde van Kerk en Staat, gedurende dit tijdperk nog al zeer onderscheiden behandeling moeten ondergaan, gelijk zulks met een getolereerde secte niet onnatuurlijk was. Opmerkelijk is de opsomming van de voorrechten, die de Doopsgezinden hier toen genoten, door een toenmalig tijdgenoot daarvan gegeven. HANS VLAMINGEN namelijk, een Doopsgezind handelaar te Amsterdam, schreef hierover in 1659 aan een vriend in Zwitserland:

1. Zij komen vrijelijk tezamen, soms ten getale van 2000 op ééne plaats, des zomers van 9 tot 11 ure voor de middag, na de middag van 2 tot 4 ure, maar des winters van 5 tot 7 uren.

2. Er wordt een aanvang met de dienst gemaakt door een voorlezing uit het Oude of Nieuwe Verbond; als het volk enige tijd vergaderd is geweest, wordt er uit ***de Psalmberijming van DATHENUS gezongen,*** zo als ook bij het einde van de dienst, een, twee of drie verzen, op sommige plaatsen ook andere geestelijke liederen.

3. Bij het verkiezen van leraars of diakenen wordt de gemeente in de Naam des Heeren samengeroepen, om na het horen van een doelmatige aanspraak een keuze te doen.

4. Te Amsterdam en elders hebben zij wees- of armhuizen, vrij van Staatslasten.

5. Zij oefenen hun bedrijf even vrijelijk uit, als de anderen.

6. De overheid ontvangt hun woord (belofte) in plaats van een eed.

7. Zij genieten dezelfde vrijdom van belastingen, als de anderen.

8. Zij hebben hetzelfde recht van begrafenis, op dezelfde wijze.

9. Zij zijn burgers, gelijk de anderen, en daarenboven vrij van wachten, wapenen en krijgsdienst, waarvoor zij jaarlijks een zekere schatting betalen.

10. Hun huwelijken worden des voordemiddags ten elf ure in hun Godshuizen gesloten, waarop zij zich terstond of enige dagen later bij het Bestuur als gehuwden aangeven.

11. Soms worden hun ook zodanige bedieningen opgedragen, die hun jaarlijks van 400 tot 800 guldens kunnen opbrengen.

15. Aantal Broeders van de Doopsgezinden

... Toen er in 1666 door de *Doopsgezinden een* geldlening ten behoeve der Staten zou worden tot stand gebracht, wilde Claas Huyberts, dat men bij zijn Geloofsgenoten, in elke Gemeente, voor iedere Broeder een bepaalde som opbrengen zou. Om dit plan te bewerkstelligen, was er een algemene telling der Broeders nodig, welke gedaan werd en waaruit bleek, dat het getal der Broeders was:

bij de *Vlamingen, Friezen* en *Hoogduitschen*
2885

" " *Waterlanders*	882
" " *Jan Jacobs-gezinden*	643
" " *Ukowallisten*	245
" " *Tuisken* (misschien volgers van P. J.Twisck)	137
" " *Contra-Huiskopers*	39
" " *Huiskopers*	15
" " *Eebe Wytses-volk*	
	10
Broeders	4856

Wanneer wij nu tegen dit getal van Broeders een ruim zo groot getal van Zusters overstellen (wat men doorgaans bij de meeste Gemeenten wel doen mag), en aannemen, dat het getal van Ongedoopten bij onze Gezindte met het getal der Ledematen gelijk stond (96), dan mogen wij het gezamenlijk aantal van *Doopsgezinden* in *Friesland* in het jaar 1666, op ongeveer 20.000 Zielen bepalen. Dit getal is zeker niet gering, wanneer men in aanmerking neemt, dat de provincie toen nog niet zo bevolkt was als thans.

In de 18e eeuw was het getal der Ongedoopten waarschijnlijk groter dan dat der Leden, daar de Doop toen dikwijls tot hoge jaren werd uitgesteld; maar in de 17e eeuw stond het misschien gelijk; want men was toen gewoon, zich niet, vóór zijn verkregen. Lidmaatschap bij een Gemeente, in het huwelijk te begeven, en de *Oude-Vlamingen* en *Oude-Friezen* maakten van deze gewoonte zelfs min of meer een wet.

16. Overzicht 1835

In ons gehele Vaderland zijn er thans ongeveer 13.000 gedoopte Ledematen bij de *Doopsgezinde* Gemeenten aanwezig. Stelt men nu de verhouding van de Leden tot de Zielen, als van 1 tot 1; (in de meeste Gemeenten is die als van 1 tot 2; in enkele, als te *Sappemeer,* van 1 tot 3, en als te *Gordijk* van 1 tot 4; in zeer enkele, als te *Mensingaweer,* van 1 tot 6), dan zal het getal der Zielen ruim 32.000 wezen. De telling van 's Lands Bestuur, de 1 Januari **1835** bekend gemaakt, beliep 31.630; welke bij die van 1808, en dus in 27 jaren tijds, een gunstig verschil van 3.695 oplevert.

In *Polen* zijn er ongeveer 1000 *Doopsgezinden;* in *Rusland* 8.000; in Pruissen 15.000; in *Baden, Hessen* en *Nassau* 3.000; in *Zwitserland* 3.000; in *Frankrijk* (naar de zijde van *Straatsburg* en meest alle ten platten lande) 1.600; in *Engeland* 150.000; in de *Verenigde Staten* van *Noord-Amerika* 3.600.000, en voorts nog velen op *Jamaica* en in *Oost-Indië,* door de bemoeiingen van het *Baptisten-Zendeling-Genootschap.* Het gehele getal zal dus ruim **4 miljoen** zielen belopen.

17. GELOOF EN WANDEL

Het was voorzeker een dwaling bij vele geschiedschrijvers, zowel in het kerkelijke als wereldlijke, dat zij ons langen tijd bij voorkeur hebben vermeld de dingen, die veel opzien baarden of ergernis verwekten, terwijl zij de richting van de geest, in vreedzame bemoeijingen en bij stillere gebeurtenissen, minder hebben bedacht. Zo schijnt ook de geschiedenis der Doopsgezinden, in het oog van velen, alleen een worstelperk van godgeleerde twisten of een strijd van martelaren der Kerk, en op hun inwendige toestand en op het wezen van hun geloof en wandel werd slechts in het voorbijgaan gelet. Maar ook de vermelding van deze, zal ons ongetwijfeld nader opvoeren tot de kennis van hun geheel bestaan, hun kracht, aard en bedoeling.

De vroegere Doopsgezinden zijn wel eens, ten opzichte van hun beginselen, miskend of verkeerd beoordeeld, niet alleen door mannen van een andere geloofsbelijdenis, die hun ongenegen waren en hen met ***dwepende of oproerige Wederdopers verwarden***, maar ook door latere leden van hun eigen Kerkgenootschap. Dit laatste luidt wel enigszins vreemd, en toch is het zoo. Er zijn er geweest, die kwalijk konden dulden, dat de nakomelingschap niet in alle bijzondere punten even zo als MENNO en zijn tijdgenoten geloofde, maar ook zijn er geweest, die met voorbijzien van deze andere begrippen, liefst alle door hen voor stilzinnige gevoelens verklaard, het kenmerkende van de Doopsgezinden daarin zochten, dat zij in zogenaamde vrijzinnigheid hun geslacht altijd een halve eeuw vooruit moesten zijn.

Ik geloof, dat men van beide zijden overdrijven kan; dat het er ook niet op aankomt, om te bewijzen, hoe bijzondere leden van hel genootschap over alle bijzondere godsdienstige leerstukken hebben gedacht; want dan zou men bij een tweeërlei richting van geest, die er zowel bij de Doopsgezinden als bij andere Protestanten en zelfs bij de Roomsgezinden valt op te merken, nog niet weten, welke richting men volgen moest, om echt Doopsgezind te zijn. Maar ik geloof tevens, dat men vragen moet naar het beginsel. Door dit woord versta ik hier natuurlijk niet het geschiedkundig beginsel of de aanvang en oorsprong van het genootschap, ofschoon het nagaan van dien oorsprong, volgens de geschiedenis, veel omtrent het eigenlijk beginsel ophelderen kan. Maar ik versta daardoor (om de woorden van de hoogleraar KIST, ten opzichte van het grondbeginsel der Kerkhervorming in het algemeen, te gebruiken): het hoofddenkbeeld, vanwaar de Doopsgezinden zijn uitgegaan, het hoofddoel, naar hetwelk zij van de beginne aan streefden, de hoogste wet en regelmaat, welke zij zich zelve gesteld hebben, welke zij in alles volgen wilden, waaruit zij al hun voorschriften en leringen en hun gehele wezen zelfs afleidden, en door welke zij op alles, wat tot hen behoort, een eigen karakter en als een onuitwisbaar teken hebben gedrukt.

Nu, het grondbeginsel, hoofddoel en Wet was: **DE HEILIGE SCHRIFT**

Verder val van hun geloof niets bijzonders te melden dan enkele bijkomende gebruiken. Zij bleven zich zelve meestal gelijk, zowel in het vasthouden aan hun bijzondere begrippen, omtrent doop, eed, ban, wapendragen, overheidsambt en buitentrouw, als in

hun gehechtheid aan het énige gezag der Heilige Schrift. Zelfs de *Waterlanders,* die men voor de vrijzinnigsten houden mocht, waren in sommige dezer punten nog al gezet, blijkens hun *Kerkelijke Handeling,* in 1647 gehouden.

… De geloofsgeschillen bleven nog wel bij de afzonderlijke Partijen bestaan, maar werden zelden hevig gevoerd, zodat wij in deze jaren een aanmerkelijke verzachting in hunnen geest kunnen merken.

… De *Waterlanders* waren minder talrijk dan de *Vlamingen,* ofschoon zij op enkele plaatsen de overhand of ook geheel alleen een Gemeente hadden. De punten van geschil worden hoofdzakelijk opgegeven in de volgende beschrijving : "elk veilt de vrede, daar hij niet behoeft te dragen, maar zelf gedragen moet worden; daar hij zelf dragen en toegeven zou moeten, daar kan de vrede geen gehoor krijgen. De *Vlamingen* zijn voor de *Friezen* in enige omstandigheden van Religie niet zuiver noch streng genoeg en dat valt hun te zwaar in de *Vlamingen* te dragen. De *Waterlanders* zijn te los in de buiten-trouw, en dat kunnen de *Hoogduitsen* niet dulden. De *Hoogduitsen* zijn wederom niet hard genoeg in de buiten-trouw en houden nog te veel van de *Waterlanders,* en dat kunnen de *Vlamingen* in hen niet overzien".

Zowel de Gemeenten als de Partijen stonden nog geheel op zich zelve, zonder enigen uitwendige band, die haar verenigde. Bij het gemis van zulk een band, moesten zij enkel door de kracht van een zelfde richting en overeenstemming der harten in betrekking tot elkander komen en blijven. Terwijl het gebrek aan beide, zowel aan in- en uitwendige éénheid, in de vorige eeuw een droevige scheuring in Partijen had veroorzaakt, begon nu een nauwere aaneensluiting het vuur der Partijen te blussen. Het was de tijd nog niet, dat er een vastere vereniging, onder de naam van *Sociëteiten* bekend, in *Friesland* tot stand kwam, maar deze tijd naderde met rasse schreden. Talrijke vergaderingen van *Oudsten* werden er reeds van tijd tot tijd ter behandeling van verschillende onderwerpen gehouden, ofschoon de Hervormde Synoden in 1662, 1663 en 1664 sterk daartegen ijverden. Bij deze Oudsten berustte nog het zelfde gezag als in de vorige eeuw. Hun bleef nog steeds de waakzaamheid over de kerkelijke tucht aanbevolen; maar deze werd niet meer zo gestreng als vroeger uitgeoefend: waarschijnlijk ook wegens de invloed van 's Lands Bestuur. Zij moesten ook in de onderscheidene Gemeenten de Doop en het Avondmaal bedienen en hadden het somtijds zeer volhandig met het predikwerk, inzonderheid vóór en tijdens het verrichten dezer plechtigheden.

In verscheidene Gemeenten waren hiermede (en ook nog naderhand, in de 18e eeuw) acht Predikbeurten verbonden: namelijk des Woensdags-namiddags, des Donderdags- en Vrijdags voor- en namiddags, des Zaterdagsavonds Doopbediening, des Zondagsvoormiddags het Avondmaal en des namiddags Dankpredikatie.

Bijzonder veel werk maakten zij nog steeds van de Heilige Schrift, en gebruikten meest de *Biestkens-Bijbel,* en hiernevens bleven de werken van Menno Simons en Dirk Philips in groot aanzien. De nu verschijnende **Martelaarsspiegel,** welke *het Offer des Heeren* had uitgebreid en langzamerhand verving, werd in de huisgezinnen ook zeer geacht, als bevorderende de ijver in het *Doopsgezind* geloof.

Het komt mij voor, dat men tot het godsdienstig gezang in vele Gemeenten gebruik gemaakt heeft van de volgende stukken: Een *Lietboecxken,* tracterende van de Offer des Heeren, 1580; - het vroeger aangehaald *Gezangboek van* Hans de Ries, Rotterdam, 1582; - het *grote Liedt-boek* van L. Clock, Leeuwarden, 1625; - *'t groot Hoorns Liedtboek,* vergadert door D. J., Hoorn, 1647;

de CL Psalmen Davids, ende enige schriftuurlycke Lofsangen en geestelycke Lieden, om op de voornaemste Feest-Dagen, enz. met aendacht te singen, Amst., 1652; en vooral de *Uitbreydinghe der Psalmen Davids* en de *Stichtelyke Rymen* van D. R. Camphuysen en de *Lusthof der Zielen* van Claas Stapel, meermalen herdrukt.

De Godsdienstoefeningen werden op een zeer eenvoudige wijze gehouden en bij sommigen met een stemmelijk, bij anderen, b.v. bij de *Oude-Vlamingen* en *Oude-Friezen,* met een stil gebed begonnen. De *Oudsten* en *Vermaners* waren in het algemeen mannen van veel Bijbelkennis, maar zonder geletterde en wetenschappelijke opleiding. Geleerden onder hen vind ik in dit tijdvak niet. Zulks vloeide geheel voort uit de geest en de denkwijze van de *Doopsgezinden* in die dagen. Zij bleven zich hierin nog met de vorige eeuw gelijk, dat zij zich niet gemeentelijk verenigden, om in alle punten van een godgeleerd samenstel overeen te komen, maar om elkander in Godzaligheid te oefenen en te vermanen, om elkander te vormen tot geschikte medeburgers van een meer gezuiverd Godsrijk op aarde. Want zij hadden hun begrippen aangaande zulk een *Godsrijk nog niet laten varen*, in een tijd, toen er ook bij andere *Protestantse Genootschappen*, vooral van 1630 tot 1670, *ijverig omtrent* ***het*** **Duizendjarig Rijk** werd onderzocht en geschreven, en deze leer vele voorstanders vond, zelfs bij mannen van naam. Deze begrippen hadden aanmerkelijke invloed op hun kerkelijke inrichtingen en hun leven. Des te gemakkelijker kon dat zuiver houden, althans van openbare zonden, geschieden, omdat zij velerwege slechts kleine Gemeenten uitmaakten, in vergelijking bij de heersende Kerk.

De *Waterlanders* waren ook in dit opzicht wel het vrijzinnigst, maar toch verre van onverschillig. … Anderen waren zelfs overdreven gestreng in verschillende bepalingen omtrent de kleding, het burgerlijk en huiselijk leven, zoals de *Oude-Friezen* en de *Oude-Vlamingen*. Men noemde de eersten daarom ook wel de *tere* of *bekommerde Friezen.* Van de *Oude-Vlamingen* is mij een soort van Reglement op het stuk van kleding en huissieraden ter hand gekomen, opgesteld in 1659, waaruit men de toenmalige geest van sommigen onzer geloofsgenoten proeven kan. Ik zal hetzelve in een der Bijlagen, nr. 6, doen volgen. Dit stuk is mij medegedeeld, als Copie van een oud Manuscript, door de Heer J. D. Hesselink, te *Groningen.*

Het schijnt, dat er enige verandering in levenswijze ook bij de *Oude-Vlamingen* begon door te breken: kan men die mensen, niet geheel ten onrechte, van kleingeestigheid beschuldigen. Men neme echter in aanmerking, dat het bij hen niet een huichelachtig vertoon van uitwendige Godsdienstigheid was, maar dat zij inderdaad zo nauwgezet dachten en slechts hunnen afkeer van al het wereldse toepasten op de onderscheidene voorwerpen van het dagelijkse leven. Zeer juist is het oordeel van B. Glasius over hen. "De zeden der oude *Doopsgezinden* waren uitermate gestreng, zegt hij; ja, zelfs in sommige opzichten niet van hardheid vrij te pleiten. Van uiterlijke weelde en ook van de gemakken des beschaafden levens waren zij meer afkerig, dan voor het beoefenen van deugd en godsvrucht noodzakelijk mocht geacht worden. Zij keurden vele, op zich zelve onschuldige, genoegens hogelijk af. Men mag hen echter daarom geenszins beschuldigen van meer op het uiterlijke dan op het innerlijke van de deugd acht gegeven te hebben: want, onder alle Kerkgenootschappen der Christenen mocht dat der *Doopsgezinden* het meest algemeen op de wezenlijke reinheid zijner Leden roemen. Onbillijk was daarom de spot, welke somwijlen met hun vroomheid gedreven werd. Veeleer verdiende deze achting en navolging en, waar zij tot uitersten oversloeg, bleef het beginsel, waaruit men handelde, toch altijd eerbiedwaardig".

Ook waren de zeden en gebruiken algemeen, zowel bij de Hervormden als *Doopsgezinden*, vooral op het platte land, veel eenvoudiger dan thans, en was men in *Friesland* bijzonder ingenomen tegen alles, wat naar nieuw en uitheemse modes zweemde.

Wij menen echter uit gemeld Reglement, zowel als uit de beide artikelen in de Kerkelijke Handeling, ook deze gevolgtrekking te mogen maken. Er wordt zelden een wet vastgesteld, of daar is een zeker vergrijp voorafgegaan, waartegen nu de wet als maatregel opkomt.

18. OPROEP TOT WAAKZAAMHEID

Dierbare Geloofsgenoten! willen wij gaarne met andere Gezindten wedijveren? Willen wij gaarne mededingen naar de eretitel, dat wij goede Christenen zijn, voor God en de mensen? Dat wij dan vooral hierin wedijveren: een geloof te bezitten, hetwelk vruchtbaar is in goede werken. Wij mogen vrij allen zoeken te overtreffen in matigheid en rechtvaardigheid, in Godzaligheid en Christelijke liefde! Konden dan onze Vaderen opzien uit de graven en hun kroost aanschouwen, zij zouden betuigen: neen! zij zijn ons niet onwaardig!

En zij zullen ons zien, die gezaligd in de hemel zijn, en als wij, ofschoon in menselijke zwakheid, ook willen strijden om in te gaan, dan zal Christus zelf, ten jongsten dage, ons als Zijn discipelen erkennen en Hij zal ons erfdeel zetten ter Zijner rechterhand, en dan zal ook van ons de blijde juichtoon door de hemel klinken: *"Zij zijn staande gebleven in de vrijheid, waarmede Christus hen heeft vrij gemaakt!"*

Mocht de voorstelling dezer Geschiedenis slechts iets hebben bijgedragen, om het gevoel van die Christelijke vrijheid bij al mijn Lezers te verlevendigen: want ik heb niet geschreven, om slechts aan een ijdele nieuwsgierigheid te voldoen. Belangrijk zou dat zijn voor de gemoedsrust mijner Geloofsgenoten. Het zou hun vertrouwen versterken op Hem, die ons tot nu toe Vaderlijk bewaard en beschermd heeft. Wij zouden des te vaster geloven, dat Hij het pand, aan ons toevertrouwd, door alle wisseling der tijden heen, bewaren zal tot aan het einde der dagen. Blijven wij aan onze Christelijke beginselen getrouw, dan hebben wij allen grond, om even vast aan het voortdurend bestaan der *Doopsgezinde* begrippen en gevoelens te geloven, als aan de duurzaamheid van het Christendom zelf.

Het zij zoo, dat onze Gezindte in getal van belijders beneden de meeste anderen staat; hierin staan ook de Protestanten in het algemeen beneden de Roomsen, de Christenen beneden de Heidenen. Maar God wil de ontwikkeling en volmaking van ons menselijk geslacht, en geen inrichting zal er verloren gaan, die de menselijke geest, vrij van slaafse boeien, terug leidt tot het ware en onbedrieglijke licht der Goddelijke Openbaring. Het beginsel van ons Genootschap is te edel en te Christelijk in zich zelf, dan dat het in de stroom der tijden zou worden verzwolgen. Daarom hebben wij geen vrees voor vervloeiing, want wij mogen het sterkste vertrouwen op de Koning Zijner Kerke koesteren. Evenmin als de vervolging, zal ook het ongeloof of het bijgeloof ons geheel ter neerslaan; evenmin als menselijke macht, zullen ook de poorten der hel ons kunnen overweldigen.

Namen mogen dan verdwijnen, ook onze benaming moge, zowel als die van *Hervormden*, *Luthersen* en *Roomsen*, eindelijk verloren gaan, de geest zal blijven, totdat alles zal geworden zijn, gelijk één kudde onder één Herder, totdat God alles zal zijn in allen!

O Zalige tijd! als de Christenen niet meer zeggen*: ik volg Paulus; ik volg Cephas; ik volg Apollos!* ***Als allen zullen gaan naar Gods heiligen berg en de aarde vol wordt van de kennis des Heeren, gelijk de wateren de bodem der zee bedekken! Gelukkig, wie die dag mag zien!***

4. OVERZICHT VAN DOOPSGEZINDE MARTELAREN IN NEDERLAND

Het was later dan in Zwitserland, Duitsland, Tirol en Moravië dat de Hervorming van het Wederdoperschap in Nederland ontplooide.
In 1530 bracht **Jan Volkertsz Trypmaker** de doop bij de *Geloofsbelijdenis van Emden* naar Nederland. Hij was daar in contact gekomen met **Melchior Hoffman**, een Chiliast en Anabaptistische / Wederdoperse Hervormer, die kort daarvoor zich had verenigd met de Wederdopers in Straatsburg. De beweging verspreidde zich met grote snelheid. De vruchten konden hier zo snel volwassen worden omdat de grond gereed was voor de beweging. ... Een gretige verwachting van het naderende koninkrijk van God had de overhand. Hoffman's bezoeken in Nederland en zijn geschriften hadden deze verwachtingen versterkt. ...
De keizerlijke regering in Brussel, en vooral Karel V, zag de achteruitgang van het katholicisme en de groei van de Wederdopers / Anabaptistische beweging met diepe afkeer. Verschillende proclamaties werden uitgegeven, te beginnen in 1521, tegen de verspreiding van de Reformatie. ... De ernst bereikte zijn hoogtepunt toen de Munster-episode plaatsvond en Jan van Leyden begon zich in Nederland te voelen. Over het algemeen kan worden gezegd dat de Nederlandse Wederdopers zich van deze ***gruweldaden hebben afgekeerd***. Een vergadering van 32 Wederdoperse leiders die eind 1534 of begin 1535 in Spaarndam werd gehouden, *verwierp voor het grootste deel alle geweld*.
Maar vele Wederdopers, aangezet door eindeloze vervolging, moe van het passief wachten op het koninkrijk van God, leenden een oor voor de bevelen van de sluwe verleider om naar Munster te komen, of raakten in de val van zijn criminele afgezant Jan van Geelen.
Toen er zelfs in Nederland rellen waren, d.w.z. de inbeslagname van de Oldeklooster door een troep revolutionaire Wederdopers (30 maart 1535) en de aanslag op het stadhuis van Amsterdam (10 mei 1535), kende de manier van vervolging geen grenzen. Revolutionaire Wederdopers en vreedzame Doopsgezinden werden samengebracht in één klasse, hoewel de autoriteiten heel goed wisten dat er een groot verschil tussen hen was. ... De vervolgingen maakten vele martelaren slachtoffer. Het is nooit mogelijk geweest om hun exacte aantal te bepalen. Kuhlers schatting van ongeveer 1.500 is te laag; 2.500 is waarschijnlijk meer bijna correct."
Overgenomen uit: Nanne van der Zijpp, en C. F. Brüsewitz. "Nederland." *Wereldwijde Doopsgezinde Encyclopedie Online*. Februari 2011.

Opmerking
In dit voorafgaand overzicht worden de namen Ana-baptist (algemeen) en Wederdoper (Revolutionairen) en Wederdoper (vreedzame Doopsgezinden) soms door elkaar gebruikt.

Alkmaar (Noord-Holland)

"Kort na 1530 waren Alkmaar en de omgeving al een centrum van de doperse activiteit. Er moet een actieve en nogal grote kring zijn geweest van Wederdopers, van wie er velen in de loop van de tijd ter dood werden gebracht. De meeste van deze slachtoffers waren onder de invloed van het drama van Munster. Langzaamaan kwam de congregatie's tot vreedzamere beginselen. Leenaert Bouwens doopte hier niet minder dan 123 personen tussen 1551 en 1578.

> Leenaert Bouwens, geboren in 1515 te Sommelsdijk, heeft tot aan zijn dood in 1582 (Hoorn) meer dan 10.000 dopen bediend. Hiervan waren echter, blijkens de door hem opstelde lijst, slechts vijftien in Zeeland, te weten dertien in Middelburg en twee in Zierikzee. Deze dateren allen tussen 1557 en 1561.

Op 1 februari 1536 werd Elbert Pieter Sinckes geëxecuteerd door onthoofding. Hij was een **revolutionaire herdoper.** Op dezelfde dag werd een vrouw met de naam Aegje Elinxdochter geëxecuteerd door verdrinking.

● Op 14 juli 1537 werden Jaepgen Maertensd en Kathryn Willemsdr geëxecuteerd door verdrinking.

● Op 24 juni 1538 werd Cornelis Claesz geëxecuteerd door onthoofding.

● Op 1 januari 1539 werd Lambert Dirks geëxecuteerd.

● Op 4 juni 1539 werd Maerten Luykensz geëxecuteerd door onthoofding. Hij was een volgeling van David Joris.

● Op 7 juni 1539 werden Marytgen Davidsdochter en drie andere mensen geëxecuteerd door verdrinking. Het kunnen volgers van David Joris zijn geweest.

● Op 17 juni 1539 werden een wederdoper met de naam Elsge en twee andere vrouwen geëxecuteerd door verdrinking. Het kunnen volgers van David Joris zijn geweest.

● Op 7 juli 1539 werden Trijntje Jans van Dulmen en twee andere vrouwen geëxecuteerd door verdrinking. Het kunnen volgers van David Joris, - een grote **dwaalgeest** - zijn geweest.

● Op 15 april 1540 werd Garbrant Gabbisz (ook bekend als Gerbrand Gabesz) veroordeeld tot executie door onthoofding. Hij was mogelijk een volgeling van **revolutionair leider** Jan van Batenburg.

● Op 16 april 1540 werd een vrouw met de naam Stijntgen geëxecuteerd door verdrinking. Mogelijk een volgeling van **revolutionair leider** van Batenburg. 1541

● Op 23 januari 1541 werd Hendrik Busch Varcken geëxecuteerd door onthoofding.

Amsterdam

> "Te Amsterdam heeft men omtrent die tijd [ca 1531] door en Procureur generaal 9 mannen die van herdoperij verdacht waren, bij nacht van het bed gelicht, naar ***Den Haag gevoerden den vijfden december***, na 14 dagen zittens door 's Keizers bevel, die toen te Brussel was, onthalst.
> De lichamen werden begraven, maar de lichamen werden begraven maar de hoofden in een harington geslagen, naar Amsterdam gezonden en op de Voleweijk op staken gezet."
> G. Brandt. Kort verhaal van de Reformatie, Amsterdam 1671-1704. Cron. Van E. de Veer, pag. 54

"De oorsprong van de Amsterdamse Doopsgezinde Gemeente gaat terug tot 1530. Eind dit jaar kwam **Jan Volkertsz Trypmaker,** een leerling van Melchior Hoffman, van Emden naar Amsterdam, waar hij het hoofd werd van een kerk, waarop hij, zoals zijn

leraar, drong aan op vrede en gehoorzaamheid aan de regering. In 1531 was Hoffman zelf in Amsterdam en hij doopte er veel.
In november gaf de gemeenteraad van Amsterdam de burgemeester opdracht om de volgelingen van de nieuwe leer te vervolgen. Trypmaker gaf zich vrijwillig over, en met acht andere Anabaptisten werd hij naar Den Haag gebracht en onthoofd op 5 december 1531.
Jan Matthyszoon, de Haarlemse bakker, verscheen al snel in Amsterdam als een profeet en zond zijn 12 apostelen uit. Vroeg in 1534 creëerde de oproep om naar Munster te gaan een 'kruistocht', wat echter werd voorkomen. Ondertussen slaagde Jacob van Campen erin de vreedzame elementen te verzamelen en de vergadering van 32 predikers in Sparendam per brief te overreden om het plan om de stad te bestormen (december 1534) in te trekken. ... In februari 1535 schreeuwde een groep van 12 mannen en vrouwen, die 's nachts naakt op straat schreeuwden: 'De waarheid is naakt ', wekte meer woede dan angst. Ze werden betaald met de doodstraf. Ondertussen verscheen echter een leider voor de opstandelingen. Hij was Jan van Geelen, die in december 1534 uit Munster ontsnapt was. Met 40 volgers bestormde hij het gerechtsgebouw in de nacht van 10 op 1535. De aangevallen mislukte. ...
Jakob van Kampen, de Doopsgezinde Bisschop van Amsterdam, heeft geen deel genomen aan de voorbereiding van het Wederdopersoproer, dat aldaar in den nacht van 10 op 11 Mei 1535 plaats had.

Nu begon er voor de **Wederdoperscongregatie*, hoewel het geen deel had gehad aan de rel*, een tijd van ernstig lijden.** De overheid, aangespoord door publieke verontwaardiging, leverde alle Anabaptisten die het kon vinden aan de beul; 46 werden van 10 mei tot 28 juli in Amsterdam geëxecuteerd. Vervolging duurde bijna 40 jaar. "

Uittreksel uit: J. ten Doornkat Koolman, en Frits Kuiper. "Amsterdam. Wereldwijde Doopsgezinde Encyclopedie Online. 1953.

● Op 11 mei 1532 werd Jan Arends in Amsterdam geëxecuteerd.
● Op 30 maart 1534 werden Jacob Symonsz en Dominicus Abels geëxecuteerd door onthoofding. Het waren predikers van de Wederdopers. Ze waren ook leiders van de **revolutionaire** groep van 3.000 die eerder in de maand uit Amsterdam vertrokken waren naar het Anabaptistische koninkrijk Munster, maar werden gearresteerd in Bergklooster.
● Op 25 april 1534 werd Claes Claesz uit Westzaan op de brandstapel verbrand.
● Op 8 mei 1534 werden twee **revolutionaire** Anabaptisten geëxecuteerd door onthoofding. Hun namen waren: Jan Jansz de Timmerman en Geryt van Campen.
● Op 11 mei 1534 werd Jan Jacobsz (van Benschop) op de brandstapel in Amsterdam verbrand.
● Op 28 mei 1534 werd Andries Gherytszoen van Castricum geëxecuteerd door onthoofding.
● Op 15 september 1534 werd Jan Fransz geëxecuteerd door onthoofding. Hij was een van degenen die op weg waren gegaan naar het Anabaptistische koninkrijk **Munster** maar in maart werd gearresteerd in Bergklooster.
● Op 31 december 1534 werd Jan Evertsz van Wij geëxecuteerd door onthoofding. Hij was waarschijnlijk een **revolutionaire** Anabaptist.
● Op 25 februari 1535 werden zeven mannen geëxecuteerd door onthoofding. Zij waren de mannelijke leden van de zogenaamde **"Naaktlopers"**, de groep van Wederdopers die op 10 februari naakt door de straten van Amsterdam renden. Hun namen waren: Gerrit van Benschop, Dirck Janssen, Adriaen Antheunis Focsen, Steven van Oudewater,

Steven Janssen, Claes van Venlo en Hendrik Hendriksz. De vrouwen Naaktlopers werden een paar maanden later geëxecuteerd, in mei 1535.
● Op 6 maart 1535 werden acht Anabaptisten geëxecuteerd door onthoofding. Hun namen waren: Jan Paeuw, Arent Janssen, Barent Claesz, Jan van Genck, [Jr. afkomstig van Maastricht, zie Bax Ref. Limburg] Hendrik Biesman, [Hein Bisman, zie Bax] Cornelis Willemsz, Arent Jacobssen Keyser en Willen Janssen van Zutphen. (Zie Martelaars Spiegel, p. 763.)
● Op 14 mei 1535 werden **10 revolutionaire** Anabaptisten terechtgesteld om vier dagen eerder deel te nemen aan de aanval op het stadhuis van Amsterdam. Hun namen waren: Anthoenis Elberts, Jacob Ghysbertszn van Gameren, Jacob van Emden, Peter Gael, Michiel Egbertszoon, Albert (van Meppel), Zijbrandt Claesz, Claes Janssen, Evert Aerts en Gheryt. Deze executies waren bijzonder wreed. Voordat de mannen werden onthoofd, werden ze opengesneden en hun harten verwijderd. Na het onthoofden werden hun lijken ingekwartierd en hun hoofden op palen weergegeven.
● Op 15 mei 1535 werden 10 Wederdopers (zeven vrouwen en drie mannen) geëxecuteerd. De vrouwen werden verdronken, de mannen onthoofd. De namen van de vrouwen waren: Baef Claes, Grietje Maes, Barbara Jacobs, Breght Alberts, Adriana Ysbrant, Trijn Jans en Lysbeth Jans. De mannen waren: Jan Jacobssen, Adriaen Cornelissen en Gerrit Claessen. (Zie Martelaars Spiegel, p. 764.)
● Op 21 mei 1535 werd Trijn Jansdochter gewurgd en opgehangen voor de deur naar haar huis aan de Pijlsteeg (een smalle straat ten oosten van de Dam). Ze werd schuldig bevonden aan het organiseren van een bijeenkomst van de **revolutionaire** Anabaptisten die tien dagen eerder het stadhuis van Amsterdam aanvielen.
● Op 21 mei 1535 werden negen Anabaptistische vrouwen geëxecuteerd door verdrinking. Hun namen waren: Leentgen, Adriana Jans (Leentgen's dochter), Goechjen Jans, Leentgen Hendrix, Griet Pieters Mollen, Marritgen Nadminx (vermeld als twee afzonderlijke personen in Martelaars Spiegel), Aeltje Gillis, Jannetje Jans en Aeltjen Wouters. (Martelaars Spiegel geeft ten onrechte de datum op 15 mei. Zie p. 764.)
● Op 1 juni 1535 werd Frans Frederycxzoon geëxecuteerd door onthoofding. Frans was een **revolutionaire** Anabaptist die de sleutel had gekregen voor het stadhuis van Amsterdam en deelnam aan de poging om de regering over te nemen van 10 tot 11 mei 1535.
● Op 10 juli 1535 werd Jacob van Campen (ook wel Coomans) geëxecuteerd door onthoofding, waarna zijn lijk werd verbrand. Hij was een voorganger van de Nederlandse Doopsgezinde gemeenschap, een scheerknaap van beroep. Hij werd met een slagershakmes onthoofd.
● Te Amsterdam zijn op 25 Juli 1535 nog 4 Wederdopers onthalst en onder hen Barend Bakker van Zwolle, des konings kok. Bron: G. Brandt, Korte Hist. Ref.; ontleend aan L. Hortensi, Pount Amst. Pag. 33, 34
● Op 28 juli 1535 werden Harman Hoen en Hans van Coelen geëxecuteerd.
● Op 12 april 1537 werden Albert Reyersz, Andries Hermansz en Thijmon Hendriksz geëxecuteerd door onthoofding. (Zie Martelaars Spiegel, pp. 765-766.) 1539
● Op 8 juli 1539 werd Jan Jansz van den Berg in Amsterdam geëxecuteerd. (Zie Martelaars Spiegel, p. 766.)
● Op 9 augustus 1540 werd een **revolutionaire** Anabaptist met de naam Claes Dircxzn Mug geëxecuteerd door op te hangen.
● Op 28 maart 1541 werd Elze Quirijnsdochter geëxecuteerd door verdrinking. Ze was een **revolutionaire** Anabaptist. 1544

● Op 19 januari 1544 werden Jan Claesz en Lucas Lambertsz geëxecuteerd door onthoofding. Lucas was 87 jaar oud, waarschijnlijk de oudste Doopsgezinde martelaar. (Zie Martelaars Spiegel, pp. 468-471.)
● Op 16 april 1545 werd Quirijn Pietersz op de brandstapel verbrand. (Zie Martelaars Spiegel, p. 474.)
● Op 24 mei 1546 werden Dirck Pietersz en Jacob den Geldersman op de brandstapel verbrand. (Zie Martelaars Spiegel, pp. 475-480.) 38
● Op 20 maart 1549 werden twee vrouwen en zes mannen verbrand op de brandstapel in Amsterdam. Hun namen waren: Barbara Thielemans, Truyken, Lucas Michielsz, Tobias Quintincxsz, Ghysbert Jansz, Ellert Jans, Jan Pennewaerts en Pieter Jansz. (Zie Martelaars Spiegel, pp. 483-484.)
● Op 9 november 1549, Cecilia Jheronymusdochter en Jacob Claesz werden op de brandstapel verbrand. Ze waren man en vrouw. (Zie Martelaars Spiegel, p. 485.)
● Op 15 januari 1550 werd Anneke Gerrits geëxecuteerd door verdrinking. Ze was de weduwe van Ghysbert Jansz die het jaar ervoor op de brandstapel was verbrand.
● Op 3 maart 1550 werd Anneken Boens geëxecuteerd door verdrinking.
● Op 6 augustus 1552 werden zes Anabaptisten op de brandstapel verbrand. Hun namen waren: Lieven Jansz, Hermansz Meynert, Pieter Thymans, Reyer Egberts, Hendrik Anthonisz en Claes Gerbrandsz. (Zie Martelaars Spiegel, pp. 535-536.)
● Op 16 januari 1553 werden vijf Anabaptisten geëxecuteerd. Felistis Jans en Herman Jansz werden op de brandstapel verbrand. (Zie Martelaars Spiegel, pp. 538-539.) De andere drie keerden terug en kregen zo de kleinere zin van onthoofding. Hun namen waren: Cornelis Aelbrechts, Gerrit Dirksz en Anthoenis Courtsen.
● Op 26 februari 1569 werd Pieter Pieters op de brandstapel verbrand. Hij was een veerman die de mennonieten toestond om vergaderingen op zijn boot te houden. (Zie Martelaars Spiegel, pp. 738-739.)
● Op 12 maart 1569 werd Willem Jansz op de brandstapel verbrand. Ook op hetzelfde moment op de brandstapel waren Quirijn Janssz (ook bekend als Jan Quirijnsz) en Cornelis Jansz. (Zie Martelaars Spiegel, pp. 832-833.)
● Op 17 december 1569 werd Clement Henricksz op de brandstapel verbrand. (Martelaarsspiegel geeft ten onrechte de datum op 12 maart 1569. Zie p. 834.)
● Op 26 juni 1571 werd Gerrit Cornelisz op de brandstapel verbrand. (Zie Martelaars Spiegel, p. 876.)
● Op 10 november 1571 werd Anneken Hendriks geëxecuteerd door te branden op de Dam. (Zie Martelaars Spiegel, pp. 872-874. Zie gravure)

● Op 3 september 1572 werden Sander Woutersz en Evert Hendricks op de brandstapel verbrand. (Zie Martelaars Spiegel, p. 944.)

Amersfoort

Bewoners van de streek Tussen Vecht en Eem gevonnist door de Raad van Beroerten, Brussel 1567 -1572 door F. Renou - Huizen

26 november **1569** veertien personen uit **Amersfoort** worden verbannen enz, daar zij er van worden beschuldigd bijeenkomsten der **Wederdopers** te hebben bijgewoond. Onder hen wordt genoemd Elskyn vuyt Goylant pag. 226 11 February 1570 Sententie van Bannissement ende Confiscatie van goederen, jegens 41 persoenen, voorvluchtich vuyten Lande van Utrecht.
Onder hen worden genoemd Henrick Mertensse van Wolfwinckel te Cortehoeff, Aert Dierickz Scheyn in ’t Portentgen, Cornelis Dierickz beste Kindt de Cockenghem, Jan Achtienhouen, Hendrick Claesse de Breuckelem, Gerrit Eliasz Snyder de Seyst, Cornelis Pietersz de Bunschoeten, Cornelis et Ghysbrecht van Dompselaer.....tous du Pais d’ Utrecht. allen beschuldigd gedient te hebben wylen de Heer van Brederode tegens zyn Majesteyt. pag. 164

Gerrit Janse berugt van langen Jaeren geleeden, qualyk van ’t Geloof gevoelt te hebben en heymelyke byeenkomsten in syn Huys gehouden, en syn Kind laeten **Doopen** nae de nieuwe manier.

Arnhem

1550 ● Op 9 augustus 1550 werd een Wederdopersvrouw genaamd Jater op de brandstapel verbrand.

Asperen

● Op 16 mei 1569 werd Dirk Willems op de brandstapel buiten de stad verbrand. (Zie Martelaars Spiegel, pp. 741-742.)

Breda

● Op 7 augustus 1572 werd Geleyn Cornelis op de brandstapel verbrand. (Zie Martelaars Spiegel, p. 930.)

Culemborg

● Op 13 augustus 1552 werd Cornelis Aertsz de Man (ook bekend als Cornelis van Kulenburgh) op de brandstapel verbrand. (Zie Martelaars Spiegel, p. 538.) (Het jaar was mogelijk 1562 in plaats van 1552.)

Delden (provincie Overijssel)

● Op 13 november 1544 werden twee vrouwen, schoonzusters, verbrand op de brandstapel in kasteel Twickel bij Delden. Hun namen waren Maria van Beckum en Ursula van Beckum. (Zie Martelaars Spiegel, pp. 467-468.)

Delft

"Al in 1534 was er Wederdopersactiviteit hier. Op 27 maart 1534 noemde de martelaar Jan Evertsz van Middelburg, die kort daarvoor Delft had bezocht, negen personen in Delft die opnieuw waren gedoopt, waaronder David Joris en zijn vrouw.
In het najaar van 1534 bezocht Obbe Philips Delft en verordonneerde David Joris als ouderling. Begin maart 1535 en in december 1535 werden enkele Anabaptisten geëxecuteerd wiens namen niet bekend zijn. Waarschijnlijk was er op dat moment een congregatie, die sterk werd beïnvloed door David Joris.
In januari 1539 werden er 31 Dopers gedood. **Al deze personen waren David-Joristen." Bron:** Wereldwijde Doopsgezinde Doopsgezinde Encyclopedie Online. 1956.

● In maart 1535 en dec. 1535 werden in Delft dopers gedood waarvan de namen niet bekend zijn.
● Op 7 januari 1539 11 werden Anabaptisten geëxecuteerd door onthoofding. De namen van 10 van hen waren: Barent Heyndricksz Volkeringksoen, Frans Pietersz, Harman Coenraetsz, Herman van Kelder, Jan Aertsz, Jan Heyndricx, Jan Jansz, Michiel Pietersz, Outgert Jacob Barbierszoon en Willem Aelbrechts. Alle of de meeste waren volgelingen van **David Joris.**
● Op 10 januari 1539 werden Cornelis Wolfartsz, Damas Jacobsz en Hendrik Koel van Gelder geëxecuteerd door onthoofding. Ze waren waarschijnlijk volgelingen van **David Joris.**
● Op 17 januari 1539 werden vijf vrouwen geëxecuteerd door verdrinking. De namen van drie van hen waren: Heynderickgen Aert Kielezdochter, Imme Eyckendochter en Toengen Diruc Jansdochter. Ze waren waarschijnlijk volgelingen van **David Joris.**

● Op 23 januari 1539 werden vier vrouwen geëxecuteerd door verdrinking. De namen van drie van hen waren: Elsgen Heynderic Schenckelberghsdochter, Geertgen Cort Pietersd en Katrijn Witten. Waarschijnlijk volgelingen van **David Joris.**
● Op 24 januari 1539 werden vier vrouwen geëxecuteerd door verdrinking. De namen van twee van hen waren: Geert Cornelis en Vincente Adriaensdochter. Ze waren volgers van David Joris.
● Op 31 januari 1539 werd Lysbeth Hermansdochter geëxecuteerd door verdrinking. Waarschijnlijk een volgeling van David Joris.
● Op 6 februari 1539 werd Katrijn Huyghendochter geëxecuteerd door verdrinking.
● Ergens tegen het einde van februari 1539 werd Marytge Jan de Gortersdochter geëxecuteerd na onthoofding. Zij was de moeder van **David Joris.**
● Op 26 augustus 1539 werden Machtelt Dieric Jansdochter en Marritgen Jansdochter geëxecuteerd door te verdrinken in een wijnvat.
● Op 8 november 1544 werd Jan Henricxz geëxecuteerd door onthoofding. Volger van **David Joris.**
● Op 22 januari 1550 werden Jorisz Huig en Quirijn Jorisz (broers) geëxecuteerd door onthoofding.
● Op 5 februari 1572 werden Maerten Jansz Corendrager en Jan Hendricksen op de brandstapel verbrand. (Zie Martelaars Spiegel, pp. 931-932.)

Den Bosch (‘s Hertogenbosch)

● On April 26, 1569, Laurens Verkamer werd verbrand aan een paal buiten de stad. (Zie Martelaars Spiegel, p. 740.)

Den Haag

● Op 5 december 1531 werden negen (of 10) Anabaptisten geëxecuteerd door onthoofden. Ze recidiveerden allemaal (onder foltering) voordat ze ter dood werden gebracht. Nadien werden hun hoofden naar Amsterdam gebracht waar ze publiekelijk werden getoond. Hun namen waren: Jan Volkertsz Trypmaker, Evert Jans, Jan van Delft, Geryt Meynerts, Vranck Willemsz, Jan Hermansz, Jan Gouweszn, Thomas Janszn en Jan Thomaszn.
● Op 4 februari 1534 werden twee zussen, Anna Jansdochter en Geertruydt Jansdochter, geëxecuteerd door onthoofding.
● Op 10 februari 1534 werd Jan Joosten van Goedereede geëxecuteerd door onthoofding.
● Op 26 maart 1534 werd Willem de Cuyper (ook bekend als "Willem de Profeet") geëxecuteerd. Willem was een van de fanatici die vier dagen eerder door de straten van Amsterdam had gelopen en geweend over de stad en iedereen had opgeroepen zich te bekeren. Willem's vrouw, Margriete Willems uyt Hitland, werd in juli 1535 in Amsterdam geëxecuteerd.
● Op 10 april 1534 werd Cornelis Geryts geëxecuteerd door onthoofding in Den Haag. Hij was een voorganger van de Wederdopers.
● Op 11 mei 1534 werd Engel Cornelisz geëxecuteerd door onthoofding.
● Op 28 juli 1534 werden Arys Gerritsz en Lourys Lourisz geëxecuteerd door onthoofding.
● Op 15 september 1534 werden Thijs Olbrants en Jan Thymansz geëxecuteerd door onthoofding.
● Op 15 februari 1535 werd Geryt Jansz geëxecuteerd door onthoofding in Den Haag. Hij was een **revolutionair** Munsteriet.

● Op 17 maart 1535 werden Lenaert Willemsz en Beatrix Jansdochter (man en vrouw) geëxecuteerd door verdrinking.
● Op 24 maart 1535 werd Jan Claesz Cock geëxecuteerd door in stukken te worden gescheurd. Hij was een **revolutionaire** Anabaptist, een Munsteriet. Na te zijn gearresteerd, gaf hij de namen van veel mede-Anabaptisten aan de autoriteiten op.
● Op 10 april 1535 werden Jan Damasz, Adriaen de Kleermaker en Jan Jansz Schot geëxecuteerd door onthoofding. Het waren blijkbaar **revolutionaire** Anabaptisten.
● Op 19 april 1535 werd Jan Everts geëxecuteerd door onthoofding.
● Op 28 april 1535 werd Claes Ysbrands geëxecuteerd door onthoofding.
● Op 8 juni 1535 werd Neel Mypeis geëxecuteerd.
● Op 1 juli 1535 werd Cornelis Gysbrechtsz op de brandstapel verbrand.
● (Een andere Anabaptist, Claes Claesz uit Beverwijk, werd dezelfde dag verbrand, waarschijnlijk ook in Den Haag.)
● Op 15 september 1535 werd Herk Dirksz geëxecuteerd. Hij was een revolutionaire Anabaptist.
● Op 13 maart 1536 werd de revolutionaire doper Claes Jansz geëxecuteerd door zijn hart te laten knippen uit zijn lichaam, als straf voor deelname aan de **opstanden** in Hazerswoude (december 1535) en in Poeldijk (februari 1536).
● Op 14 maart 1536 werden vier **revolutionaire** Anabaptisten geëxecuteerd door onthoofding. Hun namen waren: Heijnric Willemse Saelmaker, Aernt Gerytsz, Lenaert Aerntsz en Willem Huygen.
● Op 17 maart 1536 werd Jutte Eeuwouts geëxecuteerd door op te hangen. Ze had haar huis in het dorp Poeldijk toegestaan als ontmoetingsplaats door **revolutionaire** Anabaptisten.

● Op 18 maart 1536 werden Trijn Pietersdochter en Haze Claesdochter geëxecuteerd door verdrinking. Het waren **revolutionaire** Anabaptisten.
● Op 29 mei 1536 werd Pieter Pietersz geëxecuteerd door onthoofding. Gezien zijn associatie met Jan van Leyden was hij waarschijnlijk een **revolutionair.**
● Op 11 oktober 1536 werd Cornelis Cornelisz Kelder geëxecuteerd.
● Op 29 oktober 1538 werd Jan Dirks de Lapper geëxecuteerd door onthoofding.
● Op 6 november 1539 werd Peter Dirks Snijder geëxecuteerd door onthoofding in Den Haag. Hij was een van degenen die in maart 1534 naar **Munster** waren vertrokken, maar werd gearresteerd in Bergklooster voordat hij daar aankwam.
● Op of kort na 22 september 1540 werd Lambrecht Jacobs geëxecuteerd door het zwaard in Den Haag. Hij was een **revolutionaire** Anabaptist, een volgeling van Jan van Batenburg.
● Op 3 juli 1542 (of mogelijk 4 juli) werd Marytje Simons op de brandstapel verbrand. 1
● Op 30 juli 1544 werd Jan Wermbouts geëxecuteerd door onthoofding. Hij was een **revolutionaire** Anabaptist, een volgeling van Jan van Batenburg.
● Op 31 juli 1544 (of de dag erna) werd Simon Maertsz Vernouwen verbrand op de brandstapel in Den Haag. Hij was een **revolutionaire** Anabaptist, een volgeling van Jan van Batenburg.
● Op 6 augustus 1544 werd Jan Dirck Volbrechtsz geëxecuteerd door onthoofding. Vermoedelijk een volgeling van Jan van **Batenburg**.
● Op 5 maart 1545 werd Jochem Joosten geëxecuteerd door onthoofding in Den Haag.
● Op 26 juni 1545 werd Marie Baernt Gerytsdochter geëxecuteerd door verdrinking. Ze was een **revolutionaire** Anabaptist
● Op 7 juli 1558 werden Adriaen Pietersz, Waechlink Dirks en Maerten Cornelisz op de brandstapel verbrand. (Zie Martelaars Spiegel, p. 583.) 1564
● Op 15 december 1564 werd Jan Geertsz op de brandstapel verbrand. (Zie Martelaars Spiegel, pp. 680-686.)
● Op 18 december 1568 werden Job Janze en Jan Thielemansz op de brandstapel verbrand. (Zie Martelaars Spiegel, p. 731.)

Deventer

"De Wederdopers kwamen hier voor het eerst in de jaren 1530. De eerste fase van het Anabaptisme in deze stad was van een r**evolutionair** karakter, onder de directe invloed van Munster en later van Batenburg. ... Jacob van Wijnssen en vijf andere Anabaptisten

werden in februari 1535 op de Brink (een plein) onthoofd en Fenne, de vrouw van de beruchte leider Jan van Geelen, werd in april verdronken. Desalniettemin ging de leer in het geheim door, ondanks de herhaalde proclamaties van de regering, en na 1540 manifesteerde hij zich in het revolutionaire gevolg van Batenburg en later van de mystieke David Joris. Jurriaen Ketel, de uitgever van Joris's Wonderboek, werd onthoofd voor deze publicatie op 9 augustus 1544. ...
Na deze repressie was het Anabaptisme nauwelijks voelbaar in Deventer tot ongeveer 1570, toen de religieuze strijd werd hernieuwd en in maart 1571 twaalf vreedzame Mennonieten (6 mannen en 6 vrouwen) werden door de Spaanse soldaten uit hun huizen gesleurd en gevangengezet, soms in pijn en ten slotte onthoofd of verbrand door de Inquisitie." Doopsgezinde Encyclopedie Online. 1956.
● Op 6 februari 1535 werden vier Anabaptisten geëxecuteerd door onthoofding op het Brink Plein. Hun namen waren: Willem Glaesmaker, Herman Schroer, Johan Lubelei en Johan van Wynssem. Het waren munsteriet revolutionairen.
● Op 17 februari 1535 werd Jellys Ballam geëxecuteerd door onthoofding. Hij was een volgeling van de **revolutionaire** leider Jacob van Antwerpen.
● Op 17 april 1535 werd een Wederdopersvrouw genaamd Fenneken geëxecuteerd door verdrinking in de IJssel. Zij was de vrouw van **revolutionair** leider Jan van Geelen.
● Op 17 mei 1535 werd Jacob van Antwerpen geëxecuteerd door onthoofding. Hij was een **revolutionaire** doper-leider. 1544
● Op 9 augustus 1544 werd Joriaen Ketel geëxecuteerd door onthoofding op het Brink Plein. Aanvankelijk was Joriaen een volgeling van Jan van Batenburg. Na de dood van Batenburg in 1538 werd hij een volgeling van **David Joris.** De echtgenote van Joriaen, Elsken, werd in juni 1539 in Utrecht geëxecuteerd. 1571
● Op 25 mei 1571 werden Anthonis de Wever en Bruyn de Wever geëxecuteerd door onthoofding. (Zie Martelaars Spiegel, pp. 885-886.)
● Op een onzekere datum tussen 24 mei en 16 juni 1571 werden Harmen de Wever, Dirk Wessels en zijn vrouw Janneken en verschillende andere personen verbrand op de brandstapel. (Zie Martelaars Spiegel, pp. 885-888.)
● Op 16 juni 1571 werden Ydse Gaukes, Claes Opreyder, Catharina Somerhuys, Lysbeth Somerhuys, Lyntgen Joris en Trijntgen verbrand op de brandstapel. Catharina en Lysbeth waren zussen. Lyntgen en Trijntgen waren moeder en dochter. (Zie Martelaars Spiegel, pp. 885-888.)

Dordrecht

"Vroege wederdopers hadden hier geen groot aantal aanhangers, hoewel Bartholomeus Boeckbinder en Willem de Cuyper hier al in 1533-1534 predikten. Van grote zegen was de activiteit van ouderling Leenaert Bouwens, die hier in 1557-1561 zes personen doopte en niet minder dan 44 in 1563-1565. Rond deze tijd werd de congregatie sterk verhoogd door immigranten uit Vlaanderen, zoals blijkt uit de familienamen. Toch werd de congregatie streng vervolgd.
Uit de Martelaar Spiegel zijn hier martelaars:
● 10 personen in 1569
● Op 23 november 1555 werd Digna Pieters geëxecuteerd door in een zak te worden gestopt en te verdrinken. (Zie Martyrs 'Mirror, pp. 550-551.)
● Op 1 oktober 1558 werd Joris Wippe burgemeester van Meenen, België, geëxecuteerd door verdrinking (in het geheim). Hij werd ondergedompeld in een wijnvat gevuld met water. (Zie Martyrs 'Mirror, pp. 584-588.)
● In het jaar 1569 werden hier minstens 10 Anabaptisten geëxecuteerd, onbekende namen.

● Op 28 maart 1572 werden Jan Woutersz van Cuyck en Adriaenken Jansdochter op de brandstapel in Dordrecht verbrand. (Zie Martelaars Spiegel, pp. 897-898.)

Gouda

● Op 30 mei 1570 werd Faes Dirks op de brandstapel verbrand. (Zie Martelaars Spiegel, p. 846.)

Groningen

● Ergens in april 1535 werd Jacob Cremer geëxecuteerd door onthoofding. Hij was een **revolutionaire** Anabaptist.

Haarlem

De eerste Doopsgezinden die, zoveel mij uit hun geschrifte blijkt in Holland onder het Pausdom gedood zijn, waren **Jan Walen en twee zijner medebroeders**, van Krommeniersdijk in Waterlandt. Deze werden in Den Haag in het jaar 1527 met een langzaam vuur, meer gebraden als verbrand.
G. Brandt, "Korte verhaal der Reformatie", Uitgave 1671, deel 1, blz. 122.

Te **Haarlem** werd in het jaar **1532** een vrouw **Hasersouw** die herdoopt was verdronken. Maar haar man nevens 2 anderen in Den Haag met ketenen aan palen gesloten, en door een groot vuur, dat men rondom hen legde, gebraden. Hist. Doopsgez. Mart. Deel 2 pag. 112.
G. Brandt, "Korte verhaal der Reformatie", Uitgave 1671, deel 1, blz. 129.

"Rond 1530 waren er al Anabaptisten in Haarlem. Rechterlijke rechtszaken tegen Wederdopers vonden hier in die tijd herhaaldelijk plaats, hoewel deze broeders en zusters uit andere delen van Nederland kwamen. Het is ook duidelijk dat onder degenen die terecht waren gestaan, sommigen waren die een rol speelden in de Munster-affaire of erbij betrokken waren. Jan Matthijs was zelf afkomstig uit Haarlem.
Een groot aantal Anabaptisten werd in maart 1534 gearresteerd in Spaarndam ten noorden van Haarlem, slachtoffer van de **gewetenloze Jan van Leyden.** ... Het is duidelijk dat hier in 1560 en mogelijk eerder een kerk was. In de tussentijd werden de Anabaptisten van Haarlem vervolgd. De sheriff Jacob Foppens, bijgestaan door een spion genaamd Aagt, was in staat om verschillende leden te arresteren, met name in 1570." Uittreksel uit: Hylkema, C. B." Haarlem.

1534 ● Op 26 maart 1534 werden zeven anabaptisten geëxecuteerd door onthoofding. De namen van vijf van hen waren: Adriaen Lourysz, Jan Pieter Eggesz, Dirk Vredricx, Bartel Boeckbinder en Pieter de Houtzager. Boeckbinder en Houtzager behoorden tot de Anabaptisten die vier dagen eerder door de straten van Amsterdam waren gerend en *wee* weenden over de stad.
● Op 30 maart 1534 werd Barthout Heynricsz geëxecuteerd door onthoofding. Hij was een voorganger van de Wederdopers.
● Op nov. 7, 1536, Dirck Ewoltsz werd geëxecuteerd door onthoofding.
● Op 29 mei 1539 werden drie Anabaptistische vrouwen geëxecuteerd door verdrinking. Hun namen waren: Gheese Aelbrechtsdochter, Ursula Corffis en Alijt Henrich Rommertsdochter. Ze waren volgers van **David Joris**. Gheese was de vrouw van Lambrecht Duppijns die drie dagen later op dezelfde plaats werd vermoord.
● Op 2 juni 1539 werden Lambrecht Duppijns, Cornelis van den Bosch, Steffen van Halteren en Jan van Halteren geëxecuteerd door onthoofding. Ze waren volgers van

David Joris. Lambrecht was de echtgenoot van Gheese Aelbrechtsdochter, drie dagen eerder hier gemarteld.
● Op 3 juni 1539 werden vier Anabaptistische vrouwen geëxecuteerd door verdrinking. Hun namen waren: Geertgen Geluwers, Geertruyt Jansdochter, Maritgen Thonisdochter en Clara Joostendochter. Ze waren waarschijnlijk volgelingen van **David Joris.**
● Op 26 april 1557 werden Joriaen Simonsz en Clement Dirksz verbrand op de brandstapel in Haarlem. Joriaen was een boekhandelaar door handel. De beulen wilden samen met hem de boeken van Joriaen verbranden. Maar mensen in de menigte creëerden een opschudding, grepen de boeken en renden weg. (Zie Martyrs 'Mirror, pp. 563-564.)

Joriaen Simonsz en Clement Dirksz op de brandstapel

● Op feb. 13, 1570, werd Barber Jans geëxecuteerd door verdrinking, waarna haar lijk werd verbrand. (Zie Martyrs 'Mirror, p.845.)
● Op 6 mei 1570 werd Allert Jansz op de brandstapel verbrand. (Zie Martyrs 'Mirror, p.845.)
● Op een onbekende datum in 1570 werd Ogiers geëxecuteerd door verdrinking, in het geheim, in het stadhuis van Haarlem. (Zie Martyrs 'Mirror, pp.844-845.) In de loop van 1570 werd Adriaen Pietersz op de brandstapel verbrand (zie Martyrs' Mirror, p.848.) 1572
● Ergens in 1572 , Jan Smit werd geëxecuteerd door op te hangen (zie Martyrs 'Mirror, pp.962-963)

Hoorn

1535 ● Op 7 juni 1535 werden vijf Anabaptisten (drie mannen en twee vrouwen) geëxecuteerd. De mannen - Hendrik Gysbrecht, Sijbrant Jansz en Steven Benedictus - werden onthoofd. De vrouwen - Femmetgen Egberts en Welmoet Jans - werden naar de waterkant geleid, hadden stenen om hun nek gebonden en in de zee geworpen. (Zie Martelaars Spiegel, p. 443.)

Kampen

● Op 15 februari 1535 werden vier Anabaptisten geëxecuteerd door onthoofding. De namen van twee van hen waren: **Ghele Hame en Michiel**. Ghele herriep voor zijn executie.

Op 14 juni 1540, **Peter Jans** werd uitgevoerd door onthoofding.
… Over het algemeen echter was de rust hersteld en hielden ook zij, die in 1534 en 1535 tot de rondtrekkenden behoord hadden, zich kalm. Met tal van moeilijkheden hadden echter de ambtenaren der ***Justitie te Kampen***, wanneer zij in de verschillende kwartieren onderzoek naar de ketterij moesten doen. Hier weigerde de plaatselijke rechter op grond van privilegiën hen toe te laten, elders werden zij door een paar brutalen uit de bevolking gescholden of bedreigd.

Inquisiteur

Nicolaas de Castro was Kanunnik van de St. Janskerk te Utrecht. In 1559 werd hij aangewezen als eerste Bisschop van Middelburg, tevens als Abt van de toen vacerende Abdij. In 1562 werd hij te Mechelen door Kardinaal Granvelle gewijd, en den 3deu Januari 1563 te Middelburg ingehaald, waar hij in 1574 stierf.
Zijn arbeid als geloofsrechter is in deze landen niet onbelangrijk geweest. In 1550 is hij te Alkmaar gekomen, om Cornelis Cooltuin te vangen, die echter gevloden was.
De 22sten Juni 1560 kwam hij te **Kampen** en bood aldaar den Raad der stad zijn diensten aan ter uitroeiing der ketterijen. Nadat hij en de Secretaris, die hem vergezelde, de raadsvergadering had verlaten, werd over de zaak gehandeld, doch er werd besloten, onder dankbetuiging voor het aanbod, *van de diensten des Inquisiteurs geen gebruik te maken,* aangezien de mandementen des Konings tot nog toe door den Raad zelf met alle naarstigheid waren uitgevoerd en verder zouden uitgevoerd.
Bron: De Martelaren DER HERVORMING IN NEDERLAND tot 1566. DOOR I. M. J. HOOG, SCHIEDAM

Leeuwarden

"Leeuwarden, de hoofdstad van de Nederlandse provincie Friesland, was de zetel van een grote doopsgezinde gemeente, de oudste gemeente van Friesland en een van de oudste in Nederland. Deze congregatie is terug te voeren tot Melchior Hoffman die hier in 1532 predikte. Hoffman's volgelingen behoorden meestal tot de middenklasse. Ongetwijfeld leidde de groep aanvankelijk een verborgen bestaan.
In het najaar van 1533 bezochten twee apostelen van Jan Matthijsz van Haarlem de groep en doopten zij Obbe Philips en Hans Scheerder. Zowel de eerste als de laatste Doopsgezinde martelaar in Nederland werden geëxecuteerd in Leeuwarden. De eerste was Sicke Freerks in 1531, de laatste Reytse Aysesz in 1574. De martelares Elisabeth Dirks, die in 1549 werd geëxecuteerd, was een lid van de gemeente Leeuwarden en zegt 'veel mensen te hebben verleid'. Wereldwijde Doopsgezinde Encyclopedie Online. 1957.
● Op 20 maart 1531 werd Sicke Freerks (ook bekend als **Sicke Snyder**) door onthoofding geëxecuteerd. (Martelaars Spiegel geeft het jaar ten onrechte als 1533. Zie pag. 441.) Daarna werd zijn lichaam aan een wiel vastgemaakt en zijn hoofd op een paal gezet. Een lokale priester hoorde later over het lot van Sicke Freerks en was verbijsterd dat een vrome man zou worden geëxecuteerd omdat hij opnieuw werd gedoopt. De priester was Menno Simons, die vijf jaar later lid werd van de Anabaptisten."
● Op 22 april 1533 werden Aucke Broersz en Aucke Tzallincxz op de brandstapel verbrand.
● Op 13 maart 1535 werd Andries Claessen van Dronrijp geëxecuteerd door onthoofding. (Martelaarsspiegel geeft ten onrechte de datum op 16 maart. Zie Martelaren Spiegel, p. 444.)
● Op 7 april 1535 werd Hahscke Sascher geëxecuteerd door onthoofding. Hij was een **revolutionaire** Anabaptist, een van die gevangen genomen in het Oldeklooster-klooster in de buurt van Bolsward. (Het

klooster was een week eerder ingenomen door een groep van Anabaptisten onder leiding van Jan van Geelen.)
● Op 10 april 1535 werden zeven **revolutionaire** Anabaptisten geëxecuteerd door onthoofding. Hun namen waren: Frans Metselair, Marck Jettyezoon, Focke Ublezoon, Sippe Claeszoon, Willem Willemzoon van der Leye, Metselair Syoucke en Sieurdtszoon Symon. Zij waren onder degenen die werden gearresteerd bij de herovering van het Oldeklooster-klooster.
● Op 12 april 1535 werd Hobbe Buwezoon geëxecuteerd door onthoofding. Hij was een **revolutionaire** Anabaptist, gearresteerd in het Oldeklooster-klooster.
● Op 14 april 1535 werden enkele tientallen doopsgezinde vrouwen geëxecuteerd door verdrinking. Ze maakten deel uit van de groep **revolutionairen** die een week eerder het Oldeklooster-klooster in beslag namen en bezetten. Hier zijn de namen van 34 van hen: Aucke Sieurdtsdochter, Janthien Jacops huysvrouwe van Riet, Alyt Claesdochter, Atte Nanne Sybrandtsdochter, Marie Sioucke huysvrouwe, Liefne Harmansdochter, Baucke Jorisdochter, Anske Lieuwe Hayedochter, Anne Jans van Tzum, Anne Luytthiedochter, Tryn Willemsdochter, Intte weduwe van Jan Eysens, Wabbe Lysbethsdochter, Inthie Claesdochter, Tiets Jan Colmerswijff, Aefke Harmen Thysdochter, Harmen Thys huysvrouwe Trijn, Abbe Lyeuwe Hayezoons dochter, Liefke Harmansdochter, Barbara Tiardsdochter, Brecht Harman Thyswyff van Gongum, Hisse Lambertsdochter, Foeckel Thys Harmanswyff, Siouw Harmen Thysdochter, Tryn Rieurtsdochter, Barbara Diricks, Anna Jacledochter, Geerdt Nannedochter, Fedde Bindertsdochter, Geert Hansdochter, Rieme Douwedochter, Sibrandt Sibrandtszoon, Rinske Obbedochter en Lysbeth Bouwes.

● Op 21 oktober 1536 werd Obbes Sybout geëxecuteerd door onthoofding.
● Op 24 oktober 1536 werden Gerryt Jansz en Herman Jansz (broers) geëxecuteerd door onthoofding. Hun misdaad: onderdak bieden aan Menno Simons.
● Op 17 maart 1537 werden drie Anabaptisten geëxecuteerd door onthoofding. Hun namen waren: Peter Frericx, Rypert Claesz en Symonsz Symon. Peter's vrouw, Janneken, werd later in het jaar, in december, in dezelfde stad vermoord.
● Op 19 december 1537 werd een vrouw met de naam Janneken geëxecuteerd door verdrinking. Ze was de vrouw van Pieter Frericxs, die eerder in het jaar, in maart, het martelaarschap had gekregen.
● Op 8 mei 1538 werd Uble Claesz geëxecuteerd door onthoofding.
● Op 1 juni 1538 werd Tjaert Tyerczoon op de brandstapel verbrand.
● Op 8 februari 1539 werd Tjaert Renicx geëxecuteerd door te onthoofden, veroordeeld voor het geheim onderdak verlenen aan Menno Simons in zijn huis. (Zie Martelaars Spiegel, p. 454.)
● Op 11 februari 1539 werden Melis Jansz en Jan Hesselsz geëxecuteerd door onthoofding.
● Op 12 november 1539 werd Dirk Roloffszoon geëxecuteerd door onthoofding.
● Op 27 september 1544 werd Henrick Herckemaiker geëxecuteerd door onthoofding. Hij was een volgeling van de **revolutionaire** doper Jan van Batenburg, tot de executie van Batenburg in 1539. Henrick werd later een volgeling van David Joris.
● Op 28 maart 1545 werd Frans Dammasz (ook bekend als Francis van Bolsweert) op de brandstapel verbrand. (Zie Martelaars Spiegel, p. 472.) 1549
● Op 27 mei 1549 werd Elisabeth Dirks geëxecuteerd door verdrinking. (Martelaarsspiegel geeft ten onrechte de maand maart. Zie pp. 481-482.)
● Op 1 juni 1549 werd Claes Jansz Brongers geëxecuteerd door onthoofding.
● Op 7 juni 1549 werden twee Anabaptistische mannen geëxecuteerd. Hun namen waren: Eelken (onthoofd) en Fije (verbrand op de brandstapel). Nadat ze waren veroordeeld, volgens het verslag, "omhelsden ze elkaar, ja, kuste elkaars handen en voeten met grote liefde, zodat iedereen die het zag en hoorde, verbaasd was." (Zie Martelaars Spiegel, p. 484.)
● Op 16 november 1549 werd Ysbrant Scheerjer op de brandstapel verbrand.
● Op 7 december 1549 werden Tiettye Douwes en Laurens Tiettyezoon geëxecuteerd door onthoofden.

● Op 19 juli 1550 werd Peecke Vulckezoon op de brandstapel verbrand.
● Op 20 december 1551 werd Dirck Cuiper uitgevoerd door onthoofding.
● Op 13 april 1553 werd Peter Witses op de brandstapel gewurgd. (Zie Martelaars Spiegel, pp. 548-549.)
● Op 2 mei 1553 werden een jonge man genaamd Thijs Hendriksz en een jonge vrouw genaamd Berendge geëxecuteerd door verdrinking. Ze werden vastgebonden, in een zak gestopt en in de gracht gegooid. Thijs en Berendge waren op de een of andere manier beiden fysiek uitgedaagd. De Martelaarspiegel zegt dat Thijs "zwak" was en Berendge "constant beperkt tot haar bed" was. (Zie pp. 539-540.)
● Op 13 mei 1553 werd Schelte Aedelezoon verbrand op de brandstapel.
● Op 28 juni 1553 werden Aleph Jacobs, Thomas Arentsz en Lauwereyns Claesz op de brandstapel verbrand.
● Op 13 december 1554 werden Allart Janszoon en Anthonis Fockes op de brandstapel verbrand. Zie Blokhuispoort, oude gevangentoren te Leeuwarden

● Op 5 maart 1555 werd Gielt Eelckezoon op de brandstapel verbrand.
Zie picture

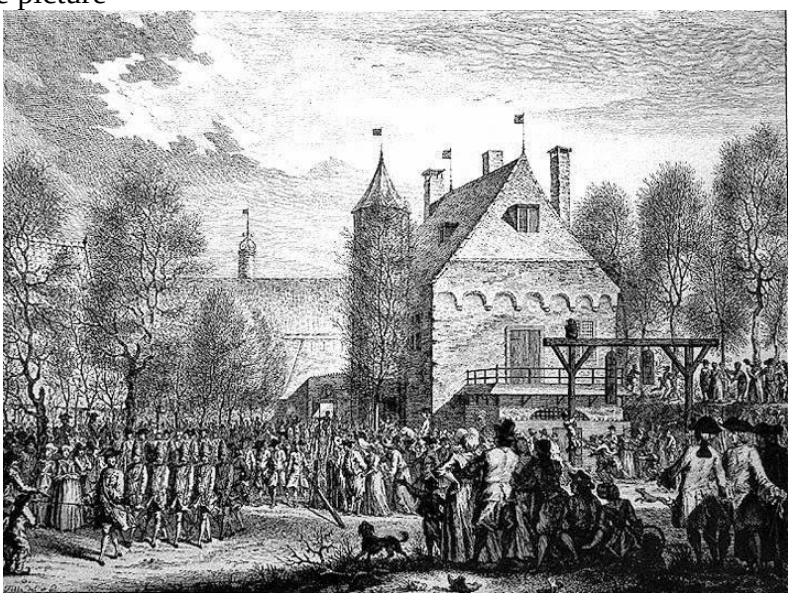

● Op 22 november 1555 werd Trijn Jacobs geëxecuteerd door verdrinking.
● Op 29 november 1555 werd Vincent Dircxzoon geëxecuteerd. 1557
● Op 4 februari 1557 werd Ulcke Ricoltswiif geëxecuteerd door verdrinking.
● Op 14 maart 1557 werd Richt Heynes in een zak gestopt en verdronk. (Martelaarsspiegel geeft ten onrechte het jaar in 1547. Zie p. 481.)
● Op 14 maart 1559 werd Jacques d'Auchy terechtgesteld door te verdrinken in een badkuip in de gevangenis. Ook dezelfde dag uitgevoerd op dezelfde manier als Hendrik Eeuwesz en Claesken Gaeledochter (man en vrouw). (Zie Martelaars Spiegel, pp. 591-611.)

● Op 30 september 1559 werd Taede Ruyerdtszoon geëxecuteerd door onthoofding.
● Op 12 oktober 1571 werd Douwe Eeuwouts door verdrinking geëxecuteerd. (Zie Martelaars Spiegel, p. 893.)
● Op 23 april 1574 werd Reytse Aysesez door verdrinking geëxecuteerd. (Zie Martelaars Spiegel, p. 994.)

Leiden

"Leiden, waar Wederdopers zijn gevonden sinds de vroegste periode, die blijkbaar aanvankelijk vooral tot de revolutionaire tak behoorden. Werkloosheid en armoede onder de wevers vormden een vruchtbare matrix voor revolutionaire leringen, die de Wederdopers oudste Cornelis Pieters van den Briel hier kort na 1530 verkondigde. Pieter Pieters, alias Borrekieck, die in juli 1535 in Amsterdam werd berecht en geëxecuteerd, meldt een aantal namen van Wederdopers in Leiden in 1534 die door Cornelis Pietersz waren gedoopt. In 1533 woonde Jan Beuckelszoon (Jan van Leyden) hier. In april 1534 werd een aanval op de stad bedacht maar niet uitgevoerd en in januari 1535 werd een nieuwe aanval gepland maar voorkomen door verraad. In die tijd werden een aantal Anabaptisten gearresteerd en ter dood gebracht. Nadat Munster was gevallen (25 juli 1535), waren er nog steeds sporen van het Münsterisme in Leiden, maar langzamerhand daalde dit en nadat een aantal volgelingen van Batenburg in mei 1544 waren gearresteerd, verdwenen de revolutionaire Anabaptisten.
Blijkbaar bestond er in die tijd al een congregatie van vreedzame Anabaptisten, van wier vroegste geschiedenis niet veel bekend is. Wereldwijde Doopsgezinde Encyclopedie Online. 1955.
● Op 11 februari 1535 of kort daarna werd Maritgen Ysbrandsdochter op de brandstapel verbrand. Zij was de vrouw van Jan van Leiden, de 'koning' van het 'Dopend Koninkrijk van Munster' in Duitsland. Ze werd gearresteerd en veroordeeld omdat ze revolutionaire Wederdopers in haar huis toeliet.
● Op 25 november 1539 werd Jannetje Matthysdochter geëxecuteerd door verdrinking.
● Op 20 december 1539 werden Claes Claesz en Willem Eynoutsz geëxecuteerd door onthoofding.
● Op 14 juli 1544 werd Aechte Coenen geëxecuteerd door verdrinking. Ze was waarschijnlijk een volgeling van **David Joris.**
● Op 21 augustus 1552 werden vier Anabaptisten ter dood veroordeeld en mogelijk dezelfde dag terechtgesteld. Mariken Adriaens en Dieuwerken Jansdochter werden levend begraven. Willem Matthijsz en Pieter Matthijsz werden op de brandstapel verbrand. (Martelaars Spiegel geeft ten onrechte het jaar aan als 1550. Zie p. 495.) 49
● Op 24 november 1552 werden vijf Anabaptisten geëxecuteerd. Hun namen waren: Adriaen Cornelisz, Hendrick Dirksz, Dirk Jansz, Mariken Jansdochter en Annetgen Symonsdochter. (Zie Martelaars Spiegel, p. 526.)
● Op 13 november 1554 werd Neeltje Jans geëxecuteerd door verdrinking.

Maastricht

"Maastricht, hoofdstad van de Nederlandse provincie Limburg. De grond was goed voorbereid op de Wederdopersbeweging, want de stad was in de middeleeuwen een centrum van de Begards en Begijnen geweest. Net als in het hertogdom Julich (Gülik) was er in Maastricht in ieder geval in 1527 een separatistische broederschap, die zichzelf de 'christelijke broeders' noemde. De arrestatie van een lid werd in dat jaar gemeld. Het is mogelijk dat dit een Anabaptistische groep was. In de leer waren ze op zijn minst nauw verwant aan de Zwitserse Broeders. Maar er is geen bewijs dat zij de doop met volwassenen uitvoerden. Ze werden beschuldigd van 'Lutheraanse ketterij'. Dit bewijst natuurlijk niet dat ze Luthers waren. Ze waren waarschijnlijker Sacramentisten. De broederschap had een sterke aanhang in de gilden. ... Rond 1530 waren er Anabaptisten in Maastricht. De groep groeide snel, met meer dan 100 tegen 1533. Het werd in 1533 bezocht door Hendrik van Tongeren, een reizende Anabaptist prediker.
Van groter belang voor hen was **Henric Rol,** een prediker die Munster had verlaten, en leidde hen nu, rustig en intelligent, als een 'bisschop'. Hoewel hij rustig werkte, ontglipte

hij de autoriteiten niet. Hij werd op 2 september 1534 gevangengenomen en kort daarna op de brandstapel in Maastricht verbrand. Toen nam Jan Smeitgen zijn plaats in.
● In januari 1535 brak een ernstige vervolging over hen en werden 16 personen geëxecuteerd. Slechts drie van hen bleven standvastig en werden verbrand op de brandstapel. De andere 13 herriepen en werden onthoofd.
● Op 8 september 1534 (of mogelijk 9 september) werden Grietchen Bildesnider en Henric Rol verbrand op de brandstapel op het Vrijthof.
● Op 1 februari 1535 werden Bartholomeus van den Berge en Mente Jan Heynendochter (ook bekend als Clementia Heymen), man en vrouw, geëxecuteerd. Bartholomeus werd verbrand op de brandstapel op het Vrijthof. Clementia herriep en werd daarom ter dood gebracht door de mindere bestraffing van verdrinking in de Maas.
● Op dezelfde dag werd Merton Perboom na herroeping onthoofd op het Vrijthof.
● Op 4 februari 1535 werd Mathys Spangemecker (ook bekend als Thijs in die Starre) geëxecuteerd na onthulling.
● Op 6 februari 1535 werden drie Anabaptisten geëxecuteerd door onthoofding. Allen hadden revolutionaire **Munsterse** neigingen en allen hebben herroepen voordat ze ter dood werden gebracht. Hun namen waren: Michiel Geldoff, Philip Mutsemeker en Vuegen Servaes.
● Op 13 februari 1535 werd Francois van Ludick geëxecuteerd door onthoofding. Hij herriep en kon dus gespaard blijven voor verbranding. 1538
● Ergens in april 1538 werd Jan van Bemelen geëxecuteerd door onthoofding op het Vrijthof.
● Op 11 maart 1559 werd Trijnken Keuts op de brandstapel verbrand. (Zie Martelaars Spiegel, p. 618.)
● Op 23 september 1559 werd Jan Durps (ook bekend als Jan Bosch van den Berge) op de brandstapel verbrand. (Zie Martelaars Spiegel, pp. 630-631.)
● Op 10 januari 1570 werden Arent van Essen en zijn vrouw Ursula op de brandstapel verbrand. (Zie Martelarenspiegel, pp. 842-844.)

Marteling van Ursula in Maastricht

● Op 24 januari 1570 werden twee Wederdopersvrouwen, moeder en dochter, verbrand op de brandstapel. Hun namen waren: Neeltgen en Trijntgen. (Zie Martelaars Spiegel, pp. 842-844.) 1573
● Op 27 juli 1573 werd Marie Kerckhoffs verbrand op de brandstapel op de Houtmarkt.

Middelburg

"Middelburg, de hoofdstad van de Nederlandse provincie Zeeland, is van oudsher de zetel geweest van een Wederdoperscongregatie. Al in 1532 had de magistraat geleerd dat er Wederdopers in de stad waren. ...
● Tussen 1535 en 1571 werden hier minstens 18 Anabaptisten ter dood gebracht.
● Jan Everts werd onthoofd op 19 april 1535
● In hetzelfde jaar, Marcus Cornelisz en Cop Heyne; de laatste was een volger van Munster geweest, maar was bekeerd in Amsterdam. Van Munsterse-ideeën is er geen

verder spoor onder de Anabaptisten van Middelburg. Marcus Cornelisz verklaarde dat noch hij noch de anderen iets met hen te maken hadden. ...
● Gillis Matthijsz, een chirurg, werd in 1564 op een avond in de gevangenis geëxecuteerd uit angst voor de bevolking.
● Op 21 februari 1559 werden Andries van Laarbeke, Maeyken Daniels en Jan Hendricks verbrand op de brandstapel op de Stadsmarkt. Nadien werden hun lijken buiten de Noorddampoort publiek tentoongesteld.
● Op 9 februari 1569 werden drie Anabaptisten verbrand op de brandstapel op het marktplein. Hun namen waren: Hendrick Alewijnsz, Gerrit Janssen Duynherder en Hans Marijnsz. (Zie Martelaars Spiegel, pp. 742-757.)
● Op of rond 2 mei 1569 werd Bastiaan Corsz op de brandstapel verbrand. Rond dezelfde datum werden ook Maeyken Jans en Aelken Jansdochter hier op de brandstapel verbrand.
● Op 3 december 1571 werd Anneken Jans op de brandstapel verbrand. (Deze Anneken Jans moet niet worden verward met de bekendere Anneken Jans die in januari 1539 in Rotterdam is verdronken.)
● Op 13 maart 1572 werden Matheeux Maurisz en Magdaleene Jans (man en vrouw) op de brandstapel verbrand.

Vermaning (Kerkgebouw) Doopsgezinde Gemeente te Middelbrug

Montfort (Provincie Limburg)

1550 ● Op 10 augustus 1550 werd een vrouw met de naam Liiske op de brandstapel verbrand.

Nijmegen

● De eerste vermelding van Wederdopers vindt plaats in 1539. Op 19 april van dat jaar werden drie niet nader genoemde Wederdopers hier op de brandstapel verbrand en kort daarna werden twee vrouwen in de rivier de Waal verdronken. Twee andere slachtoffers van vervolging in deze stad zijn bekend.
● In 1557 werd Gerrit Hazenpoet op de brandstapel verbrand.
● In 1569 ontmoette Jan Block hetzelfde lot.
Maar het stadsbestuur nam niet altijd zo'n krachtige actie tegen de Anabaptisten. Al in 1565 werd Jan van den Berg met zijn hele familie uit de stad gezet omdat hij weigerde zijn kinderen te laten dopen." Doopsgezinde Encyclopedie Online. 1957.
● Op 19 april 1539 werden drie dopers van de Wederdopers op de brandstapel in Nijmegen verbrand.
● Kort daarna verdronken twee Anabaptistische vrouwen in de rivier de Waal.

● Op een gegeven moment in het jaar 1557 werd Gerrit Hazenpoet hier op de brandstapel verbrand. (Martelaars Spiegel geeft het jaar per abuis als 1556. Zie p. 560.)
● Op 23 juli 1569 werd Jan Block op de brandstapel buiten de stadspoort verbrand. (Martelaars Spiegel geeft ten onrechte het jaar aan als 1572. Zie p. 894.)

Rotterdam

"Het feit dat twee doopsgezinde martelaren hier in januari 1535 zijn verdronken, bewijst niet het bestaan van een congregatie op die vroege datum, want beide vrouwen liepen gewoon door toen ze werden gearresteerd. Niettemin was er hier in 1534 enige Anabaptistische activiteit, geleid door **Jan Jansz Schot**, en ongetwijfeld was er na 1540 een Anabaptistische congregatie in Rotterdam gevestigd, die zich rustig gedroeg. Omdat de regering hier toleranter was dan in Amsterdam of Antwerpen, of misschien omdat er minder Dopers woonden, waren er relatief weinig martelaren in Rotterdam - in totaal ongeveer 24 in 1534-1568.
Jan Romerts en diens vader met hun leraar **Jan Janszoon Schot** gedood in Rotterdam 10 April 1534

● Een van de anonieme martelaren van 1544 was een meisje van 14.
● In 1558, op het toneel van een Wederdopersuitvoering, toen de beul Jan Hendricks onhandig wurgde om hem te verbranden, liet de menigte de andere vier gevangenen vrij. Wereldwijde Doopsgezinde Encyclopedie Online. 1959. 1534
● Op 22 december 1534 werd een man met de naam Martijn Pietersz, die zich in Anabaptistische kringen bevond, geëxecuteerd door onthoofding. Niet voor Anabaptisme, maar voor **zakkenrollen.**
● Op 4 maart 1535 werd Cornelis Stevensz geëxecuteerd door onthoofding. Hij was mogelijk een **Munsteriet.**
● Op 13 maart 1535 werd Hendrik Hendricksz geëxecuteerd. Hij was een **revolutionaire** Munsteriet.
● Op 24 januari 1539 werd Anneken Jans (ook bekend als Anneken van Rotterdam) geëxecuteerd door verdrinking. Ze was een volgeling van David Joris, zo enigen menen. (Zie Martelaars Spiegel, pp. 453-454.)

Utrecht

"In de stad Utrecht werden Anabaptistische opvattingen gevonden tegen 1530, toen sommige personen moesten antwoorden op ketterse visies. In 1535 werden in Utrecht enkele revolutionaire dopers van buiten geëxecuteerd, onder wie Walraven Herberts van Middelie, die was gestuurd om de leer van Munster te verspreiden.
Jacob Claesz en Govert Aertsz, Utrechters, ook geëxecuteerd in 1535, lijken vreedzame Wederdopers te zijn geweest.
In 1539 werden 15 Wederdopers (waarschijnlijk volgelingen van David Joris en geen enkele inwoner van Utrecht) ter dood gebracht. Een aantal kerkroven die hier in 1540 zijn terechtgesteld, in de archieven Anabaptisten genoemd, hadden nauwelijks iets te maken met het Anabaptisme, en hetzelfde kan worden gezegd van een aantal volgelingen van Jan Batenburg, uitgevoerd in Utrecht in 1544-1545, van wie er één was de beruchte Appelman. Wereldwijde Doopsgezinde Encyclopedie Online. 1959.
● Op 11 maart 1535 werd Walraven Herberts op de brandstapel verbrand. Hij was een **revolutionair** Munsteriet.
● Op 12 maart 1535 werden Jan Hendriks en Jan Jansz van Calckeren geëxecuteerd door onthoofding. Het waren **revolutionaire** Anabaptisten.
● Op 13 maart 1535 werden Govert Aertsz en Jacob Claesz van der Veer geëxecuteerd door onthoofding.
● Op 18 juli 1539 werd een vrouw met de naam Elsken geëxecuteerd door onthoofding. Zij was de vrouw van Joriaen Ketel, die in augustus 1544 in Deventer werd vermoord.

● Op 18 juli 1541 werd Oede Willemsdochter, een **revolutionaire** Anabaptist, geëxecuteerd door verdrinking. Ze werd beschuldigd van onderdak van Anabaptisten in haar huis.
● Op 21 juli 1544 werden drie **revolutionaire** Anabaptisten geëxecuteerd. Hun namen waren: Heynrick Willemsz, Swaene Hermansdochter en Willemken Willem Claesdochter. Heynrick werd onthoofd. Swaene en Willemken zijn verdronken.
● Op 7 februari 1545 werden Cornelis Appelman en Willem Zeylmaker op de brandstapel verbrand. Het waren **revolutionaire** Wederdopers, volgers van Jan van Batenburg.
● Op 27 juni 1545 werd Herman Dirksz geëxecuteerd door onthoofding. Hij was een volgeling van de **revolutionaire** doper-leider Jan van Batenburg.
● Op 10 juni 1562 werd Hendrik Eemkens op de brandstapel verbrand. (Zie Martelaars Spiegel, pp. 660-661.)

Nagebootste schildering van Eemkens

● Op 1 juli 1569 werden echtgenoot en echtgenote Lenart Kerstenzoon en Trijntgen Jan Pannebackersdochter geëxecuteerd, Lenart door te branden op de brandstapel en Trijntgen door te verdrinken.
● Op 5 juli 1569 werden Steven Pietersz, Gosen Heymans en Jacob Heymans Tollincx geëxecuteerd door onthoofding. Gosen en Jacob waren broers.
● Op 25 augustus 1569 werd Vincent van der Hoeve geëxecuteerd door onthoofding. Hij was de sheriff van de stad **Amersfoort.** Hoewel hij zelf geen Mennoniet was, had hij toegelaten dat Doopsgezinde vergaderingen in zijn rechtsgebied werden gehouden.
● Op 20 april 1570 werd Geerloff Gerritsz geëxecuteerd door op te hangen. Hij werd veroordeeld omdat hij aanwezig was op een bijeenkomst waar hij luisterde naar een Mennonitisch prediker.

Valkenburg (Provincie Zuid-Holland)

● Op 22 augustus 1549 werd Clara Vrencken op de brandstapel verbrand.

Veere

"Veere, een oude stad op het eiland Walcheren, provincie Zeeland, was in de 15e en 16e eeuw een belangrijke zeehaven. Anabaptisme wordt hier al in 1534 gevonden, in welk jaar sommige Anabaptisten de stad ontvluchtten om vervolging te ontlopen. Een paar van hen zouden naar Münster in Westfalen zijn gegaan. In 1537 werden een aantal Munsterse Anabaptisten, waarvan de namen onbekend zijn, in Veere geëxecuteerd. Wereldwijde Doopsgezinde Encyclopedie Online. 1959.
● Op 14 oktober 1539 werd Adriaen Wouters geëxecuteerd door onthoofding. 1560
● Op "de maandag voor Kerstmis" werd Joost Joosten gemarteld en verbrand op de brandstapel. (Zie Martelaars Spiegel, p. 651.)

Vianen (provincie Utrecht)

● Op 22 maart 1569 werd Adriaen Willemsz geëxecuteerd door onthoofding. (Zie Martelaars Spiegel, p. 721.)

Vlissingen

1571 ● Op 8 mei 1571 werd Dirk Meeuwesz (ook bekend als Dirck Mieuwess) op de brandstapel verbrand. (Zie Martelaars Spiegel, p. 872.)

Vught (bij 's Hertogenbosch)

● Op 9 september 1538 werden vier Anabaptisten op de brandstapel verbrand. Hun namen waren: Paulus van Drunen, Michiel Stevens, Jan Blok en Adriaen van 's Gravenhage. (Zie Martelaars Spiegel, p. 447.)

● Op 11 september 1538 werden vier Anabaptisten op de brandstapel verbrand. Hun namen waren: Jan van Capel, Geertken Erasmusdochter, Lysken en Neelken. (Zie Martelaars Spiegel, pp. 447-448.) Lysken was de vrouw van Jan Blok, die hier twee dagen eerder was geëxecuteerd. Neelken was de vrouw van Paulus van Drunen, ook twee dagen eerder geëxecuteerd.

● Op of rond 14 augustus 1544 werd een Wederdopersvrouw genaamd Magdalena geëxecuteerd op last van een volgeling van **David Joris**.

Workum (Provincie Friesland)

● Op een gegeven moment in het jaar 1574 werd Hendrik Pruyt gearresteerd door Spaanse soldaten toen hij met zijn boot door deze stad kwam. Toen eenmaal was vastgesteld dat hij een Mennoniet was, werd hij ter dood veroordeeld. Hij werd ontkleed, geteerd en in een boot gegooid met zijn handen en benen met elkaar verbonden. Toen werd de boot in brand gestoken en op drift gereden. (Zie Martelaars Spiegel, pp. 1005-1006.)

Zierikzee

● "Zowel Galenus Abrahamsz als Pieter Cornelisz Plockhoy waren inboorlingen van Zierikzee. Het Anabaptisme ontstond al in 1534.

● Op 8 mei 1535 werd Adriaen een wever, vroeger woonachtig te Schiedam, had zich hier laten herdopen door GERRIT VAN BENSCHOP, en vele herdopers en leraars bij zich gehuisvest, waarom hij in 1536 te *Zierikzee* werd onthoofd, met verbeurdverklaring zijner goederen.

● Dit zelfde lot trof insgelijks te Zierikzee, in 1536, PIETER GERRITSE, geboren te Enkhuizen, in 1534 herdoopt door LEENAART VAN ANTWERPEN

Bron van bovenst. gegevens: J.W. te Water. Reformatie in Zeeland blz. 7, 8.

● Op 4 september 1536 werden vier Anabaptisten geëxecuteerd door onthoofding. Hun namen waren: Pieter Gerritsz, Jan Jansz, Adriaen Jorisse en Janneken Mels. (=Melchior Simons) Na de executie werden hun lichamen verbrand en hun hoofden op palen geplaatst als waarschuwing voor anderen. (Zie Martelaars Spiegel, p. 445.)

● Op 2 juni 1537 werd Adriaen Cornelisse geëxecuteerd door onthoofding. 1540

● Op 7 december 1540 werd Paulus Harrouts op de brandstapel verbrand.

● Op 11 oktober 1561 werd Joos Jansz geëxecuteerd door onthoofding. (Martelenspiegel geeft ten onrechte het jaar als 1563. Zie p. 666.)

● Op 22 oktober 1569 werd Dirk Andriesz geëxecuteerd door onthoofding in Zierikzee. (Zie Martelaars Spiegel, p. 774.)

Zutphen (Provincie Gelderland)

● Op 30 maart 1549 werd een Wederdopersvrouw, Cornelia genaamd, geëxecuteerd door verdrinking. Ze was herdoopt door de antitrinitarische doperse leider Adam Pastor. Zij was de weduwe van Claes van Leeuwen, rector van de plaatselijke school, die haar

eerder in het jaar eerder was overleden. Toen ontdekt werd dat Claes een Wederdoper was, werd zijn lijk opgegraven en herbegraven in een niet-toegewijde grond.

Zwolle

● In maart 1535 werd Cornelis de Vlaminck geëxecuteerd door onthoofding.

5. MARTYROLOGIUM VAN ZEELAND

Zeeuwen, naar elders gevlucht en daar ter dood gebracht, zijn hier niet opgenomen.

Datum naam (d): doper, (c): Hervormd (Calvinist) woon- of verblijfplaats; executie

1530 3 febr.	Dirk Arendsz.	Middelburg, onthoofd
3 febr.	Adriaan Laureisz	Middelburg, onthoofd
1531 na 10 juli	Joachim Ditmars	Middelburg, onthoofd
1532 11 mei	Hendrik van Lekkerkerk	Middelburg, onthoofd
1534 11 mei	Ingel Cornelisz. (d)	Everswaard/ Bergen op Zoom
1535 19 april	Jan Evertsz. (d)	Veere, onthoofd
31 april	Marcus Cornelisz. (d)	Middelburg, onthoofd
8 mei	Adriaan Aartsz. (d)	Middelburg, onthoofd
31 mei	Cop Heinen (d)	Middelburg, onthoofd
25 okt.	Cornelia Wouters (d)	Middelburg, onthoofd
1536 8 sept.	Janneke Mels, weduwe van:	Zierikzee onthoofd
8 sept.	Melchior Simonsz. (d)	Zierikzee onthoofd
8 sept.	Adriaan Jorisz. (d)	Zierikzee onthoofd
8 sept.	Pieter Gerritsz. (d)	Zierikzee onthoofd
8 sept.	Pieter Leydecker. (d)	Zierikzee onthoofd (niet genoemd door dr. Stouthanmer
8 sept.	Jan Jansz. van Tongeren (d)	Zierikzee onthoofd
6 martelaren, Van Braght Martelaren blz. 38		
1537 2 juni	Adriaan Cornelisz, de Crigere (d)	Zierikzee onthoofd
1537	Jan de kramer	Baarland / Arnemuiden. opgehangen
1539 14 okt.	Adriaan Woutersz. (d)	Veere, onthoofd
1540 7 dec,	Pauwels Herrentsz.	Sommelsdijk verbrand
1542 17 febr.	Arend Sibrechtsz. van den Bossche (d)	Arnemuiden onthoofd
1559 21 febr.	Andries van Laerebeke (d)	Middelburg verbrand
21 febr.	Jan Hendriksz. (d)	Middelburg verbrand
21 febr.	Mayken Danielsdr. (d)	Middelburg verbrand
1560 23 dec.	Joos Joosz. (d)	Goes/Veere verbrand. Van Braght mart. Blz 282
1561 3 febr.	Dirk Jansz. van Rij (d)	Middelburg verbrand
11 okt.	Joos Jansz. (d)	Sommelsdijk onthoofd Van Braght mart. Blz 301
1563 30 jan.	Jan Jansz. Grendel (d)	Goes verbrand. Van Braght mart. Blz 298
1564 26 okt.	Gillis Mathijsz. (d)	Middelburg, onthoofd
26 okt	Willeboord Cornelisz. (d)	Oostkapelle onthoofd
	Mathijsz martelaar, Van Braght mart. Blz. 306	
1568 na 13 nov.	Valerius van Geneff (d)	Brouwershaven opgehangen.

Schoolmeester, leraar Van Braght mart. Blz 371
15 dec. Cornelis Willeboordsz. Westkapelle, opgehangen; beeldenstorm

1569 9 febr. Hendrik Alewijnsz. (d)
9 febr. Hans (Jan) Marinusz. Van Oosten (d) Vlissingen verbrand
9 febr. Geert Jansz. Duynherder (d) Middelburg verbrand
3 martelaren 9 febr. Zie Van Braght, blz 389-405

9 febr. Gelein Jansz. Middelburg opgehangen, beeldenstorm
9 febr. Pieter Cornelisz. (c) Middelburg opgehangen, beeldenstorm
2 mei Aaltgen Jansdr. (d Buiten Middelburg verbrand
2 mei Adriaan Cornelis.z. den Decker Oost-Souburg opgehangen.Stierf cathol.
2 mei Bastiaan Cornelisz. (d) Middelburg opgehangen
2 mei Cornelis Barbier (c) Middelburg opgehangen, beeldenst.
2 mei Cornelis de Jonge (c) Middelburg opgehangen; cath. beeldenst.
2 mei Jacob Anthonisz. (c) Koudekerke opgehangen, cath. beeldenst.
` 2 mei Mayken Jans (d) Buiten Middelburg verbrand
2 mei Pieter Lambrechtsz. Middelburg verbrand, beeldenst.
2 mei Pieternella Pietersdr. Oost-Souburg opgehangen, beeldenst.

19 sept. Noel Adriaansz. (c) Middelburg opgehangen; stierf cath.
22 okt. Dirk Andriesz. (d) Zierikzee onthoofd. Braght, mart.blz 424
28 nov. Guillaume Deynoot (c) Middelburg, onthoofd, cath. beeldenst
28 nov. Pieter Claasz. (c) Middelburg, onthoofd, stierf cath.

1570 15 juni Anthonis Jacobsz. (c) Middelb. Opgehang. Beeldst., stierf cathol
15 juni Balten Simonsz. Middelb. Opgehang. beeldst. stierf cath.

1571 28 mei Job Erasmusz. Vlissingen opgehangen, beeld. stierf cath.
3 dec. Anneke Jans (d) Middelburg verbrand

1572 13 maart Magdalena Jansdr. (d) Hogelande verbrand
13 maart Matheus Maurisz. (d) Hogelande verbrand
8 mei Dirk Mieuwsz. Goes, verbrand. (Komt niet voor bij dr. Stouthamer) Van Braght blz. 537
1 april Jan Anthonisz. de Bruyne (c)

Jan Anthonisz, de Bruyne werd veroordeeld tot verbranding. De uitvoering van dit vonnis is niet aangetroffen.

De mogelijkheid dat ook **Matheus Jansz.** op 8 oktober 1562 te Poortvliet wegens ketterij wilde verbrand, kan niet worden uitgesloten. Vgl. hiervoor p. 140, noot 163.

De geëxecuteerden in 1569 hadden voor het merendeel betrekking op de Beeldenstorm die ze in Middelburg uitvoerden. **Dr. C. Rooze -Stouthamer.**

Zie: Hervorming in Zeeland met betrekking op de Doopsgezinden, ca. 1520-1572. Door dr. C. Rooze-Stouthamer

Een aantal Doopsgezinde martelaren komen ook voor in de Doopsgezinde Martelaarsspiegel van Th. van Braght.

6. GETUIGENIS VAN VAN HAAMSTEDE EN ANDEREN VOOR DE DOOPSGEZINDEN TEGENGEWERKT

Deels uit: ADRIAAN VAN HAAMSTEDE EN ZIJN MARTELAARSBOEK.
Academisch proefschrift DOOR AUKE JAN JELSMA. 1970

Van Haamstede de auteur van het bekende ***Martelaarsboek*** had persoonlijk gezien hoe Doperse Martelaars in Antwerpen als moedige gelovigen stierven met krachtige geloofstaal de brandstapel opgingen of het scherpe zwaard tegemoet gingen om dan God verheerlijkend de laatste adem uitbliezen. Dit respect voor hen leverde grote ergernis op van de kant van de Gereformeerde kerken. Men was opgevoed met de leer dat er maar één zaligmakende kerk was, namelijk de Rooms-Katholieke Kerk. Nadat men deze kerk verliet bleven onder Lutherse, Gereformeerden, Dopersen en andere groepen de sterke mening bestaan: *er is maar één kerk van Christus en… dat zijn wij!*

… De 10de Februari 1559 is van Haamstede in Aken, waar hij weldra prediken gaat. Dan trekt hij naar Oost-Friesland, terwijl hij van de zomer 1559 tot het einde van 1560 in Engeland vertoeft, waar de Nederlanders hem tot hun predikant verkoren hadden. Blijvend kon hij zich hier echter niet vestigen.

Ten eerste kwam er aanmerking op zijn prediking, omdat hij de **Wederdopers *wakkere leden van Christus*** noemde. Zelfs hielden sommigen hem voor een Ariaan. Ook had hij zich tot **Grindal, bisschop van Londen** en superintendent van de vluchtelingen-gemeenten, gewend ten gunste van enige pas aangekomen Nederlanders, die in de reuk van Anabaptisme stonden. Dit wekte de argwaan van Grindal tegen hem op. Nu ging hij in zijn bescherming van de Wederdopers ook te ver. Hij liet zich in dezer voege uit: "Dat Christus uit een vrouw geboren is, is een bijkomende omstandigheid naast het fundamentele beginsel, dat Hij het fundament onzer zaligheid is. Onder Anabaptisten, zelfs onder Papisten en andere secten bevinden zich enkele zwakke ledematen van Christus' Gemeente". De 16^{e} November 1560 werd Haemstede door Grindal plechtig geëxcommuniceerd. Daarop verliet hij al spoedig Londen.

Daarmee deed men hem onrecht aan. Het ging hem in deze kwestie om een zeer wezenlijke zaak, die de kern raakte. Ditzelfde standpunt, dat hij later in Londen ten aanzien van bepaalde Doperse kringen had, heeft hij toen vastgehouden, zelfs tegen excommunicatie en verbanning in. Hij weigerde de grenzen van de kerk zo strak te trekken, als de ***Calvinistische gemeenten in Antwerpen en Londen*** deden. Ook oprechten in het geloof, die een andere opvatting hadden, en meenden officieel rooms-katholiek te mogen blijven, bleef hij beschouwen als leden van Christus' kerk.

7. STADSRAAD EN PREDIKANTEN TE MIDDELBURG TEGEN DE DOOPSGEZINDEN

De bloedige vervolgingen hielden in Middelburg op toen de stad in 1574 overging in **de macht van Willem van Oranje**. Onmiddellijk begonnen de Gereformeerde predikanten, hoewel ze in de minderheid waren, de Wederdopers te molesteren. In 1576 gaf de regering hun een hoorzitting en verplichtte het de Wederdopers om de eed af te leggen. Zonder dit zouden ze geen burgers kunnen zijn of een beroep of ambacht kunnen uitoefenen. Toen William de stad in 1577 bezocht, dienden de Wederdopers hem een verzoekschrift in.

In zijn antwoord van 26 januari 1577 beloofde William hen vrij te laten van deze verplichting. Bij deze gelegenheid werden de woorden gebruikt die van grote betekenis zijn geworden voor de Nederlandse mennonieten omdat zij het begin van religieuze vrijheid voor hen betekenden: *'Zijne Excellentie die de magistraten van Middelborgh en alle anderen die dit betreft, opdraagt en aanrekent, niet verder onderdrukt*.

Reeds spoedig na de overgave van Middelburg aan de Prins VAN ORANJE in de aanvang van 1574 waren, gelijk wij zagen, vele Gereformeerden daar weder binnengestroomd, en met hen natuurlijk ook een menigte uitgewekenen van andere gezindten, die vrijheid in de nu voor hen veilige stad kwamen zoeken. Doch een onbeperkte vrijheid van godsdienst behoorde niet tot hetgeen mogelijk of oorbaar geacht werd in de zestiende eeuw, en zo geschiedde het dan ook dat de Calvinisten, die toen de sterkste aanhang in Middelburg hadden, spoedig andere gezindten, met name de **Doopsgezinden,** begonnen te belemmeren en, kon het zijn, uit hun stad te weren. Men was altijd bevreesd dat het met hen nog eens "op sijn Munsters" mocht toegaan, en achtte hunne weigering om de eed af te leggen gevaarlijk voor de Staat als een mogelijk deksel der leugen, terwijl hunne weigering om de wapenen te dragen diegenen verbitterde, die hun leven veil hadden voor de verdediging van het vaderland. 2 Wij moeten dus niet voorbijzien, dat niet altijd onverdraagzaamheid of haat tegen andersdenkenden de grond was van de vervolging, tegen hen ingesteld, en waar wij mannen als TAFFIN, VAN DER HEYDEN, ja zelfs MARNIX VAN ST. AIDEGONDE tot harde maatregelen tegen hen geneigd zien, moeten wij de drijfveer, die hen daartoe aanzette, elders en dieper zoeken.

1. Vgl. De notulen van de Middelburgschen kerkenraad van 31 Maart 1574, waar wij o. a. lezen: "Dagelicx siende de grote menichte der Wederdooperen, die dagelicx openbaerlic inder stadt quamen,..... soo was verordeneert, dat men (uit compassie van der lieden sielen, oock uit vreese, oft op syn Munsters mocht toegaan) met requeste de Magistraet soude waerscuwen...." etc. Zie F. NAGTGLAS, de Kerkenraad der Neder-Duitse Hervormde Gemeente te Middelburg, tegenover de Doopsgezinden, Voetwasschers en Martinisten, van 1574-1608, opgenomen in de Bijdragen tot de Oudheidk. en Gesch., inzonderheid van Zeeuwsch Vlaanderen, VI, bl. 240. Aan dit belangrijk stuk ben ik vele der nu volgende bijzonderheden verplicht.

Bron: **GASPAR VAN DER HEYDEN. Academisch Proefschrift** VAN DR M. F. VAN LENNEP. Zie theologienet.nl

Schrijven van de Prins van Oranje aan de Magistraat van Middelburg, inzake bemiddeling ten gunste van de Doopsgezinden.

Zie P. Bor blz. 993. Nederlandse Historiën

Overgenomen uit: *Oorsprong, begin, en vervolg der Nederlandse Oorlogen, beroerten en burgerlijke onenigheden, beginnende met de opdracht derzelven landen, gedaan bij Keizer Karel de 5e aan zijn zoon Koning Philips van Spanje en eindigende met het einde van het jaar 1600.*
Waarachtig en onpartijdig beschreven door Pieter Bor Christiaansz.
In 37 boeken verdeeld in 4 stukken.
Amsterdam, bij de weduwe van Johannes van Someren, Abraham Wolfgang, Hendrick en Dirck Boom, 1679.

Omtrent deze tijd is er een kwestie voorgevallen binnen de stad van Middelburg in Zeeland, spruitende uit zaak van enige Doopsgezinden, dewelke de burger eed niet begeerden te doen, noch ook te waken *met wapenen*, waardoor men hen verbood enige burgerlijke nering te doen en hun winkels gesloten te houden. Zij hebben zich tot de Magistraat geadresseerd, verzoekende te mogen hun consciëntie vrij beleven en ontslagen te worden van de voorzeide eed; en ook mede van de wachten.
Presenteren de alle schattingen te betalen. Ook dat ze een bewaker in de plaats zouden mogen stellen als het hun beurt van waken zou zijn.
Echter zij hebben geen gehoor gekregen, waarom zij te Antwerpen aan de Prins van Oranje getogen zijn en aan hem verzocht door brieven van faveur en recomandatie aan de voorzeide Magistraat, teneinde vrijelijk en zonder bedwang hun Religie te mogen oefenen, in voege zij altijd gedaan hebben, presenterende als voorheen.
De Prins van Oranje heeft de 28e juli 1578 aan de magistraat van Middelburg geschreven in perfecte dit navolgende:
Dat zekere huishouden wezende, zo men zegt Doopsgezinde, zich beklagende tot diverse reizen toe, te kennen hadden gegeven, hoe dat zijlieden hen dagelijks waren molesterende en de middelen ontnemende van in de rust en stilheid de kost voor hen en hun familie te winnen. Door dezelfde interpunctie van hun winkelen te openen onder pretext dat zij zouden weigeren de eed te doen in zulke vorm als andere burgers. Waarop zijn rijpelijk gelet hebbende - en aangezien dezelfde lieden pretenderen alle lasten in de redelijkheid dragen nevens andere burgers, ook in het feit van wapenen dat het meest motiveert te doen, doet zulken devoir te haren kosten, als gijlieden of degenen die des last zullen mogen hebben, in alle redelijkheid en billijkheid bevinden te behoren.
Zo dacht hem, dat zij ulieden zeer groot ongelijk hadden dezelve niet te laten in vrede en stilheid leven naar 't gemoed van hun consciëntie, volgende de akte die hij hen lieden met advies van de Gouverneur en Raden eertijds verleend had; waarvan zij zeiden henlieden betoning gedaan te hebben.
En evenwel dewijl hij vernam dat zij tot die tijd toe daarop niet hadden willen laten, noch ook op zijn voorgaande brieven, zo was hij benodigd, deze voor d' lesten te schrijven, bij dewelke hij openlijk verklaarde:
Dat het hen lieden niet toe stond in particulier hen te bekommeren met iemands consciëntie; even verre. dat er niet gehandeld nog gedaan werd, dat zo iemand schandaal zou mogen gerijken, in welke geval hij niemand begeerte aan te zien of te lijden. En derhalve zo beval en ordineerde hij hen lieden wel expresselijk te disisteren, verder de voorzeide lieden, Doopsgezind zijnde, te molesteren of beletten van koophandel en handwerk te doen, om voor vrouw en kinderen de kost te winnen. Latende deze haar

winkels openen en werken als zij voortijds hebben gedaan. Tenminste tot de tijd toe dat bij de Generaliteit, die hetzelfde staat te doen, anderszins geordineerd zou worden. En daarom, zei hij, wacht ulieden van hiertegen en de akte henlieden verleend iets te attenderen of enige boeten ter cause [oorzake] als boven af te nemen. Mits dat bij hen lieden niet geattendeerd zij hetgeen t' gunt tot schandaal van iemand zou mogen renderen; en dat zij alle behoorlijke lasten nevens andere zullen dragen, etc.

Van Braght, blz. 789
Omloop 1592.
De nijd van **sommige calvinistische gezinden in de stad Middelburg** was nu ter tijd zo groot tegen de weerloze schaapjes van Christus die uit verscheiden paapse steden vanwege de nood der vervolging te ontgaan, bij hen gekomen waren en onder hun beschutting meenden te rusten, dat ze op geen ootmoedig supplicatiën zien, noch op het tweevoudig gebod van de Prins van Oranje die in de jaren 1577 en 1578 de Magistraten daar bevel gegeven had om deze lieden in ruste te laten wonen, echter toch niet pasten, noch daar naar vraagden, maar verstoorden nog de rust van deze mensen en het beleving van hun godsdienst.
Weshalve Maurits de oudste zoon van de voorgenoemde Prins Hoogl. Memorie, de voetstappen van zijn vader, natredende; als nu voor de 3e maal verbod gedaan heeft over het verdrukken van tevoren genoemde ulieden. Teneinde zij nu immers vrijheid van consciëntie verkrijgen mochten. Dit blijkt uit de navolgende akte.

Kopie.

Maurits, geboren prins van Oranje, Graaf van Nassauw, etc. Markies van Veere, etc.
Aan de Eerzame, Hooggeleerde, Wijze, Discrete, lieve bijzondere, etc.
Hetgeen ons vanwege Mailjaart de Poorter, en Joost Leonisse, zagers en houtverkopers wonende binnen de stad Middelburg is te kennen gegeven, zult gijlieden uit deze, hier benevens gaande rekwest in het lange vernemen.
En al is het dat wij gans in geen twijfel stellen of gij zult u nevens de Supplianten in de punten van hun verzoek en bezwaarnis, geheel gedragen naar inhoud van de resolutie hier tevoren bij de Heere Staten van Holland en Zeeland, dies aangaande genomen; en ulieden conformeren met zulke akten en brieven als de Supplianten en hunlieder medebroeders in dezelfde professie bij wijlen onze heer en vader de Prins van Oranje, lofzaliger gedachtenis, gegund is.
Zo hebben wij nochtans ulieden hiermee wel ernstig willen verzoeken, aangezien deze zaak niet alleen de stad van Middelburg in particulier maar deze Verenigde Provinciën in het generaal is aangaande, dat gijlieden u wilt gedragen naar de inhoud der voorgeschrevene resolutiën, in alle stilheid en vriendschap; latende de voor beschreven Supplianten en hun medebroeders genieten zulke vrijdommen als zij bij de voorgeschreven resolutiën en acten perspective toegelaten is. Totdat de bij de voorschreven heren Generale Staten dezer Verenigde Provinciën op de voorgeschreven zaken nader gelet en gedisponeerd zal worden. En benevens dat wijd hetzelve redelijk en billijk vinden, wordt het ons aangenaam.
En hiermee Eerzame, Hooggeleerde, Wijze, Discrete, lieve en bijzondere, etc. zijt Gode bevolen.
In 's-Gravenhage de 4e maart 1593.
Onderschreven
Ulieder zeer goede vriend

Maurits De Nassau.
Het was gecachetteerd met het cachet van Zijne Excellentie.
Onder stond geschreven:
Gecollationeerd jegens de principale missive en is daarmee bevonden te accorderen.
J. Milander.

Nadere aanmerking.
Hierop, zo het zich laat aanzien, is enige rust gevolgd. Alzo dat het verstrooide hoopje van Christus daar ter plaatse een weinig begon toe te nemen en in getal zich uit te breiden.
Doch middelertijd vervolgde men in het pausdom de lieden nog tot der dood toe. Waarvan onder meer andere, die daar hun leven lieten, ons de navolgende zijn voorgekomen; waaruit de nood van die tijden, hoewel op sommige plaatsen ruste was, kan afgenomen en geoordeeld worden.

Blz. 806, Van Braght

8. PLAKKATEN TEGEN DE DOOPSGEZINDEN

Een zeker verbod door die van Aardenburg tegen de Doopsgezinden gepubliceerd; en de wat er door de heren Staten Generaal der Verenigde Nederlanden daarin, tot wegneming ervan, gedaan is. Anno 1615.

Men begon ook te Aardenburg in Vlaanderen verscheiden middelen tot verdrukking der Doopsgezinden die daar woonachtig en de klauwen van de Roomse Wolf ontvloden waren, in 't werk te stellen. Waarvan zeker verbod door de Baljuw en Raad van de stad ingezet zijnde, de oorzaak was.
Waardoor deze lieden eerst werd verboden hun vrijheid en het beleven van hun godsdienst, in voege dat ze tot dit einde niet mochten vergaderen in de stad, noch binnen de limieten van derzelve jurisdictie.
Daarop is gevolgd dat men aldaar deze onnozele en onweerbare mensen begon te bezwaren. Niet alleen met zware amendementen of boeten, maar ook met arrestementen, apprehensiën of gevangenissen, etc.
Welke droevige beginselen, naar alle aanzien, tot meerdere en groter onheil van de voornoemde lieden zou doorgebroken hebben, was het niet de zaak geweest dat zich de Hoogh-Mogende heren Staten Generaal der verenigde Nederlanden die hier kennis van gekregen hadden, zich daartegen hebben aangekant, met zeker mandement waardoor degene die oorzaak van hun verdrukking waren, werden opgehouden met de excursie van hun voornemen en verbod voort te varen. Daarentegen vrijheid van religie vergund aan degenen die verdrukt werden. De inhoud van het voornoemde amandement luidt als volgt:

KOPIE.

De Staten generaal, etc. aan de Baljuw, burgemeesters en schepenen van Aardenburg.

Erentfeste, Eerzame, etc

Wij hebben met verwondering verstaan dat contrarie onze resolutie die U edele bij onze last is aangezegd, door de Commies Jan Bogard, gijlieden de gemene lidmaten die men noemt Doopsgezinden, of Mennonisten, residerende binnen Aardenburg en de landen daaronder gelegen; verder nog in de vrijdom van hun vergaderingen en exercitie van hun religie binnen Aardenburg verhinderd, teruggekeerd en moeilijk valt met verbod van hun vergadering, arrestementen, apprehensiën en amenenden.
Dewijl wij verstaan dat de voorgeschreven genoemde lidmaten van de Doopsgezinden in hun gemoed, consciëntie, vergadering en exercitie binnen Aardenburg zo vrij met alle stilheid en modestie zullen toegelaten worden, als geschiedt allom elders in de provincie, steden en plaatsen van de verenigde Nederlanden zonder enige contradictie of tegenheid.
Behalve dat ulieden op hun vergadering opzicht zult mogen nemen bij zover als hun dat goeddunkt. En dat zij tot het einde ulieden telkens zullen doen aangeven had zij zullen begeren te vergaderen. Ulieden overzulks ordinerende hierna precies te reguleren tot beter onderhoud van rust, vrede en enigheid in de voorschreven stad. Zonder de voorgeschreven lidmaten ook ter oorzaak van hun voorgaande gepasseerde vergadering, voor enige boete of contraventie te doen apprehenderen of executeren; daarop wij ons zullen verlaten en ulieden, etc.

Actum 1 mei 1615
Accordeert met de Minuut, berustende ter Griffie van hun Ho. Mo.
Getekend
N. Ruysch

Naarder aanmerking anno 1619.
Als het voornoemde mandement ingesteld en op last der Hoogh-Mogende naar behoren overgeleverd was, had men hoopt dat hetzelfde nagekomen en de gewenste rust daardoor teweeg mocht brengen. Maar zulks is door tussenkomen van nijdige en afgunstige mensen gemist. Want men legde het daar op toe om niettegenstaande hetzelfde in mandement, toch oorzaak te vinden waardoor men kwansuis [zogenaamd] met recht, de vrijheid der meer genoemde lieden zou mogen onvrijmaken en haar rust verstoren.
Hiertoe diende, of immers gebruikte men zekere ordenantie, tot last van enige lieden in juli van het jaar 1619; door last der Hoogh-Mogende gestatureerd. Hoewel zulks geenszins de Doopsgezinden raakte; evenwel men belette hun vergadering en godsdienst.
Weshalve zijlieden zich wederom met ootmoedigen supplicatie tot de Hoogh-Mogende der Verenigde Nederlanden keerden teneinde zij van onrust ontslagen en tot de oefening van hun godsdienst vrijelijk, zo te voren verordineerd was, mochten toegelaten worden.
Waarop gevolgd is een ander mandement aan de gouverneur van Sluis de baljuw en magistraat van Aardenburg luiddende als volgt.
Extract.

De Staten etc. aan de heer van Haultain, gouverneur van Sluis en de kwartieren daaromtrent; mitsgaders de Baljuw en Magistraat der stad Aardenburg.

Edele, Gestrenge, Erentfeste, eerzame, lieve bijzondere.

Wij zenden hierbij gevoegd het rekwest aan ons gepresenteerd, vanwege de gemene Lidmaten die genoemd werden Mennonieten, of Doopsgezinden residerende binnen **Aardenburg.** Zich beklagende, dat zij geturbeerd worden in de vrije exercitie van hun religie, die wij hen geaccordeerd hebben in de voornoemde stad; onder pretext van het plakkaat bij ons laten emaneren de 3e juli laatstleden.
Daarop wij nodig geacht hebben u lieden te adverteren en verklaren, dat wij niet verstaan dat de applianten onder den voorzeiden ge-emaneerd plakkaat van de voorzeide Juli, begrepen zijn, maar dat de Supplianten zullen behouden, genieten en continueren dezelfde vrijdom in de exercitie van hunlieder Religie, binnen Aardenburg gelijk ze daar tevoren gehad en genoten hebben.
Ordineren ulieden daarom hun hiernaar te reguleren, zonder de Supplianten verder te bezwaren, als met het nakomen van onze voorgaande concessie en resolutie.
Hierop zullen wij ons verlaten en ulieden in de H. Protectie van de Almogenden bevelen.

Uit Den Haag de 16e November 1619.
Accordeert met de Minuut, berustende ter griffie van haar Ho.Mo.
Getekend
N. RUYSCH

Vernieuwing van de voorgaande bloedige plakkaten van de keizer Karel V door Philips de IIe koning van Spanje, tegen de Doopsgezinde of zogenoemde Wederdopers. Anno 1556.

Tot nog toe had keizer Karel V alleen of immers voornamelijk op zijn rekening, de uitstorting van het bloed der heiligen in de Nederlanden alsmede de zeer gruwzame tirannie die door middel der inquisitie en door hetgeen daarna volgende, zo door vuur, water, zwaard als anderszins, over dezelve werd in 't werk gesteld. Maar in dit jaar heeft zijn zoon Philips de IIe koning van Spanje, zijns vaders voetstappen volgende (in plaats van verlichting in de dwang der consciëntie) alle voorgaande oude bloedige en wrede plakkaten die zijn vader tegen de zogenoemde ketters uit gegeven had, doende vernieuwen en bevestigen.
Inzonderheid het ganse wrede plakkaat dat op de 25e september van het jaar 1550 gepubliceerd was. Welks inhoud wij tot nog toe gespaard hebben, maar nu gelijk het anno 1556 vermeld werd, hier zullen neerstellen. Doch niet met alle omstandigheden, dan alleen voor zoveel het tegen de Doopsgezinde en derzelve leer ten principale is ingesteld.

In het traktaat waarin zich de **Prins van Oranje Willem de I** verantwoord, tegen de valsheden daarmee hem zijn wedersprekers ten onrechte zochten te beschuldigen, gedrukt 1569, wordt hiervan gewag gemaakt op pagina 165 letter L vj.
Met deze woorden: van de ordinantiën en plakkaten voor altijd in het generaal gemaakt en alom verkondigd van datum de 25e september 1550 maar vernieuwd en bevestigd bij de Koninklijke Majesteit in het jaar 1556, enzovoort.

Overgenomen uit de Martelaarsspiegel van T.J. van Braght, fol 37

HET EDICT UITGEGEVEN DOOR KEIZER KAREL V tegen de doopsgezinden, 1535

Zie *ook Menno Simons 'Works, Holland Edition van 1646*, pagina 471. Also Complete Works of Menno Simons, Engelse editie van 1871, pagina 3.

Door de keizer:
Aan onze geliefde en trouwe opperbevelhebbers, de president en de leden. van onze Privy-Raad, de kanselier en leden van onze raad in Braband, de gouverneur en raadsleden in Limburg, de president en raadsleden in Vlaanderen, de gouverneur, de president en de raadsleden in Artois, de hoofddeurwaarder in Henegouwen, de raadsleden van Bergen, de luitenant, president en raadsleden van Holland, Namen, Friesland en Utrecht, aan de luitenant van Over-Yssel, de gouverneur van Rijssel, Douay en Orchies, de deurwaarder en raadsleden van Doornick en Tournesis, de Rentmeesters van Bewest- en de Beoosterschelde, in Zeeland, de provoost van Valenciennes, de baljuw van Mechlin en alle andere rechters en officieren van onze

gebieden, steden en Heerlijkheden, en van onze onderdanen, of hun stedehouders, aan wie deze zullen toekomen - zaligheid en gunst.
Alzo, om te waken tegen en te herstellen de dwalingen die vele sektariërs en schrijvers van verachting, met hun aanhangers, al geruime tijd hebben durven zaaien en verspreiden in onze gebieden, tegen ons heilige christelijke geloof, sacramenten en de geboden van onze moeder, de heilige kerk, we hebben op verschillende tijdstippen besloten en doen volbrengen het uitvoeren en uitroepen van vele besluiten die statuten, edicten en verordeningen bevatten, evenals straffen die door overtreders moeten worden opgelegd, zodat door middel daarvan de gewone, eenvoudige mensen en anderen, moge oppassen voor genoemde dwalingen en misbruiken, en dat de belangrijkste verkondigers en sektariërs kunnen worden gestraft en gecorrigeerd, als een voorbeeld voor anderen.
En omdat het tot onze kennis is gekomen dat, ondanks onze bovengenoemde decreten, vele en verschillende sektariërs, zelfs sommigen die zich anabaptisten noemen, zijn overgegaan, zowel mannen en vrouwen tot hun valse leer en verwerpelijke sekte, om hen te verleiden en sommige te herdopen, tot grote verwijten en veronachtzaming van het sacrament van de heilige doop. en van onze edicten, statuten en verordeningen.
Hierom is het dat wij, die hiertegen waken en dit willen verhelpen, u oproepen en bevelen, dat u onmiddellijk na ontvangst hiervan verkondigt binnen elke plaats en grens van uw heerschappijen, dat al die of dergelijke zullen worden gevonden, vervuild door de vervloekte sekte van de anabaptisten, van welke rang of staat ze ook zijn, hun hoofdleiders, aanhangers en geestelijken, zullen het verlies van leven en eigendom oplopen en onverwijld tot de uiterste straf worden gebracht; namelijk, degenen die halstarrig blijven en volharden in hun slechte geloof en doel, of die verleid zijn tot hun sekte en wie dan ook herdoopt hebben; ook degenen die profeten zijn genoemd, 'apostelen of bisschoppen', deze zullen met vuur gestraft worden.
Alle andere personen die zijn herdoopt of die in het geheim en met voorbedachten rade hebben gedaan aan een van de bovengenoemde Anabaptisten of wederdopers en die hun kwade bedoeling en geloof afzweren en waarlijk en berouwvol zijn, zullen met het zwaard worden geëxecuteerd, en de vrouwen worden begraven in een put.
En om deze Anabaptisten, hun aanhangers en medeplichtigen beter te kunnen onderscheiden, bevelen wij uitdrukkelijk an alle onderdanen, om deze bekend te maken en aan te brengen aan de officier van de plaats waar zij verblijven of zullen worden gevonden; en als iemand personen van deze sekte kent en niet meldt aan de officier van de plaats, zal hij worden gestraft als een gunsteling, aanhanger of medepleger van de sekte van de wederdopers; maar hij die ze zal melden of bekendmaken, zal, als de verdachte veroordeeld wordt, een derde van zijn geconfisqueerde bezit hebben.
Bovendien verbieden we al onze onderdanen om genade, vergiffenis of verzoening te vragen voor de bovengenoemde Anabaptisten, of om verzoekschriften voor dit doel te presenteren, op straffe van een arbitralijke straf; want vanwege hun slechte leer, zullen we niet toestaan of toelaten dat aan enige Anabaptisten enige genade zal worden betoond, maar dat ze zullen worden gestraft, als een voorbeeld voor anderen, zonder enig bedrog, gunst of uitstel. En om dit te doen met alles wat er betrekking op heeft, geven we u en ieder volledige macht en speciale bevelen.

Gegeven te Brussel, onder onze tegen-zegel, hier gestempeld in de marge, op de tiende dag van juni, in het jaar 1535.
Onder stond: door de keizer en zijn Raad, en getekend door *Pensart.*

9. HET BLOEDIG TONEEL OF MARTELAARSSPIEGEL

Heruitgave: De Bataafse Leeuw, 1984

Dr. S.L. Verheus

Bij de herdruk van de Martelaarsspiegel van T.J. Van Braght

Aanleiding.
Toen het voornemen van de kerkenraad van de *Vereenigde Doopsgezinde Gemeente te Haarlem* om aan haar tweehonderdjarig jubileum in 1984 de nodige aandacht te besteden, bekend werd, en van de zijde van de Doopsgezinde Historische Kring de aandacht gevestigd werd op de wenselijkheid van een herdruk van de Martelaarsspiegel van 1685, konden in samenwerking met de uitgever de voorbereidingen getroffen worden voor de uitgave, die nu voor u ligt. Wij mogen wel zeggen dat deze herdruk geen 'luxe' was.
Het boek, dat naast de bijbel in veel Doopsgezinde gemeenten ligt opengeslagen, kan terecht aanspraak maken op het begrip 'klassiek' waar het de Doperse geschiedenis betreft.
… In deel I wordt de martelaarsgeschiedenis tot 1500 behandeld waaraan bij elke eeuw een hoofdstuk over de doop is toegevoegd. Vooraf gaat enig voorwerk, dat die in de editie van 1660 werd aangetroffen, o.a. de belijdenissen waarop men zich in 1649 te Haarlem kon verenigen.
Deel I wordt afgesloten met de belijdenis in 33 artikelen van Pieter Jansz. Twisck. Deel II behandelt de geschiedenis van de Doperse martelaars.

Wat aan de Martelaarsspiegel voorafging.
Al meer dan anderhalve eeuw voor 1685 vinden wij vermelding van martelaarsgeschiedenissen. Een van de vroegste is het zich in de beroemde bibliotheek te Wolfenbüttel bevindende exemplaar van Michael Sattler: Ayn newes wunderbarliches geschicht von Michael Sattler Rottenburg am Neckar sampt andern 9 mannen seiner lere und glauben halb verbrannt und 10 wyaber ertrenkt 1527.

De Zuidduitser Ludwig Rabus gaf al in 1552 een Latijns boek over de martelaren uit de bijbel en van de oude kerk. In 1554 verscheen een omvangrijk Frans martelaarsboek van Jean Crespin, en in 1559 de eerste uitgave van ***Adriaan Cornelis van Haemstede***, De Gheschiedenisse ende den doodt der vromer Martelaren, dat tot 1747 niet minder dan vier en twintig drukken beleefde. Van Haemstede was eerst predikant te Antwerpen en vervolgens te Londen, ***waar hij echter van wederdoperij beschuldigd werd, hetgeen tot zijn excommunicatie in 1560 leidde.***
Een echte voorloper van Van Braght vinden wij in het (niet Doopsgezinde) werk van Abraham Philippus Mening [Melennius] die te Dordrecht in 1619 het Groot-Christen Martelaersboeck

… Een heruitgave van dit werk stond **Tielemman Jansz. van Braght** aanvankelijk voor ogen. De uitgaye van 1660 werd echter veel omvangrijker.
De martelaarsboeken van Van Braght. Tieleman Jansz. van Braght (1625-1664), zoon van een Dordtse lakenkoopman werd in 1644 gedoopt en enige jaren later leraar bij de Vlaamse Doopsgezinden te Dordrecht. Hij legde een opmerkelijk talent voor talen aan de dag. Hij was een man van de behoudende richting binnen de Doopsgezinden, die door zijn bestuurlijke kwaliteiten trachtte de invloed van de rekkelijker collegianten terug te dringen. Hij schreef voor de jeugd een boekje *De Schole der zedelijke Deught, geopent voor kinderen der Christenen,* Dordrecht 1658, dat niet minder dan achttien drukken beleefde.
Hij werd echter vooral bekend door zijn uitgave van ***Het Bloedigh Toneel,*** gedrukt door Jacob Braat in 1660. In het voorwoord schrijft hij dat hij aanvankelijk alleen van plan was het boek uit 1631 opnieuw uit te geven, maar het werd hem duidelijk dat er zoveel nieuw materiaal was, dat hij tot een geheel nieuwe opzet moest komen. In de opdracht 'Aen God, mynen Heere', waarin een nadrukkelijk pietistische toon overduidelijk doorklinkt (hij spreekt over zichzelf als over 'arme aerde en assche'), is een uitvoerige passage opgenomen over de ernstige ziekte, die hem had doen twijfelen aan het kunnen beëindigen van de voorgenomen taak:

… In 1660 had de Hervormde kerkeraad hem al ter verantwoording geroepen. Hoewel zijn naam vermeld staat op de uitgave van de *Martelaarsspiegel* van 1685 moet de uitgave door anderen zijn verzorgd, aangezien hij in 1664 overleed. Het lijkt niet onaannemelijk dat zijn broer Cornelis die in 1689 Oudste van de gemeente werd, nauw betrokken was bij de uitgave van 1685. Hierin treffen wij een gedicht van Cornelis aan (voorafgaand aan het register van het eerste boek) 'Martelkroon voor Jesus Christus de Saligmaker', gedateerd Dordrecht 25 augustus 1684, beginnend met: 'Dus siet men 't Bloedige Toneel Ten tweede mael in 't licht gekomen', waarvan de inhoud overeenkomst vertoont met de titelplaat, die bij sommige exemplaren van de uitgave van 1660 voorkomt, een titelplaat die trouwens niet werd verkozen, evenmin als het ontwerp van Jan Luyken voor de uitgave van 1685.

De betrouwbaarheid van de Martelaarsspiegel.
Wij raken hier een gevoelige kwestie, omdat de betrouwbaarheid van de Martelaarsspiegel in verschillende opzichten een omstreden zaak genoemd kan worden. Zoals wij tevoren al gezien hebben was het verschijnen van dit martelaarsboek in de verschillende, enigszins variante edities reeds nauw verbonden met bepaalde, in die tijd actuele dogmatische kwesties. Op grond van bepaalde lezingen of het al of niet vermelden van bepaalde détails werden tegen de uitgevers beschuldigingen van onrechtzinnigheid of dogmatische vooringenomenheid geuit. Deze tijdgebonden

dogmatische onenigheden, die stof gaven tot woord en wederwoord in pamflet of geschrift laten wij hier rusten.
De gehele materie van de 'betrouwbaarheid' is door de Doopsgezinde **professor S. Cramer** uitvoerig behandeld. Hij gaat ervan uit dat wij in het werk geen moderne kritische nauwkeurigheid kunnen verwachten, maar hij meent evenzeer dat er geen reden is om aan de oprechte bedoeling van de samensteller(s) te twijfelen. Hij keert zich tegen de wijze waarop vanuit rooms-katholiek apologetisch standpunt felle aanvallen op het werk werden gedaan: hier wordt de dogmatische strijd van weleer opnieuw opgerakeld. Liever laat Cramer zien wie de zegslieden van Van Braght waren en hij komt dan tot de volgende: overgeleverde brieven, martelaarsliederen, sententieboeken, gedrukte werken en familieberichten uit mondelinge overlevering. Cramer gaat niet voorbij aan de reeds in zijn tijd geconstateerde afwijkingen van beschikbare bronnen. Hij wil echter 'ongemotiveerd ver trouwen' en 'ongemotiveerde achterdocht' weerleggen. Het is zonder meer duidelijk dat bij overname van gedrukte kronieken de juistheid van het bericht afhankelijk is van die kronieken. Cramer geeft als zijn doel te kennen dat men voor dit deel van de geschiedenis meer vaste grond onder de voeten moet krijgen. Het is zijn overtuiging dat dit alleen verkregen kan worden door nauwgezet onderzoek van de bronnen en zegslieden en naar hun wijze van werken en oordelen.

De doodsstraf
De gevangenen werden in hoofdzaak veroordeeld om de volgende misdrijven:
1. Het niet bijwonen van de kerkdiensten van de Heilige Roomse Kerk.
2. Het verwerpen van de kinderdoop; soms het herdoopt zijn.
3. Het niet erkennen van het miswonder.
4. Het minachten van de andere heilige sacramenten en tradities van de Kerk, vooral de biecht.
5. Het weigeren een eed af te leggen.
Op dit alles stond de doodstraf. De regel 'volgens 's Keysers plakkaat' nam de verantwoordelijkheid voor het vonnis van de schouders van de ondervragers en rechters af. Toch waren heel veel plaatselijke autoriteiten niet erg ijverig om de van hogerhand gegeven bevelen stipt uit te voeren.
De Schepen, die het niet eens was met de veroordeling van Willem Kistemaker, hield zich ziek, maar het hielp hem niet (II, 562). In het geval van Digna Pieters, die op 23 november 1555 zou zijn terechtgesteld in Dordrecht (II, 163), doet zich de vraag voor, of de plaatselijke overheid haar misschien heeft begenadigd. Uit andere bronnen heeft men vernomen dat zij pas in 1594 is overleden.
Nadat aan de excessen van de wederdoper-beweging van Jan van Leiden c.s. een eind was gemaakt door de val van Munster (25 Juni 1535) kwam er snel een einde aan deze soepele houding. De wereldlijke autoriteiten namen de schuldigen over van de Inquisiteurs. Het burgerrecht werd hen ontnomen bij 'klokslag' vóór 't stadhuis (II, 163). Daarna volgde de terechtstelling. Dat trok vaak veel volk. Soms riep men (II, 567) uit de menigte 'Strijd vromelijk, lieve Zuster of Broeder, gij zult hierna niet meer lijden'. Het zien van het waardig gedrag van de martelaren bracht velen tot ontroering, maar ook tot inkeer. Een veroordeling in Dordrecht leert ons, zegt Van Braght, dat men de verslagen op losse papieren of op een andere manier heeft gemaakt, waardoor alles snel te vernietigen was. Men was bang last te krijgen als de stad door Prins Willem I zou worden veroverd (II, 568).

… **De Doops-Gesinde.**

Van Braght geeft in zijn 'Kort begrip' van het 'navolgende werk' enige verduidelijking, waarom hij het hele werk Martelaarspiegel der Doopsgezinden heeft genoemd. Hij wist best dat er in de eerste 1500 jaren van de Christenheid nog geen 'Doopsgezinden', zoals we die uit later tijd kennen, waren. Deze vroege martelaren hadden misschien even goed Christi- gezinden, Apostels- of Evangeliums-gezinden genoemd kunnen worden. Maar toch koos hij de benaming 'doops'-gezind, omdat zij 'ter oorsaek van het Doopsel' geleden hebben. Hij geeft nog meer redenen voor deze keuze:
1. De doop in het enige teken en bewijs van inlijving in de zichtbare Christelijke gemeente.
2. Geloof en doop gaan niet zonder een boetvaardig leven, volgens Gods Woord. Men wordt als volwassenen gedoopt, de eventueel eerder toegediende doop heeft geen betekenis.
3. De plakkaten van de Romeinse keizers Theodorius en Honorius waren, evenals die van Karel V, gericht tegen 'wederdopers'. Velen zijn er tussen 413 en 1535 vanwege deze dooppractijk ter dood gebracht.
4. Het is niet mogelijk alle artikelen des geloofs verder uitgebreid te behandelen, daarom hield van Braght zich aan één punt: de Heilige Doop.
Tenslotte wordt er door hem nog opgemerkt, dat de doop-opvatting van de vroege martelaren (voor 1500) heel goed aansluit bij de genoemde martelaren uit het tweede deel, en dat er uit hun levensbeschrijving niets naar voren komt dat strijdig is met een goed-Doopsgezinde belijdenis.

Misschien, zeggen de samenstellers van de lange martelaarslijsten, zijn er nog meer geweest, die wij niet kennen. Ook wordt er nog opgemerkt in deze uitgave van 1685 *dat men, als er* ***iets niet goed geweest is in iemands leven****, de hele levensbeschrijving buiten de Martelaarsspiegel heeft laten vallen. Enz. Enz.*

VERANTWOORDING VAN DE AUTEUR
TH. J. VAN BRAGHT

Aan God, mijn Heere, de Schepper, Bewaarder en Verlosser van mijn ziel, zij lof, eer en majesteit, voor altijd en eeuwig.

Vergeef het mij, o mijn Heer en mijn God! dat ik, die slechts stof en as ben, tot U genake. Gen. 18:27. Ik vrees om tot U te komen, omdat Gij een verterend vuur zijt, terwijl Ik hout, hooi en stoppelen ben, vatbaar om te worden verbrand; nochtans durf ik niet van U wegblijven, omdat ik datgene heb wat U toebehoort, ja, dat Uw aller-dierbaarste schat is, te weten het bloed en de offerande der heiligen. Ik moet noodwendig komen en het U te geven.
Laat het U dan welgevallen, mijn lieve Zaligmaker, dat ik datgene offer wat al lang geleden aan U is aangeboden. Maar ik heb er volle vertrouwen in dat Gij mij niet zult afwijzen. Ik word -zo mij dunkt- geloof verzekert dat dit U hiermee zal behagen. Want Uw dienaar David, een man naar Uw hart, heeft gezongen: "Kostbaar in de ogen des Heeren de dood van Zijn heiligen." Ps. 116: 15.
Bovendien, Gij weet het, o mijn Heiland en Verlosser, het standvastige geloof, de onuitblusbare liefde en trouw tot de dood, van degenen van wie ik heb geschreven, en die hun lieve levens en lichamen als een offer aan U hebben gegeven.
Ook hebt Gij mij tot hiertoe nog in het leven gespaard, dat ik onwaardige en onbekwame hetzelve mocht uitvoeren; want de strikken des doods hadden mij omvangen en min vóór, in en na de voorgaande winter, bijna een halfjaar gebonden hielden, zodat ik vaak dacht dat ik niet kon leven; niettemin Uw kracht versterkte mij, Uw hand redde mij en Uw genade geleidde mij en bracht mij terecht; zodat te midden van mijn moeilijkheden en tegengesteld aan de raad en de mening van der Medicijnen (want de ijver en liefde van Uw zalige belijders had mij verslonden), heb ik het meeste geschreven en eindigde en teneinde gebracht.
De offers die voor U behagen zijn een gebroken geest, enz. Ps. 51:17. Maar dit offer, o God, ging gepaard met veel tranen, deels veroorzaakt door mijn droefheid, omdat ik, vanwege de zwakheid van mijn aard, U om hulp aanriep. Ten andere door blijdschap, toen ik Uw troost en hulp gevonden en genoten heb.
Maar vooral deed mij wenen de gedachte van het lijden en de dood van Uw martelaren zelf, die totaal onschuldig, als weerloze lammeren, werden geleid naar het vuur en het water, het zwaard of de wilde dieren in de martelperken en *de arena, om daar te lijden en te sterven voor Uw Naam. Hoewel mij echter geen geringe vreugde is toegekomen toen ik zag hun levendig vertrouwen dat zij hadden op Uw genade, en hoe moedig zij doorgetreden en doorgebroken waren door de enge poort.*
Och, hoe vaak heb ik gewenst een deel met hen te hebben! Mijn ziel ging met hen als het ware mee in de gevangenissen. Ik troostte hen in het tribunaal, opdat ze hun laatste doodvonnis zonder tegenspreken of bezwijken geduldig mochten aanhoren. Het leek mij alsof ik met hen naar de rechtsplaatsen van executie, op de schavotten of brandstapel begeleidde, en tot hen tot in hun uiterste zei: strijd vromelijk lieve broeders en zusters; de kroon des levens is voor u bereid. Ik beeldde mij bijna in dat ik met hen was gestorven; zo onafscheidelijk was mijn liefde en toegenegenheid met hen verbonden; om uw heilige Naams wil.
Laat U dan dit offer o mijn God, bid ik eenmaal, welbehagen; welgevallig zijn en neem dit van mij aan, Uw aller-geringste dienaar, als een teken van liefde jegens U evenals jegens Uw gezegende martelaren.

Maar voordat ik hiervan afscheid, versterk me met Uw goede Geest en wapent mij met de troost van Uw genade, opdat ik U niet alleen hier met mijn mond zal belijden, maar U ook eer met een deugdzaam en Godvruchtige wandel (Psalm 119: 5), in het allerheiligste geloof, en als het nodig is, en Uw eer daardoor wordt bevorderd, om mijn leven en lichaam in lijden en dood niet te sparen, opdat ik Uw aller-liefste vrienden, mijn gedode medebroeders en zusters, zou mogen gelijk worden, om met hen dezelfde beloning te mogen ontvangen op de grote dag van Uw vergelding. Hooglied 1: 3.

Och, waar 't dat Gij mijn leven gansch ende gaar,
Schiktet naar Uwe Wet door Uw genade,
Dat ik niet af en viele hier noch daar.
Dat ik niet af en viele hier noch daar. (Psalm 119:3, Datheen)

Dit wenst en bidt hij, wiens naam bij U bekend is, en die van U genade verzoekt nu en in het uur van zijn dood en in der eeuwen eeuwigheden. O Heer, laat het zo wezen!
"Want U, o God, is het koninkrijk en de kracht en de heerlijkheid tot in der eeuwigheid. Amen."

"διοτι σου ειναι η βασιλεια και η δυναμισ και η δοξα εισ τουσ αιωνασ αμην."

Th. J. VAN BRAGHT.

Te Dordrecht, 23 juli Anno 1659.

Hierna volgt een uitvoerig voorbericht aan:

Mijn beminde vrienden en medegenoten in Christus Jezus onze Zaligmaker.
Mijn aller-liefsten, enz enz.

DOOPSGEZINDE MARTELAARS

Onderstaande Doopsgezinde martelaren komen voor in de Doopsgezinde Martelaarsspiegel van Th. van Braght.

- **De bladzijden uit dit boek waar de martelaren beschreven staan, wordt meestal vermeldt.**
- **Een groot aantal documenten zijn vertaald uit het Engels en bijgewerkt met de oude Nederlandse beschrijving.**
- **De teksten zijn overgenomen uit het oude Martelaarsboek, waarin gebruik werd gemaakt van de toen gangbare Nederlandse vertaling. De Statenvertaling werd pas in 1637 geïntroduceerd.**

EERSTE DOOPSGEZINDE MARTELAARS,

1. JAN WALEN EN 2 BROEDERS

De eerste Doopsgezinden die, zoveel mij uit hun geschrifte blijkt in Holland onder het Pausdom gedood zijn, waren **Jan Walen en twee zijner medebroeders**, van Krommeniersdijk in Waterland. Deze werden in Den Haag in het jaar 1527 met een langzaam vuur, meer gebraden als verbrand.

G. Brandt, "Korte verhaal der Reformatie", Uitgave 1671, deel 1, blz. 122.

{De executie van Weynken Claesdochter vond plaats op *20 november* 1527. Ze was dus niet de eerste}

Fol 13

JAN WALEN, MET TWEE VAN ZIJN MEDE BROEDEREN, WATERLAND; 1527 IN DEN HAAG VERBRAND

In het jaar 1527 was er ook een trouwe broeder, genaamd Jan Walen, wonende in Waterlandt, op Crommeniersdijk, en met hem twee van zijn medebroeders. Deze drie werden samen tot gevangenen gebracht voor het getuigenis van Jezus (Openbaring 2:13; 20: 4), door de bloeddorstige papisten, naar Haarlem, en na een tijdje werden zij vandaar naar Gravenhage gestuurd, waar zij zeer streng werden geëxamineerd en onderzocht; maar door de macht van de Allerhoogste waaraan zij waren toegewijd, hebben zij het lijdzaam doorstaan; zo overwonnen moedig ze door het geloof, al hun inquisiteurs en martelaars, samen met de wereld en alle zichtbare dingen. 1 Joh. 5: 4.
Om deze reden werden zij door de Regenten van de duisternis (Efeziërs 6:12), op die plaats veroordeeld met zulk een onmenselijke en tirannieke dood: ze werden aan palen geketend en er werd een vuur rondom gelegd, en zo werden ze langzaam geroosterd, totdat het merg van hun dijbenen naar beneden druppelde; aldus vanaf onderen verbrand en gebraden tot de dood erop volgde.
Na hun dood werden de kledingstukken op het bovenste deel van hun lichaam in stukken afgetrokken, waarbij de kleur van het laken nog steeds herkenbaar bleef.
En terwijl zij dit alles hebben geleden voor de Naam van Jezus en het Woord van God, en niet vanwege enig misdrijf dat is begaan, maar alleen om het getuigen van en belijden van de vaste grondslag der Waarheid, tegen deze valse en overspelige generatie. Als de Zoon van God zal komen in Zijn heerlijkheid, zal Hij Zich hunner niet schamen, maar

belijden voor Zijn Vader en Zijn uitverkoren engelen, en hen kronen met eeuwige heerlijkheid in de hemel. Openbaring 20: 4; 2 Tim. 4: 8.

Fol 11

Wenken Claes dochter van Monnikendam, een weduwe, is in Den Haag gedood en verbrand, de 20e november anno 1527.

In de serie martelaren die Haamstede heeft beschreven wordt deze weduwe Weynken ook vermeld, maar minder uitvoerig.

2. WEYNKEN, EEN WEDUWE, DOCHTER VAN CLAES, VAN MONICKENDAM, GEBRAND OP DE DOOD IN DEN HAAG, 20 NOVEMBER, AD 1527

Op 15 november 1527 werd Weynken, dochter van Claes, gevangen genomen van het kasteel van Woerden naar Den Haag, waar op de 17e dag van dezelfde maand ook de graaf van Hooghstraten, Gouverneur in Holland, kwam. Op de 18e werden de voornoemde Weynken voor de gouverneur en de volledige raad van Holland aangeklaagd. Daar vroeg een vrouw haar: "Heb je goed nagedacht over de dingen die mijn heren je hebben voorgesteld?"
Antwoord. "Ik houd me aan wat ik heb gezegd."
Vraag. "Als je niet anders spreekt, en je van je fout afkeert, zul je een onaanvaardbare dood ondergaan." '
Antwoord. "Als je van bovenaf kracht krijgt, ben ik klaar om te lijden." Johannes 19:11.
Vraag. "Bent u dan niet bang voor de dood, die u nog nooit hebt geproefd?"
Antwoord. "Dit is waar, maar ik zal de dood nooit smaken, want Christus zegt: 'Als iemand Mijn woord bewaart, zal hij de dood nooit zien.' (Johannes 8:51.) De rijke man proefde de dood en zal hem voor altijd proeven." (Lukas 16:23.)
Vraag. "Wat denk je over het sacrament?"
Antwoord. "Ik houd uw sacrament als brood en meel en als u het als God vasthoudt, zeg ik dat het uw duivel is."
Vraag. "Wat vindt u van de heiligen?"
Antwoord. "Ik ken geen andere Middelaar dan Christus." (1 Joh. 2:19.)
Vraag. "Je moet sterven, als je je daaraan houdt."
Antwoord. "Ik ben al gestorven." (Gal.2:19)
Vraag. "Als je gestorven bent, hoe kun je dan spreken?"
Antwoord. "De Geest leeft in mij, de Heere is in mij en ik ben in Hem." (Johannes 14: 20)
Vraag. "Wil je een biechtvader hebben of niet?"

Antwoord. "Ik heb Christus, Hem biecht ik, maar als ik iemand heb beledigd, zou ik hem graag vragen om mij te vergeven."
Vraag. "Wie heeft je deze mening geleerd, en hoe ben je erbij gekomen?"
Antwoord. "De Heere, die alle mensen tot Hem roept, ik ben ook een van Zijn schapen, daarom hoor ik Zijn stem." (Johannes 10:27.)
Vraag. "Ben je alleen geroepen?"
Antwoord. "Nee, want de Heere roept tot Hem allen die zwaar beladen zijn." (Matt.28: 11)
Na veel soortgelijke woorden werd Weynken teruggeleid naar de gevangenis. Gedurende de twee daaropvolgende dagen werd ze verleid en aangevochten door verschillende personen, namelijk door monniken, priesters, vrouwen en haar naaste vrienden.
Onder andere kwam een vrouw naar haar toe, ingegeven door oprechtheid, die haar na deze manier bejubelde: "Lieve moeder, kun je niet denken wat je wilt en het voor jezelf houden? Dan zul je niet sterven."
Weynken antwoordde: "Lieve zuster, ik heb het bevel gekregen om te spreken, en ik ben gedwongen dit te doen, vandaar dat ik er niet over kan zwijgen."
Vraag: En dan:" Ik vrees, zij zullen u ter dood brengen."?
Antwoord. "Hoewel ze me morgen verbranden, of me in een zak stoppen, weet ik niet, zoals de Heere het heeft verordend, zo moet het ook zijn, en niet anders; ik zal me aan de Heere houden."
Opm." Als je niets anders hebt gedaan, hoop ik dat je niet zult sterven."
Antwoord. "Wat mij betreft, het doet er niet toe, maar wanneer ik uit de zaal kom, ween ik bitter, en het treurt mij om te zien dat deze goede mensen allemaal zo verblind zijn; ik zal de Heere voor hen bidden."

Twee zwarte predikheren of Dominicaanse monniken kwamen ook naar haar toe, de ene als biechtvader en de andere als een onderwijzer. De laatste toonde haar het crucifix en zei: "Kijk, hier is uw Heer en uw God."
Ze antwoordde: "Dit is niet mijn God, er is een ander Kruis waardoor ik verlost ben, maar dit is een houten god, gooi hem in het vuur en warm hem met je op."
De ander vroeg haar in de ochtend van de dag wanneer ze zou sterven, of ze het sacrament niet zou ontvangen, eraan toevoegend dat hij het gewillig aan haar zou toedienen. Ze zei: "Wat God zou je mij geven? Een die vergaat en voor een penning verkocht wordt?"
En tot de priester of monnik, die blij was dat hij die dag de mis had gelezen, zei ze dat hij God opnieuw had gekruisigd.
Hij zei: "Het lijkt mij dat je bent verdwaald?"
Weynken antwoordde: "Ik kan er niets aan doen, mijn Heere en mijn God, voor eeuwige eer, lof, en dankzegging (Openbaring 4:11), heeft het mij aldus gegeven."
Vraag. "Wat vindt u van de heilige olie?"
Antwoord. "Olie is goed voor een salade of om je schoenen mee te smeren." 2 Tim. 4: 4.
Midden in de week werd ze voor het Hof gebracht en toen ze de hal binnenkwam, ging de monnik naar haar toe en hield het kruisbeeld voor haar gezicht, en zei: "Herhaal voordat de Sententie voorbij is."
Maar Weynken keerde zich van het crucifix af en zei: "Ik houd vast aan mijn Heere en God, noch de dood noch het leven zal mij van Hem scheiden." (Romeinen 8:39.)
Terwijl ze voor de rechter stond, fluisterde de monnik in haar oor: "Val op uwe knieën neer en vraag de Heere om vergeving."

Ze antwoordde: "Wees stil, heb ik je niet gezegd dat je me niet van mijn Heere zou moeten aftrekken?"

De decaan van Naeldwijck, subcommissaris en inquisiteur, las de zin in het Latijn voor in een document en herhaalde deze in het Nederlands, zei kort, dat zij ten aanzien van het sacrament een dwaling bleek te hebben en dat zij er onwrikbaar aan vasthield; vandaar dat hij besloot dat zij een ketterse was. En werd Weynken overgeleverd aan de seculiere arm, met het protest dat hij niet instemde met haar dood. Vervolgens trok hij zich terug uit de raad, samen met zijn twee geassocieerde geestelijken.
De Kanselier las onmiddellijk dat zij, zoals gemeld, 'koppig' was gevonden, dat niet zonder straf kon worden gepasseerd en dat zij tot as moest worden verbrand; en al haar bezittingen worden geconfisqueerd. '
Toen zei Weynken: "Is alles nu gedaan? Ik smeek u allen, dat als ik iets heb geschaad of beledigd, u mij wilt vergeven."
De monnik zei toen tegen haar: "Nog eens kus je Heere en God."
Zij antwoordde: "Dit is niet mijn Heere."
Toen ze de raadszaal verlieten, zei de monnik tegen haar dat ze een beroep op Onze Lieve Vrouwe moest doen om voor haar te bemiddelen.
Ze antwoordde: "Onze Lieve Vrouwe, is zeer tevreden in God."
Monnik: "Roep haar aan."
Weynken: "Wij hebben Christus, die zit aan de rechterhand van Zijn Vader; Die bidt voor ons" (Romeinen 8:34). ',

Op weg van de hal naar het schavot of de executieplaats zei de monnik: "Zie voor één keer uw Heere, die voor u stierf."
Weynken: "Dit is niet mijn Heere en mijn God; mijn Heere God is in mij en ik in Hem."
Monnik: "Zie om, wilt ge al deze lammeren veroordelen en zijn ze allemaal veroordeeld?"
Weynken: "Niet allen, het oordeel behoort God toe." (Hebreeuws 10:30.)
Monnik: "Ben je niet bang voor het strenge oordeel van God?"
Weynken, "God komt niet om zondaars te veroordelen, maar om hen vrede te schenken." (Lukas 9:56.)
Monnik, "Ben je niet bang voor de sententie die je moet ondergaan in het vuur?"
Weynken: "Nee, want ik weet hoe ik sta met mijn Heere."

Op het schavot stond daar iemand bij, die tegen Weynken zei: "Moeder, wend je tot de mensen en vraag hen om je te vergeven, als je iemand hebt beledigd.' Dit deed ze. Toen hielp ze de meester om het poeder in te zetten haar boezem. Hier verleidde de monnik haar opnieuw met het kruis, maar zij duwde het weg met haar hand, draaide zich om en zei: "Hoe verleidt u mij? Mijn Heer en mijn God is erboven."
Ze ging daarna vrolijk, alsof ze naar een Hoogtijd ging; en haar gezicht was niet eens een teken van angst voor het vuur:
De monnik zei: "Wil wilt ge niet steeds en vasthouden aan God?"
Weynken zei: "Ja, inderdaad."
Monnik: "Nu zult u in het vuur moeten gaan; nu, weerroep toch!
Weynken: "Ik ben zeer tevreden, de wil van de Heere moet gedaan worden."
Monnik: "Dit is niet de wil van de Heere, de wil van God is uw heiligmaking."
De scherrechter zei: "Moeder, blijf bij God en laat niet toe dat je van Hem wordt weggetrokken."

In de tussentijd ging deze vrome heldin onverschrokken alleen naar de bank en stelde zichzelf op de brandstapel waar zij zou worden verbrand, zeggende: "Staat de bank vast, zal ik niet vallen?"
De beul maakte vervolgens de touwen klaar waarmee hij haar wilde wurgen.
De vrouw deed haar halsdoek of sluier af en legde de strop om haar hals.
Toen riep de monnik uit: "Moeder Weynken, wilt ge graag sterven als een christen?"
Antwoord. "Ja ik wil."
Vraag. "Zie je af van alle ketterij?"
Antwoord. "JA ik."
Monnik: "Dit is goed. Heb je ook spijt dat je gedwaald hebt?"
Antwoord. "Ik heb vroeger gedwaald en dat doet me leed, maar dit is geen dwaling, maar de ware weg, en ik blijf bij God."
Toen ze dit had gezegd, begon de beul haar te wurgen, en toen ze het voelde, sloeg ze haar ogen neer en sloot ze geheel toe, alsof ze in slaap was gevallen en gaf de geest op de twintigste dag van november, A.D. 1527.

Folio 35
Op 20 maart 1531 werd Sicke Frederks (ook bekend als **Sicke Snyder**) door onthoofding geëxecuteerd. Martelaars Spiegel geeft het jaar ten onrechte als 1533.

3. SICKE SNYDER, Leeuwarden **1533**

Rond het jaar 1533 was er nog een andere vrome held en volgeling van Jezus, genaamd Sicke Snyder, die volgens de raad van de Heilige Geest gescheiden was van de Babylonische hoer, en al haar valse, zelf verzonnen, denkbeeldige aanbidding, die alles was in tegenstelling tot God, en aanvaardde Christus Jezus; proberen de onberispelijke voetsporen van deze ware Wetgever te volgen (Jakobus 4:12) en alleen Zijn stem te horen zoals vervat in de heilige Schriften, Johannes 10: 4. Daarom hij gehoorzaam hij aan het voorbeeld en de verordening van Christus, en ontving hij overeenkomstig de ordeningen van Zijn Woord de Christelijke doop op zijn geloof, als het teken van een wedergeboren kind van God, na de leer van Christus, om te leven en te wandelen in gehoorzaamheid jegens zijn Schepper.

Voor deze reden: hij werd in Leeuwarden, in Friesland, in banden en in de gevangenis gezet en moest veel lijden van de vijanden van de waarheid. 1 Tim. 6:20. En aangezien hij door geen enkele marteling ertoe gebracht kon worden af te staan, werd hij op die plaats met het zwaard geëxecuteerd, en verdroeg hij het met grote standvastigheid; aldus te bevestigen en betuigen van het ware geloof met zijn dood en bloed. Openbaring 2:13; 20: 4. Waarom hij, als een goede soldaat van Jezus Christus, samen met alle ware overwinnaars, gekleed worden in witte, glanzende kleding en de zegen erfelijk ontvangen. 2 Tim. 2: 3; Openbaring 3: 5; 1 Pet. 3: 9.

Zie voor een verslag, naast dit, Menno Simons contra Gellius Faber, fol. 98.

Fol 41

3. BERICHT AAN DE CHRISTELIJKE LEZER, BETREFFENDE DE VOLGENDE SENTENTIEN

Het is een feit dat bekend is voor diegenen die met aandacht de geschiedenis van Holland hebben gelezen van de jaren 1533, 1534, 1535, en enkele van de volgende, dat de uiterlijke toestand van de zogenaamde Weerloze Anabaptisten (Weerloose Doopsgesinden) was erg verdrietig en tegelijkertijd in een staat van verwarring; niet alleen door de zware vervolgingen waardoor ze verspreid werden in elke wijk, maar vooral ook door de opstandigheid van hen die niet weerloos te zijn; en ook de doop van volwassenen leren; zodat deze door te vallen in afschuwelijke praktijken, oorzaak gaven dat allen die tegen de kinderdoop ingingen door de Overheid werden aangemerkt, alsof zij ook een deel of schuld hadden in zulke ongepaste en afschuwelijke daden en driften. En omdat allen die de doop van volwassenen onderwezen, willekeurig Doopsgezinden werden genoemd, en onder die naam eenparig werden vervolgd, zo was het soms nauwelijks mogelijk voor degenen die hun leven redden door te vluchten, namelijk om te weten wanneer sommigen werden aangehouden of ter dood gebracht, ongeacht of zij waren het aantal van hun weerloze broeders en zusters, of niet; zo ook, hoeveel in getal hoe ze ook genoemd werden.

Om deze reden waren er in die jaren, en, zoals uit de geschiedenis kan worden afgeleid, ook in latere tijden, en op verschillende plaatsen, hebben vele vrome getuigen de dood gevonden, waarvan het aantal en de namen niet zo duidelijk zijn vastgesteld, dat ze kunnen worden geplaatst in het aantal van hun medestrijders in dit boek, om te dienen als voorbeelden van uiterste trouw in de belijdenis van de waarheid, voor de volgende generaties te kunnen dienen.

In dit aantal zijn tot op heden ook verschillende mannen en vrouwen die in Amsterdam zijn gedood; wier vonnissen in onze handen kwamen, terwijl dit Bloedig Toneel werd herdrukt; ze zijn verkregen uit het Sententieboek van de stad Amsterdam, bewaard in de archieven daar. Uit deze vonnissen blijkt duidelijk dat zij niet ter dood werden gebracht vanwege opstand of enig ander wangedrag, maar eenvoudigweg omdat zij waren afgeweken van de Roomse instellingen, zich verzetten tegen de kinderdoop en de doop hadden aanvaard die werd toegediend na het belijden van zonden, en geloof in Christus onze Heere.

Daarom achten wij het onze plicht, hier ook deze personen bekend te maken, en hen te plaatsen bij degenen met wie zij in hun leven dapper tot het einde hebben gestreden onder één banier van Christus Jezus, onze Heere; en met wie zij ook rusten van hun arbeid, tot de tijd dat zij tezamen, in de opstanding, deelgenoot zullen worden van de onvergankelijke kroon der heerlijkheid.

Wij wensen van harte dat we in staat waren geweest om ook verslag te doen van hun dappere daden, wijs vertoog, daden van geduld en berusting, en alles wat plaatsvond in verband met hun lijden en dood.

Echter, geen van deze dingen is ons bekend geworden, door de ongelukkige omstandigheden van die tijd doormaakt, waarschijnlijk nooit onthuld door hen die hen kenden en hadden kunnen bekendmaken aan hen die onbekend waren met dezen, of aan het nageslacht; gelijk die droevige tijden dit veroorzaakten met betrekking tot vele martelaren, aangezien het voor sommigen nauwelijks mogelijk was om hun aantal en de plaats van hun offer te registreren.

Uittreksel uit het strafboek van de stad Amsterdam, Fol. 48, verso. bewaard in de archieven aldaar

Overwegende dat **Grietje Arents,** een meisje uit Limmen, zichzelf heeft laten herdopen, met verderfelijke opvattingen over de sacramenten van de heilige kerk, in strijd met het geloof en de verordeningen van die kerk, en de geschreven wetten en Plakkaten van de keizer, onze genadige heer; en bovendien door het Hof van Holland om voornoemde reden uit deze landen van Holland, Zeeland en Friesland werd verbannen, op straffe des doods, zonder dat zij, de gevangene, tot nu toe een bereidheid tot bekering heeft getoond, maar heeft geleden de tijd van genade verleend door zijn keizerlijke Majesteit heeft voorbij laten gaan;
Zo is het, dat de Schepenen naar de eis te hebben gehoord die de Schout ten behoeve van zijn keizerlijke majesteit, en het antwoord en de belijdenis van voornoemd Grietje, heeft gesteld en de omstandigheden van deze zaak hebben onderzocht, hebben Grietje bij vonnis veroordeeld om door water te worden terechtgesteld, zoals de beul heeft gedaan. De laatste dag van december 1534 gedaan in aanwezigheid van het gehele hof.

Deze Grietje Arents was volgens de inhoud van deze sententie eerst verbannen, zoals duidelijk blijkt, alleen maar omdat zij niet geloofde als de Roomse kerk, en daarom ook omdat zij daarin volstandig bleef; maar waarom ze terugkeerde naar de plaats waar ze verbannen was, is niet bekend; we kunnen echter wel concluderen, aangezien niets anders aan haar is ten laste gelegd in dit vonnis, dat de oorzaak daarvan eveneens een zaak van geloof en geweten was.

Extraheren (uittreksels) zoals hierboven, Fol. 49, verso
Jan Pauw, blokmaker, Arent Janssen uit Gorckum, kramer, Barent Claeszen uit Swol, voller, Jan van Gink, Hendrich Biesman uit Maastricht, Cornelis Willemsse uit Haerlem, meubelmaker, Arent Jacobssen, Keyser uit Moonickendam en Willen Janssen uit Zutphen, hebben zichzelf laten herdopen en het verbond van de anabaptisten aanvaard, met verderfelijke opvattingen over de sacramenten van de heilige kerk, in strijd met het geloof en de verordeningen van die kerk, en de geschreven wetten en Plakkaten van zijn keizerlijke majesteit onze genadige heer;
Zo is het dat de Schepenen, gehoord de eis van mijn heer de officier betreffende hen, en hun verdediging en belijdenis, en na de omstandigheden van de zaak te hebben bestudeerd, hebben de voornoemde personen door een vonnis veroordeeld, om met het zwaard te worden terechtgesteld en met levenden lijve ter dood gebracht, op het schavot dat voor dit doel is opgericht op het marktplein van deze stad; en bovendien, hun hoofden om op staken geplaatst te worden, en hun lichamen op raderen, als een voorbeeld voor anderen, zoals onmiddellijk daarna gedaan werd.
Gedaan op de 6e dag van maart 1535; in aanwezigheid van de hele College.

Met betrekking tot Jan Pauw is er nog een andere, afzonderlijke Sententie, dat hij op 29 december 1534 werd gemarteld, door vonnis van de Schepenen, om van hem te leren wie zich had laten dopen in zijn huis en aldus gedoopt werden. Doch omdat die Sententie echter niets anders bevat dan dit bevel om hem te martelen, hebben we het niet nodig geacht het woord hier letterlijk toe te voegen.

Extraheren zoals hierboven, Fol. 51

Overwegende dat **Jan Jacobssen**, de Noorman, inwoner van deze stad, **Adriaen Cornelissen van Sparrendam, en Gerrit Claeszen van Oudenyerop**, zijn het verbond van de wederdopers aangegaan en herdoopt, enz. (dezelfde sententie als hierboven)

Gedaan op 15 mei AD 1535, in aanwezigheid van de Schout Ruysch Janssen en Goossen Janssen Rekalff, burgemeesters en alle Schepenen. tot een som van honderd pond, volgens de privileges van deze stad.

In de openbare geschiedenissen van die tijd wordt alleen melding gemaakt van de onthoofding van drie mannen op die dag, zonder dat er iets kwaads aan hun beschuldiging werd toegevoegd, behalve dat ze gewoon werden gerekend tot de Wederdopers. En aangezien deze Sententie hen aanklaagt zonder misdaad, opstand of enig wangedrag, dat in die tijd van geweld, toen die oploop in Amsterdam nog maar kortgeleden was gebeurd, zeer waarschijnlijk melding zou zijn gedaan, als er enige reden voor was geweest. Zo kan gemakkelijk worden afgeleid dat deze mannen vrome mensen waren, die het waard zijn om bij de andere getrouwe Ridders van Christus, onze Heere, geplaatst te worden.

Extraheren zoals hierboven, Fol. 51. verso
Overwegende dat **Baef Claes, een meisje, Grietje Maes; De weduwe van Gerrit, Barbara Jacobs, een meisje van Haserwoude, Breght Elberts, een meisje, Adriana Ysbrant, een meisje, Trijn Jans van Munnickendam, en Lysbeth Jans, een meisje uit Benskop,** hebben zich opnieuw laten dopen en hebben een kwalijk gevoelen op de sacramenten van de heilige kerk, in tegenstelling tot het heilige christelijke geloof en de verordeningen van genoemde kerk, en de geschreven wetten en Plakkaten van zijn keizerlijke majesteit onze genadige heer, zonder dat zij tot nu toe enige boetvaardigheid hebben getoond;
Enz. dezelfde sententie als tevoren wordende terechtgesteld met water en in levenden lijve ter dood gebracht door de beul; enz.
Gedaan op 15 mei, AD 1535; in aanwezigheid van de Schout, Ruysch Janssen en Goossen Janssen Rekalff, burgemeesters en alle Schepenen.

Deze zeven vrouwen werden, volgens de inhoud van deze Sententie, op dezelfde dag ter dood gebracht met de ***volgende negen vrouwen***, en toch vermelden openbare Historie niets over hen; wat een kleine verrassing is, omdat de verdrinking van degenen die ter dood veroordeeld waren vanwege religie 's nachts plaatsvond, toen zij, met stenen die aan hun nek waren gebonden, van de haringpakkers-toren in het water werden geworpen (toen de Heilige Kruis-toren geheten), zoals blijkt uit de beschrijving van Amsterdam, door Dr. Dapper, Fol. 443.

Extraheren zoals hierboven, Fol. 52. verso
Overwegende dat **Leentgen, de vrouw van Jan van Rheenen, Adriana Jans, een meisje uit Benskop, Goechgen Jans, uit Lubik, geboren buiten Gouda, Leentgen Hendrix, een meisje uit Hertogenbosch, Griet Pieters Mollen, een meisje, Marritge, Nadminx, een meisje uit Alkmaar, Aeltje Gillis, een meisje uit Benskop, Jannetje Jans, een meisje uit Utrecht, Aeltjen Wouters, geboren in Asperen**, zich hebben laten herdopen, Enz

dezelfde sententie als tevoren wordende terechtgesteld met water en in levenden lijve ter dood gebracht door de beul;

Gedaan te 15 mei 1535, in aanwezigheid van de Schout Goossen Janssen Rekalff, burgemeesters en alle Schepenen.

De openbare schrijvers van die tijd vermelden ook deze vrouwen, maar zonder iets meer te vermelden dan hun aantal, en dat ze verdronken zijn. Deze sententie maakt echter niet alleen hun naam bekend, maar daaruit blijkt ook hun onschuld.

Extraheren zoals hierboven, Fol. 59. verso

Overwegende **Pietersen, alias Borrekiek, geboren in Leiden**, is het verbond van de wederdopers is binnengetreden en herdoopt en heeft verderfelijke standpunten ingenomen met betrekking tot de sacramenten van de heilige kerk in strijd met het heilige christelijke geloof en de verordeningen van de kerk en de geschreven wetten en Plakkaten van zijn keizerlijke majesteit, onze genadige heer, en bovendien had ik eerdere kennis van een ontmoeting die enige tijd geleden in Leiden gehouden werd door aanhangers van de bovengenoemde sekte, zonder informatie te geven aan de Overheid van die stad;
Zo is het enz. enz.
Gedaan, etc., in aanwezigheid zoals hierboven in de vorige zin.

Extraheren zoals hierboven, Fol. 70. verso

Terwijl **Hendrick van Maastricht**, op het moment dat de boot, geladen met Anabaptisten, op het punt stond naar Geelmuyden te varen, zich bij de sekte van de Anabaptisten heeft gevoegd, door het opleggen van de hand, hem gedaan door één Claes van Enkhuysen
Sententie als tevoren
Gedaan op 10 juni 1536, in aanwezigheid van de Schout, met uitzondering van alle burgemeesters, Cornelis Buyk, Syverts, Claes Gerritsse, Mattheus Claes Doeden, Jan Ryser Janssen, Pieter Willemsse Kantert, en Symon Marttensse Dircx, Schepenen.

Extraheren zoals hierboven, Fol. 77. verso

Terwijl **Albert Reyers, anders Oldeknecht** genoemd, geboren in Bolswaert, in Friesland, heeft jarenlang zijn toevlucht genomen tot gezelschap, gemeenschap en conversatie van personen die besmet zijn met ketterij en kwade Leer, en is bij hen gevonden in verschillende conventikelen, en heeft die ook in zijn eigen woning gehouden, waar de geschriften en sacramenten van de heilige kerk, en de artikelen van het heilige christelijke geloof werden onderworpen aan ongepaste disputen, leringen en behandelingen, zodat de al eerder genoemde Albert, die daardoor besmet was geraakt, kwaadaardig over het heilige sacrament van het altaar en andere sacramenten; enz. enz.

Zo gedaan op 12 april, in het jaar 1537, in aanwezigheid van de baljuw, Claes Gerritsse Deymans en Gerrit Meeuwess, Burgemeester en Gerrit Meeuwess en alle Schepenen. hebben veroordeeld zei Albert, volgens de voornoemde Plakkaten, per vonnis, om te worden geëxecuteerd met het zwaard en ter dood gebracht door de beul,

en zijn lichaam naderhand te worden geplaatst op een rad, en zijn hoofd op een staak; en bovendien verklaart hij zijn eigendom geconfisqueerd tot een som van honderd pond, volgens de privileges van deze stad.
In aanwezigheid van de baljuw, Claes Gerritsse Deymans en Gerrit Meeuwess, Burgemeester en Gerrit Meeuwess en alle Schepenen. volgens de privileges van deze stad. Zo gedaan op 12 april, in het jaar 1537, in aanwezigheid van de baljuw, Claes Gerritsse Deymans en Gerrit Meeuwess, Burgemeester en Gerrit Meeuwess en alle Schepenen.

Extraheren zoals hierboven, Fol. 77. verso
Overwegende **Andries Harmans van Gelre,** heeft op verschillende tijdstippen en op verschillende plaatsen gedisputeerd met betrekking tot de Schriften, en om conventikels te houden, waar de Schriften, en de sacramenten en verordeningen van de heilige kerk werden onderworpen aan onjuiste leer en behandeling, waarbij de voornoemde Andries, in dwaling en ketterij zijn gevallen, leerden ook deze zienswijzen aan anderen, en bezoedelden ze daarmee, enz. enz.
Zo gedaan op 12 april 1537, in aanwezigheid van de Schout, Claes Gerrit Deymans en Gerrit Andries, burgemeesters en alle Schepenen.
Deze executie werd uitgevoerd door de beul onmiddellijk nadat de zin was uitgesproken.

Extraheren zoals hierboven, Fol. 78. verso
Alzo **Thymen Hendricx van Campen**, 3 jaar of daaromtrent zich heeft laten herdopen, begevende zich in een Verbond en Ketterij der Anabaptisten, enz enz.

Zo gedaan op 12 april 1537, in aanwezigheid van de Schout, Claes Gerrit Deymans en Gerrit Andries, burgemeesters en alle Schepenen.
Deze executie werd uitgevoerd door de beul onmiddellijk nadat de zin was uitgesproken.

Extraheren zoals hierboven, Fol. 93
Terwijl **Jan Janssen van den Berg** in het land van Kleef, een jaar geleden of daaromtrent, werd herdoopt in de stad Delft, door ene Claes met de lamme hand en het verbond en de ketterij van de wederdopers is binnengetreden, met verderfelijke opvattingen over de heilig christelijk geloof, en de sacramenten en verordeningen van de heilige kerk, in strijd met de waarheid van het heilige geloof, en tegen de Plakkaten die met betrekking tot deze door zijn keizerlijke majesteit worden uitgezonden, onze genadige heer; enz.

Gedaan op 7 juli, AD 1539, in aanwezigheid van alle burgemeesters, Joost Buyk Sybrant, Jan Willemsz, Albert Dirksen, Willem Stichel en Floris Florisz.

Vertaald uit de Engelse editie van T.J. van Braght, fol. 35

5. WILLIAM WIGGERS VAN BARSINGHORN, IN NOORD- HOLLAND, 1534

Rond het jaar 1534 werd een godvrezende vrome broeder, William Wiggers, wonende in Barsinghorn, een dorp in Noord-Holland, Schagen, vandaar naar het kasteel in Schagen gebracht, voor het ware geloof en de beleving daarvan. In die plaats werd hij ongeveer acht dagen gevangen gehouden en vervolgens onthoofd met het zwaard, bij het aanbreken van de dag, in de poort van het kasteel; om het getuigenis van Jezus Christus, en heeft het met grote standvastigheid verdragen. En aangezien hij een Godvrezend en een aangenaam man was, was hij vaak in dienst van de heer van Schagen om zijn tijdelijke zaken af te handelen. Vandaar dat toen de dienaren van Schagen naar zijn huis kwamen, met de bedoeling hem te arresteren, hij veronderstelde dat ze gekomen waren vorige vriendschap en kennis; vandaar stuurde hij zijn vrouw om enig voedsel te halen om deze dienaren te trakteren; maar voordat ze terugkeerde, is de decaan met zijn dienaren gekomen, - gezonden door de Romeinse antichrist, - en hebben dit weerloze schaap van Christus meegenomen naar Schagen, niettegenstaande de baljuw van Barsinghorn zichzelf aanbood als borg voor de gevangene. Wigger Hendericks, de vader van de eerder genoemde William Wiggers, die ook een wereldlijk magistraat was, gezien hebbende, dat zijn godvrezende zoon, zonder recht en reden, aldus in het geheim met het zwaard was vermoord, onmiddellijk verliet zijn ambt, en wilde niet langer zijn wereldlijke Macht bedienen.

FOL 36

PETER KOSTER, SARDAM, (SCHARDAM, WATERLAND) AD 1535

In het jaar 1535 was er een vrome broer, Peter Koster genaamd, die koster van de kerk in Sardam in Noord-Holland was geweest. Maar tot de kennis van de waarheid gekomen; werd hij tot leraar van de kerk verordonneerd, en vanwege de vervolging, ging hij naar Amsterdam.
Daar werd hij opgepakt door de Scout, die was gerapporteerd door een vrouw die in zijn buurt woonde, die door dwaze ijver de plaats openbaarde waar hij had zichzelf verborgen. En zoals dit plaatsvond in een tijd dat enige slechte oproeren en complotten plaatsvonden in de wereld, werd deze vriend van God verdacht van deze zaak; maar uit zijn eigen geschriften en uit zijn belijdenis bleek dat hij onschuldig was en verschillende geloofwaardige getuigen bevestigen dat hij zich altijd oprecht tegen deze dingen had verzet. Niettemin, omdat hij was gedoopt op zijn geloof, volgens het gebod en de verordening van Christus, en bovendien, een leraar was geweest, werd hij ter dood veroordeeld en geëxecuteerd met het zwaard, in Amsterdam. Hij wacht nu, met al de vromen, op de beloning die Christus heeft beloofd , zeggende: "Gezegend zijt gij, wanneer de mensen u zullen beschimpen en vervolgen en u allerlei valsheid tegen u zeggen, om Mijnentwil, verblijdt u en verheugt u: want uw beloning is groot in de hemel." Mattheüs 5:11, 12.

SYBRANT JANSZ, HENDRICK GIJSBRECHTSZ VAN CAMPEN, STEVEN BENEDICTUS, FEMMETGEN, DOCHTER VAN EGBERT, EN WELMUT, DOCHTER VAN JAN TE HOORN, 1535

In het jaar 1535 werden drie broers en twee zussen genaamd Sybrant Jans, Hendrick Gijsbrechts van Campen, Steven Benedictus, Femmetgen, dochter van Egbert en Welmut, dochter van Jans, aangehouden in Hoorn, in West-Friesland, omdat ze niet langer gehoorzaam wilden zijn aan de Romeinse kerk; maar de geboden van God.
Toen ze werden onderzocht, beleden ze vrijelijk hun geloof, voornamelijk met betrekking tot de doop. Toen hen werd gevraagd of zij opnieuw werden gedoopt, antwoordden zij bevestigend, zeggend dat zij er geen spijt van hadden; dat zij gedoopt waren overeenkomstig de verordening van Christus, tot vergeving of begrafenis van hun zonden, en het aantrekken van Christus, met het antwoord van een goed geweten tegen God. Rom. 6: 4; I Pet. 3:21.
De regenten van de duisternis, die zagen dat ze er geen spijt van hadden, maar vroom wilden blijven, hebben hen volgens het Plakkaat van de keizer ter dood veroordeeld; zoals het vonnis dat de rechters dienovereenkomstig uitspraken duidelijk bewijst.

"Alzo M. Anthonis Sonk, Schout in rechten, beschuldigd heeft een SYBRANT JANSZ, HENDRICK GIJSBRECHTSZ VAN CAMPEN, STEVEN BENEDICTUS, FEMMETGEN, DOCHTER VAN EGBERT, EN WELMUT, DOCHTER VAN JAN hoe ze tegen de beschreven rechten en tegen ons Christelijk geloof en het plakkaat de K.M. onze allergenadigste heer, zich hebben laten herdopen, zonder berouw of herroeping daarvoor te hebben; besluitende dat ze alle en elk bijzonder daardoor verbeurd hebben hun lijf en goederen; en gerecht te worden, te weten de manspersonen met het zwaard, hun lichamen gesteld te worden op raden (wielen) en hun hoofd op staken; en de vrouwen verdronken met een steen om haar hals gehangen,- begerende daarover vonnis van de Schepenen".
"Mijn heren van het hof, gehoord en antwoord gehoord de voornoemde verdachten, waarmee zij openlijk toegeven dat zij opnieuw werden gedoopt, zonder daarvoor kwijtschelding te ontvangen, het gewoon, door hun straf, dat alle bovengenoemde personen, volgens het edict van zijn keizerlijke Majesteit, en de geschreven wetten, hebben hun leven en goederen verspeeld, nadat hen de voorrechten van deze stad ontnomen waren. En dat allen moeten sterven, namelijk de mannen die met het zwaard worden geëxecuteerd, hun lichamen op het wiel geplaatst, en hun hoofden op staken, tenzij de Heren bereid zijn hen gratie wilden betonen, vooral degenen die afstand doen en berouwvol zijn; en de vrouwen moesten verdronken worden met een steen die aan hun nek of lichaam is vastgemaakt.
Actum present alle de Schepenen en Burgemeesters. Geschied de 7^{e} juni anno 1535."

Nadat dit vonnis was gegeven, werden ze naar de dood geleid; zij gingen moedig naar de plaats van executie; en zeiden onder andere: "De knecht is niet meerder dan zijn meester, als ze dit in de groene boom gedaan hebben, wat zullen ze dan doen in het dorre," en dergelijke. Nadat ze naar de plek waren gekomen die voor dit doel was voorbereid, werden ze onthoofd. De twee vrouwen werden naar de zee geleid, waar stenen aan hun nek werden vastgemaakt en ze werden ingegooid en verdronken. Hun lichamen werden tot spot en smaad overgelaten om rond te drijven voor een lange tijd, totdat de Regenten bewogen werden om ze eruit te halen en te begraven.
Christelijke lezer, hier kunt u duidelijk zien waarom en om welke reden deze mensen moesten sterven; dat wat sommige blinde fanatici van afgodisch pausdom zeggen, vals beschuldigen en zeggen, is niet waar, namelijk dat niemand ter dood werd gebracht vanwege zijn religie of geloof, maar vanwege hun opstandigheid en misdaden.
Maar hoe vals en schaamteloos zij hierin handelen, kan worden beoordeeld op basis van dit enkele feit dat in hetzelfde jaar waarin deze personen ter dood werden gebracht, de

belegering van Munster plaatsvond, en dat zij niet werden beschuldigd van, veel minder deelnamen aan, deze slechte mensen's misdrijf. Maar hierin tonen zij de aard van de oude Farizeeën, die, toen zij Christus ter dood brachten, niet zeiden, dat het vanwege Zijn goede leerstelling was dat Hij moest sterven, maar vanwege Zijn godslastering. Dit is de weg van alle tirannen, die, naast het toebrengen van lijden en dood aan de onschuldigen, ze hopen ook valse beschuldigingen op hen. Maar wanneer de dag komt dat er zal komen, zullen zij zien wie zij hebben doorboord, en met verbazing zeggen: "Zie, deze zijn degenen die we eertijds zo bespot en gelasterd hadden: wij onzinnige mensen achten hun leven razernij en hun einde zonder eer te zijn: hoe worden zij gerekend tot de kinderen Gods en hun deel is onder de heiligen?" Apoc. Boek der Wijsheid 5: 3-5.

ANDRIES CLAESSEN VAN DRONRIJP, VANWEGE HET GETUIGENIS VAN JEZUS CHRISTUS, ONDER DE STADHOUDER GEORGE SCHENCK, ONTHOOFD TE LEEUWAERDEN, 1535

(Kopie van een zeker oud document)

"Het is een getrouw woord en alle aanneming waard", dat onze Heiland sprak en naar onze lering en onderwijs naliet, zeggende: "Wie zijn leven zal willen behouden zal het verliezen; maar wie verliest het om Mijnentwil, of het evangelie's wil, zal het behouden tot het eeuwige leven. Mat. 16:25; Luk. 9:24.
"Deze evangelische leer, gegeven om vermaning en troost, hebben vele gelovige getuigen van Christus ter harte genomen, die vrijwillig hun leven hebben overgeleverd omwille van Zijn heilige Naam, ziende op de beloften, en de glorieuze beloning die hen niet in deze wereld zal worden gegeven, maar in de toekomstige wereld; want in het derde hoofdstuk van de Wijsheid lezen we: "De zielen van de rechtvaardigen zijn in de hand van God, en er zal geen kwaad hen aanroeren. Voor onverstandigen worden ze aangezien, als lijken ze te sterven; en hun afscheid wordt genomen voor een pijn; en zij gaan van ons uit tot een totale verderfenis. Maar zij zijn in vrede, want ofschoon zij voor de ogen van de mensen worden gestraft, toch is hun hoop vervuld van onsterfelijkheid, en als zij een weining getuchtigd zijn, zullen zij zeer worden beloond. Veel goeds zullen zij ontvangen want God beproeft hen als goud in een oven; en neemt hen aan als een vette offerande."
Dit is een glorieus getuigenis, en komt goed overeen met de woorden van de heilige apostel Paulus, dat we door veel verdrukking het koninkrijk der hemel binnen moeten gaan (Handelingen 14:22); zoals ook onze Heiland zegt, dat de weg smal is en de poort eng, die tot leven leidt; en dat er maar weinigen zijn die erin wandelen; weinigen, vergeleken met de grote menigte en meerderheid die de brede weg kiezen, en wandelen door de brede poort, naar hun eigen verlies en eeuwige verdoemenis.
Weinigen werden gevonden bij Sardis, die hun kleding niet hadden verontreinigd; niettemin zouden deze weinigen als overwinnaars worden gekroond, gekleed in witte klederen, en hun namen mochten niet uit het boek des levens worden uitgewist; en de Zoon van God zal hun namen bekennen voor Zijn Vader en Zijn engelen, die beloofd is aan allen die overwinnen. Openbaring 3: 5.
Dit werd ter harte genomen door degenen die niet keken naar wat zichtbaar en vergaan is, maar naar het onzichtbare, zoals blijkt uit de vrome getuigen en martelaren van Christus, die in Naam van Christus graag niet alleen al hun eigendommen en het vergankelijke achterlaten die ze genoten in deze wereld, maar ook hun eigen leven; want noch vervolging, noch enig schepsel in de wereld zou hen kunnen afschrikken van de liefde van God en Christus. Rom. 8:39.
Onder andere werd het ook gezien in het geval van een heldhaftige held en gewapende soldaat van Christus, genaamd Andries Claessen van Dronrijp, een dorp in Friesland, gelegen tussen Leeuwarden en Franeker; wie, onder 1535, onder de stadhouder George Schenck, werd aangehouden, naar Leeuwarden gebracht, onthoofd op de zestiende maart, en op een rad geplaatst. Dit vond plaats drie dagen na zijn gevangenschap; echter, de vromen grepen hem heimelijk en begroeven hem; en zijn ziel rust nu ook onder het altaar van God.

Hij had zeven kinderen, die na de dood van hun vader rondliepen in armoede en ellende, maar toch werden gesteund door enkele goedwillende personen, hoewel niet zonder gevaar. Deze dingen hebben we vastgelegd uit het getuigenis van hun nakomelingen,

die, met dit doel, ons hun schriftelijke attestaties hebben gestuurd vanuit de stad Franeker, in Friesland, gedateerd 13 maart 1658, en ingeschreven hebben *JOUKE WYBES.*

6. DOOPSGEZINDEN IN MAASTRICHT, 1535

De "Nije Leere" door Dr. Maarten Luther gepreekt, ging als een lopend vuurtje door Europa. Wat was een van de oorzaken hiervan? Een groot aantal mensen was rijp voor een restauratie en vernieuwing van de Bijbelse leringen. We moeten ons verbazen hoeveel reactie dit teweegbracht. Niet alleen in Duitsland maar ook in de Nederlanden, het gebied wat nu België is en Nederland. Spoedig waren er ook Maastricht mensen die in het geheim het Woord van God begonnen te lezen en bespreken, in zover het aanwezig was. Niets waar de Roomse geestelijkheid zo tegenin ging.
Deze verontrustende berichten bereiken rond 1527 de magistraat van Maastricht. Er zijn burgers „***besmet vander secten der Luthereanen.”*** Een van hen is **Mees, de Droegescerer** (lakenscheerder). Hij zal daarom in 1529 opgesloten worden in een cel waar de ratten hem kwellen. Mensen als Mees geloven volgens de wereldlijke en de kerkelijke overheid van Maastricht iets geheel anders dan wat „eyn goet cristen mynsche [mens] sculdich weir te doen.”
Meer maatregelen volgen, maar die blijken niet afdoende te zijn. Vanuit de stad trekken burgers tot over de Duitse grens om Lutherse predikanten te horen.
Andere Maastrichtenaren blijken aangesproken door de Leer van de Doopsgezinden, afkomstig uit Zwitserland. In Maastricht zijn er een groeiend aantal mensen die de Roomse doop met al hun uiterlijke ceremoniën en bijgeloof, absoluut niet meer geloven. Ze voelen zich aangetrokken tot het Anabaptisme waar eerst geloofsbelijdenis vereist wordt en zich daarna laten dopen.
Helaas werden een aantal gelovigen verleid om mee te doen aan het revolutionaire bewind dat in het Duitse Munster gevoerd wordt en dat velen het leven kost.
Hendrik Roll, een graag gehoorde spreker, wordt begin 1534 zelfs een van hun leiders. Hij keerde zich later af van de revolutionaire gedragingen maar eindigt zijn leven op de brandstapel in Maastricht. De Doopsgezinden die alle geweld afzwoeren en zelfs geen wapens wilden dragen, wilden zich beslist ***geen Wederdopers*** noemen, want deze term werd gebruikt voor de Munsterse opstandelingen.
Even is er, na de dood van Rol, onder de broeders ontzetting geweest. Zij werden stil, toonden zich schuw of namen de vlucht. Als „geflouwen" staan velen in het 'inquestboek' vermeld. Vrij spoedig echter komen zij weer tezamen. In het geheim, ja, maar zij geven de oude gemeenschap niet prijs.
Jan Smeitgen wordt hun leider. En eindelijk, dan wordt onder hen de dwaling niet weinig gevoed door de lezing van dat beruchte, onheilbrengende geschrift *Van de Wrake* 1), door een vrouw uit Amsterdam hierheen gebracht, dat vooral in de woning van de rentmeester van St. Anthonius ijverig is gelezen. Dit boekje, de nood- en de wraakkreet van Jan van Leiden, was door Rothmann geschreven. De ondergang nabij, draagt de „koning" van Munster zijn dienaar op om de Nederlandse Anabaptisten te bewegen daarheen te trekken.

In de nacht van 28 Januari 1535 zijn — zo zegt de Memorie — „geapprehendert ende gefangen **XVI of XVII personen** soe mannen ende vrouwen, daer aff dat eyns deyls geiustificert sin, welcke personen al bedroegen waren by eynen gefangen persoen genant Ruth Ketelbueters, ende om dese erreuren te bath te moegen extirperen, hebben

die regenten vander stadt allen hoen devoir ende ernstighgen gedaen int examineren vanden delinquenten, ende daer van hoen bekentenissen heir nae volgt".
Dan geeft deze Memorie de bekentenissen der vijftien terechtgestelden. In sombere eentonigheid begint iedere confessie met de woorden: Kennen ende lyden ... en eindigt zij meestal met dezelfde nota: „Want die voers. belyder synre erreuren affgestanden is doer goede onderrichtonge, begerende genaede, is hy gecondempnert ten swerde ende geëxecutert op ... dach february anno XVc XXXV".
De *ontvangen genade* lag dan in de verzachting van de vuurdood tot onthalzing. Nog zij gezegd dat „her Henrick" in deze bekentenissen herhaaldelijk wordt genoemd en dat daarin twee maal (bij VI en VIII) de toevoeging „sonder pyne" voorkomt. Blijkbaar is de confessie van **dertien** ongelukkigen onder foltering afgelegd en door deze uitgelokt. De hoofdzaak enkel overnemend, bekort ik telkens de inhoud ener bekentenis. De belangstellende lezer, die hier de volledigheid begeert, sla het boek van Habets op, waarin heel deze Memorie onverkort is afgedrukt.

I. **Bartholomeus van de Berge,** molenaar te Dicteren. Het desbetreffend onderzoek is van 23 Januari en volgende dagen, „overmyts (vanwege) scholtet, stathouder ende schepenen beyde der gerichten der stat Maestricht". — Is in de aanwezigheid van 10 tot 12 mensen in zijn dorp en huis herdoopt door Jan Smeitgen, die „vuyt eynen potken" water nam en met de oude doopformule doopte. Verklaart dat hij „neit en gelouft aen dat werde heilighe Sacrament, ende dat hy datselve anders nergent voergehalden en heeft noch en hilt, dan voer wyn ende broet ende anders neit".
Vóór zijn wederdoop heeft hij, omtrent drie jaren lang, het Avondmaal in deze zin, tot zijn vrede genoten. De kinderdoop heeft voor hem geen waarde of kracht („nyet van machten en is"). Hij is gevlucht „om des wille dat hy besorgt hoem aengetast (aangehouden) te werden". de hem overigens onbekende herdooper Smeitgen heeft hij „bisschop" horen noemen. In de herberg te Moervelt heeft hij van Ghielis Hengelen en van Jan inden Valck te Wyck vernomen dat God de wereld zal straffen. Uit Munster of uit Amsterdam zal een koning komen, dien alle broeders zullen volgen. Ook zijn vrouw is herdoopt, vijftien dagen later. Alsmede (evenzeer door zijn toedoen) haar beide zusters, „die tegenwordich oick sin gefangen". Hij hecht geen waarde aan biecht, vagevuur en wierook. Goed is het vagevuur „voer der papen tessen (beurzen), maekende vette soppen" 1). En wijwater is voor hem „als ander waeter, ende anders nyet".
Nota. „*Want die vorg. Bartholomeus obduraet (= hardnekkig) gepersistert heeft in syn erreuren boven verclaert, is die selve verwist ten vuyr, als eyn ketter, ende geëxecutert opten ersten dach fevruary a° XVc XXXV".* [Van den Berge heeft ***niet herroepen***]

II. **Mente Jan Heynen dochter,** de huisvrouw van Bartholomeus vanden Berge. — Is omstreeks Kerstmis 1534, in het voorhuis van haar eigen woning, gedoopt door „Lenart vuyt de Eyssenbrouk". Tezamen met drie vrouwen: „Elisabeth, ongeschickt, Jans dochtere aengheen velt binnen Dicteren, Catherin Jans aenden Bongartz dochter, ende Barbe desselven Jans aen de Bongart dochter, beyde ongeschickt wesende".

III. **Merten Perboum**. Het onderzoek is van 29 Januari en volgende dagen. — Is, omstreeks een maand geleden, „in Palmenhuyss op die Hoensbroeke aen Borne gelegen", gedoopt door Lenart, klein van postuur en gekleed in „eynen swarten rock". Des avonds, in de keuken, en bij tegenwoordigheid van Jan Rutten, Ruth Bussen „soen", Palmken, Goesken, Henreken en Vaesken, de zonen des huizes, met hun vrouwen, en Ruth Bussen. De dooper las uit een boek. Het sacrament des altaars is enkel brood en wijn. Er is geen vagevuur. De kinderdoop heeft geen waarde.

IV. **Jan van Bloemendael** (alias Pitzwegge). Onderzoek, vanwege het „gericht van Brabant", op 30 Januari en volgende dagen. „Waes eyn borger". — Daar is slechts één priester: Christus Jezus. Is herdoopt, samen met Ruth Ketelbueter, door Her Henrick (Rol). Tegenwoordig waren voorts: Jan in de Veelle, Geretz Goltsmetz' vrouw, een schoenmakersknecht, Goert Koelars en de rentmeester van Sint-Anthonius (Dierik), die hem op die plaats heeft gebracht. Door de wederdoop werden zij „erst goede cristen mynschen". Hij acht zijn daad „dat beste werck, dat hy oet gedaen heeft". Heer Henrick had hem bevolen God almachtig voortaan alleen te gehoorzamen. De sacramenten der heilige kerk behoeft hij niet meer: Hij „steit nu alleen op Got".
Met Ruth Ketelbueter, Henrick Bilmeker en Jan in de Veelle is hij tweemaal bij Heer Henrick geweest. Op de wederdoop wil hij sterven. Peter Jorskens heeft hij horen zeggen dat hij ook was herdoopt. Hij is er getuige van geweest dat Dierik de rentmeester, in de kelder van zijn woning, uit het boekje las, dat uit Amsterdam is gekomen. Hij heeft gehoord „dat een roep koemen soelde ende denen roepe solden sy volgen, maer van de aenslaech" weet hij niet af.
Nota. Jan is onderricht, herriep en heeft genade begeerd... Is onthoofd op 4 Februari 1535.

V. **Henryc van Daelhem,** schoenmaker. Onderzoek van 1 Febr. 1535. — Is herdoopt door Her Henrick, ten huize van Jan van Genck junior, drie weken vóór des dopers vuurdood.

VI. **Mathys Spangemecker.** Onderzoek van 23 Januari en volgende dagen. „Sonder pyne" (marteling). — Hij bekent met zijn verstand niet te begrijpen dat in het sacrament des altaars waarachtig vlees en bloed van Jezus Christus aanwezig zijn. Is gedoopt door Her Henrick op de zolder, ten huize van Jan van Genck junior, vóór „sinte Gieliss daech" (11 Juli).

VII. **Jan van Nijen,** van Linde, bakker. Onderzoek, zonder marteling, van 31 Januari en volgende dagen. — Is herdoopt, een of twee dagen vóór Kerstmis, des avonds tussen zeven en acht uur, op de zolder in het huis van Ruth Ketelbueter, door Jan Smeitgen. In de tegenwoordigheid van Ruth en zijn vrouw, Jan van Genck's zoon Frans, Heyn en Jacob Bilmeker en (niet beter te weten) de vrouw „in die Starre". Voorts van de vrouw van Smeitgen en van zekeren Lanckman en vrouw. Deze laatste en Heyn Bilmeker zijn toen tegelijk, met nog anderen, herdoopt. De dooper hield hun voor dat zij aan het heilig sacrament, het vagevuur „ende voele andere stucken" geen geloof behoefden te schenken. Hij vertelt van de broederschap der herdoopten en van hun groet: *Goitz vreden is met uch!* en het antwoord: *Amen!*

VIII. **Philip Meutzemeker.** Onderzoek van 5 Februari 1535, zonder foltering. — Is herdoopt door Her Heyndrick, een maand vóór diens vuurdood, in het huis van J. van Genck, des namiddags in de kamer beneden. Getuigen van dezen wederdoop waren: Jan van Genck de oude en de jonge en hun vrouwen, Smeitgens huisvrouw en Geert, Dickhuydtszoon, welke laatste toen ook herdoopt is. Hij ontving hiertoe onderricht van Steven Mistsmeker. En door Wilhem Moulen Jacopssoen kwam hij bij van .Genck. Steven heeft hij horen zeggen dat hij zijn zoon zou opwekken zich te laten herdopen, zodra in Tricht iemand kwam, die de wederdoop bediende. Eerder zou hij er zijn zoon, een dronkaard, niet van spreken.

IX. **Heynrick Tymmerman**. Onderzoek van 5 Februari 1535. — Is herdoopt door Her Heyndrick, acht dagen vóór diens dood.

X. **Michiel Geldoff,** barbier. Onderzoek van 5 Februari 1535, — Is herdoopt door Jan Smetgen, acht dagen vóór Kerstmis, ten huize van R. Ketelbueter, op de zolder, des avonds om zes uur. Mede zijn toen herdoopt: zijn zuster Elisabeth, de vrouw van Frans van Genck — tevoren ontving deze Frans daar ook de wederdoop — en zijn vrouw Marie uit Schimmert, de dochter van Steven Scruers. Zijn zwager Frans van Genck heeft hem daar en daartoe gebracht. R. Ketelbueter en vrouw waren er bij en („op syn besten") de vrouw van Mathis Spangemeker.

XI. **Servoes Fuegen.** Onderzoek van 3 Februari en volgende dagen. — Is herdoopt, ten huize van de rentmeester Dierick, door Smetgen. Een priester, Her Ghilis, was daarbij tegenwoordig. Alsook: Servaes Swaelen, de gastheer en zijn vrouw, R. Ketelbueter en vrouw, L. Ketelbueter en anderen. Des avonds tussen zeven en acht uur, in de kelder, Ook werden toen herdoopt de dienstmaagd van de rentmeester en Peter van Bossenhoeven. De dooper preekte over de tekst van Marcus 16: 16. En hij leerde dat: „nae (naar) de tenoer (inhoud) der heylige scrifft", het geloof moest voorafgaan Op dit geloof heeft Servaes zich laten herdoopen.

XIII. **Heynrick Bylmeker.** Onderzoek van 30 Januari en volg. dagen. — Is herdoopt ten huize van Ruth Ketelbueter op de zolder, een maand geleden. De doper was Smetgen. Aanwezig waren de bakker „aen die malt moeten" — deze is de eerste, die de wederdoop ontving — de vrouw van R. Ketelbueter en drie andere, hem onbekende, vrouwen.

XIV. **Franschoys Bepen** (Francois van Ludiek), de hellebaardier te Wyck. Onderzoek van de eersten Februari en volg. dagen. — Is door Her Heyndrick herdoopt, ten huize van Jan van Genck junior, op St. Lauwerensdag (10 Aug.) 's morgens tien uur. Aanwezig waren: de gastheer, Hery Schoenmeker, die hem daar had gebracht, en zijn broeder, en zekere Berna de Tendu (van Luik), die zijn „diender" is geweest, „woenende in St. Nicolaes kerspell tot Ludiek, die gevlouwen (gevlucht) is doen hy belyder gevangen waert". Ruth Ketelbueter heeft hem (Repen) eens gebracht in een huis op de Houtmarkt, waar een boekje werd gelezen. De knecht van Jan Berne heeft indertijd tot hem gezegd: „Mich bedunekt dat ons affvalt, want ghy by ons nyet en compt, onser is mer dan hondert ende hondert van onsser secte die herdoupt syn".

XV. **Ruth Ketelbueter.** Onderzoek van 29 Januari en volg. dagen. — Erkent herdoopt te zijn, kort na Sint Jacobsdag (25 Juli), ten huize van Jan van Genck junior, op de zolder. Met hem zijn tegelijk gedoopt: Jan in de Veile, lakenwever, Pitswegge (alias Bloemendael), een knecht van Berne, die Joers Spangemekers dochter tot vrouw heeft, de huisvrouw van Gherken Goltsmetz in de Nieuwstraat. Aleer Her Heyndrick doopte, hield hij een sermoen. De doper doopte met water en gebruikte de gewone formule. En hij leerde dat zij niet zalig zouden worden, tenzij zij werden herdoopt. Merten Spangemeker heeft hem in het Lavoer 1) gebracht, alwaar hij de Bijbel hoorde lezen.

Wij besluiten onze rij van vermeldenswaardige of typische nieuwgezinden met de aanwijzing van **Steven Mutsemeker,** die wel „seer groefliken besmet is metter der falsen secten". Naar Stevens' mening is er in heel Triecht [Maastricht] geen priester, die

het woord Gods goed verkondigt, uitgezonderd alleen Broeder Engel van de Augustijnen. Veel heeft hij op de heiligen te zeggen en hij spot met dezulken, die voor hun eer opkomen. De getuige Mey Drees vertelt dat Steven, geheel „tegen haren dank", telkens bij haar man kwam praten. Zij deed al haar best om hem uit huis te houden. Maar Steven bespotte haar en noemde haar met andere, die verre bleven, „verarmde off vertuyvelde mynschen!" Aan haar man, Drees van Merssen, wilde hij uit zijn boek de waarheid uitleggen. Ook Stevens zoon Peter wordt een ketter geacht. Op Sint Livertsdag is deze Peter, omstreeks zeven uur in de avond, met een langen degen in de arm verwond. En de gekwetste heeft op zijn beurt de dader, zekeren Reinier, die „van de tymerleden lueb", via de Munt, huiswaarts ging, aan het hoofd getroffen.
Dit duel nu scheen verband te houden met het geloof. Want een andere getuige vertelt terstond, in samenhang met deze verwonding, dat hij Peter heeft horen zeggen („doen der man gebrant waert"): Wat kunnen de heiligen daaraan doen „off ick eynen roick mier versliten sal dan hy gedoen heft!" De heiligen waren maar hout! Voorts heeft deze getuige nog vernomen dat Steven Mutsemeker, de vader, „eyn wanden opiersten sold syn" der Lutheranen. Dit kan waar zijn. Althans einde Januari 1535 heeft men in een nacht ijverig naar hem gezocht.
En de martelaren **Bartholomeus van de Berge,** molenaar te Dicteren **Mathys Spangemeker en Philip Mutsemeker hebben,** in hun laatste verhoor, de naam van Steven genoemd. Op de lijst van uitgeweken **Wederdopers** vinden wij hem vermeld als „Steven Tzielen, moetzestricker".

Heyn Bisman en Heyn Tymmerman, geëxecuteerd 1535 te Maastricht en Amsterdam

… Wij horen van **Heyn Bisman**, later terechtgesteld, en ook van Daniël Scruers. Deze laatste maakt het al heel erg. Hij wilde wel „dat allen die paepen by de anderen geknoecht weren ende legen inden neer achter de augustinen. Inde dat alle die genen die die paepen lieff hedden by hoen legen, ende hedde hondert droisen 2) ende pestilencien" ... In dezelfde straat stond ook het huis van **Heyn Tymmerman**, die de zesde Februari 1535 om het geloof is geëxecuteerd. [te Maastricht]

Aangaande de pas vermelden **Heyn Bisman** legt zijn eigen moeder voor het laaggerecht getuigenis af. Zij noemt Jan en Lentgen (Leonard) Ketelbueter als de verleiders van haar zoon. Om hem is zij zeer bedroefd geweest „ende heet sich des jemerlich voir j ans ende lentgens huyssche beclaegt Doch doer bidden ende middel van haren vrunden heet si haeren soen wederomme op ten rechten wech bracht, des si got almechtich loefft ende danckt".
In hetzelfde verhoor (3 September 1534) komt uit dat deze gebroeders Ketelbueter al jaren lang propagandisten zijn voor de nieuwe gedachten. Het blijkt ook dat Leonard zijn broeder Jan hierin is voorgegaan En van dezen Jan horen wij onder meer dat hij tot de getuige Lenss Segens in de Royestraat heeft gezegd: „Siet lens wanne dat ghi messe gehort hebt, soe hebt ghi eijnen misseganck gegangen, ende wanneer dat ghi eynen roesencrans in ur hant hebt, soe livert ghi onssen Heren got dat gebeth met de getael over, gelick off onsse Heer got eyn koipman weir".
Toen iemand aan Jan Ketelbueter vroeg, hoe lang hij zijn nieuwe overtuiging al had, heeft hij de vrager geantwoord („slaende sin heut (= hoofd) daelwartz"): „Het sal baldt int openbaer sin".

Welnu, tot de vele bezoekers in het huis van Jan Ketelbueter, die de „schoele van dese luythersse secte op hilt" (ontvangt), behoort onze Heyn Bisman. En ook in diens eigen huis, ,,beneden in die begartstroet", worden bijeenkomsten gehouden. Als bezoekers van deze worden tal van mensen, voor het laaggerecht, met namen genoemd. Gertruijth Bisman, de moeder, heeft dan ook wat vroeg geroemd in de bekering van haar zoon.
Als een goed leerling van Jan Ketelbueter heeft Heyn aan Tryn, Jan Levens' huisvrouw, gezegd: „misse dat weir missdediger". En Heyn's vrouw, Meynt geheten, verweet aan deze Tryn nog, „dat sy noet haeren pater noster te recht gesprocken en hedde, ende ouch noet misse te recht gehoirt en hedde". Heyn Bisman is bevriend met Peter Thyss, de knecht van de smid op de Houtmarkt, die onlangs, toen het heilig sacrament er werd gedragen, daaraan „egheyn reverentie en thoende".
Tweemaal is ook Hieronimus, Nelen Buedelmackers zoon, in Heyn's huis gekomen. Maar daarna bleef hij weg: zijn vrouw en moeder waren er tegen. En Hieronimus, die tevoren een Luthers boekje had gekregen van Lysken Ketelbueter, moest van deze het verwijt horen: „Wat ist dan, suldt ghy daeromme laeten, soe en hebt ghy de rechten geyst neit!" Later zijn Heyn en zijn vrouw, zooals ook Lysken en anderen, gevlucht.
In de stad teruggekeerd, moet Heyn (volgens het verhoor van 28 October 1534) hebben gezegd „dat he genaede begherden".
Maar te Maastricht blijft hij niet. Met Jan van Genck en zes andere Wederdopers sterft Heyn Bisman, op 6 Maart 1535, in **Amsterdam** de martelaarsdood. Misschien was hij daar via Antwerpen gekomen.

Zie voor een uitvoerige beschrijving: HET PROTESTANTISME IN HET BISDOM LUIK EN VOORAL TE MAASTRICHT. 1505-1557. DS. W. BAX. www.theologienet.nl

Bladzijde 38 Van Braght

7. Martelaren Zierikzee 8 september 1536.

Pieter Gerritsz.
Pieter Jorisz.
Pieter Leydekker.
Janneke Mens. (=Melchiorsdochter)

Op Sint Margarieten dag, 's morgens heeft de Baljuw te Zierikzee 3 broeders en een zuster genaamd Pieter Gerritsz. Pieter Jorisz. Pieter Leydekker. Janneke Mens gevangen genomen, die hij half gekleed meenamen en hen zette op Den Steen. Daar hebben zij 7 weken gevangen gezeten en wilden door geen lijden, noch aangedane ellenden afwijken. Als ze nu geëxamineerd of onderzocht werden en men hen veel menselijke inzettingen voorstelde die zij met Gods Woord zochten af te weren, zei de burgemeester: wij achten uw Woord Gods niet, maar wij houden ons aan des keizers Mandament [bevelschrift] en allen die iets daartegen doen zullen wij bespottelijk uitroeien.
Zij antwoordden: heer burgemeester, daarmee betoont gij u te willen wezen een voorstander van het Babelsrijk en van Bel, omdat u hier op aarde wel enige beloning ontvangt, maar hierna met de Antichrist en het gekroonde Beest de eeuwige verdoemenis in de vurige poel ontvangt.
Toen werden ze op de pijnbank gelegd; (hoewel zij burgers waren, tegen de privilege) doch ze hebben niet willen afstaan al werden ze gepijnigd dat er bloed bij de voeten uitliep. Maar hun betrouwen en roepen was in alles tot God. Na het beëindigen werden ze weer boven gebracht daar zij elkaar met Gods Woord getroost hebben.
Eindelijk zijn ze de 4e september ter dood veroordeeld. Men bracht hen gebonden op de stellage. Niettemin zijn ze vrijmoedig en ootmoedig als lammetjes van Christus voortgetreden en hebben ten laatste neerknielde gezegd met Stefanus: *Heere Jezus in Uw handen ontvang onze geest.* En zijn samen in korte stond onthoofd, hun lichamen verbrand en de hoofden op staken gesteld. Alzo hebben deze hun offerande gedaan.

Blaupot-Ten Cate voegt hieraan toe:

Ook omtrent *Zeeland* vinden wij uit dezen tijd berichten bij TE WATER, te meer belangrijk, omdat zij ons tevens met enige Doopsgezinde leraars vóór MENNO bekend maken. **AJRIAEN AERSEN**, een wever, vroeger woonachtig te Schiedam, bad zich hier laten herdopen 'door **GERRIT VAN BENSCHOP**, en vele herdopers en leraars bij zich gehuisvest-, waarom hij in 1536 te *Zierikzee* werd onthoofd, met verbeurdverklaring zijner goederen. Dit zelfde lot trof insgelijks te Zierikzee, in 1536, een PIETER GERRITSE, geboren te Enkhuizen, in 1534 herdoopt door LEENAART van ANTWERPEN; een ADRIAAN JORISSE, van Brouwershaven, door dezelfde Leenaart enige maanden te voren herdoopt; een JAN JANSZE, van Tongelen, in 1535 door DAMUS gedoopt te Middelburg, en een JANNEKE MELCHIOR SIMONSE van Brielle, en daar in 1534 herdoopt door CORNELIS PIETERSE.

"Als beschuldiging werd tegen hen ingebracht: hun herdoop, kwaad gevoelen van het heilig sacrament des altaars en van de inzettingen der Catholieke Christenkerk; maar geen oproerigheid. Door VAN BRAGHT, die echter hun namen niet juist opgeeft, wordt er bijgevoegd, dat zij alle menselijke inzettingen trachtten te weerleggen door Gods Woord, maar van de burgemeester tot antwoord kregen: "wij achten uw Woord Gods

niet, maar houden ons aan des keizers mandement, en allen, die daar iets tegen doen zullen, zullen wij spottelijk uitroeien." Ofschoon zij burgers waren, werden zij, tegen de privilegiën, eerst wreed gepijnigd, zodat het bloed hen bij de voeten neerliep, maar zij troostten elkander met de Heilige Schrift en ondergingen kloekmoedig de marteldood". Geen revolutionair gedrag.

8. Martelaren te MIDDELBURG. Jan Everts; MARcus CORNELISZN; JERONIMUS JANSZ.

Te *Middelburg* werd, in 1635, ter dood gebracht **JAN EVERTS** van Deventer, in 1534, te 's Gravenhage, herdoopt door MEVNART, een bisschop onder die secte, wellicht, volgens gissing van TE WATER, dezelfde als Meindert van Embden of MOOIAAS MEINDERT van *Blesdijk*, de schoonzoon van JORIS.

JAN EVERTS bekende verder, dat zijn vrouw, ongeveer een half jaar geleden, door Obbe van *Leeuwarden* (OBBE PHILIPS) te Delft herdoopt was. Hij was gedurende vier jaren niet ter biecht of sacrament geweest; geloofde niet, dat God zelf in het sacrament des altaar tegenwoordig was, maar dat dit alleen genuttigd werd ter gedachtenis aan het lijden en de dood onzes Heeren; geloofde ook niet, dat de Heere vlees en bloed van MARIA ontvangen had. De inzettingen van de Roomse kerk achtte hij niet. Die hij van zijn secte te Amsterdam had zien ter dood brengen, waren Christelijk en als Christenmensen gestorven. Gevraagd, of hij zijn stellingen wilde herroepen, als hem genade geschonken werd, weigerde hij dit.

In ditzelfde jaar werd te *Middelburg* onthoofd **MARcus CORNELISZN** van West-Capelle in Vlaanderen. Deze was geweest ten huize van JAN PIETERS, waar een herdoper was, genaamd DAMUS, die uit Holland kwam en het voornemen openbaarde, dat sommigen enige steden in Holland, namelijk Amsterdam en enige plaatsen in Waterland, wilden innemen, begerende, dat zij mede zouden komen om het getal te vermeerderen. Maar noch hij, noch anderen, *daar tegenwoordig*, hadden hierin toegestemd.

Wij zien hier hij de gemelde DAMUS, naar ik gis dezelfde als Damas JACOBS van *Leyden*, die in 1539 benevens vele anderen te Delft werd ter dood gebracht, enige overeenkomst tussen de Doopsgezinden en Wederdopers. Want DAMUS is klaarblijkelijk niet zuiver Doopsgezind geweest. Maar die overeenkomst kon toen onmogelijk uitblijven, en gaf veel aanleiding tot het gevoelen, dat zij geheel dezelfde waren; even als er toen ook tussen de Luthersen en Doopsgezinden veel overeenkomst bestond.

Van dit laatste vinden wij mede te *Middelburg* een voorbeeld in 1536. JAN PIETERS werd beschuldigd, dal hij de boeken van LUTHER las, en bekende, wel te weten, dat de buren van hem zeiden, hoe kwalijk hij deed, met mensen te ontvangen, die suspect waren van de Lutherie. Daarom had hij zulks dan ook aan zijn vrouw, CORNELIA WOUTERS, verboden. Zij schijnt hem echter niet gehoorzaamd te hebben, en werd daarom in ditzelfde jaar met het zwaard gerecht, terwijl hij zelf voor de tijd van 50 jaren werd gebannen, omdat hij Wederdopers had geherbergd, zonder ze aan te brengen bij de Officier.

Om deze zelfde reden werd ook **JERONIMUS JANSZ**. gegeseld en verbannen.

... Uit de reeds aangehaalde stukken, voorhanden op het stedelijk archief te *Middelburg,* zou men opmaken, dat zich ook aldaar reeds vóór 1636 Doopsgezinden hebben bevonden. Zeer aanmerkelijk schijnt hun aanhang toegenomen te zijn na 1550; men klaagde althans in 1561 en 1569 over verscheidene kooplieden, waaronder ook buitenlandse personen, die hun gevoelens waren toegedaan.

Toen de Spaanse veldheer MONDRAGON de stad, in 1574, aan de prins van *Oranje* moest overgeven, ontstond er wel enige verademing voor hen, maar toch is tevens bekend genoeg, dat zij in 1577, 1578 en later niet weinig moeilijkheden moesten ondervinden van de zijde der Hervormden. BOOTHAMER is terecht van oordeel, dat deze moeilijkheden de aanwas en bloei der gemeente zeer hebben tegengehouden, daar ze sommigen afschrikten om naar Middelburg te trekken, en anderen vandaar deden verhuizen. Wij zullen hierop terugkomen, als wij meer bijzonder van prins WLLLEM van *Oranje, de* groten beschermheer der Doopsgezinden, spreken. Alleen willen wij hier nog melding maken van enige stukken op het stedelijk archief, omdat men door dezelve enig denkbeeld van het getal der Doopsgezinden aldaar verkrijgen kan.

Bij een stads-resolutie tot admissie van Doopsgezinden, om poorters en burgers binnen Middelburg te wezen, vindt men een lijst van 82 mannelijke leden. En bij een rekwest van de vier gilden treft men *tot den tegenwoordigen jare 1773, twee deden in folio,* behelzende zulk een volledig bericht, als ergens van een Doopsgezinde gemeente bestaat. Het werd mij verstrekt door tussenkomst van Ds. I. H. CRAHEB, gelijk ook een ander manuscript: *Handelingen, Besturingen, en Tegenwoordige Staat der Doopsg. gem. binnen* ***Vlisingen*** door I. CUPERDS en JAN DE LOOS, 1757, waaruit blijkt, dat er reeds in 1587 een **Doopsgezinde gemeente te *Vlissingen*** is geweest, zonder dat er evenwel van die tijd meldenswaardige bijzonderheden bekend zijn.

Uit een manuscript van de eerw. BOOTHAMER, leraar te Middelburg, getiteld: *Alg. Geschiedenis van de Doopsgezinde gemeente te Middelburg, uit de boeken en geschriften der Kerkckamer berustende. Zie ook:* Zie J.W. TE WATER, bl. 10 enz.; uit *het Register Crimineel der stad Middelburg,* van 1936—1585. Reformatie van Zeeland, blz. 7. 8. Brandt Hist. Ref. deel 1, blz 133. Blaupot ten Cate: "Geschiedenis der Doopsgezinden in Friesland" (1839) "**Geschiedenis der Doopsgezinden in Holland, Zeeland en Utrecht (1847)**

9. Kampen, 1535. Ghele HAme; Michiel; Peter Jans

Op 15 februari 1535 vier wederdopers werden geëxecuteerd door onthoofding. De namen van twee van hen waren:
Ghele Hame. Ghele herriep voor zijn executie.
en **Michiel.**

Op 14 juni 1540, **Peter Jans** werd uitgevoerd door onthoofding.
… Over het algemeen echter was de rust hersteld en hielden ook zij, die in 1534 en 1535 tot de rondtrekkenden behoord hadden, zich kalm. Met tal van moeilijkheden hadden echter de ambtenaren der ***Justitie te Kampen***, wanneer zij in de verschillende kwartieren onderzoek naar de ketterij moesten doen. Hier weigerde de plaatselijke rechter op grond van privilegiën hen toe te laten, elders werden zij door een paar brutalen uit de bevolking gescholden of bedreigd.

Inquisiteur

Nicolaas de Castro was Kanunnik van de St. Janskerk te Utrecht. In 1559 werd hij aangewezen als eerste Bisschop van Middelburg, tevens als Abt van de toen vacerende Abdij. In 1562 werd hij te Mechelen door Kardinaal Granvelle gewijd, en den 3de Januari 1563 te Middelburg ingehaald, waar hij in 1574 stierf.

Zijn arbeid als geloofsrechter is in deze landen niet onbelangrijk geweest. In 1550 is hij te Alkmaar gekomen, om Cornelis Cooltuin te vangen, die echter gevloden was.

De 22ste Juni 1560 kwam hij te **Kampen** en bood aldaar den Raad der stad zijn diensten aan ter uitroeiing der ketterijen. Nadat hij en de Secretaris, die hem vergezelde, de raadsvergadering had verlaten, werd over de zaak gehandeld, doch er werd besloten, onder dankbetuiging voor het aanbod, *van de diensten des Inquisiteurs geen gebruik te maken,* aangezien de mandementen des Konings tot nog toe door den Raad zelf met alle naarstigheid waren uitgevoerd en verder zouden uitgevoerd.

Bron: De Martelaren DER HERVORMING IN NEDERLAND tot 1566. DOOR I. M. J. HOOG, SCHIEDAM

Bladzij 64-66

Een zeker plakkaat dat in gans West Friesland werd uitgeroepen tegen **Menno Simons** en vervolgens tegen allen die zijn leer toestonden, omtrent anno 1543.

In de Kroniek van de *Ondergang der Tyrannen en jaarlijkse geschiedenissen* worden deze woorden gelezen.

In het boek van de editie 1617 op het jaar 1543 pagina 1104, kol. 3, 2.

Omtrent deze tijd hebben de dienaren van de Antichrist een verschrikkelijk plakkaat door geheel West Friesland laten uitroepen. *Waarin alle misdadigers en doodslagers kwijtschelding van hun misdaden, des keizers genade, vrijheid van het land en daarbij 100 Karolische guldens ontvangen en te genieten krijgen, in zover zij Menno Simons aan de beulen en pijnigers in handen konden leveren,* enzovoort.

Dit plakkaat wel ingezien en aangemerkt zijnde, geeft te kennen de uitermate boosheid en tirannie van de West Friese regenten in die tijden tegen hen die het ware geloof voorstonden, of immers toegedaan waren. Alle misdadigers en doodslagers die immers naar de wetten van het land zeer zware straffen, ja de dood onderworpen waren om het gewicht van hun misdaden en doodslagen, werden hier beter gerekend dan een vroom christen, die niemand enig leed deed. Ja. hun feilen worden hem kwijtgescholden en daarboven nog een grote som geld - volgens die tijd - beloofd; alleen om een enig persoon die de ware Leer voorstond in handen van de criminele rechters over te leveren. Hoeveel te meer menen wij dan, dat hen wel beloofd zou zijn indien ze alle ware gelovigen en mitsdien de ganse kerk van God hadden kunnen uitgroeien?

Immers, wij hebben rechtvaardige oorzaak om te bedenken dat dit niet weinig op de hoofden van de waren Getuigen van Jezus in het algemeen is gedropen; te weten die zich in deze in Gewesten ophielden. Waarvan ook op de rechte plaats nog aanwijzing zal gedaan worden, hoe gans ongenadig dat de overheden daar, door het aandrijven van sommige geestelijk genoemde personen, met de onnozele en weerloze schaapjes van de kudde van Christus hebben gehandeld.

10. TWAALF PERSONEN, MANNEN EN VROUWEN, VERBRAND EN ONTHOOFD VANWEGE HET GETUIGENIS VAN JEZUS CHRISTUS; IN VUCHT, BIJ 'S HERTOGENBOSCH, 1538

(Gekopieerd van bepaalde zeer oude getuigenissen)

In het jaar 1538, in augustus, werden in de stad tien of zeventien mannen en vrouwen aangehouden, van wie gezegd werd dat ze waren herdoopt, allemaal nederige (of arme) mensen, enz., Behalve een goudsmid, die onder het nummer, wiens naam was **Paulus Van Druynen,** en die werd gezegd dat hij hun leraar was.
Deze Paul, samen met drie andere mannen, werd levend gewurgd en verbrand, op een schavot in **Vucht,** op 9 september.
De andere drie werden genoemd: **Michael Stevens van Oosterout, een pottenbakker; Jan Block van Gent, een linnenwever; en Adraen van 's Gravenhage, ook een linnenwever.**
Er werd een touw in de mond van elk touw vastgemaakt dat ze niet mochten spreken of hardop roepen.
Twee Minnebroeders en twee Predikheren waren ook aanwezig, die veel wilden zeggen, en een kruisbeeld wilden laten zien; maar zij wilden er niet naar kijken, zeggend dat zij God in hun hart hadden, en daarom geen hout of steen zouden aanbidden; ze baden ook voor degenen die hen ter dood brachten, en zeiden *dat de dienaar niet beter was dan zijn Meester*, en dat ze gewillig in Zijn Naam stierven, maar niet naar de monniken wilden luisteren.
Het proces werd uitgevoerd door een commissaris van de rechtbank, genaamd Mr. Adriaen van der Grave een licentiaat in beide wetten. Hij had een man bij zich van de voornoemde sekte, wiens schuld was vergeven (waarschijnlijk een afvallige), die hun woningen aanwees.
Aan die commissaris werden zeven rechters toegevoegd, die hen samen veroordeelden; namelijk: Mr Goossen van der Stege, Gijsbert Heyn en Matthis Stooters, in de ring.
De vier andere rechters waren: Hendrick Pelgrim, *alias* Ketelaer; Mr. Hendrick Luysterisan van der Stege, Heyligen-geest-meester en Govert Symonsz, gevangenbewaarder.
Op de elfde september, op de eerder genoemde plaats, werden drie vrouwen en één man gewurgd, waarvan werd gezegd dat ze werden herdoopt; een van hen was de vrouw van Paulus, de leraar; ook hier waren monniken aanwezig, om hen ertoe te brengen afstand te doen.
Paulus vrouw zei: "O Heer, verlicht de ogen van degenen die ons dit lijden aandoen, opdat zij mogen zien wat zij doen. Ik dank U, o God, dat Gij mij waardig acht om te lijden voor Uw Naam."
De Dominicaansprediker zei tegen een andere vrouw: "Wil je niet vasthouden aan de heilige kerk?"
Ze zei: "Ik houd me aan God, is deze heilige kerk niet genoeg voor mij?"
De Dominicaner zei toen tegen de man, Jan van Capelle: "Bidt God om je te vergeven omdat je een slecht voorbeeld voor ons hebt gesteld."
Hij antwoordde: "Ik vergiste me niet, maar handelde naar het Woord van God en het spijt me dat ik zolang in de duisternis ben geweest. Ik smeek u, burgers, lees het Evangelie en leef ernaar, verlaat uw dronkenschap, boeverij, vloeken en jezelf kruisen maken," etc.

De derde vrouw zei: "O God almachtig, leg mij niet meer op dan ik kan dragen," enz. Zo stierven zij blijmoedig.
Het voornoemde Paul en zijn vrouw hadden een kind van negen maanden, dat nog steeds niet gedoopt was; dit namen ze van de moeder in de gevangenis en doopten het. Heer Philip van Doorn, decaan van St. Jan, Postulia, echtgenote van Mr. Jan van der Stegen, en Anna, echtgenote van Mr. Goosen van der Stegen, trad op als Peters en Peter van het genoemde kind.
Ze werden allemaal ter dood gebracht
Ook werd op de veertiende september om zes uur 's ochtends **een jongeman** van de zogenoemde sekte onthoofd.

Tot nu toe stuurde het oude document ons vanuit Friesland. Vergeleken met het verslag in de *geschiedenis van den Opgang van 's Hertogenbosch, door Borre van Uytrecht,* over de personen die daarheen als gevangenen werden gebracht.
OPMERKING - Het lijkt erop dat het hele bovenstaande account is geschreven door iemand die nog niet tot het geloof was gekomen; omdat hij het ware geloof noemt van de personen die ter dood werden gebracht *een sekte;* van wiens dood hij een ooggetuige schijnt te zijn geweest; vandaar dat we dit (getuigenis) met meer zelfvertrouwen kunnen aannemen, omdat het zeker is dat de tegenstander van een overtuiging niet verfraait, maar er liever tegen spreekt.

FOL 44

10. TWAALF PERSONEN, MANNEN EN VROUWEN, VERBRAND EN ONTHOOFD VANWEGE HET GETUIGENIS VAN JEZUS CHRISTUS; IN VUCHT, BIJ 'S HERTOGENBOSCH, 1538

(Gekopieerd van bepaalde zeer oude getuigenissen)

In het jaar 1538, in augustus, werden in de stad tien of zeventien mannen en vrouwen aangehouden, van wie gezegd werd dat ze waren herdoopt, allemaal nederige (of arme) mensen, enz., Behalve een goudsmid, die onder het nummer, wiens naam was **Paulus Van Druynen,** en die werd gezegd dat hij hun leraar was.
Deze Paul, samen met drie andere mannen, werd levend gewurgd en verbrand, op een schavot in **Vucht,** op 9 september.
De andere drie werden genoemd: **Michael Stevens van Oosterout, een pottenbakker; Jan Block van Gent, een linnenwever; en Adraen van 's Gravenhage, ook een linnenwever.**

11. VAN EEN ZEKER PLAKKAAT DAT IN ENGELAND IS GEPUBLICEERD TEGEN DE ANABAPTISTEN, 1538

EN WAT DAAROP VOLGENDE GEBEURD IS TE DELFT, 1539

Zestien mannen onthoofd met het zwaard en vijftien vrouwen verdronken.
En zevenentwintig personen in 1538

"Na veelvuldige tirannie, vervolging en ter dood brengen," schrijft P. J. Twisck, "in verschillende landen en koninkrijken, tegen de christelijke kudde, werd in december 1538 ook een decreet afgekondigd tegen de gelovigen die volgens de verordening van Christus gedoopt waren, op grond van hetzelve werden zij, recht in het aangezicht van de koude winter, verbannen uit het land, en moesten vluchten waarheen ze maar konden. Zo kwam het, dat sommigen van hen vluchtten naar Nederland en naar Delft kwamen, daar werden zij bespioneerd door hun vijanden en vielen in de handen van de tirannen; en daarna veelvuldige processen, en standvastigheid in hun geloof, zij werden ter dood veroordeeld voor de waarheid, op die plaats, en op 7 januari 1539 n. Chr. ter dood gebracht. Zestien mannen werden onthoofd met het zwaard en vijftien vrouwen verdronken."

Deze zestien mannen en vijftien vrouwen, in totaal eenendertig personen, vluchtten in het jaar 1539 van Engeland naar Delft en werden daar ter dood gebracht.
In hetzelfde jaar, zijn voor de ware belijdenis van Jezus Christus, zevenentwintig personen die daar een jaar eerder zijn omgekomen, namelijk, na 1538. Dezen moeten duidelijk en in positieve zin onderscheiden worden van andere wiens schriftelijke onderzoeken en doodvonnissen we hebben gezien; maar daar wij daarin niet voldoende licht hebben gevonden, laten wij hen voorbijgaan, bevelen haar aan God en nemen daarom afscheid van hen.

12. ANNEKEN, VAN ROTTERDAM, TER PLAATS GEDOOD, 1539

Anneke Esaiasdr. (ca. 1509-1539) in: *Digitaal Vrouwenlexicon van Nederland.* URL: http://resources.huygens.knaw.nl/vrouwenlexicon/lemmata/data/Esaiasdr
Geadopteerd door: de Doopsgezinde Historische Kring. Els Kloek

Anneke ESAIASDR, (Jesaja's dochter) vooral bekend als **Anneke Jans** of **Anneke van Rotterdam** (geb. Brielle ca. 1509 – gest. Rotterdam 24-1-1539), op beschuldiging van ketterij veroordeeld tot de verdrinkingsdood. Zij trouwde vóór juni 1534 in **Brielle** met **Arent Jansz. van der Lint**, barbier. Uit dit huwelijk werd ten minste 1 zoon geboren.

Over de afkomst van Anneke Esaiasdr., alias Anneke Jans, is niets bekend. Waarschijnlijk waren haar ouders gegoede ingezetenen van Brielle, en zeker is dat zij daar in 1534 met haar echtgenoot Arent Jansz. woonde in de Cappoenstraat (tegenwoordig Voorstraat). Begin dat jaar lieten Anneke en Arent zich in hun huis herdopen door Meindert van Emden, een volgeling van David Jorisz. Het was het jaar waarin Jan Beukelsz. van Leiden zijn doperse koninkrijk in Münster had gesticht en sympathisanten werden opgeroepen om de stad gewapenderhand te verdedigen. Op tal van plaatsen in Holland kwamen zij onder verdenking te staan, en velen moesten vluchten.
Waarschijnlijk is Anneke Jans in 1536 haar man nagereisd die al vanaf juni 1534 als vluchteling in Londen zat, en is zij de vrouw in Delft geweest bij wie David Jorisz. in het jaar 1536 inwoonde en op wie hij verliefd werd terwijl haar echtgenoot afwezig was. In zijn biografie, vermoedelijk een autobiografie, wordt verhaald hoe hij en de vrouw tot God baden om hulp tegen de vleselijke verleidingen (Packull, 338; Waite, 68). Vermoedelijk is Anneke Jans ook de vrouw geweest die David Jorisz. in een brief aanspoorde om gehoor te geven aan zijn roeping en zijn denkbeelden te verkondigen. Ook zou zij gedeeltelijk zijn geschriften hebben gefinancierd.
In december 1538 keerde Anneke Jans in gezelschap van een Leuvense geloofsgenote terug uit Londen, om te Delft enige zaken te verrichten – waarschijnlijk omdat zij daar David Jorisz. wilde ontmoeten. In Rotterdam werden zij opgepakt toen zij op de boot naar Delft wilden stappen. Vlak daarvoor hadden zij op de wagen van IJsselmonde naar Rotterdam geestelijke liedjes gezongen. Een man uit Brielle herkende haar en gaf haar aan. Na enkele verhoren werd zij op 23 januari 1539 veroordeeld en de volgende dag, samen met haar reisgenote, door verdrinking ter dood gebracht bij de Delftse Poort. Zij werd begraven in de ongewijde grond van het Rode Zand bij Rotterdam. Waarschijnlijk door haar bekentenis werden nog datzelfde jaar ***27 dopers in Delft ter dood veroordeeld,*** waaronder **Marietje Jan de Gortersdr.,** de moeder van David Jorisz.

Reputatie
Een aangrijpend element in het verhaal van de dood van Anneke Jans is de aanwezigheid van haar veertien maanden oude zoontje, Esaias van der Lint. Op weg naar haar dood zou zij de omstanders hebben gevraagd of iemand de zorg voor dit kind op zich wilde nemen. Een andere versie van het verhaal wil dat zij het kind in een korfje, samen met wat geld en haar geestelijk testament, op het dak van een pothuis had gelegd. Uiteindelijk was een bakkersknecht, zelf vader van zes kinderen die hij nauwelijks kon voeden, bereid het kind onder zijn hoede te nemen. Niet lang hierna raakte de knecht in goede doen. Hij opende een brouwerij en kon zijn kinderen, inclusief zijn aangenomen zoon, later een groot fortuin nalaten. De zoon van Anneke Jans bracht het zelfs tot burgemeester van Rotterdam, later tot ontvanger van Rotterdam vanwege de Staten van Holland en West-Friesland, en verkeerde in hoge kringen – zo was hij bevriend met Oldenbarnevelt. In schril contrast hiermee staat het lot van de man uit Brielle die Anneke Jans had verraden: één variant van het verhaal is dat hij in het gedrang van toeschouwers rond Annekes dood door een bruggetje zakte en verdronk, een andere variant is dat zijn huis afbrandde en hij tot grote armoede verviel. Dat Esaias van der Lint in 1602 vanwege een faillissement Rotterdam moest verlaten, wordt in deze opmerkelijke vergelijking meestal niet vermeld (Engelbrecht 41-42).
Anneke Jans is vooral bekend vanwege het geestelijk testament dat zij haar zoon naliet en vanwege het door haar geschreven Bazuinlied. Het testament heeft zij waarschijnlijk vlak voor haar dood in de gevangenis geschreven. Het document opent met de woorden ‘Hoort mijn zoon de onderwijzinge van uw moeder, opent uw oren om te horen de reden van mijn mond. Ziet, ik ga heden de weg van de profeten, apostelen en martelaren, en drink de kelk, die zij allen gedronken hebben.’ Zij roept hem op om de smalle weg te volgen en het Koninkrijk Gods te zoeken onder de armen en verworpenen. Het Bazuinlied, dat zij rond 1536 moet hebben geschreven, is strijdbaarder van toon: de zevende bazuin zal spoedig klinken, de tijd van vergelding is nabij. Beide teksten heeft David Jorisz. nog in het jaar van Annekes dood laten uitgeven, samen met een brief van hemzelf over de geloofsvervolgingen in Delft. Het testament dook niet veel later ook in liedvorm op.
In de ***Doperse martyrologie*** is het testament van Anneke Jans bekend geworden dankzij het feit dat het al in 1562 werd opgenomen in de eerste druk van het doopsgezinde *Offer des Heeren*. Details over haar arrestatie en vonnis, inclusief het verhaal van de bakkersknecht die zich over haar zoon ontfermde, werden voor het eerst vermeld in de *Martelaarspiegel* van Van Braght (1685). De documenten, waaronder een brief van Anneke Jans aan David Jorisz., had Van Braght toegestuurd gekregen van de kleinzoon van Esaias van der Lint.
Over de dood van Anneke Jans en haar afscheid van haar kind zijn verscheidene gedichten en een historische roman geschreven. Onder kerkhistorici speelt nog altijd de vraag of haar dood wel thuishoort in de doopsgezinde martelaarstraditie; als aanhangster van David Jorisz. hoorde zij immers bij de chiliastische variant waarmee de menisten juist hebben gebroken. Ook over haar testament en haar Bazuinlied zijn de meningen verdeeld. Vos en Ten Boom kwalificeren haar teksten als hysterisch of geëxalteerd, Packull betoogt dat haar teksten juist een afspiegeling zijn van de ontwikkeling die het vroege doperdom toen in de Nederlanden doormaakte, en Lowry ***veronderstelt dat Anneke Jans tussen 1536 en 1539 afstand had genomen van de radicale weg die David Jorisz. was ingeslagen.***
Naslagwerken: BLGNP; Mennonite Encyclopedia.

Fol 49 Van Braght
Het volgende is het Testament dat Anna van Rotterdam wat zij op 24 januari aan haar zoon Jesaja toonde; AD 1539, om negen uur 's morgens, terwijl ze zich voorbereidde om te sterven voor de Naam en het getuigenis van Jezus en afscheid nam van haar zoon in Rotterdam.

Esaias, ontvang je testament.

"Mijn zoon, luister naar het onderricht van je moeder, open je oren om de woorden van mijn mond te horen. Zie, ik ga vandaag de weg van de profeten, apostelen en martelaren, en drink van de beker waarvan zij allen hebben gedronken Mattheus 20:23 Ik ga, zeg ik, de weg die Christus Jezus, het eeuwige Woord van de Vader, vol van genade en waarheid, de Herder van de schapen, die het Leven Zelf is, Die door Zichzelf en niet door een ander heeft gewandeld, en wie moest deze Kelk drinken, zoals Hij zei: 'Ik heb een beker te drinken en een doop om mee gedoopt te worden, en hoe benauwd is het Mij totdat het volbracht is! '

Nadat Hij er doorheen is gegaan, roept Hij Zijn schapen en Zijn schapen horen Zijn stem en volgen Hem overal waar Hij gaat, want dit is de weg naar de ware Fontein. Johannes 10:27; 4:14. Deze weg werd afgelegd door de koninklijke priesters die kwamen van het opgaan van de zon, zoals we in Openbaring lezen, en zijn ingegaan in de tijden der eeuwigheden en moesten van deze beker drinken. ' I Petrus 2: 9. Deze weg werd vertreden door de doden liggend onder het altaar, die roepen en zeiden: *Heere, almachtige God, wanneer wilt Gij het vergoten bloed wreken*?

Witte klederen werden hun gegeven en hen werd geantwoord: *Wacht nog een kleine tijd, tot het aantal van uw broeders dat nog moet worden gedood voor het getuigenis van Jezus, vervuld wordt.* Openbaring 6: 9-11 Deze dronken ook uit de beker en zijn opgenomen hierboven om de eeuwige, heilige sabbat des Heeren te houden.

Dit is de weg waarop de vierentwintig ouderlingen wandelden, die voor de troon van God stonden en hun kronen en harpen voor de troon van het Lam wierpen, op hun aangezichten neervallend, en zeggend: *Heere, U alleen zijn lof, glorie, macht en kracht, die het bloed van Uw dienaren en dienaren zal wreken, en die door U de overwinning behalen. Groot zij Uw naam, de Almachtige, die was en is en die zal komen.* Openb. 4: 8, 10.

Zo wandelden ook zij, die door de Heere waren getekend en het merkteken *Thau* op hun voorhoofden ontvingen (Ezechiël 9: 6), die uit alle volken der mensen werden gekozen, werden niet verontreinigd door vrouwen (versta dit), en die het Lam volgen waar Hij ook heengaat. Openbaring 14: 4.

Zie, al deze moesten drinken van de beker van bitterheid; ook allen moeten dit doen, die nog steeds het aantal en de vervulling moeten voltooien van Sion, de bruid van het Lam, het nieuwe Jeruzalem dat uit de hemel neerdaalt (Openbaring 21: 2), de stad en troon van God, waarin de glorie van de grote Koning zal worden gezien, wanneer het Loofhuttenfeest zal worden gehouden en gevierd in de Hoogtijd-dagen van eeuwige rust en vreugde. Zach. 14:16.

Zie, al deze konden dit niet bereiken zonder eerst het oordeel en de kastijding in hun vlees te ondergaan, want Christus Jezus, de eeuwige Waarheid, was de Eerste, toen er staat geschreven: 'Het Lam dat geslacht is van den beginne de wereld.' Openbaring 13: 8. Zo komt Paulus en zegt: 'Aldus beliefde het de Vader, dat allen die Hij voorbestemde van eeuwigheid, die heeft Hij geroepen, verkoren, gerechtvaardigd en heeft ze gelijkvormig gemaakt aan het beeld van Zijn Zoon.' Romeinen 8:29, 30.

Onze gezegende Verlosser zegt ook: De knecht is niet boven zijn Heer, maar het is voldoende voor hem, dat hij is zoals zijn Heer en Meester, Mattheüs 10:24.

Ook zegt Petrus: 'De tijd is gekomen dat het oordeel van het huis van God moet beginnen: en als het eerst bij ons begint, wat zal het einde zijn van hen die het Evangelie van God niet gehoorzamen? En als de rechtvaardigen nauwelijks zalig worden, waar zullen de goddelozen en de zondaars verschijnen? ' 1 Pet. 4:17, 18.

Lees ook in Spreuken (11:31): 'Ziet, de rechtvaardige zal vergolden worden op aarde, veel meer de goddelozen en de zondaren.'

Zie, mijn zoon, hier kunt u horen dat niemand tot het leven kan komen, behalve door deze weg. Kom daarom binnen door de enge poort, ontvang de tuchtiging en onderricht des Heeren, buig uw schouders onder Zijn juk en draag het met vreugde van uw jeugd, met dankzegging, vreugde en eer; want Hij aanvaardt of ontvangt geen zoon, die Hij niet kastijdt. Hebreeën 12: 6. Paulus zegt verder: 'Als gij de kastijding verlaat, waarvan zij allen deelgenoten waren, zijt gij bastaarden en geen kinderen, hoe zal hij deze erfenis ontvangen? Gij zult uitgestoten worden uit het erfdeel de kinderen Gods. 2 Esdra 7: 6-9.
Zo gij dan een lust en begeerte hebt om te gaan in die delen van deze heilige wereld en in de erfenis der heiligen, omgord uw lenden en trekt daarheen. Onderzoekt de Schrift en ze zal u haar gangen wijzen. Wanneer de engel tot de profeet sprak heeft hij gezegd: er is een stad vol van alle goederen en de ingang hiervan is maar een voetstap breed en aan de ene kant brandt een vuur en aan de andere kant is een groot water; hoe kunt ge dan de stad tot een erfdeel ontvangen?
Zie, mijn zoon, deze weg heeft geen teruggang; er zijn geen rondgangen of scheve paden; wie naar rechts of naar links trekt, erft de dood. Zie, dit is de weg die door zo weinigen wordt gevonden, en door een nog veel kleiner aantal bewandeld; want er zijn sommigen die goed waarnemen dat dit de weg naar het leven is; maar het is te streng voor hen; het doet pijn aan hun vlees.
Daarom, mijn kind, beschouw het grote aantal niet, en wandel niet op hun wegen. Verplaats uw voet ver van hun paden, want zij gaan naar de hel als schapen tot de dood, zoals Jesaja zegt: De hel heeft zichzelf vergroot en haar mond een wijde manier geopend, en hun Prinsen en hun menigte (...) zullen erin afdalen. ' Jesaja 5:14: 'Het is een onverstandig volk; daarom heeft Hij die hen geschapen geen genade voor hen.' Jes. 27:11. Maar waar je hoort van een arm, eenvoudig, verstoten kleine kudde (Lukas 12:32), die veracht en verworpen wordt door de wereld, sluit u aan bij hen; want waar u van het kruis hoort, daar is Christus; Schikt u bij hen.
Ontvlucht de schaduw van deze wereld; verenigd u met God; vrees Hem alleen, onderhoud Zijn geboden, onthoudt al Zijn woorden, om ze te doen; schrijf ze op de tafel van uw hart, bind ze op uw voorhoofd, spreek dag en nacht over Zijn wet en u zult een aangename boom en een spruit zijn in de Hof van de Heere, een geliefde plant die opgroeit in Sion. Ps. 92:13. Noem de vreze van de Heere je vader, en wijsheid zal de moeder zijn van je verstand. Als je dit weet mijn zoon, gelukkig zijt ge als je het doet. Johannes 13:17. Let op wat de Heere u gebiedt en heilig uw lichaam voor Zijn dienst, opdat Zijn Naam geheiligd, geprezen en glorieus en groots in u gemaakt wordt. Schaam je niet om Hem voor de mensen te belijden; wees niet bang voor mensen; geef liever je leven op dan van de waarheid af te wijken. Als u uw lichaam verliest, wat aards is, heeft de Heere, uw God, u een beter in de hemel bereid. 2 Cor. 5: 1:
Daarom, mijn kind, streef naar gerechtigheid tot de dood, en wapent u met de wapenrusting van God. Wees een vrome Israëliet, vertreedt alle ongerechtigheid, de wereld en alles wat erin is, en bemin alleen wat Boven is. 1 Johannes 2:15 Onthoud, dat u niet van deze wereld bent, zoals uw Heer en Meester dat niet was. Johannes 15:19 Wees een trouwe discipel van Christus, want niemand is geschikt om te bidden, tenzij hij Zijn discipel is geworden en niet eerder. Kol 1: 7; Johannes 9:31 Degenen die zeiden: 'We hebben alles verlaten', zeiden ook: 'Leer ons bidden.' Lukas 18:28; 11: 1. Zij waren degenen voor wie de Heere bad, en niet de wereld (Johannes 17: 9); want wanneer de wereld bidt, noemen zij hun vader, de duivel, en verlangen dat zijn wil geschiedt, zoals ook het geval is.

Daarom, mijn zoon, word niet zoals zij, maar mijd en ontvlucht hen, en heb geen deel, noch gemeenschap met hen. Rom. 12: 2; 2 Petr. 1: 4. Beschouw niet hetgeen u voor ogen staat, maar zoek alleen die dingen die Boven zijn. Kol. 3: 1.
O mijn kind, houd rekening met mijn vermaning en verlaat het niet. Moge de Heer je doen opgroeien in Zijn vrees en je vervulle met zijn Geest uw verstand. 2 Petr. 3:18. Heilig uzelf voor de Heere, mijn zoon; heilig je hele gedrag in de vrees voor uw God. Lev. 20: 7. Wat je ook doet, doe het allemaal ter ere van Zijn Naam. Eer de Heere in het werk van uw handen en laat het licht van het Evangelie door u heen schijnen. Heb je naaste lief. Bedeel met uitgerekt en vurig hart uw brood voor de hongerige, kleed de naakten en arbeid niet om iets tweevoudigs te hebben; want er zijn altijd sommigen die ontbreken. Mat. 26:11. Wat de Heere je ook schenkt in het zweet van je gezicht, boven wat je nodig hebt, deel het mee aan degenen van wie je weet dat ze de Heere liefhebben (Genesis 3:19, Psalm 112: 9); en laat niets in uw bezit blijven tot de volgende dag. Zo zal de Heere zal het werk van uw handen zegenen en u Zijn zegen geven tot een erfenis. Deut. 28:12.
O mijn zoon, laat je leven in overeenstemming zijn met het Evangelie en de God van vrede, heilige je ziel en lichaam, tot Zijn lof. Amen. Fil. 01:27; 1 Thess. 5:23.
"O heilige Vader, heiligt de zoon van Uw dienstmaagd in Uw waarheid, en behoed hem voor het kwade, om Uws Naams wil, o Heere.

Daarna heeft ze dit met haar bloed verzegeld, en aldus werd ze als een vrome heldin en volgeling van Jezus Christus ontvangen onder het getal der getuigen van God die zich Hem hebben opgeofferd.

Anneken Jans uyt den Briel, verdronken tot Rotterdam, met, en benevens Christina Michiel Barents van Leuven, op den 23. January, Anno 1539.

DEse Anneken Jans geboren in den Briel/ en (soo my hare Na-neef Esaias de Lind, tot Rotterdam woonachtig / heeft berichte) een eenig kind van hare Ouders / rijsk van middelen / gevluchte om de Religie na Engeland met haren man / is uyt Engeland weder herwaerts oberkomende / om tot Delft eenige saken te verrichten / of / soo eenige meenen / David Joris of sijn gesellschap te spreeken / van Isselmonde na Rotterdam op een wagen rijdende / om dat sy een geestelijk Liedeken zong / by pemand die met haer op deselve wagen sat / verdaagt / tot Rotterdam aangeklaagt / en soo sy in de Delftsschuyt meende te gaen / van de Gerechtsdienaren grappenhendiert geworden / en na dat sy eenige tijd gevangen gesteten hadde ter dood veroordeeld en verdronken is: als hier na blijkt. Heeft ook / als sy gevangen genomen wierd / of soo anderen willen / als sy uytgeleyd wierd / om ge-executeert te worden / aen het volk onreent haer zijnde versocht / haer Soonijen Esaias ouid vijf vierendeel jaerts / aen te willen nemen / en als eygen op te voeden: mits daer toe geleerende eenig geld / dat sy in een huys daer by presenteerde / 't welk by een Backer / die selfs ses kinderen hadde / en niet veel voor konnen of aen de kost geraken konde / aengenomen zijnde / sy hem op de voorschreve Conditie / in de Name des Vaders / des Soons / en des Heyligen Geests haer voornoemde Soonijen overgaf. Die met het selve kind t'huys komende / eerst wel groot misnoegen van zijn Huysvrouw / maer daer na de zegen Gods / die sy in 't aenneemen van dit kind verhoopte / soodanig kreeg / dat het hem met sijn Backerij en Peeringe niet alleen seer wel geluckte / maer dat sy eyndelijk de Brouwerij van de drie Kringen hochte / en veel geld en goed voor zijn kinderen / waer onder sy de voorschreve Esaias ook rechtende / maker. Soo dat deselve Esaias de Lind mede Brouwer van de Brouwerij van 't Anker / ja Burgermeester van Rotterdam / geworden is

12. ANNEKEN JANS UIT DEN BRIEL, VERDRONKEN TE ROTTERDAM MET CHRISTINA MICHIEL BARENSZ VAN LEUVEN, OP DE 23E JANUARI 1539.

Fol 144
Deze Anneke Jansz geboren in Den Briel, en zoals mij haar na-neef Esais de Lind, te Rotterdam woonachtig, heeft bericht, een enigste kind van haar ouders, rijk van middelen. Deze was gevlucht om de religie naar Engeland met haar man. Ze is uit Engeland teruggekeerd om te Delft enige zaken te verrichten, of zo anderen menen David Joris of zijn gezelschap te spreken; van IJsselmonde naar Rotterdam op een wagen rijdende, omdat ze een geestelijk liedje zong, door iemand die met haar op dezelfde wagen zat, verdacht, in Rotterdam aangeklaagd en toen ze in Delft meende een schuitje te vinden werd ze van de gerechtsdienaars aangehouden en nadat ze enige tijd gevangen had gezeten ter dood veroordeeld en werd verdronken; zoals hierna blijkt.
Ze heeft ook als ze gevangen genomen werd, of zoals anderen willen, en ze uitgeleid werd om geëxecuteerd te worden aan het volk wat hierbij stond, verzocht haar zoontje Esaias, oud 5 en driekwart jaar aan te willen nemen en als hun eigen kind op te voeden. Omdat daartoe geld aanwezig was, dat ze in een beurs presenteerde en dat door een Bakker die zelf 6 kinderen had en niet goed rond kon komen of aan de kost geraken, werd aangenomen. Ze heeft hem op de voorgeschreven conditie in de Naam des Vaders, des Zoons en des Heiligen Geestes haar zoontje overgegeven.
Deze kwam met het kind thuis, eerst wel tot groot ongenoegen van zijn vrouw, maar daarna heeft hij de zegen die hij in het aannemen van dit kind hoopte, zodanig gekregen dat het hem met zijn bakkerij en handel niet alleen zeer goed gelukte. maar dat hij eindelijk de brouwerij van de Drie Ringen kocht en veel geld en goed voor zijn kinderen naliet, waaronder hij ook de voorzegde Isaias rekende. Zodat deze Esaias de Lint mede brouwer van de brouwerij van Het Anker, ja zelfs burgemeester van Rotterdam is geworden; en in zulk een achting bij de advocaat Johan van Oldenbarneveld kwam, dat hij de dochter van Barneveld en die wederom de zoon van hem ten doop hief.
Maar de verrader, als hij meeliep om Anneke Jans te zien verdrinken, en door de waterpoort aan het einde van de straat genaamd de Opper uitging, is door het instorten van de brug in het water gevallen en verdronken, noch eer Anneke verdronken werd. Zijn ganse huis en geslacht is tot de uiterste armoede vervallen.

Confessie gedaan binnen de stad Rotterdam, op de 24e dag van december in de namiddag, 1538 ten huize en in tegenwoordigheid van Louwerens Jakobsz; Minnebeek, baljuw; Melis Jansz; Gerrit van Zoelen; Joost Fijck van Hove en Doen Arendsz, Schepenen van de voorschreven stad.

Anneke Jansd. uit Den Briel geboren, oud omtrent 28 of 29 jaar, heeft beleden bij monde, dat zij herdoopt was van iemand genaamd Mijmert die men zeide een vrijer was, omtrent 4 jaar geleden in haar eigen huis, staande in Den Briel, in de Copoenstraat. Verder zeide Anneke dat haar man genaamd Mr. Arend Jansz, barbier, ook herdoopt was op dezelfde dag en uur door de voorzeide Mijnhart.

Christina Michiel Barensz, geboren te Leuven houdt omtrent 50 jaar heeft beleden bij monde, dat ze te Leuven herdoopt is in haar eigen huis staande in de Steenstraat,

omtrent 4 jaar geleden door een genoemd Johannes, zijnde van Maastricht of daaromtrent, alzo zij meende.
Verder zeide Christina dat haar man genoemd: Mr. Mathijs van der Donk, chirurgijn en Medicijn, mede op dezelfde tijd herdoopt was van dezelfde Johannes.
Nog zeide Christina dat op dezelfde tijd 2 vrouwen herdoopt werden daarvan de een gestorven is in Brussel, een natuurlijke dood en de ander in Engeland aan de pest. Welke 2 vrouwen beide Lijnken genaamd werden. Zo ze niet beter geweest waren ze moeder en dochter.
Op de 23e dag van januari 1539 zijn die voornoemde Christina en Anneke door des Keizers Majesteits Plakkaat gesententieerd als volgt, door de Secretaris geprominccieerd.
Naar beschreven rechten achtervolgende des Keizers Majesteits plakkaat en bij bevel van onze G. V. die koningin, zullen Christina Michiel Barentsz van Leuven en Anneke Jansd uit Den Briel, geëxecuteerd worden naar haar lichaam, naar uitwijzen van het keizerlijk Majesteits plakkaat. En werden ter executie gebracht met een scheepje binnen de eerste boom buiten de Delftse poort en daar verdronken in het water. En verdronken zijnde er beiden uitgehaald en begraven op het rode zand, binnen de stad.

Geëxtraheerd uit zeker crimineel sententie boek der Schepenen van Rotterdam; zijnde geschreven op perkament, beginnende op het jaar 1499 en eindigende anno 1539.

Een zendbrief geschreven bij Anneke Jansd,
de moeder van Isaias de Lint aan D. I.
in het jaar 1538.

De Heere, die in der eeuwigheid woont, Wiens ogen verheven zijn in het opperste van de lucht en Wiens troon ontastbaar en glorie onbegrijpelijk is, dewelke het heir der Engelen bijstaat met beving; och, hoeveel te meer wij, welker behoudenis in wind en vuur afgekeerd wordt; Wiens woord waarachtig is en Wiens redenen standvastig zijn, Wiens bevel sterk is en Zijn gestalte vervaarlijk, Wiens aanzien de grond verdort en]Zijn] verbolgenheid de bergen doet wegwijken; Wiens toekomst wij met verlangen verwachten, Die moet in u vermeerderen en volvoeren dat Hij in u begonnen heeft, tot Zijn prijs.
Ik dank mijn Vader in het verheerlijken van mijn Zaligmaker, van die gave der genade in Uw wijsheid, komende van Boven door de hoge Geest en wonderlijke raad Gods, tot eer en waardigheid van Zijn allerheiligste Naam en tot zuivering, heiliging van Zijn volk.
Gezegend zijt gij den Heere, mijn broeder, uw handen houden niet op en worden niet mat om voort te gaan zoals gij begonnen hebt, te arbeiden in de bouw des Heeren. Wees gij die wan in de hand des Heeren, bereid den Heere een aangenaam volk, opdat Hij zich haastte te komen tot Zijn tempel. Want al dat besmet is, dat is Hem zeer afgrijselijk, zoals er staat: vervloekt is die man of mens die de Heere een besmette offerande opoffert. Enzovoort, enz. Fol 145.

Deze gekopieerd naar een brief geschreven met de eigen hand van Isaïas de Lind, zoon van Anneken Jans, volgens het getuigenis van Isaïas de Lin, zijn zoons zoon.

13. TJAART REYNERTS, HARLINGEN AD 1539

Fol. 50

Rond het jaar 1539 was er ook een Godvrezende boer, genaamd Tjaert Reynerts, die in de buurt van Harlinger in Friesland woonde. Hij werd een gevangene naar Leeuwarden gebracht, waar hij veel moest lijden voor de waarheid, van de bloeddorstige papisten. Spreuken 29:10. De reden voor zijn gevangenschap was, dat hij uit mededogen en broederlijke liefde ***Menno Simons*** heimelijk had verborgen in zijn grote ellende, in zijn huis. Nadat dit door de vijanden was opgemerkt, werd hij aangehouden en zeer wreed onderzocht; maar hij, als heldhaftige held en getuige van Jezus (Openbaring 2:13; 20: 4), heeft zijn Schepper in deze aller-grootsgte nood niet verlaten, maar vrijmoedig en onversaagd belijden het geloof van de eeuwige waarheid tegen deze tirannen en bloeddorstige mannen; om welke reden hij, op die plaats, zoals een hoofd van moordenaars (volgens het voorbeeld van zijn Heere Jezus), werd op het rad geplaatst, hoewel zelfs zijn grootste vijanden getuigen dat hij een oprechte en vrome man was. 1 Tim. 3: 7.

Vervolging

In deze tijd was de tirannie en vervolging tegen de Godvrezende christenen zeer vreselijk, zodat de afgunstige papisten, die de waarheid haatten, van veel van de belangrijkste leraren en opzieners van de kerk van Jezus Christus, hun afbeelding en gezicht hebben laten uittekenen gepost op deuren, poorten en andere openbare plaatsen, die een grote som geld beloven, aan diegenen die hen in handen van de Hang-meesters en beulen zouden moeten brengen. En aangezien de Godvrezende Menno Simons, die ijverig voor God was, een van de belangrijkste leraren en oudsten in deze was bloedige en gevaarlijke tijd, - die door zijn heerlijke vermaningen en geschriften uit het Woord van God zo floreerde, dat geen van zijn tegenstanders hem in een open en vrije geschriften hem durfde onder ogen te komen, hoewel hij dat op verschillende tijden en zeer eervol gevraagd heeft; - door welke gezonde leer en christelijke vermaning, en de macht van 'de Allerhoogste', de genoemde Menno Simons, een groot aantal mensen tot God heeft getrokken, uit het donker en dwalend pausdom; ja, van de stomme afgoden, tot de levende God.

Daarom waren de dienaren van de antichrist meer verbitterd tegen hem. En om dit te dempen en te verhinderen, werd AD 1543, een vreselijk PLAKKAAT tegen hem in heel West-Friesland afgekondigd; waarin alle boosdoeners en moordenaars vergeving van hun misdaden kregen aangeboden, de pardon van de keizer, de vrijheid van het land, en honderd Carolus Guldens, als ze Menno Simons konden uitleveren, in handen van de folteraars en beulen.

Maar hoewel deze afgunstige mannen dorstten met zulk een buitengewone tirannie en grote bitterheid voor zijn bloed, en hem tot de dood zochten en vervolgden, behoedde de Almachtige God hem en bewaakte hem op wonderbaarlijke wijze tegen de plannen van al zijn vijanden, zodat zij niet konden hun tirannieke verlangens op hem uitvoeren; want hij stierf een natuurlijke dood, zoals God het hem had bestemd in Wuestefeld bij Luebeck, op 13 januari, in het jaar 1559, in zijn zesenzestigste jaar. Ps. 31:15; Job 14: 5; Ps. 139: 16.

Hij die dat wenst, kan *Menno Simons* lezen *, tegen Gallius Faber, fol.* 23, waar naar de offerande van Tjaert Reynertsz wordt verwezen.

14. ARENT JACOBS, MET ZIJN VROUW EN OUDSTE ZOON, TE MONNIKENDAM AD 1539

Fol. 51

Net zoals het was in de tijd van Ezau en Jakob, *vervolgde hij die werd geboren naar het vlees hem die was geboren na de Geest* (Genesis 27: 1; Galaten 4:29), zo werd ook overvloedig getuigd in deze tijd; die onder andere werd gezien in het geval van een Godvrezende broeder genaamd Arent Jacobs, en zijn vrouw en oudste zoon.
Deze woonden in De Rijp en zijn wedergeboren van Boven door God, en zoekend naar de eeuwige erfenis die in de hemel die hen is voorbehouden, werden zij gehaat en vervolgd tot de dood door de volgelingen van Ezau. Deze namen hen gevangenen en brachten hen uit de Rijp naar Monickendam, in Noord-Holland, waar zij veel lijden moesten voor de waarheid.
Maar alzo zij op Christus gebouwd waren en zich door geen kwellingen lieten afleiden, waren zij op die plaats AD 1539, veroordeeld tot de dood door verdrinking, wat dienovereenkomstig werd gedaan. Hiertoe werden zware stenen gebruikt, die de beul niet kon opheffen, zodat de gevangenen verplicht waren hem te helpen. Dus werden ze als onredelijke beesten in het water geworpen, met stenen gebonden aan hun nek, en zo scheiden ze uit dit leven. Zo hebben zij hun leven niet liefgehad, maar hebben zij zich ter dood overgegeven om het getuigenis van Jezus, die bij Zijn glorieuze komst hun verworpen lichamen uit de dood zal opwekken en hen met onsterfelijkheid in de hemel zal kronen. Openbaring 12:11; 20.:4; 2 Thess. 1: 7; Fil. 03:21; 2 Tim. 4: 8.

Fol. 61

15. DIRK PIETERS KROOD, PIETER TRIJNES, CLAES RODERS, PIETER CLAES JANSZ, VAN WORMER, IN WATERLANDT

Het Woord van God, dat volgens zijn wil in vele en verschillende landen is verkondigd en dat door het bloed van vele christenen is betuigd en bevestigd, is ook bij Wormer, in Noord-Holland, waar onder anderen Dirk Pieters Krood, Pieter Trijnes, Claes Roders, Pieter Claes Jansz. Deze wendden hun oren af van de pauselijke fabels, veranderden hun verdorven leven, en in plaats daarvan, door de verlichting van de Heilige Geest, aanvaardden zij gewillig het Woord van God in hun hart, en reguleerde hun hele gedrag overeenkomstig dien. I Thess. 2:13. En zoals Christus voorzegde: "De tijd komt, dat een ieder die u doodt, zal denken dat hij God een dienst doet" (Johannes 16: 2), zo was het ook zeer duidelijk gemanifesteerd in het geval van de voornoemde personen; want omdat zij volgens het Woord van God leefden, werden zij gevangen gezet in Enkhuizen en op Christus gebouwd zijne, bleven zij allen standvastig en trouw in al deze beproeving en zware verzoeking. Om welke reden zij ter dood werden veroordeeld op die plaats, en hun lichaam offerden als een zoete reuk voor de Heere, waardoor zij een glorieuze kroon verkregen.
Met betrekking tot dit offer hebben we niet kunnen vaststellen in welk jaar het plaatsvond.

16. JAKOB EN SELI ZIJN VROUW, VAN WORMER, AD 1542

Onder vele anderen die hun eigendommen en leven vrijwillig verzaakten en overgaven vanwege de waarheid van het heilige Evangelie, was er ook een broeder in Wormer, in Waterlandt, genaamd Jacob, en zijn vrouw Seli.
Deze zochten en vonden ook de Parel van grote waarde, die verborgen was in een akker en van vreugde afstand deden van alle aardse rijkdommen, de lusten van deze wereld,

en het pauselijke bijgeloof, die tegen God strijden, en trachtten hun gehele leven te ordenen en te reguleren, volgens deze kostbare schat van het Goddelijke Woord.
Zo geschiedde het dat de jaloerse papisten, om dit te stoppen, hen arresteerden en naar Amsterdam brachten, waar zij veel moesten lijden voor de waarheid. En daar zij niet door verzoeking ervan verwijderd konden worden, maar tot de dood bij Christus en Zijn heilig Woord blijvende, werden zij ter dood veroordeeld En werden verbrand met grote standvastigheid in het lijden. Aldus gaven zij hun lichamen over aan het vuur en bevalen hun zielen in de handen van God. Ze wachten nu onder het altaar, totdat het aantal van hun medebroeders zal worden vervuld.

FOL. 62

17. JAN EGTWERCKEN, CLASS MELISZ, AECHT MELIS, WILLEM HAAR ECHTGENOOT, HEYNE WALINGSZ, TRIJN AMKERS, CORNELIS LUYTSZ, CLAES DIRKSZ, CLAES CLAESZ, EN JONKER DIRK GERRITSZ VAN DEN BOSCH, NABIJ KROMMENIERSDIJCK, 1542

Naarmate het Woord van God op veel plaatsen werd verkondigd en met veel dankbaarheid door velen werd ontvangen, werd het ook gehoord, geloofde en aanvaard in Waterlandt, op Krommeniersdijck. Het werkte zo effectief, dat sommigen hierdoor werden weggetrokken van hun zondige leven en stomme afgoden, en zich bekeerden tot de ware en levende God; hetwelk onder andere, gebleken heeft in het geval van Jan Egtwercken, Claes Melisz, Aecht Melisz, Willem haar man, Heyne Walingsz, Trijn Amkers, Cornelis Luytsz, Ciaes Dirksz, Claes Claesz en Jonker Dirk Gerritsz van den Bosch.
Deze samen gescheiden van de paus en zijn aanhangers, en zetten zichzelf onder de trouwe Herder Christus Jezus, neigend hun oren naar Zijn hemelse stem, en de toebereiding van hun lichamen voor Zijn dienst. Openbaring 18: 4; 2 Cor. 6:17; Johannes 10: 4; 15:20.
En zoals Christus het kruis en de vervolging voorspelde voor Zijn getrouwe volgelingen, zo hebben de bovengenoemde personen het ook rijkelijk ervaren; want zij werden gevangen gehouden en gepijnigd door de bloeddorstige papisten, en nadat zij vele aanvechtingen leden, werden zij gedood. Hetwelk zij allen de naam van Jezus in geduld geleden hebben, en aldus de kroon des levens verkregen; en wachten nu op de openbaring van Jezus, hun Zaligmaker tot volkomen en eeuwige vergelding.

18.Maria van Beckum en Ursula de vrouw van haar broer.
Delden, Zutphen 1544.

Dit jaar 1544 heeft geleden een zuster in de Heere genaamd Maria van Beckum die vanwege haar geloof door haar moeder uit het huis werd gestoten hetwelk in het Sticht van Utrecht ruchtbaar werd; en de stadhouder aangezegd zijnde, heeft die gezonden een Goosen van Raesvel met vele dienaren om deze jonkvrouw te vangen bij haar broeder Jan van Beckum, daar zij gevlucht was.
Zij moest van het bed opstaan en meegaan. Als zij daar een grote hoop volk zag die om háár gekomen waren, vergaderden waren vroeg zij haar broers vrouw Ursul of zij ook mee wilde trekken en haar gezelschap houden.
Zij antwoordde: als Jan van Beckum tevreden is wil ik graag met u gaan en wij willen samen in de Heere ons verblijden. Als Maria dat van haar broeder begeerde, was hij tevreden en Ursel trok met haar. Daar was de liefde sterker dan de dood en vaster dan de hel. Haar moeder en zuster waren uit Friesland tot haar gekomen. Maar dat kon haar niet bewegen. Zij heeft van hen afscheid genomen omdat ze liever koos ongemak te leiden dan de vreugde van de wereld te hebben. Zo trok ze met haar zuster Maria mee.
Zij werden samen naar Deventer gevoerd. Daar kwamen bij haar de blinde leidslieden die met listen haar zochten tot mensen-inzettingen te brengen. Maar zij antwoordden: 'wij houden ons aan Gods woord. En op de inzettingen van de paus, noch de dwalingen van de ganse wereld achten wij niet.'
Broeder Grouwel wilde haar ook veel leren, maar hij kon zijn dingen met de Schrift niet bewijzen. Toen hij ze niet overwonnen kon sprak hij: de duivel spreekt uit uw mond: weg!, Weg!, Daarmee tot het vuur!
Zij hebben zich hogelijk verblijd dat ze waardig waren om de Naam van Christus te lijden en Zijn smaadheid mede te helpen dragen.

Daarna bracht men ze op 't Huis te **Delden**. Daar werd veel moeite gedaan om hen af te trekken; maar alles was tevergeefs. Daar kwam een commissaris uit het Hof van Bourgondië die zeer schoon verhief de mis en al de inzettingen van het pausdom. Maar hij vermocht tegen de door hen bijgebrachte Schriftuur niets. Toen vroeg hij of zij herdoopt waren?
Zij zeiden: wij zijn maar eens gedoopt naar Christus bevel, alzo Hij geboden heeft en de apostelen het gedaan hebben. Want er is maar één rechte doop. Wie die ontvangt heeft Christus aangedaan en leidt een onstraffelijk leven door de Heilige Geest met een verzekerde consciëntie.
Hij vroeg ook of zij geloofden dat *Christus geheel* in het Sacrament was?
Hetwelk zij voor een blinde vraag van hem hielden. Zij zeiden: God wil geen gelijkenis nog afbeelding hebben in de hemel noch op aarde want Hij zegt door de profeten: *Ik ben het, Ik ben het en niemand anders.* En van het Avondmaal vinden wij dat het Christus heeft nagelaten tot gedachtenis aan Zijn dood, met brood en met wijn; zo dikwijls als wij het gebruiken zullen wij Zijn dood verkondigen totdat Hij komt, enzovoort.

Toen zij al des Pausen inzettingen voor ketterij hielden, zijn op de 13e november Maria en Ursel voor het open gericht te Welden gesteld voor Pilatus' en Kájafas' gezellen. Daar werden ze ter dood verwezen. En zij verblijden zich daarin en loofden God.
Als het volk nu hun volstandigheid zag, hebben velen geweend als men ze naar de staken voerde. Maar zij zongen van vreugde en spraken: schreit niet om hetgeen dat men ons aandoet. *Wij lijden niet, zei Maria, als tovenaressen of andere misdadigers,*

maar omdat wij bij Christus blijven en van God niet afscheiden willen. Dus bekeert u en het zal u eeuwig welgaan.
Als nu de tijd van het lijden naderde, sprak Maria: *lieve zuster, de hemel is voor ons open gedaan. Voor hetgeen wij nu een kleine tijd lijden, zullen wij in der eeuwigheid met onze Bruidegom blij zijn.* Daarop gaven ze elkaar de kus des Vredes. Toen baden ze samen tot God dat Hij de rechters hun zonden wilde vergeven, *want ze weten niet wat ze doen.* En omdat de wereld in blindheid verzonken ligt, dat God zich over hen ontferme en haar zielen in Zijn eeuwig Rijk ontvangen wilde.
Eerst namen ze Maria, die bad de overheid, *dat ze toch niet meer onschuldig bloed wilden vergieten.* Daarna deed zij haar gebed vurig tot God en bad ook mede voor degenen die haar doden. Toen stond ze met vreugde op en ging naar het hout met zo'n grote blijdschap dat het niet te vertellen is.
Ze zei: *U, o Christus heb ik mij overgegeven ik weet dat ik eeuwig met U zal leven. Daarom o God van de hemel, in Uw handen beveel ik mijn geest.*
De scherprechter vloekte omdat de keten niet naar zijn zin was. Maar zij zei: vriend, bedenk wat ge doet, mijn lichaam is niet waardig dat gij Christus daarover lastert. Bekeert u, opdat gij niet in de hel moet branden.

Een predikant die leraar te Delden was, heeft Ursul omgekeerd. Maar zij keerde zich weer terug en zei uit een dringend gemoed: *laat mij mijn zusters einde zien, want de heerlijkheid daar zij zal ingaan begeer ik ook te ontvangen.*
Toen Maria was verbrand vroegen ze haar of ze nog niet afwijken wil?
Nee zeide ze, *om de dood niet.* Ik wil het eeuwig Goed niet verlaten.
Ze wilden haar met *het zwaard* vereren. Maar zij zei: *mijn vlees is niet tegoed om voor Christus verbrand te worden.*
Ze zei tot een van haar mooiers: *zeg Jan van Beckum goedenacht en dat hij God diene, Die zal ik nu tot een offer wezen.*
Als zij op het hout stapte sloeg zij haar handen samen en sprak: *onze Vader die in de hemelen zijt.*
Ja, sprak ze tot de Paap, daar vind men Hem.
'Omdat ik Hem dáár zoek, zei ze, moet ik de tijdelijke dood sterven. Wilde ik Hem in het brood bekomen, ik zou nog langer mogen leven.'
Als ze op het hout trad ontgleden haar de voet. Ze zei: mij dunkt, ik val af.
Toen riep de tiran: haal op, ze wil afwijken.
Nee, zei ze, het blok ontwijkt mij. *Ik wil in Gods woord niet bezwijken maar gestadig bij Christus blijven.*
Dus zijn ze tot hun einde toe volstandig gebleven en hebben met haar dood in grote lijdzaamheid en vrijmoedigheid Gods Woord bezegeld en ons een goed voorbeeld nagelaten.

De marteldood van Maria en Ursula van Beckum is in niet minder dan zeven Duitse en Nederlandsche liederen bezongen.
Deze liederen werden doorgaans kort na de terechtstelling gemaakt en verdienen daarom veel geloof. Een dezer oude liederen vonden wij meegedeeld in een oud boek.

Martelaarslied

lck heb droefheyt vernomen

Hoe sou ick zijn verblijt
De Draeck is op Aerden ghecomen
Beuangen met grooten nijt.

In al tlant gaet hy roouen
Met also grooten macht
Gods woort wil hy niet gheloouen
So heeft hy hem bedacht.

Twee Joncfrouwen deden sy vanghen
Die van Beckum, waren sy ghenaemt
Sy beminden Gods waerheyt met verlangen
Sy hebbens haer niet gheschaemt.

Men deedtse te Deuenter brenghen
Voor mijn Heer van Isselsteyn
Diet gheloof niet conden gehenghen
Die waren daer int ghemeyn.

De Stadthouder deed haer vraghen
Wat haer gheloove weer
Daer op deden sy ghewaghen
Wat is na Christus leer.

Men voerdese sonder gecken
Te Velden al op dat huys
Om van de waerheyt af te trecken
Dat was heer so grootén cruys.

TweeTyrannen deden sy crijghen
Al wt dat Bourgoensche Hof
Om de Jonckvrouwen te bedrieghen
Des hadden sy gheenen lof.

De tyrannen deden vragen
Na haar doopsel pertinent
Sy sochten gheen listighe lag hen
Maer hebbent veymoedich bekent

Men vraechde haer sonder cesseren
Na tPapen Sacrament
Wy houden vent Nachtmael ons Heeren
Hoe vraecht ghy also blent.

De ionckste is eerst ghenomen
Hofvrou Mary, na mijn verstant
Om hare Suster te ontvromen
Hebben sy haer eerst verbrant.

Sy badt al sonder verdrieten
De Ouerheyt seer saet
Dat sy niet meer souden vergieten
Dat recht onschuldich bloet.

Dander vraechden sy met practijcken
Orsel was sy ghenaemt
Oft sy niet woude afwijcken
Heer suster was ghebrant, gheblaemt.

Sout ghy my van de waerheyt drijuen
Om desen tijtlijcken doot
Neen, by Christum wil ick vroom blijuen
Mijn Hulper in aller noot.

Oock brachten sy haer te handen
Te bidden al om dat sweert
Met hare suster te verbranden
Heeft sy also begheert.

Dus zijn sy afghescheyden
Te betuyghen dat Godlijck voort
Al om de waerheyt te verbreyden
Storuen sy onghestoort.

(...)
Heer wilt de daghen vercorten
Seynt ons den heylighen Gheest
En wilt die in ons allen storten
Int lijden aldermeest.
(...)

(uit: "Veelderhande liedekens, gemaect uut den Ouden ende Nieuwen Testamente', 1582)

Op een gravure van **Jan Luyken** uit 1685 is te zien dat de pastoor haar bij dat tafereel wil wegduwen. Maar Ursula (links) wilde met eigen ogen zien wat haar schoonzus (rechts) werd aangedaan en wat haar even later te wachten zou staan.

Journalist Henk Boom (1945) heeft geprobeerd te ontrafelen wat er in de begintijd van de Reformatie met de twee dames in Twente precies is gebeurd. Hij schreef het boek "Martelaressen van adel", dat zich laat lezen als een journalistieke speurtocht naar de waarheid. In Museum Bussemakershuis in Borne is een gelijknamige tentoonstelling over de adellijke martelaressen ingericht.
Veel houvast bij zijn zoektocht had Boom niet: „Ik moest het doen met een paar brieven en een handvol vergeelde documenten uit de eerste helft van de zeventiende eeuw." Testamenten, dagboeken of andere documenten van de adellijke dames kon hij niet vinden. En wat er aan verhalen circuleerde was vaak klakkeloos overgeschreven zonder dat er sprake was van nieuw bronnenonderzoek.
De materlaarsliederen hebben aan de basis gestaan van een veelheid van "jofferlectuur". „De vele hiaten in de levensloop van de beide vrouwen zijn door romanciers, historici, theologen en kroniekschrijvers kundig opgevuld, eerst met details uit archiefdocumenten, vervolgens met fantasie en fictie, aldus Boom.

Uit huis gezet
Vast staat dat Maria van Beckum aanvankelijk op havezate Kevelham bij Goor in Twente woonde. Haar moeder zette haar het huis uit toen duidelijk werd dat ze ketterse ideeën had. Daarop trok ze in bij haar broer Johan en schoonzus ***Ursula*** in het Nijenhuis in Diepenheim. Ursula was afkomstig uit Oost-Friesland, een streek in het noordwesten van Duitsland.
De vraag is, hoe Maria en Ursula in aanraking zijn gekomen met het Doperse gedachtegoed. Volgens Boom waren er in de eerste decennia van de zestiende eeuw nog geen sporen van Doopsgezinden in Twente. Begin 1544 was er echter wel een kleine kern van anabaptisten in Goor: toen kwam in dit dorp een aantal gevluchte wederdopers bij elkaar. Of er een connectie was tussen deze wederdopers in Goor en de adellijke dames in het Nijenhuis blijft echter ongewis.'
Aannemelijker is het volgens Boom dat Ursula het „doperse virus" uit Oost-Friesland heeft meegebracht. Maria's broer Johan had zijn toekomstige echtgenote tijdens een tocht in dienst van het leger van Berend van Hackfort leren kennen en bracht de kinderloze weduwe van Werdum naar Diepenheim.
De opvattingen van de wederdopers waren eerder door Ursula's broer Hero in Werdum geïntroduceerd. „Ursula, toch al ongelukkig als kinderloze weduwe, moet daar, zoekend naar een nieuw evenwicht in haar leven, open voor hebben gestaan", meent Boom. In Diepenheim zou ze haar schoonzus Maria met doperse ideeën in aanraking hebben gebracht.

David Joris
Wederdopers bestonden er in allerlei varianten. Zo waren er de radicale en gewelddadige baten- burgers, aanhangers van Jan van Batenburg. Tot hen behoorde bijvoorbeeld Jan van Leiden, die vanuit Müngter zou proberen het beloofde Koninkrijk van God gestalte te geven. Van een heel andere orde waren de volgelingen van David Joris, een charismatische figuur „gehuld in mystiek en mysterie." Hij zag zich als de "derde David", die met het oog op het aanstaande Laatste Oordeel het werk van Jezus op aarde zou voltooien. Hij legde sterk de nadruk op de wedergeboorte van de mens, een „tweede kruisdood" die vooral in het innerlijk moest worden ondergaan. Het martelaarschap zochten hij en zijn volgelingen nadrukkelijk niet.

In de meeste publicaties over Maria en Ursula worden de twee opgevoerd als overtuigde "david- joristen", maar Boom betwijfelt of dit het geval was. Hij vraagt zich af of Maria en Ursula zich ,,binnen de Twentse tradities van behoudendheid en eigenheimers" wel aangetrokken voelden door Joris' theorieën en profetieën. Bovendien: het martelaarschap was niets voor davidjoristen. „Om aarestatie en de daarop volgende dood te ontlopen mochten de aanhangers van Joris zich, net als vroeger, dan ook vrijelijk laten zien in de Rooms-katholieke kerk en mochten ze zich daar, om argwaan te voorkomen, overgeven aan de gebruikelijke rituelen", aldus Boom. „Zelfs het dopen van pasgeboren kinderen was toegestaan." Maria en Ursula zouden dan nooit principieel voor de marteldood hebben gekozen. Wat hun opvattingen precies waren, blijft onduidelijk. Zeker is wel dat ze er volgens de Rooms-Katholieke Kerk ketterse ideeën op na hielden.

Eigen belang

Maar er speelde rondde gevangenname en executie van Maria en Ursula nog een heel andere kwestie. Begin juni stond Goossen van Raesfelt, drost van Twente, met een paar soldaten voor het Nijenhuis in Diepenheim. Vreemd genoeg kwam hij alleen voor Maria. Zij moest mee naar Deventer voor verhoor. Uit solidariteit ging Ursula echter met haar mee en bleef bij haar, uiteindelijk zelfs tot op de brandstapel. „Mogelijk omdat zij de bron was van haar nieuwe geloofsovertuiging", vermoedt Boom.

De drost had op het Overijsselse platteland inderdaad de taak om te zorgen voor arrestatie, verzekerde bewaring, vonnis en berechting van wederdopers. Maar wat had hij in Diepenheim te zoeken, dat buiten zijn rechtsgebied lag? En waarom had hij het alleen op Maria gemunt? Johan van Beckum zou toch ook in hoge mate verdacht zijn geweest als hij onder zijn dak twee wederdopers had?

Volgens Boom speelde mee dat Maria „de rechtmatige en kinderloze eigenaresse" was van de havezate Kevelham en de daarbij behorende landerijen.

In juni 1544 had de drost van Landvoogdes Maria van Hongarije te horen gekregen dat ,,de helft der goederen van de achterhaalde en veroordeelde wederdopers voor de aanbrengers zal zijn na korting van justitiële kosten."

Dit moet het antwoord zijn geweest op een vraag van de drost wat er voor hem in het vat zou zitten als hij tot arrestatie van een wederdoper zou overgaan. „Om eigen belang zocht Van Raesfelt dus kennelijk naar een voorwendsel om Maria van Beckum te arresteren", aldus Boom.

Afwezig

Bijna een halfjaar zaten Maria en Ursula opgesloten in de zuidelijke toren van kasteel Twickel. Kennelijk zat de drost toch met de kwestie in zijn maag, misschien vooral vanwege Ursula, die de echtgenote was van iemand uit de ridderstand. Johan van Beckum zelf deed weinig om zijn vrouw te redden Hij was er ook niet bij toen zij op de brandstapel het leven liet. „Kinderen had zij hem niet geschonken, laat staan een mannelijke nazaat", brengt Boom in herinnering. „Zou het daarom zijn geweest dat Johan – hard als oorlogsstaal- geen bezwaar maakte dat Ursula Maria mocht vergezellen?"

Maria en Ursula lieten het leven in de volle overtuiging dat hun een beter lot was bereid. "Mijn lichaam is niet te goed om voor Christus te verbranden", zou Ursula hebben gezegd ten Maria al ten prooi viel aan de vlammen.

Uit het Reformatorisch Dagblad, 30 november 2018. Rudy Ligtenberg.

De gevolgen van de terechtstelling

De verbranding van deze twee edele vrouwen maakte een grote indruk op de bevolking van Twente.
Ja, deze martelaarshistorie was zelfs aanleiding dat er verschillende legenden ontstonden.
Zo wisten twee mannen, de gebroeders Bartel en Gerrit te vertellen, dat zij Maria te midden van de vlammen hadden horen zeggen: "De paal, waaraan ik gebonden ben, zal later nog groeien, ten bewijze, dat ik om de waarheid lijd."
En toen de broeders een poos later weer eens naar het Galgeveld gingen, zagen zij aan de paal groene loten. Zo verklaart G. Kramer in het Weekblad Timotheüs.

Boven: Maria van Beckum (links) op de brandstapel bij Delden op 13 november 1544. Ursula von Werkum (rechts) kijkt toe vanuit de gevangenis. In 1555 is deze houtsnede gemaakt. Deldenaren noemen het gebied vlakbij de executie plaats (Wicherinksweg) steeds 't Raesfelt. Mogelijk komt daar een herinneringsplaquette in 2012.

"Hiermee staat ongetwijfeld in verband de mededeling van de schrijver Geerdnik, dat tot nog voor weinige jaren de Doopsgezinden uit Hengelo elk jaar op de 13^{e} November, de verjaardag van de terechtstelling, op die plaats een groene tak kwamen zetten."

Maar nog in een ander opzicht had de terechtstelling der beide zusters een grote nasleep.
"Zo kreeg de 18^{e} November na de dood van de beide freules Jan van Beckum een brief van de broers van Ursula, zijn zwagers, die in Oost-Friesland woonden, Hicho en Hero van Werdum.
Zij beklaagden zich erover, dat zij geen schriftelijke mededeling van de zaak hadden gekregen.
Door Jan van Beckum werd hierop geantwoord op 11 December. Deze brief bestaat nog. Uit dit schrijven blijkt, dat men, voorbereid door de verhalen van de reeds lang teruggekeerde moeder en zusters van Ursula, door het mondelinge bericht van een bode,

al heel spoedig in Oost-Friesland „Vlockmeninghe tijdinghe erlandt," van mond tot mond gaande tijding erlangd had, doch dat men had gerekend op een schriftelijke bevestiging van Jan van Beckum.
Verder deelt hij in die brief mee, dat ondanks al zijn pogingen de lijken „noch alsoo boven aerden" hingen.
Maar Ursula's broeders wilden de dood van hun zuster niet ongewroken laten. Zij schreven dreigbrieven aan Goossen van Raesveldt, den Drost van Twente.
Vooral Hero van Werdum wordt ervan verdacht, de hand gehad te hebben bij het in brand steken van een menigte hooibergen en schuren bij de stad Deventer in December 1546, al ontkende hij dit ten stelligste.
Op 12 April 1545 meldde de Drost reeds aan den Stadhouder te Brussel, dat hij van de broers van Ursula dreigbrieven ontvangen had, ja, dat ze zelfs twaalf ruiters uitgerust hadden, waarom bij dn Stadhouder verzocht om vijf en twintig man paardenvolk er op na te mogen houden daar de streek vol „herdoopers" was.

> De laatste Spaansgezinde drost van Twente, Goossen van Raesfelt, heer van Twickel, krijgt een bar slechte reputatie nadat hij deze twee adellijke dames tot de brandstapel veroordeeld had. Ze waren Doopsgezind. Maar eigenlijk is de drost gewoon uit op hun bezittingen.
> In 1580, 36 jaar na de terechtstelling wanneer Deventer overgaat in handen van Oranje, stelen de nazaten van de 'ketterse' dames de kist met papieren uit het huis van Van Raesfelt aan de Lange Bisschopsstraat in Deventer.

Verder zijn de broeders van Ursula de aanstichters geweest van de beruchte benden, die onder den naam van „de Vrome kinderen van Emlichheim," jaren lang Overijssel en Gelderland met brandstichtingen onveilig maakten en o.a. in 1548 het dorp Neede hebben gemoordbrand.
In de archieven van het kasteel Twickel zal men vergeefs zoeken naar een bericht over de plaats waar de beide zusters gevangen hebben gezeten; wellicht was dit de kelder onder de oude, dikke toren, een van zwaar muurwerk omgeven ruimte. Maar in elk geval was vroeger de plaats wel bekend', want Andries Schoenmaker, die in het jaar 1729 met enkele tekenaars vele kastelen bezocht en aftekende, vertelt in zijn dagboek over zijn bezoek op Twickel:
„lk besag het huys en ons werd aldaar een kopje thee geschonken en bij die gelegenheyt was ick in de kelder of gevangenis. In dewelcke de twee Edele juffrouwen, gezusters van Beckum gevangen gelegen hebben."
Verder verhaalt Schoenmaker, dat hier werd getoond: een stock of pilaar en de boeyen aan welcke twee Edele juffrouwen gezusters van Beckum gevangen hebben gelegen. …
„Dat van deze gebeurtenissen thans, na bijna 400 jaar nog zoveel bijzonderheden bekend zijn, is wel een bewijs, dat de terechtstelling der freules Van Beckum een machtige ontroering in het vergeten Twente teweeggebracht heeft. En ieder, die bij het mooie erve Altena de plaats bezocht, waar eens het huis te Beckum stond en daar in zijn herinnering terugroept al hetgeen met twee der bewoonsters daarvan gebeurd is, die zal diep onder de indruk komen, van de geloofsmoed dezer beide vrouwen, die haar leven hebben gegeven voor hetgeen zij als waarheid aannamen!"

Bron: "SLACHTSCHAAPKENS CHRISTI". GELOOFSHELDEN EN MARTELAREN UIT DE NEDERLANDEN IN DE TIJD VAN DE REFORMATIE. DOOR P. DE ZEEUW J.Gzn. BRUINISSE, 1924. J. VAN DER WAL.

VERVOLG gezusters Van Beckum

T.J. van Braght schrijft over het jaar 1550 .

HANS VAN MONSTER, EN BARTEL, EN OUDE JACOB, DEED TOT DE DOOD IN HET KASTEEL VAN BERCHEM, IN DE BUURT VAN ANTWERPEN

Zoals het vanaf het begin overvloedig is gehoord en gezien, dat de waarheid benijd en vertrapt wordt door zijn vijanden en haters, en dat zijn vrome biechtvaders op verschillende manieren hebben moeten lijden; dus, onder vele andere voorbeelden, werd het bevestigd. Op een zekere tijd nadat Mary van Beckum en haar zuster waren geofferd te Delden, was er een trouwe broeder genaamd Hans van Monster, die gevangen zat voor de waarheid, in de kasteel van Berchem, in de buurt van Antwerpen.
En aangezien Jezus ons zeer ernstig leert en aanbeveelt om de zieken te bezoeken en gevangen te zetten, in hun verdrukking (Mattheus 25:36; Hebr.13: 3), een alleenstaande man genaamd **Oude Jacob,** en een andere met de naam **Bartel,** bewogen door de geest en broederliefde, ging van Antwerpen naar Berchem, om hun broeder te troosten, naar hun vermogen; in zijn verdrukking.
Toen ze daar aankwamen sloegen hen de vijanden gade, veronderstellend dat de oude Jacob leraar en ouderling was; want in die tijd hadden de bloeddorstige papisten een beloning van driehonderd gulden voor leraren beloofd, om te worden gegeven aan een ieder die hen zou overhandigen aan de beulen; en zoals de oude Jakob zeer welsprekend was en zich zeer bekwaam kon verdedigen met het Woord van God, hoopten zij aan hem de beloofde bedragen te verdienen, waarin zij echter vergist waren, omdat Jacob geen leraar was. Niettemin hielden ze hem vast en zetten ze hem gevangen met zijn medebroeder. En daar zij samen op de onwrikbare rots Christus Jezus werden gebouwd, bleven zij standvastig in al deze stormen; en omdat geen enkele kwelling hen kon doen afwijken van de waarheid, werden ze samen gedood in het kasteel van Berchem, dapper hun leven offerend voor de waarheid; en wachten nu met alle heiligen van God, de gezegende opstanding tot het eeuwige leven. Openbaring 6:11; I Thess. 04:16.
In het begin van de bekering van de voornoemde Bartel, en een andere, genaamd **Gerrit,** kwam het voor dat deze twee jonge mannen aanwezig waren toen **Maria van Beckum** en haar zus werden vastgehouden in het kasteel van Delden. Zij getuigden dat zij Maria van Beckum publiekelijk voor het volk hadden horen verklaren, toen zij op de brandstapel werd geplaatst, om te worden verbrand: ***"U zult zien dat deze brandstapel waar ik zal worden verbrand groen wordt, waardoor u mag weten dat het is de waarheid waarvoor we hier lijden en sterven."***
Deze twee jonge mannen, die dit zelf hoorden, gingen enige tijd later uit eigen beweging naar de brandstapel en zagen het bloeien (lett. groenen). Daardoor doodsbang geworden, gingen ze samen naar Antwerpen om naar zulke mensen te vragen; en toen zij bij een ouderling kwamen met de naam Hendrick van Aernem en Jan Lubberts van B., brachten zij het bovenstaande met hen in kennis.
Daarop antwoordde Hendrick van Aernem: "Ik zou dit na jou niet durven herhalen."
Ze zeiden: "Zouden we niet moeten vertellen wat we zelf hebben gehoord en gezien?" Zo hielden ze vast aan hun bewering over wat er met betrekking tot Maria van Beckum was gebeurd. Ze leenden daarom hun oren voor de Waarheid, bekeerden zich, werden als bekeerdden verenigd met de kerk van God.
Daarna ging Gerrit naar Amsterdam, waar hij tot zijn dood verbleef, Maar Bartel verloor zijn leven voor de waarheid, zoals is gehoord en verenigd met de kerk van God.

19. PLAKAAT DAT IN WEST FRIESLAND TEGEN MENNO SIMONS IS GEPUBLICEERD EN DAARVOOR TEGEN ALLEN VAN ZIJN LERINGEN ZIJN, EINDE 1543

In *Chronijk van den Ondergang*, pagina 1104, kolom 2 en 3, vinden we deze woorden terug.

Omstreeks deze tijd veroorzaakten de dienaren van de antichrist een vreselijk plakkaat dat in heel West-Friesland moest worden afgekondigd, waarbij aan alle misdadigers en moordenaars gratie werd beloofd voor hun misdaden, de gunst van de keizer, de vrijheid van het land en honderd Car. guldens, als ze Menno Simons in de handen van de folteraars en beulen zouden brengen.
Dit besluit geeft, als het goed wordt beschouwd, de extreme verdorvenheid en tirannie van de West-Friese regenten van die tijd aan, tegen degenen die het ware geloof hebben behouden of op zijn minst hebben begunstigd. Alle misdadigers en moordenaars, die zeker, volgens de wetten van het land, werden onderworpen aan een zeer zware straf, ja, aan de dood, vanwege hun misdaden en moorden, werden hier beter beschouwd dan een vrome christen, die niemand verwondde; ja, hun misdaden werden hen kwijtgescholden, en daarnaast werd een grote som geld, volgens die tijd, aan hen beloofd, louter om de misdadige rechters, een enkele persoon, die de ware leer voldeed, in handen te geven.
Hoeveel kunnen we veronderstellen dat ze hen beloofd hadden, als ze in staat waren geweest om alle orthodoxe gelovigen uit te roeien en, bijgevolg, de hele kerk van God?
We hebben zeker reden om te geloven, dat dit heel hard neerkwam op de hoofden van de ware getuigen van Jezus in het algemeen; dat wil zeggen, degenen die in deze regio's verbleven; met betrekking tot welke we ook op de juiste plaats zullen laten zien, hoe zeer onbarmhartig de autoriteiten daar, door de aansporing van sommige zogenaamde geestelijke personen, de onschuldige en weerloze schapen van de kudde van Christus behandelden.

20. JAN CLAESZ, EN LUCAS LAMBERTSZ, EEN OUDE MAN, GENOEMD BESTE-VAER; AMSTERDAM, HET JAAR 1544

SAMEN MET VERSCHEIDENE TESTAMENTEN GESCHREVEN DOOR JAN CLAESS, TERWIJL IN GEVANGENIS AMSTERDAM, TOT ZIJN VROUW, KINDEREN EN ANDERE VRIENDEN.

EEN TESTAMENT AAN ZIJN VROUW

Een vriendelijke groet in de Heere, aan mijn geliefde vrouw, van wie ik niet langer meer houd naar het vlees, maar naar de ziel. Hoor mijn vermaning
U weet dat zolang wij welvarend waren, met Israël overeenkomstig het vlees genoten hebben, wij onwetend waren van onszelf; maar nu de goede Vader Zijn hand op ons legt, voelen we dat we ziek, zwak, ellendig, arm en naakt zijn.
Daarom, mijn lieve vrouw, neem Jezus Christus als Voorbeeld en aanschouw de manier waarop Hij ons tegemoet ging, en dat we door veel verdrukking het koninkrijk der hemelen binnen moeten gaan. Jak: 5:10; 2 Tim. 3:12. Vergeet mijn vlees en al je sensualiteit en al je vleselijke verlangens, en bid tot God voor het geloof dat je kunt

overwinnen. En ik zal gewillig mezelf aan de Heere geven op dezelfde manier als Hij mijn hart troost door Zijn genade.
U hebt nog tijd voor verandering, maar ik ben gebonden aan Zijn genade, waarop ik vertrouw. Denk daarom niet aan wat voorbij is, maar volhard met een vast vertrouwen in de Heere; Hij zal je in alles voor het beste helpen; geef jezelf hiertoe en sluit je altijd aan bij degenen die de Heere vrezen, want dit zal voor je beste belangen zijn. Want "gezegend is de man die niet wandelt in de raad der goddelozen, noch staat op de weg der zondaren, noch zit in de stoel der spotters, maar zijn welstand is in de wet des Heeren, en spreek daarvan dag en nacht. " Ps. 1: 1,2.
Mijn geliefde vrouw, bij de Godvrezende, spreekt men erover, en daardoor wijken mensen af van het kwade; want uit vrees des Heeren wijkt de mens af van het kwade, en door liefde wordt al het goede bereikt. Prov. 16: 6.
Ontwaak, want we zijn allebei nalatig geweest. Laat het woord des Heeren u tot het goede aanmoedigen. Bid Hem om Zijn Heilige Geest; die kan je troosten; want het lijden van deze tegenwoordige tijd is niet waardig om te worden vergeleken met de heerlijkheid die in ons geopenbaard zal worden. Romeinen 8:18. Want dit is de proef die moet worden gevonden in ons geloof, dat veel kostbaarder is dan van goud dat vergaat, hoewel het met vuur beproefd wordt. 1 Petrus 1: 7.
Mijn geliefde vrouw, als we het koninkrijk van God zouden zijn binnengegaan toen we begonnen en al zo lang bezig waren, zou de weg niet smal zijn geweest. Maar onze Verlosser moest door lijden en benauwdheid binnengaan in Zijn eigen glorie, hoe kunnen we dan op de brede weg binnengaan? Want smal is de weg, zegt de Heere, die leidt tot het leven, en weinigen zijn er die het vinden, en nog minder die er oprecht in wandelen. Mat. 7:14.
De goede Vader heeft me deze weg getoond, maar mijn slechte vlees was te krachtig en dwong me er vanaf. Niettemin hoop ik gered te worden door de genade van de Heere; want Paulus zegt: "Hoewel ik al mijn goederen geef om de armen te voeden, en hoewel ik mijn lichaam geef om te worden verbrand en geen liefdadigheid heb, baat het mij niets." Ef. 2: 4; I Cor. *13: 3.*
Overweeg wat deze naastenliefde is, en je zult in staat zijn om het beste te accepteren wat de Heere je ook stuurt. Hoe moet ik het kunnen uitspreken, de Liefde is de natuur van God; Hij moge zijn met u en ons allemaal. Ik geef het u als een liefdevolle groet: Moge de goede en barmhartige Vader het in heel ons hart uitstorten, door zijn geliefde Zoon. Amen.
Groet alle dierbare vrienden in de Heere. Bid de Heer voor mij; alles wat Hij mij geeft, wil ik weder doen. I2 Joh. 14; I Thess. 5:25.

NOG EEN TESTAMENT VAN JAN CLAESS, AAN ZIJN VROUW, 1544

Weet, mijn geliefde echtgenote, dat het mijn wil en testament is om op geen enkele manier af te wijken van het woord van de Heere, maar altijd om er mee te troosten; want het lijden van deze tegenwoordige tijd is niet waardig om te worden vergeleken met de heerlijkheid die in ons geopenbaard zal worden, als we doorgaan in het geloof. O, laat ons daardoor overwinnen en niet afwijken en wij zullen de kroon ontvangen die de goede Heere heeft beloofd aan allen die Zijn verschijning liefhebben. 2 Tim. 4: 8. Als we hier willen blijven dan hebben we Zijn verschijning niet lief. Maar als we Hem om de Heilige Geest bidden; Dezelfde zal ons onderwijzen in alle dingen, en ons troosten en versterken door Zijn genade. O laten we bidden; want door gebed moeten we alles ontvangen.
Vandaar, mijn lieve vrouw, denk niet aan de dingen die het lichaam aangaan; maar zoek het koninkrijk van God en Zijn gerechtigheid, en al deze dingen zullen u worden

toegevoegd. Hiermee beveel ik u aan God, en aan het woord van Zijn genade, die in staat is om te sterken en u in alle verzoeking te bewaren. De genade van de Heere zij met u en ons allen. Amen.

Voedt mijn lieve kinderen op in de vermaning van de Heere, dit is mijn wil aan u; en voegt uzelf bij de goeden, want zij gedijen goed. Zorg niet voor tijdelijke dingen; want wat zichtbaar is, moet vergaan. Wat je kunt krijgen neemt dat mee, en beveel de rest aan trouwe vrienden; en trekt met je kleintjes ver genoeg om buiten gevaar te zijn van mensen. Voedt ze op in de vermaning van de Heere en blijf bij degenen die de Heere vrezen. Deut. 6:20.
Mijn lieve vrouw, wees tevreden; als de Heere me had weggenomen door een plotselinge ziekte, zou het jouw plicht zijn geweest om Hem te danken; doe het nu ook. Ik laat je dit als een testament. Bekijk elke dag van je leven voor het verschijnen van onze Heer Jezus Christus. Ik Tim. 6:14. De genade van de Heer zij met u. Amen. Waakt elke dag van je leven voor het verschijnen van onze Heere Jezus Christus. 1 Tim. 6:14. De genade van de Heere zij met u. Amen.

EEN TESTAMENT AAN ZIJN KINDEREN EN VERVOLGENS VAN ZIJN VROUW

Mijn lieve kleine kinderen, Claes Jansz en Geertje Jansd., ik laat je dit als een testament als je volwassen bent. Hoor de instructie van je vader. Haat alles dat de wereld en jouw vleselijke aard liefhebben en de geboden van God liefhebben. 1 Joh. 2:16. Laat dit je onderwijzen, want het leert: "Als iemand achter mij aankomt, laat hij zichzelf verloochenen;" dat is; laat hem afzien van zijn eigen wijsheid en bid vurig: "Heere, Uw wil geschiede." Luk. 9:23; Prov. 3: 5; Mat. 6:10. Als je dit doet, zal de Heilige Geest je alles leren wat je zou moeten geloven. Geloof niet wat mensen zeggen, maar gehoorzaam de geboden van het Nieuwe Testament en vraag God om Zijn wil te onderwijzen. Vertrouw niet op uw begrip, maar vertrouw op de Heere en laat al uw raad in Hem zijn en vraag Hem om uw paden te richten.
Mijn kinderen, hoe moet je God de Heere liefhebben, hoe je je moeder moet eren en liefhebben en je naaste liefhebben, en alle andere geboden die van je door de Heere worden gevraagd, zal het Nieuwe Testament je leren. Mat. 22:37, 39. Wat er ook niet in beschreven is, geloof het niet; maar gehoorzaam alles wat daarin is gezegd. Verenig je met degenen die de Heere vrezen, die afwijken van het kwade en die alles goed doen door liefde.
O, kijk niet naar de menigte of de oude gewoonte, maar naar de kleine kudde die vervolgd wordt vanwege het woord van de Heere; want de goeden vervolgen niet, maar worden vervolgd. Wanneer ge uzelf hieraan hebt onderworpen, pas dan op voor alle valse leringen; want Johannes zegt: "Een iegelijk, die overtreden heeft, en niet blijft in de leer van Christus, die heeft God niet. Die in de leer van Christus blijft, heeft zowel de Vader als de Zoon." 2 Joh. 9. De leer van Christus is: liefde, barmhartigheid, vrede, kuisheid, geloof, zachtmoedigheid, nederigheid en volle gehoorzaamheid aan God. Gal. 5:22, 23.
Mijn lieve kinderen, geef je over aan dat wat goed is, en de Heer zal je verstand in alle dingen geven. Ik geef je dit als mijn laatste vaarwel. Zie de tucht des Heeren; want als u kwaad doet; Hij zal je straffen in je ziel. Job 5:17. Laat daarvan af en roep de Heere om hulp; en haat wat slecht is, en de Heere zal u redden, en u zult voorspoedig zijn.
Moge God de Vader, door middel van zijn beminde Zoon Jezus Christus, u zijn Heilige Geest geven, zodat Hij u in alle waarheid kan leiden. Amen. Johannes 16:13.

Ik, Jan Claesz, je vader, heb dit in de gevangenis geschreven vanwege het woord des Heeren. Moge de goede Vader u Zijn genade schenken. Amen.

Er volgen nog 3 testamentaire brieven in de Martelaarsspiegel van Van Braght

VERHAAL OVER DE SENTENTIE VOORGEDAAN AAN JAN CLAESZ, EN EEN OUDE MAN GENOEMD LUCAS LAMBERTSz VAN BEVEREN, OOK GENOEMD BESTEVAER; EN HOE ZE GEDOOD ZIJN.

** We hebben de oorspronkelijke zin van deze twee personen in ons bezit; maar zoals de essentie van hetzelfde hier wordt gegeven, is het niet nodig om het letterlijk te vermelden.*

Toen Jan Claesz, en Lucas Lamberts, een oude man van zevenentachtig jaar, genaamd Bestevaer (grootvader), voor de rechter kwamen, begroette elkaar met een kus.
Jan Claesz zei tegen de grootvader: "Mijn lieve broeder, hoe ben je nu gemoed?"
De grootvader antwoordde vriendelijk met een blij gezicht: "Al wel, lieve broeder."
Toen zei Jan Claesz: "Vrees noch vuur noch het zwaard; oh, wat een vreugdevol feest zal ons worden bereid voordat de klok twaalf uur slaat".
Hierop waren ze gescheiden.
De gerechtsdeurwaarder zei toen: "U bent opnieuw gedoopt."
Jan Claesz antwoordde: "Ik werd gedoopt op mijn geloof, zoals alle christenen behoren te zijn, volgens de Schrift, lees dit." Mat. 28:19.
Het gerecht zeide tegen hem: "Jij behoort tot de vervloekte wederdopers, die vreemde sekten, meningen, fouten en strijd onder het volk voortbrengen." Handelingen 16:20; 17: 6.
Jan Claesz: "Wij zijn niet zulke mensen, wij verlangen niets anders dan het ware Woord van God, als ik daarom moet lijden, eis ik de zeven Schepenen."
Vervolgens werd hem gevraagd of hij niet toegaf dat hij vier jaar geleden of daaromtrent opnieuw werd gedoopt.
Jan Claesz antwoordde: "Drie jaar geleden of daaromtrent werd ik gedoopt zoals alle christenen behoren te zijn."
De rechtbank zei: "Je erkent het dan?"
Jan Claesz: "Ja."
Rechter, "Nou, omdat je het biecht, hebben we volledige macht van de zeven Schepenen."
Jan Claesz: "Kan ik het volledige Hof niet krijgen? Het wordt zelfs aan dieven en moordenaars verleend, waarom zou het mij niet worden toegestaan?",
De vier Schepenen gingen toen uit om het vonnis uit te spreken.
Jan Claesz, die zijn stem ophief, zei: "O barmhartige Vader, U weet dat wij geen wraak willen" (Romeinen 12:19), en hij wrong zijn handen en zei: "O genadige Vader, schenk hun uw Geest, opdat U dit hen niet toerekent." Handelingen 7:60,

De vier Schepenen keerden nu terug naar de rechtbank en gingen zitten om de sententie te verklaren, door te zeggen: "Jan Claesz, een inwoner van Alkmaar, die de mensen valse leringen, dwalingen en nieuwe opiniën heeft geleerd."
Hierop antwoordde Jan Claesz: "Het is niet waar."
De heren van de rechtbank verboden vervolgens Jan Claesz om te spreken, en goede Jan Claesz nam de stilte in acht, zodat hij zijn vonnis kon horen.

Vervolgens gingen ze verder met hun vonnis en zeiden tegen de klerk: "Lees zijn misdaad."
Hij las dat hij had laten afdrukken in Antwerpen, zeshonderd boeken, die hij had afgesproken met Menno Simons, en naar het buitenland was verspreid en in dit land, met vreemde meningen en sektarisme, en school had gehouden en vergaderingen had gehouden om dwalingen bij de mensen te brengen (Hand. 17.:6), wat in strijd is met het bevel van de keizer, en onze moeder de heilige kerk, en die niet door mijn heren van de rechtbank mogen getolereerd worden, maar moeten gestraft worden.
Hier onderbrak Jan Claesz hen zoals eerder en zei: "Het zijn geen sektarischen, maar het is het Woord van God." Handelingen 24:14,
Toen zeiden de heren van het hof: "Wij veroordelen u ter dood, om met het zwaard te worden terechtgesteld, het lichaam dat op het rad moet worden geplaatst en het hoofd op een brandstapel, wij veroordelen u niet, maar de rechtbank wel."
Toen Jan Claesz het hof verliet, zei hij: "Jullie burgers getuigen dat we om geen andere reden dan het ware Woord van God moeten sterven." Dit gebeurde in de rechtbank.

Jan Claesz, die het schavot was opgeklommen, luisterde hoorbaar naar de mensen met de volgende woorden: "Hoort, gij inwoners van Amsterdam, u bekend, dat ik niet lijd als een dief of moordenaar, of omdat wij de eigendom of het leven van anderen zoeken, begrijp me echter niet als rechtvaardiging of verhoging van mezelf, maar ik kom met de verloren zoon en ben alleen afhankelijk van het zuivere Woord van God."
Hierop sloeg de beul hem op zijn borst.
Jan Claesz draaide zich om en riep met luide stem: "O Heere, verlaat mij niet, nu of in de eeuwigheid, Heere, Gij Zoon van David, ontvang mijn ziel."
Zo bevestigde de geliefde broeder Jan Claesz het Woord van God met zijn rode bloed. Zijn hoofd werd vervolgens op een paal geplaatst en zijn lichaam op het stuur, als voedsel voor de vogels en wilde beesten.
En de oude grootvader van zevenentachtig jaar, ook bereidwillig, voor de waarheid van Christus Jezus, gaf zijn oude grijze hoofd en baard aan het zwaard van deze tirannen. Ze rusten nu samen onder het Altaar.

21. EEN AANTAL GELOVIGEN, GEDOOPT VOLGENS HET GEBOD VAN CHRISTUS, BIJEENGEKOMEN OM HET WOORD VAN GOD TE HOREN, EN EEN JONGE DOCHTER VAN 14 JAAR IN HET JAAR 1544 GEDOOD TE ROTTERDAM

Zoals de heilige Paulus, door de Geest van God, voorzegde dat allen die Godzalig in Christus Jezus willen leven, vervolging zullen ondergaan, zo werd het ook bevestigd in de stad Rotterdam, rond 1544, waar een aantal van de vrome volgelingen van Jezus Christus hadden zich verzameld in de Naam van de Heere, om met elkaar te praten over het Woord van God en om elkaar te stichten en te sterken in de geopenbaarde waarheid van het heilige Evangelie; ook om met een nederig hart en eendrachtig te bidden tot de grote God van hemel en aarde, tot vergiffenis en vergeving van zonden, en de gave van de Heilige Geest, en aldus met één geest lof en dank aan Zijn alleraardigste naam te geven. Ef. 5: 1; Hebr. 10:24; 03:13; Rom. 15:16; Handelingen 1:14.
Deze goede oefening in godzaligheid, hebben de papisten, die de waarheid haten, zoveel mogelijk trachtten te voorkomen en te stoppen als lag in hun macht. Alzo dat deze godvrezende vergadering in hun handen viel, verraden te zijn door een vrouw die naar dat huis kwam om een waterkoker te lenen. De weerloze schapen zijn aldus in de klauwen van de wolven gevallen, deze hebben hen naar hun aard op de meest wrede manier behandeld, om hen van de waarheid weg te halen; ze hebben allemaal gewillig geleden en volharden in geduld om de Naam van Jezus, in de vaste hoop op Zijn onvergankelijke koninkrijk.
Daarom werden ze, omdat ze geen foltering konden afleggen, ter dood veroordeeld, welk vonnis op de volgende manier werd voltrokken: de mannen werden op die plaats onthoofd met het zwaard, terwijl de vrouwen op de meest wrede manier in een boot werden geworpen, en onder het ijs gestoten werden totdat de dood volgde.
Dus deze twee samenkomsten, of klassen van mensen, dat is de kerk van God, en de gemeente van Satan hebben duidelijk aangetoond van welke geest zij kinderen waren (1 Johannes 3:10, Lukas 9:55); welke gedrag gemakkelijk door hun vruchten en aard wordt gezien.
De antichristenen hierdoor, dat zij als roofzuchtige en verslindende wolven van nature werden geboren om te grijpen en te vernietigen.
De gemeente van Jezus Christus hierdoor, dat zij, als nederige schapen en lammeren, dom en zonder wraakgevoelens, aldus werden geleid tot de slachting en gewillig hun lichamen gaven voor de Naam van de Heere. Mat. 7:15; Ps. 44:22
En Petrus 4:13 zegt: deze schapen zullen, bij het terugkeren van de grote Herder, samen met alle getrouwe dienaren de vreugdevolle stem horen: "Kom binnen in de vreugde van uw Heere." Hebr. 13:20; Mat. 25:23.

Onder degenen die aldus werden aangeboden, was er ook ***een jong meisje van slechts veertien jaar.***
Zij componeerde de hymne in het oude gezangboek, en begon aldus:

Emanuel Die is uytgetogen,
uyt Sijns Vaders rijck in's werelts pleyn.

FOL. 71

22. FRANCIS VAN BOLSWARD, AD 1545

In Bolsweert, in Friesland, was er een waar lam van Christus, Francis genaamd, die oprecht leefde in de vrees voor God. Job 1: 1.
Hij werd daarom aangehouden en in een slee naar Leeuwarden gebracht, waar hem voor de raad werd gevraagd, waarom hij niet zou zweren, noch het avondmaal met hen in de kerk zou houden.
Hij antwoordde: "Mijn heren, Christus leert ons dat we helemaal niet moeten zweren, en omdat jullie ongelovig en onrein zijn, zal ik geen gemeenschap met jullie behouden? Bij deze woorden waren de heren beledigd en zeiden: "Wij zijn noch dieven noch moordenaars, wat voor onreinheid hebben wij dan?" Maar het lijkt ons dat u een valse lering vasthoudt en van zulke ketters zijn er nog meer. Wij zijn van plan die allemaal uit te roeien."
Franciscus zei: "Mijn heren, wees niet boos, maar gij hogepriesters, toon me de valse Leer die ik bezit, en dit uit de Bijbel, want ik heb er een meegebracht; kom en leer me eruit."
De heren adviseerden toen met de priesters van Izebel en zeiden: "Hij heeft onze mis veracht, hij veroordeelt onze gewoonten, en we hebben een strikt mandaat, waaraan we gehoorzaam moeten zijn, en volgens die moet hij sterven."
Hij werd veroordeeld om te worden verbrand tot as op Palmzondagavond, AD 1545. Voor deze sententie dankte hij onversaagd de Heren en zei: "Ik zal je dit alles uit mijn hart vergeven, wensend dat de Geest van God u zult verlichten tot hervorming, dat gij u mag je bekeren en leven volgens het Woord van God. Ik ga nu naar de heilige stad en de erfenis van mijn Vader."
Hij werd toen geleid tot de dood, als een schaap voor de slachting. Velen die zagen dat het weende, maar hij zei:" Ween niet, maar bereid u voor om uw zonden af te sterven, want dit is de rechte weg om het leven binnen te gaan." Hij sprak ook veel andere troostlijke woorden.
Nadat hij openlijk had gebeden: "Heere God, ontvang mijn ziel en leid het in Uw vrede", begon de beul zijn werk. Na hem zijn kleren uit te trekken en hem vast te zetten op de brandstapel, stond hij op het punt hem met een touw te wurgen, toen het touw brak; en viel hij neer. Dit beangstigde de beul en hij trachtte hem snel te verbranden tot as met veel turf en hout; maar God toonde Zijn wonderbaarlijke kracht, zodat het vuur zijn natuurlijke kracht verloor, en het lichaam niet volledig kon worden verbrand; om welke reden de heren boos werden op de beul en zeiden dat hij niet genoeg hout had meegebracht. Maar het was de wil van God dat hij aldus zou worden ontvangen onder het getal martelaren.

Fol. 73

23. QUIRINUS PIETERSZ VAN GRONINGEN, LEVENDIG VERBRAND VOOR HET GETUIGENIS VAN JEZUS CHRISTUS, IN AMSTERDAM, 16 APRIL 1545

Toen de gewetensdwang en van het geloof niet ophield, maar toenam en steeds meer door de aanhangers van het pausdom brak, tegen de vrome christenen, die volgens het bevel van Christus op hun geloof waren gedoopt, gebeurde het dat een zekere vrome

broer, genaamd Quirinus Pietersz, geboren in Groningen, zich ook afgescheidde van het pausdom; en voegde zich bij de Kruiskerk van Jezus Christus, die men Doopsgezinden of, minachtend Wederdopers noemde, die in de kerk waren ontvangen door de doop na belijdenis van zijn geloof, door **Menno Simons**, die in die tijd een van de meest vooraanstaande leraren in Friesland was.
Maar toen hij, ongeveer zes jaar geleden, naar Nederland ging; en zich vestigde in Amsterdam, daar om te leven in stilte volgens zijn geloof en geweten, werd hij zeer snel ontdekt door de Magistraten, gevangengehouden; en ten slotte, zoals hij niet van hen zou afwijken, ter dood veroordeeld, op de zestiende april, A. D: 1545, namelijk om te worden verbrand ter dood; welke vreselijke en zware straf deze vrome held van Christus standvastig verdroeg, nadat hij zijn ziel in de handen van God had aanbevolen.

Veel hiervan hebben we ontleend aan de volgende sententie die hem op de dag van zijn dood in het openbaar werd voorgelezen door de Regenten van de duisternis, en waarvan een echte kopie is ontleend aan het Criminele Sententieboek, nu doorgegeven aan ons via de secretaris daar. De inhoud hiervan is, met uitzondering van de titel, als volgt:

Sententie des doods van Quirinus Pieters van Groeningen
Terwijl Quirinus Pieters, geboren in Groeningen, het ongeloof en de ketterij van de wederdopers heeft omarmd, ongeveer zes jaar geleden opnieuw gedoopt, door Menno Simons, een leraar van de bovengenoemde sekte, en overwegende dat hij een kwaadaardige gevoelen heeft over de sacramenten van de heilige Kerk, en bovendien, heeft anderen tot zulke ongeloof en dwalingen gebracht, hen erin overgehaald, rechtstreeks in tegenspraak met het heilige Christelijke geloof, de verordeningen van de heilige kerk en de decreten van zijne Keizerlijke Majesteit; onze genadige heer; en overwegende dat hij hardnekkig in het voornoemde ongeloof voortgaat, -
Zo is het dat mijne heren de Schepenen, gehoord hebbende de eis, door mijn heer, de Schout (baljuw) gesteld aangaande de voornoemde Quirinus Pieters; evenals zijn antwoord en belijdenis; en nadat u de omstandigheden van deze aangelegenheden rijpelijk hebt overwogen, veroordeelt de voornoemde Quirinus Pieters dat hij worde verbrand door de beul; en bovendien; verklaren dat zijn eigendom is geconfisqueerd ten behoeve van de schatkist van zijne Keizerlijke Majesteit.
Uitgesproken deze zestiende april, AD 1545, presentibus toto Collegie (in aanwezigheid van de gehele rechtbank), met uitzondering (Dempro) van Mr Henry Dirks, burgemeester.
Conform deze zin werd Quirinus Pieters op dezelfde dag door de beul geëxecuteerd.

> Het geheel is ontleend aan het strafvonnis, in het bezit van de secretarie van de stad Amsterdam. NN

Fol. 75

24. DIRK PIETERSZ SMUEL EN JACOB DEN GELDERSMAN, LEVEND VERBRAND IN AMSTERDAM, OP 24 MEI, AD 1546

Na veelvuldige beproevingen en verdrukkingen over de vrome volgelingen van Jezus Christus, gebeurde het dat de procurator uit Den Haag en de baljuw van Amsterdam, Waterlandt en Zeevanck, met een hele troep serganten naar Edam kwamen. Deze kwamen op 12 maart, dat wil zeggen op de vrijdag vóór Vastenavond, AD 1546, 's nachts, met fakkels en lantaarns, aan het huis van Dirk Pieters Smuel en Jacob den Geldersman, beiden burgers van Edam, van één geloof, en zoekers van de waarheid. Ze haalden hen uit hun eigen huizen van hun bedden gehaald, en leidden hen van het Oost-einde buiten de Steenpoort naar het West-einde, waar ze in een boot werden gezet, en werden aldus gevangenen naar Amsterdam gevoerd; vandaar, na een bepaalde tijd ze werden naar Den Haag gebracht, waar ze op 16 mei van hetzelfde jaar werden onderzocht op hun geloof.
En daar ze zich vasthielden aan de aangenomen Waarheid en daarbij wilden blijven, werden ze op 22 mei in 't Hoge Hof veroordeeld hof door de heren van deze wereld, om levend te worden verbrand.
Daarop werden ze opnieuw naar Amsterdam gebracht, waar ze na vele beproevingen op lederen ladders waren vastgebonden en levend verbrand, volhardend standvastig. Ze gaven zich blijmoedig over en verlieten hun aardse woningen en wachten nu op een gebouw van God, dat eeuwig zal blijven bestaan in de hemel. 2 Cor. 5: 1.

Fol. 73

25. ANDRIES SMUEL EN DIRK PIETERSZ. DE VERDEDIGING EN BELIJDENS VAN HET GELOOF DAT ZIJ IN AMSTERDAM HEBBEN GEDAAN VOOR DE COMMISSARISSEN EN BEVESTIGD MET HUN DOOD, IN HET JAAR 1546

Gezegend zij God de Vader van onze Heere Jezus Christus voor altijd en eeuwig, Amen.
Hoor mijn belijdenis aan de prinsen van deze wereld.
In de eerste plaats vroegen ze naar mijn geloof. Daarom zei ik tegen hen: "Een Schriftgeleerde kwam naar de Heere en vroeg Hem: 'Meester, wat is het grote gebod?' De Heere zei tegen hem: 'Gij zult de Heere, uw God, liefhebben met geheel uw hart en met geheel uw ziel en met geheel uw kracht, en uw naaste als uzelf, dit is het grootste gebod, en er is geen ander.'
De Schriftgeleerde antwoordde en zei: 'U hebt goed geantwoord, dat er één God is, en dat u hem liefhebt met heel uw hart en met heel de ziel en met al de kracht, en om onze naaste lief te hebben als uzelf, is meer dan al het gehele brandoffer en offergave."
Hierop antwoordden zij: "Wij weten dat er één God is, maar gelooft u dat wanneer de priester voor het altaar staat, God in zijn handen is?"
Ik zei: "Nee, Stefanus zei: 'Zie, ik zie de hemel geopend en de Zoon des mensen staat aan de rechterhand van de almachtige Vader.' Handelingen 7: .56.
Ze zeiden opnieuw: "Dan geloof je niet dat Hij daar is?"
Ik zei nee."

Vraag: "Er is ons verteld dat toen uw voorganger aan de ene kant van de straat ging en u en twee anderen aan de andere kant, u noch aan hem noch aan het Sacrament de eer gaf, is dit waar?"
Antwoord: "Ja."
Vraag. "Waarom deed je dit?"
Antwoord. "Ik zal u zeggen, mijn heren: de Heere zegt door middel van de profeet Jesaja, hoofdstuk 2, vers 8: 'Ze aanbidden het werk van hun eigen handen: dat wat hun eigen vingers hebben gemaakt: en de gemene man buigt af, en de grote man vernedert zichzelf: dat zult Gij hen niet vergeven."
Vraag. "Heb je het gedaan omdat het gemaakt was door de handen van mannen?"
Antwoord. "Ja, mijn heren, omdat ik mijn Heere en mijn God er niet mee zou beledigen."
Vraag. "Hoe lang geleden is het geleden dat je de laatste keer ging biechten?"
Antwoord. "Ongeveer twee of drie jaar."
Vraag. "Waarom wel?"
Antwoord. "Omdat de Heere heeft gezegd: 'Komt tot Mij, allen die beladen en zwaar belast zijt, en Ik zal u rust geven.' Matt. 11:28.
Vraag. "Heb je het voor dit Sacrament ook gedaan?"
Antwoord. "Ja."
Vraag. "Hoe lang is het geleden dat u het Sacrament bijwoonde?"
Antwoord. "Ook ongeveer twee of drie jaar,"
Vraag. "Waarom wel?"
Antwoord. "Omdat Paulus zegt: 'Christus heeft Zichzelf een glorieuze kerk, zonder vlek of rimpel, of iets dergelijks; maar dat deze heilig en zonder smet zou zijn.' 'Ef. 5:27.
Vraag. "Heb je het gedaan omdat je het niet waard was?"
Antwoord. "Ja, want ik heb vlekken en rimpels."
Vraag. "Wat geloof je van de Heilige kerk?"
Antwoord. "Ik ken geen heilige kerk, behalve de gemeente van de apostelen, waarvan Christus de Hoeksteen is."
Vraag. "We weten dit heel goed, dat er toen een heilige kerk was."
Antwoord. "Mag er een ander fundament gelegd worden, dan wat er gelegd is? Paulus zegt tot de Galatiers: "Ik verwonder mij dat gij uzelf zo haastig laat afkeren van Hem die u geroepen heeft, door de genade van Jezus Christus; tot een ander Evangelie, daar er toch gen ander is", enz. Gal. 1: 6-12. Hij zegt verder tegen de Korinthiërs: 'Want ik heb besloten om niets van u te weten, behalve Jezus Christus en de gekruisigde.' 1 Cor. 2: 2.
Vraag. "Wel, wat denkt u van Maria, de moeder van God?"
Antwoord. "Veel, want zij vernederde zichzelf voor de Heere en werd verhoogd door haar nederigheid."
Vraag. "U hebt goed geantwoord; wat vindt u van het vagevuur?"
Antwoord. "Ik ken maar twee manieren." Mat. 7:13.
Vraag. "Ken je uw Pastoor goed?"
Antwoord. "Ik ken hem goed bij het zien, maar ik heb nooit met hem gesproken, hij ook niet met mij."
Vraag. "Waarom heb je hem niet gehoord?"
Antwoord. "Omdat Jakoobus in zijn eerste hoofdstuk zegt: 'Een dubbelhartige man is ongestadig op al zijn wegen."
Vraag. "Nou, wat zei hij?",
Antwoord. "Ik heb gehoord dat hij zei, dat de mens niet gered kan worden door de dood van Christus alleen."

Vraag. "Zei hij hierin verkeerd?"
Antwoord. "Ja, Paulus zegt: 'Door Hem, allen die geloven, zijn gerechtvaardigd van alle dingen, waarvan we niet konden worden gerechtvaardigd door de wet van Mozes." Handelingen 13:39.
Vraag. "Het is bekend dat we niet gered kunnen worden door de wet."
Antwoord. "Petrus zegt dat er onder de hemel geen andere naam is gegeven onder de mensen, waardoor zij kunnen worden gered dan door de Naam van Jezus Christus."
Vraag. "Hoe lang is het geleden dat u werd gedoopt?"
Antwoord. "Al vanaf mijn geboorte."
Vraag. "Ben je tevreden, dat je gered kunt worden door de doop?"
Antwoord. "Ik geloof dat ik gered ben door de dood van Christus."
Vraag. "We moeten toch weten of je gelooft dat je daardoor gered zult worden?"
Antwoord. "Ik geloof zalig te worden door de dood van Christus."
Vraag. "Als u de kans zou krijgen, zou u niet opnieuw worden gedoopt?"
Antwoord. "Ik weet het niet, want God weet het beide, het willen en het doen."
Vraag. "Toch willen we weten of u het doopsel, die ge in uw kindsheid hebt ontvangen, als de ware doop beschouwt, of dat wat u in het geloof wordt toegediend?"
Antwoord. "Als dit alles is dat u wilt weten, staat er geschreven dat de Heere tegen Zijn apostelen zei:" Gaat heen in de gehele wereld en predikt het evangelie aan alle schepselen, hij die gelooft en zich laat dopen, zal behouden worden, maar hij die gelooft niet zal worden veroordeeld." Marcus 16:15, 16. Verder zeiden de mannen tot Petrus en de andere apostelen: 'Wat zullen we doen om gered te worden?' Hij zei, laat u dopen een ieder van u, in de Naam van Jezus Christus voor de vergeving van zonden, en gij zult de gave van de Heilige Geest ontvangen, want de belofte is voor u en voor uw kinderen en voor allen die van verre zijn, zovelen als de Heere, onze God, zal roepen. Enz. Hand. 2. En heeft tegen hen betuigd en aangedrongen, zeggende: "Wordt behouden van dit verkeerd geslacht." Toen zij die gaarne zijn woord aannamen werden gedoopt; en op dezelfde dag werden er ongeveer drieduizend zielen aan hen toegevoegd. En zij bleven standvastig in de leer van de apostelen en gemeenschap, en in het breken van brood en in gebeden. En er kwam vreze over elke ziel; en vele wonderen en tekenen werden door de apostelen gedaan. En allen die geloofden waren samen en hadden alle dingen gemeen; en verkocht hun bezittingen en goederen, en verdeelde ze aan alle mensen, zoals elke man nodig had. En zij gingen dagelijks eendrachtig in de tempel voort en braken brood van huis tot huis, aten hun vlees met blijdschap en eenvoudigheid des harten, prezen God en genegenheid met al het volk." 'Handelingen 2: 37-47. En vele wonderen en tekenen werden gedaan door de apostelen. En allen die geloofden waren samen en hadden alle dingen gemeen; en verkocht hun bezittingen en goederen, en verdeelde ze aan alle mensen, zoals elke man nodig had. En zij gingen dagelijks eendrachtig in de tempel voort en braken brood van huis tot huis, aten hun vlees met blijdschap en eenvoudigheid des harten, prezen God en genegenheid met al het volk." 'Handelingen 2: 37-47. En vele wonderen en tekenen werden gedaan door de apostelen. En allen die geloofden waren samen en hadden alle dingen gemeen; en verkocht hun bezittingen en goederen, en verdeelde ze aan alle mensen, zoals elke man nodig had. En zij gingen dagelijks eendrachtig in de tempel voort en braken brood van huis tot huis, aten hun spijze met blijdschap en eenvoudigheid des harten, prezen God en hadden genade bij al het volk." Handelingen 2: 37-47.
Vraag. "Daar zegt u zelf dat de apostelen de tempel ingingen?"
Antwoord." Ja, dit is waar, dat was een tempel die God had geboden te bouwen."

Vraag. "De apostelen gingen zeker heen om te leren; waar gingen zij heen om te onderwijzen?"
Antwoord. "Waar ze ook kwamen, ze gingen de synagogen in en predikten het Evangelie van Christus." Handelingen 13:14.
Vraag. "We hebben gehoord dat ge ook lesgeeft waar je ook gaat?"
Antwoord. "Och Heren, wat zou ik moeten prediken? Misschien hebben we het Evangelie samen gelezen."
Vraag. "Waar heb je het samen gelezen?"
Antwoord. "Op de dijk."
Vraag. "Met wie heb je het gelezen?"
Antwoord. "Dit weet ik niet."
Vraag. "Hoe zou u niet moeten weten met wie u het leest?"
Antwoord. "Hoe moet ik het weten, soms met deze, en soms met een andere."
Ze noemden daarom de namen van een groot aantal en zeiden: "Ken je die en die?"
Antwoord. "Ja, ik ken ze goed."
Vraag. "Heb je boeken van ***Menno Simons en van David Joris?"***
Antwoord. "Nee, ik heb geen boeken in huis, behalve een Bijbel en een testament en een boekje over het geloof."
Dus vroegen ze me veel vragen en zeiden dat er zoveel was gemeld, hoe we op deze en die plaats hadden gepredikt; en dat er geen stad was waar wij waren geweest, of ze wisten het beter dan ikzelf.

Welnu, mijn geliefde broeders, ik beveel u bij God aan, en bij het Woord van Zijn genade, die u kan sterken en behouden en u een erfenis kan geven met al degenen die geheiligd zijn. Handelingen 20:32. Laat iedereen er daarom voor zorgen dat niemand zo vermetel en stout is om water in de levende Fontein te gieten; want de Heere zegt, Johannes 6: 44-46: "Niemand kan tot mij komen, tenzij de Vader, die mij gezonden heeft, hem tot zich trekke, en Ik zal hem opwekken ten laatsten dage. Er is in de profeten geschreven; Allen zullen door God worden geleerd. Ieder die het heeft gehoord en heeft geleerd van de Vader, komt tot Mij. Niet dat iemand de Vader heeft gezien."
Daarom, lieve broeders en zusters; laat ons eensgezind tot God bidden om wijsheid, zoals de apostel Jacobus ons leert, en ons wachten voor het zuurdesem van de Farizeeën en Sadduceeën, wat hypocrisie en schijnheiligheid.
Laat ons daarom de Overste Heer en Herder Christus navolgen en Hem lof en dank toebrengen voor God de Vader; Dewelke zij altijd prijs en lof van eeuwigheid tot eeuwigheid. Amen.

De originele editie vervolgt met een dierbare brief geschreven aan zijn vrouw en kinderen en één aan zijn broeders en zusters in den Heere.

Fol. 80

26. RICHST HEYNES, IJLST, AD 1547

Rond het jaar 1547 was er een Godvrezende vrouw, wiens naam was Richst Heynes (zo genoemd naar haar echtgenoot, volgens de gewoonte van het land), en die leefde in de IJlst, niet ver van Sneeck, in Friesland.
Ze boog ook haar schouders onder het zoete juk van de Heere Jezus, terwijl ze Zijn gezegende stem hoorde en volgde, en vermeed die van vreemden die tegen Hem waren. De vijanden van God die dit waarnamen, probeerden het zeer snel te hinderen en te stoppen; met welk doel, zonden zij tirannieke dienaren uit, die als roofzuchtige wolven kwamen en dit weerloze schaap arresteerden.
Haar echtgenoot die het waarnam, ontsnapte met groot levensgevaar. Ze werd heel ruw behandeld en wreed gebonden, zonder de minste genade of mededogen, hoewel ze zwanger was, en heel dichtbij het tijdstip van haar bevalling, zodat de vroedvrouw al bij haar was geweest. Maar ondanks dit alles, ze namen haar mee, hoewel haar kleine kinderen huilden en schreeuwden.
Ze brachten haar naar Leeuwarden in de gevangenis, waar ze na drie weken gevangenschap een zoon baarde. Het kind toonde, tot grote verbazing van allen die het zagen, op zijn armen duidelijk de littekens die zijn moeder van de wrede boeien had gekregen.
Ze martelden haar daarna zo wreed dat ze haar handen niet op haar hoofd kon leggen. Zo werd ze mishandeld met onmenselijke martelingen, voornamelijk omdat ze haar broeders niet zou verraden, want deze wolven waren nog lang niet voldaan, maar dorstten sterk naar meer onschuldig bloed.
De trouwe God echter, die een Burg is in tijden van nood, en een schild voor al degenen die op Hem vertrouwen, bewaakte haar lippen, zodat niemand door haar werd verraden.
Daarom, omdat niets haar zou kunnen bewegen om van Christus te scheiden, ze werd op die plaats veroordeeld, in een zak gestoken, als een onredelijk beest in het water geworpen en verdronken. Dit alles onderging zij als een onschuldig lam van Jezus Christus geduldig en standvastig voor de Naam van de Heere, getrouw zijnde tot de dood; waarom is zij uiteindelijk waardig is om de kroon van het eeuwige leven van God te ontvangen en er voor eeuwig van te genieten.

Fol. 81

27. ELISABETH, 1549

Elisabeth werd gearresteerd op 15 januari 1549. Toen zij die haar waren komen arresteren het huis ingingen waar zij woonde, vonden zij een Latijns Testament. Nadat ze Elizabeth hadden veiliggesteld, zeiden ze: 'We hebben de juiste man, we hebben nu de Lerares en voegden er aan toe: "Waar is je man, ***Menno Simons,*** de leraar?"
Ze brachten haar vervolgens naar het Raadhuis. De volgende dag brachten twee Witkovels [dienaars van het Hof in Friesland] haar tussen hen beiden en brachten haar in het Blokhuis.
Ze werd vervolgens voor de Raad gebracht en vroeg onder ede of ze een echtgenoot had.
Elizabeth antwoordde: 'We moeten niet zweren, maar onze woorden moeten zijn Ja, ja en nee, nee. Ik heb geen echtgenoot.'

Heren: "We zeggen dat je een leraar bent en dat je velen verleidt. Dit is ons verteld en we willen weten wie je vrienden zijn."
Elisabeth: "Mijn God heeft mij geboden mijn Heere en mijn God lief te hebben en mijn ouders te eren, daarom zal ik u niet vertellen wie mijn ouders zijn, want wat ik lijd vanwege de Naam van Christus; en dat is een oneer aan mijn vrienden."
Heren: "We zullen u hiermee alleen laten, maar we willen weten welke lieden u hebben onderwezen."
Elizabeth: "O nee, mijn heren, laat mij daarmee in vrede, maar ondervraag mij betreffende mijn geloof, wat ik u graag zal vertellen."
Heren: "Wij zullen u zo bang maken, dat u het ons zult vertellen."
Elizabeth: "Ik hoop door de genade van God, dat Hij mijn tong zal behouden, zodat ik geen verrader zal worden en mijn broeder in de dood zal brengen."
Heren: "Welke personen waren er toen u werd gedoopt?"
Elizabeth: "Christus zei: vraag hen die aanwezig waren, of die het hebben gehoord." Johannes 18:21.
Heren: "Nu bemerken wij dat u een leraar bent, want u vergelijkt uzelf met Christus."
Elizabeth: "Nee, mijn heren, het zij verre van mij, want ik acht mezelf niet boven de uitvaagsels die uit het huis van de Heere worden weggevaagd."
Heren: "Wat vindt u dan van het huis van God? Ziet u onze kerk niet als het huis van God?"
Elizabeth, "Nee, mijn heren, want er staat geschreven: 'Gij zijt de tempel van de levende God, zoals God heeft gezegd: Ik zal in hen wonen en in hen wandelen." 2 Corinthiërs 6:16.
Heren: "Wat denk je over onze mis?"
Elizabeth: "Mijn heren, van uw mis denk ik helemaal niets, maar ik waardeer ten zeerste alles wat overeenstemt met het Woord van God."
Lords: "Wat zijn uw opvattingen met betrekking tot het meest aanbiddelijke, heilige sacrament?"
Elizabeth, "Ik heb nooit in mijn leven gelezen in de heilige Geschriften van een heilig sacrament, maar van het Avondmaal des Heeren." (Ze citeerde ook de Schrift met betrekking hiertoe.)
Heren: "Zwijg, want de duivel spreekt door je mond."
Elizabeth: "Ja, mijn heren, dit is een kleine zaak, want de knecht is niet beter dan zijn heer."
Heren: "U spreekt uit een geest van trots."
Elizabeth: "Nee, mijn heren, ik spreek openhartig."
Heren: "Wat zei de Heere toen Hij zijn discipelen het Avondmaal gaf?"
Elizabeth: "Wat gaf Hij hun, vlees of brood?"
Heren: "Hij gaf hun brood."
Elizabeth: "Bleef de Heere daar niet zitten? Wie zou dan het vlees van de Heere eten?"
Heren: "Wat zijn uw opvattingen over de kinderdoop, omdat u bent herdoopt?"
Elizabeth: "Nee, mijn heren, ik ben niet opnieuw gedoopt, ik ben eenmaal op mijn geloof gedoopt, want er staat geschreven dat de doop tot de gelovigen behoort."
Heren: "Zijn onze kinderen dan verdoemd, omdat zij gedoopt worden?"
Elizabeth: "Nee, mijn heren, God verhoede, dat ik de kinderen zou oordelen."
Heren: "Zoek je niet je zaligheid in de doop?"
Elizabeth: "Neen, mijn heren, al het water in de zee kon mij niet redden, maar de zaligheid is in Christus (Handelingen 4:10), en Hij heeft mij geboden om God mijn Heere boven alle dingen lief te hebben, en mijn, naaste als mezelf."
Heren: "Hebben de priesters macht om zonden te vergeven?"

Elizabeth: "Nee, mijn heren, hoe moet ik dit geloven? Ik zeg dat Christus de enige priester is door wie zonden zijn vergeven." Hebr. 7:21.
Heren, "U zegt dat ge alles gelooft wat overeenstemt met de heilige Schrift, gelooft u de woorden van Jacobus niet?"
Elizabeth: "Ja, mijn heren, waarom zou ik ze niet geloven?"
Heren: "Zegt hij niet:" Ga naar de ouderling van de kerk, opdat hij u zalve en voor u bidde? " Jakobus 5:14.
Elizabeth: "Ja, mijn heren, maar wilt u zeggen dat u van deze kerk bent?"
Heren: "De Heilige Geest heeft u al gered; u hebt geen Biecht of sacrament nodig?"
Elizabeth: "Nee, mijn heren, ik erken dat ik de verordening van de paus heb overtreden, die de keizer bij Plakkkatent heeft bevestigd, maar bewijs mij dat ik in een artikel tegen mijn Heere en mijn God heb overtreden, en ik zal o wee, och arme roepen over mij, ellendig mens."
Het voorgaande is de eerste bekentenis.

Daarna werd ze opnieuw voor de raad gebracht en naar de martelkamer geleid, waar Hans, de beul, aanwezig was.
De heren zeiden toen: "Wij hebben u al zo lang vriendelijk behandeld, maar als u niet zult bekennen, zullen wij u streng behandelen."
De procureur-generaal zei: "Meester Hans, tast haar aan."
Meester Hans antwoordde: "O nee, mijn heren, ze zal vrijwillig bekennen."
Maar omdat ze niet vrijwillig wilde bekennen, paste hij de duimschroeven toe op haar duimen en vingers, zodat het bloed bij haar nagels uitspoot.
Elizabeth zei: "O, ik kan het niet langer verdragen."
De heren zeiden: "Beken, en we zullen je pijn verlichten."
Maar zij riep tot de Heere, haar God: "Help mij, o Heere, uw arme dienares, want U bent een Helper in tijden van nood."
De heren riepen allemaal uit: "Beken, en we zullen je pijn verlichten, want we hebben je gezegd om te bekennen, en niet om tot God de Heere te roepen."
Maar zij bleef standvastig God haar Heere, zoals hierboven vermeld; en de Heere nam haar pijn weg, zodat zij tegen de heren zei: "Vraag mij en ik zal u antwoorden: want ik voel niet langer de minste pijn in mijn vlees, zoals ik eerder deed."
Heren: "Wilt u nog niet bekennen?"
Elizabeth: "Nee, mijn heren."
Vervolgens brachten ze de schroeven aan op haar schenen, één op elk.
Ze zei: "O mijn heren, maak me niet te schande, want nooit raakte een man mijn blote lichaam aan."
De procureur-generaal zei: "Juffrouw Elizabeth, we zullen u niet oneervol behandelen."
Ze viel toen flauw.
Ze zeiden tegen elkaar: "Misschien is ze dood."
Maar wakker wordend, zei ze: "Ik leef en ben niet dood."
Ze trokken toen alle schroeven uit en keken haar met smekend ogen aan.
Elizabeth: "Waarom smeek je me zo met woorden? Dit is de manier om met kinderen om te gaan."
Zo verkreeg ze niet één woord van haar, die schadelijk zijn voor haar broeders in de Heere, of voor een ander persoon.
Heren: "Wilt u alles wat u eerder hier heeft erkend, herroepen?"
Elizabeth: "Nee, mijn heren, maar ik zal het verzegelen met mijn dood."
Heren: "We zullen u niet meer proberen, wilt u ons vrijwillig vertellen wie u heeft gedoopt?"

Elizabeth: "O nee, mijn heren, ik heb u zeker gezegd dat ik dit niet zal bekennen."
De Sententie werd vervolgens op 27 maart 1549 aan Elizabeth overgedragen; ze werd ter dood veroordeeld om verdronken te worden in een zak. Alzo heeft ze haar lichaam aan God opgedragen.

Fol. 83

28. ZES BROEDERS EN TWEE ZUSTERS, NAMELIJK: PIETER JANSZ, TOBIAS QUESTINEX, JAN PENNEWAERTS, GIJSBERT JANSZ, ELLERT JANSZ, LUCAS MICHIELSz, BARBARA THIELEMANS EN TRUYKEN BOENS, ALLE IN AMSTERDAM LEVEND VERBRAND, OP DE 2e MAART 1549

In het jaar 1549 werden in Amsterdam, voor de waarheid van Jezus Christus, ongeveer twintig personen gevangen gehouden, zowel mannen als vrouwen, waarvan alle namen niet bekend zijn, vooral omdat sommigen van hen op de volgende manier uit de gevangenis zijn ontsnapt:

De gevangenen hadden twee broers die in Waterlandt woonden, die ruwe kerels waren, en een groot deel van hun tijd in herbergen doorbrachten. Dus gebeurde het op een gegeven moment dat ze, terwijl ze in de herberg zaten, aan hun gevangengenomen broer begonnen te denken, en in de veronderstelling dat de tijd dat hij zou worden geofferd, naderde, beraadslaagden ze onderling, hoe ze hem het best konden bevrijden, en zwoeren een eed dat ze zouden noch kosten, noch arbeid, noch gevaar, zouden ontzien ook al zou het hun leven kosten; ter bevestiging waarvan ze hun vingers omhooghielden, hun hoeden in de lucht gooiden en God riepen ten getuige.

'S Morgens, toen ze wakker waren en nuchter waren geworden, hinderde hun gevaarlijke plan hen enigszins; maar door terug te komen op de plechtige eed die ze God verschuldigd waren, evenals het trieste vertrek van hun geliefde broer, toonden ze de standvastigheid van de Romeinen en gingen ze op de volgende manier verder.

Ze namen een touw met een blok dat goed ingevet was, zodat het droge blok geen geluid zou maken. Dit pakten ze in een mand en brachten die naar het huis van Jan Jansz, die tegenover de gevangenis woonde, in de Halve Maan, en zeiden tegen hem: "Jan Jans, mogen we deze mand hier achterlaten en laat in de maand roepen? avond, zoals het ons past? " ze manifesteerden de standvastigheid van Romeinen en gingen op de volgende manier verder. Ze namen een touw met een blok dat goed ingevet was, zodat het droge blok geen geluid zou maken. Dit pakten ze in een mand en brachten die naar het huis van Jan Jans, die tegenover de gevangenis woonde, in de halve maan, en zei tegen hem: "Jan Jans, mogen we deze mand hier achterlaten en laat in de avond weer ophalen, als het ons past?"

Jan Jans stemde toe, zonder ooit aan het gevaarlijke plan te denken, totdat ze hun mand kwamen halen.

Deze Jan Jans had een neef onder de gevangenen, genaamd Ellert Jans, die een houten been had en een kleermaker was, die de baljuw uit zijn winkel op de Nieuwen Dijk had gehaald. Daarom maakten deze twee broers gebruik van een donkere avond en brachten ze een boothaak mee, die ze in het raam staken, en klommen er vervolgens op. Ze maakten een touw vast en braken de ramen open met een koevoet. Nadat ze aldus hun doel hadden bereikt, lieten ze hun broer met een touw uit het raam komen en gingen onmiddellijk naar andere gevangenen, die ze allemaal door het raam naar beneden lieten vallen. Behalve Ellert Jan, die weigerde naar buiten te gaan en gaf hen antwoord, dat hij zo opgewekt was om zijn offer te brengen, en voelde zich zo gelukkig dat hij niet verwachtte dat zelfs door een lang leven het beter zou worden, omdat hij vreesde dat op zijn weg door de flauwmoedigheid zijn moed hem zou kunnen falen, en zo zou hij nooit de Jordaan oversteken en het beloofde Land bereiken. Hij zei ook, dat hij te bekend was door zijn houten stelt, zodat hij gemakkelijk kon worden herkend.

Maar Tobias, Pieter, Grietgen, Jan, Lyntgen en Barbartgen waren opgesloten in andere kerkers, waar ze hen goed konden horen, maar niet konden vinden. Ze bleven in gevangenschap totdat de tijd van hun offerande was vervuld.
Behalve Lyntgen, die vanwege haar zwangerschap werd gespaard. Ze baarde ook een kind in haar banden. Maar de pijn van de bevalling had haar zo getroffen, dat ze volkomen in haar gedachten gestoord raakte; daarna lag ze nog lang in Amsterdam, in een klein huisje, waarin ze ook stierf.
Toen de dag was aangebroken waarop de bovengenoemde personen hun offers zouden brengen, heeft Jan Jansz zich dicht bij het tribunaal geplaatst, om te zien welke geest zijn neef Ellert Jansz in het laatste uur van zijn leven zou tonen. Zodra Ellert Jans zijn neef zag, sprak hij hem met zo'n blij gezicht aan dat alle toehoorders met verbazing luisterden. Hij gaf hem ook een testament door de ijzeren tralies van het tribunaal; maar de baljuw schreeuwde het uit als een woeste leeuw: Waar is het boek? maar kon het niet uitvinden.
Met veel goede argumenten waarschuwde hij iedereen, vooral zijn neef Jan Jansz, dat hij niet langer zou willen toelaten om te worden verleid door de opgepronkte vrouw, de hoer van Babylon, maar op weg naar de Stad van alle goeds zou opmaken. Ja, zei hij, dat hij nooit een gelukkiger dag had geleefd; wat Jan zo ter harte nam, dat hij later ook de last van het kruis op zich nam.
Al de eerdergenoemde vrienden beëindigden hun leven met grote vreugde en werden levend verbrand.
Kort daarna componeerde een liefhebber van de waarheid een hymne ter herinnering eraan, waarbij de eerste letter van elk couplet overeenkomt met de eerste letter van de namen. Het is te vinden in het oude gezangboek, en is het eerste van degenen die beginnen met T, *"Tis nu schier al vervult,"* etc.
Het vonnis van deze zes broeders en twee zussen, verkregen we uit het boek van strafvonnissen van de stad Amsterdam, via de secretaris van die plaats; met uitzondering van de titel die als volgt luidt

SENTENTIE VAN DE DOOD VAN PIETER JANS, TOBIAS QUESTINEX, JAN PENNEWAERTS, GIJSBERT JANSz, ELLERT JANSz, LUCAS MICHIELSz, BARBARA THIELEMAUS EN TRUYKEN BOENS

Overwegende dat Pieter, zoon van Jan, een inwoner van Lininckhuysen, Tobias Questinex, burger van deze stad, schoenmakers, van beroep; Jan Pennewaerts van Loenen, Gijsbert Jansz uit Woerden, Ellert Jansz, ook Poorter van deze stad, kleermakers, Lucas Michiels van Dortrecht, glazenmaker van ambacht, Barbara Thielemans van Dortrecht, en Truyken Boens, dochter van Willem Boens van Antwerpen, zijn herdoopt door een Giles van Aken genoemd, en zijn toegetreden tot de sekte en ketterij van de Anabaptisten, die verdorven meningen hebben met betrekking tot de sacramenten van de heilige kerk, in tegenstelling tot het heilige christelijke geloof, de verordeningen van genoemd heilige kerk, en de geschreven wetten en Plakkaten van zijne Keizerlijke Majesteit, onze genadige heer; en bovendien hardnekkig volharden in hun ongeloof, dwalingen en ketterijen;
Zo is het dat mijne heren, de Schepenen, gehoord hebbende de eis, door mijn heer, de Schout gedaan, betreffende de personen, tezamen met hun belijdenis, en rijpelijk de omstandigheden van die zaak in aanmerking genomen hebbende, veroordelen ze deze personen om te worden verbrand door de beul. En bovendien verklaren ze al hun bezittingen ten behoeve van zijne keizerlijke majesteit, als graaf van Holland en onze genadige heer, onverminderd en zonder de prejuditie van deze stad.

Zo uitgesproken en geordend om te worden uitgevoerd, deze 20e maart 1549, in aanwezigheid van de schout, Egbert Gabrielsz en Joost Buyck, burgemeesters, en al de Schepenen.

> Van deze delinquenten werden er drie onderworpen aan de marteling, namelijk Tobias Questinex, op de veertiende van February, Pieter Jansz, op de 15e van dezelfde maand, en Ellert Jansz op de 8e van de huidige maand maart.
> Ontleend aan het strafrechtelijke vonnis van de stad Amsterdam, ter plaatse van de secretarie.
> NN

Fol. 84

29. FIJE EN EELKEN TE LEEUWARDEN, AD 1549

In het jaar 1549, ongeveer drie weken voor Pasen, werden twee geliefde mannen, Fije en Eelken, aangehouden te **Hoorn**, in West-Friesland. Ze werden voor de heren gebracht, waar ze vurig hun geloof beleden.
Ze onderzochten Eelken eerst en zeiden: "Wie heeft u gemachtigd om de mensen bijeen te brengen, om hen te onderwijzen?"
Antwoord. "God heeft het mij geoorloofd." Hebr. 10:25.
Vraag. "Wat heb je geleerd?"
Antwoord. "Vraag degenen die het hebben gehoord, wat we onderwezen onder elkaar, want gij hebt een vrouw aangehouden die het hoorde."

Vervolgens vroegen ze de vrouw wat ze van Eelken had gehoord.
Antwoord. "Hij las de vier evangelisten, Paulus, Petrus, de brieven van Johannes, en de Handelingen van de apostelen."

Eelken werd toen opnieuw gevraagd: "Wat denk je over het Sacrament?"
Antwoord. "Ik weet niets van je gebakken God."
Vraag. "Vriend, let op wat je zegt, zulke woorden kosten halzen." Wat denk je van de moeder van God? "
Antwoord. "Veel."
Vraag. "Wat zegt gij: heeft de Zoon van God geen vlees en bloed van Maria ontvangen?"
Antwoord. "Nee, wat dit betreft, geloof ik wat de Zoon van God zelf erover verklaart." Johannes 1:14.
Vraag. "Wat vindt u van onze heilige Roomse kerk?"
Antwoord. "Ik weet niets van uw heilige kerk, ik weet het niet, ik ben nooit in mijn hele leven in een heilige kerk geweest."
Vraag. "U spreekt te bespottelijk, ik heb medelijden met u," zei een Raadsheer, "en vreest dat ge uw hals zult verliezen." Bent u niet gedoopt? "
Antwoord. "Ik ben niet gedoopt, maar heb een groot verlangen naar de doop."
Vraag. "Wat denk je van deze valse leraren die rondreizen en de mensen dopen?"
Antwoord. "Van valse leraren denk ik niets, maar heb ik er lang naar verlangd om een leraar te horen die door God gezonden is."
Ze zeiden: "Maar we hebben gehoord dat je een leraar bent?"
Eelken zei: "Wie heeft me een leraar gemaakt?"

Ze antwoordden: "We weten het niet."
Eelken zei: "Als u mij vraagt wat u zelf niet weet, hoe moet ik dat weten? Ik ken niemand die mij leraar heeft gemaakt, maar God heeft mij alles gegeven waarvoor ik Hem heb gebeden."
Ze zeiden: "We hebben nu alle artikelen opgeschreven waarover we u bij deze gelegenheid hebben verhoord, als er iets is wat u berouwt, zullen wij het graag eruit halen."
Antwoord. "Denk je dat ik God zou moeten verloochenen?"

Eelken en Fije werden vervolgens beiden veroordeeld en bij elkaar gebracht; ze omhelsden elkaar, ja, kuste elkaars handen en voeten met grote liefde, zodat iedereen die het zag en hoorde, verbaasd was. De Witkovels en bedienden liepen naar de heren en zeiden: "Nooit hielden mannen van elkaar zoals deze."
Eelken zei tegen Fije: "Lieve broeder, neem het me niet kwalijk, dat je door mij in lijden bent geraakt."
Fije antwoordde: "Lieve broeder, denk het niet, want het is de kracht van God."

Hun executie werd uitgesteld tot de derde dag nadat de Sententie was verstreken. Eelken werd voor het eerst geëxecuteerd met het zwaard.
Toen Fije's vonnis werd voorgelezen, luisterde hij er niet naar vanwege zijn grote vreugde; en onwetend over wat er was gebeurd of zou gebeuren, ging naar Eelken, zong en sprong hij; God lovend en dankend, en zei: "Dit is de enige weg."
Ze leidden Fije naar de boot waarin Eelken onthoofd werd en naast hem het rad waarop Eelken moest worden geplaatst en de paal waarop Fije moest staan om te worden verbrand.
In de boot raakten Fije's handen los, maar hij bleef stil zitten. De monniken zeiden toen: "Bind hem opnieuw".
De Scherprechter antwoordde: "Bindt gij hem."
Maar de kanselier beval hem om Fije opnieuw te binden.
Sommige vrouwen die het zagen, weenden bitter. Maar Fije zei: "Ween niet over mij, maar voor uw zonden."
Hij zei verder tegen de beul: "Wat ga je met me doen?"
Antwoord. "Dat zul je wel zien."
"Ja, ja," zei Fije, "doe wat u wilt; ik heb mezelf in de handen van mijn Heere overgegeven."

De broeders gingen met hem uit, bij de gewone mensen; en toen Fije enkele van zijn kennissen zag, riep hij uit: "Vrienden, verheug u met mij over deze Bruiloft dat mij is voorbereid.
Toen hij op de plaats van terechtstelling (galgenberg) aankwam, spraken enkele broeders, die zeer verheugd waren met hem, en zeiden: "Dit is de smalle weg, dit is de wijnpers van de Heere, aan deze hangt de kroon."
Maar toen de kanselier dit geroep hoorde, riep hij: "Laat niemand zijn handen op hem leggen, op straffe van leven en eigendom."
De beul was zijn instrumenten vergeten en liep naar de stad om ze te halen. In de tussentijd hadden de kanselier en twee monniken Fije in de biechthuiske gezet, zeer verleidend hem met brood en wijn; maar ze konden hem niet overweldigen, want Fije deed niets anders dan zingen en spreken, God loven en danken.
Toen ze hem niet konden overweldigen en de beul terugkeerde, zeiden ze tegen Fije: "Hoe komt het dat je zo koppig bent, daar je zegt dat je een lid van Christus bent?

Waarom dan niet de werken van barmhartigheid doen, en ontvang dit brood en wijn als brood en wijn, om onzentwil."
Antwoord. "Ik heb geen honger naar uw brood en wijn, want er is voedsel voor mij gereedgemaakt in de hemel."
Toen ze hem niet konden overweldigen, zeiden ze: "Weg, ketter, ga maar!"
De kanselier zei: "Ik heb veel ketters gezien, maar in mijn hele leven heb ik nooit een meer gestoorde Ketter gezien dan deze."
Fije stond klaar voor de dood en zei tegen de beul: "Meester, bent u klaar met uw werk?"
Hij antwoordde: "Nog niet."
Fije zei: "Hier is het schaap waar ge naar wenst."
De beul ging toen naar Fije, scheurde zijn hemd open, nam de pet van zijn hoofd en vulde het met buskruit. Hij stond op de brandstapel waar hij zou worden gewurgd en riep uit: *"O Heere, ontvang uw knecht."*
Hij werd dan gewurgd en verbrand en is aldus in de Heere ontslapen.
Het gewone volk schreeuwde en zei: "Dit was een vrome man, als hij geen christen is, is er niet één in de hele wereld."

Fol. 85

30. JACOB CLAESZ VAN LANTSMEER, EN CECILIA JERONYMUS ZIJN VROUW, GEDOOD IN GROTE VOLSTANDIGHEID OM HET GETUIGENIS VAN JEZUS CHRISTUS, IN AMSTERDAM, IN HET JAAR 1549.

De verdrukking, angst en benauwdheid van de geliefde vrienden en kinderen van God gingen door; want zij hebben niet opgehouden hen te vervolgen en te doden, ja, om hen te doden in een vreselijke, ellendige en bedroefde manier, die in het jaar 1549 ook geopenbaard werd in de stad Amsterdam, in het geval van twee vrome en zeer Godvrezende personen, genaamd Jacob Claesz van Lantsmeer, en Cecilia Jeronymus van Wormer, die, na het ondergaan van vele aanvallen, conflicten en beproevingen van zowel seculiere als kerkelijke personen, die trachtten hen af te trekken van het geloof, bleven volstandig; en veroordeeld tot het vuur als ketters, welke bestraffing van de dood ze standvastig doorstaan hebben, op 9 november 1528, zoals blijkt uit de volgende twee Sententies, die publiekelijk werden uitgesproken op de dag van hun overlijden, in de rechtbank van Amsterdam; waar van we de rechte afschriften door de griffier van de rechtbank aldaar hebben verkregen, zullen wij hier voorleggen voor de verdere bevestiging van die zaak.

SENTENTIE VAN DE DOOD VAN JACOB CLAESZ VAN LANTSMEER

Alzo Jacob Claesz van Lantsmeer zich heeft aangesloten bij de lering, sekte en ketterijen van de wederdopers, die opnieuw zijn gedoopt en die verdorven opvattingen hebben met betrekking tot de sacramenten van de heilige kerk, in tegenstelling tot het heilige christelijke geloof, de verordeningen van de heilige christelijke kerk, en de geschreven wetten en Plakkaten van zijn Keizerlijke majesteit onze genadige heer; en bovendien hardnekkig volhardt in zijn dwalingen en ketterij, niettegenstaande het onderwijs die hem is gegeven aangaande het ware geloof;
Zo is het dat mijne heren, de Schepenen, gehoord de eis, die mijn heer de Schout gesteld heeft, in naam van zijne Keizerlijke majesteit, betreffende de genoemde Jacob Claesz, tezamen met zijne confessie, en gezien de omstandigheden van die zaak, -veroordeelde Jacob Claesz, krachtens de bovengenoemde Plakkaten, te worden verbrand door de

beul, en, bovendien, verklaren zijn eigendom geconfisqueerd ten behoeve van zijne Keizerlijke majesteit, als graaf van Holland.
Alsdus uitgesproken en uitgevoerd door de beul, op 9 november, AD 1549, in aanwezigheid van de Schout, Mr. Hendrick Dirks; burgemeester, Jan Willems; Claes Meeuwesz, Simon, Claesz Kops, Florus Martsz, Jan Claesz van Hoppen en Hendrick Jans Croock, Schepenen.

Jacob Claesz werd onderworpen aan de marteling op 22 oktober, AD 1549.
Ontleend aan het strafvonnis, in het bezit van de secretarie van de stad Amsterdam.
NN

Fol. 86

31. SENTENTIE VAN CECILIA JERONYMUS

Omdat Cecilia, dochter van Jeronymus, uit Wormer, zich heeft aangesloten bij de leringen, sekte en ketterijen van de wederdopers, die opnieuw zijn gedoopt, en die verdorven opvattingen hebben met betrekking tot de sacramenten van de heilige kerk, in strijd met het heilige christelijke geloof, de verordeningen van de heilige christelijke kerk, de geschreven wetten en Plakkaten van zijn keizerlijke majesteit onze genadige heer, en bovendien hardnekkig volhardt in haar dwalingen en ketterijen, niettegenstaande het onderwijs die haar is gegeven aangaande het ware geloof;
Zo is 't dat mijne heren de Schepenen, gehoord de eis, die mijn heer den Schout gesteld heeft, in de naam van zijne keizerlijke majesteit, omtrent genoemde Cecilia, tezamen met haar confessie, en ter gelegenheid van het genoemd geval rijpelijk in overweging genomen, zo is de voorzegde Cecilia Jeronymus, krachtens de bovengenoemde Plakkaten, besloten te worden verbrand door de beul, en bovendien haar bezit geconfisqueerd te verklaren ten bate van zijne keizerlijke majesteit, als graaf van Holland.
Actum geëxecuteerd ut supra. (Gedaan en uitgevoerd zoals hierboven.)

Ontleend aan het strafvonnis, in het bezit van de secretarie van de stad Amsterdam.
NN

Fol. 97

32. WILLEM, MARTIGEN, DIEUWERTGEN EN MARITGEN JANS, 1550

In het jaar 1550 werden in Leiden vier lammeren van Christus, namelijk een broer en drie zusters, genaamd Willem, Maritgen, Dieuwertgen en Maritgen Jans, gearresteerd, die vrijmoedig hun geloof hadden beleden en van geen pijn of lijden wilden afstaan.
om hen te doen afvallig worden, werden uiteindelijk ter dood veroordeeld als ketters.
Toen ze werden voorgebracht, zei Willem: "Wij lijden niet als dieven of moordenaars, maar om de Naam van de Heere, daarom, o Heer, vergeef hen die ons dit aandoen."
Maritgen zei: "Heer, versterk ons, die lijden voor Uw Woord, dat weinigen willen doen, ik ben niet waardig om voor Uw naam te lijden, maar Heer, Gij zult mij waardig maken." Handelingen 5:41.
Dieuwertgen ging zingend voort en zei toen: "Lieve burgers, wreek dit niet, want het is gedaan voor de Naam, van de Heere." Ze zei verder: "Heere, aanschouw ons, die lijdt om w woord, want ons vertrouwen is alleen in U. '
Maritgen Jans zei: "Dit is de smalle weg naar de zaligheid. O Heer, ontvang mijn geest en gij, heren van de Raad, beschouw alleen wat voor grote schade gij uw zielen aandoet, door onschuldig bloed te vergieten, en bekeer u dus, zoals die van Nineve. Want wij lijden niet vanwege ketterij of opruiing, wij willen niet strijden, behalve met het zwaard van de Geest, dat is het Woord van God."
Daarop bevolen ze hun zielen in de handen van God Hebben alzo hun offer gedaan, als een aangenaam reukwerk voor God; en die zullen hierna hun beloning niet verliezen.

Fol. 97

33. TIJS VAN LINDT, ROERMOND AD 1550

Tijs van Lindt was een ijverige en vrome man, een inwoner van Remunde, in Gelderland en wandelde, volgens de kennis die God hem had gegeven, vroom in de vreze des Heren; hij was vooral begaafd met een sympathiserend en barmhartig hart jegens de armen en behoeftigen, zodat hij, door de vele aalmoezen en hulp die hij aan de armen in het algemeen verleende, een goed gerucht bij velen had; want met hetgeen God hem gegeven had, troostte hij velen in hun benauwdheid.
Maar toen hij het pausdom had verlaten, met zijn afgoderij, de evangelische waarheid aanvaardde, het reddende geloof in Jezus Christus ontving, zich bekeerde van zijn zondige leven (misbruikt door onwetendheid), werd gedoopt op zijn geloof en dagelijks probeerde door te gaan in het nieuwe en heilig leven, tot eer van God, de opbouw van zijn naaste, en de verlichting van degenen die nog steeds in blindheid zaten, om aldus zijn lichaam een levend, heilig en welgevallig offer aan God te geven.
Daarom konden de tegenstanders van de waarheid het niet verdragen, en deze vrome man werd aangebracht en beschuldigd van ketterij. Hij werd in de gevangenis gezet, waar hij vele conflicten en aanvechtingen moest doorstaan; zij bestormden hem met pijnigingen, dat hij afvallig zou worden van zijn geloof. Maar omdat hij ondanks alle lijden en kwellingen standvastig vasthield aan zijn geloof, werd hij uiteindelijk veroordeeld op grond van het Keizerlijk mandaat en verbrand tot as.

Kort na het verbranden van deze vrome getuige van Jezus Christus, in Remunde, [Roermond] vatte de stad zelf vuur en werd ze bijna volledig tot as herleid. Hoe het was, is niet bekend, tenzij uit eigen beweging. Velen denken dat het een straf was voor het onschuldige bloed, welk oordeel we aan God overlaten.

Fol. 101

34. JACQUES DOSIE 15 JAAR, GEDOOD IN LEEUWARDEN, CA 1550

Op een zeker moment, dat we niet precies hebben kunnen vaststellen, zat een jongen genaamd Jacques Dosie gevangen in Leeuwarden, in Friesland, voor de waarheid van het heilige Evangelie. Er wordt gezegd dat hij slechts ongeveer vijftien jaar oud was; maar de wonderwerkende God, door de Heilige Geest, openbaarde Zijn kracht door deze "zuigeling en kind Zijn lof toebereid uit de mond van dit jonge kind." Mat. 21:16; Ps. 8: 2.
Want als op een bepaalde gelegenheid, toen de Heer en de Vrouwe van Friesland, met vele edelen en dames, bijeen waren te Leeuwarden, haalden zij Jacques voor zich uit, spraken met hem en onderzochten hem, of hij besmet was met enige ketterij. Maar de getrouwe God gaf hem, naar Zijn belofte (Lukas 21:14; Mattheüs 10:19; Markus 13:11; Lukas 12:11), een mond en wijsheid, die zij op geen enkele wijze konden weerstaan of blussen.
Zo kwam het, dat de Heer van Friesland na een paar woorden zijns weegs ging, omdat het volk op hem wachtte; maar de vrouw van Friesland, bewoog zich tot mededogen; het lijkt erop, dat zij met hem gepraat, hem gevraagd heeft waarom hij, die nog zo jong was, was dus zwaar gevangen en gebonden was.
Jacques antwoordde: "Dit is alleen gedaan omdat ik in Christus geloof, alleen aan Hem vasthoud en Hem in geen enkel opzicht wil verlaten."
De Vrouw vroeg hem: "Behoor je tot de mensen die zichzelf herdopen, in ons land zoveel kwaad plegen, opstandig maken, samenspanne en zeggen dat zij vanwege het geloof zijn verdreven en beschouwen zich als de kerk van God, hoewel ze een slechte hoop zijn en grote beroerte veroorzaken onder de mensen? "
Jacques. "Mevrouw, ik ken geen opstandig volk, noch ben ik een van hun aantal, maar we zouden veel liever, volgens de leringen van de Schrift, ook onze vijanden helpen, hen tevreden stellen, als zij hongeren en dorsten, met voedsel en drink, en weersta hen op geen enkele manier met wraak of geweld." Rom. 12:20, 17; Mat. 5:39.
Een ander zei: "Het zou blijken, als jullie alleen de macht hadden.
Jacques antwoordde: "O, neen Mevrouw, geloof het niet, als het onder ons toegestaan was om het kwaad met het uitwendig zwaard te weerstaan, weet dan dat geen zeven mannen mij hier hadden moeten brengen, en ik had wel uit uw handen gebleven, want er zou macht zijn geweest om het te doen."
Mevrouw. "Ik weet dat er zulke sekten zijn, die erg slecht zijn en de mensen doden, en ook hun goederen en vrouwen hebben."
Jacques. "O nee, Mevrouw, wij zijn volkomen ten onrechte beschuldigd van deze slechte dingen, en de gelegenheid wordt daardoor gezocht om ons te vervolgen, maar wij moeten lijden en dit alles verdragen met geduld." Mat. 5:11; Handelingen 21:38; 11 Tim. 2: 3.
Mevrouw. "Was het niet jouw volk, dat met grote schande de wapens opnam tegen de regering in **Amsterdam en Münster?"**
Jacques. "O nee, mevrouw, want die mensen hebben een zeer gedwaald, maar wij beschouwen het als een leer van de duivel, om te trachten weerstand te bieden aan de Overheid met het uitwendig zwaard en geweld, en zouden veel liever onder vervolging en dood lijde , samen met alles wat ons is aangedaan." Rom. 13: 1; 1 Pet. 2:13; Tit. 3: 1.
Mevrouw. "Niettemin, wordt het ulieden toegerekend, en zij die opschudding veroorzaken, doen heel verkeerd, maar ik geloof wat gij erover zegt."

Jacques. "Mevrouw, lezen we niet veel over dit gedrag, hoe slechte mensen kwaadspreken over de apostelen zelf, en de hele groep christenen, en, door vele slechte dingen te zeggen, hebben geprobeerd de Overheid tot wraak tegen hen aan te zetten, hoewel het allemaal leugens waren? Handelingen 28:22; 24: 5; Lucas 2:34.
Mevrouw. "Gelooft je niet dat allen verdoemd zijn die niet op jullie manier zijn gedoopt?"
Jacques. "O nee, Mevrouw, want het oordeel met betrekking tot dit behoort alleen God toe, die iedereen zal belonen naar zijn werken, zoals duidelijk te zien is op vele plaatsen in de heilige Schrift. Bovendien heeft het water niet de macht om ons te reinigen van de zonde, zoals Petrus zegt, maar is slechts een teken van alle gehoorzaamheid. 1 Petrus 3:21; Mat. 3:15.
Mevrouw. "Vertel me als je gedoopt bent, kun je nog steeds zondigen?"
Jacques. "Ja, Mevrouw, want dit komt heel duidelijk naar voren uit de woorden van Paulus, omdat we nog steeds bekleed zijn met een zwak en zondig lichaam en zonde in veel dingen, Romeinen 7:14, 18; Gal.5: 17; 3: 2: Maar we moeten het voortdurend kruisigen en doden, en niet de werken van het vlees beleven of volbrengen, of de gerechtigheid van God zal ons tot de eeuwige dood veroordelen."
Mevrouw. "Waarin verschillen jullie nog steeds met de Kettermeester [inquisiteur], laat mij eens horen?"
Jacques. "Mevrouw, omdat ik zijn leer op geen enkele wijze zal aannemen, tenzij hij eerst duidelijk aan mij bewijst dat het in elk opzicht overeenstemt met het Woord van God; anders werkt hij tevergeefs; want mijn geloof is alleen gebaseerd op het zuivere Woord van God.
Wat het gebruik van de kinderdoop betreft, spreken we dit met reden tegen, omdat het geen bevel is van God de Almachtige, maar veeleer de uitvinding van de mens, aangezien er bij de kinderen niet de minste kennis of onderscheiding is van wat nodig is of vereist wordt in de doop. Maar Christus heeft in Zijn liefde voor zulke kinderen het koninkrijk van God beloofd door genade, zonder een van deze voorwaarden te eisen. Mattheüs 19:14; Markus 10:14; Mat. 18: 3.
Mevrouw, ik zie dat het pausdom naast deze nog veel andere dwalingen heeft; want zij trachten Christus in het brood te laten komen, of dat het brood in Zijn vlees en bloed veranderd zou worden; die we op geen enkele manier geloven, maar zodanig als een buitengewoon grove dwaling en onverstand zien. Maar we geloven dat Christus echt naar de hemel is opgevaren en aan de rechterhand van zijn Vader zit. Markus 16:19; Lucas 24: 51; Handelingen 1: 9. Dus we geloven niet dat er enige zaligheid is in hun meel, Mis, vagevuur of een van hun diensten voor de doden, en alle andere menselijke uitvindingen, waarvan ze een groot aantal hebben, en die allemaal nergens worden herkend in de Heilige Schriften, maar daarvan uitgesloten: Gal. 1:14; 2 Tim. 4: 2. Maar integendeel, we roepen God aan en zoeken onze redding in Hem, en niet in enig schepsel, opdat we Gods eigen heerlijkheid niet bederven en het aan een van Zijn schepselen geven. Jer. 13:16.

Toen de Provinciaal was gekomen, begon hij te spreken en zei: "Wilt je niet geloven in het sacrament, dat Christus zelf heeft ingesteld?"
Jacques. "Mijnheer, Paulus zegt dat het brood gebroken is om Hem te gedenken, en dat de beker van zegening de gemeenschap van het bloed van Christus is." I Cor. 11:24; 10:16. Zo beëindigde hij zijn woorden.
Mevrouw. "Ik beschouw dit als het ergste in ulieden, dat ze de kinderen niet laat dopen, want heel Duitsland en elk koninkrijk beschouwt uw daden als ketterij."

Jacques. "Mevrouw, het is inderdaad waar dat we overal veracht zijn, en, zoals de apostolische schare, overal daarover in de hele wereld tegengesproken, maar denk niet dat zulk een persoon daarom ten laatsten dage verloren zal gaan." I Cor. 4: 9; Mat. 5:11; 2 Petr. 2: 2.
Mevrouw." Mijn lieve kind, zie, ik bid je, kom naar ons toe en bekeer u, en ge zult uit deze problemen komen, en ik beloof om uw vrijlating te verkrijgen."
Jacques. "Mevrouw, ik dank u zeer voor uw genegenheid en gunst jegens mij, maar ik zal mijn geloof niet veranderen om de sterfelijke mens te plezieren, tenzij het mij bewezen wordt met de Schriften, dat ik dwaal, want ik heb mezelf volledig overgegeven aan God, om Zijn vriend te zijn, en hierin hoop ik te leven en te sterven." Galaten 1:10; Fil. 3: 8; Johannes 15:14.
Mevrouw. "Mijn zoon, zie deze menigte mannen, ik heb medelijden met je en smeek je, bekeer je van je doop en blijf niet zo koppig, als je, - zo'n jong kind, - zou sterven voor deze zaak, zou het een zwaar kruis voor mijn hart zijn, dus zie dat je wordt vrijgelaten, en misschien naar huis gaat. '
Jacques. "Mevrouw, ik kan helemaal niet zien dat er een misdaad is in mijn doopsel, aangezien ik hierin de mijne niet heb gevolgd, maar de heilige instelling van onze Heere Jezus Christus; als ik in staat was geweest om een andere, betere weg te vinden voor het koninkrijk van God, was het niet gebeurd, want ik was geneigd met heel mijn hart de Heere mijn God te zoeken." Jesaja 56: 6.
Mevrouw. "Zouden zij dan allemaal dwalen, zoveel geleerde mannen die voor jouw geweest zijn; durf je zo aanmatigend te zijn als dit?"
Jacques. "Mevrouw, in Israël waren vierhonderd profeten tegen de énige Micha, die alleen de waarheid sprak, en werd gevangen gehouden op brood en water; maar wat koning Achab in zijn nood gevoelde; maar te laat." I Koningen 22:27; 2 Kon. 18: 5.
De Mevrouw zei ten slotte: "Ik vind veel goede dingen in je, maar je grootste dwaling vind ik dat je in je doop blijft liggen, wat volgens mij niet van God is."

Op deze manier liet zij hem vele malen voor zich brengen; maar zoals hij, jong in jaren, maar oud in de kennis van Jezus Christus (Wijsheid 4: 8; 1 Cor. 14:20), zijn fundament had gebouwd op de rots Jezus Christus, stootte hij moedig alle subtiele listen van Satan af - ongeacht of deze bestond uit vele ernstige bedreigingen of eerlijke beloften van het koninkrijk van deze wereld (Mattheüs 4: 8) - met het zwaard van de Geest, wat het Woord van God is; en omdat niets hem ertoe kon brengen om Christus te verlaten, was hij door de Regenten van de duisternis van deze wereld ter dood gebracht (Efeziërs 6:12). En aldus getuigd - en het oprechte geloof van de waarheid bevestigd met zijn dood en bloed, en heeft door genade de kroon van eeuwige heerlijkheid verkregen.

Zie hiervoor een hymne in De Gulden Harp, beginnend: *Tot Leeuwaerden op eenen dagh ….*

Fol. 104

EEN JONGEN VAN VIJFTIEN JAAR, Leeuwarden 1550

… Tegelijkertijd werd een jongeman van vijftien jaar ter dood gebracht, met grote standvastigheid, te Leeuwarden; wiens geloof wordt vergeleken met dat van de eerder genoemde **twee jonge meisjes die ter dood gebracht zijn in Bamberg**. Zie *Ondergang*, pagina 1130, kol. 1.

Fol. 104

35. VAN EEN PLAKKAT TOT INVOERING VAN DE INQUISITIE, AD 1550

Het lijkt erop dat in deze tijd de bitterheid van de Roomse geestelijkheid groter en meer en meer uitbrak, tegen degenen die ernaar streefden te volgen de evangelische Leer van Jezus Christus; omdat ze de keizer bewogen hadden door Plakkaten de om de inquisitie te doen herleven, en zo het geweten van de inwoners van Nederland, dat een tijd lang schijnbaar was afgenomen, en het met grotere strengheid dan voorheen te introduceren; wat dus op de voorgeschreven manier werd gedaan, wat grote ontevredenheid en verdriet veroorzaakte voor het gewone volk van de genoemde landen.
Met betrekking tot dit schrijven, zegt een bepaalde auteur aldus: "Hoewel er al vele strenge Plakkaten eerder waren gepubliceerd op verschillende tijdstippen, voor de onderdrukking van de evangelische gelovigen, waardoor **vele duizenden** ellendig ter dood werden gebracht voor het geloof, in Nederland; toch nam de haat en slechte wil van het volk toe tot een ongewone graad, in het jaar 1550, als gevolg van het plakkaat met betrekking tot de inquisitie, uitgegeven door keizer Karel V, te Brussel, op 29 april; want daardoor werd verklaard, dat het de bedoeling was, vanaf die tijd in het openbaar de geestelijke inquisitie te introduceren, om daaardoor de wrede en bloederige Mandementen rigoureus door de wereldlijke macht te laten uitvoeren. Zie *'Kron. van den Ondergang'*, pagina 11.29, kol. 1, vergeleken met Eman. van Meteren., lib. 1. **Pieter Bor**., Lib. 1. Oorspronch der Nederlantsche Beroerten, oude editie, fol. 5, 6.

Verdere opmerking.
Hoewel de schrijver zijn vervolg zegt, dat sommige magistraten dit plakkaat betreffende de inquisitie niet zouden publiceren, en dat sommigen, door bescheiden verzoeken aan de keizer, een verzachting bereikten; toch was het zover gekomen, dat de werkelijke middelen in het geheim werden gebruikt om dit doel te bereiken, door de inquisiteurs; ten gevolge waarvan de gemoederen van het volk meer opgewonden en ontevreden werden; zodat velen emigreerden uit de steden van Brabant, met name uit West-Vlaanderen. Zie de aangehaalde auteurs.

> "Die van Antwerpen maakten groot bezwaar tegen dit plakkaat, hetwelk verscheiden steden zonder op de inhoud goed te letten, lichtvaardig hebben afgelezen. … De Raad van Brabant verklaarden zich ook voor de vrijheid van den Lande, tegen het plakkaat en de inquisitie. Zo deden ook verscheiden andere Brabantse steden. Etc.
> G. Brandt, "Korte verhaal der Reformatie", blz. 106 enz.

Fol. 104

36. REYER DIRCKSZ, EEN BOOTMAN, VERBRAND NA VRESELIJKE PIJNIGINGEN, OM HET GETUIGENIS VAN JEZUS CHRISTUS, IN AMSTERDAM, IN HET JAAR 1550

Op dit moment, ook Reyer Dircks, een vrome held en dappere soldaat, van Jezus Christus, hoewel van een kleine reputatie in de ogen van de wereld, die zijn levensonderhoud verdiende met een kleine boot op de rivier de Amstel, voegde ziche onder de bloedige vlag van zijn Redder, en verenigd met de Kruiskerk, minachtend genaamd anabaptisten.
Na ongeveer drie jaar met hen samen te zijn geweest, ondervond hij goed, dat het koninkrijk der hemelen geweld leed en dat de gewelddadigen het met geweld innamen; ja, dat hij de ruime zalen van het gezegende paleis van God niet kon binnengaan zonder door de enge poort te dringen, zodat zijn vlees, ja het hele lichaam, aan de posten bleef hangen, en in het vuur, als voedsel voor de vogels en de wild beesten kwam.
Hij werd gevangengezet in Amsterdam, in Holland, en hoewel hij het meest ellendig gemarteld werd, weigerde hij desondanks om van zijn geloof af te wijken, en de belofte die hij gedaan had aan God tijdens het doopsel. Hij werd vervolgens ter dood veroordeeld als een ketter en zeer wreed geëxecuteerd met vlammend vuur.
Het voorgaande kan duidelijk worden afgeleid uit de volgende sentensie, die werd voorgelezen op de dag van zijn dood, in de rechtbank in Amsterdam, door de Paapse Regenten.

Sentensie des doods van Ryer Dircksz, schuitvoerder

Terwijl Ryer Dircksz, bootsman, Poorter van deze stad ongeveer drie jaar geleden de leringen, dwalingen, sekten en ketterijen van de anabaptisten, ofte Wederdopers, heeft omarmd, en houdt verderfelijke standpunten in met betrekking tot de sacramenten van de heilige kerk, in tegenstelling tot het heilige christelijke geloof, de verordeningen van de heilige kerk, en de geschreven wetten en Plakkaten van zijne keizerlijke majesteit, onze genadige heer, en bovendien blijft hij staan in zijn dwalingen en ketterijen, niettegenstaande de opdracht hem in het oprechte geloof gegeven;
Zo is het, dat mijne heren van de rechtbank, nadat ze de eis van mijnheer de Schout hebben gehoord, - in naam van zijne keizerlijke majesteit, met betrekking tot de hiervoor genoemde Ryer Dircks, - evenals zijn bekentenis, en naar behoren rekening houdend met de omstandigheden van de zaak, veroordeelt genoemde Ryer Dircksz, krachtens voornoemde plakkaten, te executeren met vuur door de beul; en bovendien verklaart hij zijn eigendom geconfisqueerd ten voordele van zijne keizerlijke majesteit, als graaf van Holland, onverminderd en zonder af te wijken van de privileges van deze stad.
Aldus uitgesproken en aan de beul voor executie gesteld, deze zestiende dag van augustus, AD 1550, in aanwezigheid van de Schout, alle burgemeesters en alle Schepenen. Dempto Jan Dunen.

De tijd wanneer Reijer Dircksz werd onderzocht door marteling op 9 juli 1550.
Ontleend aan het strafvonnis, in het bezit van de secretarie van de stad Amsterdam.
NN

Fol. 132

37. MARIKEN EN ANNEKEN, AD 1552

Zij die alleen God en Zijn heilig Woord houden, en trachten het laatste te vervullen, worden niet alleen vervolgd maar ook gevangengezet en ter dood gebracht, zoals zeer duidelijk was, in het jaar 1552, in Leiden, in het geval van twee vrouwen, met de naam Mariken en Anneken, die werden aangehouden en in een huis werden gebracht, waar ze door de Schout werden gevraagd, welke opvattingen zij hadden met betrekking tot de Roomse kerk.
Ze antwoordden dat het voor het grootste deel niets anders was dan de leer van duivels. Hij ondervroeg hen verder met betrekking tot het sacrament van de priesters, of Christus er lichamelijk niet in was. Ze zeiden: "Het kan een verborgen duivel zijn, want God laat Zich niet opsluiten in zilveren of gouden kisten."
Ze werden vervolgens naar de gevangenis geleid en toen ze de kerk passeerden, zeiden ze: "O moordenaarskuil en koor van duivels!"
Waarom spreek je zulke aanmatigende woorden? "Zei de dienaar van de Schout." Omdat er zoveel arme ziel in is vermoord, "antwoordden zij.
Ze werden een tijd gevangen gehouden en ondervraagd; zij erkenden moedig hun geloof en bleven er sterk bij, waardoor zij ter dood werden veroordeeld.
In de sententie van de aanklacht werd beschreven dat de ene de kinderdoop had geweigerd, het sacrament had afgewezen en, in strijd met het Plakkaat van de keizer, onwettige vergaderingen had bijgewoond; en dat zij daarom als ketter ter dood gebracht zou worden.
De ander, niet gedoopt zijnde, zou in vrijheid zijn gesteld, als ze bereid was geweest haar geloof te verlochenen, waartoe ze veel voor gebeden werd, maar ze bleef onbeweeglijk, en zoals zij had gezegd: "Uw broodgod wordt opgegeten door spinnen en wormen; Ik wil er geen deel aan hebben," en bleef ook in andere artikelen standvastig. Zij werd eveneens ter dood veroordeeld. Dus moesten deze twee hun leven verliezen voor de waarheid, om de bloeddorstige rechters te bevredigen, die voeten hebben die snel naar onheil lopen, en handen om onschuldig bloed te vergieten. Spr. 6:18, 17.

Fol. 133

38. HENDRICK DIRKSZ, DIRK JANSZ EN ADRIAAN CORNELISZ, 1552

In hetzelfde jaar werden drie broeders, genaamd Hendrick Dirkzs, Dirk Jansz en Adriaan Cornelisz, te Leiden opgepakt en met betrekking tot hun geloof onderzocht; maar toen zij het stoutmoedig beleden en er op geen enkele wijze van zouden afwijken, werden zij ook ter dood veroordeeld.
Hendrick Dirks, die vreugdevol oprichtte, zei: "Zalig zijn zij die nu wenen, want zij zullen lachen, en beloond worden met stralende gewaden, ja, met een eeuwige kroon, indien zij standvastig streven." Dit is de sabbat des Heeren, waar Ik lang naar heb verlangd, niet dat ik waardig ben om te lijden voor Zijn Naam, maar Hij heeft me waardig gemaakt, en daardoor lijden we niet voor diefstal of moord, maar voor het zuivere woord van God." Luke 6:21; Mat. 13:43; 2 Tim. 4: 8; Mat. 24:13; Is een. 58: 13; Handelingen 5:41; 2 Petrus 4:15.
Dirk Jansz zei: "Hoewel alle mensen ons verachten, veracht God ons daarom niet. Bedenk, heren, dat er hoog boven alles een Rechter is en geloof dat Hij eens zal oordelen en vonnis zal vellen. Dit leed, "zei hij, "is niet zo groot, Christus moest veel meer lijden,

toen Hij Zijn bloed voor ons vergoot. Hij zal ons sterken in wat wij lijden voor Zijn Naam, want wij lijden niet voor een sekte of iets kwaads, want er is geen ander waar geloof te vinden dan dat wat wij onderhouden. Daarom, o God, heb medelijden met mij en ontvang mij in Uw armen." .Ps. 7:11; Mat. 25:31; Is een. 53; Mat. 26:28.
Adriaan Cornelisz zei onverschrokken: "Christus is deze weg voor ons gegaan, en Zijn geliefde apostelen eveneens, en wij Zijn dienaren, zijn niet boven onze Heer." Lucas 24:26; Handelingen 14:22.
Ze vielen toen op hun knieën, baden ernstig tot God (Handelingen 20:36) en stonden op en zeiden: "Ze denken door ons te doden om de Godvrezenden uit te roeien, maar voor iemand die ze doden zullen honderd anderen opstaan. Vrees niet degenen die het lichaam doden, maar vrees Hem die in staat is om zowel ziel als lichaam in eeuwige pijniging te werpen." Mat. 10:28.
Ze stonden op de bank en riepen uit: "Vrees niet wat stoffelijk is, maar vrees datgene wat eeuwig zal duren, want de eeuwigheid is zo lang." Hiermee bevalen ze hun ziel in de handen van God en offerden ze hun brandoffer. Ze rusten nu onder het altaar en wachten om gekleed te worden in blinkende klederen en om de nieuwe wijn te ontvangen voor de troon des hemels. Mattheüs 26:29.

Fol. 133

39. VERSCHILLENDE BRIEVEN IN DE GEVANGENIS, DOOR **ADRIAAN CORNELISZ,** MET INBEGRIP VAN EEN GEBED, EEN AANWIJZING EN EEN BEKWAAMHEID VAN ADRIAAN CORNELISZ, GLAZEMAKER, DIE IN LEIDEN IS VERBRAND, EN OOK OM HET GETUIGENIS VAN JEZUS IS GEDOOD IN HET JAAR VAN ONZES HEEREN, 1552

ADRIAAN CORNELISZ. Zijn gebed tot God

O Heere van hemel en aarde, die alles uit het niets heeft gemaakt, die mij leden heeft gegeven naar het beeld van Uw Zoon, ik hoop ze nu op te offeren voor Uw heilige Naam; want U bent de Heere, voor Wie elke knie moet buigen, zowel in de hemel als op aarde; hoor naar mijn gebed en laat mijn wierook behaaglijk zijn voor U. Neem Uw genade niet van mij weg, een bevlekt man van onreine lippen; zuiver mijn mond, opdat Uw Naam daardoor kan worden geprezen. Neig Uw oor tot mij; en Gij zult zien, hoe zij op mij vallen; maar het is beter voor mij in de handen van mensen te vallen dan te zondigen in Uw ogen; want Uw ogen zijn als een vlam van vuur, en uw Woord als een scherp tweesnijdend zwaard, doordringend tot de scheiding van ziel en geest, en van de zenuwen en het merg. Gij zijt een Rechter der gedachten en bedoelingen van het hart, en er is niets verborgen voor Uw ogen. Daarom roep ik uit met David, uw lieve profeet, dat het beter is in de handen van mensen te vallen dan in Uw toorn. Mat.11:25; Gen . 1:27; R om: 12: 1; Fil. 2:10; Jes., 6: 5; Susanna 23; Hebr. 4:12, 13.
O Heere, leid mij naar het land Haran, [=Kanaan] waarin ik geen voet erfenis heb namelijk, het beloofde Land, dat ik bid dat Gij mij zult geven, uit genade en niet voor mijn eigen werken of verdiensten. Handelingen 7: 4, 5.
Verlos mij met Lot van dit geslacht. Behoed mij, Heere, voor de woeste tanden van de leeuwen, die velen zijn, ja, van de woeste avondwolven, die niets nalaten tot de ochtend; wiens voeten haasten om onschuldig bloed te vergieten. Zef. 3: 3; Spr. 1: 16. O Heere, behoed mij met Sadrach, Mesach en Abednego, dat het vuur van godslastering dat uit hun mond komt, mij niet schaadt. Dan. 3:27.

O Heere, laat mijn gebed worden gehoord met dat van Tobia en Sara. Hoor mijn gebed met dat van Elia, en ontvang mij als een brandoffer, levend, heilig en aangenaam voor U, dat de profeten van Izebel mogen worden beschaamd, en Uw volk niet langer verleiden. Tobit 3: 1, 11; I Koningen 18:36; 19: 4.
Heere, behoed mij, met Jozef van de goddeloze vrouw, opdat ik liever mijn mantel laat nemen, en dat ik mijn kleed, namelijk mijn eerste lichaam, word beroofd; want we lezen: "Hij die met een hoer verbonden is, is één lichaam met haar." Genesis 39: 7; I Cor. 6:16.
Bewaar mij, Heere; want ik roep hemel en aarde om te getuigen, dat ik onschuldig sterf; want wie zijn leven wil behouden, zal het verliezen; en een ieder die zijn leven verliest omwille van u, de Heere en de Evangelie, zal het bewaren. 2 Macc. 2:37; Mat. 16:25. Daarom roep ik met de oude Eleazer: "Ik wil liever eerlijk sterven dan met gruwelen te leven," 2 Macc. 6:19.
O Heer, zie, de brandende toorn van een grote schare ontstoken over ons, en zij zullen sommigen van ons wegnemen en het nutteloze voeden met de dingen die aan de afgoden worden geofferd; maar Gij, Heere, bewaar mij, Gij geeft uw knecht brood in tijd van nood, en water wanneer hij dorst heeft. En in de dag van verdrukking vergeeft Gij de zonden. 2 Esd. 16:68; Jesu Sirach 2:11.
En Gij hebt tegen Uw lieve profeet gezegd, dat hoewel een moeder haar kind vergeet, dat zijzelf heeft gebaard, maar Gij zult ons toch niet vergeten; want het is Uw Woord, Heere. Jes. 49:15.
Gij hebt gesproken door Uw lieve apostel Paulus: "Kom uit dit slechte geslacht, en raak het onreine niet aan, dan zult Gij ons redden en onze Vader zijn, en wij zullen Uw zonen en dochters zijn." 2 Cor. 6:17, 18. We gaan nu ook het legerkamp uit en zullen Uw smaad helpen dragen. Hebr. 13:13.
Heere, leer ons om te bidden volgens Uw wil, dat we mogen bidden in geest en in waarheid, zodat we u echt Vader mogen noemen; want een zoon moet zijn vader eren, en een knecht zijn heer. Mal. 1: 6.
Geef ons daarom deel aan het Woord dat verklaart: "Dit zijn zij die hun leven niet hebben liefgehad, maar het in de dood hebben overgeleverd. Want degenen die door mensen zijn gedood, hebben een betere hoop van God te verwachten, namelijk dat zij zullen opnieuw worden opgewekt, want Gij beproeft Uw uitverkorenen. Gij proeft hen als goud in de oven, en Gij ontvangt hen als het offer van een brandoffer." Ps. 66:10.
Heere, laat nu Uw knecht in vrede vertrekken. Heilige Vader, heilig uw zoon, opdat ik onberispelijk bevonden worde in Uw verschijning. Bewaar mij, heilige Vader om Uw heilige Naams wil. Amen. Lucas 2:29; Johannes 17:11.

Een vermaning van Adriaan Cornelisz , aan de vrienden

… De rijke Genade en vrede van God onze hemelse Vader, die ons gezuiverd heeft door het bad van wedergeboorte, en de vernieuwing van de Heilige Geest, heeft ons hart verlicht en geopend - de ogen van ons verstand door de hoop van het Evangelie, en vermaande ons ons dat we zouden verloochenen alle goddeloosheid en wereldlijke lusten; we moeten nuchter, rechtvaardig en godzalig leven in deze huidige wereld, en onszelf onbevlekt houden van deze wereld, voor God de Vader, die wil dat alle mensen gered worden en tot de kennis van de waarheid komen, opdat wij in de tijd van Zijn openbaring hoop en troost hebben en worden gerekend tot het getal der uitverkorenen. De Vader en zijn gezegende Zoon Jezus Christus make u hiervoor

bekwaam, nu en in alle eeuwigheid. Amen. Tit. 3: 5; 2 Cor. 4: 6; Ef. 1:18; Tit. 2:12; Jak. 1:27; Ik Tim. 2: 4.

Wij, medeburgers der heiligen, en van het huisgezin van God, gebouwd op het fundament van de apostelen en profeten, waarvan Jezus Christus Zelf is de belangrijkste hoeksteen, in wie het gehele gebouw gebouwd is en opwast tot een heilige tempel in de Heere; Zaligheid, naar de twaalf stammen die verspreid zijn in het buitenland door wrede plakkaten en ernstige vervolging, Ef. 2: 19-21; 1 Petrus 2: 6; James 1: 1.
Daarom, mijn geliefde broeders en zusters, worden niet moede omdat u nu een tijdlang lijdt en van de ene stad naar de andere moet vluchten; maar bedenk, mijn lieve vrienden, dat het allemaal tot uw geluk leidt. Enz enz.
Hij vervolgt een wonderschone brief:

Belijdenis van Adriaan Cornelisz voor de Overheid en de Papen, samen met een beschrijving van de wijze van zijn aanhouding.

Mijn geliefde broeders en zusters, tot de twaalf stammen die verspreid liggen over Pontus, Galatië, Cappadocië, Azië en Bithynië, met allen die de Heere uit een zuiver hart oproepen, in hun en onze plaatsen, groetenis. Jak. 1: 1; 1 Pet. 1: 1; I Cor. 1: 2; 2 Tim. 2:22.
Ik moet je nog een weing schrijven, in de hoop dat je hiermee afscheid kunt nemen. Laat me je vertellen hoe het ging in mijn gevangenschap. Ik was naar Leiden gekomen en toen ik daar met een broeder sprak, vroegen we ons af hoe het kwam dat ze onze vrienden zo lang hadden vastgehouden. We kwamen daarom overeen dat ik Jan van Delft, de knecht van de Schout zou gaan bezoeken en hem zou vragen, hoe het bij de gevangenen zou staan en of ze niet snel zouden worden geofferd.
Hij antwoordde: "Ik hoor er niets over."
Ik zei toen: "Deze lange gevangenisstraf geeft je veel problemen."
Jan." Ik zou zeer tevreden zijn om te zien dat het snel tot een einde komt."
Adriaan." Je kunt bijna niet meer wegkomen."
Jan." Ja, dat is waar."
Adriaan." Je zou wat rust moeten hebben."
Jan." Het zou snel tijd worden."
Adriaan." Jan Jans, ik zou graag een klein gesprek met je willen hebben over bepaalde dingen."
Jan." Ik moet nog iets doen, ik zal spreken
met jou; Wacht hier even op mij."
Ik wachtte een beetje, en hij kwam terug, nog voordat hij de gevangenen had bijgewoond of hen had voedsel had gebracht.

Het vervolg van de brief is een **uitvoerige beschrijving** van de wijze van gevangenschap en wat hij leed.
Het staat vol prachtige geloofszaken.

Fol. 142

39. Zes vrome broeders, te weten, Lievijn Jansz, Meynert Hermansz, Pieter Thymansz, Reyer Egbertsz, Hendrick Anthonisz, Claes Gerbrantsz, allen om het getuigenis van Jezus Christus te Amsterdam met den vure geexecuteerd of levend verbrand. Anno 1552

"Het bloed van de martelaren," zei een van de Ouden, "is het zaad van de kerk, de roos groeit in en tussen de doornen, zo ook de roos van de bloeiende kerk van Christus."
Dit blijkt in deze zware en treurige tijden, toen nauwelijks iets werd vernomen dan het doden, verbranden, vermoorden en vergieten van het bloed van de onschuldige en weerloze lammeren van Christus; zodat er in die tijd nog veel meer mensen werden aangemoedigd om hen te volgen en hun geloof te omhelzen; dan eerder was gedood.
Hele banden zogezegd, traden naar de geestelijk strijd, ja, naar de plaatsen waar niets dan een zekere dood te verwachten viel. Elk was klaar om een offer voor God te worden (als Hij het waardig achtte). Vuur noch zwaard werd gevreesd voor het getuigenis van de Heere. Want zij zagen naar Zijn troostrijke en dierbare beloften die Hij aan de volhardenden had gedaan.
Dit bleek in het jaar 1552, in de maand augustus, in het geval van zes vrome christenen, die, gevlucht uit Babel, zich begaven naar het Gezicht des vredes, naar het geestelijke Jeruzalem van de ware kerk van God, niettegenstaande vele aanvallen en er werden stormen op hen gedaan, zodat het hun hun leven kostte door de wrede en verschrikkelijke dood door vuur.

De omstandigheden van de zaak waren als volgt:
Drie van hen waren al door de doop aangenomen als leden van de gemeente, en de andere drie waren er bereid voor. Ondertussen werden ze allen aangehouden en naar Amsterdam gebracht, waar ze allemaal een goede belijdenis deden van dat allerheiligste geloof, dat in hun ziel woonde, hoewel de laatstgenoemde drie het ene feit enorm betreurden, namelijk dat ze niet waren gedoopt; om deze, als het mogelijk was geweest, nog vóór hun dood zouden hebben bijgewoond.
Kortom, de sententie van de doodstraf werd aan hen allen geveld, namelijk dat zij als ketters met vuur moesten worden geëxecuteerd, dat wil zeggen, in een gewone taal, levendig verbrand; welke wrede dood hebben zij allen standvastig doorstaan, zoals blijkt uit de volgende sententie, die wij ontvingen uit het strafboek van de stad Amsterdam, zoals het vlak voor hun dood in de rechtbank werd voorgelezen en die wij daarom hier zullen aanvoeren als een onbetwistbaar attest van de bovengenoemde zaak.

Sententie des doods van de zojuist genoemde zes personen, Lievijn Jansz, Meynert Hermansz, Pieter Thymansz, Reyer Egbertsz, Hendrick Anthonisz, Claes Gerbrantsz.

Overwegende dat Lievijn, zoon van Jans van Gent, overigens Liefken de Keyser wordt genoemd, wever van beroep; Meynert Hermans van Balch, houtzaagmachine; Pieter Thymans uit Zutphen, vroeger kuiper, nu boekbinder van ambacht; Reyer Egberts, poorter van deze stad, Hendrick Anthoniss, van Leyden, beiden wevers; en Claes Gerbrants, van Wormer geboren, hebben hun toevlucht gezocht tot de conventikels en bijeenkomsten van de Anabaptistische sekte en zijn gegaan om de leringen van de hoofden of leraren van die sekte te horen, te weten Claes Gerbrants, voornoemd en van **Menno Simons,** tien jaar geleden, en de voornoemde Lievijn van Gent, en al de anderen, de leringen van Gillis van Aken; en voor zoverre, zich houden aan de leringen,

dwalingen en ketterijen die door de bovengenoemde valse leraren zijn afgekondigd, zijn afgescheiden van het geloof, de gehoorzaamheid en de eenheid van de heilige christelijke kerk, en houden verderfelijke standpunten vast met betrekking tot de sacramenten van de heilige kerk, alzo dat de bovengenoemde Lievijn, Meynert en Pieter, zijn herdoopt door Gillis van Aken, waarmee ze afstand hebben gedaan van het doopsel dat ze in hun kindertijd hebben gekregen. En de hiervoor genoemde Reyer Egberts, Hendrick Anthonisz en Claes Gerbrantsz, die eveneens afzagen van hun voornoemde doop, hebben zichzelf bekend als gereed voor herdoop, als ze het kunnen bereiken, alles wat tegengesteld is aan het heilige christelijke geloof, de verordeningen van de heilige kerk en de geschreven wetten en Plakkaten van zijn keizerlijke majesteit, onze genadige heer; en daarenboven volharden in hun ongeloof, ketterij en dwalingen;
Zo is 't dat mijne heren, de Schepenen, gehoord de eis, die mijn heer den Schout gesteld heeft, betreffende de voornoemde delinquenten, tezamen met hun belijdenissen, en de omstandigheden van de voornoemde zaak stiptelijk in aanmerking genomen, veroordeelt de genoemde delinquenten om te worden geëxecuteerd met vuur door de scherprechter en verklaart bovendien hun eigendom geconfisqueerd ten behoeve van zijne keizerlijke majesteit, als graaf van Holland en onze genadige heer, onverminderd en zonder afbreuk te doen aan de voorrechten van deze stad.
Actum en uitgesproken in de rechtbank, op 6 augustus 1552, in aanwezigheid van alle Schepenen, dempto Andries Boelen, op advies van de burgemeesters.

Wat betreft het martelen van Hendrick Anthoniss en Reyey Egberts en wanneer het zich heeft voorgedaan
"Hiervan werden er twee door marteling geëxamineerd, namelijk Hendrick Anthonisz, op 28 juni, en Reyer Egbertsz op de laatste juni 1552.
Aldus geëxtraheerd uit het boek van strafvonnissen, bewaard te Amsterdam, in de secretarie van de stad.
NN

Fol. 147

40. CORNELIS, EEN JONGEN; VAN KULENBURGH, 1552

In het jaar 1552, onder het beleid van de graaf van Kulenburgh werd gevangen genomen om het getuigenis van Jezus, een jongen genaamd Cornelis; hij werd ongeveer drie jaar gevangen gehouden op de genoemde plaats en vervolgens verbrand voor de waarheid van Christus.
Tijdens zijn gevangenschap werd hij zwaar bestookt door priesters, monniken en prelaten, die bijeen waren in het kasteel van Kulenburgh. Deze dienaars van de genoemde Roomse antichrist legden vele strikken voor de jongen om zijn ziel te vangen; ze hebben hem zware martelingen opgelegd, opdat hij zijn medegelovigen zou noemen, en hem vervolgens opnieuw verzocht met schone beloften van deze wereld, hierin het voorbeeld volgen van hun meester, Satan, met onze Heiland Jezus.
Maar deze gevangene, hoewel jong in jaren, nochtans oud in het geloof, weerstond door de genade van God dapper deze verleiding, waar over deze vrome jongen door de genoemde Graaf, zijnde gedwongen van de geestelijken (priesters) en hij een vriend van de paus wilde blijven.
Zo heeft deze jongen ervoor moeten betalen; hij werd op een paal geplaatst en terwijl hij daar was, kwamen de priesters tot hem en probeerden hem afvallig te maken, maar

hij koos veel liever om te sterven voor de Naam van Jezus dan om van de waarheid af te wijken; en werd daarom op de brandstapel verbrand, waardoor hij deel kreeg aan het lijden van Christus, waarvoor hij zal worden beloond met eeuwige vreugde, wanneer de grote God Zich zal openbaren.
Zie hiervoor een Liedeke in het Historisch Liedboeck.

Fol. 147

41. HERMAN JANSZ VAN SOLLEM, OM HET GETUIGENIS VAN JEZUS CHRISTUS, LEVEND VERBRAND IN AMSTERDAM, OP 16 FEBRUARI 1553

De benauwdheid van deze tijd was zeer groot en hield niet op; zodat iedereen die werkelijk de afgodische Romeinse Babel heeft verlaten en zich tot het geestelijke Jeruzalem van de vreedzame Gemeente van Jezus Christus wendde, onverwijld voor een man des doods werd verklaard.
Dit verscheen in het begin van het jaar 1553 in Amsterdam, in het geval van Herman Jansz, geboortig uit Sollem en een vrome, Godvrezende beginner, die bereid was om de doop te ontvangen over de belijdenis van zijn geloof. Omdat hij nog in zijn eerste ijver voor de goddelijke waarheid was, werd hij door de Regenten van goddeloosheid opgepakt en bracht hij een gevangene naar Amsterdam, waar hij veel ergernis en pijniging moest ondergaan, toegebracht om hem van het geloof af te trekken; maar onwrikbaar en standvastig blijvend, werd hij ter dood veroordeeld, om als een ketter te worden verbrand; welk vonnis hem voor het gerecht werd voorgelezen op 14 januari 1553,en ook op dezelfde dag geëxecuteerd; zoals blijkt uit de volgende sententie, die wij als bewijs van deze zaak hebben ontvangen van het strafregister van de stad Amsterdam.
Het leest als volgt

Sententie van Herman Jansz van Sollem.
Terwijl Herman Jansz, geboren in Sollem, de vergaderingen van de wederdopers heeft bezocht, hun vermaning, lering en dwalingen heeft ontvangen, en bepaalde bijeenkomsten heeft bijgewoond, waarin, door Gillis van Aken en ook door anderen, ongepaste dingen over de Schrift werden onderwezen, zodat hij, afgezien van de doop die hem werd toegediend, enz.

FOL. 149

42. SIMON DE KRAMER, VERBRAND IN BERGEN OP ZOOM, 1553

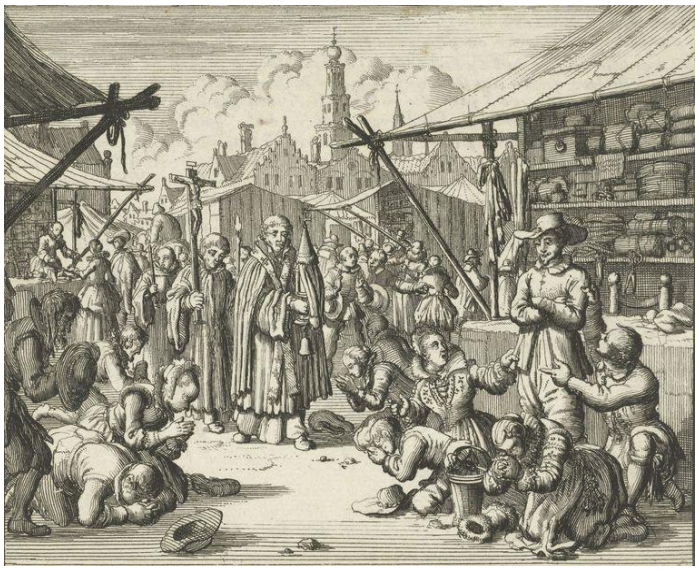

Simon een winkelier te Bergen op Zoom stond op de markt om zijn waren te verkopen. De priesters passeerden daar met hun afgod, waarvoor Simon geen Goddelijke eer durfde te bewijzen. Hij getuigde dat men de Heere zijn God alleen wilde dienen en aanbidden. Hierom werd hij gevangen genomen en ondervraagd. Hij beleed vrijmoedig dat hij de versierde kinderdoop verwierp volgens het getuigenis van Gods Woord. Ze hebben hem buiten de stad geleid en verbrand. Het volk was zeer verwonderd dat deze vrome marelaar zo moedig zijn geloof had beleden. De sheriff (*drossaert*) werd na thuiskomst van de executie, ziek en heeft met groot leedwezen geroepen: Simon! Simon! Al was het dat de priesters hem zochten af te leiden, het mocht niet baten. En is in zware vertwijfeling gestorven; alle tirannen en vervolgers tot een waarschuwing.

Fol. 150

43. TIJS, EEN JONGE MAN EN BERENTGE, EEN JONGE DOCHTER VERMOORD TE LEEUWARDEN, 1553

In het jaar 1553 werden een vrijgezel, genaamd Tijs, en een meisje met de naam Berentge, in Leeuwarden, in Friesland, verdronken voor het getuigenis van Jezus.
Zij waren twee ijverige volgelingen van Christus; om deze reden hadden ze een groot verlangen om elkaar ooit te ontmoeten met het doel zich met vreugde in het Woord van God te verheugen. Dit kon echter niet goed, want Tijs was kreupel en Berentge doorgaans in haar bed lag. Maar uiteindelijk stond God hen toe om samen te komen. Maar de vervolgers zijn uitgegaan om het volk van God te achtervolgen; die, na dit gezien te hebben, deze keer aan hun handen ontsnapt waren; echter, de eerstgenoemden waren niet bereid om met lege handen terug te keren en namen daarom de bovengenoemde twee gebrekkige personen mee en bracht hen gevangen naar Leeuwarden; waar zij enige tijd samen waren, waarin zij zich zeer grotelijks met elkaar verheugden in de Heere hun Schepper, zodat de liefde, die sterker is dan de dood, en vaster dan de hel, het meest vurig was. Hoogl. 8: 6.

Zo is daar de doodstraf over hen beslist, namelijk dat beide zouden verdrinken. Dit werd door Tijs als zeer onwaardig beschouwd; het betreurde hij erg, en hij zei: "Men verdrinkt katten en honden."
Hij zocht om van het vonnis ontslagen te worden en begeerde dat men hen zou berechten op het Galgenveld; opdat zij bij hun meeste broeders de kroon mocht verwerven. En dat het omstaande volk mocht horen en zien om welke zaak zij stierven.
Maar dit werd hen afgeslagen. En zo zijn ze met dit vonnis voortgegaan en hebben hen omtrent middernacht - als schaamden ze zich zulke miserabele mensen te doden - samen in een zak gestopt, met dicht gesloten monden in een praam geworpen en buiten de muur in de gracht gesmeten. Toen ze aan deze praam vastgebonden waren, hebben zij hen zo langs de gracht gesleept tot de dood erop gevolgd is. Zo hebben zij zich van deze vrome lichten en getuigen van Christus ontdaan. Ze waren in hun ogen niet waard om gezien te worden.
Maar de rechtvaardige God, Die met Zijn volk in water en vuur gaat, zal deze daad te zijner tijd wel wreken en deze waarde de kinderen Gods rust en vrede geven bij God in der eeuwigheid. En deze gedane moord die in duister is geschied zou dan een Zijn grote dag waarin alle verborgenheden aan het licht gebracht worden, rechtvaardig gewroken worden.
Zie hiervoor het Lied in het historisch Liedboek.

Fol. 156

44. ELIZABETH EN HADEWIJK VAN WIE DE EERSTE IN LEEUWARDEN IS VERDRONKEN EN HADEWIJK WONDERLIJK DOOD ONTKOMEN IS. 1549

Deze Elizabeth was van een adellijke familie en was in haar jeugd door haar ouders naar het klooster van Tieng gebracht, in de buurt van Lier in Oost Friesland om daar verschillende kunsten te leren, en ook de Latijnse taal.
Daar kwam zij toevallig, of beter gezegd door de leiding van God, in het bezit van een Latijns Testament, door de gedurige lezing waarvan en mediterend daarop ontving zij zoveel kennis van de wil of God, dat zij van streek raakte vanwege haar staat van leven, en ziende geen kans om haar leven te veranderen volgens de regel van het Woord in het klooster, laat staan onder het ouderlijk dak, besloot ze, na veel conflict en bezinning, stilletjes om uit het klooster te ontsnappen, vertrouwend op de Vaderlijke voorzienigheid van de almachtige God om hulp en leiding. Daartoe sloot ze een overeenkomst met een melkmeisje van het klooster, dat zij zich bij haar zou omkleden en haar zo zou helpen om vroeg in de ochtend, onder het mom van een melkmeisje, uit het klooster te ontsnappen. Zo gedaan hebbend, kwam zij eerst aan Lier, en zonder haar weten, aan een bepaald huis, waarin er Doopsgezinden leefden, die bij het horen van haar omstandigheden en voorwaarde, haar binnen namen, en haar nog vollediger de wijze Gods weg leerden. Na enige tijd, vrezend dat er naar Elizabeth gezocht zou kunnen worden, bracht men haar naar Leeuwarden en liet haar daar achter bij een vrome zuster van de Doopsgezinde gemeente, Hadewijk genaamd, met wie zij later werd gevangen genomen.
Deze Hadewijk was getrouwd met een zekere Tamboer van de in Leeuwarden gelegerde Compagnie, waarin hij noch marcheren, noch bewaker hoefde te zijn, enz., Hij werkte in een bepaalde winkel om zijn vrouw en kinderen te onderhouden. Daar werkte hij samen met een zeer vrome wederdopersbroeder die in deze tijd in banden werd gelegd

en ter dood werd veroordeeld omwille van zijn religie. (Er wordt verondersteld dat dit waarschijnlijk ***Sikke Snijder*** was.)
Nadat de hele Compagnie naar de plaats van executie was bevolen, toen deze vrome broeder zou worden geofferd, vormden ze een cirkel om hem heen, om oproer te voorkomen. Maar de Tamboer verzette zich om te dienen in zijn hoedanigheid als trommelaar in die tijd en onder zulke omstandigheden, die hij ook aan zijn vrouw Hadewijk, die hem in deze kwestie tegenstribbelde, meedeelde en hem adviseerde om zijn taak na te komen. Dit besloot hij toen te doen; maar omdat hij bevreesd was besloot hij zich eerst dronken te drinken om minder mededogen te voelen voor de onschuldig ten dode opgeschreven mens. Maar deze bedwelming, in plaats van hem zijn gevoel van mededogen te ontnemen, verhoogde het alleen maar, en hij werd zo stoutmoedig dat hij de toeschouwers vertelde over de vroomheid en deugden van deze zo goed bekende martelaar, waarom hij zo mishandeld was, hoe goddeloos de Overheid, ingesteld door de geestelijkheid, handelden in deze zaak, en dat het beter was om te arresteren en aan te tasten op deze manier, goddeloze mannen, hoereerders, overspelers, onrechtvaardigen en dergelijke, van wie er overvloed was in de stad, ja, zelfs onder de geestelijkheid. Sommigen lachten, anderen namen het ter harte; sommigen zeiden: "De Tamboer is dronken;" anderen, "Hij is gek", enz. Maar toen hij nuchter was en zichzelf weer was, dacht hij na over wat hij had gedaan, en wat hij naar alle waarschijnlijkheid nu moest verwachten, en besloten de stad Leeuwarden, zijn gezelschap en de Roomse kerk te verlaten. Hij smeekte zijn vrouw om met hem mee te gaan, maar ze kon het niet goedkeuren en wist na zijn vertrek nooit waar hij heen was gegaan.
Maar toen ze enige tijd later tot nadenken kwam, informeerde ze naar de Doopsgezinden, en vond ze de kans om de vermaningen bij te wonen, omhelsde ze in het geloof, en werd ze niet alleen gedoopt op haar geloof, maar werd ze ook samen met Elizabeth opgepakt. Omdat ze in een andere kamer dan Elizabeth was opgesloten, werd haar verteld dat ze de volgende dag ondervraagd zou moeten worden en zichzelf moest verdedigen over een aanzienlijke aantal Artikelen wat haar buitengewoon leed en angst in het hart veroorzaakte, vooral omdat ze niet kon lezen of schrijven en meer vroom en gewillig was dan ervaren.
Vandaar dat zij God ernstig bad, dat de buitengewone goede en mens-liefhebbende Vader haar met medelijden zou aanzien, en Zijn arme dienares, wiens onvermogen en ongeschiktheid Hij het beste kende, haar niet te verzoeken boven haar vermogen, maar door Zijn goddelijke hand haar te helpen en e redden. Waarop een stem tot haar kwam terwijl zij aldus bezig was met bidden, uitroepend, "Hadewik." Opkijkend en om haar heen, en niemand ziende, ging zij verder in haar vurig gebed. Een tweede maal hoorde zij de stem, maar opnieuw keek ze op en zag zij niemand. Ze volhardde in haar smekingen tot dezelfde stem haar de derde keer zei: "Hadewik, ik zeg u, ga uit!"
Toen ze de deur open zag, deed ze haar Huik (kap) op en ging ze de gevangenis uit, maar wist niet waar ze zich moest verbergen. Ze ging voorlopig naar de kerk, waar ze al snel hoorde van degenen die daar kwamen, vertelden dat de poorten van de stad gesloten waren omdat een zekere Doopsgezinde vrouw uit de gevangenis was ontsnapt. Niemand wist hoe, er was een grote reden om aan tovenarij te denken in de stad. Waardoor er overal heel ijverig naar haar werd gezocht.
Net toen ze de kerk verliet, hoorde ze dat de trommelslager op straat uitriep, dat wie deze persoon zou kunnen aanwijzen, honderd gulden zou krijgen, maar wie haar zou verbergen, zou honderdvijftig gulden verspelen, waardoor haar angst steeds meer toenam. Zij vertrouwde zichzelf in geen geval in haar eigen huis en moest toch ergens een schuilplaats zoeken. Zij ging naar het huis van haar vroegere meester en meesteres, die zij, vóór zij getrouwd was, zeer trouw voor enige tijd diende, en die daarom veel

van haar hielden. Deze smeekte zij of zij haar in deze nood niet zouden willen verschuilen, maar zij weigerden het te doen. Ze ging weg als in wanhoop en kwam voor het huis van de priester, waar een zekere, half simpele knecht woonde, welbekend aan haar, die zij, terwijl hij aan de deur stond, toesprak en hem vroeg haar te verbergen; wat hij deed, haar meenam naar de zolder en haar voorzag van eten en drinken. Maar 's nachts kwam hij naar haar toe en Verzocht haar tot oneerbaarheid. Hier was de verlegenheid groter dan ooit; ze moest omgaan met iemand die sterk was van lichaam en hartstochten, met wie redenering weinig invloed had; als ze uitschreeuwde, was haar leven in gevaar; daarom hief zij haar ziel op en begaf zich tot haar Verlosser en riep Hem om hulp in deze grote nood, en verzocht ook deze knaap om af te zien van een zo slechte daad, omdat het overspel zou zijn en zij een echtgenoot had; en echtbrekers en overspelige vrouwen moesten voor eeuwig in de hel verbranden; waarop hij haar met rust liet en wegging en zei: "De Tip is te wijs in de Schrift, ik kan er niet tegenop.
De volgende dag ging hij naar de Zuypmarkt, naar de schoonzus van Hadewik, die daar dagelijks karnemelk bracht en hem vertelde dat hij, die niemand onbekend was, zijn schoonzus in het huis van de priester had verborgen, en geadviseerd hij zou met zijn boot naar de achtertrap van het huis van de priester komen, om haar in de boot te nemen en haar uit de stad door de sluisdeur te dragen, wat hij deed.
Alzo is dit schaap, deze Hardewik, door de wonderlijke hand Gods de klauwen van de grijpende wolven te ontkomen en naar Embden gevlucht en heeft in het laatst van haar leven in het preekhuis van de Doopsgezinden gewoond, waar zij in den Heere is ontslapen.

Remmeltje Wubbers, van wie ik deze verklaring heb, hoorde het niet alleen heel vaak van haar ouders en anderen, maar ook van de vrouw die Hadewijk in haar laatste ziekte bezocht, aan wie Hadewijk het met haar eigen lippen vertelde.

Fol. 159

45. PIETER WITSES, EEN METSELAAR GEVANGEN TE LEEUWARDEN EN OM HET GETUIGENIS VAN JEZUS GEDOOD, IN HET JAAR 1553

Vragen en antwoorden

Vraag." Wat is jouw naam?"
Antwoord. "Pieter Witses."
Vraag. "Hoe oud ben je?"
Antwoord. "Zevenentwintig jaar."
Vraag. "Wanneer heb je als laatste gebiecht?"
Antwoord. "Ik biecht elke dag en erken dat ik een zondaar ben."
Vraag. "Wat denk je van het Sacrament?"
Antwoord. "Ik waardeer het zeer."
Vraag. "Wat denk je van het sacrament dat de priester met Pasen geeft?"
Antwoord. "Niets."
Vraag. "Christus zei:" Neem, eet, dit is mijn vlees."
Antwoord. "Het is waar."
Bent u ook opnieuw gedoopt?"

Antwoord. "Ik ken geen wederdoop, ik werd eenmaal gedoopt en dat volgens de leer van God."
Vraag. "Hoe lang geleden?"
Antwoord. "Ongeveer anderhalf jaar."

Toen werd Pieter in een kerker gebracht en heeft daar ongeveer een uur gezeten, en werd hij opnieuw voor de heren gebracht en men vroeg opnieuw: "Pieter, je bent verleid, zul je jezelf niet laten onderrichten?"
Antwoord. "Ja, graag, hij die bestraffing en onderwijs verwerpt, is ellendig, Spr. 10:17 neem een testament en onderricht mij."
Vraag. "Wij zijn geen leraren, zult u toestaan dat u onderwezen wordt door priesters?"
Antwoord. "God is de beste priester, Hij zal mij onderwijzen, en hieraan zal ik me houden door de genade van God."
Vraag. "Een of andere bies (zwerver) heeft tot u gepredikt."
Ze zeiden verder dat ze in het Oude Testament hadden gelezen, dat veel kinderen werden gedoopt.
Pieter antwoordde: "Ik heb hier niets over gelezen, ik heb gelezen dat Christus heeft geboden om gelovigen te dopen, Mattheüs 28:19, Marcus 16:16, dat het werd beoefend door de apostelen, Handelingen 2:38 en dat Petrus leerde: Bekeert u en laat u dopen een ieder van u in de Naam van Jezus Christus, en gij zult de Gave van de Heilige Geest ontvangen, want de belofte is aan u en aan uw kinderen," enz. Hij citeerde ook Johannes 3.
Toen zeiden ze: "Pieter, je bent misleid, zijn je broeders ook zo gezind?"
Hij antwoordde: "Wat weet ik over mijn broeders? Ik kan spreken over wat God mij heeft gegeven, dat ik weet." Hij citeerde verder de woorden van Christus, waar Hij zegt: Ga heen in de wereld; predikt en onderwijst; hij die gelooft en zich laat dopen, zal behouden worden. Markus 16:16. Ook kwam Christus tot Johannes in de Jordaan, om door hem gedoopt te worden, opdat Hij alle gerechtigheid voor ons zou vervullen, om een voorbeeld te zijn, die Zijn voetstappen willen volgen. Mat. 3:13, 15; 1 Pet. 2 21. En na het lijden van Christus oefenden de apostelen, die Zijn lichaam en gemeente waren, het uit.
Wat hun Avondmaal betreft, beleed hij dat hij er helemaal niets van dacht. Ze vermaanden hem met het Evangelie, dat hij als in orde beschouwde, maar niet als gezegd zijnde met betrekking tot hun gemeente; want Christus sprak, zei hij, tegen Zijn apostelen: "Neem, eet, dit is Mijn lichaam, dat voor u wordt verbroken." Ook de beker: "Drink allen, want dit is de beker van het nieuwe testament in Mijn bloed, dat voor velen vergoten wordt tot de vergeving van zonden." Matt. 26: 26-28.
Christenen moeten het waarnemen, zoals Paulus de Korinthiërs leert, waar het duidelijk tot uiting komt. I Cor. 10:16.
Ze zeiden dat het Avondmaal dat ze aten en dronk, echt vlees en bloed was, en vroeg me of we het ook zo niet aten en dronken.
Ik antwoordde, "Christus sprak: 'Het vlees is niet nut tot uiterlijk eten, maar het woord is geest en leven.' Johannes 6:63. En onze gemeente is niet buiten het lichaam van Christus."

EEN KORTE VERMANING VAN PIETER WITSES

Christus heeft gesproken, Matt. 24: 5: "Velen zullen komen in Mijn Naam, zeggende: Ik ben de Christus, en zullen velen verleiden"; wel terecht, want wanneer ge uw zonden aan hen belijdt, vergeven zij hen, zoals zij zeggen. Dit hebben ze gedaan sinds het

Evangelie verborgen voor hen was, en ze doen het nog. Paulus voorzegde dit ook aan Timotheüs (I Timotheüs 4: 2; II Timotheüs 3: 2); Christus zegt, Matt. 7:15, "Wacht u voor de valse profeten", enz., En Johannes schrijft hierover ook veel, in het tiende hoofdstuk van zijn Evangelie. Ook Judas en Petrus. Maar dit zijn als natuurlijke onredelijke beesten, om te worden weggenomen en vernietigd; zij spreken kwaad over de dingen die zij niet begrijpen. Nogmaals: ze broeden basiliskus eieren uit en weven het spinnenweb. Jes. 59: 5. Ze bekladden de muur met ongebluste kalk en legden kussens onder de armen van mensen. Ez. 13:10, 18. En hoewel de kerk in holen vlucht, blijft de bekentenis voor altijd. Ze kunnen niet weerstaan; want zij ontkennen de kracht van God; ze beminnen de brede weg; het kruis van Christus is dwaasheid voor hen. 2 Tim. 3: 5; I Cor. 1:18.

Met betrekking tot deze gaf God me iets om te spreken. Ik zie niets anders dan de gruwel der verwoesting waarvan de profeet Daniël spreekt, en waarvan Christus ook zegt dat Hij nauwelijks geloof op aarde zal vinden. Dan. 9:27; Lucas 18: 8.
Maar wees goedsmoeds en strijdt voor het geloof, wetende dat dit het woord van waarheid is, dat niet kan falen. Hierop, door de genade van Christus, heb ik gebouwd en Hij zal me vasthouden, en ik zal dagelijks op Hem vertrouwen, wetend en vertrouwend dat er geen kracht, macht of heerschappij is in de hemel of op aarde, behalve alleen van Hem.
Daarom, zie naarstig toe, beproef uzelf in uw geweten, in wat ge zoekt, want elk werk zal openbaar worden gemaakt. Lees en onderzoek ijverig want het is voor ons allemaal van belang. De Overheid kan niet verleiden, dan martelen, maar de dwalende geesten komen met bedrieglijke strikken, in de Naam van Christus; maar we zijn voldoende gewaarschuwd. Mat. 7:21; 2 Tim. 4: 1; 2 Tim. 3: 5; Tit.1:10; Rom. 16:17; Fil. 3; 2 Petr. 2; Judas 1.
Mijn lieve vrienden, ze belagen me net zoveel met vragen als ze kunnen. Geef de jonge en eenvoudige harten goede leringen met betrekking tot het Avondmaal des Heeren, want ik weet wat mij gebeurd. Als het huis waarlijk op de hoeksteen is gebouwd, kan het niet vallen. Laat iedereen goed toezien; want de tijd van beproeving is nabij, en we weten dat het niet altijd zal stoppen bij louter woorden; want Christus Zelf heeft geleden. Als ze hun handen aan Zijn gezegend lichaam hebben gelegd, zullen ze ons hetzelfde doen. Laten we ons wapenen met het Woord van God; want het Woord van God is de ware deur. Het is het brood des levens. De tijd van geween is aangebroken; vandaar dat onze verlossing nabij is. Laten we bidden om genade. De tijd is gekomen dat het oordeel in het huis van God moet beginnen; en als het eerst bij ons begint, wat zal het einde zijn van hen die niet in het Woord geloven? 1 Pet. 4:17.
Mijn broeders, vergeet ons arme schapen niet in uw gebeden, voor ons die voor de waarheid door de Overheid in banden worden gehouden. Zorg voor hen die onder u wonen; want Christus zal zeggen: "Ik was naakt en gij hebt Mij gekleed", enz. Matt. 25: 36. Bid en waakt; de gruwel der verwoesting nadert; houd niet op, maar wees moedig, want Hij is meer in ons dan die in de wereld is. 1 Joh. 4: 4.
Ik begeer vriendelijk, dat u ijverig bent, opdat u niet misleid wordt, want de tijden zijn nu gevaarlijk. Weet, dat wanneer ik voor hen werd gebracht, ik mijn eigen gedachten neersloeg, en de almachtige God bad, dat Hij mijn mond zou openen overeenkomstig Zijn welbehagen, en geloof vrijmoedig Hij gaf de nederige overvloedige troost.
Zij stemden mij in vele dingen toe, toen ik met hen sprak met een zachtmoedige geest door de genade van God.

Mijn lieve vrienden, ontvang het in dank. Moge de Heere u beschermen tegen slechte bedriegers. Bid en waak, de tijden zijn gevaarlijk; en vergeet ons niet in uw gebeden en bezoek ons soms, het is heel stichtelijk; moge de Heere ons allemaal bewaren.

PIETER WTSES AAN ZIJN VROUW

Mijn lieve uitverkoren vrouw, blijf bij God en meng u niet met de goddelozen; want als de rechtvaardige terugtrekt, zal Mijn ziel geen genoegen in hem hebben, zegt de Heere. Johannes 2:28; Ps. 1: 1; Hebr. 10:38.
De tijd van mijn vertrek lijkt nabij; moge het met God plaatsvinden. Wanneer het uur van afscheid komt, vrees niet, maar bewaak je lippen. Mijn lieve vrouw, blijf in de genade van God die je gegeven heeft.

46. Digna Pietersd. Verdronken. Dordrecht 1555

Digna Pietersdochter om het getuigenis van Jezus Christus, na veel verdriet, te Dordrecht op de Puttox-toren, in een zak gestoken en verdronken; op de 23e november 1555.

Als men schreef het 1555e jaar na de geboorte onzes Heeren, heeft men te Dordrecht in Holland zich ook vergrepen aan enige der heiligen Gods. Waarvan onder andere met name wordt uitgedrukt een godvruchtige vrouw, geheten Digna Pietersd., welke een burgerin van die stad was, en meteen ook haar burgerschap had in de geestelijke stad Gods, (versta in de gemeente van Jezus Christus op aarde) ja ook vanwege haar oprechtheid in het nieuwe en hemelse Jeruzalem, dat Daarboven is, waarin en waarvan zij door het woord der waarheid was wedergeboren.
Deze heeft men vanwege haar geloof dat ze met een lieve vriendin en kinderen Gods gemeen had, gevankelijk ingevoerd en op verscheiden wijze hart tegen haar geprocedeerd teneinde om haar van het geloof afvallig te maken. Maar als men de zaak niet verder kon brengen, nadien zij op de onbeweeglijke Hoeksteen (versta Jezus Christus) gefundeerd was, zo heeft men voorgenomen een einde van haar burgerschap en meteen ook van haar leven te maken.
Waarop gevolgd is, dat de Kamer van Justitie, door middel van de Schepenen en Raad deze stad, met openbare klokslag voor de opgang van stadhuis haar ontpoorterd en ontburgerd hebben, op de 17e november deszelfs jaar om dan voorts met haar te handelen zo de heren derzelve Kamer bevinden of oordelen zouden te behoren.
Hiervan deze akte in het boek van de klokslag van die stad ter secretarie aldaar berustende, hoewel bijna door ouderdom vergaan, overgebleven:

Actum per Campanam de 17e november 1555.
Alzo Digna Pietersdochter, poorteres dezer stad tegenwoordig gevangen voor Schepenen en Raad der stad, buiten pijn van ijzeren banden, openbaarlijk geconseseert en bekend heeft herdoopt geweest te zijn, enz. mitsgaders vergaderingen gehouden te hebben contrarie het geloof, de heilige sacramenten andere diensten en ceremoniën der heilige Kerk, zo heeft de Kamer der voorschreven stad de voorzeide Digna Pieters dochter ontpoorterd en ontpoort ze mits dezen om voorts tegen dezelve geprocedeerd te worden zoals de voorzeide Kamer na sectie exigentie en gelegenheid van de zaak bevinden zal te behoren.

Hierop volgt in 't zelfde boek wat de Kamer van Justitie 6 dagen (zo 't schijnt) daarna tegen haar gedaan heeft. Waarvan deze woorden gevonden worden:
Digna Pieters verdronken

> Op heden de 23e november anno 1555 is Digna Pieters uit kracht van een zeker vonnis gegeven en geprononceerd bij Schepenen en Raad van deze stad en dit bij mond van Wouter Barthouts, schepen in Wette, gestoken in een zak en in het water verdronken geworden.
> Aldus geëxtraheerd uit het boek van de klokslag der stad Dordrecht, begonnen 1554 de laatste oktober en geëindigd de 16e juni 1573.

Dit is het einde geweest van deze kloeke heldin van Jezus, dewelke hoewel heimelijk in een toren vermoord en omgebracht is, gelijk ook **Joris Wippe** en meer anderen, hiernamaals openbaar in de grote dag des Heeren zal tevoorschijn gebracht worden. En dan zal men zien welk onderscheid er zijn zal tussen degenen die dit gedaan hebben en

zij die dit heeft geleden. Want ieder zal in zijn lichaam ontvangen naar dat hij gedaan heeft, hetzij goed, of kwaad. 2 Korinthe 5 vers 10, enz.

De Puttox-toren daar deze martelisatie geschied is, heeft gestaan dicht naast de poort van het Grote Hoofd der stad Dordrecht. Maar is naderhand door een groten ouderdom (of tot een opmerkelijke waarschuwing Gods vanwege deze moord bereid) ongevallen. In welks plaats tegenwoordig een huis gevonden wordt, daar in de gevel in een harde steen deze woorden staan uitgehouwen:
Door 't vallen van de Puttox-toren out
Ben ik gebouwt.

Rakende de personen die in datzelfde jaar ter criminele executie, of doodstraf, gediend hebben en die overzulks dit werk hebben uitgevoerd zijn, volgens de beschrijving van Johan van Beverwijck, over het regime der stad Dordrecht, deze geweest:

Adriaan van Blyenberg Adriaensz. zijnde toen **Schout.**

Mitsgaders deze 9 **Schepenen**.
1. Jacob Adriaensz.
2. Philips van Beverwijk Ogiersz.
3. Maarten Schrevel Dirksz.
4. Jacob Oem heeren Jakobsz.
5. Pieter Muys Jacobs zonen.
6. Schrevel heeren Ockersz.
7. Wouter Barthoutsz.
8. Cornelis van Beveren heeren Claessz.
9 Wourick van Drenkaert heeren Willemsz.

[Raden (overgenomen uit: *'t Begin van Holland te Dordrecht*, 1640)

Adriaen van Moeseijenbrouck Govertsz.
Gijsbrecht van Haerlem Jansz.
Adriaen Hertman
Wouter Oem Boudewijsz.
Jan Jan Elantsz.]

Maar of al deze Schepenen benevens de Schout in het voorgeschreven vervolgens bewilligd hebben of dat Wouter Barhoutsz die bij haar dood present was, wel de voornaamste aandrijver van dit werk is geweest, wordt niet uitgedrukt. Evenwel laat het zich aanzien dat het meeste getal niet veel behagen daarin moet gehad hebben. Naardien zich Wouter Barhoutsz alleen (zo het schijnt) met de scherprechter en de dienaren der Justitie bij de dood van deze vrouw zich heeft laten vinden.

Fol. 163

47. KAREL V, TEGEN DE DOOPSGEZINDEN OF ZOGENAAMDE WEDERDOPERS, DOOR PHILIP II, KONING VAN SPANJE, AD 1556

Tot die tijd was Keizer Karel alleen, of althans in de eerste plaats verantwoordelijk voor het vergieten van het bloed van de heiligen in Nederland, evenals voor de wreedste tirannieën die, door de instrumentaliteit van de Inquisitie, en door wat daarna volgde en hen werden toegebracht door vuur, water, zwaard en anderszins; maar in dit jaar volgde zijn zoon Filips II, koning van Spanje, de voetsporen van zijn vader (in plaats van de gewetensbezwaren te verlichten) door alle voorgaande bloedige en wrede besluiten die zijn vader had uitgesproken tegen de zogenaamde ketters, te worden vernieuwd en bevestigd, met name het wreedste decreet gepubliceerd op 25 september 1550, waarvan de inhoud tot op heden is voorbehouden, maar nu, zoals vernieuwd in 1555, hier wordt toegevoegd, echter niet met alle bijzonderheden.
In het boek [Eerste Apologie] waarin de prins van Oranje, Willem I, zichzelf verdedigt tegen de valse beschuldigingen, die zijn tegenstanders ten onrechte trachtten te brengen tegen hem, gedrukt in 1569, wordt hiervan melding gemaakt (pag. 165, letter L. VI.), in de volgende woorden.

Van de verordeningen en verordeningen gemaakt voor alle tijden, en voor algemene naleving, en afgekondigd overal, vanaf 25 september 1550, en vernieuwd en bevestigd door zijn Koninklijke Majesteit in het jaar 1556

Nogmaals (pagina 168): Omdat velen, van onze bovengenoemde landen, verdacht worden van ketterij, vooral van de sekte van de Wederdopers, hun verblijfplaats veranderen, om simpele lieden te infecteren op plaatsen waar hun aard niet bekend is; wij, om ons hiertegen te wapenen, zullen bevelen en besluiten, dat geen van de inwoners van ons voornoemde Nederland, van welke staat, hoedanigheid of toestand hij ook is, zal worden toegelaten of ontvangen in een stad of dorp, van die landen daar te leven, tenzij hij een certificaat bij zich heeft van de parochiepriester van de plaats waar hij voor het laatst woonde.
Welk certificaat is hij verplicht te tonen en af te leveren aan de hoofdofficier van de stad of het dorp waar hij van plan is te leven; op pijn gesteld dat degenen die dergelijke certificaten niet meebrengen er niet zullen worden toegelaten om te leven.
En wij bevelen de officieren aan om zichzelf ten opzichte van hen te informeren, en daarin te handelen zoals gepast is, zonder onze voornoemde officieren, of de specifieke heren en hun officieren, die dergelijke personen enige pass of veilig gedrag mogen verlenen.
Nogmaals (pagina 171): Dat allen die kennis hebben van degenen die besmet zijn met ketterij, zullen onmiddellijk en onverwijld gebonden zijn om ze te beschuldigen, te rapporteren en aan te geven aan alle spirituele rechters, afgevaardigden van de bisschoppen en andere juiste personen.
Evenzo, indien iemand bevonden wordt dat hij in strijd heeft gehandeld met onze verordeningen en verboden, zich heeft laten zien besmet te zijn, of een voorliefde heeft voor de ketters, of enige daad begaat die in strijd is met onze verordeningen en verboden, met name alles dat neigt naar schandaal of opruiing, zij die kennis van hen hebben, zijn verplicht om dit onmiddellijk te melden aan onze proctors, of hun plaatsvervangers en commissarissen, of aan de officieren van de plaats waar dergelijke bedorven begunstigers of overtreders zullen leven; en dit op straffe van willekeurige straf.

Op dezelfde manier zullen zij gebonden zijn, als zij de plaats kennen waar dergelijke ketters zich houden of zich schuilen, om het aan de officier van de genoemde plaats aan te geven, op straffe van overweging, zoals eerder vermeld, van begunstigers, entertainers en aanhangers van ketterij, en bestraft met dezelfde straf als zou worden toegebracht aan de ketter of overtreder, als hij zou worden aangehouden.

En opdat de voornoemde rechters en officieren, die de ketters, Wederdopers en overtreders van onze voornoemde verordeningen en verboden zullen aanhouden, geen reden hebben, onder het voorwendsel dat de straffen te groot en te streng lijken, en alleen werden verordend om af te schrikken de delinquenten (anabaptisten), en overtreders, om met hen, hun medeplichtigen en gunstgenoten vrij te laten, of om hen minder te straffen dan zij hebben verdiend, zoals is gebleken vaak te zijn gedaan;
Daarom zullen we degenen die zij weten te hebben gehandeld in strijd met deze verordeningen, of die hebben bewaard, gedrukt, verkocht, gedistribueerd of gepubliceerd ketterse schandalige boeken, geschriften. . . of de reeds aangegeven punten hebben overtreden, of hieronder worden vermeld, of sommige daarvan,
We verbieden al onze rechters, gerechtigden en officieren, evenals onze vazallen en onderdanen, tijdelijke heren, die hoge rechtvaardigheid uitoefenen, en hun officieren, in elk geval om de voornoemde straffen te veranderen, te matigen of te veranderen *(degenen die zijn verordonneerd om met het zwaard te worden verdaagd), aarde of vuur);* maar; wanneer u kennis heeft genomen van een dergelijke overtreding, moet gij de voornoemde straffen, overeenkomstig deze verordeningen, duidelijk verklaren en decreteren op straffe van hetgeen boven verklaard is; tenzij dat in een bepaald geval genoemde rechters, vanwege grote en belangrijke overwegingen, moeilijkheden zouden ondervinden met betrekking tot de precieze uitvoering van de straf die door onze voornoemde verordeningen tegen de overtreder was verordend.
In welk geval zij niettemin de straf niet uit eigen beweging kunnen verzachten; maar zijn verplicht om het strafproces, getrouw gesloten en verzegeld, te dragen of te zenden aan de soevereine of provinciale raad, onder wiens bevoegdheid zij zullen vallen, om daar te worden onderzocht en overwogen of enige wijziging of verzachting van de voornoemde straf is goed of niet.
En als onze voornoemde raadsleden vinden, dat in goede gerechtigheid, naar recht en reden (met betrekking waartoe wij hun geweten rekenen), elke beperking of wijziging juist is, in een dergelijk geval kunnen zij hen adviseren door te schrijven, en het alles sturen aan genoemde rechters en officieren, dat deze laatste het proces in overeenstemming daarmee kan beëindigen en beëindigen.
We bevelen hen aan om niets minder te doen, en bevelen hen uitdrukkelijk en strikt op, op straffe van willekeurig gecorrigeerd en gestraft te worden, om geen gebruik te maken van het overleg zonder grote en belangrijke redenen, maar zoveel mogelijk te worden bestuurd door de inhoud van deze huidige verordeningen.

Ontleend aan het grote boek van **Gentse Plakkaten** waarin alle Plakkaten, mandaten en verordeningen zijn verzameld van keizer Karel en koning Filips II; en aangehaald door Willem I, Prins van Oranje, in zijn Apologie tegen zijn tegenstanders, editie 1569, uit p. 165-174 inclusief.

Fol. 165

48. AUGUSTIJN DE BAKKER, BEVERWIJK 1556

ANNO 1556, of daaromtrent was er in Beverwijk, een broeder genaamd Augustijn, een bakker van beroep, die de wereld had verlaten, en gedoopt op zijn geloof, overeenkomstig de verordening van Christus, die de papisten niet konden verdragen. Er was in die tijd een burgemeester die zeer bitter was en vervuld van verkeerde ijver, die soms zei dat hij de turf en het hout zou leveren om Augustijn te verbranden. De Schout had gezegd dat hij Augustijn niet zou moeten arresteren zonder hem vooraf te waarschuwen; maar hij hield zijn woord niet; want hij kwam op een tijd dat Augustijn op zijn werk was en deeg kneedde. Augustinus zag hem en probeerde te vluchten, maar werd onmiddellijk door zijn achtervolgers in beslag genomen en in de gevangenis geworpen; en aangezien hij een man was die veel geliefd was, bedroefde het de vrouw van de deurwaarder, die tegen haar man zei: "O gij moordenaar, wat heb je gedaan!"
Maar tevergeefs, hij moest zijn Heere Jezus volgen zoals een lam wordt geleid naar de slachting. Terwijl hij standvastig vasthield aan zijn geloof, gaven ze hem een wrede straf, namelijk dat hij aan een ladder moest worden vastgebonden en zo levend in het vuur moest worden geworpen en verbrand.
Op weg naar de dood zag hij een van zijn goede kennissen, tegen wie hij zei: 'Vaarwel, Joost Cornelissen.' De laatste, ingegeven door zijn goede mening over hem, antwoordde op een vriendelijke manier: "Ik hoop dat we hierna voor altijd samen zullen zijn;" waarop de burgemeester antwoordde uit een hart, oordelend naar partijdigheid: "Hij zal niet komen naar de plaats waarheen gij wilt gaan, maar hij gaat van dit vuur naar het eeuwige."
Daarop zei Augustijn tegen de burgemeester: "Ik daag u voor 't gerecht om binnen drie dagen voor de rechterstoel van God te verschijnen."
Zodra de uitvoering voorbij was, de burgemeester werd onmiddellijk geslagen met een woedende ziekte en riep voortdurend met een schuldig geweten: "Turf en hout, turf en

hout!" zodat het vreselijk was om te horen; en voordat de drie dagen waren verstreken, stierf hij; wat een groot teken was van het alziende oog van God, die zo'n wreedheid niet ongestraft liet blijven, als een voorbeeld voor al diegenen die door verkeerde blindheid zulke daden zouden plegen.
Want het wordt dikwijls gezien dat degenen die denken God te dienen door tirannieke wreedheid over de vromen uit te oefenen, slecht eindigen; want de apostel Jakobus zegt ook dat zij een oordeel zullen hebben zonder genade die geen genade heeft getoond.
Moge de Heere hen verlichten die zo blind zijn.

Fol. 173

49. GERRIT HASEPOOT VERBRAND, Nijmegen 1556 AD

In de zomer van 1556 was er in de stad Nijmegen, een trouwe broer genaamd Gerrit Hasepoot, een kleermaker van beroep. Hij was uit de stad gevlucht wegens ernstige vervolging en keerde heimelijk terug, omdat zijn vrouw en kinderen daar nog steeds woonden. Hij werd gezien door de bewaker van de Schout, die het aan hun meester meldde. De Schout (baljuw), een zeer bloeddorstige man; ging onmiddellijk achter hem aan en nam hem mee. Dus deze vriend van Christus moest scheiden van zijn vrouw en kinderen, en in de gevangenis, verdrukking en ellende gaan, voor de Naam van Jezus. Toen hij zeer streng werd onderzocht door de heren van deze wereld, beleed hij vrijelijk zijn geloof en schaamde zich niet voor de waarheid. Rom. 1:16.
Hij werd daarom door hen ter dood veroordeeld, dat wil zeggen om op de brandstapel te worden verbrand, welke straf hij zeer dapper ontving.
Toen dit had plaatsgevonden, kwam zijn vrouw naar hem toe, in het stadhuis, om nog een keer met hem te praten, en afscheid te nemen en haar geliefde man vaarwel te zeggen. Ze had in haar arm een baby, die ze nauwelijks kon vasthouden vanwege haar grote verdriet. Toen hem wijn werd uitgegoten, zoals gebruikelijk is om de ter dood veroordeelde te doen (Spreuken 31: 6), zei hij tegen zijn vrouw: "Ik heb geen begeerte naar deze wijn, maar ik hoop de nieuwe wijn te drinken, die mij Boven in het koninkrijk van mijn Vader zal worden gegeven."
Zo scheidden de twee zich met groot verdriet en zeiden elkaar adieu in deze wereld; want de vrouw kon nauwelijks langer op haar voeten staan, maar scheen door verdriet in een bezwijming te vallen.
Toen hij naar de dood werd geleid en van de wagen op het schavot was gebracht, hief hij zijn stem op en zong dit Liedeke: "Vader in de hemel, ik roep U aan, wil mijn geloof sterken."
Daarop viel hij op zijn knieën en bad vurig tot God. Nadat hij op de brandstapel was geplaatst, schopte hij zijn pantoffels van zijn voeten en zei: "Het was jammer om ze te verbranden, want ze kunnen nog steeds dienstbaar zijn aan een arm persoon."
Omdat het touw waarmee hij gewurgd moest worden, een beetje los raakte, niet goed verdraaid was door de beul, hief hij opnieuw zijn stem op en zong het einde van genoemd Liedeke:

"Oorlof aan broeders, zusters, gemeen! (Oorlof = adieu)
We moeten nu scheiden,
totdat we komen bij Christus alleen.
Ons Hoofman en anders geen
Wilt u daartoe bereiden
Daar wil ik u verbeiden." (verwachten)

De beul draaide opnieuw het touw aan en zo is deze getuige van Jezus ontslapen in den Heere, en werd verbrand, vrijwillig zijn vergankelijke lichaam, dat hij van God had ontvangen overgevend voor de waarheid, en heeft de goede strijd gestreden, zijn loop beëindigd en het geloof behouden; en is voor hem de kroon van eeuwige heerlijkheid weggelegd.

Vóór het jaar 1557, onder het bewind van de Palsgraaf van de Rijn, werden verscheidene van hen die gedoopt waren volgens de verordening van Christus in de gevangenis geworpen en uit het land verbannen, zoals blijkt uit het voorwoord van *des Frankenthalische Gesprek*, en ook in het voorwoord van de Oude Offerboeck, van het jaar 1616, letter Y, aan de andere kant.
Hieruit blijkt dat de Doopsgezinde christenen in deze tijd niet alleen moesten lijden onder de Roomsen, maar ook van degenen die de Roomse kerk en veel van hun bijgeloof hadden verlaten; waaruit blijkt welke grote nood de kerk van God toen moest lijden. Zodat de vrijheid van geweten nergens te vinden was, omdat onder de papisten hun leven werd ontnomen en onder andere denominaties hun religieuze beleving van de vrijheid.

Gerrit Hasepoot met vrouw en kind

Fol. 178

50. JORIAEN SIMONS, CLEMENT DIRKS EN EEN VROUW genaamd MARY JORIS, Haarlem 1557 na Christus

Op deze tijd vielen drie andere vrome getuigen van de waarheid in handen van de tirannen, in Haarlem, in Nederland. Het waren Joriaen Simons, Clement Dirks en een vrouw met de naam Mary Joris. Zij allen, als trouwe dienaren, door de genade van God, bleven standvastig, op die plaats, verdroegen harde opsluiting en gestreng onderzoek voor de waarheid van Christus, en hebben niet, met de luie dienstknecht, het talent dat zij hebben ontvangen, verborgen in de aarde, maar hebben het zeer ernstig op woeker uitgezet en stoutmoedig uit de deur van hun gevangenis het Woord des Heeren tot de stichting verkondigd aan iedereen, en, bovendien, door een liederen die door hen werden samengesteld, de oorzaak van hun opsluiting bekend-gemaakt; namelijk dat zij niet hebben geleden als dieven en moordenaars, of als zodanig begeerd de goederen van andere mensen, maar dat zij alleen hebben geleden voor het geloof van de waarheid, en een zuiver geweten; en dat zij, aan de andere kant, vanwege de reine vrees des Heeren, geen valsheid konden volgen.
Hiervan geven zij de belangrijkste punten in een Liedeke als volgt:

1. Dat zij met alle ware getuigen van God geloven en bekennen, krachtens de heilige Schriften: dat Jezus Christus, gezegend voor eeuwig, kwam van boven uit de hemel, en uitgegaan is van God, Zijn hemelse Vader, en daarom zuiver en vlekkeloos is, en is niet van Adam's zondige en vergankelijke natuur.
2. Omdat zij werden gedoopt op hun geloof, volgens het bevel van Christus, en, integendeel, bekende dat de kinderdoop niet van God was, maar in strijd met Zijn Woord; en dat het uit de eigen woorden van Christus welbekend is dat kinderen volledig in de genade van God zijn, en in een geredde toestand, zonder dat de doop of een andere ceremonie aan hen moet worden toegediend. Ze houden daarom vast, dat alles is gedaan door zulke middelen, als noodzakelijk voor de redding van zuigelingen is niets dan ijdele menselijke veronderstelling.
3. Betreffende het Avondmaal des Heeren, zij belijden dat zij het ook hebben nageleefd, volgens het bevel van de Heere, en volgens de instelling van Christus, zoals Hij, het gezegend heeft voor altijd, het met Zijn apostelen hield; waarin elk zichzelf goed moet onderzoeken, voordat hij naar deze tafel gaat. En dat Christus Zijn Avondmaal niet hield met dronkaards en overspelers, of met degenen van wie slechte dingen bekend waren, zoals gebruikelijk is bij de papisten.
4. Integendeel, zij verwierpen nadrukkelijk het kleine stuk gebakken brood of de geconsacreerde hostie van de pausen, dat zij de mensen aanbevelen als de ware, essentiële Zoon van God, van wie men genade en redding moet smeken in tijden van nood; en stellen dat ze grove fouten maken, die zulk brood aanbidden, of er enig goddelijk vertrouwen in stellen.
5. Omdat zij de paus en de Roomse kerk niet als de kerk van God konden erkennen, maar ertegen gekant waren en al haar ceremoniën; evenmin konden zij hun koopmanschappen dat zij daarin bedrijven, erkennen van God te zijn.
6. Omdat zij geen andere straf voor overtreders in de kerk erkenden dan evangelische afzondering, waardoor het kwade van het goede kan worden weggehouden, om aan de Heere een zuivere kerk te presenteren, waarin geen onreine of verontreinigde kan wonen, maar waaruit zij worden verdreven. Deze kerk belijden zij de koningin en de bruid van Christus te zijn.

Door dit en dergelijke brandde het vuur van het Evangelie zo krachtig in Haarlem, niettegenstaande het geweld van deze tirannen, dat in de nacht dat zij op die manier werden beschuldigd, een heerlijke Vermaning, zonder vrees werd gepredikt tot de stichting van allen, door de Godvrezende Bouwen Lubbertsz, in de Schoutstraat; welke geen kleine stichting heeft gedaan.
Toen op 26 april 1557 de bovengenoemde Joriaen en Clement ter dood werden gebracht, sprak het gewone volk hen zeer beklaaglijk aan; maar zij antwoorden: "Ween niet over ons, maar over uw zonden, en bekeer u oprecht."
Nadat ze hun gebed met een vurig hart aan God hadden gedaan, werden ze beiden op een brandstapel geplaatst en zeiden ze: "We lijden niet voor kwaaddoeleinden, maar alleen voor de gehoorzaamheid aan de Waarheid." En nadat ze met een vast vertrouwen hun geest of ziel hadden overgegeven in de handen van God, hebben ze moedig hun nek vroom voor de waarheid uitgestoken, en werden ze eerst gewurgd en vervolgens verbrand; en aldus bleven zij, tot troost en vreugde van vele vrome personen, tot het einde volharden in de aangenomen waarheid van het heilige Evangelie.
Toen ze hun tirannie hadden beëindigd door te wurgen en te branden, dachten ze, om hun leerstelling te dempen, ook hun boeken te verbranden (want zoals ouden ons verteld hebben, was Joriaen Simons een boekverkoper was); maar toen de boeken werden waargenomen als die in brand zouden gestoken worden, ontstond er zo'n oproer onder de mensen, dat de heren op de vluchten sloegen, waarna de boeken onder de menigte werden geworpen, die hen met gretigheid bereikten; zodat, door Goddelijke voorzienigheid, de waarheid, in plaats van te worden uitgeblust, zoals het was bedoeld, des te meer verspreid werden door het lezen van zoveel van deze boeken.
De bovengenoemde Mary Joris bleef ook trouw in deze rechtszaak en bekende eveneens haar geloof vrijmoedig tegenover de heren, en was bereid om haar leven, samen met haar broeders, over te geven voor de Naam van de Heere. Maar omdat ze zwanger was, moest ze wachten tot ze was bevallen; de Heere beschikte het echter anders - zij stierf in barensnood en werd aldus van het vlees bevrijd, zodat deze tirannen hun verlangen niet met haar konden vervullen. En aldus is zij in ontslapen in de Heere, met haar broeders.
Laat hem, als hij dat wenst, dit verslag lezen in het oude Liedboek, zoals door deze getuigen zelf in de gevangenis is opgeschreven, alsook door de vrome Bouwen Lubberts.

Fol. 179

51. EEN TESTAMENT NEGELATEN DOOR JORIAEN SIMONSz AAN ZIJN ZOON SIMON, WANNEER HIJ VOOR HET WOORD VAN DE HEERE, IN HAARLEM GEVANGEN WAS, WAAR HIJ GEDOOD IS OP DE 26 APRIL IN HET JAAR 1557

Moge God door Zijn grote genade aan mijn zoon Simon schenken, om deugdzaam op te groeien, en als de Heere hem toestaat om de jaren van volle verstand te bereiken, om Hem te kennen, en Zijn wil te leren, om zijn leven in overeenstemming daarnaar te voegen verkrijgend de eeuwige zaligheid, door middel van Zijn geliefde Zoon Jezus Christus, samen met de Heilige Geest. Amen.

Mijn kind en dierbare zoon, neig uw oren naar de vermaning van uw vader en luister naar mijn verhaal, hoe en op welke manieren hij zijn leven begon en eindige.

Het begin van mijn leven was onnut, trots, opgeblazen, dronken, egoïstisch, bedrieglijk en vol met allerlei afgoderij. En toen ik volwassen werd en mijn eigen meester begon te worden, zocht ik niets dan wat mijn vlees behaagde, een lui en lekker leven. Ik was hebzuchtig naar schandelijk gewin. Ik probeerde de dochter van mijn naasten te schande te laten vallen, als, helaas! komende uit mijn eigen werk; en wat ik in het geheim deed, is te schandelijk om te vermelden; ja, ik was een vat vol ongerechtigheid.

Maar, mijn lieve kind, toen ik mij tot de Schrift begaf en deze doorzocht en doornam, ontdekte ik dat mijn leven strekte naar de eeuwige dood, ja, dat een eeuwige wee over mij hing, en dat de vurige poel die brandt van sulfer was mij voorbereid. Dit, zeg ik, naderde mij, volgens de woorden van Paulus, die zegt: "Die zulke dingen doen zullen het Koninkrijk Gods niet beërven."

Toen ik dit ter harte nam, begon ik zeer verontrust en bang te worden, en nam het Woord van God tot mijn raadsman, wat voor mij raadzamer zou zijn: hier een tijdlang een wellustig leven leiden, en om de eeuwige pijn van de hel te verwachten; of om hier een beetje ellende te lijden (als het ellende genoemd mag worden) en dan te genieten van eeuwig geluk. Ik vond in de Schriften: "Wat heeft een mens voordeel als hij de hele wereld wint en zijn eigen ziel verliest? Of wat zal een man geven in ruil voor zijn ziel?" Mat. 16:26.

Vandaar dat ik, mijn geliefde zoon, het beter vond, net als Mozes, om een korte tijd met de kinderen van God ongemak te lijden, dan om in alle weelde te leven met de wereld, die zal vergaan. Aldus liet ik mijn gemak varen, vrijwillig en niet gedwongen, en ging de smalle weg in, om Christus te volgen, mijn Hoofd, goed wetende, dat als ik Hem tot het einde zou volgen, ik niet in de duisternis zou moeten wandelen.

Nu, toen ik de oude, verdoemelijke praktijken gedeeltelijk had verlaten en van me had geworpen, en een nieuw boetvaardig leven wilde leiden, en een vroom, boetvaardig, goddelijk leven wilde leiden, werd ik onmiddellijk, zoals al de vromen die vóór mij waren geweest, gehaat, ja, opgesloten in Haarlem, in de Sint-Janspoort.

Dit mijn beminde zoon is mijn leven geweest totdat de Heere mij verlichtte.

Allereerst, mijn dierbaar kind, zou ik liefdevol waarschuwen, vermanen en smeken, om op te passen voor al de verdorvenheid van de kindstijd af; en de weg te lopen in de vreze des Heeren, wat het begin is van wijsheid; en als God Zijn wijsheid aan u openbaart, wacht dan niet om erin te wandelen, omdat de dood zowel de jonge als de oude achtervolgt. Neem de tijd waar die u door God is gegeven voor berouw. Houdt je omgang met het goede, en pas op voor de verkeerden. Als zondaars u verleiden, stemmen niet in en houdt geen gemeenschap met hen; onthoud je voet van hun pad, want hun voetstappen houden de hel vast. Raak daarom het pek niet aan, opdat je er niet mee besmet wordt.

Hierna volgt een lange brief, die als volgt wordt besloten:

Mijn zoon, hij die je dit schrijft, leerde het door zijn eigen ervaring en onderzoek; hij dronk zelf van deze beker. Noch leven onder welke sekte, van wie er velen in mijn tijd al waren, zoals Lutheranen, Zwinglianen en anderen, die, hoewel ze een goede schijn hebben, in feite toch slecht en dodelijk gif zijn. Zoek naar de kleine kudde, wiens volledige leefregel overeenkomt met Gods geboden, en wiens verordening of sacrament in overeenstemming is met het bevel van Christus en de praktijk van de apostelen; dit is de ware kerk van Christus, zonder vlek of rimpel; deze kerk is vlees van Zijn vlees en been van Zijn gebeente. Deze hebben ook leraren volgens de lering van Paulus (I Timotheüs 3: 2), onberispelijk in alles, die gehoorzame kinderen en gelovige vrouwen hebben, die vreemd zijn aan rechtszaken en processen, tot vloeken en vloeken, tot haat en afgunst, om liegen en bedriegen, tot wellust en overspel. Daar is alles liefde, vrede, eenheid en waarheid, zoals Paulus u zal leren, wat de vruchten van de Geest zijn.
Mijn geliefde zoon en geliefd kind, dit is mijn hoofd en laatste wil, mijn testament aan u, dat ik u met grote ijver wens, om er goed over te mediteren en in overeenstemming te zijn met de Schriften, om uw voetstappen te regelen overeenstemming daarmee. Merk goed, mijn zoon, wat ik schrijf: velen zullen verschijnen in de kledij van goede leraren, zeggend dat ze medicijnen hebben voor je zieke ziel; maar degenen die u zullen baten, zijn zij die de waarheid hebben; wilt u daaraan houden. Water en vuur worden voor u uitgestald: strek je hand uit tot wat ge wilt, tot de dood of tot leven. Sirach 15:16.
Dit, mijn geliefde zoon, zal in het begin erg moeilijk zijn om te horen, omdat het in strijd is met je eerste geboorte, die van het vlees is; maar je moet wedergeboren en omgekeerd zijn, als je het koninkrijk van God wilt binnengaan. Je kunt dit niet begrijpen zolang je vleselijk bent, ja, zolang je niet voor de wereld als een spot en vijand wordt.
Dierbare, geliefde zoon, mijn bede is opnieuw, zoals ik eerder deed, om dit te overwegen en uzelf hiernaar te voegen. Uit het hart van een trouwe vader heb ik je dit nagelaten, nu ik op het punt sta om van deze wereld te vertrekken en te sterven voor het Woord van de Heere. Moge de Heere u en allen die dit lezen of horen lezen, toestaan dat zij het ter harte nemen, ernaar handelen en voor eeuwig zalig worden.

Het testament van mijn zoon, geschreven in het jaar 1557, de eerste maandag in april, en bevestigd door de dood, de 26e dag van dezelfde maand.

Mijn zoons testament

DRIE ANDERE BRIEF TOELICHTENDE BRIEFJES VAN JORIAEN SIMONSZ EN ZIJN MEDE-GEVANGEN

Moge God vrede, vreugde en troost schenken in alle nood en lijden aan allen die moeten lijden voor Zijn Woord, door Zijn geliefde Zoon, in de kracht van de Heilige Geest. Amen.
Onze zeer beminde broeders en zusters in de Heere, en allen die de Heere vrezen met het hele hart, willen wij op de hoogte brengen, dat we allemaal zijn (de Heere worde voor eeuwig geprezen) van heel goede moed, en hopen ons te houden aan het Woord van de Heere, en er niet van afwijken, voor iets zichtbaars, ja, noch voor het leven noch

voor de dood, omdat er niets is, we vertrouwen erop, dat ons zal kunnen scheiden van de liefde van God; we zullen alle dingen vermogen te doen door Hem die ons sterkt; we vertrouwen erop dat onze God ons over muren zal doen springen. Rom. 8:35; Fil. 4:13; Ps. 18:29.

Lieve vriendjes, verheug u met ons; waarom zouden we bang zijn, wanneer er zoveel in de wereld zijn, die, voor een beetje gewin, zichzelf blootstellen aan het grootste gevaar, zowel van ziel als lichaam, op water en op het land, niet wetend of, in geval van voortgang het winst of verlies zal zijn? Maar we weten dat wanneer we deze reis met de hulp van de Heere hebben voltooid, alles winst is en er geen verlies kan zijn; want wij lopen niet zo onzeker; we vechten niet als iemand die de lucht verslaat; maar we worden verzekerd door de genade van de Heere, dat als we vroom strijden, zoals we vertrouwen dat we zullen doen, we zullen ontvangen wat ons is beloofd. We verhopen deze viervoudig wederom in te schenken; we zullen niet zwijgen, maar hardop verkondigen wat de Heere geeft en ons openbaart.
Onze zuster **Mariken** is ook zeer goedsmoeds en heeft recht haar geloof beleden, waaraan ze zich wil houden, zolang er maar adem in haar is; ze is zo moedig en opgewekt dat ze ons vermaakt ons allen verblijdt. Wij vermaken elkaar met het Woord van de Heeer, zoveel als God ieder een woord geeft, nu met woorden, dan met gezangen; ja, ik heb vele uren waarin ik er niet eens aan denk dat ik gevangen zit; dat is de vreugde die de Heere ons geeft.
Ik dank u met heel mijn hart dat u aan mijn verzoek heeft voldaan; ook voor je hartelijke vermaning. Doe het beste wat je kunt met betrekking tot mijn HF.
Ik beveel je aan den Heer, en bij het Woord van Zijn genade.
JORIAEN SIMONS IN ONZE BANDEN

Hierna volgen nog 2 brieven.

Aangezien wij via de secretaris van de stad Haarlem in het bezit zijn gekomen van de doodsvonnis die is uitgesproken tegen de eerder genoemde vrienden Joriaen Simons en Clement Dirks, vinden wij het goed, hier om hetzelfde hierbij te voegen, zodat het iedereen mogelijk is volledig verzekerd te zijn met betrekking tot het voorgaande verslag.
Het luidt (behalve de titel) als volgt:

Sententie des doods van Joriaen Simonsz of Hallmen en Clement Dirksz van Haarlem

Alzo Joriaen Simonsz, van Hallmen, in Friesland, en Clement Dirksz, van Haarlem, beide wevers, en nu gevangenen, hebben bekend gemaakt, zonder martelingen en ijzeren banden, en beleden in confessie opnieuw te zijn gedoopt, en om meest schadelijke standpunten vast te houden met betrekking tot de waardige, heilige sacramenten van het altaar en de biecht, en de omstandigheden en ceremoniën van de heilige kerk, etc etc

Aldus gesloten de 26 april 1557, door Joost van Hitgem, en Dirk van Berkeroe, Burgemeesters, Wilm Harmansz Ramp, Jan Konincks, Jan Matthijsz, Jan Raet en Adriaen Willemsz, Schepenen, en uitgesproken in het hof op dezelfde dag in aanwezigheid van de Schout en de voornoemde Schepenen.

Ontleend aan het eerste Corectieboek [strafregister], beginnend op 29 november 1539 en eindigend op 27 oktober 1582, in het bezit van de secretarie van de stad Haarlem, met welk boek deze kopie overeenstemt.
Door mij, de ondergetekende secretaris van genoemde stad, 10 juli, AD 1659.
Voll.

Toelichting over Gilles van Aken, Doopsgezind prediker

GILLIS VAN AKEN werd ca. 1500 geboren in Susteren in Ned.-Limburg. Hij was vermoedelijk priester maar trad reeds omstreeks 1531 op als Doopsgezind predikant. Na zijn aanstelling tot Oudste in 1542 door MENNO SIMONS werd hij één van diens nauwste medewerkers. Onder de Broeders ontstond verdeeldheid doordat Van Aken misvattingen verkondigde over de Persoon van Christus. In 1557 werd hij te Antwerpen gearresteerd, herriep zijn Doperse opvattingen, maar werd toch onthoofd.

Bron: *De dageraad van de reformatie in Vlaanderen, Deel I, p. 436, J. Decavele*

9 juli 1557.
De Schoutet contra GIELIS VAN AKEN, leraar van de Herdopers, op de bladrand: Executio, mitten zweerde geexecuteert. (onthoofd, Red.)

Bron: *Hooger Viersschaer, A.A.B. Deel 8, blz. 435, 438, 440.*
"Op den 10 July, wirt t'Antwerpen op den Merct eenen Bisschop gerecht dier veel herdoopt hadde, ende hy bekende opentlyck dat hy gedoolt hadde, ende hy ginck syn valsch Geloove aff, ende stirf als een goet Kersten menschen, maer syn rechte hant wirt hem aff gehouden doen hy doot was, ende is buyten op een radt geset, ende de hant boven syn hooft gestelt".
Antwerpsch Chronykje.

Fol. 183

51. ZES BROEDERS WAARVAN JAAPJE MAET OP DE VOLEWIJCK, AAN PALEN GEWURGD, BUITEN AMSTERDAM, 1555

Het gebeurde in 1555, toen de ***eerste scheiding plaatsvond onder de Doopsgezinden***, omdat ***Gillis van Aken*** en anderen, begonnen te introduceren waartoe de andere broeders van Waterland niet konden instemmen of toestaan, dat deze broeders zichzelf als een aparte volk beschouwden, zonder echter gescheiden of gebannen te zijn van de anderen; maar zij werden een vergeten, ja, een verloren volk, zodat deze **Waterlandse** broeders, vanwege de zware vervolging, niet in huizen konden leven, maar zich in boten en in het veld moesten houden, zodat zij niet wisten waar zij zich moesten verbergen vanwege de sergeanten, die overal naar hen op zoek waren en naar hun leven stonden.
Het was in deze tijd, dat zes broeders, die samen in een boot zaten, werden opgepakt in het veld van Oostzaan en naar Amsterdam werden gebracht, waar ze ter dood werden veroordeeld.
Het was in het begin van de winter toen ze in de Volewijck werden gebracht en allemaal gewurgd aan de paal.
Het was vanaf die tijd dertien weken vriezend weer en, wat opmerkelijk is, gedurende al die dertien weken stond er een lichtje als een kaars boven elke paal waaraan de lichamen van de zes broeders vastzaten, en het brandde de hele nacht door.
Na het verstrijken van de dertien weken ontstond er een hevige storm en regen, en bijgevolg volgde een grote dooi, zodat het water zeer hoog opsteeg en het ijs door de wind werd gescheurd. Rond het lichaam van een van de zes broeders stond het water zo hoog dat de paal, door de kracht van het ijs ertegen gedrukt werd, doormidden werd gebroken en deze op het ijs viel. Zijn lichaam dreef heen en weer op het ijs, met het tij, tussen Sparendam en Volewijk.
In die buurt waren twee personen, elk in een boot, die beiden aankomelingen waren in de gemeente. Ze liepen daar 's nachts langs en zagen het voornoemde lichtje als een kaars op het ijs. Scherp kijkend, dachten ze dat het op Jaapje Maet stond (zo noemden ze deze broeder).
Zodra het daglicht werd gingen ze naar twee zusters die verborgen waren in de stad, die een van deze twee aankomelingen kende. Aan hen vertelden ze wat ze 's nachts hadden gezien. Daarop lieten zij zich buiten de boom sluiten en gingen elk in een steiger-schuit zitten en roeiden naar het Hoge Noord, waar zij wachtten tot het ijs zou komen. Ondertussen dreef het lichtje op het ijs. Ze roeiden ernaartoe en zagen dat het op Jaapje Maet stond. Ze namen hem mee in hun schuit en brachten hem naar de andere broeders die ook zelf in een boot bij het veld ophielden. Deze brachten hem uit de steigerschuit in hun eigen schuit.
Maar zodra ze het aanraakten, om het naar een plaats te brengen waar ze het wilden begraven, barstte het opgedroogde en bevroren lichaam, - dat dertien weken lang aan een paal had gestaan wachten om te braden, - zodat het bloed overvloedig stroomde in twee of drie manden die op de bodem van de schuit lagen.
De personen die dit alles zagen, en aan hem gedaan hebben, waren zijn belangrijkste broeders en speelgenoten; vrome en geloofwaardige broeders, die het aan velen hebben verteld, opdat dit wonder nooit zou worden vergeten, maar herinnerd, aan de opbouw van de vromen. zodat het bloed overvloedig in twee of drie manden stroomde die zich op de bodem van de boot bevonden.
De personen die dit alles zagen, en deden zoals is verklaard met zijn lichaam, waren zijn belangrijkste broeders en metgezellen; vrome en geloofwaardige personen, die het

aan velen hebben verteld, opdat dit wonder nooit zou worden vergeten, maar tot stichting van de vromen tot een nagedachtenis zou zijn.

Galgenwijk te Volewijck (executie onbekend)

Fol. 191

52. ONDERVRAGINGEN, PIIJNIGINGEN EN SENTENTIE VAN ANNETGEN ANTHEUNIS, STIJNTGEN JANS, EVERT NOUTS EN PIETER VAN EYNOVEN, TE ROTTERDAM, IN HET JAAR 1558

Ontleend aan een boek met strafvonnissen van de stad Amsterdam. Pagina 575

Op 20 februari 1558 stilo coj., [oude stijl] in aanwezigheid van Adriaen Fijck, Adriaen Adriaensz, Adriaen Robberts,z Pieter Hendricksz, Cornelis Joosten en Willem Muylwijck, Schepenen, bij monde geëxamineerd **Annetgen Antheunis**, ouder dan dertig jaar, geboren te Buuren.
Ze zegt, dat ze altijd in Buuren heeft gewoond, behalve één jaar dat ze hier in de stad verbleef, die ze daarna weer verliet, maar rond de laatste St. Victor's-dag terugkeerde en sindsdien hier tot nu toe verblijft.
Ze zegt, dat ze niet naar de naam van de mensen vroeg waar ze vroeger werkte.
Ze zegt dat zij en een andere vrouw, Stijntje van Ick, of Maurick bij Buuren, sinds de tijd van St. Victor hier in de stad hebben gewoond, en dat ze hier met die vrouw uit Buuren kwam.
Ze zegt, dat Evert uit Antwerpen komt en dat hij gisteren bij haar kwam, in het huis waar ze werd opgepakt.
Ze zegt, dat ze Evert ongeveer twee of drie maanden geleden heeft leren kennen, en dat hij overdag naar het huis van Arent Willemsz in de houttuin kwam om een kaas te kopen.
Ze zegt, dat ze ook niet ging biechten, of met Pasen of Kerstmis-laastleden.
Ze zegt, dat ze alles houdt wat God geboden heeft.
Ze zegt, dat ze gedoopt was volgens het bevel van de Heere, maar weet niet de exacte dag; maar dat het plaatsvond in het huis van de voornoemde Arent Willemsz, en dat zij niet de naam van hem die haar doopte vroeg.

Op 20 februari van dat jaar, in aanwezigheid van de bovengenoemden, werd er mondeling een onderzoek gedaan, bij een **Jan Hendricks,** uit Utrecht, 28 of 29 jaar oud.
Hij zegt, dat hij sinds Bamessche [najaar] hier in de stad heeft gewoond, in het huis van Maritgen Jancheelen, op de vismarkt, en voor het laatst in het huis van Willem Reyer, waar hij werd aangehouden.
Hij zegt, dat hij in Dordrecht in de buurt van Starke Neele woonde.
Hij zegt, dat hij niet wil vertellen waar of van wie hij de Lering heeft gehoord.
Hij zegt, dat hij veel van het sacrament denkt, maar niets van het sacrament van de priesters, en dat hij, sinds hij deze leer omarmde, nooit naar het Avondmaal is geweest.
Hij zegt, dat hij gedoopt was sinds hij geloofde, een bepaalde tijd geleden, en dat hij niet wil vertellen wanneer, waar of door wie het werd gedaan.
Hij zegt, dat zijn kind een beetje was gewassen door een Paap, maar wil niet zeggen wanneer.

Op de bovengenoemde dag, in aanwezigheid van de bovengenoemde Schepenen, werd bij monde onderzocht, **Stijntgen** Jans, 40 jaar oud, uit Maurik, in Gelderland.
Ze zegt dat ze ongeveer twee of drie jaar in de stad is geweest, samen met Annetgen Theunis, en dat ze in de Hout-tuin hebben gelogeerd, en daarna in een huis verbleven waar Passement [kant] weeft en achter een stal staat.

Ze zegt, dat ze niet gelooft in het sacrament dat de priesters toedienen, maar het sacrament waardeert zoals God het heeft ingesteld, en dat ze niet in het sacrament van de kerken kan geloven, omdat ze het niet kan begrijpen.
Ze zegt, dat ze op een bepaalde tijd was gedoopt, nog geen twaalf jaar geleden, en niet hier in deze stad, maar in Utrecht.

Op dezelfde dag, en in aanwezigheid van het bovenstaande, werd er mondeling een onderzoek ingesteld, een **Evert Nouts** van Antwerpen, ongeveer 27 jaar oud.
Hij zegt, dat het ongeveer drie maanden geleden is dat hij hier in deze stad kwam, en dat hij een tijdje in de tuin verbleef en Passement weefde in een huis dat dat stond naast een huis dat De Valk heette.
Hij zegt, dat hij in het sacrament gelooft voor zover de Schriften erover spreken, maar niet gelooft dat God in het sacrament van het altaar is, omdat de Schriften hem dit niet verzekeren; maar hij gelooft er in die mate in, voor zover het strekt.
Hij zegt, dat hij gedoopt was volgens de Leer van Christus, iets meer dan drie jaar geleden, net buiten Antwerpen, op een bepaalde plaats, door een **Gillis van Aken** zoals hij hem hoorde noemen, die deze zomer werd geëxecuteerd in Antwerpen.

Op dezelfde dag, en in aanwezigheid van de bovengenoemde Schepenen, werd er mondeling een Pieter van Eynoven onderzocht, geboren in Antwerpen; leeftijd van 28 jaar.
Hij zegt, dat hij hier veertien dagen voor Kerstmis, in het huis van één christen, wiens vrouw Anneken heet, hier in de stad heeft gewerkt, in zijn vak van zijdeweverij.
Hij zegt, dat hij gelooft op het fundament van de apostelen en profeten.
Hij zegt, dat hij gelooft dat de bediening van het sacrament in de kerken een grote gruwel en afgrijselijk voor God is.
Hij zegt, dat hij ongeveer twee jaar geleden gedoopt was volgens de Leer van Christus, maar hij wil niet vertellen door wie of waar het werd gedaan.

Op 19 maart 1558, stilo coj. in aanwezigheid van Adriaen Fijck Dirksz van Hove, Adriaen Adriaensz, Adriaen Robbertszoon, Pieter van Neck Hendricksz, Cornelis Joosten, Willem Cornelisz Muylwijk, en Dirk Dirksz, Schepenen, werd er 's ochtends om zes uur met **martelingen onderzocht**, in het stadhuis, **Pieter van Eynoven**, geboren te Antwerpen, ongeveer 28 jaar oud.
Pieter, toen hij op het rek werd gemarteld, zei dat hij ongeveer twee jaar geleden in Antwerpen werd gedoopt door een Leendert, wiens achternaam hij niet kent, ook niet van waar hij is, en hij had hem nooit gezien, behalve toen hij hem doopte.
Hij zegt, dat verschillende anderen, wier namen hij niet kent, aanwezig waren toen hij werd gedoopt.
Toen hem werd gevraagd naar andere vrouwen met wie hij op het moment van zijn aanhouding had gesproken, zei hij dat hij niet wist waar ze naartoe gingen of wie ze waren.
Hij zegt, dat hij die hen doopte, een leraar onder hen wordt genoemd.
Hij zegt, dat hij, voordat hij werd gedoopt, had gehoord dat hij volgens het bevel van Christus moest leven en dat hij een Bijbel en een Testament had gelezen en daarin had gelezen, en bevonden dat het was zoals hem was verteld; maar hij kent de namen niet van degenen die hem hierin eerder hadden geïnstrueerd, omdat zij vaak de namen van anderen niet vragen, noch hen willen kennen, om hun broeders niet in moeilijkheden te brengen.

Hij zegt, dat zijn meester, Christiaen en zijn vrouw, hetzelfde geloof hadden als hij, maar niet weten of ze zich laten dopen.

Jan Hendricks van Utrecht, 28 jaar oud, zwaar gemarteld op het rek.
Hij zegt, dat hij door een zekere Leenert is gedoopt, maar hij weet niet waar hij is en hij heeft hem ook nooit eerder gezien en dat hij door hem hier in de stad, in de Houttuin, anderhalf jaar geleden werd gedoopt.
Hij zegt, dat zijn kind door de priester in het doopvont in Dordrecht werd gedoopt en dat er geen ander volk waren die hij kende toen hij werd gedoopt.

Stijntgen Jans, een dochter, ongeveer 40 jaar oud, uit Utrecht
Stijntgen zegt dat hij die haar doopte, Leenert heette, en dat het plaatsvond in Utrecht, vijf of zes jaar geleden, in het huis van een Gerrit, en dat zij de achternaam van de bovengenoemde Leenert, niet kent, noch waar hij is, omdat ze niet vragen, noch veel verlangen hebben om de namen te kennen of achternamen van hun medeleden, om hen niet in moeilijkheden te brengen.
Ze zegt dat anderen met haar zijn gedoopt, maar ze kende ze niet.

De Schepenen die alle bijeengekomen zijn, besluiten de zaak van de voornoemde gevangenen tot een beperkte dag uit te stellen tot de terugkomst van de Mr Scherprechter, opdat de gevangenen de zaak zullen overwegen, en dat men moge bezien of ze door goede middelen kan induceren en zullen alsdan de Baljuw kort expeditie doen, en de Justitie indien de Schepenen allen thuiszijn.

Op 28 maart.

De Schepenen besluiten, aangezien Cornelis Joosten en Dirk Dirksz, Schepenen, niet thuis zijn, om de zaak van de voornoemde gevangenen uit te stellen tot deze thuis zijn.
De Baljuw protesteert tegen kosten en belangen, omdat de Schepenen geen toestemming zullen geven om een dag 'van den hoogsten' [te beperken?] voor de genoemde gevangenen.
De Schepenen protesteren en zeggen dat omdat Cornelis Joosten en Dirk Dirksz, van hun aantal, afwezig zijn, en zij hebben samen afgesproken om aanwezig te zijn in volledig aantal om de zaak van de genoemde gevangenen te overwegen, ze houden zich aan hun eerdere beslissing.
Op 26 maart werd alles wat ze mondeling hadden bekend onder foltering voorgelezen aan de hiervoor genoemde vijf gevangenen, en hebben die publiekelijk voor het stadhuis erkend dat het waarachtig was, ten aanschouwe van iedereen. En zijn deze gevangenen door Gerard van der Mesche, Baljuw, een dag van den hoogsten, maandag 28 maart
Gedaan zoals hierboven vermeld, in aanwezigheid van Adriaen Fijck, Adriaen Adriaensz, Adriaen Robbrechtsz, Pieter Hendricksz, Cornelisz Joosten, William Cornelisz en Dirk Dirksz, Schepenen.

SENTENTIE, op 28 maart 1558, stilo Col.

Volgens de geschreven wetten krachtens de verordeningen van zijne Keizerlijke Majesteit, bevestigd door de Koninklijke Majesteit, die ze in al haar punten en artikelen zal laten nakomen; en volgens de eis van de Schout, en de bekentenis van de gevangenen, Evert Nouts, Pieter van Eynhoven, beiden van Antwerpen, en Jan Hendricks van Utrecht, zullen deze gevangenen volgens het Plakkaat worden terechtgesteld.
Gedaan in aanwezigheid van Adriaen Fijck, Adriaen Adriaens, Adriaen Robbrechtsz, Pieter Hendricksz, Cornelis Joosten, Willem Cornelissz, en Dirk Dirksz, Schepenen, en Mr. Roeland, pensionaris.
Wat Stijntgen Jans en Annetgen Antheunis betreft, wordt de beslissing om hun zaak om bepaalde redenen uitgesteld, de Schepenen daartoe voorstellende tot na Pasen.

MEMORIE

Op 28 maart 1558, stilo coj.,
Nadat de bovenstaande sententie was uitgesproken door Matthijs Bark, de secretaris en de voornoemde gevangenen waren veroordeeld om met vuur geëxecuteerd te worden, werden alle noodzakelijke voorbereidingen hier eerder gedaan voor het Stadhuis; en drie grote palen werden bij elkaar geplaatst, om de voornoemde gevangenen eerst te wurgen voordat ze werden verbrand; en de plaats afgesloten met planken en palen; werd uitgeroepen in de naam van de Baljuw, Schout, burgemeesters en Schepenen, voor het stadhuis, vanaf de pui, met het slaan van de klok: dat iedereen de Ring zou verlaten, op straffe van het verbeuren van zijn bovenkleding; en dat niemand de Justitie door woord of daad zou hinderen of weerstaan, op straffe van lijf en eigendom. Tussen elf en twaalf uur, moest elke voorbereiding die nodig was voor de executie klaar zijn. Dan is de voornoemde **Jan Hendricks** het eerst naar buiten gebracht om geëxecuteerd te worden, en geplaatst op de middelste paal op een klein stoeltje, en een koord om zijn nek, om hem te wurgen. Daarop trok meester Aert, de jonge beul, als vervanger van meester, Jan van Haerlem, scherprechter het koord van achteren strak met een stok, vast dichtgedraaid en nam toen het kleine stoeltje van onder de voeten van Jan Hendricks weg, en terwijl hij zo hangende trok hij hem met al zijn kracht aan zijn lichaam en benen; waarop Meester Jan kwam met een bundel van haver stro, waarin een hoeveelheid buskruit was gestopt, en hield het voor zijn aangezicht, om het te schroeien; meester Aert had een tang met een gloeiend hete kool vuur om in het buskruit te werpen. Hij gooide het drie of vier keer, zonder de buskruit te kunnen raken, zodat het stro rookte, maar het poeder werd niet ontstoken.
Als gevolg hiervan ontstond er een grote kreet, waarbij iemand zei: "Je gooit het vuur slecht;" een ander: "Je doet duizend doden aan de man;" en ten slotte: "Steek de beul dood en stenigt hem," en dergelijke.
Toen gooide een vrouw een pantoffel en anderen van de omstanders begonnen stenen naar de beul te gooien. Meester Hans werd vervolgens door de burgers geduwd, in het huis van Jan Sempel, in de "Gulden Wagen", tegenover het stadhuis en verborgen; terwijl de jonge beudelt, genaamd Meester Aert, samen met de dienaren van de procureur-generaal, ook van Schielandt, en van deze stad, die tot bijstand was opgeroepen, naar het stadhuis vluchtte, gevolgd door Gerrit van der Mersche, de Baljuw; waardoor Jan Hendricks nog aan het touw hangt.
De Schepenen, de pensionaris en de secretaris, toen hij het grote tumult en tumult zag, zochten hun hun toevlucht op het vierkant van de toren van het stadhuis. De eersten die daar aankwamen waren Adriaen Robbertsz, Schepen en Matthijs Bark, de secretaris, die vanaf het vierkant van de toren Jan Hendricks nog op de brandstapel zag hangen.

Met groot geweld werden de planken en palen van de Ring afgescheurd en werden getrokken uit de omheining die was opgericht om de mensen ervan te weerhouden om naar de Justitie te gaan.
Een jongen kwam daarna en passeerde de paal, met de bedoeling het touw door te snijden waarmee de voornoemde Jan was gewurgd; maar hij waagde het niet om het te doen, waarop een ander kwam, die het touw doorsneed, zodat Jan op de grond viel. En aangezien de daders van deze misdaad meestal vreemden waren, sloten de burgers die in de buurt woonden hun deuren vast dicht. De Baljuw samen met de dienaren van de procureur-generaal, en van Schielandt, hebben de voorkant van het stadhuis met banken, planken en ander hout bebolwerkt, om de twee anderen die waren veroordeeld, en de vrouwen te bewaren.
Maar toen het tumult en oproer meer en meer toenamen, trokken de relschoppers de palen en andere staken uit de straat getrokken en kwamen met geweld voor de deur van het stadhuis om het te openen. De deur echter, stevig gebarricadeerd, gingen zij met de staken op de trappen van het ziekenhuis, en dwongen de achterdeur van het stadhuis, die leidt naar de Kamer van Schielandt en liepen naar de Thesaurie [schatkamer].
Toen de Baljuw en zijn dienaren, dit hoorde die daar met de gevangenen waren, hebben ze de twee vrouwen achtergelaten, omdat Annetge kreupel was en niet goed gaan kon. Ze namen de andere twee gevangenen die waren veroordeeld, en vluchtten met hen uit het onderste deel van het stadhuis naar de toren. De relschoppers dwongen aldus zowel de voor- als de achterkant van het stadhuis open, braken de deuren in stukken en namen eerst de bovengenoemde twee vrouwen, brachten hen zonder de stad en leidden hen weg. Daarop keerden zij terug naar de voorgevel van het stadhuis en plunderden de deur naar de toren, roepend en krijsend, om die twee gevangenen; of ze zouden ze allemaal doden en de toren in brand steken; zodat de dienaren de gevangenen ook vrijlieten, die de relschoppers vervolgens buitten de stad brachten.
Hierna krijsten en schreeuwden en eisten de jonge beudel en ook de Baljuw met en de leden van het Gerecht. En terwijl de dienaren op de toren een verdieping lager dan de Heren van het hof, riepen ze luid naar de oproerkraaiers dat Mijne Heren en de beudel al het stadhuis hadden verlaten. Eer kon in een klooster geen meerder stilte zijn dan in deze tijd heerste onder de heren; want hoewel sommigen geen uitwendige uiting gaven van de spijt die zij in hun hart hadden, kon hij die scherpe ogen had het in hun gezicht lezen. En hoewel het in de namiddag was en niemand die dag veel had gegeten, geloof ik toch, dat als er een overvloed van de meest aangename spijzen was gekookt en gebraden, niemand er een grote inbreuk op zou hebben gemaakt.
Maar tenslotte, God zij geprezen daarvoor, het tumult en oproer hielden op; zodat door de goede trouw van Adriaen Jacobs Tromper, raadslid van genoemde stad, die "de ark had verlaten, maar terugkwam met een olijftakje, en de Heren van het Gerecht die in hun angst zaten, op de hoogte bracht, dat het rumoer was weggevallen en dat de tumultanten allemaal weggegaan waren.
Zo verlieten de heren om ongeveer twee uur in de namiddag de toren; maar de stad was nog steeds in grote opschudding en Jan Hendricks, de losgesneden gevangene werd gebracht in het huis van één Kers Govertsz Brouwer, vlakbij het stadhuis, waar hij bleef tot ongeveer vijf of zes uur in de 's avonds, toen hij openlijk in een schuit werd gedaan en uit de stad werd gehaald, en er wordt gezegd dat hij nog steeds leeft.
Die avond werden de wacht geboden bij de schutters. De volgende dag op 29 maart gingen gecommitteerden namens de stad naar Den Haag, naar de heren van de Raad, waar zij de zaak meldden, een excuus voor de stad presenteerde en de commissarissen verzochten om de kwestie te onderzoeken opdat de stad van het rumoer ontheven zou kunnen worden.

De volgende dag kwamen Mr. Guiljam Zeegersz, Heer van Wassenhoven, en Mr. Christiaen de Waert, procureur-generaal, hier aan en deden een aantal onderzoeken naar de misdaad; en meldden de verkregen informatie aan de Raad. Zijne Koninklijke Majesteit, vernomen dat volledige controle over de stad was verkregen, heeft in alle spoed – daar mijn heer de Markgraaf van Veere ziek was) de Graaf van Boussu en mijnheer van Cruyningen, die hier op de Pasavond hier heimelijk doortrokken en op Paasdag de hele Raad vergaderd hadden. Ze schreven de Baljuw om de poorten en slagbomen te sluiten en om degenen die waren aangewezen en aangemeld, 's nachts uit hun bedden te halen; dit werd gedaan na het einde van de Paasdag, en werden 's nachts gearresteerd, met de hulp van de boogschutters en in aanwezigheid van de burgemeesters, en een Chiel Pot.
De volgende dag, de tweede Paasdag, arriveerden er in de stad de graaf van Boussu, mijnheer van Cruyningen, Mr. Gerrit van Assendelft, voorzitter van de Raad, Guiljam Zeegersz, heer van Wassenhoven, Mr. Cornelis Zuys, Aernoult Sasbout, Cornelis van Weldam en Dominicus Boot. die werd gedaan na het einde van de Paasdag, en er werd 's nachts gearresteerd, met de hulp van de boogschutters en in aanwezigheid van de burgemeesters, één Chiele Pot.
De volgende dag, de tweede Paasdag, arriveerden er in de stad de graaf van Boussu, mijn heer van Cruyningen, Mr. Gerrit van Assendelft, voorzitter van de Raad, Guiljand Zeegers, heer van Wassenhoven, Mr. Cornelis Zuys, Aernoult Sasbout, Cornelis van Weldam en Dominicus Boot. Dit werd gedaan na het einde van de Paasdag, en er werd 's nachts gearresteerd, met de hulp van de boogschutters en in aanwezigheid van de burgemeesters; ook een ***Chiele Pot.*** De volgende dag, de tweede Paasdag, arriveerden er in de stad de graaf van Boussu, mijn heer van Cruyningen, Mr. Gerrit van Assendelft, voorzitter van de Raad, Guiljand Zeegers, heer van Wassenhoven, Mr. Cornelis Zuys, Aernoult Sasbout, Cornelis van Weldam en Dominicus Boot.

Op 21 april 1558, na Pasen

Terwijl **Jacob Theunisz,** alias Mosselman, geboren in Rotterdam, momenteel een gevangene, heeft, zonder martelingen en ijzeren banden, vóór de graaf van Boussu, ridder van de orde van het Gulden Vlies, de Heer van Cruyningen, als gecommiteerden van de Koninklijke Majesteit, en de rechtbank bekendgemaakt van Holland; dat hij, de gevangene, na het oproer en tumult in deze stad Rotterdam had plaatsgevonden, naar het stadhuis ging om te zien wat daar gebeurde, en dat terwijl hij de trappen van het stadhuis bestijgde, een kruk werd gegooid in zijn hals, waarop hij het opraapte, ging ermee naar het stadhuis, waar de dienaren nog op de toren waren, en gooide het op van beneden naar de dienaren; allemaal dingen die slecht zijn en niet ongecorrigeerd mogen zijn, maar moeten worden gestraft, als een waarschuwend voorbeeld voor anderen; daarom, de voornoemde rechtbank, na rijp beraad, in naam van de koning van Spanje, van Engeland, van Frankrijk, enz., als Graaf van Holland, Zeeland en Vriesland, heeft veroordeeld en veroordeelt door deze geschenken, de voornoemde gevangene Jacob Theunisz, om in het gehoor te verschijnen, en daar te vragen, met onbedekt hoofd, op zijn knieën , de vergeving van de rechtbank, namens zijn koninklijke majesteit en justitie, en om te verklaren dat hij oprecht spijt heeft dat hij de kruk naar de dienaren op het stadhuis gooide; en dat nadat dit is gedaan, hij moet worden gebracht op het schavot opgericht voor het stadhuis van deze stad, en daar te blijven staan tot na de executie van de tumultanten.
Gedaan te Rotterdam door de heren Geraerdt van Assendelft, Emskerk, enz., Eerste voorzitter van de Raad, Guiljam Zeegers, heer van Wassenhoven, enz., Ridder, Mr.

Cornelis Zuys, Aernout Sassebout, Cornelis van Weldam, Dominicus Boot, Damas van Drogendijk, Quintijn Weytszoon, en Aernout Nicolai, Raadslieden van Holland en gepronunceerd de 21 April 1558, na Pasen.

Terwijl **Avicenna Jansz,** geboren in Delft, momenteel een gevangene, heeft bekendgemaakt, zonder martelingen en ijzeren banden, voor de graaf van Boussu, Ridder van het Gulden Vlies, en de Heer van Cruyningen, als gecommitteerden van de Koninklijke Majesteit en het hof van Holland, dat hij, de gevangene, ten tijde van het tumult en oploop dat onlangs in deze stad Rotterdam plaatsvond, in het huis van Kors Goverts Brouwer stond, en dat na het genoemde oproer meest gedaan zijnde, van plan om naar huis te gaan, vertrok hij gevangene, in zijn ontsteltenis oostwaarts, en ging opnieuw langs het huis van de bovengenoemde Kors, en gezien hebbende dat de ***veroordeelde en gewurgde man***, die was afgesneden van de paal waaraan hij was gewurgd, werd gebracht naar het huis van de bovengenoemde Kors Govertsz, en is hij, de gevangene ook het huis ingegaan; en dat terwijl de gewurgde man nog op straat lag bij de deur en omdat sommige van de andere omstanders tegen hem hadden gezegd: "Neem de man (die de gewurgde man bedoelt) verder achterwaarts", greep hij, de gevangene, ook aan hem geslagen; en heeft de gewurgde man was opgetild en naar het huis gedragen; en hij, omdat sommigen hem hadden verteld om te zien of er nog leven was in de gewurgde man, op de zolen van zijn voeten klopte, en daarna, in de avond, van het voornoemde huis, naar huis is gegaan.

Hier eindigt het verslag in dat Crimineel Sententieboek, zonder een woord meer; zodat het onzeker blijft wat er verder in de zaak is gehandeld.

TOELICHTING

Overgenomen uit

Het academische proefschrift van J. M. J. Hoog: *De martelaren der Hervorming in Nederland tot 1566.* Schiedam, Roelauts 1885 en wel bl. 31-33 en Bijlage II, bl. 236-241, in welke bijlage Dr. Hoog de aantekeningen van Prof. de Hoop Scheffer uit de Sententie *s' Hofs van Hollant* opnam en die de afgebroken opgave van het Rotterdamsch Sententieboek, zoals van Braght die daaruit overnam, aanvullen.

Vervolg van de beschrijving over het Rotterdam tumult, die Van Braght heeft nagelaten, door JMJ Hoog.

… Een ***zestienjarige*** jongen, **Jacob Theunisz. alias Mosselman,** die nadat alles reeds afgelopen was, eens kwam kijken en driest de torentrap opliep, kreeg een kruk - een der krukken van Annetgen? - op zijn nek en werpt deze naar de dienaars terug. De Heren kunnen nu zonder gevaar van den toren afkomen. De stad bleef dien dag onrustig en 's avonds kregen de schutters bevel wacht te houden.

Zien wij nu wat van de gevangenen was geworden.

Medelijdende omstanders hadden Jan Hendriks al spoedig opgenomen en in het huis van Kors Govertsz. Brouwer gebracht. Na door diens huisvrouw liefderijk te zijn verpleegd werd hij in een »bakermat ende alzoo op een berrye" gelegd en met behulp van haar neef **Avicenna Jansz**. van Delft des avonds naar de waterkant vervoerd en daar in een schuit gelegd. Hoe het verder met hem ging en of hij er het leven heeft

afgebracht, is uit de bescheiden niet op te maken. Omtrent de twee Antwerpenaren en de beide vrouwen zijn de berichten wat uitvoeriger.

De kreupele Annetgen werd door twee mannen op een berrie naar de Rotte gedragen, waar zij Guert Willemsz. vonden die hen met een schuit overzette. Aan de overzijde der Rotte stond een wagen. Op den avond voor Paschen hier te zijn doorgetrokken lieten deze Heeren den volgende dag te 's Hage het Hof vergaderen en richtten een schrijven aan den Baljuw met bevel, de poorten en bomen te sluiten en hen die schuldig waren aan het oproer des nachts van hun bed te lichten. In den Paaschnacht zijn dan ook met behulp van de schutters en in tegenwoordigheid van de Burgemeesters enkele personen waaronder met name **Michiel Michielsz. alias Pot** in hun woning gevangen genomen. Den tweeden Paaschdag kwamen Bossu en Van Kruiningen met een zestal leden van het Hof te Rotterdam. Hoewel sommigen der schuldigen zich uit de voeten hadden gemaakt, geraakte toch een betrekkelijk groot aantal in handen der justitie.

Den 21 en April werden zij voor de Gecommitteerden van den Hove van Holland gehoord, het vonnis over hen uitgesproken en de straf aan hen voltrokken. ***Guert Willemsz***., die de kreupele Annetgen had helpen wegvoeren, werd onthalsd, zijn hoofd op een staak gezet, zijn lijf op een rad, en zijn goederen verbeurd.

Claes Adriaens die met stenen geworpen en de stadhuisdeur had helpen openlopen onderging een zelfde lot.

Avicenna moest zijn menslievende hulp aan den geworgde Jan Hendriks verleend, boeten met blootshoofds en geknield de justitie om vergeving te bidden en twaalf Karolus gulden te betalen.

Hetzelfde moesten de beide lijndraaiers ***Jan Thorisz. en Jan Berkhouts*** doen wegens het plunderen van den bierkelder.

Michiel Pot, die het volk den weg gewezen had naar den toren, werd gegeseld en nadat zijn goederen verbeurd verklaard waren, verbannen.

De zestienjarige ***Jacob Theunis Mosselman*** moest om zijn werpen met de kruk aan de Justitie op zijn knieën en met ongedekten hoofde om vergeving vragen.

Al de overigen werden tot verbanning veroordeeld.

Diezelfde dag zond het Hof een missive aan den Koning waarin het verslag deed van zijn werkzaamheden. Onder leiding van Bossu en Van Kruiningen waren Zijner Majesteits bevelen stiptelijk uitgevoerd en zonder enige stoornis de verschillende vonnissen voltrokken. Het Hof had tevens gemeend aan de Rotterdamse regering een berisping te moeten toedienen over haar verzuim in het nemen van de nodige voorzorgen bij de executie van 28 Maart; en de Heren hadden daarop plechtig beloofd voor het vervolg te zullen zorgen, dat de poorten gesloten en de schutters onder de wapenen waren. Hadden enkele der schuldigen zich door de vlucht trachten te redden, de Koning kon er zich van verzekerd houden, dat ook deze hun straf niet zouden ontgaan, want het Hof had den Procureur-Generaal van Holland belast bij continuatie te procederen en bovendien hun namen bekend gemaakt aan de officieren in Holland, Gelderland en Vlaanderen om hen zo mogelijk te vangen. Hoog, bl. 339.

Anno 1558 sterf den Heer Maximiliaen van Borgongien, Heer van Beveren en van der Veere, Stadthouder van Hollandt, Zeelant, Vrieslant en Utrecht ende in sijn plaetse is gecomen den Prince van Orangien, Willem van Nassauwen. — Em. van Meteren, Geschiedenis … enz.

(Veelderhande Liedekens, 1569, Blatt 163).

1. In den Jare vijfthien hondert en achtenvijfthich claer
Sachmen veel volcx verwondert te Rotterdam, neemt waer:
Christenen haddens in handen, God stoort met cracht
Caims geslacht, twelck zijn volck meynt te verbranden.

2. Een Broeder sy voort brachten, syn oogen waren bedect:
Dit doen sy my met crachten, heeft hy geseyt perfect.
Tvolck dit hoorde en sagen, hy was verhuecht,
vervult met vruecht, men hoorde hem seer beclagen.

3. Sy leyden hem na den stake seer ras, soomen mocht sien.
Syn gebet hy daer sprake voor den pael op zijn knien,
Met zijn hooft neer gebogen; tviel haer te lanck,
want door bedwane worde hy opgetogen.

4. Vrymoedich hy hem stelden aen den pael sonder vrees,
Hoe seer dat sy hem quelden Gods woort hy haer bewees.
Hy heeft zyn hals wtgesteken: *Heer, ontfangt mijn geest*,
inden noot meest riep hy: *ick magh niet meer spreken.*

Ook Rotterdam heeft al spoedig na Luthers optreden in 1517 den invloed der algemene beweging op godsdienstig gebied ondervonden. Van bevoegde zijde is de gissing gewaagd, dat de ruime aanbieding van pauselijke en bisschoppelijke aflaten ter gelegenheid van de restauratie der St. Laurenskerk in 1520 en 1524, tot het wekken van wantrouwen tegen de Roomse kerk het hare zal hebben bijgedragen, zie J. G. de Hoop Scheffer, *Geschiedenis der Kerkhervorming in Nederland van haar ontstaan tot 1531*. II, bl. 528.

Een paar rechtsgedingen door het Hof van Holland in 1528 tegen Rotterdamse burgers, wegens het herbergen van weggelopen kloosterlingen, gevoerd, laat dan ook reeds enige doorwerking van reformatorische beginselen vermoeden.

De eerste ketterervolging te Rotterdam had echter eerst plaats in 1529 en gold den Delftse **Jan Romerts** en diens vader. Deze metselaar-predikant had zich in conventikels, waarvoor Cornelis Pieters zijn huis leende, zeer oneerbiedig uitgelaten over de Mis. Vader en zoon werden met geseling en verbanning gestraft, Jan bovendien »met een ijser doir zijn tonge gesteken." Het verzet der Romerts tegen de Mis doet hen kennen als sacramentariërs en ook ***te Rotterdam losten deze zich weldra op in de Anabaptisten***, die ruim vier en een half jaar later — 10 April 1534 — hun leraar **Jan Janszoon Schot** als martelaar zagen sterven.

Zie J. G. de Hoop Scheffer, *Geschiedenis der Kerkhervorming in Nederland van haar ontstaan tot 1531.* II, bl. 528.

Fol. 200 **51. ZES BROEDERS WAARVAN JAAPJE MAET OP DE VOLEWIJCK, AAN PALEN GEWURGD, BUITEN AMSTERDAM, 1555**

52. ONDERVRAGINGEN, PIIJNIGINGEN EN SENTENTIE VAN ANNETGEN ANTHEUNIS, STIJNTGEN JANS, EVERT NOUTS EN PIETER VAN EYNOVEN, TE ROTTERDAM, IN HET JAAR 1558

De eerste kettervervolging te Rotterdam had echter eerst plaats in 1529 en gold den Delftse **Jan Romerts** en diens vader. Deze metselaar-predikant had zich in conventikels, waarvoor Cornelis Pieters zijn huis leende, zeer oneerbiedig uitgelaten over de Mis. Vader en zoon werden met geseling en verbanning gestraft, Jan bovendien »met een ijser doir zijn tonge gesteken." Het verzet der Romerts tegen de Mis doet hen kennen als sacramentariërs en ook ***te Rotterdam losten deze zich weldra op in de Anabaptisten***, die ruim vier en een half jaar later — 10 April 1534 — hun leraar **Jan Janszoon Schot** als martelaar zagen sterven.

53. GOVERT JASPERSz, GEMARTELD TOT DE DOOD, Ter Goes, 1558

Omstreeks deze tijd verliet een lekenbroeder met de naam Govert Jaspersz, met twee anderen, het klooster van de 'kruisbroeders in Goes'.
Ze gingen echter niet lang samen verder; want een van hen verliet de goede weg volkomen en aanvaardde de liefde van deze wereld; de andere, uit angst voor vervolging ging naar Friesland, waar hij een broeder in de gemeente werd, en stierf als een vrome man.
Maar deze Govert Jaspersz werd aangehouden door de baljuw, kort nadat hij het klooster verliet, terwijl hij in het veld zat te lezen in een Testament. Hij werd naar de stad Brussel gebracht, in Brabant, waar hij veel heeft moeten lijden, ja tenslotte zelfs de dood, moest ondergaan voor het getuigenis van de waarheid, waarin hij standvastig bleef. En aldus als een vroom Ridder van Jezus Christus door de enge poort heendrong, om met geweld het koninkrijk van God te nemen, daar hij veelmeer verkoeren had dan al de rijken dezer wereld.

Fol. 202

54. WAECHLING DIRKSz, MAERTEN SCHOENMAECKER EN ADRIAEN PIETERSz, Den Haag, 1558

In het jaar 1558 werden Waechling Dirksz, Maerten Schoenmaecker en Adriaen Pietersz, alle drie inboorlingen van Winckel, gearresteerd voor het Evangelie en de

goddelijke waarheid, en terwijl zij standvastig daaraan vasthielden, zonder daarvan af te wijken, waren ze alle drie eindelijk veroordeeld te Gravenhage, in Holland, en ter dood gebracht, als vrome getuigen van Jezus Christus, en verwachten nu de kroon des levens.

Blz. 203 Martelaarsspiegel

55. JORIS WIPPE, Joostenszoon te Dordrecht gedood. 1558.

Joris Wippe, als hij nog in de duisternis van het pausdom leefde, is geweest een burgemeester te Meenen in Vlaanderen daar hij een inboorling was. Maar daarna tot kennis van het Evangelie gekomen zijnde moest hij zijn land ontvluchten en heeft zich begeven te wonen te Dordrecht in Holland. En daar het wollaken veruwen opgesteld.
Als hij nu daar een wijle tijds gewoond had en begon bekend worden, zo werd hij door het aanhitsen van de vijanden der waarheid ontboden bij de heren te komen in de grote Kerk. Hierdoor Joris wat verslagen zijnde, heeft raad gepleegd met enige lakenkopers daar hij voor verruwde; en daar de lieden van aanzien waren, wat hem te doen stond?
Deze lieden de magistraat alles goeds toebetrouwende, hebben het raadzaam gevonden dat hij daarbij gaan zou en horen wat ze hem te zeggen had.
Als hij nu daar gekomen was, zijn de heren hem ziende verslagen geweest en hadden liever gewild dat hij hun ontbieden voor een waarschuwing genomen had om heimelijk te vertrekken. Want zij niet zeer dorstig waren naar onschuldig bloed. Maar overmits hij daar verschenen was, heeft de Schout als hij weer uit de kerk gaan zou, de hand aan hem geslagen als aan een die volgens het plakkaat van de Keizer, lichaam en een goed verbeurd had. Dit is geschied op de 28e april 1558.
Als hij nu gevangen was, hebben de heren alle middelen gezocht om hem niet te doden. Hij werd naar 's-Gravenhage (dat is het Hof van Holland) gezonden en daar geëxamineerd. Maar alzo hij tot Dordrecht woonde en gevangen was, zo is hij wederom daarheen gezonden en eindelijk daar gedood.
Hij heeft een goede getuigenis nagelaten vanwege zijn mildadigheid tot de armen. Want zelfs toen hij ter dood verwezen was heeft de beul met wenende over beklaagd dat hij zulke man moest doden, die zijn vrouw en kinderen dikwijls de mond open gehouden en gevoed had en wilde van zijn Office ontslagen worden. Liever dan deze man te doden die hem en anderen zoveel goed en nooit iemand kwaad gedaan had.
Alzo is hij ten laatste in een wijnvat vol water bij nacht in de gevangenis verdronken door een van de dief-leiders, die naar 's heren bevel het beulsambt aan hem volbracht en hem achterover stiet in het water.
Alzo heeft hij zijn leven de Heere opgeofferd de 1e oktober als hij 41 jaar oud was; en werd de andere dag bij de Gerechtsplaats met de benen omhoog aan de galg opgehangen tot een spot der lieden. En hij is alzo als Zijn Meester Christus onder de misdadigers gerekend geworden.
Des anderen daags werden er enige kwaaddoeners gegeseld en verbannen. Waarover de beul, nadat hij deze Justitie gedaan had, beklagende nog deze Joris Wippe's dood, heeft gezegd: zij hebben Christus gekruist en Bar-Abbas losgelaten!

Hij heeft in zijn gevangenis enige brieven geschreven waarvan dat er ons 3 ter hand gekomen zijn en zou nog wel meer geschreven hebben maar daar werd zo scherp

toezicht gehouden dat hij geen inkt hebben zou dat hij de laatste brief aan zijn kinderen met sap van moerbeziënboom geschreven heeft.
Nadien wij na veel zoeken ter secretarie dezer stad de sententie des doods van deze vriend Gods Joris Wippe gevonden en zelfs uit het stadsboek van de klokkeslag uitgeschreven hebben, vinden wij goed dezelve hierbij te stellen, opdat de zekerheid van het voorverhaalde, rakende dezes mans dood des te klaarder en onwedersprekelijker blijken mag.

Sententie des doods van Joris Wippe, Joostenszoon, gedaan en geprononceerd in de kamer van Justitie de 4e augustus anno 1558.

> "Joris Wippe Joostenszoon, geboren van Meenen in Vlaanderen, omdat hij zich vervordert heeft te laten herdopen en kwaad gevoelen van het doopsel heeft gehad, naar getuigen en waarheid en alle kennis die Schepenen en Raad daarvan gezien en gehoord hebben, en na zijn zelfs belijdenis, zo zal hij daarvoor Gode ter eer, den heren en der Stede tot betering, verdronken worden in een ton en zijn lichaam voortgebracht op het galgoort en aldaar gehangen worden aan de galg en zijn goederen geconfisqueerd en geleid tot des heren Cancel."

Aldus geëxtraheerd uit het boek van klokslag der stad Dordrecht begonnen op de laatste oktober 1554 en geëindigd op de 16e juni 1573.

Dit is de 1e sententie die wij in dit boek gevonden heb dat over geloofszaken in het stuk des doods openbaar tegen iemand is uitgesproken. Of deze uitspraak nu in de kamer van Justitie onder de heren alleen of voor alle mensen in de vierschaar is gepubliceerd wordt niet uitgedrukt. Ook is ons aan de kennis van dien weinig gelegen. Immers dit is zeker, dat zijn dood daarop is gevolgd.
Maar nadien volgens het getuigenis der ouden, de scherprechter tot het doden van deze man onwillig was, en de heren der Justitie zelfs daar niet weinig over in bekommering waren, (hoewel hen van de papen en de monniken hadden laten overreden) zo is de Justitie na de gegevens sententie, tot over de 7 weken opgeschort. Te weten van de 4e augustus tot de 1e oktober des jaars 1558. Waarop gevolgd is, dat hij in de volgende nacht door een van de dief-leiders (zoals tevoren verhaald is) op de Vuylpoort te Dordrecht daar hij gevangen was, in een wijnvat is verdronken. Zijn ziel in de handen Gode bevolen hebbende.

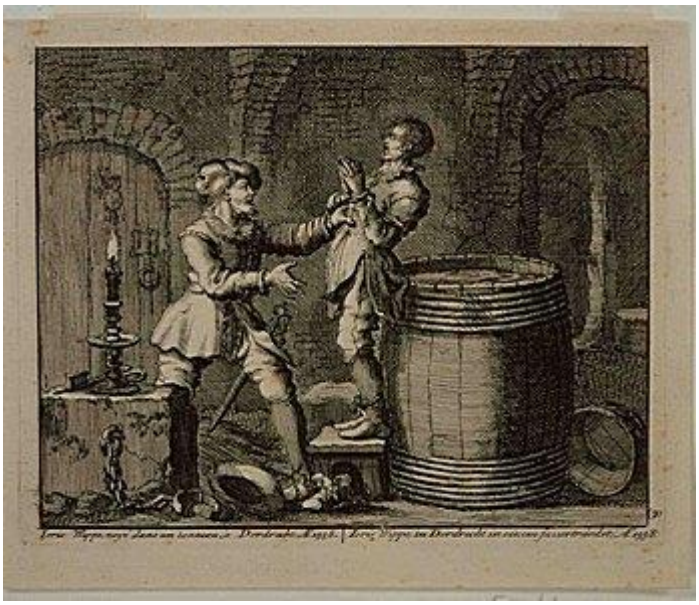

Nadere aanmerking.
Over de lot van deze vrome man zijn (volgens de rekening van Johan van Beverwijk, over het Regiment der stad Dordrecht) deze navolgende personen in het gerecht van Justitie geweest:

Adriaan van Blyenberg Adriaensz. (die ook over het vonnis van Digna Pieters laatst had gezeten), Schout van Dordrecht.

En mitsgaders 9 Schepenen:
1. Mr. T. Schook Heeren Pietersz.
2. Cornelis Krooswijk Jansz.
3. Frans Anthonisz.
4. Mr. Aert van der Leden Heeren Staessz.
5. W. Boequet Blasiussz.
6. Adriaan van Nispen Gerrits.
7. Frans Adriaansz.
8. Heyman van Blyenborg Adriaansz.
9. Cornelis van Beveren Claesz.

Maar of al deze personen tegelijk dit vonnis gesloten hebben, wordt niet verklaard. Doch heeft het meeste deel zo het schijnt, daarin bewilligd, 't welk niet zonder, kommer en knaging van hun eigen consciënties had kunnen wezen. Omdat ze onlangs tevoren zochten van deze patiënt ontslagen worden en zij derhalve in Den Haag naar het Hof van Holland gezonden hadden opdat hij daaruit mocht geoordeeld worden. Maar als hij wederom kwam, hebben ze zijn einde bevorderd. Gewis een klagelijke zaak aan hun kant. Maar aan de zijde van de martelaar en zaak van verheuging nadien zij tot een toegang was tot het eeuwig en zalig leven.

De 1e brief van Joris Wippe geschreven aan zijn huisvrouw toen hij van Dordrecht naar Den Haag was verzonden.

De eeuwige vreugde en blijdschap die nooit geen oor gehoord noch ooit een oog gezien heeft nog in geen mensenhart is gekomen, dezelve vreugde en blijdschap wens ik u, mijn hartgrondige geliefde in God, beminde huisvrouw en zuster in den Heere tot een hartelijke groetenis. Amen.

Mijn hartgrondige, lieve huisvrouw en zuster in den Heere.
Ik wens u de vreugde des Heiligen Geestes in uw hart tot een hartelijke groetenis in God onzen Zaligmaker en Heere; welke vreugde des Geestes is liefde, vreugde, vrede, lankmoedigheid, vriendelijkheid, goedheid, geloof, zachtmoedigheid, matigheid; tegen dezulken is de wet niet. Maar dewelke Christus toebehoren die hebben hun vlees gekruist met lusten en begeerlijkheden.
Dus mijn lieve, echt-zuster in den Heere hebt acht op uzelf dat ge met deze kostbare Geest bevrucht zijt. Want waarmee dat men bevrucht is, dat zal men behouden. En acht de vreugde en de geneugten deze wereld niet. Want wat de mens zaait zal hij ook maaien. Wie op het vlees zaait, hij zal uit het vlees verderfenis maaien. Maar wie op den Geest zaait, die zal van den Geest het eeuwige leven maaien.
Och geliefde zuster in den Heere, laat ons goed doen zonder verdrieten. Want te zijner tijd zullen wij ook maaien, zonder ophouden. Als wij dan nu tijd hebben, zo laat ons nu goed doen aan alle mensen, maar allermeest aan de huisgenoten des geloofs. Aldus zijt altijd naarstig met bidden, waken en smeken in de Geest in al uw aanlegging tot de Heere. En laat uw zedigheid en gehoorzaamheid en uw liefde tot God een voorbeeld en spiegel wezen van al onze lieve gehoorzame kinderen die ons de heilige Heere samen heeft gegeven. Tot lof en prijs van Zijn Vader. En doe uw naarstigheid daartoe met leren en vermanen en kastijden, opdat ze de Heere van uw hand niet eise.
Maar doet uw uiterste best, opdat ik ulieden alle wederzien mag in de Opstanding der Rechtvaardigen en wees weltevreden en stelt altijd uw hart en gemoed op den levende God. Want Hij zal weduwen en wezen niet verlaten. Maar Zijn ogen zien op de bedrukte weduwen en wezen en Zijn oren op hun gebed.
Dus wees lijdzaam en beveel den Heere alle zaken. Hij zal u nu zo liefelijk een Voorstander zijn. Zo gij Hem getrouw blijft dan zal Hij u getrouw zijn; en het zal aan Hem niet falen.
En ik laat u nog weten dat mijn gemoed en hart nog altijd op de levende God staat en hoop door Zijn grote barmhartigheid van Hem niet te scheiden en ben alle dagen verwachtende mijn verlossing. Ik meende wel dat uw zuster te pas gekomen zou hebben om mijn offerande te zien. Ik wist anders niet, een tijd lang, maar mijn ure was nog niet gekomen. De Heere weet de Zijnen te bewaren tot een bekwame uur.
Och lieve echt-zuster, bid den Heere voor mij zo lang als ik dit arm, zwak vlees aanheb. Ik hoop u ook gedachtig te zijn in mijn gebed en ik dank u zeer hartelijk den Heere dat gij mij zo liefelijke vermaning gezonden hebt, hetwelk een spijze der ziel is. En van dat tijdelijke dank ik u ook.
Hiermee beveel ik u de almachtige God en het woord Zijner genade. Amen.
Groet mij alle broeders en zusters zeer in den Heere.

Geschreven door mij Joris Wippe, uw man en broeder in den Heere, gevangen in Den Haag in Holland om het getuigenis van Jezus Christus

Slot van zijn 3e bief:

… Hiermee neem ik een eeuwig oorlof aan u mijn lieve kinderen, tot de verrijzenis. En bevele u altezamen de Almachtige God en het Woord Zijner genade. Amen.

En de Geest Gods moet vaardig over u zijn om u in alle gerechtigheid te troosten en te sterken.

Fol. 212

56. JACQUES D'AUCHY, GEVANGEN AD 1558, EN VERDRONKEN TE LEEUWARDEN, VOOR HET GETUIGENIS VAN JEZUS CHRISTUS, IN HET JAAR VAN ONZE HEERE 1559

Jacques (Jaques) d'Auchy (Dauchi), een doopsgezinde martelaar, werd in 't geheim geëxecuteerd op 14 maart 1559, in de gevangenis te Leeuwarden. Hij was een handelaar die door een Van der Waal in Harlingen brutaal werd verraden aan de politie. In de gevangenis werd hij bezocht door zijn vrouw, die 'graag met hem wilde sterven en het gezegende leven zou erven'. Hij troostte haar met de woorden: "Laat je niet ontstellen dat ik een beetje voor je moet gaan, dat is de wil van de Heere."

Tijdens het proces bleek dat hij werd gedoopt door Leenaert Bouwens in Emden. Van zijn activiteiten is niets anders meer bekend. Hij was een man van aanzienlijk onderwijs, ongeëvenaard door een andere Nederlandse martelaar. Vóór zijn bekering was hij mogelijk een advocaat. Eusebius, Tertullianus en Cyprianus kende hij goed. De Franse taal was zijn moedertaal. Zijn bekentenis werd vertaald uit het Frans in de Nederlandse taal en tenminste één lied dat hij componeerde was Frans. We mogen dus aannemen dat Noord-Frankrijk of Frans-Vlaanderen zijn geboorteland was.

Van groot belang is zijn bekentenis, een gedetailleerde verslag van zijn proces door de inquisiteurs, [o.a. **Lindanus** inquisiteur vanaf 1556] die hij uit het hoofd heeft geschreven, omdat het een uiterst waardevol inzicht biedt in de leer en het leven van de anabaptisten uit die periode. Meer dan 20 keer kreeg hij de opdracht voor de inquisiteur te verschijnen en keer op keer begon het pijnlijk gedetailleerde onderzoek naar de belangrijkste geloofsvragen opnieuw. Heel verrassend is de geestelijke superioriteit van de Anabaptist tegenover zijn theologisch getrainde tegenstanders in een scherp begrip en uitgebreide kennis van de Schriften. Hij heeft ze Schriftmatig weerlegd.

De meeste argumenten gingen over de doop en de communie. Vlug wees hij de argumenten voor de kinderdoop af met duidelijke Bijbelse gronden. Toen zijn tegenstander bijvoorbeeld, wees op het feit dat hele huishoudens werden gedoopt en dat ze waarschijnlijk ook kleine kinderen hadden, antwoordde hij dat de Bijbel er niets over zegt, maar verklaart uitdrukkelijk dat alle leden van de huishoudens *het Woord gehoord, geloofd en met blijdschap beleden hebben,* wat zeker niet van kleine kinderen kan worden gezegd. Met even overtuigende kracht, en met gevatte, meest passende Bijbelse antwoorden betwist hij de lichamelijke tegenwoordigheid van Christus in de gemeenschap, en verwierp hij de leer van de Mis als onbijbels. Op de smaad dat hij het

woord van de heilige kerkvaders verwierp, antwoordde hij: "Ik verwerp ze niet, maar laat ze in hun waarde, maar ik vind genoeg materiaal in het Woord van God voor een stevig fundament, en genoeg water des levens in deze pure fontein, Hij beschouwde David Joris als "een ketter die het breken van het brood vernietigt"; dat wil zeggen, hij verwerpt het Avondmaal des Heeren.

Toen hem werd gevraagd of hij een volgeling was van de leer van Menno Simons, antwoordde hij: "Ik geloof dat Jezus helemaal de Zoon van God was in vlees en geest, maar de vraag van de oorsprong van Zijn vlees laat ik over aan ... God, de apostelen hebben er geen ruzie over gemaakt. … "Het Woord is vlees geworden. Toen de tijd die God had beloofd vervuld was, werd dit Woord vlees en werd Het geboren uit het geslacht van David, uit een reine maagd."

Zijn kijk op het Oude Testament is ook interessant: het moet alleen worden getaxeerd volgens het getuigenis van Jezus en Zijn apostelen. "We zijn niet langer onder de Wet, maar onder het Evangelie."

Ten slotte wees hij op het immorele gedrag van de bisschoppen en priesters en daagde hij zijn tegenstander uit om er één te noemen in het grote aantal dat een moreel rein leven leidde, zodat hij hem zou kunnen volgen.

De 'kettermeester' was nu stil en merkte ten slotte op, dat goddelozen ook geloof kunnen hebben, wijzend op Judas en Demas. Maar de Anabaptist antwoordde treffend: "Dan zal een dief die zijn medemensen aanspoort niet te stelen ook resultaten behalen." Ze zouden waarschijnlijk veel meer zeggen: "Als het slecht is, waarom doe je het dan? Jij hypocriet, neem de balk ui je eigen oog, dan zul je de splinter in de mijne kunnen zien."

Jacques d'Auchy heeft ook een aantal liedjes gecomponeerd, waarvan er ten minste drie bekend zijn: *(a)* een lied vertaald uit het Frans in het Nederlands en opgenomen door Karel van Mander in zijn gezangboek: *De Gulden Harpe,* which begins "Tot Leeuwarden op eenen dag"; *(b)* een lied wat begint "Ghy Borgers Jerusalem, aensiet," wordt gevonden in the *Nieu Liedenboeck* van 1562 en latere liedboeken; *(c)* een lied beginnende: "Och siet hoe droeve dingen," staat in het the *Lietboecxken van den Offer des Heeren* (1563 en volgende editie's), No. 24 *(Offer,* 608-11).

Het oudste martelaarboek, *Het Offer des Heeren* van 1562, bevat het volgende van en over Jacques d'Auchy: (1) zijn geloofsbelijdenis; (2) de door hemzelf geschreven rekeningen van zijn belijdenis gemaakt voor de *commissaris* en de inquisiteurs; (3) een lied over zijn gevangenneming, lijden en dood, te beginnen: "Zien wonderlijck, o Heere, sijn U wercken vermaert." Al deze, het lied in proza, zijn te vinden in de latere martelaarsboeken waaronder van Braght, *Martelaars Spiegel*. Van Braght levert twee verhalen op over deze martelaar, door hem soms Jaques Dosie en Jaques d'Auchy genoemd. Van Jacques' bekentenis is er ook een Franse editie, getiteld *Confession de Foy.* (1626).

Een **geloofsbelijdenis** van Jacques d'Auchy, gemaakt in de gevangenis in de stad Leeuwarden, in Friesland; welke bekentenis hij daarna bezegelde met zijn dood.

Ik geloof in één enige God, de almachtige Vader, Schepper van hemel en aarde, zoals geschreven is, in wie Abraham, Isaak, Jakob, Mozes en alle profeten geloofden. Gen. 1: 1; Hebr. 11.
Ik geloof in Jezus Christus de enige Zoon van de Vader, die vanaf het begin bij God was. En toen de tijd die God had beloofd vervuld was, werd dit Woord vlees en werd

Het geboren uit het geslacht van David, uit een reine maagd, ondertrouwd met een man genaamd Jozef, uit het geslacht van David; welke maagd is gezegend boven alle vrouwen. Enz.

Hierna volgt een beschrijving van zijn geloof, aan de hand van de 12 Geloofsartikelen.

ERKENNING VAN JACQUES D'AUCHY, uitgesproken tijdens HET EXAMEN VAN DE COMMISSARIS EN DE INQUISITEUR of KETTERMEEESTER

Toen ik tien weken in de gevangenis zat, nam mijn eerste onderzoek plaats. Op de derde dag van januari, AD 1558, rekening houdend met het begin van het jaar vanaf nieuwjaarsdag, kwam de gevangenbewaarder 's middags naar me toe en zei dat ik voor de commissaris moest verschijnen om te worden onderzocht met betrekking tot mijn geloof. Ik was BEREID met een blij hart en ging daarheen met de cipier.
Toen ik de kamer binnenkwam waar de commissaris zat, groette ik hem nederig. Hij beantwoordde mijn begroeting en zei: "Jacques, is uw naam Jacques d' Auchy?"
Jacques. "Ja mijnheer."
Com. " Jacques, ik ben hierheen gekomen in opdracht van de koning, en de procureur-generaal, om u te onderzoeken met betrekking tot de artikelen van het geloof."
Jac. "Wel, mijnheer, in de naam des Heeren moet dat geschieden."
Nadat we veel woorden samen hadden gehad met betrekking tot het geloof, begon hij me te vragen naar de plaats van mijn geboorte, mijn verblijfplaats en mijn leven van mijn jeugd tot de huidige tijd; wat ik hem alles heb bekend.
Daarop werd ik door de Stokmeester (cipier) teruggeleid naar de gevangenis.

In de middag van de volgende dag, namelijk op 4 januari van hetzelfde jaar, werd ik opnieuw voor dezelfde commissaris gebracht. Terwijl ik voor hem stond, begon hij de herders en de kudde van Christus te beschimpen, te verkondigen en te lasteren, en zei hij: "Is het niet jammer dat wij onszelf laten bedriegen?"
Jacques. "Ja mijnheer."
Com. "Ik spreek over u en anderen, die onze moeder de heilige kerk verlaten, en laat u misleiden door een reeks ondeugende leeglopers en zwervers."
Jac. "Ik heb er niet aan geleden dat ik door zulke mensen werd misleid. '
Com. "Neen, wanneer u zulke vervloekte schurken en bedelaars als Menno, Leenaert, Henderick van Vreden, Frans de Kuyper, Jelis van Aken, en andere dergelijke rabauwen gelooft en ons en het ware Woord van God verlaat, doet u dan niet dan jezelf bedriegen?"
Jac. "Ik heb het Woord van God niet verlaten, want mijn geloof is gegrond op het Woord van God, en niet op mensen, noch op de leer van mensen, aangezien de profeet Jeremia uitroept:" Vervloekt is de man die op de mens vertrouwt, en maakt vlees tot zijn arm." Jer. 17: 5."
Even later riep de commissaris: "O, de bozen, zoals Menno en Leenaert, hoevelen hebben ze bedrogen en geleid naar alle duivels en in de verdoemenis."
Jac. "Mijnheer, ik bid u om zulke woorden niet te zeggen, want het zou moeilijk en zwaar voor u zijn om te bewijzen dat zij zijn zoals u beweert.
En, nogmaals:" Ze hebben niet misleid, maar hebben duidelijk het Woord van God onderwezen. En ik geloof niet dat degenen die in het Woord van God hebben geloofd, in het verderf zullen raken; maar de Heere zal alle dingen goed beoordelen."

Com. "Ik zal niet twisten, want ikzelf krijg instructies van hen die in de heilige kerk worden onderwezen, maar ik ken heel goed het karakter van uwe mensen en van uw leer; had u slechts de macht, dan zou u graag onze keel doorsnijden, zoals je hebt gezien, jullie mensen hebben gedaan in Munster, Amsterdam en andere plaatsen. '
Jac. "O mijn heer, zeg zulke woorden niet tegen uw eigen geweten, want ik ben ervan overtuigd dat u veel beter weet, aangezien u hier al twintig jaar in de Raad zit, zoals u zegt (dit had hij mij eerder verteld); daarom lijkt het me dat je ons beter kent, want als we zo'n boosaardig hart hadden, dat we van plan waren om mensen te vermoorden, zouden we onszelf niet in uw handen moeten overleveren. Want wilden we alleen om tegen ons geweten spreken en de waarheid voor u verbergen, dan zou u geen macht over ons hebben, omdat u niemand kunt vinden die ons kan beschuldigen dat we iemand onrecht hebben aangedaan of beschadigd."
Com. "Waar komen dan zoveel sekten en ketterijen vandaan, waar komt zoveel oproer en muiterij vandaan?"
Jac. " Wat betreft de sekten en ketterijen in de wereld, zoals die van Munster of Amsterdam, of elders, hebben we op geen enkele manier gemeenschap met of delen in hun werken, noch met hun Leer, maar we beschouwen ze als Leringen des duivels. Al deze dingen kunnen de waarheid niet verhinderen waarheid te zijn, en de christenen ware christenen te zijn, net zomin als in de dagen van de apostelen, alle sekten en ketterijen die rondom hen waren, en enige schijn hadden van het woord van God."

Na deze en vele andere woorden die we samen hadden, begon hij milder te worden en zei hij tegen mij: "Je moet niet zo hoog studeren, maar jezelf laten instrueren door degenen die meer geleerd en wijs zijn dan jij, en je moet in het Woord van God geloven."
Jac. "O mijn heer, hoe zou ik niet in het Woord van God geloven? Voor dit zelfde Woord word ik hier opgesloten en sta ik nu voor u om er een antwoord op te geven."
Com. "Ge zijt niet gevangen voor het Woord van God, maar voor uw slechte daden."
Jac. 'Mijn heer, heeft u iemand horen klagen dat ik hem onrecht heb aangedaan of op enige manier heb verwond?'
Com. "Nee, ik heb niet gehoord dat er enige klacht tegen u is ingediend."
Jac. "De Heere wordt geprezen, dat het niet vanwege mijn ongerechtigheid is, maar vanwege de getuigenis van het ware geloof."
Com. 'Niet waar, maar voor uw misdaden, omdat u zijn keizerlijke majesteit hebt beledigd en het bevel van de koning onze heer hebt overtreden.'
Jac. " Als ik het bevel van de koning heb overtreden, is het een kleine zaak, omdat ik de opdracht van die Koning die de ware God en de eeuwige Koning is, heb vervuld."
Com. " U hebt ook het bevel van God overtreden, en van onze moeder de heilige kerk."
Jac. "Mijn heer, u kunt mij niet bewijzen door de heilige Schrift, noch iemand anders, dat ik hierin Gods bevel heb overtreden."
Com. " Het zal u worden bewezen.
Welnu, laten we beginnen met het afmaken van de artikelen waarin het mij is opgedragen u te onderzoeken."
We hadden veel meer woorden, waardoor het me te lang zou duren om hier iets over te zeggen, behalve dat ik me ze niet goed herinner. De commissaris was enigszins ontmoedigd en luisterde aandachtig naar wat ik wilde zeggen.
Daarop vroeg hij mij toen ik naar Emden kwam en waar ik mijn intrek had genomen en of ik naar deze mensen was verwezen.
Ik antwoordde: "Ja."
Com. "Wie heeft je geleid?"

Jac. "Een goede vriend."
Com. "In wiens huis was u?"
Jac. "Ik ken het huis niet waarin ik was."
Com. "Wie heeft jou naar Leenaert gebracht?"
Jac. "Het waren mannen en jongeren, vrouwen en maagden."
Com. "Wat waren hun namen?"
Jac. 'Wat hun achternamen betreft, ik had veel te doen moeten hebben, om ze allemaal te kennen op naam en voornamen, want ik was er niet lang genoeg om ze allemaal te leren.'
Com. "Toen je het huis binnenkwam, waar was Leenaert? Waarover predikte hij?"
Jac. Hij predikte het zuivere Woord van God."
Com. "Van wat, en van welke artikelen predikte hij?"
Jac. "Hij leerde tot verbetering van het leven, en dat we de oude mens moeten afleggen en de nieuwe mens aandoen; hij heeft met krachtig laten zien dat zij die het vlees achterna gaan en hun lusten geen deel hebben in het koninkrijk van God."
Com. " Sprak hij niet over andere dingen?"
Jac. " Mijn heer, ik zou veel te doen hebben, om alles te behouden, zelfs als het u zou kosten, denk ik, veel moeite en arbeid om een Sermoen te onthouden die achttien maanden of twee jaar geleden werd gepredikt."
Com. Ontving je daar een tweede doopsel?"
Jac. " Ik heb maar één doop ontvangen, en dat volgens de verordening van Christus."
Com. "Heb je niet ook een doop gekregen in je kindertijd?"
Jac. " Ik weet niet wat me in mijn kindertijd werd aangedaan, ik heb er geen herinnering aan."
Com. 'Zei je vader of je moeder je niet dat je gedoopt bent; en had je geen Peters en Meters?'
Jac. "Ja, ik denk dat ze het me vertelden, en ik heb ook een aantal personen peetvader en meter genoemd, maar dit was niet in overeenstemming met de Schrift."
Com. " Welnu, was dat niet genoeg? Hebt u naast dit iets meer gekregen van Leenaert, namelijk water of de doop volgens uw mening?"
Jac. "Ik ontving van hem de doop volgens het Woord van God."
Com. "Beschouw je niet voor goed het doopsel dat je in je kindsheid hebt ontvangen?"
Jac. "Als ik het goed had gevonden, en als ik gedoopt was, dan had ik niet een ander ontvangen, want er staat geschreven dat er één Heer, één geloof en één doop is, en niet veel doopsels." Ef. 4: 5.
Com. "Heb je de doop ontvangen die Leenaert je heeft gegeven in het huis waarin je was samengekomen? "
Jac. "Ja."
Com. "Was het na of vóór het prediken?"
Jac. "Na de prediking."
Com. "Sprak hij niet over de doop?"
Jac. "Ja en hij toonde door de Heilige Schriften wat het was, en wat de doop betekende; hij vermaande nederig de aanvragers voor de doop, om goed te beseffen en goed op te letten wat zij aanvaardden, en toonde het kruis en de vervolging die het gevolg zijn van hen die nu zover gekomen zijn; en vele andere bewijzen uit de heilige Schrift."
Com. "Was u niet bang voor het bevel van de keizer? "
Jac. " Nee; en ik ook nu niet."
Com. "Jacques, het zal moeilijk met je worden, tenzij je je overgeeft aan genade voor

je misdaad."
Jac. "Mijn heer, ik verwacht genade van de Heere, maar ik ben me er niet van bewust dat ik de keizer of de koning heb beledigd, waarvoor ik genade zou moeten zoeken en als het plakkaat in tegenspraak is met het Woord van God, dan denk ik niet dat ik bij het vervullen van het gebod van God iemand, wie hij ook zij, beledigt!" Enz. enz.
Het onderzoek was heel lang en is in deze digitale versie weggelaten.

Op zaterdagochtend 8 januari van dat jaar 1558 werd ik in dezelfde zaal gebracht, voor de inquisiteur, of kettermeester die onlangs door de koning van Spanje hier was aangesteld, met volledige macht van hem om te binden of te ontbinden, om vrij te geven of om ter dood te brengen.
Toen ik voor hem kwam, groette ik hem nederig; hij bracht mijn begroeting terug en zei tegen mij: "Jacques, ik ben heel blij met één ding, namelijk met wat de procureur-generaal mij heeft verteld, dat je klaar bent om je schuld te bekennen, als het je door de Schriften kan worden bewezen dat je het gebod van God hebt overtreden en gedwaald hebt. Ben je nog steeds van dezelfde intentie en wil je de Schriften aanvaarden? '
Jac. "Ja, en ik ben bereid om te luisteren naar alle goede leringen overeenkomstig het Woord van God."
Daarna volgt een zeer lang gesprek.

Fol. 222

Ik ***ben achttien of twintig keer*** voor hen gedaagd. En moest ik alle verhandelingen schrijven die ik met hen had met betrekking tot deze twee artikelen, ik zou een pak papier nodig hebben, zo groot was het aantal onschriftuurlijke comparatiën en gelijkenissen die zij aan mij gebracht; maar ik heb ze altijd naar de Schrift verwezen. Als er iets in mijn Liedekens wat niet overeenkomt met dit schrijven, dan hoeft het niemand te verbazen; want hoewel ik nog zo veel zou schrijven, zou ik niet alles kunnen schrijven wat tussen ons is gesproken. Zo hebben ze me gekweld.

Op vrijdagmiddag 14 januari 1558 werd ik opnieuw voor de inquisiteur gebracht. Ik verscheen voor hem, en hij groette mij opgewekt, want voor zover ik kon waarnemen, had wijn hem zeer gelukkig gemaakt; hij bracht geen boeken mee. Nadat we een paar woorden met elkaar hadden uitgewisseld, zei hij tegen mij: "Jacques, de reden waarom ik hier ben, is alleen om je besluit te weten want ik zal niet langer met u twisten over de geloofsartikelen, zoals de mis, de biecht, de aflaten, het vagevuur en de aanroeping van de heiligen, of andere verordeningen van onze moeder de heilige kerk."

Volgt een zeer lang gesprek met een vervolg op de 2^{e} dag van Januari en nog een op de 27ste dag van Januari. Dan de 7^{e} Februari.

Fol. 235

Hier ben ik klaar met schrijven, omdat ik uiteindelijk verrast werd door veel personen en tegenstrevers.

Deze belijdenis van Jacques werd uit het Frans in het Nederlands vertaald.

Fol. 235

HOE JACQUES D'AUCHY WERD VERRADEN, GEVANGEN EN DOOR DE HANDEN VAN DE TIRANNEN WERD VERMOORD

En met welke straf God deze verrader heeft gestraft
tot waarschuwing van alle tirannen.

"Gezegend zijn zij die vervolgd worden omwille van de gerechtigheid: want hunner is het koninkrijk der hemelen. Gezegend zijt gij, wanneer de mensen u zullen beschimpen en vervolgen, en zeggen valselijk allerlei kwaad tegen u, om Mijnentwille. Verheug u en wees zeer blijde, want uw beloning is groot in de hemel, want zo vervolgden zij de profeten die vóór u waren "(Mattheüs 5:11, 12).

Er was een raadslid in Harlingen, genaamd de Heere de Wael, die heel ijverig Jacques zocht, hem op vriendelijke wijze aansprak, en hem uitnodigde in zijn huis, zeggende dat hij een brief voor hem had. Toen Jacques daar aankwam, verwelkomde hij hem hartelijk en drong er bij hem op aan zijn gast te zijn, schijnbaar met grote liefde ontstoken als een oude kennis. Toen hij hoorde dat Jacques niet kon blijven, vroeg hij, met vriendelijke woorden, maar het hart van een Judas, om terug te komen en zijn koopwaren mee te brengen met de bedoeling van hem te kopen daar Jacques marskramer was. In de tussentijd stuurde hij heimelijk een boodschapper naar Leeuwarden, naar de Raad, om een commissaris en een deurwaarder. Toen Jacques weer bij hem kwam, groette hij hem minzaam en liet intussen een deurwaarden halen. Toen de laatste arriveerde, zei de verrader met spijtige woorden: "Houd hem vast." En hebben ze hem rondom betast. Dus behandelden ze hem met grote strengheid en zeiden: "Houd stil," en doorzochten hem overal.
Toen zei Jacques: "O mijn heer, wat heb je gedaan, dat je me aldus hebt verraden, die op u vertrouwd met al mijn leven en al mijn bezittingen? Waarom zoek je mijn leven en dorst je zo naar mijn bloed?"
Hij antwoordde: "Wees tevreden en laat je leiden om gebonden te zijn: je moet met me meegaan naar de gevangenis." Hij zei dat hij dit moest doen om zijn eed te vervullen en las Jacques zijn wrede, tirannieke mandaat voor. Hij deed ook een zeer strikte navraag bij vier andere mannen.
Jacques antwoordde, dat hij niemand zou verraden of bedriegen, maar als hij iets tegen hem had, of iemand had horen klagen over hem, zou hij hem dat moeten vertellen.
De verrader antwoordde dat hij niets van dien aard had gehoord en dat hij niet werd aangehouden wegens een misdaad, maar eenvoudig omdat hij zich aan ketterij had gehouden; hij vroeg hem bovendien of hij een Herdoper was. Jacques ontkende zich te hebben gehouden aan ketterij en een wederdoper te zijn, zeggend dat hij slechts één doop had ontvangen, volgens het Woord van de Heere, op zijn geloof. Gevraagd naar de Romeinse kerk antwoordde Jacques dat deze niet van God was.
Hierop werd gezien dat de verrader diep zuchtte, met een droevig gemaakt gelaat terwijl hij zei: "Oh Jacques, moet je in mijn handen vallen?"
Jacques antwoordde: "Mijn heer, ik had vertrouwen in u gesteld vanwege onze oude kennis, en omdat ik al zo lang omgang met u had, maar ik zal u graag en van harte hiervoor vergeven, en het is mijn oprechte verlangen dat de Heere je genadig mag zijn."
Hij bedankte Jacques voor deze gunst, in de overweging dat hij hierin niet had gezondigd voor God, omdat hij moest handelen volgens zijn eed.
Jacques zei: " Beschouwt u deze handeling recht voor God en de mensen? De tijd zal komen dat u het anders zult vinden." Boek der Wijsheid. 5: 2.

Vervolgens stuurde hij Jacques naar de kamer en zei tegen hem: "Je zult in Leeuwarden worden onderzocht op je geloof en Leer."
Terwijl Jacques daar werd opgesloten, zijn vrouw kwam naar hem toe, waarop deze vriend van God vervuld werd van grote droefheid en bezorgdheid, haar ziende in zulk buitengewoon verdriet, temeer dat zij ook zwanger was.

De deurwaarder duwde haar met grote wreedheid van zich af, maar veel van de aanwezige omstanders huilden hartelijk met haar en spraken de deurwaarder aan, zeggende: "O, laat haar naar hem toe gaan;" maar het mocht niet lang duren. Jacques zei tegen haar: "Oh mijn geliefden, ga naar huis en troost je in de Heere, want ik zit hier voor het Woord van God gevangen, en het zal je noch schaamte noch schande treffen, omdat ik niemand heb verwond."
Ze zei: "Moge de Heere je sterken in de waarheid, want na deze strijd is er voor u een eeuwige kroon bereid ... O, dat ik met u zou kunnen sterven en dat zalige leven met u zou erven, dan zou mijn hart zich verheugen."
Jacques zei: "O zuster in de Heere, laat je niet betreuren, hoewel ik een weinig voor u moet gaan, het is de wil van de Heere."
De deurwaarder kon dit niet verdragen, maar zei: "Ga snel vanhier!"
Daarop smeekte Jacques hem en zei: "Och, laat God nog een kleine tijd me ons begaan"
Alzo zijn deze lieve schaapkens vaneen gescheiden, maar hoopten in de opstanding van de rechtvaardigen bijeen te komen, waar in eeuwigheid geen klagen en scheiden meer gevonden zal worden.

Nadat hij door de genade van God veelvuldige aanvallen heeft ondergaan en ondergaan, door middel van talloze onderzoeken en bedreigingen door de bloeddorstige, stierf hij met grote vastberadenheid voor het getuigenis van Jezus.
Hij werd niet ter dood gebracht op de plaats van executie, maar in het geheim vermoorden nl verdronken in de nacht.
Tot vrij kort geleden woonden nog betrouwbare personen, die hem 's morgens vroeg, na de nacht op het voorschip waarvan hij was vermoord, in zijn leren kleding zagen liggen, dood in zijn bloed. Hij rust nu onder het altaar van Jezus, in afwachting van een gezegende opstanding en eeuwig leven met Gods uitverkorenen,.

De bovengenoemde verrader, de heer De Wael, is niet lang na deze daad door God het ernstigst aangetast voor zijn moorddadige verraad, waardoor hij op een afschuwelijke manier uit deze wereld vertrok, als plechtig en duidelijke waarschuwing aan allen die geneigd zijn, zijn voorbeeld in dit opzicht te volgen.
Want hij werd spoedig uit Leeuwarden verdreven, met groot verwijt en schande van het gewone volk, zodat de bootsman, die hem zou wegvoeren, met hem in gevaar van zijn leven was, zodat hij hem meest dringend smeekte dat zijn leven zou worden gespaard; want de verrader - werd door het gewone volk en kinderen onbarmhartig met stenen bekogeld en smadelijk verweten dat hij verraad pleegde, een Judas, een bedrieger, een onverlaten en een aartsketter genoemd. Tot zijn grote schande en smaad zongen zij van hem de volgende verzen,

"Hij zei: ik moest je vinden-
Nu ben ik van mijn eed vrij;
Wees tevreden en laat je binden;
Naar gevang-huis moet ge gaan met mij."

En ook

"Wat denkt u van deze handel, vromen,
Voor God en de mensenschaar?
De tijd zal nog wel komen
Dat ge het zult worden gewaar," enz.

God de Heere had hem ook gestraft met ernstige melaatsheid, waarmee hij eveneens het meest schandelijk werd beschimpt. Telkens wanneer ze een strofe van die hymne hadden gezongen, riepen ze spottend uit: 'Jij melaatse Judas en verraderlijke schurk, ken je het nu?' De stenen namen des te langer toe, zodat de bootsman die hem zou wegvoeren, zijn eigen leven in gevaar zag en schreeuwde dat hij hem op bevel van de heren moest afvoeren.
Zo werd hij vanuit Leeuwarden met grote schande en oneer verdreven, en moest hij van plaats tot plaats ronddolen, een voorwerp van smaad en verachting, totdat hij uiteindelijk verteerd werd door melaatsheid, en net als Antiochus en Herodes, stierf een vreselijke en voortijdige dood, een spiegel voor al zijn volgelingen. 2 Macc. 9: 9; Handelingen 12:23. De berichten onder de gewone mensen over deze dood zijn van nog veel vreselijker aard, dan we hier hebben vermeld.

Fol. 236

57. BELIJDENIS VAN CLAESKEN, DIE HAAR LEVEN GAF VOOR HET GETUIGENIS VAN JEZUS, LEEUWARDEN 1559

Vragen en antwoorden tussen de commissaris en Claesken

De commissaris ondervroeg me eerst over mijn naam, de plaats waar ik vandaan kwam, mijn leeftijd en andere soortgelijke dingen. Hij vroeg me toen: "Ben je gedoopt?"
Claesken." Ja."
Com. "Wie heeft je gedoopt?"
Cl. "Jelis van Aix-la-Chapelle."
Com. "De bedrieger, hijzelf heeft zijn geloof afgezworen, hoe deed hij toen hij je doopte?"
Cl. "Hij doopte mij in de Naam van de Vader, de Zoon en de Heilige Geest."
Com. "Waar heb je de doop ontvangen?"
Cl. "In Workum, in het veld."
Com. "Zijn er anderen aanwezig?"
Cl. "Ja." Com. "Wie waren zij?"
Cl. "Het is me vergeten."
Com. "Wat heeft je daar gebracht?"
Cl. "Het is me vergeten."
Dat kon ik beide keren naar waarheid antwoord.
Com. "Zijn uw kinderen niet gedoopt?"
Cl. "Mijn jongste twee zijn dat niet."
Com. "Waarom liet ge uw kinderen niet dopen?"
Cl." Omdat ik tevreden was met hen zoals de Heere ze mij had gegeven."
Com. "Waarom was je zo tevreden met Abraham en Sicke, en niet met Douwe, je had Douwe laten dopen?"

Cl. "Ik wist het toen nog niet."
Com. "Wat wist je toen niet?"
Cl. "Wat ik nu weet."
Com. "Wat weet je nu?"
Cl. "Wat de Heere mij heeft gegeven om te weten."
Com." Wat heeft de Heere je gegeven om te weten?"
Cl. "Dat ik het niet in de Schriften kan vinden, dat dit zou moeten zijn."
Com. "Hoe lang ben je nog niet naar de kerk geweest?"
Cl. "Niet voor negen of tien jaar."
Toen las hij me de artikelen voor zoals ik ze beleden had; maar hij gebruikte veel meer woorden en toen ik hem niet vlug antwoord gaf, zei hij dat ik een stomme duivel in me had, dat de duivel veranderde in een engel des lichts in ons, en dat we allemaal ketters waren. Hij ei dat het voor de heren zou komen, en als ik het wilde, hij het anders zou schrijven. Ik antwoordde: "Je hoeft niets te veranderen."

Vragen en antwoorden tussen de kettermeester (inquisiteur) en Claesken

Inquisitor." Waarom heb je jezelf laten dopen?"
Claesken. 'De Schriften spreken over een nieuw leven. Johannes roept allereerst op tot bekering, ook Christus zelf, en daarna de apostelen, zij leerden het volk zich te boete en betering en zich vervolgens te laten dopen. Dus heb ik me ook tot boete betering begeven en werd ik gedoopt.' Daartegen zei hij niet veel.
Inq. "Waarom liet u uw kinderen niet dopen?"
Cl. "Ik kan in de Schrift niet vinden dat dit zou moeten zijn."
Inq. "David zegt: 'Ik was gevormd in ongerechtigheid, en in zonde heeft mijn moeder mij ontvangen.' Psalm 51: 5. Omdat kinderen met de erfzonde worden geboren, moeten zij worden gedoopt, als zij gered zouden worden.'
Cl. Kan een mens zalig woden door een uitwendig teken, dan is Christus tevergeefs gestorven."
Inq. "Er staat geschreven, Johannes 3: 5, dat we wedergeboren moeten worden, van water en van de Geest, daarom moeten kinderen gedoopt worden."
Cl. "Christus zegt dit niet aan kinderen, maar aan de volwassenen, daarom heb ik mij tot de wedergeboorte begeven." We weten dat de kinderen in de handen van de Heere zijn." De Heere zei:" Laat kleine kinderen tot Mij komen, want van zulke dingen is het koninkrijk van de hemel." 'Mattheüs 19:14.
Inq. "Het gezin van Stephanus werd gedoopt, waaronder waarschijnlijk ook kinderen." I Cor. 1:16.
Cl. "We zijn niet afhankelijk van kansen, we hebben de zekerheid."
Hij heeft hier ook niet veel tegen gezegd.
Ing." Wat denk je van de heilige kerk?"
Cl. "Ik houd er veel van."
Inq."Waarom ga je dan niet naar de kerk?"
Cl. "Ik houd niet van uw kerkgang."
Inq. "Gelooft u dat God de Almachtige is?"
Cl. "Ja, ik geloof dit wel."
Inq. "Gelooft u dan ook dat Christus Zichzelf heiligt en in het brood aanwezig is?" Paulus zegt: "Het brood dat wij breken, is het niet de gemeenschap van het lichaam van Christus? En de beker die wij zegenen, is het niet de gemeenschap van het bloed van Christus?" I Cor. 10:16.
Cl. "Ik weet heel goed wat Paul zegt, en geloof het ook."

Inq. "Christus zei:" Neem, eet, dit is Mijn lichaam;" en ook Paulus." (Mat. 26:26; I Cor. 11:24.)
Cl. "Ik weet heel goed wat Christus en Paulus zeggen, en daardoor geloof ik."
Ing. " Gelooft ge wel dat Christus Zich sacreert en komt in het brood?
Cl. "Christus zit aan de rechterhand van Zijn Vader, Hij komt niet onder de tanden van mensen."
Inq. "Als je doorgaat met dit geloof, zul je voor eeuwig in de afgrond van de hel moeten gaan." Het is wat alle ketters zeggen Jelis van Aken heeft je bedrogen, hijzelf heeft zijn geloof afgezworen, omdat hij zag dat hij had zich vergist."
Cl." Ik ben niet afhankelijk van Jelis of een andere man, maar alleen van Christus, Hij is ons fundament waarop we ons hebben gebouwd, zoals Christus ons leert in Zijn Evangelie:" Een ieder die Mijn woorden hoort en ze doet Ik zal hem vergelijken met een wijs man, die zijn huis op een rotsblok bouwde, en hoewel er stormen komen en tegen het huis slaan, zal het toch niet vallen.' Matt 7:24. Dit zijn nu de stormen die tegen ons huis slaan, maar Christus is onze vastheid.
Inq. "Je begrijpt het niet, er zijn veel andere geschriften waarvan je niets weet."
Cl. "We hebben geen andere geschriften nodig dan het heilige Evangelie, dat Christus zelf met Zijn gezegende mond tot ons heeft gesproken en verzegeld met Zijn bloed, als we dat kunnen waarnemen, zullen we zalig worden."
Inq. "Je zou jezelf moeten laten onderwijzen, de heilige vaders hebben een kerkinstelling ingesteld vijftienhonderd jaar geleden."
Cl. "De heilige vaders hadden deze heiligheid niet, dit zijn menselijke geboden en instituten, de apostelen hebben deze heiligheid niet beoefenen, ik heb het nooit gelezen."
Ing." Ben jij wijzer dan de heilige kerk?"
C1." Ik wil niets doen tegen de heilige kerk. Ik heb mij onder de gehoorzaamheid van de heilige kerk begeven.
Inq. "Je zou moeten denken: ik weet het nu beter dan de heilige vaders vijftienhonderd jaar geleden? Je zou moeten denken dat je eenvoudig bent."
Cl. "Hoewel ik eenvoudig ben voor mensen, ben ik niet eenvoudig in de kennis van de Heere. Weet u niet dat de Heere zijn Vader dankte, dat Hij deze dingen had verborgen voor de wijzen en verstandigen, en hen had geopenbaard aan de eenvoudige en onnozelen te kennen gegeven? ' Mat. 11:25.

Eens waren er ook twee monniken met hem die mij moesten onderwijzen. Ze hadden maar weinig te zeggen, alleen dat wij mensen van gebroken geesten waren, verworpen met betrekking tot het geloof, altijd lerend, en nooit in staat waren tot kennis van de waarheid.2 Tim. 6: 5; 2 Tim. 3: 7, 8.
Ik antwoordde: "Wanneer de dag van de Heere zal komen, zult u merken dat het anders is, pas op dat u niet behoort tot diegenen die zullen zeggen:" Dit zijn degenen die wij voor spot hadden; hoe zij nu worden gerekend tot de kinderen van God, en hun lot behoort tot de heiligen." (Boek der Wijsheid 5: 3, 5).
Toen zeiden zij: "Zie, zij veroordeelt ons."
Ik antwoordde: "Ik veroordeel u niet, maar ik zeg zie voor uzelf toe." Ons leven wordt nu beschouwd als waanzin, en ons einde om zonder eer te zijn, maar wanneer de dag van de Heere komt, zal het heel anders worden gevonden."
Het begin en einde was, dat ik een duivel had en werd misleid. Ik zei: "Is Christus dan een bedrieger?"
Hij antwoordde: "Nee, Christus is geen bedrieger."

Ik zei: "Dan ben ik niet misleid, ik zoek noch verlang iets anders dan de Heere te vrezen met heel mijn hart, en (bewust) niet één tittel van zijn geboden te overtreden."
Nadat hij nog verder met me gesproeken had, zei hij: "Ik kan u niets anders vertellen, dan, ge moogt u bedenken."
Ik antwoordde: "Ik hoef er niet anders over na te denken, ik weet heel goed dat ik de waarheid voor handen heb." En (willens en wetens) niet één tittel van zijn geboden te overtreden."

Toen ik weer voor hem kwam, zei hij: "Claesken, tot welke mening zijt ge gekomen?"
Cl. "Ik ben tot de mening gekomen dat ik me moet houden aan datgene waartoe de Heere mij heeft geroepen." Mat. 20: 1.
Inq. "De duivel heeft u geroepen, die zichzelf veranderd in een engel des lichts in jullie."

Toen hij me de zesde keer verhoorde, vroeg hij me: "Toen Christus Zijn Avondmaal hield met Zijn apostelen, gaf Hij hen niet Zijn vlees te eten en Zijn bloed te drinken?"
Cl. "Hij gaf hun brood en wijn, en Hij gaf hun Zijn lichaam tot verlossing."
Inq. "Christus zegt zeker duidelijk: 'Neem, eet, dit is Mijn vlees;' je kunt dit zeker niet tegenspreken."
Cl. "Paulus zegt:" Ik heb van de Heere ontvangen wat ik ook aan u heb overgegeven, dat de Heere Jezus, dezelfde nacht waarin Hij verraden werd, brood nam en toen hij dankte, brak Hij het en gaf het aan Zijn apostelen, en zei: Neem, eet, dit is Mijn lichaam, dat voor u wordt verbroken, dit doet ter gedachtenis aan mij; op dezelfde manier nam Hij ook de beker, toen Hij had gegeten, zeggende: Deze beker is het nieuwe testament in Mijn bloed: doet gij dat, zo dikwijls als gij het drinkt, ter gedachtenis aan Mij; want zo dikwijls als gij dit brood eet en deze beker drinkt, zult gij de dood des Heeren verkondigen, totdat Hij komt. 1 Korintiërs 11: 23-26. Dus Christus liet ons Zijn Avondmaal, dat wij Zijn dood daardoor zouden gedenken, dat Hij Zijn lichaam gaf en Zijn bloed vergoot voor ons. Dit Avondmaal wil ik houden met het volk van God, en geen ander."
Hij hield zijn praatje vast: dat we het vlees van Christus moeten eten en moeten drinken. Zijn bloed, want deze waren duidelijk geleerd door de woorden van Christus en van Paulus.
Cl. "Aangezien de woorden zo duidelijk zijn, kan ik ze wel begrijpen, maar het is zoals Paulus zegt: dat degenen die zich niet tot de Heere bekeren, een voorhang hebben voor hun hart, maar zij die zich tot de Heere bekeren, wordt die bedekking van hun harten weggenomen, 2 Corinthiërs 3: 14-16. We hebben ons tot de Heere bekeerd; daar is niets voor ons verborgen."
Inq. "In het zesde hoofdstuk van Johannes (vers 53) zegt Christus ook duidelijk dat we Zijn vlees moeten eten en Zijn bloed moeten drinken."
Cl. 'Daar staat ook geschreven:' Toen murmureerden de Joden en zeiden: Hoe kan Deze ons Zijn vlees te eten geven? Toen zei Christus:' Als u het vlees van de Zoon des mensen niet eet, hebt gij geen leven in u'. Nogmaals zegt Hij: 'Wie Mijn vlees eet en Mijn bloed drinkt, heeft het eeuwige leven:' Hij zei ook: 'Vlees en bloed doen geen nut; de woorden die Ik tot u spreek, zij zijn geest en zij zijn leven.' Degenen die in God geloven en in alle gerechtigheid wandelen, zijn tempels van God, in wie God zal wonen en wandelen, zoals Paulus getuigt." 2 Cor. 6:16.

Toen hij mij de ***zevende keer*** ondervroeg, zei hij: "Gelooft gij niet dat de apostelen het vlees van Christus aten?"

Cl. "Christus nam het brood, dankte het, brak het en gaf het aan Zijn discipelen, en Zijn lichaam gaf Hij voor hun verlossing."
Ing." Geloof je niet anders?"
Cl. "Ik geloof niet anders dan dat Christus gesproken heeft."
Inq. "Dan verklaar ik u dat ik vrij ben van uw bloed, uw bloed zij op uw eigen hoofd."
Cl. "Ik ben hier wel mee tevreden ."
Inq. "Hiermede geef ik u over aan de Heere."

Hij onderzocht mij naderhand opnieuw en vroeg mij: "Gelooft u niet dat de apostelen het vlees van Christus hebben gegeten?"
Cl. "Ik heb het u al verteld."
Inq. "Vertel het nu."
Cl. "Ik zeg het niet meer."
Inq. "Houd je nog steeds vast aan je mening over de doop?"
Cl. Ja.
Inq. "Geloof je dan niets anders?"
Cl. Ik geloof niets anders dan wat Christus bevolen heeft."

Inq. "Dan verklaar ik u, dat u voor altijd zult worden gekweld in de afgrond van de hel."
Cl. "Hoe durf je me zo gruwelijk te beoordelen, als ge ziet dat het oordeel alleen aan de Heere toekomt?" Handelingen 17:31." Hier ben ik niet bang voor, ik weet beter: wanneer de dag des Heeren komt, zal het anders worden gevonden."

Ik vroeg hem toen: "Wat zegt mijn man?"
Inq. "Je man is ook nog steeds volhardend in zijn opvattingen, moge de Heere u verlichten."
Cl. "We zijn al verlicht, de Heere worde geloofd."
Wat betreft mijn doop zei hij niet veel, noch over de kinderdoop; maar de hele toespraak was dat we het vlees van Christus moesten eten en Zijn bloed moesten drinken, en dat dit vijftienhonderd jaar geleden was ingesteld, en dat ik te simpel was en nauwelijks het Testament had gelezen.
Ik zei: "Denkt u dat wij, op onzekerheden aanlopen? Wij zijn niet onwetend van de inhoud van het Nieuwe Testament. We verlaten onze geliefde kinderen, die ik niet zou verzaken voor de hele wereld, en we doen er alles aan wat we moeten doen, zouden we dan op onzekerheden aanlopen? We zoeken niets anders dan onze redding, je kunt ons zeker niet bewijzen door de Schriften, dat we één tittel gebruiken en geloven tegen het Woord van de Heere.
Maar hij zei alleen dat we het allemaal van de duivel hadden en dat we bezeten waren door een hovaardige duivel.
Ik zei, "Wij weten dat de hovaardigen van de troon gestoten worden.
Hij gebruikte zulke lange reden, dat hij soms wel dacht, alsof ik naar hem wilde horen. Ik wilde naar hem niet horen zo gruwelijk sprak hij tegen de waarheid.

Fol. 239

Een brief van Claesken [Gaeledochter] aan haar vrienden [=familie] naar het vlees, en ook naar den geest, geschreven in de gevangenis op 14 maart 1559. In dezelfde tijd of daaromtrent is haar geliefde echtgenoot, en haar broer Jacques, ter dood gebracht om het getuigenis van Jezus

De Heere verlene door Zijn grote genade en barmhartigheid, dat al diegenen die hongeren en dorsten naar gerechtigheid, vervuld mogen worden.
Mijn dierbare vrienden, N., mijn hartgrondig gebed en verzoek van u is eens te meer, dat je de heilige Schriften doorleest en doorzoekt, en leert de Heere te vrezen vanuit het hart; want "de vreze des Heren is het begin van wijsheid." Prov. 9:10." Wijsheid roept buiten, zij spreekt op straat, zij roept aan het hoofd der straten, in de deuren der stadspoorten: in de stad spreekt zij haar woorden uit, zeggende … enz. enz.

Fol. 241
… Daarom zegt Christus: "Mijn juk is zacht en Mijn last is licht." Mat. 11.30 uur. Ja, lieve vrienden, zo ben ik nog steeds goed van geest, en ik lief heb ik mijn Heere en God, dat als ik mijn leven zou kunnen redden door één gedachte, en zou weten dat het de Heere niet behaagde, ik liever sterven dan zo'n gedachte te denken. Niet dat ik mij beroeme; de Heere weet heel goed hoe snood ik mezelf voor Hem heb bekend; maar het is door de grote genade en barmhartigheid en liefde ons betoond, dat we zijn verkoren tot Zijn hemels koninkrijk. Ef. 2: 7.
Nu voel ik eerst in mij de onuitsprekelijke genade en genade van God en Zijn liefde, en hoe we daarom Hem weder daarvoor moeten liefhebben (1 Johannes 4:19); ja, deze genade en liefde zijn zo groot voor mijn ogen, dat mijn verdriet in vreugde veranderd is.
Ik moet verder iets vertellen over het verdriet dat ik had voordat ik werd aangehouden. Nu herinner ik me de woorden van de apostel, dat ik goddelijke droefheid heb gehad, en dat goddelijke droefheid berouw tot verlossing werkt. 2 Cor. 7:10. Ja, ik had soms zo'n verdriet, dat ik niet wist waarheen ik me moest wenden, en soms riep ik met een luide stem tot de Heere en zei: "O Heer, vermorzel mijn oude hart en geef mij een nieuw hart en een nieuw gemoed, opdat Ik kan oprecht voor Uw ogen mag gevonden worden." Ez. 36:26.
Ik zei tegen mijn lieve man: "Wanneer ik de Regel van de Schriften in mijn leven zie, lijkt het me alsof ik verloren ga." Wel mag ik met David zeggen: "Mijn ongerechtigheden zijn over mijn hoofd gegaan; als een zware last zijn zij tezwaar voor mij." Ps. 38: 4.
Ik zei: "Mijn lieve man, bid toch de Heere voor mij; Ik ben zo bestreden. Hoe meer ik mijn gedachten richt op de Verlosser, hoe meer de verleider mij met andere gedachten bestookt." 1 Petrus 5: 8."
Dus riep ik de Heere aan en zei: "O Heere, Gij weet het zeker dat ik niets anders wens dan U te vrezen." Mijn man zou me soms troosten, het leek hem dat ik niets anders deed dan wat in de ogen van de Heere kon staan. Ik zei:" Ik heb mijn eerste liefde niet (Openbaring 2) : 4); daarom treur ik, zodat ik niet kan slapen. Er is geen hoop om aan de zonde te sterven, ik vrees nog lang te leven; al streef ik niet zozeer om te hervormen, toch blijf ik even vreselijk als altijd: "De ellendige mens die ik ben, waarheen zal ik heengaan?", Romeinen 7:24. Gij weet het immers dat ik niets anders verlang dan U te vrezen."
Mijn man troostte mij soms. Hij dacht, het leek hem dat ik niets anders deed dan wat in de ogen van de Heere behaaglijk is.
Ik zei:" Ik heb mijn eerste liefde niet meer (Openb. 2: 4); daarom treur ik, zodat ik niet kan slapen. Er is geen hoop om aan de zonde te sterven, ik poogde nog langer te leven; doch al streef ik niet zozeer om te verbeteren, toch blijf ik even snood als altijd: "Ik ellendige mens, waarheen zal ik heengaan?", Romeinen 7:24. Gij weet zeker dat ik niets anders verlang dan U te vrezen."

Ik had meer naar je moeten schrijven, maar de boodschapper kwam en informeerde me dat we moesten gaan [sterven].
Mijn hartgrondig geliefde vrienden, zo een blijde Sententie hebben mijn man, en ik, en onze broeder gehoord. Wij toonden elkaar zo'n liefde, en hadden elk zo'n blij gemoed.
Ik dankte de Heere zo grotelijks, dat de heren het allemaal hoorden. Ze vroegen me om te zwijgen, maar ik sprak onbevreesd.
Toen we onze Sententie hadden gehoord, spraken we alle drie en zeiden, dat ze het rechtvaardig bloed hadden veroordeeld; en andere woorden. Mijn geliefde echtgenoot sprak zo vriendelijk en zei zo vaak, met een blij gezicht, dat alle mensen het zagen: "Ja, we danken de Heere!"
Ik beveel u hierbij aan de Heere. Haast ge dat ge bij tot ons mogen komen en dat we in eeuwigheid met elkaar mogen leven.

Fol. 241
Nog een brief of bekentenis van Claesken; opnieuw hier toegevoegd.
Deze is niet in dit digitaal document opgenomen

Fol. 264

58. TRIJNKEN KEUTS, MAAASTRICHT 1559

Trijnken Keuts was een weduwe die in de stad woonde. Nadat ze door het heilige Evangelie tot de kennis van de goddelijke waarheid was gekomen, nam ze in haar eenvoud de zaak ter harte en ging dag en nacht in ernstig gebed voort, totdat de Heere haar verder verlichtte met het heldere, schijnende licht van Zijn goddelijke genade, en begiftigde haar met geloofskracht, zodat zij gelovig en boetvaardig, zich liet dopen, op het ware geloof, in de Naam van Jezus Christus, een lid van het lichaam en de kerk van Jezus Christus. En alzo zij volgens haar geloof leefde en niet langer haar toevlucht nam tot de pauselijke afgoderij, maar zich onthield van elke gruwel en een nieuw leven begon, kon het giftige Beest dit niet verdragen en daarom werd zij beschuldigd en als een ketter tegen de Overheid van de stad.
Daarop vroegen de burgemeesters haar om op te treden in de Landtskroon (het huis waarin de burgemeesters en de Raad hun rechtbank houden). Toen ze deze oproep ontving, via een dienaar van de burgemeesters, ging ze naar de Landtskroon. Daar aangekomen, werd ze door de burgemeesters gevraagd en onderzocht met betrekking tot wat hen was verteld, of het zo met haar was; en toen ze eerlijk antwoordde, en de waarheid beleed, hebben ze haar daar gevangengezet.
Na een tijdje te zijn vastgehouden, ondertussen vele pijnen en conflicten te hebben ondergaan, werd ze uiteindelijk scherp onderzocht door de priesters (van wie er één een Dominicaanse monnik was), voor wie ze vrijelijk haar geloof opbiechtte.
Toen haar werd gevraagd of ze opnieuw was gedoopt, antwoordde ze: "Ik werd gedoopt op mijn geloof volgens de leer van Christus;" met betrekking waartoe ze nog veel meer woorden bij elkaar hadden; maar ze hield zich aan de waarheid.
De priesters vroegen haar ook naar het Avondmaal, of ze niet geloofde dat toen de priester vijf woorden over het brood had uitgesproken, Christus er in aanwezig was, in wezen met vlees en bloed, net zoals Hij aan het kruis had gehangen.
Trijne zei dat ze geloofde dat Christus naar de hemel was opgevaren en aan de rechterhand van God, Zijn hemelse Vader, zat.
En zij vroegen haar, zeggende: "Hoe zou Hij in het brood komen?"
Trijne zei dat ze geloofde dat Christus naar de hemel was opgevaren en aan de rechterhand van God, Zijn hemelse Vader, zat.

Toen zij zich zo vast aan de waarheid hield, veroordeelden deze priesters haar hier tot as te worden verbrand en voor eeuwig in de hel tot pulver verbrand te worden.
Trijne zei: "Als u over een paar dagen mij zult volgen voor het Oordeel Gods, zult u merken dat het anders is."
Na dit vonnis werd Trijne overgeleverd aan de Schout en de Schepenen, door wie zij werd veroordeeld, dat zij zou worden weggeleid, volgens het Keizerlijke mandaat; en verbrand worden tot as.
Hetwelk Trijne dankbaar ontving, en zich vrijwillig daaraan heeft onderwerpen. Ze werd daarom met een toegestopte mond gesnoerd naar het Vrijthof geleid, waar ze haar tabernakel heeft afgeleid en tot as werd verbrand, nadat ze haar ziel in de handen van God had overgegeven. 1 Pet. 1:14.
Dit gebeurde in het jaar 1559, op Palmavond in de vastentijd.

Men vertelde openlijk dat het waar was, dat een van de voornoemde priesters, namelijk de Dominicaanse monnik, drie dagen nadat Trijnken was opgeofferd en verbrand, onverwacht was (hij was niet bekend als ziek) en onverwacht dood aangetroffen in zijn cel, en dat hij werd verteerd door luizen. Maar wat deel God in deze zaak gewrocht had, laten wij over aan Zijn rechtvaardig oordeel, die aan iedereen zijn verdiende beloning zal geven.

Fol. 258

59. JAN BOSCH VAN BERGH, OF JAN DURPS, MAASTRICHT 1559

Deze Jan Bosch, gewoonlijk genoemd Jan Durps, was een vrome, eervolle man en een linnen wever door handel. Hij woonde in Maestricht, en hoewel de goddelijke kennis van de waarheid sterk was veranderd en verduisterd, verscheen hem het licht van de goddelijke genade en de ware evangelische waarheid werd hem voorgedragen, en hij sloot zich aldus aan bij de Gemeente des Heeren, vervullend de gehoorzaamheid en geboden ingesteld door Christus, de Zoon van God (Marcus 16:16); en terwijl hij een tijd lang goed acht gaf op zijn Christelijke roeping, werd hem van de Gemeente toevertrouwd, en werd hij verordineerd, dat hij enigszins de Gemeente zou voorstaan op zich nam haar met het Woord van de Heere diende, door te lezen evenals te toespreken die, toen hij, hoewel met veel tegenzin, had ingestemd, dat getrouw deed, zijn talent aanwendend tot woeker, naar zijn beste vermogen.
Terwijl dit naar de eer van God en naar de opbouw van de gemeente gebeurde, trachtte Satan, die altijd de vijand is van alles wat goed en Gode behaaglijk is, dit goede werk te vernietigen, en gaf zijn ministers in, om deze goede man aan te klagen bij de Overheid, als een ketter en een Wederdoper.
De Overheid, bedrogen door deze geest, dachten dat ze Gode een dienst deden en gingen overhaast tekeer. Een van de burgemeesters ging op klaarlichte dag met de agenten naar de plaats waar Jan Durps bij zijn meester aan het weefgetouw aan het werken was. Hij arresteerde hem en leidde hem door de stad, bracht hem naar de Landtskroon (het Raadhuis) en sloot hem daar op.
Hij werd onmiddellijk onderzocht door priesters en monniken, die hem op vele manieren benaderden. Hij beleed duidelijk zijn geloof aan hen, en dat hij werd gedoopt op geloof in Christus Jezus; ook, wat hij van het Avondmaal vond. Dit alles belijdde hij volgens de Schriften en bestrafte de afgoderij die zij daarmee hadden begaan.
Toen deze kleine Raad en de priesters hem hadden onderzocht, en hij zijn geloof had beleden, en er onwrikbaar aan vasthielden, achtten zij de zaak zo ernstig dat het een

misdadig karakter had; vandaar dat zij hem via de Schout aan de heren hebben overhandigd.
Deze grepen hem en plaatsten hem in de gevangenis, waarin Jan nog een tijd lang in gevangenschap verbleef. Ondertussen stuurde zijn vrouw hem een briefken waarin ze hem aanspoorde om getroost te zijn in zijn lijden, en trouw aan de waarheid te blijven tot de dood toe. Hetwelk hij zeer dankbaar ontving, troostend zijn vrouw, in ruil daarvoor, en haar met de vrienden aanspoorde, dat zij zich aan de waarheid zouden houden en daarin tot het einde toe zouden doorgaan; hij vroeg ook vurig de gebeden van de gelovigen. Hij leed veel martelingen, omdat ze probeerden hem af te persen wie in de stad zijn broeders en geloofsgenoten waren.
Toen de tijd was aangebroken, werd hem het vonnis uitgesproken, namelijk dat hij volgens het keizerlijk Plakkaat levend tot as moest worden verbrand; hetwelk hij welgemoed heeft aangehoord, en zich eraan onderwierp. Hij liet zich binden, en werd geleid tussen vele sergeanten gewapend met stokken en hellebaarden, die nu en dan op het hoofd van een persoon kwam die Jan te dicht naderde, om zijn woorden te horen. Want op zijn weg van de gevangenis naar de Vrijthof, sprak Jan veel tot het volk en vermaande hen te onthouden dat een man onder hen was geweest, die hun de waarheid had verteld. Hij drong er sterk bij hen op aan boete te doen, hun leven te veranderen en Gods genade te zoeken.
Toen hij aankwam op het Vrijthof,waar het schavot was opgetrokken, bleek dat deze plaats vol schutters was, volledig bewapend, en dat alle vier compagnieën van de stads Schutterij het bevel hadden gekregen daar te verschijnen met hun geweer.
Jan klom onnozel op het schavot en werd door de beul naar een hut geleid, die het vervolgens op verschillende plaatsen in brand stak.
Terwijl Jan in de vlammen stond, riep hij verschillende keren hardop: *"O Heer, in Uw handen beveel ik mijn geest,"* en werd zo tot as verbrand als een getrouwe getuige van Jezus Christus. Dit vond plaats op 23 september, in het

Bladzijde 282.

60. Joost Joosten te Veere in Zeeland verbrand in het jaar onzes Heeren 1560.

Het is geschied in het jaar 1560 dat te Veere in Zeeland gevangen is, een jonge broeder genaamd Joost Joosten, geboren te Goes, een stedeke in Zeeland, die redelijk goed in de Latijnse taal ervaren was.
Het is geschied, als hij een student was van omtrent 14 jaar, dat koning Philips de 2e in Zeeland was en dat deze Joost Joosten in de kerk op het orgel zong voor een koraal, zoals het in de Papistenkerk gebruikelijk is. En dat de koning zo'n behagen had in het zingen van deze gezel, dat hij hem mee wilde nemen naar Spanje. Om die reden is Joost wel 6 weken verborgen geweest omdat hij niet begeerde te vertrekken.
Daarna is hij tot had waarachtig geloof bekeerd en heeft zich volgens dien op zijn geloof laten dopen; leidende alzo een christelijk leven.
Dit hebben de benijders van de waarheid niet kunnen verdragen en hebben hem gevangen als hij 18 jaar was. Hij heeft veel aanvechtingen moeten lijden en is verscheiden keren verzocht om zich van het geloof te onttrekken. Hij moest met 4 kettermeesters disputeren van vele Artikelen van het geloof, doende grote naarstigheid om hem tot hun religie over te trekken. Als zij hem nu met zulke middelen niet konden bewegen hebben ze hem vreselijk gepijnigd, voornamelijk met instrumenten genoemd

ijzeren teerlingen die zij hem bij de knieën ingedrongen hadden en dat deze bij de enkels er weer uitkwamen.
Maar dit alles heeft hij met groot geduld en standvastigheid verdragen en heeft de schatten die hij in het aarden vat had ontvangen getrouw bewaard. Daarom is hij door Herodus' kinderen ter dood veroordeeld om verbrand te worden.
Wat zij aan hem volbracht hebben op een maandag voor Kerstdag waar hij ter dood gaande zich zeer verheugde in de Heere. Hij zong nog toen hij ging in het strooien huiske waarin hij verbrand werd.
Het laatste vers van het liedeke door hem gemaakt luidde:

O Heere, Gij staat altijd in mijn zinnen.

Hij heeft ook een *Belijdenis des geloofs* geschreven van 5 bladen papier. Maar deze is door verloop van lange tijd verloren.

Joost gemarteld

Fol. 293

61. HEYNDRICK EEMKENS, UTRECHT 1562

In het jaar 1562 werd er te Utrecht aangehouden voor het getuigenis van onze lieve Heere Jezus Christus, een broeder genaamd Heyndrick Eemkens, een kleermaker, die na alle ontberingen en pijnen eindelijk het bericht ontving dat hij zou sterven, waarop hij zich verheugde dat hij ook het voorrecht had een getuige te zijn voor de Naam des Heeren.
Deze boodschap werd hem gebracht door de pastoor van de Buerkerk en een franciscaner monnik genaamd Frater Jan van Herentals, die hem in weinig woorden op de hoogte bracht en hem vervolgens verliet.
Hij zei tegen monnik Jan: "Je hoeft morgen niet meer te komen, want ik heb je niet nodig."
's Morgens werd hij uit zijn gevangenis naar een andere kamer gebracht, waar hij veel woorden had met de monnik, die hem onmiddellijk veroordeelde.
Daarop antwoordde hij: "Oordeel niet, en gij zult niet geoordeeld worden." Lukas 6:37.

De monnik zei tot hem: " Gij hebt bekend dat gij niet gelooft dat Christus het vlees van Maria aangenomen;"
Antwoord. "Hij antwoordde:" Ik heb het eenmaal in mijn belijdenis gezegd; zal ik het je nog een keer vertellen? "en hij verwees hem naar Johannes 1.
De monnik vroeg hem vervolgens of hij niet voor hem zou biechten.
Hij antwoordde: "Ik heb wel gebiecht tegen God."
De monnik zei: "Zijt ge nu zo oud te zijn, zonder ooit te biechten?"
"Nee", zei hij, "Ik heb wel tot mensen gebiecht, maar God weet dat ik het hartgrondig betreur dat ik zolang aan je biecht heb deelgenomen."
De monnik vroeg hem toen of hij geen mis wilde horen. Hij antwoordde: "Ik heb er zoveel gelezen, dat ik een hekel aan de mis heb, en hoewel ik het niet wil hebben, maar toch, als je het wilt lezen, hoe kan ik het dan verbeteren? Doe het, maar niet om mijnentwil, want ik wens het niet."
Toen vroeg de monnik hem of hij het sacrament niet wilde hebben?
Maar hij zei: "Nee, maar als ik kon deelnemen aan het Avondmaal zoals ingesteld en bevolen door de Heere en de Apostelen en zij die in hun gemeenten gebruikt hebben, dat zou ik van harte begeren.
Toen verdoemde de monnik hem weer twee of driemaal.

De dief-geleiders kwamen toen en wilden hem iets te drinken geven, maar hij weigerde het.
Toen kwam een van de dochters van de gevangenbewaarder, een 'lichte deerne' en wilde het in zijn mond gieten met een lepel, terwijl ze zaten en dronken met de dieven.
Maar Heyndrick zei tegen haar: "Ik heb je zeker verteld dat ik het niet wil, daarom laat me in vrede, als het mogelijk is."
Daarop zei een van de diefleiders: "Wil je nuchter vanhier gaan?
Daarop zei hij: Ik dorst naar oprechte wijn, die ik binnenkort hoop te drinken."
Maar de monnik zei: "God doet geen nieuwe wijn in oude flessen."
Maar hij zei tegen de monnik: "Omdat ik mij vernieuwd hebbe, daarom haat je me."

Er is nog veel meer gezegd, wat is vergeten, omdat hij zelf niet kon schrijven. Dit werd geschreven door iemand die aanwezig was toen Heyndrick met de monnik sprak. Hoewel hij geen broeder of medelid was met Heyndrick in de gemeente, gaf zijn vriendelijke genegenheid hem er toch toe gedrongen op te schrijven wat hij zich ervan herinnerde, precies zoals hij het zag en hoorde; ter herinnering aan alle liefhebbers van de waarheid; en het volgende werd niet alleen door hem gezien, maar ook door alle burgers in het algemeen, die met hem kunnen getuigen.

Toen Heyndrick het schavot was opgeklommen, begon hij veel tot het volk te spreken en zei onder andere: "Goede burgers, bekeer u en geloof alleen het Evangelie en niet inzettingen van mensen."
Toen ze hem naar de heren brachten, om zijn vonnis te horen, keerde hij opnieuw zijn gezicht naar de burgers en zei dat alle waargenomen praktijken slechts menselijke tradities waren, en dat wie ze niet zou volgen, het verwijt en de schande van alle mensen moest zijn; ja, moet aldus de dood ondergaan. Mat. 15: 6; 1 Corinthiërs 4:13.
Nadat de Sententie was gelezen, gingen veel mensen, die medelijden met hem hadden en hem niet wilden zien sterven, weg.
Maar Heyndrick Eemkens viel op zijn knieën en zijn gezicht, op het schavot, om zijn vurige gebed voor de Heere uit te storten.

Toen de beul hem zag vallen, trok hij zijn kazak (soort mantel) van zijn schouders en trok hem bij zijn hemd omhoog, zodat hij zijn gebed niet kon afmaken.
Heyndrick zei toen tegen het volk: "Beste burgers, bekeer u, want het is meer dan tijd, leef volgens Gods geboden en de woorden van het heilige Evangelie." En hij riep opnieuw met een luide stem: "Dit is de smalle weg en de enge poort;" en noemde de hoofdstukken waar het was geschreven, en veel andere Schriftplaatsen met dezelfde betekenis.
Hij stapte vervolgens uit eigen beweging, met een blij hart, op de bank waar. hij moest worden gewurgd en verbrand, en zei opnieuw: "Dit is de enge poort, strijdt er doorheen, door deze hebben de mannen Gods zich doorgedrongen, want hij die standvastig strijdt tot het einde zal zalig worden, hiervan twijfel ik niet."
Met grote moed strekte hij zijn lichaam en hals op de paal en zei opnieuw met een blij gemoed: "Beste burgers, bekeer u, geloof het Evangelie en niet de mensen. Dit is de nauwe weg die een Christen moet bewandelen."
Toen nam de beul een keten en deed die om zijn lichaam; hij nam een zakje met buskruit en deed dat om zijn hals. Zodat het op zijn borst kwam te hangen. Hij sprak vol moed tot het einde toe. Maar men kon de woorden niet goed verstaan, want de beul nam een koord en deed dat om zijn hals en woelde het toe. Toen kneep Hendrik zijn ogen dicht, alsof hij een zwijn was gevallen en men zag hem niet meer bewegen, dan dat hij zijn ogen nog eenmaal opsloeg naar de hemel. Hij was toen terstond buiten kennis.
Voorts trok de beul het bankje van onder zijn voeten en nam een gaffel daar hij een bos stro aan stak en stak het in een pot met vuur die op het schavot stond. Als het brandde, stak hij het zo aan het buskruit. De vlam vloog hem naar de ogen, maar zijn haar verbrandde niet. Toen hief hij zijn handen nog eens naar den hemel en daarna zag men geen leven meer aan hem.
Aldus offerde Heyndrick Eemkens zijn offer, als een dappere getuige van de Heere, op 10 juni 1562, ongeveer tussen 10 en 11 uur, voor de middag.

Van Bracht bladzij 305.

62.Willeboord Cornelisz. te Middelburg in Zeeland om de evangelische waarheid gedood. Anno 1564, de 14e september. Samen met Mr. Jelis Matthijsz.

Een brief van de Willeboord Cornelisz. geschreven uit de gevangenis te Middelburg, daar hij gevangen lag, die hij met zijn bloed bezegeld heeft. Luidende aldus:

De genade en vrede van God de hemelse Vader die ons geschied is door Jezus Christus Zijn enige Zoon, onze Heere, die wil u vertroosten in al uw druk, mijn hartgrondige lieve zuster in den Heere; en de Heilige Geest wil u leiden in alle waarheid en gerechtigheid tot het einde toe. Die sterke hand Gods wil u en mij houden op een effen baan dat wij mogen recht wandelen tot het einde toe. Amen.
Nademaal mijn hartgrondelijke lieve en beminde zuster in den Heere, dat wij in deze ellendige en bedroefde wereld moeten allemansroof geacht worden, zoals ons de profeet heeft verhaald, Jesaja 59 vers 15; ja Christus Jezus zelf gezegd: *gij moet gehaat worden van alle mensen om Mijns Naams wil. Ja* wij worden geacht als verleiders nochtans waarachtig en wij zijn een schouwspel geworden. Wij hebben in alle dingen verdrukking, maar wij zijn niet beangst. Wij worden gedrongen, maar wij worden niet

versaagd. Wij lijden vervolging maar wij worden niet verlaten. Wij worden verdrukt, maar wij vergaan niet. Wij zijn gerekend als schapen die ter dood beschikt zijn, maar in alle dezen overwinnen wij verre om Zijnentwil, Die ons heeft liefgehad.
Want mijn lieve schapen, wij weten dat wij door veel druk en lijden moeten ingaan in het koninkrijk der hemelen. Want wij weten zolang wij nog tehuis zijn in het lichaam gaan wij in pelgrimage in het afwezen van de Heere. Daarom zegt Petrus: *ik vermaan u, als pelgrims en vreemdelingen, onthoud u van de vleselijke lusten die strijden tegen de ziel.*
Daarom mijn lieve schapen, al hebt ge nu met Abraham ons vaderland verlaten, daarom wees niet traag in uw voornemen. Maar wees ijverig in de geest, schikt u naar de tijd, wees vrolijk in de hoop, geduldig in de verdrukking en gedurig in het gebed. Neemt u der heiligen nooddruft aan en ziet toe dat gij gaarne hen herberg. Want mijn lieve schapen, al is het dat onze uitwendige mens vergaat zo wordt nochtans de inwendige van dag tot dag vernieuwd. Want onze druk die tijdelijk en licht is, brengt ons toe een eeuwig en over de maat grote gewichtige heerlijkheid; ons die niet zien op hetgeen dat zichtbaar is maar dat onzienlijk is.
Daarom mijn lieve zuster, ziet altijd op de Hertog des geloofs en op de Voleinder Jezus, Dewelke als Hem de blijdschap voorgelegd werd, heeft Hij aan het kruis geleden met verachting van de schanden. Gedenkt Zijner die al zulk wederspreken van de zondaren tegen Zich heeft geleden opdat gij niet aflaat in uw nood en niet mat wordt. *Want die de Heere liefheeft kastijdt Hij en Hij geselt een iegelijke zoon welke Hij liefheeft en ontvangt.* Want onze Zaligmaker heeft zelf zoveel geleden om onzentwil. Zodat Jesaja wel mag zeggen: *Hij had geen gedaante noch schoonheid en er was geen gedaante dat wij Hem zouden begeren. Hij was de allerverachtste en onwaardigste, vol smarten en krankheden. Hij was zo veracht dat men ook het aanschijn voor Hem verborg.* Dat Hij wel zeggen mag door de profeet: *ze gaven Mij gal tot spijs en gaven Mij als Ik dorstig was, voor Mijn drank gal en edik. En alle mensen bespotten Mij, zij schudden de kop en zij sperden de mond op tegen Mij.* Ja, zoals Hij door de profeet zegt: *Ik ben een worm en geen mens, een spot der lieden en verwachting des volks.*
Mijn lieve zuster in den Heere, heeft het Hoofd aldus geleden, de leden moeten volgen. Laat het u niet verdrieten, dat gij nog in deze wereld of woestijn moet zwerven. *Want God is het Die in u werkt beide het willen en het volbrengen naar het goede voornemen uws gemoeds.*
Mijn lieve schapen, *laat altijd uw licht schijnen onder het erge en verkeerd geslacht opdat degenen die u van u achterklap doen als van misdadigers, zij uw goede werken mogen zien en Godprijzen in de dag der bezoeking.*
Mijn hartgrondelijke lieve zuster in den Heere, verbeid toch de tijd met lijdzaamheid, wees lankmoedig tot de toekomst van onzen Heere. Ziet naar de akkerman, die verbeidt de kostelijke vrucht van de aarde geduldig verwachtende totdat hij ontvangt de morgenregen en de avondregen. *Hierom wees lijdzaam en versterk uw hart want de toekomst des Heeren geaakt.*
Mijn lieve zuster gij hebt gehoord de lijdzaamheid van Job en hebt ook gehoord het einde des Heeren dat Hij barmhartig en een Ontfermer is.
Mijn lieve schaap, laat ons recht behouden tot het einde toe dat wij hebben. Hij is getrouw die het ons beloofd heeft.
Mijn lieve zuster, vernedert u, altijd al uw zorg werpend op de Heere, want Hij zorgt voor u en voor ons allen. Want wij weten ons loon al tevoren. Is het dat wij Zijn geboden tot het einde toe vast behouden, naar onze zwakheid; en dat verwachten wij met lijdzaamheid. Daarom zegt Paulus, *dat de liefde de band der volmaaktheid is.* En Petrus zegt: *hebt elkander brandende lief want de liefde bedekt de menigvuldige zonden.*

Mijn lieve zuster in den Heere al moeten wij tot een de spot van de wereld wezen, en moeten zwerven in vreemde landen, het zal ons niet beletten als de Heere zal zeggen: *komt in gij gezegende Mijns Vaders bezit het Rijk hetwelk u bereid is van den beginne der wereld.*
Dan zal het kind geboren wezen; dan zal er niet meer gelasterd worden. Dan zullen al onze vijanden overwonnen wezen. Dan zullen onze tranen van onze ogen afgedaan worden. Dan zal ons geen leed meer geschieden. Dan zullen wij drinken van de Fontein des levens om niet. *Want alles wat er geschreven is, dat is tot onze lering geschreven opdat wij door lijdzaamheid en troost der Schrift hoop zouden hebben.* De God der lijdzaamheid en vertroosting geve u dat ge onder elkaar enerlei gezind zijt, naar Jezus Christus opdat gij éénmoedig met één mond prijzen mag God de Vader van onzen Heere Jezus Christus. Daarom neemt elkander aan, gelijk ons Christus heeft aangenomen tot de heerlijkheid Gods, de Vader van onzen Heere Jezus Christus. Amen. Adieu, mijn lieve zuster in den Heere! Amen.

Bij mij, Willeboord Cornelisz. in banden geschreven.

Bladzij 306 Van Braght

Mr. Jelis Matthijsz. [Gillis] om het getuigenis van Jezus Christus te Middelburg gedood. Anno 1564.

Een brief van Mr. Jelis Matthijsz. geschreven in de gevangenis te Middelburg in het jaar 1564 daar hij om de Naam des Heeren zijn leven liet.

Het vaste fundament Gods blijft eeuwig.

Genade, vrede, overvloeiende liefde onzes Gods met de hartgrondige, onuitsprekelijke liefde van Zijn Zoon onze Heere Jezus Christus, met de uitverkoren gave des geloofs is ons van God de barmhartige en lieve Vader door Christus Jezus geopenbaard en gegeven aan Zijn heiligen, die Hij door Zijn Vaderlijke liefde daartoe verkoren, geroepen en geordineerd heeft; ja verlost van de ketenen en zware banden der eeuwige duisternis des ongeloofs, daar deze erge, boze, verkeerde wereld mee gebonden is; en heeft ons naar Zijn Vaderlijke barmhartigheid wedergeboren tot een levende zaligmakende hoop en overgebracht in het rijk van Zijn beminde Zoon, door Wie wij hebben de vergeving onzer zonden door Zijn bloed; opdat wij Hem (mijn lieve schapen) nu voortaan zouden dienen in alle gehoorzaamheid, gerechtigheid en heiligheid, zonder vreze, al de dagen van ons leven.
Hiertoe helpe en sterke ons toch de barmhartige, lieve Vader met kracht van Zijn Heilige Geest. Amen.
Nademaal ulieden van mij begerende zijt door uw schrijven en ook door groetenis die ik tot verscheiden stonden van u gehoord heb en ook in voorleden tijden door schrijven van uw lieve huisvrouw die hetzelfde ook aan mij begerende was, zo zal ulieden weten, dat ik menigmaal in mijn hart heb voorgenomen om zulks te doen naar mijn kleine gave, hoewel ik hoop dat zulks eigenlijk geen nood doet; zo hoop ik evenwel dat het voor ulieden des te zekerder en vaster maken zal.
Maar om dies wil ik vrij wat ze te schrijven had en met andere dingen ook onledig ben geweest, zo heb ik het niet zeer wel bij kunnen brengen; nochtans ten allen tijde een vaderlijke zorg voor ulieden gedragen; mijn God menigmaal met vurige harten

biddende, naar mijn zwakheid, dat Hij toch u beiden wil bewaren onder de schaduw Zijner vleugelen in deze gruwelijke, periculeuze tijd vol van alle boosheid. En dat Hij u meer en meer vervulle met Zijn Heilige Geest en open doen de ogen uws verstands opdat gij, mijn lieve schapen, des duivels strikken en uitgespannen netten toch recht mag leren kennen, die hij nu zo zeer menigvuldig dagelijks de wedergeborenen stelt. Hoewel zij ulieden voor een deel is niet onbekend zijn, wel wetende wat hij in de zinnen heeft. Waarom gij ook wakende zijt geweest te dezer tijd toe, waarin ik zeer verblijd ben. En ook hierom dat uw geloof wast en toeneemt in de kennis van onze Heere Jezus Christus tot Wie ik ulieden in mijn banden door tranen, met de kracht des Heiligen Geestes met de ander gebaard heb. En gij zijt mijn navolgers geworden en des Heeren en hebt het woord des Evangelies van het kruis van Christus ontvangen met veel zuchten en Goddelijke droefheid en zijt gehoorzaam geworden van harte in de vorm der lering waar gij nu in staat. Alzo dat gij geworden zijt een voorbeeld al degenen in **Middelburg** die hun leven willen beteren en des Heeren kruis willen opnemen. En niet alleen die, maar vele heiligen zijn daardoor verblijd als zij aanzien uw gehoorzaamheid en vernedering in de vreze Gods; dewelke ik hoop dat van dag tot dag nog meer uitgebreid en openbaar worden zal. Enzovoort, enzovoort …

Blz. 309. Ook bid ik ulieden door de barmhartigheid van onze lieve Heere Jezus Christus dat gij toch niet verzuimt God de barmhartige en lieve Vader door Jezus Christus zijn lieve Zoon te danken en te loven dag en nacht voor Zijn grote, onuitsprekelijke weldaden die Hij aan ons arme en ellendige creaturen bewezen heeft. Hij heeft ons van moeders lichaam af voorzien en verkoren en dat omdat wij Zijn Naam onder de erge en overspelig geslacht recht zouden beleven en belijden en alzo het beginsel van het Christelijk leven tot het einde toe mogen behouden.
Want al is het, mijn hartgrondige lieve schapen en zeer beminde kinderen, dat gij nu rechte erfgenamen van het eeuwig leven door de gehoorzaamheid des Evangelies geworden zijt, en met mij en alle heiligen in het boek des levens geschreven staat, ja tot de menigte van vele duizenden Engelen gebracht zijt, - och mijn waarde, lieve schapen, kan Hij ons toch zo haast weer uitroeien en onze afvalligen namen in de aarde schrijven Jer. 17:13, indien wij in de geboden Gods niet getrouw naar onze zwakheid wandelen tot het einde onzes levens toe. Want wij weten dat de heerlijke beloften der vromen en de kroon des eeuwigen levens in beginsel nog niet in het midden ligt, maar: zo wie volharden zal en getrouw blijft tot het einde, die zal deze ontvangen van de hand des Heeren. Enzovoort …

Blz. 310. Eerste kolom
… Daarbenevens gedacht ik, dat in Zijn gerichts dag veel kaf bevonden zal worden wanneer Hij de Zijnen overzien zal. Och, zo zal Hij ze toch wel zien die geen bruiloftskleed aan hebben. Waarom ik ook zeer bekommerd stond, zorgende of ik nog in Zijn toekomst door mijn dagelijkse misgrijpen en besmettelijke wandeling niet staande zal blijven. Waarom ik ook dikwijls met tranen Hem gebeden heb, dat Hij mij arme, ellendige door Zijn Vaderlijke barmhartigheid bekwaam wilde maken dat ik om Zijns Naams wil blijven mocht in banden en gevangenis en ook in de dood om Zijn heilige getuigenis te gaan. Dan zal ik gewis zijn geweest van mijner ziele zaligheid; en in de dag Zijner gramschap niet denken te schande te komen. Waartoe Hij mij door Zijn Vaderlijk barmhartigheid nu verkoren en daartoe verwaardigd heeft om Zijn heilige getuigenis voor dit erge overspelig geslacht in mijn banden te betuigen. Waarom ik ook zeer verblijd ben in mijn ziel en het mij van harte leed is, dat ik mijn en onze barmhartige, lieve Vader niet genoeg danken nog loven kan vanwege Zijn

onuitsprekelijke grote daden die Hij aan mij, ellendig schepsel bewezen heeft en nog dagelijks bewijst.
Want ik vertrouw door Zijn Vaderlijke genade en barmhartigheid dat Hij mij voorts bekwaam en waardig maken zal, om voor Zijn heilig getuigenis in de dood te gaan. Want Hij weet hoe dat het mij van over lange tijd verlangd heeft om Thuis te zijn en dat om de menigerlei perikelen die ik op de weg zie.
Hierom mijn hartgrondige lieve schapen in den Heere dewijl ik een vaderlijke zorg voor ulieden heb en ik u bemin met een goddelijke liefde, zo kan ik niet nalaten - aangezien ik nog een weinig in deze hut ben - u een weinig door dit schrijven te vermanen, u biddende dat u niet denkt dat ik over u heers, maar zoek u met alle vriendelijkheid op te bouwen tot een volkomen wasdom van Christus, opdat gij mijn lieve schapen, toch een ware brief van Christus bevonden moogt worden. Niet door inkt op papier geschreven maar door de Heilige Geest des levenden Gods, met Dewelke gij ook verzegeld zijt tot op de dag uwer verlossing. Die Gods zeden en rechten in uw harten en zinnen geschreven heeft. Waarvoor gij nu een brief van Christus geworden zijt die van alle mensen gezien en gelezen wordt, die aanzien uw heilige en kuise wandeling in de vernedering uws harten en kleinachting van zelf. Enzovoort …

Bladzij 312, kolom 1
… Verder mijn hartgrondige lieve schapen in den Heere, hoe het met mij staat en met mijn medestrijders, zult gij weten dat het nog tot bevordering des Evangelies is. Ook zult gij weten dat mij de Heere getrouw bijstaat in mijn strijd en verantwoording en heeft mij kracht gegeven het veld te behouden en heeft mij ook verlost van de mond der hel en der leeuwentanden. Ik meen dat ik daar wel 10 of 12 keer tegen in de weer geweest ben. Maar de anderen zijn zoveel niet gekweld. In 't kort, ik hoop dat de strijd gestreden is, de loop geëindigd en het leven behouden is. Nu voortaan is mij de kroon der heerlijkheid bijgelegd dewelke ik hoop dat mij door geen schepselen afgenomen zal worden. Want getrouw is Hij die in mij dit goede werk begonnen heeft. Hij zal het mij zonder twijfel wel helpen uitvoeren naar dat goede voornemen mijns gemoeds, opdat ik de Jordaan onbeschadigd door mag komen. God geve ons Zijn genade. Amen.
Deelt dit onder elkander voort en beveelt het Gode, herkauwt het naarstig, verstaat het wijselijk. Och, als gij dit doet zo zal het blijken dat gij samen uw zaligheid zoekt en mijn schrijven in waarde houdt.
Voleindigd de 6e oktober in de 23e maand mijner gevangenis.
Nog eens, mijn lieve kinderen, houdt u toch te samen vroom in het kruis van Christus en wijkt daarvan niet af.

Nog een brief van Mr. Jelis Matthijsz. die hij geschreven heeft aan zijn huisvrouw.

De kracht des Geestes, daartoe een volstandig gemoed, wens ik mijn vlees, mijn bloed, in al hun druk, strijd en zware nood. Amen.

Mijn waarde, lieve huisvrouw die ik voor God en Zijn gemeente getrouwd heb.
Nademaal de tijd van mijn verscheiden nu voorhanden is, zal het ulieden nog believen te weten, dat mijn hart en gemoed met u bekommerd staat, u wat te willen schrijven; nochtans kwade gelegenheid hebbende. Overmits het met ons alzo staat en dat alsnu wel 8 of 10 dienaars ons bewaken en bewaren, zodat ik weinig kracht van geest bij mij voel om u nog een weinig te schrijven. Overmits het ons zo onvoorziens overkomt, want

wij hadden niet een woord gehoord. En Willeboord, mijn trouwe maat, was al eensdeels ontkleed toen kwam onze waard en waardin boven en zeiden: *Mr. Jelis en Willeboord, kom af!*
En wij afkomende zagen de stadhouder daar en de Baljuw kwam met hem, die ons zulks voorhield; met dewelke ik wat woorden had.
Kortelijk, mijn hartgrondige lieve uitverkoren vlees en bloed, ik zal nu gaan de weg van alle profeten en getuigen van onze lieve Heere Jezus Christus waarin ik tot deze tegenwoordige tijd zeer vrolijk en welgemoed ben. Ja, ik vind zulke vreugde en troost in mij, dat ik het niet goed schrijven kan en vind nog gans geen vreze in mijn druk; maar ben allermeest met u bekommerd om uw grote onmatige droefheid die gij hebt. Doch, ben betrouwende tot mijn en uw God dat Hij nevens de verzoeking ook uitkomst zal geven door de troost van de Heilige Geest daar hij u en mij troosten zal.
Och, mijn vlees, mijn bloed ik bid u door de bloedige wonden van onze lieve Heere Jezus Christus, zijt toch geduldig in uw druk opdat gij toch niet bevonden wordt als degene die tegen God strijden wilt. Maar zegt veeleer met Maria: *zie Heere, mij geschiedde naar Uw wil.*
Want gelijk de ure der vergadering daar was, ziet zo stond de ure der scheiding voor de ogen des Heeren al bekend en heeft ulieden daartoe uit Zijn Vaderlijke barmhartigheid voorzien en verkoren dat gij nu mede druk en smart om Zijns Naams wil zou leiden.
En al is 't, mijn uitverkorenen schaap, dat ik nu in meerdere blijdschap ben, omdat mijn pelgrimage nu ten einde loopt, zo bid ik u, zij toch getroost in de Heere en ontvangt het toch in verdraagzaamheid en smart. Drukte uw hart neer en lijdt.. Och, ik weet dat de droefheid zeer groot is. Och, of het Gods wil ware, en ik in de dood voor ulieden mocht gaan. Ja al zou ik er twee voor ulieden moeten smaken, zo zou ik ze niet ontzien. Want ze valt mij nog niet zwaar. En och, alsdan zou ik immers verzekerd zijn dat gij van geen vreemde boelen bedrogen zou worden, noch door de middagsduivel en door uw eigen vlees niet verleid zou worden. Hoewel ik zulks nochtans uit de grond mijns harten betrouw dat gij de voetstappen mijns geloofs zult navolgen te weten tot het einde toe bij de waarheid te blijven.
Och, och, de oorzaak van mijn schrijven en mijn laatste en grote begeren is, dat ge toch blijft bij 't geen dat gij van God ontvangen hebt en uit grote genade uitgedeeld is. Och, wijkt en wankelt niet door uw grote droefheid of enige opkomende strijd die ulieden nog niet bekend is, maar in al uw aanlegging bidt met vertrouwen tot God de barmhartige en lieve Vader. Hij zal u niet verlaten, daarvan ben ik gewis.
En al is 't mijn waarde en uitverkorenen schaap dat wij nu van elkander gescheiden worden een kleine tijd, zo zullen wij weder hiernamaals in de opstanding der doden elkander tegemoet komen en zullen eeuwig bij de Heere zijn. Och, alsdan wordt onze kleine droefheid in een eeuwige onuitsprekelijke vreugde veranderd. En al onze tranen zullen van onze ogen afgewist worden en we zullen horen: *komt gij gezegende in het rijk Mijns Vaders hetwelk van het begin des werelds u bereid is.*
Och, mijn waarde lieve schaap, troost u met deze beloften, met de woorden van het Evangelie daar Christus Zelf zegt: *zalig zijn zij die nu wenen want zullen vertroost worden. Maar wee hen,* zegt Hij die nu lachen, *want ze zullen wenen.* Want de tijd zal komen dat zullen roepen: *och, bergen en heuvelen valt op ons en bedekt ons voor het aangezicht des Heeren.* Och, och, alsdan zal het met al onze vervolgers, beulen en rakkers en met alle verdervers een einde zijn.
Ja, het woord van de profeet Jesaja zal alsdan vervuld worden, die zegt: *O, gij verwoesters, meent gij dat gij ook niet verwoest zult worden? En gij verachters, zegt hij, meent gij dat gij ook niet veracht zult worden? Wanneer gij van het verwoesten een einde gemaakt hebt zo zal men ook met u een einde maken.* Jesaja 33 vers 1.

Maar gij mijn vlees, mijn bloed, met mij en al de heiligen zal de Zon der gerechtigheid opgaan. Geluk en een eeuwig welvaren zal ons deel zijn.
Och, mijn waarde schaap, hoe graag zou ik ulieden troosten en te hulp komen in uw druk. Maar het kan op deze tijd niet zijn. Doch ik bid u hartelijk, gedenk mijn woorden die ik eertijds met u gehad heb en volgt ze na; dat bid ik u en laat ze tot een eeuwige fundamentsteen zijn.
Voorts bid ik u hartelijk en dat om de eeuwige zaligheid uwer ziel, dat gij u toch in stilheid houdt en voed uw kind, hetwelk uit mijn lichaam voortgekomen is toch in de vreze des Heeren op, zo ik u toevertrouw.
Nog eenmaal, mijn hartgrondige uitverkoren schaap, zo bid ik u uit de grond mijns harten en met het binnenste van mijn ziel, gedenkt toch dikwijls hetgeen dat ik u eertijds gezegd en ook een weinig geschreven heb. Te weten dat gij toch al de dagen uws levens blijft bij hetgeen dat gij uit uw eigen begeerte zo gewillig hebt aangenomen. Hetwelk toch de rechten grond, fundament en weg tot het eeuwige leven is. Och, daar zal toch in der eeuwigheid geen andere bevonden worden dan deze weg des kruises.
En of het bijaldien was, dat u de barmhartige, lieve Vader nog door Zijn Vaderlijke roede des kruises, te weten met banden of gevangenis wilt beproeven, zo bid ik u om de eeuwige zaligheid uwer ziel, dat gij toch niet bevreesd wilt zijn door onze vijanden. Want het is niet te schrijven of uit te spreken hoe God de barmhartige, lieve Vader degenen Troost die zichzelf aan de Heere gans hebben overgegeven. Alzo dat ik niet gemeend had dat ik zulk een hart en gemoed hebben kon; alzo dat mij een zeer groot wonder was, hoe ze van Gods woord konden wijken. Doch de troost der toekomende heerlijkheid hebben zij vergeten en zijn onachtzaam geworden. En de olie der gerechtigheid en liefde is uit hun aarden vat gegaan.
Hierom mijn trouwe, hartgrondig vlees en bloed, zijt gij toch gewaarschuwd opdat ge door traagheid en onachtzaamheid uzelf met de onachtzame dwaze maagden toch niet bedrogen vindt.
Hierom, zijt wakker in de geest en benaarstig uzelf van dag tot dag om nóg meer en meer af te leggen. Want mijn lieve schaap, het is wel nodig dat ge wakende zijt, want zij zijn niet allen in het land van Beloften gekomen die uit dit tegenwoordige geestelijke Egypte en Sodoma gescheiden zijn. En dat door de kracht en het geweld der oude slang die immers niet rust noch aflaat bij dag en bij nacht, maar gaat in het heirleger om, zoekende wie hij slaperig zou vinden. Och, wederstaat hem toch, sterk in het geloof; neemt een mannelijk gelovig hart.
Voortaan hartgrondige lieve schaap, zo is mijn begeren dat gij toch uzelf wilt stellen naar alle vernederingj en schik u toch om klein te zijn in uw eigen ogen. En acht niet wat hoog is maar maakt u de nederigen gelijk; en wees altijd bereid en schikte u daarna dat ge Gods woord mocht horen. En gedenk de woorden van Christus: *daar er twee of drie vergaderd zijn in Mijn Naam, daar ben Ik in het midden.*
Och mijn lieve schaap, heb toch brandende liefde tot de gemeente Gods en vergeet niet mee te delen van hetgeen dat u de barmhartige, de lieve Vader verleend heeft. Gedenkt dat hun de barmhartigheid roemt tegen het oordeel. Want met al zulke offeranden behaagt men Gode.
Doch ik weet mijn hartgrondig lieve schaap en ik betrouw uw wel, dat gij hiermee in de leer van onze lieve Heere Jezus Christus volgen zult.
Hiermee neem ik mijn allerliefste, mijn Adieu en oorlof aan u mijn vlees en bloed op deze aarde en beveel u in de handen van de almachtige God onzer behouders Christus Jezus, die u en uw kind te samen kan bewaren en opbouwen, versterken in alle nood gelijk Hij ook getrouw is en het doen zal.

Zo gij, mijn waarde schaap slechts bij Zijn zeden en rechten blijft en toch niet moede wordt in de weg des kruises hoewel ze u bang en hard valt.
Och, of gij mijn waarde schaap eens moed grijpen kon en uw God loven en danken kon, dat gij waardig bevonden wordt om voor Zijns Naams wil te leiden. Och, gedenk des wijzen mans woorden die zegt: *een luttel zijn wij gekweld maar in velen zullen wij beloond worden.* [Boek der Wijsheid hfd. 3.] Want God beproeft Zijn uitverkorenen gelijk goud in het vuur.
Hierom mijn waarde hartgrondig lieve schaap, laat uw beproefd geloof toch geduldig uitwerken en laat de geduldigheid of lijdzaamheid een volkomen werk in u hebben. En gedenk ook aan de woorden van de wijze man: een geduldig mens is beter dan een sterk man der en die over zijn gemoed een heer is; (och, merkt het) dan een die steden overwint. Spr. 16.
Verder zegt de profeet Jeremia: O, het is een kostelijke zaak en een groot ding lijdzaam te zijn en voor een die verlaten, op de hulp des Heeren te wachten. *Hierom bezit uw zielen nog een kleine tijd in lijdzaamheid;* dat bid ik u uit het binnenste van mijn hart.
Och mijn hartgrondig lieve schaap, nog eens bid ik u houdt u vromelijk. Och hebt gij mij lief, gelijk gij overvloedig doet, zo volgt de voetstappen van mijn geloof na. Want de tijd is vervuld de dagen zijn verlopen. Mijn jaren zijn geëindigd die ik in de wereld, de woestijn met veel gevaren heb doorwandeld. Nu heb ik niet op het onzekere gelopen of gestreden waarom ik mij verheug in de geest dat God de barmhartige lieve Vader mij bijgestaan heeft. Alzo dat ik de strijd gestreden heb en de loop geëindigd; nu voorts is mij bereid de kroon des eeuwigen levens die God de barmhartige, - lieve Vader - mij geven zal; en niet alleen mij maar allen die Zijn toekomst liefhebben; en zal ik in dat waardige land komen. Hetwelk ik in het geloof gesmaakt en gezien heb. Waarom mijn inwendige mens een lust daartoe heeft, alzo dat ik mij niet ontzie tegen mijn vijanden, noch verschrikt voor de Jordaan. Hoewel ze in sommige ogen gans verschrikkelijk is om aan te zien, zo zijn wij gewis en zeker dat onze getrouwe God Israëls bij ons zijn zal; en zal ze door Zijn sterke arm bereid maken. Alzo dat wij ongeschonden daardoor zullen komen de jonge vrome Israëlieten daarmee moed gevende.
Kortelijk, allen die God van harte vrezen, die zijn wij door Gods genade een reuk tot het eeuwige leven en die ons haten een reuk des doods.
Adieu mijn vlees, mijn bloed; onder het altaar hoop ik ulieden altezamen te verwachten. Laat u mijn bloed tot een eeuwige testament en memorie zijn. Oorlof tot in der eeuwigheid. Amen.
Och houd u vromelijk, dat bidt ik ulieden op de weg der gerechtigheid. Want ik betuig ulieden voor God en Zijn engelen met mijn bloed dat het de rechte weg en de heirstraat is; ja de rechter genade onzes Gods op welke en in welke gij staat. De genade Gods zijn met u. Amen.
De 24e oktober 's morgens en 5:00. Anno 1564.

Van Braght blz. 314

Nog een brief aan meester Jilles Matthijs aan zijn huisvrouw.

Mijn hartgrondige uitverkoren, lieve huisvrouw en zuster in den Heere.
Ik wens u veel kracht en troost van God de barmhartige, lieve Vader door de troost van de Geest waarmee Hij alle bedrukte, bekommerde harten vertroost die bezwaard zijn vanwege Zijn getuigenis. Gelijk het immers met u is op deze tegenwoordige tijd; alzo dat het u al wat zeer drukt, hoewel gij nochtans wel zo veel vrede door de Heilige Geest geleerd zijt, dat gij wel weet dat het onzes Heeren en Meesters wil is; voor Wie wij onze knieën gebogen hebben om Hem te dienen en getrouw te zijn in alle nood, druk en

aanvechting. Want daartoe heeft Hij ons beiden verkoren en geroepen opdat wij Zijn Naam onder veel druk en smart zouden bewaren. En ons toch niet zouden laten verdrieten deze weinige slagen en Vaderlijke kastijdingen. Want daardoor maakt Hij ons er rechte erfgenamen van Zijn hemels Rijk als wij ze in gehoorzaamheid en lijdzaamheid ontvangen en daardoor geoefend worden. Waartoe ons sterken moet de barmhartige, lieve Vader met kracht van Zijn Heilige Geest. Amen.
Voorts mijn hartgrondige lieve huisvrouw, nademaal ik dan wel vermoedde dat uw hart zeer bekommerd en de bedroefd staat om Mijnentwil en gij - zo ik wel vermoed, - nog gaarne horen en weten zou hoe het met mij is, zo kan ik het niet laten, ik moet u nog een weinig schrijven, hoe het ons gegaan is.
Doch ik heb u geschreven op onze laatste nacht, zo ik meende; en ik bad de Baljuw of ik nog een weinig aan mijn arme bedroefde vrouw mocht schrijven. Hij zei *ja.* Maar wij mochten niet weder naar boven gaan en moesten in de keuken blijven en Huyge wil dit nog niet concentreren dat ik schrijven zal, of hij wilde het houden en het aan de Baljuw zelf geven; wat mij dunkt dat hij ook gedaan heeft. Doch ik hoop dat gij het nog wel krijgen zult.
Voorts, mijn lieve schaap, zo zult gij ten eerste weten dat mijn gemoed nog onveranderlijk staat en ben bereid te verwachten met lijdzaamheid alles wat mij van God de barmhartige en lieve Vader opgelegd wordt en door hen die der waarheid vijanden zijn.
Voorts zult gij weten dat wij van geen zwarigheid des vleses gehoord hadden dan 's avonds omtrent 9 uur. Toen kwam Huyge met zijn huisvrouw boven en zeide: meester Jilles en Willeboords. Kom af!, daar is een persoon die begeert te spreken.
Toen begonnen onze vrouwen bijzonder Maeken zeer te roepen en te wenen. Ik vroeg hem, of wij niet weder boven komen zouden.
Daarop gaf hij niet veel bescheid.
Zo trok ik terstond mijn kasak uit en trok het oude sayen aan en gaf mijn bloed, te weten het kind een kus; en nemende mijn bonette af, sprak ik met korte woorden tot God de barmhartige lieve vader, dat Hij het toch wilde bewaren al de dagen zijns levens. En mijn hart was een weinig bedroefd daarover toch het duurde niet lang.
Als ik nu beneden kwam toen stond de stadhouder daar een weinig tijds. Daarna kwam de Baljuw ook en mocht mij aanzien en zei: *Wel Mr. Jilles de tijd is hier;* of zodanige woorden.
Toen trad ik een weinig naderbij hem en ik was gans vrolijk in het gemoed en sprak zeer vriendelijk met hem. En zei, mijnheer, ik heb u 8 of 10 jaren gekend en voor een redelijk man aangezien hoe komt dat ge ons alzo verrassen wilt? Wij hebben d'r immers niet een woord van gehoord.
Toen zei hij: het is immers tijd genoeg; het zal nog niet zijn. Maar maakt u bereid tegen morgen ten 5 ure. Toen had ik nog wat woorden met hem en zei nog: man, man, wat grote last laadt ge toch op u. Ik wilde wel van harte dat ge geen rechter over ons waart. Niet om ons vlees wil, want wij daartoe zeer welgemoed zijn. En ik nam een kan die daar stond en bracht het hem eens.
En als hij weg was begon ik wat te schrijven en schreef tot bij 5 uren toe. Toen kwam hij weder en zei dat ons niet naar boven brengen zouden. En hoe het boven op 't stadhuis vergaan is; dat moogt gij wel gehoord hebben.
Vandaar komende sloot men ons beide op in een kamer en geboeid zijnde kon ik u niet schrijven. En voorts zult weten, dat de baljuw met de stadhouder de andere dag, als hedenmorgen ons weder ontbood. En ze brachten ons beide in een kelder alleen. Die zeer donker was, alzo ze ook het venster toegestopt hadden. Ze zeiden: *hier moet ge blijven ter tijd toe dat het anders is*.

De stadhouder zei wij zijn allen sterfelijk wij weten zelfs niet wanneer wij sterven zouden. Ik zeide niets. Als ik in de kelder stond de Baljuw op mij zag, sloeg ik mijn ogen hemelwaarts en zei: *O God, bewaar ons;* of zulk een woord of twee. Het scheen aan de baljuw dat hij wilde zeggen: *ja het komt door u.* Doch hij sprak zoveel niet uit en ging weg met de anderen.
En onze God was niet verre van ons met de troost van Zijn Heilige geest en maakte mijn hart vrolijk dat ik moest een lied opheffen en zingen.
Na de middag kregen wij een eindje kaars toen begon ik dit te schrijven en had het u nog gaarne voor de nacht gezonden, maar ik heb het niet kunnen bijbrengen. Hierom neemt het doch in de liefde.
Och mijn hartgrondige lieve schaap, ik vermoedde dat onze ure nu haast genakende is, want het schijnt dat de oversten van deze wereld van deze nacht komen zal. Daarom bid ik u door de bloedige wonden van onze lieve Heere Jezus Christus en om de eeuwige zaligheid uwer ziel dat gij toch nimmermeer mijn voorgaan uit uw hart wilt laten gaan en zo mijn Bloed tot zijn verstand komt (welk ik hoop dat gij de vreze Gods opvoeden zult) wil het hem vermanen en voorhouden. En gij mijn aller-liefste vergeet het ook niet.
Maar laat u mijn bloed tot een eeuwige testament en gedachtenis zijn hoe dat ik u naar mijn zwak vermogen een voorbeeld ben geweest. Doch ik wilde wel dat ik heiliger en onstraffelijker voor ulieden had kunnen wandelen. Doch gij weet dat ik naar mijn zwak vermogen gezocht heb den Heere te behagen. En hebt naar mijn zwakheid met vrijmoedigheid op de weg des kruises gewandeld, hetwelk mijn hartelijke begeren ook voor u is. Verlaat ditzelfde toch niet.
Maar mijn vaderlijke bede is aan u, dat ge toch meer naarstigheid doet om uw heilige roeping en verkiezing vast en vaster te maken. Want de dag des Heeren is niet verre in welke Hij een ieder loon naar zijn werken geven zal en alsdan zal Hij mijn trouwe schaap, de luie, tragen en onachtzame vinden, die nu de naam dragen dat ze Christenen zijn. Ze dragen wel de vaten, maar de olie der liefde en der gerechtigheid is daar uitgegaan. Hierom mijn vlees, mijn bloed, ik bid u vriendelijk dat ge toch op de luie, trage, onachtzame, vreesachtigen niet ziet maar beproeft toch uzelf onderzoekt uzelf dagelijks of gij ook recht in het geloof des Zoons Gods wandelt. Uzelven alzo inziende, moogt ge proeven en weten wat u nog van node is af te leggen. Enz. Enz.

Vervolg blz. 317 1e kolom
… Voortaan bid ik nog, mijn hart grondige lieve schaap, dat gij u altijd schikt bij de vromen opdat gij toch meerdere vroomheid en geschiktheid krijgt. En zijt toch begerig naar de verstandige en onvervalste melk, te weten naar Gods Woord te horen opdat gij daardoor moogt opwassen en toenemen in alle goede werken. En houdt uzelf in stilheid; gij weet wat ik bedoel; dat bid ik u hartelijk. En wacht op de dag uwer verlossing; misschien is hij niet ver.
Hiermee wil ik mijn oorlof en eeuwige adieu aan u mijn vlees, mijn bloed nemen en bid u nog eens ootmoedig om de eeuwige zaligheid uwer ziel, en op al de grote liefde die gij tot mij ooit gehad hebt; dat gij toch aan mijn schrijven, hartgrondig bidden en vermanen hetzij door schrijven of met de mond, toch na mijn afscheid gedachtig wilt zijn. En laat ze toch niet bij u liggen als een dode historie of fabel. Maar wilt ze dikwijls nuttig als een recept tot uw gezondheid dienend en wilt het bewaren in het kofferke uws harten tot een eeuwige schat en memorie. Want het zal ulieden meer profijt en nutheid brengen dan veel stukken van zilver en goud.
Och, de tijd genaakt zeer waarin ik van schrijven en van alle ding ophouden zal. Daarom is mijn hartgrondige begeren: hebt gij mij lief en de eeuwige zaligheid uw ziel, vervult

mijn begeerte naar uw zwak vermogen en wijkt toch niet ter rechter- of ter linkerhand; hetzij door het kruis van banden of gevangenis of iets anders. En als u God de barmhartige lieve Vader, waardig maakt om Zijns Naams wil te lijden, zo vreest niet. Want ik had nooit gemeend dat banden en gevangenis zo weinig strijd hadden kunnen maken voor een die zichzelf verzaakt heeft en een hartelijk verlangen naar Huis heeft. Hierom vreest ze toch niet.
Nu hartgrondige lieve uitverkoren schaap en lieve zuster in den Heere, mijn tijd is vervuld, de dagen zijn verlopen, de jaren zijn geëindigd; mijn goede strijd heb ik gestreden, mijn loop is voleind. Ik heb het geloof behouden. Alzo dat mijn vijanden beschaamd geworden zijn, die zich tegen mij gesteld hebben. Want door mijn God heb ik het veld behouden dewelke mij verlost heeft van der leeuwenkaken en de mond der hel en zal mij ook verlossen van alle kwaad en zaligmaken in Zijn toekomst en mij uitdelen het waarachtige land van Beloften hetwelk ik door het geloof gezien heb en van Zijn vruchten gesmaakt heb. Waarom ik ook een hartelijk verlangen daarnaar heb. Och, help mij de barmhartige lieve Vader danken en loven dat ik door de wilde woestijn van deze huidige boze verkeerde wereld gekomen ben.
En nu sta ik voor de Jordaan waardoor ik maar te gaan heb. Hoewel ze wat vreselijk is om aan te zien, zo vrees ik ze toch gans niet. Want ik ben gewis, dat mijn God mij bijstaan zal en bereid maken dat ik daar onbeschadigd en behouden zal doorkomen. Want getrouw is Hij, die het beloofd heeft. En Hij zal mij niet verlaten nog verzuimen, alzo dat ik spreken mag: *de Heere is met mij ik vrees niet, wat mij een mens doen mag.* .. Ik word gehaald. … …

Dr. C. Rooze -Stouthamer:

De meest ongebruikelijke plaats om religieuze vergaderingen te houden was wel het Gravensteen, - Den Steen genoemd - dienend als gevangenis. En toch kwamen juist hier Middelburgse Dopers samen. Na de arrestatie van de voorganger der gemeente, de chirurgijn Gillis Mathijsz., omstreeks november 1562, zou de gevangenbewaarder Huige Wisse regelmatig 's nachts mensen binnengelaten hebben om samen met gevangen Dopers godsdienstige bijeenkomsten te houden. De Middelburgse geestelijkheid verhief waarschuwend haar stem; de stedelijke overheid hield zich onwetend.
Het is een feit dat het gevangenisregime in deze stad, voor gevangen Dopers althans, zeer liberaal was. De Middelburgse gemeente lijkt daar een dankbaar gebruik van gemaakt te hebben door die conversatie ende hanteringe die (zij) met henluyden (nl. Willeboord Cornelisz. en Gillis Mathijsz.) gehadt hebben, vrijelijcker dan het wel gedient ende behoert heeft.
Ook na de executie van deze Dopers gingen de gevangenisbijeenkomsten door. In september 1565 klaagde de bisschop dat er dagelijks mensen de gevangen Dopers bezochten, die daar dan tot hun ongeloove getrokken wierden.

63. JAN GERRITSz, KETELAAR OM HET GETUIGENIS VAN JEZUS CHRISTUS, IN DEN HAAG GEDOOD DE 15E DAG VAN DECEMBER 1564

Een testament door Jan Gerrits, gemaakt toen hij in Den Haag gevangen zat voor het getuigenis van Jezus Christus, in 1564 na Christus

Genade en vrede van God, de hemelse Vader, en Zijn Zoon Jezus Christus, zij met u. Amen.
Mijn dierbare en zeer geliefde broeders en zusters in de Heere, ik deel u mee dat ik uw mededeling heb ontvangen, die ik met grote vreugde heb gelezen; want het doel ervan is in de eerste plaats aanzetten tot standvastigheid in het geloof en tot een volkomen einde, en dit door Jezus Christus; daarom smeek ik de hemelse Vader met heel mijn hart en verstand, dat het niet alleen met mij, maar alle de Godvrezenden tot een oprecht einde bereiken, overeenkomstig de wil van God, zoals ik hoop.
Want ik heb slagen en grote pijn geleden, en dit, volgens de woorden van Johannes, voor de broeders. 1 Joh. 3:16. Ik wil niet alleen dit lijden, maar ook, als het de wil van God is, sterven voor Zijn naam, Woord en waarheid, ongeacht wat voor soort dood het ook mag zijn; want ik had niet gedacht dat het zo lang zou duren; maar dewijl geen haar van mijn hoofd kan gekrenkt worden zonder des Heeren toelating.
Daarom, mijn geliefde broeders en zusters, is het mijn oprecht verzoek dat u en al de Godvrezenden toch tot de Heere voor mij, uw zwakke broeder, zullen smeken, opdat ik het einde van mijn geloof mag ontvangen; want het gebed der rechtvaardigen heeft veel nut en is krachtdadig. I Peter 1: 9. Ze gebruiken ook elke list om me te beroven van de schone schat die ik van God heb ontvangen; maar ik vertrouw op de Heere, dat Hij mij zal behouden.

In de tweede plaats, geliefde broeders, is het een grote vreugde voor mij met de Heere om te leren dat de Wijnberg van de Heere groter wordt en dat zijn takken zich wijd verspreiden, en rechtopstaande vruchten van de allerhoogste God voortbrengen, daar ik zolang naar gewenst heb.
Daarom dank ik mijn en uw God, dat ik hoor wat u hebt geschreven, en blij dat het licht in alle hoeken en kanten oprijst en over elke berg schijnt, zoals ik van veel vrienden hoor, die mij komen troosten in mijn banden. Daarom, mijn geliefde vrienden, wees ijverig, iedereen overeenkomstig de gave die hij van God heeft ontvangen, en leg het ijverig uit op woeker, zodat u veel winst kunt behalen en deze woorden van de Heere kunt horen: "Gij goede en getrouwe dienaar, over weinig zijt gij getrouw geweest, Ik zal u vele dingen zetten; kom binnen tot de Bruiloft des Heeren." Laat dus iedereen welgemoed zijn in den Heere, en het huis bouwen met levendige stenen, zodat het een heerlijk priesterschap kan worden, en dat ze geestelijke offers kunnen brengen, die door Jezus Christus aangenaam zijn voor God. I Petr. 2: 5. We kunnen altijd goede moed hebben in de Heere, want Zijn kracht is zo groot bij degenen die Hem vrezen, dat alle dood, duivel, hel, vuur en zwaard aan Hem moeten toegeven. Dit alles kan degenen die op Christus gebouwd zijn niet hinderen; want we kunnen alle dingen doen door Hem die ons waardig gemaakt heeft, en door Zijn liefde wordt alles overwonnen en het werpt de vreze weg (1 Johannes 4: 18). Zoals ik inderdaad kan zeggen; want toen ik in de zaal van de koning werd gebracht, en daar bijna een uur stond, voordat de heren kwamen en zagen hoe alles in gereedheid werd gebracht om mij te martelen, dacht ik steeds weer in mijn gedachten: "O Heer, tenzij Gij mij nu helpt, ik ben volkomen verloren; en dat Hij mij een mond zou geven om te spreken tot Zijn lof en prijs. En die ook weer toesluiten mocht wat tot lastering van Zijn heilige Naam en die van de naasten zou zijn.

Terwijl ik aldus sprak en zij zich klaarmaakten om mij te martelen, voelde ik geen angst of vrees; maar ze behandelden me op een zeer strenge en felle manier, zodat de president zei: "Waarom wil je de waarheid niet vertellen?"
Antwoord. "Omdat Christus niets dan wat tot eer van zijn Vader was, sprak, en wat Zijn eigen goddelijkheid betrof; en over alle andere dingen was Hij stil. En ik wil hetzelfde doen; waar het Zijn eer en de leer van Zijn geboden betreft, ik wil ook niet zwijgen voor keizer, koning of hertog, of Graaf."
Onmiddellijk was de opdracht: "behandel hem vrij hard, van een verdronken kalf is het goed te wagen."
Zie, mijn geliefde broeders en zusters, hoe onbarmhartig behandelden zij mij. Desondanks was de Heere met mij, gezegend zij Zijn Heilige Naam, ik had geen controle over mijzelf, maar de Heere leidde mijn mond, zodat zij niets konden verkrijgen naar hun wil.
Zie, mijn geliefde vrienden, hoe getrouw de Heere is; hij die op Hem vertrouwt, hij lijdt niet om beschaamd te worden. Sir. 2:10.
Daarom schrijf ik opnieuw, wees altijd goedsmoeds in de Heere en waarschuw elkaar te allen tijde, want Petrus acht het doelmatig en nuttig om elkaars lasten te dragen, en dit in liefde; als een lid lijdt; alle leden lijden met Hem; of dat één lid heerlijk is, alle leden zijn blij met Hem. 2 Peter 1:13; 1 Corinthiërs 12:26.

In de derde plaats, ik liet je weten dat mijn vrouw hier is geweest, en heeft me je vriendelijke groet bezorgd, die ik heel graag wilde horen; en ook dat ze het beste wil volgen volgens haar zwakke vermogen. Want zij bekent dat het leven dat zij tot nu toe geleid heeft, slecht is, zoals we inderdaad allemaal kunnen bekennen dat de onze in het verleden ook niet winstgevend was. Tit. 3: 3.
Daarom smeek ik u, mijn lieve broeders, dat u een waakzame zorg over haar zult uitoefenen en haar wilt waarschuwen tot een beter leven, en dit in liefde; en als je iets zou kunnen bereiken en het aan mij zou kunnen schrijven, zou het mij tot grote vreugde zijn.
Als je me schrijft voordat ik mijn offer aan God aanbied, stuur dan je bericht naar mijn oude moeder of naar N. en ik zal het krijgen. Bovendien gaf ik haar wat specerijen, namelijk een nootmuskaat, drie of vier handen vol gember en wat kruidnagel, dat ze die moet geven aan J. C., of voor iemand anders, dat ze in stukken moeten worden gesneden en op de juiste manier rond moeten worden verdeeld, als een eeuwigdurende begroeting en dit in den Heere.
Hier op aarde, een eeuwige vurigheid in Christus, vrede en afscheid, voor het geval dit de laatste gelegenheid is, voordat we elkaar in de tegenwoordigheid van Christus ontmoeten, en we daar elkaar in Zijn heerlijkheid zien. Amen.

Mijn geliefde broeders, ik heb met u geleefd en ik ben blij dat u zo moedig bent in het bouwen van de stad en de tempel van Jeruzalem, die zo lang geleden verdorven en verwoest hebben gelegen. Verlies daarom niet de moed, broeders, al word je bespot en beschimpt zoals Israël. Toen ze de muur (merk) herbouwden, werden ze sterker naarmate ze werkten. Hoewel de vijanden woedden, dat het werk misschien niet zou vorderen, toch hielden zij er niet mee op, maar waakten des te ijveriger, terwijl zij in de ene hand de speer of het zwaard vasthielden, en in de andere de troffel en zij waren welgemoed, want God was met hen en streed voor hen. Neh. 4.
Zie, mijn geliefde vrienden, laten we een voorbeeld nemen, hoe dapper deze helden waren; ze werden niet afgeschrikt door hun vijanden. Laten we dus ook zo doen,

hoezeer ze ook roepen of schrijven, ja, schelden en zeggen: "Zie, deze mensen komen, en willen een nieuw fundament leggen voor de stad, en kennen niet een a van een b. Vanwaar hebben ze dit? Waar hebben ze het geleerd? We hebben gestudeerd aan Hoge Scholen en hebben ons geld hiervoor uitgegeven. Moeten deze ezels komen en ons leren? Een is niets anders dan een schoenmaker; een ander een wever of een bontwerker, en deze willen de Schrift bijbrengen. Laat hen bij hun handel blijven; dat in onze provincie is; noch zullen we het tolereren; het moet worden bestreden met vuur, water en het zwaard."
Laten we echter niet bang zijn noch verschrikken, hoezeer de honden ook blaffen en de leeuwen brullen, want God, die met ons is, is een sterke God; Hij zal de Zijnen behouden, en hen helpen de overwinning behalen, zij kunnen niet meer doen dan wat de Heere hun toestaat.
Mijn geliefde broeders, wil dit mijn eenvoudige brief ten beste nemen. Het was grotendeels geschreven in haast, de dag nadat ik je brief heb ontvangen.
Hiermede zal ik u nog één maal den Heere prijzen en aan het Woord van Zijn genade bevelen.
Vertel de vrienden op **Vlieland** dat ik hen liefdevol begroet met de vrede van de Heer, dat zij dapper zullen strijden voor de wet des Heeren
Bid de Heere voor mij; Ik zal ook voor u bidden; vergeet mij niet in uw gebeden; denk dat alsof gij medegevangen zit. Hebr. 13: 3. Vaartwel!. De vreze des Heeren behoede u allen. Amen.
Ik stuur je ook een andere brief; misschien zal het je verkwikken in de aanval die je ondergaat tegen de tegenstanders van de doop, die ik had met een Lutheraanse prediker.
Het volgende is een antwoord op zijn brief, die hij mij stuurde, omdat we vaak met elkaar hadden gesproken. De Heere zij met uw geest. Amen.

Hieronder volgt een heel lange brief van Jan Gerritsz aan een Luthers vriend die hij met 8 argumenten scherp terechtwijst. En eindigt met onderstaande wens:

… Tot slot smeek ik u om mijn eenvoudig schrijven ten goede wilt houden, want het is boerenwerk. Als ik betere talenten van God had ontvangen, zou ik verlangen om het beter te doen; maar nu dank ik Hem voor wat Hij me geeft. Vaartwel!.
Daaronder stond geschreven: ik, Jan Gerritsz Ketelaer van Texel, belijd slechts één Heer, één geloof, één doop, één Geest en één Vader van allen, die boven alles is, en door alles, en in ons allen. Ik kom haastelijk, houdt wat gij hebt, dat niemand uw kroon neme. Ja, Here Jezus kom! Efeziërs 4: 4, 5; Openbaring 3:11.

EEN ANDERE BRIEF VAN JAN GERRITS, AAN ZIJN BROEDERS EN ZUSTERS IN DEN HEERE

Na alle liefdevolle groet, geliefde broeders en zusters in de Heere, hier is wat u mij vroeg. Ik heb voldaan aan je wens, volgens mijn zwakke vermogen, zoveel als in mij; waarvoor ik God de Vader en Zijn geliefde Zoon Jezus Christus heel hartelijk dank, dat Hij de Zijnen niet verlaat, maar altijd helpt om de overwinning te behalen; want Zijn genadige ogen zijn altijd op de Zijne en Zijn oren staanvoortdurend open voor hun gebeden. Ps. 34:15. Want er staat geschreven: "Wanneer gij door water en vuur zult gaan, zal Ik met u zijn." Jesaja 43: 2. Daarom geef ik Hem alleen lof en eer voor Zijn

grote hulp en werk, die Hij heeft getoond in mij, arme zondaar, in mijn verdrukking, lijden en pijn, ja, aldus, mijn beste broeders, dat de honden, leeuwen en beren niet hebben in staat om mij kwaad te doen, hoezeer ze ook blaffen, brullen en grommen; want de Heere was mijn Beschermer; terwijl ik mijn hoop op geloof in Hem vestig, dat Hij door Zijn grote genade mij ook zal bewaren tot het einde; want als God met ons is, wie kan ons schaden? En als de Heere het huis bewaart (zoals David zegt), wie kan het dan krenken.
Mijn vrienden, ik wou dat ik u de toestand van mijn hart en verstand kon beschrijven toen ik werd opgehangen en zwaar geslagen vanwege het getuigenis van onze Heer Jezus Christus; want Zijn Woord, en Zijn bitter lijden, dat Hij voor onze arme zondaars verdroeg, was dus bij mij aanwezig, dat ik aan niets anders dacht.
Zie, mijn broeders en zusters, hoe de Heere Zijn vertrouwen kan behouden en beschermen, zoals de oogappel.
Ik zou u verder willen informeren, mijn lieve broeders en zusters, dat zij mij eerst vragen hebben gesteld, namelijk wat mijn naam was, waar ik geboren was, hoe oud ik was en hoe lang ik in Texel had gewoond.
Antwoord. "Vijf jaar geleden."
Vraag. "Waar vond het plaats?"
Antwoord. "Ik wil het je niet vertellen."
Toen voegden zij er verder bij: "Men zal het u wel doen vertellen", en wees naar de scherprechter, en zei verder: "Als u wordt gevraagd naar de waarheid, zoudt ge toch immers de waarheid wel zeggen?"
Antwoord. "Alles wat betrekking heeft op het geloof, ben ik bereid om het u te vertellen, maar God heeft mij niet geboden dit te vertellen."
In de derde plaats vroegen ze me of mijn vrouw ook van deze lering was?
Ant. "Nee, hetwelk mij leed is."
In de vierde plaats: "Wie heeft het toegediend?"
Antwoord. "Ik wil het je niet vertellen."
Vraag. "Was het N?"
Ant. "God heeft mij niet geboden om het te vertellen, en zelfs als ik het u zou zeggen, verblijft hij niet in de landen van de koning."
Vraag. "Christus, toen Hij voor de Overheid werd geplaatst, antwoordde toen Hij werd ondervraagd, waarom dan zult gij dat niet doen?"
Antwoord. "Toen Hem vragen werden gesteld die betrekking hadden op de eer van Zijn Vader en Zijn eigen goddelijkheid, antwoordde Hij, anders was hij stil. Alles wat gij mij vraagt over Zijn wet, woord, geboden of verboden, ik ben bereid om te belijden voor keizers, koningen, hertogen, graven, prinsen en andere heren, en er niet over te zwijgen."
De rechter zei meteen tegen de scherprechter (beul): "Tast hem aan."
Kortom, toen ze me vasthielden, viel ik neer op mijn buik. Ik smeekte de Heere om Zijn hulp. Toen zei hij onmiddellijk tegen de rakkers:" Hef hem op."
Aldus vielen ze op mij aan en behandelden mij, zoals de Heere onze Meester werd behandeld, toen Hij Zijn klederen werd uitgetrokken. Ze bonden mijn handen onbarmhartig achter mijn rug, hebben mij geblinddoekt, daarna trokken ze me op en sloeg me toen, mij beukten alsof ik een boom was, dus dat de takken kraakten als hennepstengels en zeiden: "Spreek; als je een stomme duivel in je hebt, zullen we hem spoedig verdrijven."
Maar de Heer, gezegend zij zijn heilige Naam, sloot mijn mond, zodat geen enkele uitroep van pijn, noch enig ander geluid aan mijn lippen ontsnapte; want het lijden van

onze Heere, zoals reeds gezegd, en Zijn getuigenis, vervulde zo mijn hart, dat het onmogelijk is om het uit te drukken.
Kortom, toen zij zagen dat die flauwte al mijn leden aangreep, zeiden zij: "Laat hem vallen, misschien zal de stomme duivel eerder spreken."
Toen zij mij in neerlieten, viel ik met mijn hoofd tegen de planken; daarom namen zij mij en sleurden mij op een bankje, waar ik weer zou flauwvallen als zij mij niet hadden vastgehouden. Ze stonden daar als leeuwen en beren en eisten dat ik hun vragen zou beantwoorden; maar de Heere was mijn hulp en sterkte, lof en glorie zij Hem voor Zijn genade, zodat niets aan mijn lippen ontsnapte. Want het lijden van onze Heere, zoals reeds gezegd, en Zijn getuigenis, vervulde zo mijn hart, dat het onmogelijk is om het uit te drukken.

Toen zei de president: 'Heb je geen sterke staven om deze stomme duivel te verdrijven?' Hij antwoordde: "Nee, maar ik heb touw."
Ze zouden me weer geblinddoekt hebben, maar hij zei: "Laat hem het zien."
Toen hij sloeg, dacht ik: "O Heere, Gij ziet het", en sloot mijn ogen.
Ja, mijn vrienden, al bleven ze slaan zolang er adem was, denk ik dat ze niets van me zouden hebben gekregen; zo was de kracht van de Allerhoogste met mij.
Toen ze zagen dat het niets hielp, haalden ze het honderd pond gewicht en hingen dat aan mijn voeten. Toen ging mijn hart naar de Heere: "Bewaar, bewaar, mijn schat."
Kortom, al hun inspanningen bleken vruchteloos. Toen vroegen ze of ik het Latijn verstond.
Ik antwoordde: "Ja, zoveel als het is."
Vraag. "Versta je Waals?"
Antwoord. "Nee."
Vraag. "Waar ging je naar school?"
Antwoord. "In Delft."
Vraag. "Wanneer?"
Antwoord. "In de tijd dat Delft werd verbrand."
Ze vroegen me ook of ik de boeken van Menno of D(ietrich) P(hillips) had gelezen?
"Ja," zei ik; want Boshuysen had mijn leerboeken meegenomen, namelijk *De nieuwe mens,* door Menno en de *Geestelijke restitutie,* genomen, door D. P.
Ze vroegen me hoe ik erbij was gekomen. Mijn lippen waren verzegeld.
Toen luidde het bevel: "Water halen! Kaarsen! De stomme duivel moet eruit komen."
Maar de Heere was mijn Beschermer, waarvoor ik Hem niet genoeg kan danken. Sir. 43:30.
Uiteindelijk werd de opdracht gegeven: "Maak hem los, hij moet een beetje afkoelen, we zullen hem nog wel beter aankomen."
Toen ze weggingen, zei ik dat ze op moesten toezien wat ze aan het doen waren; de dag van de Heere zou ook over hen moeten komen; zo zijn ze van mij gescheiden.
Mijn geliefde broeders en zusters, hiermee bied ik u mijn laatste adieu vaagheid, met de vrede van Christus.
Ik zou meer hebben geschreven, maar de tijd staat mij niet toe. Als het de Heere behaagt, wil ik met Hem op de Paal. De Heere zij met u allen. Amen.

Fol. 301

64. Joos Jansz. Sommelsdijk 1563.

In ditzelfde jaar 1563 werd ook te Somerdijk [Sommelsdijk] om de beleving van de waarheid gevangen, een broeder genaamd Joos Jansz. Terstond werd hij naar Zierikzee gevoerd waar hij veel onderzoeking en aanstoot geleden heeft. Maar op generlei wijze is hij van het Woord Gods en de liefde van Christus afgeweken, noch zich laten bewegen. Zodat hij ten laatste ter dood werd veroordeeld en onthalst. Hij heeft alzo de waarheid vromelijk met zijn bloed betuigd.
Het tevoren gemelde plakkaat van de keizer Karel V in het jaar 1550 gemaakt en door Philips de 2e, koning van Spanje 1556 bevestigd (op welk jaar wij het omstandig vertoond hebben) alsook Anno 1560, werd nu ter tijd - te weten als men schreef 1564 - voor de 3e maal vernieuwd en vastgesteld. *Tot de vernieuwing en ondergang van onnozele en weerloze Christus-gelovigen zoals te zien is in het groot Plakkaatboek van Gent en geallieerd door Willem I, prins van Oranje in zijn verantwoording tegen zijn wedersprekers*, editie 1569, pagina 165.
Hierop is geen kleine verdrukking gevolgd als uit de beschrijving der volgende martelaren kan gezien worden.

Fol. 366

65. ADRIAEN WILLEMSz, VIANEN 1568

In het jaar 1568 werd de tirannie en vervolging tegen de christenen zeer pijnlijk en zwaar, zodat in dat jaar velen werden aangehouden en gedood.
Op 4 april van het bovengenoemde jaar, tussen een en twee uur in de ochtend, werd Adriaan Willemsz, mijn vader, aangehouden door Steven de Wit, de Drost (baljuw) van Vianen, en meegenomen naar het kasteel van Batesteyn, waar hij was gehouden opgesloten vijftig weken en een dag.
Op 8 mei 1568 kwamen de Drost (Baljuw) en een deel van de leden van de rechtbank uit Vianen om hem te ondervragen over zijn geloof, dat hij vrijelijk aan hen bekende. Toen hem werd gevraagd wie van hetzelfde geloof met hem was, weigerde hij het aan hen te vertellen; daarom bedreigde de Schout hem keer op keer met ernstig onderzoek [de marteling], en dienovereenkomstig, op 5 juni, liet hij de Scherrechter komen. Hij liet zijn handen achter zijn rug vastbinden en deed hem op een ladder klimmen, bedreigend om al zijn leden te ontwrichten, of hij moest zeggen wie zijn geloofs-verbondgenoten waren; maar toen hij zag dat hij het niet van hem kon afpersen, liet hij hem naar beneden komen zonder hem te martelen.
De Dorst liet ook een gruwelijk Franciscaner monnik komen om hem van zijn geloof af te trekken; maar na veel woorden en veel disputeren verliet de monnik hem, zonder iets te hebben bereikt. Naderhand kwamen er op verschillende tijden ook anderen, namelijk priesters en monniken, om hem uit zijn geloof te halen; echter, ze zijn allemaal weggegaan zoals de vorige.
Deze brieven die spraken over de gesprekken met deze priesters en monniken, en over zijn belijdenis, zoals ook andere brieven die in de gevangenis zijn geschreven en door ons zijn ontvangen, liggen, of zijn door mij bij de anderen achter het bed onder het dak gelegd, vanwege de grote angst voor vervolging en de monsterlijke tirannie die op dat moment bestond.

Naderhand gebeurde het, in het jaar 1570, in februari, dat het water met zoveel kracht en sterkte uit de Diefdijck stroomde, dat veel huizen afdreven, en sommigen werden hun muren afgebroken, zodat die brieven vielen, in het water zijn omgekomen.
Ik betreurde ten zeerste het vergaan van dezen, omdat onze kinderen misschien in hen hebben gezien of gelezen hoe dapper en opgewekt hun grootvader het Evangelie belijdde en ervoor stierf, en hoe blij hij was toen hij in de gevangenis werd bezocht; want ik was daar zelf bij met groot gevaar.
Op 29 juni van dat jaar 1568 kondigde de Drost (Baljuw) aan dat hij de volgende dag, de 30e van die dag, een rechtbank moest houden waarop hij zijn beschuldiging gedaan heeft, eisende dat hij op de brandstapel zou worden verbrand, totdat de dood zou volgen, en zijn eigendom in beslag zou worden genomen ten gunste van de koning.
Na afloop van vele zittingsdagen en beide partijen die hun papieren hadden gepresenteerd, stopte de Drost (Baljuw) niet langer om dat vonnis ui te voeren, waarna de Schepenen besloten dat tweeëndertig gulden zouden worden betaald, om advies te krijgen bij wijze van overleg. Nadat dit gedaan was, gingen zij van het hof naar het hof van Holland en keerden terug met het vonnis van de dood.
Kort daarna, 21 maart 1569, kreeg hij te horen dat hij zijn straf de volgende dag zou ontvangen. In de wetenschap dat het een doodvonnis zou moeten zijn en niet van het leven (volgens de vastgestelde tijd), besloot hij om zijn vrouw en kinderen een laatste afscheidsbrief te schrijven. Toen hij begon te schrijven, kwam een monnik hem lastigvallen, om hem, indien mogelijk, te hinderen in zijn geloof. Hij weerstond hem en verliet de monnik in de avond, verlangend om een tijdje te rusten.
De volgende dag om vier uur 's morgens kwam de monnik opnieuw naar hem toe om te kwellen, zo veel als mogelijk.
Naderhand om ongeveer acht uur op dezelfde dag werd hij weggehaald uit de kamer waarin hij gedurende zijn hele gevangenschap was ondergebracht, met zware ijzeren boeien, waarmee hij dag en nacht werd geketend, behalve dat ze hem ontgrendelden als hij zijn hosen (broek) en kousen aantrok, namelijk 's avonds toen hij naar bed ging en' s morgens, toen hij opstond.
Ze brachten hem naar een keuken, waar een tafel stond met levensmiddelen, waarvan hij 'een beetje' at, en daarop een drankje ontving van Steven de Wit, die hij op vriendelijke wijze ontving, om hem geen reden te geven om te vermoeden dat hij een kwaad hart over hem droeg, hoewel hij hem ter dood bracht.
De monnik (zoals eerder gehoord) hield vol in zijn pogingen om hem van zijn geloof af te trekken, maar heeft zijn doel niet bereikt.
Vandaar namen ze hem mee naar het stadhuis om zijn vonnis te ontvangen; met zijn handen vastgebonden, een monnik aan zijn zijde, en de Scherprechter en twee stadsdienaars vóór en achter hem, allen goed bewapend; en aldus brachten zij hem als een weerloos lam naar de slachting.
Toen ze op het stadhuis aankwamen, verzamelde de rechtbank zich en de Schout zelf eiste de straf op.
Toen zeiden de Schepenen: "Adriaan Willems, wil je hier nog iets over zeggen?"
Hij antwoordde: "Ik weet anders niets te zegggen, behalve dat u zich zult herinneren dat u ook moet verschijnen voor de Rechterstoel van Christus, die een rechtvaardig oordeel zal vellen over het goede en het kwaad, of over de doden en de levenden." Toen stonden ze op.
Toen ze uit de raadskamer kwamen, hebben ze de Sententie uitgesproken, waarbij ze vonnis vellen, dat deze Adriaan Willems met het zwaard moest worden geëxecuteerd, en dat zijn lichaam in een kist moest worden gelegd en begraven onder de galg.

Toen stonden zij weer op, met bleek en droevig gelaat, zonder het hof te sluiten, en lieten hem in handen van wrede mannen, die hem uitkleedden, bracht hem met geblinddoekt ogen uit het stadhuis en haastte zich om het vonnis van de Schepenen uit te voeren, wat zij ook volbracht hebben.
Zo heeft de hiervoor genoemde Adriaan Willems zich vrijwillig tot de dood overgegeven, verkoos liever zijn geloof te behouden dan zijn leven hier een weinig tijd te behouden en zijn geloof te verzaken; en beval zijn ziel aan God, de getrouwe Schepper, en is aldus uit dit leven gescheiden, getuigend van het Evangelie, en bevestigend zijn ongeveinsde geloof met zijn bloed. Amen.

Fol. 370

66. JACOB DIRCKSz, MET ZIJN TWEE ZONEN, ANDRIES JACOBSz EN JAN JACOBSz, UTRECHT 1568

In deze bloedige en gevaarlijke periode van vervolging vielen ook vrome Jacob Dircks en zijn twee zonen, Andries Jacobsz en Jan Jacobsz, in handen van de tirannen. Deze Jacob Dircksz, kleermaker van beroep, woonde met zijn gezin in Utrecht, en aangezien hij daar bespied werd als iemand die tot de gezindheid van de Mennisten behoorde, en de heren hem wilden pakken, vluchtte hij uit angst voor de tirannen naar Antwerpen. Zijn vrouw, die deze opvattingen niet had, bleef daar nog enige tijd. Toen zijn de dief-leiders gekomen en namen ongeveer de helft van hun bezit in beslag en. Terwijl Jacob Dircks met zijn gezin in Antwerpen verbleef, stierf zijn vrouw daar, en hij en zijn voornoemde twee zonen, hoewel ze aan de handen van de tirannen te Utrecht waren ontsnapt, vielen vervolgens in de klauwen van de wolven in Antwerpen; *waar de beproeving van hun geloof veel kostbaarder werd gevonden dan van goud dat vergaat, hoewel het met vuur wordt beproefd* (1 Petrus 1: 7); zodat ze samen waren veroordeeld om te worden verbrand, elk op een brandstapel, alleen voor de goddelijke waarheid en volgens de beleving van dien, en niet op grond van enige begane misdaad.
Op weg naar de dood ontmoette de jongste zoon van Jacob Dircksz, Pieter Jacobsz, hem, die, terwijl hij in zijn grote droefheid en rouw zijn armen om zijn vaders hals sloeg, onmiddellijk op de meest wrede manier werd gegrepen door de diefleiders en op de grond werd gegooid, onder de voeten van de mensen die volgden.
Met welk verdriet de vader en de broers dit hebben gezien, is gemakkelijk te bedenken.
Toen de vader en zijn twee zonen elk aan een staak waren geplaatst, zei hij: "Hoe is het mijn lieve zonen?"
Beiden antwoordden: "Heel goed, mijn lieve vader."
Andries Jacobsz die op dat moment bruidegom was, zo heeft zijn bruid en zijn zuster van een afstand met bedroefde harten en wenende ogen dit offer aanschouwd, hoe hun bruidegom en broer, die een tijdelijke bruid en een tijdelijke vriendschap verzaakten, de eeuwige Bruidegom Christus Jezus verkozen boven alle zichtbare dingen.
Zo werden deze helden gewurgd, elk op een paal en vervolgens verbrand, de waarheid verzegelend met hun dood en bloed op 17 maart 1568.
Daarom zullen zij ook, vanwege hun zware nood, de lieflijke en welkome stem van Christus horen: "Gij goede en getrouwe dienaren, over weinig zijt gij getrouw geweest, Ik zal u over velen zetten; kom binnen in de vreugde van uw Heere."
En nogmaals, de Koning zal zeggen:" Kom in, gezegend van mijn Vader, beërf het koninkrijk dat voor u is bereid vanaf de grondlegging der wereld." Mattheus 25:23, 34.
Dit verhaal wordt vastgelegd uit de verslagen van betrouwbare personen die zelf getuige waren van deze offerande.

Bladzij 371.

67. Valerius van Geneff , schoolmeester. Gedood Brouwershaven Anno 1568.

Anno 1568 is een Godvruchtig, vroom broeder geheten Valerius, om het getuigenis van Jezus te Brouwershaven in Zeeland gevangen genomen, hebbende in zijn tijd te Hoorn in Holland en Middelburg in Zeeland het schoolmeesterschap bediend. Deze genoemde is een ijverig navolger van Christus geweest. Hij heeft zijn ontvangen pond niet in de aarde willen verbergen maar met grote naarstigheid op woeker aangelegd. Zodat hij op wegen en straten waar hij een geschikte gelegenheid zag, de lieden met Gods woord vermaand heeft en de zondaren met de vervaarlijke straf en wraak Gods bedreigd, die in de haastige wederkomst van Christus van de hemel over alle goddeloosheid geschieden zal.
En wederom, hij heeft de boetvaardigen getroost met een grote en heerlijke beloften en beloning die God de Heere in het einde der wereld alle gelovigen uitdelen zal. Zodat hij door dezen van de verduisterde mensen die het licht van het Evangelie niet willen horen, noch verdragen, in ongenade is gevallen waardoor hij eenmaal te Goes in Zeeland in de banden is gekomen.
Maar wederom daaruit verlost behoudende zijn geloof, is hij eindelijk te Brouwershaven in het land van Zierikzee gevangen genomen waar hij veel aanvechtingen en langdurige gevangenis heeft geleden. Maar door des Heeren genade alles heeft overwonnen en het geloof der waarheid met zijn dood en bloed betuigd en verzegeld heeft. Hij heeft alzo de kroon van het eeuwige leven uit genade verworven.
Hij heeft ook de tijd van zijn gevangenis niet ledig voorbij laten passeren. Maar 2 schone lezenswaardige boekjes heeft hij geschreven en vanuit zijn gevangenis gezonden. Waarvan het 1e luidt: "Het afnemen en het verval van de Apostolische Gemeente en de opkomst van de Antichrist. En hoe het licht van het Evangelie door dezen werd verdonkerd. Geschreven in de 60e week van zijn gevangenis met een hartgrondige vermaning aan de afvalligen van Gods Woord, opdat ze intijds de genade van de Almachtige mogen zoeken terwijl Hij nog te vinden is."
Het andere boekje wordt genoemd: *de proeve des geloofs.* Waarin hij met grote naarstigheid leert, deze wereld met alle zienlijke dingen voor niets en als schade en drek te achten, opdat men maar Christus mag gewinnen. Waarover hij alle gelovigen vermaand om Christus' wil arm te worden en de rijkdom te verwachten hierna bij God in de Hemel. Waarom hij - de nagelaten armoede en Godsvrucht van Menno Simons S.G. zeer prijst - en dat hij in dezen veel anderen beschaamd.
Waarom wij het voorste deel van dit genoemde boekje hier hebben bijgedragen tot zijn gedachtenis. Opdat de lezer bij dit weinigje, het andere mag beoordelen, omdat het te lang zou zijn om het hier meer te stellen.
Hij heeft uitgeschreven de 14e week van zijn gevangenis. Leest het met opmerking.

"O gij natuurlijke onpartijdige lezer of hoorder die enig verstand heeft, gij mag wel weten en denken dat een mens die zo verdorven kwaad is en zoveel kwaad heeft gedaan, dat hij zal moeten sterven waar hij gevangen is; zich behoort te vrezen nog meer kwaad te doen opdat hij ten laatste niet gevangen en gedood wordt. Maar laat hij niet af van het kwaad, dan zal hij in het einde gevangen worden om zijn misdaden wil. Dan mag hij gevangen zijnde zich bedenken en bekommeren nacht en dag hoe dat hij los of vrij zou mogen uitkomen. Hetzij met list, geweld of uitbreken en alom dat hij zijn onzeker leven een weinig tijd verlangen mocht; en dat hij al brak hij uit ten laatste het toch moet laten."

Valerius gaat verder met zeer ernstige vermaningen aan al degenen die de wereld dienen en het zalige geloof in Christus verachten. Daarna besluit hij als volgt.

´Zullen wij zalig geworden door Gods barmhartigheid dan moeten wij ons beteren en moeten uit God wedergeboren en gehoorzame kinderen Gods zijn en Christus volgen in de wedergeboorte en de voetstappen des geloofs door de enge weg tot het eeuwige leven. Zo worden wij echter niet zalig uit verdienste van goede werken, maar uit de genade door Christus geschied. Want al was het dat wij heilig, onstraffelijk en volmaakt in alle gerechtigheden leefden, gelijk de Schrift eist en dat we leden om der waarheids wil, - ja een bitterder dood dan Christus, hetwelk bij ons mensen onmogelijk is, - zo kunnen wij niet zalig zijn door onze eigen goede werken maar alleen door Gods barmhartigheid en de genade van onzen Heere Jezus Christus, die alleen onze zaligheid gewrocht heeft. En indien wij onze zaligheid zochten of stelden in onze goede werken of in ons lijden, dan zouden wij afgoderij bedrijven en wij waren onszelf tot een afgod als wij op onszelf betrouwden. Maar nu is onze zaligheid gelegen alleen in Gods ontferming en niet in ons lopen en jagen. Ja, al jaagden en liepen wij nog zo goed, hetwelk wij schuldig zijn te doen, dat wij de volkomenheid (daar wij van Christus onder begrepen zijn,) verkregen hadden, wat ons bevolen is en schuldig zijn te doen - zo waren wij dan nog maar onnutte dienstknechten. Want hoeveel onnutter zijn wij dan nu met zo vele gebreken. Als is het dat wij met een goede wil naar het goede staan en dat gaarne wilden volbrengen; en het ons leed is dat wij niet volkomen zijn?
Zo zijn wij dan verplicht en schuldig ons zeer laag te vernederen onder de overvloedige genade Gods en om te bidden. Want het eeuwige leven is een genade Gods en geen schuld, noch loon uit onze arbeid, of verdienste uit goede werken. *Want wij zijn Gods werk geschapen in Christus tot goede werken, die God bereid heeft opdat wij daarin wandelen zouden,* gelijk wij schuldig zijn te doen zowel in het minste als in het meeste. Maar het loon der zonde is de dood. Zo moeten wij dan de zonde haten en vrezen, zodat wij ze niet navolgen noch volbrengen, willen wij zalig zijn door Gods genade en gave. Zo zijn wij door Christus verlost van des duivelsbanden en zonden.
Dat niemand dan zegge, noch hoopt zalig te worden uit zijn goede werken, want die zijn te weinig. Dat ook niemand zegge: zouden wij niet zorgen, zouden we ons niet generen? Waarvan zouden we moeten teren; dan tot degene die zeggen dat men zich met de arbeid zijner handen niet generen zal maar leeg moeten gaan?
Dat ook niemand zegge, het uur en de dag des Heeren weet niemand dan Degenen die de ure en dag gesteld heeft; daar mij de Heere voor beware. Wacht u dan voor lichtvaardige klappers want het zal met de spotters haast uit zijn. En wanneer ge uw gemoed uitspreekt of met zachtmoedigheid bestraft hetgeen dat u niet aanstaat, en als u dan iemand in 't goede weerstaat, zo zwijg terstond opdat ge uw vrede en gerustheid van consciëntie mag behouden. Bezwaart het u, valt in generlei twist opdat ge in vrede bevonden wordt als de Heere komt. Wij moeten toch hier geweld lijden en onrecht maar het zal niet lang duren. Dat wij toch onze zielen met lijdzaamheid bezitten.
De 14e week van mijn gevangenis, de 1e dag van Januari, zo genoemd in het jaar 1568. Ik betrouw dat dit tegenwoordige jaar niet zo zal gaan als het voorledene.
Waakt en bidt want gij weet de ure niet nog de dag. Doch de Godvruchtigen mogen hier bedenken of dit het jaar is in welke de Heere Zijn uitverkorenen en gelovigen verlossen zal.
Elk zij gewaarschuwd.

Fol. 377

68. JAN THIELEMANS EN JOB JANSZ, VERBRAND OM DE GETUIGENIS VAN JEZUS CHRISTUS, IN DEN HAAG, 1568

G. Brandt beschrijft in zijn *Historie der Reformatie* Deel1, blz. 528 etc. het volgende: In de grote twisten tussen de 'Vlamingen en Oude Friezen' in die jaren werd hulp ingeroepen van Hollandse Rechters, die beiden veroordeelden tot schulderkentenis op hun knieën, etc. Deze erkentenis leidde weer tot nieuwe twisten, en trok men zich terug, "uitgenomen enige weinigen die zich lieten opnemen. Onder andere Job Jansz die nevens de vijf die Ebbe de ban had verkondigd, nog op was gelegd, hem in het bijzonder om vergiffenis te bidden. Dus bleef de verdeeldheid en de scheuring werd groter.
Job Jansz. ziende waartoe de zaken verliepen, riep met grote vrijmoedigheid in 't bijzijn van de schrijver – I.H.V.P.N. pag. 30 - die het Verhaal van het begin en de voortgang dezer geschillen heeft aangetekend: *O God, hoe hebben wij ons, arme mensen, laten verleiden lopende en onderzoekende de Schrift tot twist en tweedracht, niet tot liefde, vrede en enigheid! O, Heere doe mij toch die genade dat ik uit deze verbazende razernij zijnde, een halfjaar lang in een stille vredige plaats mag wonen; alsdan wil ik mijn lichaam gaarne voor mijn geloof opofferen.*
Hij verkreeg zijn wens. Hij begaf zich van Harlingen naar Den Briel, in een dorp met der woon en leefde daar een zomer in stilte. Totdat hij in de herfst gevangen werd genomen, naar Den Haag werd gevoerd en eindelijk ter dood werd gebracht."

Men sloeg nu ook de handen in Den Haag gelegd, op de geliefde vrienden van de Heere, zodat ze niet aarzelden om hen hun leven met vlammend vuur te beroven.
Dit werd duidelijk in het geval van twee zeer vrome en Godvrezende mannen, van wie één Jan Thielemans heette, de andere Job Jansz.
Omdat zij getrouw de Heere hun God aanhingen, en ondanks marteling de standvastigheid van hun geloof bijbleven, werd hun doodvonnis voor de rechtbank voorgelezen, namelijk, dat, in navolging van de Plakkaten van de keizer, en de koning van Spanje (die zichzelf graaf van Holland noemde), zij met vuur moesten worden gedood als ketters. Deze werden op 18 december 1568, beiden geëxecuteerd, nadat zij hun zielen in de handen van God hadden bevolen.

Nadere aanmerkingen betreffende de doodvonnissen van de bovengenoemde martelaren

We hebben dit jaar, 1659, bij deze gelegenheid, door een aantal van onze vrienden in Den Haag, om een authentieke akte gevraagd, het gebruik van de gerechtelijke procedure, uit het strafregister van het jaar 1568, maar vooral over de doodvonnissen van de bovengenoemde martelaren (zoals opgetekend door de Papisten), die, zoals blijkt, nog steeds bestaan in het origineel; maar toen in 1648 vrede werd gesloten met Spanje, ***met de voorwaarde om elkaar alle vorige mishandelingen te vergeven, en met conditie om hen niet langer te noemen***, was de Griffier bang om een kopie te maken van deze stukken, evenals met betrekking tot anderen van onze medegelovigen die ter dood werden gebracht tijdens de Papistische regering, opdat dit hen niet tot een verwijt zou kunnen schaden en nadelig voor de vrede zou zijn.
Dit doel van de Griffier was niet slecht, omdat het voortkomt uit zorgvuldigheid met betrekking tot een zaak van groot belang; maar ondertussen moeten deze heilige martelaren verkortheid ondergaan, omdat hun zaken, die anders noodzakelijkerwijs

(zelfs uit de mond van hun tegenstanders, aan iedereen bekend gemaakt kunnen worden), daardoor verborgen moeten blijven. Dit ter kennisgeving.

De eerste brief die Jan Thielemans in de gevangenis schreef

Ik wens u, dierbare vrienden, genade en vrede van God de hemelse Vader, door Jezus Christus, Zijn geliefde Zoon, onze Heere, als een vriendelijke groet. Amen.
Verder, na alle goede en juiste groeten die christelijk zijn, heb ik, in mijn onwaardigheid, in mijn geest zeer gedrongen gevoeld om ulieden nog iets te schrijven, omdat ik mondeling met jullie niet kan en mag sperken; hoewel ik de eerste grond had gelegd in sommigen van jullie (1 Cor.3: 10), naar mijn kleine gave.
En hoewel ik nu van u verwijderd ben, heb ik niettemin, vanwege de grote liefde die wij in grote gemeenschap en vrede wederzijds hebben gehad, u herinnerd in mijn laatste adieu met een klein dronkje toegedacht uit mijn stroompje dat ik voor ulieden heb uitgestort. Doch niet ik, maar de genade van God door mij. Want zo staat het geschreven. Gen. 17, dat God tot onze vader Abraham sprak, zeggende: "Ik ben de almachtige God, wandel voor Mijn aangezicht en wees vroom, en Ik zal Mijn verbond tussen Mij en u maken, en u vermeerderen en vermenigvuldigen, zodat koningen uit u zullen voortkomen, en Ik zal u het land Kanaän geven tot een erfdeel. En dit is mijn verbond dat Ik met u zal sluiten: Al wat mannelijk is zult gij u besnijden." Aldus geloofde Abraham God, en het werd hem tot rechtvaardigheid gerekend en hij werd de vriend van God genoemd: Jacobus 2:23.
Daarop volgt een uitvoerig overzicht van Gods werk met de vaderen tot de Wetgeving en de opstand van Korach, met een ernstig smeken om niet in het voorbeeld van het ongelovig Israël te vervallen, enz.
Ik smeek u daarom, mijn goede vrienden, door de genade van God, dat gij uw lichamen een levend offer brengt Heilig, aanvaardbaar voor God, dat is uw redelijke dienst en wees niet gelijkvormig aan deze wereld; maar wordt hervormd door de vernieuwing van uw denken, opdat u kunt bewijzen wat de goede, aanvaardbare en volmaakte wil van God is. Romeinen 12: 1, 2. Denk daarom aan de woorden die vroeger tot u werden gesproken in de naam van de Heer: "Blijf daarom in hetgeen u vanaf het begin hebt gehoord. Als u blijft in hetgeen u vanaf het begin hebt gehoord, zult u doorgaan in de Vader en de Zoon, en dit is zijn belofte, ja, het eeuwige leven. ' 1 Johannes 2: 24, 25. Want wij hebben een zeker woord van profetie, waarmee gij goed doet, dat gij acht slaat, als naar een licht dat schijnt op een donkere plaats, totdat de prikkel sterft in uw harten. 2 Petr. 1:19. Want wij hebben een zeker woord van profetie, waarmee gij goed doet, dat gij acht slaat, als naar een licht dat schijnt op een duistere plaats, totdat de prikkel sterft in uw harten. 2 Petr. 1:19. Want wij hebben een zeker woord van profetie, waarmee gij goed doet, dat gij acht slaat, als naar een licht dat schijnt op een duistere plaats, totdat de prikkel sterft in uw harten. 2 Petr. 1:19.
Mijn beste vrienden, wat een duistere plaats was het vroeger bij jou, toen het licht voor je verborgen was; en welke donkere plaatsen zijn er nog steeds; maar je hebt genade verkregen. Vandaar dat Jezus Christus in het Evangelie zegt: "Ik ben een licht in de wereld gekomen, opdat iemand die in mij gelooft niet in de duisternis zou blijven. En indien iemand mijn woorden hoort en niet gelooft, oordeel ik hem niet: want ik ben niet gekomen om de wereld te oordelen, maar om de wereld te redden. Hij die mij afwijst en mijn woorden niet ontvangt, heeft iemand die hem oordeelt: het woord dat ik heb gesproken, zal hem oordelen op de laatste dag, want ik heb niet gesproken van mijzelf, maar de Vader die mij gezonden heeft, heeft mij een gebod gegeven, wat ik moet zeggen

en wat ik zou moeten zeggen. En ik weet dat zijn gebod het eeuwige leven is." Jno. 12: 4650.
Vandaar dat het onze zorg is dat wij door de hartelijke genade van onze Heer Jezus Christus deze in zijn hand mogen ontvangen; want de Heere maakt zich ook zorgen over mensen die Hem vrezen en liefhebben. En dit is de liefde van God, dat wij zijn geboden onderhouden; en zijn geboden zijn niet zwaar, voor hen die Hem liefhebben. 1 Joh. 5: 3. Daarom is de wet van geboden goed, en zal hij voor altijd blijven; hij die het ontvangt, zal leven verkrijgen; maar wie het niet ontvangt, zal de dood verkrijgen.
Daarom, mijn vrienden, houd al uw dagen rekening met de Here, onze God, en laat uw wil niet worden ingesteld om te zondigen, of om de geboden van de Here, onze God, te overtreden (Tob.4: 5); want Hij heeft het volk geboden om te komen en hen op te laden, wanneer zij kwamen, wat zij moesten doen, opdat zij zouden leven; en wat zij zouden moeten waarnemen, opdat zij niet zouden worden gekweld. Maar zij hebben Zijn wetten verworpen; daarom zullen zij ook in grote ellende zijn, die zijn wegen hebben misbruikt. Hoewel Hij hun een vastgestelde tijd gaf, begrepen zij het niet, om berouw te tonen; en moet het daarom na de dood in de pijn kennen. II Esd. 9: 9. Want om deze reden werd het Evangelie 'ook gepredikt aan hen die dood zijn, opdat zij zouden worden geoordeeld overeenkomstig de mensen in het vlees, maar volgens God in de geest zouden leven. 1 Pet. 4: 6. Daarom is het uur nu aangebroken,
en zij die horen zullen leven. En er zal een uur komen, wanneer de doden die in het graf zijn, de stem van de Zoon van God zullen horen, en zij die goed hebben gedaan, zullen opstaan tot eeuwig leven; en zij die kwaad hebben gedaan, zullen echter ook opstaan, niet tot het leven, maar tot de verdoemenis. Johannes 5: 25, enz.

Daarom, mijn goede vrienden, ziet toch toe, dat ge niet die dingen verliest die je hebt gewrocht, maar dat ge een vol loon mag ontvangen. *Want een iegelijk, die overtreedt en niet blijft in de leer van Christus, heeft God niet. Maar hij die blijft in de leer van Christus, hij heeft zowel de Vader als de Zoon.* 2 Joh. 8, 9. "Gij zijt uit God, kinderkens, [en hebt hen overwonnen], want Hij is meerder in u, dan die in de wereld is. Zij zijn van de wereld; daarom spreken zij van de wereld, en de wereld hoort hen. Wij zijn van God; hij die God kent, hoort ons; hij die niet uit God is, hoort ons niet." 1 Joh. 4: 4-6.
Dus mijn goede vrienden, ik heb u een weinig geschreven en begin nu met mijn brief te eindigen; want we hebben weinig tijd om te schrijven, omdat er zoveel mensen komen en gaan. Openlijk durf ik niet schrijven; zodat ik soms nauwelijks een regel in eenzaamheid kan schrijven. Daarom, neem het mij ten goede als er enige dingen in gemist zijn.
Dus mijn beste vrienden, ik heb je een weinig geschreven, omdat ik me in gedachten voelde om dit te doen en geen rust kon vinden.
Hiermede zal ik u de Heere en het Woord van Zijn genade bevelen, dat in staat is u op te bouwen en u een erfenis te geven onder al degenen die geheiligd zijn.
En gedenk mij, uw arme, onwaardige broeder, in uw gebeden, dat ik dit toch tot eer van de Heere en tot uw bevestiging mag beëindigen; zodat mijn ziel rust kan vinden bij de Heere; want ik vergeet u hier, in mijn kleine onwaardigheid, niet; daar ik ook de Heere mee bid.
Verder groet ik jullie allemaal bijzonder zeer met de begroeting van onze lieve Heere Jezus Christus toen Hij, die een weinig was weggehaald door de boze mannen van Zijn discipelen, en weer naar hen terugkeerde (terwijl zij met gesloten deuren zaten) en zei: " Vrede zij u allen. ' Johannes 20:19. Alzo zeg ik ook: heb vrede met elkaar en de Heere zal met u zijn. 2 Cor. 13:11.

Fol. 381

EEN ANDERE BRIEF DIE JAN THIELEMANS IN DE GEVANGENIS SCHREEF.

Ik wens u, mijn zeer geliefde broeders en zusters in de Heer, en al diegenen die mijn brieven zullen zien, of horen lezen, de genade van onze Heere Jezus Christus en de gemeenschap van de Heilige Geest, voor een vriendelijke en waardige groet; en neem het in liefde aan. Amen.
Na goede en behoorlijke groeten, voeg ik me om u een beetje te schrijven, mijn beminde en geliefde vriendekens. Ik smeek u allen door de barmhartigheden van onze lieve Heere Jezus Christus, dat u allen aandachtig uzelf zult waarnemen in alle liefde, vrede en waarheid, volgens de woorden van het Evangelie, terwijl u, lieve waardige kinderen, nog steeds tijd hebt van de Heere door Zijn grote liefde u betoond; omdat de tijd zo kostbaar is, want wanneer het voorbij is en iemand geen goede achting daarop heeft geslagen, wordt het met droefheid beklaagd.
Vandaar dat Paulus zegt: "Laten wij onszelf waarnemen tot opwekking om lief te hebben in goede werken." Laten we daarom de kleinste, minste en vernederste zijn om alles te dragen wat met liefde en waarheid overeenkomt. Want aldus zei Christus Jezus, de eeuwige Waarheid, zelf - toen de discipelen vroegen wie de meeste onder hen zou zijn, - nam Hij een kind en plaatste het in het midden van hen, en zei: "Tenzij gij wordt als kleine kinderen, zult gij het Koninkrijk der hemelen niet binnengaan." Mat. 18: 3. Daarom kunnen we wel waarnemen uit de woorden van Christus, dat we een geschikt volk moeten zijn; anders zijn wij niet waar we ons voor houden, of, daar de mensen ons voor aanzien.
Daarom, mijn geliefde vrienden, moeten we onszelf in alle dingen bewijzen als de dienaren van God. Nu is er niet meer voor nodig dan dat ze getrouw worden bevonden; want God is niet onrechtvaardig om uw liefde en uw goede en vriendelijke werken te vergeten. I Cor. 4: 1, 2; Hebr. 6:10. Wees daarom standvastig en onbeweeglijk in het werk van de Heere, altijd wetende dat uw arbeid niet tevergeefs is in den Heere; hopend door de genade van onze Heere Jezus Christus, dat het u nog zo rijkelijk zal worden beloond, wanneer Hij zal zeggen: "Kom, gij gezegenden, beërf het koninkrijk van Mijn Vader." I Cor. 15:58; Mat. 25:34. Dan zullen de rechtvaardigen schijnen als de zon in het koninkrijk van hun Vader. Mat. 13:43. Dan zal blijken welk verschil er zal zijn tussen de rechtvaardige en de goddelozen en tussen hen die God hebben gediend, en degenen die Hem niet hebben gediend. Mal. 3:18.

De lijder waarschuwt opnieuw zeer ernstig voor verval en afval van de leer van Christus. En besluit zijn brief:

Daarom, mijn geliefde vrienden, wordt niet gelijkvormig aan deze wereld; maar wordt veranderd door de vernieuwing van uw gemoed, opdat gij moogt beproeven wat de goede en welbehaaglijke wil van God is. Rom. 12: 2 Evenals Paulus ook in een andere plaats zegt: "Genade zij u en vrede van God de Vader, en van onze Heere Jezus Christus, die Zichzelf gaf voor onze zonden, opdat Hij ons zou verlossen van deze tegenwoordige boze wereld." Galaten 1: 3, 4.
Aldus mijn beste vrienden, deze genade is u gegeven, namelijk dat u heb geproefd dat de Heere genadig is, tot Wie u gekomen zijt als een levende steen, die door de mensen verworpen was, maar voor God werd Hij gekozen en kostbaar. Daarom, wordt gijlieden

ook een geestelijk huis en een heilig priesterdom opgebouwd om geestelijke offers te brengen, aangenaam voor God door onze Heere Jezus Christus; dat u heilige handen naar de Heere kunt opheffen, zonder twist en tweedracht (I Timotheüs 2: 8), en doe voorbidding en dank voor alle mensen; en de Heere des vredes zal met u zijn. 2 Cor. 13:11. Enr als God met u is, wie zal tegen u zijn? Die Zijn eigen Zoon niet heeft gespaard, maar Hem heeft overgeleverd voor ons allen. Wie zal Zijn uitverkorenen beschuldigen? Het is God die hen rechtvaardigt. Wie zal hen veroordelen? Het is Christus die stierf en weer is opgestaan, die ook aan de rechterhand van God is, en ook voor ons bidt. Vandaar dat Paulus zegt: "Wie zal ons kunnen scheiden van de liefde van God? Verdrukking, vervolging of dood,", enz. Rom. 8:31.
Daarom, mijn zeer geliefde broeders en zusters in de Heere, zal ik mijn eenvoudige brief verkorten die ik in mijn banden heb geschreven, waarin we dagelijks verwachten de verlossing van onze lichamen. Daarom ontvangt u dit schrijven ten goede en denkt na over wat er in het verleden is gekomen uit mijn onwaardige mond (doch niet ik, maar de genade van God door mij, I Corinthiërs 15:10).
Hiermee neem ik een eeuwige, christelijke Adieu, en verwacht u allen in de tweede verrijzenis, opdat wij Hem in de lucht mogen ontmoeten en zo wezende altijd bij de Heere. Troost elkaar met deze woorden. I Thess. 4:17, 18.
Nogmaals zeg ik adieu, mijn lieve vrienden. Hiermee beveel ik u aan de Heere, en aan het Woord van Zijn genade, die in staat is om u op te bouwen en u een erfenis te geven onder al degenen die geheiligd zijn. Amen. Handelingen 20:32.
Geschreven in banden, door mij,
JAN THIELEMANSz,
Uw zwakke broeder in Christus.

Fol. 383

69. HEYNDRICK ARENTSz, DEN BRIEL 1568

Onder veel andere ware gelovigen gedoopt volgens het gebod van Christus, die overal werden vervolgd, verdreven en ter dood gebracht, vielen ook één Heyndrick Arentsz van Den Briel rond het jaar 1568 in handen van deze vervolgers.
De omstandigheden die tot zijn gevangenschap leidden, waren als volgt: "Een schip dat op Den Briel een anker op de rede had geworpen wegens een lek dat het had veroorzaakt, en zei dat Heyndrick Arentsz een scheepstimmerman in Den Briel was, die van het schip vroegen hem om te gaan repareren. Terwijl hij zo bij hen was, leerden de heren van Rotterdam dat het schip een vrijbuiter was en stuurde een detachement soldaten naar het schip en voerde de Heyndrick Arents en de vrijbuiters gevangenen naar Delft. Delft weigerde ze in te nemen, ze werden meteen naar Rotterdam gebracht, waar ze, wegens hun misdaden, werden al snel veroordeeld om te worden opgehangen.
Toen Heyndrick Arents dit zag, vroeg hij of hij in een stad van gerechtigheid of van geweld was gekomen - waarom ze de onschuldigen met de schuldigen wilden veroordelen? En zei dat hij niet was aangehouden wegens een misdaad. Als ze vragen zouden stellen over hem en zijn geloof, zouden ze dat alsnog vinden. Sus. 53; Ex. 23: 7; 2 Petrus 4:15.
Toen hij dit hoorde, vroeg de gouverneur: "Wat zegt hij? Wat voor een ketter is dit? Als hij een van de wederdopers is, zal hij niet worden opgehangen, maar verbrand."
Zo werd hij onderzocht met betrekking tot de zijn geloof, en bekende vrijmoedig dat hij was gedoopt op zijn geloof, volgens het bevel van Christus; en, anderzijds, verwierp hij

het toejuichen van de kinderdoop en alle pauselijke dwalingen, maar bekende de verordeningen van Christus en Zijn apostelen (die werden waargenomen door hem en zijn medegelovigen).
Daarop veroordeelden zij hem en na een gevangenisstraf van twee weken werd hij op die plaats verbrand, in grote standvastigheid, en bevestigde hij het geloof van de waarheid met zijn dood en bloed.

Fol. 385

70. PIETER PIETERS BECKJEN, LEVEND VERBRAND IN AMSTERDAM, VOOR DE GETUIGENIS VAN JEZUS CHRISTUS, OP DE 26E DAG VAN FEBRUARI 1569

Het vreselijke moorden, branden en doden van de onschuldige en oprechte volgelingen van Jezus Christus kon in deze tijd niet afschrikken om de oprechte belijdenis en praktijk van het christelijk geloof van een zekere vrome broer en trouwe getuige van de Heere, Pieter Pietersz Beckjen genaamd, door handel een schipper aan de Amstel, en zo ijverig, dat hij op verschillende tijden de kleine kudde van de onderdrukte vromen die omtrent Amsterdam woonden, in zijn boot verzamelde, om elkaar te stichten met het Woord van God, en om de een te stichten en een ander in het aangenomen geloof.
En toen het geschiedde dat zijn geliefde echtgenote hem een kind baarde, nam hij, van christelijke voorzichtigheid, het kind mee naar een plaats waar het veilig kon zijn tegen het bijgeloof van de papisten en tegen de doop.
Kortom, hij beleefde zijn ijver in alle opzichten, niettegenstaande de wreedheid van de heersers der duisternis, en dit met een oprechte en goede bedoeling, totdat hij uiteindelijk daarom aan de magistraten van de aangezochte stad Amsterdam werd aangeklaagd, vreselijk gemarteld en eindelijk wanneer niet wilde afwijken ter dood veroordeeld.
Hij wordt afvallig verklaard, ter dood veroordeeld en levend verbrand, zoals blijkt uit de Sententie, die ter bevestiging van deze zaak getrouw en correct naar ons is gestuurd door de secretaris aldaar. Daarin is aan de ene kant de standvastige belijdenis van deze martelaar te zien, en aan de andere kant, hoe verschrikkelijk de Regenen van de duisternis dit verkeerd hebben geïnterpreteerd en het hebben uitgelegd tot een slecht, schandelijk en vreselijk einde.

SENTENTIE VAN DE DOOD VAN PIETER PIETERSz BECKJEN

Alzo Pieter Pietersz anders Bekjen genoemd, schuitvaarder, gevangen, niet gedachtig zijnde aan zijn ziel en zaligheid en de gehoorzaamheid die hij God den Heere en Zijn Keizerlijke Majesteit schuldig was, verlatende onze moeder de Heilige Kerk zulks van de tijd af dat hij verstand heeft gehad; tot nog toe niet heeft willen gaan tot het heilig en waardig sacrament, hetzelve verachtende en niet houdende en in twintig jaar; en in biechte contrarie der ordinantie van onze heilige kerk; en hier en boven hemzelf bevonden heeft in de gereprobeerde verboden vergadering of conventikel van de Mennonisten, etc., en zelfs in zijn schuit tot twee reizen conventikelen van de voorzeide Mennonisten gehouden heeft in dezelve abominabel gereprobeerde secte; zulks persisterende dat hij nog onlangs voor zijn approhensie, zijn huisvrouw gelegen hebbende van een kind, hetzelve kind genomen en weggebracht heeft, niet bereid om te

tolereren of toe te staan dat het genoemde kind gedoopt zou worden volgens de ceremonies van de oude Rooms-katholieke en Apostolische kerk; waarom hij nog steeds gevangen zit, daarin vasthoudt en niet bereid is terug te keren naar onze moeder, de heilige kerk, niettegenstaande hij op verschillende tijden, door verschillende kerkelijke personen, en ook door de schepenen van deze stad, werd vermaand en aangespoord om terug te keren en om deze vervloekte sekte te verlaten, -alle zijn misdaden tegen de goddelijke en de seculiere majesteit, zoals eerder gezegd, die de vrede en het algemeen welzijn verstoren, en die daarom, als voorbeeld voor anderen, niet ongestraft mogen blijven;
Zo is het dat mijn heren van de rechtbank, gezien de eis van mijnheer de Schout, ook zijn informatie, de bekentenis van de gevangene, tezamen met de sobere verdediging van die gevangene, en na alles naar behoren te hebben overwogen, -
hebben zij de voornoemde gevangene veroordeeld, zoals zij door deze condemneren en hem veroordelen, om met vuur te worden geëxecuteerd, volgens de verordeningen van zijne majesteit; en verklaart zijn gehele bezit geconfisqueerd ten behoeve van zijn Majesteit voornoemd, onverminderd de voorrechten en alle andere belangen van deze stad.
Gedaan voor de rechtbank op 26 februari 1569, in aanwezigheid van alle Schepenen, door het advies van alle burgemeesters.

Hoe die persoon tot het rek werd veroordeeld en wanneer dit gebeurde
Hij werd veroordeeld tot de foltering, 17 januari 1569, en onderzocht en bedreigd met marteling op dezelfde dag en op dezelfde plaats, zoals blijkt uit het Register van de Confessie.
Aldus geëxtraheerd uit het boek van strafvonnissen, bewaard in de archieven van de stad Amsterdam.
NN

Fol. 490

71. WILLEM JANSz UIT WATERLAND, EEN SCHIPPER, NA TWEEMAAL GEPIJNIGD, MET VUUR VERBRAND TE AMSTERDAM, OM HET GETUIGENIS VAN JEZUS CHRISTUS, OP 12 MAART 1569

Ongeveer twee weken na de dood van de bovengenoemde held van God, Pieter Pietersz Beckjen, werd ter dood veroordeeld, op dezelfde plaats in Amsterdam, - en nagenoeg ter wille van voornoemde Pieter - nog een dappere moedig kampioen en soldaat van Christus, voor dezelfde Schepenen en in dezelfde vierschaar een vroom broeder geheten Willem Jansz, geboren in Waterland, en woonachtig in Doornickendam, waren de omstandigheden die tot zijn dood leidden als volgt:

Deze Willem Jansz had gehoord dat zijn dierbare medebroeder Pieter Pietersz Beckjen op het punt stond zijn offerande te offeren, en zijn lichaam aan het vuur over te leveren, voor de waarheid, maakte hij grote haast ook om op dit moment op de plaats te verschijnen van knipsel, in Amsterdam, opdat hij de dood van zijn broeder zou kunnen aanschouwen en hem zo mogelijk was in zijn uiterste in het geloof te sterken.
Toen hij echter in de stad aankwam, was hij iets te laat, omdat de slagboom vanwege de executie al in de steek was neergelaten. Maar zijn ijver was zo groot dat hij geen rust had voordat hij zijn geliefde vriend levend of dood zou zien; vandaar dat, voor een bepaalde som geld, de slagboom werd ontgrendeld en haastte om aanwezig te zijn bij dat offer.
Toen Pieter Pietersz Beckjen voortgebracht werd om te sterven, riep deze dappere held en vriend van God, staande tegenover de plaats van executie, op de trappen van de Waag, hem met luide stem toe en zei: "Strijd vromelijk, lieve broeder."
Hij werd onmiddellijk door de vervolgers gegrepen, in de gevangenis geworpen, tweemaal zwaar en vreselijk gemarteld, en toen hij op geen enkele manier afvallig werd, werd hij twee weken na de dood van zijn geliefde broeder, veroordeeld tot het vuur, om levend verbrand te worden op dezelfde plaats waar zijn broeder was gestorven; wat ook hem werd aangedaan nadat hij zijn ziel in de handen van God had aanbevolen.
Het voorgaande is lang geleden opgetekend, van geloofwaardige getuigen, hoewel de datum, of tijd waarop deze zich heeft voorgedaan, niet correct is vermeld, die we hebben gecorrigeerd volgens de invoer van de volgende Sententie, die op hem werd uitgesproken op de dag van zijn overlijden, in de rechtbank in Amsterdam, waarin ook

alle omstandigheden zijn aangegeven waarop de Regenten der duisternis destijds tot zijn dood hebben besloten. Het leest als volgt

Sententie van Willem Jansz uit Waterland

Terwijl Willem Jansz, uit Waterland, woonachtig in Doornickendam, hier als een gevangene presenteerde, niet gedachtig wezende aan zijner ziele zaligheid en de gehoorzaamheid die hij onze moeder de heilige kerk verschuldigd was, en aan Zijne Koninklijke Majesteit, als zijn natuurlijke heer en prins; versmadende de ordinantiën van de heilige kerk, is nooit geweest om te biechten; en slechts één keer in zijn leven, ongeveer acht jaar geleden, naar het heilige, waardige sacrament is geweest; heeft zich nog verschillende keren vergevorderd om naar de vergadering van de verworpen en vervloekte sekte van Mennonisten of anabaptisten te gaan; ook, ongeveer zes of zeven jaar geleden, werd de doop die hij tijdens zijn vroege jeugd van de heilige kerk ontving, verworpen en afgestaan, en liet zich herdopen, en ontving daarna het breken van het brood drie of vier verschillende keren, naar de manier van de bovengenoemde sekte; heeft die sekte ook als een leraar vermaand; en op de 26ste februari hier ter stede een Pieter Pietersz Bekjen, Schuitvoerder, die ter oorzaak van dezelfde secte zou worden geëxecuteerd, en hij nog vervorderd heeft de voornoemde Pieter Pietersz. In zijn (geloofs)besluit te sterken roepende met luider stem: strijdt vromelijk lieve broeder; en al is 't dat hij door het Gerecht en door geestelijke personen is geïnduceerd
en herhaaldelijk vermaand om de hiervoor genoemde verworpen sekte te verlaten, en om terug te keren naar onze moeder de heilige kerk, hij niettemin weigert hetzelve te doen, voortgaand in zijn hardnekkigheid en koppigheid, zodat hij, de gevangene, volgens hetgeen is genoemd, misdaad heeft gepleegd tegen goddelijke en menselijke majesteit, zoals door die sekte de gemeenschappelijke vrede en welvaart van het land te verontrusten, volgens de invoer van de Plakkaten van zijn Majesteit die ten aanzien hiervan bestaan, welke misdaden, voor een voorbeeld voor anderen, niet ongestraft moeten blijven;
Zo is het dat mijne heren van het Gerecht, na de eis van de heer Schout gehoord te hebben en gezien de bekentenis van de gevangene, en gezien zijn koppigheid en hardnekkigheid, genoemde gevangene veroordeeld, en, door deze geschenken veroordeelt hij hem om te worden geëxecuteerd met vuur volgens de verordeningen van zijn majesteit; en verklaar al zijn bezittingen geconfisqueerd ten behoeve van zijn majesteit voornoemd.
Gedaan voor de rechtbank, 12 maart 1569, in aanwezigheid van alle Schepenen, door advies van alle burgemeesters.

- Rakende de tweevoudige martelingen van de voornoemde martelaar volgens het verslag van voornoemde secretaris
- Deze delinquent werd twee keer gemarteld, volgens de Sententie van de Schepenen, namelijk 26 februari en de laatste van dezelfde maand, 1569 na Christus, zoals blijkt uit de verslagen van de Confessie.

Aldus ontleend aan het strafrechtelijke vonnis van de stad Amsterdam, bewaard in de archieven van genoemde stad.

Fol. 490

72. JAN QUIRIJNSz, VAN UTRECHT, EEN SCHIPPER, NA VRESELIJKE PIJNIGINGEN LEVEND VERBRAND, OM HET GETUIGENIS VAN JEZUS CHRISTUS, IN AMSTERDAM, OP 12 MAART 1569

Op dezelfde dag dat de eerder genoemde vriend van God, Willem Jansz, uit Waterland, verbrand werd ter dood, was er in dezelfde stad van Amsterdam ook door dezelfde Schepenen, in dezelfde rechtbank, en voor de dezelfde reden, ter dood en ten vure veroordeeld, een zekere vrome broer genaamd Jan Quirijnsz, een inwoner van Utrecht, en door handel een schipper; die echter, hoewel hij een burger van de stad Amsterdam was, niettemin zijn burgerschap had in het nieuwe en hemelse Jeruzalem, dat hij bereikte door de enge poort, 'zodat hij zijn vlees achterliet aan de posten', hetwelk alles blijkt uit de volgende Sententie, die ongeveer een uur voor zijn dood werd uitgesproken; en die, hoewel zeer verfoeilijk opgesteld door de papistische Regenten die toen in Amsterdam regeerden, niettemin, wanneer ze onpartijdig worden beschouwd, voldoende de waarheid laat zien van wat we net hebben gezegd.

Sententie van Jan Quirijnsz, van Utrecht, schipper
Terwijl Jan Quirijnsz, schipper, geboren te Utrecht, burger van deze stad, momenteel een gevangene, onbedachtzaam was aan zijner ziele zaligheid
Enz. enz.
en verklaart al zijn bezittingen verbeurd verklaard ten behoeve van zijn majesteit voornoemd, onverminderd de voorrechten van deze stad in alle andere zaken.
Gedaan voor de rechtbank, in aanwezigheid, actum & presentibu ut supra.

- Hoe de martelaar twee maal werd gemarteld, volgens het verslag van de secretaris van die plaats
- De voornoemde persoon werd tweemaal gemarteld, namelijk op 4 en 5 maart 1569, en dit volgens de Sententie van de Schepenen, zoals blijkt uit de verslagen van de bekentenis.

Aldus ontleend aan het strafrechtelijke vonnis van de stad Amsterdam, bewaard in de archieven van genoemde stad.
NN

Fol. 492

73.CORNELIS JANSZ VAN HAARLEM, EEN VARENSGEZEL, VERBRAND VANWEGE DE GETUIGENIS VAN JEZUS CHRISTUS, IN AMSTERDAM, OP 12 MAART 1569

Tegelijkertijd, en in dezelfde rechtbank, ontving ook zijn doodvonnis, Cornelis Janss, een matroos, een inwoner van Haerlem naar het lichaam, maar wedergeboren uit God vanuit de hemel naar de ziel. Hij had echter nog niet de doop op zijn rechtzinnig geloof ontvangen, (hoewel hij er geen gelegenheid voor had kunnen vinden) wat hij zeer betreurde, zelfs op zijn laatst, omdat de Heere heeft gezegd: "Aldus is het onze taak om te vervullen. alle gerechtigheid." Mat. 3: 15.
Kortom, er werd een vonnis uitgesproken over hem, dat hij zou willen dat de voorgaande martelaren **(Willem Jansz en Jan Quirijnsz)** met vuur ter dood worden

gebracht; waarover we, uit het Criminele strafboek, van de stad Amsterdam, een echte kopie van zijn doodvonnis hebben verkregen, evenals hoe hij twee keer werd onderzocht door foltering op de pijnbank, en hoe dit alles plaatsvond; welke kopie zullen we hier getrouw bijvoegen, voor de grotere bevestiging van deze zaak; het leest als volgt

Sententie des doods van Cornelis Janss of Haerlem, zeeman
Terwijl Cornelis Janss, zeeman, geboren te Haerlem, burger van deze stad, hier momenteel een gevangene is, zich niet bedenkend omtrent de redding van zijn ziel, en de gehoorzaamheid die hij verschuldigd was aan onze moeder, de heilige kerk en aan zijn keizerlijke majesteit, als zijn natuurlijke heer en vorst, is afvallig geworden van de heilige kerk, zodat hij, verachtende haar verordeningen, nooit in zijn leven geweest is om te biechten, noch aan het heilige waardige sacrament; en heeft ook meerdere malen de vergadering bijgewoond van de verworpen en vervloekte sekte van de Mennonisten, in deze stad, evenals de laatste tijd, vóór de laatste vorst, in de stad Middelburg, in Zeeland, die toen zo verhard was in die sekte, dat hij verklaart nog steeds, als gevangene, dat hij betreurt dat hij niet wordt herdoopt en niet het breken van brood heeft ontvangen, eraan toevoegend dat hij dit zou hebben gedaan als hij er een geschikt moment voor had gehad; tot welke verworpen en vervloekte sekte, hij, de gevangene, blijft zich nog steeds vastklampen, weigert terug te keren naar onze moeder, de heilige kerk, niettegenstaande hij herhaaldelijk door diverse geestelijke personen, en ook door de rechtbank van deze stad, is aangespoord, en geïnstrueerd; zodat hij, de gevangene, volgens wat is genoemd, een misdaad heeft gepleegd tegen goddelijke en menselijke majesteit, (Crimen lesae Majestatis, Divine & humanae) als het verstoren van de gemeenschappelijke vrede en welzijn;
Zo is het dat mijne heren van de rechtbank, gehoord hebbend de eis van mijn heer de Schout, en gezien de bekentenis van de gevangene, en gezien zijn grote koppigheid en koppigheid, de genoemde gevangene veroordeeld, en door deze veroordelen hem om uitgevoerd worden met vuur, volgens het Plakkaat van zijne majesteit; en verklaart zijn eigendom geconfisqueerd zonder afbreuk te doen aan de privileges van deze stad in alle andere zaken.
Gedaan ter vierschaar Actum en presentibus ut supra

Rakende de twee martelingen van voornoemde martelaars, volgens het verslag in het boek van strafvonnissen van de stad Amsterdam

- De voornoemde persoon werd tweemaal gemarteld, volgens het vonnis van de Schepenen, namelijk op 4 en 6 maart, AD 1569, zoals blijkt uit de verslagen van de biecht.

Aldus ontleend aan het strafrechtelijke vonnis van de stad Amsterdam, bewaard in de archieven van die plaats.

Fol. 493

74. CLEMENT HENDRICKSZ, EEN ZEILMAKER, VERBRAND OM HET GETUIGENIS VAN JEZUS CHRISTUS, IN AMSTERDAM, OP DE TWAALFDE MAART, IN HET JAAR 1569

De vreselijke woede en bloeddorstigheid van de pauselijke Regenten in de stad Amsterdam gingen door en op dezelfde dag werd het doodvonnis uitgesproken over een **vierde persoon** [Willem Jansz; Jan Quirijnsz; Cornelis Jansz; en Clement Hendriksz.] van de genoemde Doopsgezinde religie, genaamd Clement Hendrickss, een zeilmaker van beroep.
Hoewel hij een levend, werkkrachtig en heilig geloof bezat, maar toch door gebrek aan gelegenheid of om een andere reden, evenals de vorige martelaar, Cornelis Jansz, nog niet de doop op zijn geloof ontving, het welk hem niet weinig betreurde toen hij in banden verkeerde; maar hij verwierp daarom niet zijn hoop in de genade van God, omdat dit niet was nagelaten door verachting van deze heilige verordening van Christus, maar door gebrek aan gelegenheid, vanwege de druk van vervolging.
De Overheid van de bovengenoemde stad hebben hem als een zodanige aangemerkt en veroordeelden hem tot het vuur, volgens het keizerlijk Plakkaat, alsof hij al gedoopt was in geloof, omdat hij bekende dat hij er naar verlangde.
Deze zware bestraffing van de dood overwon hij moedig en standvastig, en werd aldus onder het getal der vromen gerekend, met de gelovige martelaren van Jezus Christus, hoewel volgens het oordeel van de papisten hij stierf als een ketter, zoals blijkt uit het volgende Sententie zin die hem in de vierschaar werd voorgelezen, net voor zijn dood, door de Regenten van de duisternis, in deze woorden:

Sententie van Clement Hendricksz, zeilmaker

Zie voorgaande sententies
Gedaan voor de rechtbank, in aanwezigheid, enz.

Van het martelen van de bovengenoemde Clement Hendrickss, en wanneer dit plaatsvond;
De voornoemde persoon werd gemarteld, volgens de vorige SENTENTIE van de Schepenen, op 4 maart 1569, zoals blijkt uit de verslagen van de bekentenissen.

Fol. 494

Hier volgen verschillende brieven van de bovengenoemde martelaren, de eerste van Jan Quirijnsz, en de andere van Clement Hendricksz.

EEN BRIEF VAN JAN QUIRIJNSS, [of Krijnsz] GEVANGEN MET CORNELIS JANSz EN CLEMENT HENDRICKSZ, IN AMSTERDAM, WAAR ALLE DRIE WERDEN VERBRAND VANWEGE HET GETUIGENIS VAN JEZUS CHRISTUS

De eeuwige, almachtige en barmhartige Vader, die door Zijn machtige arm Zijn uitverkorenen uit het huis van de slavernij van Farao leidde, beware en bevestig u, mijn geliefde zuster in de Heere, met de kracht van Zijn Heilige Geest, om alzo Zijn wil te

doen, opdat gij vlekkeloos en onberispelijk worde bevonden in alle vrede en in alle gerechtigheid, waarheid, ijver en liefde, tot het einde; dit schenk u de almachtige en krachtige Heere, die alleen wijs en rechtvaardig is; tot Hem zij lof, eer, glorie en dankbaarheid, nu en voor altijd. Amen.

Zeer dierbare en zeer geliefde zuster in de Heer, die ik zeer liefheb naar de geest, ik heb mij door de zaligmakende genade van God ondernomen om u een beetje te schrijven, zoals gij van mij arme knecht begeerd hebt; want ik vind mezelf onwaardig om naar een ander te schrijven - het was meer nodig dat sommige naar mij zouden schrijven. Want, lieve zuster, ik vind zoveel tekortkomingen in mij, dat ik, wanneer ik de Vader aanroep, vrees dat ik niet Zijn kind ben, want ik doe niet half Zijn wil. Maar geliefde zuster, hoewel we in het gruwelijk vlees steken, zullen we de moed niet opgeven, maar vast blijven bidden en altijd bidden zonder ophouden Hem te loven en Hem voortdurend danken voor Zijn onuitsprekelijke goedheid die Hij ons slechte kinderen heeft getoond. Ef. 2: 7. O, wat een grote genade is ons verschenen! O, wat voor liefde is ons getoond.! O, welk licht is voor ons opgegaan! Oh, wat uitstekend, kostbaar, een verborgen schat is in onze aardse vaten gegeven! Wat verborgen is voor de wijzen en verstandigen, heeft Hij ons nu arme, eenvoudige kinderen geopenbaard. Mat. 11:25.

De duidelijke en klare waarheid wordt ons nu bekend gemaakt; het schone blinkende licht scheen in een donkere plaats; de heldere uitstraling is in ons hart gegeven, waardoor we verlicht zijn met het ongedekte, heldere licht, door Christus Jezus, deze genadige Heere der heren. 2 Petr. 1:19; 2 Cor. 4: 6.

Hij nam de grote duisternis weg uit onze donkere harten en gaf Zichzelf, deze barmhartige Jezus Christus, over om een schijnend licht voor ons te zijn, zoals Johannes zegt: "Dit dan is de boodschap die wij van Hem hebben gehoord en u verkondigen, dat God Licht is en in Hem geen duisternis; als we zeggen dat we gemeenschap met Hem hebben en in duisternis wandelen, liegen we en doen we de waarheid niet." 1 Johannes 1: 5, 6.

Daarom, lieve zuster, hebt toch acht op het licht, en laat het een lamp aan uw voeten zijn en een licht op uw pad, zoals David zegt (Psalm 119: 105), opdat u des daags niet aanstoot, maar altijd voor u moogt zien, waar ge ook gaat; want de duisternis is voorbijgegaan en het ware Licht schijnt nu. 1 Joh. 2: 8. Hij heeft ons verlost uit de macht van de duisternis [en ons geroepen] tot Zijn wonderbaarlijk licht, die, zoals Petrus zegt, in de verleden tijd geen volk was, maar nu het volk van God zijn. Kol. 1:13; 1 Pet. 2: 9, 10.

Daarom, lieve zuster, hebt toch acht op het licht, en laat het een lamp aan uw voeten zijn en een licht op uw pad, zoals David zegt (Psalm 119: 105), opdat u des daags niet aanstoot, maar altijd voor u moogt zien, waar ge ook gaat; want de duisternis is voorbijgegaan en het ware Licht schijnt nu. 1 Joh. 2: 8. Hij heeft ons verlost uit de macht van de duisternis [en ons geroepen] tot Zijn wonderbaarlijk licht, die, zoals Petrus zegt, in de verleden tijd geen volk was, maar nu het volk van God zijn. Kol. 1:13; 1 Pet. 2: 9, 10.

Om deze reden kunnen we zeer verblijd zijn in onze harten, en ons verheugen en zeggen met David (Psalm 124: 7): "De strik is verbroken, en we zijn ontkomen, we zijn verlost uit de kaken van de leeuw, waarin we gevangenzaten," dat wil zeggen, in deze sombere, afschuwelijke, sluwe, goddeloze wereld, die in den boze ligt. 1 Pet. 5:19.

De God van deze wereld, die regeert in de kinderen van ongeloof, heeft de gedachten van hen zo verblind dat zij niet geloven, en zo hun harten verhard, dat zij niet kunnen zien of waarnemen, noch proeven dat de Heere genadig is. 2 Cor. 4: 4. Met hen hadden we allemaal onze gemeenschap, en hadden we ons gesprek in de lusten van ons vlees, de vervulling van de lusten van het vlees en van de ziel; en waren van nature kinderen

van toorn, evenals anderen. Ef. 2: 3. Maar de rijke, barmhartige en vriendelijke God keek met Zijn genadige ogen naar ons, arme zondaars, en strekte Zijn gezegende hand uit, en heeft deze nu aan ons toegereikt, en heeft ons verlost en ons uit de kuil des doods opgebracht en onze wonden verbonden en geheeld; onze hongerende en dorstende zielen Hij heeft voldaan met het brood des levens en verkwikt met het water van de Heilige Geest; Hij liet ons niet in ons bloed liggen, Hij wenste niet aan ons voorbij te gaan. Hij liet ons niet vergaan van de honger; toen we om brood vroegen, gaf Hij ons geen steen. Hij liet ons ook niet dorstig worden, maar verkwikte onze uitgedroogde zielen van de heldere bron van levend water. Och, dat we nooit geld hadden uitgegeven voor dat wat geen voedsel is. Maar we hebben ons geld grotendeels verkwist aan bittere gal en azijn en aan vals, stinkend zuurdesem. Oh, hadden we toch aan de milde Waard gedacht, die het voor niets geeft aan allen die Hem vragen (Openbaring 21: 6); en niemand die tot Hem komt, zal worden uitgeworpen. Enz. Enz.

…. Daarom, laat iedereen die deze hoop op hem heeft zichzelf zuiveren, zoals Hij rein is. 1 Joh. 3: 3. Nu, de God van alle genade, die ons geroepen heeft door Zijn glorie en kracht, versterk en bevestig u, mijn geliefde, dierbare zuster in de Heere, met de kracht van de Heilige Geest, tot het einde toe. Amen. 2 Pet. 5:10.
Hiermede zal ik u aanbevelen, mijn geliefde zuster in Christus, aan de Heere, en het Woord van Zijn grote genade. Neem toch dit weinig slechte schrijvens mij ten beste af, want ik heb het geschreven uit ware, ongeveinsde broederliefde, dit weet de Almachtige Heere. Daarom bid ik u, ontvang dit van mij ten beste; want hij die God vreest neemt alle dingen ten beste. Houd altijd je eerste liefde vast tot het einde en de brandende liefde tot God en de broeders (Openbaring 2: 4, I Petrus 4: 8); dat gunne u de Almachtige, eeuwige en sterke God. Amen.

Groet van mi toch al mijn vrienden, in het bijzonder M. S. dochter, GRW, en verder allen die me kennen. Verscheidene die bij mij waren toen ik dit schreef, groeten u; ook Cornelis Jansz groet je. De genade van de Heere Jezus Christus zij met u. Amen.

Fol. 496

VIJF BRIEVEN VAN **CLEMENT HENDRICKSZ**, VERZONDEN UIT ZIJN GEVANGENIS IN AMSTERDAM, WAAR HIJ ZIJN LEVEN GAF VOOR DE KENNIS VAN DE WAARHEID;
SAMEN MET JAN KRIJNSZ EN CORNELIS JANSZ HIERBOVEN VERMELD

Eerste brief, verzonden aan zijn bekende, genaamd Grietgen Dircks

Weet, lieve Grietgen Dircks, dat ik nog steeds van goede moed in het vlees ben en dat mijn geest nog steeds onveranderd en vast staat om de Heere te vrezen, de Heere te danken; Ik kan de Heere er nooit genoeg voor bedanken.
Ik ben soms erg bedroefd dat ik onwaardige uwe liefde soms zo vaak hebt bedroefd. Ik kan me gemakkelijk voorstellen dat velen bedroefd zijn, zoals ik heb gehoord, dat er gezegd wordt dat ik van mijn geloof ben afgedwaald, wat niet waar is, de Heere worde geprezen.
Tot dusverre hebben ze me alleen eenvoudige vragen gesteld; hadden ze mij wat nauwkeuriger willen vragen, dat wens ik oprecht; maar ik vrees dat ik al ben waar ik moet blijven. De Heere schenke mij wat voor mijn zaligheid nodig is. Ik vertrouw op

Hem, dat Hij me kracht zal geven, opdat ik mag doorgaan met Zijn lof en tot de zaligheid van mijn ziel.
Onze andere **drie broeders** hebben de strijd al gestreden; als het de liefde wil van de Heere is, mag Hij me ook naar huis brengen.
Op vrijdag wist ik nog niets beter, dan dat ik ook mijn offer zou brengen; en mijn gemoed was er helemaal klaar voor, de Heere zij gedankt daarvoor; Ik kan hem nooit genoeg danken, dat hij me zo trouw ondersteunt. Ik vertrouw alleen op Hem en hij die op Hem vertrouwt, zal niet beschaamd worden; want Hij verlaat de Zijnen die alleen op Hem vertrouwen niet.
En doe toch zoveel en doe al de broeders hartelijke groeten en zeg hun dat ze voor mij bidden, dat de Heere me tot aan mijn laatste uiteinde zal sterken; want het gebed der gelovigen en rechtvaardigen heeft veel nut; dit is mijn hartgrondige bede. Handelingen 12: 5, 12; Jakobus 5:16.
Hiermede zal ik u de Heere bevelen, als wij elkaar niet meer zouden zien met de ogen van het vlees; zo houdt dit mij ten beste en zeg mijn zuster wat ik u heb geschreven; want zij weet niet beter dan dat ik van mijn geloof ben afgedwaald. De Heere is de Kenner van alle harten. Handelingen 1:24.
Door mij Clement Hendricksz, onwaardige gevangene in den Heere.

De tweede brief van Clement Hendricksz

Genade, vrede en barmhartigheid van God onze hemelse Vader, door Jezus Christus zijn enige geliefde Zoon, die Zichzelf uit grote liefde heeft gegeven om ons te verlossen van de banden des doods; deze vurige liefde, met de kracht en de sterkte van de Heilige Geest, wens ik u mijn dierbare en geliefde N., als een teken van dankbaarheid en voor troost en kracht, nu en voor altijd. Amen.
Verder, mijn zeer dierbare en geliefde, geliefde door God, de hemelse Vader en de Heere Jezus Christus, zo kan ik uit ware christelijke broederliefde niet nalaten om uwe liefde kort te schrijven over hoe het nog steeds is met mij in mijn banden. Ik kan de Heere niet genoeg danken en prijzen, dat Hij mij zo troost in mijn verdrukking, en dat mijn gemoed nog steeds vst staat om de Heere te vrezen met heel mijn hart, al mijn dagen van mijn leven, volgens mijn zwak vermogen.
Verder, zeer lieve en beminde, heb ik, arme en onwaardige, mij voorgenomen u een weinig te schrijven, hoewel ik daartoe ongeschikt ben; maar het is gedaan uit ware christelijke, broederlijke liefde; wil het daarom mij ten beste nemen en ten goede houden. Enz. Enz.

Geschreven in mijn banden, op kerstmaandag, door mij,
CLEMENT HENDRICKSz,
Onwaardige gevangene in de Heeer.

Derde brief van Clemens Hendricksz, aan zijn vader en moeder
Ik wens u, mijn lieve en beminde vader, en mijn geliefde en zeer beminde moeder, de Geest van waarheid, en de kennis van het geloof, volgens de Geest van Christus Jezus, om een recht onderscheid en een open hart in alle goddelijke zaken in het Woord van God, en daarnaar af te meen wat licht of duisternis is, leugens of waarheid, ja, vlees of geest; opdat u niet misleid wordt, maar ge vasthoudt aan het woord van God, zodat ge

een vol loon moogt ontvangen en niets zoudt verliezen van hetgeen ge tot nu toe in uw geloof hiertoe gewrocht hebt. 2 Joh. 8. Enz.

Vierde brief van Clement Hendricksz aan zijn vader en moeder

Een zeer vriendelijke groet geschreven aan u, mijn geliefde vader en moeder. Zo laat ik u weten dat ik nog steeds van goede moed en gezond ben, zoals ik hoop dat u ook bent. Verder, mijn geliefde en zeer beminde vader en moeder, laat ik uwe liefde weten hoe het met mij is, naar het lichaam, in mijn banden. Ik kan de Heere niet genoeg danken en prijzen, dat Hij mij zo troost in mijn verdrukking, en dat het nog steeds mijn vast gemoed is om de Heere te vrezen zolang ik hier ben, hoewel vlees en bloed daarom zouden moeten lijden.
Verder, mijn geliefde en zeer beminde vader en moeder, laat ik uwe liefde weten, hoe ze met me gehandeld hebben toen ik voor het eerst werd aangehouden.
Ik was 's avonds uitgenodigd, op een woensdag, en we spraken over naar huis gaan. Toen ontmoette de Wacht ons, en wij hadden geen licht bij ons, waarop wij boven door de wacht werden opgenomen, waar zat Floris den Bral, die ons vroeg, vanwaar wij kwamen, of wij niet op een vergadering van de nieuwe Religie waren geweest.
We zeiden: "Nee wij."
Hij vroeg of we dit zouden willen houden met onze eed.
Ik zei tegen hem: "Wilt u mijn woord niet geloven, ik wil u de waarheid vertellen."
Maar hij drong aan op de eed. Maar we begeerden niet te zweren.
Toen zei hij: "Breng ze naar achteren."
En we werden onmiddellijk naar achteren in de gaten gebracht, alsof we dieven of schurken waren geweest. De volgende ochtend werden we naar boven gehaald; en zij brachten mij eerst voor de heren, terwijl zij mijn handen achter mijn rug hadden gebonden, alsof ik een dief was geweest.
Toen vroeg de Schout mij en zei: "Clement."
En ik zei: "Heer Schout."
Hij vroeg: "Hoe vaak bent u naar de vergaderinegn van de Mennisten geweest?" Ik zweeg en gaf geen antwoord. En hij drong erop aan het te weten, waarom ik alleen door mijzelf naar een kamer werd geleid. Toen werden de anderen voor de heren gebracht en ondervraagd over hun geloof. Ze beleden hun geloof, en toen werd ik opnieuw voor de heren gebracht, en hij vroeg me opnieuw, hoe vaak ik de vergaderingen had bijgewoond. Hij vroeg mij of ik er tien keer was geweest.
Ik zei nee."
Acht keer?
"Nee."
Zeven keer?
"Nee."
Drie keer?
"Ja."
Toen vroeg hij mij, wie de prediker was geweest.
Ik zei: "Ik ben niet van mening om het te vertellen."
Hij wilde ook dat ik vertel in welk huis ik was geweest en welke mensen daar waren geweest.
Ik zei hem dat ik niet van menig was om het hem te vertellen.
Ik werd toen teruggebracht naar het gat.

De dag erna werd ik opnieuw boven gehaald voor de heren, en de Schout vroeg mij, of ik het hem nog niet zou vertellen, wie de prediker was, waar het was geweest en welke mensen?
Ik heb hem gezegd dat ik het nog steeds niet wilde zeggen en zei: "Ik ben in lijden en ik wil niemand anders in lijden brengen; gij hebt mij hier, behandel mij naar uw eigen plezier." Jeremia 26:14
Toen zei de Schout tegen de Schepenen: "Ik eis dat hij op de pijnbank komt om het nauwste te weten. Verder zei hij: breng hem naar achter.
Verder werd ik naar achter gebracht naar de pijnbank toe. Daar ben ik ontkleed en mijn hemd werd voor mijn buik gebonden en terstond werd ik zo op de pijnbank gezet met een doek voor mijn ogen. Daarop kwam de Schout bij mij en vroeg mij, of ik het nog niet zeggen wilde?
Ik zei, dat ik het nog niet van plan was om te zeggen.
Toen werd ik op de bank neergelegd en wel met 7 touwen daarop gebonden; aan mijn hoofd waren er 2 knopen en dat lag voor mijn voorhoofd. En een touw aan beide mijn grote tenen en de andere over mijn lichaam. De touwen werden met houten toegedraaid. Ik wist anders niet of hij zou de ribben in mijn lichaam in stukken hebben gedraaid. En er werd pis in mijn mond gegoten. Als ik zal in de pijn lag werd ik ook nog gegeseld op mijn borst. Hoe zij met mij handelden, dat weet de Heere. Door de pijn noemde ik 4 mensen; maar ik hoopte dat ze niet in de stad waren; en dit duurde omtrent 1/2 uur.
Ik zei tegen hem, dat ze mij met een koord om de keel zouden leggen en mij meteen daardoor helpen.
Als zij de touwen losmaakten kom ik mezelf niet meer ophelpen. De dienaars moesten mij ophelpen. Toen werd ik weer in het gat gebracht. De dag daarna werd ik weer boven gehaald voor de heren en had het Joost Buik niet gedaan, ik zou weer gepijnigd zijn geworden; maar ik kon nauwelijks gaan. [Buik was Burgemeester van Amsterdam die in 1549 Filips de II inhuldigde als toekomstige Graaf]
Toen vroeg mij de schout, of ik niet een monnik bij mij wilde hebben?
Ik zei, dat hij daar weg mocht blijven.
En hij zei: ge moogt wel een hond horen blaffen en wil ge niet eens een man horen spreken?
Daarop werd ik weer in het gat gebracht.
Verder kwam daar een priester met een monnik bij mij om met me te disputeren. Ze begonnen direct te kallen over iets van hier of daar, en met veel fabels verder te gaan. Maar ik zweeg stil en lieten haar maar kallen Toen werden ze kwaad dat ik hen niet meer antwoord gaf. De een zei dat ik een duivel in had.
Vier dagen daarna werd ik weer bovengehaald. Toen zeiden ze mij, dat ik mij gereed moest maken tegen de zaterdag.
En ik zei: als het de Heere beliefd, zo ben ik gereed.
Toen werd ik weer in het gat gebracht en ik wist niet beter dan dat ik 's zaterdags mijn offerande zou moeten doen. Ik wist het zaterdags nog niet anders, dan dat ik mijn offerande moest doen. Maar er kwam een priester bij mij en hij wilde dat ik tegen hen biechten zou.
En ik zeide, dat ik niet begeerde te biechten tegen hem want hij kon mijn zonden niet vergeven. Tegen mijn Heere en mijn God wil ik biechten; dat is de beste biecht.
Toen kwam de schout weer bij mij met 2 Schepenen en zeiden dat ze mij nog 14 dagen ophouden zouden. Ik was zowel gemoed om mijn offerande te doen alsof ik van geen sterven geweten had. En zo ben ik nog wel gemoed of ik van geen gevangenis afweet. Het begon me te verdrieten dat het zolang aanliep. Ik zoude wel wensen uit het vlees te

wezen en ben er geheel goedsmoeds voor om mijn offerande te doen. De Heere verlaat de Zijnen niet die op Hem betrouwen.
Voorts mijn lieve en zeer beminde vader dat ik u weten dat als ik uw brief ontvangen hebt, daarom ik zo blijde was als ik verstond dat hij hier zowel tevreden in zijt.
Verder mijn lieve vader en moeder, wil ik ulieden Adieu zeggen als het de Heere beliefd tot de Wederkomst van onze Heere.
De vrede des Heeren zijn met ulieden tot in der eeuwigheid. Amen.

Door mij, Clement H zoon, onwaardige gevangene in den Heere.
CLEMENT HENDRICKSz,

De 5e brief van Clement Hendricksz

Ik wens u mijn lieve en beminden in de Geest en naar der waarheid, zo ik op God hoop, en in de kennis des geloofs en in eensgezindheid van Christus Jezus en in klaar gezicht, en een open harte in alle Goddelijke zaken en in Gods woord, om daarmee recht te onderscheiden en af te meten of iets licht of duisternis is, leugen of waarheid, ja vlees of Geest opdat ge moogt onbedrogen blijven en vast bij Gods woord opdat gij een vol loon moogt ontvangen.
ETC.

Fol. 385

75. LAUWERENS VERKAMER, 's Hertogenbosch 1569

In het jaar 1569 werd in 's Hertogenbosch, in Brabant, een vrome volgeling van Christus aangehouden, Lauwerens Verkamer genoemd, om de enkele reden dat hij de Roomse priesters en monniken niet kon volgen in hun zelfverwezenlijkte afgoderij, maar daarvan gescheiden, en verenigd met de ware leden van onze Heere Jezus, trachtend om met hen te observeren en te oefenen in ware gehoorzaamheid, Zijner heilige geboden.
Om deze reden werd hij op een zeer vijandige manier vervolgd door de papisten en anti-Christengezinden, alzo dat hij, samen met vele anderen, begin januari Antwerpen verliet, met de bedoeling zich in Nijmegen te vestigen. Maar hoewel de rest naar Nederland ging, werd hij tijdens zijn reis naar Nijmegen door de Meijer van 's Hertogenbosch opgepakt en binnen Den Bosch gebracht als gevangene op 5 januari, en kreeg hij een zeer zware en tirannieke gevangenisstraf, geen van zijn goede vrienden mochten hem bezoeken, noch zou hij per brief zijn nood en strenge gevangenschap aan iemand te kennen geven - zo onbarmhartig en kwaadaardig werd hij bewaakt. Want aangezien hij een man was van groten huize en middelen, en bij zich vele boeken van zijn tijdelijke aangelegenheden bij zich had, konden deze bloeddorstige mannen zijn omstandigheden vaststellen, wat zijn neiging was, hetwelk zijn situatie verergerde. Maar zijn vaste en onbeweeglijke standvastigheid in het ware zaligmakend geloof was in hem gebleken; want in het jaar 1569, rond het einde van juni, werd hij verbrand door de vijanden van de waarheid, in grote standvastigheid, en verzegelde het geloof van de eeuwige waarheid met zijn dood en bloed, en heeft deze sterfelijke rok des vleses afgelegd in ware gehoorzaamheid, waarvoor hij op de laatste dag zal worden bekleed door de ware Bruidegom Christus Jezus met de onsterfelijkheid en zal worden beloond met de kroon van eeuwige heerlijkheid. 2 Esd. 2:45; I Cor. 15:58; 11 Tim. 4: 8. 11 Tim. 4: 8. 11 Tim. 4: 8.

Fol. 387

76. Dirk Willemsz. Ca. 18 jaar Levend verbrand, Asperen 1569.

In het jaar 1569 is te Asperen in Holland een vroom, een getrouw broeder en navolger van Jezus Christus genaamd Dirk Willemsz. gevangen genomen en heeft van de Roomse Pausgezinden zware tirannie moeten verdragen. Maar omdat hij zijn geloof en betrouwen niet op enig drijfzand van mensengeboden maar op de vaste grondsteen Christus Jezus gefundeerd had, is hij tegen alle kwade winden van menselijke leer en de plasregen der tirannie en zware vervolging tot het einde toe onbewegelijk staande gebleven. Waarom hij, als de Opperste Herder in de wolken des hemels zal verschijnen en Zijn uitverkorenen vergaderen zal van alle einden der aarde, dan mede uit genade zal horen: *wel, gij goede en getrouwe knecht, over weinig zijt gij getrouw geweest, over veel zal Ik u zetten; ga in tot de vreugde uws Heeren.*
Van zijn gevangenis wordt van geloofwaardige lieden dit gezegd: dat hij terwijl hij ontvluchtte van een diefleider (gevangenisbewaarder) zeer hard is nagelopen. En omdat het wat gevroren had is de genoemde Dirk Willemsz. zoon vooruit over het ijs gelopen waarover hij met gevaar van zijn leven is ontkomen. De gevangenisbewaarder volgde hem en is er ingevallen. Dirk Willemsz. bemerkende dat hij in lichaams gevaar was, is haastig teruggekeerd en heeft deze bewaarder uitgeholpen en zijn leven gespaard. De bewaker wilde hem laten doorgaan maar is van de Burgemeester zeer straf toegeroepen

dat hij zijn eed zou betrachten. En zo is hij van de bewaker weer aangetast en op de genoemde plaats in zware gevangenis en groot beproeving van de verleidende Pausgezinden - en van deze bloeddorstige verscheurende wolven - in grote volstandigheid, met een langdurige brand (dat is met een klein vuur op de brandstapel) gedood en heeft het oprecht geloof der waarheid met zijn dood en bloed bevestigd. Alle vrome christenen in deze tijd tot een heerlijk voorbeeld en de tirannie van de Pausgezinden tot eeuwige schande.
Hierbij wordt van geloofwaardige gedachtenis van hen die de dood van deze vrome getuige van Jezus Christus hebben gezien voor waarheid verhaald, dat de plaats, daar deze offerande geschiedde buiten Asperen lag aan de kant van Leerdam. En dat op dezelfde dag de wind sterk uit het oosten waaide, het ontstoken vuur van de bovenste delen van zijn lichaam, - daar hij aan de staak stond - zeer werd afgedreven.
Daardoor is het geschied dat deze goede man een langzame dood heeft gehad invoege dat men hem in de stad Leerdam daar de wind naartoe waaide tot over de 70 maal: *O mijn Heere, mijn God, enz. heeft horen roepen.* Om welke oorzaak de rechter, of de Drossaard, omtrent het gericht te paard zittende, met jammer en berouw over 's mans lijden vervuld zijnde, zijn paard omwende en zijn rug naar de gerechtplaats keerde en tot de scherprechter zei: *doet de man een korte dood aan,* enz.
Maar hoe of in welke manier dezelve met die vrome getuige van Jezus toen gehandeld heeft, heb ik niet kunnen vernemen. Als alleen dat zijn leven door de brand overwonnen zijnde is geëindigd. En dat hij met grote volstandigheid heeft doorgestreden, zijn ziel in de handen Gods overgegeven heeft.

Zo ons de sententie ter hand gekomen is die deze regenten der duisterheid over de ge gemelde vriend Gods geschreven hebben, heeft het ons goed gedacht de lezer tot dienst, deze hierbij te stellen opdat ze deze lezende, de waarheid van de zaak zullen kunnen bemerken.

Copie.

Alzo Dirk Willemszn geboren te Asperen tegenwoordig gevangen, buiten pijn en banden van ijzer, of anderszins, voor Schout en ons Schepenen bekend heeft, dat hij oud wezende omtrent 15, 18 of 20 jaar binnen Rotterdam ten huize van een Pieter Willemse herdoopte is; en nog binnen Asperen ten zijn huize tot diverse stonden heimelijke conventikelen en verboden leeringen gehouden en geadmitteerd heeft. Dat hij ook sommige personen binnen zijn voorzijde huis toegelaten heeft te herdopen; ter contrarie van ons Heilige Christelijk geloof en de Koninklijke Majesteits Plakkaat; 't welk niet behoort getolereerd te worden maar grotelijks gestraft tot een voorbeeld van anderen -
Zo is het dat wij Schepenen voorzegd, met rijpe deliberatie van De Raad, doorgezien en geconcipieerd hebben al hetgeen dat in dezen te constitueren stond in de naam en vanwege hun Koninklijke Majesteits als Grave van Holland etc, den voorzegde Dirk Willemse gevangen, in zijn opinie obstinaat blijvende, gecontamineerd hebben en condemneren mits dezen, dat hij geëxecuteerd zal worden met het vuur, zodat de dood er op volgt; verklarende al zijn goederen geconfisqueerd tot profeit van de Koninklijke Majesteit.
Aldus gedaan op de 16e mei voor Schepenen,
Cornelis Govertsz.
Jan van Stege Jansz.
Adriaan Gerritsen,
Adriaen Jansz.

Lukas Rutgersz.
Jan Jansz.
Jan Roelofsz.
1569

Geëxtraheerd uit het register der stad; is deze kopie bevonden te accorderen op de 15e oktober 1600
In kennis van mij secretaris te Asperen.
't Scheerenberg

Fol. 388

77. MAERTEN PIETERS EN GRIETGEN JANS, DEN BRIEL 1569

In het jaar 1569, 25 juni, werd ter verantwoording van de waarheid ter dood gebracht in Briel, (voor Holland gerekend) op de Maas, Maerten Pieters van Maesland, een dorp gelegen in de buurt van Delft in in Holland en met hem Grietgen Jans, echtgenote van Adriaen Heynsen, een wever van Swartewael.
Maerten Pieters werd onthoofd met het zwaard, en Grietgen Jans werd verbrand op de paal, in de stad, waarna hun lijken werden neergehaald en uit de stad gebracht naar de plaats van executie, genaamd de Nieuwe Noordt. Hier werd Maerten Pieters op een rad gelegd en zijn hoofd op een staak.
En Grietgen Jans werd opnieuw aan een paal vastgebonden en zo als voedsel aan het gevogelte van de hemel gegeven. Ps. 79: 2.
En dit alles wat zij leed voor het getuigenis van de waarheid, werden op geen enkele manier beschuldigd van kwaadaardige werken, maar beschuldigd eenvoudig vanwege het feit dat zij zich hebben verenigd met degenen die Mennisten worden genoemd en die, volgens de Leer van Christus, zijn gedoopt op hun geloof, op zoek naar een manier om hun Schepper te behagen, al naar gelang hun vermogen. Daarom hebben zij een vaste en zekere belofte van God: dat allen die door de mensen terwille van het getuigenis van Jezus zijn gedood, opnieuw in grote heerlijkheid zullen ontvangen in de opstanding van de doden; en deze hun leden, die hier worden gezaaid in oneer, het glorierijke lichaam van Christus gelijk gemaakt worden, en zullen met Hem leven in onuitsprekelijke vreugde voor altijd en eeuwig. 2 Makkabeeën 7:11; Fil. 3:21; I Cor. 2: 9.
Deze historie van de offerande dezer vrome getuigen Gods is ontleend aan het Crimineel strafboek van de stad Briel, is begonnen aan Bamis, [herfst] in het jaar 1564, en nu uitgetrokken door de secretaris van die stad de 3 juni 1616

Van Braght, blz. 389-405

78. Hendrik Alewijnsz.
Hans Marijnsz. van Oosten
Gerrit Duynherder.
Middelburg 9 februari 1569

Doopsgezinden te Middelburg zeer toegenomen, zoodat er in 1561 en 1562 tal van kooplieden en vreemdelingen te Middelburg waren, die de gevoelens dezer gezindheid waren toegedaan. De geesel der vervolging ging ook over deze Protestanten, sinds Alva bevolen had, dat als het misbrood of de heilige olie over de straten werd gedragen, zelfs het aangezicht der omstanders zou worden bespied en elke oneerbiedigheid strengelijk moest worden gestraft. Te Middelburg werden drie Doopsgezinden gevat, die met hun bloed hunne belijdenis hebben bezegeld. Onder hen was **Hendrick Alewijsz.**

Van zijn beroep was hij 'Taschmaeker', 'marsupiarius'. Hij behoorde niet tot degenen, die met aardsche goederen rijk gezegend zijn. Met den arbeid zijner handen moest hij in de behoeften van zijn gezin voorzien. In de dagen zijner gevangenneming, die in het najaar van 1568 plaats greep, was hij weduwnaar met drie nog zeer jeugdige kinderen tot zijn last. De oudste Alewijn Henricksz was 10 jaar, de twee anderen waren meisjes van 8 en 6 jaren, die hij van uit zijne gevangenis heeft opgedragen aan de zorgen van 'de lieue Gemeynte Gods'.

Hij was een ijveraar voor de Doopsgezinde leer, 'ende van den Broederen daer toe ghestemt, ende vercoren, om de Ghemeynte Gods met het Woordt des Heylighen Euangeliums te bedienen, in welcken hy seer neerstich gheweest is, hoewel jonck in den dienst, heeft in 't werck Gods boven maten gebloeyt ende toegenomen'. Gelijk met Alewijnsz werden ook gevangen genomen Hans Marijnsz van Oosten en Gerrit Duynherder.

Hoewel gekerkerd en van zijn vonnis zeker, bleef Alewijnsz zijne roeping getrouw en ging voort door middel van brieven zijne gemeente te leeren, totdat hij den 9en Februari 1569 te gelijk met zijne medegevangenen, na talrijke verhooren en veelvuldige pijniging, levend verbrand werd.

De brieven, die hij van uit zijne gevangenis schreef aan zijne vrienden waren feitelijk theologische tractaatjes, waarin hij zijne opvatting over allerlei vraagstukken uiteenzette. Hoewel geschreven onder zulke omstandigheden, bevatten zij over het geheel weinig verheffends. Zij missen die zalving, die roerende bezieling, die in vele andere geschriften van dezen aard zoo weldadig aandoet. Zij steken ongunstig af tegen de veel inniger brieven van een Hendrik Verstralen of een Joos Verkindert. Het oordeel van Dr. Cramer, die spreekt van 'de vervelende betoogen van Hendrick Alewijnsz' is niet onverdiend.

Voor zijne geschriften zie Bibliographie des Martyrologes Protestants Neerlandais, La Haye 1890, I Monographies, p. 3-10.

Behalve de aldaar uitvoerig beschreven exemplaren bezit de Maatschappij van Nederl. Letterk. er nog een, verscholen in een bundeltje andere dergelijke

geschriften, waarvan de titel luidt: Veel schoo || ne grondige leeringen wt des Heerē woort/ beyde des ou- || dē eñ nieuwē Testamēts/ in welcke on- || derscheydentlijck bediet/ verclaert ende || aengewesen wort/ wat een mēsche noo- || dich sy ter salicheyt/ door Henrick Ale- || wijnsz/ tot Middelborch geuangē || om de waerheyt/ die hy oock || metten doot ende bloede || stātvastich betuycht || ēn besegelt heeft || Anno 1569 || Den 9. || Febr. ||.

1 Petr. 4/19.

Alle die daer lijden naden wille Godts || die beuelen haer sielen den getrou- || wen Schepper met goe- || de wercken.

(Ghedruckt int Jaer || ons Heerē/ M.D.LXXVIJ.

De herdruk van 1581 verschilt maar zeer weinig van dezen.

Het is ook gedrukt in - 16o. en beslaat 64 ff.

Litteratuur: Martelaars Spiegel der werelose Christenen enz., Haerlem bij Hans Passchiers van Wesbusch 1631, blz. 482b-506a. Bibl. des Mart. Protest. Neerl., I. Monogr., la Haye, 1890, p. 3-10. Gesch. der Doopsgez. in Holland, Zeeland, Utrecht en Gelderland enz. door S. Blaupot Ten Cate, Amst. 1847. I, blz. 41 en 74. De geloofwaardigheid van van Braght, door Dr. S. Cramer, opgenomen in de Doopsgez. Bijdr., 36e Jaarg., 1899, blz. 65-164.

Anno 1569 zijn te Middelburg in Zeeland om het getuigenis van Jezus gevangen gezet deze vrome schaapkens en navolgers van Christus, met namen: Hendrik Alewijnsz., zijnde van zijn ambacht een Tasmaker en Hans Marijnsz. van Oosten, met Gerrit Duynherder. Dewelke van de dienaars van de Antichrist menigvuldige aanvechtingen en voor het vlees vervaarlijke dreigementen en pijnigingen geleden hebben, hetwelk zij allen lijdzaam door geloof en de kracht Gods die in hen was vromelijk hebben weerstaan.
En nadat zij dit alles om Christus' wil geleden hadden zijn ze samen de 9e februari in hetzelfde jaar 1569 op de gemelde plaats levendig verbrand en hebben het geloof der eeuwig blijvende waarheid met hun dood en bloed bevestigd, staande nu voor al de ware gelovigen tot een baken om hun ongeveinsd geloof na te volgen.
Deze hier genoemde Hendrik Alewijnsz is in zijn tijd een zeer ijverig navolger van Christus geweest en van de broederen daartoe gestemd en verkoren om de gemeente Gods met het woord van het heilig Evangelie te bedienen. Waarin hij zeer naarstig is geweest. Hoewel jong in de dienst gemaakt heeft hij in het werk Gods bovenmate gebloeid en toegenomen. En al was 't dat hij goud noch zilver of tijdelijke middelen niet had, hebben hem zijn handen tot zijn nooddruft met zijn vrouw en kinderen gediend. En hij heeft de schapen van Christus gezocht te dienen niet om melk en wol, maar deze held heeft de oprechte getrouwe Herder Jezus gevolgd en 't werk Gods gewillig uit toegenegen gemoed bediend. Waarom hij in de wederkomst van de opperste Herder de onvergankelijke kroon der eer ontvangen zal.
Hij heeft mede in de tijd van zijn gevangenis zijn welbeminde broeders en zusters niet vergeten. Maar met schone lezenswaardige brieven, taferelen en liefdekunst alzo ook aan zijn 3 weeskens geschreven. Die vóór dezen indruk zijn verschenen. Biddend de lezer dat hij deze hier gestelde, met opmerking wilt lezen.

Van welke deze eerst gezonden is aan de lieve kinderen Gods in Zeeland. Als volgt:

Een zendbrief van Hendrik Alewijnsz gezonden aan de lieve kinderen Gods in Zeeland, schreven in zijn gevangenis te Middelburg waar hij de waarheid Gods met zijn dood standvastig heeft betuigd, de 9e februari anno 1569.

Een gans Christelijke groete en aandacht in den Heere.

Hendrik Alewijnsz, onwaardig, een zwak broeder en eenvoudig medegenoot des geloofs aan God, en deelachtig Zijns lijden en de verdraagzaamheid, in de hoop des eeuwigen levens, met alle heiligen; alles uit genade Gods onverdiend.
Genade, vrede, barmhartigheid Gods, zaligheid, welvaart en alle goeds van Boven door Christus Jezus; en gestadige opwekking te onderhouding en vurige drijving des Heiligen Geestes tot in 't zalig einde; wens ik al mijn lieve vrienden, broeders, zusters en medegenoten, van God de Vader door Jezus Christus onze lieve Heere, Verlosser en Zaligmaker. Amen.
Zulks ter groetenis, goede mening, uit de diepste grond van mijn liefde, aan u gezonden als mijn speciale kennissen en vriendschappen; ten goede aandacht, vermanende en opwekkende elkander in het afwezen; doch in enerlei hoop op het koninkrijk en de glorie Gods; hoewel ik van u afwezig, hier zit.
Mijn zeer goedgunstige, bijzondere vreedzame en ooit welbeminde vrienden, ziende mijn vertrek uit 't leven en de tijd om te scheiden, zo neig ik mij met vreugde een weinig tot uwe liefden om te doen kondschappen en blijde tijding; naar uw verlangen en begeerte, mijns vermoedens.
Zie, ulieden allen worde geboodschapt dat het mij, uw vriend nog in den Heere beidezins, dat is naar lichaam en ziel, wel gaat in een onveranderlijk gemoed om met een goed voornemen te pogen een overgegeven lichaam en ziel in God te bewaren; u lief om te horen en mij tot een zalig deel. Dit moet immer God geven tot mijn zalig geloofs einde, o lieve Heere. Amen.
Verder de oorzaak van mijn schrijven aan u en tot uw liefde is ook om mij te helpen bidden voor mij om volstandigheid in Gods waarheid en te leven in Zijn genade, en trouwe bijstand Gods aan mij. Dat laat ik u weten, dat ik in mijn gevangenis hier, druk, leed, smaad en lijden om der gerechtigheids wil, nochtans zeer getroost ben ook met alle heiligen in mijn druk een vooruitzicht heb, hoop en troost des Geestes ook een rijke beloften Gods, om ons in deze tijd bij te staan; en die ons namaals het eeuwig leven verzekert, waarvan zo rijkelijk in de Schrift gemeld staat.

Ten eerste beken, aanmerk en geloof ik ook vaste met vele heiligen, naar de vele getuigenissen van de Schrift, dat God getrouw is in Zijn beloften te houden. Leest in Deut. Cap. 32 vers 5. Numeri 23 vers 10. I Korinthe 10 vers 13. Een Thessalonicensen 5 vers 24 en 2 Timotheüs 2 vers 13. *Die ons niet laat verzoeken boven ons vermogen maar geeft met de verzoeking ook een uitkomst.* Hij laat de Zijnen geen wezen. Hij zal met Zijn Geest ons voor koningen en vorsten doen verantwoorden, zoveel als dan nodig is in die tijd. Hij zal en weet de Godzaligen uit de verzoeking te verlossen. En heeft gezegd: *Ik zal u niet verlaten, noch verzuimen*. Daarom wil ik mij op de Heere verlaten en niet vrezen wat mij een mens zou doen. *Want wat kan toch vlees doen?* Zegt Paulus. Idem, *is God met ons, wie kan dan tegen ons zijn?* En God is met ons zo wij met Hem zijn. Merkt hierop.
Idem, wij hebben overal droefenis maar wij een bekommeren ons niet. We hebben wel benauwdheid, maar wij versagen niet. Wij lijden vervolging maar wij worden niet verlaten. Och ja, wij worden verdrukt maar wij vergaan niet, etc.

Idem, God zij gedankt die ons altijd het veld helpt behouden in Christus Jezus.
Edem, al wat uit God geboren is dat overwint de wereld. Daarom ziet, zo worden wij niet moede omdat God ons troost. Al is 't dat onze uitwendige mens vergaat zo worden nochtans de inwendige van dag tot dag vernieuwd.
Idem, ik vermag alle dingen door Christus die mij kracht geeft. O hoe zalig is de man die de bekoring verdragen kan. Want als gij beproefd is, zal hij ontvangen de kroon des levens welke God beloofd heeft, degenen die Hem liefhebben.
En nadien toch God in al Zijn beloften zo getrouw is, als gemeld, zo gaan wij nu in gerechtigheid verder, alsof wij God zagen en alsof wij geen tegenpartij zagen, of wij geen plakkaat, vuur, water nog zwaard zagen. Want wie is 't die ons beletten kan als wij naar het goede staan? Zoals Petrus voor gewis houdt. En Paulus ook: *wie zal ons scheiden van de liefde Gods?*
Idem, wie wil onze Herder Zijn schapen uit Zijn hand rukken? Niemand. Maar iemand kan en moge wel uit Zijn hand zelf weglopen.
Idem, alzo geschiedt hem geen leed die God vreest, zo staat er. Want als hij aangevochten is, zo zal hij weer verlost worden. Merkt wat Johannes zegt: *in de liefde is geen vrees.* Verstaat vreze, die uit de weg des rechts wijkt. Ja, zodanige onbevreesd te lopen *door* de verdraagzaamheid (merkt *door*) niet uit, maar in de strijd die ons voorgelegd is. Deze ziet niet op de vreselijke tirannie maar op de Hertog des geloofs op onze Beginner en Voleinder Jezus. In deze troostrijke Goddelijke beloften hier ten dele gemeld en aangeroerd, zie dat luid en duidelijk en nog meest van Gods trouw, bewaring, bijstand en versterking van ons in deze tijd, en in deze tijd des lijdens. …
Enzovoort

Vervolg bladzijde 395 2e kolom.

> [Nadat Alewijnsz een groot aantal vermaningen, geestelijke lessen en voorbeelden heeft opgesomd uit de Schrift van vervolgers, en martelaren besluit hij met enkele passages uit de boeken der Makkabeeën. Deze boeken waren vroeger in de gewone Bijbel ingebonden.]

…Merkt op, is het niet altijd gezocht tegen de vromen? Ja, gezocht en gevonden. O Heere! Alle standvastige vromen in Israël worden verstrooid en zeer moorddadig gedood door Antiochus. 1 Makkabeeën. Waarom?
Merk op, omdat ze hun kinderen naar Gods bevel besneden. Ook omdat ze geen varkensvlees wilden eten, naar de wet verboden en deze heidense wijze weigerden omdat die onrein en tegen de wet waren.
Idem, nog eens, alzo al de Joden overal worden als beesten gevangen, gebonden, gejaagd, gesleept en te scheep werden weggevoerd en tot een zware doding werden bereid gemaakt, maar toch nog wonderbaar verlost door de hand Gods. Deze werden van de koning Ptolemaüs alzo geplaagd omdat zij door de dwang van de koning, Gods wet af te gaan en afgoden te offeren en de heidense leefwijze aan te nemen niet hadden willen doen. Geen fraaie oorzaak vrienden; zo is het nog al.
Idem in het 2e boek der Makkabeeën is desgelijks geschied. Een wreed gebod van dezelfde koning Ptolemaüs; en die zulks niet wilde doen hen terstond te doorsteken.
Sommigen worden verbrand. Twee vrouwen worden haar kinderen aan haar borsten gebonden of verhangen en alzo tot een spot rondom de stad gevoerd en ten laatste over de muren gesmaakt. Merkt op; waarom? Omdat ze standvastig bleven aan de wet Gods en zij hun kinderen hadden laten besnijden.

Zo werd ook de oude 90-jarige Eleazer van Antiochus omgebracht. Waarom? Om zijn ongeveinsde standvastigheid van geen varkensvlees te willen eten, noch [onder dwang] schijnen te eten.
Idem, alzo ook een vrome moeder met 7 volstandige zonen worden van de koning Antiochus in gloeiende pannen met afgetrokken hoofdhuid en afgesneden tongen toch nog gebraden. Waarom? Merkt, omdat ze geenszins tegen de wet varkensvlees wilden eten omdat dit verboden was. En dergelijke zijn er meer in het Oude Testament. In het Nieuwe Testament vinden we ook dergelijke.

Ten 1e. De heilige voorbode van Christus, Johannes de Doper werd van Herodes onthoofd. Hij toch, die goede man, waarom heeft hij hem gedood?
Merkt, omdat hij Herodus van een onbetamelijke en schandalige hoerenhandel bestraft. De goede Christus Jezus werd ook van de wereld gehaat omdat Hij tegen hun kwade werken getuigenis gaf. Ja, zonder schuld of een zaak die de dood waardig was, heeft Hem de rechter Pontius Pilatus, uit haat aan de Joden overgeleverd en gedood.
De heilige apostelen ook, worden van de raad der priesters dikwijls gevangen, gegeseld en het preken in Jezus' Naam verboden. Waarom? Omdat Jezus' Naam, Leer, en Kerk niet zou uitbreiden en toenemen zou.
Stefanus, een dienaar der armen en een kroongetuige van Jezus werd van die hardnekkigen gestenigd. Waarom? Omdat ze zijn Geest, wijsheid en leer niet konden tegenstaan.
De gemeente in de eerste tijd te Jeruzalem, werd door de Joden verstoord en verstrooid door het gehele land van Judea. En de vervolger Saulus trok hier en daar met brieven en macht om te vangen en te pijnigen al die hij van deze Weg of zin vond, tot verhindering van de Leer van Christus, van geloof en Zijn Weg.
En ten laatsten worden nog sommigen van Herodus gepijnigd. Jakobus werd met het zwaard gedood en Herodus ziende des volks welbehagen ving hij ook Petrus en bewaarde hem met 16 dienaars, bond hem met 2 ketenen, binnen gesloten deuren uit haat der Joden. Maar de engel verloste hen.
Dit ziende, laat ons dan ons niet verwonderen als iets nieuws.

Tot een conclusie of besluitrede, ontvang mijn eeuwig Adieu en broederlijke groet. Zie, dit heb ik mijn lieve vrienden, broeders en zusters in den Heere, in mijn ootmoed en goede bedoeling, liefdachtig aangeschreven uit drie zonderlinge oorzaken.

De 1e oorzaak is om ulieden bekend te maken een tijdig liefde bericht om te horen en boodschap van mijn welvaart, gezondheid en goeden moed, beide naar ziel en lichaam. En daardoor in u op te wekken om mijn God te helpen loven, danken en bidden voor en om al Zijn genade en troost hier aan mij onwaardige bewezen en voorts aan ons allen. Van welke troost daar ik van God mee getroost ben, ik u ook hier wat mede heb willen delen, naar uw eis en begeerte aangewezen; en welke zoete honingraat, rozereuk, balsem, wierook en mirre - als uit Edoms lusthof, - vruchten van het hemels Paradijs, u tot een fruit, proef, reuk en verlustiging; inwendig haar grondige aandacht overziende. Jr u tot een kennelijk merkteken van mijn vreugde en vrede die ik in eendracht en in de geest met God voel te hebben. O, ik onwaardig en onnut knecht mijns Heeren, dat ik vrede met mijn Christus en in gemeenschap van Zijn Geest geniet, zoals Romeinen 8 vers 15. 1 Korinthe 6 vers 17. Galaten 3 vers 26 doen. Het is tot Zijn dank gezegd, het is alles door Zijn ontfermende getrouwheid en grote genade, onverdiend. Ik roem in den Heere en Zijn macht. Wij hebben van Hem zo kostelijke schat ontvangen in onze zwakke aarden vaten. Daarom is de dat het behouden blijft. Zo is de hoogheid van deze kracht uit God niet uit ons. Ook niet uit ons, maar uit genade zijn wij, dat wij zijn.

De 2e oorzaak is om uw gelijke hoop, loon en troost met mij en u een verversing, aandacht, vernieuwde geheugenis der beloften en inwendige blijdschap te maken door

het aanwijzen van onze gemelde troost, zo in leer en in voorbeeld uit de Schrift als ten dele hier verhaald is; daarin bewijzende mijn gunst, liefde en goed hart tot u allen, als u gedachtig zijnde in den Heere etc.

Ten 3e en ten laatsten, ook om daardoor velen van u tot mijn schuldenaars te maken om weder desgelijks te doen ons weer een brief tot teken en kennis van uw standvastige vroomheid in de liefde, te zenden. Ons tot troost, vreugd en erkenning van uw aandacht voor ons, naar leer, schuld en verplichting aan de gevangenen, zoals in Mattheus 25 vers 37. Handelingen 12 vers 5.2 Timotheüs 1 vers 16. Hebreeën 13 vers 3. Hetwelk van u aan ons 3 gevangenen hier zeer aangenaam zou zijn. O, zo lief als reuk van jonge rozen, wierook en mirre uit het prieel van Sion onzes Gods wijngaard en lusthof. Hetwelk ons zo weinig nog hier is geschied, ja al te weinig, als bijna onze liefde door u is vergeten.

Hola. O, opdat ik u of niemand kwetse in woorden zonder erg, want van nooddruft bedoel ik dit niet. O nee, wij danken God en die zorgvuldigheid daarover ten volle. Neem mij toch alle goeds ten goede af, en duidt er mij alle lief der liefden na, dat bidt ik zeer om des Heeren wil. Niemand vergrijpe hij zich toch in mijn liefdadige doen, mij na te duiden, of te denken als dit of iets dergelijks van mij zo gedaan, uit eer en prijs begeerd, of om beweging tot iemands handgift of enig vlees of aardse gemeenschap. Want de liefde heeft er mij uit de reine bedoeling toe bewogen.

O Heere, gij weet het al. En mijn vrienden, de reine liefde en denkt niets achterdochtigs. Doch zij ziet, bevindt en bestraft ook wel eens. Exempel, van Ananias, Simon de tovenaar en de Korinthische hoereerder etc.

En nu lieve vrienden, broeders en zusters als tevoren, beveel ik u Gode en de woorden Zijner genade - als de groetenis van Paulus, - Welke machtig is u op te bouwen en te geven de erfenis onder allen die geheiligd zijn.

Weest gegroet, gesterkt, vertroost en heel welgemoed in den Heere. Vaarwel.

Waakt en bidt. Door mij Hendrik Alewijnsz en mijn medegevangenen; samen goedsmoeds.

Datum: anno 1568 in november.

Ja lieve vrienden, eer toch deze brief van mij geraakte, kwamen wij tweeën voor 't recht. De lieve Gerrit Jansz. Duynherder, onze vrome broeder met mij.

En zie, wij zijn gehouden in advies als genoeg verwezen. En wij verwachten nu zeer kort allebei te sterven. *En O Heere, o Heere, in Uw handen, o getrouwe Schepper, bevelen wij onze ziel en geest. Amen.*

O lieve gemeente Gods, houdt acht op mijn arme lieve 3 weeskens, zonder ouders, zonder goed of erve.

Adieu mijn lieve kinderen. Arthur mijn vrienden al. Dit is voor u allen [volg] mijnen Heere Jezus Christus na in Zijn voetstappen.

Heere, staat bij tot de laatste toe, Uw knechten hoewel onwaardig en onnut.

1e kolom, blz. 397

Dit is hetgeen dat Hendrik Alewijnsz de heren overgaf bij de pijnbank.

Zeer waarde officiers, justitieciers en al mijn heren uit naam en geweld des Konings te zijn mijn rechters en schepenen, examinator's hier tegenwoordig, geeft audiëntie mij patiënt Hendrik Akewijnsz., hier tegenwoordig bereid ten tormentie door uw vonnis. Zie, ik bevind mij inwendig gedwongen en zonder rust daartoe gedrongen om niet te verzuimen aanwijzing en boodschap te doen van alle uw misgrijpingen aan mij en mijns gelijken en van ontschuldigende boze feiten en justitieëen onverdiend en vrij.

Ten 1e zij u bekend, heilig en Schriftuurlijke bewezen, geboodschapt en verklaard, hoe dat onze of mijn zaken geen misdaad of criminele stukken zijn, maar een recht Gods van het geloof en Geesteszaken zijn. Daarom dat ook alleen geestelijk en met Geest behoort en moet geoordeeld worden. Want een natuurlijk mens kan het niet begrijpen, het is hem een dwaasheid. Let hierop vrij met grondige aandacht.

Ten 2e moet een christen zijn belast met stukken des geloofs en met de Schrift zonder de zijn berucht van rebellie, vleselijk daden; zo ik niet ben. Dies zij God geloofd dat ik niet sta onder straf der Justitie maar onder voorstand, bescherming en prijs van dien. Ook dat de mens Gods, die zo eenvoudig naar Gods Rijk, eer en lof zoekt, uw justitie niet onderworpen staat inzake van de leer en de godsdienst. Daarom hebt gijlieden Leer en exempel genoeg. Maar in goede werken moet de overheid bereid staan. Justitie's macht is van God gegeven alleen tot straf der bozen en lof der goeden en bescherming der weldoeners. *De onschuldigen en vromen zult gij niet doden,* zegt God.

Ten 3e, wordt u kenbaar en met de Heilige Schrift getuigenis aangewezen, en dat uit liefde en zachtmoedigen geest, de grote misdaad der tirannen die zich in dit stuk der onnozelen van God vergrijpen in Zijn volk als in Gods oogappel aantasten, ja tegen God strijden, tegen Gods prikkel aanslaan. En van ulieden gewis wee, last en loop in de toekomende tijd als onze Heere en rechtvaardige Vorst recht zal zitten en al uw geweld van u nemen zal, zo daar geschreven staat in Judith 16 vers 24, [apocrief]. "Wee dien volke welke opstaat tegen Mijn volk. Want God zal het aan ulieden wreken in den dag des oordeels. Hij zal vuur en wormen geven in hun vlees dat ze gebrand worden en gevoelen het in eeuwigheid, Hen zal geen verrijzenis tot het eeuwige leven geschieden. God zal ze niet verschonen. Zij zullen verzuchten, verschrikken en verwonderen in het verschijnen der kinderen Gods, ziende hun heerlijkheid, en zeggen. Dit zijn ze die wij benauwd, verdrukt en voor razende, dwalende geesten, - van eer, goed en lichaam beroofd hebben." En nog eens: de goddeloze verdringt de rechtvaardige. Hij trekt zijn zwaard uit, hij spant zijn boog, maar de Heere belacht hem. Ziende dat zijn dag komt. Hij helpt de ellendige en armen. Hij slaat de vromen ga; maar zijn zwaard zal in zijn eigen hart dringen; zijn boog zal in stukken breken." Van al deze bloedschulden straft, verdoemd en bedreigd Christus Zelf zeggende: *hoe zult gij de verdoemenis der hel ontvlieden*? Alzo straft en weeklaagt ook de heilige Jacobus zo vreselijk, dat ze de gerechtige veroordeeld en gedood hebben dien hij niet wederstond. Niet tevergeefs staat er geschreven in Jesaja: "Wee u gij verwoester; meent gij dat gij ook niet verwoest zult worden? En gij verachters, meent gij dat gij ook niet veracht zult worden? Wanneer gij het verwoesten en verachten teneinde gemaakt hebt, dan zult gij ook verwoest en veracht worden, zegt de Heere. Jes. 33:1 Daarom mijne heren, hebt hartgrondige nagedachten, want ik heb het niet geschreven. Wees met Gamaliël vriendelijk gewaarschuwd van mij zwak mens, nochtans als een getuige van Gods Woord en waarheid.

Deze wraak Gods heeft de wrede koning, de grootmachte tiran verstaan en gevoeld dat het kwaad is aan Gods volk te komen om huns Gods hulp wil; Wiens wraak niemand omkomen kan of mag zo men Zijn volk enig onrecht aandoet. Dit verstand gebood hij haastig aan al zijn landvoogden. *Houdt op van dit volk.* Handelingen 13 vers 15. Dit onderwijs en waarschuwing wilde: Holofernes van de wijze Achior niet verstaan noch geloven. Judith kunnen 5 vers 9.

Mijne heren, verdraagt mij deze gunst u ten goede. Ik heb het niet gedaan om van de gewezen sententie daardoor ontslagen te worden; omdat geen costuum is, ook zwaarlijk in uw vermogen is, blijvende des werelds en des Konings vriend; die gij toch wil blijven. Zo bid ik nochtans om genadige aantasting, doch zoveel als uw sententie's gang passeren mag en gij u verantwoorden kunt ten Hove. Beter lijde ik toch dan

gijlieden. Want ik weet waarom ik lijd. Ik lijdt om de goede consciëntie tot God en dat is genade bij God en ben deelachtig aan het lijden van Christus. Men pijnigt mij om te doen spreken tegen het hoogste gebod der liefde. Maar de liefde doet niets kwaads. De liefde lijdt het alles en verdraagt alles en laat zich niet verdrieten.
Och mijne heren, denkt of zo niet is? De boze kan en mag u draaien met leugens en neen zeggen als het ja is en ja zeggen als het nee is; doch wij al met lijden en ware woorden. Ontfermt u over deze. Ja zo gij wilt dat u geschieden zal, als mijn Rechter komen, dan zal het u daar te bang wezen en zult gij hulp van node hebben. God vergeve u alle leed aan mij, zo ik het u vergeve; en zo ik wil dat mij geschiedde aan al mijn zonden. Amen.
O, wijze Gamaliëls raad, waar hoort men u nu? Ja daaraan kent men welke de kinderen Gods zijn en welke des duivels zijn. Die niet recht doet is geen kind van God. De poort is wijd ende weg is breed die tot de verdoemenis leidt en velen zijn er die door deze ingaan.

Blz. 398, 1e kolom

Een vaderlijk Adieu, testament en gans zorgvuldige schriftelijke onderrichting van Hendrik Alewijnsz aan zijn kinderen.

Het eerste punt.

Hoort mij uw vader. O mijn lijfeigene, welbeminde en lieve en zeer bedroefd gemaakte weeskens, mijn 3 moederloze en ook nu haast vaderloze kinderkens, van 10, van 8 en van 6 jaar. Gij werd van mij beroofd en zonder goed zijnde. Helaas o God. Nog eens zeg ik u, och mijn lieve kinderen; van een lieve moeder heb ik u alle ontvangen en behouden die mij ook zo duur bevolen heeft in haar laatste tijd, gelijk ik ook alzo doe wat de heilige Schrift mij leert en belast over u. Hoe dat ik u vaderlijk in goddelijke onderwijzing behoort op te voeden tot goede schikkelijke kinderen en mensen Gods. Hetwelk ik met goede zorgvuldigheid als mij betaamt, hierdoor begonnen en met ernst bewezen heb. En nog niet ten volle.
En zie, nu is mijn arbeid weggenomen en ik kan mijn vaderlijke liefde en tuchtschuld u niet meer voldoen in dit geval. Daarom heb ik nu voortaan de God des hemels, en naar mijn gelijke van geloof, de vrienden, getrouw bevolen; ja ik betrouw mij ook deswege ten volle, dat u wèl en zeer wel gedaan zult worden uit liefde, om God en mijnentwil. Onderwerpt u toch de vrienden, zeer gehoorzaam als lieve kinderen zo zult gij zeer lief en waardig worden onder alle vrienden. Ik heb hen tot Voogdij bevolen over u alsof ze uw vader en moeder zijn. Zo wees dan zeer gehoorzaam, vrees voor woorden, zo hoeft gij geen slagen; anders moet gij zeer geslagen en gekastijd worden zo de heilige Schrift wil en leert, daar ik hierna van schrijven zal en aanwijzen.
Mijn lieve kinderkens, het is waar, 't is waar zeg ik, gij zijt nog te kinds, zowel de oudsten als de jongste om alles te verstaan in de heilige Bijbel en ook hetgeen dat ik hier leren zal. Doch ik hoop gij zult hier lust in hebben dikwijls te lezen en verstandig te doen leven. Ook hoop ik dat uw verstand van dag tot dag zal toenemen en zelf goed en kwaad verstaan en zult kloek leren kennen wat de rechte gelovige en wat de ongelovigen zijn. Welke de kinderen Gods en welke des duivelskinderen en werelds kinderen zijn. Wie Christus' Naam terecht en die ten onrechte draagt. Hierom, uit zulk een hoop schrijf ik en tot mijn kwijtschelding van vaderlijke onderwijzing, die u nog overig is en velen van mij tekort komt. Want ik ben u te vroeg ontnomen om te voldoen en nochtans mag ik het niet verzuimen uit liefde, mijn lieve kinderen dit van verre toe

te reiken en te zenden, omdat ik korts moet gaan de weg der ganse sterfelijke wereld met David. Zo aanwijze, gebiede en raad ik u na mijn afscheid als vele patriarchen en heilige vaderen gedaan hebben hunne kinderen, dat ge welgemoed en vertroost wilt zijn in geduld. Dat ge de wegen des Heeren, Zijn geboden, rechten, zeden en de gehele wille Gods doet en navolgt. En doet altoos wat recht en goed is. Bemint eerbaarheid, zedigheid, beleefdheid, beschaamdheid, deugd, geloof en al wat christelijk is en wat wèl luidt. Dat doende en daarnaar denkende zult ge geheiligde christenen zijn. Dan zult gij het eeuwige leven en die schone hemel krijgen, dat gij bij God en Zijne heirscharen met al Gods uitverkorenen daar zijn mag in eeuwige rust en vreugde van u ziel. En zo dan geen nood van de tweede dood en de vurige poel of het eeuwige vuur, het loon der zonde; noch onterving van het rijk van Christus, noch buitensluiting van Christus hebben.
Mijn lieve kinderen, neemt dit ter harte zo haast als uw klein verstand het begrijpen kan. Gedenkt aan de wederomkering uit het oude rebellige mens in de nieuwe nmens, om de hemelse wedergeboorte uit water en Geest, om de genade Gods en de rechte tijdswaarneming, om de vrede met alle mensen te hebben, zo het met recht mogelijk in u is. Want de andere helft des vredes is in de andere partij. Met ook de heiligmaking zonder welke niemand den Heere zien zal noch het Rijk van Christus inkomen. Dat is mijn zorgvuldige raad en bevel aan u ná mijn leven, mijn lieve kinderen.

Het tweede punt.
Het eerste fundament der deugden, of aanwijzing van des wijsheids beginsel in kinderlijke jaren.

Kindertucht.
Ziet mijn lieve kinderen dewijl gij nog kinds van verstand, jong van jaren en nog weinig bekwaam zijt tot kennis Gods, wijs ik u voor 't eerste nu aan hoe gij zult mogen komen tot het Fundament der deugden en het beginsel der wijsheid. Dat is geeft goed gehoor, dat gij naar de Wijsheid met ernst roept. Daarom bid ik hoop dat gij alle goede onderwijzing met lust van diegenen die dat beste aanraden aanneemt. Enzovoort, enz.

Het derde punt
Korte aanwijzing van God om die te leren kennen aan Zijn beschreven Naam, heerlijkheid, handwerken, wonderdaden, stem, alvermogen, alwetendheid, schrikkelijke vijand Zijner vijanden en aan de trouwe noodhulp der vromen, en zulks en dergelijke.

Merkt lieve, mijn eenvoudige kinderen, dit is uws vaders God, de God aller gelovigen van des werelds begin tot nu toe geweest. De God van Abel, de God van Noach, de God van Abraham, Izak, Jakob, Israël, de God van Jezus Christus en Alle heiligen. En dit is die God niet van iemand of enig mensenhanden gemaakt of geëerd, maar de God die van eeuwigheid en voor alle dingen was en eeuwig zijn zal. De God van Welke en door Welke alle dingen geschapen en gemaakt zijn. Enzovoort, enz.

Vervolg bladzij 402.
Het vierde punt.
Wat ding dat zonde is en waardoor dat zonde zónde geworden is en wat der zonden loon voor God is en wezen zal, of Gods straf des zondaars hiernamaals.

Vervolg bladzij 405

… Ja mijn lieve schaapkens, de tijd wordt mij benomen om verder te voldoen naar het voornemen, opzet en ontwerp.
Doch dit was bijna voleindigd maar ik dacht die te verbeteren en in veel excellente letters en voege gezet te hebben. En nu is dat gedaan, want ik moet en wil mij nu gaan ontledigen en bereiden om te sterven in 4 dagen, zo het mij dunkt.
En ziet mijn lieve kinderen, ik ben daarover vrolijk en welgemoed in den Heere. En hoop mijn lichaam niet te sparen voor de waarheid, maar het te begeven tot een offerande die levendig, heilig en Gode welbehaaglijk is, tot een Gode-dienst; en hoop door Gods genade u, mijn lieve kinderen een goed voorbeeldig vader te zijn geweest in mijn leven en sterven.
Als gij tot verstand komt, zo gedenkt grondig daaraan en volgt Christus alzo met mij. Zo Hij ons in alle lijden en heiligheid is voorgegaan, zo zullen wij weer bijeenkomen en dat in de eeuwige vreugde in het hemels Rijk en zo altijd en eeuwig.
Mijn lieve kinderen al is't dat gij niet bijeen woont, te meer het elkander zeer lief en bewijst uw liefde waarin gij kunt zo met groeten en leerbriefkens tot elkander en deelt dit boeksken in 3 kopieën, voor elkeen.
Ten eerste zend ik het u mijn lieve zoon Alewijn Hendriks, omdat gij de oudste zijt. Gedenk wat ik u wel geschreven heb tot lering. Deelt het ook uw zusterkens mee.
Nu adieu en eeuwig adieu mijn 3 weeskens!
Geschreven bij mij Hendrik Alewijnsz. uw lieve vader.

Van Braght, bladzij 405.

Hier volgt een brief van Hans Marijnsz. geschreven, die hij uit zijn gevangenis aan zijn lieve broeders en zusters gezonden heeft.

Hebt God voor ogen, altijd.

Genade en vrede, vreugde van God onze hemelse Vader, wijsheid, gerechtigheid en waarheid door Christus Jezus Zijn lieve Zoon, onzen Heere en Zaligmaker, met de troost en verlichting van de Heilige Geest.
Dit wens ik u zeer geliefde broeders en zusters in den Heere voor een vriendelijke groetenis en een eeuwig Adieu op deze bedroefde wereld daar toch niets te halen is dan alle droefheid des harten. En hoop te gaan rusten met alle uitverkorenen Gods heiligen onder het altaar Openbaring 6 vers 9. En daartoe gunnen ons de Heere Zijn genade en wil mij ellendige zondaar toch nu bewaren tot het einde toe gelijk ik op Hem hoop en betrouwe dat Hij doen zal. Amen.
Weet zeer geliefde broeders en zusters in den Heere hoe dat wij al tezamen nog wel te pas zijn. De Heere hebbe lof. En ons gemoed staat allen, om bij des Heeren heilige waarheid te blijven al de dagen van ons leven. Waarvoor wij den Heere nimmermeer ten volle kunnen of mogen danken.
Och lieve broeders en zusters, hoe zouden wij Hem ten volle kunnen danken dat Hij mij onwaardige zo lief heeft, dat ik om Zijn Heilige Naam zal lijden, hoop ik door Zijn genade. En hoop met al Gods lieve heiligen te horen: *komt gij gezegenden Mijns Vaders bezit het Rijk dat u bereid is van den beginne.*
Och geliefde broeders en zusters, welke schone beloften zijn aan de overwinnaars beloofd! Te lichten als de zon in huns Vaders koninkrijk. Huisgenoten Gods. Te eten van het verborgen hemels Bood en van de Boom des Levens, die midden in het Paradijs Gods staat.

Och, wat zou ik u veel schrijven. Ik hoop en betrouwen dat gij zelf al van God geleerd zijt. Alzo lieve broeders en zusters, weet ik u niets bijzonders te schrijven, dan dat wij altijd toezien om wel te bewaren tot ons toevertrouwd is, opdat niemand onze kroon neme. Want Petrus zegt: *de duivel gaat rondom ons als een grimmige leeuw zoekende wie hij mag verslinden; wederstaat hem dan vast in het geloof*.
Och, het zal ons zowel beloond worden als wij het begin Zijns woord tot het einde toe vast behouden. Hiermee denk ik u al tezamen den Heere te bevelen met het rijke Woord Zijner genade, dat machtig genoeg is ons al tezamen op te bouwen tot Zijn hemels koninkrijk. Amen.

En ik bid u toch vriendelijk, wilt toch mijn kind ook wat gadeslaan zoveel als gij maar kunt. Ik heb het [een] zuster te Vlissingen ook geboden en Christiaan ook. Ge moogt elkaar aanraden zo het 't beste is. Want ik moet er nu vanaf scheiden dat ik hem niet bewaren mag; dan, van harte ben ik ermee tevreden. En ben niet alleen bereid om vrouw en kind te verlaten, maar lichaam en leven ook, als mij slechts de Heere bewaart gelijk Hij tot nu toe bewaard heeft en voorts doen zal.
Och, lieve broeders en zusters, wij zijn al tezamen zowel gemoed. Ik en Hendrik en Gerritt, doen u al tezamen zeer groeten.
En groet van mij Hendrik en Maeyken zeer en Adriaen en Gerrit Coelemey en uw maat Lieven en Huybert en voort Yde met haar man en voorts Jakob Wit en de andere broeders en voorts die te pas komt. En zegt zij van mij al tezamen Adieu.
Geschreven de 3e februari anno 1569 nadat ik in advies gehouden was.
Adieu altezamen en houdt u altijd vromelijk. Ik hoop dat we elkander weer zullen zien. Deelt Geertken altemet mede wat van de winst zo het u best dunkt. En doet het beste met haar, dat bid ik u zeer.

Bij mij Hans Marijnsz, uw onwaardige broeder in den Heere; wat ik vermag tot uwen besten op dit pas.

Bladzij 424.

79. Dirk Andriesz. Zierikzee 1569.

Dirk Andriesz., een vroom en godvruchtig broeder werd te Zierikzee gevangen in het jaar onzes Heeren 1569. En als hij in alle aanzoek en lijden even vast aan de liefde van Christus bleef hangen is hij eindelijk als een ketter ter dood veroordeeld. Hij heeft alzo ter navolging van Christus die de bittere dood voor hem gestorven was, ook om des Heeren wil graag zijn tijdelijk leven in de dood overgegeven om met Hem in het eeuwige leven te komen.

: Rechterlijke Archieven Zeeuwse Eilanden, inv.nr 3847, folio 218 (gedrukt in: Smidt en De Bruin,

Vonnis door het gerecht van Zierikzee uitgesproken tegen Dierick Andriesz, wederdoper, geboren te Oirschot in de Kempen, oud 36 jaar en kramer van beroep. Dit vonnis, door de schrijver in de marge van het vonnisboek in beeld gebracht, hield in dat de gevangene met het zwaard onthoofd zou worden en dat zijn lijk op de gerechtsplaats buiten Zierikzee op een rad zou worden gelegd met het hoofd daarboven op een staak gespietst, als waarschuwend voorbeeld voor anderen, 1569 22 okt.

Fol. 481

80. THIJS JEURIAENSz, RANSDORP EN JAN CLAESZ, WEESP 1569

In deze donkere bloedige regering van de antichrist vielen twee andere vrome broeders in de handen van de tirannen, van wie één een prediker van het Woord was, genaamd Tijs Jeuriaensz, woonachtig in Noord-Holland, op Karop in Waterland.
De naam van de andere was Jan Claesz, geboren in de buurt van Wesop, en woonachtig in dezelfde stad; hij was nog steeds een alleenstaande man, ongeveer vijfentwintig jaar oud.
En zoals gezegd was Tijs Jeuriaenss naar Muyen (Muiden) bij Amsterdam gegaan om de kerk van God in het Woord te dienen, terwijl hij zei dat Jan Claesz in gezelschap van enkele anderen naar Muyen ging om de vermaning te horen. Zo werd hij aangehouden bij Tijs Jeuriaenss en naar het kasteel van Muyen gebracht, waar ze ongeveer een half jaar in de gevangenis bleven, en vervolgens naar Den Haag werden gestuurd, waar ze ook een half jaar werden vastgehouden en toen teruggestuurd naar Muyen. Op welke plaats na ongeveer drie maanden beide werden veroordeeld om te worden gewurgd en verbrand op de brandstapel.
Dit werd alzo gedaan; ze werden zwart in hun gezicht met riet verbrand, en werden elk op een paal buiten de dijk gezet, in het riet bij Muyen, voor voedsel aan de vogels.
En aangezien deze vrome getuigen van God dit alles hebben geleden, niet vanwege het feit dat ze een misdaad hebben begaan (waarop alleen de wereldlijke macht het recht heeft om de straf te bezoeken), maar alleen voor de waarheid van het Woord van God en een goed geweten, zij zijn onder de gezegende belofte van God, die heeft gezegd: "Zalig zijn zij die vervolgd worden omwille van de gerechtigheid; want hunner is het koninkrijk der hemelen." Mat. 5:10. En zodat zij hier Christus' wil hun lichamen ter dood lieten brengen, als levend offer, heilig en aangenaam voor God, als bevestiging van de waarheid,
De bijzonderheden van dit offer hebben we ontvangen van de lippen van Symon Fijts, leraar van de kerk van God in Texel, die aanwezig was in een kamer bij hun aanhouding, en bezocht hen in de gevangenis, en met zijn eigen ogen getuige geweest van hun standvastige vertrek van deze wereld.

Deze Tijs Jeuriaenss was een zeer ijverige volgeling van Christus, die in zijn lange gevangenisstraf ook veel uitstekende brieven schreef voor de troost van de Godvrezenden, waarvan sommige al lang daarvoor in een apart boek werden gepubliceerd; deze behandelen, onder andere de Inleiding en menswording van Jezus Christus en wederom van Zijn Uitgang; en ook van de vrije wil van de mens. Van deze brieven presenteren we, om langdradigheid te voorkomen, er twee aan de lezer; ze zijn als volgt:

De menigvuldige genade van onze God, en de overvloedige, diepe liefde van Zijn Zoon Jezus Christus, met de onnaspeurlijke, rijke genade van onze lieve Heer Jezus Christus, die ons overgevoerd heeft in het koninkrijk van Zijn geliefde Zoon en ons verlost heeft van deze tegenwoordige boze wereld, volgens de wil van God en onze Vader, én de gemeenschap, liefde, vreugde, troost en sterke kracht van Zijn Heilige Geest, - wensen we alle geliefde broeders en zusters, en al onze geloofsgenoten toe, veel wijsheid, geduld, een moedig geloof, onbeweeglijke hoop, het borstwapen, de helm en wapenrusting van onze God, met een zekere overwinning, het zegevierende, tweesnijdend zwaard van de Geest en de kracht van God door het bloed van het

Lam. Tot deze hoge God en Heer en zijn gezegende Zoon zij macht, sterkte, geweld, lof, eer en glorie, voor altijd en eeuwig. Amen.

Ik verlang uit een zuiver hart met de profeet Daniël, gevangen in Babylon, uit pure liefde, om de vensters van mijn hart te openen naar de aangename stad van mijn God, Jeruzalem, om nu liefdevol op haar te lijken met een blij hart, en om haar te tonen een vreugdevol gezicht uit reine liefde; en om aldus de ogen van aangenaam verlangen naar haar te keren, en haar uit reine liefde een aangenaam, blij en vreugdevol gelaat te tonen, met het geluid van vreugde; want Jeruzalem betekent, een stad des vredes.
Dit versierde en aangename stad van Jeruzalem werd door de engel Gods aan de apostel Johannes getoond. Openbaring 21:10. Hij zag het in de Geest en in een visioen, met een vreugdevol hart, en bekende dat Jeruzalem een stad des vredes is, en daarom kan het niet worden gezien dan door een gezicht des vredes.
Johannes zag haar in een visioen en onderscheidde haar door de Geest der waarheid; vandaar dat niemand haar nu ziet, dan door het gezicht van de Geest en door de Geest van de waarheid.
Deze stad heeft de glorie van God; haar straten zijn als goud, ja, van zuiver goud. Vers 21.
Hier is de rivier des levens, helder als kristal. 22: 1.
Kortom, hier is de aangename boom, die elke maand haar vruchten voortbrengt; de bladeren ervan zijn voor genezing, want het zijn vruchten van leven.
Deze stad heeft hoge muren, twaalf fundamenten en twaalf poorten. 21:12, 19. Ze heeft ook twaalf wachters, met twaalf trompetten, het aangename geluid en de heerlijke stem verheugt zich mijn ziel. Dit is die vreugdevolle, aangename en lieve stem die Johannes verrukte; want het is als de stem van harpspelers die op hun harpen spelen. 14: 2. Het geluid en de stem van allerlei soorten muziek. In Babylon zorgden men ervoor dat de Babyloniërs neerknielden en het hoge beeld aanbaden (Daniël 3: 7); maar dit geluid doet mijn ziel zich verheugen met de vreugde van de Heilige Geest.
Deze stad is veel heerlijker dan alle andere steden, want haar bouwer en maker is God. Hebr. 11:10. Deze stad komt uit de hemel, bereid als een bruid, versierd voor haar man. En ik hoorde een stem uit de hemel zeggen: Zie, de tabernakel Gods; want God zal bij hen wonen, en Hij zal alle tranen van hun ogen afwissen. Openbaring 21: 2, 3, 4. Enz.

Jeuriaan vervolgt nog 4 kolommen boordevol van opgetogen woorden over de heerlijkheid van de Stad Gods, het Nieuwe Jeruzalem en haar inwoners.

Vervolgens geeft hij een kort verslag van zijn gevangenschap

… Zo, mijn geliefde broeders en zusters, zullen wij hierbij u adieu zeggen en afscheid nemen voor deze tijd; als het de wil van de Heere was, zou ik van harte wensen dat het ons laatste vaarwel, afscheid en adieu zou zijn tot in het eeuwige leven - Zijn goddelijke wil zal met ons geschieden.
We groeten alle broeders en zusters die ons liefhebben in het geloof, vooral degenen die verbannen zijn; uit een zuivere, broederlijke, ongeveinsde, gezonde liefde, met de sterke kracht, het woord en de vrede van onze lieve Heere Jezus Christus, tot in zijn eeuwige glorie. Amen.

Vergeet verder onze arme, ellendige, zwakke medeleden niet; en ontvang onze brief ten goede, het is uit liefde geschreven. We zouden meer hebben geschreven, maar het is nu

niet nodig; bovendien kan het ons haast ontnomen worden, want we zijn aan elkaar geketend als paarden. We verwachten, zoals de Baljuwzegt, een brief van de Stadhouder over wat hij dan met ons zal doen.
De Geest des vredes, liefde, vreugde, vrede, troost en genade voor al de Godvrezenden; vooral wensen we veel goeds aan de verbannenen, die voor het getuigenis van de waarheid, door hun geloof, de goddelozen overwonnen en nog overwinnen in Christus. De Geest des vredes zij met uw geest. Amen.

Geschreven op de 15e dag van onze gevangenisstraf. Ik hoop dat we door de genade van God gebonden zijn aan een sterke keten van liefde; liefde blijft standvastig tot in de dood. Door mij, TIJS JEURIAENSz.

Ik smeek al mijn broeders en zusters, en u, als een gevangene in den Heere, door de barmhartigheden van God en door de toekomst van onze Heer Jezus Christus en door onze toevergadring tot Hem, dat ge u niet laat verschrikken noch door geest noch door woord, noch door een brief als van ons geschreven. 2 Thessalonicenzen 2: 1, 2. Dit is de getrouwe waarschuwing van Paulus aan zijn vrienden.

EEN ANDERE BRIEF VAN TIJS JEURIAENSz, GESCHREVEN IN DE GEVANGENIS VAN DE VRIENDEN IN EDAM, 1569

Geliefde broeders en zusters, één met ons in ons allerheiligste christelijk geloof, ik wens u de wapens van het licht, om tegen de werken van de duisternis te strijden; ja, vanuit de diepte van mijn hart en mijn diepste ziel wens ik u een nieuwe tijding, een blijde boodschap, een evangelische groet, genade, genade, vrede, lankmoedigheid, liefde, troost, wijsheid en standvastigheid; ja, van God, onze hemelse Vader, al zijn hemelse schatten en rijkdom, door Jezus Christus, onze Schenker en Uitderdeler, onze Profeet; grote Apostel en Hogepriester, onze Grondslag, onze Hoeksteen in Sion, onze Bazuin en Hoorn des heils in het huis van David en het legerkamp van Israël, onze Weg, Deur, Waarheid en Leven, onze Verzoener, Bemiddelaar en Pleitbezorger, onze Vrede, Verzoening en Gerechtigheid, ons Offerduif en Paaslam, onze Zon, Licht, Morgenster, onze heerlijke Emmanuel, Vrede, Troost, en Kapitein van het geloof, onze Herder, David en Salomo naan den geest, onze Trooster en Vrolijkmaker, onze Vreugde, Blijdschap, Kracht en Sterkte, ons Fort, Fasteel, Muur en Sterheid, onze held, Strijder en Overwinnaar, die gevangenschap leidde in gevangenschap, beroofd van de dood van zijn macht, macht en kracht, dat wil zeggen, Hij die de macht van de dood had, leven en onsterfelijkheid aan het licht bracht, bedorven overheden en machten, over hen zegevierde, de middelmuur van de afscheiding brak, het handschrift uitgewist en aan het kruis genageld, de beloften vervuld, de wet vervuld, het testament bevestigd met Zijn dood en het verzegeld met Zijn bloed, en alle dingen vernieuwd, en hen onder Zijn voeten gelegd heeft, op de Verzoendeksel op de ark van God, boven de cherubijnen, op de allerheiligste plaats; dat is het Hoofd van Zijn gemeente tot in der eeuwigheid. Amen. Ef. 4: 8; Hebr. 2:14; Kol. 2:15; Ef. 2:14; Mat. 5:17; Hebr. 9:17; Rom. 3:25; Ex. 25:17; Ef. 1:22.

Omdat u vaak in onze harten bent, geliefde en in God geliefde, geheiligde broeders en zusters, kunnen wij niet nalaten om uw liefde te bezoeken, in geest, door liefde, met onze onwaardige brieven. Want hoewel we volgens het vlees niet samen aanwezig zijn, zijn we toch samen in de geest, en we verheugen ons in onze banden, verdrukt in het

vlees, maar blij en blij in geest, wanneer we nadenken over je liefde, vroomheid, broederliefde en godzaligheid, de volstandigheid van je geloof, de zekerheid, bestendigheid en vertrouwen van je geest, je standvastigheid en de gehoorzaamheid van het Evangelie, je vrijmoedigheid van Jezus Christus en de versterking van onze God door de kracht van zijn Heilige Geest.
Enz. Enz.
Na 8 folioblad vol geschreven te hebben, eindigt deze marelaar aldus:

Dit hebben wij, onwaardigen, u met haast geschreven in onze banden, of het God beliefde, dat wij het waardig mochten zijn om door u gedachtig te worden in uw heilige gebeden, harpen geluid en halleluja's, en dat wij met u, en gij met ons, in de eeuwigheid mochten verblijden
Groet daarom, in onze naam, alle heiligen van God, en u onder elkaar, met zuivere harten, heilige en gebogen knieën, onbedekte hoofden, in de heilige Naam van onze God, met de lieflijke kus van vrede, omhels en zegen elkaar hartelijk in vurige liefde.
Nogmaals beveel ik u dat het geloof van Gods uitverkorenen, de gezondheid van Jezus Christus, de kennis van God die leidt tot Godzaligheid en tot de hoop op het eeuwige leven; en blijft onoverwinnelijk in der eeuwigheid.
De Heere wordt voor eeuwig geprezen. Amen.

Geschreven door mij TIJS JEURIAENSz, uw zwakke, arme en ellendige broeder, vanuit onze banden, AD 1569, 5 februari, gevangengezet in Den Haag voor de getuigenis van de waarheid.

81. VIER VRIENDEN OPGEOFFERD IN MAASTRICHT; ARENT VAN ESSEN; URSEL ZIJN VROUW; NEELTGEN, EEN OUDE VROUW; EN TRIJNTGEN, HAAR DOCHTER, 1570

Arent and Ursel on 10 January 1570, and Neeltgen and Tryntgen on 24 January 1570.

Marteling van Ursula

Gedurende de tijd van vrijheid na de vernietiging van de beelden, [1566] groeide en bloeide de kerk in Maestricht, in aantal toenemend. Maar toen de hertog van Alva het land binnenkwam, [medio 1567] vluchtten velen de stad uit waar ze maar konden; sommigen bleven echter over, waaronder ook een broeder die ouderling was en ook een onderwijzer. Zijn naam was Arent van Essen en hij had een vrouw wiens naam Ursel was. In hetzelfde huis met hen woonde nog een ander paar, van wie de vrouw Trijntgen heette; en de naam van haar moeder, een oude vrouw van ongeveer vijfenzeventig jaar, was Neeltgen.

Deze personen werden verraden en gemeld aan de Overheid, een van de burgemeesters van de stad, een man van woedende aard, kwam gewelddadig, rond twaalf uur in de nacht, met zijn dienaren, genaamd Boden, naar het huis van de schoolmeester, en met grote herrie vatte me deze Arent, en werd 's nachts geleid naar het Raadhuis, *de Landskroon* genaamd.

Ongeveer een uur later ging de burgemeester met zijn Boden opnieuw naar het huis van de voornoemde schoolmeester, om twee vrouwen te arresteren, die hij nog niet eerder had meegenomen. Daar aangekomen vond hij ook Neeltgen, de oude vrouw, die was komen kijken hoe het was met haar dochters Trijntgen en de anderen; want zij had gehoord dat Arent was weggehaald en gevangengezet.

Hij greep ook deze drie en nam hen eveneens mee naar de Landskroon, naar de man, zodat 's morgens alle vier samen waren, zich samen verheugend in God, en elkaar troostten. de burgemeester ging met zijn kralen weer naar het huis van de voornoemde schoolmeester, om twee vrouwen te arresteren, die hij nog niet eerder had ingenomen. Daar aangekomen vond hij ook Neeltgen, de oude vrouw, die was komen kijken hoe het was met haar dochters Trijntgen en de anderen; want zij had gehoord dat Arent was weggehaald en gevangengezet. Hij greep ook deze drie en nam hen eveneens mee naar de Landskroon, naar de man, zodat 's morgens alle vier samen waren, zich samen verheugend in God, en elkaar troostten.

Toen zij voor de heren gebracht werden, beleden zij elk afzonderlijk vrijelijk hun geloof (1 Petrus 3:15) en dat zij de doop in hun geloof hadden ontvangen, en wat anders tot goddelijke Leer behoort; waarin, naar het schijnt, Ursel, hoewel zwak, naar het vlees, niet de meest verlegene was; want zij scheidden haar van de rest en leverden haar aan de heren (dat wil zeggen, aan de Schout en de Schepenen), die oordelen in zaken van de doodstraf. En aldus werd zij naar het Dinghuys [rechtsgeDINGhuis] gebracht, een plaats die aldus werd genoemd; waar ze met veel bedreigingen enorm werd lastiggevallen, alles wat ze gedwee droeg en leed. Zo ging het ook met haar man, Arent, die zij eveneens aan de heren overleverden, en bracht hem naar de poort van de gevangene, de hoogste gevangenis, waar ook veelvuldige listen werden gebruikt om hem te doen afvallig worden.
Wanneer deze oude vrouw Neeltgen en haar dochter Trijntgen, ook werden afgeleverd aan de heren, en geleid naar het Dinghuys, en kwamen zij de straat op, hun weg daarheen, waren beiden vrolijk en van goede moed, en is Trijntgen van vreugde begonnen te zingen, dus werd ze ontstoken in de Heere.
Tijdens hun gevangenschap in het Dinghuys werden ze vaak aangevallen door de heren, en ook door monniken en priesters, die probeerden hen te bewegen hun geloof af te zweren; maar God behoedde Zijn schapen voor de verschrikkelijke woede van de wolven.
Hierna begonnen ze eerst Arent te martelen. Er werd ook gezegd dat hij zevenmaal ernstig gemarteld was, zodat hij ten gevolge van al deze martelingen in grote zwakte verviel: maar de Heere strekte hem Zijn hand uit, versterkte hem en gaf hem nieuwe moed, zodat hij manlijk verder streed, zoals we zullen horen.
Ursel, zijn vrouw, werd eveneens van het Dinghuys naar de poort van de gevangene gebracht, waar zij haar man niet weinig vermaande tot versterking van zijn gemoed. Daar werd Ursel ook twee maal gemarteld op de pijnbank; maar ze bleef trouw aan de waarheid. Maar het hield niet op met deze marteling in haar geval; want de Scherrechter bond haar handen samen en trok haar op, en terwijl zij daar hing, sneed hij haar hemd open met een mes, zodat haar rug ontblootte en haar met roeden streng geselde; dit werd twee keer gedaan op één dag. (Er werd gezegd dat een Jezuïet de raad tot deze geseling gaf.) Maar dit alles werd geduldig gedragen door Ursel, die, zoals eerder gezegd, ook teer van lichaam was, zodat ze vóórdat ze de gevangennis verliet, eerst haar kouden moest omkeren en zó haar kousen binnenstebuiten dragen, en droeg ze aldus, omdat ze de naden van de kousen om haar benen niet kon verdragen; maar nu, door de hulp van God, was ze in staat om marteling en geseling te ondergaan.
Neeltgen de oude vrouw werd ook naar de folterbank geleid, en toen zij bij de pijnbank of de ladder kwam, ging zij er zelf op liggen; maar de heren, gezien haar leeftijd en zwakheid, hebben ze niet gemarteld. Ze zeiden tegen haar: "Het is niet je eerste keer dat ze op de pijnbank ligt", want ze wisten dat ze ook een keer in haar jeugd was opgesloten en gefolterd voor de waarheid, vanwaar ze zonderling verlost waren.
Maar haar dochter Trijntgen werd veel minder voorzichtig behandeld, want ze werd heel erg gefolterd en toen ze bijna in een flauw bewustzijn uit de pijnbank werd gehaald, werd zij een tijdje op een bed gelegd; maar zodra ze een beetje hersteld was, moest ze weer op de bank gaan zitten. En toen ze hard gemarteld werd, riep ze luid: 'O Heere, help me en houd mijn lippen.' Want zij zo werd zwaar gemarteld, opdat zij anderen zou noemen; want zij dorstten naar meer bloed. En God hoorde haar gebed, en hield haar lippen, zodat zij niets van haar konden verkrijgen dat haar naasten tot verzwaring zou kunnen brengen.
Toen Trijntgen de laatste keer werd gemarteld, zei ze: "Ik prijs en dank de Heere."

Toen moeder Neeltgen, die niet ver weg was, haar dochter hoorde spreken, vroeg ze: "Is dat mijn kind?"
Toen ze dit hoorde, antwoordde Trijntgen: "Ja, mijn moeder;" en viel haar om de hals en kuste haar.

Op 9 januari, in het jaar 1570, werden Arent en Ursel, zijn vrouw, in de naam van de heren gewaarschuwd, dat ieder op een staak werd gezet en verbrand; in welke boodschap zij zich zeer verheugden, omdat zij zouden worden waardig geacht te worden om te sterven voor de Naam van Christus; en waren vol vreugde die dag en nacht, God dankend en prijzend, en alzo wachtten op de dag van hun verlossing.
's Morgens kwam er een stadsbode naar Ursel en beval haar in de naam van zijn heren, dat ze niet op straat ter dood gaande mocht spreken; dit zei de Bode in aanwezigheid van de heren. Ursel zei tegen de heren: "Mag ik niet een weinig mogen zingen en af en toe iets zeggen?"
Maar dit wilden ze niet toestaan en zeiden tegen elkaar: "We horen nu wat haar bedoelingen zijn." Ze zeiden verder tegen de beul: "Doe wat je wordt bevolen en stop haar mond". De beul nam een stuk hout, dat hij in de mond van Ursel stopte, en bond haar mond vast met een doek.
En men bracht haar van de poort van de gevangenis, waar ze gemarteld waren, naar het Dinghuys, vanwaar ze ter dood zouden gaan, en waar ook Neeltgen en Trijntgen nog gevangen zaten.
Trijntgen, toen Ursel van het Dinghuys werd weggeleid was naar een raam boven gekomen en toen zij Ursel naar de dood zag worden geleid, riep zij luidkeels over al het volk en zei tegen Ursel: "Lieve zuster, strijdt manmoedig, want de kroon des levens is u voorbereid."
Aldus ging Ursel, met een dichtgestopte mond, naar het Vrijthof (de plaats waar ze zou worden opgeofferd worden), terwijl het volk erg klaagde, omdat haar mond was gekneveld zodat ze geen woord kon spreken.
Toen Ursel aankwam bij het schavot dat was opgericht, besteeg zij het stil als een lam en ging regelrecht het huiske in, en de beul stak meteen het vuur aan; en aldus werd zij tot as verbrand en werd zij een brandoffer voor de Heere.

Zeer kort daarna werd ook Arent, de man van Ursel, in kennis gesteld om zich voor te bereiden op de dood, die hij vrijwillig ontving, en bereidde zich dienovereenkomstig voor. Voordat hij naar de dood werd geleid, stopten ze ook zijn mond dicht, wat een treurig gezicht bood. Ze hadden een schavot op een andere plaats dan waar Ursel slecht ter dood werd gebracht, namelijk op de Vrijdag- of Beestenmarkt, vlakbij de Poel. Wat de heren zochten door hen afzonderlijk te doden, was niet echt bekend; maar volgens een veelgehoord verslag hadden de heren het gedaan om Arent en Ursel geen troost van elkaar te bezorgen. Toen Arent aldus werd geleid, met zijn mond gekneveld, naar deze plek, kon men een vreugdevolle en onverslagen gemoed waarnemen. Toen hij het schavot beklommen had, viel hij op zijn knieën en deed hij vurig zijn gebed.
Toen stond hij op en ging binnen in 't huiske waar hij een deel van zijn kleding afdeed; maar aangezien dit enige tijd in beslag nam, riep de Schout, die te paard was, de beul toe: "Vaar voort met uw werk!" wat de laatste onmiddellijk deed, en het vuur aanstak, en aldus werd deze martelaar tot pulver verbrand, als een getuige van Jezus Christus.

Hierboven zeiden we dat de oude vrouw Neeltgen en Trijntgen haar dochter nog steeds gevangen zaten in het Dinghuys. Op 23 januari van hetzelfde jaar kregen deze twee ook

bericht van de heren, dat zij zouden moeten sterven als de anderen; welke opmerken dat ze dit vreugdevol ontvingen, want die tijd leek hen erg lang voordat die dag aanbrak. Want zij zochten rust boven in de hemel met hun dierbare hemelse Vader, die, hoewel Hij de Zijnen hier wel laat beproefd worden, toch nooit met Zijn Barnhartigheid van hen weggaat, maar hen verlost uit al hun benauwdheid. Daarom waren zij verheugd in de Heere boven mate, bedankten en loofden Hem de hele nacht en wachtten zo verlangend op de dag van hun verlossing.
's Morgens, toen ze naar de executie moesten worden geleid, legde de beul een stuk hout in de mond van elk en bond het vast met een doek; en aldus gingen zij vreugdevol geleid naar het Vrijthof.
Onderweg legde Trijntgen haar handen op het kleed waarmee haar mond was vastgebonden, begon het weg te trekken en iets te zeggen, en te roepen waarom ze stierven. Maar dit zouden ze op geen enkele wijze tolereren; daarom ging de beul naar haar toe en legde zijn hand op haar mond en beval haar het huiske in te gaan; want dit geschiede voor het grootste deel op het schavot.
En zo werden Trijntgen en haar lieve moeder de hut in geleid en beiden tot as verbrand, hun zielen in de handen van God geprezen; die plaatsvond op 24 januari, AD 1569. daarom ging de beul naar haar toe en legde zijn hand op haar mond en beval haar de hut in te gaan; voor het grootste deel hiervan gebeurde dit op het schavot. En zo werden Trijntgen en haar lieve moeder het huisken geleid en beiden tot puver verbrand, hun zielen in de handen van God bevelende.
Dit vond plaats op 24 januari, 1570.

Fol. 505

82. BARBER JANS, AD 1570

In Haarlem, in het jaar 1570, werd een vrouw, genaamd Barber Jans, aangehouden, omdat ze was afvallig geworden van de Roomse kerk en trachtte een volgeling van Christus te zijn; die, na vrijmoedig haar geloof te hebben erkend en beleden te hebben, is op haar vast volharden op 13 februari ter dood veroordeeld omwille van het Evangelie en in het geheim verdronken en werd vervolgens tot as verbrand.

Fol. 505

83. ANNEKEN OGIERS, DOCHTER VAN JAN OGIERS, EN VROUW VAN ADRIAEN BOOGAERT, VERDRONNKEN OM HET GETUIGENIS VAN JEZUS CHRISTUS, IN HAARLEM, 1570

De ellende van vervolging ging door, zodat bijna nergens vrijheid te vinden was voor een oprechte christelijk gelovige ziel. Hierin hebben ook die van Haarlem, in Holland, mede schuldig gemaakt; hetwelk gebleken is in het jaar van onze Heere 1570, want toen legden ze hun handen (die ze eerder meerdere keren hadden aangelegd en in het bloed van de heiligen roodgemaakt) op een Godvrezende vrouw genaamd Anneken, de dochter van Jan Ogiers, en de vrouw van Adriaen Boogaert, die dertien jaar eerder van de duisternis van het pausdom tot het ware licht van het Evangelie was gebracht, en als het bewijs dat zij een discipel van Jezus wilde zijn, op haar geloof werd gedoopt, verlatende de paus en de Roomse kerk, en aan de andere kant, aannemende en belijdende Jezus Christus als de Zoon van God, en Zijn kerk (namelijk de Kruiskerk

van de Doopsgezinden) als Zijn geliefde bruid, huisvrouw en Zijn Eigen lichaam erkent had en daarmee een lidmaat en Medegezellin was geworden.
Toen zij in haar gevangenschap door geen middelen van haar geloof kon worden afgewend, sloten de Regenten van de stad Haarlem haar proces af en op 17 juni 1570 verklaarden zij publiekelijk voor de rechtbank een doodvonnis tegen haar, namelijk: dat ze zou worden verdronken en begraven onder de galg.
De Sententie luidt (met uitzondering van de titel) als volgt:

ZEKERHEID VAN DE DOOD VAN ANNEKEN, DOCHTER VAN JAN OGIERS

Terwijl Anneken, de dochter van Jan Ogiers, en de vrouw van Adriaen Boogaert, de porseleinmaker, gevangene, zonder marteling en ijzeren banden heeft beleden en bekendgemaakt, dat ze, ongeveer dertien jaar geleden, de christelijke doop verwierp die ze in haar vroege jeugd ontving, en zich opnieuw heeft laten dopen in Amsterdam, in tegenstelling tot ons katholieke geloof, en de eenheid van de heilige Roomse kerk, en ook in minachting van de Plakkaten van zijn koninklijke majesteit, onze meest genadigsten heer; en wat nog erger is, hoewel ze is onderwezen op z'n beste wat betreft haar dwaling en ketterij, zij nog steeds hardnekkig blijft daarin;
Zo is het dat de Schepenen, gehoord de eis door Jacob Foppens, Schout, van deze stad Haarlem, in naam van zijne majesteit, als graaf van Holland, tegen de genoemde gevangene, dat zij door hun vonnis veroordeeld zou worden, om hier naar het schavot worden geleid en met vuur geëxecuteerd, totdat de dood zou volgen; en al haar bezittingen verbeurd ten behoeve van zijn koninklijke majesteit, volgens de Plakkaten van zijn majesteit voornoemd.
Aldus met klokslag van het Stadhuis afgelezen de 17^{e} Juni 1570.
Present Jacob Foppe, Schout. Mr Gerrit van Ravensberge, Mr Lambrecht van Roosvelt, Mr. Hubo Bol van Zanen, Aelbrecht van Schagen, Mr. Gijbert van Nesse, Wouter van Rolland en Frans Jansz Teyng, Schepenen.

Ontleend aan het eerste boek van strafrechtelijke straffen van de stad Haarlem (begin AD 1539, en afronding van 27 oktober 1582, bewaard in de archieven van de stad Haarlem) en na sortering in overeenstemming bevonden; door mij, ondergetekende, secretaris van de voornoemde stad, 14 juli, AD 1659.
De bovengenoemde Sententie hebben we, na veel moeite, verkregen uit de handen van de secretaris van burgerlijke en Criminele zaken, of van de Bloedschrijver (griffier) van de correctionele rechtbank van de stad Haarlem, door middel van een van onze goede vrienden, H. V., zoals hetzelfde werd voorgelezen in het uur van de dood van de voornoemde vrouw, en nog altijd wordt aangetroffen in de stadsregisters van die plaats; van de bijzonderheden waarvan we de beschrijving hebben geschreven die aan de Sententie voorafgaat.

84. ALLERT JANSz, Haarlem AD 1570

In hetzelfde jaar 1570, op 13 april, werd ook een vrome broer, Allert Jansz genaamd, gevangen gezet in Haarlem; die, na vele verzoekingen en aanvallen, vanwege zijn standvastigheid in de goddelijke waarheid, op 6 mei, nadat het vonnis uitgesproken was, vrijmoedig naar de paal is getreden ging, om levend tot as verbrand te worden; en zo

een offer gedaan welbehaaglijk aan God en als voorbeeld dienend voor alle Godvrezenden.

Fol. 506

85. ANDRIES N., Haarlem AD 1570

In hetzelfde jaar 1570 werd ook in Haarlem, vanwege zijn geloof en de waarheid, een broeder genaamd Andries N. aangehouden, die gedurende drie uur zeer wreed gemarteld, maar desalniettemin, evenals in andere verleidingen en lijden, altijd standvastig bij zijn geloof is gebleven.
Ten slotte werd hij ter dood veroordeeld en verbrand, en zo vocht hij als een dappere kampstrijder van de Heere een goede strijd. Daardoor is hij het waardig om niet alleen hier te worden herinnerd als een voorbeeld en eeuwigdurende gedachtenis, maar ook om het koninkrijk van zijn hemelse Vader te erven, dat is voorbereid voor alle vromen.

Fol. 509

86. ADRIAENS PIETERSz EN BARBER JOOSTEN, HAARLEM IN HET JAAR 1570

In het jaar 1570 werden er gevangen gezet in Haarlem in Holland, een broeder genaamd Adriaen Pietersz, en een zuster genaamd Barber Joosten, niet vanwege een misdaad of ketterij, maar alleen omdat ze Christus in de wedergeboorte wilden volgen, waarvoor zij werden benijd door de dienaren van de antichrist, die met veel tirannieke middelen zochten om hen van Christus af te trekken, en om hen hun zelfversierde afgoderij te laten volgen, die tegen God strijdt.
Maar deze, als reuzen in het geloof, hebben zich dapper verzet, door de genade van God, tegen de strikken van Satan. Waarom werden zij verdoemd en ter dood veroordeeld door de Regenten van de duisternis.
Adriaen Pieters werd verbrand en Barber Joosten is verdronken in grote standvastigheid, en aldus bleven zij allebei trouw aan de Heere, hun God, tot de dood en dus uit genade verkregen zij de kroon van het eeuwige leven.

Fol. 435

87. FAES DIRCKS, EN TWEE ANDEREN, GOUDA 1570

In het jaar 1570, op 7 april, werd het aangehouden om het Woord van God en het getuigenis van Jezus, in Gouda, een vrome volgeling van Christus, genaamd Faes Dircks, een stoelmaker van beroep.
Naderhand, 27 mei, werd hij zeer onbarmhartig en tiranniek gefolterd door de bloeddorstige dienaren van de antichrist, en onder de blauwe lucht uitgeleid, en op 30 mei van hetzelfde jaar ter dood gebracht en verbrand om het waarachtig geloof van de waarheid, het volgen van de voetstappen van zijn Heere en Meester Christus Jezus.

Enige tijd voorafgaand aan nog twee andere vrome volgelingen van Christus om het getuigenis van Christus gedood in Gouda, van wie één naar de raad Gods nog niet was gedoopt op zijn geloof; maar de God van alle genade, die het hart, de geest en de gedachten van alle mensen kent, aanvaardde in hem de wil om de daad te doen.

Zo hebben zij geleden met Christus en zullen zij ontvangen worden met Hem in de eeuwige heerlijkheid, ten tijde dat het hele aardse, menselijke geslacht van mensen voor eeuwig zullen moeten wenen en klagen over zichzelf.

Herbegraven

Vervolgens, toen Gouda door de troepen van de prins van Oranje werd ingenomen, werd overwogen de priester op te graven die de oorzaak was geweest van de gevangenneming en de dood van de genoemde Faes Dircks, en van de verspreiding en vervolging van velen van hen die vreesden God.

Later veranderden zij hun mening, maar huurden een man voor ongeveer vier gulden, die de beenderen van Faes Dircks van het schavot verwijderde, en het graf van de voornoemde priester, die eerder was gestorven, opende die in de kerk van de Franciscanen lag begraven, bij het hoofdaltaar; en legden toen de beenderen van Faes Dircks op het lichaam van de priester; aldus deze verrader bespottend, omdat hij de Godvrezenden onwaardig had geacht om met hem in dezelfde stad te leven, en, na hun dood, hun lichamen onwaardig achtte om die te begraven; maar zij moesten als voedsel worden gegeven aan de vogels des hemels.

Met betrekking tot deze martelaar Faes Dircks hebben we drie verhoren gekregen, namelijk twee zonder marteling en één op de pijnbank, zoals de secretaris uit de stadsregisters van Gouda heeft gehaald; die we daarom aan onze geloofsgenoten zullen overbrengen voor de grotere bevestiging van het voorgaande verslag; ze lezen we als volgt.

COPIE VAN DE CO|NFESSIE DOOR FAES DIRCKS GEVANGENE OP THIENDEWEGS POORT

Eerste examinatie

Op 11 mei 1570 bracht de Schout van Gouda de hierna genoemde persoon naar voren: Present: Gijsbert Jan Maertenss en Gerraert Huygen, burgemeesters, Dirck Andries, de Heere Heyndrick Jacobs, de Heere Cornelis Heyndricks, Schepenen.

Faes Dircks, stoelmaker, ongeveer eenendertig jaar oud, zegt dat hij een inwoner van Gouda is, en dat hij op de laatste Paasdag de pastoor van Gouda heeft horen prediken; dat degenen die naar de tafel des Heeren gaan geen geroosterd, doorweekt of rauw vlees ontvangen, maar dat ze het gebraden vlees van onze Heere ontvangen, gebraden op Goede Vrijdag, aan de galg van het kruis.

Daarom, toen hij dit hoorde, ging hij de kerk uit, omdat hij zich hier niet goed bij gevoelde, noch zichzelf waardig achtte om het te ontvangen, en niet naar de tafel des Heeren ging.

Hij zegt en belijdt dat hij het sacrament van het altaar niet als echt vlees en bloed beschouwt, en dit om reden dat er maar één God is.

Hij bekent ook, dat hij ongeveer een jaar geleden in Rotterdam werd gedoopt en dat hij degene die hem doopte niet kende, maar dat deze een 'vermaning' deed en zei dat de Heere had gezegd: "Allen die geloven en zich laten dopen zullen zalig worden."

Hij zegt, verder, dat degene die hem doopte, hem doopte in de naam van de Vader, de Zoon en de Heilige Geest, en dat water over zijn hoofd werd gegoten uit een schotel, en dat er tien of twaalf personen aanwezig waren, een van hen heette Wiert Claesz, uit Gouda.

Op de vraag of Euwout de barbier, en Dirck Jacobs, de schoenmaker, of anderen uit Gouda aanwezig waren bij hem in Rotterdam, zegt hij: "Nee," maar dat Wiert Claesz daar aanwezig was, en dat Wiert voor zover hij weet niet op dat moment was gedoopt.

OPMERKING - Hier volgen nog meer vragen en antwoorden, die behandeld worden in het volgende onderzoek; vandaar dat we hebben nagelaten ze hier te plaatsen.
Tot slot schreef de secretaris: Aldus gedaan op de dagen en in de voornoemde aanwezigheid, in de Thiendewegspoort; mij tegenwoordig als secretaris van Gouda.
JORIS JACOBS.

Tweede examinatie
Op 19 mei 1570 bracht de Schout Faes Dircks, de tweede keer naar het onderzoek, in aanwezigheid van de pastoor van Gouda, Mr. Joost Boorgoos, Gijsbert Jan Maertenss; Jan Gerritts Pels, en Gerrit Huygen, burgemeesters, Gerrit Gerrits Bouwensz, Dirck Andriess, Mr. Heyndrick Jacobs, Floris Gijsberts; en Mr Cornelis Heyndricks, Schepenen.
De eerder genoemde Faes Dircks, toen hem werd gevraagd of hij nog steeds volhield en zich hield aan wat hij zei op de elfde van deze maand, bekende en belden had, antwoordde dat hij zich er nog steeds aan hield.
Hij zegt, dat hij gelooft in de almachtige God en in Jezus Christus; die werd geboren uit de maagd Maria. Hij zegt, ook dat de kinderkens niet kunnen worden herboren, omdat ze geen begrip hebben om te geloven, en dat water hen niet kan zaligmaken.
Toen hem werd gevraagd of hij niet geloofde dat Christus Jezus in het heilig sacrament is, zegt hij: "Nee", omdat er niet meer dan één God is en Hij in de hemel is en niet hier in het sacrament.
Hij zegt, dat hij zichzelf een schaap van Christus noemt; en dat hij Christus als zijn Herder houdt en dat hij geen andere herder kent.
Toen hem werd gevraagd wie hem doopte, zegt hij dat hij het niet weet, en dat hij nooit degene heeft gezien die hem doopte, hetzij vóór of na dien; en dat daar niemand uit Gouda aanwezig was, behalve Wiert Claesz die hem daar bracht, en dat hij [Faes Direks] 's avonds op de plaats aankwam en *daar de hele nacht en de volgende dag bleef, tot de avond toen hij werd gedoopt*; dit vond plaats in Rotterdam, in een huis, op een doorgaande zolder.
OPMERKING. Hier volgen opnieuw vragen en antwoorden, die meer volledig worden uitgelegd in het derde en laatste onderzoek; en die we hebben weggelaten om herhaling te voorkomen.
De secretaris ondertekent vervolgens, na de tijd te hebben aangegeven, de plaats en persoeen van presentie - opnieuw met de naam van Joris Jacobs, secretaris van Gouda.
Derde onderzoek op het rek
Op 27 mei 1579 bracht Johan Pieterss, burgemeester van Gouda, op naam van Mr. Cornelis Mylo, Castellan en baljuw van de stad Gouda, Faes Dircks tot foltering, in aanwezigheid van Gijsbert

Derde examinatie
De 27 mei 1570, Johan Pietersz, Schout van der Gouda wegens Jonkheer Cornelis Mylo, Castelijn (politiefunctionaris) en Baljuw van de stad Ter Gouda, heeft ter marteling gebracht Faes Dirksz ter presentie en bijwezen van Gijsbert Jan Maertens, Gerritt Huyge Hapkooper, burgemeesters; Gerrit Gerrit Bouwenss, Dirck Andriess, Dirck Janss Lonck, en de Heere Cornelis Heyndricks, Schepenen.
Faes Dircks wordt gevraagd of hij nog steeds vasthoudt aan de bekentenis die hij op de 19e van deze maand heeft gedaan, zegt dat hij zich er nog steeds aan vasthoudt.

Toen hij naar de marteling werd gebracht en vroeg in wiens huis hij werd gedoopt, zei hij dat hij het niet wist, maar naderhand heeft hij verstaan dat het plaatsvond in het huis van een schoenmaker genaamd Michael, woonachtig bij de Oostpoort, in Rotterdam.
Hij zegt, dat toen hij werd gedoopt, ongeveer acht of negen anderen met hem werden gedoopt, onder wie Dirck Jacobs, een schoenmaker, en Jan Adriensz, een leerlooier, en dat de vrouw van Michael, de schoenmaker en Wiert Claesz, aanwezig waren toen de doop plaatsvond, maar dat Wiert niet was gedoopt.
Toen hem werd gevraagd of Euwout de barbier, Jan Aertss, de wever en Jan de Bagijn ook aanwezig waren toen hij werd gedoopt, zegt hij: 'Nee, en hij zegt verder, dat Dirck Jacobsz en de leerlooier vroeg in de ochtend toen het nog donker was naar het huis kwamen waar ze werden gedoopt.
Hij zegt, dat degene die hem doopte een vreemde spraak had en hij praatte wat hoog.
Hij zegt, dat een vrouw met de naam Maertjen Philips, woonachtig in de Cingel, van haar geloof af is, en ook Willem Jansz, messenmaker, Wiert Claesz en Jan Aertsz, wever.
Op de vraag of Euwout de barbier van dezelfde overtuiging en geloof met hem was, zegt hij, dat hij niet weet en dat hij geen enkel gesprek met hem heeft gehad met betrekking tot zaken van geloof, maar dat hij bij zijn huis was, etc.. Hij zegt, dat hij niet weet of Jan de Bagijn ook van hetzelfde geloof is als hij die spreekt.
Idem; De bovenstaande bekentenis werd vervolgens gelezen aan de bovengenoemde Faes Dircks, onder de blauwe hemel, zonder marteling en ijzeren banden, en gevraagd of hij zich daaraan hield, antwoordde hij dat hij dat deed, en dat hij genade en geen gerechtigheid verlangde.
Gedaan in aanwezigheid van de volledige rechtbank.
JORIS JACOBS.

OPMERKING - Omdat niet alleen de drie bovengenoemde onderzoeken, maar ook de Sententie des doods van genoemde vriend van God ons door de huidige secretaris van de stad Gouda werden gestuurd, zullen wij dit laatste hier toevoegen, zoals het in het origineel staat, dat niemand in enig opzicht mag twijfelen aan het voorverhaalde.

UITTREKSEL UIT HET CRIMINELE VONNISBOEK UIT DE STAD GOUDA

Faes Dircks geëxecuteerd met vuur

Terwijl Faes Dircks, POORTER van deze stad Gouda, nu een gevangene, zonder marteling en ijzeren banden onder de blauwe lucht heeft bekendgemaakt, voor mijne heren van het hof, dat hij ongeveer iets meer dan een jaar geleden zich heeft laen herdopen in Rotterdam, door een manspersoon die hij niet kent; dat hij ook voor twee jaren terug de omgang met de heilige kerk, onze moeder, heeft verworpen en gelooft niet in het heilige, eerwaadige sacrament van het altaar, waarin de zaligheid van de mens in bestaat, enz. enz.

Gedaan door Jan, Claesz Diert en Simon Pieters, burgemeesters, opgeroepen, Gijsbert Jan Maertenss en Gerritt Huyges, burgemeesters, Dirck Ottes van Slingerlandt, Schepenrechter, opgeroepen, Gerrit Gerrit Bouwenss, Dirck Andriess, Mr. Heyndrick Jacobs, Dirck Janss Lonck, Mr Cornelis Heyndricks, Schepenen, opgeroepen Dirck van Necq, Schepen, opgeroepen.
Gepubliceerd de naast laatste mei (30 mei) in het jaar 1570.
Onder stond:

JORIS JACOBSZ,
Secretaris ter Gouda, Anno 1570.

Bladzijde 536

88.Tien personen zo mannen als vrouwen, om het getuigenis van Jezus Christus te Dordrecht verbrand, omtrent het jaar 1570.

Ons werd uit het oude en geloofwaardige Memoriam voor ontwijfelbaar verhaald, dat omtrent het jaar onzes Heeren 1570, twee zeer godvruchtige lieden, een man met een vrouw, wiens namen de wij niet hebben kunnen vernemen, door de Schout van de stad Dordrecht (omdat ze Wederdopers genoemd werden) zijn onderzocht en eindelijk gevonden in de Mariënbornstraat van die stad, in een huis daar de Leers uithing. Dewelke bij hun geloof volstandig blijvende, korte daarna, op het marktveld voor de Waag waar toen de rechtsplaats was, beide verbrand zijn geworden.
Als ook dat er nog 7, zo mannen als vrouwen van dezelfde religie die van Breda gekomen waren, wanneer deze door generlei middelen daarvan waren af te brengen, gelijke straf geleden hebben, te weten, door het vuur, dat er de dood opvolgde. Hetwelk geschiedde op het plein niet verre van de Menne-brug, voor de Kruidtoren, zijnde een andere plaats der Justitie.

Omtrent het einde van het jaar, te weten in de maand november, als die grote en verschrikkelijke watervloed op de Allerheiligstendag gekomen was, (daar bijna ieder van weet te spreken) een einde genomen had, wordt verklaard, dat zekere **Doopsgezinde weduwe** in de Armeteis-straat uit een kamertje, ter zijde van een trap gehaald werd, door de Schout en Stedehouder. Dewelke enige tijd daarna (als die niet van hun geloof begeerde af te wijken) mede door het vuur haar leven heeft moeten eindigen. Exantiqu; memor etc.
En wij hebben de examinatie en doodsvonnissen der voor gedachte personen in de Ordinairis Criminele Stadsboeken van die tijd nagezocht, waar niets gevonden werd; alsook niet van J.W. Van Cuijk en Adriaanken Jansz. van Molenaarsgraaf, die 2 jaar daarna gedood zijn. Daar nochtans tot onze tijd verscheiden levendige getuigen van geweest zijn die de dood van deze lieden met alle omstandigheden aanschouwd hebben. Dit zo zijnde laat het zich aanzien dat de Papisten zich geschaamd hebben de rechtsplegingen en doodsvonnissen derzelve lieden in de stadsboeken te zetten. Naardien zich het Land en ook meteen deze Stad korte daarna van Regiment en Religie scheen te zullen veranderen. Hetwelk omtrent 2 jaar daarna door de komst van Willem de 1e, de prins van Oranje, geschied is.
En zo heeft toen meteen de dwang over het geloof en de consciëntie ter zelver plaats opgehouden. Betreffende de personen die toentertijd (versta in het jaar 1570) in het gerecht waren en de Justitie bedienden, waren volgens de aantekening van Johan van Beverwijk in zijn register van de magistraten van Dordrecht deze volgende:

Adriaan van Bleyenburg Adriaansz., zijnde Schout derzelve stad, dewelke zijn ambt al in het jaar 1549 had begonnen en hetzelve in het volgend jaar anno 1571, beëindigde.
Arent van der Mijle Heeren Cornelisz. zijnde burgemeester der Gemeente.

Mitsgaders 9 schepenen:
1. Gijsbrecht van Haerlem Jansz.
2. Cornelis van Diemen Jakobsz.
3. Huybrecht Jonge Adriaansz.
4. Jan van Slingeland Heeren Ottensz.

5. Waalwijk van Drank waard Heere Willemsz.
6. Jan Jansz. Elandsz.
7. Boudewijn Heerman Gijsbrechtsz.
8. Dierik van Beverwijk Heeren Philipsz.
9. Corelis van Moseb-broek Heeren Cornelisz.

Doch of die alle in dit vonnis bewilligd hebben of alleen enige ervan, is ons onbekend.

Van Braght, bladzijd 537.

89. Dirk Mieuwesz. Vlissingen 1571.

Na menigerlei vervolging, moorden en branden tegen de ware navolgers van Christus is mede te Vlissingen in Zeeland een vroom broeder met name Mieuwesz. gevangen en na lange gevangenis is hij door de Baljuw en stokmeester geoorloofd hen enige dienst te doen tot nut van hun huishouding waardoor hij een enige van zijn medegevangenen dikwijls uit de gevangenis gelaten is. Waarover ter gelegener tijd enige gevangenen ontlopen zijn en hebben de genoemde Mieuwesz. geraden mee te vluchten, hetwelk deze vriend van Christus geweigerd heeft vrezende dat door deze zaak de stokmeester en die hem had laten weglopen in last zou komen.
Aldus gevangen blijvende is hij de 6e maart 1570 voor Pasen verwezen ter Bank om gepijnigd te worden het andere jaar anno **1571,** de 8e mei is hij ter gemelde plaats in grote volstandigheid verbrand en heeft de God des hemels en der aarde zijn tijdelijk en vergankelijk lichaam tot een lieflijke reukwerk opgeofferd; niet lijdende als een dief of moordenaar, nóch die naar andermans goed stond, maar alleen om der waarheid van Christus en een goede consciëntie wil. Waarom voor hem de beloften van Christus vaststaan, Die gezegd heeft: *zalig zijn zij die om der gerechtigheid vervolgd worden, want hunner is het koninkrijk der hemelen.*

Fol. 541

89. GERRIT CORNELISZ, JONGE MAN TE AMSTERDAM, 1571

In het jaar 1571 werd er in Amsterdam in Holland gearresteerd, omwille van de waarheid, terwijl hij in een Vlot-schuit stond en werkte, een jonge broeder, genaamd Gerrit Cornelisz.
De Schout liet hem binden en leidde hem naar het stadhuis, waar hij de volgende dag werd verhoord en ondervraagd over zijn geloof, dat hij vrijelijk bekende; maar wanneer zij wilden dat hij enkele van zijn geloofsgenoten noemde, wilde hij het niet doen en moest hij dus gepijnigd worden.
Toen hij eenmaal was gemarteld en opnieuw was aangekleed, werden zijn ogen geblinddoekt met een doek, en zijn handen aan elkaar vastgebonden, en werd hij door hen omhoog getrokken, en bleef zo hangen, waarop hij opnieuw werd uitgekleed en scherp met roeden gegeseld. Maar hoe hij ook werd gemarteld, hij noemde niemand.
Hij werd toen opnieuw op de pijnbank gelegd, en terwijl hij erop lag, werd hij weer gegeseld met roeden, terwijl ze pis in zijn mond goten en brandende kaarsen onder zijn armen hielden. Hierna werd hij opnieuw naakt was ontkleed en werd zijn hemd voor

zijn mannelijkheid gebonden, en werd als tevoren aan zijn opgestoken handen opgetrokken met een gewicht aan zijn voeten bevestigd, en hem aldus opgetrokken lieten ze hem achter zich, gingen zij weg, maar keerden na enige tijd terug.
Ze zeiden spijtig tegen hem dat, als hij niemand anders zou noemen, zij de hele dag op deze manier met hem zouden handelen.
Maar God (die hij daarvoor dankte) hield zijn lippen dicht, zodat niemand door zijn spreken in de lijden kwam. Kortom, hij was zo gemarteld, dat hij niet meer kon lopen, maar op een stoel moest worden gedragen.

Enkele dagen later, nadat hij voor de rechtbank was gebracht, werd hij spottend gekroond met een hoed van bloemen en veroordeeld om te worden gewurgd en verbrand.
Terwijl hij naar dit vonnis luisterde, toonde hij blijdschap en geduld, totdat hij aankwam op de brandstapel, waar hij heel vurig bad op de volgende manier: "O, Vader en Heere, wees mij genadig, laat mij een van Uw minste schaapjes zijn, of de minste lid van Uw lichaam. O Heere, die vanuit de hoogte naar beneden kijkt en een Onderscheider van de harten en van elke verborgenheid bent, voor Wie alle dingen als niets moeten worden beschouwd, Gij kent mijn eenvoudige liefde tot U, neem mij toch aan en vergeef hen die mij dit lijden aandoen."
Toen hij was opgestaan, riep hij tot de mensen: "O mensen, de eeuwigheid duurt zo lang, o ja, de eeuwigheid is zo lang, maar dit lijden is hier kort en haast voorbij. Maar de strijd is hier is zo fel en streng. O, hoe bang is het mij nog! O vlees, verdraag en weersta nog een weinig, want dit is de laatste strijd."
Toen de koorden om zijn hals was gelegd, riep hij:" O hemelse Vader, in Uw handen beveel ik mijn geest!" En daarmee is hij zoetelijk gestorven en werd daarna verbrand.
Aldus offerde hij zijn offerande, moedig opstaande voor de Naam van Christus, niet ontziende voor pijn, lijden, schande, noch deze wereldse heren, maar was voortdurend moedig op de dood gericht.
Daarom zal er ook ten jongsten dage, wanneer het Lam dat is geslacht, de Boeken des levens zal openen, zal zijn naam daarin worden gevonden; maar de afvalligen zullen op de aarde worden geschreven, en de aarde, met de werken die daarin zijn, zullen worden verbrand. Openb. 10; 5: 6; 20:12; 3: 5; Jeremia 17:13; 2 Petr. 3:10.

OPMERKING - Nadien we een echte kopie hebben gekregen, uit het Crimineel Sententie-strafboek van de stad Amsterdam, van het doodvonnis en van de twee martelingen die deze vriend van God heeft ondergaan voor zijn dood, samen met duidelijke informatie wanneer alles is gebeurd, achten we het goed om hier hetzelfde toe te voegen, zodat niemand in enig opzicht de waarheid mag betwijfelen van wat er aan verwant is, maar er volledig van verzekerd kan zijn.

SENTENTIE DES DOOD VAN GERRIT CORNELISZ, toegenaamd BOON

Terwijl Gerrit Cornelisz, alias Gerrit Boon, groot schuit-voerder, Poorter van deze stad, hier momenteel een gevangene is, niet gedachtig aan zijner ziele zaligheid, en de gehoorzaamheid die hij onze moeder, de heilige kerk, en zijn keizerlijke majesteit verschuldigd was, als zijn natuurlijke heer en vorst; die de verordeningen van de heilige kerk verwerpt, is niet geweest ter biecht en het heilige sacrament tien jaar voorbij te gaan en heeft herhaaldelijk gedurfd om in de vergadering van de verworpen sekte van de Mennonisten of Herdopers te gaan, en heeft ongeveer acht jaar geleden ook afstand gedaan van en verzaakt aan het doopsel dat hij in zijn kindertijd uit de heilige kerk

ontving, werd opnieuw gedoopt, en ontving daarna herhaaldelijk het breken van brood volgens de manier van de bovengenoemde sekte, en woonde ook de vergadering van de voornoemde sekte bij, zonder tot hen te spreken toen zij elkaar ontmoetten; en hoewel hij, de gevangene, zowel door mijne heren van het hof als door verschillende Geestelijke personen, is aangespoord, en herhaaldelijk vermaand, om de bovengenoemde verworpen sekte te verlaten en terug te keren naar onze moeder, de heilige kerk, hij niettemin weigert om het te doen, volhardt in zijn koppigheid en hardnekkigheid, zodat hij, de gevangene, volgens wat is genoemd, misdaad heeft gepleegd tegen goddelijke en menselijke majesteit, zoals door die sekte die de gemeenschappelijke vrede en welzijn van het land verstoort, enz. enz.
… Gedaan voor de rechtbank, op 26 juni 1571, in aanwezigheid van alle Schepenen, op advies van Cornelis Jacobsz Brouwer en Hendrick Cornelisz, burgemeesters; mij present als secretaris.
W. PIETERSS.

DE TWEEVOUDIGE PIJNIGINGEN VAN GERRIT CORNELISZ, VOLGENS HET VERSLAG IN HET BOEK VAN CRIMINELEN IN AMSTERDAM
Hij werd twee keer gemarteld, namelijk op 27 april en op 3 mei 1571 na het vonnis van de Schepenen, zoals blijkt uit het verslag van ZIJN BELIJDENIS.
Aldus geëxtraheerd uit het strafrechtelijke vonnis van de stad Amsterdam, bewaard in de archieven daar.
NN

Fol. 552

90. Twaalf Christenen te Deventer. 1571.

Ydse Gaukus. Dirk van Wezel, (Wessels) met Anneke en Janneke hun huisvrouwen.

Harmen de Verwer (de Wever). Bruyn en Antheunis de Wever. (K)Claes Opreyder.

Lijsbeth en Catharina Somerhuis. Lijntjen Joris en Trijntjen haar dochter.

Toelichting
Op 25 mei 1571 werden Anthonis de Wever en Bruyn de Wever geëxecuteerd door onthoofding.
Op een onzekere datum tussen 24 mei en 16 juni 1571 werden Harmen de Wever, Dirk Wessels en zijn vrouw Janneken en verschillende andere personen verbrand op de brandstapel.
Op 16 juni 1571 werden Ydse Gaukes, Claes Opreyder, Catharina Somerhuys, Lysbeth Somerhuys, Lyntgen Joris en Trijntgen verbrand op de brandstapel. Catharina en Lysbeth waren zussen. Lyntgen en Trijntgen waren moeder en dochter.
Sinds de jaren 1530 is er in Deventer een voortdurende aanwezigheid van dopers en mennonieten. Het kerkgebouw van de huidige congregatie, Doopsgezinde Gemeente Deventer, is gevestigd op Brink 89, direct aan het Brink-plein waar executies van de wederdopers plaatsvonden. U kunt hun website bekijken op: hetpenninckshuis.nl/

In het jaar 1571 op de 11e maart in de nacht, zijn de Spanjaarden te Deventer, nadat ze des daags een toernooi spel gedaan hadden, uitgegaan om de schapen van Christus te vangen met zwaarden, hellebaarden, bussen en veel ander gereedschap. Ze doorliepen veel huizen en zochten in sommige straten van huis tot huis. Allen die ze vinden konden hebben ze gevangen en in ijzeren boeien en ketenen gesloten. En zeiden: 'O gij ketterse honden, omdat gij het Roomse katholieke geloof verzaakt, zult ge moeten de dood sterven.'
Enige dagen lang hield men de poorten gesloten en er werd met stads klokslag afgelezen dat niemand iemand mocht verbergen. En als iemand enkele verborgen had, dat hij die aanbrengen zal. Maar dat gebod werd niet nagevolgd. Want velen hadden zich verstopt, die heimelijk vluchten en hun goed tot een roof achterlieten.

Onder allen werden 12 gevangenen gevonden, te weten:
Ydse Gaukus. Dirk van Wezel, met Anneke en Janneke hun huisvrouwen.
Harmen de Verwer. Bruyn. Antheunis de Wever. (K)Claas Opreyder.
Lijsbeth en Catharina Somer-huis. Lijntjen Joris en Trijntjen haar dochter.

Deze allen zijn in het eerst als ze gevangen werden wel vromen geweest, en hebben allen hun geloof beleden, maar sommigen zijn zeer bevreesd geworden naar het vlees en hebben het geloof laten vallen eer ze gepijnigd werden.

In het pijnigen werden ze opgehaald, de handen op de rug gebonden en aan de voeten een zwaar gewicht van ijzer of geschut gehangen.
Enige anderen zijn in dit pijnigen wel vroom gebleven, maar zijn daarna ook van het geloof afgevallen. Vier van hen zijn er altijd vroom gebleven.

Zo is het geschied, dat men dikwijls bij hen kwam, en dat zij die het geloof met de mond hadden verloochend, zeer droevig waren, beloofden en zeiden; zo hen de Heere genadig gaf, dat ze uitkomen mochten. Alzo wilden ze weer tot de waarheid zich begeven. En als er op de 20e mei - voorafgaand de 25e mei wanneer ze hun offerande moesten doen, - een vriend bij hen kwam, vroegen ze scherp: *welke tijding is er?* Die vriend heeft geantwoord dat er, kwade tijding was. Hij zei, *dat ze samen moesten sterven.*
Er werd daar veel gesproken en die vriend zei: *ik heb ulieden nog altemaal zo lief, dat ik wel wilde dat u allen hier uitkwam en dat ik in uw plaats zitten mocht.*
Zodat de gevangenen zeer bedroefd werden en bitter schreiden en zeiden tot hun vriend: 't is best dat gij weer weggaat om der Spanjaarden wil.
Zo is het gebeurd op de 24e mei 's avonds dat de monniken daar gekomen zijn om met hen te spreken. Opdat zij zich zouden voorbereiden, want de andere dag moesten ze sterven. De monniken zijn vandaar weggegaan 's nachts ten 12 uren en 's morgens omtrent 4 uur teruggekomen.
Er waren 2 mannen, Dirk van Wezel en Harmen de Verwer en 4 vrouwen: Dirk de Wezels huisvrouw, Ydse Gaukes huisvrouw en Catharina die de monniken geen gehoor wilden geven maar hebben zich aan de eeuwige waarheid gehouden, na alles dat men zien en horen kon.

Ten eerste, als ze nu uit de gevangenis kwamen met een zeer vrolijk gelaat en lachende, zeiden ze tegen een vriend die zij goed kenden en die bij hen in de gevangenis was geweest, met het hoofd buigende: Adieu. En hij lachte hen ook toe. Dat waren in het eerst de 4 vrouwen.
Maar de 2 broeders Bruyn en Anthonis de Wever die met hen uitgebracht werden, waren zeer bedroefd en zij spraken niet.
Maar de vrouwen hadden veel woorden en bestraften de monniken zeer die bij hen waren. Ja men hoorde ze zeggen, *dat Christus hun bruidegom en Herder alzo voorgegaan was.* En zij wilden Hem als Zijn eigen schapen navolgen. Ze kusten elkaar zeer vriendelijk, zo dat de 2 gezusters elkander bij de hand hielden en begonnen te zingen: *Mijn God, waar zou ik heengaan?* Zo werden zij ván elkaar en alzo met hun zessen op de wagen gebracht.
Komende bij het schavot hebben ze de jongste zuster Catharina eerst naar het schavot gebracht. Zij is zeer vrijmoedig in het spreken geweest. Ze zei: *gij burgers, gij zult weten dat het om geen kwaad is maar om de waarheid.*
Als zij nu op het schavot kwam heeft men hare sententie gelezen die zo luidt: Indien ze bij de katholieke kerk blijven wilde zou ze met het zwaard berecht worden; en zo niet men zou ze levendig verbranden. Toen werd haar gevraagd of zij bij de katholieke kerk wilden blijven?
Zij antwoordde: *nee, bij de waarheid wil ik blijven.*
Toen zeiden ze: *dan moet ge levendig verbranden.*
Ik geef daar niet om, sprak ze, het zijn leugens daar gij me omgaat. En zo sprak ze zeer vrijmoedig. Toen werd ze weer van het schavot afgeleid en op de wagen geplaatst en haar mond werd toegesloten, zodat ze niet meer kon spreken.

Daarna werden 2 broeders te weten Bruyn en Anthonis, de een na de ander op het schavot gebracht en werden alle beiden onthoofd zonder iets te spreken, dan dat men de een hoorde zeggen: *O Heere, wees mij genadig.*
Toen zijn ze weer naar de Tooren gereden en hebben ze Dirk en Harmen gehaald. Die waren beide de mond toe gekneveld zodat ze niet konden spreken. Maar ze bewezen in het gaan vele tekenen met knikken en met lachen, zodat ze ook zeer vrijmoedig waren. En het volk zich daarover verwonderde.
Zo werden deze 2 op het schavot gebracht en heeft Harmen, (daar hij aan een paal vaststond), liefelijk omvangen, men heeft gekust en met de hand omhoog naar de hemel gewezen.
Daarop ging Dirk met vrolijk gelaat al lachende met de rug tegen de plaats staan en sloeg zijn ogen op naar de hemel. Zo werden zij vastgemaakt aan de palen.
Daarna werden de 4 vrouwen van de wagen op het schavot gebracht en zagen die 2 aan de palen staan en werden zeer verblijd en lachten. Ze legden hun handen samen, sloegen hun ogen op naar de hemel, hebben elkaar gekust en vielen allen op hun knieën. Daarna stelde ieder zich zeer vrijmoedig met de rug tegen de paal.
Terwijl ze elkaar zo kusten kwam er een gedruis of het bijna donderde of alsof het een wagen zonder paarden geweest was en dat kwam alsof die van de Brink gekomen was en ruiste zo voor die wagen heen. Zodat de mensen over elkaar vielen en wist niet wat er gaande was. Zodat er een grote vrees over hen kwam.
De Spanjaarden zeiden, dat het donderde. En daar tevoren, als die 2 onthoofd werden, deden de monniken een reden, als dat een iegelijk zijn kinderen worden bot (?) gebracht. En zij hebben degene die zij kenden en voor hen stonden dikwijls toegelachen en geknikt.
Toen viel Harmen op zijn knieën en bad de Heere aan, alzo, dat hij het voor hen wat te lang maakte. Daarom trok hem de scherprechter op en heeft hij zichzelf vrijmoedig aan de paal gezet. Terwijl de scherprechter Harmen vastmaakte knielde Dirk en riep Heere aan van ganser harte. Want zij mochten niet spreken. Toen is Dirk opgehouden van zulk een volk en dat hem niemand daaraan stoten zou, al wast dat men hen nu verbranden zou. Hetwelk de koninklijke Majesteit alzo beliefde. En dat niemand daarover enig rumoer zou maken.
Zo haast was die rede niet uit of daar kwam wederom zulk een gedruis, gelijk of uit de grote Overstraat gekomen was; zodat het volk niet wist waar ze zichzelf moesten laten vanwege hun vrees. Zodat de Spanjaarden begonnen alarm te roepen en de trommelen begonnen ook arm te slaan. Maar het verging weer ten beste zodat er geen kwaad is geschied. Sommigen zeiden dat zij een licht zagen boven het schavot gelijk een donderzon. Maar dat heb ik niet gezien. Maar de ruising heb ik wel gezien en gehoord.

Voorts als ze aan de palen stonden heeft men stro en hout om hen heengelegd, zo hoog dat de hoofden nog bloot waren. Staande alzo aan de palen hebben ze menig vriendelijke knikken gedaan tegen degenen die ze kenden, met lachen, met hoofdknikken en met hun ogen naar de hemel te slaan. Alzo dat de Spanjaarden zeiden: *wie zouden zij toch toeknikken?* En degene daar ze het naar deden stond bij de Spanjaarden voor het schavot en hoorden dit de Spanjaarden spreken.
Deze broeder deed ook een toeknikken met lachen en wees met zijn hand omhoog, dat ze God ten hulp zouden nemen. Daarop ze hun ogen naar de hemel sloegen uitgezonderd Dirk van Wezel, die was al van zichzelf toen het hout en stro om hem gelegd werd. Want de ketenen die hij om de hals had wurgden hem. Want hij was zeer gepijnigd, alzo dat hij een groot gebrek in zijn armen had. Als hem de scherprechter de armen achterom aan de pal vastmaakte kreeg hij een toeval, dat hij van zichzelven viel. Men zag toen

geen teken van leven meer. Zo heeft de scherprechter toen het vuur daarin aangestoken en zijn zo alle 6 levendig verbrand met 2 manden vol boeken, sommigen bijna tot pulver. De gebeenten en de lichamen werden bij de galg begraven.
Dit is alzo geschiedt en volbracht te Deventer op de Brink op de 25e dag in mij in het jaar onzes Heeren 1571.

Daarna op de 16e juli van hetzelfde jaar zijn de andere vrome helden te weten Klaas Opreijden, Ydse Gaukes, Lijntgen Joris met haar dochter Catharina van de Toorn gebracht, hun monden toegebreideld zodat ze niet konden spreken. Ze zijn zeer vrijmoedig over de straat gegaan, menig mens toe lachende en toeknikkend.
Zo is **Claes** eerst op het schavot gebracht. Hij viel op zijn knieën om zijn gebed te doen. Maar de scherprechter heeft hem opgeheven want de Spanjaarden wilden het niet toestaan en riepen: schelmen, schelmen! Maar de 6 voorgaande die eerst geofferd waren hebben hun gebed gedaan. Het werd hen niet belet; want die mochten wel bij elkaar komen en ook elkaar wel kussen. Maar omdat het volk daarover dikwijls sprak dat ze zo gebeden hadden en elkaar zo lieflijk gekust, daarom had nu in de Raad besloten dat ze er maar één tegelijk op het schavot zouden brengen.

Als Klaas aan de paal stond brachten ze **Ydse** ook op het schavot en hij drong met geweld naar Klaas en kuste hem. Daarover riepen de Spanjaarden ook weer luid over hem en werden gram.

Terwijl ze Ydse vastmaakten stond een Spanjaard, een van de voornaamste, met een monnik bij **Catharina.** Haar moeder stond daar wat vandaan zodat ze niet kon horen wat dezen tegen haar dochter zei. Toen zei de monnik: "Uw moeder is afgevallen want ze heeft bekend dat ze verleid werd; en zal nu met het *zwaard* berecht worden. Wilt gij ook afgaan? Dan zult ge niet sterven omdat ge nog zo jong zijt. Maar men zal uw uithuwelijken en een groot goed meegeven en verder helpen." Maar op dit alles schudde ze haar hoofd.
Toen zeiden de Spanjaarden ook heel veel tegen haar, dat ze het geloof toch verlaten zou, dan zou ze het leven behouden. Maar de anderen zeiden: zeg dat niet, maar zegt, 'zo ze van haar ketterij wil afstaan dan zal ze een vroom christen sterven en met het zwaard berecht worden'.
Maar de anderen zeiden: men moet haar dat slechts wijsmaken, *dat zij dan het leven zal behouden.* Als ze dan afvallig is zal zijn even gelijk wel sterven.
Maar zij schudden het hoofd daar ook over zodat ze er treurig over werden. Toen zei de monnik: *lieve zuster, valt nog af, anders zult ge van dit vuur in het eeuwige vuur vallen. Daarvoor zet ik mijn ziel te pand.*

Ondertussen werkte **de moeder** ook op het schavot gebracht en aan de paal gezet. Toen zag men dat Catharina zeer blij was want daaruit begreep ze, dat ze tegen haar gelogen hadden; het waar leugens die ze van haar moeder hadden verteld.
Daarna is **Catharina** ook op het schavot gebracht. Ze liep de trappen zeer snel op, want zij een alzo de anderen, hadden zeer naar het uur van hun verlossing verlangt.
Zo werden ze dan alle 4 hadden de palen gezet, rug tegen rug zodat ze elkaar niet konden toeknikken noch zien. Als zij nu aan de palen stonden hebben ze er nog enkelen toegelachen en toegeknikt. Toen zeiden de Spanjaarden: die zijn ook al van hunlieder volk; hadden wij die er ook maar bij.

Toen kwam op het schavot de provoost en de kwartiermeester om de scherprechter te helpen. De provoost de wilde het hout wel omtrent 3 of 4 voeten van hen leggen om hen van verre te braden. Maar de kwartiermeester zei dat het vonnis was uitgesproeken, dat ze moesten branden zoals ook de eersten. Alzo dat ze harde woorden spraken. De Spanjaarden riepen ook dat men ze een langzame dood moest aandoen. Maar het hout werd nog meer rondom hen gelegd gelijk ook om de anderen. Maar er was weinig stro daar ze het hout mee konden aansteken, opdat ze te langzame dood zouden hebben. Nochtans was het al haast gedaan.
Zo hebben deze 4 hun offerande gebracht en zijn tot pulver verbrand op de 16e juni anno 1571 waaraan velen een groot voorbeeld genomen hebben, die deze voor het oprechte volk erkent hebben en gepoogd hen na te volgen door de genade Gods, in een rechtvaardig en Godvruchtig leven; hetwelk deze 4 bewezen hadden tot in de dood en alzo bevestigden hetgeen ze in de gevangenis hadden gesproken en geschreven.

Een brief van Ydse Gaukes, een schipper [waarschijnlijk uit Molkwerum in Friesland] die hij in de gevangenis te Deventer heeft geschreven aan zijn broederen en aan de vrienden naar den geest.

Genade en vrede van God onze hemelse Vader wens ik al mijn lieve broeders en zusters in de Heere. En voornamelijk u mijn broeder naar het vlees met uw beminde huisvrouw, mijn zuster naar de geest. Ik wens u het rechte boetvaardige geloof dat door de liefde is werkende.
Voorts lieve vrienden zijn onze 12 broeders en zusters gevangen. Er was een aankomeling bij en wij zaten wel 8 dagen met de mannen bij elkaar; toen werden de vrouwen geëxamineerd en zij hebben het geloof verzaakt, bijzonder uw moeder met haar dochter.
Daarna werd ik voor de heren gehaald. Toen vroeg zij naar mijn naam en hoe lang dat het geleden was dat ik gedoopt werd?
Ik zei, omtrent 4 jaar. En ik zeide, wat weet gij dat het geschied is?
Daarop zeiden ze: wij kunnen niet tevreden wezen of gij moet ons een eed zweren.
Neen zei ik, ik moet niet zweren.
Zij zeiden, dat mag men wel.
Ik zeide men mag niet.
Ze zeiden waar staat het geschreven?
Ik zeide in Mattheus 5.
Ze zeiden, ik had het verkeerd gelezen.
Toen zeide een van hen tegen mij: welke lammeke zijt gij? Daarna zeide hij: wat een duivel zijt gij!
Toen vroegen zij: hoeveel kinderen dat mijn vrouw had?
Ik antwoordde: één van omtrent 9 weken.
Daarop vroegen zij: hoeveel hebt gij er gehad. Ik zeide zes.
En daarvan is er geen gedoopt? Vroegen zei.
Dat is waar mijn heren, zei ik.
Toen vroegen ze mij naar de man die mij gedoopt had.
Ik zeide dat hij al dood was.
Zij vroegen mij: wie mij zo verleid had?
Ik zei: mijn voorgaande leven; en dat heeft God mij geopenbaard.
Dat schreven zij op en dat wij Gods Geest hadden veracht.
Zij lazen het alles uit een briefken, zo mij dacht.

Dat zeide ik hen: me dunkt dat ge 't wel weet.
Dat doen wij niet, zeiden ze.
Toen dacht ik, dat ze meer schreven dan bekend had.
Daarop zei ik, dat ze niet meer schrijven zouden, dan ik had beleden.
Dat doen wij niet, zeiden ze; en zij lazen het nog eens voor mij.
Daar was ik mee tevreden.
Toen vroegen ze mij naar mijn vader en moeder en zuster en hoeveel broers hebt gij? Ik zei een.
En hun namen vroegen ze mij scherp af.
Ik zei: Pieter is de jongste en Symen.
Waar woont hij? Zeiden ze.
Ik zei hen dat is een van uw gezindheid.
Dat is hij niet, zeiden ze.
Ik zei, dat het toch waar was. En ik verontschuldigde hen allemaal zeer en zei dat zij zo ongeschikt nog niet waren. Toen bad ik hen dat ze toch geen onschuldigen zouden aantasten.
Ze zeiden dan heeft de vrouw gelogen, wij moeten ze boven laten halen.
Toen zei ik: mijn heren, ik heb niet gezegd dat ik er niet meer heb.
Daarop zeiden ze: hebt gij er dan nog meer?
Ik zei: een.
Toen vroegen ze mij scherp af of ik er dan nog meer had.
Ik antwoordde, neen.
Toen wilden ze zijn naam weten. Die zei ik hem.
Ze vroegen mij of hij gedoopt was.
Ik zei dat ze het hemzelf moesten vragen.
Ten zeiden ze: gij kunt voor de Justitie niet spreken, hoe woudt gij dan voor God spreken? Wij zullen het u wel doen zeggen, zeiden ze.
Ik antwoordde het lichaam is ten beste.
Toen lieten ze mij weggaan en haalden de mannen boven de een na de ander. Zij bekenden het geloof allemaal vrijuit. En wij werden weer bij elkaar geplaatst. Toen werden wij verblijd dat wij weer bij elkaar mochten komen. Dat duurde sommige dagen.
Toen werd **Antonius** gepijnigd en hij bleef toen vroom.
Daarna haalden ze mij en vroegen of ik ze noemen wilde die ik kende?
Ik antwoordde: nee.
Ze zeiden wij zullen het u weldoen zeggen. Maar begeert gij genade wij zullen ze u geven zoals wij de dochter in de Noordenburgerstraat gedaan hebben. Dat was Mariken Backers, die zij evenals Petrus dat ze de man niet kende; maar dat begeerde ik niet te doen.
Toen stond meester Pouwels daar. Toen zeiden ze: kent gij die man wel?
Ik heb hem gisteren gezien, zei ik.
Daarop zeide commissaris: neemt hem meester Pouwels.
Toen ging ik naar de koorden toe. De scherprechter bad mij zeer: gij zijt nog een jongeman zei hij. Toen trok ik mijn bovenste kleren uit; en dat hemd werd de mouwen uitgetogen en om mijn middel van het lichaam toegebonden. Daar moest ik alzo naakt staan totdat de kapitein met de Monsterheer kwamen. Mijn handen waren op mijn rug gebonden. Toen haalden ze mij op omtrent een voet hoog boven de aarde. Zo lieten zij mij hangen. Ik had grote pijn en meende mijn mond toe gehouden te hebben, doch ik kreet driemaal. Toen zweeg ik stil.
Het is nog maar kinderspel, zeiden ze; en mij weer neerlatende zetten ze mij in een stoel. Zijn vraagden noch zeiden mij niets. Toen had ik een ijzeren bout met 2 beugels aan

mijn voeten. Daar bonden ze 3 stukken geschut aan de bouten. Als zij mij weer ophaalden, wilde een Spanjaard met een gouden keten mij voor mijn aangezicht gestoten hebben, maar hij kon niet. Zo hangende, werkte ik zeer en haalde mijn ene voet door de beugel; toen hing dat aan het ene been. Zij zouden dat weer gebonden hebben, maar ik kreeg het met geweld erdoor. Toen lachten zij allen; maar ik had grote pijn.
Daarna zetten ze mij in een stoel. Ik noemde sommige personen waarvan ik dacht dat ze die wel wisten. Want zij wisten er mij nog meer te noemen.
Van **Claas Opreyder** weet ik geen zekerheid, dan de een zegt aldus en de ander alzo.
Ik hoop door des Heeren genade mijn leven daarvoor te stellen. Door des Heeren genade, zeg ik. Mijn gemoed is nog onveranderd, de Heere dag en nacht biddende dat Hij mij sterkheid wil geven. En bid gij de Heere ook hartelijk voor mij want het gebed der gelovigen vermag veel, als het ernstig is.
Daarna heb ik een grote strijd gehad vanwege mijn vrouw, omdat zij de monniken menigmaal tot mij zond; maar God heeft mij geholpen.
Daarna werd ik boven voor de bisschop en de pastoor gebracht. Daar hebben ze met mij veel geredeneerd, dat ik meer moest geloven dan in het evangelie stond. Want, zeiden ze, hoe weet gij dat ik een mens ben?
Ik zeide, hoe zou ik dat niet weten?
Maar waar staat dat geschreven, zeiden ze, en in welk kapittel? Ook vroegen ze hoe ik wist dat zij mijn vrouw was, en zo verder met vernuftige reden, maar weinig uit de Schrift.
Toen ging ik weer naar mijn kasteel; daar moest ik in zitten. **Mijn moeder** was ook eens bij mij. Het jammerde mijn zeer van de vrouw. Ik zei, God zou haar wel troosten. Toen zeiden ze, het was de laatste dag der genade. Op diezelfde dag deed de bisschop een vermaning voor de afvalligen. Toen kwam de Gardiaan van de minderbroeders, die zei: 'ik kom hier om uwen wil aflopen; het was de laatste dag der genade.' Maar Gods genade staat altijd open.
Daarna, als die vermaning gedaan was, haalden ze mij weer boven. Daar stond **mijn vrouw** en weende bitter. Maar ik zei: men moet God niet verlaten.
Gij zult God niet verlaten, zei de bisschop. En zij weende zeer.
Maar, mijn hart tot Gods kerende, dacht ik, het zou te lang zijn te lijden ná deze tijd. En **Katelijntgen** is ook zeer gepijnigd; uitgetogen, hangende met 2 ijzeren aan haar benen. Toen kwam de scherprechter en zei: *al had men die vrouw het ene lid van het andere getrokken, zij sprak niet een woord.* Dat was voor mij een vreugde te horen.
Ook **Tryntgen** heeft ook veel aanvechting gehad, met troost en beloften, met dreigementen, dat men ze zeer zou pijnigen. Werd vergeleken bij een hond, die was nog beter dan zij, enzovoort. De Heere heeft haar geholpen.
Maar tot een waarschuwing; zij was niet voorzichtig in het spreken want de pastoor sprak van het Oude Testament. Daar wilde zij niet naar horen. Dat was onverstandig gesproken; maar ze wilde bij het Nieuwe Testament blijven.
Dat heeft mij Gijsbert gezegd. En hij zei dat hij geen schuld aan ons heeft. Want men las er hem wel 100 voor van diverse (tekst)plaatsen. Door hem heb ik dit (schrijf)gereedschap gekregen.
En lieve broeder, neemt gij toch opzicht op mijn arme weesjes.
De vreze des Heeren wens ik alle Godvrezenden.
Met grote angst en benauwdheid geschreven. Zijt de Heere bevolen: hebt goede toezicht op uzelf!
Geschreven door mij Ysde Gaukus, uw lieve broeder, uit de gevangenis, de 20e dag van onze gevangenis.

De 2e brief van *Ysde Gaukus.*

Wij, gevangenen in den Heere om het getuigenis van onze lieve Heere Jezus Christus, hetwelk wij niet waardig zijn, ons daarin te beroemen.
Genade en vrede van onze lieve Heere Jezus Christus zij met onze zeer geliefde en uitverkoren beminde broeders en zusters door de gehoorzaamheid des Evangelie's. Wij wensen u onze zeer beminde, het rechtboetvaardige geloof dat door de liefde is werkende. Hiertoe sterke u de kracht van de Heilige Geest. Amen.
Na alle behoorlijke groetenis zou u, onze zeer beminde, believen te weten, dat wij nog naar het vlees en ook naar de geest in goede gezondheid zijn; in het gemoed en geloof nog onveranderd en daarenboven een geruste consciëntie hebben. En wij zijn zeker dat het de waarheid is en dat er ook geen ander bevonden zal worden tot genen tijden.
Hoewel dat er veel subtiele geesten zijn die een andere weg zoeken dan Christus hen geleerd en voorgegaan is. Daarom verblijdt u met ons, onze zeer beminde, dat onze Vader ons het veld heeft te helpen behouden. Wel terecht heeft Hij gezegd: *al was het dat een moeder haar kind verliet, zo zal Hij ons toch niet verlaten.* Hetwelk gij met ons bekennen moet, dat Hij ook heeft gedaan; daar wij Hem niet genoeg voor kunnen danken. Nademaal wij wel weten dat wij van onszelf niets hebben dan alle boosheid, zoals de apostel zegt: *ik weet dat in mijn vlees niets goeds woont.*
Verder, mijn zeer beminde uitverkoren broeder en zuster, zult gij weten dat het de Heere nog wel beschikken kan, hoewel dat wij hier in der tirannen handen zijn. Nochtans hebben wij het beter dan ulieden meent, want de Heere beschikt ons nog alle dagen een Hábakuk (historie Apoc. boeken) 't welk mijn zuster is. Die kan nog alle dag bij ons komen. Laat het haar ook niet verdrieten. Daarenboven hebben wij om de 3e dag een geschikte wacht, zodat er veel volk met ons preken mag.
Voorts lieve vrienden, kan ik u onze vreugde niet verbergen die wij hebben, dat ze ons bij elkander gezet hebben beneden in de Toren. Ieder in een kleine vierkante kot, omtrent 8 voeten groot in het vierkant, van 2 dikke planken gemaakt. Daar liggen wij in, maar wij zien elkaar en spreken dikwijls met elkaar, wat een grote vreugde voor ons is. Hetwelk echter benijdt wordt van hem die mijn beste vriend op aarde placht te zijn. Die had gezegd, 'wij lagen te dicht bij elkaar, wij versterkten elkaar nogal meer.' Daarom mag de Heere wel zeggen: als er een onreine geest uitgedreven is, zo komt hij dan en bestuurt het; en vindt hij dan het huis ledig met bezemen gekeerd, dan neemt hij nog zeven erger geesten met zich. Hoort mijn lieve vrienden; en wees niet stout en staat niet op uzelf, maar beveelt uw zaken aan de Heere. Die de sterkste was en wees best gemoed. Als wij eerst gevangen werden hadden wij daar ook een blijdschap in om daarbij te zijn. En die legt nu ook mede in de drek. Daarenboven bleef hij in te pijnigen zeer vroom. Daarom staat niet op uzelf.
Voorts lieve vrienden, zo lieten zij ons hier liggen dat er 16 weken niemand naar ons heeft kunnen omzien.
Dan, de commissaris liet onze zuster Trijntgen boven halen om haar te vragen naar een van Gent die ze niet kende. En zij vroegen naar meer vrienden van Gent, maar zij kregen het er niet uit.
Toen verwachten wij onze sententie; dat wij anders niets wisten dan dat wij onze offerande gedaan zouden hebben.
Ten laatste waren bij mij 2 van de Minnebroeders; maar zij waren daar niet gezonden. Zij stoten de deuren open en vroegen, hoe het met mij was?
Zo God wil, zei ik.
Ja, zeiden ze, zo gij ook wilt.
Wij spraken van het evangelie. Zij vroegen: hoe weet gij dat er het evangelie is?

Ik zei dat weet ik wel, want Christus heeft het met Zijn bloed bezegeld. De ene werd kwaad.
Ik zei stil, of staat nog wat; gij houdt ons erger dan de Joden, zei ik, want de Joden zitten op tribuut en ons brengt gij om hals. Toen werd hij wederom kwaad en zei: uw schelmerij brengt u om de hals.
Wij hebben, zei ik, niets misdaan.
Hij wou weggelopen en ik riep luide. Weest zachtzinnig, zei ik.
Ja, zeiden ze ,dat is uw woord: *O Vader, vergeef het hun want ze weten niet wat ze doen;* en zo liep hij heen.
Ook waren er eens 2 Bagijnen die wilden tegen mijn medegevangene veel spreken.
Ik zei: mag men ook wat anders dopen dan mensen?
Neen, zeiden ze, geen beesten.
Ik zei: waarom doopt gij dan klokken?
Dat is het gebruik, zeiden ze, het is een oude gewoonte; als 't kwaad weer is. Dan luidde wij zijn dan en daarmee vergaat het.
Ik zei, ja als het meeste al gebeurd is, dan begint het pas te luiden en dan meent gij dat het helpt.
Toen zeiden ze: het is niet goed dat het volk bij hem komt.
Ik kan u ook niet verbergen hoe ongenadig dat ze met onze zuster hebben gehandeld. Ze bonden haar kleren toe tot aan haar middel. Zo was ze van boven geheel naakt uitgetogen. Toen zei onze zuster, 't welk nog een jonge dochter is: mij is nooit zoiets schandelijks aangedaan.
Gij doet het uzelf aan, zeiden ze.
Verdere mijn lieve broeder en zuster die deze onze kleine geschriften zullen zien of horen lezen, wij doen u te samen weten door onze kleine geschrijf, dat ons gemoed nog vroom en onveranderd is. En dat wij u niet méér vermanen, dat is door de kleinheid van ons verstand; dat hoop ik dat gij ons ten beste zult houden.
Weet, mijn geliefde vrienden, dat wij ons zeer verblijd hebben met een overmatige blijdschap omdat wij van u brieven en schrijven hebben ontvangen. Want het verkwikt onze inwendige mens.
Nu, mijn zeer uitverkoren lieve broeders en zusters, wij gevangenen doen u zeer ernstig bidden, dat gij nu acht wilt hebben op uzelf en op uw wandeling. Want mijn zeer beminde broeder en zuster, als men zoals ons hier komt te zitten, dan bevindt men eerst dat de weg smal en de poort eng is die tot het leven leidt. Ja, velen zullen daarnaar arbeiden maar niet inkomen omdat ze niet zijn van het rechte getal.
Daarom mijn lieve en een Godbeminde broeders en zusters, bezie toch dagelijks het binnenste van uw hart, als u die dagelijkse verschrikkingen overkomen. En verberg toch uw zonde niet; en dat ge daaronder niet verzinkt, want ge kunt voor de Heere niets verbergen. Hij heeft vuurvlammen de ogen. Och mijn uitverkorenen, gij kunt niemand bedriegen dan uzelf.
Wij hebben een voorbeeld aan David, als hij de man ten strijde zond en schreef dat men hem zou stellen daar de strijd op het hardste was en daar strijdbare mannen tegen Israel waren; opdat hij zijn vrouw mocht krijgen. Wat zei Nathan tot de koning? Er was een man die had veel schapen en er was een man die had een enig schaap. En die zoveel schapen had nam van de man dat enig schaap en liet hem doodslaan. Toen heeft David zelf geoordeeld, dat hij des doods schuldig was. Maar hij is heengegaan, alzo hij zijn bed doornat heeft met zijn tranen.
Zie mijn lieve broeders en zusters, laat ons altijd waken en toezien of ons wat kwaads overkomt. Laat ons niet te goed zijn boete te doen; en met David en Manasse onze zonden bekennen, dan zullen wij genade bij God vinden.

Och mijn leven uitverkoren broeders en zusters, had men dit in **Friesland** gedaan, en een iegelijk in zijn eigen hart getast, nimmermeer had het er zo kwalijk aan toegegaan. Maar als een iegelijk stout is en zegt: *bewijs mij mijn schuld*, denkende ik wil mij nu hard houden; wat zou het volk dan zeggen? Ja, mijn eer en dienst raak ik kwijt. Och vrienden, had men toegezien en een iegelijk zijn eigen hart onderzocht en gewillig tot boete gekomen, niemand had tot zo'n grote moeite gekomen.
Daarom mijn beminde, en houdt u altijd in de gehoorzaamheid van het evangelie en laat u niet bewegen door allerlei winden van lering. Blijf daarbij daar gij uw knieën voor gebogenen hebt. Gedenk dat Paulus zegt: *al was het dat een engel uit de hemel kwam en een ander evangelie predikte, die zij vervloekt.* En wacht u voor het lelijke buitentrouwen, dat sommigen onder u willen invoeren. Aanzie Israël, hoe zij moesten verlaten de heidense vrouwen.
Daarom, mijn lieve vrienden wil toch naarstig toezien zolang als het heden genoemd wordt. En laat ons altijd naarstig timmeren aan de Tempel met het zwaard van de Geest op onze zijde. Zodat wij de vijanden mogen tegenstaan dat zij onze roem niet afnemen. Want wij hebben het pond ontvangen en de Heere zal het ook weer van ons eisen. En vind Hij ons getrouw, Hij zal ons over velen zetten.
Daarom mijn uitverkorenen, laat ons toch altijd naarstig toezien dat wij die kostbare Parel die wij gevonden hebben, ook naarstig bewaren, opdat de rovers ons deze niet ontnemen. Want wordt ze ons benomen, dan zijn wij bedorven.
Daarom houdt goede waakt en gedenkt, lieve broeders en zusters, als u een stuk goud gegeven werd dat niet groter was dan een penning. En men zei tot u, bewaar dat maar 3 of 4 jaar want er zal een dure tijd komen en die zal een jaar duren. Bewaar dat stuk zolang; dan zult ge daar zoveel voor kunnen kopen dat ge geen gebrek zult hebben. Want verliest gij het dan moet ge van honger sterven. Wel, hoe zoudt ge dat bewaard hebben? Zoudt gij niet alle dagen als de tijd kwam dat gij het hebben moest, bezien of gij niet verloren had? Ik geloof, wel elk uur.
Zie, mijn uitverkorene, gij die het geloof ontvangen hebt, u is dit geld gegeven om te bewaren zolang als gij leeft. En bewaart gij dat tot het einde, dan zult gij het eeuwig leven daarvoor mogen hebben.
Dus mijn zeer beminde, nu gij weet dat de dag genaakt, dat gij het zult moeten hebben, daarom ziet nu naarstig toe dat gij het niet verliest. Want indien gij het de laatste dag zou verliezen, dan zou het u niet kunnen helpen. Ja, het zou hem niet kunnen baten als dat er iemand het 100 jaar bewaard had. Gelijk de profeet zegt: Ik wist dat er een is die al zijn leven goed gedaan heeft en oprecht gewandeld en hij keert zich weder tot ongerechtigheid, al dat goed wat hij voorheen heeft gedaan zal hem niet kunnen helpen.
Zie, hoe de Heere gehoorzaamheid van ons eist gelijk de profeet Samuel tot Saul zei: *de Heere heeft liever gehoorzaamheid dan offerande.* En aanmerkt ook de man Gods, hoe dat hij van de Heere gestraft werd omdat hij de valse profeet gehoord had en deed niet hetgeen hem de Heere had bevolen.
Aanzie Israël, als ze gezondigd hadden moesten ze hun vijanden de rug keren. En Christus zegt Zelf: *gij zijt Mijn vrienden, is het dat gij doet al dat Ik u gebied.* Ja, die volstandig blijft tot het einde toe, die zal zalig worden. Want het is noch in het beginsel, noch in het *midden* niet gelegen. Daarom zie toch naarstig voor u toe dat ge niet bedrogen wordt. Want Christus heeft wel terecht gezegd, *dat er vele valse profeten op zullen staan en roepen: hier is Christus, daar is Christus!* Daarom mijn uitverkorenen, wacht u dat gij niet verleid wordt. *Zij zijn van ons uitgegaan*, zegt de apostel, *maar zij waren van ons niet geweest, want dan hadden ze wel bij ons gebleven.*
Hiermee wil ik u de Heere bevelen met het rijke woord van Zijn genade.

Zo zult gij weten dat onze broeder Claas nog grote pijn in zijn ledematen heeft, vanwege de ouderdom. En onze zuster Lijntgen heeft in haar schouders ook grote pijn. Lijntgen en ik hebben geen gebrek.
Nu doen wij gevangenen, u zeer hartelijk groeten. Ook alle omliggende gemeenten en liefhebbers der waarheid. Bij name P.J. en uw huisvrouw. Ik bedank u zeer hartelijk voor uw schrijven. Groet van mij W. En zendt L. J. In Friesland in ***Molkwerum*** en beschikt ook J. de P. En die van Amsterdam. En ik heb voor hem ook wat geschreven neemt dat daarbij. En dat dit ook naar Embden mag komen aan mijn beminde broeder en zijn huisvrouw.
Mijn lieve broeder en lieve zuster bedroeft u niet om ons, want uw moeder en zuster zijn zeer welgemoed.
Zegt tot **Machtelken**, dat ze zich wat van Harmen moet wachten. Hij zoekt haar in de drek te brengen; mag hij daar uitkomen. Ik heb hem horen spreken, hij zou er een goed christen van maken.
Wij groeten ook onze verstrooide medegenoten. Nu mijn hartgrondige broeders en zusters, gedenkt ons gevangenen in uw gebeden en vergadering. Want het gebed der gelovigen vermag veel als het met ernst geschied.
Wij verwachten van dag tot dag onze offerande te doen. En geliefde vrienden, wilt ons toch ook wat schrijven.
Geschreven met grote angst en benauwdheid in de gevangenis te Deventer, nadat wij 9 weken gelegen hadden.

De 3e brief geschreven binnen Deventer in de gevangenis, door Ydse Gaukes.

De genade van God onze hemelse Vader, Die hemel en aarde geschapen en gemaakt heeft, en de liefde van Zijn beminde Zoon, onzen Heere, Verlosser en Zaligmaker, hetwelk is Jezus Christus, waardoor Hij ons van de eeuwige vijandschap en helse pijn heeft verlost; en de kracht van de Heilige Geest, Die in al Zijn uitverkorenen werkt, wensen wij alzo onze bekenden en ook onbekende broeders en zusters en andere liefhebbers der waarheid tot een zeer hartelijk en vriendelijke groetenis. Amen.

Verder mijn zeer uitverkoren broeder en zuster medegenoten van ons allerheiligst geloof, door Gods genade en barmhartigheid, rankjes aan de wijnstok des Heeren. Wij gevangenen, die om het getuigenis der waarheid gevangen liggen, denken ulieden nog een weinig te schrijven, daar gij ons mede gedenken moogt, zover het de Heere toelaat. Opdat gij dit weinigje uit der leeuwen kuil nog mag krijgen. Want wij denken en hopen dat onze Heere ons haast verlossen zal en wij geen tijd meer hebben om u te schrijven. Want hadden wij mijn zuster niet, dan moesten wij ons zeer nauw behelpen en moesten honger lijden. Maar nu hebben wij genoeg. De Heere wil het belonen en honderdvoudig wedergeven die barmhartigheid aan ons bewijzen.
Nu mijn lieve en zeer beminde broeder en zuster door de gehoorzaamheid van het evangelie, gij moet weten dat wij in het vlees nog tamelijk gezond zijn en in het geloof nog onveranderd en zijn zeker dat het de rechte waarheid is en dat er geen ander bevonden zal worden heden nog in der eeuwigheid. Want wij zijn gewis en vinden de Heere getrouw in al Zijn beloften zoals Hij zegt, *dat Hij de Zijnen niet verlaten zal maar hen bewaren als de appel Zijner ogen*. Ook niet zal laten verzocht worden boven hun vermogen maar met de verzoeking ook de uitkomst geven daar wij ook vast op vertrouwen.
Dus mijn lieve uitverkorene broeder en zuster, wilt toch de Heere hartelijk voor ons bidden dat Hij ons toch kracht en sterkte wil geven als de ure van het lijden aanstaande

is. Want onze vervolgers gaan ons zeer dreigen dat ze ons zo en zo zullen pijnigen en levendig braden op de verre afstand tegenover een groot vuur. Daarom mijn lieve broeders en zusters in den Heere, wil tot den Heere voor ons helpen bidden. Want wij van onszelven toch niets hebben dan alle zwakheid en zijn met een broos vlees behangen. Maar wij vinden een overvloedige troost wanneer wij des Heeren Woord bedenken en Zijn beloften; die vroom tot het einde toe strijden en daarbij blijven. Want wie volstandig blijft die zal de beloften ontvangen. Want Hij heeft nooit iemand verlaten die op Hem betrouwd heeft. En die denken aan de strijd die onze Hoofdman Christus Jezus voor ons heeft gestreden, opdat zij Hem altijd goedwillig navolgen. Daarom verwachten wij onze verlossing met blijdschap. Al is het dat ze ons zeer dreigen, kunnen ze ons toch niets meer doen dan hen de Heere toelaat. En wat de Heere hen toelaat, daar willen wij ons in tevreden stellen. Want ons vlees heeft wel duizendmaal meer verdiend waarmee wij de Heere zo menigmaal vertoornd hebben.
Voorts mijn lieve broeders en zusters wij verwachten onze offerande van dag tot dag. Want wij meenden onze offerande gedaan te hebben als onze medegevangenen hun offerande deden.
Nu mijn zeer geliefde broeders en zusters, die u onder de gehoorzaamheid van het evangelie begeven hebt; en met Noach in de ark getreden zijt en met een Lot uit Sodom en met Mozes uit Egypte gegaan zijt door het Rode meer en hebt liever met de kinderen Gods ongemak te lijden dan de tijdelijke geneugten der zonde met Farao te hebben.
Zo nu mijn lieve vrienden, wees vroom met de rechtvaardige Noach die vast op des Heeren beloften heeft betrouwd en de dagen met lijdzaamheid verbeid heeft die hem van de Heere beloofd was, namelijk 120 jaar. Zie mijn lieve broeders en zusters die nu nog in de hutten zitten en een belofte met Noach hebt ontvangen, dat er een dag zou komen die over alle vlees zal gaan. Wordt gij dan oprecht voor de Heere bevonden, dan zult gij met Noach eeuwig behouden zijn.
Zijt de Heere getrouw met God en geloof vast wat u God gebied, want Hij wil Zijn geboden onderhouden hebben. Gelijk wij ook een voorbeeld hebben aan Lots huisvrouw, dat ze in een zoutpilaar veranderd werd. En voorts aan Israël als ze Zijn wetten en geboden onderhielden, heeft hen niemand kunnen deren noch beletten.
Gelijk wij ook een voorbeeld hebben aan de kinderen Israëls, die het land van belofte beloofd was, maar zij hebben het niet verkregen omdat ze op de Heere niet vertrouwden. Want van 600.000 zijn er niet meer dan 2 in het beloofde land gekomen. Maar hun nakomelingen heeft Jozua door de Jordaan geleid en de Heere heeft hen krachtig geholpen; alzo dat ze naar des Heeren bevel rondom Jericho zijn gegaan met de Ark des Verbonds en de muren zijn neergevallen.
Ziet mijn lieve beminde broeders en zusters, als wij op des Heeren woord betrouwen en Zijn geboden onderhouden en altijd naar des Heeren regel doorwandelen en de Heere dag en nacht aanroepen, dan zal Hij voor ons strijden. Ja, onze vijanden zullen ons niet mogen beletten maar ze moeten tot schande worden.
Maar is het dat er een rechtvaardige de Heere weer verlaat, dan moeten ze hun vijanden de rug keren zoals men van Jozua leest van Achan en dergelijke meer. En ook van Saul die de eerste koning in Israël was, als hem de Heere geboden had dat hij tegen de Amalekieten ten strijde zou trekken en niemand zou sparen, is hij heengegaan en heeft des Heeren geboden niet gehouden. Daarom is de Geest des Heeren van hem geweken. En de Heere heeft David in zijn plaats gesteld. Daarom dat hij ook David vervolgde. Alzo heeft de rechtvaardige van de onrechtvaardige altijd moeten lijden. Jacob van Ezau, Abel van Kaïn omdat zijn offerande aangenaam was voor de Heere en die van zijn broeder niet. Daarom werd hij door Kaïn vermoord; en dat geslacht is nog in deze wereld.

Zie mijn zeer geliefde en uitverkoren beminde broeders en zusters, die de waarheid geopenbaard is, die voor zoveel duizenden verborgen blijft, en genade van God heeft ontvangen, laat ons de Heere gehoorzaamheid bewijzen gelijk onze vader Abraham heeft gedaan die een vader aller gelovigen genaamd is. En zie Jefta, die heeft zijn enige dochter niet gespaard, maar heeft ze den Heere gewillig opgeofferd.
Daarom mijn lieve broeders en zusters, laat ons de Heere naarstig vrezen en Zijn geboden onderhouden dan zal Hij ons genadig zijn.
Daarom mijn zeer geliefde en beminde broeders en zusters, wees slechts getrouw tot het einde toe en verschrikt noch vrees niet, al heeft dat geslacht een grote macht om Gods volk te versmoren en de doden, zij kunnen niet meer dan hen de Heere toelaat. Daarom laat ons goede wacht over onze zielen houden en altijd wakende zijn, want de Heere zegt zelf: *waakt en bidt, want de Heere zal komen als een dief in de nacht*.
Och mijn lieve broeders en zusters, dat wij daar niet ledig noch slaperig gevonden werden, maar met de vijf wijze maagden altijd olie in onze lampen hebben en altijd bereid staan en wachten op de toekomst van onze Bruidegom opdat wij alzo met Gideon bekwaam mochten bevonden worden. Want zij waren niet alle aangenaam; daar zijnde niet meer dan 300 bekwaam bevonden. Gelijk ook Christus zelf zegt*: dat er vele geroepen zijn maar weinig uitverkoren.*
Daarom mijn lieve broeders en zusters in de Heere, laat ons de Heere toch naarstig met vurige harten bidden, dat wij met dat kleine hoopje mochten gekend en gerekend worden. En dat wij een steen aan des Heeren tempel en een rankje aan des Heeren wijnstok wezen mogen; en onze Herder en Bisschop vroom tot het einde toe mogen navolgen. Dan zal het ons welga en in alle gerechtigheid en heiligheid te wandelen en altijd op des Heeren dag gedenken en van des Heeren weg niet afwijken, dan zal Hij onzer ontfermen en genadig zijn. Want Hij zal de schapen uit de bokken scheiden en zeggen tot die van Zijn rechterhand: *komt gij gezegenden, bezit het rijk dat u bereid is.* En tot Zijn linkerzijde: *gaat gij vervloekten van Mij weg in het eeuwige vuur.*
Och, hoe jammerlijk zal het aan zijn met degenen die hier de mensen meer gevreesd hebben dat de Heere. Ja, die nu zeggen: de Heere is genadig en barmhartig. Hetwelk de waarheid wel is, maar Hij is ook rechtvaardig en wil Zijn geboden onderhouden hebben. Daarom, o lieve mensen, gedenk de dag waar Petrus van zegt: dat één dag bij de Heere geacht is als 1000 jaren. Hoe jammerlijk zal het dan beklaagd worden!
Zie mijn lieve broeders en zusters mijn [schrijf]gereedschap wil mij begeven. Zodat ik moet eindigen. Zo willen wij gevangenen, u hiermede onze Adieu zenden, namelijk wij met ons vieren. Onze namen zijn u wel bekend en laat dit toch aan onze zusters, Lijntgns broeder Jan de P. komen. En wij gevangenen, doen u de hartelijke groeten met des Heeren woord en zijn nog al welgemoed en hopende Heere een goed Offerande te doen. God de Heere moge ons sterken met Zijn Heilige Geest.
En lieve broeders Bauke, Simon en Pieter, die mijn broeders naar het vlees zijn, wilt toch zorgen voor uw ziel dragen; allen zijt ge nog jong. Wilt het daar niet op leggen want gij weet de ure noch de tijd niet. En u is zoveel geopenbaard dat ge wel weet dat het de waarheid is. Hiermee wil ik ulieden mijn laatste Adieu toezenden. Ik denk ulieden niet meer te zien. Maar schik u daarnaar dat wij elkander met blijdschap weder mogen zien.
Nu mijn lieve broeder Bauke met ulieder huisvrouw, moeder en zuster, en ik uw broeder doen u zeer hartelijke groeten met alle bekenden. Onze laatste groetenis zend ik ulieden hier. De Heere wil ons waardig maken dat wij hiernamaals elkander met blijdschap mogen weerzien.

En Klaas doet ulieden zeer hartelijke groeten. En ook doen wij zeer groeten al degenen die ons met schrijven gedachtig zijn geweest, waarin wij zeer verblijd zijn dat gij nog zulk een lust tot de waarheid hebt.
Hiermee zeggen wij onze lieve broeders en medegenoten van ons geloof, onze laatste Adieu. De Heere wil u alle bewaren in gerechtigheid en heiligheid. Amen.

Geschreven in onze duistere gevangenis, met slecht gereedschap. Daarom wil het in dank aannemen. Datum, de 95e dag van onze gevangenis. Anno 1571. De 14e juni, in Deventer.

Fol. 560

91. DOUWE EEUWOUTSz, LEEUWARDEN 1571

Zij die echt de woorden en geboden van God proberen te volgen, moeten vaak grote minachting en vervolging ondergaan van de geleerden van deze wereld, zoals goed is te zien in Leeuwaerden, in Friesland in het geval van een broeder genaamd Douwe Eeuwouts, die op de 3de januari van het jaar 1571, voor de Naam van Christus, vijf kleine kinderen alleen in het huis moest achterlaten, en hij liet zich gevangen nemen in een donkere put, waar hij gedurende lange tijd moest liggen bij kwaaddoeners, hetwelk hij met verlangen naar zijn offerande, geduldig heeft geleden.
Nadien werd hij door de bisschop en anderen onderzocht, die hem zeer kwelden, om hem te doen afwijken, maar tevergeefs. Ze vroegen hem naar zijn geloof, dat hij vrijelijk bekende. Ook prezen zij hem de kwamerij van de paus ten zeerste aan; maar hij zei, hij wilde zich houden aan de geboden van God, en liet de geboden van mensen los. Hij bewees ook, dat hun getijden, missen, vormsels, zalving, belezen en andere dingen niet in overeenstemming waren met het Woord van God; en hij bad hen verder, nu hij zijn geloof had beleden, zij hem niet meer zouden pijnigen, en zijn lijden en zwarigheid moesten verkorten; want hij was gereed om zijn leven op te geven voor de waarheid, wetende dat hij dan de kroon des levens mocht verwachten.
Ten slotte verdoemde de bisschop hem als een ketter en gaf hem over aan de wereldlijke Rechters, opdat zij hem zouden behandelen volgens het bevel van de koning. Want deze zogenaamde christenen, zoals de Farizeeën, mogen niemand doden.
Maar als gevolg dat de bisschop hem had overgedragen, werd Douwe Eeuwouts, na lange gevangenisstraf, op 12 oktober AD 1571 ter dood veroordeeld om de volgende nacht verdronken te worden. Toen hij dit vonnis hoorde, toonde hij zich dapper als een reus in het geloof, niet verschrikt voor de naderende dood, maar zeer verlangend naar het nieuwe Jeruzalem; en zat in de gevangenisstoof met zijn hoofd ontbloot, dankend, prijzend en biddend tot zijn hemelse Vader, tot het uur van zijn vertrek was gekomen.
Ze namen hem vervolgens en bonden hem vast in een zak. Toen begon hij te zingen: *"Ik, arm schaapken aan der heiden."*
Velen die daar waren, prezen zijn vrijmoedigheid, dat hij zo vrijwillig en vreugdevol de dood tegemoet ging.
Zo verliet hij vreugdevol dit tijdelijk verdriet en eindigde zijn leven in het water, en rust nu onder het altaar, en wacht daar op de eeuwige vreugde die beloofd is aan alle lieve kinderen van God.

Fol. 561

92. JAN BLOK OM HET GELOOF VERBRAND TE NIJMEGEN, ANNO 1572

Omstreeks het jaar 1572 werd er gebrand te Nijmegen, een jonge man genaamd Jan Block, die rijkdom had, en van hetzelfde leefde, zodat hij geen beroep of handel had geleerd. Hij bevriende zich met een broeder genaamd **Symon van Maren,** een Pelcier (bontwever), geboren in Hertogenbosch, met wie hij vroeger gewoon was naar de herberg te gaan, maar die na zijn bekering hem waarschuwde om het Nieuwe Testament te lezen, welk advies hij ook gevolgd had; en de goede Heere opende zo zijn hart, dat hij daaruit verstond wat recht is, en zich bij de gemeente van God aansloot.
Als dit gedaan was, kon hij niet verborgen blijven, omdat hij een beter leven leidde dan voorheen; zodat al zijn bezittingen in beslag werden genomen en een prijs werd gezet

op zijn leven, dat wie hem kon of wilde verraden, er zeventig gouden realen voor zou ontvangen.
Toen vluchtte hij de stad uit, en heeft in een dorp aan een metselaar gevraagd om er te opperen, opdat hij zijn brood zou kunnen verdienen, omdat hij niets anders te doen wist. De metselaar weigerde hem dit en zei: "Ze zouden hier komen om je te arresteren, en dit zou me in moeilijkheden brengen."
Enige tijd later kwam hij de stad binnen, waar hij werd bespied door een verrader, die ging en het aan de officier en zijn dienaars ging aanmelden, die hem kwamen zoeken. De vrouw van het huis had medelijden met Jan Block; en hij ging staan achter de gordijnen van het bed. De Schout keek de kamer in, maar zocht niet heel nauwlettend, aangezien hij geen bloeddorstige man was, en keerde toen weer terug, zeggende: "Hij is daar niet."
De verrader zei: "Hij is daar, ik zag hem naar binnen gaan."
Een van de dienaars ging terug en hij trok de gordijnen op en zag hem daar staan. Hij werd vervolgens meegenomen, als een boosdoener.
In de gevangenis werd hij soms van de Godvrezenden bezocht en verzorgd.

Ten slotte werd hem het doodvonnis uitgesproken en hij werd veroordeeld om als ketter op de brandstapel te worden verbrand.
Terwijl dit plaatsvond, zocht een van de heren aan het Gerecht, die wist Jan Blok van hoge afkomst was en wereldse rijkdom bezat, - en vroeger veel omgang met hem had - hem op ,om hem voor zijn einde te bekeren tot het Roomse geloof; aan wie deze dappere getuige van Jezus Christus, zich omdraaiend, antwoordde: "Je zou me toen bekeerd moeten hebben toen we vroeger samen waren in die en die plaatsen (die hij hem opnoemde) en ieder van ons had een hoer op zijn schoot."
Toen hij op het schavot kwam om gedood te worden, toonde hij zulk een vreugdevol gelaat, alsof hij naar een Hoogtijdag of Vreugdefeest was gekomen; want hij ging naar de brandstapel waar hij zijn offer zou offeren, met evenveel vaardigheid alsof hij een sprong had gemaakt.
Toen hij aan de brandstapel was gekomen, wees hij de Scherprechter op zijn onvoorzichtigheid, die hierin bestond, dat de gaten waar hij moest worden vastgemaakt zich niet op de juiste plaats waren geboord.
Kort hierna, heeft men een einde aan zijn leven gemaakt en is hij na veel martelingen, verbrand nadat hij zijn ziel in de handen van God aanbevolen had.

Dit alles was zo aangrijpend, dat verscheidene van de heren die die over zijn vonnis hadden gezeten, de tranen uit de ogen liepen uit louter medelijden over deze onschuldige, maar niettemin gevestigde en standvastige jongeman; die we nodig achtten om op te nemen uit het getuigenis van degenen die volgens hun verklaring bij die gelegenheid aanwezig waren en er getuige van waren.

Fol. 563

EEN BRIEF VAN JAN BLOCK aan zijn broeder J. H

Het is een kostelijk ding lijdzaam te zijn en op de hulp des Heeren te hopen. Klaagliederen 3:26.

De genade en vrede van God onze Vader en de Heere Jezus Christus. Amen.
Gezegend zij God, de hemelse Vader van onze Heere Jezus Christus, de Vader van barmhartigheden, en de God van alle vertroosting; die ons troost is, in al onze

verdrukking, opdat wij in staat zijn om hen te troosten die in enige benauwdheid zijn, door de troost waarmee wij zelf door God worden getroost. Want zoals het lijden van Christus in ons overvloedig is, zo is ook onze troost overvloedig in Christus. En of we gekweld of getroost zijn, het is alles voor ons welzijn en ons heil.
Deze zaligheid, behalve mijn banden, wens ik u uit de diepte van mijn ziel, voor troost en redding in uw grootste nood, wanneer u, lieve broeder J. H in de Heere, hulp en troost nodig zult hebben, terwijl u, bewogen en voortgedreven door de werking van de Heilige Geest, nu op het juiste moment geschreven en naar mij gestuurd hebt, een arme gevangene in Nijmegen, omwille van het Woord van onze lieve Heere; waarmee u mij zo'n geweldige en grote dienst hebt bewezen, dat ik nooit in mijn leven voldoende in staat zal zijn om God mijn hemelse Vader te bedanken, die u, zoals Habakuk, [Apocr. Boeken] heeft aangesteld om voedsel te brengen, waardoor de vrome Daniel uitwendig naar het vlees mee gespijzigd werd, door het vertrouwen dat hij had op onze God had. O, hoe groot is dit geestelijk voedsel, mijn lieve broeder, waarmee u mijn arme, hongerige ziel hebt gevoed en getroost, die u, naar de gelegenheid van de voorleden tijd, mij overvloedig hebt verhaald en geschreven in uw brief met het heilige woord des Heeren, tot mijn troost en om me aan te moedigen onversaagd moed te nemen; waarvoor ik, zoals hierboven gezegd, u niet voldoende kan bedanken.
Met de hulp van onze lieve Heer hoop ik hetzelfde nu te doen; door de almachtige Heer heb ik nog steeds de wil om het goed vanuit het hart u te doen. Ik hoop en vertrouw op God, onze hemelse Vader, die mij, arme, onwaardige gevangene zal sterken door zijn heilig Woord, om mij te bekrachtigen tot Zijn heilige lof, wanneer ik mijn offerande zal doen. Gelijk gij mij schrijft van vele profeten en apostelen ja, van Christus Zelf, die, voor ons allen, uit liefde voor ons als een stemmeloos Lam ter slachting werd geleid; hoeveel te meer zou ik, arme ellendige zondaar, schuldig zijn mijn leven over te geven omwille van Zijn heilige Naam, waartoe ik mij van harte onwaardig acht. Maar ik vertrouw erop, zoals hierboven, en zoals je me schreef, zoals de profeet Ezechiël spreekt door de mond van de Allerhoogste, dat Hij zich de zonden niet mee wil gedenken, zoals wij, de Heere zij dank, goed weten op welke conditie de Heere tot ons heeft gesproken. Allen die zulks begeren en zich harte bekeren, zal God horen en genadig wezen, want Hij is genegen om te vergeven.
Zodat ik, zoals hierboven gezegd, graag mezelf overgeve voor de Naam van mijn Heere, en wil geduldig lijden door Zijn genade en geef mijn lichaam over, net als de zeven kinderen der Makkabeeën deden. En de vrome Eleazar zou veel liever eervol sterven, dan zich te veinzen en een slecht voorbeeld te stellen voor de jonge broeders. Dus, door de genade van God, is ook mijn geest, mijn lieve broeder in de Heere.
Maar, zeer geliefde broeder, ik heb zo'n grote strijd vanwege mijn vorige leven, dat ik geen brood verdiende als een eerlijk man. Maar de Heere worde gedankt, een weinig voor mijn gevangenschap, had ik besloten door de genade van de Heere, om mezelf te bezig te houden in alle nederigheid en heiligheid door de arbeid van mijn handen; ik had echter geen tijd om het uit te voeren. Vandaar dat mijn geest vaak bedroefd is, en dit door de spreuk van Paulus, waar hij zegt: "Al ware het dat ik geloof had, zodat ik bergen kon verzetten, en al mijn goederen aan de armen gaf, en mijn lichaam gaf om te worden verbrand, en had geen liefdadigheid, het had alles geen zin."
En dat we zo heilig en onstraffelijk moeten worden, dit doet mijn hart krimpen en mijn ogen dagelijks stromen als een rivier, omdat ik mijn kostbare tijd zo zondig heb doorgebracht; dit weet de Heere, voor Wiens woord en getuigenis ik, ellendige zondaar ben gevangen; toch zou ik mijn hoop en geloof niet geven voor duizend werelden.

O geliefde broeders, hoe weinig heb ik de ware wedergeboorte en het nieuwe schepsel, gekend, nog veel minder gehad, zoals ik het nu voel door de genade van God, en zou het graag bekennen, als ik de tijd had.
Vrienden, heb oprechte liefde voor elkaar en sticht elkaar in alle nederigheid en ernst in de uitoefening van godsvrucht, en vermaant elkaar dagelijks tot alle heiligheid; ook dat elk de minste is in zijn eigen ogen, en dat je niet zo opgepronkt en met zo'n vertoning wandelt, opdat de arme, blinde wereld, volgens haar doen, ons in veel dingen overtreft.
Deze mening heb ik nu, bij de genade van God, voor weinig tijd gehad, wat ik vanaf het begin had niet had gevoeld, en aanvaard, zoals ik had behoren te doen, helaas, en zoals ik nu, in mijn de laatste tijd door de genade van de Heere voorgenomen heb om te doen.
Ik zou zeker niet tot zo'n groot verdriet zijn gekomen, dat zijn oorsprong vond in hooghartigheid of geheime trots en een gemakkelijk leven.
Daarom, lieve broeder, D. D. G. Godes, waar ge ook bent, wilt met vlijt zorgdragen, als trouwe arbeiders in de wijngaard dat de ranken die heel licht schieten, en groeien in de volheid en ijdelheid van hun geest, want die zijn ook vervreemd van het leven van God.
Ik begin nu pas te ervaren met verstand wat de nieuw schepsel is.
O geliefde broeders en wachters over het huis des Heeren, wilt toch de persoon niet aanzien; want men kan die jong zijn in het verstand van het christelijke leven, op geen enkele manier meer bederven dan door niet ijverig hen te vermanen met het Woord van de Heere, om nieuwe schepselen te worden; en tot nederigheid en om een Godzalig leven te leiden.
O, hoe heb ik dit in mijzelf ervaren, dat er zo weinig worden gevonden in deze tijd die echt bekeerd en vernieuwd zijn, en die oprecht het leven en de voetstappen volgen waarin Christus ons voorging. O, als zij het voelden, zoals ik het nu in mijn laatste tijd voel, zouden ze bang zijn om iets te zeggen of te denken, behalve in de eerste plaats door de Wet des Heeren.
O lieve vrienden, nu begrijp ik het pas en denk heel vaak aan een van onze drie zussen, die haar zoon Tobias een testament schreef, waarin zij, denk ik, spreekt over onze tijd waar te nemen, en dat we niets meer zullen betreuren, dat we onze tijd zo weinig hebben waargenomen, maar het vaak in lichtvaardigheid hebben doorgebracht.
O lieve vrienden, ik van harte willen dat diegenen die schuldig zijn in deze zaak, of traag worden gevonden, hun huidige tijd zouden leren voelen zoals ik nu mijn verleden in mijn hart gevoel en beschuldigd wordt. Ge zou zeker worden gevonden in Godzalige oefeningen, om te worden vernieuwd in de kracht van de Geest, in een nieuw, geestelijk leven; dat is als het beeld gelijkvormig te worden van Hem, die Zijn heilig bloed voor ons, arme zondaars, heeft uitgestort; dan zouden we inderdaad de geest en de natuur van Christus in woorden en werken laten zien. We zouden dan, volgens Matthëus 5, alzo ons licht laten schijnen, en zo een zout van de aarde zijn, dan zouden we inderdaad meer eer hebben voor dit overspelige geslacht; ja, we zouden moeten schijnen met een helder licht in de Gemeente Gods. Zoals men het licht van de kaars verbetert door het snuiten van de kaarsen. Indien we in onze korte tijd zouden zulks zouden met werken of afsterven van ons vleselijk lichaam; in woorden en in werken; ja, in kleding en ons wereldlijk leven. Dan zouden onze lichten zeker een duidelijker schijnsel geven.
Vandaar dat iedereen ziet, hoeveel duisternis er blijkt te zijn, tot smaad van het Evangelie. We zien hier, dat zovelen in deze laatste tijd, zonder kruisdragen, vervreemd raken van God, en verkouden in liefde. Zoals de Heere zegt, *wanneer de Zoon des mensen zal komen, of Hij dan geloof op de aarde zal vinden?*
O geliefde, vrienden, hoewel iemand zichzelf kan wachten om niet gestraft te worden met Ban, meent ge dan dat hij ook een nieuw schepsel is voor God, echt overeenkomstig het beeld van Zijn Vader, en waarlijk aan de zonden afgestorven is? Oh nee, dat komt

mij wel anders in mijn gemoed; en dit door de genade van de Heere. Maar dit is het hier mijn laatste tijd, naar alle aanzien, en ik maak ook geen andere berekening dan mijn lichaam van dag tot dag over te geven voor de getuigenis van het Woord van onze lieve Heere, om een weining te lijden door Zijn genade, en om mannelijk te strijden, zelfs tot de dood, ja, tot de dood door vuur, of wat mijn vijanden ook maar willen, zoals de Heere het hun toestaat. Ik heb mezelf aanbevolen aan de Heere tot mijn zaligheid en kracht, en mijn Helper in tijden van nood.
Beste mijn lieve broeder en zuster in de Heere, ik heb deze brief geschreven, mijn kleine gave, aan u, mijn allerliefsten geschreven met overvloedige tranen uit liefde. Kortom, ik smeek u, dit vanuit de diepte van mijn ziel.
Lieve broeder en mijn hartelijk geliefde zusters in de Heere, dat u overal eensgezind zult zijn, buig uw knieën voor God en hef heilige handen op naar de Heere, en smeek de almachtige Vader voor mij, arme, zwakke knecht, dat de Heere mij de kracht zal geven, opdat ik het vreugdevol kan beëindigen, tot Zijn heilige lof en tot mijn zaligheid, zonder versagen in de dood, zoals ik hoop en vertrouw, zonder mijn weten. Want ulieden behoeft dit niet te schrijven, want volgens de oude, heilige gewoonten is het, dat de sterken bidde voor de zwakken, vooral in gevaar van de doodsnoden.
Ik bid de almachtige Heer volgens mijn zwak vermogen voor u, geliefde broeders en zusters in de Heere, J. H. dat Hij u zal bewaren die nog steeds wel staan; en zij die zich in iets hebben vergist of bezondigd, dat zij waarlijk hun zonden belijden voor God, met geween en bekeerd worden in de tijd.

Mijn hartelijk geliefde medegelovigen en geliefde broeders en zusters in de Heere, ik, uw arme, onwaardige broeder - en toch door de genade van de Heere hoop ik waardig te zijn - zou u geschreven hebben over wat mij overkwam voor de heren; maar ik kan het hier niet allemaal zeggen, en ik heb er ook niet veel over te schrijven.
Dan, nadat ik een week was opgesloten, hadden zij mij boven gebracht; toen beleed ik mijn geloof; sinds die tijd heb ik een zeer groot strijd gehad en zal het zolang zijn als ik in deze tabernakel ben. Ik hoop ulieden nog meer te schrijven.
Geliefde broeders, als u woorden zou vinden die een letter of twee missen, of als de spelling of het schrijven slecht is, neem me niet kwalijk, want mijn verstand en mijn geheugen hebben mij de laatste tijd veel verlaten, en dit door groot verdriet. De oorzaak is onnodig te vermelden. Maar mijn gemoed staat vast en wel gerust in de Heere, getroost en moedig als een jonge leeuw.
Ik kan de Heer niet genoeg danken voor Zijn grote goedheid die Hij me dagelijks zendt, soms met groter verdriet en soms met grotere vreugde, ja, me dunkt dat ik al in de hemel ben; echter, voor het grootste deel heb ik verdrukking. De Heere worde daarvoor gedankt.
Geliefde broeders en zusters in de Heere, J. H. wilt toch de Heere hartelijk voor mij bidden; door de genade van God zal ik hetzelfde doen, volgens mijn kleine bekwaamheid.
Geschreven door mij Jan Blok te Nijmegen in de gevangenis, wat ik onwaardig was, om het lieve 's Heeren Woord van dat louter en puur is.

De almachtige Heere zal mij gemoed krachtig sterken door Zijn genade, wanneer ik de dood zal moeten bezuren; hoewel onmachtig tot mijn Heeren prijs uit te voeren door de boze mensen.

Adieu, mijn geliefde broeders en zusters J. H. Ik zeg u allerliefsten goede nacht; om ulieden al te samen te verwachten daar ik hoop te komen door de genade van de Heere, in de eeuwige vreugde.

Fol. 565

93. EEN JONGE MAN VAN NIJMEGEN VERBRAND TE 'S HERTOGENBOSCH. 1572

Na offerande van de voornoemde vriend van God, Jan Block, reisde een jongeman, die de waarheid van de gedode martelaar voorstond en dezelfde belijdenis aflegde, van Nijmegen naar 's Hertogenbosch, gereisd maar werd bespioneerd door de Schout en opgepakt. En meegenomen naar de plaats waar het gebruikelijk was om degenen op te sluiten die hun hoofd moesten verspelen en daar veilig waren opgesloten. Niet lang daarna kwam de muntmeester van de stad Nijmegen, gehoord hebbend daarvan, naar Hertogenbosch om hem, indien het mogelijk was, te redden en te verlossen; en van de dood af te kopen.
Hiertoe betaalde hij de Schout duizend gulden, denkend dat hij daarmee tevreden was en zijn doel bereikt had. Maar toen de Schout dit bedrag had ontvangen, wilde hij zulks niet toestaan, verklarende dat de gevangene toch moest sterven, volgens bij het Keizerlijk Plakkaat.
Waarop volgde, dat men kort nadat zijn rechtszaak was afgerond, zijn doodvonnis aan hem werd aangekondigd, namelijk dat hij met vuur zou worden geëxecuteerd, dat is op de markt zou worden verbrand; hetwelk in die stad werd uitgevoerd, tot het oprechte verdriet van vele toeschouwers.

Bladzijde 603.

94. Zeven broeders te Breda. Anno 1572.

Jan Pietersz.
Gelyn Cornelisz.,
Pieter de Gulicker
met zijn knecht,
Arent Block,
Cornelis Gijselaer
en een genaamd Michiel.

In het jaar 1572 als op de Nieuwvaart bij Breda veel ballingen woonden en daar wat meer vrijheid genoten dan elders, onder welke ook enigen waren die om de getuigenis en navolging van Jezus Christus van andere plaatsen daarheen gevlucht waren, zo is het gebeurd in het begin van de maand augustus van hetzelfde jaar dat daar veel broederen en zusteren van buiten gekomen zijn uit Brabant, van Breda, Zevenbergen en enige omliggende dorpen, ook uit Holland, van Leiden, Haarlem en elders. Hetwelk verspied zijnde is het de Schout aangebracht daar hij tot Gerrit Vorster zat en dronk met de rentmeester; dewelke zulks horende ontstak in toorn en zei: *dat nest willen wij verstoren en die hoopt te enenmale uit te roeien.*
Daarop hebben ze zich sterk gemaakt met volk en geweer tegen de avond op de 5e augustus omtrent de 9.00 of 10.00 uur dat deze vergadering om predicatie te houden en een paar te trouwen, in een huis staande aan de Voorstraat, daar vóórin woonde Pieter

de Gulicker een snijder en achterin Jan Pietersz. een wever; daar er wel omtrent 100 mannen en vrouwen bijeen vergaderd waren.
De rentmeester en de schout met hun volk zijn tot tweemaal toe komen luisteren aan het huis zonder iets anders uit te richten. Maar ten 3e maal zond de rentmeester een knecht; die vond ze vergaderd en met veel licht ontstoken, hen de predicatie doende. Daarop zijn dan gekomen de rentmeester, de stadhouder en schout met al hun knechten en volk wel toegerust met zinkroers, hellebaarden, zwaarden en anderszins; en de deuren van het huis open stotende hebben ze toegegrepen en gevangen enige die ze konden krijgen. Maar de meestendeel door de wanden, wegen en het dak van het huis uitbrekende zijn het ontkomen.
Onder alle zijn er gevangen geworden Jan Pietersz. van Vlaardingen die achterin het huis woonde en de vergadering met het woord der waarheid bediende.
Pieter de Grieken een snijder, die voorin het huis woonde met een van zijn knechten die maar 16 of 17 jaar oud was.
Geleyn Cornelisz. een schoenmaker van Middelharnis bij Zomerdijk. [=Sommelsdijk]
Arent Block van Zevenbergen en Cornelis de zoon van Koppen de Gijselaer van **Dordrecht.** Met nog 2 of 3 vrouwenlieden.
Deze gevangen zijnde werden gebracht ten huize van Gerrit Vorster en het manvolk in boeien gezet. Maar de vrouwen zette men ongeboeid in een kamertje alleen; vanwaar zij het ontkomen zijn.

Des anderen daags 's morgens is bij deze 6 gevangenen gekomen Michiel de oom van Cornelis de Gijselaar getrouwd zijnde met de weduwe van Valerius [Geneff] de schoolmeester die in het jaar 1568 omtrent 3 jaar voor deze, te Brouwershaven, opgeofferd was. Die, alzo hij zijn vrienden was komen bezoeken om hen uit het woord Gods in hun druk te vertroosten, zo is de Schout daar overgekomen die hem mede gevangen genomen heeft, zeggende: *gij zijt mede van dit volkske gij moet al mede hierbij blijven.*
Deze gevangenen werden terstond al hun goederen opgeschreven en verbeurd verklaard, alzo dat vrouwen en kinderengans beroofd en ontbloot hebben moeten vluchten hetwelk menig mens bejammerd heeft. Door deze dingen is het volk op de Nieuwvaart zo verbaasd geworden dat vele van hen zich niet langer daar hebben durven ophouden. Temeer alzo de rentmeester aan Duc d'Alva vanaf geschreven had, en weder schrijven ontvangen had, zelf persoonlijk daarheen getrokken is. Onder alles zijn er wel 30 zowel broeders als zusters gevlucht van degene die op de Nieuwvaart woonden, behalve alle anderen die vanbuiten daar gekomen waren.

De schoolmeester van Nieuwe vaart genoemd meester Pieter Claessz. van der Linden die wel 5 uur lang met Jan Pietersz. gedisputeerd had, behalve dat de pastoor daar ook wel 2 of driemaal mee had gediscussieerd, en zeer verbitterd op dit volk was, geeft nochtans dit getuigenis daarvan, dat hun meeste en voornaamste dwalingen zijn:

- dat ze jonge kinderen niet dopen;
- dat ze niet kunnen geloven dat Christus vlees en bloed van Maria zou hebben;
- en dat ze zich voor het kleine hoopje de uitverkorenen Gods houden.
- Maar dat behalve dit hun leven en wandel beter is dan van veel andere mensen.
- Dat ze ook hun kinderen in beter tucht en vreze Gods zoeken op te brengen dan veel andere lieden.
- Dat hij ook van deze kinderen in zijn school gehad hebben, die geschikter en beter lerende waren dan enige andere.

- Dat het hem en vele anderen ook zeer deerde de grote vervolging en het verdriet die men de lieden aandeed; en zonderling dat men om der mannen wil, de arme vrouwen en kinderen zo jammerlijk in ellende en van alle haar goed beroofd zijnde, verjaagd.

Deze gevangenen hebben alzo in boeien gezeten in het voorgenoemde Gerrit Vorsters huis van de 5e augustus af, toen zij 's nachts gevangen werden, tot op de 7de des middags, dat ze gelijk naar Breda opgevoerd werden.
Daar heeft men hem zo hard aangevallen met examinatien, beloften, dreigementen en pijnigingen, om van hun geloof te doen afvallen, dat Pieter de Guliker hetzelfde niet kon weerstaan, en het geloof en zijn God verlaten heeft. Daarmee hij nochtans geen vrijlating verworven heeft maar is met het zwaardgericht gedood. Maar de andere en hun medegenoten, zijn alle volstandig tot het einde toe gebleven hoe ongenadig dat men ze in het pijnigen behandelde. Want de een werd op de pijnbank zeer wreed gerekt en gewoeld en alzo neerliggende met pis in de mond begoten en op het lijf gesprongen en met de voeten onder vastgemaakt en met de handen op de rug gebonden; en alzo van achter opgehaald en gegeseld.
Maar aller-ongenadigst is gepijnigd Geleyn de Schoenmaker die zij naakt ontkleed gehangen hebben aan zijn rechterduim met een gewicht aan de linkervoet en alzo hangende werd hij met kaarsen en vuur onder de armen gebrand en gegeseld, zo lang totdat het de 2 commissarissen van Duc d'Alva die daarbij waren, zelf moede werden en toen vandaar gingen zitten met een Kaartspel, daar de scherprechter bijzat en keek wel een uur of anderhalf. Terwijl liet men Geleyn daar alzo hangen; terwijl hij binnen al de tijd dat ze speelden geen pijn gevoeld heeft, maar het was alsof hij in een zoete slaap of bezwijming geweest had. Ja, dat hij zelf naderhand getuigd heeft, dat hij nooit zijn leven met minder pijn op zijn bed rustte dan hij daar gehangen had.
Als zij nu al uitgespeeld hadden, zeiden zij tot de scherprechter: *tast hem wederom aan, hij moet ons wat zeggen; een verdronken kalf is goed te wagen*, enz.
De scherprechter bij hen komende riep: de man is dood! Zo vast was hij in slaap of in een bezwijming. Toen stond een van de commissarissen op en scheurde hem zo ruw bij de ene arm dat hij hem verwrikte; en die was nog niet terdege als hij verbrand werd.
Als hij nu weer tot zichzelf begon te komen werd hij neergelaten en heeft niemand bezwaard noch ook zijn geloof niet verzaakt. Zodat hij eindelijk met Jan Pietersz. en de ***jonge knecht***, ten vure werd veroordeeld om levendig verbrand te worden.
Als ze nu aan de paal stonden en half verbrand werden, zo is het vuur zozeer van Geleyn afgewaaid dat de scherprechter met een vork hem aan de andere zijde van de paal heeft moeten in 't vuur houden. Alzo hebben deze, vroom bij de waarheid blijvende, daarvoor hun leven gelaten.
En kort daarna als Cornelis de Gijselaer en Arent Block ook ter dood geleid werden om verbrand te worden, heeft Arent een briefke dat hij geschreven had, laten vallen menende dat het iemand van de vrienden zou opgeraapt en gekregen hebben. Maar het is per ongeluk in der tirannen handen gekomen, die deze 2 terstond wederom in de gevangenis lieten leiden. Daar zij zeer vreselijk nogmaals gepijnigd zijn.
Maar als zij altijd even moedig gebleven zijn en niemand gemeld hebben en van hun God in generlei tormenten afweken, zo zijn ze eindelijk evenals de 3 voorgaande ook veroordeeld en verbrand.
En zeer kort daarna is ook Michiel, de oom van Cornelis de Gijselaer met gelijke offerande de andere nagevolgd.

Alzo liggen deze nu samen onder het altaar en verbeiden de vervulling van hun broederen getal; om dan met die in altijddurende vreugde bij het gedode Lam en al Gods vrienden eeuwig in blijdschap te leven en het nieuwe Lied te zingen.

Rakende de gerechtshandelingen en doodsvonnissen der voornoemde martelaren.

Ons heeft niet verdroten door middel van zekere onze goede vrienden te Breda in de tegenwoordige griffie of secretarie van het jaar 1659 door de klerk van de griffier daar te laten nazoeken, alles wat van de gevangenis, het lijden en de dood der voornoemde vrome getuigen van Jezus zou mogen genoteerd en naar de aantekening der Paapse regenten van het jaar 1572 te vinden zijn.
Maar na lang daarna gezocht hebbende, werd bericht gedaan dat de griffie of secretarie daar deze geschriften en andere dergelijke in bewaard werden, voor enige verlopen jaren door een verschrikkelijke brand vernield en ten ondergebracht is. Weshalve daar niets van kon tevoorschijn komen.
Uitgezonderd de particuliere memorie der ouden, waaruit het bovenstaande is aangetekend. Dit dient tot indachtmaking.

Fol. 606

95. MAERTENS JANSZ, KORENDRAGER EN JAN HENDRICKSz VAN SWARTEWAAL, EEN STUURMAN, BEIDE AAN EEN STAAK VERBRAND TE DELFT, 1572

Schout Christiaen van der Goes is een intrigerende figuur in de Delftse geschiedenis. Hij was in functie van 1559 tot 1581. In de eerste elf jaar van zijn ambtsperiode moest hij in opdracht van de Spaanse koning hard optreden tegen iedereen die afbreuk deed aan het katholicisme. Hij vervolgde Beeldenstormers en Dopers en was verantwoordelijk voor heel wat executies van 'ketters'. Je zou verwachten dat hij zo snel mogelijk na de omwenteling van 1572 werd vervangen door een overtuigde calvinist. Maar niets was minder waar: het nieuwe stadsbestuur wilde hem vooralsnog niet kwijt, hoewel hij katholiek was en bleef...

Pas in 1581 moest Van der Goes het veld ruimen na ruzie met een lid van de veertigraad. …En zo komt het dat we bijvoorbeeld beschikken over een stapeltje kwitanties van ***Arent Claesz,*** meester 'vanden scherpen zwaerde', anders gezegd de beul, voor werkzaamheden die hij in opdracht van Christiaen van der Goes heeft uitgevoerd. De schout liet Arent op 3 februari 1571 [=1572] overkomen uit Haarlem. De dag daarna was het zondag en had hij 'stille gelegen', maar maandags ging hij aan het werk. Hij executeerde ***Maerten Jansz korendrager uit Delft en Jan Heyndricxz uit Zwartewaal,*** beiden wederdopers, 'metten viere' oftewel op de brandstapel.

Vervolgens pijnigde hij Joriaen Jorisz, een schoenmaker en kramer uit Osnabrück. Dinsdags verzorgde hij de ophanging van Commer Euwoutsz, een schipper uit Brielle, waarna hij terugreisde naar Haarlem. Om een vakkundige beul te zijn, hoefde hij niet te kunnen schrijven: met een kruisje tekende hij de kwitantie voor de schout, in totaal zeventien gulden en achttien stuivers. O ja, en nog zes stuivers voor de drie koorden waarmee hij de terdoodveroordeelden wurgde.

Bron: Leids Stadsarchief

De stad Delft, in Holland, was in die tijd slechts een delf-plaats, ja, een vreselijke moordplaats door de uitroeiing van Gods heiligen. Dit verscheen ook in het geval van twee zeer vrome, Godvrezende en meest deugdzame lammeren van Christus, die zich hadden gevestigd onder de kudde van de grote Herder van de schapen, Christus Jezus, geleid en gevoed door Hem in de groene weiden van de ware evangelische leer.
De een werd Maerten Jansz genoemd, een koorndrager van ambacht; de ander, Jan Hendriksz, geboren in Swartewael, een stuurman, die zich te water en op zee bevond voor levensonderhoud.
Ze zaten beiden gevangen in Delft, waar ze bijna twee jaar lang veel ellende, angst en leed leden, zowel van wereldlijk als geestelijke kerkelijke personen, om hen af te scheiden van hun geloof. Maar omdat ze gebaseerd waren op de onwrikbare hoeksteen van Christus Jezus, werden ze op geen enkele manier in hun geloof verzwakt, laat staan dat ze er volledig van afvallig werden. Vandaar dat de Regenten op die plaats, ontstoken met een bittere haat tegen hen,, op aandrang van de papistische geestelijken, voor de rechtbank een zeer wrede straf uitgesproken tegen hen beiden, namelijk: dat zij aan een paal gebonden moesten worden en op een schavot die op het Marktveld moet worden geplaatst en alzo verbrand tot den dood.

Daarop, op 5 februari 1572, werden beiden op die plaats op het schavot gebracht om te sterven; vooraf moest de stadsbediende voorlezen aan alle mensen: dat niemand tot hen mocht spreken, op straffe van het verbeuren van leven en bezittingen.
Toen de tong van Maerten Jansz al was aangeschroeid zei hij moedig: "Zo moet ik nu voor de waarheid getuigen, want als ik tot mijn zaligheid niet had gezorgd, zou ik aan veel zwaar strijd kunnen ontgaan en pardon hebben gekregen, maar nu heb ik de goede strijd gestreden, mijn loop beëindigd, en het geloof behouden, en van nu voortaan is mij de kroon der gerechtigheid weggelegd."
Toen riep hij uit: "O Heere, wees mij, arme zondaar, genadig, die niet waardig ben om voor Uw naam te lijden, maar Gij hebt mij daartoe waardig gemaakt."
Eindelijk riep hij uit: *"O Heere, ontvang mijn geest in Uw handen."* En hiermee werd zijn leven beëindigd en verliet hij aldus deze wereld door vuur.

Jan Hendricksz werd eveneens in de mond gesnoerd om te voorkomen dat hij zou spreken; maar toen hij echter sprak, namelijk: "Nu is de tijd, nu moet de waarheid volledig bezegeld worden", enz., ontstond een groot geschreeuw, verwarring en geloop onder de mensen, zodat de heren, verlegen werden, Jan Hendrickss naar binnen lieten brengen, totdat de beroerte en onrust van de mensen waren weggeëbd.
Daarna werd hij volledig gekneveld voortgebracht - haastig vastgemaakt aan de brandstapel, beroofd van dit tijdelijke leven door vuur, evenals zijn gedode medebroeder.
Hun dode en halfverbrande lichamen werden buiten de stad gebracht, naar de gemeente Rechtplaats van executie, genaamd Galgwerf, waar ze elk afzonderlijk aan een paal werden vastgemaakt, als voedsel aan de vogels in de lucht.
Dit was het einde van de eerder genoemde twee lammeren van Jezus, die, hoewel een afschrapsel en smaad voor de wereld, voor God een heilig en aangenaam offer werden gesteld.

Geleverd vanuit het strafboek van de stad Delft, door de secretaris aldaar, met een authentieke kopie van het vonnis van de dood van de eerder genoemde vrienden, zoals het publiek voor de rechtbank werd voorgelezen over de doodstraf, op de dag van hun dood, achten wij het goed om het hier toe te voegen, opdat de lezer volledig zeker is van de waarheid van het voorgaande verslag.
De inhoud ervan is woord voor woord als volgt

UITTREKSEL VAN DE SENTENTIE VAN MAERTEN JANSZ, KORENDRAGER, POORTER VAN DEZE STAD, EN JAN HENDRICKSZ VAN SWARTEWAEL, STUURMAN, GEDOODD MET HET VUUR.

Terwijl Maerten Jansz, Korendrager, Poorter van de stad Delft, en Jan Hendricksz van Swartewael, stuurman, gevangenen, hebben toegegeven, zonder marteling en ijzeren banden, te behoren tot de kwade en verwerpelijke sekte van de Herdoperij, en bijgevolg te hebben bijgewoond verschillende verboden en ongepaste bijeenkomsten; en belijden ook om herdoopt te zijn en het heilige sacrament van de doop van sommige van hun kinderen hebben onthouden; dat zij ook zeer kwade gevoelens hebben over de mis, verachtend en volkomen het heilige sacrament van het altaar verwerpen, evenals alle andere sacramenten, diensten en ceremonies van de heilige Roomse Catholieke kerk, en, wat erger is nog steeds volhardend en hardnekkig vasthouden aan hun voornoemde verdoemde verworpen ketterij, zonder op enigerlei wijze berouw te hebben of bereid te zijn om het te verlaten, niettegenstaande alle goede vermaningen vaak en op

verschillende tijden aan hen geadresseerd door verschillende goede geestelijk katholieke personen; enz. enz.

We veroordelen de voornoemde gevangenen verder tot de kosten van hun gevangenschap en de kosten van de executie.
Gedaan op 5 februari 1572, Delft Style.

Afgetrokken van het eerste Crimineelboek, fol. 195, bewaard in de archieven van de stad Delft, 23 augustus, AD 1659.
Secretaris van Delft.

Fol. 607

EEN BRIEF VAN JAN HENDRICKSZ, GESCHREVEN IN GEVANGENIS TE DELFT, AAN ZIJN VROUW

De God aller genade, die ons heeft geroepen uit de machten van de duisternis tot Zijn eeuwig koninkrijk, door Jezus Christus, en ons heeft getrouwd met een eeuwige liefde, zoals de profeet zegt, Die wil u, mijn lieve vrouw, volgens de rijkdommen van Zijner genade en heerlijkheid, met kracht versterken door Zijn Heilige Geest in de innerlijke mens, opdat gij standvastig en onbeweeglijk in geloof en liefde, en de vrede van God, tot zaligheid van uw ziel en de lof van God mag blijven, opdat gij de onbevlekte, onvergankelijke en onverderfelijke erfenis moogt ontvangen, samen met de kroon van het eeuwige leven, Amen; dewelke God beloofd heeft aan allen die Hem liefhebben en Hem met heel hun hart dienen.
Dit wens ik Jan Hendricksz aan Lijsbeth Jans mijn geliefde echtgenote, vanuit mijn banden en in mijn laatste tijd, als een zeer hartelijke groet in de Heere. Amen.
Verder, na alle goede begroeting aan u, mijn beminde vrouw Liisbeth Jans, deel ik u mee dat ik nog steeds moedig en wél gemoedigd in de Heere ben en vertrouw erop om door Zijn hulp vast te houden aan Zijn Woord en waarheid; zonder wiens hulp het niet kan worden gedaan; en ik vertrouw dat Hij tot het einde toe mijn schat zal behouden en verlos mij van kaken der leeuwen, opdat ze mij niet mogen verslinden met hun tanden. Alzo ik verhoop dat het ook met u is en ik heb oprecht dit vertrouwen met betrekking tot u dat ge nog steeds geestelijk en vastbesloten met mij bent om Hem alle dagen van uw leven in gerechtigheid en heiligheid hem te dienen; en ik vertrouw erop dat God daarin u zal sterken en bewaren zal, zoals Hij tot nu toe heeft gedaan, waarvoor hij eeuwig geloofd moet worden.
Verder mijn lieve vrouw, nu de tijd van mijn vertrek, volgens menselijk voornemen, zeer nabij is, kan ik kan u niet vergeten, maar moet uit de liefde nog een weinig schrijven. vanwege de grote liefde die ik heb voor u, en omdat je me zoveel liefde hebt getoond in mijn banden op verschillende manieren door te bezoeken en te schrijven, waarvoor ik u zeer erg bedank. Moge God in de hemel u daarvoor belonen. En ik dank u hartelijk voor uw laatste brief, die ons zeer kostbaar was; want toen we het lazen werden we zo verblijd door de grote troost, zodat we allebei weenden. En omdat je zo van me houdt en ik van u; daarom moet ik nog een weinig voor u zorgen en u als mijn allerliefste vermanen.
Niet. mijn lieve Jans dochter, dat ik niet het vertrouwen heb dat ge in de vreze Gods zult wandelen; o, nee! Ik ben ervan overtuigd dat ge niets anders zult doen dan wat goed is. Maar dat ik deze zorg voor u heb, wordt alleen gedaan vanuit zuivere, heldere liefde,

omdat ik zo veel van uw ziel houd; vandaar dat ik heel vaak wens dat ge mij voor den geest zou staan, omdat ik goed zie hoe moeilijk het is om de hemel te bereiken en hoe gemakkelijk wordt de mens afgeleid, zoals Paulus ons waarschuwt, Cor. 10:12, zeggende: "Wie denkt dat hij staat, moet toezien dat hij niet valt."
Vandaar, beste dochter van Jan, houdt dit mij ten goede, bid ik u, zoals ik vertrouw dat u dat doet. Enz.

Na enkele kolommen eindigt de brief als volgt:
Hiermee schrijf ik je adieu voor deze korte tijd, want ik meen hierna niet meer te schrijven; maar ik hoop om mondeling met je te spreken in des Hemels troon.
Adieu, lieve vrouw; duizend maal adieu; houdt u vroom in de waarheid en wandel opecht op de smalle weg, totdat de Heere komt.
Ik dank u heel hartelijk voor de buitengewoon grote liefde die u mij hebt getoond; in tijd van nood wordt liefde het beste gewaardeerd.
Verder, wil ik alle vrienden een heel goede nacht zeggen; om hen allen te noemen naar het vlees, is hun aantal te groot.
En zeg mijn zoon, Heyndricks Jansz, goeden nacht; en zeg hem een goed kind te worden; en onze lieve Heer lere vrezen, want goddeloze kinderen zullen de hemel niet binnengaan, maar naar de hel gaan. En dat hij leert en naar school gaat, en niet spelen met stoute kinderen, maar zijn moeder en zijn Bestevaer (grootvader) en grootmoeder gehoorzamen en niet kwaad lere te spreken of te liegen, want de mond die liegt, die doodt de ziel. (Wijsheid. 1:11.)
Verder, Lijsbeth Jans, de brieven te Delft mag je haar laten houden, en dus zul je geen moeite met hen hebben, omdat ze van plan is om die de Lezers ze eerst te laten lezen, als ze me schrijven.
Ik stuur je met deze brief drie stukken geld, waarvan een ieder één zal hebben voor een Gedenkpenning. U één, mijn zoon één, en mijn dochter één; aan mijn dochter mag je echter de kleinste geven, als je dat wilt. Het bed moogt ge de vrouw na laten talen en den mantel; en ik bedank hem zeer.
Nu, mijn lieve Jan's kind, houdt u toch vroom. Ik schrijf u hiermee adieu. Adieu, lieve Jan's kind; wees zo tevreden. Ge moest u tevreden geschikt hebben als ik verdwaald was op zee; het moet eens gescheiden worden. Je mag naar huis terugkeren.
Bid de Heere voor mij. Ik hoop u niet te vergeten. Groet de vrienden, waar het gelegen komt.
Adieu, mijn lieve Jan's kind; je weet wel waarom ik lijd.
Geschreven op 4 februari 1571 door mij,
JAN HENDRICKSZ.

ENKELE EXAMINATIES VAN JAN HENDRICKSZ

Omdat sommige broeders me hebben gevraagd om iets te schrijven over wat de heren mij gevraagd hebben aangaande mijn geloof, toen ik voor hen moest komen, kan ik hen niet weigeren ze een weinig te schrijven met betrekking tot het antwoord dat ik hen gaf volgens het eenvoudige begrip van een visser, wat de Heere mij heeft gegeven.
De Schout heeft mij niet te veel of zeer grondig gevraagd, zoals ge nog zult horen.
Verder, toen ik veertig weken in de gevangenis zat, op 5 juni AD 1570, als ik het me goed herinner, werd ik de eerste keer weggehaald om voor de heren te verschijnen; en toen ik de Schepenkamer binnenkwam, werden de Schepenen met de baljuw en ook de

burgemeesters daar verzameld. Ik ontdekte ik mijn hoofd en bood hen een goede dag, en zij deden hetzelfde voor mij.
De Schout zei toen, dat ik op een bank moest gaan zitten, wat ik deed, waarop hij me vroeg hoe oud ik was. Ik zei dat ik het niet nauwkeurig wist; "maar," zei ik, "je mag achtentwintig jaar schrijven;" en zo werd er geschreven."
Waar ben je geboren?"
"Bij Swartewael."
"Hoe lang woon je al op de Haven?"
Ik zei: "Vijf jaar, met dat ik hier ben opgesloten."
"Ja, dat is allemaal hetzelfde," zei de Schout.
Hij vroeg me toen waarom ik mijn kinderen niet had laten dopen.
Ik zei: "Omdat ik nooit heb gelezen dat de apostelen kinderen hebben gedoopt, noch is het te vinden in de Schrift."
En zo werd er geschreven: "Jan Hendricksz heeft ons bekend dat hij zijn kinderen niet laat dopen, en dit omdat hij nooit in de Bijbel heeft gelezen dat kinderen werden gedoopt."
De Schout vroeg me vervolgens hoeveel kinderen ik had, of ik niet meer had dan de twee die hij had laten dopen.
Ik zei: "Geen."
"Hoe oud zijn de kinderen?"
Antwoord. "De oudste is drie jaar, en de andere ongeveer een jaar."
Toen vroeg de Schout mij of ik me er bewust van was dat kinderen werden gedoopt.
Ik zei: "Ja, ik heb het zelf gezien."
Vraag. "Waarom liet u uw kinderen dan niet dopen, of bent u beter of wijzer dan uw voorvaderen?"
Antwoord. "Dat ik mijn kinderen niet heb laten dopen, is omdat ik nooit heb gelezen dat kinderen worden gedoopt."
Toen zeiden ze dat hele huishoudens werden gedoopt.
Antwoord. "Hoewel over gezinnen wordt gesproken, maar er staat geschreven dat ze zich verblijden omdat ze in de Heere waren gaan geloven, wat kinderen niet kunnen doen."
Dit gaf enkele van de heren toe, toen vroeg de Schrijver me waar het verboden was om kinderen te dopen.
Ik vroeg hem waar het verboden was om te dobbelstenen gooien.
Hij zei dat het verboden was, maar hij kon het mij niet bewijzen.
Toen zei ik: "Het is nergens verboden; toch weet iedereen dat het een slechte gewoonte is", en zij gaven ook toe dat het niet goed was.
Ik zei verder dat niet alle verboden in de Schrift staat, en dat niemand de gewoonte moet instellen om kinderen te dopen, tenzij hij is in staat om het uit de Schrift te bewijzen."
De Schout vroeg me toen of ik mezelf had laten dopen."
Antwoord. "Ik heb mezelf een keer laten dopen en ik weet maar één doop."
Toen vroeg de Schout me of ik meer gedoopt was dan in mijn jonkheid?
Antwoord. "ik heb mezelf een keer laten dopen volgens de Schrift, de laatste dag van maart als men 63 schreef.
Toen zei de Schout: 'Het was als men 64 schreef; je hebt me dat zelf toegegeven, toen ik je arresteerde."
"Het was als men 63 schreef, zei ik; maar ik zal het niet ontkennen, of het nu een jaar meer of minder is."

Toen zei de Schout:" We hebben elkaar misschien verkeerd begrepen ", en hij liet het zo schrijven:" Jan Hendricksz heeft zich laten dopen als men 63 schreef op den lesten maart en dit volgens de Schrift.
"Toen was je nog niet heel oud, 'zei de Schout.'
Dit is waar, zei ik. '
Hij vroeg toen of ik niet wist dat ik in mijn vroege jeugd werd gedoopt."
Ik heb het van horen zeggen," zei ik, "maar ik herinner het me niet."
"Dit geloof ik inderdaad", zei de Schout."
Welke man was het die je doopte, en waar was hij vandaan en hoe heette hij? "Antwoord. "Ik vroeg hem niet wat zijn naam was, ik had hem nooit gezien en ik heb hem ook nooit meer gezien sinds die tijd, voor zover ik weet ..." Dit werd precies geschreven zoals ik het hun had bekend gemaakt.
Vraag. "Waar woont hij?"
Antwoord. "Ik weet het niet."
Vraag. "Weet je niet waar hij vandaan kwam?"
Antwoord. "Ik begeer het u niet te vertellen, ik wil niemand noemen."
Vraag. "Waarom?"
"Omdat ik niemand in lasten wil brengen, er zijn genoeg in 't verdriet en ge hebt genoeg moeiten met ons."
Vraag. "Was er niemand aanwezig toen je werd gedoopt?"
Antwoord. "Ja."
Vraag. "Wie waren zij en wat waren hun namen?"
Antwoord. "Ik begeer het niet te zeggen."
Vraag. "Waar gebeurde het en waar?"
Antwoord. "In Holland."
Toen zei de Schout: "Holland is zo groot, op welke plaats?"
Toen zei ik: "Waarom zou u me zoveel vragen voor de plaats, als ik u de plaats zou vertellen, zou u nog meer willen weten, maar ik wil niemand erbij belasten."
Uiteindelijk vertelde ik hen de plaats en zei dat het in Delfshaven had plaatsgevonden.
Vraag. "In welk huis?"
Antwoord. "Ik begeer het u niet te vertellen."
Vraag. "Wat was de naam van de mensen die in dat huis waren?"
Antwoord. "Ik wil niemand noemen."
Vraag. "Waarom zijn de mensen in dat huis zo heilig dat men ze niet worden genoemd?"
Antwoord. "Als je ze kende, zou je ze niet in vrede laten, en ik wil niemand erbij betrekken, ge hebt moeite genoeg met ons."
Toen begon de Schout te vragen hoe lang ik mijn vrouw had gehad en waar ik met haar was getrouwd.
Antwoord. "Ongeveer vijf jaar", en ik vertelde hen dat ik met haar getrouwd was voor de christelijke kerk."
Voor welke kerk? Je hebt haar zeker niet getrouwd voor de kerk die in Delfshaven staat?"
Antwoord. "Nee." En zo werd er geschreven dat ik met haar getrouwd was voor de christelijke kerk.
Vraag. "Wie was er?" Antwoord. "Ik begeer het u niet vertellen."
Toen zei de Schout dat ik de personen moest noemen, anders zou hij mij martelen.
Antwoord. "Heer Schout, wie heeft u dit geleerd?"
Toen zei de Schout dat hij de macht had om zo met mij te doen, en hij bedreigde mij wederom. En toen hij hoorde dat ik niemand anders wilde noemen, zei hij tegen de

schrijver dat hij schrijven zou: "Jan Hendricksz heeft ons en dergelijke dingen bekend (zoals zoals ik ze heb verteld), maar hij heeft niemand genoemd, en dit omdat hij er niemand bij wilde belasten; en zo werd het geschreven."

Toen de Schout mij aldus had verhoord en me vele mijlen verder wenste, zei ik tegen hen: "Ik zou graag in Hitland zijn."
Toen zei de Schout: "Waar is dat, waar de buizen de haring vangen?"
"Ja, ik zou wel willen dat je daar was," zei de Schout, "met al diegenen die van jullie gezindheid zijn."
Toen wilde een van de heren, van wie mij verteld werd dat hij burgemeester was, met mij spreken over de doop, en vroeg mij dat als een man een christelijk leven zou leiden, maar zich niet had laten dopen; of hij niet zalig kon worden: of het een verhindering zou zijn in de weg van zijn zaligheid?
Ik antwoordde: "Neen, anders zou de zaligheid door het water zijn, maar de doop is een gebod van Christus, daarom moet het in de praktijk gebracht worden."
Dan ging hij verhalen, dat het ons verstand was dat kinderen niet gedoopt hoefden te worden en vroeg me wanneer ze gedoopt zouden worden en hoe oud ze moest zijn.
Daarop antwoordde ik hem dat de Schrift geen jaren uitzonderde, of ze nu twintig of dertig waren. of vijftig, of honderd jaar; wanneer zij zich bekeerden en erom vroegen, zou het gedaan kunnen worden; en aldus gebruiken wij het maar niet eerder, zei ik en zo heeft Christus geleerd, en de apostelen oefenen het uit.
Toen zeiden ze dat het alleen in die tijd zo moest zijn, dat volwassenen werden gedoopt, maar nu moeten de kinderen worden gedoopt, want toen was het begin of het eerste; dit was hun voorwendsel.
Toen vroeg ik de burgemeester of Christus niet bevolen had in Matt. 28 en Marcus 16, om te gaan en alle naties te onderwijzen, hen te dopen in de naam van de Vader, en van de Zoon en van de Heilige Geest; en of de apostelen niet hetzelfde hadden waargenomen, en eerst het volk hadden onderwezen en hen toen hadden gedoopt?
Dit gaf hij toe; want wij vinden, zei hij, dat ongeveer vijfduizend tegelijk werden gedoopt.
Toen mocht ik hem wederom vragen, of hij bekende dat volwassen personen op dat moment werden gedoopt."
Ja," zei hij."
Welnu, we vinden duidelijk genoeg dat de apostelen meer dan tien of twintig jaar in de wereld hebben geleefd, en zijn er in die tijd zuigelingen genoeg gekomen in deze lange periode van jaren."
Dit erkende hij ook, toen zei ik:" Toon mij nu eens waar de apostelen in deze lange tijd kinderen hebben gedoopt; en de doop overgedragen hebben van volwassenen op kinderen; want u zegt dat toen volwassen personen gedoopt moesten worden, maar nu zuigelingen. Als de apostelen de doop wilden veranderen, of wilden dat het zou worden veranderd, hadden zij zelf tijd genoeg, want ze waren lang genoeg in de wereld, want Paulus zegt: 'Ik heb niet nagelaten om u alle raad van God te verkondigen." (Handelingen 20:27), maar zij konden het mij niet bewijzen.

Toen zei de oudste Schepen dat zij het mij zouden bewijzen, maar het was niet gebeurd.
En dezelfde Schepen zei, dat God de mens eenmaal schiep, en niet meer, en Hij gebood besnijdenis aan Abraham eens en niet meer, en Hij gebood de doop een keer, en dit werd niet veranderd.
Antwoord. "Dit is waar, nudan, als God de mens Adam eenmaal, en niet meer, heeft geschapen en eenmaal de besnijdenis en niet meer heeft bevolen, en hen eenmaal en

niet meer de doop heeft geboden, en zij hetzelfde hebben waargenomen en niet veranderd, waarom hebben ze dan de doop veranderd van volwassen personen naar kinderen?"
Toen zeiden ze: "Wie heeft het veranderd?"
Antwoord. "De Kinderdopers!"

Toen vertelden ze me en smeekten me om de zaak goed te overwegen, dat het niet gemakkelijk was om verbrand te worden.
Ik antwoordde: "Ik weet dat goed, ik heb geen zin om verbrand te worden – want het is niet in het branden gelegen. Als ik niet wist dat ik gelijk heb, zou ik liever met schande [het veld] ruimen dan eervol mijn leven te verliezen, want het is geen kleinigheid om zichzelf op de brandstapel te laten verbranden; ik ben niet zo verlangend naar de dood, ik zou liever mijn leven houden, als het Gods wil was."
Ja," zeiden zij, "ge moogt het wel goed overdenken."
Toen zei de baljuw, "Jan Hendricksz, u hebt dit aan ons bekend (en hij liet mijn bekentenis voor mijn ogen lezen, alles wat ik had bekend); nu, als ge wilt tot de hand komen, mijn heren zullen er alles aan doen om je vrij te krijgen."
Antwoord. "Mijn heren, ik sta ledig en open voor veroordeling; als u kunt bewijzen dat ik ongelijk heb, en als ik dat kan gevoelen, zal ik stoppen met wat kwaad is."
Dat was goed, zeiden ze, en ze zeiden me om de Heere om gratie te vragen, dat Hij mij een goed begrip wilde schenk."
"Dat zal ik graag doen," zei ik.
Dit duurde ongeveer anderhalf uur, waarna ze me boven weer boven lieten voeren.
Dit zijn de belangrijkste vragen die zij mij hebben gesteld en die ik me heb herinnerd. En dit zijn de simpele vissers-antwoorden die ik heb gemaakt, voor zover ik me kan herinneren. Want ik heb geschreven wel zes weken nadat ik voor de heren stond; want er lag nog een man bij ons, en daarom durfden we niet te schrijven; maar alzo is het geschied. Maar om de woorden te schrijven zoals ze werden uitgesproken, zou onmogelijk voor mij zijn, want mijn geheugen is zwak.

Een paar dagen nadat ik weer voor mijn heer de Schout en een jonge Paap, (monnik of priester) de Kapelaan van de Oude kerk, naar beneden was gebracht, zaten we met z'n drieën in de Schepenkamer.
De priester begon toen te vertellen hoe hij een gesprek met een man had gehad, en dat zij veel woorden samen hadden gehad over de heilige Schrift, en over deze verbranding en moord, want er waren onlangs vier Papen ter dood gebracht in Den Haag, en die priesters hadden tegen elkaar gezegd dat er veel verschillende meningen in de wereld waren aangaande de heilige Schrift, en elk stierf voor zijn geloof, en toch was er maar één waarheid.
Dit vertelde de priester mij en zei tegen mij dat ze veel woorden hadden; en de man had de priester gevraagd, of hij ook met mij wilde praten; dit zei de priester.
Ik vroeg toen: "Wat voor soort man was het?"
"Hij was van jouw overtuiging," zei hij, "een zeeman en een man zoals jij."
Toen bedacht ik wie het was, maar hij is niet van onze overtuiging. want ik had al van hem gehoord; en zo vielen we vast in woorden. En de priester vroeg mij, welke ik als waarheid erken, want er zijn zoveel overtuigingen.
Ik zei: "Wat heb ik met een ander te maken, ik heb genoeg met mezelf te maken."
Hij vroeg ,of er meer dan één geloof was, hetwelk het ware was."
Nee," zei ik. En er vielen heel veel woorden, en de Schout luisterde, en versterkte de priester veel in wat hij zei; en telkens wanneer ik de Schrift tegen hen inbracht, was de

priester onmiddellijk bij de hand om te verdoezelen wat ik zei, zodat ik mijn opmerkingen niet kon afmaken. En hij zei dikwijls tegen mij: "Gij komt altijd met de heilige Schrift."
"Ja, "zei ik," met wat zou ik anders moeten komen? Ik heb niets anders."
"Ja," zei hij, "ik weet heel goed dat ge altijd met de Schriften komt, en veel met de spreuk, 2 Thess. 2:15, waar Paulus zegt: 'Merkt daarom, geliefde broeders, en houd de inzettingen vast die ons zijn geleerd, hetzij door een woord of een brief.'
'Let goed op de term *woord*, daardoor wilde hij vaak bewijzen dat er meer was dan in de Schrift is geschreven, die we ook moesten waarnemen.
In zover ik zijn bewering kon bevatten, want hij maakte het vaak klaar, voordat ik het kon begrijpen. Maar het was slechts een struikelblok - hoe kunnen we meer waarnemen dan wat geschreven is? Hun enige doel is om het begrip van de Schriften te verdoezelen, omdat ze zich goed bewust zijn dat ze met de Schrift tekort zullen schieten; en ze kunnen het ook niet goed verdragen dat we de Schriften van het Nieuwe Testament citeren. Want wanneer we dit doen, is hun eerste vraag waarom we meer citeren uit het Testament, dan van andere schrijvers, en waardoor we weten dat het Testament waarheid is; en ze komen dan met veel sofistische vragen, die niet stichtelijk zijn, en van stuurboord naar bakboord springen. Maar wanneer zij een Schriftplaats in het Testament kunnen vinden die aan hun zijde staat, moeten deze stand houden; ja, dan moet het Woord van God voor eeuwig blijven bestaan.

Want we kwamen om te spreken over *het breken van het brood*, waar Paulus zegt: "Neem, eet, dit is mijn lichaam." I Cor. 11:24. Deze taal moest blijven staan zoals het was. Ik vroeg hem meer dan eens, of het brood dat zij mensen gaven het lichaam van Christus was. Hij zei: "Ja, wanneer wij de woorden erover hebben uitgesproken, is het Zijn vlees en bloed, ja. Enz, enz.
Hierna volgt een uitvoerig dispuut over de betekenis van bovengenoemde woorden.

Fol. 615
Verder gebeurde het dat ze ons alle drie op afzonderlijke plaatsen opsloten, afgezien van elkaar, en de Bijbel bij ons wegnamen, één van hun zelf toegelaten Bijbels en waarvan de Schout eerder had toegestemd dat we die zouden hebben; maar we bleven van heel goede moed, de Heere wordt geprezen.

Het is geschied op zondag als men 70 schreef **de 16e dag van juli** werd ik weer gehaald ben, en ze bonden mijn armen vast, wat ze nog nooit eerder hadden gedaan, want ik was wel met de cipier afgegaan en werden met onze tweeën gebonden. Dit verbaasde me veel, waarop de dienaars me vertelden dat de papen het van de heer Schout hadden geëist.
Zo brachten ze me voor twee priesters, namelijk de Meester Maerten, en de Pastoor van de Nieuwe Kerk, die eens bij mij hadden geweest.
Toen ik bij hen kwam, beval ik hen een goede dag en ze brachten zulks terug. Toen zeiden ze: "We hebben je een keer bezocht en nu komen we weer, om te zien of je niet meer bereid bent om toe te geven, dan dat je de andere keer was."
Ik zei: "Ik zeg zoals ik al heb gezegd: als het me duidelijk en nadrukkelijk kan worden bewezen, dat zuigelingen werden gedoopt, zal ik graag mezelf laten onderwijzen."
Met dit antwoord waren ze niet tevreden, omdat ze er geen Schriftplaats voor hebben. Maar ze beweerden dat ik mezelf moest laten onderwijzen en dat kinderen dat

al heel lang geleden waren gedoopt in de christelijke kerk; en dat het altijd een verordening was.
Maar ik hield vast aan het bewijs geleverd door de beoefening van de apostelen.
Enz. enz.

… En toen ze merkten dat ik niet naar hen wilde luisteren, vertelden ze me keer op keer dat ik verdoemd was en dat ik een moordenaar van zielen was, dat ik veel zielen had vermoord en dat ze hadden gehoord dat ik veel mensen had veroorzaakt afvallig worden van de Roomse kerk.
Ik zei: "Ik heb niemand zijn ziel vermoord."
Hij zei: "Gij zegt dat wij zelf moordenaars zijn."
Ik zei: "Ge hebt me dat niet horen zeggen."
Ze zeiden dat ik de zaak moest overwegen, en als ik het wilde, zouden ze terugkomen. Dus we scheidden vriendschappelijk.
Dit zijn de belangrijkste punten van ons gesprek, want het duurde ongeveer twee uur. Ik zou niet alles kunnen schrijven, want ik kan het me niet herinneren, en het zou voor mij onmogelijk zijn om het juiste gesprek te geven, zonder het weg te laten of eraan toe te voegen.
Geschreven door mij,
JAN HENDRICKSZ

EEN ANDERE BRIEF VAN JAN HENDRICKSZ, AAN MAERTEN JANSZ, ZIJN MEDEGEVANGENE

De eeuwige God van alle genade, die ons heeft geroepen met een hemelse roeping, van de macht van Satan naar Zijn eeuwige, wonderbaarlijke koninkrijk, versterke en bevestige u, mijn broeder Maerten Jansz, met Zijn heilig Woord en geve u de kracht van de Geest, opdat u in staat zult zijn om alle boze listen van den boze te weerstaan, hetzij door hemzelf, of door zijn afgezanten, zodat u in staat zult zijn om in deze genade te staan; en schenke u en mij een vroom geloof, verankerd en vast gegrond, opdat gij door de grote storm van valse Leer noch wordt bewogen noch wordt neergeslagen.
Dit wens ik Jan Hendricksz, uw zwakke medebroeder in gevangenschap, verdrukking en ellende, Maerten Jansz, mijn lieve broeder, in zijn banden en gevangenschap, als een vriendelijke groet in de Heere, tot verkwikking van uw gemoed. Amen.
Verder, mijn lieve broeder, deel ik u mee dat ik nog steeds van goede moed ben in de Heere, en mijn hart en geest hebben nog steeds geen ander doel dan om Hem te vrezen, en zich te houden aan Zijn heilig Woord, naar mijn grote zwakheid, met de hulp van God. Zonder wiens hulp ik volkomen machteloos ben om hetzelve uit te voeren. Dus ik hoop en heb vertrouwen in mijn hart, dat het ook met u zo staat.
Verder bedank ik u zeer voor de troostrijke brieven die je me hebt gestuurd tot verkwikking en troost in mijn verdrukking, en dat je me nog steeds gedachtig zijn in je gebeden, wat ik ook voor u doe, dat we elkaar kunnen helpen in deze grote strijd te vechten , die we nu hebben met de grote rode draak, die het derde deel van de sterren uit de hemel trekt met zijn staart. Openbaring 12: 3, 4.
Wanneer ik uw brieven lees, het was geen leed voor mij om te horen dat je zo'n goede moed en troost hebt in de Heere, maar een vreugde en blijdschap voor mijn geest.
Vandaar, mijn geliefde broeder, laten we goed letten op, en goed overwegen, de leer en vermaning van Paulus, waar hij zegt: "Gelijk gij dan Christus Jezus, de Heere, hebt aangenomen, wandelt alzo in Hem, gworteld en opgebouwd in Hem." Kol. 2: 6, 7.

Merkt lieve broeder, het is wel nodig dat wij aandacht schenken aan deze woorden en vermaning van Paulus. Want omdat we Christus door de doop hebben aangetrokken en leden van Zijn lichaam zijn geworden, laten we in Hem wandelen, geroeid en opgebouwd in Hem, en vast in Hem blijven, zelfs als Hij zegt: "Blijf in Mij, en Ik in u, zoals de rank geen vrucht van zichzelf kan dragen, tenzij hij in de wijnstok blijft, zo kunt gij ook niet, tenzij gij in Mij blijft. Ik ben de wijnstok, gij zijt de takken, die in Mij blijft en ik in hem, dezelfde brengt veel vrucht voort; want zonder Mij kunt gij niets doen. Als iemand niet in Mij blijft, wordt uitgeworpen als een rank en verdord; en men verzamelt ze, en werpt ze in het vuur, en zij worden verbrand." Johannes 15: 4-6
Merkt lieve broeder, hoe goed is het met hem die in Christus is en Christus in hem. Maar die geen inzijn heeft in Christus, is als een tak die wordt afgesneden en verdord, die geen sap of kracht ontvangt, noch de aard van stam van de wijnstok.
Lieve broeder, laten we nu eens recht nadenken hoe het gaat in dit het geval is met de mensen. Laat ons daarom overvloedig in Hem zijn met dankzegging, en door Hem voortdurend het lofoffer aan God aanbieden, dat is de vrucht van onze lippen; opdat we niet worden verleid door filosofie en ijdel bedrog, naar de tradities van mensen, naar de eerste beginselen van de wereld, en niet naar Christus. Hebr. 13:15; Kol 2: 8.
Want het is nu een slechte tijd, een tijd die christenen onderzoekt en beproeft, of ze nu stevig geworteld en gebouwd zijn in het geloof. Want wanneer een vrouw bevrucht is, en de tijd van haar bevalling nadert voordat ze wordt verlost, komt er grote pijn op haar af, wat de voorloper en het teken is van haar nakende bevalling; maar wanneer ze is verlost, vergeet ze al gauw de grote pijn, omdat ze een kind heeft gekregen.
Zie, mijn geliefde broeder, zo is het nu ook met ons; de grote verzoeking en kwelling, vanbuiten strijd en vanbinnen vreze, die ons dagelijks overkomen, dit zijn onze pijnen die aan de bevalling voorafgaan, waarbij we mogen waarnemen dat de tijd van baren vast nadert; maar zodra we zijn verlost, zullen we het vergeten zijn. Namelijk, wanneer wij deze tabernakel, de sterfelijke kleding, hebben afgelegd, dat zal het laatste zijn van onze smart; dan kunnen we zeggen: "O dood, waar is uw prikkel? O graf, waar is uw overwinning? De prikkel van de dood is zonde; en de kracht van de zonde is de wet. Maar Gode zij gedankt, die ons de overwinning geeft door onze Heere Jezus Christus." I Cor. 15: 55-57 Dan zal de laatste vijand, de dood, overwonnen worden. Dan zullen wij niet meer wenen, rouwen of kermen; alle pijnen, smart en verdrukking zullen dan als een damp zijn overgegaan die een weinig tijd duurde. Dan zullen we niet meer gepijnigd of verzocht worden, gevangen of opgejaagd worden, maar we zullen rusten van onze zware arbeid en helpen om de eeuwige vierdag en rustdag, te houden met vele duizenden heiligen onder het altaar, die uit alle geslachten en naties zijn gekozen, die ook het Woord van God met hun bloed hebben verzegeld, en door de wereld zijn gegaan door vele grote beproevingen, en niets van hun leven hebben bemind boven hun Schepper, tot de dood toe. Openbaring 14:13; 7:14; 12:11.
Zie, mijn geliefde broeder Maerten Jansz, wat zal het dan uitmaken, of we in grote weelde en wellusten hebben geleefd, of dat we vervolgd zijn, gevangen zijn gezet, gekweld, gemarteld, verbrand of onthoofd; ja, wat zal het uitmaken als het allemaal is gepasseerd? Want dan zullen wij allen het Lam volgen dat geslacht is vanaf de grondlegging der wereld, met een grote menigte van heiligen, getooid in fijn linnen, schoon en wit, palmtakken in onze handen, en kronen op onze hoofden. Oh, wat een glorieus werk zal dat voor hem zijn die in staat zal zijn om hier tot het einde toe te volharden!
Daarom, mijn lieve broeder, zeg ik met tranen, hoewel ik het aan u schrijf, laten we goede moed houden; want in de wereld, zegt Christus, zult gij verdrukking hebben: "Maar wees welgemoed, ik heb de wereld overwonnen." Johannes 16:33. Dus laten we

de belofte vasthouden zonder te wankelen; want Hij is getrouw die het beloofd heeft. (Hebreeën 10:23).
Hoewel ze zeggen dat we de hovaardige duivel in ons hebben en dat hij al te stevig in ons zit. Maar het zal anders worden bevonden, wanneer het komt wat zal komen; er is geen twijfel over mogelijk. Hoewel wij hier beroofd zijn van ons recht, wanneer de Rechter van de Rechters zal oordelen, zullen we het terug krijgen, ik twijfel er niet aan.
Hiermede zal ik u aan de Heere bevelen en aan het rijke Woord van Zijn genade, die machtig is u tot het einde toe te bewaren. Amen.

Weet, Maerten Jansz, dat de folteraars de hele week bij mij zijn geweest, behalve op een dag, en ik verwacht dagelijks hun terugkeer. Adrian Corneliss was ook deze week hier met de Kapelaan. En op zaterdag was de Kapelaan hier, met een stuurman van Egmont, genaamd Jacob Meulenaer, die mij wilde bewijzen dat, hoe slecht een man ook was, hij het recht van God goed kan onderwijzen en de mensen kan redden; ja, hoewel het de duivel was, zou hij de mensen het Woord van God juist kunnen onderwijzen om zalig te worden. Hij nam zijn muts af en zat daar alsof hij op het punt stond een vermaning af te geven en hield bijna een kwartier lang een relaas, vanaf het allereerste begin. Ik kon niet nalaten te lachen, als ik naar hem keek, want ik dacht dat zijn hoofd niet in orde was.
Toen hij klaar was, vielen we alle drie in woorden; toch was ik niet van plan veel woorden te maken, maar het is moeilijk voor een man om te zwijgen. Toen ze merkten dat ik niet naar hen wilde luisteren, vielen ze me heel hard aan. De stuurman zei: "Als ik officier was geweest, zou je hier niet zo lang hebben gelegen, hij zou een korte tijd met me hebben gewerkt."
Hij zei tegen de priester: "De heren moeten deze man in het geheim doden, hij [de duivel] was zo stevig in mij gezeten," zei hij, "dat hij niet naar buiten kon komen;" en vele andere lelijke woorden die hij zei.
Ik zei: "Hoe je het plomper maakt, hoe beter ik het bemerk."
En de Kapelaan en ik hadden veel harde woorden, en hij was erg verbolgen. Ik zei dat ik hem niet meer zo verlangde.
Hij zei dat hij zich verwonderde met Paulus, dat ik zo haast me naar een ander Evangelie had laten houden, terwijl er toch geen ander was.
Ik zei: "Welke andere Evangelie heb ik aanvaard?"
Hij zei, "Dat ik niet bereid was mijn kinderen te laten dopen."
"Inderdaad, "zei ik," je hebt geen enkele Schriftplaats dat ze gedoopt moeten worden."
Merkt lieve broeder, zijn verstand:" Als Paulus het had bestemd als een gebod en bevel om kinderen te dopen, en we verwierpen hetzelfde, we hadden een ander Evangelie aanvaard."
Ik had ook wat woorden met de stuurman. Zijn reden sloten als een haspel op een pot, en hij sprak mij schimmig toe.
Ik zei: "Schimmig spreken is geen leden breken."
Men doet het wel al zittende; en ik bood hem een stoel aan.
Hij zei dat hij meer wist in één vinger, dan ik in mijn hele lichaam, en nog veel meer dingen die hij zei.
Vaarwel, en houdt u vroom, ik hoop hetzelfde te doen, en laat ons elkaar gedenken in onze gebeden. Neem deze mijn kleine eenvoudige schrijven ten goede, want het is geschreven uit liefde; en neem me niet kwalijk dat ik zo lang heb gewacht met schrijven, want ik heb veel bezoekers, maar geen vrienden, want niemand mag naar mij toe komen behalve mijn vader.
Schrijf mij opnieuw, hoe het met u is; maar ik hoor niets dan het goede van u.

God zij lof.
Geschreven in mijn banden, door mij,
JAN HENDRICKSZ Anno 1572

EEN ANDERE BRIEF VAN JAN HENDRICKSS AAN POUWELS EN AECHTGEN, ZIJN BROER EN ZUSTER, VOOR EEN VERMANING EN TEN SLOTTE TOT EEN AFSCHEID

De God van alle genade, die ons heeft geroepen van de machten van de duisternis tot Zijn eeuwig koninkrijk, door Jezus Christus onze Heere, verlene u overeenkomstig de rijkdommen van Zijn glorie, om met kracht te worden versterkt door Zijn Geest in de inwendige mens; dat Christus in uw harten moge wonen door geloof; dat gij, gegrond en vastgeworteld in de liefde, in staat zult zijn om met alle heiligen te begrijpen wat de breedte en lengte, en diepte en hoogte zij; en de liefde van Christus kennen, die de kennis te boven gaat, opdat gij vervuld moogt worden met heel de volheid van God. Kol. 1:13; Ef. 3: 16-19.
Dit, wens ik Jan Hendricksz, een arme gevangene voor het woord des Heeren, in Delft, aan Pouwels H. en Aechtgen H., tot een vriendelijke groet in de Heere. Amen.
Verder, na alle goede groeten aan u, mijn geliefde broer Pouwels Hendricksz, en Aachtgen Hendricks dochter, welke ik zeer liefheb naar het vlees, en ook naar de geest. Zo laat ik u weten dat ik nog steeds kloek en welgemoed ben in de Heere, zoals ik hoop dat dit ook bij u is. En zoals, volgens menselijke berekening, mijn vertrek, of tijd nabij is, om mijn tabernakel af te leggen, kan ik niet nalaten, maar moet u kort aandringen, uit pure, trouwe, broederliefde, om vastberaden, standvastig en volstandig te strijden in het geloof dat eenmaal aan de heiligen is overgeleverd, opdat u door dit geloof Gods beloften kunt ontvangen, zodat wij samen onder het altaar kunnen vergaderen, met het grote aantal in het wit gehuld, die door het bloed van het Lam uit dewelke zijn verkoren en gekocht uit alle geslachten en naties onder de hemel, en zijn door de wereld gegaan door grote verdrukking, worden verbrand, achtervolgd, onthoofd, en dergelijke; daarom zijn zij voor de troon van God en dienen zij Hem dag en nacht in Zijn tegenwoordigheid. Openbaring 7:14, 15.
Zie, lieve broeder, deze allen moesten van deze bittere beker drinken, voordat zij daar gekomen zijn; en ze moesten allemaal deze smalle, enge, gladde en gevaarlijke weg bewandelen, en hun leven niet tot de dood liefhebben, en moesten alles achterlaten voor de Naam van de Heere; of het nu om land, zand, huis of hof ging, vrouw en kinderen, voordat ze deze buitengewoon heerlijke staat bereikten.
Ja, de Zoon van God zelf ging het koninkrijk van zijn Vader binnen door grote ellende, aangehouden, bespot, gegeseld, gekruisigd en ter dood gebracht, zodat hij zei: "Ik ben een worm en geen mens." Psalm 22: 6.
Laten we daarom Hem nemen als Voorbeeld en Patroon, opdat we onderweg niet lui, slaperig of zwak worden en daardoor gevangen worden genomen door de listige strikken van Satan, want een slapende mens kan gemakkelijk worden gepakt. Maar wees vurig van geest, en probeer de eerste te zijn in elk goed werk, en niet de minste; en pas op voor de pijlen van de duivel, die hij in duisternis schiet. En bidt tot God dag en nacht, want het is nodig om altijd te bidden, opdat we niet in verzoeking vallen, want hij die probeert onze ziel te vermoorden slaapt noch sluimert en loopt voortdurend rond ons als een brullende leeuw.

En pas op voor hoogmoed, zowel voor geestelijke als voor andere hoogmoed, want het is de natuur van de mens om te zweven naar al wat hoog is. Laat alle jaloezie en haat, schelden en laster, en alle sluwheid en boosaardigheid ver van je af zijn, samen met al het gemor van het hart. Begeren of rapen naar eerzucht, laat deze niet bij u te vinden zijn, maar doe de Heere Jezus Christus aan en volg Zijn voorbeeld in alles, zo goed ge kunt. Houdt broederliefde, en probeer de eenheid van de Geest in de band van vrede te houden. Heb geduld in alle verdrukking en droefenis die over u komen, en de God des vredes zal met u zijn; want we hebben grote behoefte aan geduld, zoals ik heb ondervonden. Want Sirach zegt: "Wee hem die het geduld verloren heeft", en dat mag hij ook terecht zeggen.

Kortom, handel zo naar uw zwakheid, dat niemand terecht veel over u mag klagen. En dien de Heere met heel uw hart en doel; neig uw gedachten tot God, en laat uw ogen altijd op Hem gericht zijn, zoals de ogen van de dienaar op zijn meester zijn en de ogen van een dienstmaagd op haar meesteres. En werk uw zaligheid uit met angst en beven; denk niet dat je altijd te kort schiet, nooit genoeg doet. En wandel niet lichvaadig in de wegen des Heeren, maar breng de tijd door van uw Pelgrimage hier in vreze. Want de achtelozen en zorgelozen zullen spoedig al hun goederen hebben verspild; maar oefen grote zorg voor de arme ziel die verlost is met een grote prijs, en zal eeuwig leven, hetzij in de hemel of in de hel.

Kampt toch ridderlijk tegen Satan met zijn vele lusten en begeerten en valse ingevingen, en vertrap zijn hoofd in stukken onder je voeten, met ernstige smeekbeden en gebed tot God, met ijver en ernst; want Satan komt neer met grote woede, wetende dat zijn tijd kort heeft. Openbaring 12:17.

Vergeet ook nimmer Gods strenge oordeel en grote dag die over alle goddelozen zal komen. Want als we het goed voor ogen houden, kunnen we on er beter tegen wachten, omdat het verschrikkelijk zal zijn; zoals Sirach zegt: "Mijn zoon, gedenk aan uw einde, en u zult nooit zondigen." Want volgens de Schriften zullen wonderlijke dingen plaatsvinden wanneer de grote dag des Heeren zal komen; want de Heere zelf zal uit de hemel neerdalen met een Veldgeschrei, met de stem van de aartsengel en met de bazuin van God; en de doden in Christus zullen eerst opstaan; dan zullen wij die levend zijn en blijven, samen met hen worden opgenomen in de wolken, om de Heere in de lucht te ontmoeten; en zo zullen wij altijd bij de Heere zijn. I Thess. 4:16, 17. En de zee zal haar doden overgeven; dan zal niemand verborgen blijven, die niet zal weder opstaan; maar een iegelijk zal ontvangen in zijn lichaam, naardat hij gedaan heeft, hetzij goed of kwaad. Openbaring 20:13; 2 Cor. 5:10.

Hoewel ons lichaam nu op de brandstapel wordt geplaatst, als voedsel voor de vogels en dieren (Psalm 79: 2), zal het daarom niet verloren blijven, maar de Here zal het te zijner tijd weer oprichten en het gelijk maken aan het Beeld van Zijn Zoon, en dan zullen wij, door Zijn genade, schijnen als de zon in het koninkrijk van hun Vader. Terwijl het deel en het lot van alle goddelozen in de poel zullen zijn die brandt met vuur en zwavel.

Daarom, mijn geliefde broeders en zusters, wees niet bang voor mijn verdrukking die ik nu lijd, maar laat het u tot een prijs zijn. Ef. 3:13. "Want wie zijt gij, zegt de Heere door de profeet, dat gij bang moet zijn voor de mens die zal sterven, en voor de mensenzoon die als gras zal worden gemaakt?" Jes. 51:12. Christus zegt ook: "Ik zeg u, mijn vrienden, wees niet bevreesd voor hen die het lichaam doden, en daarna niet meer kunnen doen, maar ik zal u vooraf tonen voor wie gij zult vrezen: vrees Hem, die nadat hij heeft gedood, macht heeft om in de hel te werpen; ja, ik zeg u: Vrees Hem." Lucas 12: 4, 5.

Want mijn geliefde broeders en zusters, het is te wonderbaar hoe de Heere met de Zijnen kan werken, wat ik goed heb ervaren toen ik werd **gemarteld**; want zij trokken mij vooreerst op bij de katrol en toen ik werd opgehangen, geselden ze mij; en wanneer ik niemand wilde verraden, hingen ze een gewicht op mijn voeten. Maar zodra ik weer naar boven kwam, had ik maar weinig pijn. Ja, de volgende dag waren mijn ledematen niet erger ontstelt dan als ik zes of zeven ladingen haring had helpen vangen.
Houd daarom goede moed en volg mij Ik hoop voort te gaan, en om u te wachten onder het altaar van de Heere, met de getekende doden des Heeren, die allen zijn verslagen voor de Naam van hun God, en liggen en wacht op hun medebroeders, die nog gedood zullen worden voor het getuigenis van de Heere, tot de tijd dat het aantal is vervuld.
Och, dat we elkaar daar mochten ontmoeten, wat een grote vreugde zou het voor mij zijn, als ik verhoop en dit u wel toevertrouwe. Totdat we daar als gemeste kalveren de eeuwige sabbat zullen mogen houden; dan zullen we rusten van al onze grote verdrukkingen, ellende en kwelling die ons zijn toegebracht, en van de zware arbeid die we hebben gedaan.
Hiertoe make u bekwaam de grote Herder van de schapen, die ons uit de dood heeft opgevoerd door het bloed van het eeuwige testament. Amen. Hebreeën 13:20.
Want ik heb uw ziel lief met heel mijn hart en beminne u en zou willen, dat ik u allen voor mij mocht nemen. Hiermede zal ik u aan God en het rijke Woord van Zijn genade aanbevelen; moge Hij u tot het einde toe bewaren. Amen.
Lieve broeder en zuster, mijns harten voor u is, dat je onze broeders, Cornelis H. en Jacob H., en onze zuster Leentgen H. stuurt ze in de vrees van God zoveel mogelijk als in u is.
Maar vooral hebt toch uw ogen op mijn kinderen en laat hen en mijn vrouw zoveel liefde zien als je kunt. Want mijn glas loopt ten einde, mijn wacht is bijna voorbij; de dag zal spoedig breken, want ik heb de Morgenster aan de hemel al gezien.
Hiermede vaarwel. Ik groet zeer Adrian H. en zijn vrouw en alle dierbare vrienden veel; zeg mijn vrienden veel goede nachten.
Lieve broeder en zuster, houdt mijn schrijven toch en goede; hoewel ik enigszins zwaarlijk ben in mijn brieven, komt dat omdat mijn ziel u zo liefheb.
Geschreven op 23 januari 1572.
Adieu voor een weinig, mijn lieve broeders en zusters, tot we weer bij elkaar bijeenkomen. Houdt u toch vroom, dit bid ik u.
Door mij, JAN HENDRICKSz

96. SANDER WOUTERSZ, VAN BOMMEL EN EVERT HENDRICKS, VAN WARENDORP, ZOWEL GEWOON ALS LEVENDIG VOOR HET GETUIGENIS VAN JEZUS CHRISTUS IN AMSTERDAM, OP HET 3e SEPTEMBER 1572

De ellende van de Beminde kinderen van God was nog niet ten einde gekomen, sinds de woorden gesproken door de Heer: "Zij zullen u in den Ban doen, ja, de tijd komt, dat een ieder die u doodt, denkt dat hij God een dienst daaraan doet," werden nog steeds vervuld, wat in veel andere gevallen ook verscheen in het jaar 1572, op de derde dag van september, in Amsterdam, in het geval van twee vrome en moedige kampioenen van Jezus Christus, genaamd Sander Woutersz , van Bommel en Evert Hendricksz van Warendorp, in die tijd vrijwillig hun leven voor de dood hebben verwisseld, en het aan de Heere overgaven als een brandoffer, waarbij de Roomsgezinde Regenten dit door hun boosaardigheid hebben teweeg gebracht, met gloeiende vuurvlammen op de Rechtsplaats voor het stadhuis in Amsterdam.
Maar tussen degenen die dit gedaan hebben, en de anderen die het hebben geleden, zal er hierna een groot verschil zijn, wanneer er zal worden gezegd tot degenen die het hebben geleden: "Kom, gij gezegenden van Mijn Vader, beërf het koninkrijk dat voor ulieden is voorbereid vanaf de aanbeginne van de wereld." Maar aan degenen die het deden (als ze niet oprecht zijn bekeerd van deze goddeloosheid);" Gaat weg, gij vervloekten, in eeuwig vuur, bereid voor de duivel en zijn engelen." Mat. 25. O, wat een buitengewoon groot verschil! Ons verstand moet hier volkomen stil staan, om dit te begrijpen, onze sterfelijke en broze tong kan het niet uitdrukken.

De Sententie des doods van de bovengenoemde twee personen werd ons uit het oorspronkelijke Crimineel Sententieboek van de stad gestuurd, door de Gerechtsschrijver aldaar. Daarom zullen we hier hetzelve toevoegen, precies zoals het luidt; waarin kan worden gezien hoe trouweloos de Paapse Regenten van die tijd de goede bekentenis van de vrome getuigen van Jezus Christus verkeerd hebben geïnterpreteerd, en hoe vreselijk en afschuwelijk zij tegen hen voortgingen en procereerden.

Sententie des doods van Sander Woutersz. Van Bommel en Evert Hendricksz. van Warendorp

‘Alsoo mijn Heeren van den Gerechte gebleeken is, dat Sander Woutersz. van Bommel, en Evert Hendriksz. van Warendorp, beyde Kleermakers, en inwoonders deser Stede, tegenwoordig gevangen, niet gedachtig zynde die obedientie die sy-lieden onse Moeder de heylige Kerke, en de Koninklyke Majesteyt, als haerlieder natuerlyken Heere en Prince, schuldig waren, en versmadende d'ordonnantien van de heylige Kerke, niet te Biechten, noch ten heyligen waerdigen Sacramente binnen jaren herwaerts niet geweest zijn, en voorts hemlieden vervordert hebben tot meermalen te gaen in de vergaderinge van de gereprobeerde Secte van de Mennonisten, ofte Herdoopers, en ook toe te laten tot henlieder huysen vermaninge gedaen te werden, op de voorschreve Secte maniere: heeft ook den voornoemden Sander Woutersz, geleden twaelf jaren, en den voorschreven Evert Hendriksz geleden seven jaren, versakende en ofgaende 't Doopsel, by henlieden in hare kintsche dagen van de heylige Kerke ontfangen, hen te laten Herdoopen, 't breeken des Broods na de maniere van de voornoemde Secte' daer naer

too meermalen ontfangen: en al is 't dat sylieden by verscheyden Geesteiyke persoonen geinduceert en tot meermalen vermaent zijn geweest, omme de voornoemde haer lieder secte te verlaten, en weder te keeren tot onse Moeder die heylige kerke, woygeren nochtans omme 't selfde te doene, blyvende in haerlieder hartnekkigheyd en pertinatie, pertubeerende door de selve secte 't gemeene ruste en welvaren van den Lande, na inhouden van de Placcaten syner Majesteyt daer van zijnde, welke feyten, alsoo anderen ten exempele niet en behoorden ongestraft te blijven,

Soo Is 't dat mijn Heeren van de Gerechte gehoort (hebbende) den eysch van mijn Heer den Schout, (ook) gesien (hebbende) die willige confessie van de gevangenen, en regart genomen op hare hartneekigheyd en pertinatie, deselfde gevangens, en elks van henlieden, gecondemneert hebben, als sy condemneeren mits desen, omme, volgende die Placcaten van Sijne Majesteyt, metten vyere geexecuteert te worden; verklarende aller hunlieder goederen tot profijte van de selve Sijne Majesteyt geconfisqueert.' 'Gedaen ter vyerschare, den derden September 1572 bij alle de Schepenen en advysen van alle de Burgemeesteren, in praesentie van mij als Secretaris, en was onderteekent W. Pietersz.'.

Aldus ontleend aan het strafrechtelijke vonnis van de stad Amsterdam, bewaard in het secretariaat van die stad.
NN

Fol. 641

97. JAN SMIT, 1572

Rond het jaar 1572 was er ook een andere vrome, Godvrezende broeder, genaamd Jan Smit, een inwoner van het Graafschap van Marck, maar in die tijd woonachtig in Noord-Holland, in de buurt van Monnickendam; hij werd later een gevangene naar Munnekendam gebracht voor het getuigenis van Jezus. Maar toen Munnekendam na een bepaalde tijd werd ingenomen door de Geuzen werd hij vrijgelaten door een van hun kapiteins.
Toen hij vervolgens tijdens een bezigheid in een boot op de Zuiderzee, werd aangehouden, werd hij opnieuw gevangen genomen door een Spaanse kapitein en naar Amsterdam gebracht. Daar bleef hij in gevangenschap, totdat er besloten werd, dat deze gevangenen als roeiers op het Haarlemmemeer moesten worden gebruikt, tegen die van Haarlem.
Maar toen deze vrome Jan Smit naar de plaats kwam om te roeien, verklaarde hij dat hij zich niet vrij in zijn geweten voelde, dus roeide, aangezien hij geen vijanden had; ze mochten met hem naar hun genoegen behandelen. Daarop werd hij in het leger vóór Haarlem gebracht, waar hij in het geloof scherp werd onderzocht en van de Mennisten Religie bleek te zijn. En omdat onderzoeken en ernstige dreigementen hem niet konden doen afvallig worden, omdat hij op de vaste Rots gebouwd was, heeft hij alles door geloof overwonnen.
Don Frederick, de zoon van de hertog van Alva, veroordeelde hem, om daar met één been aan de galg te worden opgehangen; wat gebeurde, totdat de dood erop volgde.
En zo overwon deze held en soldaat van Jezus Christus door het zaligmakende geloof de wereld, de zonde, het vlees en het bloed en alle tirannen en verkreeg door Gods genade de kroon van de eeuwige heerlijkheid.
Dit verslag ontvingen we van de oude Simon Fijtszoon, leraar en ouderling van de kerk van Texel. Hij verklaart dat deze Jan Smit zijn speciale vriend was.

98. Jan Woutersz. van Kuyk (Cuyck) en

Adriaanken Jans van Molenaarsgraaf,

beide om het getuigenis van Jezus Christus te Dordrecht verbrand. 1572.

Uit de Martelaarsspiegel van de Doopsgezinden, blz. 566 tot 601.

Als het 1572e jaar na de geboorte van onze Heere Jezus Christus gekomen was, hebben de heren van de Justitie te Dordrecht in Holland hun handen geslagen aan 2 zeer zachtmoedige en lieve vrienden Gods, die hun Zaligmaker, het gedode Kruislam Jezus Christus, navolgden en niet van de minste of geringste leden der alom verstrooide gemeente des Heeren waren; om als lichten in deze wereld en uitmuntende deugden onder dit erg en verkeerde geslacht te laten schijnen en voorlichten. Deze werden beide als slachtschapen uit de hoop gehaald waarin zich de zaak alzo toedroeg.
Eerst en vooral werd met behendigheid gevangengenomen **Adriaanken Jansdochter** wonende te Molenaarsgraaf in de Papendrechtse Waard die onder de gerechtspalen van de stad Dordrecht gekomen zijnde, omdat men zei dat ze een Ketterin was, aangegrepen en op de Vrouwpoort gevangen werd geleid. Daarna werd toeleg gemaakt op het vangen van Jan Woutersz. van Kuyk, die reeds binnen de stad woonde maar dikwijls van woonplaats - om niet licht bekend te worden - veranderde.
Tot welks einde de Schout vernomen hebbende waar hij nu woonde, te weten in de straat naar de Rietdijk, omtrent het Nieuwpoortje, op een kamer daar men van de straat af met een trap opging, kwam hij met zijn dienaren onverwachts zonder iets te vragen de trap op daar zich juist Jan Woutersz met het opendoen van de deur ontmoette. Tot welke de Schout sprak, omdat hij hem niet kende: *woont Jan van Kuyk hier?* Terwijl deze goede, oprechte en gans ongeveinsde man, niet willende tegen de waarheid spreken, met *ja* heeft beantwoord. En daarbij voegende, *dat hij het zelf was.*
Deze woorden sprak hij zeer luid, opdat zijn lieve huisvrouw die achter in de kamer was dit horende zou vluchten, 't welk ook geschiedde. Maar zijn enige dochtertje, zijnde maar een kind van omtrent 7 jaar, bleef in de kamer en zag haar vader gevangen worden; op wie geen acht genomen werd.
De dienaars van de Justitie sloegen terstond de handen aan deze vriend Gods. Zij bonden hem geweldig waarop hij zei: *och, mijne heren, hoe bindt gij mij alsof ik een kwaad mens ben! Maar evenwel gij bindt niet mij, maar uzelf.* Toen rees een groot gezucht onder hen. Maar zij gingen ermee verder en leidden hem als een weerloos lammeke dat van de wolven overmeesterd is, van de Rietdijk naar de Vuilpoort, zijnde omtrent 1/2 uur gaans door de stad. Waar zij hem in een andere hol gesteld hebben, als waarin Adriaenken Jans ingesloten was. Hoewel ook binnen dezelfde muren en onder hetzelfde dak van dezelfde gevangenis. Middelerwijl hebben zij beiden veel aanvechtingen, zo naar het lichaam als naar de ziel moeten lijden. Ze werden verscheiden malen zwaar gepijnigd, uitgetrokken en gegeseld, zodanig dat het bijna de ganse stad van hun passie, ellende en leidden wisten te spreken, gelijk ook naderhand Jan Woutersz in een van zijn brieven heeft te kennen gegeven.

De pauselijke geestelijken deden haar ook veel strijd aan naar de ziel om hen door veel listen en lagen de schat van het ware geloof te ontroven. Maar ze hebben ook bij geen van hen beiden iets kunnen verwerven. Waarom zij ten laatste met openlijke Vierschaar ter dood verwezen werden om aan de waterenzijde van de Stad omtrent zekere

Kalktoren, - waar nu het Nieuw-werk is tussen de molen die op de Vest staat en het bolwerk, - met het vuur geëxecuteerd te worden. Doch met conditie dat Adriaanken Jans niet eigenlijk door het vuur zou sterven maar voor de verbranding eerst aan een staak zou gebracht worden.
Welke een mindere straf des doods wij niet vinden kunnen dat aan Jan Woutersz ook geschied is. Middelertijd hebben ze zich beide tot de dood, met groot verlangen en kinderlijke vreugde bereidt, kunnende God niet genoeg loven dat zij waardig waren geacht om Zijn heilige Naams wil hun lichamen tot een offer over te geven.
Nu het uur van hun afscheid gekomen was, heeft men ze beide aan elkander gebonden. Doch zij vielen op hun knieën en deden eer men ze uitleidde een ernstig gebed in stilte tot God de Heere, opdat Hij ze in hun aanstaande lijden versterken en kracht wilde geven om tot het einde te volharden.
Hierop heeft men, uit vrees dat ze tot het volk iets spreken zouden, hun beider monden met een hout - of een ander daartoe gemaakt instrument - toegestopt en hen zo van de gevangenis weggeleid; 't welk deerlijk was om aan te zien.
Maar Jan Wouters trok met zijn ene hand, omdat die zult schijnt niet gebonden was, het hout of instrument er uit en riep met luider stem: *O Heere, versterkt toch Uw zwakke knecht en Uw arme dienstmaagd; om Uws Naams wil zijn wij hiertoe gekomen waartoe wij ons gewillig bereid hebben.*
Dit gezegd hebbende, kwam een van de medegenoten van zijn geloof, wiens hart hierdoor zo met ijver ontstoken was, met macht door het volk heendringen en voor hem komende riep: *strijd vromelijk, lieve broeder! Gij zult hierna niet meer lijden.*
Waarop Jan Wouters terstond zijn wambuis optrok en toonde hem zijn bebloede borst vanwege het geselen in de gevangenis. Hij zei: *ik draag alreeds de littekenen des Heeren Jezus in mijn lichaam;* heffende zijn ogen hemelwaarts als met verlangen ziende naar de hemelse rustplaats.
Mitsdien, eer men zulks alles recht gewaar werd, vanwege het gedrang van het volk, was die persoon uit dit gezicht weggeweken en onder het volk verdwenen. Waarover enige van de dienaren van Justitie morden en vroegen met straffe woorden: *waar blijft die persoon?* Dit geschiedde omtrent de Varkensmarkt, dicht aan de Nieuwe Haven.
Zij gingen voort en kwamen haast aan de Gerichtsplaats daar 2 brandpalen opgericht stonden waarbij en omheen een ontelbare menigte volk was vergaderd.
Hier gekomen zijnde klommen zij op de hoogte, of het opgerichte schavot daar zij op hun knieën God wederom in stilheid aanbaden. Hoewel Jan Woutersz alleen maar spreken kon omdat de mond van Adriaanken Jans nog met het voorgaande hout of gemaakt instrument, gestopt was.
Opgestaan zijnde maakte men gereedschap om Adriaanken Jans eerst te wurgen, waarop zij haar aan de staak knoopten. Toen zei Jan Woutersz: *dit is de dag der zaligheid*, enzovoort. Maar de Onderschout dat horende riep gestreng: *zwijg!* Waarop Jan Woutersz zei: *waarom zou ik zwijgen? ik spreek immers geen kwade woorden?*
Middelertijd werd Adriaanken Jans gewurgd. Die een korte tijd, volgens het getuigenis dergenen die het gezien hebben, vóór de verbranding met een rood onderroerke aan de staak bleef staan.
Daarna keerden zich de dienaars van de Justitie tot Jan Woutersz. die zich met blijde moed, ja met een lachend gezicht aan de andere staak die daar dichtbij stond, voegde. Waaraan hij vastgemaakt werd. En gewaar werd dat er enige van zijn mede geloofsgenoten om zijn einde te aanschouwen onder het volk stonden, tot wie hij zonder iemand te noemen overluid riep: *adieu en oorlof, mijn lieve broeders en zusters! Ik wil u hiermee de Heere bevelen, de Heere die Zijn bloed voor ons uitgestort heeft.*

Mitsdien haaste en bereidde hij zich tot de dood, bevelende God zijn ziel met deze woorden: *O God, die mijn Sterkte zijt, mijn geest beveel ik in Uw handen!*
Toen heeft men het vuur in het omstaande hout aangestoken en deze vriend Gods, zo het schijnt al levendig met zijn dode zuster heeft verbrand; tot grote droefheid van velen die daar rondom stonden, die met jammer over het aanschouwen hiervan, vervuld waren.

Dit is het einde van deze 2 lieve gunstgenoten des Heeren van wie niemand enig kwaad, rakende hun leven, van sprak. Maar die iedereen loofde wegens hun deugdzame wandel.

Nadere aanmerking rakende de dood van Jan Wouters van Kuyk en

Adriaanken Jansd. van Molenaarsgraaf.

Als deze 2 personen ter dood uitgebreid werden zo werd, als verklaard wordt, de zaalklok geluid. Zo deed men gewoonlijk over halsgerechtenn die van stadswege gedaan werden, waardoor veel geloop van het gemene volk ontstond naar de plaats der Justitie. De poorten van de stad werd toegesloten, of immers met wachten bezet zodat er niemand uit- of in kon geraken als met consent [toestemming] van degene die daar waakten. Welkers namen dan meteen opgeschreven werden nadat ze verklaring hadden gedaan waar ze vandaan kwamen en waar ze naartoe wilden.
Op de rechtsplaats die aan de Noord-West zijde van de stad dicht aan de waterkant was, gekomen zijnde en op de hoogte, of op het schavot geklommen zijnde, hebben enige onder de omstanders deze 2 vrome leden uit goede mening toegeroepen en hen vanwege hun vroomheid getroost in hen aanstaande dood.
Tot welke Jan Wouters zich keerde en hen tot verbetering des levens en tot het aannemen van het ware geloof vermaande met verklaring van hun beider wèl getroost hart en verlangen naar deze heilige offerande. Hierop werd hij door de Onderschout hard bestraft, hetwelk velen heeft verdroten die noch niet tot de ware verlichting gekomen waren. Men trok hen beide, na de opperkleren, ook de schoenen van de voeten en men wierp die onder het gemene volk; dewelke juiste van zeker broeder Dirk Wouters geheten, opgeraapt en weggebracht werd. Terstond stelde men Adriaanken Jansd. eerst aan de staak. Zij werd zonder enig uitstel gewurgd. Hetwelk een zekere zuster der gemeente welks naam genoeg bekend is, die met de marktschuit van Rotterdam kwam aanziende en haar kennende, deed bezwijken. Zij kon derhalve de volgende dood van Jan Wouters niet aanschouwen. Hiermee heeft het zich toegedragen zoals eerst verklaard is. Middenerwijl luidde noch de Zaalklok tot omtrent de tijd dat de zogenoemde Justitie was geëindigd.

Wij hebben geen kleine moeite gedaan om ter secretarie hier in de stad Dordrecht de oude akten van hun examinatie en doodsvonnissen te verkrijgen maar hebben die niet kunnen bekomen omdat ze niet meer voorhanden zijn. Ook zijn die nooit zo het zich laat aanzien in het ordinair is Crimineelboek dat wij tot dit einde doorzocht hebben, gesteld zijn. Ons vermoeden is, dat men deze vonnissen slechts op losse papieren gesteld heeft en in de Vierschaar opgelezen en daarna teniet heeft gedaan opdat er geen gedachtenis meer van zou overblijven; nadien de stad kort daarop van Politie en Religie scheen te zullen veranderen. Gelijk omtrent 3 maanden daarna door de komst van Willem de 1e, Prins van Oranje geschied is.
Evenwel zijn we niet ontbloot van andere wettelijke getuigenissen in deze zaak.

Johan van Beverwijk, 1e Medicijn en Schepen der stad Dordrecht schrijft daarvan in de bijgevoegde geschiedenissen over zijn beschrijving van Dordrecht in de Dordtse editie pagina 348 op het jaar 1572, aldus:
Binnen de stad zelf was gevangen, als voor een ketter aangeklaagd zijnde, een man van onbesproken leven en wandel gelijk ik verstaan heb van degenen daar hij bijgewoond heeft, met name Jan van Kuyk Woutersz. een kunstig glasschrijver en schilder.
De magistraat wel ziende hoe het onder het volk gesteld was, haastte niet zeer om zijn proces te maken. Ja de Schout Jan van Drenkwaerd Boudewijns. die nog jong en onervaren was, liet zich van hem uitschilderen in het wezen [figuur] van Salomo, daar hij zijn eerste vonnis uitspreekt. Maar de monniken deden niet dan heftig preken op deze slapheid en durfden wel van de stoelen roepen dat de Schout hem maar gevangen had opdat hij hem zou doen schilderen.
Zodat die arme man na veel pijnigingen om zijn meester en medestanders, te weten op de 28e maart anno 1572 op het Nieuwwerk met een vrouw van Molenaarsgraaf, Adriaanken Jansd verbrand is.
Tot zover Johan van Beverwijk.

Zodat de zaken van deze lieden dood vast en zeker is en ook van niemand die wij ooit hier in de stad gehoord hebben in twijfel werd getrokken. Waarmee de goedwilligen hiermee zullen vergenoegd zijn.
Rakende de personen die toen in de kamer van Justitie waren en overzulks over dit vonnis gezeten hebben. Deze waren:
Jan van Drenkewaerd Boudewijnsz, oud tussen de 29 en 30 jaren, zijnde toen Schout van Dordrecht.
Arend van der Myle, heeren Cornelisz., burgemeester der gemeente die omtrent het einde van anno 1570 afgegaan was en nu wederom op de 6e maart was verkoren..
Mitsgaders naar het recht van die stad 9 Schepenen.
1. Cornelis Heeren Hendriksz.
2. Adriaan van Moyenbroek Heeren Govertsz.
3. Adriaan Konink Derksz.
4. Arent Hendriksz.
5. Gysbrecht Jansz. Thresorier
6. Michiel van Beveren Heeren Petersz.
7. Mr. Jan van Miylwijk Heeren Fransz.
8. Pieter Kool Heeren Huygensz.
9. Damas Heeren Woutersz.
   is gesurrogeerd [plaatsvervanger] Jan Adriaansz.

Deze hebben wij getrokken uit het register van de Heere van de Justitie der stad Dordrecht in het jaar 1572 geregeerd hebbende volgens de aantekening van de voor gemelde Johan van Beverwijk in het aangewezen boek dat hij van de stads regiment handelt op het jaar 1572.
Maar of zij allen tegelijk in dit vonnis bewilligd hebben of alleen enigen, door de meeste stemmen onder henlieden, wordt niet uitgedrukt. Ook is ons daar weinig aan gelegen te weten; nadien het ons genoeg is, tot onze betering en stichting, verstaan te hebben het onwankelbare geloof en de volstandig geloof van de voornoemde martelaren die onder hen regiment geleden hebben.
Van de dood dezer vrienden zijn in die tijd 2 liedekens gemaakt waarvan onder andere deze woorden gezongen werden, rakende de oorzaak en de tijd van hun gevangenis:

Terstond daarna zijn brieven gekomen,
Te Dordrecht aan den nieuwen Schout,
Die zeer jong is van jaren, etc.

In het andere wordt van hunlieder dood dit gezongen:

Adriaanken Jans is eerst omgebrocht,
Hetwelk Schout Jan Drenkwaert heeft verzocht, etc.

En een weinig daarna:

Jan Woutersz. sprak, met goed bescheid,
Dit is de dag der zaligheid.
Zwijg, sprak den Onderschout.
Waarom zoude ik, zei hij 't spreken laten,
Mijn woorden zijn niet kwaad, noch stout.
Adriaanken look haar ogen voorwaar,
Om haren Bruidegom te behagen klaar;
Die rust nu in den Heere,
En is de pijn van den brand ontgaan,
Alleen door Zijn genade meer.

Jan Wouters heeft hen aan den paal gerecht,
Toen lachte hij van vreugd als een vrome knecht,
En beval zo God,
Zijnen geest in Zijner handen.
Die was zijn Toevlucht, Borg en Slot.
Oorlof! heeft gij geroepen aldaar,
Aan Broeders en Zusters in 't openbaar,
Met woorden zoet,
U wil ik den Heere bevelen,
Die voor ons heeft gestort Zijn bloed.

Deze 2 schaapkens zijn door, voort tempeest,
Wat heeft al hun lijden nu geweest?
Zij hebben de kroon
Der martelaren verworven,
Die hebben ze nu voor hun loon.

Er wordt in hetzelfde liedeke ook vermeld hoe hun beider monden gestopt werden, hoe ze God aanbaden, hoe ze zich op de gerechtsplaats tot de dood voorbereiden etc., maar achten het vorige gezegde genoeg tot een memorie van hun offeranden.

Nadien ons alle brieven, testamenten en belijdenis tot 12 in getal van Jan Wouters van Cuijk alsmede een brief van Adriaanken Jans van Molenaarsgraaf met het antwoord van haar man J. A. van Dordt, ons ter hand gekomen zijn, dewelke wij doorgezien hebbende alle bevonden hebben volle heilzame en stichtelijke lering te zijn. Zo hebben wij goedgedacht dezelve tot stichting en eeuwige geheugenis hier bij te voegen opdat van ieder mag gezien worden het levendig en werkdadig geloof waarop de voornoemde vrienden het leven gelaten heb.

Blz. 570
De 1e brief van Jan Wouters zoon aan zijn zwager en zuster.
2e brief aan zijn broeder een zusters.
3e brief aan de gemeente Gods van Dordrecht die alom verstrooid waren om het getuigenis van Christus.
4e brief aan zijn huisvrouw.
5e brief aan zijn vrouw en dochterke.
6e brief aan zijn enige dochter
7e brief aan zijn vader en moeder.
8e brief aan zijn behuwdzuster die nog onder het Roomse geloof leefde.
9e brief van zijn 3 jongste zusters.
10e brief aan zijn oudste zwager en zuster.
11e brief aan zijn jongste zwager.
11. Belijdenis des geloofs aan de Schout en de Raad die toen binnen Dordrecht residerende waren en met een korte verklaring hen tot hun boete vermanende.

De 1e brief van Jan Wouters zoon aan zijn zwager en zuster. Waarin verhandeld wordt hoe hij geëxamineerd en gepijnigd werd.

De overvloeiende genade Gods, de liefde van Christus en de medewerking van de Heilige Geest vermenigvuldige altijd bij uwer liefden, mijn beminde zwager en broeder in den Heere en uw zeer beminde huisvrouw, onze lieve zuster, met alle vrome heiligen die ijveren naar de gerechtigheid, opdat door die ijver en lust Gods Naam groot gemaakt mag worden. Want die alzo zijn, die zijn een licht in de wereld, ze zijn hun naasten een blijdschap en een voorbeeld, want ze zoeken altijd hun naasten te behagen in 't goede tot verbetering, opdat zij met alle Godvruchtigen naarstige navolgers van Christus mogen zijn bevonden. Alzo doende heb ik hoop op den Heere dat wij allen zullen komen daar Christus onze Heere is. Dat is, Dezelfde die ons machtig maakt en het veld helpt te behouden, alzo men hierna lezen mag. Amen.

Na deze hartelijke groetenis uit reiner hart, kan ik onwaardige, en minste lid van Christus, niet laten een weinig te schrijven tot uw aller gedachtenis en uw allen tot troost en versterking. Want ik kan deze onuitsprekelijke blijdschap van de Heilige Geest niet alleen bij mij houden, maar ik moet uwer liefde wat meedelen. Maar hoe kan blijdschap een zonderling teken wezen als men de benauwdheid niet geproefd heeft? Maar ik onwaardige, heb zulks gesmaakt. De Heere moet daarin verheerlijkt worden. Amen.

Ten eerste. Als ik gevangen werd om de gehoorzaamheid van Christus werd mij mijn geloof afgevraagd, hetwelk ik plat uit beleden heb. Maar daarna vroegen ze mij naar sommige namen, te weten naar mijn huisvrouw, mijn moeder, mijn meester en die mij gedoopt en getrouwd heeft; en naar meer andere dingen. Daar ik op antwoordde, dat ik in mijn hart besloten had niemand te noemen want ik moest voor mijzelf verantwoorden en ik wilde geen verrader zijn. De Schout dreigde mij, hij zou het mij wel doen zeggen ik u enz.
Als ik daar al die tijd in de koude winter had gelegen, werd ik op een zaterdag na Petrus' dag op de pijnigingszolder gebracht. Daar stonden de instrumenten klaar. De Schout vroeg ten eerste en vooral naar mijn meester en verder naar de andere. Hij zei, ik zou dan ook nog moeten zeggen, hetgeen dat hij mij zou vragen.

Men bracht mij, mijn dreigde mij en zei: hoewel wij het meeste alles weten en uw meester mogelijk al weg is, zo wil men het nochtans uit uw mond horen. Dus laat uw leden nog niet breken maar zeg het met gemoede, of anders zullen wij u de scherprechter overleveren dan zult gij 't moeten doen. Als zij nu niet van mij konden verkrijgen zo werd mijn bovenlichaam ontbloot in de bittere vorst, de handen gebonden op mijn rug en aan een zolder vastgemaakt en mijn voeten ook gebonden. Zo werd ik met verbonden ogen aan mijn handen opgerekt, als ik gesmeekt was om mijn schone handwerk. En hij zeide, dat ik toch mijn leden zou sparen en mijn leden die mij God gegeven heeft; want ik heb de macht niet van één haar op mijn hoofd, enz.
Als ik nu steeds stilgezwegen heb, zo werd ik gegeseld met roeden; en de slagen kwamen meest al op mijn buik. Als ik nu aldus getrakteerd werd, werd ik neergelaten en wederom gevraagd. Maar zij kregen van mij niets - de Heere zij geloofd - al was dat ik die bittere dronk al weg had.
Toen werd ik wederom opgehaald en gegeseld gelijk tevoren. O vlees, gij moet nu lijden, dacht ik. En aldus in het lijden hangende, liep er een hellebaardier van de zolder en zei: ik zou wel eerder dood wezen dan de man; omdat hij maar stond en het aanzag.
En als ik nu nergens op geen antwoord gaf, zo sprak de scherprechter: hoe, geeft u mijnheer geen antwoord? Antwoord mijnheer; of hebt u een stomme duivel?
Men vroeg mij, of ik mij wilde beraden tot 's maandags dat ik hen dan in alles de waarheid zou zeggen; zo zij dat noemen.
Ik zweeg stil en dacht, waarom wil ik mijn beraad nemen? Ik wil u toch niets zeggen. Ik bad bij mezelf dat de Heere mij toch niet zou laten verzoeken boven mijn vermogen. Ook riep ik de Heere openlijk aan en bad, dat Hij het hen wilde vergeven.
De cipier meende eens, dat ik van mijzelven was, maar ik weet daar niets van.
De scherprechter liet zich indenken, hij zou het mij wel doen zeggen. Hij had er zoveel van ons volk onder handen gehad, die het nog ten laatste al zeggen moesten. Maar de getrouwe Noodhelper die bewaarde mijn mond. En ze lieten mij los en stelden het uit, dat ik mij bedenking zou tot des maandags. Maar als ik het dan nog niet deed, dan zouden ze wonderlijk met mij omgaan. Zij dreigde mij zozeer, dat het deerlijk was om te horen. Ze zeiden, dit waren nog van de minste, het was nog maar kinderspel bij de andere toekomende tormenten.
Maar als ik mezelf bezag, toen zag ik mijn lichaamsbloed van het geselen; want dat was wel mede de meeste pijn. Ik dacht, is dit nog kinderspel?
De cipier liep af en zeide tegen zijn huisvrouw: we zullen de man nog dood pijnigen.
In het kort, ik was zo getrakteerd dat men mij moest kleden en ontkleden. Het vuile vlees had dat al weg; dat mij zo dikwijls heeft bedroefd; en dat wilde altijd de kromme weg in om zijn lusten te boeten; het had nog wel meer verdiend!
Als dit des namiddags geschied was, zo kon ik 's nachts niet wel slapen, maar ik telde de klok de gehele nacht en ik steende die nacht zeer deerlijk.
Maar daarna kreeg ik een grote vreedzame vreugde en blijdschap des Heiligen Geestes. Zo groot dat ik het moeilijk kan schrijven omdat de Heere mijn mond zo trouwelijk bewaard had en mij niet heeft laten beschaamd worden in mijn betrouwen; die ik arme slechte knecht had eer ik in banden kwam. Maar daar heeft de Heere mij onwaardige beproefd. Geloofd moet Hij wezen, eeuwiglijk!
Als nu mijn passie vermaard werd door de stad waren er wereldse lieden die zich verblijden dat ik mijn mond bewaard had. En is het dat zich zulke mensen kunnen verblijden, hoeveel te meer zullen zich verblijden de Godvruchtigen en God loven.

Voorts, de toekomende bestelde dag aankomende maakte ik mij daartoe vast gereed en smeekte tot mijn God dat Hij toch mij onwaardige niet wilde kastijden naar mijn

zonden, naar Zijner gerechtigheid, maar naar Zijn Vaderlijke barmhartigheid; dat Hij wilde mijn mond bewaren en in de pijn verlichten, gelijk Hij de eerste keer gedaan had. Als nu de ure aangekomen was, zo was mijn vlees bevreesd, mijn ziel beangst, want het had het geproefd. Maar ik trooste mijzelf zoveel als ik kom, denkende: *Gij zult hiernamaals niet lijden wat eeuwig duren zal; en dit is maar een weinig tijd.*
Als ik nu op de pijnzolder kwam 's dinsdags, (het schortte een dag), zo werd mij gevraagd, hoe dat ik mij bedacht had?
Ik zei, dat het mijn consciëntie niet vermocht. Ik kon niet doen hetgeen dat zij begeerden.
Ze zeiden: gij moogt het wel; wij nemen dat op ons.
Ik zei: een iegelijk moet voor zichzelven staan.
Ze zeiden: hoe kan uw meester bezwaard worden of uw huisvrouw, want die zijn toch al weg. Wat kan de plaats schaden waar gij gedoopt zijt?
Ik denk, zei de Schout, dat het tot uw meester geschied is. Dan niet wel weet ik, zei hij, wie u gedoopt heeft en getrouwd heeft; die zijn uit's Konings land want het is zo lang geleden.
Des secretaris' knecht zeide ook tot mij: wat wilt gij het toch inhouden; de pijnen vallen te groot en in 't einde zult gij het toch doen gelijk als die van Breda.
Hun besluit was dat ze mij een geleerde zouden toezenden die mij met de Schrift zou bewijzen of onderwijzen dat ik het wel doen mocht.
Als zij nu bijeenvergaderd waren op een andere plaats, vraagde de Schout waarin dat ik bezwaard was?
Waarop de Gardiaan [overste-wachter] zei: gij moogt het wel doen; en noemen uw naasten; want zo gij het rechte volk zijt, zullen zij dan met u de kroon der martelisatie ontvangen. Maar nadien gij dat niet zijt, zo haat ook de bozen, gelijk ook God de bozen haat.
O gruwelijke uitleg! Welke beduidenis alle tot verscheuring loopt. Och Heere God, wil hun hart bekeren, die zo dorsten naar onschuldig bloed. Als wij nu niet accorderen, zijn wij gescheiden.

De dag daarna, dat was woensdag, werd ik wederom voortgebracht en mij werd weer gevraagd zoals tevoren. Ik zei, dat ik het niet doen kon. Mijn consciëntie was mij daarin te machtig, zo ik dat deed. Mij dunkt dat ik altijd ongerust van hart zou wezen. Aldus heb ik liever te sterven met een gerust hart dan te leven met een ongerust hart. De Schriftuur leert ons: doet de mensen alzo gij wilt dat u geschiedt; heb lief uw huisvrouw; heb lief uw naaste als uzelven.
De Schout ze: gij hebt uw naasten liever dan uzelf.
Ik antwoordde weer: dat men 't leven zou laten voor zijn broeder.
Als ze nu veel woorden met veel bidden, mij met veel bedreigen, niets uit mij kregen zo heeft mij de scherprechter wederom aangetast. En ik viel mijn God wederom te voet, gelijk tevoren in de eerste strijd.
Daarna werd ik ontkleed en de handen op mijn rug gebonden en ik werd vastgemaakt, opdat ik het toch nog doen zou. Aldus werd ik opgetrokken maar ik werd beneden niet vastgemaakt; ik meende op de pijnbank gelegd te worden.
Als ik nu opgehaald was en dat ik naar hun wil niet kon antwoorden, - want het zaad Gods bleef in mij, - zo geselde hij mij op dat gebroken vel hetwelk mij hertelijk zeer deed. Hij zei: ja, hoe past u dat? Zo zal ik u de oude wonden weer ophalen; hij en bedreigde mij wonderlijk. Toen liet hij mij weer neder en stelde mij voor de heren op de pijnbank, zittende met verbonden ogen tot een Ecce homo. En hij vroeg mij, of ik het mijne heren nog niet wilde zeggen?

Als ik antwoordde dat ik het niet kon doen, haalde hij mij wederom op hetwelk mij grote pijn was. Maar als hij mij zo schokte en de koorden schudde, dat was mij nog meerder pijn. Als ze nu niets van mij kregen, hebben ze mij neergelaten en mij wederom mijn beraad gegeven tot de andere dag.
Maar in het hangen zei de Schout: gij hebt een zo liefelijk aangezicht als een Engelen aangezicht, maar uw hart is harder dan Farao's hart. Ik zei: het is alzo niet. Dat zal de Heere nog wel openbaar maken. Ik heb in mijn eenvoudigheid mijn zaligheid gezocht.
En als de scherprechter mij weer begon te kleden, zei ik tot hem: och vriend, hoe hebt gij mij getrakteerd; gij hebt een schelm een lange tijd zo niet getrakteerd die het zolang uitgehouden heeft als ik.
Toen antwoordde hij: die zeggen het wèl luid, maar gij wilt het niet zeggen; en het is koud weer. Het kan zo haast niet komen.
De Schout dit hoorde, zei hij tot mij: gij zijt erger dan een schelm, want die hebben gezondigd maar gij zijt van God afgegaan en hebt Hem verzaakt; daarom verlaat Hij u in de nood.
Ik zei: is het zo, dan ben ik een arm mens, maar ik hoop anders.
Ja, zei hij, gij zijt een verdwaald schaap, de wolven hebben u weggenomen en verscheurd, enzovoort. Hij zei mij ook, dat wij-lieden niet gedoopt worden of men moest ons eerst beproeven tussen 2 naakte vrouwen.
Ik zei, dat bij ons zoiets niet bestond.
Men droeg mij ook voor van David Joris.
Ik ontkende hem met al zijn aanhangers.
De scherprechter zei ,dat wij een geloof hadden dat de kinderen die in hun's moeders lichaam sterven niet zalig mogen worden.
Ik zei daar neen toe.
De andere zeide: wij moesten een pond groot geven als men ons doopte; wij hadden het, of we hadden het niet. Ik meen dat dit de Schout dit zei. Want hij zei nog zoveel meer; dat men in de kerk maar 3 stuivers geeft of daaromtrent als men een kind laat dopen.
Ik zei daartoe ook neen.
Och, och, ergernis, wat hebt gij al aangericht waardoor dat de onschuldigen tot lijden gekomen zijn. Dan, de bozen nemen haast oorzaak al zouden ze valse getuigen horen gelijk als het over onze Heere Zelf en over Stefanus geschiedde. Somma, de versmadelijke redenen zijn te overmatig veel geweest. Ja ik vermoedde dat sommige der smadelijke redenen en dreigementen bijna zoveel wezen zou als de tormenten.
Daarom is geduldigheid in het bijzonder van node om in deze strijd te overwinnen. Daarom mag Christus wèl zeggen: *Leer van Mij dat Ik ootmoedig en zachtmoedig van harte ben en gij zult uw zielen rust vinden.* Dat dit een gewisse lering is, heb ik nu in kracht. Hij, de Heere zelf van de hemel, Die alle mensen te machtig was, heeft de schande, versmaadheid en verachting geleden en alzo Zijn eigen rijk ingenomen; hoe zouden wij het dan niet verdragen, die toch maar een weinig tijd overheerd worden van onze vijanden?
Daarom bid ik onwaardige, alle Godvruchtigen dat gij niet vergeet altijd te leren van Christus, dat Hij ootmoedig en zachtmoedig van hart is. Bezit altijd uw ziel met lijdzaamheid; zo zult rust vinden. Want lijdzaamheid is onze sterkte. Lijdzaam te zijn is een kostelijk ding en alzo op de hulp des Heeren te wachten. Want een het boek Proverbia (Spreuken 16) staat, dat een lijdzame beter of meerder is dan een sterke.
Neem tot een exempel Abraham, Jakob, Mozes, de drie jongelingen, Daniel, de 7 gebroeders met hun moeder (de boeken der Makkabeeën) Job, de profeten en het einde van onze Heere.

Aldus mijn allerliefste, betrouwt God en gelooft aan Hem, Hij zal u wel helpen, want Hij zulks beloofd heeft. Maar vertrouwt gij Hem niet, bedenkt, of gij ook wel gelooft dat God almachtig en waarachtig is. Gelijk gij geloofd dat Hij door Zijn woord hemel en aarde, de zee en al wat daarin is, geschapen heeft. David getuigt, dat hij een God is die gaarne helpt, daar Hij zich in verblijd. Hij zegt nog, dat Hij is een Schild is van al degenen die op Hem betrouwen. Ja Zijn engelen legeren zich om ons, om te bewaren. Maar als men het Hem niet toevertrouwd, hoe zal Hij ons dan helpen?

Als ik nu ging wederom wachtende was op de ure van mijn verzoeking, bad ik onwaardige, de Heere mijn Toeverlaat, dat Hij mij ook toch ten derde maal wilde bewaren gelijk Hij door Zijn genade tot tweemaal gedaan heeft. Opdat ik toch niet beschaamd zou worden en dat ze mijn roem -dat is het goede opzet mijns harten in den beginne - niet benemen zouden. Opdat ik toch het geloof mocht behouden in een reine consciëntie. Zo hoop ik Uw heilige Naam te loven, te prijzen en groot te maken, de vromen heiligen tot blijdschap, de zuigelingen tot troost en een zoete reuk des levens dat welriekende, dat zij dan daardoor ververst, verkwikt en versterkt mogen worden om des te vrijmoediger te worden in de waarheid. Dit toch is het allersterkste en zal altijd overwinnen; en niet achten wat ons de mensen aandoen die als hooi vergaan moeten; nadien dat men openlijk bevindt, dat des Heeren handen niet verkort zijn maar altijd de vromen bijstaan, zoals David getuigt.
Want lieve Heere, als ik niet vroom bleef, wat een grote droefheid zou dat wezen voor de jonge zuigelingen? En wat zou het een grote lastering wezen! Ik bid U, o hemelse Vader wil U over mij arme, zondige mens ontfarmen en neem de rest van deze kelk van mij, indien het mogelijk is. En is het niet mogelijk, zo geschiedde Uw wil alleen. Heere, help mij het veld behouden, want Gij weet hoe de slagen der mensen smaken. Ik geef mezelf over in Uw handen al is 't dat zij mij wonderlijk dreigen, zij hebben de macht niet om een haar op ons hoofd te krenken of Gij moet het hen eerst toelaten. En Uw heilige wil geschiede tot mijn zaligheid. O Heere, reken hen toch de misdaad niet toe.

Als ik nu alzo bereid had, hoorde ik dat ze onze beminde zuster, [**Janneken Jans**] mijn medegevangene pijnigden. Ik dacht dat zij ook opgehaald zou worden en wederom neergelaten als zij niets zeggen zal en dan wederom opgehaald en naar beneden gehaald en aan de voeten ook vastgemaakt. Als zij nu de benauwdheid wat geleden had zo is ze weer neergelaten en werd afgedragen.
Toen dacht ik, nu is 't mijn beurt, nu zullen zij mij arm slachtschaap kudde uit de kooi komen halen. Alsdus verwachtende, troostte ik vast mezelf bedenkende, hoe haast is de mens ontmaakt! Want mij dunkt dat ze nauwelijks 1/2 uur lang de torenmenten geleden heeft.
Als ik aldus met Abraham, mijn enige zoon - dat is mijn vlees -, overgegeven had zo voorzag het de Heere zeer snel en veranderde mijn druk in grote blijdschap.
Ten eerste daardoor dat de Heere dat zwakke schaapje ook haar mond had bewaard en ten andere dat het schijnt dat ze met mijn lijden verzadigd zijn, dat ik geleden heb voor mijn offerande.
Dit heb ik geschreven niet om ulieden te verslaan maar daarom dat gij heiligen Gods, u met mij in de Heilige Geest zou verblijden en voor mij de Heere helpen danken, dat Hij mij zo getrouw geholpen heeft; en dat gij moogt bekennen hoe wonderlijk dat God werkt in Zijn uitverkorenen. Gelijk ook een vrome getuigen van Christus, **Karstiaan L.** die aan ellendige betuigd heeft in zijn brief en **Joris de Verver.** Dewelke met mij alhier

een getuige der waarheid geweest is. En wilde niet noemen die dood waren, want hij zei in zichzelf, *komt de duivel op een trap hij komt wel hoger.*
Och, mij dunkt, dat men zijn kracht wel wat daardoor verliest. Want ik dacht, al kennen ze mijn meester niet, en al weet ik ook wel dat hij weg is, met mijn lieve beminde huisvrouw en meer anderen, zo zouden ze toch niet tevreden zijn. Ze willen toch aan het pijnigen en ik begeer het een met het ander te zwijgen. Het zal nu kennelijk worden hoe dat de Heere helpt degenen die op Hem betrouwen.
Och wat een deugd is de overwinning door Christus! Nu is mijn geloof in Christus beproefd, mijn vreze Gods en mijn betrouwen dat ik had aleer ik in banden kwam; mijn liefde tot God en Zijn heilige gemeente gelijk het goud in 't fornuis en op de toetssteen. Want andere beproevingen is al redelijk wel te dragen wanneer men genoeg heeft men gaan mag waar men wil. Maar als men met Job aan de huid aangetast wordt, de huid gebroken wordt dat er het bloed navolgt en over 4 dagen wederom vernederd, … dat treft aan de ribben.
O gij dochter Sions, gij Bruid des Lams wees niet verslagen. Het Lam zal de strijd wel winnen. Heb toch goeden moed in de korte strijd die u voorgelegd is. Want de overwinnende is het alles beloofd. Die getrouw blijft tot den dood toe, zal ontvangen de kroon des levens. En zal de eeuwige dood, de eeuwige pijn niet smaken. Mijn tormenten weet ik niet dat over 2 uren in alles geduurd heeft, maar het dreigen, het verachten en het kwellen dat heeft wat langer geduurd.
Mijn allerliefste, is dit niet een kleine kwelling? Zou men daarom de waarheid verlaten? Zal men daarom den Heere verzaken en bezwaren zijn consciëntie, met namen te noemen? Ja, daar men dikwijls nóg evenwel aan het lijden moet. Och neen, de Heere voert zelf de strijd voor ons. Hem zij alleen de prijs in der eeuwigheid. Amen.

Aldus gij beminde en Gods heiligen, gij die des hemels roeping deelachtig geworden zijt door Jezus Christus, wil toch niet versaagd zijn, noch ook niet vrezen voor degenen die het lichaam doden, want aan de ziel hebben ze niets.
Ik onwaardige, heb ulieden te hulp des Heeren aanbevolen daarom geef ik getuigenis van Hem, dat Hij een getrouwe Helper in de nood is; gelijk van Hem geschreven staat: *ja, al ware het,* zegt Hij door de profeet, *dat een moeder vergat de zoon van haar lichaam, die zij gebaard heeft, zo zal Ik u nochtans niet verlaten, noch vergeten.*
Hierop, gij allen die des Heeren beloften gelooft, houdt toch sterk aan. Och dat toch niemand uitversaagdheid enige beroeping of behulpzaamheid der heiligen achterhoudt, naar het vermogen; want niemand mag zichzelf leven of zichzelf weigeren opdat altijd het werk des Heeren met een lust mag voortgaan. Wilt elkanders lasten helpen dragen. Als het zo gaat dan is er blijdschap. Dan mag het werk zonder zuchten voortgaan. En weet zo wat een iegelijk goed doet, dat zal hem volgen.
Houd mij ten goede dat ik in het gemeen schrijf. Ik hoopte dat de kleinhartigen hierdoor wat moed en vertrouwen zullen krijgen door mijn banden. Ja, ik hoop dat de bedrukten wat vrolijker zullen worden omdat men zo grote hulp bij den Heere vindt, die men nochtans niet ziet. Want ik getuig ulieden met de apostel: al is 't dat de uitwendige mens vergaat, zo wordt nochtans de inwendige mens van dag tot dag vernieuwd. Want onze druk, die tijdelijk en licht is, brengt een eeuwige en over de maat gewichtige heerlijkheid; ons die niet zien op hetgeen dat zienlijk is maar op hetgeen dat onzienlijk is.
Nu weet ik hiervan ditzelve te schrijven en de getuigen, dat het lijden licht is omdat het kort is. Want toen al mijn tormenten over waren, weet ik niet dat ik zoveel pijn had daarna, als ik een tijdlang van een kleine zwering geleden had. Daar mijn lieve huisvrouw wel vanaf weet. En dat moest ik verdragen; en ik vond geen belofte om des

verdragenswil. Maar als wij dit lijden verdragen om *des Heeren wil*, zo kunnen ons alleen principale beloften toekomen. Ja, daar zijn geen heerlijke of grote beloften dan deze, te weten die zich tot het lijden van Christus begeven en door Christus overwinnen, dien is de kroon des levens beloofd. En het is ook een getuigenis in onze harten dat wij geen bastaarden zijn. Ja, wij zullen van Christus zelf geëerd en gekroond worden.
Tot deze heilige staat ken ik mezelf onwaardig, maar nochtans acht de barmhartige, de goede God mij daar waardig daartoe om deze versmaadheid te dragen om Zijns Naams wil. Geloofd moet Hij wezen in der eeuwigheid. Amen.

Hiermee wil ik dit eindigen, u biddende, houdt mijn eenvoudig schrijven ten goede. En ik wil u altezamen, inzonderheid mijn allerliefste zwager en allerliefste zuster de Heere bevelen die machtig is in ulieden altezamen te volbrengen dat goede werk dat Hij nu begonnen heeft opdat gij een vol loon ontvangen moogt bij Jezus Christus onzen Heere. Daar wil ik voorheen mij, en ulieden aldaar verbeiden, opdat wij dan te samen in de eeuwige vreugde mogen leven. Hiertoe geve de goede God Zijn genade, opdat toch niemand van deze kleine kwelling de weg des eeuwigen levens verlate en alzo dan de vreesachtigen en versagende knechten gelijk worden, die in de strijd met Gideon niet mochten optrekken; die niet geloven in God noch kunnen bezegelen dat God getrouw, almachtig en waarachtig is. Want dezulken is in de Schriftuur beloofd, dat is kenbaar, teweten de eeuwige pijn, de tovenaars en afgodendienaars gelijk. Wat zal het dan baten dat men de Naam van een christen gedragen heeft als men niet volstandig blijft? Dan moet men met schande vergaan, gelijke 10 ongelovige verspieders. Wat baat het dat men uit Egypte verlost is als men niet gelooft? Want de ongelovige worden allen tot niet gebracht. Wat heeft het ook Lots huisvrouw gebaard dat ze uit Sodom was gegaan? Want ze zag weder terug.
Daarom, gij beminde Gods, heiligen altezamen, strijdt vroom voor de waarheid tot de dood toe. Hebt toch altijd goeden moed in u. Dan zal de Heere uw strijd volvoeren en zult u dan, zo gij met lijdzaamheid daarop wacht, in het einde u verblijden, gelijk ik nu doe. Tot een bevestiging der waarheid leest de Heilige Schrift. Daar vindt ge hoe de Heere voor Israël, voor Daniel, voor Gideon, en Josaphat en voor meer anderen gestreden heeft. Dewelke toch weinig volk hadden, nochtans was er zoveel volk verslagen dat ze in die dagen de roof niet konden wegnemen.

Verder is het nodig en zeer profijtelijk, dat men troostelijke brieven schrijve en aan de ellendige verlatene bestelt. Want ze worden daar zeer door getroost. Een iegelijk doe zijn naarstigheid daartoe, zoveel als mogelijk is en praktiseert daar uw best om. En bidt de Heere om bekwame middelen, buiten iemands verkorting, des gelijks ook om hen te bezoeken. Maar vooral gestadig voor hen te bidden, heilige handen met Mozes opheffen, totdat de strijd uitgevoerd is en overwonnen hebben tegen hun vlees, tegen de prikkel van zonde en tegen de regenten der duisternis dezer wereld, daar de satan zijn werk in heeft.
Daarom, een iegelijk neme het ter harte wat de apostel zegt: *gedenk de gevangenen alsof gij mede gevangen waart.* Als het ene lid lijdt zo leidden de andere leden ook. Hiermee adieu alle Godvruchtigen op deze aarde; hebt toch een goede moed, want moed verloren is de krijg verloren. Zijt allen in den Heere van mij hartelijk gegroet. Maar inzonderheid mijn allerliefste zwager en zijn beminde huisvrouw. Ik bedank u hartelijk van al uw grote vriendschap.
Begonnen de leste donderdag in februari en geëindigd de 1e maart. Ik onwaardige, draagt de littekenen des Heeren boven beide mijn handen en op mijn lichaam. *Geloofd moet zijn de Naam des Heeren, eeuwiglijk.*

Bij Jan van Kuijk, gevangen liggende op de Vuylpoort om des Evangelium's gehoorzaamheid's wil.
Ik heb tegen de cipier gezegd: al was dat ik met mijn vuist de Gioel in stukken kon slaan, zou ik het niet begeren te doen, omdat hij om mijnentwil niet in last zou komen.

Bladzijde 598

12a. Een belijdenis van mijn geloof

Aan mijn eerwaarde heer de Schout en mijn eerwaarde heren de burgemeesters, Schepenen en de Raad der stad Dordrecht. Met een korte verklaring hen tot boete vermanende

Ik, Jan Woutersz uw gevangenen niet om enig kwaad maar om mijns geloofs wil, dat voor mijn God nochtans recht is.
Ik wens ulieden gij dienaars Gods, dat Hij ulieden allen geve een gelukkig, vreedzaam, gezond lang leven en verstand om uw ambt recht te gebruiken om de kwaden, dat zijnde kwaaddoeners, te straffen en de goeden te beschermen.
Verder zo is de oorzaak van mijn schrijven, dat ik mijn geloof beleden heb in 't kort maar de verklaring daar niet bij heb gedaan. Daarom stel ik dit om mijn eerwaarde heren niet wederom te eisen en moeite aan te doen. Ik belijd, dat ik een ijverig Papist geweest ben in mijn jonkheid, hetwelk mij van harte leed is. Want daar kwamen geen goede vruchten uit mij.
Daarna heeft God mij mijn blinde ogen geopend om de stomme afgoden niet meer te dienen maar alleen de levendige God die mij geschapen heeft. En Hij heeft mij arme zondig mens, geopenbaard en geschonken het geloof der waarheid waar men door zalig wordt. Datzelfde geloof is, gelijk de Heilige Schrift zegt. Dat geloof en de inwendige doop heeft mij gedreven tot gehoorzaamheid aan Zijn woord, om Zijn gerechtigheid te vervullen. Zo belijd ik, dat ik mij heb laten dopen op mijn geloof en dat met verlangen, naar het bevel van Christus. Verzakende de duivel, de wereld, de paus en zijn aanhang. Beken alleen Christus Jezus voor de Weg der waarheid en het Leven; en geen andere naam is er gegeven aan de mensen daar men door zalig mag worden, dan door Christus alleen.
Verder belijde ik, dat het gewis is, dat der Papen en alle geschoren gebruik, is mede een ruime weg tot de verdoemenis. Het zijn instellingen van mensen, Gode een gruwel. En plantingen die onze hemelse Vader niet geplant heeft. Daarom zijn ze ook vervloekt. Want daar mag geen ander fundament gelegd worden, dan er gelegd is, dat is Christus alleen. Die zich onderwinden Pauselijke aanhangers en leidslieden te zijn, dat zijn blinde leiders. En als een blinde zegt Christus, de ander leidt, dan vallen ze beide in de put. Allen die het niet geloven wil, of het niet kan om zijns zelfs zonden wil, die zal het nochtans na de dood in de pijnen moeten bekennen. Daarom, doet nu oprechte boete.

Verder mijn eerwaarde heer Schout, die meent dat ik dwaal, of dat mijn geloof niet deugt. Daarop antwoordde ik: was het alzo, dan zouden mijn vruchten kwaad zijn. Hetwelk gaat altijd boven de bekentenis. En ik heb er zoveel jaren van mijn jonkheid met Gods hulp in gewandeld tot nu toe; naar mijn zwakheid en mij van alle kwade gezelschap gewacht, naarstig in de stilheid mijn brood gewonnen, mijn eigen brood gegeten, daar ik nu uitgehaald ben alsof ik een moorder was.
Och Heere, vergeeft het hun want zij weten niet wat ze doen; ik vergeef het hen.

Och mijn lieve heren doet boete. Want wie ons aantast, die tast de appel mijns Gods ogen aan.
Nog belijd ik, dat ik bij de vergadering der gelovigen geweest ben, zo dikwijls dat ik het niet tellen kan. Want de opperste Koning heeft ons een belofte daarin beloofd, zeggende: waar 2 of 3 in Mijn Naam vergaderd zijn, daar ben Ik in het midden. De apostel gebied van zijnentwege, dat wij onze vergaderingen niet zullen verlaten maar elkander vermanen, tot opwekking der liefde en goede werken.
Ik belijd dat ik in geen vergadering ben geweest om iemand te krenken (gedenkt na). Ik belijd dat ik tot der Papen biecht en hun sacrament in vele jaren niet geweest ben omdat ik daarvan niet houd. Daarbij belijd ik dit, dat ik een zondig mens ben en behoef alle dagen mijn zonden te belijden voor mijn God en dagelijks aan de zonden te sterven, dagelijks meer en meer. Dat houd ik voor de beste biecht.
Maar het sacrament beken ik te zijn van een gebakken koekske en wijn, totdat het van de voornoemde of van de mens verteerd is; en anders niet. Maar niet voor Christus vlees en bloed. Hij komt niet meer in zondaars handen. Hij woont niet in tempelen met handen gemaakt maar in de hemel. Vandaar zal Hij komen oordelen de levenden en de doden; dat zijn de gelovigen en ongelovigen.
Maar ik belijd, dat ik met het broodbreken van Christus, het gebruik der apostelen onder de gelovigen wel tevreden ben; tot een gedachtenis des lichaams en bloeds van Christus. En dat niet met dronkaards, hovaardigen, vechters, overspelers, doodslagers, afgodendienaars, hoeren en boeven, enzovoort.
Nog belijd ik, dat ik mijn huisvrouw getrouwd heb niet in het heimelijke dat het niemand zien zou, maar voor Gods gemeente. Want eerlijk is het huwelijk. God zal de hoerenjagers en overspelers straffen.
Och, mijn God rekent die geen zonde toe die mij daarvan genomen heeft, want de kelk valt mij bitter van vrouw en kind te scheiden, dewijl wij elkander zo liefhebben.
Ook belijd ik dat mijn kind van geen Paap noch van iemand gedoopt is; want daarmee zou ik dat heilig bloed van Christus verachten.
Maar dit is mijn gewis geloof, dat Christus voldaan heeft voor de kinderen en dat niemand Christus' Doopsel toekomt dan die van gehele harten geloven, zoals Cornelius met zijn familie en Paulus en meer anderen. Van dit voorgeschreven geloof ben ik door de genade Gods gewis en weet vast, dat er geen ander is nog komen zal. Ik heb mij niet in de wind gefundeerd, maar alleen op de grond der Apostelen en Profeten daar Christus de Hoeksteen van is. De kwaden tot ergernis en de goeden tot bescherming en zaligheid. Moet ik onschuldig om dit onvervalste geloof lijden, zo mag ik denken, het is mijn Heere Jezus Christus, wiens knecht ik arm zondige mens ben, niet beter geschied van de overheid die toentertijd waren en dat door aandringen van de geleerden.
Och mijn eerwaarde heren, doet toch boete, betert uw leven in dezen.
En ik verkondig ook boete [te doen] al mijn heren die nog in leven zijn en schuldig zijn aan het onschuldig bloed van Joris de V [hij bedoelt **Joris Wippe, die anno 1558** te Dordrecht gedood werd] die kortelijk voortkomen zal, blinkende in Gods heerlijkheid met grote blijdschap. Want de dag van de opperste Rechter is voor de deur. Dat blijkt aan pestilentie, dure tijd, geruchten van oorlogen en veel andere tekenen meer.
Och mijn eerwaarde heren, zijt hartelijk gewaarschuwd voor uw toekomend ongeluk, want uit liefde en vriendschap is het geschied en niet uit bitterheid. Want het is toch zonder alle twijfel, wij moeten allen voor de opperste Rechter verschijnen. Dan zal elk rekenschap voor zichzelf doen en ontvangen naardat hij gedaan heeft. Daar zal geen onschuldige nog leedwezen hebben. Och, denkt na, korts zal het geschieden; dat mag niemand voorbij.

Verder heb ik mijn eerwaarde heer de Schout niet geantwoord op al zijn vragen; en begeerde van mij dat ik de waarheid zeggen zou. Hetwelk ik in de bekentenis van mijn geloof gedaan heb, daarvan ben ik gewis. En de andere vragen durf ik niet beantwoorden want Christus heeft mij geleerd: doet een mens als gij wilt dat u geschiedt. Heb lief uw naaste als uzelven. Hebt uw vrouw lief, eert uw ouders, enz.
Uit deze mening heb ik het gelaten. Daar zal mij mijn Opperste rechter gelijk in geven. Daarvan ben ik gewis, als wij samen zullen verschijnen voor Zijn rechterstoel. Want ik heb het niet uit kleinachting van mijn eerwaarde heer de Schout gedaan.
Ook heb ik de presentatie, van u geleerde, afgezegd, want ik ben van mijn geloof zo zeker, dat al degenen die mijn geloof tegenspreken, dwalende zijn. Daarom verstaat het niet zo, dat het uit mijn eigen stijfzinnigheid voorkomt, maar uit de vastheid van mijn geloof.
Ten laatste, handel met mij onschuldige, barmhartiglijk en gedenk dat ik ook een mens ben. Want na dezen tijd zal een oordeel gaan zonder barmhartigheid over diegenen die geen barmhartigheid gedaan heeft.
Ik belijd één Heere, één geloof, één God, één Vader van allen, Die is boven allen en in alle gelovigen. Ik geloof alleen dat de Heilige Schrift zegt; niet dat de mensen zeggen. Vaarwel.
Geschreven in mijn banden

Bladzij 582

5e brief van Jan Wouters aan zijn huisvrouw en dochterke in 't algemeen

De ondoorgrondelijke genade en barmhartigheid van onze hemelse Vader en de overvloedige liefde van onze Heere Jezus Christus en de medewerking van Zijn Heilige Geest, vermenigvuldige altijd bij uwer Liefden, mijn uitverkorenen op aarde, tot vertroosting in uw pelgrimage, tot volstandigheid en versterking van uw geloof, tot Gods prijs en tot zaligheid van uwe zielen, opdat gij allen tijd een licht mag zijn in deze wereld.
Ook u, lieve enige dochterke, en uwen naasten in het goede tot verbetering, opdat gij altijd de vruchtdragende rankjes gelijk mag zijn; want daartoe zijn alle gelovigen gesteld als een ander afneemt, moede en onlusten wordt, neemt gij altijd toe. Laat uw toenemen openbaar worden voor God en de mensen, wetende dat u die goede werken volgen zullen. En het zal een sieraad uws Bruiloftskleed wezen als gij voor de Aller-opperste Bruidegom zult verschijnen; als die tragen, die slapers, die wel wakker zijn om het vergankelijke al te zeer zoeken, maar zullen naakt staan. Dan zult gij sierlijk gekleed staan.
Daarom mijn allerliefste zuster boven alle mensen, wordt toch niet moede, al moet gij nog wandelen in deze pelgrimage, versiert en vervult altijd uw lamp in eenvoudigheid met olie en houd ze altijd brandende om alzo te wachten met lijdzaamheid uw Vertrooster, de Bruidegom; dan zal Hij om een weinig tijd trouwheid, u heerlijk en blijde welkom heten. Want Hij heeft die baan geopend voor uw en alle gelovigen, die naarstigheid doen, die deugd bewijzen uit hun geloof en voegen in de deugd wetenschap, in de wetenschap matigheid, in de matigheid lijdzaamheid, en in de lijdzaamheid godzaligheid, en in de godzaligheid broederlijke liefde en in de broederlijke liefde algemene liefde. En is het dat deze dingen bij u overvloedig zijn, zullen ze u niet ledig noch onvruchtbaar laten in de kennis van onze Heere en Zaligmaker Jezus Christus. Maar die deze dingen niet heeft, die is blind en tast met de hand naar de weg en heeft vergeten de reiniging zijner voorleden zonden. Daarom

vermaant Petrus, doet des te meer naarstigheid, om uw roeping en verkiezing vast te maken en is het dat gij dat doet merkt daarop, zo zult gij niet vallen (merkt nog meer) en u zal overvloedig bereid worden de ingang tot het eeuwig Rijk van onze Heere en Zaligmaker Jezus Christus.
Och, hoe dat men ten val komt en hoe dat men verder raakt op de weg des levens, dat blijkt hier wel uit. Daarom is het een kostelijk ding: de naarstigheid. Want David zegt: Heere, wat Gij geboden hebt, dat hebt Gij geboden, naarstig te onderhouden. En Paulus zegt: wees niet traag in uw voornemen maar weest ijverig in de geest. En nog schrijft hij: dit wil ik dat gij drijven zult, opdat die in God gelovig zijn, naarstig mogen zijn om de goede werken de meeste te zijn.
Och, hoe wel gaat het dan als men dit waarneemt. Nog zegt Hij ook: och, of Gods wil het was dat degene die van mij onderwezen zijn tot nut van de Evangelische waarheid dienen mochten en naarstig worden in de werken des eeuwigen levens. Och, die deze goddelijke schriften der vermaning en waarschuwing ter harte nemen, zullen niet licht moede worden. Als een ander blijft staan zo zullen die voortgaan in getrouwen harte, zolang als zij ademhalen kunnen. En altijd hetzelve dat ze doen, voor niets achten door de Goddelijke aard die in hem woont, welke liefde geen mate heeft. Namelijk als men overlegt in zijn hart dat Christus door Zijn grote pijn des doods ons dode mensen leven gemaakt en uit macht des duivels verlost en ons overgevoerd heeft in het rijk van Christus. Dat Hij ons arme zondige mensen, zo uitgenomen en verkoren heeft, van zoveel duizenden mensen en heeft ons verlicht.
Als zij zullen in het eeuwige vuur gaan, dan zullen wij in de eeuwige vreugde gaan en onze verwerpelijke lichaam zal Christus klaarheid gelijk zijn. Och, wie kan vertellen die grote vreugde die eeuwig duren zal? Allen die deze voorschreven liefde en goedheid Gods recht smaakt, die zal zich niet licht laten verdrieten goed te doen. Dezelve, zegt ook Paulus, zal ook maaien zonder ophouden. En Christus zegt: een goede boom zal brengen goede vruchten. En ook zegt Hij: *die goed gedaan heeft zullen opstaan tot de verrijzenis des eeuwigen levens.*
Och mijn zeer geliefde en beminde huisvrouw, al is dat ik u nu moet laten en niet meer zien, maar in de opstanding dan hoop ik u door des Heeren genade te zien maar met een heerlijk en onvergankelijk lichaam.
Daarom mijn allerliefste schaapken, gaat altijd in de deugden voort naar uw vermogen, gelijk ik u mijn allerliefste van gehele harte toebetrouw. Houd toch vast die waarheid daar gij staat door Gods genade; want het is de rechte waarheid. Daar zal geen ander bevonden worden. Daar ben ik zeker van in mijn hart. Daarom wortelt u vast daarin opdat gij tegen alle tempeesten mag staan en niet vallen door vervolging, door beroving van goederen en uwes Beminden, noch door valse christenen, die helaas nu veel op de been zijn; die vele harten verstoren, gemoederen verleiden onder de schijn van waarheid dewelke van hen vervalst wordt. Alzo dat er zeer veel bitterheid en ook zeer veel verkoeling der liefde gegroeid is. Ja, ik vrees dat het nog gaan zal als waarvan Christus zegt: *als de Zoon des mensen komen zal, zo Hij ook geloof op aarde vinden?*
Och, mijn allerliefste huisvrouw, ik kan u door des Heeren hulp niet meer waarnemen en voor u strijden. Strijd toch nu voor uzelf met uw gestrenge gebeden tot God. Hij zal u niet verlaten al moet ik u verlaten. Betrouw het Hem vast toe en houdt u altijd vast aan de leer van Christus. Hetgeen gij gehoord en aangenomen hebt, volbrengt dat in de vreze Gods, dan zult gij het eeuwig leven hebben. Want God kan hetzelfde, dat goede dat Hij nu begonnen heeft werken en volbrengen zonder vertragen.

Ten laatste, wees sterk in den Heere door de macht Zijn sterkheid en zijt wel gewapend tegen alle tegenspoed dan zult gij met de hulp des Heeren wel overwinnen. Smaakt dat

Goddelijk is, en overwint dat menselijk is. En ik bid u vriendelijk, al dat ik u bidden kan, stel u toch in den Heere wel tevreden en gedenkt gedurig aan uw verlossing en aan de schat die alle schatten te boven gaat, dat u die uit genade is geschonken en denk gestadig op die heerlijke beloften. Zo hoop ik door des Heeren genade dat de betere kelk en dat bitter water Mara (dat gij nu mede moet drinken om des evangelies wil) wel wat verzoet zal worden.
Want liefste, gij weet immers wel dat dit onze kosten en beloften zijn en dat wij het verwacht hebben vanaf de tijd dat wij de waarheid opnamen om alle mans roof te worden. Want de knecht is niet beter dan zijn heer. Door veel druk moeten wij het rijk Gods ingaan.
En bezie eens van Abel af tot nog toe, hoe die gerechtigen moeten lijden. De Schrift moet immers vervuld worden. Want als ik niet in de handen kwam en een ander ook niet, hoe zou dan het getal der martelaren onder de altaar vervuld worden? Want die verwachten naar de vervulling. Daarom troost u toch mijn allerliefste en troost elkander. Want ik denk, als de een schreit dan schreit ook de ander. Want ik mag u vertroosten met des Heeren heilig woord. En ik wordt hiermee nog meerder verzekerd, dat ik geen bastaard ben overmits die barmhartige Vader, mij arme zondige mens beliefd heeft te kastijden om mij onwaardig te ontvangen als Zijn lieve zoon; Zijn wil moet geschieden. Daarom bid en laat voor mij bidden, opdat ik met mijn dood des Heeren Naam mag prijzen, tot stichting, tot een oorzaak van vrijmoedigheid, tot blijdschap van mijn naasten, tot een licht der wereld, tot opwekking van hen die nog in de staat der zonde zijn en tot mijn ziel en zaligheid. Amen.

Nog moet ik mijn allerliefste op aarde laten weten, dat het mij een grote verlichting is in mijn banden dat gij niet in de banden zijt. Och, ik kan ook mijn God niet ten volle danken wegens ons arme dochtertje, dat haar vader dus zag binden alsof hij een moordenaar was. Zodat de sterken en getrouwe God mij zulke genade gaf dat ik bijna van geen verbaasdheid weet te spreken. Alleen dat ik zei: och mijne heren, ontbindt gij mij dus? Alsof ik een kwaad mens was.
Och, zeiden ze, gij doet dit uzelven aan; en overzulks werd zeer onder hen gezucht. En als hij mij naar u vroeg, toen sprak ik de Schout zo luid toe, opdat gij toch weg zou lopen; zo zeer was ik voor u bezorgd. De Heere zij geloofd, dat Hij mij zo genadig kastijdt.
Och liefste schaap, gij zijt immers zeer na geweest; dat mag men denken als men de huik laten liggen en zo ontvliedt.
Nu liefste, wees getroost gij laat er wel wat meer; verlaat gij veel, zo zult gij veel ontvangen. Schikt u altijd alle uren in de lijdzaamheid. Gij hebt door des Heeren genade overwinnen wat u overkomt. Want lijdzaamheid is een bijzondere gave Gods. Want lijdzaamheid is der christenen sterkheid. Dat ben ik onwaardige, wel gewaar geworden. En ook allerbest zo bevinde ik het in mijn banden, die ik om Christus' wil leidt. Ik kan Zijn genade niet ten volle danken vanwege Zijn vertroosting. Ik proef hoe een man te moede is die om geen kwaad gevangen is. Ik bevind de getrouwheid des Heeren die Hij de Zijnen heeft beloofd. Ik heb ook op Zijn woord betrouwd, dat Hij het houden zou eer ik in de banden kwam. Want de Heere zegt: al was het dat een moeder de zoon van haar lichaam vergeet, zo zal Ik nochtans u niet vergeten. Hij is gewis een Sterkte der armen. Een rechte Noodhelper.

Och ik had gehoopt, dat ik alleen bezegeld zou hebben met mijn bloed. Daar is nog een zwak schaapke in der wolven handen geraakt. En zeer wonderlijk, men zou gemeend hebben dat zij immers niet veel nood had. Zij kwam in mijn meesters huis en werd

gevangen. Als mijn tijd vervuld was kwam ik ook in hun handen. Ik achtte dat het de goede God over mij onwaardige, alzo voorzien heeft tot mijn zaligheid. Want Hij weet meer wat mij noodzakelijk is dan ikzelf. Daarom moet Zijn wil geschieden.
Och mijn liefste, stelt u ook zo gelaten en offer mij op, uw liefste in des Heeren wil. Gelijk dagelijks ons gebed is. Want ik bad den Heere menigmaal tevoren dat Hij mij zou geven en ons laten overkomen hetgeen mij zalig is. Ik zie 't ook zo in, dat de Heere mij wilde wegrukken voor het ongeluk en brengen tot rust. Want die van harte de Heere liefheeft en de gemeente, die is zelfs zonder hartzeer dikwijls in barensnood. Maar nu ben ik ook dikwijls, dunkt mij, gelijk een barende vrouw als ik denk aan u en mijn dochterke's droefheid en om mijn oude vader en de oude moeders droefheid. Dan zou ik wel wenen maar de Heere geeft wederom vertroosting door Zijn Heilige Geest. Geloofd moet Hij wezen in der eeuwigheid. Amen.

Nog kan ik niet laten, ik moet u mijn allerliefste enige huisvrouw, hogelijk zeer bedanken dat gij mij zo lieve getrouwe vrouw geweest zijt. Meer als 9 jaar. De tijd is zo haastig weggelopen dat ik mij verwonder. Ik heb zulk een vreugde van uw liefde in mijn hart gehad dat ik den Heere voor Zijn genade nimmermeer kan ten volle danken. Ja, mij al waren de haren mijns hoofds tongen en het gras der aarde, dat ik Zijn goedheid niet ten volle kon bedanken. Ik blijf Hem schuldig. Maar hoe lief dat ik u had, zo moest ik het in een mate zetten, opdat of dat het daartoe kwam, daar het nu toe gekomen is, dat ik dan mag overwinnen het scheiden.
Ten andere had ik mijn dochterke al wat liever dan ik mij wel liet blijken en ik dorst mijn hart daar zozeer niet op zetten opdat, als ik daarvan moest scheiden, gelijk het de Heere voorzien heeft, met mij onwaardige, dat mij dan dat dit verscheiden niet overwoog. Maar nu ik van de Heere tot deze staat geroepen ben, zo wil ik u beide, mijn allerliefste schaapkens, den Heere der Heeren overgeven en om Zijn genade bidden, dat Hij u beide wil bewaren voor het kwaad en u brengen tot Zijn eeuwig rijk. Amen.

Dan, helaas, ik heb menigmaal leed wezen gehad en nog wel dat ik, ellendig mens, niet heilige en in volkomenheid bij u gewandeld heb. Hoe ik het maakte, ik kwam altijd veel tekort. Alzo dat ik al jaren mijns geloofs niet doorgeworsteld ben zonder struikelen of vallen. Dan, de rijke God aanziende mijn goed opzet, heeft mij naar Zijn barmhartigheid wederom opgericht. Want Hij is geneigd om te vergeven; want ik ook gaarne vergeve en Zijn belofte staat vast: is dat wij de mensen hun misdaden vergeven, zo zal Hij ons ook onze misdaad vergeven. Als ik mijn zelfs gebreken dus voelde, dan was het een oorzaak om mij in de ootmoed te houden en te buigen onder de krachtige hand Gods. En het was mij wel een vermaning om ijverig in ootmoed te wezen en te buigen onder de krachtige hand Gods. En het was mij wel een vermaning om ijverig in mijn beroep te wezen. In een goed opzet wezende, is de Heere der Heeren gekomen. Daar Hij eeuwig voor geloofd moet wezen.
En ik bid Hem dikwijls, dat Hij die wil vergeven die mij genoemd, overgeleverd, en aangetast hebben; ik vergeef het hun allen gelijk.
Och mijn beminde huisvrouw, dit heb ik u toch nog hartelijk te bidden, dat gij het ook vergeven wilt die aan mij schuldig zijn en aan uwe droefheid. Want zo gij niet vergeeft, zo dunkt mij, dat gij de Heere, uw en mijn God, zou verhinderen, dat Hij u niet vergeeft uw schuld. Daarom bid ik u, dat gij van harte vergeeft. En dit voor die u lijden aandoen, dan zult gij een goede zuster in Christus zijn. Maakt God te wezen uw Schuldenaar en Hij zal u vergeven uw schuld. Want dagelijkse vergeving behoeven wij, omdat wij gebrekkig zijn.

Maar hierin ben ik toch zo grotelijks bedroefd, dat onze lieve Gemeente vele schamele harten, zo verstrooid zijn, moeten zwerven in vreemde landen. Ja, sommigen niets hebbende om aan te tasten; en de arme kinderen moeten gevoed worden. Och, vrolijke gevels zijn een gebrek in deze benauwde tijd.
Niets zonderlings meer op dit pas, dan zijt gij en blijft altijd Heere en het rijke woord Zijn genade bevolen die toch zo machtig is u te bewaren van kwaaden te brengen tot Zijn eeuwig rijk. Amen.

Zijt zeer uitgenomen hartelijk in den Heere gegroet met een kus der liefde en des vredes. En dat in des harten met het gemoed in de geest, bij u tegenwoordig.
Zeg mij ons beminde dochterke veel goeden nacht en zeg haar dat ze haar moeder troostte zo zal ik ze liefhebben, is 't dat ze een gehoorzame dochter is; naarstig leert lezen en dan ook schrijven en dan haar lieve moeder de kost helpt winnen.
Groet mij alle Godvruchtigen hartelijk in den Heere. Die u naar mij vragen zeg hen dat zij alle welgemoed zijn, op de Heere hopen en vertrouwen. Want Zijn hand is niet verkort. Dat gevoel ik nu wel. Daarom niemand vreze de sterfelijke mens, maar veelmeer de onsterfelijke God. Het geloof heb ik beleden, mijn leven niet gezocht. Vrij en bloot Christus bekend voor dit zondig volk, hen tot een getuigenis opdat ze geen onschuld hebben te maken op de dag van Christus.
De Schout vroeg mij, of ik van mijn geloof afging en dat men mij wederom op mijn vrije voeten stelde en mijn huisvrouw en mijn kind de kost te voren kon brengen. Gij zijt nog een jonge man, zegt hij, gij moogt nog wel kinderen gewinnen en in de wereld vermeerderen.
Ik antwoordde: dat ik niet begeerde daarvan af te gaan.
De schout zei: wilt ge dan niet leven?
Ja ik mijn heer, maar mijn geloof begeer ik om geen ding ter wereld af te gaan.
In het heengaan zei hij dat ik dwaalde. Hij wel het mij bewijzen met Kronieken, dat die lering die ik zei, dat men in der apostelen tijden een sekte der Nazaréner noemde, openlijk wedersproken is. Gij moet zien dat ons geloof geweest is over zoveel 100 jaar en is gegaan van hand tot hand.
Ik zei, ik zie niet op de jaren maar op de waarheid. En zo scheiden wij.
Och loopt niet verder met mijn schriften, opdat ik mijn vrijheid niet verlies. De Heere zij hiervoor geloofd. Is het dat iemand de liefde dringt om een weinig te schrijven, zo besteld het en doet er wat verwe in; bemorst het wat, te min zal men het merken. Schrijft gij mij een weinig, hoe gij met mijn dochterke daar al aan zijt; zent het er met verf ook wat krijts, al was het maar venkelzaad, of een stukske koek; hetzelfde zal mij aangenaam zijn.
Groet toch hartelijk uw broeder en zijn huisvrouw.

Bladzijde 600

13. Een brief van Adriaanken Jansdochter van Molenaars Graaf, geschreven aan haar man, daar ze in de gevangenis lag op de Vuil Poort te Dordrecht en daar op de 28e Maart met Jan Wouters van Cuijk verbrand is, als tevoren is aangewezen.

Genade en vrede van God onze hemelse Vader door Jezus Christus Zijn enige zoon onzen Heere en Zaligmaker en de medewerking van de Heilige Geest vermenigvuldigd bij uwer liefden en bij alle Godvruchtigen tot vertroosting in uw pelgrimage, tot des Heeren prijs en tot uw en aller zielen zaligheid. Amen.

Na deze, mijn hartgrondige groetenis en goede wens; zo zult u, mijn allerliefste en hartgrondige beminde man en broeder in den Heere believen te weten hoe dat ik u hartgrondige en zeer beminde huisvrouw en zuster in den Heere, genaamd Adriaanken Jansdochter nog wel gemoed ben in den Heere. En ik weet de Heere der Heeren nimmermeer genoeg te danken van Zijn grote dagelijkse goedheid, die Zijn genade aan mij onwaardige heeft bewezen. Hem zij eeuwig prijs en lof, van eeuwigheid tot eeuwigheid. Amen.

Verder zo zult u J. A. mijn hartgrondige beminde man believen te weten, hoe dat ik uw allerliefste beminde huisvrouw en zuster in den Heere niet wel heb mogen laten, maar moet uw liefde een weinig schrift laten tot mijn gedachtenis, overmits de grote liefde die wij tot elkander gehad hebben dewelke ik hoop dat eeuwig blijven zal, en dat ons niemand daar van zal kunnen scheiden. En al is 't dat wij naar het uitwendige lichaam van elkander gescheiden zijn, zo blijft nochtans de liefde.

En ten andere om ulieden wat te troosten dat gij uw druk wilt matigen, als die wel weet, dat dit onze kosten zijn op ons huis, dat wij op de Steen Christus gefundeerd hebben. Welk huis nu immers door de genade en de kracht des Heeren blijft staan, al is 't dat er menigerlei bui op valt, waarin wij ons verblijden dat wij zulk een getrouwe Noodhelper hebben. Maar onze blijdschap dien niet dat wij dat alleen bij ons houden, maar dat wij het verbreiden opdat gij, mijn allerliefste, op deze aarde u mede zou verblijden en alle Godvruchtigen was het mogelijk, omdat gij mijn bijzondere beminde man en alle Godvruchtigen toch vast aanhoud, in niet vervaard al zijn onze vijanden nog zoveel; zo zeggen wij met de profeet Elisa: *er zijn daar meer met ons dan die tegen ons zijn.* Gelijk Paulus ook zegt*: is God met ons, wie kan tegen ons zijn? Die zijn enige zoon niet gespaard heeft maar heeft hem om ons overgeleverd; hoe zou hij ons met Hem niet alle dingen geven?* Ook zegt David de profeet: *de Heere is een onverwinnelijk Schild allen die op Hem betrouwen en een getrouwe Noodhelper, want Hij verhoort het roepen der ellendige.*

Hierom mijn Allerliefste, gaat voort in het betrouwen op de beloften des Heeren, want Hij is een getrouwe, waarachtigen God. Niemand is Zijns gelijk. Zijn beloften altesamen zijn ja in Hem en niet neen, zowel in deze tijd om ons te helpen in de nood als de geven het eeuwige leven die in Christus geloven, na deze tijd.

Wij twee onwaardige schaapkens van Jezus Christus gaan nu heel nabij de Stad vol aller goederen die onze toe-erve is geworden door de verdienste van Christus. Ja wij gaan uit de druk, uitgaande zwarigheid en perikelen en wij laten u en al de andere liefste broeders, zusters en vriendie in deze deerlijke woestijn, ja in deze boze wereld vol aller ongerechtigheid daar het alom vol boze exempelen is. En dat tot onzer zielen schade en droefheid. Want kwalijk kan men met het werk omgaan en onbesmet zijn en blijven. Daarom ook onzes inzien is in dat, het den Heere behaagd ons twee zwakke schaapkens

weg te rukken met der haast maar opdat wij niet bedrogen worden gelijk Eva, maar behouden worden in en door het geloof van Jezus Christus.
En dat de alleen wijzen, goede en barmhartige God ons eerst wel beproefd in deze onze kastijding. Dat een teken van genade en van zonderlinge liefde is. Want Hij gebiedt of Hij houdt Zich nu over ons onwaardige, gelijk een lieve Vader zich houdt en toegedaan is over Zijn kinderen, waarmee Hij bezegeld naar Zijn grote barmhartigheid, dat Hij ons niet kent voor bastaarden maar voor de rechte erfgenamen.
Hierom zijn wij vertroost wat de Heere ons laat overkomen, het dient ons ten allerbesten want in de verdrukking vergeeft Hij de zonden. Daarom moet Zijn heilige wil geschieden tot ons voordeel, dat is tot onze zaligheid, hetwelk is onze hoogste begeerte. Waarom wij alles verdragen en zijn lijdzaam naar het voorbeeld van Job, de profeten en de apostelen; en het einde onzes Heeren en andere martelaren na hen. Nu gaan wij vast voort om onze strijd door de hulp des Heeren te volvoeren in trouwe harten tot de dood toe. Want wij weten en geloven dat ons bereid is de kroon des eeuwigen levens. Amen.

Aldus mijn hartgrondige beminde man en liefste broeder in den Heere, ik uw bijzonder hartgrondig, beminde huisvrouw, Adriaanken Jans uw allerliefste zuster in den Heere dewelke elkaar gertrouwd hebben voor den Heere en Zijn gemeente; ik wil uwer liefden hiermee adieu zeggen. En u verbeiden bij uwen en onze ellerliefsten Bruidegom Christus Jezus. Daarom houd toch hetgeen gij hebt want het is de enige en onvervalste waarheid, opdat toch niemand uw kroon neme. Want de satan werkt wonderlijk in de zijnen.
De Gardiaan van der Grauwe monniken klooster zei mij: *ik prijs nog Jan Woutersz, die zei toch dat het hem leed is*.
O schalk, dacht ik, ik ken uw schalkheid wel. Aldus heeft mij de Heere bewaard opdat wij altijd het veld behouden in Christus. Hij zal ons nog wel voort helpen in het land van beloften onzer rust, naar Zijn beloften.
Hiermee wil ik u mijn allerliefste man en beminde broeder in den Heere de almachtige God bevelen en het rijke woord Zijner genade hetwelk machtig is u op te bouwen te bewaren van kwaad en te brengen tot de eeuwige erfenis. Daar hoop ik u met eeuwige vreugde te zien. Daartoe geve de goede God Zijn genade. Amen.

Houd mij toch dit weinige schrijven ten goede. Veel geschrijf acht ik onnodig want de Godvruchtigen hebben door het ingeven des Heiligen Geest veel overvloedige geschriften nagelaten tot verbetering, tot lering, tot vertroosting en versterking.
Ik Adriaanken Jansdochter uwer hartgrondige en allerliefste huisvrouw en zuster in den Heere groet u, mijn allerliefste man en allerliefste broeder in den Heere. beminnelijk met de kus der eeuwige liefde en vrede van Christus, met de mond mijns harten in de Geest tegenwoordig bij u.
Ten allerlesten, zo zeg ik u nog eens hiermee adieu en ik dank u alle dat ik u bedanken kan voor uw goede gezelschap en getrouwheid.
Geschreven bij mij uw beminde huisvrouw Adriaanken Jans gevangen om het getuigenis van het Evangelie van Christus tot prijs des Heeren, tot troost en blijdschap van onzen naaste, tot een licht die nog in de duisternis zijn, tot beschaamdheid die ons veroordeeld hebben als afvalligen en tot onzer zielen zaligheid. Amen.
Ik en mijn medegevangenen groeten ulieden en alle Godvruchtigen zeer.

Wij hadden gehoopt op 'Manendag vóór Maria' onze offerande doen en zo in de Ruste te geraken. Maar wij hadden zoveel geluk niet. Aldus hopen wij dat het nog kortelings

geschieden zal. Is het anders, des Heeren Voorzienigheid. Maar moet onze druk nog wat langer wezen, de wil des Heeren moet geschieden tot onze zaligheid. Amen.

Geschreven in mijn banden des anderen daags ná Maria in de Vasten. Anno 1572.
Bij mij Adriaanken Jans.

Brief gezonden aan dezelfde Adriaanken Jans in haar banden, van haar man, J. van Dort.

Aan mijns harten lieve vrouw, Adriaanken Jans dochter uit liefde, om uw gemoed te versterken. Amen.

Men moet Gode meer gehoorzaam zijn dan de mensen.

Genade en vrede, wijsheid en troost, zij met u mijn zeer beminde, lieve huisvrouw en zuster in den Heere, van God onze hemelse Vader, door de grote liefde van Zijn Zoon Jezus Christus onzen Heere en Zaligmaker en door de kracht des Heiligen Geestes; en geduldigheid in uw banden, wens ik u, mijn beminde huisvrouw en zuster in den Heere door een vriendelijke groetenis tot prijs des Heeren en tot uwer zielen zaligheid. Amen. Bezit uw zielen met lijdzaamheid.

Na alle hartgrondige groetenis, mijn zeer beminde vrouw en zuster in den Heere, zo bid ik u toch vriendelijke dat gij u vroom wilt houden in uw druk en nood en altijd zien op de Hertog (=Leidsman) des geloofs en op de Voleinder Jezus Christus; Die, als Hem de blijdschap voorgelegd was, heeft Hij aan het kruis geleden met verwachting van de schanden. Merkt, Hij zegt, met verachting der schanden.
Zo wil toch buiten het leger treden en Zijn versmaadheid helpen dragen. Want als Christus leeft, zo heeft Hij buiten Jeruzalem moeten lijden en heeft aldaar onze zonden op Zich genomen en is als een worm geworden, zeer versmaad, zegt de profeet Elisa. En Paulus zegt: hoewel Hij in Goddelijke gedaante was, zo heeft Hij geen roof geacht Gode evengelijk te zijn, maar heeft Zichzelven overgegeven tot den dood, ja tot de dood des kruises. En Petrus zegt: is dat Christus nu voor ons in het vlees geleden heeft, zo wapent gij u ook met dezelfde gedachte, want die in het vlees lijdt die heeft opgehouden van de zonde; dat hij nu voortaan wat er nog achterblijft in het vlees niet naar der mensenlusten, maar naar den wille Gods zou leven. En ook zegt Paulus: ook die godzalig willen leven in Christus Jezus, die moeten vervolging lijden. Gelijk hij ook verhaald tot de Hebreeën, hoofdstuk 11 van zoveel vrome getuigen die door hun geloof zoveel geleden hebben en zagen op de beloning; en zijn gestenigd, in stukken gehouwen, onderzocht door slagen des zwaards gestorven; zij hebben in pelzen en geitenvellen omgegaan uit gebrek, met druk, met ongemak, die de wereld niet waardig was; en alzo het rijk der hemelen ingenomen met geweld. En nog maar van verre op de beloften gehoopt en hebben ze nochtans niet gehad, gelijk Christus zegt: zalig zijn de ogen die zien dat gij nu ziet en de oren die horen dat gij nu hoort. Want vele profeten en rechtvaardigen hebben begeerd te zien dat gij nu ziet en hebben het niet mogen geschieden. Gelijk Paulus zegt: nadien dat God voortijds menigmaal en op menigerlei wijze tot de vader door de profeten heeft gesproken, zo heeft Hij nu ten laatste in deze dagen tot ons door de Zoon gesproken; Dewelke Hij tot een erfgenaam over alle dingen gesteld heeft; door Dewelke Hij de wereld ook gemaakt heeft. Dewelke, want Hij is een

afschijnsel van Zijn heerlijkheid en een Evenbeeld van Zijn Wezen, onderhoud Hij alle ding met het Woord Zijner kracht.

Zie nu mijn lieve schaap hoeveel vrome getuigen dat wij nu hebben. Zo laat ons niet moede worden maar zien dat wij mochten met Kaleb en Jozua in het beloofde land trekken. Want gij zijt nu door de woestijn al gepasseerd maar gij staat nu voor de Jordaan al is ze vreselijk om aan te zien. Gij zult daar wel door komen. Wankelt alleen niet; er ontbreekt nu niet dan door te trekken. Wees mannelijk, mijn schaap, de Heere zal u wel helpen. Zet uw betrouwen op Hem, want Hij is onze Hoofdman, onze vaste Sterkte, Borg en Slot.

Zijt toch, mijn lieve schaap wel getroost in de Heere gij zijt een zo heerlijke Kroon verwachtende. Want de Heere zegt: zalig zijn zij die vervolging lijden om der waarheid want zodanige behoort het rijk der hemelen toe. Zie mijn schone, gij zult wezen één van het getal die Johannes zag onder een het altaar die met witte klederen bekleed waren. En zult hun getal helpen vervullen; en de schare daar de engel Ezra [4 Ezra hfd 2, Apoc. Boeken] van zeide. Want als het getal vervuld is, of de schare ter rechtvaardigen, zo zal de beloning haast geschieden. Dan zullen al uw tranen afgewassen zijn, der zonnebrand zal u niet meer steken, want gij zult met alle uitverkorenen kinderen Gods onder Zijn schaduw rusten.

Mijn lieve schaap is dat gij nu maar mannelijk voor de waarheid strijd; het leidt nu maar in dit leven. Na deze tijd is er geen tijd meer. Niemand wordt er gekroond die niet wettelijk heeft gestreden. En Jakobus zegt: lieve broeders, wij prijzen ze zalig te zijn, die geleden hebben. En Salomo zegt dat Zijn volk beproefd wordt als het goud in de oven; en als Hij ze genoeg vindt, zo neemt hij ze aan als een brandoffer.

Belijdt toch des Heeren woord voor dit arme geslacht. Want belijden wij Hem, zo zal Hij ons ook belijden voor Zijn hemelse Vader en voor Zijn engelen. Verzaken wij Hem, dan zal Hij ons ook verzaken. Is dat wij niet geloven, zo blijft Hij nochtans getrouw; Hij kan Zichzelf niet verzaken. Maar de vaste grond Gods blijft staan en heeft dit zegel: de Heere kent de Zijnen; en al die de Naam van Christus aanroepen, wijken af van de ongerechtigheid.

Ziet mijn lieve schaap, hier is het vonnis al gestreken. Zie toch nu toe dat gij voor des Heeren woord in uw banden getrouw blijft gelijk gij begonnen hebt, opdat gij toch een vol loon ontvangt en niet verliest hetgeen daar gij zolang door het geloof om gearbeid hebt. Want zo wie overtreedt niet blijft in de lering van Christus die heeft geen God. Wie in de lering van Christus blijft die heeft beide de Vader en de Zoon.

Lieve Jansdochter, wij zijn een zo heerlijke Kroon verwachtende, is 't dat wij bij de waarheid blijven, hoe vrolijk zullen wij zijn als wij in het nieuwe hemelse Jeruzalem komen; daar de straten van louter goud zijn en haar poorten worden niet gesloten voor de boetvaardige; maar voor de goddelozen staan zich niet open. Want buiten zijn de honden en de tovenaars.

Zie mijn allerliefste schaap, voor niemand anders dan voor de godvrezende staat Zijn genade ten allen tijd bereid. En Hij zal ze toch te drinken geven van die schone rivier die door de schone stad heen loopt. En dat zijn de levende wateren, dat de Heere het Samaritaanse vrouwtje van zei als zij daarvan dronk zou ze in der eeuwigheid niet meer dorsten.

Ziet mijn lieve Ribbe, van deze wateren hebben alle gerechtigden gedronken. Ze dronken al van deze Steenrots die hen volgde; en de Steen was Christus. Maar aan veel van hen heeft God geen goed behagen gehad want ze zijn verslagen in de woestijn.

Ziet lieve Adriaanken Jans wat heeft ons de Heere al deugden bewezen! En hoe rijk heeft Hij Zijn kinderen beschonken! En wat zou Hij hen de schenken als Hij komen zal om alle geslachten der aarde te oordelen! Dan zullen wij al onze vijanden vertreden en

zullen zitten met alle uitverkorenen Gods op de 12 tronen en oordelende de 12 geslachten van Israel. En zullen in grote volstandigheid staan tegen degene die ons benauwd hebben. En wij zullen schijnen als de vonken in het riet en zullen springen als de gemeste kalveren op die dag die de Heere voorzien heeft.
Wij lezen ook hoe dat Ezdras zag in den geest op de Berg-Sion (4 Ezra 2 vers 43) hoe de Heere ging en gaf hen palmtakken in de hand en zette ze kronen op hun hoofd, die Hem in de wereld beleden hadden. Ook zegt Petrus: wij zullen tot koningen en priesters gemaakt worden opdat wij verkondigen zouden de deugden desgenen die ons geroepen heeft van de duisternis tot Zijn wonderbaar licht.

O Jansdochter, mijn lieve vrouw en zuster in den Heere, zouden wij allen die heerlijke beloften verhalen die de Heere beloofd heeft degene die in hun aanvechting getrouw blijven? De tijd zou te lang zijn om te schrijven. Hiermee wil ik U, mijn lieve vrouw en zuster in den Heere, den Heere bevelen en het rijke woord Zijner genade dat machtig is ons te bewaren voor alle listige lagen daar onze wederpartijder de duivel ons mee omgaat als een grimmig een leeuw, zo Petrus zegt. Hij kon de Heere wel aan komen, zou Hij Zijn volk dan niet beschieten? Want het is ons niet onbekend wat hij in de zinnen heeft. Want hij werkt ook door zijn boden. Dat zijn de kinderen des ongeloofs. Die nog mogelijk komen zullen om u te bestrijden. Maar wij kunnen ze wel overwinnen; door des Heeren genade vermogen wij alles. Welke genade ons God wil geven u en mij en ons allen. Amen.

Vaarwel en bid den Heere voor mij opdat mij de Heere toch beware in deze kwade tijd dat ik toch altijd mocht wandelen in Naam des Heeren. En ik bidde ook voor u, dat u de Heere wil sterkte geven, dat gij toch Hem in bekwame offerande mocht wezen en dat er door uw banden en uw vrijwillig overgegeven uws lichaams in de handen der tirannen, velen tot de waarheid mochten komen. Al valt er het vlees wat zwaar, de Heere kan wel sterkheid geven die op Hem vertrouwen.
Ja lieve Jansdochter, mijn allerliefste, beminde zuster in den Heere, laat ons toch toezien en de Heere bidden dat wij onszelf wel bewaren en dat wij de tempel Gods niet schenden. Want alzo zegt Paulus, merkt erop: *en weet gij niet dat gij Gods tempel zijt en dat Gods Geest in u woont. Zo wie de tempel Gods schendt, dien zal God schenden. Want de tempel Gods is heilig, welke gij zijt*. Is het dat wij onszelf wel bewaren, zo zal het ons goed gaan. Want wij hebben een kostelijke schat in aarden vaten, de geest des Heeren, de Vertrooster, Die van ons niet weggenomen zal worden, is 't dat wij God vrezen en wijken van alle zonden en een wèl doen.

Och mijn liefste, zet het dan toch uit uw zin, dat gij daar ging om dat bed te halen. Want de Heere wil u mogelijk alzo beproeven. En laat ons den Heere niet verzoeken. Hij doet er al om beters wil. Ik wou u niet geven om al schatten van de wereld, dat weet de Heere die alle harten kent. Nu dat alzo is, moet er in de Naam des Heeren wezen. Gij mag wel denken dat Abraham wel beproefd was, dat hij zijn lieve zoon alzo moest offeren. Want het was hem een lieve zoon en de Heere had hem gezegd, dat zijn zaad zoveel zou zijn als er stof op aarde is en als de sterren des hemels. Maar hij vreesde den Heere en hij durfde des Heeren bevel niet ongehoorzaam zijn. Wij ook alzo; hebt toch moed, mijn lieve vrouw. Gedenkt, het is om een kwade ure te doen of 1/2 uur, men mag al veel in een half uur doen.

Ziet mijn lief, die overwint zal alles bezitten. Wie overwint dien zal geen leed geschieden van de tweede dood. Daarom allen die lijden naar de wil van God, die bevelen hun ziel de getrouwe Schepper met goede werken. Laat ons bidden voor degenen die het ons aandoen, dat is de paus met zijn aanhang. Dat zij toch zien mochten hoe blind dat ze zijn; en ook voor de overheid dat ze toch naar geen onschuldig bloed meer staan dat zij nu tevreden waren en mochten zien waarin dat ze tegen God zondigen.

Adieu, zijt weltevreden in den Heere mijn lieve vrouw en zuster in den Heere. Houd mijn slecht schrijven ten beste, want het is wel door een goede mening geschied.

Geschreven met veel droefheid en moeite. Niet meer op dit pas, dan de Heere spare u in een godzalig leven en wil u bewaren voor de tweede dood. Amen.

Bij mij J. van Dort, uw lieve man en zwakke broeder in den Heere, in onwaardige des Naams. Maar door des Heeren genade vermogen wij het al.

Geschreven de 18e en 19e januari anno 1572.
Wat ik vermag dat is tot uwen beste, spaar mij niet.
Adieu en vaartwel zet u betrouwen alleen in den Heere zo zult gij uwer zielen ruste vinden. Amen.

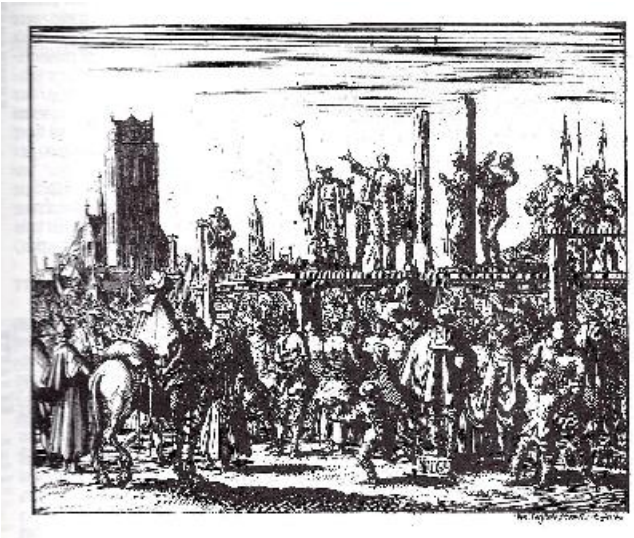

Verbranding van

Jan Wouters van Cuijk en Adriaanken Jansdochter van Molenaarsgraaf

Fol. 657

99. MAEYKEN VAN DEVENTER, OM DE GETUIGENIS VAN JEZUS CHRISTUS, IN ROTTERDAM GEDOOD, 1573

Niet alleen die van de stad Gent, in Vlaanderen, van wie we zojuist hebben gesproken, maar ook die van Rotterdam, in Holland, vergrepen zich opnieuw in deze tijd in het bloed van de heiligen. Dit bleek weer in het geval van een zeer vrome en Godvrezende heldin van Jezus Christus, die naar het vlees geboren uit Deventer, nochtans uit het hemelse Jeruzalem kwam, wedergeboren uit God; wiens naam hier op aarde Maeyken van Deventer was, terwijl haar innerlijke en geestelijke naam alleen bekend was bij God, en opgenomen in het geheime boek van Gods eeuwige Gedachtenis.
Ze werd aangehouden voor haar heilzaam geloof, in de stad Rotterdam, in Holland, zonder enige vrees voor de naburige steden. Want de stad Dordrecht was al een jaar eerder, onder het bewind van de Prins van Oranje, Willem I, gecapituleerd, om niet langer onschuldig bloed te vergieten, hetwelk plaatsvond in 25 juli 1572, terwijl dit gebeurde rond het midden van het jaar 1573. [21 juli 1573 ging Rotterdam over naar de Prins]
Ze hielden niet op met gevangenis, maar gingen verder met haar, zodat wanneer ze haar niet van haar standvastig en ware geloof kon afkeren, het vonnis van de dood in 't kort over haar werd uitgesproken, dat ze ter dood gebracht moest worden, als een onbeweeglijk en halsstarrige ketterin. 'Oh God, hoe kon Gij het verdragen!'
Deze veroordeling werd in haast door de beul aan haar terechtgesteld, zodat zij haar lichaam tot een roof op aarde achterliet, nadat ze haar ziel in de handen van God had aanbevolen.

Opmerkingen over de sententie van Maeyken van Deventer

We hebben veel moeite gedaan om, indien mogelijk, het doodsvonnis te verkrijgen van deze vrome vrouw Maeyken van Deventer, evenals van anderen van onze geliefde medegelovigen die ter dood zijn gebracht in Rotterdam; maar we zijn door de secretaris daar geïnformeerd, die ernaar heeft zocht, dat er in het jaar 1600, net negenenvijftig jaar geleden, een groot vuur woedde het stadhuis, waarbij de examinaties en doodvonnissen van die martelaren allemaal verbrand waren; samen met alles wat daarover is vastgelegd, vóór het jaar 1600. Zoals wij ook op het jaar 1572 hebben aangewezen, wat zich in Breda heeft voorgedaan; zeker een betreurenswaardige zaak, die ertoe zou kunnen leiden om in de vergetelheid te raken wat we voortdurend zouden moeten herinneren, namelijk de standvastige dood van de heiligen.
Om dergelijke vergetelheid te voorkomen, hebben we het nodig geacht deze zaken vollediger op te halen dan ooit tevoren is gedaan. Dit ter memorie.

EEN TESTAMENT GEMAAKT DOOR MAEYKEN VAN DEVENTER VOOR HAAR KINDEREN

Mijn kinderen naar het vlees, maar helaas! niet naar de geest, hier is een testament, dat ik, je moeder, achterlaat, namelijk, Albert, Johan, Egbert, Truyken, mijn lieve kinderen. De Heere zegene u, zoals Izaäk zijn zoon Jakob zegende, dat hij een heerser over zijn broeders zou zijn.
Mijn kinderen in het vlees, ik moet je jong achterlaten; moge de Allerhoogste ons toestaan om elkaar te ontmoeten in de toekomende wereld, die onlangs zal geschieden door de Vader, die ons Vaderlijk zal zegenen met Zijn allerheiligste Naam.

Dit verwacht ik van dag tot dag dat, wanneer het de Heere behaagt, ik mijn leven en lichaam ter wille van Zijn heilige Naam mag opofferen, en ik verhope erop dat dit niet zal worden uitgesteld en dat de goede Heere mij niet langer zal vergeten.
Wanneer ge dit hoort, wilt u niet bedroeven, zoals de wereld doet, die geen hoop heeft, of weet waar ze zullen zijn; maar dank de Allerhoogste, dat je een moeder hebt gehad die waardig werd geacht om haar bloed te vergieten voor de Naam van de Heere, en die door Zijn grote genade en barmhartigheid haar geeft om te worden geteld als een getuige of martelaar.
Vandaar, mijn kinderen, respecteer dit testament dat ik je nalaat.
Ik kan u geen goud of zilver nalaten, noch kan ik u schatten van deze wereld schenken, zoals de wereld haar kinderen geeft; want zulks heb ik niet meegenomen, maar liet het aan je vleselijke vader over; en dit heb ik ook niet gezocht, maar ik zocht naar de eeuwige rijkdommen, die onvergankelijk zijn. Zoek ook deze Weg op en je zult voor eeuwig leven; en volg dit testament en de onderwijzing die ik hier schrijf. Zoals Christus Jezus, onze Voorganger, dit aan ons heeft nagelaten voor een eeuwig testament, en het verzegelde met Zijn bloed; zulk een testament laat ik ook u en zal hetzelfde met mijn bloed verzegelen, gelijk als de Gezegende heeft gedaan.
Mijn kinderen, sla dit niet in de wind of acht dit niet klein. Wees niet achteloos; het is beter dan goud, want het zal uw zielen zalig maken. Als je doet wat ik je schrijf, zul je me weder zien in grote heerlijkheid, en je zult als koningen en koninginnen zijn; maar ge moet u afhouden van de verderfelijke wereld, want die zal vergaan met al haar wellusten.
Hoor, mijn kinderen, de onderwijzing van uw moeder en neig uw harten tot het verstand en open uw oren om de woorden van mijn mond te horen, want ik zoek de zaligheid van uw zielen; geloof me, en niemand anders, opdat ge bij mij kunt komen en voor eeuwig kunt leven.
Zie, mijn kinderen, ik houd u voor de weg van mijn Bruidegom, en onze Voorloper, Christus Jezus, die vóór mij heenging, die leidt naar de Waarheid, alzo de Heere mij geboden heeft. En zie, ik neem mijn kruis op en volg de Heiland der hele wereld.
Doe dat ook, mijn kinderen. Ik zal vóór je gaan, zonder om te kijken. Dit is de weg van de profeten en martelaren, en zie, ik zal nu de beker drinken die zij gedronken hebben. Ik ga nu de weg die Christus Jezus, de Heere vol van alle genade en waarheid bewandeld heeft; die zijn leven aflegde voor zijn schapen. Deze beker moet ik drinken, zoals Christus zegt: "Ik heb een beker te drinken en met een doop gedoopt worde. Hoe bang is het Mij, totdat die ure vervuld is!
En zo doorgegaan zijnde, roept Hij Zijn schapen, en Zijn schapen horen Zijn stem, en volgen Hem na, overal waar Hij heengaat. Want dit is de weg naar de levende fontein; op deze weg gingen de priesterlijke koningen, komende van de opgang der zon, zoals is geschreven in Openbaring (Openb. 16:12), en gingen de eeuwigheid binnen. En zie, ze moesten van deze beker drinken. En die op deze weg doorgegaan zijn, die liggen nu onder het altaar, roepend en zeggend: "Heere almachtige Vader, hoe lang zult Gij ons bloed niet wreken van degenen die op de aarde woonde? En hen werden blinkende gewaden gegeven; en hen werd geantwoord: Lijdt nog een korte tijd, tot het aantal van uw broeders zal worden vervuld, die ook nog gedood zullen worden voor het getuigenis van Jezus Christus." Openbaring 6: 9-11. Deze hebben ook uit de beker gedronken, en zijn opgegaan om te genieten de eeuwige sabbat des Heeren.
En van deze beker moesten ook degenen drinken die daar gekroond zijn, en palmtakken in hun handen hebben en met witte klederen gekleed zijn. Ja, dit is ook de weg die de vierentwintig ouderlingen bewandeld hebben en die staan voor de troon van God en werpen hun kronen van hun hoofden, en hun harpen voor de troon van het Lam, en

vallend op hun gezichten, zeggen: "O God, U alleen zij lof, eer en glorie, kracht en kracht, tot in eeuwigheid der eeuwigheden. Heere almachtige God, die spoedig het bloed van Uw knechten en dienaren zal wreken, U zal de overwinning zijn; groot zij Uw Naam, die is en Die was en Die zal komen." Openbaring 4:10, 11.

Maayken vervolgt met moederlijke vermaningen en besluit haar brief:

Daarom, mijn kinderen, hebt uw naasten hartelijk lief, en dit met een uitgestrekt hart. Laat het licht van het Evangelie in u schijnen. 2 Cor. 4: 4. Deel je brood uit aan de hongerigen, kleed de naakten aan, en laat niet toe dat er iets met je blijft verdubbelen, want er zijn er genoeg die gebrek lijden. Jes. 58: 7.
En wat de Heere u ook schenkt, bezit dat met dankbaarheid, niet alleen voor uzelf, maar ook voor uw naaste, en zoekt niet alleen uw eigen profijt, maar ook die van uw naaste.
Kortom, mijn kinderen, laat je leven in overeenstemming zijn met het Evangelie van Christus. En de God vredes, die onze Heere Jezus uit de doden heeft teruggebracht, die grote Herder van de schapen, door het bloed des eeuwigen verbonds van onze Heere Jezus Christus, make u bekwaam in alle goede werken om Zijn wil te doen, werkend in u datgene wat goed en welbehaaglijk is in Zijn ogen, opdat uw hele geest, ziel en lichaam onberispelijk bevonden worden voor de verschijning van onze Heere Jezus Christus, Dewelke zij glorie, macht en majesteit tot in der eeuwigheid der eeuwigheden. Amen.
Hebr. 13:20, 21; I Thessalonicenzen 5:23.

EEN GEBED DOOR MAEYKEN VAN DEVENTER

O heilige Vader, heilig de kinderen van Uw dienstmaagd in Uw waarheid en behoed hen voor alle kwaad en voor alle ongerechtigheid, om Uws heilige Naam wil.
O Almachtige Vader, ik beveel ze U aan, omdat zij Uw schepselen zijn; draag zorg voor hen, want zij zijn Uw handwerk; zodat ze in Uw paden mogen wandelen. Amen.

100. REYTSE AYSESz OF OLDENBORN VERDRONKEN OM HET GETUIGENIS VAN JEZUS CHRISTUS, TE LEEUWARDEN, OP 23 APRIL 1574

EN DIVERSE EXAMINATIES EN BRIEVEN VANUIT DE GEVANGENIS

De eerste brief van Reytse Aysess, geschreven in zijn gevangenis, hoe hij werd verraden, aangehouden en in banden gelegd door de Grietman (Friesland: Rechtskundige) genaamd Andries Grietman, (Andries Grief genoemd) en vrijmoedig en onbevreesd zijn geloof erkende en beleed

Het gebeurde in het jaar 1573, de 18e september, dat ik naar Oldenborn kwam, waar ik de Grietman ontmoette, die mij verzocht om met hem mee te gaan en zei dat hij me iets te vertellen had. Toen we zijn huis waren binnengegaan, vroeg hij me waar ik woonde: ik antwoordde: "In Bechsterswaegh."
Hij vroeg me toen hoe oud ik was; Ik zei dat ik het niet precies wist.
Hij vroeg me verder waar ik overnacht was gebleven.
Ik zei: "In het huis van mijn vader."
Hij vroeg me of H. er niet was geweest; waarop ik geen antwoord gaf.
Toen drong hij er zo hard op aan, dat ik eindelijk zei: "Ja."
Hij vroeg me toen over vele anderen. Ik bleef lang zwijgen. Eindelijk, na veel verleidingen, zei ik dat W. er ook was geweest en dat we vroeger heel intieme vrienden waren geweest; en na een ander gesprek dat we samen hadden, was ik stil.
Hij legde me toen in de boeien en heeft me willen onderwijzen uit de oude vaders van vijftienhonderd jaar geleden, en van andere geschriften die niet in het Nieuwe Testament stonden. Ik zei dat ik geen andere geschriften zou accepteren dan het Nieuwe Testament.
De volgende dag, in de ochtend, kwam de plaatsvervanger van Leeuwarden, die me erg verleidde, om te vertellen wie allemaal bij mijn vader thuis was geweest; maar de almachtige God hield mijn mond gesloten. Vandaar dat ze me naar Leeuwarden brachten en me daar in een gat smeten, waarin er acht waren die niet naar God vraagden. Daar werd ik aanvankelijk zeer bedroefd, en dag en nacht riep de Almachtige God aan of Hij mij wilde bewaren; en Hij verlichtte mijn hart, waarvoor ik de eeuwige Vader lof en dank, want Zijn grote weldaden hebben mij betoond.
Nadat ik daar vijf dagen was opgesloten, brachten ze me naar een andere gevangenis, naar een heer, waarvoor ik God heb geloofd en gedankt.

DIVERS EXAMENINATIES VAN REYTSE AYSESS VOOR COMMISARIUS PASTOORS, PRIESTERS BISSCHOPPEN EN ANDEREN

Op de zesde dag brachten ze me voor de commissarius en toen ze daarheen gingen ontmoette ik een oude man, die me 'goedenavond' vroeg. Ik beantwoordde met reverentie, maar verschrikte toen ik hem zag. Maar hij zei tegen mij: "U hebt een slechte commissaris"; en hij sprak veel meer met mij en instrueerde mij hoe ik de commissaris moest antwoorden; en dus ging ik naar binnen.
De commissaris wenste mij "Goede dag" en ik wenste hem hetzelfde. Vervolgens vroeg hij me: "Wat hebt gij hier te doen?"
Ik antwoordde: "Ik ben hier naartoe gebracht tegen mijn wil."
Hij vroeg verder wat ik geloofde.

Antwoord. "Ik geloof in God almachtig, en dat er maar één Heere, één geloof en één doop is, waardoor wij zalig kunnen worden."
Hij zei dat hij dat ook geloofde, maar dat ik werd verleid.
Ik zei: "Is God dan een verleider?"
Com . "Nee; maar Menno Simons en andere bedriegers.
Ik zei dat ik niet stond op mensen, maar op des Heeren Woord.
Hij zei dat ik me moest laten onderwijzen door de H. Catholieke kerk, want God had Zelf apostelen, Doctoren en Pastoren ingesteld.
Ik zei dat ik anders niet geloofde dan Gods Woord, en het N. Testament.
Hij vroeg of ik gedoopt was?
Ik zei, op mijn geloof zoals Christus heeft bevolen.
Toen deed hij een lange rede dat Chrisus vlees en bloed van Maria ontvangen had en dat ik moest geloven. En nog veel meer
Daarna vroeg hij wanneer ik voor het lest te Biecht en tot het Sacrament was geweest?
Ik zei, mij leefdagen nieten veel meer andere reden.
Hij vermaande mij dat ik me moest laten onderwijzen. Een toen ging hij weg.
Dit gebeurde op vrijdag.

Nadat ik **zes** weken **en een halve** in de gevangenis had gezeten, brachten ze me naar de Poort, waar de pastoor van Nyehoof (die pastoor geweest was van Enkhuysen) met een advocaat was. Deze vroegen me, of ik me had beraaden?
Ik zei dat ik me aan het woord van de Heere zou houden.
Ze haalden toen een brief; waarin alles was geschreven dat ik had beleden.
Daarop vroegen ze me of ik de kerk van de Mennisten een echte kerk vond.
Ik zei: "U noemt het zo, maar ik beschouw het als de ware gemeente van God."
Dit schreven ze neer. Toen vroegen ze me of ik gedoopt was op mijn geloof.
Ik zei ja.
Ze vroegen me ook of ik niet in mijn kindertijd was gedoopt.
Ik zei ja; maar dat was geen doop zoals Christus geboden had. Christus leerde om boete te doen en zich te bekeren, en vervolgens gedoopt te worden voor de vergeving van zonden. Kijk, zo heb ik me laten dopen."
Toen zeiden ze dat kinderen geboren worden in de erfzonde, daarom moesten ze gereinigd worden door de doop.
Ik antwoordde:" Christus heeft ons verlost van de val en overtreding van Adam; vandaar dat Hij Zelf zegt dat de kinderen het koninkrijk van de hemel toekomen."
Ze zeiden:" Ja, dat waren besneden kinderen."
Toen vroegen ze of ik in de gemeente van de Mennisten was geweest.
Ik antwoordde, dat ik in de gemeente was geweest kerk van God; dit schreven zij op."
Vraag. " Wat vindt u van de Roomse kerk? "
Antwoord. "Niets."
Vraag. "Wat houdt ge van het Sacrament?"
Ant. "Ik heb nooit in mijn leven gelezen van een sacrament, maar van het Avondmaal des Heeren, en dit begeer ik waar te nemen, zoals Christus het geboden heeft, maar van het uw hou ik niet."
Vraag. "Geloof je dat God almachtig is?"
Ik zei: "Ja."
"En of God daarom niet in het brood zou komen dat zij breken?"
Antwoord. "Dit heb ik nooit geloofd."
Ze vroegen ook of ik niet geloofde dat Christus vlees en bloed van Maria had ontvangen.

Ik zei kort dat ik het niet geloofde.
Dit zijn voornamelijk de artikelen die ze vroeg, en ze noteerden alles.
Toen vroeg ik de priester: "Als ik uw wil zou vervullen, zou u dan bereid zijn om verantwoordelijk te zijn voor mijn ziel?"
Hij zei, voor u en de hele wereld."
Ik zei dat dit was zoals de apostel zegt: terwijl zij hun vrijheid beloven, zijn zij zelf de dienstknechten der zonde. (II Petrus 2:19).
Hij zei dat dit niet tot hen werd gesproken.
Na meer conversatie die we hadden, zeiden ze mij om te gaan. En we zeiden elkander adieu voor deze tijd.

Nadat ik **zeven weken** in de gevangenis had gezeten, werd ik opnieuw naar de Poorte gebracht, naar een grote zaal, waar drie priesters waren, van wie één de persoon was van Nyehoof, met wie ik vaak ben geweest; de andere was een Fries. Deze vroegen me of ik me al beraden had?
Ik antwoordde dat ik met de hulp van God het woord van de Heere zou volgen.
Hij zei dat het niet het Woord van God was en dat ik verleid was; het speet hem, omdat wij beiden Friezen waren "want", zei hij, "als iemand tijdelijke zaken bij de hand heeft die hij niet begrijpt, zoekt hij advies van hen die wijs zijn en kennis heeft in dergelijke zaken, en men laat zich onderwijzen, vandaar dat het noodzakelijk is dat iemand zich ook laat leiden door de wijzen van de heilige kerk, in zaken waarvan de eeuwige zaligheid afhangt.
Antw. "Degene die mij terecht onderwijst met het woord des Heeren, wil ik graag horen, maar volgens uw instructies zou ik verleid moeten worden." Ze zeiden dat ik al verleid was; maar als ik mezelf zou laten onderrichten door de heilige kerk; Daarvoor zouden ze hun zielen e pand zetten voor de laatste dag.
Ik antwoordde dat ze genoeg zouden moeten hebben om te doen met hun eigen ziel. Maar het was alles, voor en ná: ik werd verleid.
Zo we kwamen uiteindelijk bij de kinderdoop.

Nu volgt een lang dispuut over de Kinderdoop

Nadat ik negen weken in de gevangenis had gezeten, werd ik opnieuw naar de Poorte geleid, waar twee priesters en de commissaris van de bisschop waren; de ene was de priester van Nyehoof, de andere was van het platteland: toen ik bij hen kwam, ontblote ik mijn hoofd en begroette hen.
Ze vroegen me eerst of ik me had beraden, en of ik me niet wilde verbeteren.
Ik zei: "Ja, zoveel als ik kan." Ze brachten vervolgens een brief met het artikel dat ik eerder had bekend; dit hebben ze me voorgelezen en gevraagd of ik daar bij wilde blijven?
Ik zei ja."
Ze zeiden, dan was ik verdoemd en zou ik met ziel en lichaam in eeuwige verdoemenis moeten lijden.
Reytse." Hoe durft u mij zo vreselijk te veroordelen, terwijl het oordeel de Heere toekomt?"
Priester. "Ge hebt misdaan tegen de Schrift, en zijt afgevallen van de heilige kerk, die vijftienhonderd jaar heeft gestaan, terwijl uw sekte niet meer dan veertig jaar heeft bestaan; en je hebt jezelf opnieuw laten dopen, terwijl je eerder was gedoopt. '
Toen hadden we weer veel woorden over de doop; zijn conclusie was dat kinderen die sterven zonder de doop voor altijd verdoemd zijn.

Reytse." En ben je niet bang, zo vreselijk om de onschuldige kinderen te veroordelen, wanneer Christus hun het koninkrijk van de hemel heeft beloofd, zolang ze in hun onschuld blijven?"
Priester." Niemand kan het koninkrijk des hemels binnengaan, hij moet eerst geboren worden uit water en Geest, daarom moeten kinderen gedoopt worden, als zij gered willen worden, de apostel doopte ook veel huishoudens, waar zeker ook kinderen waren."
Reytse."Wat de huishoudens betreft, staat er geschreven dat het huis van Stefanus zichzelf ten dienste heeft gemaakt aan de bediening van de heiligen, wat zeker geen werk van kinderen is, I Corinthiërs 16:15. Enz. Enz.

… Nadat ik twaalf weken in de gevangenis had gezeten, brachten ze me naar het huis van de kastelein, waar de bisschop was met een raadslid, de voorganger van Oudenhoof, de Pastoor van Nyehoof, de Pastoor van Jorwert en de commissaris van de bisschop.
Nadat ze hun zitplaatsen hadden ingenomen, riepen ze me en toen ik naar binnen ging, deed ik mijn hoed af en ging zitten als een schaap te midden van de hoop wolven. Ze keken me scherp en ernstig aan; maar de Heer, mijn God, op wie ik vertrouw, sterkte mij en: gaf mij een stoutmoedig hart, zodat ik onverschrokken voor hen allen was.
Enz.

… Daarna oefenden ze de artikelen van mijn geloof opnieuw uit, en ik bekende zoals ik altijd eerder had bekend; en nadat zij het genoteerd hadden, gingen zij weg. Het raadslid zei dat ik mijn leven had verspeeld, volgens het Plakkaat.
Ze namen me toen mee terug naar de gevangenis.
Ik zou al deze zaken uitgebreid hebben verteld, maar mijn gave is klein en mijn hand zwaar om te schrijven; daarom moet ik er heel kort overheen lopen.
Nadat ik ongeveer **dertien weken** in de gevangenis had gezeten, leidden ze me nogmaals naar het huis van de kastelein, waar de pastoor van Nyehoof was, die opnieuw begon te zeggen dat Christus nu persoonlijk in de hemel is zoals Hij op aarde was, in dezelfde vorm als wij.
Ik verantwoordde mezelf en bewees het hem uit de Openbaring van Johannus.
Hij zei dat niemand de Openbaring van Johannes kon begrijpen, wat me verbaasde. En in al zijn opmerkingen noemde hij me broeder.
Ik zei: "Waarom noemt ge me broeder? Ik begeer met u geen broeder te zijn."
Hij antwoordde dat hij hoopte dat we nog één Schaapstal zouden worden. En na wat meer conversatie verliet hij mij.

NOG EEN BEKENTENIS WELKE REYTSE AYSESZ VOOR DE BISSCHOP HEEFT GEDAAN DE 5e JANUARI 1574

De liefde van God, de gemeenschap van de Heilige Geest en de liefde van de Vader, die zijn enige Zoon voor ons allen gaf, beware, versterk en bevestig u en ons allen tot het einde, opdat wij hierna naar de Herder Jezus Christus mogen komen. Dat is mijn liefdevolle bede aan u, mijn hartelijk geliefde en beminde vrienden, dat ge u haast om te komen in Zijn rust. Hebr. 4:11.

Na alle behoorlijke groetenis, zij uwe liefde te weten, dat ik op de vijfde dag van dit jaar, 1574, voor de bisschop was, die zei: "Goede dag en een zalig nieuwjaar." Wilt ge

u nog begeven tot de heilig katholiek geloof, waarin al uw voorvaderen geloofden en waarin wij nog steeds geloven?"
Antwoord. "Een zalig nieuwjaar verlang ik inderdaad vanuit het hart, maar in uw geloof wens ik niet te delen, maar ik wil in de heilige Schrift geloven."
De bisschop zei: ik had op mensen gebouwd en op de leer van mensen.
Reytse." Ik heb niet gebouwd op mensen, ik heb gebouwd op het Fundament van de apostelen en profeten, ja, op de Rots, daarom zal mijn huis blijven staan. Zie, dit zijn nu de stormen die mijn huis aanvallen, als het zo was gebouwd op mensen, het zou vallen, maar nu is het gegrond op de Rots.
"Wat is de reden dat je ons hebt verlaten, want ge hebt bekend dat ge onze Leer nog nooit had gehoord?"
Reytse: hoort mij, ik zal het u zeggen. Toen ik een kind was liep ik heen evenals een ander. Maar mijn ouders hielden mij van de baan der zondaren, waar ik hen grotelijks voor bedank. Maar als ik tot mijn verstand kwam, heb ik gelezen in de Heilige Schrift, dat de weg tot het rijk Gods nauw is en dat er vlees en bloed aan moet hangen, dat men zeer bekwaam moet wezen, dat er een reine Gemeente wezen moet, dat er gehouwen stenen en op het fundament besneden moeten zijn, aleer dat ze aan het huis Gods mogen komen, waar Christus Jezus de Hoeksteen van is. En dat er geen hoeren, noch boeven, noch dronkaards, noch gierigen, noch afgodendienaars in de gemeente Gods zullen zijn. Zo heb ik dan bevonden dat uw gemeente alzo is, waar gij een hoofd of overste van zijt. Want het doet me leed om u, omdat gij een zacht man zijt. Daarom bid ik u dat gij de Schrift toch eens een keer door wilt lezen, want me dunkt dat u wel beter weet dan u spreekt. Enz. Enz.

… Maar hij gaf me er geen antwoord op, behalve dat ik werd verleid: als ik dit geloof zou volgen, zou ik verdoemd worden, vandaar dat ik mezelf moest overgeven aan het heilige katholieke geloof.
En we hadden veel andere woorden, maar het werd laat en hij ging naar buiten en zei tegen de kastelein dat er geen hoop voor mij was en dat ik mezelf niet zou laten onderwijzen en heeft tot me gezegd dat ik me toch bedenken zou.
Ik zei dat ik dit wilde doen, maar in dit opzicht ben ik al bedacht; maar bedenk gij uzelven! Dat ik bid u.

EEN ANDERE BEKENTENIS VAN REYTSE AYSESZ, GEDAAN VOOR EEN STOUT PRIESTER; MET EEN BRIEF AAN DE VRIENDEN

Kort daarna kwam er ***een priester, die zeer stou***t was; hij vroeg me of ik me al bedacht had met betrekking tot de brief die de bisschop me had gezonden.
Reytse." Ik heb me bedacht zoals ik de vorige keer tegen u zei. Want door wat hij schrijft, ben ik niet zwakker gemaakt, maar sterker. Enz. enz.

… Toen stond hij op en haastte zich weg, maar ik kwam hem voorbij in een andere kamer, waar we een tijdje converseerden over de kinderdoop en andere dingen.
Ten slotte zei hij dat hij niet langer kon blijven, omdat hij peetvader voor een kind moest staan, ik bad hem het niet te doen, "want" zei ik, "het kind is zo goed als je het kunt maken."

Hij sprak ook veel over de oorlog en over de Geuzen dat hun zaak een slechte zaak was en dat we hen met geld en eigendom hielpen.

Ik vertelde hem dat dit niet waar was; want we wilden het op geen enkele manier verdedigen met geld of bloed; want ik hou niet van de Geuzen, noch ook van u niet, want ge kunt niet voor God bestaan, zo jammerlijk als ge een ander verraadt en verwurgt. Maar de Geuzen zijn niet zo bloeddorstig als gij zijt, want als ze me hadden gevangen zouden ze mij wel laten lopen, maar gij wilt mijn bloed vergieten."
Hij werd kwaad en zei:" Gij wanhopige booswicht, zouden we je niet moeten doden? We zouden niet in staat moeten zijn om het voor God te [verantwoorden] zulk een ketter als gij zij; want wij lopen zoveel om u dat wij het om geen geld zouden willen doen; vandaar dat u hier het tijdelijk vuur moet ontvangen, en hierna het eeuwige vuur, omdat ge u niet wilt laten onderwijzen.
Ik praatte heel lieflijk tot hem, maar hij zei dat ik de duivel in me had en dat hij zichzelf veranderde in een engel des lichts en me had verleid, dat ik niet op de goede weg kon blijven.
Reytse." Ik heb geen duivel, maar ik spreek met een vrij en blij hart."
Hij lasterde mij. Enz. enz

… Eindelijk ging hij weg. Ik zei hem dat hij tegen de bisschop moest zeggen dat hij niet meer naar mijn mening hoefde te vragen, want ik zou hem op geen enkele manier horen. Hij zei me een goede dag en ze brachten me terug naar de gevangenis.
Ongeveer drie dagen later kwam er een boodschapper van de bisschop en zei dat ik mijn Sententie binnen drie dagen vanaf die tijd zou horen. Op de afgesproken dag kwamen ze en verhandelden hun zaken, zoals ze het verstonden, en een oordeel velden over mij, zeer machtig en breedzinnig in hun Sententie.
Toen ze klaar waren met hun bedrijf, gingen ze weg; maar er bleef een priester over, die veel lasterde en ongepast en onbekwaam sprak. Ik wou niet met hem praten, omdat ze me hadden overgeleverd, en ook omdat hij zo slecht en onbetamelijk sprak. Toen ging hij weg.
Er is een aanzienlijke tijd verstreken voordat ik dit heb opgeschreven, want ik kon het me niet wel doen vanwege mijn medegevangenen. En mijn geheugen is ook nogal kort; enkele redenen ben ik vergeten; en als ik alles zou schrijven, zou het veel te veel zijn, want ik ben al minstens **elf keer** voor de bisschop en zijn collega's geweest en ik sprak veel met hen over alle artikelen van het geloof, etc.
Geschreven door mij, REYTSE AYSESS, uw beminde broeder in de Heere.

EEN ZENDBRIEF VAN REYTSE AYSESS, AAN DE VRIENDEN

O geliefde vrienden, wees niet bevreesd, wees niet verrast, wanneer ge beproefd wordt door veelvuldige verzoekingen die een christen kunnen overkomen, en die ook op hem komen in banden en gevangenschap, zoals ik nu vind, het is zwaar volgens het vlees, maar heel licht naar de geest, want het is de kracht van God. Dit heb ik ervaren in deze banden, dat de Heere is met degenen die Hem zoeken en vrezen vanuit het hart.
Vandaar dat mijn geliefde vrienden, die gelijk geloof met mij hebben ontvangen, vreest de Heere toch uit het hart. Want als het de wil van de Heere zou zijn om u hier in zulke banden of gevangenisstraf te hebben, opdat ge misschien weerstand kunt bieden, want zij gebruiken veel sluwheid en subtiliteit, om ons van de waarheid weg te halen, en ze weten hoe ze leugens moeten verheffen, en de waarheid kunnen teniet maken met geveinsde woorden van hun eigen bedenking; soms met heel zachte woorden, en soms met harde, waardoor ze denken iemand te verzwakken en te ontmoedigen, zoals ze met mij gedaan hebben. En ook de satan loopt, zoals Petrus zegt, om ons heen als een

brullende leeuw, zoekende waar hij ons kan verslinden; dus heeft hij mij ook aangevallen, maar de Heere heeft mij tot nu toe bewaard, waarvoor ik Hem dank.
Maar Satan, heeft me eens verzocht met een verleiding die ik je moet schrijven, om je te laten zien hoe sluw de boze is.
Ik heb eens gesproken met een priester, die ons beschimpte en zei, dat zij de psalmen van David zongen, terwijl wij Liedekens zongen die mensen hadden gemaakt. En toen ik terugging in de gevangenis, viel de verleider me zeer listig aan, dat het waar is, dat we Liedekens zongen die mensen hadden gemaakt. En ik was bedroefd dat ik zou lijden, maar het zou verkeerd kunnen zijn; en ik was nog jong in jaren, en het bedroefde me zeer.
Uiteindelijk dacht ik: ik weet beter. Ik weet dat de Liedekens zijn gemaakt vanuit de Heilige Schrift, en dat dit juist is; en als ik volgens deze zou wandelen, zou ik zalig worden.
Toen dacht ik na over de gang van de priester en hun geloof en over de dingen die zij tegen de heilige Schrift hadden gezegd, wat leugens zijn, en ik smeekte de Heere; en het kwam niet meer in mijn gedachten op.
Vandaar, beste vrienden, Satan is erg sluw; maar we moeten de Heere altijd bidden in elke aanval die hij op ons doet, in veelvuldige verzoekingen, want de almachtige, eeuwige, genadige God zal ons niet laten verleiden boven dat we in staat zijn, maar zal met de verzoeking ook de uitkomst geven, zoals Hij heeft gezegd (1 Korintiërs 10:13); want Hij is onze Hoofdman, onze kampioen in al onze benauwdheden.
En wees niet bang, hoewel ze me op de brandstapel plaatsen en verbranden; maar wees daardoor versterkt, dat de Heere nog steeds zo machtig is in Zijn werken; en vrees Hem altijd en prijs Hem en dank Hem, nu en voor altijd. Amen.

Ik dank verder degenen die mij dat boek hebben gezonden, want ik was vermaakt en verheugde in de Heere. En zijt den Heere bevolen, allen die hem vrezen.

EEN BELIJDENIS VAN REYTSE AYSESz, VOOR DE COMMISSARIUS

Nadat ik **negentien weken** gevangen had gezeten, werd ik voor de commissaris van het koninklijk hof gebracht, die eerst een eed van mij eiste, dat ik de waarheid zou vertellen.
Ik zei: "De Heer heeft ons verboden om op de een of andere manier te zweren, vandaar dat ik geen eed wil afleggen."
Toen zei hij dat ik antwoord moest geven op zijn vragen met ja en nee.
Ik zei: "Ik begeer dit niet doen, want u zou me iets kunnen vragen dat ik niet zou moeten vertellen, dus ik moet eerst horen wat u me wilt vragen."
Hij vroeg me toen eerst mijn leeftijd.
Ik antwoordde: "Vier- of vijfentwintig jaar."
Hij schreef het op. Hij vroeg verder waar ik was geboren, waar ik het laatst gewoond had en hoeveel kinderen ik had.
Ik zei: "Eén".
Com. "Hoe oud is het?"
Reytse." Een half jaar."
Com. "Is't ook gedoopt?"
Reytse." Nee, bij mijn weten niet."
Cove." Wat is de reden dat het niet is gedaan?"
Reytse." Omdat het niet wordt bevolen in de heilige Schriften."
Com. "Ben jij gedoopt?"

Reytse." Ja, op mijn geloof, zoals Christus geboden heeft."
Com. "Was je niet gedoopt in je jonkheid? "
Reytse." Ja, maar dat herken ik niet als een Bijbelse doop."
Hij schreef het allemaal op. Hij vroeg me wie degene was die me had gedoopt, waar het had plaatsgevonden, en wie en hoeveel in het huis van mijn vader waren geweest.
Ik zei: "Ik begeer dit u niet vertellen, ik hoop dat u me er niet naar zult vragen."
Als u zoveel dorst naar het bloed en het leven van de mens, dan hebt u me in handen, doe met mij wat u wilt Met de hulp van de Heere zal ik er vrijelijk mijn hals ervoor uitsteken, maar ik hoop op uw genade, dat u mij niet zo ernstig zult ondervragen ten aanzien daarvan."
Hij zei dat ze me inderdaad nog zwaarder zouden ondervragen; vandaar dat je me dat beter vrijwillig kunt vertellen dan onvrijwillig.
Ik zei: "De Heere mijn God, zal mij wel bewaren, hiervoor vertrouw ik op Zijn genade."
En nadat hij alles had opgeschreven, zei hij dat ik moest gaan.

EEN BRIEF VAN REYTSE AYSESz, AAN ZIJN VADER

Lieve vader, wanneer het u uitkomt, schrijf mij eens iets over uw intenties of doel, over waar u van plan bent te leven, en hoe uw tijdelijke zaken staan, ook met betrekking tot mijn zuster, en ook enige blijdschap, want dit verheugt mij veel.
Ik vertel je verder dat er nu twee andere gevangenen bij me zijn; het zijn oude mannen, en we komen redelijk goed overeen; want zij zijn gedurende ongeveer een maand met mij geweest, en we hebben enigszins gesproken over de weg des Heeren. Ze zijn bereid om dat wat ze hebben te ruilen voor iets beters en ze denken dat ze evenveel zaligheid nodig hebben als ik. Ze hebben inderdaad het goede besluit gevormd niet meer te leven voor de zonde, maar te worden veranderd in een nieuw leven, wat ik graag hoor; maar God kent het hart.
Verder laat ik u verder weten dat op een avond de vrouw van de kolonel voor de gevangenis kwam, net voordat we zouden eten. Ze vroeg daarom eerst hoeveel gevangenen hier waren. Ze hebben het haar verteld. Toen vroeg ze wat hun misdaden waren.
Toen verontschuldigde een ervan zich, zo goed hij kon.
Ze vroeg me toen, wat mijn misdaad was.
Ik zei dat mijn misdaad waarvoor ze me hielden niet erg groot was. Ze had over mij gehoord en gezegd dat ik mezelf moest laten onderwijzen door degenen die wijzer waren dan ik.
Ik zei, ik zou mezelf willen laten onderwijzen wat goed was. Ze zei verder dat mensen zeiden dat ik niet in de Vader geloofde, noch in de Zoon, en ook niet in de Heilige Geest; die ik ernstig tegensprak en zei dat ik daar veel van dacht, en dat mijn geloof daarop rustte, en dat als ik niet in de Vader, de Zoon en de Heilige Geest geloofde, ik niet waardig zou zijn om te leven.
Toen informeerde ze wat het verder was.
De zoon van de kastelein zei dat ik niet in de mis geloofde.
Toen werd ze boos en ik zei dat ik niet geloofde in de inzettingen van mensen, zoals de kinderdoop en hun sacrament - dat de gezegende Heere er niet in aanwezig was, maar ik geloofde dat Hij in de Troon van het eeuwige leven is.
Ze werd boos en zei dat als er geen beul was, ze me liever zelf zou doden, dan dat ik nog zou leven, en ze gaf de twee gevangenen die bij mij waren zeven stuivers en

verbood hen om me er iets van te geven, en waarschuwde hen dat ze zich niet moesten laten verleiden; en zo is ze weggegaan.
Verder, lieve vader, geef aan mijn vrouw, bij de eerst gelegenheid, de brief die ik haar geschreven heb, en vermaan haar tot al wat goed is. Dit bid ik je lieflijk, en al mijn lieve vrienden; mijn lieve oude moeder boven alles, en mijn twee zussen, en mijn jonge broertje; dat hij zich goed gedraagt, als hij wat meer begrip krijgt.
En ook mijn arme kind, voor wiens arme ziel ik zo zeer bezorgd ben, dat het de Heere toch behaaglijk mag leven. Maar ik hoop dat de Heere het in Zijn koninkrijk zal opnemen, voordat het zonde begaat, etc. Wandelt in liefde. Ef. 5: 2.
Verder, lieve vader, zou ik een testament begeren, als je er een zou kunnen sturen; want ik heb het Testament van onze broeder heel lang gehad, en hij heeft het zelf nodig, en heeft het nu weder.
Geschreven in mijn banden, door mij, je lieve zoon.
REYTSE AYSESS.

EEN BRIEF VAN REYTSE AYSESS, AAN ZIJN MOEDER

De genadige, eeuwige, barmhartige Vader en de liefde van God en de troost van de Heilige Geest wens ik u mijn lieve moeder, als een groet; en de Vader des vredes behoude de overhand in uw hart. Amen,
Mijn zeer geliefde en hartgrondig beminde moeder, die mij 9 maanden gedragen hebt in uw eigen lichaam, en mij met pijn ter wereld heeft gebracht, ja, wiens borsten uws lichaams ik heb gedronken mij hebt mij gevoed en onderwezen in alle waarheid. Gij hebt mij behoed voor alle zondige metgezellen; ja, u hebt mij onthouden van alle valse Leer, ja, gij hebt mij van de hoer van Babylon afgehouden; ja, u hebt mij in de gemeente van de levende God gebracht. Je hebt me voor alle zonden behoed, naar uw beste vermogen. Je hebt me zo ver gebracht met de hulp van de Heere,
Zie, mijn zeer beminde en hartgrondig geliefde moeder; het is daarom mijn smeekbede en verzoek van u, dat u om mij niet zult bedroeven en treuren, want ik hoop dat u mij niet tot de smaad hebt groot gebracht, maar tot lof van God en Zijn kerk.
Na alle goede groetenis is het mijn verzoek en smeekbede van u, dat je me zult vergeven en verontschuldigen, als ik je in enig geval heb bedroefd, of het in mijn jeugd gedaan is of onwetend, dat is mijn begeerte aan u,
Verder, mijn heel geliefde moeder, moet ik je een beetje schrijven vanuit het diepst van mijn hart en het binnenste van mijn ziel, hoewel je het weet, en van God wordt geleerd, en mijn lieve moeder bent, toch schrijf ik je, opdat in niemand van ons een slecht hart van ongeloof bevonden worde; en dat niemand in de verstrikt raakt door de bedrieglijkheid van de zonde, en van de levende God afwijke vanwege enige verdrukking. Hebr. 4:12, 13,
Zie, mijn lieve, beminde moeder; laat ons niet verontrust zijn, of moedeloos worden; hoewel zij u in bezit en bloed [verwant] hebben aangeraakt, wees niet bang, maar wees moedig, want de Heere is onze Verlosser. Zie de ellende van Job aan hoe de Heere hem hielp. En zie het einde des Heeren; want de Heere zal u en mij niet verlaten als we op Hem vertrouwen. Want de Heere heeft me geholpen om te strijden, want ik ben nu **twaalf keer** voor hen geweest. En de Heere is mijn Hoofdman, Hij zal mij niet in de steek laten. Noch wil ik Hem verlaten, noch voor het leven noch voor de dood.
Vandaar, mijn geliefde en zeer beminde moeder, laten we ons gaan buigen voor de Heere en ons oprecht ter aarde neerwerpen, want al onze levens zullen eindigen in de dood, en wanneer we allemaal voor de Rechterstoel van Christus zullen verschijnen, hoe behoren wij dan geschikt te zijn!

Daarom, mijn geliefde moeder, die als geloof met mij heeft verkregen, laten we ons opschranderen, [verstand gebruiken] en de lendenen van ons gemoed omgorden. En laten we elk last en de zonde die ons zo lichtelijk omringt terzijde leggen, en laten we met lijdzaamheid lopen wat ons voorgelegd is, ziende op Jezus, de Hertog en de Voleinder van ons geloof; en we zullen loon ontvangen. Hebr. 12: 1, 2; I Cor. 3:14.
Dierbare, geliefde moeder, hoewel ze u hebben aangetast in uw goed, en ik in mijn leven, wat beduidt het? De Heere, onze God, zal ons helpen; maar we moeten op Hem vertrouwen. De wereld zal zich verblijden, en wij zullen bedroefd zijn; maar ons verdriet zal in blijdschap veranderen. Johannes 16:20.
Maar lieve moeder, we moeten er geduldig op wachten. Hoewel ze kwaad over ons spreken, lieve moeder, zo behandelden ze de Heere onze God op dezelfde manier voor ons.
Daarom ben ik niet verrast; zij hebben mij zo vaak veroordeeld; ja, gezegd dat ik hier het tijdelijk vuur zal ontvangen, en hierna het eeuwige; ja, dat de duivel in mij is.
Ja, ze zeggen dat als ze mij niet van deze wereld af zouden zetten, ze het niet voor God zouden kunnen antwoorden, evenals **Douwe Eeuwoutsz** [gedood 1571]
Daarom, lieve en beminde moeder, vrees niet, want zij weten niet beter. Maar laten we onze les volgen, want de Heere eist meer van ons dan van hen.
Laten we daarom onze bestraffing en kastijding en het geduldig en met blijdschap ontvangen; en we zullen loon ontvangen, voor wie de Heere kastijdt. Maar als wij zonder kastijding zijn, waarvan allen deelgenoten zijn, dan zijn wij bastaarden en geen kinderen.
Vandaar, mijn geliefde moeder, ik verheug me vanuit de diepte van mijn hart, dat de Heere, onze God, mij zo lief heeft gehad, om mij hierheen te roepen, opdat ik onder de slachtschapen van Christus zou bevonden worden. En ik hoop door Zijn grote genade en genade, dat Hij me bekwaam zal maken, en mij zal ontvangen in Zijn koninkrijk, zoals Hij beloofde degenen die Hem zoeken vanuit het hart.
Zie, mijn zeer geliefde en beminde moeder, laten we de kastijding van de Heere niet verachten, maar geduldig ontvangen; en we zullen een beloning ontvangen. Ja, hierna zullen alle droefheid en tranen van onze ogen worden afgewassen. Ja, wij zullen op de berg Sion staan, met alle heiligen Gods. Zie, wat een grote vreugde is bereid voor hen die God gehoorzaamd hebben.
Daarom, geliefde en geliefde moeder, laten we ons kruis opnemen en Hem als lieve kinderen volgen vanuit het hart, opdat we niet uit het 'boek des levens' worden gewist.
Mijn liefde, we moeten heilig en onbestaffelijk zijn voor Hem in al onze wandel. Onze woorden moeten gemengd worden met zout; zoals Paulus zegt; opdat we mogen staan voor de almachtige en eeuwige God.

Verder, lieve, beminde moeder, zoals jullie alle liefde aan mij hebben getoond, is het mijn begeerte aan u, dat ge mijn kind zult beminnen zoals je van mij hebt gedaan; zoals ik vertrouw dat je het zult doen, en een moeders hart hebt voor het kind.
O moeder, houdt het mij ten beste wat ik hier heb geschreven, want het is uit liefde gedaan.
Weet, lieve en zeer beminde ouders, dat ik in de **achttiende week** van mijn gevangenschap voor de bisschop was, waar minstens acht of negen personen vergaderd waren.
De bisschop sprak eerst, dat ik mezelf voor het heilige Katholieke geloof zou verklaren, en hij zou mij in vrijheid moeten stellen; en andere woorden die hij zei. Als ik dit niet zou doen, zouden ze me afsnijden als een ketter en een eigenzinnige en ongehoorzame persoon, die tegen de verordeningen van de Roomse kerk is.

Eindelijk opende ik mijn mond open gedaan, heel vrolijk en zei: "Doe wat ge wil en kunt verantwoorden voor God, want ik begeer mijn geloof niet te verlaten, voor dood of leven."
Ze zeiden dat ik met mezelf moest beraden, of verbeteren, omdat de eeuwigheid zo lang was.
Reytse." Omdat de eeuwigheid zo lang is, daarom wil ik er acht op slaan, als de eeuwigheid niet zo lang zou zijn, wou ik niet in deze banden zitten."
Uiteindelijk vroegen ze me alle artikelen opnieuw en ik heb ze beleden.
Toen lazen ze de **Sententie** voor, maar ik begreep het niet goed, omdat het in het **Latijn** was geschreven. Het was dat zij mij overleverden als een ketter, die zich niet zou laten onderrichten met de verordeningen van de heilige Kerk; en zij gaven mij over aan de Rechters; samen met nog meer geschriften die betrekking hebben op deze kwestie.
Eindelijk zat ik daar met onbedekt hoofd en verdedigde mezelf met vele opmerkingen, vreugdevol sprekend, dat zij zouden moeten toezien om zichzelf geen kwaad te doen door zich aan mij te vergrijpen.
De bisschop zei dat hij liever twee weken zou vasten met water en brood dan dat hij het oordeel over mij gaf.
Eindelijk, toen ze klaar waren met hun bedrijf, gingen ze weg. Nadat ze waren vertrokken, bleef er een priester over, die lasterde zeer en veel te zeggen had en een hele nacht met mij wilde disputeren.
Maar dat wou ik niet doen, omdat ze me al hadden overgeleverd; want hij was uit eigen naam gekomen.
Toen ging hij weg en moest ik terug naar de gevangenis; toch ben ik niet versaagd. De Heere God heeft mij zover gebracht. Ik hoop door Zijn grote genade dat Hij me verder zal helpen, want ik weet dat Hij Degene is die mij helpt; zonder Hem kan ik niets doen.
Loof daarom de Heere altijd en verheerlijk Hem van eeuwigheid tot eeuwigheid.
En zij den Heere bevolen, want Hij is onze Verlosser en Helper in al onze verdrukking en benauwdheid.
Geschreven door mij in de **twintigste** week van mijn gevangenschap.
REYTSE AYSESZ.

EEN BRIEF VAN REYTSE AYSESZ, AAN ZIJN VROUW

Genade, vrede, barmhartigheid, liefde en eenheid van God, onze hemelse Vader, zij met u mijn lieve en beminde vrouw; moge de almachtige God u en mij bewaren en ons in het eeuwige leven brengen. Amen.
Zie, mijn geliefde en beminde vrouw, die ik voor God en Zijn kerk heb genomen, ik ben zeer verontrust en bedroefd om uwentwil en bid de Almachtige God dag en nacht voor u, dat Hij u in uw standvastig geloof zal behouden; want toen u bij mij was, troostte gij mij met het woord van de Heere, waarin ik zeer verheugd ben, met onuitsprekelijke vreugde, en loof de almachtige, eeuwige God voor uw geloof.
Zie, mijn geliefde en beminde huisvrouw, maak u niet bezwaard over mij, maar troost uzelf in de Heere, want de Heere is mijn Helper en Hij troost mij. Ik weet soms nauwelijks dat ik in de gevangenis zit, wanneer ik denk aan de beloften die God ons heeft gegeven, en dank God dat Hij mij daartoe heeft verkoren. Als we standvastig blijven tot het einde, wordt de kroon des levens voor ons neergelegd, en zullen we gekleed gaan in witte kleren, en zullen staan op de berg Sion, met al Gods uitverkoren heiligen, en het goede nieuwe lied zingen.

O mijn geliefde, beminde vrouw, ik zou je niet verlaten voor enige rijkdom van deze wereld, maar Christus zegt: "Hij die niet verlaat vader en moeder, zuster en broer, huis en hof, echtgenote en kind, ja ook zijn eigen leven, is Mijns niet waardig." Lukas 14: 26.
Ziet, mijn lieve, beminde vrouw, wij hebben elkaar twee jaar gehad en hebben elkaar zeer bemind; als ik voor je zou kunnen sterven, denk ik dat het niet te moeilijk voor me zou zijn.
Mijn lieve vrouw, hoewel ik hier gevangen zit, zal het niet tot uw schande zijn, maar tot lof van God. Ik ben zeer bezwaard over jou en mijn lieve kind. Och, dat onze lieve Heere het zou opnemen in Zijn koninkrijk; het zou mij zo'n grote vreugde schenken. Maar zo niet, moge het opgroeien in de vrees voor God. *
Mijn lieve vrouw, wees om mij niet bezwaard, maar troost jezelf in de Heere.
Moge de Almachtige God u en mij bewaren, zodat wij hierna in het eeuwige leven mogen verschijnen. De Heere wil u en mij bewaren en bekrachtigen tot het eeuwige leven. Amen.
Door mij, je lieve man.
REYTSE AYSESZ.

- Volgens Blaupot- ten Kate gaat het over een zoontje van ½ jaar

EEN ANDERE BRIEF VAN REYTSE AYSESS, TOT ZIJN VROUW

Genade, vrede, barmhartigheid, eenheid en liefde zij met u, mijn lieve vrouw en zuster in de Heere; moge de almachtige God je troosten in je ellende en verdrukking die je hebt om mijnentwil.
Zie, mijn zeer lieve, en beminde vrouw en zuster in de Heere, die ik voor God en Zijn kerk, de eeuwige almachtige God, heb genomen, troost u in uw verdrukking en benauwdheid die u voor mijn rekening hebt.
Zie, mijn geliefden, hoewel we hier moeten lijden (want in de wereld zullen we verdrukking hebben, maar onze verdrukking zal in vreugde veranderd worden), laten we ons vastklampen aan het woord des Heeren en noch naar rechts noch naar links afwijken.
O lieve en zeer beminde vrouw, ik ben zo erg bezwaard en bezorgd om u, en bid de Almachtige God voor u dag en nacht, dat Hij u zal bewaren, en dat u standvastig kunt blijven tot het einde; want hij die standvastig blijft, zal zalig worden.
Mijn lieve, beminde vrouw en zuster, toen je bij me was, troostte je me met het woord van de Heere, zodat de vrouw van de Castelijn zei: "Ik zou dit niet kunnen doen;" en u zei dat ik me aan het woord van de Heere moest houden; waarin ik mij zeer verheug en de eeuwige God dank voor uw sterke geloof. En ik bid de Heere die dit goede werk in u is begonnen, dat Hij het in u zal bewaren tot het einde, opdat u de zaligheid van uw ziel kunt verkrijgen.
Mijn beminde hebt goede moed, en wees vroom in de Heere; en we mogen heel goed met de profeet zeggen: "O Israël, hoe zalig zijn wij, dat God Zijn woord aan ons bekend heeft gemaakt." Apoc. Bar. 4: 4. Welke dank zullen we de Heere vergelden voor het goede dat Hij ons heeft getoond? Om onzentwil werd Hij arm, opdat wij door Zijn armoede rijk zouden worden. 2 Cor. 8: 9.
Vandaar mijn lieve en beminde vrouw, als we met Hem lijden, zullen we ons ook met Hem verblijden; als we met Hem sterven, zullen we ook met Hem regeren. 2 Tim. 2:11, 12.

O beminde, heb goede moed en houd u aan het woord des Heeren en zijt vast in Hem geworteld. Net zoals Jakob de engel greep en worstelde met Hem de hele nacht, tot aan de dageraad. De engel zei: "Laat me gaan." Jakob zei: "Ik zal U niet laten gaan, tenzij dat Gij mij zegent." Genesis 32:24. Laat ons daarom volgelingen van God zijn, als geliefde kinderen in liefde. Ef. 5: 1.
Oh mijn beminde vrouw, ik heb zoveel zorg voor je en ben zeer bezwaard om je. O lieve, ik bid u vanuit het diepste van mijn ziel, dat u de Heere uw God niet zult verlaten, al uw dagen.
O lieve, ik ben zo zeer bezwaard en bedroefd om mijn dierbaar kind, dat ik niet weet waarheen ik moet keren, en ik bid de eeuwige, almachtige God dag en nacht daarover.
Oh mijn lieve en beminde heb goede moed en troost je in de Heer, en wees niet verontrust over mij - de Heere is mijn helper.
Mijn geliefde, als het onze lieve Heere zou behagen, dat we elkaar niet meer zouden ontmoeten, dat we hierna in het eeuwige leven elkaar mogen ontmoeten.
De Heere wille u en mij daartoe helpen en bewaren, opdat wij zalig mogen worden.
Geschreven door mij, REYTSE AYSESZ, je beminde echtgenoot en broeder in den Heere.

SENTENTIE EN DE DOOD VAN REYTSE AYSESS

Nadat Reytse Aysess zijn geloof met alle vrijmoedigheid vóór de heren en vorsten had beleden en afscheid had genomen van zijn vrienden, werd hij eindelijk gebracht voor de heren en ter dood veroordeeld.
Zijn Sententie luidt als volgt

Alzo het Hof van Friesland is gebleken, dat Reytse Aysesz, thans een gevangene, door het vonnis van de Hoogwaardige Heer Bisschop van Leeuwaerden, veroordeeld als een halsstarrig ketter in zijn opvattingen en dwalingen betreffende de heilige kerk, en als zodanig gelaten heeft in de wil en de hand van de Wereldlijke Justitie, om volgens de wet te worden behandeld, volgens de volledige macht van het vonnis dat ten aanzien hiervan bestaat;
Zo is het, dat het voorschreven Hof, naar behoren beschouwd en overwogen alles wat moet worden te confideren in deze zaak, in naam en vanwege de koning van Spanje, enz., aartshertog van Oostenrijk, Hertog van Bourgondië, Brabant, enz. Graaf van Holland, Zeeland etc. en Heer van Friesland, hebben veroordeeld, en door deze gecodemneerd, de voornoemde gevangene, om met water te worden geëxecuteerd en van levenden lijve ter dood gebracht te worden; waarbij bovendien al zijn goederen verbeurd verklaard en geconfisqueerd ten behoeve van zijn Majesteit.
Actum de 23 april 574.

Hierop was Reytse heel vrijmoedig en vreugdevol, prees en dankte de Heere, dat hij waardig was geworden om voor Zijn Naam te lijden; en voorts 's avonds, om negen uur, werd hij door de dienaars van de Justitie in het huis van de Kastelein gebracht.
Er waren enkele monniken, die hem veel pijniging en verleiding brachten, maar zij konden de Geest niet weerstaan die in hem was; hij bleef vrijmoedig en onbevreesd en sprak met een persoon die deze getuigenis erover gaf en groeten stuurde aan al zijn goede vrienden; in het bijzonder aan zijn ouders, zijn vrouw en zijn naaste bloedverwanten, die hen gebood dat hij wel getroost was en meer vreugde had dan ooit in zijn leven.

Daarop, rond twaalf uur in de nacht, hebben de Castelijn, de dienaars en de Scherprechter, de monniken en anderen hem geleid naar de Pijnig-toren, waarheen hij blijmoedig naar toe gegaan is, zingende

"Ik roep tot U o hemelse Vader aan,
Wilt mij geloof sterken, etc."

[Groot Hoorns Liedtboek, Hoorn, 1647; het *Kleyn Hoorns Liedtboek,* Amst., 1736.]

Toen hij in de Pijnig-toren kwam, viel hij op zijn gezicht en riep de Heere aan in vurig gebed, waarna hij opstond en zijn offer met alle vrijmoedigheid te brengen en werd daar verdronken. Hij rust nu onder het altaar, verwachtende dat het aantal van zijn medebroeders vervuld zal worden.

Hoe merkbaar de getrouwe God vervuld is van mededogen over Zijn volk, hoe Hij hen troost en versterkt door Zijn Geest, hoe Hij met hen gaat in water en vuur, ja, Hij bij hen blijft in de bitterheid van de dood, hen nooit verzaakt; en hoe Hij elke verwonding die de Zijnen wordt toegebracht, beschouwt alsof de appel van Zijn eigen oog werd aangeraakt; dit kan gezien en waargenomen worden, zowel in het Oude als in het Nieuwe Testament, in de wrekende hand van God, waarmee Hij vele malen bloeddorstige vervolgers sloeg. Ex. 14: 8; II Macc. 9:28; Handelingen 12:23.
Hetzelfde is ook te bespeuren in veel tirannen en vervolgers van deze laatste dagen, zoals, onder andere, het geval van die Grietman [zekere ambtman], Andries Grijpen, die, op zoek naar enkele dieven, de hand echter legde op de voornoemde, Godvrezende Reytse Aysess. En hoewel hun geweten (dat wil zeggen de wetenschap van zowel hijzelf als zijn vrouw) hen gebeten heeft en beschuldigde met betrekking tot deze daad, zodat zij zeiden dat zij er veel van betreurden dat deze mensen zo buitengewoon onderdrukt waren; - deze mensen die, zei hij, niemand schade berokkenden, noch iemands eigendom wensten, maar waren zeer tevreden met wat ze hadden. Dat deze aldus werden lastig gevallen, was een zwaar kruis voor zijn hart; en hoewel hij zich aldus in zijn geweten gevoelde, heeft hij desondanks, op aandringen van zijn secretaris, en omdat hij, net als Pilatus, de vriend van de keizer zou blijven, en zijn ambt niet verliezen, deze overtuiging van zijn gemoed in de wind geslagen, en de voornoemde Reytse Aysess vastgebonden en in ijzeren boeien geklonken en hem aldus naar Leeuwarden de gevangenis ingestuurd.

Maar de rechtvaardige God, die Zich niet laat bespotten, sloeg zeer kort na deze daad de gezegde heer met zijn straffende hand; zodat er vrijbuiters, komende uit Holland, op zijn huis vielen en het volledig vernietigden, en hem aan veel ellende en smaadheid onderworpen, hem meenamen naar Holland en stelde neen losgeld van zesduizend gulden op hem, naast hetgene, dat hij elke week honderd guldens moest uitgeven als onkosten voor zijn lijf, totdat het losgeld volledig was betaald. Als gevolg hiervan raakten hij en zijn gezin in uiterste armoede, zodat andere mensen, vol medeleven, hem hielpen en voedden in deze grote behoefte.
Daarnaast was hij getroffen door graveel of lendensteen waarvan hij uiteindelijk ellendig stierf. Sommige anderen van zijn geslacht zijn ook op een erbarmelijk einde uit deze wereld gehaald.
Bovendien beschuldigde zijn geweten hem in deze ellende zeer vanwege deze daad, zodat hij God met rouw bad, en verlangde dat hij door zijn genade van God aan zijn eeuwige pijniging van de hel zou kunnen ontkomen - die hij in zichzelf scheen te gevoelen - begerende dat door zijn tijdelijke verdrukkingen en lijden hij de hel zou afwenden.

Vandaar dat dit een voorbeeld voor alle tirannen en vervolgers zou moeten zijn, als een spiegel om zich zorgvuldig voor dergelijke daden zich te wachten.

Fol. 691

101. HENDRICK PRUYT, WURCKOM [Workum] 1574

Rond het jaar 1574 was er nog een andere vrome broer, Hendrick Pruyt, geboren op Harderwijk, in het Gelderland, en een zeeman van beroep, die kwam varen in de Zuiderzee, aan de kust van Friesland.
En daar een Spaanse kolonel gestationeerd was in Wurckom, die een ijverige dienaar van de koning van Spanje was, en een grote oorlog werd gevoerd in die tijd tussen Nederland en de koning van Spanje, kwamen de soldaten van de laatste in een jacht, op boord van het schip van de genoemde Hendrick Pruyt. En toen hij geen uitweg zag, zei hij tegen zijn vrouw: "Trijntjen Jans, schaap, daar komt de wolf"; haar aansporende tot moedigheid en zonder schaamte antwoorden op wat haar dan ook wordt gevraagd.
Toen deze rovers aan boord kwamen, vroegen ze: "Waar is komt dit schip? "Ze antwoordden:" Van Harderwijk." Maar ze moesten toch met hen mee aan wal, en Hendrick Pruyt werd in de gevangenis te Wurckom genomen.
Zij huisvrouw die naar hem toe kwam, maakte zich grote zorgen over het verkrijgen van zijn vrijlating, want het waren jonge mensen die elkaar zeer liefhadden. n omdat Hendrick Pruyt weinig hoop had vrijgelaten te worden, vroeg hij zijn vrouw om niet te veel moeite te doen voor zijnentwil, maar dat ze zou reizen naar haar broer en vrienden, die voornamelijk principaal waren van het schip, dat ze misschien zouden zien hoe ze het schip los konden krijgen, wat ook is geschied.
Terwijl ze naar huis gingen, examineerden ze ondertussen Hendrick Pruyt en vonden dat hij een broeder was van de Mennistische overtuiging.
Hierom hebben ze hem zo wreed en tiranniek behandeld, dat ze niet wilden wachten, op de terugkeer van zijn vrouw, die ze deze lijdensweg ook hebben laten passeren.
Maar zij namen deze vrome man en gooiden hem in een boot die ze goed hadden besmeurd met teer. Ze teerden ook het lichaam van de gevangene, en bonden zijn uitgestrekte handen aan de uiteinden van de mast, en namen hem aldus buiten de haven, staken de boot in brand en begonnen hem brandend naar zee. Maar omdat zijn handen door het vuur waren losgemaakt of gebroken van de banden, leek het waarschijnlijk dat hij zich nog van het vuur zou verlossen. Maar deze moordenaars, dit ziende, haastten zich naar hem en staken hem dood, en beëindigden zijn leven. Zo kwam deze vriend van God vromelijk is doorgestreden en het zaad van God, - dat door de vermaning van Gods Woord in 't hart ontvangen was – is bij hem ten einde toe gebleven en heeft hij de kroon der heerlijkheid door Gods genade verkregen.

Toen deze kolonel bemerkte dat Trijn Jans, zijn vrouw, die dit gerucht hoorde, en ze niet gemakkelijk bereid zou zijn om in deze wolvenhanden te lopen, werd hij daar zeer ontevreden over; en zeide: "Als ik haar hier had, zou ze dezelfde weg moeten volgen"; en dat als hij deze vrouw op enig moment zou kunnen bekomen, als was het dat ze in de stad ergens al begraven was, hij zou toch haar lijk opgraven en verbranden.
Overweeg, geliefde. lezer, hoe zo'n vreselijke bloeddorst en tirannie overeenstemmen met het Woord, de Geest en voorbeeld van Christus en Zijn apostelen, Wiens volgelingen zij zonder schaamte, zichzelf nog durven noemen.

Fol. 693

102. OLIVIER WILLEMSZ, VAN NIJMEGEN, LEVEND VERBFRAND, SAMEN MET TWEE JONGE DOCHTERS IN ANTWERPEN, 1574

Olivier Willemsz, geboren in Nijmegen, opgeleid in de scholen en predikant geworden van Leeuwen, een dorp tussen Nijmegen en Tiel, begon op sommige tijden bezwaren te tonen bij het lezen van de mis, en bij andere Romaanse instellingen. Daardoor onder verdenking, volgde hij het advies van welwillende vrienden, vluchtte naar het land van Kleef, en trad daar in de gemeenschap van de Wederdopers, huwde een zekere weduwe uit Antwerpen (eveneens een voortvluchtige wegens vervolging), en in de hoop op meer vrijheid door verzachting van de bloedige Plakkaten. Hij keerde terug naar Antwerpen en vestigde zich in de Steenhouwdersvest.
Zijn vrouw ondertussen na de geboorte van twee zonen, door het gerucht ervan, samen met de omstandigheid dat de kinderen niet tot de doop werden gebracht, kwam in een vermoeden van ketterij, zodat zij, na beschuldiging, in het begin van het jaar 1574 (de kinderen die toen een jaar en drie maanden oud waren) in De Steen [gevangenis] gezet. Een paar dagen later, op vrijdag 22 januari, was deze goede en oprechte man, Olivier Willemsz, omwille van zijn geloof en vanwege het feit dat hij zich liet dopen in volwassen jaren en omdat hij goede en stichtelijke boeken had verkocht, - verboden door de papisten, - veroordeeld tot de dood om levend te worden verbrand. Dit heeft hij standvastig de volgende dag ondergaan, nadat hij zijn ziel in de handen van God had bevolen.
Zijn vrouw, geraakte door een bepaalde gelegenheid, uit de gevangenis en ontsliep Godvrezende en Godzalig in den Heere, een vrouw, in het vijfentachtig jaar van haar ouderdom.

VERDERE INFORMATIE VAN OLIVIER WILLEMSZ

Van hem wordt gezegd dat hij naast zijn oprechte geloof en deugdzame wandel, een zeer schrander en doordringend verstand had, evenals dat hij zo goed thuis was in de drie belangrijkste talen, namelijk het Hebreeuws, het Grieks en het Latijn, die hij dagelijks thuis las; en legde ze uit aan zijn familie.
In de gevangenis werden grote bedreigingen van de marteling tegen hem aangericht, die hij standvastig, onbeweeglijk en onveranderlijk droeg vóór God en de mensen. Hij had slechts drie dagen in de gevangenis gezeten, toen zijn rechtszaak was beëindigd; waarop de Sententie volgde en de volgende dag de dood.
Hij werd levend verbrand tussen **twee jonge meisjes**, die blijkbaar dezelfde waarheid hadden beleden, volgens het getuigenis van degenen die zeiden dat ze het met eigen ogen hadden gezien.

OPMERKING
Aangezien er in onze hand is gekomen, hebben niet alleen de voorgaande kopie en deze laatst beschreven memorie van Olivier Willemsz, maar ook de criminele eis van de Schout van Antwerpen betrekking op die persoon, en wat de Schepenen daarop hebben geadviseerd, volgens de oorspronkelijke verslag van de secretaris aldaar, zullen we die hier op een orelijke manier toevoegen, zodat iedereen er volledig van verzekerd is.

EXTRACT VAN HET VIERSCHAARBOEK VAN DE STAD ANTWERPEN
De Schout contra Olivier Wilhemsz, van Nimmegen, omdat hij heeft gedurfd om verschillende verboden conventikelen te bezoeken, om boeken te verkopen die verboden zijn, en om zichzelf in genoemde verboden conventikelen te laten herdoopten, hoewel hij de doop in zijn kindertijd ontving, wat alles is in strijd met de verboden en

Plakkaten van zijne majesteit, concludit capitaliter, dat de verdachte wordt gestraft volgens de bovengenoemde Plakkaten, waarbij de beklaagde openlijk heeft toegegeven dat hij door de Schout is aangeklaagd.
Judicatum, dat aan de eiser zijn vermete [eis] wordt toegekend.
Dit exemplaar is door ons, ondergetekende, secretaris van de stad Antwerpen, vergeleken met de voornoemde gerechtelijke stukken; wordt gevonden overeen te komen.
PH. VALCKENISSEN.

De woorden, concludit capitaliter, vertaald in het Duits [Nederlands], betekenen substantieel dat de Schout, het leven en de bezittingen van de gevangene, verbeurd verklaard.
Het woord judicatum betekent dat de heren het vonnis vellen.
Dit verklaart denzelven PH. VALCKENISSEN.

OPMERKING - Ik heb nog een ander authentiek exemplaar van deze eis van de Schout, tegen Olivier Willemsz, waarop in de kantlijn is geschreven, Executio: alsof het is gezegd: executeer hem volgens uw eis; dat wil zeggen, hem levend verbranden. Want dit was de straf van standvastige Wederdopers, volgens het keizerlijk Plakkaat; waarop de Schout zijn eis had gesteld.

Fol. 747

103. LOUWERENS JANSz NOODTDRUFT, DELFT 1577

Onder de menigerlei vervolgingen, wurgen en banden, was ook een vroom broeder, Louwerens Jansz zijnde een schoenmaker van zijn ambacht.
Deze heeft liever verkoren met Gods volk schade te lijden, dan de tijdelijke genoegens der zonde met de ongelovigen te hebben. Hopende hierna de ruimte met alle kinderen Gods in de hemel te genieten. Liever hier een kleine tijd aan zijn vlees en wellusten van de wereld te sterven dan hiernamaals de pijnen der hel te moeten betalen.
Daarom werd hij van de vervolgers en vijanden der waarheid anno 1576 in de maand augustus te Antwerpen in de gevangenis geworpen. Waar hij een zware gevangenis en veel aanvechtingen door de genade Gods heeft verdragen en weerstaan. Hij kon door geen middelen tot afval bewogen worden. En was vast gebouwd op Christus. De heren en Regenten van deze wereld, hebben hem op aansporing van priesters en monniken, veroordeeld ter dood.
En aldus, in de maand januari, 1577, werd hij levend verbrand op die plaats, en getuigde en bevestigde hij het echte geloof van de waarheid met zijn dood en bloed. Daarom heeft hij door genade daarvoor zijn gebroken, aardse huis verkregen, een gebouw van God, een huis niet gemaakt met handen, maar dat voor eeuwig in de hemel zal bestaan. 2 Cor. 5: 1. een gebouw van God, een huis niet gemaakt met handen, maar dat eeuwig zal blijven bestaan in de hemel. 2 Cor. 5: 1. een gebouw van God, een huis niet gemaakt met handen, maar dat eeuwig zal blijven bestaan in de hemel. 2 Cor. 5: 1.
En aangezien deze vriend van Christus geen schrijfmateriaal kon krijgen, schreef en maakte hij zijn geliefde vrienden, zijn aanhankelijke geest, bekend op ***twee tinnen lepels,*** met ***een speld.***

Op de ene lepel was het volgende:
Ik wens al mijn broeders en zusters veel genade van God onze Vader; en de vrede van onze Heere Jezus Christus, die alle verstand te boven gaat, Die nemen de overhand in

uw ganse hart, allen tezamen; en de liefde Gods, die alle kennis te boven gaat, vermeerdere bij u allen tezamen, opdat gij overvloedig zijt en standvastig moogt zijn en blijven in al het werk des Heeren. O mijn lieve vrienden, neemt toch uzelven wel waar; dit bid ik u, ik onwaardig gevangene in den Heere.

Op de andere lepel stond geschreven:
Genade en vrede van God de Vader en onze Heer Jezus Christus zij met u, mijnzeer lieve, hartgrondige en in God beminde zuster in den Heere, Weyndelken en haar dochter M.; dit wens ik u uit de diepten van mijn hart voor God, die de harten en nieren doorzoekt, zodat u vóór Hem, onbeschadigd en ongehinderd, moogt wandelen in Zijn waarheid, waartoe Hij u heeft geroepen; en zie altijd op Christus en naar alle vromen. Adieu, in deze tijd, adieu.
LOUWERENS JANSz NOODTDRUFT, van Delft.

Fol. 793

104. ANNEKEN VAN DEN HOVE, LEVEND BEGRAVEN, 1597

Anna Utenhoven (Gent, 1552 - Vilvoorde, 1597), ook wel bij haar moedernaam Anneke Emels genoemd, was een Doopsgezinde vrouw die veroordeeld werd voor ketterij. Zij werd op 45-jarige leeftijd levend begraven te Vilvoorde.
Na dertien jaar als dienstbode bij de gezusters Rampaerts, was Anneke naar Brussel getrokken. De pastoor van de Kapellekerk, François Elandt, kreeg haar weinig te zien. Toen haar moeder Goedele in december 1594 een beroerte kreeg en stervende was, riep niet Anneke maar Lambrecht Vasseur, bij wie de moeder inwoonde, de priester erbij. Kort daarop deed deze aangifte van ketterij.
Op 21 december 1594 werd Anna gearresteerd en opgesloten in de Treurenberg-gevangenis. Ze weigerde haar geloof af te zweren en werd in januari 1595 veroordeeld door de officiaal van het aartsbisdom Mechelen. De wereldlijke overheid, die de straf moest uitspreken, talmde. Pas na herhaald aandringen van landvoogd Albrecht van Oostenrijk in eigen persoon, trad procureur François van den Eede in actie. Op 18 juni 1597 vorderde hij dat Anna Utenhoven ter dood zou worden gebracht en haar goederen ten voordele van de landvoogd geconfisqueerd. Nog steeds weigerde Anneke haar geloof te herroepen. Ze bood aan om naar Holland te emigreren, maar dit werd haar door de Raad van Brabant geweigerd. Ze werd veroordeeld en op 19 juli 1597 naar de Haerenheyde (nu grondgebied Zaventem) gevoerd om levend te worden begraven. Met slechts haar hoofd nog boven de aarde weigerde ze een laatste keer zich te herroepen.
Daarmee was Anneke de laatste in een rij van protestantse martelaren die bijna 75 jaar eerder begonnen was met Hendrik Voes en Johannes van Essen.
Na haar executie opteerden de autoriteiten ervoor om ketters te bestraffen met verbanning en zware geldboeten. De terechtstelling van Anneke werd aangegrepen in de Republiek om tegen vredesonderhandelingen met de Spanjaarden te pleiten. In een pamflet van Jacob van de Vivere waarin haar dood wordt beschreven, wordt deze gevolgtrekking uitdrukkelijk gemaakt. Bron, Wikipedia

Van Braght:
In Brussel, onder het bewind van de aartshertog Albert, werd Anneken van den Hove aangehouden voor haar geloof en het volgen van Christus. Ze was een jonge dochter (zijnde de dienstmeid van de zuster van Nicolaes Rampaert), verraden, zoals gezegd, door de voorganger van de Savelkerk in Brussel.
Deze Anneken zat twee jaar en zeven maanden gevangen, in die tijd had ze veel verleiding, van priesters, monniken, jezuïeten en anderen, die daardoor haar probeerden af te breken van het geloof dat ze had aanvaard; maar hoezeer ze ook grote moeite met haar nam, op het gebied van onderzoek, kwelling, billijke beloften, bedreigingen, lange gevangenisstraf en anderszins, toch bleef ze voortdurend standvastig in het geloof in haar Heere en Bruidegom; zodat uiteindelijk, op de negende juli 1597 bepaalde Jezuïeten kwamen en vroegen haar of ze zichzelf wilde laten bekeren, want in dat geval zou ze los worden gelaten en vrijgelaten.
Daarop antwoordde ze: "Nee."
Ze boden toen aan om haar zes maanden meer tijd te geven voor overweging; maar zij begeerde noch dag noch tijd, maar zei dat zij zouden doen wat hun goed leek; want zij verlangde ernaar naar de plaats te komen waar zij de Heere een offer mocht aanbieden dat Hem welgevallig was.
Dit antwoord werd overgebracht aan de Rechters, daarna werd haar ongeveer twee uur later gezegd, dat als zij wilde sterven, zich zou voorbereiden, tenzij zij zich zou bekeren.

Hierop is de Justitie van het Hof en ook enkele Jezuïeten, met haar uitgegaan omstreeks acht uur, een halve mijl buiten de stad Brussel, waar een kuil of graf werd gemaakt, terwijl ze zich intussen vrijmoedig uitkleedde, en werd aldus levend in de put gelegd. Daarna de onderste ledematen eerst met aarde bedekt zijnde, vroegen de Jezuïeten die aanwezig waren, of zij zich nog niet zou bekeren en herroepen?
Ze zei nee; maar dat ze wel blij was dat de tijd van haar afscheid zo nabij was vervuld. Toen de Jezuïeten vervolgens haar voorlegden, dat ze niet alleen moest verwachten dat het lichaam levend in de aarde zou worden begraven, maar ook de eeuwige pijn van het vuur der hel in haar ziel.
Ze antwoordde dat ze vrede had in haar geweten, en er zeker van was dat ze zalig stierf en het eeuwige, onvergankelijke leven mocht verwachten, vol vreugde en blijdschap in de hemel bij God en al Zijn heiligen.
Ondertussen bleven ze de aarde en (zoals ons is verteld) dikke graszoden of afgestoken kosten van heidegrond, op haar lichaam werpen tot aan haar keel; maar ondanks al hun vragen, bedreigen of beloften om haar vrij te laten en haar uit de put te halen, als ze zou herroepen, was het allemaal tevergeefs, en zij wilde er niet naar luisteren.
Daarom gooiden ze eindelijk veel extra aarde en afgestoken heidekorsten op haar gezicht en hele lichaam en stampten er met hun voeten op, zodat ze eerder zou sterven.
Dit was het einde van deze vrome heldin van Jezus Christus, die haar lichaam aan de aarde gaf, opdat haar ziel de hemel zou kunnen verkrijgen; zo heeft ze de goede strijd bestreden, haar loop beëindigd, het geloof behouden en bevestigde de waarheid ridderlijk tot de dood toe.
Omdat ze toen haar lieve Voorganger, Jezus Christus, zo liefhad, dat ze Hem niet alleen volgde naar het huwelijk in Kana, maar ook, om zo te zeggen, zelfs naar de Galgenheuvel, kan haar de eer en de naam van een trouwe martelares, niet ontzegd worden, die dit allemaal leed omwille van Zijn Naam.
Vandaar dat zij ook daarna, wanneer zij uitgaat als een wijze maagd, ja, als een dierbare vriendin des Heeren, om haar hemelse Bruidegom te ontmoeten, met vreugde

verwelkomd en ontvangen wordt in de hemelse zalen van onsterfelijke heerlijkheid, samen met alle standvastige dienaren en dienaressen van God.
O God, wees ook genadig voor ons die nog leven, opdat wij U trouw blijvend tot het einde, wij met haar en alle heiligen Uw gezegende erfenis mogen ontvangen.

VERDERE OPMERKINGEN OVER HAAR DOOPSGEZIND ZIJN

Het was lange tijd geloofd (dat voortkwam uit de beweringen van enkele aanhangers van de Gereformeerden), dat de hiervoor genoemde Anneken van den Hove stierf omwille van het Calvinistische of zogenoemde gereformeerde geloof; maar dit werd lang geleden met recht tegengesproken, zowel door geschreven als door mondelinge getuigenissen; onder andere via een bepaalde brief, die in de maand juli (toen ze werd geofferd) door iemand uit Antwerpen aan een van zijn vrienden was geschreven; waarin in pauselijke stijl wordt gesteld dat zij levend buiten de stad Brussel werd begraven, omdat zij tot de Anabaptisten – of Wederdopers- behoorde.
Een jaar later, namelijk 1598, verscheen er een gedrukt werk genaamd de Apologia Catholica, door Franciscus Kosterus, waarin, op pagina 160, deze woorden worden gevonden:
"Bovendien was er in Brussel geen ongelijk gedaan aan Anneken van den Hove, voor zoverre zij tegen haar zijn ingegaan in overeenstemming met de oude wetten van de keizers, noch hoeven de Calvinisten niet te klagen over de Heren, want zij werd bevonden als een Doopsgezinde en Wederdopers, die Calvijn zelf bekent, gestraft moeten worden. Zie het voornoemde boek, gedrukt in Antwerpen, door Joachin Trognesius, editie 1598, ter aangewezen plaats.
Vervolgens, in het jaar 1601 werd een ander Traktaat gedrukt en uitgegeven in Antwerpen, door Hieronymus Verdussen, getiteld: Kort en waar gebeurd verhaal van het lijden van sommige vromen en glorieuze martelaren, etc, - waarin ze, kort vóór het einde, wordt uitgesproken als een Herdoopster.
Bovendien maakte een zekere schoolleraar en koster van de pauselijke kerk in Aelst, die toen in Brussel woonde, in de buurt van de Stone Gate, waar zij gevangen zat, en die vaak haar eten bracht, de mondelinge verklaring af, volgens een terechte getuigenis, dat zij had zo'n geloof en religie als de Mennonisten, etc.
Het was toen ook, en kort na die tijd een gewoon gezegde in Brussel, van degenen die enige kennis hadden over haar opvattingen, dat zij daarin instemde met de anabaptisten, -of Wederdopers- enz.

Fol. 837

105. Slot van het MARTELAARSBOEK van T.J. van Braght

GEBED VOOR DE WERELDLIJKE OVERHEID

O, gij God en Heer der heirscharen, die regeringen in alle landen hebt gesteld, vergeef het die Overheden die hun handen aan Uw heiligen hebben gelegd en de appel van Uw oog hebben aangeraakt; laat het bloed van hen die zij hebben gedood geen wraak over hen roepen, opdat Uw toorn tegen hen niet ontstoken wordt; laat hen in Uw grote gerechtigheid op hun geen schuld worden gelegd in Uw grote dag des oordeels, die hierna zal zijn.
Laat hen die nog niet ophouden te woeden tegen Uw schapen; en uw innig gekochte kerk te verspreiden, maar laat hen terecht gebracht worden, zodat zij bekeerd worden voor hun dood, en van vervolgers echte navolgers van Uw kerk worden.
Aan de andere kant, de Overheid die Gij in ons vaderland heeft gevestigd, het gezegende Nederland, die op dit moment vrij zijn van de dwang van het geweten, vrij van heerschappij over het heiligste geloof, en bovenal, vrij van het bloed van Uw dienaren en heiligen, wilt hen zegenen uit Uw hemelse woning, met de overvloed van Uw wijsheid en genade, waarvan U al jaren geleden een voorsmaak hebt laten proeven.
Laat uw kerk, die geen uitwendig pantser, schild, zwaard of geweer heeft, rusten onder hun bescherming, als onder een schaduwrijke wijnstok of vijgenboom, in eerlijkheid en godsvrucht; opdat Uw volk vermenigvuldigd zal worden, en velen die nog steeds dwalen, geleid worden naar de ware, juiste en enige Weg die naar het leven leidt.
Leid ons zo in Uw wegen, dat wij in geen geval een struikelblok of belediging voor hen mogen zijn; opdat de vrijheid, die zij ons schenken in de praktijk van onze religie, die we aan U verschuldigd zijn, niet van ons afgenomen mag worden vanwege een onbehoorlijke wandeling door ons.
Laat onze kinderen en nakomelingen toch genieten (zoals het hen 't beste is voor hun zaligheid), van deze aangename vrede die we ontvangen onder hun bescherming.
Och Heere God, sta toe dat geen van deze Overheden, of van degenen die door hen geregeerd worden, verloren gaan; maar dat zij allen worden bewaard en voor eeuwig worden gered, door Jezus Christus, Uw geliefde Zoon, Die geloofd en geprezen zij tot in der eeuwigheid. Amen.

Gedenk mijner, mijn God, ten goede. Nehemia 13: 31.
In Uw hand beveel ik mijn geest; Gij hebt mij verlost, o Heere Gij getrouwe God. Psalm 31: 5.

GROOT MARTELAARSBOEK

AL DE BEKENDE MARTELAREN IN NEDERLAND

MARTELAREN VAN LUTHERSE EN HERVORMDE RELIGIE

MET AANVULLINGEN

Samengesteld door Willem Westerbeke

STICHTING DE GIHONBRON
MIDDELBURG
2019

INHOUD

LUTHERSE / GEREFORMEERDE MARTELAREN

1. **Staat en toestand van Christus' kerk in Nederland, en de oorzaken waardoor de vervolging tegen haar in grote mate werd vermeerderd**

Bewoners van de streek Tussen Vecht en Eem gevonnist door de Raad van Beroerten, Brussel 1567 -1572
REFORMATIE IN MAASTRICHT

2. Verkort overzicht van enkele belangrijke gebeurtenissen in Den Bosch
3. Vier mannen te 's Hertogenbosch gedood. 1533
4. Mr. Jan Du Champ
5. Gerard Hagens, 's Hertogenbosch
6. Vier burgers. Schaapje zonder Wol, Antonius Hermansz., Laurens in het Zevengesternte, herbergier, en een zakkendrager.
7. Michiel Rombouts en Joris Coenen; Jan Maassen en Pieter de Gruyter
8. Vier burgers te 's Hertogenbosch. Gijsbert Claasz., een viskopersknecht, Jan Joosten, Trijts en Adri Gommersz., Govert van Bulcken
9. De namen van de ingedaagde personen van de Gereformeerde Religie.
10. Een Pottenbakker, Van Orten
11. Neesken de Greef, 's Hertogenbosch
12. Joost de pottenbakker, Vught
13. Geertruida Adriaans. Vught
14. Vijf personen te Vught gedood
15. Jan de Bakker in Den Haag verbrand, 1525
16. **WILLEM DIRKSZ., Bijgenaamd de Roode KUIPER te Utrecht.**
17. Wendelmoet Claesdochter 1527
18. Theunis Teecksen, = Anthonis Frederiks van Naarden in het Gooiland
19. Ysbrand Schol, Amsterdam
20. Een landbouwer te Zierikzee
21. ANGELUS MERULA
22. Jan de Grave, molenaar te Lamswaarde
23. François Soete, Hulst
24. Jan Cornelisz. Winter, Hoorn
25. Jakob de Wever, Heusden
26. Pieter Mon, Wouter Oensel en Gerrit N. Hubert Selcart, Zaltbommel
27. Twee jonge juffrouwen in Overijssel
28. Cors Stevensz, Naaldwijk
29. Pieter van Keulen en Betteken, zijn dienstmaagd
30. Heynzoon Adriaansz., Barend van Utrecht en Jan Heymen
31. HERMAN SCHINKEL, Delft, 1568
32. Claas Cornelisz. 's Gravenzande.
33. Johannes Gelasius, Oudewater
34. Arnoud le Maire, Delft
35. Melchior Balthazars, Winterswijk

Vermaning aan de overheid

Aan alle eerbaren, wijzen en edelen heren, overheden, bestuurders, stadhouders en Staten in onze Nederlanden, van Brabant, Gelderland, Vlaanderen, Bolland, Zeeland, Friesland, enz., wensen wij *een godzalige Voorzienigheid om het volk te regeren, te onderhouden en te leiden tot zaligheid, vrede, eendracht en voorspoed, van God onze hemelse Vader, door Jezus Christus, Zijn welbeminde Zoon, onze enige Zaligmaker. Amen.*

Eerbare, wijze heren, die Gods dienaren zijt, tot prijs en bescherming der goeden en wraak en straf der bozen. De almachtige God heeft u in deze wereld verkozen, om hoofden te zijn van het volk. Daar nu het lichaam niet ziet, noch riekt, noch smaakt, noch verstand bezit als het hoofd bedorven is; zo is het ook niet mogelijk, dat een gemeente goed geregeerd en in goede orde gehouden wordt, wanneer de hoofden verstandeloos en onwetend zijn, want een onverstandig vorst zal zijn volk verwoesten.
Enz. Enz.

… Want zo de Heere u geen zaad nalaat, dan zult gij als Sodom en Gomorra door Gods toorn worden verslonden. Wilt gij de slang helpen in Christus' hielen te bijten, dan zal uw hoofd in stukken geslagen worden. Wilt gij de antichrist op zijn zetel verheffen, dan zal Christus u met het zwaard van zijn Woord vernielen, en tot een voetbank zijner voeten maken. Tegen God geldt toch raad noch geweld. Nu, welaan, ik weet, dat gij het door onwetendheid gedaan hebt, zoals al uw voorvaders de Profeten en Apostelen hebben omgebracht, maar bekeert u nog, en laat af van het vergieten van het onschuldig bloed, en de Heere, die rijk is in barmhartigheid, zal zich uwer ontfermen, en met geopende armen ontvangen. Volgt het voorbeeld van de koning Manasse; beweent uw zonden, en de Heere zal u genadig zijn. Want Hij wil de dood van de zondaar niet, maar dat hij zich bekeert en leeft. Wanneer gij het boze laat varen, en u bekeert, zal de Heere een licht laten opgaan in uw harten, en de zon der gerechtigheid overal laten schijnen. In vreugde zult gij uw leven doorbrengen, en in vrede uw volk regeren. Het volk zal de wet des Heeren leren, en zij zullen de vrees Gods voor ogen hebben.
O, gelukkig volk, dat dit ten deel valt, die de Heere voor hun God houden. O zalige overheden, die het wetboek en de Testamenten des Heeren steeds in de hand hebben, en zich daarin oefenen dag en nacht. Want zij zullen de wil des Heeren erkennen, en hun volk in rechtvaardigheid regeren. Dan zal niemand gewond of gedood worden op de heilige berg van God; *want de aarde zal vervuld worden van de kennis des Heeren*. *De almachtige, en barmhartige God, de Vader van onze Heere Jezus Christus, verlichte eenmaal door zijn Heilige Geest de duistere ogen en blinde harten, en vooral die van de overheid, opdat zij zien mogen in wie zij gestoken hebben, en de Heere der heerlijkheid en de Koning aller koningen belijden, zijn naam heiligen, zijn gemeente beschermen, en alzo hun poorten openen, om de Koning der heerlijkheid te ontvangen. Amen.*

Antwerpen, in het jaar onzes Heeren 1559.

Adrianus Haemstedius

Voorrede aan de christelijke lezer bij de laatste druk ca 1655

Beminde, goedgunstige lezer.
Het is genoeg bekend, dat de gelovigen der eerste kerk, naar de voorzegging van de Heere Jezus Christus, aan vele en zware beproevingen waren onderworpen, want zelfs de Apostelen van Christus hadden uit de Joden en Heidenen tot vijanden, die in deze wereld, volgens het oordeel der mensen, de geleerdste, machtigste en uitnemendste waren, die hen met alle macht en wreedheid vervolgden, en eindelijk doodden en ombrachten. Doch van de apostolische tijd ontstond er nog veel grotere tirannie, toen de Romeinse keizers al hun macht aanwendden, om het ware geloof en de christelijke kerk, die over de gehelen aardbodem zich begonnen uit te breiden, uit te roeien. Men leest ook, dat zij tot de tijd van Constantijn de Grote, gedurende drie eeuwen, geen wreedheden nalieten te plegen, om het geloof uit te blussen. Zij toch beroofden de christenen niet alleen van wereldse eer, staat en waardigheid, maar de christenen werden ook onthoofd, opgehangen, verdronken, verbrand, de wilden dieren voorgeworpen, en allerlei martelingen werden hun aangedaan. Ja, de wilde stomme dieren waren soms barmhartiger dan de tirannen, zodat zij vele gelovigen spaarden, en de beulen verscheurden en verslonden. In één woord, de wreedheid was in die tijden zo buitengewoon, dat er ten tijde van Diocletianus geen grote stad was, waarin niet iedere dag bijna honderd gelovigen werden gedood. De geschiedschrijvers hebben zelfs aangetekend. dat er eens in één maand zeventien duizend christenen werden omgebracht. Doch onder deze verschrikkelijke vervolgingen ondervond men ook de vertroosting, dat wanneer de christenen dikwerf in onreine kwalijk riekende gevangenissen lagen, zij door andere broeders niet vergeten, maar door hen getroost, versterkt en van spijs in de gevangenis voorzien werden; of, indien hun dit door een gevangenbewaarder niet werd toegestaan, schreven en zonden zij hun enige troostrijke brieven; ook hielpen en sterkten zij hen in hun heilige voornemens met hun openbare en bijzondere gebeden.

En aangezien God wilde, dat ook de gedachtenis van zijn heilige martelaren onder de mensen in waarde zou gehouden worden, droegen de vroegere christenen niet alleen zorg voor hun gevangen medebroeders in het leven; maar ook, wanneer zij om de naam van Jezus Christus waren gedood, werd de gedachtenis van deze martelaren ook in ere gebonden, omdat zij vast geloofden, dat de zalige martelaren uit dit ellendig tranendal naar het eeuwige en onsterfelijke leven verreisd en waarlijk wedergeboren waren; en ook, om zich en hun medegelovigen door zulk een gedachtenis tot gelijke standvastigheid op te wekken. Opdat ook de geschiedenissen der martelaren niet in vergetelheid zouden geraken, waren er ook, die deze schriftelijk te boek stelden, zoals men, onder andere, leest, dat Keizer Constantijn, op verzoek van Eusebius, bisschop van Caesaréa, naar alle delen der wereld mannen zond, en de namen van de martelaren alsook de tijd van hun lijden liet optekenen, alsmede onder wie, op welke wijze en in welke plaatsen zij hadden geleden. Te beklagen is het echter, dat, wat de eerste christenen tot opwekking der standvastigheid diende, dit door de nakomelingen in schandelijke afgoderij werd veranderd.
Doch, wat zullen wij zeggen van de verschrikkelijke vervolgingen, die toen en later hebben plaats gehad? Het aantal der vroegere martelaren was zeer groot; maar wie kan het veel grotere getal van onze martelaren berekenen? De vroegere martelaren werden gruwelijk gepijnigd en gedood, maar welke tong kan uitspreken, of welke pen kan beschrijven met welke vreselijke barbaarse en onmenselijke martelingen, zoals onthoofden, verdrinken, ophangen, levend begraven, langzaam in het vuur roosteren, tot as verbranden en dergelijke wrede doodstraffen de martelaren in later tijd werden

omgebracht? En daarom verdienen zij geen geringen lof, die zich benaarstigden de gedachtenis van onze martelaren onder de mensen levendig te houden.

Vooral voegt het ons Nederlanders, hen zeer te danken, die de namen der martelaren, als ook de tijd wanneer en de plaatsen, waar zij gepijnigd werden, de martelingen, die hun werden aangedaan en dergelijke omstandigheden meer, tot een eeuwige gedachtenis van hun standvastigheid beschreven en de nakomelingen nagelaten hebben. En, aangezien het bloed der martelaren zo overvloedig bijna als water, niet alleen in de Nederlanden, maar ook in het gehele christelijke rijk vloeide, zijn in dit boek niet alleen de martelaren in Nederland opgenomen, maar ook verscheidene andere martelaren, die in Engeland, Frankrijk, Spanje, Italië, en andere landen, om de belijdenis der waarheid leden, er bijgevoegd; doch niet allen, slechts de voornaamste; ook niet met alle bijzonderheden, zoals die in de Engelse, Franse en andere martelaarsboeken beschreven staan; want dit alles zou niet in één deel opgenomen kunnen worden, maar alleen het voornaamste wat er bij hun martelingen plaats had.

Daar vroeger dit **Nederlandse martelaarsboek** in drie delen was uitgegeven, hebben wij daarvan nu één deel gemaakt, en iedere martelaar naar volgorde beschreven, en wel op behoorlijken tijd en plaats. Zo veel ons mogelijk was, hebben wij er ook op gelet of iemand hunner in het een of in het andere gedeelte van het jaar gemarteld werd, en dit ook naar volgorde geschikt. Wij hebben ook verzwegen zulke geschiedenissen, die wij zagen dat op twee of drie verscheidene plaatsen werden verhaald, en wel soms met dezelfde namen, soms met een kleine verandering; en hebben ons daarbij aan de uitvoerigste gehouden.

Deze laatste druk is ook met verscheidene schone en gedenkwaardige geschiedenissen, die vroeger in het ***Nederlandse Martelaarsboek*** niet waren opgenomen, vermeerderd, zoals bijvoorbeeld:
Bij de moord te Parijs hebben wij ook gevoegd de moord, die in die tijd, om dezelfde redenen, in andere provinciën en steden van Frankrijk, als te Angers, Rouaan, Bordeaux en andere plaatsen tegen de Hervormden plaats had; ook de moord die in 1620 in Valtellina aan de Hervormden geschiedde, en meer andere geschiedenissen van bijzondere gelovigen tot het jaar 1633; alsmede de onmenselijke en ongehoorde wreedheid gepleegd jegens de Hervormde christenen in het koninkrijk Ierland, in het jaar 1641, alsmede de verschrikkelijke moord aan de Waldenzen in Piëmont in het jaar 1655.

De Verhandeling over de hovaardij en opgeblazen oppermacht der Pausen het eerst in de Engelse taal geschreven door de eerwaarden dienaar van Jezus Christus**, Johannes Foxus**, en daarna in onze Nederlandse taal overgebracht door H. Hexam, hebben wij laten voorafgaan, die ons toont, hoe al de bloedige vervolgingen der gelovigen in de volgende eeuwen ontstaan zijn, tot op deze dag. Daarin wordt ons levendig voor ogen gesteld, hoe de eerste getrouwe bisschoppen van Gods Kerk in verloop van tijd al erger en erger werden, en hoe zij langzamerhand als van zeer goede onderdanen der keizers en koningen, geworden zijn heren en heerschappijvoerders over koningen en koninkrijken, die in de tempel Gods als een God zitten, zichzelf vertonende dat zij God zijn;" zoals dit door de Heilige Geest vooruit gezien, en ons in de Heilige Schrift voorzegd en geopenbaard is." En aangezien de getrouwe bisschoppen en vrome getuigen van Jezus Christus de hoogmoed van deze bedorven bisschoppen niet konden verdragen, noch voor het hoofd der kerk, waarvoor zij zich uitgaven, zoals de pausen

nog doen, wilden erkennen, maar veel meer voor de waren antichrist, die zich tegen Christus verheft, en derhalve ook hun menselijke vonden en instellingen niet wilden goedkeuren noch aannemen, daarom hebben vele martelaren hun bloed laten vergieten; daardoor is de gehele wereld in beroering gebracht; daardoor heeft zich de Babylonische hoer tot nog toe dronken gemaakt niet het bloed der vrome martelaren daardoor is het aantal van hen, "die gedood waren om het Woord Gods en om het getuigenis" dat zij zo groot en ontelbaar geworden, dat het door niemand ter wereld kan worden berekend, waarom ook de namen van vele duizenden martelaren in dit boek niet konden worden opgenomen, die echter in de hemel, in het boek des levens, geschreven zijn.
Wij bidden daarom de christelijke lezer, *deze onze genomen moeite ten goede te willen aannemen, en die zo tot nut te maken, opdat het mag medewerken tot grootmaking van Gods heiligen naam en eer, tot stichting van de naasten, versterking in het geloof en tot zaligheid der zielen.* Amen.

INLEIDING

1. Staat en toestand van Christus' kerk in Nederland, en de oorzaken waardoor de vervolging tegen haar in grote mate werd vermeerderd

Het zal niet ondienstig zijn, beminde lezer, voor wij met de geschiedenis der martelaren in het begin van het jaar 1550 voortgaan, het een en ander mee te delen aangaande de staat en de toestand van Christus' kerk in Nederland en van de oorzaken, waardoor de vervolging tegen haar in grote mate werd verzwaard en uitgebreid.
Het had de almachtige God behaagd vele koninkrijken, vorstendommen en landen enige lust tot Zijn heilig en alleen zaligmakend Woord te verlenen, en daardoor de pauselijke bijgelovigheden en afgoderij te verloochenen; zo zelfs, dat men ook in Nederland, niettegenstaande er vele strenge bevelen gegeven waren, om de godsdienst uit te roeien en de belijders om te brengen, meer en meer toenam in de kennis der zaligheid. In verscheidene landen was er reeds veel bloed vergoten, doch het bleek allerwegen, dat het niets hielp. Immers, daarna volgde de openlijke verandering van de godsdienst in Engeland, Schotland, Denemarken, Zweden en eindelijk ook in Frankrijk, alzo in meest alle landen om Nederland gelegen. En aangezien de Nederlanders een belangrijke handel dreven in al deze landen en koninkrijken, en dagelijks daarin verkeerden en handelden, en ook de inwoners van die landen, om handel te drijven, Nederland bezochten, zo werden daardoor meer en meer lieden van lieverlede tot deze godsdienst getrokken, waartoe ook zeer veel bijdroeg het verspreiden van de boeken en de geschriften der leraars die de hervormden godsdienst beleden in andere landen opgesteld en gedrukt. In verscheidene steden en plaatsen van Nederland werden vele geheime vergaderingen gehouden, toespraken en predikatiën gehouden, en het volk in deze godsdienst geoefend, onderwezen en versterkt, en wel zo, dat velen zich daarin zo ijverig betoonden, dat zij, wanneer zij ten gevolge van de bevelschriften gevangen genomen en ter dood veroordeeld werden, met blijdschap en vrijmoedigheid naar de strafplaats gingen, alsof zij aan een heerlijk bruiloftsfeest werden genodigd. Onder weg zongen zij psalmen, lofzangen en geestelijke liederen, onderwezen het Volk in de ware godsdienst, wekten die op om de roomse kerk te verlaten, die verklarende voor de kerk van de antichrist, ja, voor een moordkuil, en wendden alle middelen aan, die zij slechts konden, om het volk van haar af te trekken.
Aangezien nu, zo hierdoor als door vele andere middelen, de bewoners van Nederland meer en meer tot de genoemden godsdienst werden getrokken, werd ook de vervolging tegen hen hoe langer zo heviger, en wist de geestelijkheid zijn keizerlijke majesteit, na vele verzoeken, zover te brengen, dat hij op 29 April in het jaar 1550 een zeer gestreng bevelschrift tegen de belijders van de hervormden godsdienst liet uitvaardigen, waaruit ten duidelijkste bleek, dat men voor had de geestelijke inquisitie overal in Nederland in te voeren, en niettemin door de wereldlijke macht de wrede en bloedige bevelschriften op gestrenge wijze te doen voltrekken. Het bevelschrift luidde als volgt:
Verordening, wet en eeuwig besluit om uit te roeien en te vernietigen de sekten en dwalingen, opgestaan tegen ons heilig christelijk geloof, en tegen de bepalingen van onze moeder, de heilige kerk, gegeven te Brussel, op de 29e april 1550.

Karel, bij de gratie Gods Rooms keizer, gedurig uitbreider van het rijk, koning van Germanië, Kastilië, Leon, aartshertog van Oostenrijk, hertog van Bourgondië, Lotharingen, Brabant, Limburg, Luxemburg en van Gelre, graaf van Vlaanderen, Artois, Bourgondië, Paltzgraaf van Henegouwen, Holland, Zeeland, enz. Allen dengenen, die deze zullen zien, saluut! Enz. enz.

Zie voor vervolg: Van Haamstede

Bewoners van de streek Tussen Vecht en Eem gevonnist door de Raad van Beroerten, Brussel 1567 -1572 . door F. Renou - Huizen

In de jaren direct voorafgaande aan het begin van de 80-jarige oorlog kreeg de landvoogdes Margaretha van Parma (1559-1567) het steeds moeilijker door het toenemende verzet van de hoge, later ook van de lage adel en de calvinisten. Het smeekschrift der edelen in 1566 wordt in hetzelfde jaar gevolgd door de beeldenstorm. Koning Philips II besloot een hardere lijn te gaan volgen om de orde te handhaven en zond daartoe de hertog van Alva met uitgebreide volmachten naar de Nederlanden. Een der eerste maatregelen die hij trof was het instellen van de Raad van Beroerten (onlusten) op 20 september 1567. Het was een commissie van onderzoek en advies met het doel voorstellen uit te werken tot berechting van alle Nederlanders die betrokken waren geweest bij de beeldenstorm of bij de oppostitie tegen de regering. De Raad velde geen vonnissen; zijn voorstellen strekten Alva tot juridische motivering voor de op zijn gezag en naam gevelde vonnissen. Zo is de Raad medeplichtig aan het schrikbewind van Alva's eerste jaren.
Meer dan **12.000** mensen werden gedagvaard, **9.000** zagen hun goederen verbeurd verklaard, en **1073** werden geëxecuteerd (o.m. de graven Egmond en Hoorn 5-6-1568) Duizenden mensen verlieten het land (Willem van Oranje is in 1567 gevlucht). Vandaar dat de Raad spoedig de naam kreeg ''Bloedraad".
In 1572 werden de werkzaamheden van de Raad beëindigd; 14 mei 1576 officieel. ***De archieven werden grotendeels vernietigd krachtens artikel 10 van de Pacificatie van Gent***. In de 18e eeuw heeft een amateur-historicus, Jacob Marcus een gedeelte van de oorspronkelijke stukken in zijn bezit gehad, en deze in 1735 in druk doen uitgeven11) Jan Wagenaar, de bekende historicus heeft deze bronnen ook gebruikt bij zijn Vaderlansche Historie.
Ook in onze tijd worden deze archieven weer onderzocht voor een nieuwe publicatie. Er staan voor geheel Nederland belangrijke gegevens in, en zijn ook een bron voor genealogisch onderzoek. Wat ons natuurlijk zeer interesseert, hoe hebben onze voorouders, bewoners van onze streek Gooi en Omstreken de gebeurtenissen van die jaren ervaren, hoe zijn zij er mee betrokken geweest. Hierover worden we nader ingelicht door de acten die Marcus heeft gepubliceerd. Met deze fragmentarische gegevens en andere ons bekende bronnen kunnen wij ons een beeld vormen van de mensen die in deze turbulente tijd, de beginjaren van de 80-jarige oorlog.

Uit Marcus' boek heb ik uitgetrokken de op ons gebied betrekking hebbende tekst. Als Marcus van de Franse tekst ook een vertaling maakt, heb ik alleen zijn Nederlandse tekst weergegeven. pag. 14, 20, 22, 23
Commissie van den Ontfanck van de geconfisqueerde goeden van de gevluchte persoenen, vuyt oirzaeke van de vorleeden turbelen, om CORNELIS STALPAERT VAN DER WYELE. Rentmeester Generael van *Kennemerlandt. In de Steden van Amstelredamme, Muyden, Weesp, Naerden, Edam, Monickendam ende in de Dorpen van Waterlandt ende Purmerende.* Zijn borche es Wouter van Bekesteyn, ende is die borchtochte gehecht aen de Lyache van de Cautie briefuen van Kennermerland ende Vrieslandt. Heeft den lste April A° 1567 den Eedt gedaen.
Mr. JACOB VAN OPROEDE, Advocaet postuleerende in onssen Raide t' Utrecht. *In de Steeden ende Lande van Utrecht.* Zijn borche is Ghileyn Scryuers, Greffier 's Hoofs van Vuytrecht, ende es de borchtochte gehecht aan de Cautie brieuen van Utrecht. Deese Commissie was gegeeven den 19 Maert 1567.

HEREBERT STALPART VAN DER WYELE. Naer de doodt van syn Vaeder in desselfs plaets, Rentmeester Generael van Kennemerlandt. In de Steden van Amstelredam, Muyden, Weesp, Naerden, Edam, Monickendam ende de Dorpen van Waterlandt. En was deese Commissie geteekent door den Conick tot Antwerpen den 16 Feb. 1570 en heeft den 15 December 1571 als Rentmeester Generael van Kennemerlandt ende Westvriesland den behoorlycken Eedt gedaen.
CORNELIS QUIRYNSZOON, is aengestelt in de plaats van de bovengemelde Herbert Stalpert van der Wyele, die weegens syne meenichvuldige besigheden, hetselve niet konde waerneemen, volgens brieue van Commissie in dato 11 April 1572 nae Paesschen, en heeft op den 26 April 1572 den behoorlycken eedt gedaen. pag. 46
Sententie van Bannissement ende Confiscatie van goederen jegens Jan Reyersz. Baruelet, fugityff vuyt Naerden. 5 April 1568 Veu par Monseigneur le Due d'Alve &c. Demandeur d'une part. [vertaling van Marcus] Jan Reyersz. in 't openbaer voor 't Stadhuys van Naerden als elders, bespottelyk gesegt te hebben, dat hij tot Amsterdam by het Breeken der Beelden, en rooven der Minnebroeders Kerk tegenwoordig soude geweest syn, en dat het hem groote verwondering gaff dat de Beelden niet en bloeden: sig daer door opentlyk vertoonende een groot voorstander der Beeldbreekers te syn: in geheime verstandhouding met de gebroeders Clement en Frans Volkertsz. te zijn geweest, over de beroertens en wederspannigheden tegens de Magistraet van Amsterdam: hebbende vercogt aen wylen Adriaen Petersweren, Burger van Naerden voorn., seekere Koopmanschappen, te betaelen als de Priesters geen Misse meer seggen, off als sy getrouwt souden zijn: en oproer gesaeydt in de Loosdrecht, drinkende in de Herbergen met groot geselschap van volck, seggende dat de Prins van Orange met veel Keurvorsten en Princen van 't Keyserryk te saemen optrocken met een groot getal, so Ruytery als Voetvolck, en dat sy den Hertoch van Alva en andere Heeren van syn kant wel souden verbeeteren, anders als sy dagten, en dat sy haer wel een ander liet souden laeten singen. Veues &c. Bannyt &c. Faict a Bruxelles le 5 Jour d'Avil 1568 Avant pasques. Signé comme le premier.
Prononché comme dessus. Clement Volkertsz en Frans Volkertsz worden genoemd onder de 135 personen, die gevlucht zijn uit de Stad Amsterdam. Zij werden verbannen 1 september 1568. pag. 207

26 november **1569** veertien personen uit Amersfoort worden verbannen enz, daar zij er van worden beschuldigd bijeenkomsten der **Wederdopers** te hebben bijgewoond. Onder hen wordt genoemd Elskyn vuyt Goylant pag. 226 11 February 1570 Sententie van Bannissement ende Confiscatie van goederen, jegens 41 persoenen, voorvluchtich vuyten Lande van Utrecht.
Onder hen worden genoemd Henrick Mertensse van Wolfwinckel te Cortehoeff, Aert Dierickz Scheyn in 't Portentgen, Cornelis Dierickz beste Kindt de Cockenghem, Jan Achtienhouen, Hendrick Claesse de Breuckelem, Gerrit Eliasz Snyder de Seyst, Cornelis Pietersz de Bunschoeten, Cornelis et Ghysbrecht van Dompselaer.....tous du Pais d' Utrecht. allen beschuldigd gedient te hebben wylen de Heer van Brederode tegens zyn Majesteyt. pag. 164

Sententie van ***Bannissement ende Confiscatie van goederen***, jegens twintich persoenen, voorvluchtich vuyt Naerden, Weesp, Reynsbourg ende andere ommeliggende Plaetsen. 22 October 1568 Veu par Monseigneur Le Ducq d'Alve &. Demandeur d'une part. Contre Se.
Cornille Jansz Pretre, Lenart Lourisz alias Leentgen Hostellain au Chien Blancq, Henry Gerritsz alias den Abt, tous deux porteurs de Bied, et Jehan Jacobsse alias Slockers,

tous de la Ville de Weesp, Jehan Lambrechtsz Snol, Lubert son Filz, Lambert Jansz Deegen, Jacques Lambert Lippen, Meeus Jacobsz alias Swarte Meusken, Guillaume Jacobsz de Cortehouff, Gerrit Gerritsz alias Gerryt Woutersz, Baudewyn Diericxz et Henry Thonisz de La Ville de Naerden, Hendrick Lambertsz et Me. Reyer Jaspersz du Village de TVE 8-120

Hilversum, Lubert Ghisbrechtsz du Village de Laeren, Dierick Claesz Vermaerde, Jannetgen Heyndricx Dochter sa Femme, Quirin Fransz de Wielmeckere et Ysabeau Willems Dochter sa Femme du Villaige de Raynsburch. Adjournez &c. [vertaling van Marcus] Cornells Janse voor desen Capellaen tot Weesp, gepredikt en opentlyk onderweesen de valsche en verwerpelyke Leere van **Calvin** en met deselve veele eenvoudige luyden besmet, en daerom door de Slotvoogt van Muyden gevangen genomen, het gevangenhuys verkragt en gevlugt; de gesegde Lenard Lauwrens alias Leentgen, Hendrik Gerritsz alias den Abt, Jan Jacobse en Lubbert Ghysbrechts voor desen Koster te Laeren, de Heer van Brederode te Vianen in Waepenen gedient en met de troup gepasseert nae het Landt van Waterlandt, en ’t seedert gekrygt met de Rebellen voor de Stadt van Groningen tegen syn Majesteyt. De gesegde Jan Lambrechtsz, Lubbert syn Soon, Hendrik Lambrechts, Lammert Jansse Deegen, Jacob Lammert Lippen, Meeus Jacobsz en Willem Jacobsse mede in bovengemelde Vianen gedient.

Gerrit Janse berugt van langen Jaeren geleeden, qualyk van ’t Geloof gevoelt te hebben en heymelyke byeenkomsten in syn Huys gehouden, en syn Kind laeten **Doopen** nae de nieuwe manier.

De gesegde Boudewyn Dirdse gepredikt in de Stad van **Groninge** by de Minnebroers, de valsche en verwerpelyke Leeringe van **Calvin.**
Hendrik Thonisse mede beschuldigt van Ketterye, en heymelyke vergaderinge gehouden, en gedurende de gesegde beroertens uyt het Klooster van Outwyck (by de Stadt van Utrecht) twee Geestelyken gehaelt en deselve nae Embden geleydt. Mr. Reyer Jaspersse Krygsvolk geworven en opgeschreeven te hebben voor de Heer van Brederode en haer geld op hand voorgeschooten; en de gesegde Dirk Claesse en Quiryn Franse en haere Vrouwen van gedurende de gesegde beroertens in haere Huysen opentlyk met opene deuren te hebben laeten prediken de verwerpelyke Leeringe van **Calvin,** door Georgius Calvinistisch Predikant, hebbende tot Leyden gepredikt. Veues &c. Bannyt &c. Faict en Anvers le 22 Jour d’Octobre 1568. Sige comme le Precedente.

REFORMATIE IN MAASTRICHT

De "Nije Leere" door Dr. Maarten Luther gepreekt, ging als een lopend vuurtje door Europa. Wat was een van de oorzaken hiervan? Een groot aantal mensen was rijp voor een restauratie en vernieuwing van de Bijbelse leringen. We moeten ons verbazen hoeveel reactie dit teweegbracht. Niet alleen in Duitsland maar ook in de Nederlanden, het gebied wat nu België is en Nederland. Spoedig waren er ook Maastricht mensen die in het geheim het Woord van God begonnen te lezen en bespreken, in zover het aanwezig was. Niets waar de Roomse geestelijkheid zo tegenin ging.
Deze verontrustende berichten bereiken rond 1527 de magistraat van Maastricht. Er zijn burgers „***besmet vander secten der Luthereanen.”*** Een van hen is **Mees, de Droegescerer** (lakenscheerder). Hij zal daarom in 1529 opgesloten worden in een cel waar de ratten hem kwellen. Mensen als Mees geloven volgens de wereldlijke en de kerkelijke overheid van Maastricht iets geheel anders dan wat „eyn goet cristen mynsche [mens] sculdich weir te doen.”
Meer maatregelen volgen, maar die blijken niet afdoende te zijn. Vanuit de stad trekken burgers tot over de Duitse grens om Lutherse predikanten te horen.
Andere Maastrichtenaren blijken aangesproken door de Leer van de Doopsgezinden, afkomstig uit Zwitserland. In Maastricht zijn er een groeiend aantal mensen die de Roomse doop met al hun uiterlijke ceremoniën en bijgeloof, absoluut niet meer geloven. Ze voelen zich aangetrokken tot het Anabaptisme waar eerst geloofsbelijdenis vereist wordt en zich daarna laten dopen.
Helaas werden een aantal gelovigen verleid om mee te doen aan het revolutionaire bewind dat in het Duitse Munster gevoerd wordt en dat velen het leven kost.
Hendrik Roll, een graag gehoorde spreker, wordt begin 1534 zelfs een van hun leiders. Hij keerde zich later af van de revolutionaire gedragingen maar eindigt zijn leven op de brandstapel in Maastricht. De Doopsgezinden die alle geweld afzwoeren en zelfs geen wapens wilden dragen, wilden zich beslist ***geen Wederdopers*** noemen, want deze term werd gebruikt voor de Munsterse opstandelingen.

Een groep vredelievende doopsgezinden blijft over in Maastricht. Zij hebben met afschuw kennisgenomen van de wrede excessen van Munster en schuwen de openbaarheid. Zo blijven er in de stad toch onderstromen aanwezig die reformatorisch gezind zijn. Maastricht werd een van de eerste steden waar de Reformatie wortel schoot.

PAES FUEGEN, Maastricht 1535

Paes Fuegen is een tuinman, die met zijn gilde, het „guede ambacht der gardenieren", om het geloof moeite kreeg. Voor de nieuwe gedachten heeft hij alle sympathie. Immers hij heeft eens (aldus een getuige voor het laaggerecht) verklaard dat hij het zijne zou doen om de ambachtslieden er toe te brengen dat zij „egeyn gavenueren kiesen en sulden", of het plakkaat aangaande de ketterij moest zijn vervallen. Ook Paes wist terdege dat de goede ambachten zich hadden te houden aan de bepalingen van 28 Augustus 1533, krachtens welke geen van ketterij verdachte lieden tot enig ambt der stad Maastricht werden toegelaten.
Omtrent St. Remigiusdag (1 Oct.) 1534 is Paes zelf tot gouverneur van het ambacht der gaardeniers gekozen. Maar deze benoeming heeft hij niet willen aannemen. Toen op 1 October, in de leube, zijn naam als candidaat werd genoemd — de „cnaep" van het gilde las de namen van de lijst voor en men was overeengekomen om „neymanten te kiesen de ***Luthers of kettels weir***" — had hij kort en duidelijk geroepen: „Doet mich dan vuyt!"

Hij had zich gekrenkt gevoeld en wilde, in zijn ontstemming, ook niet meegaan, toen deze „cnaep", Claes van de Biessen, hem, de „nu (= nieuw) gecoren meister", voor de maaltijd kwam halen. Immers daar men hem „voer eyn ***Lutherse man*** hiele, soe en weire he niet werdich aldaer te toemen".
De ambachtslieden-gaardeniers, die al „over taeffel saeten", aten toen zonder Paes. Maar wel verscheen diens vrouw in de leube. Driftig was zij er binnengekomen om van de vergaderden, die daar tezamen hun maaltijd hielden, te eisen dat zij de burgemeester zouden dwingen haar inzage te geven van het getuigenis, dat, inzonderheid door de gouverneur Henrick Loeckens, aangaande haar man in de leube was afgelegd en aan de raad der stad was afgegeven. Zij wou en zij zou dit lezen, al zou haar dit twintig goudguldens kosten! Dit alles gebeurde op 5 October.

Het bovenstaande is ons bekend geworden door de zitting van het laaggerecht van 6 October. De dag tevoren had de raad het besluit genomen om Driess van Eyck, Heyn van Rueremunde en onzen Paes Fuegen niet toe te laten als gouverneuren, „want die selve fame hebben van diese **Lutherse secte** & des daer aen cleefft". Eerst zou de stadsmomber naar hun geloofsovertuiging een onderzoek instellen. En was het resultaat daarvan gunstig, dan zouden zij alsnog tot de „huldonghe" mogen komen. Overmits dan Paes „die claecht der Lutherien aengaende wall verlacht heet", besluit de raad om hem tot het ambt van gouverneur van het goede ambacht der gaardenieren toe te laten. Deze beslissing viel op 29 December.
Het onderzoek van de momber die daarvoor meer dan 21 maand tijds behoefde, is oppervlakkig geweest óf wel Paes heeft zich niet open uitgesproken. Ik denk aan het laatste en ik vrees dat men hem zijn achterhoudendheid zeer kwalijk heeft genomen. Want wel is het buitengewoon en droevig snel met hem gegaan.
Reeds op 6 Februari 1535, een goede maand later, stierf Paes Fuegen op het schavot.

JAN BORLETH, Borgharen en Servoes Belten, 1535

Eerst spreken wij over Jan Borleth (Johan Bourleth of Burlet, Jean Bourlet), uit het nabije **Borgharen**, wiens terechtstelling in Luik geschiedde, doch wiens gevangenneming in sterke mate verband hield met Maastricht.
In Juni 1535 hebben burgemeesters en gezworenen onzer stad de schepen Henrick Dolhart en de gezworene Tilman Koixs — blijkens de gerichtregisters van Maastricht en van St. Pieter waren beiden gezeten mannen — naar Erardus gezonden, opdat zij de kardinaal zouden berichten over Jan Borleth en **Servoes Belten,** beiden verdacht van ketterij. Dolhart komt terug met de „commissie", dat Borleth moet worden gearresteerd. Borleth was al een bejaard man, die, wegens de keizer bewezen diensten, tot versterking van diens gezag in Maastricht, een jaargeld genoot. Hij had een gezin en was niet geheel onbemiddeld. Vrij zeker verweet men Borleth niet allereerst zijn ketterse gezindheid, maar veelmeer zijn onderworpenheid aan de keizer, in de bewogen jaren na diens uitvaardiging der dusgenaamde Confirmatie van de Gouden bul (1349, 1530).
Er was destijds onder de bevolking van Maastricht een stemming van geprikkelde onrust en van opstandig verzet. De aanhouding nu van Jan Borleth heeft vele gevolgen gehad. Op de dag der Visitatio Mariae (2 Juli) beklagen zich de heren van Haren, de gebroeders Ulrich en Willem Scheiffart van Meroede (de Merode), bij burgemeesters en de raad van Maastricht, dat Borleth met geweld is weggevoerd uit een vrij land. Zij hadden dit geenszins van hen verwacht. En reeds de zesden Juli ontvangen deze klagers ten antwoord, dat het gebeurde „ons werck neit gewest is, noch tselff hebben doen. Maer

(als wyr verstaen) der Schoultet der vryeheyt van sinte peters, unssen genedigen heren de Cardinael van Ludyck tuebehoirende, doer commissie ende bevell syner, heeft denselven Bourleth als eyn **Luthers** man doen aentasten, ende bynnen der stede ludyck Meren". Tot de kardinaal hebben de heren van Haren voorts aanstonds het dringend verzoek gericht om de gevangene los te laten en naar de plaats van zijn gevangenneming terug te brengen. De desbetreffende brieven van Erardus aan die heren, heeft Maria, ook in vertaling, de keizer later toegezonden. En zij verzuimt niet er op te wijzen dat de hoogheid van de machtigen vorst is geschonden en vertrapt.
In de nacht van 27 op 28 Juni is Borleth naar Luik gevoerd, om daar op 24 Juli te worden onthoofd. Deze vervolging, en deze executie hebben aan vele burgers ergernis gegeven. „Voz aultres subgectz font grosse complaincte", zo getuigt Maria aan haar broeder, de keizer. En het is wel treffend dat de schepen Henrick Dolhart, de eerste auctor delicti in deze droevige zaak, van zijn werk enkel narigheid heeft beleefd.

… Ongetwijfeld is **Servoes Belten** door de Luiker overheid een "gevaarlijk man" geacht en deswege gearresteerd. Wij mogen aannemen dat hij, heel spoedig na zijn gevangenneming, op het schavot is gekomen. Op 21 Juni kwam hij in de kerker. En nu trof het mij dat Goessen, in het verhoor van 22 Juni, als tijdsbepaling, de woorden gebruikte: „eir der selve servoes hier opter lanscroenen gevangen wairt" en dat de pas genoemde apotheker Frans zich, op 3 Juli, aldus uitdrukte: „in tyden Servoes Belten gevangen waes". Ik cursiveer beide keren het laatste woord en houd het er, met vrij grote stelligheid, voor dat het doodvonnis aan de "opstandige fantast" Servoes Belten, die ***„Lutheriaen"*** is genoemd en ook eens de wederdoop ontving, reeds vóór dien derden Juli 1535 was voltrokken.

Zie een uitgebreide beschrijving over de opkomst van Hervormingsgezinden te Maastricht in: **HET PROTESTANTISME IN HET BISDOM LUIK EN VOORAL TE MAASTRICHT. 1505-1557. Door ds. W. BAX**

's HERTOGENBOSCH

2. Verkort overzicht van enkele belangrijke gebeurtenissen in Den Bosch Bossche Encyclopedie

Van de eerste beginselen, aanwas en vervolging van de Gereformeerde religie binnen de stad van 's Hertogenbosch; beeldenstormen en andere gedenkwaardige geschiedenis bij die gelegenheid daar voorgevallen.

Nadat in de jaren 1515 en 16 de Gereformeerde Leer in Zwitserland en daarna in Oost Friesland, Duitsland en in andere landen rondom Nederland gelegen, werd aangenomen; en met publieke geschriften en boeken verdedigd, in welke landen die van 's Hertogenbosch toentertijd sterk traficheerden en hun koopmanschap dreven; zo is bij die gelegenheid dezelve Leer hier mede bij velen aangenomen en zijn hier vele boeken van dezelve leer gebracht.

Die van de Roomse kerk hebben zich terstond hier tegengesteld, zelfs ook door publieke macht en werden door de keizer Karel V strenge plakkaten daartegen gemaakt, en ook wel hard geëxecuteerd. In het jaar 1526 op de 7e oktober zijn binnen de stad gekomen 2 commissarissen van het Hof met 2 heren van de Staat bij den Hove mede gecommiteerd om sommige van de Gereformeerde Religie die men toen Lutheranen noemden, te corrigeren. Deze hebben 14 dagen lang 9 personen die daarvan befaamd waren, dag op dag geëxamineerd God het Papen-hulst, ten huize van de oude Heeren-Kelder, in de presentie van de hoge en lage Schouteth, 2 raadsheren van de stad, en de notaris van dit Capittel; en hebben deze 9 personen met name: meester Willem Glazenmaker, Ian de Molder, Willem den Orgel-maker, Ian van Roye, Spelden-maker, Acem Michielsz. van Hemert, Janneken weduwe Lamberts van den Kecrkhove, Yda Willems dochter van den Grave, Heylken Hendrick Snoecx dochter, Bagijn; en Alidt Bul Jansz dochter, bagijn, gecondenseerd in deze correctie: dat ze zouden moeten komen in personen, gelijk zij deden, in presentie van al de Heeren, zowel geestelijk als wereldlijk in St. Jans kerk op het Oxaal, in manier van een schavot, voor de processie die toen aldaar gereed stond om uit te gaan; en als zij daar een wijle tot een spectakel voor alle man gestaan hadden, zijn ze van hun geloof afgegaan en het Rooms geloof aangegaan, belovende aldaar voor al de Heeren en omstanders, op het Evangelieboek, dat hen voorgelegd werd, en op straf van met het vuur geëxecuteerd te worden, nimmermeer haar leefdagen het Luthers geloof wederom aan te nemen.

Al hetwelk zij ook in een Ceduul hebben doen schrijven en met hun eigen handen ondertekend. Zij moesten toen ook verder gaan in de processie met een brandende waskaars voor sacrament, gaande daarmee om het Gevangthuis, en komende voo r's Heren huis, werd de professie daar stilgehouden; en daar werden gebracht al hun Lutherse boeken en werden in presentie van de Heeren en al die in de processie waren openbaarlijck door den Stads beul, daar deze 9 personen bijstonden en dat aanzagen, verbrand. Hierboven moesten die 5 manspersonen op haar opperste kleed een jaar lang dragen een geel Cruis en de 4 vrouwen een geel Cruis 1/2 jaar lang; en moesten zich verbinden binnen een jaar hun personen of goederen niet te verporren om uit de Stad te trekken of te wijken. Maar ook te komen in alle grote processen en daar te dragen enen was brandende toorts voor het Sacrament.

In het jaar 1533, 's maandags na Pasen, waren tussen Vucht en Hengelaar, meer als 200 personen bij elkander vergaderd. En daar was een jonggezel, een droog scheerder van zijn ambacht, die naast daar een evangelie, hetwelk hij uitlegde. De hoog Schouteth dit vernemende heeft er enigen doen in het recht roepen van die daar geweest waren. En daar kwamen commissarissen van den Hove met de Procureur-generaal om zich te

informeren op de voorzijde vergadering; en werden daar sommigen gevangen, sommigen gingen lopen en die werden ingedaagd om in persoon te compareren op de verbeurte van lijf en goed en ten eeuwige dage gebannen te worden uit Brabant en de Landen van over de Mase en zo zij zich niet compareren werden ze daarna gevangen; deze volgende personen Gerrit Goortz, handschoen-maker; Hendrick Lepper, koornkoper; Willem in den name Iezus; Arend in 't Gulde aangezicht; Daniel Goossensz, stoel-maker. Mr. Willem Glazenmaeker; en Reynier de Lepper te Herlaer ende Claes in den Spieghel.

Verdere historie:
1565
Bij het Concilie van Trente (eindigend in 1564) wordt gebiedend voorgeschreven dat de kerken bijhouden wie er wordt gedoopt. Het oudste doopboek in onze stad, dat van de Sint-Jan, dateert uit 1565. Het is het oudste van Nederland.

1566
Op 22 augustus breekt in 's-Hertogenbosch **de beeldenstorm** uit. De Sint-Jan als belangrijkste kerk wordt daarbij ernstig beschadigd. Ook de andere kerken, kapellen en kloosters hebben te lijden onder de aanvallen.
Enige kleinere belangrijke zaken worden vanuit de Sint-Jan op het stadhuis in veiligheid gebracht. Eén klooster blijft gespaard. Het is het klooster van de Alexianen; juist dit jaar hebben zij de zorg voor de weeskinderen op zich genomen. Juist daarom worden zij gespaard.
De stormers zullen veelal in 1567 de stad verlaten, toen de landvoogdes een streng plakkaat tegen 's-Hertogenbosch uit zou vaardigen. Degenen die dat niet zouden doen, worden veelal ter dood veroordeeld of verbannen.

1578
De religievrede, zomer 1578
In deze religievrede werd die van de Gereformeerde Religie toegelaten om vrij te mogen preken, dopen, 't Nachtmaal uitdelen, trouwen en begrafenissen te doen in de twee voorz. Kerken mitsgaders in de S. Cornelis en de St. Anna CApellen, die hen mede werden toegelaten **en werden alle voorgaande geschiedenissen en commotien vergeven.**

1579
Die zomer worden er pogingen in het werk gesteld om de vrede tussen de opstandige gewesten te bewerken; om de beide Unie's te verenigen. Deze Keulse onderhandelingen lopen op niets uit: slechts één stad, 's-Hertogenbosch, verklaart zich bereid terug te keren onder het gezag van de koning. Op 20 december wordt deze Vrede van Keulen afgekondigd.
De calvinisten de stad verlaten na het zgn. *Schermersoproer.*
De calvinisten zijn uit de stad verdreven, het katholieke herstel zorgt ervoor dat het katholicisme binnen de stadswallen een nieuwe bloeiperiode kan bereiken.

Van 1579 tot 1629 hebben de Bosschenaren de katholieke reformatie kunnen exerceren. Bij de verovering van Frederik Hendrik in 1629 was bijna de gehele stad katholiek.

1629

Direct na de verovering van Den Bosch door Frederik Hendrik in 1629 komen protestanten vanuit de noordelijke Nederlanden naar de veroverde stad. Het katholicisme wordt verboden. Ongeveer één vijfde van de Bossche bevolking is protestant, de rest is in deze periode katholiek gebleven.

3. Vier mannen te 's Hertogenbosch gedood. 1533

Joost Gerritz. Lepper,
Pieter Hors, wever te **Vucht,**
Emond de snijder onthoofd,
Mr. **Willem** glazenmaker

Bossche Encyclopedie
Henrick Dachverlies 1485-1536**.** Schepen, hoogschout, lid OLV Broederschap.
In 1533 was Henrick een van de tien personen (schepenen, raadslieden en gezworenen) die bij het Hof van Brussel werden uitgekozen voor een onderzoek naar hen die in 's-Hertogenbosch berucht waren vanwege de leer van Luther. Andere deelnemers aan dit onderzoek waren o.a. Dirk de Burggraaf, Willlem van Os, Jan van Erp en Gijsbert Pels. Zij hebben in 's-Hertogenbosch diverse personen veroordeeld tot de brandstapel of dood door het zwaard. Zo werd o.a. op 3 juli **Joost Gerritz. Lepper onthoofd en Pieter Hors** aan een paal op de markt geworgd en daarna verbrand, omdat zij het ware geloof niet wilden verzaken.

Bossche Encyclopedie
1533. "In het jaar 1533 werden bij het Hof van Brussel uitgekozen tien personen, zo schepenen als raadsheren en gezworene, om met enige van hun commissarissen en hun procureur-generaal te beraadslagen over hen, die te 's Hertogenbosch vanwege de Lutherse leer berucht waren. De afgevaardigden bestonden uit de volgende heren: Adriaan van Eynthouts en Willem Pijnappel, schepenen; Mr. Dirk de Burggraaf, Willem van Os, Matthijs Stoeters en Gijsbert Pels, gezworene; Jan van Erp, van Bezze, Gojart Simonsz., Hendrik Dagverlies en Aart Heym, raadsheren.
Toen deze in de stad 's Hertogenbosch waren samen gekomen, om zich van de hun opgedragen last te kwijten, veroordeelden zij enige tot de brandstapel en anderen tot het zwaard. Zo werd, op de 3de Juli, Joost Gerritz. Lepper, omdat hij de ware godsdienst niet wilde verzaken, onthoofd.
Vervolgens werd Pieter Hors, wever te Vucht, om dezelfde reden aan een paal op de markt te 's Hertogenbosch geworgd en daarna geheel verbrand.
Op Donderdag na St. Katharina werd ook Emond de snijder onthoofd, en Mr. Willem glazenmaker eerst geworgd en daarna verbrand."
[bron: *Adrianus Haemstedius, Historie der martelaren die, om de getuigenis der evangelische waarheid, hun bloed gestort hebben, van Christus onze Zaligmaker af tot het jaar 1655*]

Van Haamstede:
JAAR 1533.
In het jaar 1533 werden bij het Hof van Brussel uitgekozen tien personen, zo schepenen als raadsheren en gezworene, om met enige van hun commissarissen en hun procureur-generaal te beraadslagen over hen, die te 's Hertogenbosch vanwege de Lutherse leer berucht waren. De afgevaardigden bestonden uit de volgende heren: Adriaan van Eynthouts en Willem Pijnappel, schepenen; Mr. Dirk de Burggraaf, Willem van Os, Matthijs Stoeters en Gijsbert Pels, gezworene; Jan van Erp, van Bezze, Gojart Simonsz., Hendrik Dagverlies en Aart Heym, raadsheren.
Toen deze in de stad 's Hertogenbosch waren samen gekomen, om zich van de hun opgedragen last te kwijten, veroordeelden zij enige tot de brandstapel en anderen tot het zwaard.

Zo werd, op de 3de Juli, **Joost Gerritz. Lepper,** omdat hij de ware godsdienst niet wilde verzaken, onthoofd.
Vervolgens werd **Pieter Hors, wever te Vucht,** om dezelfde reden aan een paal op de markt te 's Hertogenbosch geworgd en daarna geheel verbrand.
Op Donderdag na St. Katharina werd ook **Emond** de snijder onthoofd, en
Mr. **Willem** glazenmaker eerst geworgd en daarna verbrand.

4. Mr. Jan Du Champ

JAAR 1558
Mr. Jan du Champ, onderwijzer, geboortig van Bavay, woonde te Antwerpen, waar hij open tafel hield. voor buitenlandse kooplieden. Op zekere tijd was er een Engelsman gelogeerd, die hem bekend maakte met het "batementspel" komediespel der mis, en hoe gruwelijk daar het avondmaal des Heeren Jezus Christus vervalst en geschonden werd. Toen mr. Jan dat hoorde, onderzocht hij de zaak wat naarstiger en vroeg er naar, en, nadat hij de waarheid had leren verstaan, liet hij de pauselijke afgoderij varen, en voegde bij zich bij de gemeente van de Heere Jezus Christus, die men te Antwerpen de Waalse gemeente noemde, om daar de waarheid te horen.
Toen hij enigermate in kennis begon toe te nemen, wilde hij terstond zijn licht laten schijnen, en beijverde zich om ook anderen tot Christus en Zijn waarheid te lokken. Hij schreef dan ook een brief aan een zijner neven, die een monnik was, waarin hij hem wees op de pauselijke gruwelen, en hem aanraadde die te laten varen. Deze brief werd aan de markgraaf van Antwerpen gezonden, die Jan te zijn huize ontbood, en toen hij daar kwam, hem gevangen nam.

Bij herhaling werd hij in de gevangenis aangaande zijn geloof door monniken en priesters ondervraagd, alsmede door enige beambten, doch beleed onder alles steeds zijn geloof volgens de Schrift.
Toen men hem aangaande het avondmaal des Heeren ondervroeg, en hij daarbij beleed, dat de gelovigen daarbij door het geloof genieten, en niet door de mond of met de tanden het waarachtige lichaam en het bloed van Jezus Christus, beleden enige van de beambten, dat zij het met hem aangaande het geloof van het avondmaal eens waren, doch in weerwil daarvan veroordeelden zij hem toch eindelijk ter dood.

De reden waarom hij, nadat hij gedurende negen maanden gevangen gezeten had, werd ter dood gebracht, was deze: in de stad ***'s Hertogenbosch*** was ‘s nachts een Wederdoper met geweld uit de gevangenis ontsnapt, omdat men hem, ofschoon hij zijn dwaling had beleden, toch nog wilde ter dood brengen, welke wreedheid echter menigeen mishaagde. Dit gerucht drong door tot het hof van Brabant, waarin die tijd koning Filips en de Kardinaal Caraffa vertoefden. Door dit gerucht was de markgraaf zeer verschrikt, en eiste de dood van de vrome martelaar, die hem dan ook door de beambten, God weet met welke ongerust gewetens, werd toegewezen.
Hij werd dan ook, op de 5de Februari, met een wederdoper op de markt voor het stadhuis gebracht. Terwijl de wederdoper geworgd werd, betuigde hij voor de gehele menigte, dat hij niet om enige dwaling en wederdoperij stierf, maar alleen om *de ware leer der apostelen en profeten.* Vervolgens begon hij de Heere op vurige wijze aan te roepen en voor zijn vijanden te bidden, en hield daarmee niet op voor hij aan de paal geworgd was, en de Heere zijn geest had overgegeven.
Toen de gelovige broeders, die daarin groot aantal tegenwoordig waren, zijn grote volharding zagen, waren zij daarover zeer vertroost. Enige zag men, die hun ogen naar de hemel hieven, anderen, die de Heere met tranen langs de wangen dankten, dat Hij hun medebroeder bad waardig gekeurd een getuige van zijn waarheid te wezen. En,

opdat vervuld zou worden, wat de profeet van de kinderen Gods zegt, boden zij het geroosterd lichaam de vogelen ten spijs op het galgenveld buiten de stad. Dit geschiedde de 5de Februari in het jaar 1558.

5. Gerard Hagens, 's Hertogenbosch

JAAR 1558

Gerard Hagens, burger te 's Hertogenbosch, werd daar om de hervormde godsdienst omtrent het jaar 1558 gevangen genomen, en door een vonnis veroordeeld, om met het zwaard omgebracht te worden, waartoe alles reeds gereed gemaakt was. Doch in de nacht voor de uitvoering van het vonnis werd hij door enige burgers, die de hervormden godsdienst waren toegedaan, uit de gevangenis gered, en wist alzo te ontkomen.

De uitvoerders van dit werk waren Daniël Hermans Jageling, (van wie in het jaar 1619, nog enige kleinkinderen in Holland woonden) en Jan Hermans Jageling zijn broeder die de middelen daartoe hadden uitgedacht, en alles in persoon in bedoelde nacht naar wens uitvoerden; terwijl de andere van hun geestverwanten bij de naaste buurten en straten de wacht hielden, om in hun werk niet onverwachts betrapt te zullen worden. Zij brachten de bevrijde gevangene van de gevangenpoort ten huize van een burger van de hervormden godsdienst, Antonius Gerard Geubels genaamd, wonende in de Kerkstraat, (van wie nog een dochter in het jaar 1649 te ’s Hertogenbosch in het leven was) die de gevangene drie dagen in zijn huis verborgen hield, maar eindelijk, wegens het streng onderzoek, dat naar genoemde gevangene gedaan werd, genoodzaakt was middelen te bedenken, om hem uit de stad te helpen.

Deze genoemde Antonius Gerard Geubels ging ‘s nachts naar de Vuchterpoort, en verzocht aan de portier, om deze man, die hij bij zich had, zo spoedig mogelijk uit te laten, voorgevende dat er een ongeluk gebeurd was. De portier meende, zoals dat in die tijden gewoonlijk werd begrepen dat iemand dodelijk gekwetst of dood gebleven kon zijn, en deed daarom de poort terstond open, na vooraf volgens gewoonte een kleine beloning voor zijn moeite te hebben ontvangen. Daar de portier dit des anderen daags verhaalde, rezen er vermoedens, en werden er gesprekken gehouden over de uitgebroken gevangene.

Bovengenoemde Geubels hoorde dit, en verborg zich in een geheime plaats van zijn huis. En, aangezien men naar hem zocht, begaf hij zich, daar hij zich niet langer daar vertrouwde, ‘s nachts naar het huis bewoond door iemand van dezelfde godsdienst, zijnde een lakenkoopman, (wiens kleindochter in het jaar 1649 nog in 's Hertogenbosch woonde) die de genoemde Geubels in een schuit onder lakens, die hij verzenden moest, verborg, en in het geheim de stad uithielp, waarop spoedig de verbeurd verklaring van al de bezittingen van de gevluchte Geubels volgde.

Deze Hagens woonden daarna te Aken, waar hij ook is gestorven, en, nog in het jaar 1649 enige nakomelingen van hem te vinden waren.

Daniël en Jan Jageling werden ook na verloop van enige tijd derwijze verdacht, dat de hoge beambte bevel kreeg, om hen ‘s nachts van bed te lichten en gevangen te zetten. Doch een paar uren tevoren waren zij door een van de dienaars, die wat gemerkt had, getrouw gewaarschuwd, en klommen over de stadsmuur, zwommen de gracht over, en vluchtten naar Grave, waar enige leden van hun familie woonden.

Nadat zij enige tijd doelloos hadden doorgebracht, kregen zij beiden een goede betrekking. Jan werd benoemd tot opziener en werkmeester van het grof geschut, vuurwerken, geweren, wapenen en het gehele tuighuis van de hertog, van Kleef, Wilhelm; Daniël werd aangesteld tot opziener van dezelfde wapenen bij de prins van Oranje, Wilhelmus, in wiens dienst hij enige jaren daarna te Breda, ten gevolge van het

vallen van een kanon, waaraan hij iets moest nazien, zich deerlijk gewond en geruime tijd gekwijnd en te bed gelegen had, is gestorven. Hun vrouwen werden na de vlucht van hun mannen, door de hoge beambte en dienaars uit de stad 's Hertogenbosch gevoerd en daarna werden ook al hun bezittingen verbeurd verklaard.

JAAR 1568.
Op de 24e Maart 1568 werden, door het vonnis van de commissarissen des konings en het bestuur van '**s Hertogenbosch** vijfentwintig burgers van die stad wegens de godsdienst en het oproer, dat daarbij ontstond, uit Brabant ***gebannen***, en hun bezittingen ten behoeve van de koning verbeurd verklaard.
Nog werden in die tijd meer dan veertig burgers ingedaagd, over wie men het ***doodsvonnis wilde uitspreken.***

6. Vier burgers

JAAR 1568.
Op de 16de Juli in het jaar onzes Heeren 1568, werden in de stad 's Hertogenbosch vier burgers wegens de hervormden godsdienst opgehangen, genaamd **Schaapje zonder Wol, Antonius Hermansz., Laurens in het Zevengesternte,** herbergier, en een zakkendrager.

7. Michiel Rombouts en Joris Coenen
Jan Maassen en Pieter de Gruyter

Bossche Encyclopedie
In het jaar 1568, de 24e maart is bij klokslag in deze stad afgelezen, dat al degenen die aan enige personen die voortvluchtig waren enz.

Ten zelven dage is Michiel Rombouts een oud aanzienlijk en welbeminde burger, geweest zijn die diaken van de Gereformeerde Gemeente aldaar, zijnde de 14e augustus 's nachts mede van zijn bed gehaald en hebbende benevens vele anderen van de Gereformeerde religie, van die tijd af gevangen gezeten in een zware gevangenis, ter scherper examen gewezen.

De 16e juli werden alhier binnen de stad 4 burgers van de Gereformeerde religie gehangen, met name deze: Schaapken zonder Wol, Antheunis Hermans, Lawrens in het Zevengesternte, herbergier; en nog een zakkendrager.

De 20e juli zijn **Jan Maassen en Pieter de Gruyter** op het schavot onthoofd en de lichamen aan de vrouwen thuis gezonden.

En ten zelven dage werd de voor zegde Michiel Rombouts voor 's heerenhuis gehangen met Joris Coenen, wever.
… En Rombouts was nauwelijks van de scherprechter afgestoten of er kwam een duisterheid en onweder van wind, hagel, donder en bliksem, dat de duisternis de aardbodem gans verdonkerde en dat men de vensters vanwege het onweder niet kon toe krijgen; de karren op de straat werden omvergeworpen en een wagen met hooi geladen, staande zonder paarden op de straten, werd ter poorten uitgedreven; en verspreidde zich dat onweder over 1 uur gaans in het ronde, verder niet. En was het voor en in de executie zeer liefelijk weder, dat men noch enig opkomende wolken aan de lucht zag.

Als dit onweer overgaan was, hebben de vrienden van Jan Maassen en Pieter de Gruyter de lichamen zeer eerlijk doen begraven. Ze werden 20 juli onthoofd.

Van Haamstede
JAAR 1568.

Michiel Rombouts, een oud, aanzienlijk en zeer bemind burger van 's Hertogenbosch, diaken bij de geheime gemeente daar, werd op de 14e Augustus 1567, ‘s nachts met enige andere leden van de hervormde godsdienst van zijn bed gehaald. Nadat hij geruime tijd met hen had gevangen gezeten, en aan een streng onderzoek was onderworpen, werd hij eindelijk de 20e Juli 1568 met zekere **Joris Coenen,** wever, voor het herenhuis opgehangen.
En, aangezien er een groot aantal jongens op de been waren om de uitvoering van het vonnis te zien, gingen de Duitse soldaten, die daar de wacht hadden, zover de jongens te stoten, te slaan en met stenen te werpen, zodat er velen werden gekwetst. Hierdoor ontstond een grote oploop en gedrang; in welk gedrang zekere Arend Antonisz., wever, dood bleef, van wie men zei, dat hij de genoemde Michiel Rombouts, toen deze van de gevangenpoort kwam, zeer onaangenaam had toegesproken, en de dood, die hij als ketter wel verdiend had, had toegewenst.
Toen deze Michiel Rombouts voor de uitvoering van het vonnis zijn gebed voor God de Heere had uitgestort, en de ladder naar de galg zou betreden, bad hij God, dat deze een teken zou gelieven te geven voor het volk als bewijs van zijn onschuld. *Nauwelijks was hij dan ook door de scherprechter van de ladder gestoten, of er ontstond zulk een onverwachte duisternis en verschrikkelijk onweer van wind, hagel, donder en bliksem, alsof de wereld verging, zodat men de deuren en vensters wegens dit weer niet kon sluiten, en de karren, die op straat stonden, werden omvergeworpen. Dit wekt temeer de verwondering, daar deze orkaan en nachtelijke duisternis plaats hadden op een zeer lieflijke dag en bij heldere zonneschijn.* Voor of na de uitvoering van het vonnis was er geen enkel wolk aan de lucht te zien, terwijl het onweer zich niet veel verder dan een uur rondom de stad uitstrekte, waarmee God, buiten twijfel, een getuigenis wilde geven voor de goede zaak van de genoemde martelaren.

Opmerking.
Paus Johannes Paulus II is één keer in Nederland geweest. Op zaterdag 11 mei 's namiddags landde de paus in Eindhoven. Hier kuste hij – zoals de paus gewoon was op al zijn reizen te doen – de Nederlandse bodem.
De afgelopen week was hij in België geweest. Op een van die dagen kwam om ca 9 uur een vreselijke onweersbui opzetten, waarvan men zei dat ze zoiets nog nooit meegemaakt hadden. Het werd aarde donker. De mensen deden het licht aan en werden bang. De schoolkinderen niet het minst. Ernstige mensen dachten aan de Wederkomst. Iemand was in Vlissingen en overzag de bui. Ontzagwekkend. Hij herinnerde zich de brandstapels en de moordschavotten die in Vlaanderen en Brabant, ja geheel België hadden plaats gevonden. *God gaf uit de hemel een duidelijk signaal dat het onschuldig bloed van de martelaren, om het getuigenis van Jezus Christus zal gewroken worden, in zover het nog niet gebeurd was.*

De pers zegt:
‘Het had nooit mogen gebeuren’
"Het bezoek aan Nederland was memorabel, meer dan dat, het was rampzalig. Nooit eerder waren bij een pausbezoek de straten zo leeg en tegelijkertijd de

stenengooiers zo dichtbij. En nooit eerder werd de paus bij één bezoek weer getrakteerd op een onverwachte donderpreek, een bedreiging op posterformaat en vijf keer dezelfde maaltijd. Kortom, zelden is een pausbezoek zo dramatisch mislukt.
Eén van de belangrijkste organisatoren van het pausbezoek, pater Van Munster, geeft het achteraf ruiterlijk toe: 'Het had nooit mogen gebeuren.' Van Munster was destijds secretaris-generaal van de Nederlandse bisschoppenconferentie. Hij wist van te voren al dat het geen eenvoudige klus zou worden: 'Het geestelijke klimaat in Nederland was niet zo dat je daar de paus in kon inviteren.'
Waarom is hij dan uitgenodigd? Van Munsters antwoord is eenvoudig: 'Het was niet tegen te houden'. Het kwam allemaal door de Belgen. Begin 1983 maakten zij kenbaar dat ze de paus wilden uitnodigen voor een bezoek aan hun land, waarbij hij Luxemburg ook even zou kunnen meenemen. Toen kon Nederland eenvoudigweg niet achterblijven."

8. Vier burgers te 's Hertogenbosch

Gijsbert Claasz., een viskopersknecht, Jan Joosten Trijts en Adri Gommersz., Govert van Bulcken

JAAR 1568
Op de 14e Augustus in het jaar onzes heren en Zaligmakers Jezus Christus, werden twee burgers van 's Hertogenbosch, genaamd Gijsbert Claasz., in *de Witten voet,* en de knecht van de visverkopers, wegens de zuivere leer van het Evangelie, opgehangen.
Op de 28ste van die maand van dat jaar werden, omstreeks zes uur in de ochtend, wegens dezelfde reden, ook daar opgehangen Jan Joosten Trijts en Adri Gommersz., terwijl Govert van Bulcken werd onthoofd, en daarna onder de bomen in de stad opgehangen.

Bossche Encyclopedie
Den voorzeiden dag [28 aug.] zijn van 's Herenhuis bij Klokslag ingedaagd deze volgende personen, om binnen 3 weken te compareren voor de Hertog van Alva, of zijn gecommiteerden, ***om te verantwoorden hetgeen hen ten laste gelegd zal worden.***
Dezen zijn weer vrijgelaten door onderstaand gebeuren:

Tussen de 6e en de 12e augustus als de prinses Anna, dochter van keizer Maximiliaan, die de koning van Spanje tot een huisvrouw zou hebben, te 's-Hertogenbosch kwam om verder naar Spanje te trekken, zijn hier vele burgers die lang om de religie hadden gevangen gezeten door gunst van de voorzeide koningen, vrijgelaten, als, Willem Michielssoon, Ieronimus Gevers, Thomas Lootgieter, Iacob in 't Schaepshoose, Thomas Goyensz en meer anderen.

9. De namen van de ingedaagde personen van de Gereformeerde Religie.

Adriaen Timmerman, in den Hamer
Antonis Neyts
Aert Thijssz tot Orten
Antonis van Zeelst, wever
Aert van Steen
Alexander Tesmaker
Anna Marcelis
Abraham Peter Lenaerysz
Andries Francken, spelmaker
Buyser, waard in de Kroon

Barbara Buysen
Blom van Erp
Baltzarar, de schoenlapper
Cornelis Geldens, spelmaker
Christiaen, Beeltsnijder
Cornelis het schoenlapperken
Cornelis van Thorn
Cornelis Cornelissz van Beeck
Den Valen Adriaan, wever
Dionijs scherm-meester
Dirck den Bult
Daniel de Metselaar
Dirck Ongael
Dirck Dircksz. Del-blutter
Dirck van Nimwegen
Danel de Hert-dragher
Dirck den ouden Sprenaert
Dirck, den Leydekker
Eygrom Michielsz.
Frans Florisse.
Hendrick Lambertsz
Hendrick Loeckermans
Iacob Kloot Ioachimsz
Ian, in 't Wter-stael
Ian Strijck
Ian. de Kolder-maker
Ian Hoedt
Ian Sonmans
Ian Fredericksz,, kuyper
Ian Herlinck, wever
Ian van Goch, kramer
Ian van Heel, kordewagen-kruijer
Ioost, die men noemt kwade Lijs
Ian Maessen, Spel-maker
Ianeken Buysen
Ian, de Hoef-smit
Ian de Kort
Ian van Achten
Ioost, in 't Schaeps-hooft
Ian Kloet, spel-maker
Iacob Kolen, in den Pantoffel
Ian Reynen, Spel-maker
Frans de Korden-wagen Keuer.
Gillos Hendriks, snijder
Gerardt de Kolven-maker.
Gillis Kangieter, Loper
Gerrit, genaamd Lapperken sonder leer.
Gerrit Hoede-maker.
Goyaert in de gulden Salm-snijder.
Gerhard Klaassz.
Goyaert van Spoerdonck.
Goyaert Struijk.
Gijsbrecht van Nimmegen
Gijsbrecht den Dapper.
Gerardt van Tulden.
Gijsbrecht de Boye.
Goyart, de Schoen-maker.
Hansken van Bueren.
Hendrick, de Snijder.
Hendrick van Thulden.
Hendrick inde Oliemolen.
Hendrick Schoelwenkel.
Hans van Herentals.
Hubere, de Schoenlapper.
Hendrik van Rijn.
Hendrik Mannekem.
Hansken van Helvoort.
Lamberts Beyens.
Lambert de Smit
Lawrence Ianisz.
Laurens van S. Tryen.
Martin, de schrijn-werker.
Matthijs, slootmaker in het gulden Slot.
Martin, den langen Metser.
Paulus Jansz.
Paulus van Cleef, sak-drager.
Peter Matthijsz.
Peter Dircksz.
Peter Ceris, Kuyper.
Peter Pinxten.
Peter Geerlincx.
Peter op 't Orten-einde.
Ruth Mr. Dircksz.
Sil Verschoon.
Sobert Iansz., alias Meynen.

Ian de Richterhoone
Ian van Wamel
Iacob de Post, sack-drager
Iacob van Mynen
Iacob de Keter
Iacob van Mynen
Ian van Achten
Ian de Richterhoone
Ian van Wamel
Iacob de Post, sack-drager
Ian van Os, alias Blocxken
Ian, den Leydecker
Ioost, de Lint-werker
Ioost, den langen timmerman

Thomas Boes.
Thomas Morie.
Thijs Petersz., Metser.
Willem Remmen.
Wouter Kielinck.
Willem Ys-vogel.
Willem de Leyter, alias den grote Meester.
Wouter, de Linnenwever.
Wouter, de Leydecker.
Willem, de Drager.
Willem, de Zeeldrayer.
Willem Peters, alias Muskes.
William Ploegsken.
Willem de hayrwasser; met zijn Broeder.

Van Haamstede:

10. Een Pottenbakker, Van Orten

JAAR 1569

In het jaar onzes Heeren 1569 werd in de stad ’s Hertogenbosch, wegens de ware godsdienst, een pottenbakker Van Orten opgehangen.

11. Neesken de Greef, 's Hertogenbosch

JAAR l582

Neesken de Greef woonde te 's Hertogenbosch, in *de Ooievaar,* tegenover de Predikherenpoort.

Zij was een lidmaat van de geheime gemeente van Christus daar en wel van het jaar 1564 tot 1582, toen zij, ruim tachtig jaren oud zijnde, ongesteld werd. Toen de ziekte verergerde, vernamen dit de buren, die dit aan een geestelijke van de St. Janskerk, Masins genaamd, die daar later bisschop was, bekend maakten. Toen deze dit vernam, ging hij terstond tot deze zieke vrouw, bracht de hostie mee, en zei tot haar: "Gij moet zeker geloven, dat deze uw Heere en God is, met vlees en bloed, zoals Hij aan het kruishout heeft gehangen."

De zieke antwoordde daarop: "Ga weg van mij; ik heb een levende God in de hemel, Die, mij zal zaligmaken.” Zij wilde niet meer naar de geestelijke luisteren, en ontsliep aldus in de Heere zonder het roomse sacrament te willen ontvangen.

De geestelijke was hierover zeer verstoord, en beklaagde zich bij de wereldlijke overheid, en bracht eindelijk zoveel teweeg, dat de opperschout met zijn dienaren verscheen ten huize waar het lijk van deze vrouw zich bevond. Hij liet het lijk van het bed slepen, de drempel van het huis ondergraven en het lijk daardoor sleuren, vervolgens op een stuk tiendwerk leggen, en alzo op de markt brengen, waar gewoonlijk de galg stond. Zij groeven een kuil en wierpen daarin, op zeer schandelijke en verachtelijke wijze, het bewuste lijk.

In weerwil van deze wrede en goddeloze daad, werd de geestelijke, Masius, omdat hij het Rooms katholicisme zo handhaafde en voorstond, door de geestelijkheid van 's Hertogenbosch tot bisschop verheven.

Toen 's Hertogenbosch in het jaar 1629 onder het bestuur van de hoogmogende heren Statengeneraal kwam, en de zuivere prediking van Gods Woord daar weer was ingevoerd, werd het lijk van deze vrouw weer opgegraven, en in het openbaar door de leden van de kerkenraad, de krijgsraad en andere burgers der stad naar de St. Janskerk gebracht, en op eervolle wijze begraven.

VUGHT

12. Joost de pottenbakker

JAAR 1534.

Donderdags na Maria Lichtmis, [2 febr.] in het jaar onzes Heeren 1534, werd Joost de pottenbakker, wonende te **Vucht,** om de ware leer, die men toen de Lutherse noemde, op de markt te **'s Hertogenbosch** onthoofd, nadat hij omtrent acht maanden een zeer zware gevangenschap en veel verdriet ondergaan had.

13. Geertruida Adriaans
JAAR 1538.
In het jaar onzes Heeren 1538 werd Geertruida Adriaans de Roevre, vrouw van Wouter Hoogendoren om de zuivere leer der waarheid te **Vucht** aan het gerecht overgeleverd, en volgens het vonnis van de regering te **'s Hertogenbosch** verbrand.

14. Vijf personen te Vught gedood
JAAR 1542.
Op de 1e April van het jaar onzes Heeren 1542, werden te **Vught,** door de overheid van 's **Hertogenbosch,** om de christelijke godsdienst, ***twee vrouwen en een man*** levend verbrand.

Er werd ook een ander *man ter dood gebracht en een vrouw levend begraven*.
Zij woonden te Valenciennes, en waren Walen, die geen Duits kenden, en vluchten moesten naar Wesel, om daar te wonen en hun godsdienst vrij te kunnen belijden. Zij moesten sterven, omdat zij het heilige sacrament des Avondmaals niet anders dan onder twee gestalten wilden ontvangen, zoals men dat in vele plaatsen van Duitsland en Oostland gebruikte. Zeer gewillig en met vreugde ondergingen zij de dood.

Uit: **De geschiedenissen der kerkhervorming.** Y van Hamelsveld, 1811.

> Te Limburg was de vervolging door keizerlijke Gelastigden zwaar. Onder anderen werden daar op een houtmijt verbrand, 6 personen uit een gezin. **De man, de vrouw, en 2 dochters met hun mannen;** wegens hun afkeer van het pausdom.
> Als dezen naar de Berg Rotfelt, een kleine mijl van de stad gelegen ter dood gevoerd werden, hoorde men hen alle 6 als met één stem de ganse weg langs niet anders dan Psalmen zingen. Daarna riepen zij met elkaar vertroostende en versterkende, de Naam des Zaligmaker Jezus aan, tot de laatste snik van hun leven toe.

EERSTE NOORD-NEDERLANDSE MARTELAAR

15. Jan de Bakker in Den Haag verbrand, 1525

Jan de Bakker of Johannes Pistorius, zoals men deze Noord-Nederlandse geloofsgetuige later zou noemen, was een kosterszoon uit Woerden (1499-1525). Van zijn vijftiende tot zijn twintigste jaar was hij leerling van de Utrechtse Hiëronymusschool van de "Broeders des Gèmeenen Levens". Deze open communauteit wijdde zich aan het geven van onderwijs en aan het verbreiden van de H. Schrift. Stichter van de broederschap was de veertiende-eeuwse diaken en prediker Geert Groote. Fel keerde deze boeteprediker zich tegen de morele verwording van de kerk zijner dagen. Het is dan ook niet te verwonderen dat Groote"s geestelijke zonen - onder wie Hinne Rode rector van de Hiëronymusschool - voorstanders waren van de na 1517 optredende kerkelijke vernieuwingsbeweging. Door persoonlijke gesprekken met Rode maakte Jan de Bakker kennis met de symbolische opvattingen over het H. Avondmaal van de Haagse advocaat Cornelis Hoen. Door lezing van nagelaten geschriften van Wessel Gansfort (1419-"89) was onze jurist tot de overtuiging gekomen, dat de woorden van Jezus in Matth. 26 : 26 - "Dit is Mijn lichaam" - niet letterlijk, doch zinnebeeldig moeten worden verstaan. Door een uitvoerige verhandeling van Hoen over deze kwestie zou deze uiteindelijk Zwingli beïnvloeden.

In 1520 keert Jan de Bakker terug naar Woerden, waar hij schoolmeester wordt en zijn vader gaat assisteren bij diens werk als koster. Van de persoonlijke contacten die hij zodoende krijgt, maakt de jongeman gebruik om het ware Evangelie te gaan verkondigen. Maar de koster wil dat zijn zoon priester wordt en zendt hem naar de universiteit van Leuven, destijds de enige in de Nederlanden. In 1521 ontvangt Heer Jan, zoals men hem nu gaat noemen, de priesterwijding in Utrecht. De eerste parochie van Jan de Bakker is Jacobswoude, een niet meer bestaand dorpje bij Woubrugge. De jonge priester met zijn radicale opvattingen over het Avondmaal leest er weinig missen, maar preken doet hij des te meer. In 1523 is Heer Jan terug in Woerden, waar hij aalmoezenier wordt van een gilde. Misschien dat van de bakkers waarvan zijn vader lid was. De preken van Jan over de "nieuwe leer" - zeer actueel door Luthers openbaar optreden - trokken veel toehoorders. Toen de kerkelijke overheid in Utrecht gemerkt had dat Jan de Bakker "ketterijen" verkondigde, liet zij de prediker gevangennemen en opsluiten in het kasteel van Woerden aan de Oude Rijn. Uit vrees voor vijandige reacties van diens talrijke aanhangers, liet de slotvoogd Heer Jan spoedig vrij. Deze reisde daarop naar Wittenberg, waar hij enige tijd verbleef zonder echter Luther te hebben kunnen ontmoeten.

Na zijn terugkeer uit Duitsland preekt Pistorius hier en daar in het centrum van Holland. Hij kleedt zich niet meer als priester en kiest als vrouw Jacoba, een buurmeisje van zijn ouders. Om in hun beider levensonderhoud te voorzien gaat hij brood bakken, wat hem de bijnaam zou geven van "de Bakker". Waar en wanneer hij maar kan, brengt hij de boodschap van het ware Evangelie. De bejaarde pastoor van Woerden liet hem begaan, maar diens opvolger besloot een einde te maken aan de openlijke verkondiging van de "nieuwe leer". Na klachten bij de kerkelijke en wereldlijke overheden werd Pistorius, teneinde een volksoploop te voorkomen, in de nacht van 9 op 10 mei 1525 gearresteerd. Tijdens het transport naar de Voorpoort - thans Gevangenpoort - in Den Haag, kreeg Heer Jan gelegenheid om te vluchten, maar hij maakt daar geen gebruik van. Aanvankelijk verblijft hij met andere gevangenen om het geloof, onder wie Gnapheus (Volder) zijn latere biograaf, in een gewone cel, maar als zijn proces begint, sluit men hem in de boeien en zet hem op water en brood in een vuns kerkerhol. De rechtbank

waarvoor hij moet verschijnen, bestaat uit 6 leden, waaronder 4 geestelijken. De verhoren zouden acht weken duren. Men verwijt hem vooral zijn huwelijk en zijn weigering om missen te lezen. Dit laatste was een logische consequentie van zijn verwerping van de transsubstantiatie, de verandering van brood en wijn in lichaam en bloed van Christus tijdens de consecratie. Luther had de "werkelijke tegenwoordigheid" geleerd, de aanwezigheid van Christus" lichaam en bloed in het Avondmaal (consubstantiatie).
Een van Pistorius" rechters, de inquisiteur N. Coppin, zag de gevangene dan ook als een "erger ketter dan Luther". Hij voegde hem verontwaardigd toe: "Ik zou me niet ontzien om u naar de brandstapel te zenden". Ondanks lichamelijke verzwakking als gevolg van het harde gevangenisleven, bleef Pistorius" geestkracht ongebroken. Waardig en zakelijk weerlegt hij de felle aanklachten van zijn rechters, waarbij hij zich bedient van argumenten uit de Bijbel. Pistorius wist dat zijn leven op het spel stond, maar deze geloofsgetuige vreesde de dood niet, en bleef trouw aan zijn diepste, religieuze overtuigingen.
Zijn vonnis stond vast: hij werd veroordeeld tot de brandstapel. De executie zou plaats hebben op vrijdag 15 september 1525; dat zou volgens onze tijdrekening 25 september zijn. Op het Haagse Binnenhof was een verhoging aangebracht, waarbij de stadhouder van Holland en tal van kerkelijke en burgerlijke autoriteiten plaatsnemen. Dan wordt de in priestergewaad geklede veroordeelde voorgeleid. Hij moet een boetepredikatie van een franciscaner monnik aanhoren. Daarna gaat de wijbisschop van Utrecht over tot dc degradatie van de "afvallige" priester. Men doet hem zijn kerkelijk gewaad uit en omkleed hem met een gele zotsmantel. Op zijn hoofd krijgt hij een gele zotskap. Dan leest een kerkelijke rechter het vonnis voor, waarbij de ontrouwe priester wordt overgeleverd aan de wereldlijke overheid, om zijn welverdiende straf te ondergaan.
Daar de kerk immers geen bloed vergiet, trekken de leden van de geestgelijkheid zich terug. Dan leest de griffier van het Hof van Holland het arrest voor van de burgelijke rechtbank: Jan, zoon van Jan uit Woerden, zal verbrand worden, opdat zijn nagedachtenis voor altijd(!) verloren zal gaan.
Maar in 1925 zijn er, in Den Haag en in Woerden, gebrandschilderde kerkramen aangebracht door een dankbaar nageslacht, dat de eerste Noordnederlandse geloofsmartelaar Johannes Pistorius, in vrome herinnering hield. In 1525 was de brandstapel opgericht op de Plaats(e). Wanneer op weg naar de strafplaats, de bewakers Pistorius langs de Gevangenpoort voeren, roept deze Gnapheus en de andere geloofsgevangenen toe: "Broeders, ik ga u voor!" Zijn geestverwanten klappen in de handen en roepen: "Broeder strijd vroom!"
Vervolgens zingen zij geestelijke liederen. Jan de Bakker beklimt de houtmijt. De beul bindt hem aan de staak. Hij doet hem een touw om de hals, trekt het strak aan en wurgt de veroordeelde. Daarop wordt de brandstapel ontstoken en weldra is er nog slechts een smeulende, zwarte massa te zien...
Hoe het Pistorius" weduwe is vergaan? Zij heeft levenslang boete moeten doen in een klooster.
(Geraadpleegde auteurs o.a. J. W. Gunst: Johannes Pisiorius Woerdensis, 1925).

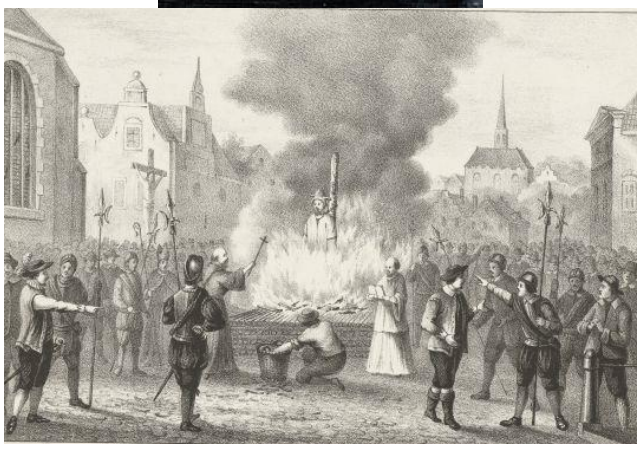

Jan de Bakker verbrand in Den Haag

Geschiedenis van de getrouwe martelaar van Jezus Christus,
Johannes Pistorius, van Woerden

In het Latijn beschreven door Willem Gnapheüs, Rector van de Latijnse school te 's Gravenhage en medegevangene van Pistorius.
Later in het Nederlands vertaald.

JAAR 1525.
Johannes Pistorius, of de **Jan de Bakker,** van Woerden, in Holland, was uit aanzienlijke ouders geboren, en overtrof van zijn jeugd af in deugd en eerbaarheid des levens allen, die van zijn leeftijd waren. Reeds op 12-jarige leeftijd zong hij, daar hij een zeer heldere stern had, in de hoofdkerk te Utrecht, volgens de gewoonte van die dagen, met de hogere geestelijken, en stond hij het college der priesters in hoog aanzien. Nadat hij die jaren van zijn leven aldus had doorgebracht, en zijn stem begon te verzwakken, wilden de priesters hem nauwelijks ontslaan, om tot zijn studiën, die hij enige tijd vaarwel had gezegd, ja, bijna verlaten, met een bijzondere lust terug te keren. Tot onderwijzer had hij later meester Johannes Rhodius, een zeer beroemd opziener over het college van Hieronymus, een geleerd en tevens vroom man, die hem naarstig onderwees in de geboden der godsvrucht en de ware godsdienst, alsmede in de beginselen van zijn aanstaand ambt. Al spoedig werd deze leerling met zijn onderwijzer gehaat, daar men hem beschuldigde de gevoelens van Luther te zijn toegedaan. In deze tijd namelijk openbaarde zich de Evangelische waarheid reeds, en om die te bevorderen, reisde bovengenoemde Rhodius dikwerf naar Duitsland. De goede vader van Pistorius maakte zich voor de ondergang van zijn zoon zeer bevreesd, aangezien het vermoeden, dat hij de leer van Luther voorstond, dagelijks meer en meer toenam. Hij riep hem daarom uit

de school naar huis, en beval hem nevens hem het kosterambt waar te nemen. In deze betrekking liet hij niet na de lof van het meer en meer helder schijnende Evangelie hij alle gelegenheden zijn medeburgers in te scherpen, en vele nieuwe planten tot Christus te leiden.
Van daar werd hij, om zijn verstand nog meerder te verrijken, naar Leuven gezonden, en aan Erasmus, de roem van Holland, aanbevolen, met wie zijn goede vader vroeger samen had gewoond, en in zijn jeugd veel had omgegaan, aangezien zij in één school waren onderwezen. Het was verwonderlijk te zien, hoezeer Pistorius in korte tijd in kennis toenam. Doch de vader, die meer zag op het voordeel, dat hij door zijn zoon behalen kon, dan op diens studiën, overlegde hij zichzelf, hoe hij het best van zijn zoon partij kon trekken. Hij zond hem daarom naar Utrecht, om hem als dienaar in de godsdienst te laten wijden. De goede jongeling werd gedwongen, zich naar de wil van zijn vader te schikken, het leven der geestelijken aan te nemen, en de gevoelens van Luther af te zweren, wat hij in die tijd deed, voorzover de christelijke eenvoudigheid geen sekten kende. Evenals deze levenswijze Pistorius niet behaagde, betuigde hij ook hij herhaling, dat hij tot de slavernij van deze kerkelijke bediening was toe getreden alleen om zijns vaders wil, of om in dit leven er zich op te kunnen toeleggen de catechismus te beoefenen, zoals hij dit dan ook met groten ijver in zijn vaderland heeft gedaan. Daar het gerucht hiervan dagelijks toenam, werd hij spoedig daarna te Utrecht geroepen, om zich daarover te verantwoorden. Maar, aangezien hij de lagen bemerkte, welke men hem legde, weigerde hij in de vergadering der kwaadwilligen te verschijnen. De priesters van het college te Utrecht deelden de verachting, die Pistorius der vergadering toedroeg, aan het hof van Holland mee. Aangezien deze aanklagers daar geloof vonden, werd hij met een van zijn medebroeders door de gouverneur van het slot te Woerden gevangengenomen. Terwijl echter zijn tegenpartijders, uit vrees voor de burgers, zoals men meent, hen niet langer van ketterij beschuldigden, en wel in deze plaats, waar zij alles naar hun wil konden doen buigen, gebeurde het, dat, toen zijn metgezel door bloedgang werd aangetast, Pistorius, om de besmettelijke ziekte werd ontslagen uit de gevangenis, onder belofte, dat hij zich ten allen tijde aan het rechterlijk onderzoek zou onderwerpen. De geestelijken te Utrecht waren wrevelig dat deze prooi aan hun handen ontgaan was, en wisten door hun scherpe bedreigingen het zover te brengen, dat beiden een vrijwillige ballingschap aannamen. Uit liefde tot de ware godsvrucht gingen zij naar de gemeente te Wittenberg, in Saksen. Na drie maanden op deze reis doorgebracht te hebben, keerden zij weer naar hun vaderland terug. Toen die van Utrecht dit vernamen, riepen zij hen op nieuw voor hun gericht, teneinde hen van ketterij te zuiveren. Eindelijk werd hun bevolen naar Rome te reizen, en gedurende drie jaren buiten hun vaderland te blijven. Pistorius minachtte dit vonnis, en wilde geen voetbreed uit het stadje wijken, en nog minder volbrengen, wat hem gelast was.
Hierdoor werden zijn tegenstanders nog meer op hem verbitterd, zodat zij besloten hem te zullen doden, zo spoedig zij hem ergens onder hun gebied konden betrappen. Aan een overste der ruiterij werd de last opgedragen, zulk een ongehoorzaam mens en oproermaker gevangen te nemen en te Utrecht te brengen. Ondertussen hield Pistorius zich buiten het gebied van Utrecht op, doorreisde geheel Holland, en versterkte voortdurend de broeders en gemeenten, die tot eer valt de Heere vergaderden. Te Delft bezocht hij, met grote bereidwilligheid mij, en Cornelius Honius, een zeer kundig rechtsgeleerde, die ook met mij, omdat hij zich tegen het monnikenleven verklaard had, gevangen zat, en gaf ons door zijn toespraken een groot bewijs van godzaligheid. En, opdat deze goede man, wat hij leerde ook door daden zou bewijzen, wat zij echter voor ketterij verklaarden, trad hij, ofschoon hij priester was, in het huwelijk. Na zijn huwelijk bediende hij de mis niet meer, verliet de geestelijken stand, en het zich de kruin niet

meer scheren. Ja, deze pas gehuwde achtte het niet beneden zich allerlei slaafse arbeid te verrichten. Nu eens was hij aan het bakken, dan weer aan het graven; op een anderen tijd werkte hij op het land, al naar ieder zijn hulp vroeg. Intussen hield hij zich ook bezig met de verkondiging van het Woord in de huizen, en bekleedde met naarstigheid het ambt van Evangelisch predikant, zodat het bleek, dat hij er een gewetenszaak van maakte, de minsten tijd in ledigheid door te brengen.
Terwijl hij zijn tijd met deze zaken, gelijk reeds gezegd is, ten goede besteedde, geschiedde het, dat de paus van Rome zijn rijk, dat dreigde teniet te gaan, ja reeds aan het zinken was, door nieuw uitgevonden aflaten, zoals men die noemt, zocht staande te houden. Deze aflaten werden nu niet meer, zoals vroeger, verkocht, maar tegen het gebruik om niet de boetvaardigen en die de mis bijwoonden in de hand gestopt. Toen deze aflaten ook in het stadje Woerden werden gebracht en aangeplakt, verzette zich deze martelaar daartegen als een muur voor het huis Israëls. Gelijk deze goede man de overleggingen van de satan bekend waren, zag hij ook spoedig de bedoelingen en bedriegerijen van de antichrist in. Hij begaf zich daarom naar de biechtkamer, en, o goede God! met welk een goede gesteldheid des harten ontdekte hij het bedrog van de aflaten. Teneinde velen tegen deze koophandel te stemmen, en hen voor het bedrog van deze aflaten te bewaren, nam hij geen geld aan, zoals gewone priesters doen, van hen die hij hem ter biecht kwamen. Hij maakte er zijn werk alleen van, om hij ieder de beginselen van de godsvrucht en van de christelijke godsdienst in te planten, de zwakke gemoederen in Christus te versterken en de geschokte gewetens door het Evangelie van Christus rust te schenken. Ten gevolge daarvan liepen de burgers met grote scharen tot Pistorius, waardoor de inkomsten van de gewone priester zeer verminderden. Deze werd daarover met wrevel vervuld, en wendde zich hij herhaling tot de overheid met het verzoek, zulk een mens, die het heilig sacrament, de openbare gebeden en het gezag van de paus verachtte, uit de heilige kerk te weren. In weerwil daarvan, werd de vromen martelaar door de broeders verzocht, dit godvruchtig begonnen werk niet te staken, opdat de koophandel van de paus dagelijks zou verminderen. In deze tijd bediende hij eens de mis, en liet eenmaal zijn hoofd scheren, en deed dit, omdat hij meer zag op de liefde en de tegenwoordige omstandigheden des tijd, dan om aan verkeerde hartstochten en begeerten toe te geven. Dit was de laatste en vierde mis, die hij als priester in drie jaren tijd bediende. Intussen, toen de huurling, de oude priester, gestorven was, veroorzaakte de roomse priester, die in zijn plaats gekomen was, een nieuw treurspel. Pistorius werd namelijk voor het stadsbestuur geroepen, en bevolen zijn zaak te verantwoorden. Daar werden hem vele vragen gedaan betreffende het pausdom, het vagevuur en de besluiten der kerkvaders. Met een spreuk bracht hij hen tot zwijgen, en betuigde dat God tevergeefs wordt geëerd door geboden en instellingen van mensen. Hij zelf riep enige priesters samen, en wel ten getale van drie, die over zijn huwelijk zouden oordelen. Onder deze was er een, die, eer men tot het onderzoek overging, het voornemen en de rechtschapen handelingen van de nieuwe pastoor (Pistorius) bespotte en hem vroeg op wiens order hij in een vrije stad zulk een oproer verwekte. Doch, daar hij van de opperste rechter daartoe geen last had bekomen, ging hij beschaamd heen, en werd ook de vergadering opgeheven. De volgende dag nam hij van het Bestuur van Woerden een schriftelijk bewijs van het gebeurde, en zo bracht deze onbeschaamde lasteraar alles, zo hatelijk als hij slechts kon, aan het Hof van Vrouw Margaretha over. Op haar bevel werd Pistorius daarna weer gevangen genomen, en naar 's Gravenhage, zijn vaderstad, overgebracht, onder geleide van vier gerechtsdienaren. Op deze reis had hij nu en dan goede gelegenheid om te ontvluchten, doch hij beproefde dit nochtans niet, en betrad zelfs niet vreugde de gevangenis te, 's Gravenhage. Het gerucht hiervan, nieuw als het was, kwam, terwijl ik in de Latijnse school werkzaam was, Mij ter oor,

en terstond nam ik de pen ter hand, en begon een verantwoording voor de gevangen broeder op te stellen, waarin ik zijn zaak, die rechtvaardig, en duidelijk te verantwoorden was, poogde voor te staan en te verdedigen, terwijl ik niet wist, dat ook mij, ten gevolge daarvan, het lot van in de gevangenis te geraken, boven het hoofd hing. Drie dagen daarna werd ook ik in dezelfde gevangenis gestoten, omdat ik door de kuiperij van de monniken verraden was, wier orde ik in mijn geschrift had afgekeurd. Met stilzwijgen ga ik het zeer aangename verkeer met deze man voorbij; en terwijl ik hier was, heb ik, bijna steelsgewijze, beschreven, wat hij mij meedeelde, vooral wat hem van de inquisiteurs bejegende, wat ik in de volgende samenkomsten getrouw zal verhalen.
Wilt gij, beminde lezer, dat ik u de man nader beschrijf, weet dan, dat hij recht en lang van persoon was, met een deftig en vergenoegd uiterlijk, een hoog voorhoofd, en een oprecht en vrijmoedig gelaat. Hij droeg lang, zwart en dun haar. Hij was sterk van gebeente, in de bloei van zijn jeugd, en had nauwelijks 27 jaren bereikt. In het redetwisten was hij wakker, in het onderwijzen duidelijk, in het vermanen vrijmoedig, en zeer ijverig in het bestraffen van zijn tegenpartijders. Zijn gang was gelijkmatig en statig, de kleur van zijn huid helde een weinig naar het gele. Meerdere bewijzen, zo van zijn deugd als vroomheid, die ik in die tijd in hem opmerkte, zou ik kunnen meedelen, doch dit zou volgens het algemene spreekwoord, tevergeefs een krans van eikenloof uithangen zijn, waar wijn te koop is. Wie hij was, en hoe hem het hart gloeide voor God, hebben zijn martelaarschap en dood genoegzaam bewezen. Dit wilde ik van het leven dezes godvruchtigen mans, ofschoon zeer kort, meedelen. Neem zeer vriendelijke lezer, deze onze arbeid, die wij ten goede van de christelijke godsvrucht verrichten ten goede aan. En, wanneer het u behaagt, ook het volgende te lezen, zult gij met de Profeet moeten zeggen, dat God Zijn heiligen tot een muur heeft gesteld.

Het onderzoek der drogredenaars van Leuven, gedaan naar het geloof van Pistorius

Voorrede van Gnapheüs

Wij geven u hier, onpartijdige lezer, de redevoeringen, die de uitnemende martelaar, Johannes Pistorius, met de Leuvense drogredenaars, die zich voor inquisiteurs of onderzoekers der ketterse boosheid uitgaven, gehouden heeft, en wel met geen mindere kloekheid van het hart en vertrouwen, als geleerdheid en godsvrucht. Wij geven u die met dezelfde oprechtheid en getrouwheid te lezen, als wij die in de gevangenis, waar wij samen waren, uit zijn mond vernamen, terwijl wij ons veroorloofd hebben de stijl wat te verbeteren. Aangezien deze zogenaamde godgeleerden hij herhaling met deze onze martelaar gesproken, en vete dingen op beuzelachtige wijze hebben voorgesteld, dunkt het ons goed het geheel van alles, wat er toen is gesproken, in vier twistgesprekken of samenspraken samen te vatten, opdat wij niemand door te grote uitvoerigheid van de lezing zouden afschrikken. Als in een spiegel is in deze samenspraken te zien, hoe deze beklagenswaardige drogredenaars zich gelijk blijven, en hoe ongelukkig zij strijden. Ofschoon zij zich beroemen onderzoekers der ketterijen, leraren der onwetenden, leidslieden der dwalenden en meesters der waarheid te zijn, zijn zij dit evenwel niet; want niemand onderwijst de onwetenden minder dan zij, en niemand leert de weg der zaligheid aan onkundigen minder dan zij. Dit alles zal uit deze twistgesprekken, die volgens hun wijze van handelen, en niet uit bitterheid of door ons verzonnen beschreven zijn, duidelijk kunnen gezien worden.
Dit eerste onderzoek, waarin enige punten van minder belang zijn voorbij gegaan, had plaats op de 14den Juli in het jaar onzes Heeren 1525.

Eerste samenspraak
De sprekers waren:
Magister Noster, Nikolaas a Montibus, inquisiteur.
M. N. Godschalk Rosemundus, bijzitter.
M. N. Ruard Tapper, van Enkhuizen, bijzitter.
Bucho Bernhard Vries, deken en burgemeester van 's Gravenhage.
Duvevortius Brunchus, procureur fiscaal.
Johannes Pistorius, van Woerden, gevangene.
Montibus: Zeg mij Johannes, wilt gij dat wij Latijn spreken of Nederlands?
Pistorius. Doe, zoals gij wilt, het is mij om het even.
Montibus: Mijn Heeren, wat zal ik dan het eerst vragen?
Rosemund. Laat ons tot de zaak zelf overgaan.
Tapper. In het geheel niet. Het zal beter zijn, dat men vraagt, of hij u houdt voor een bevoegd rechter.
Montibus: Heer Johannes, zult gij mij ook oprecht antwoorden op wat ik u zal vragen?
Pistorius: Ik zal antwoorden op alles wat recht is.
Montibus: Leg dan uw hand op uw borst, en zweer, dat gij ons de waarheid zult zeggen van wat wij u vragen zullen.
Pistorius: Ik vind mij bezwaard om veel te zweren; doch ik neem op mij te antwoorden naar de eis van deze rechtbank.
Montibus: Wat, kent gij deze hand niet?
Pistorius: Het kan wel zijn, dat zij het is; maar, ofschoon gij mij veel vraagt, heb ik niet voorgenomen ulieden te antwoorden, dan nadat ik eerst in het algemeen rekenschap heb gegeven van mijn geloof.
Montibus: Wat vragen wij naar uw getuigingen? Antwoord op hetgeen wij vragen: Blijft gij nog hij deze uw belijdenis?
Pistorius: Ik zal geen titel antwoorden, zo gij mijn protest niet inwilligt.
Montibus: Maar wij zullen in geen dele toestaan, dat gij naar uw goedvinden zult protesteren. Antwoord, wat wij u vragen.
Pistorius: Wat dwingt gijlieden mij aldus, dat ik naar uw zin zal moeten antwoorden? Wat is dat voor een onbillijkheid.
Duvevortius. Hij vraagt, wat billijk is, sta hem toe, dat hij zich naar zijn begeerte verklare.
Pistorius: Gijlieden schijnt om niets anders hier gekomen te zijn, dan om mij in mijn woorden te vangen. Wat is dat voor een manier van doen?
Tapper: Ja, wij zijn er hier geheel op uit, om u tot betere gevoelens te brengen. Waarom weigert gij ons te antwoorden?
Bucho. Mijn vriend Johannes, opdat gij de zaak goed mag inzien; hier hij ons, is de commissaris van de keizer, om rechter in uw zaak te zijn.
Munt. Ziehier het schriftelijk bewijs van mijn last.
Tapper: Dat het artikel gelezen worde, hetwelk de inhoud van het bevel behelst.
Pistorius: Ik geloof wel, dat het door de keizer hierheen is gezonden.
Tapper: Het is genoeg. Hij erkent de rechter.
Montibus: Wat zegt gij dan van deze uw belijdenis?
Pistorius: Wanneer ik de verklaring van mijn geloof zal blootgesteld hebben, zult gij horen, wat ik zal antwoorden.
Duvev. Doe dan uw beklag.
Pistorius: Ik, Johannes, van Woerden, beklaag mij voor ulieden. Waarom meesmuilt gij zo?

Bucho. Heer Johannes, de Magistri nostri bespotten u niet, maar zij glimlachen, omdat gij u laat voorstaan uw beklag zeer goed ingeleid te hebben. Maar, eilieve ga voort.
Pistorius: Ik, Johannes, van Woerden, verklaar voor ulieden, dat ik niet voornemens ben iets uiteen te zetten.
Duvev. Ga zo voort, als gij begonnen bent.
Pistorius: Ik, Johannes, van Woerden, verklaar voor ulieden, dat ik niet heb voorgenomen iets uit een te zetten, wat in de Heilige Schrift niet is uitgedrukt.
Tapper: Zwijg een ogenblik, en geef mij uw Bijbel. Wat, zal men alleen de Schrift en ook niet de kerkvaders geloof schenken? De Handelingen der Apostelen geven duidelijk te kennen, dat Paulus het volk beval de geboden der Apostelen en ouderlingen te onderhouden.
Pistorius: Dit zegt de Apostel zeer goed; want die geboden van de ouderlingen waren overeenkomstig de Heilige Schrift.
Rosem. Maar de Apostelen zeggen in hetzelfde hoofdstuk: "Het heeft de Heilige Geest en ons goed gedacht, dat gij u onthoudt van hetgeen de afgoden geofferd is, en van bloed." Waaruit blijkt, dat de Apostelen en hun navolgers iets hebben bevolen buiten de Heilige Schrift; want zij zeggen: "Het heeft de Heilige Geest en ons goed gedacht." Wat antwoordt gij op het woord ons?
Pistorius: De Apostelen hebben daar niet gesproken zonder gezag van de Heilige Schrift; want de wet had de Joden wat verstikt was of bloed te eten verboden, en bepaald, dat diens ziel zou zijn in de plaats van de geslachte offerande. De vergadering der Apostelen had uit de geschriften der Profeten geleerd, dat de heidenen in het christendom zouden opgenomen worden. Dit lieten de Joden ongaarne toe, en toen dacht het de Apostelen, door het ingeven des Heilige Geestes, goed een reden te bedenken, waardoor zo vele delen tot de enigheid van het geloof zouden gebracht worden. Dit kon echter niet geschieden, tenzij het een deel het andere wat toegaf, en wel uit verplichting der liefde, die soms de wet een weinig opheft. Hieruit volgde, dat, toen de Joden van het gestreng aandringen op de besnijdenis wat lieten vallen, en de heidenen zich daarentegen van het verstikte en het bloed voor enige tijd onthielden, beide volken zich met de Evangelische leer tevreden stelden. Dat nu zulk een apostolisch besluit voor de heidenen niet van voortdurende kracht was, blijkt daaruit, dat het thans geheel is afgeschaft. Door de Apostelen is ook niet lichtvaardig gehandeld, en zij hebben de grenzen van hun zending niet overschreden, die hun hij Mattheüs worden voorgeschreven.
Montibus: In Mattheüs 23 zult gij wat anders vinden dan gij gezegd hebt.
Pistorius: Wat is duidelijker dan de woorden, waarmee de Apostelen tot de wereld werden gezonden: "Gaat dan heen," zegt Christus, "onderwijst al de volken, lerende hun onderhouden alles wat Ik u geboden heb."
Montibus: Dat bedoel ik niet; maar ik haal het 23ste hoofdstuk van Mattheüs aan: waar staat: "De Schriftgeleerden en Farizeeën zijn gezeten op de stoel van Mozes; daarom, al wat zij zeggen, dat gij houden zult, houdt [dit], en doet [het]; maar doet niet naar hun werken." Hoort en verstaat gij dit? "Wat zij u zeggen," zegt Christus, "doet het."
Pistorius: Bent gij dan de Farizeeën en Schriftgeleerden van onze tijd, naar wier woorden wij moeten horen, en wier doen wij moeten misprijzen? Ziet gijlieden dan wel toe, dat gij met hen niet in hetzelfde oordeel valt, die met een slecht voorbeeld van het leven de zuiverheid van de leer van het evangelie verontreinigt. Ik erken niet, dat gij op de stoel van Mozes zit, omdat gij de wet des Heeren, aan Mozes gegeven, niet leert; daarom moet men ook naar ulieden niet horen. Immers, men moet de menselijke overleveringen nalaten, en Gods Woord zuiver verkondigen, volgens de woorden van

God: "Gij zult tot het Woord, dat Ik u heden gebied, niet toedoen, en ook daarvan niet afdoen."
Tapper: Als het waar is wat gij doordrijft, dan zijn de Apostelen ver van de waarheid afgedwaald.
Pistorius: Hoe dat, eilieve zeg mij dit.
Tapper: Omdat zij de wijze van dopen, door Christus met duidelijke woorden voorgeschreven, hebben durven verminken, en alleen in de naam van Jezus hebben gedoopt, zoals te zien is in de Handelingen der Apostelen.
Pistorius: Moet men zo tegen mij schreeuwen? Moeten de onwetenden aldus onderwezen worden, en de dwalenden op deze wijze terug geroepen worden? Gij dondert allen uit een mond tegen mij, alsof gij mij wilt verscheuren? Moet men alzo te werk gaan?
Rosem. Zacht wat, mijn vriend Johannes; al wat wij doen, doen wij bepaald om uwentwil, teneinde wij u van de dwalingen terug en weer op de rechten weg zouden brengen.
Pistorius: Dat zal de uitkomst wel leren.
Montibus: Antwoord op het gezegde van de heer Magister noster, betreffende de veranderde wijze van dopen door de Apostelen verricht.
Pistorius: Zij hebben voornamelijk in de naam van Jezus gedoopt, die toen nog weinig bekend, en als de Zaligmaker der wereld nog niet was aangenomen, opdat Hij meer en meer zou geprezen worden. Voorts, wat is in de naam van Jezus te dopen, Die tegelijk God en mens was, anders dan in de naam, dat is, in de kracht des Vaders, des Zoons en des Heilige Geestes te dopen? Zoals Christus naar waarheid spreekt: "Ik en de Vader zijn één," en verder: "Filippus, die Mij gezien heeft, die heeft de Vader gezien." Verder loochent hij dadelijk de personen van de Vader en de Heilige Geest, die de allerbeste en grootste God met de naam van, Vader aanspreekt? Leerde Christus zelf ons dan verkeerd bidden, toen Hij, Zijn naam verzwijgende, het gebed begon met de aanbeveling des Vaders? Wat de wijze van dopen aangaat, door Christus ingesteld, die heeft Hij ons daarom zo godsdienstig niet voorgeschreven, alsof het een grote misdaad ware, een weinig van de voorschreven woorden af te wijken, wanneer men in alles met de zaak overeenkomt; "Want het Koninkrijk Gods is niet gelegen in woorden, maar in kracht." In de naam des Vaders, des Zoons en des Heilige Geestes wordt niemand in der daad gedoopt dan hij, die, door de kracht Gods en de zalving des Heilige Geestes gezalfd en gereinigd zijnde, vernieuwd wordt naar de inwendige mens. Wij moeten onze inlijving niet zozeer toeschrijven aan de punten, letters en voorgeschreven woorden, als wel aan de wederbarende kracht en aan Hem, die ons verstand vernieuwt met een beteren Geest in dit bad der wedergeboorte. Wie zal het kunnen loochenen, dat de Apostelen de christenen ook in de naam des Vaders en des Heilige Geestes hebben gedoopt, daar toch van wie Lukas verhaalt, de enige niet zullen geweest zijn, die gedoopt zijn in de naam van Jezus?
Buch. Hier is zulk een uitvoerige redevoering niet nodig. De heren inquisiteurs vragen alleen, of gij ook niet aan iets anders gelooft, dat in de Heilige Schrift niet is uitgedrukt?
Pistorius: Neen, geen enkele letter.
Montibus: Houdt gij het dan voor kwaad, iets te geloven buiten de Schrift?
Pistorius: Ik geloof geen schriften dan alleen de Heilige, die alleen nodig zijn, om daaruit de zaligmakende leer te putten.
Buch. Waarom heeft dan Christus gezegd: "Wie u hoort, die hoort Mij?"
Pistorius: Dit wordt met recht tot hen gezegd, die tot de oogst van het evangelie werden uitgezonden; want de bedienaren des Evangelies moeten, als Christus zelf, gehoord worden; want aangaande hen wordt gezegd: "Want gij bent [het] niet die spreekt, maar

[het is] de Geest uws Vaders, die in u spreekt." Wanneer ook gij naar dit voorbeeld door de Heere gezonden werd, om het Evangelie voort te planten, en wel als lammeren onder de wolven, wij zouden ook niet weigeren naar ulieden te horen; ja, wij zouden u voor Engelen Gods houden. Aangezien gij echter hier gekomen bent, gewapend met de bullen van de keizer en van de paus van Rome, niet om ons te behouden, maar om te verderven, houden wij u voor geen gezanten van Christus Jezus, maar van de mensen; daarom mogen wij in geen dele naar u horen; want op u is niet van toepassing, wat tot de Apostelen werd gezegd: "Wie u hoort, die hoort Mij."
Montibus: Gij bent zeer los in de mond.
Rosem. Gelooft gij dan aan al de boeken der Heilige Schrift?
Pistorius: Aan alle, voor zover die in de canon zijn aangenomen.
Montibus: Door welke beslissing kunt gij weten, welke boeken aangenomen en verworpen zijn, zo het niet is door de toestemming der kerk?
Pistorius: De kerk staat niet boven de Schrift, en de Schrift ontvangt ook haar gezag niet van de kerk; maar, wanneer die samen overeenstemmen, en de geest van het geloof ons gebiedt ons daarop te verlaten, is het gepast, dat wij aangaande de Schrift een goed vertrouwen hebben, en behoeven het oordeel der kerk niet af te wachten. Daarom zegt de Apostel: "Omdat wij nu dezelfde Geest van het geloof hebben, gelijk er geschreven is: Ik heb geloofd, daarom heb ik gesproken; zo geloven wij ook, daarom spreken wij ook." Dit geloof en deze Geest, Die inwendig in ons spreekt, moeten wij meer aan het geloof der Schrift toeschrijven, dan aan het oordeel der kerk, die de macht niet heeft ons iets te geloven op te dringen, wat door de Schrift voorgeschreven, maar door de Heilige Geest niet versterkt wordt.
Tapper: Waarom gelooft gij ook niet de heilige leraars der kerk?
Pistorius: Door de geschriften der leraars kan ik bedrogen worden; maar geenszins door de Heilige Schriften. Voorts heeft de kerk van Christus slechts één Leraar der waarheid, Die hemelse Geest, Die van de Vader uitgaat, waarom, aangezien Hij een auteur der Schrift is, die niet is van eigen uitlegging, volgens de getuigenis van Petrus, het niet te verwonderen is, dat Christus ons tot het geloof van haar heen wijst, zeggende: "Onderzoekt de Schriften; die zijn het die van Mij getuigen." Ja, ons wordt bevolen, dat wij naar Christus Zelf moeten horen, aangezien de stem uit de hemel tot ons zegt: "Hoort Hem."
Tapper: Gij behoorde nochtans de geschriften der geleerde mannen zo onwaardig niet te achten, want, wat de Evangelisten stilzwijgend zijn voorbij gegaan, die al de daden van Christus niet volledig konden beschrijven, dat is de leraars en heiligen kerkvaders opgedragen, om tot de nakomelingschap over te brengen. Daarom zegt de Evangelist Johannes: Er zijn nog vele andere dingen, die Jezus gedaan heeft, welke, zo zij elk bijzonder geschreven werden, ik acht, dat ook de wereld zelf de geschreven boeken niet zou bevatten."
Rosem. Er is niet aan te twijfelen, of die dingen welke de Evangelisten niet beschreven hebben, zijn aan de nakomelingschap en de kerkvaders later als van hand tot hand overgeleverd.
Pistorius: Een fraaie redenering. Hoe verminkt en slechts ten halve gij echter de Heilige Schrift aanhaalt, blijkt daaruit, dat gij verzwijgt, wat Johannes er bijvoegt: "Maar deze zijn geschreven, opdat gij gelooft, dat Jezus is de Christus de Zoon van God; en opdat gij, gelovende het leven hebt in Zijn naam." Tot Trooster zendt ons Christus de Heilige Geest, de leermeester der waarheid, opdat wij door Hem in alle waarheid zouden geleid worden.
Tapper: Inderdaad, gij bent een stout mens, die er op pocht zeker te weten welke geschriften van de Heilige Geest afkomstig zijn.

Montibus: Verstaat gij de zin des Heilige Geestes?
Rosem. Goede God! hoe vermetel zijn deze mensen, die menen de Heilige Geest te hebben.
Pistorius: Waarom woedt gij zo tegen mij?
Tapper: Gij beuzelaar, hebt gij de Heilige Geest?
Pistorius: "Die de Geest van Christus niet heeft, komt Hem niet toe."
Brunch. Met verlof, mijn heren, ik zal ook wat vragen; heer Johannes, van waar, weet gij, dat gij een priester bent, en op welke grond gelooft gij, dat Hij uw Vader is, Die gij voor Vader groet? Wie heeft u aangaande deze dingen verzekerd?
Pistorius: Schaamt gij u niet, een zodanige dwaze en ongerijmde vraag te doen, een vraag, waardig, dat men met recht de kinderen daarover berispte? Het is een groot verschil, o aanzienlijke man, of gij de heilige Schrift gelooft, die alle godvruchtigen onfeilbaar geloof schenken, en wel door de Geest van het geloof, die zij ontvangen hebben; of dat gij enige andere dingen gelooft buiten de Heilige Schrift.
Montibus: Wat, gelooft gij niet, dat gij een priester bent?
Pistorius: Waarom niet?
Montibus: Wie heeft u verzekerd, dat gij het priesterschap ontvangen hebt? Wie heeft u tot een priester aangesteld?
Pistorius: De dienaar van de bisschop.
Montibus: Gelooft gij, dat hij de macht heeft om u daartoe aan te stellen?
Pistorius: Ja.
Montibus: Maar, dat staat nergens in de Schrift. Gij gelooft dan aan iets wat niet in de Schrift staat, namelijk aan de macht van de bisschop om u in uw ambt te bevestigen?
Pistorius: Maar wat heeft dit geloof volgens mijn mening te maken met het rechtvaardigmakend geloof? Ik zie ook niet in, wat goeds ik van zulk een bisschop ontvangen heb, dan dat ik priester werd genoemd, aangezien ik door een Simonisch bisschop, zelf Simonisch zijnde, in het college van priesters ben opgenomen.
Tapper: Hoe moet dan een bisschop volgens uw Evangelie worden gevormd, of een priester in zijn ambt bevestigd worden?
Pistorius: Wij worden geen priesters gemaakt, maar wij worden door de geest en het water tot priester herboren, wien bevolen wordt de Heere te offeren. De kerk van God, de bruid van Christus, kent geen andere priesters; intussen worden echter de dienaren des Woords en de opzieners der kerk, door tussenkomst der kerk, door de Heere of verkoren, of geroepen.
Tapper: O onsterfelijke goden! Wat kan er ongerijmder gezegd worden, dan dat alle christenen priesters zijn?
Rosem. Misschien mogen de vrouwen ook wel de mis bedienen, en aan het volk Gods Woord prediken en dopen?
Montibus: De wet van Mozes heeft geen andere priesters dan uit de stam van Levi.
Tapper: Indien allen priesters zijn, zal de christelijke wereld in rep en roer gebracht worden, en er zal geen orde in de kerk heersen, en wel tegen het beweren van de apostel: "Laat alle dingen eerlijk en met orde geschieden."
Pistorius: Waarom vaart gij allen tegelijk tegen mij uit? Laat er een uit aller naam spreken, opdat ik weet, wat ik ieder kan antwoorden.
Montibus: Gij houdt vooreerst staande, dat alle christenen priesters zijn.
Pistorius: Ja, dat zijn zij; want de Heere zegt: "De gehele aarde is mijn. En gij zult Mij een priesterlijk Koninkrijk en een heilig volk zijn." Hier spreekt de Heere niet alleen de Levieten aan, maar geheel Israël. Wanneer gij Christus aanziet, zijn wij ook beminde uit niet beminde. Petrus schrijft dat ook de Joden toe, die in de verstrooiing vergaderd waren: "Gij bent," zegt hij, "een uitverkoren geslacht, een koninklijk priesterdom, een

heilig volk, een verkregen volk." Ofschoon dit zo is, wil ik echter niet, dat ieder het predikambt of de bediening van het 'Woord zal aannemen, want niemand is er waardig toe, "dan die door God geroepen wordt gelijkerwijs als Aäron." Wij zijn allen priesters, voor zover wij het priesterschap van Christus deelachtig zijn, en voorzover wij met Christus Gode onze redelijke godsdienst als een aangename offerande opofferen, en uit verplichting der liefde voor de nood der broeders en ouderlingen bidden.
Tapper: O, goede God, op hoe velerlei wijzen dwaalt deze mens!
Rosem. Schaamt gij u over deze dingen niet?
Montibus: Gij, die zegt, dat alle christenen priesters zijn, bent buiten uw zinnen.
Pistorius: Ik zal u een duidelijk voorbeeld geven: zoveel de rede van de geschapen mens betreft, ben ik dan niet zowel een mens als keizer Karel? Intussen wordt hij keizer genaamd, omdat hij daartoe verkozen is, en niet wegens zijn geboorte, die ik met hem gemeen heb; doch ik, die van nederige afkomst ben, leid een gewoon leven.
Montibus: Dit is niet hetzelfde.
Tapper: Iets anders is het met de priesterlijke orde, waarbij ons een onuitwisbaar treken wordt ingedrukt.
Rosem. Hij komt met vele vergelijkingen voor de dag.
Tapper: Nu blijkt het, dat gij verkeerde gevoelens hebt aangaande het sacrament der ordening, dat gij met uw meester Luther zo goddeloos verwerpt.
Rosem. Dat is geheel waar.
Montibus: Wat zal men nu verder doen?
Tapper: Gebied hem, dat hij zijn verklaring verder mededeelt, waarom hij hij de aanvang verzocht heeft.
Pistorius: Ik weet niet, wat ik zeggen zal, omdat gij mij gedurig in de rede valt.
Montibus: Ga toch maar voort; wij zullen zo lang zwijgen, totdat gij geheel zult hebben uitgesproken.
Pistorius: Op deze voorwaarden zal ik het doen: "Ik, Johannes, van Woerden, verklaar openlijk, voor ulieden, dat ik niet voorgenomen heb iets bloot te leggen of met kracht staande te houden, wat niet in de Heilige Schrift is uitgedrukt, aldus te verstaan als de Heilige Geest, Die haar ingegeven heeft, wil verstaan hebben; tot wier uitlegging wij geen andere woorden nodig hebben dan waarin deze Schrift is vervat. Maar in andere zaken geloof ik alles, wat de heilige katholieke of algemene kerk gelooft; waarom ik ook vervloek alle leringen der mensen en ketterijen, die tegen Gods Woord strijden. Ziehier mijn protest."
Montibus: Het blijkt nu zo klaar als de dag, dat gij ook de leraren der kerk en de rechtzinnige kerkvaders niet gelooft,
Pistorius: Ik heb gezegd, dat ik al de geschriften geloof en toestem, die met de Heilige Schrift overeenkomen.
Montibus: Het doet ons genoegen, dat de geschriften der kerkvaders hij u nog enige waarde hebben.
Tapper: Gevoelt gij dan, dat men naar de heilige kerkvaders moet horen?
Pistorius: Gijlieden schijnt tegen mij hier een zwaard met honig bestreken uit te trekken. Laat mij dit duidelijker voorgesteld worden.
Buch. Heer Johannes, de heren vragen u, of gij gelooft, dat de kerkelijke instellingen, zoals de feestdagen, het vasten, de beloften der monniken en andere besluiten der kerkvaders, moeten waargenomen worden?
Pistorius: Wat buiten de canonieke Schriften wordt geboden, daaraan kan ik mijn geweten niet binden.
Tapper: Maar de Heilige Schrift beveelt ons toch het vasten aan, de biecht en de onderhouding van de Sabbat, het sacrament des altaars, en het onderhouden van de

beloften, die ons door het gezag van de kerkvaders en van de kerk tot geboden zijn geworden.
Pistorius: Dat alles, wat gij als een bundel samen vat, staat niet gelijk.
Tapper: Zo, is het vasten niet bevolen, opdat wij temeer geschikt mogen gemaakt worden tot alles wat op de godsdienst betrekking heeft, volgens het voorbeeld van Mozes, die veertig dagen heeft gevast, toen hij de woorden des Verbonds van de Heere ontving'?
Pistorius: Laat dit zo zijn, wat doet dat dan af tot uw vasten, dat ons op zekere dagen en in zekere voorgeschreven spijzen gelast wordt, en onder bedreiging van dodelijke zonde? Het vasten, waar de heilige Schrift van spreekt, bedoelt matigheid en soberheid, die men altijd moet onderhouden; want Christus zegt: "Wacht uzelf, dat uw harten niet te eniger tijd bezwaard worden met brasserij, en dronkenschap en zorgvuldigheden dezes levens."
Montibus: Loochent gij, dat men moet vasten?
Pistorius: Geenszins, maar ik verlang bovenal, dat gij mij de goddelijke oorsprong van uw kerkelijk vasten met het gezag van de heilige Schrift bewijst; aangezien Paulus de gemeente te Galatië bestraft, omdat zij dagen, maanden en tijden onderhielden. En hij loochent, dat het Koninkrijk Gods gelegen is in spijs en drank.
Tapper: Gij moet weten, dat de verordening van deze dingen aan de opzieners der kerk zijn toevertrouwd, dat, wat zij besloten hebben, de kracht van een wet heeft.
Rosem. Heer dokter, deze twistrede kan lang duren. Laat ons tot de instelling van de kerk terugkeren.
Montibus: Welnu, gelooft gij ook alles, wat de katholieke kerk gelooft?
Pistorius: Ik geloof het.
Montibus: Namelijk, dat men alles, wat zij gebiedt, houden moet?
Pistorius: De roomse kerk mag geen wetten voorschrijven, maar behoort zich aan het Evangelie te onderwerpen, naar welk Evangelie zij ons moet leren horen.
Tapper: Gij kunt toch niet blijven loochenen, dat de kerkelijke plechtigheden met een goede bedoeling zijn ingesteld, opdat de mensen niet traag in de godsdienst zouden worden. Door het vasten toch, de heilige dagen en de herhaling van gebeden worden de trage gemoederen opgewekt, voornamelijk in deze laatste dagen, waarin de liefde is verkoeld, en de ongerechtigheid is toegenomen, zodat zij prikkels en aansporing van de wetten nodig hebben. En, wanneer al deze dingen werden afgeschaft, welk een gedaante zou de kerk eindelijk hebben?
Pistorius: Goede God, wat redeneert gij dom. Hebt gij nooit gelezen "dat God een blijmoedige gever liefheeft"? Wat dwingt u dan door kracht der wet en vrees voor de straf tot de arbeid, die niet kan baten? "De dienstknecht blijft niet eeuwig in het huis." Zo staan ook de werken, die wij zelf bedenken, en andere lieden opdringen, niet gelijk met zulken, die ons door de goddelijke wet worden voorgeschreven. Indien Abraham, de vader van alle gelovigen uit de werken der wet gerechtvaardigd is, bezit hij niets, waarop hij kan roemen hij God; veel minder verkrijgen uw werkers der gerechtigheid, waarop zij hij God roemen door het prevelen van hun getelde gebeden, vasten, enz.
Montibus: Indien er geen wetten en bepalingen bestonden, wat zou de staat en de toestand der republiek zijn?
Buch. Wanneer er geen galg noch zwaard bestond, inderdaad, ik zou de gewone weg niet durven betreden, en wel, omdat het moorden en roven zou toenemen.
Pistorius: Met u beken ik graag, dat de zaak alzo gelegen is; maar dit is de taak van de keizer, wien het zwaard van de Heere is gegeven, om de onschuldigen te beschermen voor alle ongelukken, en de schuldige rechtvaardig te straffen. Dat de burgerlijke wetten tot het behoud van het algemeen onmisbaar zijn, loochent niemand. Maar wij spreken

hier van de plechtigheden, op welker onderhouding ik gezegd heb, dat zich niemand voor God beroemen kan.
Montibus: Wij loochenen niet, dat de goede altijd gewillig het goede doen, en dat de handen van de kwaden niet dan uit vrees voor de straf van het kwaad worden terug gehouden.
Pistorius: Welk een onbillijkheid is het dan, dat gij beiden, goede en kwaden, aan dezelfde wetten bindt, aangezien er geschreven is, "dat de rechtvaardigen de wet niet is gezet, maar de onrechtvaardigen en de halstarrigen."
Tapper: Waarom dat?
Pistorius: Omdat allen, die niet zullen gevast hebben, de heilige dagen niet hebben gevierd, zich niet zullen onthouden hebben van de verboden spijzen, zoals de kerk die heeft ingesteld, door u als overtreders worden veroordeeld, en voor het gerecht gedagvaard. Ja, gij gaat ook voort, om uw tirannie tot onze zielen uit te strekken; want gij wilt, dat wij, of wij branden of niet, allen ongehuwd zullen blijven, daar wij uit het geloof en door het geweten tot de huwelijken staat geroepen worden.
Tapper: Is hier niet het hoogste recht het hoogste onrecht? Welaan dan, antwoord mij op dit een: of wij naar de wet der liefde de een de ander niet moeten dienen?
Pistorius: Voorzeker.
Tapper: Waarom schikken zich dan de goede niet uit liefde tot die wetten, om alle ergernis weg te nemen, waardoor de kwaden van het kwaad worden terug gehouden?
Pistorius: Het behoort de christenen een gemakkelijke zaak te zijn, dat zij ieders dienaar worden, opdat zij allen voor Christus mogen winnen, indien maar aan het gewetens vrijheid gelaten wordt, en het geloof geen geweld wordt aangedaan, zoals hier gewis geschiedt betreffende het gebod van de priesterlijke reinheid.
Montibus: Hoe, zoudt gij dan, die een priester bent, de belofte van reinheid verachtende, u tot het huwelijk durven begeven?
Rosem. Ziet, nu komen wij zeer gevoeglijk tot de zaak zelf.
Pistorius: Alles, waartoe de Schrift, zonder onderscheid, aan ieder de vrijheid gegeven beeft, moet men niet aan enkelen toestaan; want, "allen vatten het woord niet," om geen vrouw te trouwen. Daarom, als de Apostel zegt, "dat een iegelijk [man] zijn vrouw zal hebben," waarom zou dan een priester niet mogen trouwen?
Montibus: Hebt gij een vrouw getrouwd of niet?
Pistorius: Zegt gij het, dat ik er een getrouwd heb?
Montibus: Een vast gerucht is daarvan omtrent u in omloop.
Pistorius: Ik vraag niet, welk gerucht daarvan in omloop is.
Montibus: Waarom loochent gij, wat iedereen zegt, en dat, als het nodig ware, wel door duizend getuigen zou kunnen bewezen worden?
Pistorius: Hebt gij enige getuigen voor mijn huwelijk, breng die dan hier.
Montibus: Al ontbraken er ook getuigen, zoudt gij, op het gerucht alleen, volgens onze vastgestelde wetten veroordeeld kunnen worden; doch, daar wij omtrent deze zaak getuigen in overvloed hebben, zullen wij u, hetzij gij het bekent of loochent, op hun getuigenis tot de vuurdood veroordelen.
Pistorius: Indien dit ulieder voornemen is, waarom is dan dit onderzoek nodig? Waarom bindt gij mij dan terstond niet aan de paal, teneinde uw wraaklust te bevredigen? Gij bent bloeddorstig en blaast niet dan vuur.
Montibus: Ik zeg u vooraf, wanneer gij zo voortgaat te weerstreven, als gij begonnen hebt, zullen wij u zo zwaar pijnigen., dat gij of van zelf of gedwongen zult moeten bekennen, dat u gehuwd bent.

Pistorius: Zult gij dan, als rechters, mij, door geen getuigen voldoende veroordeeld, doen pijnigen? Is iemand verplicht zichzelf te verraden? Het is onbillijk, dat ik ulieden, die met het onderzoek aangaande mijn geloof belast bent, tot pijnigers zal hebben.
Montibus: Vooreerst getuigt uw pastoor, dat gij gehuwd bent, waarom hij u ook hij het Hof van Mechelen heeft aangeklaagd. Ook getuigt dat het algemeen gerucht, waarom wij reden genoeg hebben, om u naar de pijnbank te brengen.
Pistorius: Als de zaak omtrent de gevangene aldus gesteld is, zal het gemakkelijk vallen, valse geruchten van de onschuldige uit te strooien; en, als men daaraan zo gemakkelijk geloof slaat, zal het met ons leven spoedig gedaan zijn. Laat de pastoor van onze kerk roepen, om hier te getuigen, dat ik een vrouw getrouwd heb.
Montibus: Wij weten, dat gij een vrouw gehuwd hebt.
Pistorius: Wanneer hebt gij dit vernomen, en in welke kerk en voor wie is dit geschied?
Mout. Het gerucht, dat omtrent u loopt, is niet vals.
Pistorius: Inderdaad, gij bent onbillijke rechters over mij, die alleen op het gerucht mij gedurende twee volle maanden in de gevangenis deed vertoeven.Wanneer het u genoeg is, getuigen te hebben van horen zeggen, gaat heen en veroordeelt mij, opdat ik eenmaal van de gevangenisstraf verlost worde, en gijlieden ophoudt mij langer moeilijk te vallen.
Montibus: Waarlijk, uw dralen zal u niet baten, en wij zullen ons recht tot het uiterste tegen u volhouden.
Pistorius: Uw bedrog, dat gij zoekt te plegen om mij te vangen, ken ik zeer goed; uw tijd is nu daar. Dit mijn lichaam kunt gij wel verbranden, maar mijn ziel zal de hemelse Vader voortdurend in Zijn hand bewaren.
Buch. Mijn lieve Johannes, wil toch uw hart tegen de heren leraren zo niet verharden: beken liever de waarheid; en geloof mij, uw zaak zal goed aflopen.
Rosem. Waarom stelt gij u tegen de heer commissaris zo onschuldig aan? Wat ik u bidden mag, verklaar u duidelijker in deze zaak.
Pistorius: Mijn voornemen is niet, mij te verklaren tenzij ik mijn beschuldigers voor u zie; opdat, indien de aanklager niets bewijzen kan, de beschuldigde ontslagen worde.
Montibus: Aangezien wij in onze voornemens weinig vorderen, moeten wij een anderen weg inslaan.
Duvev. Het is tijd onze samenkomst te eindigen, aangezien het middag wordt.
Montibus: Wat zullen wij met de gevangene doen?
Brunch. Laat men hem weer naar de gevangenis brengen.
Tapper: Het is niet raadzaam, dat hij daarheen gebracht wordt, waar ook Willem Gnapheüs zit, opdat zij niet te samenspannen.
Montibus: Wij zullen hem liever in deze kamer laten boeien, totdat wij na de middag terug keren.
Pistorius: Al werd ik ook niet geboeid, ik zou toch niet ontvluchten.
Montibus: Raadpleeg met uzelf, totdat wij terug komen, in hoeverre gij naar ons zult luisteren, en u van de gevangenis bevrijden.
Brunch. Waarom gaan wij niet?
Tapper: Maar hoor eens, verlangt gij niet, dat wij hier wachten zullen plaatsen, die de gevangene bewaren?
Brunch. Wel zeker; past gijlieden goed op hem.
Einde van de eerste samenspraak.

De volgende samenspraken en ondervraging zijn te vinden in het Martelaarsboek van Van Haamstede.

Zie hier, goedwillige lezer, het einde van deze samenspraak, welke Pistorius, die met mij gevangen zat, mij terstond daarna verhaalde, aangezien er maar een houten beschot tussen ons beiden was, zodat gij aan de waarheid van het twistgesprek niet behoeft te twijfelen.
Wat daarna geschied is, zal ik u verder verhalen, voor zoveel ik dat zelf uit de gevangenis heb kunnen zien, of van geloofwaardige lieden heb vernomen.
Toen de nacht van die dag genaakte, waarin het laatste twistgesprek had plaats gehad, werd Pistorius, omtrent ten 10 uur, stilletjes door de gevangenbewaarder uit zijn gevangenis gebracht, onder de schijn van met zijn vrouw, die toen beneden in de gang van het huis was, te zullen mogen spreken. Maar de kinderen des duivels, die een vader van alle leugens is, bedrogen de goede man met leugens, en lokten hem met een valse hoop, want hij werd niet hij zijn vrouw gebracht, maar in het blok onder de aarde, waartoe gedurende enige dagen niemand toegang vergund werd. Door deze wijze van gevangenschap gaven zij genoeg te kennen, dat hij bestemd was om te sterven. Daar zat nu onze martelaar gedurende vier dagen met de voeten in het blok gekluisterd. Voor de laatste maal werd zijn geloof en standvastigheid des gemoeds van alle zijden bestreden, en wel door de aanzienlijken, de monniken, de priesters, de raadsheren, en de geringe lieden, die de drogredenaars van alle kanten daarheen hadden gezonden om hem te kwellen en tot herroepen te bewegen. Maar allen deden vergeefse moeite, want hij wilde geen handbreed van de belijdenis van het evangelie wijken. Ik zou hier ook kunnen meedelen de zeer vriendelijke samenspraak tussen de waarlijk goede ouden vader, Jan Dirksen, koster, en zijn zoon. Toen de goede man zag, dat zijn zoon standvastig was in het geloof aan God en Zijn Woord, en dat hij zijn huwelijk met zijn bloed wilde handhaven, zo zelfs, dat hij de dood verachtte, en niets van wat hem van zijn voornemen zou kunnen aftrekken aanmerkte of boven Christus lief had, poogde hij zijn zoon nog meer te versterken, en beval hem goedsmoeds en sterk te zijn, en zei, dat hij bereid was, om, naar het voorbeeld van Abraham, zijn zeer geliefde zoon, die hem nooit iets misdaan had, Gode op te offeren. Deze daad van de vader mishaagde de inquisiteurs in grote mate, en ontstelde in geen geringe mate al zijn tegenstanders. Het zou insgelijks een waardige arbeid zijn, indien ik mee verhaalde, welke antwoorden hij ieder gaf, die hem in deze vierdaagse gevangenschap vermaande, en met welke woorden en vermaningen hij ieder van zich liet gaan, behalve als ik mij van het noemen van namen onthield, en de zaak zelf geen uitvoerige mededeling vereiste.

Eindelijk, toen nu de drogredenaars en de schaar der tegenstanders zagen, dat zij in het geheel niet vorderden, met welke soort van wapenen zij ook de zeer standvastige martelaar aanvielen, zochten zij, die overwonnen waren, hem te overwinnen door de vuurdood. Er werd een hoop hout aangebracht en de gevangene werd de dood aangezegd, welke boodschap hij met een bewonderenswaardige en zonderlinge blijdschap van het hart ontving. De gehelen nacht hield hij zich met heilige overdenkingen en het lezen der Schrift bezig, en bracht ook enige tijd door met slapen. Des anderen daags zaten op stoelen, die met fluweel waren bekleed, op een hoge stellage, die voor het Prinsenhof was opgericht, opdat zij van ieder konden gezien worden, aan de een zijde de heer Montigny, Graaf van Hoogstraten en de gehele Raad van Holland. Aan de andere zijde zaten, insgelijks naar zekere volgorde, de heer Ridderus, dienaar van de bisschop, een Dominikaner. Hij hem zaten drie abten, zeer ongeleerde, maar fraai gekapte mannen. Op hen volgden de godgeleerden van de inquisiteurs of kettermeesters. In het midden van de stellage stond een predikstoel, waarop zeer luid, met een schreiende stem, riep of liever schreeuwde, een Franciscaner

van Leiden, een man, die blind was, zowel naar lichaam als naar ziel. Deze poogde, op zeer hevige wijze, door zijn haat tegen de ketterij, voor het omstaande volk de tegenstrijdige redenen, zoals hij zei, van onze martelaar te verzwaren. Toen hij nu kwam aan het artikel, betreffende het huwelijk der priesters, ontkende hij, dat Pistorius om het bijslapen hij de vrouw werd veroordeeld; maat, dat hij met recht gestraft werd, omdat hij staande hield, dat daarin geen misdaad of schuld was gelegen.
Toen deze predicatie, niet minder goddeloos dan dom, geëindigd was, keerde Pistorius zijn aangezicht naar het volk, en begon zijn verantwoording onverwachts op de volgende wijze: "Ziet," zei hij, "mijn lieve broeders, met welk een geweld de antichrist zijn rijk staande zoekt te houden." Daar hij voorgenomen had veel tot het volk te spreken, wilde hij zijn rede vervolgen doch Klaas van Damme de voornaamste gerechtsdienaar, trok hem, die gereed was zijn zaak te verantwoorden, op zeer onwaardige wijze terug, en dreigde hem in het openbaar, dat, wanneer hij niet zweeg, men hem met een stuk hout de mond zou snoeren. Het hart van de omstanders werd over dat woord zeer ontsteld, doch de vrome man betoonde zich der tirannie van de goddelozen gehoorzaam, als een lam, dat ter slachting bestemd is. Hierna werd hij door de dienaar van de bisschop, Jakobus Ridderus, tot de wereld teruggedreven, wat zij ontwijden noemen; want, volgens de gewone plechtigheden, werd hij van alle priesterlijke sieraden beroofd, veracht en als een schouwspel voorgesteld. Toen het kerkelijk gewaad hem werd uitgetrokken, legde hij dat als een vervloekt voorwerp af en zei: "Nu gelijk ik veel beter christen in deze mijn, hoewel wereldlijke, kleding dan daar even." Daarna werd hem een geel doch kort kleed om het lichaam geworpen; en toen men dit om het lijf schikte, zei hij: "Welaan, dit kleed zal tot een bespotting zijn met Christus; het is zeer goed."
Op zijn hoofd plaatste men ook een hoed met oorlappen, van dezelfde kleur, opdat allen, die hem zagen, hem voor een zot zouden houden.
Met dit vreemde en nieuwe kleed bedekt en geacht als een uitvaagsel der wereld, luisterde hij met een vrolijk en opgeklaard gelaat naar het doodvonnis, door de secretaris voorgelezen. Daarna haastte hij zich ter dood te gaan, en geleek meer op iemand, die een ander ter dood leidt, dan op een die ter dood geleid wordt. In zijn wezen bespeurde men de vroegere vriendelijkheid, en in zijn gezicht dezelfde uitdrukking tot aan het einde zijns levens.
Toen hij voorbij de gevangenis ging, wekte hij zijn medegevangen broeders met luider stem tot het martelaarschap op, zeggende: "Zeer lieve broeders, ik heb nu mijn voet gezet op de dorpel van mijn martelaarschap; weest goedsmoeds, als moedige krijgsknechten van Christus, opgewekt door mijn voorbeeld. Beschermt de Evangelische waarheid voor alle miskenning." Deze woorden namen zij met volle toestemming en vreugde aan, terwijl er een openbaar geroep en gejuich opging. Zijn martelaarschap vereerden zij daarna met kerkelijke gezangen, en hieven, terwijl de vijanden van Christus intussen op de tanden knersten, deze lofzangen aan: Te Deum Laudamus &," dat is: "O God, wij danken u, enz.", "Certamen magnum, etc.", dat is: "Een grote strijd enz." "Et o beata sanctorum Martyrum, solemma, &," dat is "Heil zij de strijd der vrome martelaren, enz."
Zij, te weten, deze goede mannen, de monnik Bernardus, Gerardus Vormer en Willem van Utrecht, hielden niet met zingen op, totdat deze onze martelaar zijn geest aan God had overgegeven.
Op hetzelfde ogenblik dat men de martelaar zag sterven, hoorde men ook het einde van hun gezang. Dit triomflied bracht de gemoederen der vervolgers zozeer in beweging, dat des anderen daags hetzelfde vonnis op hen zou toegepast zijn, indien niet alle tegenstanders, door de buitengewone standvastigheid van de martelaar, te

midden der pijnigingen, zozeer ontsteld waren geweest.

Doch wij keren tot Pistorius terug. Toen deze op de brandstapel geklommen was, bejegende hij de scherprechter, die voor hem op de knieën viel, en, als naar gewoonte, bad, dat hij de dood, die hij hem zou aandoen wilde vergeven, zeer vriendelijk, sprak hem met het woord van broeder aan, en liet hem met beleefdheid gaan, terwijl hij hem de voorzegging herinnerde, die hij het jaar tevoren te Haarlem aan hem gedaan had. Hij had die namelijk voorzegd, dat zijn hart hem zei, dat ook hij eenmaal, omwille van het evangelie, in de handen van de scherprechter zou vallen. Als hij nu dichter hij het vuur gebracht werd, ontblootte hij zelf zijn borst voor de scherprechter, opdat deze het buskruit daarop zou strooien.
Toen hij op de bank klom, drukte hij zijn rug tegen de paal. Het is niet te zeggen, toen hij gevoelde dat de scherprechter de straf verhaastte, hoe triomferend hij de dood de overwinning ontzei, zeggende: "Dood, waar is nu uw prikkel? Hel, waar is nu uw overwinning? De dood is verslonden tot overwinning door Christus."
Als hij zag dat de scherprechter hem worgen wilde, deed hij zelf de strop, waarmee hij zou geworgd worden, met zijn handen om de hals vast. Daarna sloeg hij zijn ogen naar de hemel en zei: "Heere Jezus, vergeef het hun, want zij weten niet, wat zij doen."
En terwijl de scherprechter hem worgde, zei hij: "O Jezus Christus, Zoon van God, gedenk, mijner, ontferm U mijner!"
Toen hij dit gezegd had, was hem de spraak benomen. Na het plegen van het wreedste geweld en de pijniging door de verwurging, werd er geen beweging der leden, geen schudden van het hoofd, geen draaien der ogen, zoals veelal plaats heeft, hij hem opgemerkt, wat inderdaad wel der vermelding waardig is.
Men zou gezegd hebben, dat deze onze martelaar in een geruste slaap gevallen was, zoals ook geschiedde; want hij leeft nu met Christus, ontheven van alle ellende, Die van de belijdenis van de naam van Christus af tot in de dood niet van hem geweken is. *Die kracht wil ons ook tot de dood verlenen die God, Die boven alles te prijzen is tot in eeuwigheid.*

Bron: "SLACHTSCHAAPKENS CHRISTI"
GELOOFSHELDEN EN MARTELAREN UIT DE NEDERLANDEN IN DE TIJD VAN DE REFORMATIE. DOOR P. DE ZEEUW J.Gzn. BRUINISSE, 1924. J. VAN DER WAL.

16. **WILLEM DIRKSZ., Bijgenaamd de Roode KUIPER te Utrecht.**

De Reformatie binnen Utrecht. 't Had een ogenblik geschenen alsof de Reformatie in de grijze bisschopsstad van de aanvang af krachtig zou doorwerken.
Het was vooral de rector der Hieronymus-school, **Hinne Rode,** die de Hervorming - zij het dan ook meest in stilte - krachtig bevorderde. Met hem streden een aantal flinke helpers voor de goede zaak, waarvan met name bekend zijn de monnik Bernard, de priester Gerrit van Wormer, Willem Ottens, doorgaans Willem van Utrecht genoemd, de Karthuizer monnik ***Bartelt Laurensz., de Dominikaner Wouter en de priesters Dirk van Abkoude en Herman Gerrits.***
Hinne Rode had in de winter van 1520 op 1521 Luther bezocht en had daar met de Hervormers van Wittenberg betrekkingen aangeknoopt, waarvan de gevolgen weldra bleken.
Op de bisschopszetel zat toentertijd Filips van Bourgondië, doch deze wufte kerkvorst, die zich om de hoogste belangen der zielen nooit bekommerde en wellicht heimelijk de spot dreef met elke godsdienstige overtuiging, trok zich van de uitbreiding der Hervorming al evenmin iets aan.
Zou hij Hinne Rode de kundige rector uit Utrecht verbannen? Hij dacht er niet aan. Hinne Rode was in 's bisschops oog, een der uitnemendste burgers van Utrecht, dien hij tot geen prijs wilde missen.
Doch in 1521 vaardigde Karel V het eerste plakkaat tegen de Hervorming uit en dat dit inderdaad ernst was bleek al spoedig uit het optreden tegen de Augustijner-monniken te Antwerpen. Hun prior werd gevangen genomen en men wist hem te dwingen tot herroepen.
Nu begreep de bisschop, dat de wind gedraaid was en aanstonds was hij er bij om te tonen hoezeer hij de geloofsijver van de Keizer goedkeurde. Hij duchtte - en terecht - een scherpe bestraffing van z'n machtigen bloedverwant, wanneer hij voortdurend het verbreiden der nieuwe gevoelens met onverschilligheid aanzag; en daarom gelastte hij, dat de 18^{e} Augustus 1521, de boeken van Luther plechtig moesten worden verbrand.
Er moest meer geschieden.
De dominikaner Wouter werd verbannen en week uit naar Delft, Bartelt Laurensz werd door zijn medebroeders uit het klooster gestoten; zij gaven als reden hiervoor op, dat zijn verstand gekrenkt was, doch inderdaad was het de haat tegen zijn ketterse gevoelens die hen tot deze daad aanzette.
Maar nog had men daarmee de felste testokers der Moederkerk niet getroffen.
Het tweetal, dat het sterkst de zaak der Hervorming bevorderde was Mr. Dirk van Abkoude, vicaris van 't kapittel van Sint Pieter en pastoor bij de Geertekerk, en Mr. Herman Gerrits, onderpastoor in de Jacobikerk. De laatste vooral was een vurig ijveraar. Noch om de rechtzinnigheid van de pastoor, onder wie hij geplaatst was, de bekende Wilhelmus Heda, noch om de toorn en de haat der kettermeesters, bekreunde hij zich: onverholen sprak hij uit, wat hij als waarheid erkend en met het hart geloofd had.
Hinne Rode ontbrak nooit onder zijn gehoor.
't Moet hem te moede geweest zijn, alsof hij weer in Wittenberg vertoefde, want wat daar als de weg ter behoudenis werd aangewezen, werd ook hier week aan week de

volke verkondigd. Zulk een prediking was in de Jacobikerk nog nooit vernomen. Het volk stroomde naar de prediking van Mr. Gerrits heen en hing aan zijn lippen.
Doch kon bisschop Filips dit langer straffeloos dulden? Was hij als kerkvorst niet verplicht, niet slechts voor zijn geweten, maar ook voor Karel V, zijn gebied van de ketters te zuiveren. 't Antwoord kon niet twijfelachtig zijn.

Het jaar 1521 was dan ook nog niet ten einde toen ***Mr. Herman Gerritsz*** reeds voor de kettermeesters werd geleid. Hij wist; wat hem wachtte ; een langdurige kerkerstraf, waarbij hij bijna dagelijks de uitputtende afmatting zou te verduren hebben, van eindeloos .geredetwist, met als slot de ontzettende vuurdood. De brandstapel werd hem in al zijn gruwelijkheid voor ogen gesteld.
De angst greep, hem aan en toen als gevolg van de langdurige uitputting de kracht hem ontzonk, om de lijdensbeker aan te vatten, hem uit de mond van de rechters tegenklonk: gij kunt dit alles ontgaan, gij behoeft niet eens in de gevangenis terug te keren, maar zult aanstonds ongedeerd naar uw woning kunnen gaan, gij moogt uw leven behouden en het nog jaren lang genieten, - toen miste hij de kracht om deze verleiding te weerstaan en - hij bezweek.
Op Zondag 13 Januari 1522 stond op de Neude het schavot opgericht, waarop Gerritsz zou verbrand worden, indien hij op 't laatste ogenblik nog mocht weigeren te herroepen. Achter het schavot verheft zich de kerk van Sint Caecilia en daar met de ontzettende houtmijt in het gezicht herroept Mr. Herman Gerritsz., de vurige prediker der Hervorming, met luider stem de negen ketterse artikelen.
Weinige dagen later verliet Herman Gerritsz voor altijd als balling de bisschopsstad. De geschiedenis zwijgt verder over hem

Met het verbannen van de vurige Gerritsz scheen wel de kracht van de Reformatie binnen Utrecht gebroken.
In de loop van 1522 werd **Hinne Rode** van zijn ambt als rector der Hieronymusschool ontzet. Hij verliet eveneens Utrecht en begaf zich welhaast buiten 's lands.
Dirk van Abkoude kwam waarschijnlijk vrij met een scherpe vermaning; hij zette voorzichtiger dan ooit zijn prediking voort en wachtte zich voor allen schijn van onrechtzinnigheid.
Denkelijk ontweken nu ook de beide andere helpers van Hinne Rode, Bernard en Gerrit van Wormer, de stad. Zij trokken naar Holland en begonnen daar met ijver hun gevoelens te verkondigen.
Hoe onverschillig bisschop Filips van Bourgondië ook zijn mocht ten aanzien van de grote strijdvragen op kerkelijk gebied, de ervaring had nu geleerd, dat hij er de man niet naar was, om zich te verzetten tegen de ijver der kettermeesters, wanneer die gaande gemaakt was.
Zo was dan de Reformatie binnen Utrecht, die zo schoon doorbrak, plotseling wreed verstoord.
Van uitbreiding van het gezegende werk was nu voorlopig geen sprake meer.
De leiders der beweging en onder hen de kundige Hinne Rode, waren allen weg en de aanhangers der "nije leer," bleven herderloos achter.
De aanhangers der "nije leer?" Ach het waren meest "kleine luyden," mensen, die tot de smalle gemeente behoorden, en met de handen het dagelijks brood moesten winnen.
Wat moesten zij beginnen tegen de verbonden machten van kerk en rijk?
En toch juist in die schare van kleine mensen school de kiem der Reformatie, en daar zouden de vervolgers van Christus' gemeente straks het taaiste verzet vinden.

Ondanks de ontrouw der voorgangers bleef die schare van "kleine luyden" getrouw, folteringen en martelvuren ten spijt. Welhaast zou het duidelijk blijken.

Bisschop Filips van Bourgondië stierf de 7den April 1524 en terwijl het gehele bisdom in tweespalt geraakte over de keus van een nieuwen kerkvorst, en de hertog van Gelderland zich met het zwaard in het geding mengde, hadden de aanhangers der Hervorming binnen Utrecht kans gezien het hoofd weer op te steken.
Onder leiding van ***Willem Ottens*** vorderde de Reformatie dagelijks en men vleide zich, dat weldra de schade, veroorzaakt door de vervolging van bisschop Filips, weer zou zijn ingehaald.
De boekdrukker en verkoper Jan Severs, in Holland dit goede gerucht horende, haastte zich er heen te gaan en wist stapels 'ketterse' boeken onder de mensen te brengen.
Helaas een nieuwe onweerswolk vertoonde zich aan de gezichtseinder.
Hendrik van Beieren werd, eind September, bisschop en van hem was geen mindere gestrengheid jegens de Hervorming te wachten dan van Filips. Intussen zou het bestuur, dat tussentijds aan het hoofd van het bewind stond, tonen, dat het zulk een gestrenge bisschop alleszins waard was.
De boekdrukker Jan Severs werd al spoedig voor eeuwig uit de stad en "een mijl weges rontom van der stad," gebannen.
De onverschrokken prediker Mr. Willem Ottens kwam weldra in hechtenis, maar het gelukte hem uit de kerker te ontsnappen en naar Amsterdam te ontkomen. De goudsmid en speelman Ketter, die een non uit haar klooster had geschaakt en haar trouwbelofte gegeven had, werd te pronk gesteld en daarna levenslang verbannen.

Erger verging het **Willem Dirksz.** Een eenvoudige kuiper, *de roden kuiper*. Men noemde men hem doorgaans, omdat er nog een kuiper was, die Willem heette.
Hij was stadskuiper en woonde in de Viesteeg.
Met genot had hij steeds vertoefd onder het gehoor van Mr. Herman Gerritsz. en hij had het bejammerd, dat deze moedige prediker voor de vreze des vuurs bezweken was.
Willem Dirksz. stond evenals vele anderen onder verdenking van ketterij en toen de goudsmid Kelten verbannen werd, werd Dirksz. verboden gedurende een bepaalden tijd zijn huis te verlaten. Dit was inderdaad een lichte straf, die zelfs, bij gebrek aan bewijzen, spoedig nog weer moest worden ingetrokken.
Dit was echter slechts het voorspel van wat hem in 1525 te wachten stond. In dat jaar begon Hendrik van Beieren de vervolging der ketters wat strenger ter hand te nemen. Hij was de beslommeringen, die aan het aanvaarden van zijn hoog ambt verbonden waren geweest, nu goeddeels te boven en achtte het nu in de eerste plaats zijn plicht zich met aandacht te wijden aan de geestelijke belangen van zijn onderdanen.
En hoe kon hij dat beter doen, dan door het vervolgen van ketters, wier aantal met de dag toenam. Al spoedig namen de schepenen of hun vier gedelegeerden, waarbij zich een vijfde en een schrijver voegden de verschillende rechtszaken in behandeling.
Een der eerste gedingen was die van Willem Dirksz., de roden kuiper.
Op aangifte van de kettermeesters was hij in jonker Peters-kamer op de Sint-Katrijnepoort gevangen gezet, omdat hij een brief van een Sacramentist te Antwerpen afkomstig, geopend had.
Bedoelde brief was geadresseerd: aan Willem de kuiper te Utrecht en de aanhef luidde: "Lieve broeder in Christo."
Willem Dirksz. verdedigde zich. Hij kon bewijzen, dat de bewuste brief niet voor hem, maar voor een anderen kuiper, die ook Willem heette, bestemd was, doch dit nam al

niet weg, dat hij niet kon weerleggen "met Luyters werck oft leringen omgegaen en de hem beholpen te hebben ende een vuyl Luters boof" te zijn.
Dit was een ernstige beschuldiging, die door het getuigenverhoor, dat plaats had de 7e en 8ste Juli 1525, bevestigd werd.
Bij dat verhoor kwamen echter meer euveldaden van Willem Dirksz aan het licht. Hij had onder zijn gildebroeders smadelijk gesproken over de ongehuwde staat der priesters en ook had hij een reeks van lasteringen tegen de kerk en haar instellingen gesproken.
"De paus - zo had hij verklaard - "bezit geen macht van binden en ontbinden, want evenals alle mensen is hij leugenachtig, terwijl God alleen waarachtig is; Sint Petrus is nooit Paus geweest een bisschop moet zoals Sint Petrus leert, eerst zeven jaar en een priester eerst drie jaar gehuwd zijn, en kinderen hebben, eer hij waardig is de mis te bedienen. Hij had ontkend, dat het gebod van Jezus: *ga heen vertoon u aan de priester (*Mattheus 8 vs. 4) iets met de biecht heeft te maken en achtte de biecht zelfs onnoodig, het doen van bedevaarten "louter fantazij" het aanroepen van Maria en de heiligen ongeoorloofd en het hoogwaardig sacrament niets anders dan brood. En toen de rechters tegen wierpen, dat hij immers een eenvoudig burger was en geen godgeleerde opleiding ontvangen had, beroemde hij er zich op, dat hem door de genade Gods evenzeer de nodige kennis was ten deel gevallen, als aan de apostelen die toch ook maar vissers waren.
Hoe menigmaal zij ook hun vragen herhaalden en hem tot het inzicht zochten te brengen van het godslasterlijke zijner bewering, altijd en altijd weer was zijn antwoord: "dat hij niets gezegd noch gesproken had of hij wilde het met het heilig Evangelie en Sint Paulus bewijzen en dat men hem het tegendeel niet bewijzen zou. (De Hoop Scheffer, a. w. blz. 329.)
Hoewel een ongeleerd man wist hij de geloofsrechters toch uitstekend van antwoord te dienen. Al de pogingen, die zij aanwendden om hem tot andere gedachten te brengen, mislukten dan ook volkomen en eindelijk de 10e Juli gaven zij alle hoop op. Hij werd nu verwezen naar de geestelijke vierschaar, waarvan de beruchte Keulse dominikaner Jacob van Hoochstraten de voorzitter was.
Het pleit was spoedig beslist; Willem Dirksz werd ter dood verwezen.
Op de Neude werd nu andermaal een brandstapel opgericht; thans was het schrikkelijke ernst.
Was Herman Gerritsz. voor de vlammen van de mutserd teruggeschrikt, Willem Dirksz ging die moedig tegen. Men rijdt de gevangene op een wagen naar de gerechtsplaats. Rustig zit hij daar; hij kent geen angst, door Gods genade is de bitterheid des doods van hem geweken.
Maar een van zijn beschuldigers, die naast hem op de wagen zit is er anders aan toe. Hij is verbazend gejaagd en de angst staat op zijn gelaat te lezen.
Het ene pater-noster en Ave-Maria na het andere hoort de gevangene afprevelen en eindelijk zegt hij tot de monnik: "Gij zult u zelf voor duizend duivels lezen".
"Wat dunkt u dan," luidt het antwoord, "zou men de moeder Gods, die een moeder der genade is, niet eren?"
Het open gelaat van Willem Dirksz betrok op het horen van deze woorden. Al de smaad en de hoon, die men hem tijdens het verhoor had aangedaan, kwam weer in zijn herinnering terug. Hij had zich tegen de aanbidding van Maria verklaard en daarom had hij heel wat moeten verduren. Geen wonder, dat hem nu een schamper antwoord ontglipt. Hij zegt tot de monnik: "Onze lieve vrouw, wat was die anders dan mijn vrouw of d' uwe? Zij was gelijk een zak, daar 't meel uitgestort is."
Met verbeten woede hoorde de monnik deze woorden aan, doch hij troostte zich, straks zou de ketter branden en de *genade van de moeder Gods* zou hem niet redden.

Och, die genade behoefde Willem Dirksz ook niet. Gods genade alleen had hem verlicht en versterkt, dat was zijn roem, dat was zijn behoud. En in vast vertrouwen op die genade beklom hij de brandstapel.
In zijn laatste bede die hij, staande te midden van rook en vlammen opzond, beval hij zijn geest aan in Gods gadeloze ontferming.
Zo stierf deze martelaar der Hervorming in Noord-Nederland. Terwijl menige voorganger op het gezicht der martelingen, die te wachten stonden, van vreze ineenkromp en zijn geloof verloochende, hield deze eenvoudige werkman moedig stand. Tot het bittere einde toe volhardde hij, onbezweken en rustig.

Over Willem Dirksz leze men: Ch. Dixon, Eerstelingen van de oogst, een historisch verhaal, uitgave G. F. Callenbach Nijkerk.

> Schrijvende over Jan de Bakker vermeldt de geschiedschrijver Brandt (G. Brandt. Historie der Reformatie I Blz. 95.), dit was 't einde van Jan de Bakker, de eerste martelaar, die sedert het opstaan van Luther in Hollandt ter dood wierdt gebragt," en dit is in zekere zin wel juist, maar toen in latere tijd Holland met Noord-Nederland werd verwisseld, was het niet juist meer te zeggen dat Pistorius de eerste was.
> Die ere komt toe aan de eenvoudige Utrechtse Kuiper, Hij bezegelde zijn geloof op de brandstapel, twee maanden voordat Jan de Bakker te 's-Gravenhage om het zijne werd gedood. Zie hierover Ds. J. W. Gunst, Johannes **Pistorius**, in Timotheus 22e Jaarg. No. 4. DEZE MEDEDELING SCHIJNT DUS NIET CORRECT.
>
> *Lange tijd heeft men Willem Dirksz., de rode kuiper uit Utrecht, als de eerste martelaar alhier beschouwd. Nadere onderzoekingen hebben uitgewezen dat hij in augustus 1525, toen Jan de Bakker werd terechtgesteld, nog leefde. Deze Jan de Bakker of Johannes Pistorius (hij was pastoor geweest te Woubrugge, welk ambt hij in 1523 had neergelegd om als leek des te vrijer te kunnen getuigen) was slechts 26 jaar oud toen hij bij de Gevangenpoort te "s-Gravenhage op het schavot werd geworgd en daarna verbrand.* Digibron RD.

17. Wendelmoet Claesdochter 1527

*In de Grote Kerk van Monnickendam is een gedenksteen te vinden voor „de eerste martelar**es** van het protestantisme in Nederland." De plaquette herinnert aan Wendelmoet Claesdochter, die moedig vasthield aan haar overtuiging.*

Er is ook een Doopsgezinde versie van Wendelmoet, die uitvoeriger en meer letterlijk haar verhaal weergeeft. Fol. 11.

De Reformatie is nog geen tien jaar oud of in het hart van Holland valt een slachtoffer van de inquisitie. Het is een vrouw uit Monnickendam, Weynken Claes, beter bekend als Wendelmoet Claesdochter. Ze wordt verdacht van "Lutherye". Standvastig staat ze tegenover haar rechters, en uiteindelijk wordt ze ter dood veroordeeld. De executie heeft plaats in Den Haag, op 20 november 1527.
Hoe kon de leer van Luther al na een jaar of tien zo ver in Holland zijn doorgedrongen? Of is de term "Lutherye" een vlag die de lading niet dekt? Dan blijft er alleen over dat er in Holland kennelijk 'ketterij' voorkwam.
Het antwoord op deze vragen zoeken we bij twee auteurs: Johanna W. A. Naber en J. C. van Slee, die zich beiden met dit onderwerp bezighielden in 1927, bij de 400e gedenkdag van de dood van Wendelmoet.
In de Nederlanden waren er al vroeg enkele plaatsen waar men de "nye leere" van Luther een warm hart toedroeg. Dat was allereerst in Antwerpen, in het augustijner (!) klooster, waar onder invloed van prior Jacob Praepositus, die te Wittenberg had gestudeerd, de nieuwe leer wortel schoot. Als gevolg hiervan werden twee monniken op 1 juli 1523 te Brussel terechtgesteld. Daarna is het klooster gesloten en afgebroken.

Zuiderzee

Predikant-historicus Van Slee wijst in summiere bewoordingen op de doorwerking van Luthers ideeën via de vele geschriften die ook in Nederland werden verkocht. Het belangrijkst werd Luthers vertaling van het Nieuwe Testament (1523). Van Slee wijst ook op de ligging van een plaats als Monnickendam: aan de Zuiderzee was het goed mogelijk om 'ketterse' lectuur in te voeren. In de termen van die tijd: "de dwalinge Martini Luthery".
Namen vermeldt de predikant ook: als eerste die afval van de roomse kerk propageerde, noemt hij priester Gerrit Peelt, die dan ook gevangen werd genomen. Als tweede vermeldt hij priester Jan Petersen, die het had gewaagd het huwelijk van een non met een knecht in te zegenen. Over deze priesters is verder niet zo veel bekend. Dat ligt iets anders bij de derde ex-priester, Willem Ottensz. uit Hoorn, die gelovigen bij elkaar riep

in conventikels (kleine groepen). Ondanks zijn gevangenschap gingen die conventikels door. Maar Ottensz. vertrok uiteindelijk naar Delfshaven en koos een nieuw beroep: dat van haringvisser. In Monnickendam, dat de bijnaam Lutherdam had, ging Wendelmoet Claesdochter door met haar reformatorische activiteiten.
Johanna Naber laat zien dat in de noordelijke Nederlanden de invloed vanuit Duitsland loopt via mannen als Hinne Rode (rector in Utrecht) en diens leerling Jan de Bakker (ex-pastoor te Woerden). Zij duidt de groep aan als sacramentariërs: mensen die niet (kunnen) geloven dat in de rooms-katholieke mis brood en wijn wezenlijk veranderen in het lichaam en bloed van Christus. Hierbij valt algauw te denken aan de invloed van Zwingli.

Ook maakt Naber melding van de marteldood van „**twee jofferen van Nymwegen" op 19 mei 1526.** Hun verhaal is onbekend gebleven, mede doordat hun namen zelfs niet in de akten vermeld werden.
Naber noemt verder Jan de Bakker die, na herroeping, zich opnieuw reformatorisch betoonde en zijn leven eindigde op het schavot in Den Haag op 15 september 1525. Er waren dus kleine concentraties van Lutheranisme in Nederland. Hier werd met harde hand tegen opgetreden door de kerk en de staat.

Weduwe
Als stadje aan de Zuiderzee was Monnickendam een van die centra waar de "nye leere" vaste voet aan de grond leek te krijgen. Willem Ottensz. had er gepreekt en ook zijn echtgenote gevonden. Daarna was hij, aldus Naber, naar Emden gevlucht. In Oost-Friesland, waar een protestantse graaf regeerde, was vrijheid van godsdienst. Een van de volgelingen van Ottenz was Wendelmoet Claesdochter, die overigens in Holland bleef. Ze staat bekend als weduwe, maar het is onduidelijk welke leeftijd ze had en of ze een gezin te verzorgen had.
Toen een groep 'ketters' uit Monnickendam in het voorjaar van 1527 werd gearresteerd, werd al snel duidelijk dat deze mensen – eenmaal in Den Haag voor de rechter staande – op een na allemaal overgingen tot de herroeping van hun denkbeelden. Maar een van hen bleef consequent bij haar overtuiging: Wendelmoet Claesdochter.
De Raad van Holland meende aan het begin van het proces nog een slimme zet te doen door haar familielid Roelof van Monnickendam – op dat moment "vice-cureyt" in Gouda (plaatsvervangend pastoor) – te laten proberen haar over te halen om haar overtuiging ook te herroepen. Maar Wendelmoet Claesdochter bleef standvastig. De raad moest aan de stadhouder melden „dat wy weinig hoeps (=hoop) hebben deselve vrouwe te reduceren." Omdat de raad nog niet dadelijk tot executie wilde overgaan, werd Wendelmoet Claesdochter, die eerst was opgesloten in de Haagse gevangenpoort, overgebracht naar het Kasteel van Woerden. Daar werd ze geïsoleerd in een vunzig kerkerhol. Ze moest er slapen op harde planken zonder stro of dekens en zien te leven van water en brood, dat ze ook nog zelf diende te betalen – men vond dat ze vermogend genoeg was. Ze zou er twee maanden moeten zitten, maar het werden er vijf. Op de plek waar Wendelmoet Claesdochter zat, had ook Jan de Bakker zijn laatste weken doorgebracht – of zij het geweten heeft?

Brandstapel
Omdat van enige inkeer bij Wendelmoet Claesdochter geen sprake was, werd ze op vrijdag 15 november 1527 weer naar Den Haag overgebracht. Op de maandag erna volgden nieuwe verhoren. Maar ze was en bleef onverzettelijk: „Wat ik gesproken heb, daar blijf ik bij." Zonder enige schuchterheid en terughoudendheid zei ze wat ze vond

van het heilig oliesel: „Olie is goed voor op de sla, of om uw schoenen mee in te smeren.”
Op een vraag naar de betekenis van het sacrament van de hostie antwoordde ze: „Ik houd dat voor brood en meel, het kruis is een stuk hout goed om een vuurtje mee te stoken.”
Wendelmoet Claesdochter werd veroordeeld tot de dood op de brandstapel. Tot dat moment kreeg ze veel bezoek van monniken, familieleden en vrienden. Die probeerden haar nog over te halen om haar uitspraken te herroepen, maar ze koos daar niet voor.
Op de vraag of ze niet bang was voor de dood, reageerde ze met de woorden: „Christus leeft in mij en ik in Hem.” [In de Doopsgezinde versie staat: De Geest leeft in mij, de Heere is in mij en ik ben in Hem.]
De dag van de executie brak aan. De beul die haar vonnis moest voltrekken, was diep onder de indruk van haar rotsvaste geloof. Hij kreeg van Wendelmoet Claesdochter nog een heldere aanwijzing hoe hij haar moest behandelen: ze deed haar sluier af, zodat hij het touw beter om haar hals kon leggen.
De beul sprak haar nog toe: „Moeder, blijf bij God en laat u van God niet trekken.”
Daarna werd ze gewurgd en haar dood werd bezegeld met het vuur van de brandstapel. Het gebeurde op 20 november 1527.

Deze martelares is niet de eerste vrouw die in Nederland omkwam door de vervolging van reformatorische gelovigen. Wel kreeg ze de meeste aandacht in Nederlandse en Duitse geschriften, die met name haar laatste levensgang beschrijven. Een van de titels luidt: ”Ein wunderliche Geschycht geschehen in dem Hag in Holland im Jar MDXXVII, den XX Tag Novembris, von einer Frawen geheissen Wendelmut Clausen dochter, einr Witwe, die do verprendt ist”.

Dopersen
De indruk die haar dood gemaakt heeft, was groot. Ze wordt in zowel protestantse kring als door de Dopersen vereerd als hun martelares. ***Dat laatste kan niet helemaal juist zijn: de doperse beweging*** – begonnen in Zwitserland 1525 – is in 1527 nog niet doorgedrongen in de Nederlanden; dat komt later, in 1530.
Bron: RD

Wendelmoet Klaasdochter

JAAR 1527.
Op de 15den November, in het jaar onzes Heeren 1527, werd Wendelmoet Klaasdochter, een weduwe, van Monnikendam, in Holland, van het slot te Woerden gevankelijk te 's Gravenhage gebracht, terwijl zeventien dagen daarna de graaf van Hoogstraten, stadhouder van Holland, om harentwil mee te 's Gravenhage aankwam.
De volgende dag werd zij voor de stadhouder en de gehelen raad van Holland gebracht, waar zij de waarheid vrijmoedig in het openbaar beleed.
Toen men haar tot herroeping vermaande, en bedreigde haar te zullen verbranden, wanneer zij zich niet bekeerde, antwoordde zij; Wanneer u de macht van boven gegeven is, ben ik bereid om te lijden."
Toen zei een hunner tot haar, dat zij daarom de dood niet vreesde, omdat zij die nog niet ondergaan had, waarop zij antwoordde: "Dat is zeker waar; ik zal ook de dood nimmermeer smaken, want Christus zegt: "Zo iemand Mijn woord bewaart, die zal de dood niet zien in eeuwigheid."

Toen men haar aangaande het sacrament, waarom zij inzonderheid gevangen genomen was, vroeg, wat zij daarvan dacht, zei zij: "Ik houd uw sacrament voor brood en meel en wilt gij het voor uw God houden, dan zeg ik u, dat het uw duivel is."
Aangaande de heiligen zei zij, dat zij geen anderen Middelaar of Voorspraak kende dan alleen Jezus Christus, Die aan de rechterhand des Vaders zit en voor ons bidt.
Als men haar, daar zij hardnekkig haar mening staande hield, andermaal aanzegde, dat zij sterven moest, en dat het goed zou zijn, wanneer zij zich daartoe met een oprechte biecht voorbereidde, antwoordde zij, dat zij nu reeds gestorven was, maar dat de Geest in haar leefde, want zij was in Christus, en Christus was in haar; dat zij hij de Heere Christus gebiecht had, Die al haar zonden had weggenomen. Niettemin vroeg zij, wanneer zij iemand vertoornd had, dat men dit haar dan vergeven wilde.
Toen zij daarna weer naar de gevangenis geleid was, werd zij intussen door velerlei mensen bezocht en aangevochten. Onder anderen kwam er een eenvoudige vrouw tot haar, beklaagde haar en zei eindelijk: "Kunt gij toch niet denken, wat gij wilt en stilzwijgen, dan zoudt gij niet behoeven te sterven." Daarop antwoordde Wendelmoet: "Lieve zuster, het is mij bevolen te spreken, en ik word er toe geroepen, zodat ik niet zwijgen mag."
's Zondags morgens bracht men haar op het Hof, waar haar weer werd aangeraden, dat zij zou herroepen; maar zij antwoordde zeer vrijmoedig en zei: “Ik blijf hij mijn Heere mijn God, en ik zal van Hem niet afwijken in leven noch in sterven."
De deken van Naaldwijk, ondercommissaris of inquisiteur of kettermeester, las vervolgens het vonnis, aangezien zij bevonden was niet op de rechte wijze in het heilige sacrament te geloven, en daarin volhardde, werd zij als een ketterse veroordeeld en overgeleverd in de handen van de wereldlijke rechter, die echter verklaarde en betuigde, dat hij niet toestemde in haren dood.
Daarna verliet hij als geestelijke de raad, daar hij in bloedige zaken niet oordelen mocht. Vervolgens las de kanselier haar vonnis, hetwelk inhield, dat zij tot as zou worden verbrand, en haar bezittingen zouden in beslag genomen en verbeurd verklaard worden. Nadat zij onophoudelijk door een monnik gekweld werd, om het kruis te kussen, of te vereren, wat zij echter van haar stote, betrad zij met een opgeruimd gemoed en onveranderd aangezicht het schavot, waar zij door de scherprechter werd geworgd, terwijl zij haar ogen zo zedig neersloeg, alsof zij in slaap gevallen ware.
Toen zij zich niet verroerde en de geest gegeven had, ontstak men het vuur en verbrandde haar, hetwelk geschiedde op de 20ste November in het jaar onzes Heeren 1527.

18. Theunis Teecksen, = Anthonis Frederiks van Naarden in het Gooiland

JAAR 1530.
Nadat Theunis Teecksen, van Naarden, geruime tijd aan de hogeschool te Leuven gestudeerd had, en zeer in de vrije kunsten en geleerdheid uitblonk, keerde hij naar Naarden terug, waar hij zijn tijd in allerlei ijdelheid doorbracht, zoals dikwerf studenten gewoon zijn te doen. Zijn dagelijkse bezigheid bestond alleen in het, in gezelschap van anderen, najagen van vermaken. Dit duurde zo lang, totdat het God behaagde zijn verstand te verlichten, en hem van een Saulus tot Paulus te maken.

Omtrent het jaar 1530 geschiedde het, dat deze Theunis, terwijl hij op een wandeling buiten de stad was, door God derwijze geslagen werd, dat hij neerviel, en door vier mannen voor dood werd tehuis gebracht. Toen hij later tot zichzelf kwam, zag men aan

hem, wat hier boven reeds gezegd is, dat God hem in een Paulus had veranderd, want van die tijd af liet hij zijn wild, woest en ijdel leven varen, en trad, als een discipel van Jezus Christus Diens school binnen. Vroeger had hij het kisten maken geleerd, en wat hij daarmee verdiende, deelde hij op milde wijze uit aan de armen. Vervolgens benaarstigde hij zich, als een andere Paulus, om, naar de mate zijner gaven, de mensen de rechte wegen des Heeren voor te stellen, de instellingen der mensen te bestraffen, en te leren, dat men zich aan Gods Woord alleen behoorde vast te houden. Hij betoonde ook een groten afkeer te hebben van de verordende heilige dagen des pausdoms; van de gruwel der mis met alles, wat daartoe behoorde. Om dit alles was hij bij de Godvrezenden zeer bemind, zodat zij dagelijks zijn gezelschap zochten, om van hem uit Gods Woord onderwezen te worden, hetwelk dan ook met rijke vruchten werd gezegend.
Aangezien echter de duivel onze aartsvijand is en een vader der leugens, begon hem dit al spoedig te ergeren, en hij zocht dit dan ook door zijn handlangers te verhinderen, hetwelk hem ook ten dele gelukte.
Was hij bij velen, om zijn deugdzaam leven en goed onderwijs bijzonder bemind, aan de anderen kant werd hij ook door velen gehaat. Zijn vijanden brachten het zover, dat hij bij de procureur-generaal, Mr. Brunt, van Amsterdam, hij het Hof van Holland werd aangeklaagd als iemand die dagelijks verleiding en oproer onder het volk teweeg bracht. Over deze aanklacht werd hij door de procureur-generaal aan het Hof ontboden.
In gezelschap van zekere Meijnart, van Heusden, die later de betrekking van ambtenaar te Arnemuiden in Zeeland bekleedde, verscheen hij daar met grote vrijmoedigheid, terwijl Meijnart hij de deur van des procureurs huis op Theunis bleef wachten.
Toen Theunis hij de procureur kwam, gaf hij met behoorlijke eerbied te kennen, dat hij de man was, die hij van Naar de ontboden had, en dat hij gekomen was, eensdeels om de waarheid te verdedigen en anderdeels om zijn beschuldigers van valsheid te overtuigen. Terwijl Theunis met de procureur in gesprek was, en zij inzonderheid spraken over de mis, stemde de procureur-generaal met hem in, wat hij aangaande de mis gezegd had, en voegde er hij, dat hij ook van die mening was, maar die mening, om zijn ambt en eer te behouden, geheim hield. Na een lang samenspraak liet hij Theunis gaan, en zei hem, dat hij moest vertrekken, totdat hij hem weer zou ontbieden.
Nadat hij nu weer te Naarden was teruggekeerd, en wel tot grote ergernis van zijn vijanden, liet hij niet na de christenen te onderwijzen in het ware geloof, van de verdiensten van Christus, en verklaarde zich tegen de mis van de paus, de aflaten, bedevaarten en het aanroepen der heiligen. Ten gevolge daarvan was hij bij de vromen zeer bemind, en werd er een grote menigte in het Woord des Heeren gesticht en onderwezen. Zijn vijanden intussen, raasden en tierden daarover, en bezigden allerlei middelen om hem hij het volk gehaat te maken. Daar zij echter zagen, dat zij daarmee Diets konden winnen, werden zij eindelijk zo verbitterd op hem, dat zij hem, waar zij hem op straat ontmoetten, met stenen wierpen, terwijl zij meenden aldus de waarheid te zullen onderdrukken. Hij gedroeg zich zeer vriendelijk jegens ben, en vroeg hun, waarom zij hem nu zo vijandig haatten, aangezien hij Christus en Diens Woord zocht, daar zij hem vroeger, toen hij zijn leven in ijdelheid en lichtvaardigheid had doorgebracht, zozeer beminde. Dit kon echter niet helpen, en hij werd andermaal hij het Hof aangeklaagd.
Door zijn vijanden gedrongen, schreven de heren van Naarden aan de procureur Mr. Brunt, dat hij niet moest verzuimen Theunis Teecksen hij hem te ontbieden.
Na de ontvangst van dit schrijven, durfde hij dit niet nalaten, liet hem door een deurwaarder ontbieden, en zei hem toen, dat hij Naarden moest verlaten en zich uit de

voeten maken; want hij was in zijn geweten overtuigd, zoals reeds is meegedeeld, dat Theunis niet anders dan de waarheid verkondigde.
Theunis was daarover echter niet ontmoedigd, in zijn overtuiging, en zei, dat hij zich verblijdde, daar hij inzag dat zijn offerande nabij was, dat zijn bruiloft genaakte, en hij tot Christus Zijn Bruidegom zou gaan. Hij bewees dit ook met de daad, want van blijdschap trok hij zijn beste kleren aan, die hij naar 's Gravenhage had mee genomen, en reed alzo, met de deurwaarder in een rijtuig gezeten, naar ‘s Gravenhage, waar hij, nauwelijks aangekomen zijnde, op de gijzelkamer gevangen gezet en bewaard werd.
Toen hij daar enige tijd had doorgebracht, werd hij eindelijk onderzocht, inzonderheid aangaande het leerstuk van de mis, waarop hij zich kloekmoedig verantwoordde. Daar zij niets op hem konden winnen, veel minder hem van zijn geloof aftrekken, lieten zij hem afzonderlijk zitten, terwijl er belet werd, dat iemand hem bezocht, en hem pen, inkt en papier verschafte. Vroeger had hij veel aanzoek, van heren, burgers en edellieden, die allen hun best deden, om hem van zijn gevoelens af te brengen, vooral deed dit de heer Assendelft, wie hij met grote vrijmoedigheid antwoordde, dat hij, die zich moedwillig van de waarheid afscheidde, zondigde tegen de Heilige Geest, welke zonde hier noch hiernamaals konden vergeven worden. Hij zei ook, dat men zich Christus en Diens Woord niet behoorde te schamen, en herhaalde dikwerf het gezegde: "Wie zich Mijns en mijner woorden zal geschaamd hebben."
De heren zouden graag hebben gezien, dat hij zich heimelijk zou hebben verborgen, waartoe hem hij herhaling de gelegenheid gegeven werd; maar hij wilde dit niet doen, daar hij verzekerd was, dat hij Gods Woord naar waarheid had onderwezen, en tegen niemand iets misdaan had.
Toen hij geruime tijd in zijn gevangenschap had doorgebracht, werd hij eindelijk veroordeeld om levend verbrand te worden, dat daarna ook geschiedde. Hij het wegleiden naar de gerechtsplaats merkte men een grote vrijmoedigheid hij hem op, daar hij God met een blijmoedig gelaat dankte, dat Hij hem waardig keurde als een lam van Christus voor de waarheid geofferd te worden, terwijl hij zong: “Ik arm schaapje aan de heide," enz.
Vervolgens trok hij zijn schoenen en kousen uit, en gaf die aan de armen, en, nadat hij de Heere had gedankt, werd hij aldus te 's Gravenhage verbrand.
Men kon niets anders tegen hem inbrengen, dan dat hij het volk verleidde.
Hij was een jonge man van bijna 24-jarige leeftijd.

ANTHONIS FREDERIK, en Catalyne Bouwens. Naarden. 1629

Deze Anthonis Frederiks is dezelfde, die in sommige (martelaars)boeken **Teunis Teecksen** genoemd wordt. De naam **Teecksen** echter is er nooit geweest, doch is een drukfout voor Freeksen, dat weer een verbastering is van Freerksen of Frederiks.
Intussen is deze drukfout aanleiding geweest, dat Brandt in zijn Historie der Reformatie I twee martelaars vermeld: hij spreekt over Anthonius Frederiks (I blz.93) en over Teunis Teekszoon (I blz. 107) dit laatste verhaal ontleende hij aan de *Historie der Martelaren* door Van Haamstede

Frederiks woonde te Naarden in het Gooi. Hij had bijzonder schone talenten ontvangen; waarom hij al vroeg naar de Hogeschool te Leuven werd gezonden. Daar studeerde hij met groten ijver, zodat hij al spoedig toegerust met veel wetenschap naar zijn geboorteplaats terugkeerde.

Hier begon hij nu een leven van plezier te lijden. Noch zijn verzamelde kennis, noch zijn vroeger geleerd handwerk, het kistenmaken, gebruikte hij ten nutte van zijn medemens, hij leefde eenvoudig geheel en al voor zichzelf.
Hij was natuurlijk Rooms, maar met de godsdienst nam hij het niet zoo nauw. Als een echte losbol leefde hij midden in de zonden. Hij kende God niet en ontzag Hem evenmin ; alleen had hij nog enig respect voor de heiligen. Waarom ? Dat wist hij zelf niet, maar hij had dat thuis geleerd en bij die traditie hield hij zich. Overigens bekómmerde hij zich bitter. weinig om de priesters en om al wat zij te vertellen hadden.
Hij spotte eigen lijk met de godsdienst. Maar op Gods tijd zou dit anders worden.
Frederiks was de Heere een uitverkoren vat, en deze man, die nauwelijks aan God geloofde en allerminst in de vreze des Heeren leefde was voorbestemd, om voor hooggeplaatste Heeren van dien God te getuigen en als een-martelaar zijn geloof met de dood te bezegelen.
Op zekere dag dwaalde Frederiks in de bossen rondom Naarden. Hij liep doelloos voor, zonder ergens acht op te geven. Zodoende kwam het, dat hij ook niet had opgemerkt, hoe er een zware bui kwam opzetten. Pas toen de eerste lichtstraal gezien werd, en de eerste donderslag langs de hemel dreunde, ontdekte de jonge man welk zwaar weer er op komst was.
Hij spoedde zich nu zoo haastig mogelijk naar Naaiden terug, doch hij kwam daarbij niet snel vooruit. Onophoudelijk flitsten de felste bliksemstralen door de lucht. Frederiks moest onophoudelijk de hand voor de ogen houden, zoo verblindde hem het felle licht. Hij zag rond, maar nergens was een woning of een schuur te ontdekken. En nog steeds nam het onweder in hevigheid toe. Anthonis begon nu toch werkelijk bang te worden. Waar zou hij hulp, bescherming vinden ? Bij de heiligen ?
Hij kon het beproeven, en hij riep daarom alle heiligen aan, die hij kende. Maar het bracht hem geen rust en onverminderd rolde de donder. Het onweer ontlastte zich blijkbaar vlak boven het bos, waarin hij zich bevond en het gevaar was werkelijk niet denkbeeldig, dat hij door een bliksemstraal zou worden getroffen.
Plotseling schiet een ontzettende straal naar de aarde en treft een eeuwen heugende eik. De boom wordt in tweeën gespleten als een riet en met geweld stort hij tegen de grond. Op slechts geringe afstand zag Frederiks dit aan. En met ontzetting dacht hij er aan, hoe deze bliksemstraal een einde aan zijn leven had kunnen maken.
Als dat was gebeurd, wat dan ?
Een hevige onrust maakte zich van hem meester. Zijn geweten klaagde hem aan en plotseling werd het hem duidelijk, dat hij wanneer hij in dit noodweer getroffen werd en opgeroepen, om voor God te verschijnen, hij niet zou kunnen bestaan voor 's Heeren aangezicht.
Van ogenblik tot ogenblik nam zijn angst toe en met onverminderde kracht ratelde de donder. Zouden de heiligen hem niet redden kunnen? Maar zolang het onweer duurde had hij hen reeds aangeroepen en niet de minste redding was komen opdagen. Zou hij zich rechtstreeks tot God wenden ?
Reeds is hij besloten. De angst drijft hem uit naar God en eer hij het weet ligt hij in dit bos op z'n knieën en terwijl de stem des Heeren het woud ontbloot, zendt deze zondaar in vertwijfeling zijn eerste gebed op tot God, de God zijns levens, dien hij zo snood had vergeten en verlaten. Hij smeekt om genade en redding. Zou God horen?
Na zijn gebed staat hij op en tracht hij zijn weg te vervolgen.
Doch nu ontdekt hij tot zijn grote schrik, dat hij verdwaald is. Een duizeling overvalt hem en Anthonis Frederiks valt bewusteloos ter aarde.
Na het onweer werd hij door een viertal mannen gevonden en herkend. Zij brachten hem naar Naarden. Daar overviel hem een zware ziekte en toen hij van die ziekte

genezen was, was hij een ander mens geworden. Het oude was voorbijgegaan, ziet het was alles nieuw geworden. Zijn ogen waren opengegaan voor zijn verkeerd gedrag, en van heler harte had hij zich tot God bekeerd.
Zocht hij nu zijn toevlucht niet bij de priesters, kon hij in de biecht en in het misoffer geen zielsrust vinden?
O nee, hij had duidelijk leren inzien, dat daarbij het leven niet was. Ook de te Leuven opgedane geleerdheid kon hem niet helpen. Hij zocht nu zijn troost in de Bijbel en daar vond hij dlen ook. De mis, het laatste oliesel, de biecht en zoveel meer, leerde hij nu kennen als dwalingen, die het hart van de mens ledig laten.
Hij begreep ook, dat hij zijn levensdag niet in ledigheid mocht doorbrengen. Daarom begon hij zijn vroeger geleerd handwerk, het kistenmaken, weer op te nemen.
't Was niet zozeer om daarmede zijn brood te verdienen, want het schijnt wel, dat hij tot de welgestelde lieden behoorde, zodat hij niet behoefde te werken, om in zijn onderhoud te kunnen voorzien. Wat hij dan ook met kistenmaken verdiende, werd door hem aan de armen uitgedeeld. Hij had daarmede een tweeledig doel. Vooreerst werd de nood der armen gelenigd en ten tweede vond hij door zijn aalmoezen geregelde toegang tot het hart der mensen. Hij liet niet na daarvan een goed gebruik te maken, maar onderwees zijn medeburgers in de Heilige Schrift en waarschuwde hen tegen de kerkelijke leringen omtrent mis, vagevuur en heiligenverering.

De prediking van de jongen Frederiks wekte in het kleine stadje Naarden natuurlijk groot opzien. Enerzijds waren daar de mensen, die hem graag hoorden en zijn woorden ook graag aannamen, maar anderzijds openbaarden zich ook al spoedig de vijanden.
Toen hij vroeger in de zonde leefde, hadden zij zich niets van hem aangetrokken, men had hem toen met rust gelaten, doch nu de losbol een prediker van het Evangelie Gods was geworden, nu ontwaakte de vijandschap.
In plaats, dat men in bewondering voor Gods genade, die deze zondaar had bekeerd van de dwaling zijns wegs, uitriep: „Wat wil toch dit zijn ?" was men er van meetaf op bedacht hem onschadelijk te maken.
Niet zo lang duurde het, of er werd een beschuldiging wegens ketterij tegen hem ingebracht. Dat kon heel gemakkelijk, want openlijk was hij nu reeds geruimen tijd voor zijn overtuiging uitgekomen, ja had de leer der hervorming zelfs openlijk gepropageerd.
Zo werd hij dan door de procureur-generaal ontboden, om in de Haag voor 't Hof van Holland te verschijnen. Zijn vriend ***Meindert van Heusden*** vergezelde hem daarheen.
Van deze Van Heusden vinden wij vermeld, dat hij omstreeks 1530 tolbeambte was te Arnemuiden. Hij stond daar bekend als de boezemvriend Anthonis Frederiks van Naarden.
De beide mannen begaven zich naar de Haag en in verhoor genomen, verdedigde Frederiks zich zó goed, dat het Hof geen termen aanwezig achtte om hem in hechtenis te houden, doch hem een scherpe bedreiging gaf en hem daarna weer ongehinderd liet vertrekken.
Hij was alzo op vrije voeten gesteld, doch slechts voorwaardelijk. Zodra hij ontboden werd, moest hij weer in de Haag verschijnen. Dit zou geschieden, wanneer hij voortging met het verkondigen van het Evangelie.
Deze laatste waarschuwing sloeg Frederiks in de wind, Hij ging, in Naarden teruggekeerd, met ijver voort met de leer der hervorming te verbreiden. Wellicht was hij door de goede afloop van zijn verhoor in de Haag wat al te overmoedig geworden, althans scherper dan ooit ging hij met zijn prediking in tegen 't misoffer, de aflaten, de verering der heiligen.

Onder de meer gegoeden begon hij nu van dag tot dag groter aanhang te krijgen, doch door zijn scherpe prediking verbitterde hij velen uit de volksklasse. Deze verbittering ging ten slotte zoo ver, dat men hem wilde stenigen.
Al heel spoedig drong het gerucht van deze dingen ook door tot in de Haag.
De procureur generaal Mr. Brunt zat wel wat met de zaak verlegen. In zijn hart was hij de Hervorming niet vijandig gezind en het was niet het minst aan zijn invloed te danken geweest, dat Frederiks voorwaardelijk van rechtsvervolging was ontslagen.
Doch nu kwamen er telkens klachten uit Naarder, dat de ketter onverminderd voortging mei prediken en de waarschuwing van het Hof in de wind sloeg.
Mr. Brunt moest nu wel handelend optreden, wilde hij niet zich zelf in gevaar brengen. Maar hij zou tevens trachten de sympathieke jonge man te redden.
Zoo liet hij hem dan door een deurwaarder naar de Haag ontbieden. Daar gekomen opende Mr. Brunt hem nog heimelijk een weg ter ontkoming, doch Frederiks wenste dien weg niet te bewandelen. Hij was door het Hof ontboden, hij wilde ook voor het Hof verschijnen, om daar openlijk rekenschap af te leggen van de hope, die in hem was.
Zo verscheen hij dan ten tweeden male voor zijn rechters en even moedig als de eersten keer verdedigde hij ook nu weer het goed recht van zijn overtuiging.
Men dreigde hem met de marteldood, doch dit deed hem niet terugschrikken. Dat dit in zijn mond geen grootspraak was bemerkten zijn rechters dadelijk als zij hem in het open en onverschrokken gelaat staarden.
Maar zou het helpen, wanneer zij hem verbrandden? Zeker déze ketter zou daarmede onschadelijk zijn gemaakt, doch zou zijn dood niet anderen tot navolging prikkelen?
Daarom huiverden zijn rechters, zodra zij bemerkten, dat 't vooruitzicht op de marteldood hem verblijdde, ervoor terug, het doodvonnis aan hem te voltrekken; niet uit medelijden, maar omdat zij er vast van overtuigd waren, dat hij zelfs op de brandstapel standvastig zijn geloof zou belijden en zijn sterven in plaats van afschrik te geven, tot navolging zou wekken.
Nee, beter ware het zo men hem tot afval kon bewegen; wanneer hij tot herroeping te brengen ware, was er iets, misschien veel gewonnen.
En nu beproefde men de jeugdige geloofsheld tot herroepen van zijn dwalingen te bewegen.
Twee jaren duurde dit. Men sloot hem op in de Gevangenpoort te 's-Gravenhage en trachtte hem op allerlei wijzen van zijn geloof af te brengen.
Nu eens liet men geen enkel bezoek bij hem toe, ja ontnam men hem zelfs alle schrijfgereedschap, zodat hij volkomen van de menselijke samenleviug was afgesloten.
Dan weer werd zijn cel overstroomd met bezoekers, priesters monniken en andere geestelijken allen kwamen zij beproeven deze held aan het wankelen te brengen. Zelfs Mr. Hugo van Assendelft ontzag zich niet dit onwaardige spel - en nog wel als een der ijverigsten - mee te spelen. Deze raadsheer was tevens priester en ook, van elders bekend door zijn ijver 'ketters te bekeren.'
Maar de kwelling der eenzaamheid en der verveling verdroeg hij; de kunstigste drogredenen, noch de vleiendste aanbiedingen konden hem bewegen zijne overtuiging te verzaken.
Dit duurde twee gehele jaren en nog altijd was de zaak niet beslist. Het Hof wanhoopte er aan, de ketter ooit te zullen bekeren en deinsde er anderzijds voor terug de ketter terecht te stellen. Ten einde raad zocht men zich van hem te ontdoen, door hem de gelegenheid te laten tot ontvluchten.
Doch dit versmaadde hij. Ook hierin geleek hij de grote Apostel Paulus. Hij was in het openbaar in hechtenis genomen en verhoord en wilde men hem nu heimelijk laten ontsnappen? Zijn fier karakter kwam daartegen in verzet.

Zo moest dan het einde zijn: de dood. En met volle overtuiging noemde de Inquisiteur hem een „hartneckich ketter". Hij werd veroordeeld om verbrand te worden.
Het vonnis werd de 26e October 1529 aan hem voltrokken, tegelijk met ***Catalyne Bouwens.***
Ook op de brandstapel, in het gezicht van de dood, bleef hij nog dezelfde medelijdende man. Eer hij de houtmijt beklom trok hij zijn muilen uit en schonk die aan een arme man, die daar bijstond en er geen had. Maar evenzeer volhardde hij in zijn geloof.
Daarvan gaf het lied getuigenis, dat hij stervende aanhief:

Ik arm schaap aan, de groene heide,
Waar zal ik henengaan ?
Van vrienden en magen moet ik scheiden
En alleen op Christus staan,
Ende mij hem verlaten,
Al der wereld jolijt, (vreugde)
In dezer tijd,
En mag mijne ziele niet baten.

Zij hebben een schaapken gegeten,
Zij en zijn nog niet verzaad!
Dat wordt haar nu verweten;
Daarom zijn zij dus kwaad,
Dat zij mij hebben verdreven
Uit mijns vaders land,
Met grote schand,
God de Heer, wille het hun vergeven.

Keer toch van uw kwade wegen,
Als Paulus heeft gedaan,
Die brieven had verkregen,
Om de christ'nen te brengen gevaen. (gevangen)
Te Jeruzalem binnen der stede,
Als hij heeft gehoord,
Des Vaders woord,
Heeft hij om genade gebeden.

Ik bid u, gij edele heren!
Wilt gij Gods oordeel ontgaan,
Dat gij u toch wilt bekeren
En zien, wat gij hebt gedaan,
Gij brandt Gods uitverkoren:
Om zeker geld,
Dat men u telt,
Wilt gij Gods Woord versmoren.

Dit lied werd in die dagen van bange vervolging vaak gezongen. 't Was te midden van die vervolging geboren en door de zwaar verdrukten met blijdschap ontvangen.
Was het niet de trouwe uitdrukking, trouw zowel in de wrevel als in de weemoed, die er zich in lucht gaf, van 't geen het diepst hunner harten bewoog ?

Wie iets kent van de macht des gezangs, wie zich herinnert wat Luther daardoor vermocht en wat hier te lande later de Souterliedekens uitwerkten, hij zal enigszins kunnen bevatten, tot welk een geestdrift die tonen aan 't gemoed van een hunner ontvloeid, de Sacramentisten deden ontvlammen of met wat stille berusting, met wat heilige voornemens van volhardende trouw ze hen vervulden."
Het lied, dat Anthonis Frederiks op de brandstapel zong, was gemaakt door een ongenoemde, die de vervolging tijdig was ontvlucht.
Later werd het meermalen gedrukt o.a. in het in 1580 verschenen boek: *Veelderhande liedekens, ghemaeckt uit de Ouden ende Nieuwen Testament.*

Van de leerlingen van Frederiks is niets naders bekend. Wellicht hielden zij zich schuil, afgeschrikt door het ontzettende voorbeeld aan hun meester gesteld.
Enkelen hunner zochten troost bij de Utrechtse Wederdoper ***Dominicus Abels,*** die zijn leer weldra door geheel Gooiland begon te verbreiden en die de 30sten Maart 1534 werd onthoofd.

Bron "SLACHTSCHAAPKENS CHRISTI"
GELOOFSHELDEN EN MARTELAREN UIT DE NEDERLANDEN IN DE TIJD VAN DE REFORMATIE. DOOR P. DE ZEEUW J.Gzn. BRUINISSE 1924. J. VAN DER WAL.

19. Ysbrand Schol, Amsterdam

Ca. 1534

Ysbrand Schol, een priester van **Amsterdam,** niet om geleerd en zeer welsprekend liep ook in het oog. Hij werd van de ketterij beschuldigd. Tweemaal vond zijn verantwoording plaats, maar de 3e maal beschuldigd zijnde, werd hij naar Brabant gezonden; een tijd lang te Vilvoorden gevangen gehouden en eindelijk in Brussel ten vure verwezen.

Zie G. Brandt, Kort verhaal van de Reformatie, etc. Deel I blz. 131

20. Een landbouwer te Zierikzee

Van Haamstede:

JAAR 1536.

Jezus Christus, onze enige Zaligmaker, dankte Zijn hemelse Vader, dat Hij Zijn goddelijke wil voor de wijzen en de verstandigen verborgen hield, en de kinderen openbaarde. Aldus heeft de Heere ongetwijfeld wat naar de wereld veracht is verkoren, zoals Paulus zegt, opdat Hij daardoor de machtigen en wijzen zou beschaamd maken, zoals wij dagelijks in vele voorbeelden zien.

In Zeeland woonde een eenvoudig landbouwer, die gevankelijk naar Zierikzee gebracht werd, omdat hij niet wilde geloven, dat in het misbrood waarachtig God en mens was. Hij hield deze ware mening zo vast, dat hij in geen dele daarvan was af te brengen. En, ofschoon hij een ongeleerd man was, versterkte God de hemelse Vader hem aldus, dat hij op generlei wijze aan de valse en bedrieglijke woorden der mispriesters en monniken gehoor gaf.

Om die reden werd hij eindelijk tot de vuurdood veroordeeld, en naar het galgenveld gevoerd. Hier was een Jacobijner monnik, die hij om zijn pluimstrijkerij en dwaze praatjes een ekster noemde, zeer bezig met zijn afgodisch kruis en andere beuzelingen hem te kwellen; maar, onder dat alles riep hij voortdurend de Heere aan, en bad onophoudelijk: “Vader, Vader, hemelse Vader.”

Hij werd aan de paal geplaatst, terwijl men een zakje met buskruit gevuld, aan zijn hals hing. Vervolgens zette de beul een paar bossen stro, omdat daar niet veel hout te vinden is, om zijn lichaam, en stak dat aan. Alzo gaf deze goede man zijn leven over en bezegelde met zijn dood de waarheid, welke hij in zijn leven had beleden.

Wie is er toch onder alle wijze, hooggeleerde, kloekzinnige leraren, die de waarheid door hun groot vernuft beter gevonden heeft, dan deze man in zijn eenvoudigheid? Hun verstand was in ijdelheid veranderd; maar deze man bezat door de genade des Heeren de kennis van God, en daarom verwierp hij de blinden, doden en stommen afgod. Hij wist, dat Christus zit aan de rechterhand van Zijn Vader in de hemel, en daarom geloofde hij hen niet, die roepen: *Hier is Christus en daar is Christus.* O, God, dat de mensen nog zo blind zijn en het brood of de ouwel voor hun God houden! Dat leren ons toch de katten, muizen en honden wel anders. Het zon toch wel een arme dwaas veel minder een God moeten zijn, die zich door deze dieren zou laten verslinden. *Verlicht hun ogen o Heere!*

21. ANGELUS MERULA

Angelus Merula (Latijn voor Engel Willemszoon de Merle) (Brielle, 1482 - Bergen (Henegouwen), 26 juli 1557) was een priester in de parochie Heenvliet rond het jaar 1532. Hij is bekend geworden als een van eerste geestelijken die het protestantse gedachtegoed aanhing en hiervoor ter dood werd veroordeeld.

Ruïne Ravensteyn in Heenvliet

Ondanks het feit dat een eerste onderzoek in 1533 al aan het licht bracht dat hij "ketters" gedachtegoed uitdroeg, is hij daarna toch nog twintig jaar pastoor in Heenvliet kunnen blijven, onder andere dankzij de bescherming van Joost van Cruiningen, ambtsheer van Heenvliet. Toen deze in 1543 overleed, werd hij opgevolgd door zijn zoon Johan van Cruyningen. Hij gaf Merula minder bescherming dan nodig bleek.
Angelus Merula werd beschuldigd van ketterij en uiteindelijk veroordeeld tot de brandstapel. In afwachting van zijn eerste proces heeft hij gevangengezeten in Kasteel Ravestein in Heenvliet.
Merula stond in zijn “ketterijen” verre van alleen. Hij was maar één van de zeer velen die instemden met ideeën van Maarten Luther. Dr. A. Bas zegt in het Reformatorisch Dagblad in een interview dat hij een echte protestant was: “hij beleed de typisch reformatorische stellingen. Hij beriep zich telkens weer op de Schrift, leerde de rechtvaardiging door het geloof en stelde Christus centraal.”
Christus is volgens Merula de enige Middelaar. Verder wees hij de transsubstantiatieleer en het aanbidden van heiligen af. Hij verklaarde dat een aflaat een overledene niet zou helpen en meende dat het vagevuur niet van toepassing kon zijn, omdat een ware gelovige naar de hemel zou gaan ongeacht zijn werken. Rechtvaardiging kan alleen plaatsvinden door geloof en niet door goede werken. Een christen moet wel goede werken doen, maar als consequentie van het geloof, niet om verdienste te halen. Het vereren en aanbidden van heiligenbeelden was volgens hem afgoderij. Bedevaarten waren volgens hem verderfelijk, vanwege het liederlijk gedrag en de losbandigheid die ermee gepaard gingen.
Ondanks dat was hij ook een echte rooms-katholiek. Hij heeft zich tot het einde toe geen ketter gevoeld en heeft verdedigd dat hij geen ketter was. Hij wilde de Kerk van Rome niet verlaten en heeft volgehouden dat afwijkende meningen hem niet tot ketter maakten. Volgens hem is iemand pas ketter als hij willens en wetens breekt met de kerk. In plaats daarvan wilde hij net als Erasmus de kerk van binnenuit weer gezond maken door misbruiken en slechte gewoontes tegen te gaan.
Volgens bronnen is die verzoenlijkheid in de verhoren door de inquisitie tegen hem gebruikt. De inquisiteurs Franciscus Sonnius en Ruard Tapper deden verwoede pogingen om hem zijn ketterijen af te laten zweren. Ruard Tapper kreeg hem zo ver dat hij het leergezag van de kerk erkende, voor zover de leerstellingen afgeleid waren van de Heilige Schrift of in elk geval daar niet mee in strijd waren. Daarbij impliceerde

Tapper de Bijbel volgens de officiële kerkelijke uitleg. De consequentie was uiteraard dat Merula alle afwijkende ideeën daarmee in één klap verwierp.
Merula zou het leergezag herhaalde malen hebben erkend en ook weer herroepen zodra hij zich realiseerde wat die erkenning inhield.
Het zou kunnen dat Merula door erkenning en herroeping van zijn standpunten dacht een veroordeling te kunnen ontlopen. Maar volgens sommigen zou Tapper die erkenning door knoeien met Merula's verklaringen hebben bereikt.

De kerk van Heenvliet waar Merula preekte

Merula zou in aanraking gekomen kunnen zijn met de ideeën van Luther door de geschriften van Melanchthon. Maar in die periode was er in de omgeving meer Lutherse activiteit. Zo preekte in het nabij gelegen Geervliet pastoor Jacob Neut, Luthers. Er worden ook een aantal Augustijner monniken genoemd die Lutherse ideeën aanhingen. (Luther was zelf Augustijn en is door zijn orde lang beschermd en verdedigd.) Volgens de theoloog Dr. Jan Weernerkers, die in 1983 promoveerde op de theologie van Merula, stond deze in zijn christologie dichter bij de Zwitserse reformator Zwingli dan bij Luther. Merula was kennelijk geen eenzame pionier. Het lijkt erop dat hij lid was van een lutherse gemeenschap die op het hele eiland Voorne (en Putten) actief was en die een grote aanhang onder het volk had.
G. 't Hart geeft in zijn boek over de *Hoge Heerlijkheid van Heenvliet* aan dat Merula tijdens zijn prediking in Brielle te kampen had met een partij van "santendragers" (mensen die heiligenbeelden in processie mee wilden dragen). Toen hij in Heenvliet werkte was die groep daar niet. Dat zou erop wijzen dat hij geen conservatief katholieke oppositie van betekenis had.
Toen keizer Karel V in 1548 zijn Interim van Augsburg uitvaardigde, schreef Merula in zijn commentaar aan bisschop George van Egmont van Utrecht dat het wel leek of het interim geschreven was opdat de oude afgoderij en beeldendienst in leven zou blijven. "Weg dan met de schrijver en zijn anti-Christ en zijn Rijk!", voegde hij eraan toe. Dat leverde hem een verkiezing op tot kerkelijk vertegenwoordiger van het bisdom bij het concilie van Trente. Pas 5 jaar na zijn dood, in de 25e sessie van het concilie van Trente op 3 december 1563 zou uitspraak gedaan worden over de beeldendienst.[9] We kunnen ons afvragen wat Engel van artikel 3 van die uitspraak gedacht zou hebben. Merula is nooit zover gekomen dat hij naar Trente zou kunnen vertrekken. Eerst werd hij ziek, daarna gearresteerd.
Merula's voorganger in Heenvliet had al onder bescherming van Joost Van Cruyningen volgens de Reformatie gepreekt. Ook Merula zelf genoot voordat hij door van Cruyningen in 1532 naar Heenvliet gehaald werd al enige bekendheid als sympathisant van de reformatie. In het nog geen 9 km ver gelegen Brielle had hij al een reputatie opgebouwd. Onder bescherming van Van Cruyningen kon Merula zijn gang

gaan. De heer van Heenvliet beschermde zelfs de Doopsgezinden in zijn gebieden, die als politiek zeer gevaarlijk werden gezien. Angelus maakte gebruik van die ruimte. Waardoor al in 1533 voor de eerste keer een onderzoek naar hem ingesteld werd door het Hof van Holland. Onderprior Henricus te Oudewater van het klooster te Rugge (waar later de martelaren van Gorcum werden terechtgesteld) verklaarde dat Angelus Merula de paus als de antichrist zag en vond dat de Roomse Kerk simonie bedreef. Kennelijk vond men het toen niet nodig om er een proces van te maken.
Pas nadat Johan van Cruyningen heer van Heenvliet werd in 1549 zou het zover kunnen komen. Johan van Cruyningen trouwde met Jacqueline van Bourgondië, een zus van Maximiliaan II van Bourgondië
Hij was op dat moment stadhouder van Holland, Zeeland en Utrecht. Maximiliaan was een trouw dienaar van keizer Karel V. Je kan je afvragen of Maximiliaan (en zijn zus!) gecharmeerd waren van de uitlatingen van Merula over zijn meester en diens interim. Jacqueline van Bourgondië was vurig rooms-katholiek.[13] Dat zal de positie van Angelus ook niet hebben verbeterd.
In 1551 trad de Inquisitie in het geheim in contact met het drietal. Daarop stuurden zij in 1552 in het geheim een bericht naar landvoogdes Maria van Hongarije. Precies in die periode vroeg Merula ontslag aan wegens leeftijd en ziekte, om zich terug te trekken in zijn nieuw gestichte weeshuis in Brielle. Johan van Cruyningen meende niets anders te kunnen doen dan dat ontslag herhaalde malen te weigeren.
Op 15 april 1553 arriveerde inquisiteur Franciscus Sonnius. De volgende dag al kreeg Merula een beschuldiging in 17 artikelen. Hij werd daarna vastgezet door van Cruyningen, volgens sommigen een tijdje in de ruïne van Kasteel Ravestein Hoewel Johan van Cruyningen het recht en de plicht had om Merula zelf te berechten durfde hij dat niet aan. Hij kon Merula niet meer vrijspreken, en bij een veroordeling zou hij de hele bevolking van Heenvliet en de meerderheid van Voorne tegen zich krijgen. Het volk was volledig op de hand van Merula. Hij begon met tijd rekken en deed alsof hij geen gelegenheid had voor de rechtszaak. Het aanbod van Sonnius om de zaak verder in Utrecht af te handelen (zeer ongunstig voor Merula), werd met hulp van het Hof van Holland als illegaal terzijde geschoven. Als compromis werd afgesproken dat Merula naar de Gevangenpoort overgebracht zou worden, zodat het proces in Den Haag zou kunnen plaatsvinden.
Toen een bode uit Den Haag de pastoor uiteindelijk op kwam halen (omdat hij maar niet gebracht werd) bleek dat geen van de schippers en vissers in de havenstad bereid “of in de gelegenheid” was om Merula over te varen. Een toevallig net binnenkomende vreemdeling werd toen ingehuurd. Hoewel die wel wilde weigeren toen hij eenmaal begreep waar het om ging, bleek dat niet meer mogelijk zonder een zware straf te riskeren. Uiteindelijk werd de overtocht pas midden in de nacht gewaagd, om de volkswoede te ontlopen.
In Den Haag konden de verhoren door Franciscus Sonnius en Ruard Tapper beginnen. Artikel 12 van de beschuldiging luidde dat hij ”zeyt ende sustineirt die voirsz. pastoer, dat men anders niet en behoort te ghelooven, dan in twoord Godts (dat is die heilige schrifte) begrepen ende gescreven staet.”[16] Hij werd er dus van beschuldigd dat hij beweerde dat men niets anders behoort te geloven dan in de bijbel staat. Sonnius viel hem daarop aan, maar kon hem niet overtuigen.
Tapper probeerde Merula te vangen op zijn eigen woorden. Merula namelijk verklaarde onder meer dat hij alles wat de bijbel bevatte geloofde, en wat daaruit kan worden afgeleid, ”hoewel ik (Merula) niet de gehele Schrift begrijp, noch op welke wijze iets uit de Schriften wordt afgeleid”. Tapper legt hem 6 stellingen voor waarin de zin hoewel

ik niet de gehele Schrift begrijp, noch op welke wijze iets uit de Schriften wordt afgeleid in varianten terugkomt. Zijn 6e stelling: ”Ik ben bereid te volgen al, wat in kerkvergaderingen, die wettig in de Heilige Geest samengekomen zijn, bepaald is en bepaald zal worden volgens de Schriften, ofschoon ik ook niet begrijpe op welke wijze en hoe de bepaling uit de Schrift genomen wordt; zo ben ik ook bereid het oordeel en gevoelen te volgen van mijn pastoor en superieur in controverse vraagstukken, indien slechts zijn gevoelen en oordeel niet in strijd is met de Schriften.”
Tapper vroeg alleen onderschrijving van dit 6e artikel. Dan zou Merula geen ketterij ten laste gelegd kunnen worden. De brave en gezagsgetrouwe Engel accepteerde dat.
De volgende stap van Tapper was de aandacht te richten op zijn stelling 2. Omdat Merula niet de gehele Schrift begrijpt, noch op welke wijze iets uit de Schriften wordt afgeleid moet er, aldus Tapper, een autoriteit op aarde zijn welks auctorias interpretandi moet worden erkend. Hier vulde Tapper het concilie in. En Merula onderschreef dat. Waarbij Merula het van belang achtte dat er gezegd werd ”(…) indien slechts zijn gevoelen en oordeel niet in strijd is met de schriften.” Maar Tapper maakte daar de schriften naar kerkelijke uitlegging van.
Die beperking in de uitlegging maakte de uitspraak tot een cirkelredenering en zei in feite dat de leer van de kerk op niets anders hoefde te steunen dan op zichzelf. Tapper vroeg acceptatie van de leer van de kerk (de concilies) voor zover niet in strijd met de leer van de kerk (de vastgestelde Bijbeluitleg), zonder daarbij de ruimte te laten voor eigen onderzoek en interpretatie van de Schrift. Deze spitsvondigheid was te eenvoudig voor Merula en hij trapte er niet in.
Daarna was de beurt weer aan Sonnius, maar die moest snel voor de 2e keer opgeven wegens tekort aan tijd en gebrek aan succes. Daarmee was de kous niet af.
Over de geloofsvervolgingen in de 16e eeuw zijn in de loop der tijden veel verhalen verteld. Vaak zijn de aantallen slachtoffers sterk overdreven. In de praktijk blijkt de hoeveelheid veroordeelden nogal eens minder dan gedacht.
Over het algemeen hebben de Dopersen getalmatig het meest te lijden gehad onder de vervolgingen. Het wereldlijk gezag werkte lang niet overal altijd mee met de inquisiteurs. Gezien de voorgeschiedenis zal bijvoorbeeld in de Heerlijkheid Heenvliet Merula zelf wellicht de eerste (en tot 1567 enige) vervolgde lutheraan geweest zijn. Ook elders in het baljuwschap Voorne zal allicht niet veel moeite gedaan zijn om lutheranen te vervolgen. Als de inquisitie door de wereldlijke macht niet geholpen werd was haar macht in feite beperkt tot geleerden binnen de kerk. Zoals Angelus Merula.[22]

Ook het **Hof van Holland** vervolgde feitelijk geen Lutheranen. Onder de 424 16e-eeuwse vonnissen die op de website van het Nationaal Archief zijn getoond, zijn er maar drie betreffende het misdrijf “Lutherije” en één “wegens het lezen en bezitten van Luthersche boeken”. Twee personen werden vrijgesproken, één werd ontzet en inhabil verklaard tot eenig ambt, en gebreukt. Maar die ene was schout van Delfshaven en had ook (volgens het archief) ontrouwe administratie, knevelarij en geweld op zijn geweten. De 4e persoon, ene Lambrecht Gijsbrechts werd in 1542 gebannen vanwege het bezit van lutherse boeken. Wegens ketterij en aanverwante werden voor 1568 20 vonnissen uitgesproken. Het laatste in 1546, toen ene Reinert Meinertsz. in Bovenkarspel als hebbende in een wit laken gekleed op het Kerkhof aldaar in schijn van een geest, de processie van schrik doen verstuiven en zich kettersche uitdrukkingen veroorloofd. Hij werd daarvoor gebreukt. Ook toen in 1533 Merula’s pekelzonden werden onderzocht door het Hof van Holland kwam het niet tot een proces.

Voor **Dopersen** was men minder toegeeflijk. Niet alleen voor herdooperij op zich kon je veroordeeld worden, ook voor het helpen van herdoopers en andere zaken. In de lijst van het Nationaal Archief staan minstens ***34 vonnissen voor herdooperij en aanverwante, waarvan een groot aantal verbrand met confiscatie***. Dat was voornamelijk vanwege hun in het verleden gewelddadige optreden en hun als anarchistisch en gezagsondermijnend beschouwde ideeën.
Calvinisten waren er in Merula's tijd nog niet of nauwelijks.
Pas nadat de Hertog van Alva in 1567 de Raad van Beroerten oprichtte was er overal in de Nederlanden systematische geloofsvervolging. Van de circa **3000 terechtstellingen** om geloofsredenen in de 16e eeuw komen er zo'n 1100 voor rekening van de Raad van Beroerten.
Bij het Hof van Holland doken vanaf 1567 ineens misdrijven op als deelname aan den beeldstorm ('het hart al levendig uitgewonnen, onthoofd en het hoofd op een staak, het ligchaam op een rad en gevierendeeld, gehangen buiten de vier kwartieren van den Haag, met confiscatie), haagprediker (veroordeeld tot het zwaard, het hoofd op een staak en het ligchaam op een rad met confiscatie) of ketterij en het trouwen van zijn meisken naar de Calvijnsche traditie (door die raad des hertogen van Alva verwezen ten vure, met confiscatie)
In de stad **Brielle** werden door de Raad van Beroerten naar telling 119 mensen gedagvaard, allicht afkomstig van het hele baljuwschap Voorne.

Merula was geen herdooper en de bloedraad heeft hij niet meer mee hoeven maken. Hij had zich zelfs vaak uitgesproken tegen herdooperij. Zolang hij onder de jurisdictie van het Hof van Holland bleef was hij dus relatief veilig. Maar daar nam Sonnius geen genoegen mee. Hij had de sterke wil om Merula veroordeeld te krijgen. Hij schreef in een brief dat Merula grote bekendheid had gekregen en zijn positie vurig had verdedigd. De bisschop van Utrecht mengde zich in de zaak. Die voegde twee gecommitteerden toe aan Sonnius en Tapper: Nicolaas van Nieuwland en Herman van Lethmate, pastoor van het in de buurt van Heenvliet gelegen Abbenbroek. Samen beslisten deze mannen dat het beter zou zijn om Merula naar Utrecht te vervoeren. Daarvoor moest toestemming gevraagd worden aan de Heer van Heenvliet. Die toestemming kwam er en aanvankelijk beriep Merula zich niet bij het Hof van Holland. Alles leek in kannen en kruiken toen de inquisiteurs weer naar Utrecht reisden. Maar Merula kwam hen niet achterna. Hij had zich toch tot het Hof van Holland gericht en ook tot de Staten van Holland met een verzoek om niet naar Utrecht vervoerd te worden. De Staten verzochten daarop het Hof om hem niet naar Utrecht te vervoeren, maar de zaak eerst in de Staten te brengen.
De handen van Sonnius waren gebonden. De bisschop had hem bevolen om niets te ondernemen zonder de gecommitteerden, die hij zelf met andere dingen aan het werk hield. De beide gecommitteerden waren op pad gestuurd door hun meester. Van Lethmate moest naar Brussel. Toen Lethmate eenmaal terugkwam uit Brussel had hij een opdracht van de landvoogdes (in 1553/54 Maria van Hongarije) bij zich voor hemzelf en Sonnius om in zaken van ketterij onmiddellijk naar Friesland, Groningen en Overijssel te gaan en de zaak Merula voorlopig te laten rusten. Sonnius zag in dat hij Merula onder deze omstandigheden niet meer naar Utrecht zou kunnen krijgen.
Merula zat al die tijd gevangen in Den Haag, zonder dat er voortgang was in zijn zaak. Dat bracht Sonnius in verlegenheid. Het kwam zelfs zo ver dat hij een brief stuurde aan Johan van Cruyningen met het verzoek die door te sturen aan de stadhouder (van

Cruyningens zwager), waarin hij zich verdedigde tegen het verwijt dat het volk hem maakte, dat hij Merula in Den Haag maar in de gevangenis liet zitten. Lethmate schoot Merula te hulp in zijn zorg om zijn leefsituatie te verbeteren. Hij sprak ten gunste van Merula bij Viglius, de president van de Geheime Raad. Dat resulteerde er (na schriftelijk akkoord van Sonnius) in dat Merula een geschiktere verblijfplaats kreeg. Hij werd gehuisvest in de proost bij Betlehem in Den Haag.
Intussen zat Tapper niet stil. Nu de weg naar Utrecht afgesloten was probeerde hij het via Leuven. Daar zou hij de steun van de theologen van de universiteit kunnen verwachten. Met toestemming van de landvoogdes vroeg de Universiteit van Leuven toen uitlevering van Merula. Landvoogdes Maria van Hongarije beval daarop het Hof van Holland om hem uit te leveren, maar de Staten van Holland kwamen tussenbeide en weigerden. Toen daarmee de weg naar Leuven ook afgesloten was, besloot Tapper dat het dan maar in Den Haag moest.

Zodra Tapper in Den Haag arriveerde stelde president van het Hof van Holland Gerrit Van Assendelft twee raadsheren aan Merula ter beschikking, om hem voortdurend bij te staan wegens zijn doofheid en ziekte. Bovendien zouden zij hem tegen geweld beschermen. In een nieuw verhoor verdraaide Tapper Merula's woorden zo vaak en zo ernstig, dat Merula (aanvankelijk in drift) zijn herroeppingen volledig herriep, en dus weer stond voor zijn "ketterijen". De reactie van Tapper was dat hij nu binnen twee dagen aan de wereldlijke rechter overgeleverd zou worden en met vuur zou worden verbrand. Maar zo eenvoudig was dat niet.
Johan van Cruyningen, die volgens 't Hart toevallig in Den Haag was kwam tussenbeide en eiste zijn recht op om Merula te berechten. Maar de leenmannen die hij had laten overkomen uit Heenvliet bleken niet van zins Merula te veroordelen. Ze weigerden de vierschaar te spannen. Dus moest van Cruyningen opgeven. Ook het Hof van Holland zou dat niet graag doen. Tapper deed nog een laatste poging om Merula tot herroepen te bewegen door emotionele druk van zijn vrienden en familie. Hij liet Merula's neef Willem overkomen om op hem in te praten. Ook Nicolaas van Nieuwland smeekte hem zelfs op de knieën om te herroepen. Angelus Merula, oud, zwak en angstig, raakte in vertwijfeling. Hij vroeg raad aan Van Assendelft. Maar die zei alleen dat hij zijn geweten moest volgen.
Dat bleek de oude man niet te durven.
Hij herriep zijn "ketterijen" opnieuw. Tapper accepteerde dat echter niet als voldoende. De herroeping was volgens hem uit angst gedaan en niet uit overtuiging. Van Nieuwland moest daarop met tegenzin het kerkelijk vonnis voorlezen. Merula zou van zijn ambt vervallen zijn en levenslang gevangen blijven, hoewel de gevangenschap niet drukkend zou zijn. Dit had (volgens 't Hart) tot doel om hem af te sluiten van de buitenwereld, omdat de inquisiteurs dachten dat hij na volledige vrijspraak waarschijnlijk zijn oude ketterijen zou hervatten.
Na het vonnis werd Merula zwaar ziek. Daarom mocht hij verblijven in een klooster in Delft. Merula bleef schrijven en zijn vrienden bleven zich roeren. Hoewel de inquisitie er (waarschijnlijk) in slaagde om (sommige) geschriften te onderscheppen vond Tapper het beter om hem naar de Zuidelijke Nederlanden over te brengen. Met een uitdrukkelijk bevel van de landvoogdes in de hand kon Tapper niet meer worden gestopt door de Staten van Holland.

Merula werd naar Leuven vervoerd, waar hij werd opgesloten in het Cellebroedersklooster.

Maar in Leuven bleef hij klagen over de manier waarop hij behandeld was. Hij vertelde aan iedereen steeds weer hoe hij was bedrogen, zelfs aan Ruard Tapper zelf.
Toen hij daarbovenop ook nog "relapsis" (terugval) vertoonde en weer steeds vaker reformatorische meningen verkondigde vond Tapper het welletjes en liet hem overbrengen naar de abdij van Liessies in Henegouwen. Dr. Bas zegt daarover dat het idee was om hem naar F gebied over te brengen, zodat hij minder gemakkelijk met zijn omgeving zou kunnen communiceren. Waar ze geen rekening mee gehouden hadden is dat Merula goed Frans sprak, omdat hij in Parijs gestudeerd had. Dus ook daar kon hij spreken en ook daar bleken grote groepen mensen op de been te komen, net als rondom de voorgaande gebeurtenissen het geval was geweest. De abt van de Liessies voerde lange gesprekken met Merula in de hoop hem te overtuigen van zijn dwalingen, maar dat hielp niet meer. Integendeel, zijn woorden sloegen aan en een aantal monniken verliet de abdij wegens zijn aanwezigheid.

Er kwam een nieuw proces, waarover helaas geen bijzonderheden bekend zijn. Hij werd veroordeeld om op 26 juli 1557 in Bergen in Henegouwen levend te worden verbrand.
Ook deze episode is niet onopgemerkt aan het volk voorbij gegaan. Op weg naar de executieplaats sprak hij de voorbijgangers en toeschouwers in het Frans toe. Hij zei hen dat hij moest sterven omdat hij gezegd had dat Christus de enige weg is naar God. Er liep een franciscaan naast hem die telkens zei dat mensen de heiligen moesten aanroepen. Maar hij bleef herhalen dat dat niet waar is en dat Christus de enige weg is naar God. Terwijl hij op de brandstapel stond maakte een hartverlamming een einde aan het leven van de oude verzwakte man, nog vóór dat het vonnis voltrokken kon worden. Het vuur werd toch aangestoken en zijn stoffelijke resten werden een prooi van de vlammen.
Angelus Merula stierf op ongeveer 75-jarige leeftijd.

Angelus Merula

Haamstede:

JAAR 1557.
Angelus Merula, geboren uit een goed en eerzaam geslacht te de Brief, in het jaar 1482, had vier jaren gestudeerd te Parijs, waar hij het gebracht had tot meester in de kunsten en onderwijzer in de godgeleerdheid, keerde naar zijn vaderland terug, en werd priester in de Dom te Utrecht. Om zijn uitnemende godsvrucht en geleerdheid, gepaard met groten ijver, werd hij door de heer Joost, heer van Cruningen, Heenvliet, Hazerswoude, enz. tot pastoor van Heenvliet beroepen. Hij nam daar het ambt, dat hem door God was toevertrouwd, zeer getrouw waar, en behartigde dat met allen ijver; en, terwijl hij de heilige Schrift naarstig onderzocht, bemerkte hij, hoe langer hoe meer, dat de roomse kerk met vele dwalingen was besmet, waardoor hij, en vele anderen in die tijd, begon te verkondigen, dat de kerk met vele onreinheden was bezoedeld, en als begraven lag onder vele onverdraaglijke dwalingen. Hij vond het echter niet geraden, om alles wat hem mishaagde en tegen Gods Woord streed, als in één ogenblik te veranderen; daarom begon hij de hand te slaan aan het misboek, en daarin, benevens andere punten, het altaargebed, dat op Allerheiligendag werd gezongen, te veranderen, en langzamerhand zijn heer en anderen toehoorders, naardat zij dit vatten konden, leringen voor te dragen, die ten enenmale van de roomse kerk verschilden, en zo in het openbaar in zijn predicaties, als in het bijzonder, bij velen de onreinheden en dwalingen van de roomse kerk aan te wijzen, genoegzaam volgens zijn wens, zo lang genoemde heer van

Cruningen leefde, die vele zaken, op raad en aandringen van zijn pastoor, had laten verbeteren.
Na diens overlijden, kwam in zijn plaats zijn zoon Johan van Cruningen, enz., gehuwd met Jacoba, zuster van Maximiliaan van Bourgondië, heer van Beveren, markies van Veere, stadhouder van Holland, Zeeland, enz. Deze heren, ofschoon overigens van nature zachtmoedig en medelijdend, werden door enige kerkelijke personen, onder wie de geloofsrechters de voornaamste waren, door bedreigingen en andere middelen zover gebracht, dat zij de handelingen van Angelus door brieven bekend maakten aan Maria, koningin van Hongarije en regentes van Nederland, die de provinciale raad van Holland belastte naar deze zaak te onderzoeken, en Christiaan de Weert, raadslid en procureur-generaal afzonden, om zich persoonlijk te overtuigen, of er ook verandering in de altaargebeden gebracht was. In het misboek stond: "Omnipotens sempiterne Deus, qui nos omnium Sanctorum merita sub una tribuisti celibritate venerari quaesimus ut desideratam nobis tuae Propitiationis abundantiam, multiplicatis intercessoribus, largiaris;" dat is: "Almachtige, eeuwige God, Gij die vergund hebt, dat wij de verdiensten van alle heiligen zullen eren op een afzonderlijke dag, wij bidden U, ons de verwachte volheid van Uw voldoening te willen geven, door de veelheid der middelaars."
Deze woorden had Angelus dus veranderd en verbeterd: "Omnipotens sempiterne Deus, qui nos omnium Sanctorum gloriam sub una tribuisti celebritate venerari, quaesimus ut desideratam nobis tuae Propitiationis abundantiam, solius unigeniti tui, qui omnium Sanctorum est gloria, intercessione largiaris" etc.; dat is: "Almachtige, eeuwige God, Gij die vergund hebt, dat wij de lof en prijs van alle heiligen op een dag zullen eren, wij bidden U, ons te geven de verwachte volheid van Uw voldoening alleen door de voorspraak van Uw eniggeboren Zoon, Die de heerlijkheid en lof is van alle heiligen."
Toen de Weert dit alles nauwkeurig gehoord had, en na ook te Geervliet, waarheen hij getrokken was, de oudste inwoners en toehoorders te Heenvliet in het geheim te hebben ondervraagd en alles in schrift gesteld te hebben, vertrok hij weer, zonder Angelus zelf aan te spreken, naar de Haag, en gaf het hof van alles bericht. Enige maanden daarna, omstreeks de vastentijd, verscheen Sonnius, leraar in de godgeleerdheid en heer van de Dom te Utrecht, door de paus en zijn keizerlijke majesteit tot geloofsrechter aangesteld over Holland, Zeeland, Friesland en Utrecht, bij wie Angelus was aangeklaagd, te Heenvliet, en liet door de beambte dier plaats, Adolf Rutenburgh, al zijn boeken, papieren en geschriften onderzoeken, ontbood hem daarna op het hof daar, Wilenstein genaamd, waar de beambte, Dirk Wolf, die bij Sonnius stond, die artikelen opnoemde. Deze artikelen waren zeventien in getal, liepen over de gewone leerstukken, want de ingewikkelde en duistere gingen het verstand der toehoorders te boven. Zij luidden als volgt:
1. Dat men de heiligen in zijn gebeden niet moest aanroepen, noch op hen zijn vertrouwen stellen, en dat zij niet waren, noch konden zijn middelaars bij God.
2. Dat men hun beelden niet moest vereren met goud, zilver, of op enige andere wijze, dat men geen waskaarsen voor hen moest ontsteken, of offers doen, aangezien het alles hout was en ijdele voorwerpen.
3. Dat beloften en bedevaarten ijdele dingen waren en duivelsvermakelijkheden.
4. Dat hij verhinderd had te offeren, zoals de bedevaartgangers gewoon waren aan de beelden in de kerk te Heenvliet.
5. Dat hij nagelaten had op gewone kermissen en feestdagen processies te houden, en dat hij deze dagen niet plechtiger had gevierd dan gewone werkdagen.
6. Dat hij door zijn predicaties zoveel teweeg had gebracht, dat er in het geheel geen bedevaarten gedaan werden naar St. Cornelis en St . Lenart.

7. Dat hij reeds sedert lang geweigerd had te zingen de lof van onze Lievevrouw, Salve Regina, en ook verklaard had, dat hij het voor niemand meer wilde zingen.
8. Dat onze goede werken niets verdienden.
9. Dat de voldoening het derde deel niet uitmaakte van de boetvaardigheid.
10. Dat het beter was tien missen te verzuimen dan één predikatie.
11. Dat men niets moest geloven, dan hetgeen vervat was in Gods Woord en de heilige Schrift.
12. Dat men de mensen tot geen uiterlijke plechtigheden moest verbinden, zoals om op zekere dagen te vasten, die te vieren, dit of dat te eten, te lezen, te doen of te spreken.
13. Dat hij, die iets anders beloofde, dan de heilige Schrift leert, geen ware en behoorlijke belofte deed; en dat derhalve hij, die zodanige beloften deed, daaraan niet was gebonden.
14. Dat men ook dikwerf van hem gehoord had, dat de monnikenorden, hoe streng ook en hard, nietswaardig waren.
15. Dat God alleen begeert, dat het gemoed en het hart op Hem als ook op Zijn heilig en levendmakend Woord zal vertrouwen en Hem gehoorzamen en vrezen.
16. Dat hij ook dikwerf velen door zijn brieven vermaand had, voornamelijk de monniken en andere geestelijke personen, om alle menselijke leringen, wetten, besluiten, plechtigheden en orden te verwerpen, daar deze niets afdeden tot onderwijzing of ter zaligheid.
17. Eindelijk, dat men in het geheel niet moest achten de leringen en instellingen van de kerk, die in Gods Woord niet begrepen waren.

Na drie dagen werd Angelus door Sonnius ontboden, en verscheen hij op het genoemde hof, medebrengende antwoorden op de bovenstaande artikelen, versterkt dooi. de getuigenis der heilige Schrift en der kerkvaders; waarbij hij onder andere voegde, dat, wat de offeranden betrof, die men als naar gewoonte aan sommige beelden in de kerk te Heenvliet bracht, de overleden heer van Cruningen zelf de kerkmeesters had verboden, die verder te doen plaats hebben, of ook enige buitengewone processies; en dat deze heer ook verklaard had, dat het zijn begeerte niet was, dat de jaarlijkse kermis of door de pastoor van de predikstoel afgekondigd of door de koster met enige staatsie zou gevierd worden.
Toen Sonnius alles gehoord en gelezen had, vond hij niets, waarover hij Angelus met recht kon lastig vallen; doch hij verzocht enige boekjes van hem, waarin zijn predikaties geschreven waren, die hij hem ter hand stelde. Daarna doorzocht hij, in tegenwoordigheid van de heer Maarten, pastoor te Naaldwijk, wiens hulp hij in deze zaak, had ingeroepen, alsook van de beambte Wolf en de schrijver Wesenhaghe, met de grootste onstuimigheid zijn kantoor en zijn gehele huis, zonder een hoekje over te slaan; en toonde daarbij een ijver, alsof het de behoudenis der arme zielen gold, wat vooral de ware godgeleerde betaamt; hier echter zochten zij als een briesende leeuw enkel om te vernielen.
Toen zij vandaar vertrokken, namen zij een grote hoop boeken en brieven mee, waaronder een boekje gevonden werd, *Interluni* genaamd, waarin Angelus, op de kant met zijn eigen hand, op enige punten zijn oordeel had neergeschreven, terwijl aan het slot van het boekje door hem was aangetekend, dat de schrijver in dit boekje, met een uitnemende behendigheid, de leer van de antichrist bevorderde.
Met alle naarstigheid las Sonnius alles na, werd als woedend en razend, ontbood hem op het hof, en, nadat hij zeer tegen hem had uitgevaren, liet hij hem binden, en gebood, dat men hem goed zou bewaren, en niemand tot hem zou toelaten, dan alleen de zoon van zijn broeder, Willem Merula, opdat deze zijn oom, die reeds bejaard was en gedurig

aan vele ongesteldheden onderworpen, zou kunnen helpen, als dit nodig was. Daags daarna beval Sonnius de beambte en de schrijver, al de bezittingen van de gevangene op te schrijven en te verzegelen, die echter korte tijd daarna werden vrijgegeven, aangezien Willem Merula en een ander daarvoor borg bleven.

Uit het genoemde boekje verzamelde Sonnius, behalve de reeds opgenoemde zeventien artikelen, nog achtendertig andere artikelen, inhoudende de voornaamste hoofdstukken der leer, en gaf hem die op om te beantwoorden. Daarna voegde hij er nog tweeënveertig artikelen bij uit zijn predikatiën, en nog vijfentwintig, die hij getrokken had uit zijn aantekeningen op een boekje van een bisschop van Canarië, waarin hij de geschriften van Filippus Melanchton onderzocht, die hij hem ook overgaf om te beantwoorden. Boven de genoemde waren er nog achttien artikelen, gezocht uit zekere aantekeningen, die Angelus gesteld had op de kant van het reeds genoemde boekje, Interium genaamd, alsook nog twaalf artikelen, die Angelus met zijn eigen hand geschreven had op de predikatiën van Claudius-Guillaudus, leraar te Parijs. Op al deze artikelen, honderd vijftig in getal, verlangde Sonnius dat Angelus op beknopte wijze binnen weinige dagen zou antwoorden. En, ofschoon hij dit, wegens zijn velerlei ongesteldheden, zoals rode loop, ellenden en koortsen, niet zo goed en geregeld kon doen als hij wel wilde, en ook beroofd was van zijn boeken, drong Sonnius er toch met nadruk op aan, dat hij ten minste ieder artikel zou beproeven te beantwoorden, al ware het in korte woorden, wat hij ook deed, en dit Sonnius overgaf.

Nadat Angelus te Heenvliet, op het hof van de heer van Cruningen omtrent zes weken gevangen had gezeten, werd hij, op bevel van de heer Maximiliaan van Bourgondië, met goedkeuring van de provinciale raad, naar 's Gravenhage gebracht, en op de voorpoort gevangen gezet, waar hij, met de genoemden Sonnius, Ruard Tapper, oppergeloofsrechter en kanselier van de hogeschool te Leuven, en andere geestelijke personen vele samenkomsten en twistgesprekken had over de artikelen van de leer.

Op bevel van Maria, koningin van Hongarije, enz., kwamen, op de 9^{e} Juli, te 's Gravenhage, Tapper, Jodocus Ravesteijn, met zijn beambte, Jan van Cloetinghen, de schrijver Quintijn, Macquet en anderen. Deze bevalen terstond, teneinde de op zich genomen last op indrukwekkende wijze uit te voeren, dat Angelus op de strengste wijze zou bewaard worden, en geboden, dat niemand, ook met zijn neef Willem Merula, tot een gesprek met hem mocht toegelaten worden. Onder goedkeuring van het hof kwamen dan ook in de namiddag van de volgende dag twee gezworen boden van het hof, om alle toegangen te sluiten, en vooral te verhinderen, dat er brieven of boeken bij de gevangene werden gebracht; ten gevolge waarvan deze oude man van allen troost beroofd werd, die hij van tijd tot tijd door brieven van zijn goede vrienden ontving.

Intussen betuigden de president Assendelft en Christiaan de Weert, raadsheer en procureur-generaal, aan Angelus, dat de raad medelijden had met zijn verhardheid, en, op last van de regentes, twee uit hun college, de heer Cornelis van Weldarn en de procureur-generaal, afgevaardigd had, die op iedere verkeerde handeling moesten toezien, en zijn zaak, behoudens eer en eed tegen alle bitterheid handhaven.

Kort daarna op dezelfde dag verschenen in de gevangenis Ruard en Tiletanus, geloofsrechters, de heren Weldam en de Weert, raadsleden van het provinciaal hof, de beambte Cloet en de schrijver Marquet. Nadat Ruard een lang toespraak gehouden had, en de beambte Cloetingen, om in deze zaak een zeker bewijs van hun gezag te geven, twee bullen van de paus had te voorschijn gebracht, waarbij Ruard levenslang werd opgedragen het ambt van geloofsrechter in Brabant, Vlaanderen, Holland, Zeeland, Friesland en de andere provinciën onder het gebied van keizer Karel de vijfde, als graaf van de Nederlanden, en ook de brieven toonde van de koningin Maria, waarin werd

bevolen de zaak van Angelus aan te vatten en teneinde te brengen, haalde hij de artikelen te voorschijn, die door Sonnius in het vorige jaar waren opgezocht, met de antwoorden en de verklaringen van Angelus daarop gegeven. Hij vroeg aan Angelus, of hij die voor de zijn erkende, en ontving daarop een toestemmend antwoord. Daar Ruard zag, dat het langdradig en vervelend zou worden al de artikelen, die Sonnius verzameld had, te onderzoeken, en dat Angelus bereid was die met de heilige Schrift en de woorden van de kerkvaders te staven,verlangde hij, dat men enige nieuwe artikelen van de leer zou samenstellen, waarop de gevangene verplicht zou zijn zo beknopt mogelijk te antwoorden, teneinde de tijd, volgens zijn voorgeven, niet onnut te laten voorbij gaan. Hij wenste, dat de zaak in vier dagen zou mogen aflopen, liever dan een maand daaraan te besteden, aangezien hij en anderen op eigen kosten gekomen waren. De gevangene verklaarde dit ook te willen, daar hij nu lang genoeg de ellende en ongemakken van de gevangenschap had verduurd, doch de dagen werden veranderd in weken en de weken in maanden.

Drie dagen daarna kwam Ruard met de zijnen weer in de gevangenis, in gezelschap van de heer ***Nicolaas de Castro***, leraar in de godgeleerdheid, predikheer van onze Lievevrouw en de kerkbeambte, een geschrift medebrengende, dat meer dan honderd artikelen bevatte, op ieder waarvan hij verlangde, dat Angelus zou antwoorden met de woorden: “Ik geloof het," of, "ik geloof het niet." En, ofschoon de gevangene dit eerst afsloeg, en zei, dat zulke zaken op een andere wijze moesten behandeld worden, bewilligde hij daarin eindelijk, onder voorwaarde, dat hij nergens in wilde verstrikt worden, en verlangde niet alleen mondeling, maar ook schriftelijk de zaak te behandelen. En, na dit gezegd te hebben, antwoordde de gevangene in een uur tijd, zonder die tevoren te overdenken, op honderd acht artikelen.
Daarna redetwistte Angelus met onoverwinnelijke welsprekendheid, bijna gedurende een maand met Ruard en de zijnen, en hield, met een verwonderlijke standvastigheid, de bovengenoemde hoofdstukken van de christelijke leer en het geloot staande, in tegenwoordigheid niet alleen van de stadhouder, de president en de leden van de raad, maar ook voor andere bevoegde mannen. Daarna legde hij in een geschrift, door een van de deurwaarders van Ruard, eens en vooral zijn gevoelens bloot van de hoofdstukken der leer. Nadat de president Assendelft en Christiaan de Weert, op last van de inquisitie, de gevangene de artikelen hadden getoond, die in schrift waren gesteld, zo om die te belijden als om ze te herroepen, en zijn verklaring daarop te horen, betuigde hij veel liever te worden verbrand dan te herroepen, wat hij beleden had, vooral het artikel over de voldoening.
Vervolgens hadden zij nog enige bijeenkomsten in het huis van de president Assendelft, Waar veel werd gesproken in tegenwoordigheid van de stadhouder, de president, de raadsleden en anderen over zijn herroepen, doch tevergeefs. Angelus beklaagde zich ondertussen, dat zijn tegenstanders hem door hun listen probeerden te verstrikken.
Eindelijk, op de 19e September, zonden de geloofsrechters hun beambte met de schrijver van de procureur-generaal, om de gevangene vandaar naar zijn vroegere gevangenis over te brengen, waar hij met zwakke een des middags omstreeks een uur aankwam.
Weinige daarna begaven zich naar de voorpoort Ruard en Castrensis, geloofsrechters, in gezelschap van de heren raadslieden, Segers en Weldam. Hier beproefde men andermaal met bidden en bedreigingen de gevangene van zijn gevoelens af te brengen, doch tevergeefs. Hij zei: "Ik kan de waarheid niet afzweren, en moet dit ook niet doen. Hoe zou ik kunnen afzweren, om met God door het geloof in gemeenschap te staan en in liefde met mijn naasten? Hoe afzweren, dat alleen de dood van Christus en Zijn heilig

lijden een voldoening is voor onze zonden? Hoe daarenboven vele andere zaken, die ik in mijn geschriften, welke gij bezit, aangewezen heb waar te zijn, die gijlieden zelf niet met een woord hebt kunnen wederleggen of omverstoten?" Hij voegde er bij, dat hij liever tienmaal wilde sterven, dan iets onbehoorlijks tegen de waarheid te doen. Toen Ruard dit hoorde, zei hij, dat men de gevangene van de kerk moest afsnijden, hij allen voor een ketter verklaren, hem ontwijden, van zijn priesterlijk kleed beroven, de wereldlijken rechter overleveren en met vuur verbranden, om, na van zijn leven, naam en eer, alsook van al zijn goederen beroofd te zijn in de helse poel met de duivel en de ongelovigen eeuwig te branden.
Op al deze bedreigingen en banbliksems zweeg de gevangene en antwoordde niet, terwijl Ruard hem andermaal vroeg, of hij iets anders begeerde. Toen hij ook daarop niet antwoordde, beval Ruard hem te vertrekken, en zei, dat na twee dagen het vonnis over hem zou worden uitgesproken. Hierna werd Willem Merula ontboden, en deze bevolen, dat hij zijn oom zou zoeken te bewegen niet zo vast bij zijn gevoelens te blijven, want dat ook hij en de andere bloedverwanten tot grote schande en oneer zouden komen, als de zaak zo afliep, dat zijn oom als een ketter moest verbrand worden.
Twee dagen later, toen men meende, dat het vonnis over Angelus zou worden uitgesproken, heerste er op de straten te 's Gravenhage een groot gewoel van het volk, dat geen dag liet voorbijgaan, of het verzamelde zich in grote menigte op de gerichtsplaats. Meest alle bewoners van Holland waren op indrukwekkende wijze bewogen over het ongeluk en de ellende van de oude man. Velen waren er, die zijn zaak waren toegedaan, die daarvoor echter niet openlijk durfden uit te komen. Zij riepen allen, dat de geloofsrechters nooit zo iets zouden hebben durven doen, in geval de beide heren Joost en van Cruningen, de vader en de broeder van die heren, die hun pastoor als op het hart droegen, geleefd hadden, of ten minste, in geval niet het hart, dat anders goed gezind was, van de heer van Cruningen, door bloedverwantschap met het huis van Beveren, was veranderd.
De gevangene werd voorts zeer geëerd en geacht wegens zijn uitnemende geleerdheid, onberispelijk leven en bewonderenswaardige welsprekendheid, waarbij nog kwamen andere goede hoedanigheden en natuurlijke gaven, vooral een onuitsprekelijke mildheid jegens de armen, die eenstemmig overal uitriepen, dat hun ontnomen werd hun vader, voorstander, enige troost en helper in hun armoede en tegenspoed. Angelus had namelijk, daar hij rijk en gegoed was, de armen in den Briel van enige goede woningen voorzien.
De geloofsrechters, alles horende, wat gezegd werd, daar zij konden berekenen, wat er geschieden zou, zochten naar allerlei middelen om met straffen het gevreesde oproer te verhoeden. Graag zouden zij hem hebben losgelaten, maar zij vreesden, dat de verstandige, en wijze lieden die loslating zouden aanmerken als het einde van een zaak, die in strijd van recht en rede was begonnen. Aller-moeilijkst zou het zijn hem met een rechtmatig vonnis te veroordelen, aangezien het volk, en vooral de rechtsgeleerden en advocaten, eenparig betuigden, dat dan het hof in deze zaak schande en overmoed werd aangedaan, en alle orde daarin werd verbroken.
Het uitspreken van het vonnis werd twee dagen uitgesteld, en intussen de bisschop van Hebron, die tevens onderbisschop van Utrecht en pastoor van Haarlem was, op de voorpoort geroepen, en terwijl alle overigen moesten vertrekken, poogde hij de gevangene over te halen, zijn dwalingen te belijden, en met een gewenste terugtreding weer het gevoelen der katholieke kerk te omhelzen, zich te wachten zijn bloedverwanten tot schande en oneer te brengen, te zorgen zijn naam en roem niet te bezoedelen, aangezien hij tot nu toe door ieder als een vroom, geleerd en katholiek man geacht was. Angelus antwoordde daarop, dat hij niet wist, dat hij van de kerk was afgeweken;

integendeel, dat hij daarin altijd was gebleven, en blijven wilde, dat hij wegens de ontelbare dwalingen en gebreken, waarmee de kerk reeds sedert lang was bevlekt geweest, vele dingen had aangetekend, ten gevolge waarvan, tegen alle billijkheid hij nu grote moeilijkheden ondervond; dat hem reden tot schrijven gegeven was door de kerkvergadering, namelijk die van Trente, de keizer, de staten van het rijk en vooral het boekje over de Hervorming; dat, om het laatste te onderzoeken, te Utrecht waren bijeengeroepen alle geestelijken, die enigermate wegens hun geleerdheid beroemd waren; dat ook hij daar geroepen was, doch wegens zijn ongesteldheid en ziekte tehuis had moeten blijven, doch evenwel een volmacht aan de bisschop had gezonden, op wiens aanmaning hij de vrijheidgenomen had vele punten aan te tekenen, en ook gepoogd had vele te verbeteren, die geloofsrechters ter sprake brachten en van ketterij beschuldigden; dat hij daarom echter geen oproer of geschillen veroorzaakt had, maar alles tot gebruik in zijn gevangenschap had verzameld en bewaard.
De onderbisschop zei, dat Ruard zich over hem had beklaagd, dat hij geen dwaling had willen erkennen of herroepen. Angelus antwoordde, dat wanneer Ruard deze zaak niet door zijn meinedigheid had bedorven, het gehele geschil gemakkelijk had kunnen worden vereffend; dat de raad voor enige dagen had besloten, dat hij gevangene in het algemeen zou belijden in sommige ondergeschikte dingen te hebben gedwaald, en dat hij in zijn hart, om al de onaangenaamheden bij het volk te voorkomen, van zulk een bekentenis niet ten enenmale afkerig was; maar dat Ruard de volgende dag erop aangedrongen had, dat hij al de artikelen, ofschoon met de heilige Schrift bevestigd en versterkt, in het bijzonder zou afzweren; dat hij dit niet wilde doen, en gezegd had, dat, wie iets doet, dat tegen zijn geweten strijdt, de hel voor zich opbouwt, en dergelijke betuigingen meer. De bisschop verklaarde, dat hij daarvan niets wist, maar dat Ruard had gezegd, dat hij, gevangene, geen dwalingen wilde erkennen, en dat hij gekomen was met het doel, om betere gevoelens bij hem op te wekken, en hem er toe te brengen, zijn dwalingen te belijden, aangezien dwalen menselijk was. Angelus hernam, dat hij vroeger wel had kunnen dwalen, en ook nu nog, doch dat zijn geweten hem niet overtuigde tot nu toe enige dwalingen onder het volk te hebber verbreid. Toen de onderbisschop Angelus aangaande vele andere dingen vermaande, zei Angelus, dat hij nooit van de artikelen zou afwijken, namelijk, om in de nood God alleen aan te roepen en te aanbidden; Christus alleen te houden voor onze Middelaar en Voorspraak, dat het vereren van beelden ijdel en schandelijk, en het ook onbehoorlijk was die ere te bewijzen; dat de rechtvaardigmaking alleen bestond uit het geloof, niet uit de werken; dat de verdiensten van het lijden en sterven van Christus alleen een voldoening was voor al onze zonden.
De volgende dag kwam de genoemde bisschop van Hebron andermaal bij Angelus, die, daar er slechts als in het voorbijgaan gesproken was over het leerstuk der mis, het sacrament des vormsels, en andere kleine en minder betekenende punten, de gevangene weer begon te vermanen om te herroepen. Angelus antwoordde, dat hij dit nooit doen zou. De bisschop berispte hem en zei, dat hij alleen wijzer wilde zijn dan de gehele kerk. Angelus hernam, dat hij volgens God, Woord wijs was, en dat hij zich geheel gedroeg naar het voorschrift daarvan, zonder zich te willen houden aan mensen of menselijke uitspraken, maar alleen aan God en zijn Woord; dat men als grote dwalingen moest houden het "Responsorium Christi virgo," en de "Antiphonam, o Maria cujus oratio de potenti procedit Brachio;" dat de kerk deze en meer andere liederen zong, daar deze nochtans niet in overeenstemming waren met Gods Woord, alsook niet met hetgeen in sommige plaatsen van de heilige maagd werd gehoord: "Agna Dei, quae tollis peccata mundi," etc., dat is: "Lam Gods, Gij die de zonden der wereld wegneemt." De bisschop vermaande hem, dat men zulke dingen de hoofden en oversten moest te

kennen geven, waarop Angelus antwoordde: "Hoe kan ik beter en geschikter doen, dan dit alles tussen God en mij in gedachtenis te houden?" Toen de bisschop weer op herroeping aandrong, weigerde hij dit ronduit, en zei, dat hij op generlei wijze iets van de waarheid wilde verloochenen, hoe hij ook dreigde.

Eindelijk kwam hij zover, dat de geloofsrechters, die meenden, dat nimmer voor iemand, die van de instellingen of der inquisitie gestraft was, dringender reden voor de dood had bestaan, doch bekenden, dat zij geen middelen zagen om zonder gevaar van hun leven uit die doolhof te geraken, op de 28sten September alles lieten gereed maken wat voor de verbranding nodig was, doch zo stil en bedekt mogelijk, om oproer te voorkomen, en eindelijk Angelus lieten halen om zijn vonnis aan te horen. Deze was verblijd, dat nu eindelijk het einde van zoveel ellende daar was, nam van zijn neef Willem Merula met een vredekus afscheid, want hij dacht niet, dat hij zou terugkeren, daar Ruard een biechtvader tot hem gezonden had, en vertrok met een vrolijk gelaat, terwijl hij door de beambte en de dienaren in de raadkamer gebracht werd, waar behalve de gouverneur de president en al de raadslieden, ook tegenwoordig waren niet alleen de geloofsrechters, die op die dag hun overwinning hadden te verwachten, en het hoogste gezag bekleedden, maar ook de heer, van wie vroeger gesproken is, en enige leenmannen uit het gebied van Heenvliet.
Andermaal werd weer, daar de anderen geen raad wisten, om zich uit de aanstaande zwarigheden te redden, de bisschop van Hebron gebruikt, daar hij een zeer welsprekend man was. Deze viel aan de knieën van de gevangene, blootshoofds en met gevouwen handen, onder het storten van enige tranen, en zei met luider stem, aangezien Angelus wegens zijn hogen leeftijd wat hardhorig was, dat zij wel wisten, wanneer men een vergelijking wilde maken, dat hij gevangene honderdmaal geleerder was dan de leraars, en dat hij ook geen kwade zaak aankleefde, doch dat zij allen baden om toch, teneinde alle oproer te weren, terug te keren tot de moeder de heilige kerk, en zich aan haar uitspraken te onderwerpen; dat hij wel zag, dat het volk derwijze was opgewonden, dat, ingeval er iets hards zou plaats hebben, de leraars en rechters nauwelijks het leven er zouden afbrengen; dat hij het niet voor een godzalig werk moest houden, zijn tegenstanders aan de genade en de lust van het woedende en razende volk over te geven. Indien gij," zei hij, "uw leven moe bent, waarom zoudt gij de schuld daarvan op ons laden? Ingeval het uw verlangen is daarmee voort te gaan, zult gij gemakkelijk een ander vinden, om zich met deze daad te belasten, die niet zoveel als wij uw heerlijke gaven zal op prijs stellen, noch inzien, hoe waardig gij bent, aangezien daartoe veel tijd en ervaring vereist worden. Maak niet, dat wij met stenen begroet worden, die, zoals gij, hierheen komende van de voorpoort bemerkt hebt, daar gereed liggen, voor wij rekenschap geven van onze handelingen. En toch zal deze achtbare raad getuige zijn, dat gij met een roekeloze ijver de ere gezocht hebt, om als martelaar te sterven, en ons aan uw dood schuldig te doen zijn."
Verder zei hij, dat hij dit alles moest bedenken, en zich niet willens en wetens ombrengen, dat hij de tranen zou terughouden van zoveel arme lieden, niet te verliezen het toegenegen hart van het volk, de ernstige verwachting van zoveel lieden en voornamelijk van hen, die tegenwoordig waren; voorts, dat hij het de leraars, als een uitnemende weldaad, zou vergunnen ook tegen de mening van velen, geacht te mogen worden beschermers te zijn van godvruchtige lieden en niet hun onderdrukkers; dat hij hun als het leven, wat zij bezaten, zou gunnen, ofschoon daarvan de oorsprong niet zijnde, aangezien het in zijn macht stond het hun te benemen; dat het gemakkelijk en gering was om alle ongevallen te voorkomen, zijn eer te handhaven, het leven van hem en velen te behouden, wanneer hij minder gewicht wilde hechten aan alle belangrijke

en gewichtige artikelen van het geloof, en van de christelijke leer, en alleen wilde belijden, dat hij op onvoorzichtige wijze enige minder betekenende punten weer op de voorgrond had geplaatst, die door een godvruchtig gebruik waren afgeschaft. "Doe dit," zei hij, "en leef en wij met u. Indien gij meent hiermee uw geweten te bezwaren, stellen wij onze zielen voor de hoogste Rechter tot pand, zodat deze dan mogen gestraft worden en de uwe onschuldig blijven."

De geloofsrechters deden daarbij een eed, door namelijk de een hand aan de gevangene te geven en de andere aan de borst te drukken. Hiermee stemde ook de raadsheer Wassenhove in, en verzocht, dat de gevangene zijn dwalend geweten zo op hem zou werpen, en zei, dat hij bereid was, wanneer hij in iets misdeed, daarover voor de rechterstoel van God zich te zullen verantwoorden.

Door al deze woorden bewoog de bisschop van Hebron de gevangene derwijze, dat hij de heer president Assendelft aansprak en vroeg, wat zijn edelheid meende, dat hij doen moest. De president zei, dat hij gevangene veel meer met zijn eigen geweten en gemoed moest raadplegen dan met anderen. Daar Angelus de heer president, wegens zijn hardhorigheid, niet goed verstond, en zich schaamde zulk een aanzienlijk persoon andermaal met vragen lastig te vallen, vatte hij dit antwoord niet tot zijn voordeel op, temeer daar de bisschop van Hebron terstond vroeg, waarom hij nog twijfelde, daar de leden van de raad die voorslag goedkeurden. Toen nu alles tot een meinedige handelwijze was voorbereid, gingen de geloofsrechters en de anderen, in gezelschap van de president en de leden van de raad naar de raadkamer.

Toen zij daar gezeten waren, werd de gevangene, ten aanschouwe van het volk, dat daar uit alle steden van Holland en de nabij gelegen provinciën en voornamelijk uit Gelderland, was bijeen gestroomd, daarheen gebracht. Daar las men op staande voet, terwijl het gewoel van het volk nog voortduurde, uit het aantekeningsboek der geloofsrechters niet de minder betekenende artikelen, waarover in de raadkamer het eerst was gesproken, maar eerst de zevenenzestig artikelen, die Angelus geruime tijd vroeger zonder vrees beleden had, en tot bewijs waarvan hij verklaard had alles te willen lijden, en waarvan zij echter betuigden, dat deze nu door de gevangene werden herroepen; daarna de andere, in gelijk getal, tegen de vorige, volgens goeddunken der geloofsrechters, gesteld, die door de gevangene toen in plaats van de vorige werden aangenomen en beleden; dit alles had als ter loops, in de grootste haast en ook met fluisterende stemmen plaats, zodat het omstaande volk, noch de gevangene., wegens zijn hardhorigheid, iets kon verstaan, terwijl anderen opzettelijk zeer luid spraken, die daartoe door de geloofsrechters waren omgekocht.

Aan de genoemde artikelen voegden de genoemde geloofsrechters nog enige woorden toe, die dezelfde geest ademden als de artikelen, die waren herroepen, namelijk, dat de gedaagde voorts afzwoer en vervloekte de verschillende ketterij zo van Martinus Luther als van anderen, ook alle dwalingen die enigermate streden met het kerkelijk geloof en de instellingen van de heilige roomse kerk; daarenboven, dat hij gevoelde, het er voor hield en erkende, dat Martinus Luther en allen, die hem volgden, ketters waren, die met hun leringen, boeken en geschriften te recht door de heiligen Apostolische stoel veroordeeld en verworpen waren, en verboden die boeken, geschriften, traktaten, predicaties, enz. te lezen en te bewaren, ja bevolen waren om te worden verbrand; dat daarenboven de gedaagde onder ede verklaarde, dat hij zich voortaan niet meer met de bovenbedoelde dwalingen, namelijk, met de zevenenzestig artikelen, die het eerst gelezen en herroepen waren, of met enige andere, die enigermate met het katholieke geloof of met de goedgekeurde instelling van de roomse kerk streden, zou bemoeien, noch voortaan dergelijke dwalingen aanhangen, noch hulp, raad en gunst te betonen,

hetzij in het geheim of in het openbaar, van terzijde of rechtstreeks, aan hen, die zulke dwalingen aankleefden of waren toegedaan.

Aan de artikelen, die aangewezen werden, en die de gevangene tegen de voorgelezen zou belijden, wat ook op valse wijze werd overlegd, werden de volgende woorden, mede met fluisterende stem en in de grootste haast, toegevoegd, dat de gedaagde vervolgens met de heilige roomse kerk instemde, wat het katholieke geloof en de christelijke godsdienst betrof, en ook geloofde en beleed al wat de heilige roomse kerk en het apostolisch geloof tot nu toe beleden had en geloofd, en nog beleed en geloofde; voorts, dat hij al de voornoemde artikelen, te weten, de zevenenzestig, die tegen de vorige gesteld waren, om die aan te nemen, beleed, en, niet geveinsd, maar met een oprecht gemoed, volkomen overtuigd zijnde van haar waarheid; dat hij daarenboven, met een plechtige eed bij de heilige drie-eenheid verklaarde, dat hij voortaan altijd volharden zou bij de eenheid en waarheid van de Rooms katholieke kerk, en bovendien achtte, dat allen, die dit geloof door hun leringen poogden tegen te werken, de eeuwige vloek waardig waren. Vervolgens, dat, indien hij te eniger tijd, die echter ver moest verwijderd zijn en nooit komen, bezwaar daartegen had, en dit mondeling of schriftelijk openbaarde, hij bereid was zich aan de gestrengheid van de katholieke wetten te onderwerpen, ja nu reeds beleed, zich over te geven aan de eeuwige straf; dat voorts de gevangene aan alle gelovige christenen verzocht, de almachtige God ootmoedig en van ganser hart te willen bidden, en Zijn barmhartigheid inroepen voor de dwalingen, die hij had aangekleefd, en ieder dringen, die hij door zijn valse geschriften en predikaties van de ware katholieke leer der heilige roomse kerk mocht afgetrokken hebben, om terug te keren tot de eenheid van het katholiek geloof en de ware christelijke godsdienst, en voorts hem hun gevangene alles te vergeven. Was het te verwonderen, dat toen dit alles gelezen was, de harten van de toehoorders geschokt waren? In plaats van gunstbetoon zag men verachting, in plaats van medelijden gramschap en toorn.
Toen hem gevraagd werd, of hij wat er gelezen was aldus herriep, gaf hij tekenen van goedkeuring, waarbij hij niet dan aan ondergeschikte punten dacht, waarover zij het bijna eens geworden waren, die de gevangene meende dat, ook naar zijn zin, veranderd en verbeterd waren. Toen hij, voor dit te ondertekenen, verzocht dit alles nog eens aandachtig te mogen nalezen, daar hij het voorlezen niet had verstaan, riepen de geloofsrechters, dat men zich om het woedende volk moest haasten, en voegden er bij, dat er nog meer voor hen te doen was.
Terwijl de genoemde geloofsrechters de toeschouwers, wier verwachting in zulk een zaak nooit hoger gespannen was geweest, met bedrog en listen hadden misleid, en de gevangene met de ergste onstandvastigheid, hadden geschandvlekt, las Nicolaas de Castro, leraar in de godgeleerdheid, op bevel van Ruard, al staande in de Latijnse taal het vonnis, namelijk, dat Angelus op grove wijze had gedwaald tegen het katholieke roomse geloof, dat hij vroeger was en tot die dag gebleven een openbaar en hardnekkig ketter, zonder berouw, dat hij zich daarom het vonnis van afsnijding had waardig gemaakt, en meer andere kerkelijke straffen en boeten tegen de ketters bepaald, zo door vastgestelde wetten als andere besluiten van de apostolische stoel.
Doch, aangezien hij nu eindelijk zijn schuld had beleden, en naar het verlangen der geloofsrechters zijn dwalingen en alle ketterijen had herroepen en afgezworen, en waarachtig en ongeveinsd voornemens was, zich weer over te geven aan de eenheid van het katholiek geloof en de boetvaardigheid; dat hij, te weten Ruard, aangezien hij waar berouw had, hem een zodanige herroeping en afzwering had toegestaan, dat hij desniettegenstaande wilde en beval, zijn boeken en alle andere geschriften, die met ketterij waren besmet, te verbranden, en de gevangene te beroven van de pastorie te

Heenvliet, en alle andere bedieningen, welke hij ook mocht bezitten, en daarvan ten eeuwige dag beroofd te blijven, met verbod om voortaan te doen enige predikatie, enige biecht af te nemen of iets anders te verrichten, de dienst en het ambt van een pastoor betreffende. Voorts bevelende, dat de gevangene binnen de tijd van veertien dagen, op een Zondag, of op een andere feestdag, zijn afzwering en belijdenis van de predikstoel in de kerk te Heenvliet, wanneer daar het volk in groten getale, om de mis te horen, zou vergaderd zijn, voor te lezen en bekend te maken. Ten laatste, dat hij de gevangene veroordeelde, vooreerst tot een eeuwige kerkerstraf, in een plaats daartoe aan te wijzen, om daar, bij brood en water, droefheid te tonen, boete te doen, en zijn zonden te bewenen; ten andere in de kosten, zo van de gevangenneming, van zijn verblijf in de kerker, de bewaring, als van het verdere rechtsgeding, wat dit ook zou mogen zijn, waarvan de bepaling der hoeveelheid en de wijze van betaling aan hem, de geloofsrechter, zou overgelaten zijn.

Nadat dit alles was meegedeeld, voegde de bisschop van Heenvliet, om de woede van het volk een weinig te bedaren, het volgende er bij: dat de gevangene over zijn bezittingen zou mogen blijven beschikken; dat Willem Merula en zijn andere vrienden vrije toegang tot hem zouden hebben; dat hem zou vergund worden zich onbekommerd in zijn studiën te kunnen oefenen; dat dit ten zijn opzichte gevangenschap zou worden genoemd; dat na betaling der kosten, waarvoor de tijd door de geloofsrechters zou worden bepaald, volgens alle billijkheid aan Willem Merula, of aan zulke personen, die de gevangene zelf zou aanwijzen, de ontvangst der bezittingen zou worden opgedragen, die, aangezien de gevangene zich daarmee niet zou behoren te bemoeien, het geld zou beleggen. Dat alsdan de goede mannen en voornamelijk hij, terwijl de genoemde bisschop bij deze woorden de rechterhand tot het volk uitstak, als deed hij een plechtige belofte, een middel zou vinden, om de gevangene zelf het beheer over zijn goederen te geven; dat tot die tijd de afzondering voor zijn studie de naam zou hebben van een boetende kerkerstraf, doch onder het genot van een tafel, overeenkomstig de waardigheid van zulk een persoon.
Toen het volk de uitslag verstaan had, werd het weer tot medelijden bewogen, en begon de billijkheid van de rechters te loven en te prijzen. Daar er melding gemaakt was van gerechtskosten, hoopte ieder, dat hij in vrijheid zou worden gesteld, zodra de kosten betaald zouden zijn, wat de gevangene gemakkelijk zou vallen, aangezien hij een vermogend man was. Niet weinigen waren er ook, die, het bedrog en de listen van de geloofsrechters inziende, met gramschap werden vervuld, terwijl weer anderen met een verslagen gemoed naar huis gingen. De wens van allen was, dat Angelus de dood met moed mocht verdragen, en daardoor de geloofsrechters bij het volk gehaat zou hebben gemaakt. Met list stelden zij echter alles in het werk om hem door tussenkomst van anderen ter gelegener tijd alles te doen lijden, liever dan in tegenwoordigheid van hen, daar het gevaarlijk was hem het leven te benemen, zoals wij later vernemen zullen.
Weer werd hij naar de voorpoort gebracht, en niet lang daarna vernam hij van Willem Merula, die dit van anderen gehoord had, hoe hij door bedrog en lage handelingen van Ruard en zijn handlangers, ofschoon buiten zijn weten en schuld, had herroepen. Hij was daardoor zeer bedroefd en verslagen, en voorziende, dat hij door de dood velen zou ergeren; zei hij: "O mijn God, hoe bedrieglijk hebben die getabberde huichelaars en eerrovers met mij gehandeld. Zal nu iemand, die met de een voet als in het graf staat, en naar de loop der natuur de dood nabij is, de schijn hebben gegeven de dood te hebben gevreesd, Uw waarheid geweld te hebben aangedaan, en die meinedig te hebben afgezworen? Dat zij ver van mij, aller-genadigste Vader; daaraan heb ik nooit gedacht; dat is nooit in mijn hart opgekomen; zulke overeenkomsten heb ik nooit gesloten met

de vijanden van Uw waarheid. O God, zij hebben mij deerlijk bedrogen en uw volk verleid."
Niemand was er, die de oude man, die zeer ontsteld was, tot kalmte kon brengen. De weemoed maakte zich in weinige dagen dusdanig meester van zijn hart, dat hij ernstig ziek werd, en niet zonder levensgevaar was. Zijn neef Willem Merula zag zich genoodzaakt met een verzoekschrift zich tot de raad te wenden, en te vragen zijn oom uit die onaangename gevangenis naar een betere te laten overbrengen. Toen de raad van de geneesheren vernam, dat het zo met hem gesteld was, als in het verzoekschrift was uitgedrukt, stond deze, onder goedkeuring van de bisschop van Hebron, toe, dat hij naar het Magdalena klooster te Delft zou worden vervoerd, om daar te vertoeven tot in de maand Maart van het volgende jaar, waar hij dan ook diezelfde dag met een wagen werd heen gebracht; terwijl Willem Merula zich verbond voor de herstelling in de gevangenis te willen zorgen, wanneer dit nodig geoordeeld werd.
Terwijl hij te Delft vertoefde, schreef hij niet alleen een ijverige verdediging van zijn onschuld, maar ook een bondige weerlegging van het vonnis, door Ruard over hem uitgesproken, bevestigd door burgerlijke en wettelijke rechten, alsook met aanhalingen van verscheidene leraars en anderen, waardoor hij veelzijdig bewees, dat dit vonnis, om verschillende redenen, uitgesproken was tegen de bestaande wetten en het geweten; dat het onwaar, boos en verkeerd vals en vol leugens was, zich zelf tegensprak, en door knoeierijen was tot stand gebracht, en derhalve geen kracht en waarde had.

Intussen deed Ruard zijn best, om de gevangene naar Leuven te kunnen overvoeren, daar hij voorgaf, dat het hem ongelegen was, weer naar Holland te komen, en dat hij nog vele zaken, wat hij de bisschop van Hebron had beloofd, te doen had. Eindelijk werd dit hem toegestaan door vrouw Maria, regentes van Nederland, en werd Angelus door de procureur-generaal uit zijn vaderland naar Brabant overgebracht, en in het Cellebroedersklooster te Leuven besteed, waar hem een zeer onaangename en onreine plaats werd aangewezen, beroofd van de toegang van zijn vrienden, alsook van zijn neef Willem Merula, die hem in zijn noden zou te hulp komen. Ruard behandelde hem zeer ongenadig, en was zo bitter tegen hem, dat hij niet alleen verbood, dat de gevangene van de tafel der Cellebroeders, bij wie hij geplaatst was, gebruik mocht maken, maar ook allen omgang, met wie ook. Ja, hij beval ook, dat men de gevangene driemalen, per week, ‘s maandags, Woensdags en Vrijdags alleen water en brood moest geven. Zijn tegenstanders strooiden namelijk uit, dat hij door de vele samenkomsten en samenspraken velen met zijn venijn bedierf, zo zelfs dat de pater werd afgezet, en een ander in zijn plaats gesteld. Daarenboven verlieten vele monniken het klooster, terwijl zij, die er bleven, zich over zijn rampen en ellende erbarmden, en ook onder het bedelen, wat tot hun orde behoorde, met lof spraken van de godsvrucht en de lijdzaamheid van de gevangene, en zij deelden de lieden mee, wat zij in het geheim van hem gehoord hadden.
Angelus had in deze gevangenis veel strijd te verduren van Ruard en andere geestelijke en wereldlijke personen; en, daar Ruard wel zag, dat hij hem van zijn gevoelen niet kon aftrekken, dat hij naar hem niet wilde luisteren, noch iets aan wilde nemen tegen de heilige Schrift, en het er voor hield, dat hij tot inkeer zou gebracht worden, indien men hem naar verder gelegen streken overbracht, en daar in een ondragelijke gevangenis liet plaatsen, verzocht hij met een geschrift aan koning Filips, hem te vergunnen de gevangene van Leuven naar een andere provincie over te brengen. Dit werd hem geredelijk toegestaan, en hij het dan ook de oude man, die intussen van alle middelen en rechten om zich te verdedigen, als ook van zijn boeken en geschriften, die hij weer

met moeite bij elkaar had gekregen, op onbeleefde wijze werd beroofd, naar de abdij van Lissieux gelegen in het graafschap Henegouwen, overbrengen.
Nadat hij daar bijna een jaar had doorgebracht, en door vele twistgesprekken en samenspraken met de abt en andere over de hoofdzaken der leer had gehad, werd hij op de 14de Juni 1557 van daarnaar Bergen vervoerd en in de gevangenis van het slot gezet. Om hun handelingen te zuiveren van de schijn van bedrog, onrecht of geweld, lieten de geestelijken onder het volk uitstrooien, dat hij in de nabij liggende plaats was gevangen genomen.
Met de grootste behendigheid wisten zij alles geheim te houden, teneinde het gerucht daarvan niet in Holland zou doordringen; want men vreesde, dat er in deze provincie, wanneer zij de handelingen der geloofsrechters tegen Angelus, die onder verkrachting van alle rechten was overgebracht, hadden vernomen, oproer ontstaan zou. Daardoor geschiedde het, dat de tijding van de overbrenging van Angelus en van wat daarop kon volgen, zeer laat in Holland werd bekend.
Door Ruard werden terstond naar Bergen gezonden de Mgrs. Enthenius, een Jakobijner monnik, een zekere Dionysius, beide leraars, de een in de godgeleerdheid, de ander in de medicijnen, met de geestelijke en een schrijver, die weer met Angelus begonnen te redetwisten over de voornaamste artikelen van het geloof. Over deze en vele andere zaken werd op die tijd door de tegenstanders op listige en verkeerde wijze gesproken, waarbij de waarheid onderdrukt en verdonkerd werd.
Daar zij zagen, dat Angelus standvastig bleef in de leerstukken, die hij reeds vroeger met de heilige Schrift had bevestigd, ja, dat hij ook zijn handen verhief naar de hemel, en zich geluk scheen te wensen en verheugd bleek te zijn, dat het uur van zijn verlossing nabij was, en dat hij, door de eer van de waarheid op vrome wijze te hebben voorgestaan, zich aan Jezus Christus en Zijn eeuwige naam zou opofferen, verklaarden zij hem eindelijk door hun vonnis voor een afvallige en erger dan een ketter. Zij leverden hem aan de wereldlijke rechters over, die hem, na ontwijd te zijn, veroordeelden om op de 24ste Juli levend te zullen worden verbrand.

Op de dag, waarop men hem zou ombrengen, heeft de almachtige God dit op een opmerkelijke wijze verhinderd en uitgesteld, totdat er iemand uit Holland daar zou aangekomen zijn, om een zekere getuige te wezen van de gehele handeling der geloofsrechters jegens Angelus bij een vreemde natie en in een ver verwijderd land. Want, toen Willem Merula, een broeders zoon van de gevangene, door getrouwe boden zeer laat vernomen had, dat zijn oom van Lissieux naar een andere plaats was overgebracht, en daaruit afleidde, dat zijn einde nu nabij was, vertrok hij terstond naar Brussel, waar Ruard zich in die tijd bevond.
Toen Willem zeer laat in de avond bij hem kwam verzocht hij van hem een aanbevelingsbrief, teneinde daardoor tot zijn oom te worden toegelaten, wat anders, zowel aan vrienden als aan vreemden werd geweigerd. Na zich enige ogenblikken bedacht te hebben, zei Ruard: "Zie mijn zoon, ik heb u iets in het geheim mee te delen, waarvan ik niet wil, dat anderen kennis dragen. Toen uw oom onlangs te Lissieux was, heeft hij een verzoekschrift aan de koning van Engeland laten aanbieden, om het gehele klooster te mogen hebben tot een gevangenis. De koning heeft dit verzoekschrift aan mij gezonden, met bevel, dat hij van Lissieux naar Bergen zou worden overgebracht, waar hij nu op het kasteel gevangen zit; dat voorts bij hem, daar de koning vernomen had, dat hij een afvallige was, gezonden zouden worden twee commissarissen. Ik, Ruard heb dit laten doen, en derwaarts gezonden zekere leraar Dionysius, meester in de medicijnen en een leraar Enthenius, van de predikorde, met de schrijver en de geestelijke Petro. Deze commissarissen hebben hem na een uitvoerig twistgesprek voor

afvallig verklaard, ja als erger dan een ketter en dan hij ooit geweest was. Dit twistgesprek heeft plaats gehad in het huis van de abt, en heeft zich zeer zonderling toegedragen. Voorts hebben zij hem in handen van de wereldlijken rechter overgeleverd."
Nadat Merula dit gehoord had, en zeer mistroostig was, dat Ruard zijn verzoek hem niet toestond, en er bijvoegde, dat hij zijn oom niet in het leven zou vinden, vertrok hij, nacht en dag doorreizende, naar Bergen.

Toen hij omstreeks tien uren in de voormiddag in de stad kwam, kwam hem zijn oom te gemoed, die uit de gevangenis geleid werd, leunende op een stok, zeer vermagerd en vervallen, daar hij omstreeks zes weken in een zeer onreine en kwalijk riekende gevangenis vertoefd had, zodat men hem nauwelijks kon herkennen. Hij was vergezeld van een Franciscaner monnik, die, de verdiensten van onze Zaligmaker Jezus Christus als vergeten hebbende en in de schaduw plaatsende, de veroordeelde Angelus in de laatste strijd drong om Maria aan te roepen en de andere heiligen, die reeds honderden jaren waren overleden. Angelus intussen, stelde op Christus alleen zijn vertrouwen; en, toen hij zijn broeders zoon zag, wendde hij zich tot hem en zei: "mijn zoon, nu is het uur gekomen, waarnaar ik met groot verlangen heb uitgezien. Dit is het uur, waarin die grote God," (en tegelijk hief hij ogen en handen hemelwaarts, want wegens zijn ziekte en zwakte was hij niet geboeid) "mij zeer genadig heeft vergund, niet alleen om met mijn bloed te bezegelen, en met de wrede dood te bevestigen alles, wat ik tot nu toe tegen Gods vijanden uit zijn heilig Woord in het openbaar en verborgen heb beleden, maar ook om te kennen te geven, dat niets van alles, wat zij tegen mij bij het hof te 's Gravenhage leugenachtig hebben verzonnen, waar is.
Uit Holland door verscheidene plaatsen op een zeer onbarmhartige wijze als voortgesleept, ben ik eindelijk hier gekomen, en bereid mij zelf, als een reine en zuivere offerande op deze dag aan mijn Zaligmaker Jezus Christus op te dragen. Naar God verlangt mijn ziel, waarvan mijn tegenstanders roekeloos hebben gezegd, dat zij het eigendom zou zijn van de duivel. Dat zij ver, dat zij ver; zij oordelen verkeerd, en maken dit het volk wijs, eensdeels naar aanleiding van mijn leer, die nochtans met Gods Woord overeenstemt, en die zij met het geringste bewijs niet hebben kunnen wederleggen; ten andere, naar aanleiding van mijn zwak en teer lichaam, dat, ofschoon reeds vroeger geheel uitgeteerd, nochtans tot op heden zeer wreed is behandeld, dat ieder, die het ziet, daarvan een walg heeft. Want let eens op deze onreinheden, die, al wenden uw ogen zich daarvan met afkeer, zich door de stank openbaren. Dieven en moordenaars pleegt men met meer gunst te behandelen. Ga nu heen, en deel de vrienden, bekenden en anderen in ons vaderland mee, wat, gij gezien hebt en nog zult horen. U, als mijn erfgenaam, kwam al het mijn toe; doch, wat heeft het verlies van uw erfenis te betekenen, in vergelijking van zulk een kloekmoedigheid als waarmee ik mijn leven verlies. Verstand en geleerdheid ontbreken u niet, waarvan gij weet, dat ik altijd, zo lang mij dit mogelijk was, in u heb zoeken te bevorderen. Gij komt tot uw jaren; neem wat ik, toen ik nog vrij was, u heb geschonken. Ik heb een goed werk gedaan in de familie van de Heermans en Kerkwerven; God zal de wasdom geven. Betrouw op Hem, Hij zal u zegenen. Houd, zoveel u mogelijk is, de woningen in stand, die ik in de stad Den Briel gesticht en voor de armen bestemd heb. God geve, dat deze en de gelden daarvoor bestemd, de behoeftigen niet ontnomen worden door de staat, waarvan ik de hoop koester, dat hij genadiger zal zijn, en door barmhartigheid worden bewogen."

Toen de dienaars ongeduldig werden, en ook Willem Merula, benevens de gevangene wegens dat gesprek bedreigden, zei Angelus: "Zie, ik ga. Ik kan God, mijn aller-

genadigste Vader niet genoeg danken, dat ik in het openbaar zal sterven, waardoor mijn tegenstanders alzo het middel wordt ontnomen, mijn standvastigheid, door God mij gegeven, door hun beschuldigingen en lastertaal te ontkennen en leugenachtig te maken, dat zij buiten twijfel zouden hebben gedaan, in geval zij hem in een zak gebonden en verdronken hadden, wat zij in de abdij te Lissieux voornemens waren te doen, of mij door vergif hadden doen sterven. Mijn bloed zal evenwel het vuur niet uitdoven, dat tegen hen ontstoken is. Het zal binnenkort nog in grotere woede uitbarsten, doch, om dat uit te doven zullen zij noch hun opvolgers ooit de macht hebben." Na dit gezegd te hebben, troostte Merula zijn oom met enige woorden, en vermaande hem, om toch vast te geloven, dat hij binnenkort het goede des Heeren zou zien in het land der levenden; dat hij vroom en onversaagd zou strijden, en de Heere met een vast en kloek gemoed zou verwachten. Aldus scheidden zij van elkaar.
Terwijl Angelus al voortging, hield hij niet op in de Franse taal, wat geheel onverwacht geschiedde, en de tegenwoordig zijnde monnik zeer tegen de borst stuitte, het volk op de weg te vermanen en op te wekken tot verkrijging van de ware kennis, de liefde en de vrees Gods, als ook tot gedurige overdenking van de dood en de verdiensten van onze enige Zaligmaker Jezus Christus, en tot een vervloeking van eigen werken, en betuigde, dat onder de redenen van zijn dood een van de voornaamste was, dat hij gezegd en bevestigd had, dat men God alleen behoorde aan te roepen.
Toen hij buiten de stad op de strafplaats aangekomen was, verzocht hij om te willen toestaan aan de ingang van de hut, waarin hij geplaatst zou worden, die van stro gemaakt, en met takkenbossen en ander hout omringd was, zijn gebed voor God te mogen uitstorten, en in zijn laatste strijd Zijn genade en barmhartigheid af te smeken. Zonder bedenking werd hem dit toegestaan.
Terwijl hij met gebogen knieën en opgeheven handen vurig bad, bemerkte men, dat hij naar de rechterzijde omver viel. En, toen zijn tegenstanders dachten, dat hij, uit vrees voor de naderende smarten, in onmacht was gevallen, liepen zij naar hem toe, en zagen, dat hij gestorven was.
De aller-genadigste God had, waarvan weinige voorbeelden zijn, zijn ziel tot Zich genomen en geroepen, opdat hij, die nu reeds door ziekten, ouderdom en een bijna vijfjarige gevangenschap, geheel gesloopt en als vernietigd was, geen smarten in zijn laatste uur zou gevoelen.

De beul, die zei, dat het doodsvonnis was voltrokken, verschrikt als hij was door het ongewone voorval, weigerde voort te gaan. Doch enige andere dienaren staken de vlam in de hut, terwijl de toeschouwers, die van ver stonden, niet anders dachten of Angelus was daarin geplaatst. Toen de hut tot de grond verbrand was, namen de dienaren het lichaam van de overledene, om dit op de hoop hout te werpen. Door hun onhandigheid hieven zij het lijk te veel omhoog, zodat zij, die van ver stonden, zagen, dat dit nog in zijn geheel en nergens door de vlammen gedeerd was, ja, dat zelfs de haren, zo van de baard als van het hoofd, die langs de schouders en borst afhingen, geheel ongeschonden waren.
En als de veraf-staanden niet wisten, dat hij in het gebed was overleden, daar dit op allerlei wijze was verborgen gehouden, werd er spoedig een ander bericht onder het volk verspreid, namelijk, dat het vuur op de heilige man geen kracht had uitgeoefend.
Zodanig was, door de verregaande ontrouw en meinedigheid der geloofsrechters, het uiteinde van Angelus. Al zijn goederen, die zijn broeders zoon Willem Merula, als zijn enige en naasten erfgenaam toekwamen, werden verbeurd verklaard. Angelus had de ouderdom van vijfenzeventig jaren bereikt.

22. Jan de Grave, molenaar te Lamswaarde

JAAR 1565.

Toen nu het licht der waarheid allerwege in Vlaanderen ontstoken was, en het Woord des Heeren in vele plaatsen en streken van dat land gepredikt werd, zoals reeds overvloedig in dit boek is meegedeeld, en wel niet zonder wrede slachting en bloedvergieting der christenen, begon het vuur van het Evangelie ook te ontbranden te ***Axel, Hulst en omstreken***, waar enige eenvoudige lieden het Woord des Heeren met alle ijver aannamen.

Onder anderen was er een zekere Jan de Grave, geboren te Eckergem, bij Gent, een molenaar van beroep, die te Hulst woonde. Hoewel hij een onwetend, eenvoudig en ongeleerd man was, betoonde hij zich toch in de leer en de weg der zaligheid zeer ijverig, en liet hij de gruwelen van het pausdom geheel varen, zodat hij in het minste van de leer en de valse diensten der roomse synagogen iets wilde weten. Zelfs toen zijn vrouw zwanger was, reisde hij om alle bijgelovigheden en besmettingen van het pausdom te ontvlieden, met haar naar Antwerpen, en liet zijn kind daar in de christelijke gemeente dopen.

Door deze en anderen ijver, die hij in zijn wandel met God en de behartiging van zijn dienst toonde, werd hij eindelijk door de mispriesters te Heinsdijk, waar hij woonachtig was, zeer gehaat, want de duisterlingen konden het heldere licht der zon niet verdragen. Doch Jan, die het gevaar voorzag, dat daaruit volgen zou, en die liefde had tot de godzaligheid, vatte het voornemen op de pausgezinde plaats zijner woning te verlaten, en een andere, waar hij godzalig wandelen kon, te zoeken.

Aldus vertrok hij, met zijn vrouw en vier jonge kinderen, naar Antwerpen, teneinde daar of elders, naar voorlichting van de broeders zich neer te zetten, en zijn brood op eerlijke wijze te verdienen.

Aangezien hij al zijn goederen nog achtergelaten had, reisde hij niet lang daarna weer naar de streek Hulsterambacht, teneinde te beproeven, of hij nog enige zijner bezittingen, tot onderhoud van zijn huisgezin, kon verkrijgen. Doch de satan, die een vijand is van alles wat goed kan heten, kon niet verdragen, dat deze man aan zijn tirannie en duisternis ontvloden was, en begon terstond door zijn handlangers zijn woede aan hem te openbaren.

Want zie, niet lang daarna, toen Gijselbrecht Rabat, schout van Huisterambacht, de komst van Jan vernomen had, reisde hij op de 17e November 1564, omstreeks drie uur in de namiddag, te paard naar de molen van Hulsterambacht, de Lancksweerdemolen genaamd, die aan de abt van Baudeloo toebehoorde. Toen de schout daar gekomen was, riep hij: "Zeg eens molenaar, maalt gij het zestiende vat?

Jan zei: "Ja schout, ja."

De schout vroeg andermaal: "Bent gij daar Jan?”

"Ja," antwoordde Jan. "Kom dan spoedig naar beneden," zei de schout.

"Gaarne," antwoordde Jan. Toen Jan beneden gekomen was, nam de schout hem gevangen, en bracht hem als een zachtmoedig lam ongebonden naar Hulst, waar hij hem in de gevangenis plaatste. Onderweg vroeg de schout naar zijn geloof.

Jan antwoordde: “Ik geloof van ganser harte alles, wat God mij in Zijn heilig Woord geleerd heeft, niet meer en niet minder."

De volgende dag verscheen er een christelijke broeder, die dit vernomen had, in de gevangenis, om te weten hoe en langs welke weg Jan de Grave daar gevangen zat. Hij vernam de toedracht der zaak van een anderen gevangene, aangezien Jan in een verborgen hol zat. Toen Jan de gevangenneming, zoals die had plaats gehad, had meegedeeld, zei deze christelijke broeder: "Waarlijk, ik zie niet, hoe gij hieruit zult

geraken. Ten andere hebt gij een jonge vrouw en vier jonge kinderen, wat mij zeer leed doet."
Hierop zei Jan: "Vrouw en kinderen heb ik deze nacht uit mijn hart verwijderd en aan de Heere, Die hen verzorgen zal, geheel aan bevolen; zodat ik de Naam des Heeren vrijmoedig hoop te belijden. Maar, lieve broeder, ik bid u, wees mijner gedachtig in uw gebeden tot de Heere, en zeg, dat de gemeenten overal voor mij bidden."

Tijdens zijn verblijf in de gevangenis gaf hij zich op vurige wijze tot bidden en het aanroepen van de goddelijke naam over, daar hij inwendig gevoelde, welk een zware strijd hem wachtte. Want behalve zijn harde gevangenschap, die hem naar het vlees zeer kwelde, gevoelde hij van buiten en van binnen grote aanstoot, verdriet en velerlei aanvechtingen, die hem aan de tegenwoordige strijd en de beleden waarheid zochten te onttrekken. Onder dit alles nam hij, die bij zichzelf geen hulp vond, de toevlucht tot de Heere, Die hem ook door Zijn Geest hulp, vroomheid en moed gaf, welke niet door kruis en lijden, niet door honger en dorst, noch door enige bedreigingen der pausgezinden kon worden overwonnen.
De vijanden der waarheid, die nimmer van het bloed der christenen verzadigd zijn, namen terstond alle wrede middelen te baat, om hem afvallig te maken, en verzwaarden zijn gevangenschap met velerlei verdrukkingen. Want vooreerst benamen zij hem alles, wat tot gemak en dienst van het leven behoort, wat men anders echter de boosdoeners, waaraan zij zich ook hebben schuldig gemaakt, altijd nog vergunt, en behandelden hem als een dier. Bovendien gaven zij hem zo weinig te eten en te drinken, ja, lieten hem dikwerf geruime tijd zonder enige spijs en drank, alsof zij het er op toelegden hem te laten verhongeren, om hem alzo tot verloochening der waarheid te verleiden, of door zulk een wreedheid te doden.
Nadat **Jan de Boxtale,** de andere gevangene, van wie boven gesproken is, naar de uitspraak van de rechters, was losgelaten, leed Jan de Grave, daar hij nu alleen in de gevangenis zat, zulk een honger, als nauwelijks iemand verdragen kan. Want op de plaats, waar hij zeer zeker bewaard werd, kon niemand, die hem enige onderstand zou willen toereiken, op tien of twaalf voet nabij komen, dan de goddeloze gevangenbewaarder en zijn onbarmhartige dienstbode. Deze gaven hun grote verwondering te kennen, dat er nog iemand gevonden werd, die zulk een mens, ofschoon hij altijd even zachtmoedig en vriendelijk tot hen sprak., nog enige dienst of barmhartigheid wilde bewijzen. Wij willen niet eens spreken van de onlijdelijke dorst, waardoor de gevangene zo gekweld werd, dat hij gedwongen was, tot enige lafenis, zijn eigen water te moeten drinken. Zulk een onmenselijkheid moest de gevangene geruime tijd van de pausgezinden verduren.
Doch de Heere verzachtte deze wreedheid enigermate, want niet lang daarna werd er een boosdoener, Willem Tabbaert genaamd, gevangen genomen en in dezelfde kerker gesloten. Toen het enige christelijke lieden vergund werd deze Willem te bezoeken, vonden zij een middel om de genoemde Jan de Grave enige bijstand te verlenen. Zij namen een lange stok, en gaven hem die, om er datgene mee te bereiken, wat hem door enigen, die daar kwamen, zou gegeven worden. Maar, helaas, dit duurde niet lang. Want, toen de gevangenbewaarder dit bemerkte, belette hij dit, en ging bovendien naar de priesters, en noemde allen op, die de gevangene enige bijstand hadden verleend, waaruit geen geringe vervolging ontstond. En, toch waren zij met deze wreedheid, die al erg genoeg was, nog niet tevreden, maar gebruikten nog andere middelen, die niet minder onlijdelijk en gestreng waren, en zochten de onschuldige man in zijn gevangenschap op allerlei wijzen te bezwaren.

Want, niettegenstaande de grote, strenge en onlijdelijke koude van de winter, zoals nog niemand in zijn leven ondervonden had, was het hem niet geoorloofd bij het vuur te komen, wat echter de straatschenders en moordenaars in geen land en stad werd geweigerd.
Toen de strengheid van de winter aanhield, ging de vrouw van deze gevangene, met Victor de Grave. zijn broeder, tot Hubrecht Dulle, burgemeester in Hulsterambacht, en klaagde over de vreselijke onmenselijkheid, die men jegens haar man pleegde. "Al had mijn man," zei zij, "een moord gedaan, zo behoorde men toch enig medelijden met hem te hebben."
Doch, luistert nu welk een dol en woedend antwoord deze arme bedrukte vrouw van de genoemde Hubrecht Dulle kreeg. Hoort toch, zeggen wij, welke troost deze vrouw ontving. "Wat, acht gij," zei hij, "uw man, die een boos ketter is, beter dan een moordenaar of andere boosdoener? Hij moet zijn valse gevoelens, waarin hij geheel verward is, laten varen."
Met dit antwoord vertrok de vrouw, die zeer bitter weende, met haar jong kind, dat zij bij de hand leidde. Daarna ging zij naar mr. Elinck van Steelandt, en deed daar dezelfde klacht.
Door het klagen van de vrouw en de onmenselijke wreedheid, die hij van ieder vernemen kon, bewogen, vermaande hij de gevangenbewaarder, die zijn neef was, mondeling of met een brief, dat hij de gevangene genadiger moest behandelen, dat hij anders daarin zou voorzien, en zond de gevangene uit medelijden wat spijs en drank. Doch de gevangenbewaarder werd daardoor niet bewogen, ook zouden de priesters, op wier bevel en inblazen hij deze wreedheid jegens de gevangene pleegde, dit niet hebben toegelaten.
Aldus was de gevangene al de tijd zijner gevangenschap, die niet kort was, in zijn hol dag en nacht zonder vuur. Wie zou kunnen bedenken, veel minder uitspreken, welke vreselijke onlijdelijke koude hij in al zijn leden verdragen heeft? Het was zeer te verwonderen, dat hij niet van koude in de gevangenis stierf. Doch helaas, zijn ledematen waren eindelijk zo jammerlijk bevroren, zoals wij later nog meer zullen horen, dat hij nauwelijks gaan of staan kon. Hoewel dit moeilijk was voor het vlees, riep hij, onder al deze ellende, de naam des Heeren steeds vurig aan, en volhardde met alle standvastigheid goedsmoeds in de waarheid. Maar broeders, let er nog eenmaal op, welke vijanden der waarheid en ongenadige tirannen de pausgezinden zijn.
Merkt toch, welke strenge vervolgers zij zijn van allen, die zich van hun synagoge afscheiden, en zich aan een christelijk gezelschap en godzalig leven overgeven. Maar, gedankt zij God en geprezen zij Zijn naam, dat deze gevangene, door al hun wreedheid, niet van het geloof geweken is, maar hoe langer hoe vuriger werd, tot schande van zijn vijanden en grootmaking van de goddelijke Naam. Daarom dwalen de satan en zijn handlangers zeer, als zij door honger en dorst, koude en naaktheid, eindelijk door kruis en lijden, de leer van het Evangelie en de vrome christenen zoeken te overwinnen en uit te roeien. Want de waarheid, zoals wij zien konden, kan door generlei verdrukking en lijden verduisterd of ten ondergebracht worden; maar zij wordt door kruis en lijden het meest bevorderd en verheerlijkt; insgelijks, hoe meer de ware christenen in het vlees gekrenkt, bezwaard en geprikkeld worden, hoe vromer zij strijden, hoe vuriger zij worden, hoe meer zij arbeiden om de genoemde strijd aan te binden en te overwinnen. Dan eerst, als zij de nood gevoelen, beginnen zij, met vuriger harten tot de Heere te roepen en te vluchten, en van Hem hulp, troost en bijstand te begeren. Want al zijn wij van nature zo ijdel, dat wij nooit van hart Gods hulp inroepen, Hem aanhangen, op Hem steunen, om Zijn hulp en troost bidden, of waarachtig op Hem vertrouwen, dan als wij enige verdrukking moeten verduren. Evenals de voorspoed, rust en vrede van dit leven

slaperigheid tot God en Zijn dienst veroorzaakt, alzo worden wij door lijden tot God en Zijn waarheid getrokken.
Wij zien dan allereerst, wat wij van onszelf zijn, namelijk, arme, zwakke en ellendige mensen, die hulp noch kracht in onszelf hebben; waarom wij gedrongen worden tot God onze toevlucht te nemen. Wanneer nu de gelovigen in het vlees derwijze door lijden worden beheerst, zoeken zij Gods wil te volbrengen, want zij steunen op Hem, en houden zich van Zijn troost verzekerd, als zij zich aan alle verdrukkingen voor de naam Gods onderwerpen; want dan zoeken zij niet, wat het vlees bekoort of behaaglijk is, maar wat Gods naam en eer aangaat en eindelijk wat hun zielen redt. Dit leert de Bijbel overal, maar vooral leren dit de psalmen van David, die de Heere ten tijde der benauwdheid met allen ijver aanriep: “Ik heb," zegt hij, "tot de Heere geroepen in mijn benauwdheid, en Hij heeft mij verhoord." Als wij niet weten, wat wij doen moeten, dan heffen wij onze ogen en handen tot God, Wiens ogen de gehele aarde doorlopen, en kracht geven aan allen, die met een volmaakt hart op Hem betrouwen.
O, welzalig is dan het kruis voor alle christenen, ja nuttig en noodzakelijk, want zij worden daardoor gedrongen om vroom in de waarheid te volharden. Daarom gaat het met de christelijke kerk nooit beter op aarde, dan wanneer zij met kruis en vervolging door de Heere word bezocht. En nooit gaat het slechter met haar, of immers zorgelozer, dan wanneer zij, van het uitwendige kruis bevrijd, in rust en vrede des levens verkeert. Door het kruis toch worden wij tot liefde der waarheid en godzaligheid opgewekt; maar door rust en vrede worden wij dikwerf flauwhartig en slaperig in de dienst des Heeren; ja, daardoor, wat wij God moeten klagen, vervallen wij dikwerf tot diepe onachtzaamheid jegens de goddelijke waarheid en tot alle wulpsheid en dartelheid des levens. Dat dit waar is, kunnen wij leren van de kerk van Israël; want, zolang zij door hun vijanden benauwd werden, dienden zij de Heere met ijver, en wandelden oprecht voor Zijn ogen.
Doch, toen zij van hun vijanden waren verlost, en met vrede en voorspoed door God gezegend werden, hoe schandelijk hebben zij toen de wet des Heeren huns Gods verlaten, en vervielen zij tot alle schandelijkheid des levens.
Dit kunnen wij ook zeer duidelijk bemerken aan de christenen in de Nederlanden, die, zolang zij onder kruis verkeerden, zeer vurig waren in de dienst van God, doch, toen zij in openbare gemeenten, waar geen vervolging wegens Gods Woord plaats had, woonden, werden zij, helaas, menigmaal flauwhartig, en hun oude vurigheid werd in goddeloze slaperigheid veranderd. En, terwijl zij aldus vrijheid genoten, en zich aan ledigheid en rust overgaven, kwam de satan, die nooit slaapt, en wekte de werkeloze harten op tot onderlinge twist, gekijf en scheuring, waardoor de toestand der kerk meer werd verwoest dan door uitwendige vervolging en kruis.
Helaas, dit is maar al te waar bevonden in enige vrije gemeente van onze tijd, die om luttele redenen, waaraan voordeel noch zaligheid verbonden was, door onderlinge tweedracht der broeders, jammerlijk beroerd, gekweld, bedorven, verscheurd en verstrooid werden. En dit werkt van de satan, die altijd een vijand van God en van Diens kerk is, door enige zonderlinge, hardnekkige en moedwillige geesten, tot grote schade en verderf van de heilige waarheid. En, wat meer is, zulke woelige en kwaadwillige lieden zijn in de gemeenten van het kruis ook wel te vinden, die in de tijd des vredes, wanneer de Heere intussen zijn gemeente rust geeft, hun twistzieke aard betonen. Terwijl de tirannen een weinig rusten, zaaien deze oproerige geesten hun verderfelijk zaad, zoals ketterij, haat, nijd, achterklap, leugens, lasteringen, tweedracht en dergelijke, waardoor zij de vrome christenen zoeken te bezwaren, en de toestand der gemeente te verderven.

Maar daarin openbaart zich des duivels list, die door zulke koristen en samenrotters de kerk van God dan het meest komt bezoeken, wanneer hij die door het uitwendige kruis niet bezoeken kan noch mag. Door zulke lieden, ofschoon zij christenen willen zijn, wordt de kerk van God meer schade en schande aangedaan, dan door de menigvuldige verdrukkingen in het leven. Zo verkeerd kunnen de mensen, ondankbaar als zij zijn, de goede vrede en de zegeningen des Heeren gebruiken. En, terwijl zij door de vijanden der waarheid niet vervolgd noch gekweld worden, kwellen zij elkaar tot ontstichting van velen. Hiervan is de vrede en voorspoed in het leven menigmaal de oorzaak, niet op zich zelf beschouwd, maar wegens de boosheid der mensen, die door de vrede, die overigens goed is, tot alle goddeloosheid worden gedreven, en daarom is de vrede dikwerf veel schadelijker dan openbare vervolging.
Door het kruis groeit en bloeit de kerk van God, ja zegeviert heerlijk; maar door de vrede, die overigens een zegen van God is, lijdt zij dikwerf de nederlaag en verzwakt hoe langer zo meer. Evenals de dappere en grootmoedige soldaten, die in de strijd gewond zijn, door hun bloed te zien vloeien, te vuriger strijden, zo zien wij ook de ware christenen dan het vurigst, en worden dan gedwongen de trage handen en slappe knieën op te richten, wanneer zij van alle zijden worden aangevallen. En zo ging het, om tot ons verhaal terug te keren, in waarheid ook met deze gevangene. Want, hoe meer de vijanden van het geloof hem met honger en dorst, koude en naaktheid in het vlees kwelden, waardoor zij hoopten hem van het geloof afvallig te maken, hoe mannelijker hij volhardde in de waarheid. Gelijk het God behaagde Zijn dienaar met het kruis te beproeven, heeft het Hem ook behaagd door hem, die slechts een arm, ellendig, zwak en veracht mens was, al zijn vijanden te overwinnen.
Want, al worden ook de godzaligen, volgens de leer van Paulus, verdrukt, zo worden zij toch niet benauwd; al worden zij ook twijfelmoedig, zo worden zij toch niet mismoedig; al worden zij vervolgd, zo worden zij niet verlaten; al worden zij neergeworpen, zo worden zij niet verdorven; want de Heere is hun tot hulp en tot een sterk schild, waarop zij hun hoop stellen en onbeweeglijk blijven als de berg Sion. Dat gevoelde deze gevangene in zijn nood, waarom hij te recht met Paulus uitriep: "Wie zal mij scheiden van de liefde Gods, die daar is in Christus Jezus, onze Heere."

Toen Jan geruime tijd had gevangen gezeten, en standvastig volhardde in het geloof, kwam de genoemde ***Victor de Grave***, de broeder van Jan, met zijns broeders kinderen tot hem in de gevangenis, en zei: och, lieve broeder, zie hier onze jonge kinderen. Ontferm u toch over hen, al moest gij dan ook een weinig tegen uw geweten spreken.
Jan antwoordde: "Ga weg van mij, satan, want gij hindert mij. Is het niet genoeg, dat gij uzelf aan de duivel hebt onderworpen en Christus verloochent; wilt gij mij daartoe ook brengen? Ga weg van mij, want ik wil uw boze raad niet volgen."
Behalve dit groot verdriet en de verzoeking van zijn broeder, weerstond hij nog vele en velerlei kwellingen van enige vijanden van het geloof en lasteraars van God, die hun best deden om de gevangene van het ware geloof te verleiden tot de leer van het pausdom.
Onder anderen kwamen tot hem twee bijzonder valse leraars, genaamd de heer Marten Bartholomeusz en de heer Kornelis van Kealen, pastoors te Hulst, die hem wegens zijn geloof ondervroegen. Deze verleiders beijverden zich naar oude gewoonte, om met hun verderfelijke leer de goddelijke waarheid te weerleggen. Maar, aangezien hij een eenvoudig en ongeleerd man was, en geen gaven bezat om al hun ingewikkelde redenen te ontzenuwen, hield hij geen uitvoerige en scherpzinnige twistgesprekken met hen, maar antwoordde beknopt en gepast, dat hij niet anders wilde geloven dan wat in de Schriften van het Oude en Nieuwe Testament vervat was. Zij spraken daarover en

ondervroegen hem, en, zo goed hij kon, heeft hij dit in een brief aan de christelijke gemeente te Antwerpen geschreven, die wij hier laten volgen.

"Genade en vrede van God onze hemelse Vader, door onze Heere Jezus Christus, zij met u allen, lieve broeders in de Heere.
Lieve broeders in de Heere, hoe jammerlijk de vijanden van het geloof met mij handelen, hebt gij reeds gehoord, waarom het onnodig is daarover te schrijven. Maar door de genade des Heeren, door Wie ik alles kan verdragen, ben ik nog gebleven bij de waarheid, die ik geleerd heb van de dienaren Gods, en hoop, dat de Heere mij daarin versterken zal tot het einde mijns levens. Ik begeer dus anders niets, dan dat God, Mijn hoogste en opperste Vader, mij bekrachtigt, opdat ik mijn pelgrimstocht mag volbrengen tot Zijn heerlijkheid. Voorts bid ik, dat Hij mij, arm mens, aanneemt, aanziet en bijstaat tegen de grimmige satan, die mij zozeer benauwt en kwelt, als ik nooit zou kunnen beschrijven.
Weet ten andere, lieve broeders, dat de heer Kornelis en de heer Marten bij mij geweest zijn, om mij aangaande mijn geloof te ondervragen, aan wie ik dus antwoordde: aangezien gij naar mijn geloof vraagt, wil ik u dat, zoals Christus mij bevolen heeft, bloot leggen; want ik schaam mij Christus en zijn Woord niet, dat ik tot zaligheid ontvangen heb. Maar, aangezien ik een eenvoudig en ongeleerd man ben, en niet geoefend om de grond en de bedoeling van mijn hart, zoals ik wel willen zou, uit te spreken, wil ik u zonder lang omwegen belijden, waarop ik mijn geloof gebouwd heb.
Vooreerst geloof ik met mijn gehele hart de tien geboden van God, waarin mij God Zijn volmaakte wil en alles, wat ik doen of laten moet, duidelijk leert.
Hiernaar ben ik begonnen mijn leven in te richten, en begeer daarnaar al de dagen mijns levens te wandelen.
Ten tweede geloof ik, zonder enige twijfel, aan de *Twaalf artikelen des christelijken geloofs,* waarin vervat is alles wat nodig is ter zaligheid te geloven. Ten derde geloof ik het gehele Oude en Nieuwe Testament, dat door de heilige Profeten en Apostelen geschreven en ons nagelaten is, om de wil van God en de weg der zaligheid te leren kennen. Dit alles dan en al wat hiermee overeenkomt, geloof ik uit de grond van mijn hart, en niets anders dan dat. Doch uw menselijke en uitgedachte leringen, die gij ons, in strijd met de heilige Schrift, zoekt wijs te maken, neem ik niet aan, maar vervloek die met de heilige Paulus omdat gij ons die ook niet met het Woord van God kunt bevestigen."
Hierop zeiden de valse profeten: “Jan, gij moet geloven alles wat de heilige roomse kerk, die niet dwalen kan, leert en gebiedt."
"Ik geloof niets," antwoordde ik, "wat de mond des Heeren niet gesproken heeft. Want er staat geschreven, dat hij vervloekt is die tot de wet des Heeren iets toedoet of afdoet, zodat daaruit verstaan kan worden, dat Gods wet volmaakt is zonder uw menselijke leringen."
"Gij moet hoe langer hoe meer geloven," zeiden zij, en begonnen inwendig toornig te worden en zeiden: "Wat praat gij toch, gij onwetend en ongeleerd mens. Gij hebt geen verstand. Als gij niet gelooft, dat Christus met vlees en bloed in het sacrament is en in de mis, dan hebt gij een verkeerd en vals geloof."
"Och," zei ik, "dat geloof ik in het geheel niet, want de Schrift leert dit nergens." "Gij moet het toch geloven," zeiden zij, “want de heilige moeder de kerk gelooft het, en de oude leraars leren het." –
"Ik heb niet zulk een leer, die niet vervat is in de heilige Schrift, niets te maken, want Paulus leert het mij anders: “al kwam er," zegt deze, "een Engel uit de hemel, die een ander Evangelie verkondigde, dan ik u verkondigd heb, die zij vervloekt."

"Zij vroegen ook, of ik niet geloofde in een heilige kerk.
Ik antwoordde: “Ik geloof dat er een heilige kerk is.
Daarna vroeg de heer Keulen, of men ook de jonge kinderen mocht dopen. Ik antwoordde toestemmend, want dat hun de doop zowel toekwam als de volwassenen."
"Waar is uw kind gedoopt?" vroeg hij.
“In de christelijke gemeente" zei ik.
"Waar is die?"
“Te Antwerpen."
Toen vroeg de heer Keulen andermaal, of ik niet geloven wilde, dat Christus met vlees en bloed in de mis was.
Ik zei: “Ik geloof, dat Christus, volgens de twaalf artikelen des geloofs, opgevaren is naar de hemel."
Hierop zei de heer Marten: "Gij boze ketter, staat er niet geschreven: dat is mijn lichaam?" "Ja, maar er staat ook:" “Ik ben de wijnstok, de weg" en dergelijke; en daarom is Christus geen wijnstok en geen weg. Daarom moet men ook deze plaats; "dat is mijn lichaam," geestelijk verstaan, zoals Johannes in het zesde hoofdstuk duidelijk verklaart, als er staat: Het vlees is niet nut. De woorden, die Ik tot u spreek, zijn geest en leven." Elders staat ook geschreven: Maar de Allerhoogste woont niet in tempelen met handen gemaakt, en wordt ook door mensenhanden niet gediend."
De pastoor antwoordde: "Gij liegt, gij ketter, dit staat er niet geschreven; het ware beter, dat gij u met uw molen bemoeide, dan hierover te spreken."
Hierop zei ik: “Ik zal het u uit mijn Bijbel bewijzen; of laat er een halen, dan zult gij het alzo zien."
Hierop zei de genoemde Jan Boxtale tegen de pastoors in het Latijn: Laat een Bijbel halen;" wat men terstond deed. Toen Boxtale ernstig naar deze plaats zocht, vond hij die, zoals ik gezegd had.
De priesters werden beschaamd en zeiden: "Het moet anders verstaan worden; gij hebt er geen verstand van." Zij begonnen te schelden en zeiden: Indien gij uw geloof niet wilt laten varen, zal het slecht met u aflopen."
Ik antwoordde: "Wanneer ik voor de waarheid moet lijden, zal mijn loon groot zijn bij de Heere."
"Zo," zeiden zij, "gij wilt dus uw geloof niet laten varen; men zal er u toe dwingen. Weet gij niet, dat de overheid macht heeft u te doden?
“Zij heeft geen macht," zei ik, "dan van God; en, wanneer zij onrechtvaardig oordeelt, weet dan, dat zij door God zal geoordeeld worden."
Toen zwollen zij op van woede, dreigden mij met de dood, en lasterden de waarheid op gruwelijke wijze. Wij spraken nog over vele andere dingen, doch ik kan u alles niet schrijven. Eindelijk verklaarde ik hun, dat ik in mijn geloof wilde volharden, want dat zij mij geen beter konden aanwijzen. Aldus vertrokken zij. Ik wachtte hen echter spoedig terug, en weet niet, wat zij nog met mij zullen doen. Doch ten allen tijde zal ik op de Heere vertrouwen en Zijn naam belijden."

Nadat de geloofsrechter van Vlaanderen, Petrus Titelmanus genaamd, die steeds als een briesende leeuw rondliep, zoekende, wie hij zou mogen verslinden, de gevangenschap van Jan de Grave vernomen had, kwam hij te Hulst om de gevangene te ondervragen; doch zijn komst had plaats op uitnodiging, raad en verlangen van de priesters aldaar. Want, toen ieder klaagde over de onmenselijke wreedheid, die de gevangene werd aangedaan, ontboden de priesters, die vreesden, dat hun handelingen aan het licht zouden komen, hem, opdat hij de gevangene, die zij door hun wreedheid niet aan het

wankelen konden krijgen, met het vuur zou overwinnen, en alzo een einde aan de zaak maken.
Aldus werd de gevangene, op de 21e en 22e Januari van het genoemde jaar, bij de schout en zijn dienaren gebracht in *de Zwaan*, waar de burgemeester en beambten van Hulsterambacht met de tirannieke geloofsrechter vergaderd waren.
Daar werd hij voor een groot vuur geplaatst, waar hij overmatig zweette, en zeer flauw werd, en wel omdat hij uit een zeer onreine gevangenis, waar hij grote honger en koude geleden had, was gekomen.
Toen nu de gevangene als een onschuldig lam onder deze goddelozen hoop, die tegen hem vergaderd was, geplaatst was, begon de geloofsrechter de ondervraging op de volgende wijze: "Jan, aangezien wij hier vergaderd zijn om te horen, wat gij gelooft, vraag ik u: hoe denkt gij over de roomse kerk en de leringen van de paus?
Waarop Jan antwoordde: “Mijn geloof heb ik bij herhaling beleden zonder enige geveinsdheid. Ik herhaal, dat ik mij alleen aan Gods Woord houd, en steun op de grond der Profeten en Apostelen en niet op enige menselijke leringen, die daarin niet vervat zijn of daartegen strijden. Derhalve, mijn heren, kunt gij uit het Woord des heren bewijzen, dat mijn geloof, hetwelk ik beleden heb, verkeerd of enigermate tegen de waarheid strijdt, dan wil ik het laten varen en een ander omhelzen; maar, kunt gij dat niet doen, waarom houdt gij mij dan gevangen en zoekt mij te doden?
"Gelooft gij niet," vroeg de geloofsrechter, "dat God in vlees en bloed, zoals Hij van Maria geboren was, en zoals Hij gewandeld, gestaan en aan het kruis gehangen heeft, in de mis tegenwoordig is en bovenal als men de hostie opheft?
"Och neen, in genen dele," zei Jan "want dat zou tegen Gods Woord zijn en tegen de waarheid der heilige Schrift; want er staat geschreven: "De God, Die de wereld gemaakt heeft en alles, wat daarin is, deze, zijnde een Heere van de hemel en der aarde, woont niet in tempelen met handen gemaakt." En zoals God bij de Profeet zegt: "De hemel is Mijn troon, en de aarde is de voelbank Mijner voeten; waar zou dat huis zijn, dat gijlieden Mij zoudt bouwen? En waar is de plaats Mijner rust? Aangezien dan onze God, Die hemel en aarde niet omvangen kan, in geen tempelen, met banden gemaakt, besloten kan worden, en door mensenhanden niet gediend wordt, hoe kunt gij Hem dan in een stukje brood of in uw ciborie besluiten? Dat dit waar is, kunt gij zelf in mijn Testament, dat ik hier heb, zien," en hij gaf hem het Testament over.
Nu werd de geloofsrechter zo toornig, ontsteld en woedend, dat hij het Testament van Jan, dat nochtans met goedkeuring was gedrukt, in het vuur wierp. Het werd echter door een van de beambten uit het vuur gehaald.
Doch de geloofsrechter, hoe langer zo meer in woede jegens de gevangene ontstoken, begon als een bezetene en uitzinnige te razen, en riep: "O gij valse profeet, gij helse ketter, gij schelm, gij boef;" en gaf hem meer dergelijke schandelijke namen, als of dit bewijzen tegen hem waren, en zei: "Ik zou u in het aangezicht kunnen slaan;" en hief zijn vuist op, met de bedoeling de gevangene een slag te geven.
Doch een van de beambten, die de grote woede van de geloofsrechter zag, verhinderde dat en zei tot hem: "Sla de man niet, men zal hem recht laten wedervaren." Toen de storm een weinig bedaard was, zei de geloofsrechter: Hoe, gij boef, wilt gij niet geloven, dat de Heere uw God in het sacrament is? Hoort toch, wat deze ketter zegt! Welaan, gij snode ketter, gelooft gij niet aan de zeven sacramenten?"
"Ik geloof alleen," zei Jan, "in God, Die Mijn Schepper, Bestuurder en Onderhouder is. En aangaande de zeven sacramenten geloof ik, zoals de Schrift ons daarvan onderwijst."
"Gelooft gij niet, dat er een vagevuur is, waar de zielen gezuiverd moeten worden na de dood?"

"Ik zou dit graag geloven," zei Jan, ‘indien gij het mij bewijzen kon uit Gods Woord; anders geloof ik, dat het bloed van Christus ons reinigt van alle zonden."
Toen sprong de kettermeester van woede op en zei: " Wat zal ik van deze deugniet zeggen Daarna vroeg de geloofsrechter hem "Gelooft gij niet, dat de mens een vrije wil heeft? Dat de mens door goede werken de hemel kan verdienen? Dat de heiligen voor ons bidden? Dat naar de bedevaart gaan goed is, en dergelijke zaken meer?"
Jan antwoordde hierop: ”Ik geloof alleen aan Gods Woord en aan geen menselijke leringen." "Betreft het dan Gods Woord niet, wat ik vraag? hernam de geloofsrechter. "Betuig het met de heilige Schrift, en ik zal het geloven."
Hier begon de geloofsrechter enige vergiftige woorden aan te halen uit de valse boeken van de paus en andere schrijvers, teneinde zijn vragen te staven, die echter zo kinderachtig, walgelijk en lomp waren, dat Jan het beneden zich achtte iets daartegen in, te brengen, daarop niet wilde antwoorden, stil zweeg, en hem alleen liet praten, zoveel hij wilde.
De geloofsrechter zwol van woede op, knarste op de tanden en zei: O, gij boze Calvinist, gij duivelse ketter, gij boef, gij hebt een zwijgende duivel in u. Ja, ja, ik zal hem wel verbannen." Daar het zeer koud was, had men in de kamer, waar men vergaderd was, een groot vuur aangelegd, en nu dreigde de geloofsrechter Jan daarin te werpen, en zei: "Wordt gij niet bevreesd? Men zal u in dit vuur werpen en u laten verbranden, als gij uw geloof niet laat varen."
Jan antwoordde zeer zachtmoedig: "Voor dit vuur ben ik zo bang niet, maar ik vrees veel meer het eeuwige vuur, dat nimmermeer kan worden uitgeblust, en welks rook opgaat van eeuwigheid tot eeuwigheid."
Toen de geloofsrechter de onoverwinnelijke standvastigheid van de gevangene zag, sprak hij over hem, in tegenwoordigheid van de beambten en allen, die daar tegenwoordig waren, het eeuwige doodsvonnis uit, en gaf hem, die uit de schoot der roomse kerk gevallen was, met lichaam en ziel aan de duivel over."
"Dat oordeel," zei Jan, "komt alleen God toe, en daarom bekommer ik mij om uw oordeel niet."
Toen nu de burgemeester zag, dat de geloofsrechter met al zijn bedreigingen en bittere woorden de gevangene eer verbitteren dan bekeren zou, viel hij op een andere manier, namelijk met vleiende woorden, de gevangene aan, en zei: “Ik bid u, Jan, laat u toch bewegen."
Jan zei: Mijnheer de burgemeester, bid niet tot mij, maar bid God, dat Hij u verlichte in het ware geloof, opdat gij u niet stoot aan de hoeksteen, welke Christus is, en uw handen niet bevlekt aan de leden van Christus."
Hierop zei de geloofsrechter: "Gij verduivelde ketter, uw woorden zijn niets dan valse gevoelens en enkel verharding."
Jan antwoordde zachtmoedig: "God weet het, of ik niet verlang te leven volgens de zuivere waarheid van het Evangelie."
Toen nu deze vrome getuige van Christus de waarheid aldus standvastig beleed en voorstond, en de beambten zagen, dat hij noch door schone woorden, noch door bedreigingen des doods van zijn geloof was af te brengen, gaven zij hem aan de dienaren over. Deze bonden en boeiden hem zo wreed, dat hij, door pijn gedrongen, uitriep: "O, lieve mannen, boeit mij zo stevig niet, want al mijn leden zijn zo jammerlijk bevroren, dat ik u zal moeten vast houden als ik met u zal willen gaan; weest daarom niet bevreesd, dat ik u zal ontlopen." Als hij nu aldus, tussen de dienaren gebonden, geleid werd naar de gevangenis, stond de schout in de gang van het huis, die weende en zei: “Och lieve Jan, ik bid u, laat toch uw geloof varen en men zal u loslaten." Het was zeer te vermoeden, dat de schout tegen zijn geweten zondigde, zoals men er velen vindt, die,

helaas! veel liever vrienden van de koning zijn, dan naar de waarheid horen en die aannemen. Maar deze veinzerij, al wordt de mens daardoor verblind, zij kan toch de ogen van God niet bedriegen; maar God zal eenmaal het bloed van Jan de Grave van zijn handen eisen, wat hem duur zal te staan komen. Toen Jan zag, dat de schout weende, zei hij vriendelijk tot hem: "Schout, ween niet om mij, maar schrei en bid tot de Heere, dat Hij u uw misdaad vergeve."
Daarna werd Jan weer naar de gevangenis gebracht, waar zijn dagelijkse portie bestond uit twee dunne stukken roggebrood met een weinig stinkende boter, en water tot zijn drank, wat voor het grootste gedeelte vuil water was. Toen Jan weer in de gevangenis zat, riep hij de naam des Heeren aldus aan: "O mijn Heere, mijn God, ik dank U, dat Gij mij, arm mens, versterkt en mij mond en tong voor mijn vijanden gegeven hebt, en bid U mij tot het einde toe te bekrachtigen tot Uw eer. Amen."

Wie zou zich niet te recht verwonderen over de grote volharding van deze man, in wie de Heere, hoewel hij een arm, zwak vat scheen, zulk een overvloedige kracht van lijdzaamheid en wijsheid gegeven had, die niemand kon overwinnen. Hij toch was een ongeleerd, eenvoudig en veracht mens, en sprak niet zeer vlug, zodat niemand, naar mensenoordeel, zodanige moed van hem zou hebben verwacht.
Doch de Heere zijn God, op Wie hij vertrouwde, gaf zijn dienaar kracht en wijsheid, ver verheven boven vleselijke wijsheid en kracht, waardoor hij de vreselijke monsters en reuzen der pauselijke synagoge beschaamde, versloeg en overwon. Waarlijk, de Heere, Die getrouw is in Zijn beloften, heeft dat gewerkt, en het is wonderbaar in onze ogen. Christus zegt daarvan: “Ik dank U, Vader! Heere van de hemel en der aarde! dat Gij deze dingen voor de wijzen en verstandigen verborgen hebt, en hebt dezelve de kinderkens geopenbaard. Ja, Vader, want alzo is geweest het welbehagen voor U."
Aldus spreekt de Heere ook door de profeet "De wijsheid zijner wijzen zal vergaan, en het verstand zijner verstandigen zal teniet gedaan worden. Waar is de wijze? waar is de schriftgeleerde? waar is de onderzoeker dezer eeuw? Heeft God de wijsheid dezer wereld niet dwaas gemaakt?" Daarom zeg ik met Paulus: "Want het dwaze Gods is wijzer dan de mensen; en het zwakke Gods is sterker dan de mensen. Maar het dwaze der wereld heeft God uitverkoren, opdat Hij de wijzen beschamen zou; en het zwakke der wereld heeft God uitverkoren, opdat Hij het sterke zou beschamen; en het onedele der wereld en het verachte heeft God uitverkoren, en hetgeen niets is, opdat Hij hetgeen [iets] is teniet zou maken, opdat geen vlees zou roemen voor Hem. Opdat [het zij], gelijk geschreven is: Die roemt, roeme in de Heere."
Daarom laat de Heere dikwerf de vrome en moedige, die als een pilaar in de waarheid schijnt gegrond te zijn, schandelijk vallen; en die naar de mens gesproken, zwakke en ellendige mensen schijnen, richt Hij door Zijn arm op, opdat zij zien zouden, dat al onze vroomheid niet bestaat naar onze wil en uit kracht der mensen, maar alleen uit God. Daarom, lieve broeders, laat ons vrijmoedig in de waarheid blijven, en ons verzekerd houden, dat God ons, wanneer wij om Zijn naam moeten lijden, zal versterken, besturen en alles over ons beschikken naar Zijn welbehagen. Hoe eenvoudig, ongeleerd en veracht wij ook zijn, willen wij nochtans geloven, dat God ons, naar Zijn belofte mond en wijsheid geven zal, die niemand zal kunnen tegenstaan. Hij zal, zoals de Profeet zegt, de vermoeiden kracht geven en overvloedige sterkte de zwakken. En wederom: die op de Heere wachten zullen lopen en niet moe worden; zij zullen wandelen en niet mat worden. Daarom zegt de Heere: Gij Israël, Mijn knecht Jakob, die Ik verkoren heb; gij zaad Abrahams, dat Ik vergaderd heb van het uiterste der aarde, vreest niet, want Ik ben met u. Wijkt niet van Mij, want Ik heb u versterkt en geholpen en omvangen door de rechterhand van mijn gerechtigheid. Ziet, zij zullen beschaamd worden, die tegen u

strijden. Zij zullen zijn, als die niet zijn, en de mannen, die tegen u strijden, zullen vergaan. Want rik ben de Heere Uw God, Die u bij de hand vat, zeggende: “Vreest niet, want Ik ben Uw helper. Wil niet vrezen, gij wormpje van Jakob, gij die in Israël gedood werd; want Ik heb u geholpen, en Ik ben Uw Verlosser, de Heilige Israëls."
Laat ons dan, die de Heere kennen, klimmen op de hogen berg, en in Sion de wet des Heeren verkondigen. Laat ons onze stemmen met kracht verheffen en aan Jeruzalem prediken; en laat ons niet vrezen, ziet, de Heere Uw God zal in kracht komen, en Zijn arm zal de overhand nemen; ziet, Zijn loon s met Hem, en Zijn arbeidsloon is voor Zijn aangezicht."

Toen nu deze vrome getuige der waarheid drieëntwintig weken gevangen gezeten, en zijn geloof voor de priesters, de kettermeester en de overheid beleden had, brachten de beambten van Hulsterambacht de belijdenis en de ondervraging van zijn geloof naar Gent over, om volgens het gevoelen en de raad van geleerden, zoals men de heren van het gerecht noemde, zogenaamd de rechtszaak in behandeling te geven. Maar, hoe dit is toegegaan laat ik ieder raden, en het einde zal het openbaren; want deze lieden zijn voor het merendeel zo behept met gierigheid en eerzucht, dat de blinden beter de kleuren dan zij de waarheid kunnen beoordelen. En, ofschoon er enige onder schuilen, die niet ontbloot zijn van kennis der waarheid, ja, zelfs niet van grote wetenschap van Gods Woord, zo is nochtans van zulke lieden, die zo diep in vleselijke wellusten en hovaardij des levens zijn verzonken geen bevordering noch bescherming van de waarheid te wachten; nog daargelaten hun te grote vrees, geveinsdheid en onverzadelijke begeerte naar hoge en voordelige ambten, waarom zij menigmaal, teneinde het hof te behagen, de waarheid voor een stuk brood veil hebben, en zich schuldig maken aan het vergieten van het bloed der onschuldige christenen.
In deze gerichtshandel bewezen deze heren maar al te zeer hun oude aard; want, helaas, ook zij spraken het doodsvonnis over de gevangene uit, volgens het bevel van zijn koninklijke majesteit, en bekommerden er zich niet om, hoe zwaar zij tegen de geboden Gods zondigden, wat zij eenmaal moeten verantwoorden. Toen nu de beambten, met de priesters, monniken, de kettermeester en de rechtsgeleerden het over het bloedvergieten van de gevangene eens waren, bekrachtigden zij het doodsvonnis, en bepaalde zekere dag voor de uitvoering van het vonnis.
Toen de zaak zover gebracht was, sprak ook de schout, als naar gewoonte, zijn eis jegens de gevangene uit. De redenen waarom hij de eis deed, waren deze: Dat Jan beleden had, dat Christus niet was met vlees en bloed in de mis; dat het verkeerd was de heiligen te vereren en hun beelden in de kerk te plaatsen; dat ter bedevaart gaan afgoderij was, en dergelijke meer, Op grond daarvan besloot ook hij, dat de gevangene moest worden verbrand. Daarna beval hij, in overleg met de beambten, dat de gevangene een advocaat zou nemen, die zijn verdediging en verantwoording op zich zou nemen. De gevangene deed naar het bevel van de beambten, liet zijn antwoorden door een advocaat opstellen, waarin de genoemde artikelen, die de schout als ketterij veroordeeld had, werden bewezen goed en katholiek te zijn, met vele en onderscheidene getuigenissen der heilige Schrift. Doch verneemt nu welke beloning de goede advocaat voor zijn werk ontving.
Nadat de beambten deze verdediging hadden ingezien, ontboden zij de advocaat, vielen hem op harde wijze aan, en vroegen hem, waarom hij deze verdediging gesteld en geschreven had. De advocaat antwoordde: "Mijn heren, de gevangene heeft mij dit bevolen, en daar ik uw bevel gevolgd heb, om namelijk de gevangene ten dienste te staan, heb ik deze verdediging opgesteld."
De burgemeester met zijn beambten waren zeer vertoornd, en zeiden tot hem: "Hoe komt gij zo vermetel?" En na veel woordenwisseling bevalen zij de advocaat aan de

rechtbank vergiffenis te vragen. De advocaat antwoordde als boven: "Op uw bevel heb ik de gevangene bijgestaan; en ook alles, wat er door mij is gezegd zijn openbare en duidelijke getuigenissen der heilige Schrift, zoals men in de Bijbel zien kan. Waarom zou ik dan vergiffenis vragen? De burgemeester bedreigde hem zeer, en zei, dat hij er wel verder van horen zou; wat ook gebleken is. Want terstond diende de burgemeester met de priesters en de kettermeester zijn aanklacht in bij de raad van Vlaanderen, waarbij hij de advocaat zwaar beschuldigde, zodat hij werd ingedaagd, om, op verbeurte van leven en bezittingen, te verschijnen en zijn verdediging in persoon de raad voor te dragen. In één woord, de zaak kwam zover, dat de advocaat, niettegenstaande zijn goede verdediging en tussenkomst van invloedrijke vrienden, door de heren van het hof werd veroordeeld, om in de openbare vierschaar te Hulst een onterende schuldbelijdenis af te leggen en de rechters op de knieën om vergiffenis te vragen, en bovendien te betalen de som van vierentwintig Karolusguldens ten behoeve van de verbrande kerk te Hulst.
Ziet nu eens, geliefde lezers, welke verblinde en onverstandige lieden onze raadsheren zijn, die hen, welke de onschuldige beschermen, met zware geldboeten straffen; doch God, Die een Rechter is, zal de goede advocaat een beter loon geven.

Niet lang hierna, op Zaterdag namelijk, de 24ste Februari, kwam, op bevel van burgemeester en beambten van Hulster-ambacht: de beul van Antwerpen, Couzijnken genaamd, te Hulst, om het vonnis op de genoemde dag aan de gevangene te voltrekken. Maar, aangezien de burgemeester des Zondags een grote maaltijd wenste te houden, zo had dit ‘s zaterdags, wegens de toebereidselen van de maaltijd, niet plaats, en werd de zaak tot Dinsdag uitgesteld. Toen nu het feest van Hubrecht Dulle, dat hij met de beambten en anderen twee dagen achtereen in alle dronkenschap en liederlijke overdaad hield, voorbij was, kwam des Dinsdags morgens de schout met zijn dienaren in de gevangenis, om de martelaar naar het rechthuis te brengen.
Toen Jan zag, dat het uur van scheiden daar was, kuste hij zijn medegevangene, nam vriendelijk afscheid van hem, en zei: "Vaarwel mijn broeder, vaarwel; de tijd van mijn opoffering is nabij."
Zodra de dienaren binnen kwamen, bonden zij hem, en leiden hem als een geduldig lam naar het stadhuis, in gezelschap van twee grauwe monniken, die hem terstond aanvielen en vroegen, hoe het hem ging. Jan zei: "De Heere hebbe dank; Hij maakt het goed met mij." "Maar gelooft gij niet," zeiden zij, "aan de heiligen?” "Neen," zei Jan, maar ik geloof in de enige, almachtige en eeuwige God, Die hemel en aarde geschapen heeft."
Andermaal vroegen zij: "Gelooft gij niet, dat Christus met vlees en bloed in de mis is?" "Christus," zei Jan, "is in de hemel, vanwaar Hij komen zal om te oordelen de levenden en de doden." Och, arm mens," zeiden zij, "dat gij niet geloven wilt, dat God almachtig is." Zij vroegen en prevelden nog veel meer, niet zonder woede in hun gelaat.
Doch Jan zweeg stil, en hief zijn hart en ogen naar de hemel. Toen nu de pausgezinde Farizeeën en de Schriftgeleerden met de schout en beambtenwaren vergaderd, beraadslaagden zij op listige wijze, en geboden de dienaren zich daarnaar stipt te gedragen. Zij bepaalde namelijk, dat zij scherp zouden toeluisteren, en zo er iemand was, die iets ten goede van deze gevangene of uit de Schrift spreken zou, dat zij die, wie hij ook ware, terstond in de gevangenis zouden werpen.
Intussen zocht de schout met zijn dienaren zeer ijverig hout en stro, waarmee de martelaar zou worden verbrand, wat zij nauwelijks vinden konden, daar niemand hun tot dit doel hout of stro wilde verkopen. Eindelijk verscheen er een boer met een vracht hout, die de schout dwong zijn hout op de markt te lossen. Er was echter nog een zwarigheid, want de schout kon niemand krijgen, die een gat in de paal wilde boren,

waaraan de lijder zou worden verworgd. Om het vonnis te kunnen uitvoeren, was de burgemeester verplicht de paal naar een wagenmaker te laten brengen, die verzocht werd er terstond een gat in te boren, omdat, zoals hij zei, het dienen moest om een leuning in een paardenstal te maken.

Terwijl zij bezig waren om toebereidselen te maken, kwam er een zekere Jan Willaerts, brouwer, die aan Jan de Poorter, die ook beambte was, vroeg: "Wat moet hier worden verricht? Moet deze Jan de Grave sterven? Gedurende mijn gehele leven heb ik nooit iets kwaads van hem gehoord of gezien; bovendien spreekt hij niet dan over God."
Daarop antwoordde Antonis Geerlof, die daar tegenwoordig was: "Dat is waar; hij is een onschuldig lam, maar volgens het bevel moet hij sterven." Jan Willaerts hernam: "Maar zullen de beambten hun vonnis met dit bevel kunnen goed maken? Jan de Poorter hield zich stil, ging terstond naar de beambten van Hulsterambacht, en deelde alles mee, wat de brouwer gezegd had. Terstond werd deze man, op bevel van de beambten, gehaald, en in de gevangenis, die Jan de Grave verlaten had, gezet, waar hij geruime tijd, op zijn eigen kosten en tot zijn verdriet, geduld moest oefenen. Ziet, aldus werden allen, die de waarheid en de goede gunstig waren, door de wereld beloond. Ofschoon er geen vrees bestond, verzamelden toch de priesters met de beambten zich in de kerk want de bozen vrezen altijd wegens hun kwaad geweten.
Na geruime tijd, omstreeks twaalf uur des voormiddags, toen de burgemeester en de beambten van Hulsterambacht in de vierschaar zaten, werd de lijder voor hen gebracht, om zijn doodsvonnis te horen. Toen de gevangene daar stond, opende hij vrijmoedig, als door de Heilige Geest versterkt, zijn mond, en vermaande, in het bijzijn van al het volk, dat daar samengekomen was, de heren zeer ernstig, dat zij de zaak goed moesten onderzoeken en een rechtvaardig oordeel vellen zouden, en zei plechtig: "Mijn heren, gij allen moet eens voor de Rechterstoel van Jezus Christus verschijnen, zoals ik heden voor u sta, waar ieder rekenschap zal moeten geven van zijn daden; weest dus voorzichtig in hetgeen gij doet."
De burgemeester viel hem in de rede, en zei spijtig tot hem: "Weet gij anders niets te zeggen? Wij hebben met wijzere mensen gesproken dan gij bent." De gevangene hernam: Ziet wel toe, wie gij veroordeelt, en wat gij doet; want ik verklaar u, dat mijn geloof rust op de grond der profeten en apostelen, en ik begeer daarin te leven en te sterven." –
"Dit zoekt gij nu," hernam de schout, “het arme volk wijs te maken." - "Welaan dan”, zei de gevangene, "ik heb geen ander geloof; doet naar uw welgevallen." Naar ouder gewoonte, vermaande de schout de beambten, om het vonnis te vellen en uit te spreken. De burgemeester verklaarde, dat het goed zou zijn over hem en zijn metgezellen uit te spreken, wat de schrijver zou voorlezen. Aldus werd het vonnis op de volgende wijze gelezen:

> Beambten ontvangen hebbende de raad van geleerden, alsook de vele inlichtingen van onze geestelijken, en bovenal van de geloofsrechter van deze streek, hebben bevonden, dat deze Jan de Grave, molenaar, geboren te Eckergem, of hoe hij anders heten mag, een voorstander is van het valse geloof, en zich verklaart tegen ons christelijk geloof, vooral waar deze Jan zegt, dat God niet waarlijk is in de mis in vlees en bloed, dat heiligen in de kerk te plaatsen, ter bedevaart te gaan, afgoderij is, en meer andere verfoeilijke gevoelens tegen ons geloof; zo veroordelen wij hem om te worden verworgd en zijn lichaam verbrand, en daarna aan de paal te worden gesteld op het galgenveld van deze stad; voorts zijn goederen, meubelen, enz, waar die ook gevonden worden, verbeurd te verklaren, ten bate des konings."

Nadat dit vonnis gelezen was, zei de veroordeelde lijder met een verheugd gelaat: Ik dank U, o Heere, mijn God, dat Gij mij waardig hebt geacht voor Uw naam te lijden."
Daarna werd de gevangene naar de beul geleid, die tot hem zei: "Als gij veel wilt praten, dan zal ik u met deze bal de mond stoppen."
De gevangene antwoordde: “Ik zal liever zwijgen."
Maar, beminde lezer, wij moeten hierbij ook niet vergeten de schandelijke daden en handelingen van de pausgezinden, waarbij men hun goddelozen en bloeddorstige aard zeer duidelijk kan zien. Daar de gevangene zich bijzonder met de lezing van het Nieuwe Testament had bezig gehouden, daarin zeer was geoefend, en aan hetzelve zijn twistgesprekken met en tot beschaming van de priesters en de geloofsrechter veel ontleend had, hing de beul, op bevel van de beambten en het inblazen der priesters, de gevangene zijn Testament om de hals, om met hem te worden verbrand. Hieruit ziet men duidelijk, dat de pausgezinden niet alleen de christenen, maar ook Gods Woord zoeken uit te roeien; doch dit zal hun geen van beide gelukken.

Eindelijk werd de lijder, als een onschuldig lam, zeer haastig naar de brandstapel gebracht, die op de markt door de beul gereedgemaakt was. Wie kon zonder tranen aanzien, hoe jammerlijk de gevangene al hinkende naar de brandstapel liep! Hij was toch, zoals wij boven hebben verhaald, zo naar het lichaam verzwakt, wegens de onlijdelijke koude, die hij in de gevangenis verduurd had, dat hij niet lopen kon; en vooral wegens het afvriezen van de tenen zijner voeten. Toen hij, zo spoedig hij dit hinkende doen kon, naar de strafplaats ging, vermaande bij het volk tot de waarheid, en bad ieder, die door dit licht werd beschenen, in de waarheid te volharden.
Hij bad ook voor zijn vijanden, aldus: "O lieve barmhartige en hemelse Vader, vergeef het toch mijn vervolgers, wat zij mij aandoen voor uw goddelijke Naam! O God, verlicht hen met de ware kennis van Uw Woord!"
De schout reed te paard als een briesende leeuw, opdat hij zijn woede te beter zon tonen, en riep op bittere wijze tot de lijder: “Men heeft het u dikwerf genoeg gezegd."
De martelaar zei: "O mensen, dit geschiedt voor de waarheid. Ik bid u, blijft toch in de waarheid!"
De schout kon de grote vrijmoedigheid van de lijder niet verdragen, en schreeuwde tot de beul: “Haast u, haast u, doe uw dingen."
De gevangene ging zelf in de hut, plaatste zich vrijwillig aan de paal, en vroeg bovendien of hij goed stond.
“Ja Jan," zei de beul, "gij staat goed," en deed hem een strop om de hals. Toen de gevangene aan de paal stond, riep hij niet luide stem *"O Heere God, o hemelse Vader, ontferm u over mij! O barmhartige Vader, ontvang mijn geest!"*
Aldus ontsliep deze vrome getuige van Christus, terwijl bij de naam des Heeren aanriep, in de Heere, en bezegelde met zijn bloed de belijdenis zijns geloofs, op de 27e Februari 1565.

Nadat deze godzalige martelaar zich had opgeofferd, gingen de beambten, met enige pausgezinden, zich verlustigen ten huize van Hubrecht Dolle, hun burgemeester, waar zij zich als dieren aan het overmatig gebruik van spijs en drank overgaven. De burgemeester was met het bloed van deze martelaar nog niet verzadigd, maar braakte onder deze goddeloze hoop vele hoogmoedige woorden tegen God en Zijn Woord uit, en blaasde dreiging en moord tegen de discipelen des Heeren.
Maar de Heere, die het bloed van zijn heiligen kan wreken, liet de dood van zijn dienaar niet lang ongewroken aan de bloeddorstige burgemeester.

Op zekere tijd namelijk, en wel op de 7e Augustus, toen de genoemde burgemeester fris en gezond van Antwerpen, waar hij een zilveren schaal met drinken gewonnen had, te paard naar huis keerde, werd hij onderweg van de spraak beroofd, en stierf op de 10e van genoemde maand, op St. Laurensdag.
Aldus eindigde deze bloeddorstige tiran zijn leven, niet zonder opmerkelijke bestraffing des Heeren. Men zei, dat hij zulk een verklaard vijand van het Evangelie was, dat hij daarvan geen woord horen of verdragen kon. Ja, hij zei dat het zonde was tegen zulke christenen een woord te spreken. In één woord, op de dag voor hij sprakeloos was, sprak hij vreselijke bedreigingen jegens enige vervolgde christenen uit, en zei, dat hij hen doden zou. Doch de Heere verhinderde zijn goddeloos voornemen. Hem zij lof tot in de eeuwigheid!
Zie voor een andere beschrijving: DE MOLENAAR VAN HEINSDIJK.
Theollogienet.nl

23. François Soete, Hulst

JAAR 1566.

François Soete, een jonkman, geboren te Hulst in Vlaanderen, was een messenmaker van beroep. In zijn onwetendheid oefende hij zich zeer in welgemanierdheid en allerlei wereldse ijdelheden, waaidoor hij bij velen in groot aanzien stond en vooral bij priesters en monniken, die graag bij hem waren, en zeer veel schik in hem hadden.
Doch, toen het God behaagde Zijn Zoon Jezus Christus door Zijn woord in hem te openbaren, dacht hij over de ijdelheden van zijn vroeger leven na, en besefte, dat hij lang op heidense wijze geleefd had, en hij de tijd, die nog overig was, voortaan beter moest besteden naar de wil van God, welk berouw hij terstond bewees door van alle ijdelheid afstand te doen, en hen te bestraffen, die deze najaagden, en daar ook in toestemden. De priesters bestrafte hij dikwerf wegens hun ongebonden leven en hun goddeloze leer, door de lieden te doen geloven in een God, Die Zich niet tegen de muizen en wormen kan beschermen, en wat meer is, die zij toch voor de zonde van het volk willen opofferen, Gode tot een welriekende reuk. Wegens deze en dergelijke redenen maakte hij allen, die vroeger zijn vrienden waren, zich tot vijanden, zodat hij zich voor hun handen wachten moest, en gedwongen werd zijn vaderland te verlaten, daar zij hem terstond verbanden onder bedreiging, dat, waar zij hem vonden, zij hem niet zouden doden als ketter of afvallige, maar als een overtreder van het bevelschrift.
Niettegenstaande dit alles, beschikte de almachtige God terstond daarop een zeer grote en wonderbare verandering, zowel in de geestelijke als in de staatkundige toestand, zodat niet alleen alle bevelschriften in zake van ketterij werden vernietigd, maar ook dat alle christenen naar Nederland mochten terugkeren, en vrij waren in hun godsdienst.
Zo keerde dan ook François naar zijn vaderstad terug, maar zijn vrijheid duurde zeer kort, want de duivel, die een erfvijand der christenen is, zag dat zijn rijk nu geheel vervallen zou, en ging tot twee van zijn handlangers, door wie hij zich wilde wreken.
Op zekere morgen, namelijk, wilde François, die de listen van de duivel bemerkte, om het gevaar te ontlopen, de stad verlaten. Doch God, Die hem tot lijden geroepen had, behaagde dit niet. Toen François de ene voet reeds buiten de poort gezet had, kwam er iemand, Jan Loot genaamd, tot hem, hield hem staande en zei tot hem: "Blijf hier, wij hebben wat anders met u te doen."
Door een zijweg ging hij naar een andere poort, waar Pieter Huyge, die toen schout was, hem ontmoette, die hem niet zocht, en zich hield, alsof hij hem niet had gezien. Deze was zo verdraagzaam, dat hij hem, zoals men zei, niet zou gevangen genomen hebben,

indien Jan Wicklandt, die tot de raad van de stad behoorde, hem niet had aangewezen, die dan ook tot de schout zei: "Dat is hij, neem hem gevangen," wat ook gebeurde.
Toen zij hem gevankelijk wegleidden, zei François onder andere: "Och mannen, mannen, gij hebt uw handen aan mij geslagen, om mij om het leven te brengen, en uw moedwil aan mij te koelen, en denkt mij daarmee groot leed aan te doen; doch dit zal mij zijn, alsof gij een handvol nietige penningen van mij nam, en handvol goud in de mij daarvoor een plaats gaf."
Daarna had hij verschillende twistgesprekken in de gevangenis, zoals met de priesters en monniken, maar het meest met de gevangenbewaarder, die niet naar hem wilde luisteren, als hij over God en godsdienst sprak. Ja, als de gevangen lijder zijn Schepper met psalmen en geestelijke liederen wilde loven, stelde de gevangenbewaarder zich aan, alsof hij woedend en razend was.
Op zekere tijd gebeurde het, dat hij in zijn dronkenschap de gevangenis wijd open zette, met een stoel aan de ingang ging zitten, en luide riep: "*Kom er uit, gij schelm, gij ketter, gij afvallige, en laat mij zien, of uw God u uit mijn hand kan verlossen!"*
François antwoordde hierop, dat dit mogelijk wel geschieden kon, en hij dit wel zou kunnen doen, "als ik," zei hij, "gezind was als in mijn vorig leven, maar ik verlang dit nu niet te doen, want God heeft mij tot lijden geroepen, Wiens hand ik niet kan ontgaan; en ofschoon ik ulieden niets misdaan heb, bent gij toch allen zo vertoornd op mij, en bemerk ik, dat God ulieden mijn vlees en bloed geven wil."
De gevangenbewaarder werd woedend, omdat François zo bedaard sprak, en deze onder zijn razen niet wilde heengaan. Hij nam daarom zijn stoel op, liep er mee op François toe, tierde en sloeg er mee, alsof hij bezeten was, en zou zeker, zoals men zei, de martelaar hebben doodgeslagen, zo de dienstmaagd niet gekomen was, en hem met geweld vandaar getrokken had.
Intussen kwam de lijder niet ongedeerd uit zijn handen, daar hij aan het hoofdgewond was, en men hem geruime tijd geneeskundige hulp moest toedienen. Bovendien gaf de gevangenbewaarder de martelaar zo weinig voedsel, dat hij zeker van honger zou zijn omgekomen, indien niet de dienstmaagd hem eten bad beschikt en wel uit een kamer, waarin een privaat was, dat met het privaat van de gevangenis gemeenschap had, waar zij een gat in de muur maakte, en liet voedsel door de bril van het privaat in de kamer toereikte, op welke wijze hij het in zijn privaat ontving.
Nadat deze martelaar geruime tijd door God was geoefend, hielden de heren bij herhaling raad, teneinde hem te doden, want de duisternis kan het licht niet verdragen. Bij herhaling verscheen de scherprechter om de doodstraf uit te voeren, maar het was zijn tijd nog niet. Intussen overlegden zij, hoe en waar zij hem ter dood zouden brengen. De een zei: "In de gevangenis;" de ander zei: "Neen, maar in het openbaar, opdat wij niet als moordenaars worden gescholden."
In één woord, toen de tijd vervuld was, en hij nu omstreeks een jaar in de ijzeren boeien had doorgebracht, werden zij zo vermetel, om François voor hun rechterstoel te brengen, en lazen hem de ban voor, die, krachtens het bevelschrift des konings, over hem was uitgesproken, welke luidde, dat zij, die iets misdeden tegen de roomse pauselijke leer, die zij hoger achtten dan Gods leer, terstond veroordeeld zouden worden om te sterven, hetzij op de brandstapel of met het zwaard.
Toen François dit vonnis vernomen had, zei hij onder andere: "Aangezien gij dan, mijn heren, mijn bloed begeert, schenk ik u dat met een goed hart, en aan de almachtige God en Heere der heirscharen mijn ziel."
Zij antwoordden: "Wij gebieden u, François, te zwijgen, of wij zullen u de mond stoppen." Hij moest hun beloven te zwijgen.

Toen hij naar de strafplaats ging haalde hij een tekst van Petrus aan: *"Alzo weet ik, dat de aflegging mijns tabernakels haast zijn zal, gelijkerwijs ook onze Heere Jezus Christus mij heeft geopenbaard,"* wat ik graag om des Heeren Naam met een goed gemoed onderga.
Bij de markt gekomen zijnde, waar hij zich zou opofferen, viel hij op de knieën, en richtte zijn gebed tot God, en zei daarna tot de scherprechter: "Verricht nu uw werk, want Gods wil moet geschieden."
Hij gaf zich dus als een onschuldig lam goedwillig in de dood over, terwijl de scherprechter hem terstond daarop het hoofd afsloeg.
Aldus ontsliep deze vrome martelaar in de Heere, op de 1e Mei in het jaar onzes Heeren 1566.

24. Jan Cornelisz. Winter, Hoorn

Jaar 1566.
In het jaar 1535 woonde te **Hoorn** een godvrezend pastoor, de heer Jan Cornelisz. Winter genaamd, die de gemeente zeer stichtte.
Bij het hof te 's Gravenhage werd hij van ketterij beschuldigd, doch de heren van Hoorn verkregen door vele aanzoeken eindelijk zijn vrijheid.
Maar daarna werd hij, in het jaar 1566, te Utrecht gevangen genomen en onthoofd.

25. Jakob de Wever, Heusden

JAAR 1567.
Omstreeks deze tijd, naar gissing te weten onder het bestuur de hertogin van Parma, werd binnen de stad **Heusden,** op de gewone strafplaats op de markt voor het stadhuis, bij openbaar vonnis van de beambten wegens de ware godsdienst met het zwaard gedood zekere Jakob de Wever, die een linnenwever van zijn handwerk was, een vroom, eerzaam en godvruchtig man, vriendelijk en liefderijk jegens ieder, die daarom ook door de gehele burgerij. Ja, door de Roomsgezinden zelf zeer geacht en bemind was, uitgenomen door zekere jonker Spiering, in de wandeling Quatael genaamd, die toen overste was van de stad en het land Heusden.
Deze woonde op het slot te Heusden, en droeg de genoemden Jakob wegens zijn godsdienst een dodelijke haat toe. Teneinde hem om te brengen, nam hij zekere gelegenheid waar, namelijk, daar de vrouw van de jonker genoemde Jacob enig garen besteld had, om daarvan voor haar een stuk linnen te weven, overlegde de jonker met zijn vrouw de zaak aldus, dat zij Jakob belasten zou, om, zo spoedig het linnen zou geweven zijn, dit op het kasteel thuis te brengen, wat Jakob, die geen kwaad vermoedde, ook deed.
Toen hij op het kasteel gekomen was, liet de jonker hem gevangen nemen en in de dievenput, die reeds van oude tijden op de plaats van het slot was geweest, werpen. Nadat hij geruime tijd daarin vertoefd en geen afstand wilde doen van het ware geloof, werd hij eindelijk, op verlangen en door de drangredenen van de jonker, door de bestuurders der stad Heusden veroordeeld om in het openbaar te worden onthoofd.
Bij de uitvoering van het vonnis gaf hij zijn ziel met grote standvastigheid over in de handen van zijn hemelse Vader.
In welk jaar en welke maand dit plaats had, heeft men niet te weten kunnen komen. De reden daarvan was, dat in het jaar 1572, toen Den Briel was ingenomen, een gedeelte voetvolk van Gorinchem de stad introk, die terstond daarop de stad Heusden innamen, de gehele stad verbrandden, in welke brand ook de kerk en het stadhuis, waarin al de stukken en papieren zich bevonden, door de vlammen werden vernield.

In het jaar 1567 werd overal in Nederland grote wreedheid bedreven.
De geschiedenissen getuigen, dat de wreedheid zo groot was, dat het kleine steden waren, ***waar niet vijftig, honderd, twee en drie honderd lieden in dit jaar werden omgebracht***, behalve het werk van de scherprechters en anderen op het platte land, die allen gevangen namen en ophingen, die hun verdacht voorkwamen.

Omstreeks deze lijd lieten de Hervormden in de Franse taal uitgaan zekere Apologie of verdediging van alles wat in zake van de godsdienst in de Nederlanden was voorgevallen. In dit geschrift verontschuldigden zij zich uitvoerig betreffende de lasteringen en aantijgingen, waarmee zij ten onrechte werden beschuldigd. Zij beweerden geen oproermakers te zijn, noch geacht, noch gescholden te kunnen worden voor ongehoorzamen aan de koninklijke majesteit, want dat zij die ten allen tijde in alle

staatkundige zaken behoorlijke eerbied hadden bewezen en ook gewillig alle tollen, schattingen belastingen, enz. hadden betaald; dat zij nooit iets anders hadden gezocht dan het rijk van de koning te bevorderen onder het rijk Gods, de hoogste Koning, en wel volgens de uitspraak van hun geweten. Aan de geduldige en lijdzame dood en de gewillige ballingschap van *zovele duizenden mensen*, kan men genoeg bemerken, dat zij geen oproermakers waren.
Zij beklaagden zich, dat men hen onverhoord veroordeelde, en zeiden, dat zij ten onrechte voor ketters werden gehouden; dat men hen uit de heilige Schrift had moeten aantonen, dat zij ketters waren, en dat de heilige Schrift voldoende was om alle ketterij te overwinnen. Dat zij onderscheid moesten maken tussen oproerlingen en vreedzamen, die toch op dezelfde wijze gestraft werden.

Beeldenstorm
Wat het verbreken der beelden aanging, kon men, zeiden zij, niemand beschuldigen dan die daartoe raad hadden gegeven of anderen aangezet, en, was dit door enige begonnen en gedaan, door de kinderen en de straatjongens was dit voltooid.
Men had ontdekt, dat ***de priesters zelf dit hadden bedacht en laten uitvoeren, teneinde de aanhangers van de ware godsdienst daardoor als oproermakers te kunnen beschuldigen*** en aanklagen bij de rechters, zoals dit bleek **te Antwerpen** bij vier pausgezinden, die oproer stichtten en moedwil bedreven aan de beelden, altaren en andere voorwerpen in de Lievevrouwekerk, die de volgende dag werden opgehangen, onder wie een bekend edelman was, die het oproer had aangestookt.
Zij beweerden, dat het verbreken van de beelden wel goed was, doch dat dit behoorde te geschieden op bevel en gezag van de overheid; maar dat het scheen, dat God door een geheim oordeel en buitengewone strafoefening die grove en verschrikkelijke afgoderij met de beelden had willen straffen, om de wijsheid der mensen te schande te maken; waartoe Hij verwekt had een deel arm, ongeacht volk, ja zelfs vrouwen en kinderen, klein in aantal die geen aanzien of macht hadden, door welke in acht dagen bijna alle houten en stenen beelden in de Nederlanden werden verbroken en vergruisd, en wel zonder tegenstand, tot verbaasdheid van alle overheden.
Zij bewezen voorts uit de Heilige Schrift, dat God dikwerf Zijn volk Israëls geboden had de afgodsbeelden, altaren en verheven plaatsen te verbreken, en dat al de koningen, die dit deden, door God werden geprezen, zoals men in de boeken der Koningen en Kronieken kan lezen. Zij brachten ook vele andere voorbeelden uit de geschiedenis en de geschriften der kerkvaders bij tot hun gunst, en beweerden, dat men hen daarom voor geen oproerlingen, ongehoorzamen en weerspannigen mocht houden of veroordelen, en wel wegens een zaak, die wel goed was, maar toch alleen verricht werd door jongens en anderen, die van hun daden geen rekenschap konden geven; en wanneer er ook bij mochten geweest zijn, die belijdenis deden van de hervormden godsdienst, deze daartoe gedrongen waren door hun geweten en de ijver, die zij voor de eer en de dienst van God hadden, en die zij door de beeldendienst zagen onderdrukt.
Dat er een groot onderscheid moest gemaakt worden tussen het opstaan tegen zijn vorst, of door ijver gedreven een zaak te verrichten, die overigens heilig en loffelijk was; dat er ook een groot onderscheid was om zich te onttrekken aan de onderdanigheid van zijn koning, of zich te onttrekken aan de onderdanigheid van de duivel en zijn valse dienst.
Eindelijk, nadat zij vele voorbeelden hadden aangehaald, zo van Frankrijk, Denemarken, Zweden, Polen en Duitsland, en ook zeiden, dat men door geheel Spanje de Joden wel toeliet, verklaarden zij voor God en de koning en voor alle koningen, vorsten, en vreemde volken, ja in het algemeen voor alle mensen op aarde, dat zij er nooit aan hadden gedacht, en er ook nu niet aan dachten om op te staan noch zich te

verzetten tegen de koning, hun rechtmatige vorst. Integendeel, dat zij waren, en altijd wilden blijven zijn aller-ootmoedigste en onderdanigste onderdanen en dienaren, die alleen baden door de barmhartigheid van God en Zijn oneindige goedheid en zachtmoedigheid, die hij hun steeds betoond had, en die zij hoopten, dat hij hun altijd zou blijven betonen, door de goede onderdanige diensten, die zij en hun voorouders aan zijn majesteit en zijn voorouders hadden bewezen, en hun beden ook richtten tot alle buitenlandse vorsten en overheden, voor hen te willen tussen treden en spreken bij zijn majesteit, opdat het hem behagen mocht *een vrije uitoefening van hun godsdienst* te vergunnen, zonder welke zij meenden niet te kunnen zalig worden, noch te verschijnen voor de Rechterstoel van God; dat zijn majesteit daarin mocht navolgen de goedertierenheid en zachtmoedigheid van keizer Karel zijn vader, hoogloffelijker gedachtenis, die dat toestond aan vorsten en volken van Duitsland, en de voetstappen te drukken van de koning van Frankrijk, te weten, het enige en beste middel om de bewegingen, oproeren en algemene ellende te stillen, en een zo vreselijke bloedstorting te voorkomen, terwijl zij van hun zijde beloofden, waartoe zij God en hun geweten tot getuigen namen, dat zij hem alle onderdanigheid en getrouwheid wilden betonen en hun lichamen en bezittingen tot zijn dienst overgeven.

26. Pieter Mon, Wouter Oensel en Gerrit N. Hubert Selcart, Zaltbommel JAAR 1567.

Hendrikus Cesarius, vroeger bedienaar van het Goddelijke woord in de stad Utrecht verhaalt in zijn voorrede van zijn uitgegeven dankpredikatie over het twaalfjarig bestand der Nederlanden, gedaan over Hand. 9, vs. 31, dat hij in het jaar 1567 noodzakelijk van Keulen, waar hij studeerde, moest naar **Zaltbommel**, zijn vaderstad.
Onder vele tranen zag hij daar, dat met een bijzondere standvastigheid drie vrome burgers, genaamd Pieter Mon, Wouter Oensel en Gerrit N., hun halzen onder het zwaard van de beul uitstrekten, en hun bloed gewillig stortten om het Woord Gods en de getuigenis van Jezus Christus; en dat na hun dood de handlangers van de beul hun lichamen, als verachtelijke voorwerpen, al lachende en spottende in de aarde wierpen, zonder enig gevolg van vrienden of bekenden, aangezien zij door de bloeddorstige Spanjaarden werden verdrukt.
Hier komen de klachten van David te pas in Psalm 79, vs. 2:

"Zij hebben Heer Uwe knechten verstoten,
En 't bloed rondom Jeruzalem vergoten,
Als water klaar, hetwelk klein is van waarde
Niemand heeft ze dragen willen ter aarde."

Hij verhaalt verder, dat hij zijn ouders had horen vertellen, dat, geruime tijd vroeger, **Hubert Selcart,** een vroom burger van de stad Bommel, oom van Albertus Selcart, later predikant in die stad, op de openbare markt te Bommel de Bijbel te voorschijn durfde te brengen, en daaruit de pauselijke afgoderijen en bijgelovigheid te bestraffen, het volk te vermanen en te bidden, dat zij zich daarvan zouden wenden, en wel met zulk een standvastigheid en moed, dat dit de Baälspriesters en de overheid hinderde, die hem ‘s nachts in de Waal, een rivier langs de stad, verdronken.
Terwijl dit geschiedde, beval hij met grote standvastigheid, als een vroom getuige van Jezus Christus, zijn geest in de handen van zijn hemelse Vader.

Hubert Selcart, eerste martelaar van de Reformatie ZALTBOMMEL, 1542

In 1542 werd Hubert Selcart in Zaltbommel ter dood veroordeeld en door verdrinking om het leven gebracht. Hij had de priester die de heilige hostie droeg met een bijbel de monstrans uit de hand geslagen, of althans (volgens een ander verhaal) op de Markt de bijbel getoond en het volk aangemaand om een einde te maken aan bijgeloof en afgoderij. Later, na de Reformatie, werd een gedicht aangebracht in de Sint-Maartenskerk boven de preekstoel, waarin Selcart achteraf tot een martelaar van de Reformatie werd verklaard.

Anoniem (derde kwart 16de eeuw**)**

Hubert Selcart, martelaar

Aenhoort mijn stemme uijt hemels jolijt,
Met borgers van Bommel nuh van Babel bevrijt.
Ick diende de werelt onwetent, wild, woest int leven;
Met Saule geroepen heb ick mij ter waerheijt begeven.
Een Paep droeg sijnen God in silver besloten;
Die schandelicke Afgoderij ick met Gods woort gingh omstooten;
Daerom [se] mij ter slachtbanck dachten te vueren.
Dies trooste mij Christus in allen Cruijs ende truijren.
Op een Sondagh de Raet met sommighe van Staten,
Geveerdigh tot der Papen executie boven maeten,
Quamen mij soecken. Babels trompetten gaven haer die loos,
Om `t wilt te vangen, twelck self het gaerne koos.
Op de vierde nacht dese Rechters vol wijns gesopen,
Uijt de Bosspoort mij toogen naer de offerplaets te loopen.
Een Licht uijt den hemel scheen tegen `s nachts natuijre;
Daerom God mijnes voornemens vroomicheijt liet speuren.
Ick danckte God ende bad om gedult int lijden.
De Wael mijn leven versmoorde tot der Papen verblijden.
Oorlof mijn vrienden van Selcarts geslachte;
Ter eeren Gods ende uwer aller ick desen strijt volbrachte.
O Sielmoorders van Roomen, laet af Abels bloed te drincken;
Uwen God Mausim begint den Leken te stincken,
Sij beginnen u Sodomitische praeten te mercken,
Ende dat `t bloed der Martelaren is het saet der der kercken.

In 1672 hebben de Fransen het bord met het gedicht aan stukken geslagen, maar in 1678 heeft een nakomeling van Selcart opnieuw een bord gemaakt met een moderne versie van het lied. Ook dat bord is sinds lang verdwenen.

Johan Selkart Hendrikzoon (1678*)*

Ter gelukzaliger Gedagtenisse van den standvastigen en getrouwen bloetgetuygen Jezu Christi, Huybert Selkart, te saeke des geloofs tot Boemel in de Wael verdronken de 12. November 1542.

Aanhoort myn vreugde stem uyt ‘s hemelstroon verblyd,
Boemelsche borgerye van Babel nu bevryd.
Ik diend’ wel eer d’wereld onwetent woest in `t leven;
Met Saulo heb ik myn ter waarheyd regt begeven.
En paap droeg synen God in silver vast gestelt;
Die afgodery ik met Gods woord heb neer gevelt,
Daarom ik wredelyk haar slagtbank moest bezuuren,
Maar Christus troosten myn in alle druk en truuren.

Op eenen Sonnendag, den Raad en Luy van staaten,
Geveerdigt tot der paapen wreedheydt boven maaten,
Die haalde my; Babels trompet gaf haar de loose,
Om `t wilt te vangen dat selfs graag het warnet koose.
Den vierden dag `t gerigt van dronkenschap verwoet,
Trok my uyt de Bospoort naa d'offerplaats onsoet.
Een ligt uyt d'hemel scheen heel tegen nagts natuure,
Daar aan Godt myn opregte vroomheyd liet bespuure.
Ik dankte God en bad om troost die `t hart verheugd.
De Waal mijn leven smoorde tot der papen vreugt.
Vaart wel myn vrienden al van Selkarts oud geslagte;
Ter eere Gods en uw ik dezen stryd volbragte.
O sielmoorde[r]s van Rome laat af van Abels bloed;
Uwen [G]od Maosim wort de leken al te onsoet;
Men begint u Sodomitische parten nu te merken.
Het bloed der Martelaers dat is het saed der kerken.

Uit: Gedichten over de Bommelerwaard,

27. Twee jonge juffrouwen in Overijssel

JAAR 1567.

Meester Jan Tsestigh, raadslid in het bestuur van Brabant, handlanger bij de rechtbank van het geloof, maakte zich in het jaar 1567, in **Overijssel,** van twee jonge juffrouwen meester, van welke de een, die zeer standvastig bij de zuivere leer der waarheid bleef, terstond tot de brandstapel werd veroordeeld.

Doch de andere liet, onder belofte van genade, haar geloof varen; en, daar hij haar genade bewees, volgens de bevelschriften van de koning, werd zij veroordeeld om te worden onthoofd.

Toen zij op de strafplaats waren aangekomen, zag de eerste, dat haar zuster niet voor dezelfde doodstraf was gereed gemaakt, en dat er slechts één hut stond, waarin men haar zon verbranden. Zij bemerkte daaruit, dat haar zuster van de waarheid was afgevallen, en berispte haar kloekmoedig, dat zij de beleden waarheid tegen haar geweten had verloochend; dat zij toch moest sterven, en binnen een uur voor God, Die zij verloochend had, verschijnen.

De zuster hoorde dat, die eerst gedacht had het leven te zullen behouden; doch, toen zij zag dat er toebereidselen gemaakt waren, om haar met het zwaard te doden, riep zij overluid, *dat zij berouw had de waarheid te hebben verloochend, en dat zij bij die waarheid wilde sterven.* Zij bad intussen om vergeving.

Toen Tsestigh dit hoorde, liet hij haar een bal in de mond stoppen, en aldus werden beiden levend verbrand.

Beminde lezer, teneinde ge deze Tsestigh zou leren kennen, en volgens hem de overige leden van de rechtbank van het geloof, wete men, dat hij alleen onderzocht, alleen ondervroeg, alleen pijnigde, en als de geloofsrechter de afgelegde belijdenis van het geloof der ketters had verklaard, veroordeelde hij alleen en voerde het vonnis alleen uit, en wel zo onbarmhartig, dat het hem dikwerf te langzaam ging om de lieden aan de paal te laten martelen.

Hij had het ontzaglijk druk met overal in andere streken briefwisseling te houden met pijnigers, verklikkers en andere bloeddorstige geloofsrechters. Onder het pijnigen van martelaren schreef hij brieven, waarbij hij zo ijverig was, dat geen geroep, gekerm noch gezucht van de beklagenswaardige lijders hem enigszins hinderde. Wanneer hij enige regelen geschreven bad, vroeg hij van tijd tot tijd, of zij nog niet wilden bekennen, en zo niet, dan beval hij nog zwaarder gewicht aan de voeten te hangen en schreef intussen voort in weerwil van hun geween en gejammer. Daarnaar kan nu ieder beoordelen, hoe gewetenloos hij was in het veroordelen, en hoe wreed in de uitvoering van het vonnis.

28. Cors Stevensz, Naaldwijk

JAAR 1568.

Cors Stevensz was een landman, woonde te **Naaldwijk,** leidde een goede levenswandel, en was zeer ijverig in de ware godsdienst, zodat hij eindelijk door de gemeente onder het kruis daar gekozen werd tot een diaken of armverzorger, in welke betrekking hij zich getrouw van zijn plicht kweet. En, aangezien de gemeente, wegens de vervolgingen geen veilige plaats had om tezamen te komen, en het Woord Gods te horen, hielden zij dikwerf hun samenkomst in het huis van genoemde Cors Stevensz.

De vijanden der waarheid konden dit in genen dele dulden. Hij werd dan ook door de rentmeester gewaarschuwd, en gezegd, dat dit niet meer moest geschieden, of dat het hem anders niet goed zou bekomen.

Hij antwoordde daarop, dat hij hun, die kwamen om Gods Woord te horen, en zich in de Heilige Schrift te oefenen, zijn huis of erf niet kou verbieden, en nodigde hem uit

om zelf eens te komen horen, wat zij leerden, en waarin zij zich oefenden. Korte tijd daarna werd hij gevangen genomen, en in de vasten van het jaar 1568 naar Den Haag gebracht, waarover de gemeente niet weinig bedroefd was.
Gedurende zijn gevangenschap schreef hij vele troostrijke brieven zowel aan de gemeente te Naaldwijk, aan zijn vrouw en kinderen, als aan andere goede vrienden en bekenden; van welke brieven echter velen door zijn vrouw, die naar Embden reisde, uit vrees voor de vijanden die haar vervolgden, overboord werden geworpen. Doch, aangezien er nog enige zijn bewaard gebleven, hebben wij die hierbij gevoegd.
Een brief aan zijn vrouw en kinderen.

"Genade en vrede zij Anneke Adriaans dochter, Mariken Corssen, Lijsbeth Corssen dochter, Adriaan en Cornelis Corssen, van God de Vader, door Jezus Christus onze Zaligmaker. Amen.
Mijn groet aan u, mijn lieve vrouw en kinderen. Troost elkaar in het Woord des Heeren, en kinderen, bewijst uw moeder gehoorzaamheid, wat mijn hartelijk verlangen is. Slaat op elkander acht en op de geboden des Heeren, en weest naarstig in de onderhouding daarvan, en, als gij dit doet, zult gij uw ouders een verblijd hart en gemoed doen hebben. Weest naarstig in uw werk, dan zal men u liefhebben. Weest niet twistgierig, lasterzuchtig of lichtvaardig noch stout of onbeleefd in uw spreken, maar vriendelijk, eerzaam en stil, zoals jonge zonen en jeugdige dochters betaamt. Bidt de Heere om wijsheid, en Hij zal u die geven. Leert zo ijverig mogelijk lezen en schrijven; hebt lust daarin. Houdt u bezig met lofzangen en geestelijke liederen. Staat naar de eeuwige vreugde. Oefent u om de Heere te behagen van uw jeugd af, als godvrezende zonen en dochters, versierd met ootmoed, eerzaamheid en vriendelijkheid.
Als gij dit doet, zult gij God en uw ouders welbehaaglijk zijn, en hun leven veraangenamen. Daarom allerliefsten, benaarstigt u in de deugd uzelf te laten onderwijzen, dan zult gij de stem des Heeren volgen, zoals van Abels tijd af zij hebben gedaan, die hebben geleden. Deze werden gesmaad, veracht, vervolgd ja gedood, omdat zij de boze wereld met hun valse profeten niet volgen wilden.
Ik bid u, mijn lieve vrouw en kinderen, samen God, de hemelse Vader, voor mij te bidden, opdat ik standvastig blijf tot het einde toe. Van mijn kant zal ik voor u allen bidden, dat God u helpt en bijstaat in al uw handelingen.
Weest hiermee Gode en het Woord zijner genade bevolen, Die u bekrachtige met de Heilige Geest. Amen.
De 20e Mei 1568. Door mij,
Cors Stevensz."

Nog een andere brief aan zijn vrouw en kinderen.
"Gij moet weten, al mijn beminde kinderen, dat ik, uw gevangen vader, u bid uw moeder gehoorzaam en onderdanig te zijn, want zij is zeer bedroefd. Hebt toch medelijden met uw vader en moeder. Bidt samen de Heere voor mij, dat ik bij de zuivere leer van Jezus Christus blijf tot het einde toe, opdat ik dan een vrije toegang heb tot de Vader, en u samen daar mag verwachten.
O, mijn kinderen, schikt u toch tot de deugd, en hebt altijd de vrees Gods voor ogen, en gedraagt u toch geschikt in alle goede dingen, dan zal uw hemelse Vader u tezamen voeden en bewaren. En, zo het gebeuren mocht, dat ik zal worden opgeofferd, wat, zoals het zich laat aanzien, spoedig kan geschieden, weest ook dan niet verslagen, want aldus hebben alle Profeten, Apostelen en martelaren ondervonden, en wij zijn niet beter dan zij; en laten wij ons dan verblijden, dat wij waardig worden bevonden te lijden om Zijn Naam.

En voorts, mijn beminde vrouw, al worden wij ook door Gods bestuur naar het lichaam van elkaar gescheiden, zo willen wij elkaar bij God de hemelse Vader verwachten; want zolang wij hier op aarde zijn, verkeren wij in het onvolmaakte; maar hierna zullen wij elkaar volmaakt zien.
Heb derhalve, mijn lieve en beminde vrouw, goede moed en bid de Heere hartelijk voor mij; ik zal de Heere dag en nacht voor u en onze lieve kinderen bidden. Wanneer ik u niet meer schrijven kan, blijf dan de Heere en het Woord Zijner genade aanbevolen. Amen."

Een brief aan de gemeente te Naaldwijk.
"Genade en vrede zij u, lieve broeders en zusters in de Heere, van God de hemelse Vader, door Jezus Christus. Amen.
Houdt u overtuigd Matthijs Jakobsz., Jan Jansz. en Pieter Matthijsz en alle andere broeders en zusters in de Heere, dat ik u samen toewens liefde en eendracht.
Mijn begeerte is voorts, dat gij uw verzameling en samenkomsten niet nalaat uit enige vrees of wegens bedreigingen.
Slaat toch acht op mijn beminde vrouw en op alle zwakke broeders en zusters, opdat zij door uw verflauwing niet van de weg der waarheid dwalen, maar steeds mogen toenemen in het Woord des Heeren, en wij hiernamaals samen met Christus Jezus, onze enige Zaligmaker, mogen worden verheerlijkt in Zijn eeuwig rijk, dat Hij bereid heeft voor allen, die Zijn Woord horen en dat getrouw bewaren; want zij zullen niet allen ingaan, die roepen Heere, Heere, maar alleen zij, die de wil van de hemelse Vaders doen.
Ik bid ulieden, om toch met ijver en aandacht uw gebeden tot God op te zenden voor mij en voor u, en voor allen, die onze gebeden nodig hebben, opdat wij volharden in alles, wat wij hebben begonnen, want het gebed des rechtvaardigen vermag veel, zoals Jakobus zegt.
Broeders en zusters, ik schrijf u nu niets meer dan *dat het Woord Gods rijkelijk in u allen wone. Amen.*
Wel had ik gehoopt in deze gevangenis te blijven, maar ik geloof dat dit niet zo wezen zal, aangezien de christen niet dan verdrukking te wachten heeft. Ik zal wel in een andere plaats gebracht worden, omdat zij, naar ik denk, niet verdragen kunnen, dat ik en de **pastoor van de Liere** bij elkaar blijven, aangezien wij teveel over de Schrift spreken. Voorts schrijf ik u niet meer, lieve broeders en zusters. Ik hoop intussen, dat gij tezamen gezond mag zijn, zoals ik mij bevind. En hiermee beveel ik u aan God, de hemelse Vader. Amen."

Gedurende zijn gevangenschap werd hij zeer aangevallen door priesters en monniken, die hem van de waarheid zochten af te trekken, wat hij echter op vrome wijze doorstond.
Na langdurige gevangenschap werd het doodsvonnis over hem uitgesproken, omdat hij gehandeld had tegen de bevelschriften des konings, door namelijk in zijn huis gehouden te hebben vergaderingen, predicaties, en kinderen had laten dopen, enz., en de predikant had gehuisvest, waarom hij werd veroordeeld om met het zwaard gedood, zijn lichaam op een rad en zijn hoofd op een paal gesteld te worden.
Na het ontvangen van dit vonnis ging hij alleen heen en zei tot zijn medegevangenen: "Allen die de Heere liefhebben, helpen mij bidden."
Hij zelf bad hartelijk tot God, en beval alzo zijn ziel in de handen des Heeren.
Aldus werd hij, nadat hij bijna een jaar gevangen gezeten had, met het zwaard aan de Heere opgeofferd, en wel te 's Gravenhage, op de 21e December 1568.

29. Pieter van Keulen en Betteken, zijn dienstmaagd

JAAR 1568.

Pieter van Keulen, die te **Breda** woonde, was een goud- en zilversmid van zijn handwerk, die geruime tijd Christus in Zijn gemeente had gediend als ouderling, en betoonde zich als zodanig zeer ijverig en vurig, en gaf zich grote moeite om de kleine kudde van Christus bijeen te houden. Hij was ook zeer voorkomend, daar hij in zijn woning de broeders in de vergadering ontving, opdat zij met de verkondiging van het goddelijke Woord zouden gevoed worden.

Maar, aangezien de duivel, die altijd een erfvijand der vromen is, de opbouwing van het huis des Heeren niet kon verdragen, bracht hij bij enige vijanden der waarheid zoveel teweeg, dat zij in het jaar 1567 de handen aan Pieter sloegen, en hem in de gevangenis wiepen, waar hem terstond ijzeren boeien aan de benen gedaan werden. Toen dit de gemeente vernam, was zij niet weinig bedroefd. En de broeders, bedenkende, dat zij als zijn medegevangenen waren, die hun schuldige plicht wilden bewijzen, zochten allerlei middelen om bij hem te komen; en, toen zij die gevonden hadden, kwamen hem vele broeders en zusters bezoeken en troosten in zijn gevangenschap.

Toen de vijanden van het kruis van Christus dit vernamen, vonden zij in hun raad goed hem naar het kasteel over te brengen, opdat er niemand bij hem komen zou. Hij en vele broeders waren bedroefd, dat hun daardoor het middel van vertroosting benomen was.

Betteken, zijn dienstmaagd, die zeer ijverig en goed ervaren was in de Heilige Schrift, bracht hem dagelijks zijn spijs, en hield niet op hem te troosten en te versterken met het Woord van God. En, nadat zij omstreeks negen maanden haar meester van voedsel had voorzien, en ook getroost had met de gave, die de Heere haar had verleend, namen zij haar ook eindelijk, op de 30ste Maart, gevangen. Zij verheugde zich daarin met grote blijdschap, omdat zij ook genade van God verkregen had, en waardig werd gekeurd om Zijns heiligen naams wil te lijden.

Kort daarna werd Pieter zeer gestreng gepijnigd, en daarna kwelden zij ook Betteken met vele martelingen. Toen zij in de kelder kwamen, sprak zij zeer vrijmoedig tot de commissarissen en heren, en zei: "Mijn heren, waarom wilt gij mij toch pijnigen? Ik heb toch niets tegen ulieden misdaan. Verlangt gij mijn geloof te weten? Dan behoeft gij mij niet te pijnigen. Maar, aangezien ik mij nimmer voor mijn geloof geschaamd heb, schaam ik mij dat ook nu niet voor u, mijn heren, maar zal dat vrijmoedig belijden."

Doch, wat zij ook zei, zij wilden er toch mee voortgaan. Toen zij zag, dat zij zich aan de pijniging moest onderwerpen, verzocht zij aan de commissarissen haar te vergunnen eerst te mogen bidden, wat zij haar toestonden.

Terwijl zij bad, overviel een der commissarissen zulk een vrees en verschrikking, dat hij in flauwte neerzeeg, en zij niet wisten, hoe zij hem uit de kelder zouden krijgen; ten gevolge waarvan Betteken aan hun handen ontkwam, en zij niet gepijnigd werd. T
oen Betteken weer in de gewone plaats van de gevangenis gebracht was, kwamen er twee tot haar, die haar naar haar geloof ondervroegen, wat zij zeer vrijmoedig beleed.

Daarna veroordeelden zij deze beide schapen van Christus, en wel om op de brandstapel te worden gedood. Toen zij van de gevangenis geleid werden naar de plaats, waar zij hun offerande brengen zouden, hoorde men het volk onophoudelijk zuchten en kermen. Doch Pieter en Betteken, zijn dienstmaagd, riepen zeer vrijmoedig tot de Heere hun God, en baden Hem, het werk, dat Hij in hen had begonnen, te volbrengen, tot

grootmaking van Zijn heilige Naam; dat Hij hun geen wezen wilde laten, maar hen nabij zijn met de kracht Zijns Geestes, totdat zij hun offerande onder volharding zouden hebben volbracht.
Na aldus samen tot hun God te hebben gebeden, werd Betteken alleen weggeleid, die vooral de geest van vrijmoedigheid bezat, en zeer luid riep: *Hemelse Vader, wil mij toch bijstaan, want het is om Uws heiligen naams wil en de ware getuigenis van het Evangelie, dat ik alles lijd."*
Zij liet ook niet na vele broeders en zusters toe te roepen, terwijl zij met grote blijdschap God dankte, dat zij waardig bevonden was te lijden om Zijn heilige naam. Vele broeders en zusters, die de grote vrijmoedigheid van Betteken, hun medezuster, zagen, werden met ijver aangegord, zodat vele van de zusters, die zich op de straat bevonden, geen gevaar ontzagen, door het volk heendrongen, naar hen toeliepen, hen in haar armen omhelsden en zeiden: Lieve broeder en zuster, strijdt toch vromelijk, want de kroon des eeuwige levens is u bereid!"
Toen men voor de burg gekomen was, waar alles gereed stond om deze lammeren van Christus te offeren, sprak Betteken met een verheugd aangezicht tot het volk: "Mijn lieve broeders en zusters, weest steeds aan Gods Woord gehoorzaam, en vreest hen niet, die het lichaam doden, want zij kunnen de ziel niet doden. Ik ga nu Christus mijn Bruidegom tegemoet."
Daarna vielen beiden op de knieën, en stortten hun gebeden zeer vurig uit voor de Heere. Daarna plaatste de scherprechter beiden aan een paal, en maakte hen met ketens vast, terwijl Pieter van Keulen met de strop werd verworgd.
Betteken verworgden zij niet, en deze vertroostte en vermaande intussen haar meester tot volstandigheid in het geloof, totdat het vuur aangestoken en enige tijd gebrand had. Ja, God had haar dermate met standvastigheid begenadigd, dat zij te midden van de vlammen Zijn Naam groot maakte, waarover zich velen verwonderden.
Aldus ontsliepen deze vrome martelaren en goede getuigen van Christus in de Heere, op de 29sten Mei 1568.

30. Heynzoon Adriaansz., Barend van Utrecht en Jan Heymen

JAAR 1568]
Deze Heynzoon Adriaansz. werd door God tot de kennis van Zijn Zoon Christus gebracht in het jaar 1566. Hij was een eerzaam burger van de stad **Haarlem,** schoenmaker van beroep, en stamde af van een aanzienlijk geslacht, factoor van de oude kamer der Pellikanisten.
Hij gaf zich aan het naarstig onderzoek van de Heilige Schrift over, waardoor hij inzag hoever de aanhangers van het pausdom waren afgeweken van de rechte en ware kennis van Jezus Christus, die nodig is tot zaligheid, waardoor hij reden vond om het valse geloof der pausgezinden te verlaten, en te luisteren naar de stem van Jezus Christus. Hij woonde naarstig de prediking hij, die in die tijd plaats had in de duinen, daarna bij het *Zieken en in de Haarlemmerhout.*
Korte tijd daarna kreeg de verdrukte gemeente zoveel vrijheid, dat zij een huis mocht bouwen buiten de stadspoort op het veld de Baan genaamd. Dit huis werd door de pausgezinden het *Geuzenhuis* genoemd. Daar werd Gods Woord zuiver onderwezen en de sacramenten volgens de instelling van Christus bediend; en ook daar nam deze Heynzoon meer en meer in Goddelijke kennis toe; zo zelfs, dat hij verwierp alle brieven en bullen van de paus en alle instellingen en de bevelen, die door de roomse kerk zijn uitgedacht, zoals de beeldendienst, de aanroeping van de gestorven heiligen, de

afgodische pauselijke mis, het vagevuur, de bedevaarten, enz. Hij vervaardigde vele verzen en liederen tegen de dwalingen van het pausdom.
Onder andere vervaardigde hij een zekere eindelijk ***echo***, in vragen en antwoorden bestaande, die de vermelding wel waard is, waarom wij die hier hebben opgenomen en luidt als volgt:

Wat zijn nu de priesters en monniken, die zongen als een lijster? Bijster.
Wat zullen zij nu moeten doen, deze geleerde klerken? Werken.
Hoe zouden zij werken, zij kunnen niet, deze heren? Zij mogen leren.
Is hun leer van God dan iets? Gans niets.
Komt hun leer wel met Gods Woord overeen? Neen.
Wat zal men dan doen met hun geboden? Uitroden.
Wat doen de zielmissen aan de zielen profijt? Niet een mijt.
Waarom zijn dan de zielmissen door de priesters bereid? Uit gierigheid.
Waarom doen zij zielmissen, mij dit vertelt? Om geld.
Wat zullen de zielmissen doen in het oordeel? Geen voordeel.
Wat zijn priesters, monniken en ook Jezuïeten? Hypocrieten.
Hoe is het met hun vagevuur? Ik wilde, dat ik het wist? Uitgepist.
Die hun boosheid uitbracht, wat was dat voor een ruiter? Mr. Luither.
Waarmee bewees hij hun boosheid? Zeg, mij dat puur? Met de Schriftuur.
Waar was het laatste concilie? Wil mij dit in 't hart prenten? Te Trente.
Wat besloten zij daar? Zeg het mij geringen? Vele beuzelingen.
Wat was het voornaamste? Zeg mij de conditie? De inquisitie.
Wie willen de inquisitie tegenstaan als vrome reuzen? De Geuzen.
Wie wil haar voorstaan? Hertog Frederik? Neen Ederick.
Wat brengen de predikanten, die daarbuiten prediken, voort? Gods Woord.
Door wie zijn zij gezonden? Zeg het zonder spot? Door God.
Dit is ter ere van God en de geuzen gedaan:
Maar ik zal er van de priesters weinig dank voor ontvaân.

Deze echo deelde hij aan ieder mee, teneinde de lieden met het bedrog der priesters en monniken bekend te maken. Aan zijn jongste zoon, die hij meest altijd bij zich had, vroeg hij steeds de eerste regel van deze echo, die hem dan daarop met de weerklank antwoordde. Dit kon de geestelijkheid niet langer verdragen, en zij liepen gedurig naar de overheid, totdat zij Heynzoon door hun onderschout, Puyst genaamd, lieten gevangennemen, wat plaats had in de maand November 1567, enige dagen na Allerheiligen.
Herhaalde malen had de genoemde onderschout tegen Heynzoon gezegd, en te goeder trouw beloofd, dat, wanneer het er toe mocht komen, en hij de last ontving om hem gevangen te nemen, hij hem vooraf zou waarschuwen, voor hij hem zou komen halen. Hierop was Heynzoon Adriaansz. zo gerust, dat hij er zich op verliet, en wel temeer, omdat hij met de onderschout zeer familiair was. Doch de vroeger door hem gesproken woorden en gegeven beloften, aan Heynzoon gedaan, sloeg hij geheel in de wind. Want, toen hij bevel had, om Heynzoon gevangen te nemen, liet hij hem niet weten, maar kwam in het geheim en stilzwijgend bij hem, en om nog enige schijn van zijn belofte te houden aan te nemen, zei hij tot hem: "Heynzoon Adriaansz., gij moet u voorzien, mijn goede vriend.
"Zo," zei Heynzoon, en legde in haast zijn werk neer, om de stad te verlaten. Doch toen hij op straat was, greep hij hem en zei: "Geef u gevangen." Toen Heynzoon zag, dat hij door hem bedrogen was, liet hij zich nederig gevangen nemen, zonder iets daartegen te

zeggen. Zie, beminde lezer, hoe dit beklagenswaardige schaap de vette luipende wolf in de mond liep. O verrader, o, Judas! Had gij dit de man beloofd? Was dit uw mannelijke trouw? Ja maar naar de aard en gewoonte der Jezuïeten.

Vervolgens werd Heynzoon door de onderschout naar het stadhuis gebracht en daar door de leden van het bestuur aangaande zijn geloof en godsdienst ondervraagd, wat hij vrijmoedig voor hen beleed.
Toen het onderzoek was afgelopen, zetten zij hem op de St. Janspoort gevangen, bij zekere Barend van Utrecht, die nog een jong man was, en daar gevangen zat, omdat hij een houten beeld had omver geworpen en verbroken.
Kort hierna werd nog een burger van Haarlem gevangen genomen, **Jan Heymen** genaamd, een linnenwever, en wel omdat hij bij de heer van Brederode als soldaat gediend had; en nu werd hij ook bij de beide anderen op de St. Janspoort gebracht. Daar zaten zij de gehele koude winter, en leden groot gebrek en veel ongemak. Een zaak verwonderde Heynzoon zeer, namelijk, dat hij de jonge man nooit droevig, maar steeds verheugd zag. En als deze bemerkte, dat zijn medegevangenen bedroefd waren, en vooral Heynzoon, die acht levende kinderen had zonder moeder, vertroostte en versterkte hij hen met Gods Woord.
Rusjen Jans, de moeder van Heynzoon, een vrouw van omtrent tachtig jaren, die stadsvroedvrouw was, vervoegde zich herhaalde malen bij de burgemeester Quirijn, en bad hem vriendelijk toch wat medelijden met haar zoon te hebben; en, zo hij dit al niet wilde doen om zijn persoon, dat hij dit dan doen moest om zijn acht moederloze kinderen en om haar zwakken ouderdom; "want," zei zij, “vele dingen zijn geschied in de tijd van vrijheid."
Hij antwoordde haar hierop zo spijtig, als ooit een vijand der waarheid deed en zei: In de tijd van vrijheid? Toen was het een tijd om door de vingeren te zien, maar nu is het een tijd van recht."
Aldus ging zij troosteloos van hem, en verwachtte niets goeds van de langdurige gevangenschap van haar zoon.

Eindelijk werden zij met hun drieën veroordeeld om te worden opgehangen, dat de dood er op volgde. Het eerst brachten zij voor ***Jan Heymen en daarna Barend van Utrecht***; en toen deze gedood waren, brachten zij ook voor ***Heynzoon Adriaansz.***
Toen deze op de plaats gekomen was, waar hij zijn offerande brengen zou, sprak hij de omstanders vrijmoedig toe, en vermaande hen de afgoderij te verlaten, en zich over te geven aan de oprechte ware godsdienst. Na zijn gebed te hebben gedaan, bereidde hij zich tot de dood. De beul wilde, dat hij van achteren naar de galg zou opklimmen; doch hiertegen verklaarde hij zich en zei: "Ik sterf niet als eert doodslager, dief of kwaaddoener, of als iemand die naar de dingen van anderen ziet; ik sterf als een christen." Toen hij zijn einde voelde naderen, zei hij: Heere, doe nu aan uw knecht, zoals Gij hem hebt beloofd; want in Uw Evangelie hebt Gij gezegd: "Wie volstandig blijft tot het einde, die zal zalig worden."
Nadat hij deze woorden gesproken had, had er een teken van de almachtige God plaats, in de lucht, namelijk, werd een groot geluid gehoord, zodat de aarde schudde en beefde, waardoor de omstanders elkander overhoop liepen, daar zij niet wisten, wat er te doen was want die in het oosten stonden, dachten, dat het uit het westen kwam; en die in het westen stonden, meenden, dat het uit het oosten kwam, waardoor de burgers zo verschrikt werden, dat zij deuren en vensters sloten. In één woord, dit was zulk een teken, dat zij er door verhinderd werden hun tirannie op die plaats aan de martelaar te

volbrengen; want door verbaasdheid liep de beul van de galg, en liet Heynzoon daar alleen op de ladder staan.
Toen Heynzoon zag dat hij alleen stond, ging hij ook de ladder af. Doch, toen het onweer en de beweging onder het volk wat bedaard was, trokken zij hem met de grootste nijd van het schavot naar de kamer van de burgemeester, alsof hij een dier was, waardoor hij zijn hoofd tegen een post zwaar kwetste. In de kamer van de burgemeester verworgden zij hem, tegen alle recht en billijkheid, op een ladder, en brachten daarna zijn lijk bij de beide andere genoemde mannen op het schavot, en hingen dat bij de anderen op. Terstond daarna namen zij de drie lijken, brachten die buiten de stadspoort, en hingen die op aan een daar opgerichte galg.
Op deze wijze eindigden deze vrome martelaren hun leven volstandig in de Heere. Heynzoon was toen vijftig jaren oud; en dit alles had plaats op de 29ste Juni 1568, onder de burgemeesters Dirk de Vries, Quirijn, Berckhout en Lambertus.
Deze geschiedenis is opgetekend uit de mond van de achterkleinzonen van Heynzoon en andere oude burgers van de stad Haarlem, die dit alles gezien en gehoord hebben.

31. HERMAN SCHINKEL, Delft, 1568

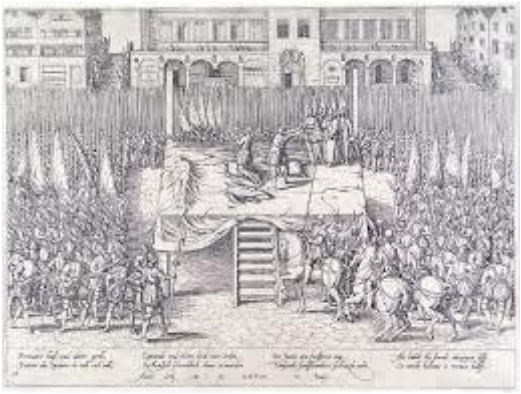

23 juli 1568 werd Harman Schinckel naar het schavot gebracht op de grote markt in Delft en kwam er een einde aan zijn leven.

SCHINKEL (Herman), ook Schinckel of Schenckel, drukker en boekverkooper te Delft, waar hij 23 Juli 1568 op 32-jarigen leeftijd onthoofd werd. Gesproten uit een aanzienlijk geslacht, dat ook in 't buitenland zijn vertakkingen had, was hij in Delft geboren; hij begon hier zijn boekhandel in 1563, nadat hem daartoe op 22 Sept. van dat jaar bij octrooi van regeringswege verlof was verleend. Als met zijn naam gedrukt zijn slechts deze vier werken bekend:

Placcaet ordinantie ende edict der Co. Maj. tot extirpatie der Secten; *ende constructie van onsen ouden oprechten ghelove ende catholyxsche religie in zijne Erfnederlanden*(Ghedruct tot Delft bij Herman Schenckel, bij die oude kercke, op de hoeck van de Schoolsteech);

Placcaet ende Ordonnancie der Co. Maj. beroerende de continuatie van der Munten van de voorgaende jare LXIII, tot Sint Jans misse. Ao. LXV (Ghedruckt tot Delft bij H. Schenckel);

Van de oprechten Godsdienst der Heyligher Misse, waerdelick ende bequamelyck te hooren. Door Willem Damasi Lindanum, *Bisschop tot Roermondt*;

Een cort beregtsel, ende lichte maniere om Christelick te Biechten. Door denzelfden.

Zonder zijn naam verschenen:

Bekentenisse des Christelicken geloofs, na de Heylige Schrift, achtereenvolghende de uitlegginge der oude vaderen, der eerster kercken etc. door Theodorum Bezam*eerstelick in latyn gheschreven*: *ende nieuwelick in Nederlandsche spraeke overgheset. Met een register der voornaemster Hooftstucken*.

In deze uitgave komt insgelijks voor: *Eene andere korte bekentenisse des gheloofs uit de voorgaende genomen, door de selven autheur* (fol. 155-163). Naar 't schijnt bestaat er een afzonderlijke uitgave van dit boekske. Theod. VErburg gaf er een herdruk van achter zijn *Delftschen Martelaer* (Delft 1652); ook bestaat er een uitgave van 1571

Zonder naam van plaats of drukker bestaan: *De Psalmen Davids*: *ende andere lofzangen wt de Fransoyschen dichte, in Nederlantschen overghesedt door* Petrum Dathenum(1567). Hierop volgt: de *Catechismus oft onderwysinghe in de Christelycke Lere*.

Jacob (zie literatuuropgave beneden) hield met meer waarschijnlijkheid voor een uitgave van Herman Schinckel: *Die Psalmen des Conincklijken propheten Davids en*

ander lofsangen, wt de fransoyschen dichte ghemaect door Clement Marot ende Theodore de Beze, in Nederlandische sprake overgesedt door Petrum Dathenum. *Ende door denselven, ten derdenmael oversien ende verbetert. Mitsgaders de Christelijcken Catechismus, Ceremonien ende Ghebeden* (1566).
Vóór deze uitgaaf vindt men: *Eenen kalengier historiael met de jaermercten van diuersche landen, steden ende vrijheden* (1567); *Een claer bewiis van het Heylighe Auontmael onzes Heeren Jezu Christi, wt de eendrachtighe lere der H. Schriftuere der ouder rechtgelooouender christelicker kercken ende oock der confessie van Augsburg. Door de doctoren der H. Schrift en der Universiteit van Heidelberch wt de Hoochduytsche in Nederlandscher spraeke ghetrouwelijken overghesedt* (1567).

Het was naar aanleiding van de vier laatste werken, dat Schinkel vervolgd werd, en als het slachtoffer van een onrechtvaardige beschuldiging viel. Na vijftien weken in de gevangenis te hebben doorgebracht, werd hij door schepenen van Delft ten zwaarde verwezen. Twee à drie uur vóór zijn dood schreef hij nog eenige Latijnsche dichtregels, aan zijn vrienden Petrus Forestus van Alkmaar en Cornelis Verheyden van Leiden toegewijd, en toen hij naar de gerechtsplaats ging, gaf hij de geleerden Hadrianus Junius een verbetering aan de hand, rakende de lezing van zeker woord in Seneca's *Octavia*.

Behalve de doodstraf, vermeldde het vonnis, dat de boeken zouden verbrand en zijn goederen verbeurd verklaard worden.

Schinkel behoorde tot de geleerden van zijn tijd, gelijk blijkt uit het hieronder vermelde boek, de *Delfschen Martelaer*. Er bestond van hem een portret, in de kleding van die tijd en met het werk van Erasmus, *de Lingua*, in de hand houdende.

Hij liet drie kinderen na:
1. Bruyn Hermansz. Schinkel, geb. 7 Maart 1567, die zijn vader als boekdrukker opvolgde, in 1610 raad der veertigen en regent van het nieuwe gasthuis te Delft werd, in 1611 kerkmeester der Oude- en Nieuwe-kerk, in 1615 binnenhavenmeester, en in 1618 andermaal raad der veertigen; 19 Dec. 1625 te Delft overl.;
2. Catharina, geb. 19 Oct. 1562, ghetrouwd met Pieter Ivestensse van Ruyven, in 1605 regentes van het oude gasthuis te Delft; zij overl. 16 Nov. 1620;
3. Josine of Justa, geb. 20 Dec. 1564.
Zie: Theodorus Verburg, de *Delfschen Martclaer*(1632); Orlers, *Beschrijv. v. Leid.* (1614) 253; van Bleyswyk, *Beschrijv. v. Delft*, 428-431; J.L.C. Jacob, *Aanteekeningen over het geslacht en de drukwerken van de Delftschen boekdrukker Hermanus Schinckel*. Alsmede: Dodt v. Flensburg in *Tijdschr. Utrecht voorheen en thans*, 2de Serie II (1843), 75, en *Jaarb. Boekh.* 1842-43
Zijn nageslacht is bekend op Internet, 2019.

Mr. HERMAN SCHINCKEL.

Bron: "SLACHTSCHAAPKENS CHRISTI"
GELOOFSHELDEN EN MARTELAREN UIT DE NEDERLANDEN IN DE TIJD VAN DE REFORMATIE. DOOR P. DE ZEEUW J.Gzn. BRUINISSE 1924. J. VAN DER WAL.

In 1567 was Alva in het land gekomen. De beeldenstorm had Philips dermate met woede vervuld, dat hij besloten had bloedig wraak te zullen nemen. Daarom was Alva
met tien duizend goed geoefende soldaten uit Italië, waar hij zich toentertijd bevond, naar de Nederlanden gezonden, om de strenge opdracht zijns meesters tot uitvoering te brengen.

Zo hevig was Alva's woede, dat zelfs de Roomsen niet veilig waren *en menige Roomse werd ook ter dood gebracht.*
Het is te begrijpen. dat Roomsgezinde stedelijke regeringen er op bedacht waren, zich in het vervolgen der ketters zeer ijverig te betonen, om zodoende Alva's straffende hand te ontkomen.
In Delft bestond de regering in 1568 uit vier Burgemeesters namelijk Van Melisdijk, Sasbout, Van der Bussen en Van der Meer; zeven schepenen te weten Joris de Bije, Van der Burch, Van Beaumont, Van der Meer. Gerritz, Dirksz en Van Utrecht benevens de Schout Christiaan van der Goes. Zij was nog sterk Roomsgezind.
De heren waakten er angstvallig voor, dat zij bij Alva niet in verdenking kwamen.
Onder de Delftse burgers was er een zekere Herman Schinckel. Rector, drukker en boekverkoper, die de leer der Hervorming van harte was toegedaan en een zeer godvruchtig leven leidde.
Hij was er niet tevreden mede, dat hij zelf tot de kennis der waarheid gekomen was, maar wilde ook zoo graag anderen met de weg des levens bekend maken.
Hij gebruikte daartoe het middel, dat voor hem het meest voor de hand lag, n.l. het drukken en verkopen van boeken. Achtereenvolgens werden, zeer in het geheim, op zijn drukkerij gedrukt: een Gereformeerd psalmboek, de Catechismus, de Belijdenis des geloofs van Guido de Brès en een boekje over het Heilige en Hoogwaardige Avondmaal.
Deze boeken vonden goeden aftrek. Ze werden niet alleen in de stad Delft, maar ook in de omstreken daarvan verkocht, ja zelfs van heinde en verre kwamen reizende kooplieden bij hem hun mars met deze boekjes vullen: En overal werden ze gretig verkocht.
Een lange tijd ging dit goed, doch eindelijk werd de zaak verraden en kwam het de stadsregering ter ore.
Deze kende Schinckel als een zeer oppassend en geëerd burger en wilde hem liever maar door de vingers zien, doch hiertegen verzette de schepen Joris de Bije zich met alle kracht.
De Heeren moesten het weten, maar hij vond het onverantwoordelijk, om ter wille van één ketter de ganse stadsregering in gevaar te brengen.
Deze Joris de Bije was toen nog een verbitterd vijand van de gezuiverde waarheid ; later toen hij zag, dat de tijden veranderden werd hij ook Gereformeerd.
Maar nu haatte hij alle Gereformeerden nog met een dodelijke haat en hij maakte er de stadsregering dan ook met nadruk op attent, dat de plakkaten des Konings zeer onlangs nog waren verscherpt en dat men deswege gehouden was dezen gevaarlijke ketter te vangen en te doden. De overige leden van de Raad hadden niet de moed tegen het advies van de Bije in te gaan en dus werd Schinckel onverwachts uit zijn huis gehaald en gevangen genomen.
Vruchteloos had Schinckel in zijn kerker om pen en inkt verzocht. Men bleef dit volstandig weigeren. Eerst de laatsten dag vóór zijn verscheiden, toen zijn ogenblikken geteld waren, werd hem dit op zijn aanhoudende en dringende bede toegestaan en nu zette hij zich aanstonds neder, om de innigste gevoelens, die het heiligdom zijns harten besloten hield, voor hen die hem op aarde het dierbaarst waren, en van wie het scheiden hem smartelijk viel, uit te storten. (Geschiedenis der Christelijke Kerk in Nederland, door Ter Haar, Moll. e.a. deel 11 blz. 28.')
Aan deze omstandigheden danken wij niet alleen een viertal brieven, aan zijn vrouw en aan elk zijner drie kinderen, maar ook een getrouw verslag van het gehele rechtsgeding, welk verslag wij hier om de merkwaardigheid daarvan laten volgen:

Hij schreef dan:
Beminde huisvrouw!
Ik ben op Maandag de 12den April voor de Heeren geweest, omtrent kwart voor vijven tot kwart voor zeven toe. Er waren tegenwoordig de Schout met alle vier de Burgemeesters, ook was er een secretaris bij.
Frans Boekman (een ander gevangene) was eerst voor geweest en toen hij boven ging, haalden ze mij af. De Schout had enige boeken op tafel liggen en de schepenen zaten er in te lezen, - maar dat waren mijn boeken niet. De Schout zei: "Wanneer wij al dat goed moeten lezen, dan kunnen wij het in geen hele maand overzien."
En verder sprak hij: "Meester Herman, ik heb veel verboden boeken bij u gevonden, 't welk tegen des Konings plakkaat is, hoe komt dat?" Hebt gij al deze boeken gedrukt. Mij dunkt dat er ook onder zijn, die gij niet gedrukt hebt, als het Huisboek en meer anderen."
Ik antwoordde: "Mijne heren, 't is aldus: ik heb enige boeken bij me gehad, - maar hoe zou dat tegen 's Konings plakkaat wezen, aangezien de Hertogin van Parma, de Landvoogdes uit 's Konings naam, die plakkaten te niet gedaan heeft?"
Schout: "Dat ziet ge nu eens ! Herman."
"Herman: "Wat ziet men nu eens? lk heb wel gezien en gelezen, dat velen die met geweld de predicatie hebben ingevoerd - de beelden geslagen - de monniken en Begijnen verjaagd hebben, enz., dat die gevangen en gestraft zijn - maar eenvoudig te leven in de Religie, waarin men hoopt zalig te worden kan niet strafbaar zijn, - behalve dat is er door de Stadhouder, de Prins Willem van Oranje een ordonnantie gemaakt, die hier van het Stadhuis afgelezen is, - waarbij alleen verboden werd spijtige en schandaleuze boeken te drukken, - en daarvoor zal men toch de mijne niet houden!"
Schout: "Hebt gij ook geen liedekens gedrukt, Herman?"
Herman: "Neen, alleen is er eens toen ik naar mijn ouders te Montfoort was, een koopman bij mij geweest, die aan mijn knecht enige liedekens heeft ter hand gesteld, en hij nam ze aan om te drukken."
Schout: "En zijn ze toen ook gedrukt?"
Herman: "lk heb ze niet willen leveren, daar ik het niet oorbaar vond,"
Schout: "Welke boeken hebt gij dan wel gedrukt?"
Herman: "Het Psalmboek, de Catechismus, de Belijdenis des Geloofs, nog een korte Belijdenis des geloofs en een boekje van het heilig Nachtmaal."
Schout: "Hoe zijt gij daaraan gekomen en wie heeft dat gemaakt?"
Herman: "De eerste waren in allemaals handen, doch het laatste is mij door een predikant gegeven om te drukken."
Schout: "En hoe komt gij aan al de andere boeken, die wij bij u in huis gevonden hebben?"
Herman: "Er komen zoveel vreemde mensen met veel goed uit Vianen, Emden, Antwerpen en andere plaatsen, - die brachten dat mee, en ruilden dat tegen andere boeken die ook van de Leer waren, maar schimpige of spijtige boeken wilde ik nooit hebben."
Schout: Kent gij die reizende kooplieden? weet gij ook hoe zij heetten?
Herman: "Weinig of niet; uit Nijmegen of Harderwijk kwam gewoonlijk een kramer, die Hans heette en uit Vianen een, die Goris genoemd werd, - maar hun rechte naam zeiden ze meestal niet, omdat ze liever onbekend bleven."
Schout: "En aan wie hebt gij wel die boeken verkocht?"
Herman: "Aan reizende kooplui, uit Brabant, Vlaanderen, Gelderland, Friesland en van alle kanten."
Schout: "Kent gij daar ook van?"

Herman: "Er zijn er wel honderd geweest, die ik voor of na niet meer gezien heb."
Schout: "En kwamen die alleen om u hier in de stad Delft?"
Herman: "Wel neen! zij stonden soms openlijk met kramen op de markt. Er is er wel een drie wekenlang op de markt over het pothuis van de Maan, naast het Stadhuis geweest, dat was die Hans."
Schout: "Hebt gij dit boekje ook niet gedrukt: *Eenen zendbrief geschreven aan mijnen goeden vriend de Paus?"*
Herman: "Dat is mij gans onbekend."
Schout: "Hebt gij u ook met de Geuzerij bemoeid?"
Toen zei ik: "Is het niet waar mijne heren, dat de plakkaten tegen de Religie teniet gedaan zijn?
En de Schout antwoordde: men zegt het wel, doch ik weet niet of 't waar is en toen begeerde ik, dat men mij de ordonnantie van Prins Willem zou voorlezen, hetgeen door de Secretaris gedaan werd, en wij vonden het zoals ik gezegd had.
En in het scheiden verzocht ik de heren of ze mij wilden voorstaan zoveel zij konden.
Hierop spraken zij mij nog moed in en beloofden, dat ze al doen zouden wat mogelijk was. Toen zei ik: lk dank de heren; zij hebben niet ongeschikt met mij gehandeld."
Zoo verliep het eerste onderzoek.

Herman Schinckel was er over tevreden en had goede moed, dat hij van verdere rechtsvervolging zou worden ontslagen. Doch hij vergiste zich,
Gedurende de week voor Pasen liet men hem met rust en evenzo in de Paasweek zelf, doch daarna moest hij andermaal vóórkomen.
Hij had in dien tussentijd een ootmoedig verzoekschrift bij de Raad ingediend, waarin hij zijn goed recht bepleitte. Doch dit baatte hem weinig.
Het was waar de Heeren behandelden hem ook in het tweede verhoor weer heel minzaam, doch misten de moed hem vrij te spreken. Alva's vuist drukte te sterk en liever pleegden zij onrecht tegenover een gevangene, dan dat zij zich Alva's ongenoegen op de hals haalden.
Schuldige lafheid was het, uit vrees voor de buitenlandse geweldenaar de eigen landgenoten ter dood te doen brengen.

Op 23 Juli 1568 werd het doodvonnis over Herman Schinckel uitgesproken.
In hoofdzaak luidde het aldus:

SENTENTlE OF VONNIS
uitgesproken over Mr. Hermanus Schinckel op de 23 Juli 1568, in de Delftsche vierschaar en op hetzelfde ogenblik aldaar geëxecuteerd.

"Alzoo mijn Heeren van de Gerechte der Stede van Delft gebleken is, dat Hermanus Schinckel, gevangen burger van deze stad het heeft ondernomen boeken te drukken zonder toestemming der overheid, zonder dat hij die eerst heeft laten visiteren en goedkeuren, alles tegen de Wetten van Zijne Majesteit op 't stuk van ketterij;
dat ook genoemde Hermanus gedurende deze veelbewogen tijden, heeft gedrukt verscheidene boeken, inhoudende dwalingen, ketterijen en kwade leringen, tegenover hetgeen door de Heilige Kerk wordt geleerd en door Zijner Majesteits onderzaten, - alles 't welk zeer kwade gevolgen heeft, die tot afschrik van anderen niet ongestraft behooren te blijven;
zoo is 't, dat schepenen voornoemd deszelven, Hermanus Schinckel gevangen genomen hebben en hem hebben veroordeeld en veroordeelen bij deze;

geleid te worden op het schavot, op het marktveld te dezer stede opgericht en aldaar met de zwaarde ter dood gebracht, - en al zijne boeken verbrand te worden, verklarende voorts al zijne goederen verbeurd verklaard ten voordeele van de Koning.
Gedaan de 23 Juli 1568

Het werd Herman Schinckel voorgelezen.
De eenvoudige man hoorde het mei gelatenheid aan en bereidde zich voor op de dood.
Hij had tot God om kracht, om geloof, om standvastigheid bij de moeilijken gang, die hij straks had te maken.
Zijn einde was zeker, geen herroepen kon hem baten, immers hij had een strafbaar feit gepleegd, dat niet met herroepen ongedaan te maken was.
Maar al was de gelegenheid daartoe voor hem open geweest, dan nog zou hij tot zulk een prijs zijn leven niet hebben willen kopen. Hij verzocht schrijfgereedschap en kreeg het. Het was een bijzondere gunst, hij was er dankbaar voor, want nu kon hij zijn hart uitstorten voor die hem dierbaar waren: zijn vrouw, zijn beide dochtertjes en zijn zoontje.
De ganzeveer kraste over het stugge perkament en menige letter vloeide uit, omdat de tranen van de martelaar er op vielen. Hij schaamde zich die tranen niet.
En was het dan niet ontzettend in de vollen bloei van de mannelijke leeftijd uit dat leven te worden weggerukt . . . door de willekeur van de tiran op de Spaanse troon?
Weggerukt uit zijn gezin, van zijn dierbare vrouw, van zijn drie kinderen, van wie de oudste nauwelijks zes jaren was. O, het was hard, het was oneindig hard.
Doch het was om des gewetens wil, het was om Gods wil. De brieven waren nu geschreven.
Schinckel vouwde ze dicht en gaf ze de cipier; deze had beloofd ze te zullen bezorgen.
Hij werd naar het schavot geleid en beklom het kalm en gelaten.
Als een christen ving hij de dodelijke slag op in het volle bewustzijn, dat geen haar van zijn hoofd viel zonder de wil zijns Hemelse Vaders
Zo ging hij de dood in. Neen zo ging hij langs de dood heen. Hij zag dat gruwelijke monster slechts, meer niet.
Want Christus had voor hem de dood overwonnen en aan banden gelegd. Nu behoefde hij alleen de dood en zijn verschrikking te zien, maar het monster zou hem niet in zijn grijparmen klemmen ... voor eeuwig.
Hij ging langs de dood, door de dood tot het eeuwige leven, vrij van alle vreze des doods !
"De woning des rechtvaardigen zal God zegenen, zegt de Schrift," de ervaring leert het; ook het gezin van Herman Schinckel ondervond het.

Schinckels zoon, Bruin Hermansz Schinckel heeft later de drukkerij en de boekhandel van zijn vader voortgezet en tot grote bloei gebracht.
"Ten jare 1601 zond hij een "historie der vrome martelaren" in het licht, waarin nochtans de dood zijns vaders is onvermeld gebleven. Wellicht had hij reeds elders en meer opzettelijk daaraan gedacht ; maar al werd de naam van Herman Schinckel in dit martelaarsboek gemist, getwijfeld heeft de zoon wel niet, af de naam van zijn onvergetelijke vader geschreven stond in het boek Ges levens."
Ook klom deze Bruin Schinckel in zijn geboorteplaats Delft op tot hoge rang.
Zijn beide zusters huwden er in zeer aanzienlijke families en de beroemde Haagsche boekhandelaar A. D. Schinckel behoort tot de nazaten van dezen Delftse martelaar.

Afscheidsbrieven.

a. Aan zijn huisvrouw

"Mijn uitverkoren huisvrouw, dierbaarst pand, dat schrijf ik u als mijn laatst vaarwel bij mijn verhuizing uit deze wereld, want op morgen ben ik bescheiden naar het huls van onzen Hemelse Vader te verreizen, waaraan ik hoop niet te twijfelen naar de beloftenis, die Hij ons door Zijn enigen Zoon, onzen oppersten Priester en Heere Jezus Christus gedaan heeft, in de vergadering der uitverkorenen Zijne toekomst te verwachten.

Daar intussen, zolang het Hem, de Gezegende believen zal u in de weg en op de pelgrimstocht door deze wilde woestijn des levens te laten blijven, heb ik Hem gebeden en bid ik hem nog zonder ophouden, dat hij u wil wezen tot een behoeder, voorstander en Leidsman, die u op dien pelgrimsweg wil bewaren, en uwe wegen effenen, opdat gij uwen voet aan geen steen stoot en daardoor ten val komen moogt.

Ik bid u, neemt van mij in liefde aan wat ik u zeggen zal. Gij weet uit de lering des heiligen Apostels Paulus 1 Cor. 7 en 1 Timoth. 5 uw vrijheid, die gij hebt na uws mans verscheiden, - maar is het, dat gij u weder ten huwelijken staat begeeft, ziet toe en bedenkt u wijselijk om uwer kinderen wille, die ons door Gods genade gegeven zijn. Want het is uwe roeping, die naarstig op te voeden en in Zijne wegen te leiden.

Wacht u voor verderfelijke leringen en secten, b.v. die der Wederdopers. Houdt u altijd bij de leer der oprechte Christelijke gemeente, - welke ons is nagelaten door de Heilige Profeten en Apostelen en hun navolgers.

Aangaande de zorg onzer kinderen, neem daarin de toevlucht, tot de eeuwige Vader der lichten, van Wien alle goede gaven en volmaakte giften zijn afdalende, maak ook gebruik van de raad van goede lieden en gebruik hun raad in de opvoeding. Bijvoorbeeld mijn lieve getrouwe broeder B. H.

Wandel in de vreze Gods, opdat gij in 't einde tot de voorgestelde prijs komen moogt, waar gij mij in alle blijdschap zult ondervinden, gelijk ik niet twijfel aan de genade Gods. De Heere zij met U, bij Wien ik morgen reeds hoop te zijn, ontdaan van alle moeite.

Geschreven in de kerker op 22 Juli, 't welk is de laatste dag van de vijftiende week mijner gevangenschap, welk ik Gode lof, niet om schandelijke feiten geleden heb, waarom ik met goeden vrede van hier varen zal, *als de oude Simeon, om met mijn aangezicht te aanschouwen des Heeren, onzes eeuwigen Vaders heerlijkheid*.

Groet mijn ouders, vader en moeder, broeders en zusters, onze grootmoeder, uw moeders zusters en broeders, met een heiligen groet in de Heere.

Geschreven door uw liefhebbenden en beminden man

HERMAN SCHlNCKEL

Anno 1568.

NASCHRIFT.

"Dit heb ik u geschreven, waarde en lieve huisvrouw, en ik zou u nog van andere zaken wel breder hebben willen schrijven, maar ik heb niet eerder pennen, inkt en papier kunnen krijgen, dan gisteren omtrent de middag. lk had daarom reeds lang verzocht, om u een weinig te helpen in onze rekeningen. Gij zult, daar ik naar mijn beste wetenschap en kennis gedaan heb, er wel weten uit te komen.

Onder mijn rekeningboeken is er een, waarin ik de geboortedag onzer kinderen geschreven heb; wil hier bij aantekenen de dag van mijn vertrek en dat boek voor onze tedere spruitjes bewaren tot een gedachtenis aan hun lieven Vader. Ik heb aan elk van hen een brief geschreven, om mij daarbij te gedenken. Vaarwel nu, beminde huisvrouw, tot dat wij elkander in het Rijk Gods zullen weder zien.

Geschreven op mijn sterfdag 23 Juli 1568.

lk heb de goeden strijd gestreden, ik heb de loop geëindigd, ik heb het geloof behouden; voorts zoo is mij weggelegd de kroon der gerechtigheid, welke mij de Heere de Rechtvaardige Rechter in dien dag geven zal, en niet alleen mij, maar allen, die Zijne verschijning hebben lief gehad, 2 Tim. 4:7 en 8.

b. Aan zijn oudste dochter Catharina.
"Mijn beminde dochter Catharina.
Gij zijt de oudste van mijn kinderen, want gij zult de 19en October aanstaande zes jaar oud worden. Houd gedachtenis van uwen vader, want gij moogt u zijns handels en wandels als ook zijns stervens door Gods genade niet schamen. Gedraag u altijd zoals het behoort, - en laat u leren en onderwijzen in alle gewilligheid. Wees allen degenen, die over u gesteld zijn onderdanig en gehoorzaam in alles, 't welk niet tegen Gods gebod is.
De Heere geve u Zijnen zegen en doe u dagelijks toenemen in alle sieraad van deugd en eerbaarheid. Tracht wel te leren lezen en schrijven, want dat zal u nuttig en goed wezen en ook nodig al de dagen uws levens. Als gij ledigen tijd hebt, begeef u dan niet in gezelschappen van jonge ijdele lieden, maar onderzoek liever de Heilige Schriften, die u wijs kunnen maken tot zaligheid. En zo gij op volwassen leeftijd komt, bid de Heere, dat Hij u naar Zijnen wil en met raad uwer voogden en vrienden een godvruchtig man zal geven, bij welken gij in alle eerbaarheid en heiligheid stil en gerust moogt leven, zoals u Petrus en Paulus en de gehele Goddelijke Schrift leren kan. Hiermede neem ik afscheid van u, mijn lieve kind, en laat u de genadige God en Heere tot eer behoeden.
Geschreven op de dag mijns offers dewelke is de 23 Juli in het jaar onzes Zaligmakers 1568 door mij uwen vader
H. SCHINCKEL.

c. Aan zijn jongste dochter Jozina.
"Jozina of Justa, lieve Dochter!
Gij zijt de tweede van mijn kinderen en zult de 20 December toekomende vier jaar worden. Ik denk dat gij geen grote heugenis van mij hebben zult. Toen ik gevangen werd op de 8 April jongstleden, 't welk was op Donderdag voor Palmzondag, toen liept gij met uw zusje Catharina hand aan hand op straat voor de deur, en schreide mij achterna, 't welk mij gedurende deze vijftien weken mijner gevangenis zeer hard in mijn hart gekwetst heeft, wanneer ik peinsde over uw beider tranen!
Doch God de Almachtige, genadige en getrouwe Vader onzen Heiland Jezus Christus heeft mij in alles getroost, en de rouw helpen overwinnen, zodat thans mijn blijdschap zoo overvloedig in al mijn verdrukkingen is, wetende dat het lijden dezes tegenwoordigen tijds niet te vergelijken is met de heerlijkheid, welke hiernamaals zal geopenbaard worden.
De Heere moge Zijn gunst en genade over u uitstorten; dat gij moogt groeien en opwassen als een welriekende bloem in des Heeren ogen, Hij schenke u alle zegeningen en wil u (zo gij tot jaren komt) een zaligen echt schenken. Maar zolang gij in uwe jonge jaren zijt, wil u begeven tot zedigheid en onderdanigheid aan al degenen, die het toezicht over u hebben, naar des Heeren ordonnantie.
Haat alle danserijen en onzedelijkheid, want daaruit komt een bevlekte en schandelijke naam en faam voort. Leef vreedzaam met uw zuster en broeder en bemint elkander zoals de heilige Apostel Johannes in zijn zendbrief leert: *wat ik u schrijf, dat schrijf ik aan allen: hebt elkander hartelijk lief.*
De Heere beware u !

Geschreven door uwen vader
H. SCHlNCKEL. 23 Juli 1568.

d. Aan zijn zoon Bruin of Bruno.

"O allerliefste zoon Bruno,
Gij zijt de derde en de jongste van de kinderen die God mij-gegeven heeft, en gij zult geen memorie of kennis van uw vader hebben. Gij waart geboren op de 1e Maart 1567, zodat gij nog geen anderhalf jaar oud zijt. Toen ik gevangen werd genomen, waart gij gezeten in de kinderstoel in de keuken en gij lachte mij toe, doch ik betaalde u weder met wenen ; als gij tot uwe jaren geraakt en bekwaam zult geworden zijn, om ter school te gaan zoo voeg u naarstig en onderdanig onder godvruchtige schoolmeesters. lk bid de Heere, dat Hij uwe jonkheid in alle reinheid wil bewaren. Als gij lezen en schrijven en al wat daartoe behoort, ook rekenen en cijferen verstaat, zo begeeft u tot een handwerk of studie of iets anders, daar uwe vrienden en voogden u in zullen raden, naar dat zij bemerken zullen, dat God u geschikt en beroepen heeft.
Voeg u al zodanig en roep des Heeren hulp daarover aan, dat uwe zusters. en allen die u nodig mochten hebben, in u een troost en bijstand vinden. Wees geen twistmaker, maar zoek altijd vrede met elk en een iegelijk zoo ver dat mogelijk is te houden, zoo zult gij aangenaam wezen voor God en voor mensen. Houd uw moeder altijd in ere en achting en wees haar onderdanig en troostelijk in alles, opdat zij aan u en uwer zusters godzalig leven vreugde in de Heere moge hebben, en zij zich in uw deugden mogen verblijden en aldus een verkwikking van haar droefenis verkrijgen, welke haar van wege mijn ellendige dood om zoo naar de wereld te spreken - zo hard en strengelijk is overkomen.
Zoo gij tot de mannelijke leeftijd komt, onthoud u toch altijd van lichtvaardige gezelschappen van dronkenschap, 't welk een wortel is van alle kwaad, van hoereren, van dobbelen en spelen, en stel u alle eerbaarheid en vreze Gods voor ogen.
Komt gij tot de huwelijke staat, zo leef in vrede en eerbaarheid in alle lankmoedigheid met uw huisvrouw, - opdat gij genieten moogt de grote voorrechten en weldaden, die God de Heere, door de mond van. de Koninklijken Profeet David in de 128 Psalm de Godzaligen echtgenoten toezegt.
Wees altijd ijverig en arbeidzaam, vertrouwt op de Almachtigen, en gij zult gewisselijk Zijn zegen ontvangen. Uws vaders dood zal men u niet kunnen verwijten, - want ik lijd om geen schandelijke stukken maar om het Woord Gods. En wanneer ook iemand zoo onverstandig mocht zijn, dat hij u dit verwijt, - verdraag dat dan met alle geduldigheid en ootmoedigheid.
Uw grootouders, ooms en tantes zullen vreugde in u hebben wanneer zij uw christelijk leven zien, maar 't-welk het allermeeste is, - gij zult aldus Gods genade en liefde ondervinden.
Adieu, lieve zoon, en in de plaats van uw sterflijke vader, - stel u in de hoede des allerhoogsten Vaders, die in de hemelen is.
Geschreven dezen 23 Juli Anno 1568, op de dag mijner verhuizing uit dit lichaam, door mij, uwen vader,
HERMANUS SCHINCKEL.

32. Claas Cornelisz. 's Gravenzande.

Van Haamstede.
[JAAR 1569.]
Claas Cornelisz. was een schoenmaker van zijn handwerk en woonde te **'s Gravenzande.** Hij werd omtrent acht dagen na Cors Stevensz., van wie boven gesproken is, gevangen genomen in de vasten van het jaar 1568, omdat hij zijn kind in de christelijke gemeente onder het kruis had laten dopen.
Nadat hij omtrent acht dagen te 's Gravenzande had gevangen gezeten, werd hij naar de Haag vervoerd, waar hij nog omtrent achttien maanden vertoefde, in welke tijd hij vele brieven schreef, zo aan zijn vrouw als aan de christelijke gemeente te Naaldwijk en andere aan enige vrienden en bekenden, die wij, om uitvoerigheid te vermijden, niet zullen opnemen.
Alleen willen wij een brief aan Zijtje vrouw opnemen, waarin hij de belijdenis van zijn geloof meedeelt, die hij bij de ondervraging aflegde voor de pastoor in de Haag en de pater van St. Lijsbeth, benevens een testament, dat hij voor zijn vrouw en enig kind ter gedachtenis achterliet, waaruit de lezer gemakkelijk de ijver en de liefde zal kunnen zien, die deze man bezat voor de waarheid.
Gedurende zijn lang gevangenschap werd hij menigmaal door twistgesprekken met de priesters en monniken aangevallen, die hem van de waarheid zochten af te trekken. Doch, aangezien hem de vrijheid nog vergund werd, dat zijn vrouw en vrienden hem nu en dan mochten bezoeken, bad hij de almachtige God standvastigheid, en bleef onbeweeglijk in de zuivere waarheid volharden: zodat hij, die gevangen zat, dikwerf beier te moe was dan zij, die kwamen om hem te troosten en te versterken. En, daar de geestelijken, zoals men die noemt, hem zeer drongen om te weten te komen, wie zijn kind gedoopt had, en hij niemand in moeilijkheid wilde brengen, pijnigden en martelden zij hem op onmenselijke wijze, en vroegen hem dan, of hij het nog niet wilde zeggen.
Hij antwoordde, dat hij zijn medebroeders en naasten niet in zulk een toestand wilde brengen als waarin hij verkeerde. Toen zij dit hoorden, begonnen zij hem andermaal op onverdraaglijke wijze te martelen, doch de Heere sterkte hem onder dit alles, zodat zij hem eerder tot de dood zouden hebben gepijnigd voor hij iemand van de burgers wilde verklappen. Ook bewees hem God de genade, dat hij in korte tijd zijn gemartelde leden zover hersteld had, dat hij die kon gebruiken; zodat hij tot zijn vrouw en enige van zijn vrienden, die gehoord hadden, dat hij gepijnigd was, en waarover zeer bedroefd waren en hem kwamen bezoeken, zei, dat zo de Heere hem uit de gevangenis verloste, hij wel weer spoedig zou kunnen schoenmaken, terwijl hij de beide armen uitstrekte. Doch de Heere, Die alles regeert, beschikte dit anders, en wilde hem tot een getuige der waarheid gebruiken, daar hij kort daarna ter dood werd veroordeeld, zoals zal worden meegedeeld.

Een brief aan zijn vrouw, inhoudende de belijdenis van het geloof.
“Genade en vrede zij u, mijn lieve vrouw, van God onze hemelse Vader, door Jezus Christus. Amen.
Aangezien ik u wegens mijn belijdenis heb gewaarschuwd, die ik voor hen, die men geestelijkheid noemt, heb afgelegd, dat die zeer gebrekkig was opgetekend, omdat ik toen weinig moed bezat, vooral wegens de dringenden nood en de strijd des vleses en des geestes, zodat ik vrees, dat er, door te grote beknoptheid van het stuk, iemand door kan worden geërgerd, zoals ik u reeds gezegd heb, toen u bij mij was, zo heb ik die hier uit meegedeeld, zoals zij heeft plaats gehad.

Vooreerst, toen ik daar kwam, vond ik er de pastoor van de Haag en de pater van St. Lijsbeth. De pater begon op te zeggen ons algemeen geloof, de twaalf artikelen genaamd, en wel met vele en schone woorden. Hij sprak vooral over de rechtvaardigheid van God, en zei, dat Hij rechtvaardigheid eiste van de mens, en dat deze door de mens moest worden vervuld en door geen ander schepsel in hemel noch op aarde. Hij zei ook met vele woorden, dat Christus een waar mens was als wij, en dat Hij hetzelfde vlees van Maria ontvangen had.
Ik stemde hem dit toe, waaruit ik niet anders kon bespeuren dan dat zij dachten, dat ik een Mennoniet was. Toen hij geruime tijd met mij had gesproken, en ik hem niet tegensprak, vroeg hij mij, wat mijn mening was en de reden van mijn gevangenschap. Ik antwoordde hem daarop: Wanneer de heren willen zwijgen en luisteren, ben ik bereid om rekenschap te geven van mijn geloof. Zij antwoordden toestemmend. Ik deelde hun hierop mijn twaalf artikelen mee met bevestiging van de Schrift, terwijl ik enige door hen gesproken woorden herhaalde. Daarna besloot ik mijn geloof en zei, dat ik geloofde aan God de Vader, de Zoon en de Heilige Geest, en deze beleed als drie personen in God, en dat ieder persoon zijn ambt had volgens de Schrift, en dat deze drie personen waren één enig God, onbegrijpelijk, Die geschapen heeft hemel en aarde. Dat de Zoon aan de Vader gelijk is, Die door Zijn lijden en dood het menselijk geslacht met de Vader heeft verzoend, en alles weer hersteld in hemel en op aarde. Dat de Heilige Geest gelijk is aan de Vader en de Zoon, zonder begin, en gelijk in wezen, door welke Geest God alles regeert, en zonder Wie men de wil van God niet kan begrijpen noch verstaan. Waarom zijn kerk geregeerd wordt door de Geest, Die uitgaat beiden van de Vader en van de Zoon, van de aanvang der wereld tot aan het einde. Door deze Geest heeft Christus ons de wil des Vaders geopenbaard, en bevolen te dopen in de naam des Vaders, des Zoons en des Heilige Geestes. In deze drie Namen ben ik gedoopt, en heb ook mijn kind daarin laten dopen.
Ik vroeg hun, of dit geloof een christelijk geloof was of niet, en of ik mijn kind verkeerd had laten dopen. In dit geval moesten zij mij dan onderrichten, opdat ik het goede voor het kwade zou leren kennen.
Zij zeiden: "Dit geloof is goed en oprecht, want het is in het kort de vorm, waarnaar ieder christen leven moet. Ja, dit is de vorm of de ware grond van het geloof om zalig te worden, zoverre het een oprecht levend en geen historisch geloof is.
"Ja," zeiden zij, "het is voldoende om zalig te worden, zonder doop met water."
"Ja," zei ik, "indien men het niet doet met verachting van het sacrament, en wanneer men het niet op de rechte wijze kan doen plaats hebben." Zij stemden dit toe. Zij zeiden ook, dat het de ware vorm en instelling was te dopen in de naam des Vaders, des Zoons en des Heilige Geestes, en dat ook het bijvoegsel van hen niet nodig was tot zaligheid; waaruit ik vermoedde, dat zij mij graag in hun strikken wilden vangen. Ik zei, dat ik dan ten onrechte gevangen zat.
Zij antwoordden: "Gij zit niet gevangen wegens uw geloof, want uw geloof is goed en oprecht, maar alleen, omdat gij u van de eenheid van de katholieke kerk afscheurt. Wanneer gij u niet laat onderrichten, en u andermaal aan de eenheid van de katholieke kerk overgeeft, dan hebt gij er reeds genoeg voor geboet."
Ik zei, dat, wanneer zij mij konden bewijzen, dat ik verkeerd gehandeld had, ik dan zou terugkeren; want gijlieden, zei ik, zegt zelf, dat uw zout, olie, smout en speeksel niets tot de zaligheid afdoet.
Toen begonnen zij boos te worden, vooral de pastoor, en schreeuwden mij na: “Smout! speeksel!"
De pater wilde mij onderrichten, doch de pastoor viel hem in de rede: Het heeft toch niets te betekenen; zij zeggen toch dat alles duivelse kunsten zijn, wat in onze kerk

plaats heeft." Ik zei, dat hij niet boos moest worden, en niets meer van mij moest zeggen dan hij van mij gehoord had, en zij mij zouden aanwijzen waar het gebod hiervan was.
Zij zeiden: "Zouden wij u dan juist de Schrift moeten aanhalen? Paulus zegt: "De geboden die ik u gegeven heb." Waaruit op te maken is, dat Paulus aan zijn gemeente geboden gegeven heeft, die niet beschreven zijn. Marcus schrijft ook, dat de discipelen de zieken met olie zalfden tot gezondheid, en er staat ook niet geschreven, dat het hun geboden was; en nochtans is het wel te denken, dat Christus het hun bevolen had."
Ik vroeg hun, wat zij er mee bedoelden, dat dit namelijk door Christus en de Apostelen zou bevolen zijn, en het toch niet in de Schrift stond. Zij antwoordden: "En toch bestaat het van de tijden der Apostelen af."
Ik zei, dat zij mij met die woorden zouden bedriegen, wanneer ik hen geloofde. Want Christus zegt "Doopt hen in de naam des Vaders, des Zoons en des Heiligen Geestes, en leert hun onderhouden alles, wat Ik u geboden heb." Zou Christus het geboden hebben, en niet in de Schrift geschreven zijn, dan zouden de Apostelen verkeerd hebben gedaan; want zij hebben geen zout noch olie gebruikt, zoals de Handelingen der Apostelen aanwijzen; bovendien is het nog geen vijf of zes honderd jaren geleden, dat zulke misbruiken in zwang gekomen zijn.
Zij zeiden: "Ja, dat maakt gij elkaar wijs."
Zeer uitvoerig deelden zij de bedoeling van de olie en het zout mee. Ik zei, dat ik het aan zijn plaats liet, of het goed of kwaad was, en dat het goed was, dat men de kracht en de betekenis van de doop meedeelde als men die bediende.
Zij antwoordden dat zij iedere dag daarover predikten. Ik verlangde nu, dat zij mij zouden bewijzen, dat ik in strijd met de leer der Apostelen had gehandeld, en waar het bevolen was, dat men de doop bedienen moest met olie en zout, zoals zij deden.
Zij antwoordden: "Wij hebben u de betekenis daarvan gezegd." Ik zei, dat ik daarbij niet gehoord had, of dit in de Schrift bevolen was.
Zij zeiden: "Er staat geschreven, dat Christus zei: "Ik ben alle dagen met u tot aan de voleinding der wereld."
Dit zegt Hij van zijn Geest Die de kerk bestuurt. Wat zou hij bij de kerk of gemeente doen, zo Hij die niet bestuurde en onderhield?"
Dit stem ik toe, zei ik, want dit is een van de twaalf artikelen van ons geloof; maar dit is niet tegen de Schriften van het Oude en het Nieuwe Testament. Ik haalde een gezegde aan van een hunner eigen leraars, die zegt: "Wanneer de Heilige Geest iets had vergeten, wie zou er dan zo vermetel zou zijn om te durven zeggen: "Dit of dat is vergeten? Ik geloof ook, dat mijnheer niet zo vermetel zou zijn iets te durven zeggen, indien dit niet in de Schrift eerst door de Heilige Geest gezegd was.
Zij antwoordden daarop toestemmend.
Ik vroeg andermaal: Maar waarom zit ik dan gevangen? Want, wanneer mijnheer een knecht had, die tegen zijn wil had gehandeld, en hem begon te beknorren en te slaan; en de knecht zei: "Och mijnheer, gij hebt het mij niet verboden, en daarentegen heb ik alles gedaan, wat gij mij bevolen hebt." Zou mijnheer dan niet moeten erkennen, dat hij die knecht ten onrechte had geslagen?
Toen haalde hij een brief uit zijn zak, en las mij die voor, die inhield, dat het geloof onbegrijpelijk was, en dat men daarom niet "moest twijfelen, al kon men het ook niet begrijpen.
Ik zei, die brief zegt niets. Ik geloof aan mijn twaalf artikelen, maar ik kan die niet verloochenen, evenmin kan ik de waarachtigheid van God, de geboorte van Christus en de opstanding van Christus begrijpen. En als de man, die deze brief geschreven heeft, bij mij was, zou hij mij de hand geven en een broeder noemen.
"Hij is reeds duizend jaren oud," zei de pastoor, "en is ook als martelaar gestorven."

Daarna vertrokken zij, en dit is het, wat ik voor hen heb beleden, waarbij ik hoop te blijven tot het einde. Hiermee, lieve vrouw, beveel ik u en het jonge kind aan de almacht Gods, Die de voet op de rechten weg des Heeren richte, tot prijs en eer van Zijn Naam. Amen.
Door mij Claas Cornelisz., van 's Gravenzande."

Een testament door hem aan zijn vrouw en kind tot een gedachtenis nagelaten.
"Aangezien de heilige Schrift mij leert, dat de ouders voor hun kinderen schatten vergaderen, word ik ook door het gebed om de goddelijke zorg voor u, mijn beminde vrouw, bewogen, u een testament na te laten volgens de kennis van het Woord des Heeren, omdat te bewaren voor onze enige en lieve dochter, teneinde zij, wanneer zij tot jaren des verstands gekomen is, weten zal, waarom ik, haar vader, nu reeds jaar en dag met droefheid in de gevangenis doorgebracht, en dikwerf de dood voor ogen gezien heb. Ik wens, dat gij haar vermaant, opdat zij in de vrees Gods mag opwassen, om, door de grote barmhartigheid van God, te mogen behoren tot de honderd vierenveertig duizend, die Johannes zag staan op de berg Sion, die van hun jeugd af de geboden des Heeren gehoorzaam waren, en geen overspel hebben gepleegd met enige valse leer en afgoderij. Dit wens ik haar ook toe uit tiet binnenste van mijn ziel van God de hemelse Vader, door Jezus Christus. Amen.

Vooreerst bid ik u, mijn beminde huisvrouw, en allen, die mijn dochter helpen bewaken, haar te leren bidden, wat zo noodzakelijk is, om de Geest van Christus, opdat zij daardoor roepen mag: "Onze Vader." Onze Vader, Die in de hemel is. Dan is het ook nodig haar te leren, dat zij een vast vertrouwen moet hebben op God, dat Hij een vergelder is van allen, die Hem zoeken. Stel daarom niet uit, zo spoedig zij dit begrijpen kan, haar de twaalf artikelen van ons allerheiligst geloof te leren, en daarna de tien geboden, waarin God ons volkomen Zijn wit openbaart, en ons wijst op de vloek, wanneer wij die niet onderhouden. Leer haar daarna de woorden en de kracht van de doop, welke doop ons leert, dat wij van de vloek door het bloed van Christus zijn verlost en gewassen. Leer haar ook kennen de woorden en de inhoud van het avondmaal, welke ons leren, dat, al zijn wij ook gewassen door het bloed van Christus, wij toch het vlees en bloed niet kwijt raken, dat wij van Adam onze vader hebben, waarin wij, onder gedurige strijd van ons vlees, dikwerf moe, flauw en zwak worden, en dat wij daarin of daardoor een geestelijke spijs zoeken, waardoor onze vermoeide zielen zich versterken en verheugen.

Aangezien ons zeer bevolen wordt voor de kerk van Christus te zorgen, dat zij niet vervalt, daarom heb ik ook voor u, mijn lieve dochter Anneken Claas, een kleine vermaning willen neerschrijven, waarbij ik u ook hartelijk bid de leer van Christus te gehoorzamen, hoewel gij dit nu wegens uw jeugd nog niet begrijpen kunt. Wegens deze leer mogen de verkeerden mij schelden. Maar ik ben nu nog in het leven, dat God mij geschonken heeft; en Zijn goddelijke macht is niet verkort, om mij nog tot u terug te brengen, teneinde u door mijn mondelinge vermaning te onderwijzen. Ik hoop dit wel, doelt daar ik in gevangenschap verkeer, zie ik niets voor ogen dan het vuur, het zwaard of iets anders.
Ten eerste bid ik u, mijn lieve dochter, u te benaarstigen het vijfde gebod: "Eert uw vader en uw moeder" enz. te onderhouden. Wees daarom door dit gebod en mijn beden uw moeder gehoorzaam en ook anderen, die u de waren weg des Heeren leren. Vergeet nooit de smart en het groot verdriet van uw moeder, die dikwerf met u rondzwierf en in droefheid verkeerde, en mij als haar eigen vlees en haar lieven man en uw vader, in mijn

gevangenschap kwam bezoeken, en in grote droefheid troosten, wat u onbekend zou zijn, als gij het niet door mijn schrijven of door de mededelingen van uw moeder vernam.
Ten andere bid ik u, als uw lieve vader, die gewillig en gereed staat, door de hulp van de almachtige God, Die Jezus Christus uit de doden heeft opgewekt, te strijden voor de zuivere leer van Jezus Christus, dat gij deze teer, die ik uw moeder aanbevolen heb, ook naarstig najaagt om daarmee bekend te zijn en in uw hart te prenten, uit uw gehele hart uw moeder daarin te gehoorzamen, en niet te letten op andere kinderen, die door hun ouders niet worden onderwezen, en dus opwassen in alle ongehoorzaamheid en lichtzinnigheid. Ten derde bid ik u, u te benaarstigen in het bidden om een oprecht geloof, opdat gij ware kennis mag verkrijgen van de enige, levende en almachtige God, Die alles uit niet geschapen heeft. Als u dit weet en vast gelooft, mijn allerliefst kind, wat zal u dan deren of hinderen, honger, dorst, koude, hitte, leven of dood? Immers niets, als gij gelooft, dat God almachtig is, Die ons beloofd heeft ons niet zwaarder te beproeven of in lijden te brengen dat wij verdragen kunnen. Bij de beproeving, zal Hij een goede uitkomst geven. Neem dit woord ter harte.
Eindelijk bid ik u de Heilige Schrift te gehoorzamen, en u aan haar leren vermaning over te geven, dat zij uw onderwijzeres mag zijn en gij niet de onderwijzeres van haar, en dat gij, als gij weet en gelooft, dat er is een waarachtig God, Die heilig is en rechtvaardig, Hem weet te dienen; en bedenk, hoe Hij gediend wil wezen, namelijk in Christus, dat al uw doen, bidden, vasten en lijden gelijk zij aan dat van Christus, Die ons in alles gelijk is geworden, uitgenomen de zonde; ja, dat uw natuurlijke dood, die nog overgebleven is, ofschoon Christus ons heeft verlost van de eeuwige dood, mag verenigd zijn met de dood van Christus, teneinde gij met Hem mag opstaan en in eeuwigheid leven. Dat gij Hem erkent als de rechten weg, die ons leidt tot God Zijn hemelse Vader, Die gij onder druk en lijden bewonderen moet, zoals gij zien kunt aan mij onwaardige en aan vele anderen meer, die ik niet waardig ben hun schoenriem te ontbinden en die toch deze weg bewandeld en de voetstappen van hun Zaligmaker Jezus Christus gedrukt hebben. En, opdat gij het einde van deze weg mag verkrijgen, dat is de zaligheid van uw ziel, moet gij beginnen Christus te erkennen als de deur, door welke gij moet ingaan tot de Vader in het eeuwige leven. Mijn bidden aan u, mijn lieve dochter, is ook om Christus Jezus recht te erkennen in Zijn ambt, waarom Hij door zijn Vader tot ons is gezonden, wat gij uit de voorafgaande woorden wel begrijpen zult, dat Hij is onze Advocaat, Middelaar en Zaligmaker. Voeg u steeds bij de gemeente van Christus, die door de Heilige Geest wordt geregeerd, en in het bezit is van de rechte kennis van Zijn Woord en het rechte gebruik der sacramenten, met alle ootmoedigheid en nederigheid, hoe veracht en verworpen zij ook is voor de ogen der mensen, want de wereld heeft dit Christus ook betoond, en Hij is ons daarin voorgegaan. Wacht u voor gierigheid en dwaze zorg, want het is een wortel van ongeloof, en Paulus noemt het afgoderij. Hiermee beveel ik u aan de almacht Gods. Niet dat ik het u geef tot een gebod, maar tot een gedenkteken en erfenis; want dit is het, wat de Heere mij in mijn nederigheid heeft geopenbaard door Zijn Heilige Geest, waarop ik bereid ben de heilige hand des Heeren te verwachten, maar u wens ik meerdere kennis toe door Jezus Christus. Amen. De Heere behoede en beware u; Hij late Zijn aanschijn over u lichten, en geve u Zijn goddelijke vrede. De Heere richte uw voet op de rechten weg.
Geschreven uit mijn gevangenis, het Hof van Holland Den Haag, in de drieënvijftigste week van mijn gevangenschap de 16e April 1567.
Door mij
Claas Cornelisz."

Nadat hij nog enige tijd had gevangen gezeten, en standvastig bij de waarheid bleef, ontving hij eindelijk geheel onverwacht het doodvonnis. Zijn vrouw, die hem nu en dan kwam bezoeken, was nog een of twee dagen tevoren bij hem geweest, en had niet vernomen, dat hij sterven zou, en, toen zij nu vier of vijf dagen daarna voornemens was hem te bezoeken, kreeg zij de tijding, dat hij zijn offerande gebracht had; wat voorzeker verschrikkelijk voor haar was om te horen.
Aldus offerde deze vrome getuige van Christus, na, langdurige gevangenschap, onder grote volharding zijn ziel aan de Heere op, en werd volgens het vonnis onthoofd, zijn lichaam op een rad en zijn hoofd op een paal gesteld op het galgenveld buiten de Haag, in oktober 1569, nadat hij omtrent anderhalf jaar had gevangen gezeten.

33. Johannes Gelasius, Oudewater

Op 1 april 1572 namen de Watergeuzen Den Briel in. De Oudewaterse broers Claes en Jan Pietersz van der Lee hadden zich bij de Watergeuzen aangesloten en waren daarbij aanwezig. Met jonkheer Adriaan van Swieten kwam Jan Pietersz van der Lee naar Oudewater en zij overtuigden het stadsbestuur om zich aan te sluiten bij de opstand.
De eerste predikant was Hugo Dircksz, voorheen priester in Groot-Ammers. Het was allemaal nog niet zo georganiseerd als later: er was geen kerkenraad en de dominee ontving geen salaris. Hugo vertrok in 1575 naar Gouda. Nog in mei van datzelfde jaar was er een nieuwe dominee in Oudewater, **Johannes Jansz Gelasius.** Hij was eerder priester in Nieuw-Lekkerland geweest. Johannes Jansz was in Oudewater tijdens de ‘Oudewaterse Moord’. Hij werd door een non aangewezen als de predikant en vervolgens gevangen genomen. Zijn zoontje werd voor zijn ogen gedood en zelf werd hij opgehangen aan een galg op het Markveld buiten de stad.
Dat het stadsbestuur zich in 1572 aansloot bij de opstand en een predikant benoemde, betekende niet dat de St. Michaëlskerk vanaf dat moment exclusief voor de nieuwe godsdienst werd gebruikt. Er was geen beeldenstorm geweest in Oudewater.
Bron: Internet.

JAAR 1575.
Nadat de stad Oudewater, op de 17e Augustus 1575, stormenderhand door de heer Van Hierges was ingenomen, en de Spanjaarden met een grote woede alle lieden hadden doodgeslagen, die zij vonden, ouden noch jongen, mannen noch vrouwen sparende, namen zij er enige gevangen, en bepaalde voor hen een zeker losgeld.
Onder deze werd ook, ofschoon onbekend, mede gevangen genomen en naar het leger gebracht Johannes Gelasius, predikant in genoemde stad, en wel nadat zijn zoon in zijn huis door de woedende soldaten voor zijn ogen was omgebracht, en zijn vrouw enige wonden had ontvangen.
Hij moest vijf honderd gulden losgeld betalen. Door een begijn werd hij verraden, en spoedig daarna door een krijgsoverste naar de stadsgalg gevoerd, en daar door de priesters en monniken als een ketter en verleider uitgescholden. Toen hij zei, dat hij geen ketter of verleider was, maar een getrouw leraar der waarheid, hielden zij hem een kruis voor, en vroegen hem, of hij daaraan wilde geloven. Hij antwoordde: "Laat ons aan God geloven, die ulieden en mij geschapen heeft." Daar de overste zag, dat hij naar hun voorstel niet wilde luisteren, zei hij tot de beul: "Ga met de ketter voort!"
Aldus werd hij aan de gewone galg gehangen, en bleef daaraan gedurende omstreeks anderhalf jaar, totdat de stad weer kwam onder het bestuur vin de prins van Oranje. Toen de stad ingenomen was, en de heer Van Swieten, overste van het krijgsvolk,

vernam dat het lijk van de predikant nog aan de galg hing, *en wel geheel ongeschonden*, nam hij een wagen liet hem onder de armen daarop neer, bracht hem in de stad, waar hij in een kist gelegd werd, en in de kerk onder de predikstoel begraven.

34. Arnoud le Maire, Delft

JAAR 1599.
Nadat deze Arnoud te Delft, in Zuid-Holland, gehuwd was, waar hij een kruidenierswinkel opzette, vatte hij het plan op in het jaar 1597, wegens zekere zaken naar **Sevilla**, in Spanje, te reizen.
Toen hij daar was aangekomen, en enige tijd in zijn zaken bezig was hoorde hij, hoe twee Spanjaarden zeer op elkaar vertoornd waren, en elkander op onbetamelijke wijze vervloekten. Hij bestrafte hen hierover, en wel, zoals Mozes deed, om hen te verzoenen. Een hunner werd daarover zeer verstoord, en schold hem voor een lutheraan; en, daarmee nog niet tevreden, klaagde hij Le Maire als een Lutheraan aan. Deze werd dan ook terstond door rechters gevangen genomen; en hoe het hem in de gevangenis gegaan is, heeft hij zelf in geschrift aan zijn vrouw en kinderen meegedeeld, zoals hier volgt.

"Vooreerst spraken zij mij aan over de aanroeping van de heiligen en de verering van de beelden, die zij, zoals zij zeiden, als middelaars aanriepen, om door hen te worden verhoord. Waarop ik antwoordde, dat de gestorven heiligen nietige zondige mensen waren geweest, die niet uit zich zelf, maar door het geloof in Jezus Christus zalig waren geworden, en dat zij, aangezien zij de enige Middelaar nodig hadden, zelf geen middelaars konden wezen, en dat men daarom de enige Middelaar moest aannemen, om Hem te bezitten als een middel ter verzoening en als een oprechte Voorbidder bij de Vader. Ik wees hun daartoe verscheiden getuigenissen der Schrift aan, als Matt. 11, vs. 28, Joh. 14, vs. 6; 1 Tim. 2, vs. 5 en 1 Joh. 2, vs. 1, 2.
Ten tweede liep ons gesprek over de zichtbare kerk van Jezus Christus en het hoofd daarvan, waarvoor zij de kerk van Rome houden, en beweerden dat het hoofd daarvan de paus was, door opvolging van St. Pieter, en dat de roomse kerk niet kon dwalen, waartoe zij vele zogenaamde bewijzen bijbrachten.
Zij hielden mij ook voor ogen de inrichting van de oude Joodse kerk, en wilden bewijzen, dat, gelijk daarin een hogepriester was, de paus ook aldus de enige hogepriester was, het besturend hoofd ervan, ja, de stedehouder van Jezus Christus op aarde.
Waarop ik antwoordde, dat de kerk niet aan Rome was gebonden, maar overal was te vinden, waar Gods Woord zuiver wordt gepredikt, waar de sacramenten volgens Christus' instelling naar behoren bediend worden, en waar de heilige naam van God door de enige Middelaar Jezus wordt aangeroepen, Die, volgens Gods Woord, het enige Hoofd is van Zijn kerk; dat deze kerk niet kan dwalen, zolang zij de zuiverheid van Gods heilig Woord blijft vasthouden, en dwaalt, als zij daarvan afwijkt, zoals dit aan de gemeente te Jeruzalem, Korinthe en verder aan alle andere gemeenten te zien is.
Ik hield hun ook voor, dat het hogepriesterschap een aanduiding was van onze Heere Jezus Christus, zoals ik hun dit uit de brief aan de Hebreeën duidelijk bewees, en leerde hun tegelijk, dat er onder het Nieuwe Testament geen hogepriester nodig was, aangezien zij allen door het eenmaal gestorte bloed van Jezus Christus geheiligd zijn, als met een volkomen en genoegzame offerande voor die in eeuwigheid zullen worden geheiligd. Waarom de Apostel ook getuigt, dat er geen offer voor de zonde meer nodig is, die eenmaal door de offerande van Jezus Christus is weggenomen.

Aangaande de doop zeiden zij, dat de duivel macht heeft over de kinderen voor de geboorte, en dat zij daarom, als zij de kinderen dopen, die er uit moesten bannen.
Waarop ik antwoordde, dat de kinderen der gelovigen onder het verbond van Gods genade zijn, en dat zij, al sterven zij ook ongedoopt, niet ophouden zalig te zijn, omdat de doop slechts een zegel is en geen middel, waardoor hun de zaligheid kan worden geschonken; want het sacrament van de doop, zei ik, betekent de reinigmaking, door het bloed van Christus teweeggebracht.
Wij handelden ook over het hoogwaardige avondmaal van Jezus Christus, waarvan zij zeiden, dat de Heere Jezus in zijn laatste avondmaal een offer heeft ingesteld, en dat dit offer wordt geheiligd door de kracht van Christus' woorden: "Dit is mijn lichaam," en veranderde in het lichamelijke wezen van het lichaam van Christus, waar God en mens. Zij zeiden ook, dat de Apostelen het sacrament over straat naar de zieken droegen. Waarop ik antwoordde, dat de Apostel leert, dat zonder bloedstorting geen vergeving plaats had; en, aangezien er geen bloedstorting bij het avondmaal gezien wordt, dit geen offer voor enige zonde kon zijn.
Ik zei ook, dat het brood en de wijn in het avondmaal door Christus zo niet veranderen konden, of zij zouden ophouden tekenen van het sacrament te zijn. Ik bewees hun ook, dat, indien het zo ware, als zij zeiden, alsdan de goddelozen, wanneer zij het avondmaal gebruikten, de Heere Jezus zouden moeten ontvangen, wat door Paulus wordt tegengesproken; want deze zei, dat de zodanigen, het avondmaal gebruikende, zichzelf een oordeel eten en drinken.
Ziehier beknopt meegedeeld, zeer lieve neef, wat ik uitvoerig met de vijanden op verschillende tijden besproken heb, waarover de geloofsrechters moesten oordelen, die mij dikwijls vroegen, of ik niet alles wilde geloven, wat hun leraren zeiden. En, toen ik daarop ontkennend antwoordde, zeiden zij, dat ik verdoemd was met mijn kinderen tot in het derde geslacht. Ik antwoordde hierop, dat er wel een dadelijke vloek bestond, maar dat God het huis Jacobs daarvoor behoedde.
Hiermee vaarwel, zeer lieve neef, terwijl ik mij in uw heilige gebeden aanbeveel.
Arnoud le Maire, gevangene om de waarheid van het evangelie."

Een brief aan zijn wouw.
“Genade en vrede zij u, mijn zeer lieve huisvrouw en kinderen, vermenigvuldigd door Jezus Christus. Amen.
Ik dank God, mijn hemelse Vader, door Zijn Heilige Geest, waardoor Hij mij, om de verdiensten van Christus, versterkt heeft, om de vijanden der waarheid te beschamen, die mij, zoals ik van Hem hoop, door zijn grote genade en barmhartigheid tot de laatste stond mijns levens ook zal bewaren en behouden, om mij te doen genieten het einde van het geloof, namelijk de zaligheid der ziel. Naar ik hoop zal mijn sterfdag zijn op de 1e Mei 1599. De Heere doe dit geschieden tot Zijn eer, tot stichting van Zijn kerk en tot mijn eeuwige zaligheid.
De laatste twistgesprekken hadden plaats de 3de en de 6den Oktober 1598, waarbij de vijanden der waarheid mij zeer overrompelend aanvielen, zonder mij naar behoren te laten antwoorden.
De 9e Oktober verdoemden zij mij en mijn kinderen tot in het derde geslacht als een ketter; waarop ik hen vermaande God om vergeving te bidden, opdat die vloek hen niet treffen zou, De 8ste Januari 1599 namen zij mij andermaal in het verhoor, waarbij ik hen vermaande toe te zien, hoe het best het rechtvaardig oordeel te ontvlieden; want, zo gij u niet bekeert, zei ik, zult gij de eeuwige verdoemenis niet kunnen ontgaan, en de paus, de ware antichrist, zal u dan met al zijn vrijspraak niet kunnen verlossen.

Ik bewees hun ook, dat hun leraars mij niet van ketterij konden overtuigen, waarop zij zich zo dikwerf beroepen hadden. Tot de geloofsrechters zei ik, dat zij als zodanig onpartijdig behoorden te zijn, teneinde, alles van beide zijden gehoord hebbende, naar recht te oordelen; dat het tegen alle rechten streed, een gevangene te veroordelen, zonder deze te vergunnen zich in zijn goede zaak te mogen verdedigen.
Een hunner, Don Juan genaamd, vroeg mij, of ik mij niet wilde bekeren.
Waarop ik antwoordde, dat ik mij niet beter kon bekeren dan tot God, want dat deze gezegd heeft: "Zo gij u wilt bekeren, zo bekeer u tot Mij." Ik bewees hun, dat deze leer waarachtig was, en dat zij de gelovigen door de verdiensten van Christus wordt geschonken. Ik zei voorts, dat ik zeer tevreden was dit tranendal te verlaten, om mijn pelgrimstocht te eindigen, want dat bij Christus te zijn voor mij het beste was.
Zie, mijn lieve huisvrouw, met deze en dergelijke woorden meer heb ik mij jegens de vijanden der waarheid verantwoord, en eindig ik nu. Voorts vermaan ik u, om, als een uitverkorene Gods, te gedenken uw verkiezing vast te maken. E
n gij, mijn vrienden, die met tijdelijke goederen bedeeld bent, maakt u vrienden uit de onrechtvaardige mammom, en laat mijn waarschuwing u ter harte gaan. Draagt voorts zorg voor mijn jonge schapen, en ziet toe hen in de vrees Gods op te voeden.
Hiermee eindig ik mijn schrijven; ik hoop, dat wij elkaar, nu niet meer ziende naar het lichaam, zien zullen in het eeuwige leven. Vaarwel!
Arnoud le Maire, gevangene om de waarheid van het evangelie."

Nadat hij nu enige tijd gevangen had gezeten, werd hij eindelijk veroordeeld om levend te worden verbrand, en zijn as in de lucht te worden geworpen, zoals ook plaats had. Hij werd op een ezel gezet en naar de strafplaats gevoerd, waar hij zich moedig aan de paal plaatste, en offerde aldus standvastig zijn ziel Gode op.
Zie G. Brandt, de historie van de Reformatie , blz. 841

35. Melchior Balthazars, Winterswijk

JAAR 1624.
Deze Melchior Balthazars vroeger pastoor te Winterswijk, in het graafschap Zutphen, verkondigde later te Meppen [Drenthe] in het openbaar de Hervormden godsdienst, en wel tot groot genoegen van vele burgers daar, die de hervormden godsdienst waren toegedaan.
Enige tijd werd hij ondersteund door de overste Limbach, gouverneur daar, en was vooral daarom temeer bij de burgerij gezien, omdat hij meer dan eens voor hen bij de overste Limbach tussentrad, wanneer de soldaten hun enige overlast aandeden.
Gedurende de tijd van zijn predikambt te Meppen, stierf daar een man van zijn familie en diens vrouw. Als erfgenaam begaf hij zich naar het huis van de overledenen, en vond daar een boek, waarin vele oude en nieuwe schulden geschreven waren. Door onderscheiden eerlijke schuldenaars werd hij naar behoren voldaan; doch vele slechte betalers wilden hem niet voldoen dan na strenge aanmaning. Enige wilde hij ook in rechten tot betaling noodzaken, die hem daarom haatten, en hem belasterden. Wegens zijn godsdienst en het ambt, dat hij bekleedde, kon hij daar niet op goedgezinde rechters roemen.
Daar hij zag, dat zij zijn zaken niet behartigden, zei hij uit ongeduld tot enige, dat, aangezien men hem geen recht wilde verschaffen, hij de overste Limbach en zijn soldaten gebruiken zou, die beter raad zouden weten om de schuld bij de onwillige betalers te innen. Sommigen, die niet gunstig jegens hem gezind waren, namen kennis

van die woorden, en onthielden die zolang, totdat de overste Limbach met zijn volk uit Meppen was vertrokken.
Zij gaven toen allen de overste der Jezuïeten in die streek, Pater Ophaus genaamd, te kennen, die in opgewondenheid zei, dat hij, indien hij die ketter, die zonder toestemming van de keurvorst daar gepredikt had, in handen kon krijgen, hem ten voorbeeld voor anderen zou doen straffen.
Een goed christen, die dit van pater Ophaus gehoord had, gaf dit terstond aan dr. Melchior Balthazars in het geheim te kennen, en vermaande hem zo spoedig mogelijk vandaar te vertrekken, voor hem wat kwaads mocht overkomen. Hij deed dit dan ook, verwijderde zich voor enige tijd, totdat zijn vrouw, die daar gebleven was, hem liet zeggen, dat hij vrij kon terugkeren, en dat alles dood en vergeten was.
Hij keerde dan ook naar Meppen terug; doch, zo spoedig dit de overheid vernam, werd hij gevangen genomen. Hij verzocht en bad borg te mogen stellen, maar dit werd hem geweigerd. Toen verzocht hij om een rechtsgeleerde, om zijn zaak te handhaven; doch niemand wilde of durfde hem ten dienste staan, uit vrees van in ongenade te zullen vallen bij de Jezuïeten en de beambten. Na lang zoeken verkreeg hij toch een procureur, van Lingen, aan wie deze zaak geheel onbekend was, en die ook niet ernstig durfde door te zetten.
Doch, hoe het ook ware, Melchior werd, na langdurige en moeilijke gevangenschap, op de 28ste September, op een Zaterdag, tussen elf en twaalf uren, op de brug tussen de rivieren Haes en Ems door de beul uitgevoerd om te worden onthoofd.
Daags tevoren was hem door de voogd aangezegd, dat hij zich tot sterven moest bereiden, daar het doodsvonnis van Munster was aangekomen. Hierop zei hij: "Als ik sterven moet, is het niet, omdat ik gezegd heb, dat ik mijn zaak aan de overste van Limbach wilde overdragen, maar omdat ik hier de Hervormden godsdienst gepredikt heb, en daarin door de overste Limbach werd beschermd."
Daarop zei de voogd: "Daar weet ik van; het vonnis, dat u morgen zal worden voorgelezen, zal wel aantonen, wat gij gedaan hebt."
Nog diezelfde avond kwam de Jezuïet pater Ophaus in de gevangenis, en bleef met zijn kapelaan de gehele nacht hij hem, en zij wendden al hun wetenschap en listen aan, om de bedroefden lijder van de ware godsdienst af te trekken, en tot de pausgezinde of Jezuïtische afgoderij en valse godsdienst aan te lokken. Het was echter tevergeefs; hij was te vast gegrond op de ware hoeksteen Jezus Christus, en wilde liever met zijn bloed de waarheid bezegelen, dan uit liefde tot het tijdelijke leven zijn Heere en Zaligmaker, door verleiding van het boze en overspelige geslacht, verloochenen, daar hij overtuigd was, wat de huichelaars en verloochenaars van de ware godsdienst te wachten hebben.
De kapelaan zei hem, dat, indien hij het sacrament niet op roomse wijze wilde ontvangen, er geen genade voor hem was, ja, dat hij zelfs niet op het kerkhof of in de gewijde aarde, maar op een vuilnishoop bij de dode bonden en het aas der dieren zou worden gebracht.
Daarop antwoordde Melchior, dat dit hetzelfde was, dat de aarde des Heeren was, en dat het geen kwaad kon doen aan zijn ziel, waar het lichaam ook begraven werd. "Over mijn ziel," zei hij, "hebt gij geen macht, die beveel ik Gode mijn Zaligmaker aan, en offer die aan Hein op, en sterf voor de belijdenis van de waren zaligmakende godsdienst, zodat gij met mijn lichaam doen kunt, wat gij wilt."
Deze en dergelijke gesprekken hebben er in die nacht en op de voormiddag tussen dr. Melchior en de Jezuïet plaats gehad, die te lang zijn om hier te worden medegedeeld, en ons ook niet alle bekend zijn.
Toen om elf uur de doodsklok luidde, droeg de kapelaan zijn broodgod, die zij het heilige sacrament van het lichaam van Jezus Christus noemen, in het openbaar over de

markt naar de gevangenis, terwijl er een, volgens gewoonte, al schellende vooruit hun liep.
Als dr. Melchior de mispriester met zijn afgod zag komen, zei hij: "Nu, noch in eeuwigheid wil ik het roomse sacrament ontvangen," en wendde zijn gezicht ervan af.
Toen de mispriester dit zag, ging hij terug, en vergenoegde er zich mee, dat hij het de ter dood veroordeelde predikant van voren had laten zien.
Daarop trad de gerichtsschrijver voor de dag, die de martelaar het doodsvonnis voorlas, inhoudende, dat hij als een landdwinger werd veroordeeld, om met het zwaard te worden ter dood gebracht.
Toen dr. Melchior dit hoorde, riep hij overluid: "Zulk een man ben ik niet; ik ben de man niet, van wie dit vonnis spreekt; men doet mij ongelijk en geweld aan!"
Niettegenstaande dit alles, vervolgde de martelaar zijn weg, vergezeld van de Jezuïet Ophaus en de kapelaan. Onderweg had de zalige predikant veel van de Jezuïet te lijden, die hem van de ware godsdienst zocht afvallig te maken.
Doch alles was tevergeefs. De zalige man bleef tot het uiterste in de ware godsdienst volharden, weerstond de Jezuïet op voortreffelijke wijze, en liet, door het schudden met het hoofd, ook de verafstaanden, die zijn woorden niet goed horen konden, genoegzaam blijken, dat de Jezuïet niets op hem winnen kon.
Toen de Jezuïet het gebed deed, en ieder tot bidden opwekte, wilde de godzalige man met het afgodische gebed van de Jezuïet niet meebidden. Toen echter de Jezuïet met bidden gedaan had, verhief dr. Melchior zijn stem, en zong alleen uit het hoofd het geestelijke lied, vervaardigd door dr. Paulus Eberus.
Nadat hij dit gebed had opgezongen, vroeg hij, of er geen genade voor hem te wachten was; waarop de Jezuïet ontkennend antwoordde. Toen knielde hij neer en zei: "Dan verwacht ik genade bij God, mijn hemelse Vader, om Zijns lieven Zoons, mijns Zaligmakers wil, aan Wiens barmhartigheid ik niet twijfel."
Terstond sloeg de beul hem met één slag het hoofd af.
Enige ogenblikken daarna riep de voogd de boeren, die daarbij met hun wapens stonden, en beval, dat zij het lijk in de kist zouden leggen, waartoe zij echter niet gezind waren.
Doch een eerzaam burger riep overluid: "Komt hier, gij burgers en buren, laat ons hem in het dodenvat leggen en begraven, niet als een verachtelijk, maar als een eerzaam man."
Verscheidene burgers waren daartoe bereid, legden hem in de kist, brachten hem naar het kerkhof, en begroeven hem.

Opmerkelijk is het dat in de stad Groningen voor de komst van Alva hier te lande, niemand om de zaak van de Religie ter dood werd gebracht, niettegenstaande in die stad velen de Hervormde leer waren toegedaan. En zelfs in het klooster van Aduard, daar zelfs Abt Albert van Hardenberg, een uitmuntend en geleerd man deze leer aan zijn kloosterlingen inboezemde. Hij is naderhand Bremen en Embden leraar derzelve geweest tot aan zijn dood.
Zie Gerdes pagina 107 en G. Brandt bladzijde 267.

Bibliografie

Abraham Philips Mellinus, geboren te Vlissingen, studeerde in Leiden waarna hij predikant werd de St. Anthonypolder en Cellershoek. Daar schreef hij het:
Groot rechtgevoelende Christen Martelaarsboek, algenoegzaam vervattende een kerkelijke geschiedenis van de opgang, voortgang en ondergang der vervolgingen, enz., alles uit de H. Oudvaders en getrouwe kerkelijke historieschrijvers bijeenvergaderd en in orde gesteld. 1e deel. Te Dordrecht 1619. In folio. Gangbare titel was: **GROOT MARTELAARSBOEK**

Dit 1e deel waarin de grote geleerdheid door de straalt, loopt tot 1520. De regering van Dordrecht wie hij het had opgedragen gaf hem een geschenk van *f* 120.
Mellinus werd 9 november 1622 te Vlissingen begraven.
In december 1622 nam Balthazar Lydius predikant te Dordrecht op verzoek der classis van Zuid-Holland aan, om het andere deel van dit martelaarsboek te voleindigen; maar hij werd door de dood verhinderd zijn belofte te volbrengen. Mellinus' werk dat grote opgang maakte, wekte Roomsgezinde tegenschrijvers op, o. a. A. Van Geluwen: Ontleding van 3 verscheiden nieuwe Gereformeerde Martelaarsboeken, 3 delen met platen in kwarto, Antw. 1656; waarin hij poogde te bewijzen dat de martelaars de 1e 1000 jaren niet gereformeerd, maar Rooms-katholiek gestorven zijn.
Mellinus trad in het huwelijk te Vlissingen op 20 februari 1610 in ondertrouw met Gelandine W. Poussins. Na zijn overlijden hertrouwde zijn weduwe in 1625 met Mr. Jav. Miggrodius predikant te Middelburg.
Deze publicatie is niet op Internet beschikbaar

HET OFFER DES HEEREN
Dit Boec wort genoemt: ***Het Offer des Heeren, om het inhout van sommighe opgheofferde kinderen Godts*** . . . N.p., 1570: 605. naar de uitgaaf van 1570. Opnieuw uitgegeven te Amsterdam door Jan Everts Gloppenburgh; en Willem Jansz van Campen, 1591

Braght, Thieleman J. van. ***Het Bloedigh Tooneel of Martelaers Spiegel der Doops-gesinde of Weereloose Christenen,*** Die om 't getuygenis van Jesus haren Salighmaker geleden hebben ende gedood zijn van Christi tijd of tot desen tijd toe. Den Tweeden Druk. Amsterdam: Hieronymus Sweerts, 1685: Part II, 285.
Gangbare titel: **MARTELAARSSPIEGEL**
Zie voor volledige Engelse uitgave http://www.homecomers.org/mirror/index.htm.

THIELEMAN JANSZ. VAN BRACHT
DOOPSGEZINDE MARTELAREN. Te Middelburg, Gent en Brugge

THIELEMAN JANSZ. VAN BRACHT
HANS BRET, 21 JAAR, MET ENKELE GELOOFSGENOTEN GEMARTELD EN VERBRAND TE ANTWERPEN

T. J. van Braght
DOOPSGEZINDE MARTELAREN IN DORDRECHT EN BREDA. Met levensbeschrijving van Thieleman Janszoon van Braght 29 Januari 1625 – 7 October 1664

DE HERVORMING VAN DE DOOPSGEZINDEN IN ZEELAND EN VLAANDEREN. T. J. van Braght, Dr. C. Rooze-Stouthamer. **Decavele, Op 't Hof**
Deel 1. Hervorming in Zeeland met betrekking op de Doopsgezinden, ca. 1520-1572. Met verslag van martelaren
Deel 2. De eerste protestanten in de lage landen. Johan Decavele. Met verslag van martelaren
Deel 3. NADERE REFORMATIE *NU.* Studie over Doop en Belijdenis van het geloof. Prof. dr. W.J. op 't Hof

Door Dr. C. Rooze-Stouthamer
DE DOORBRAAK VAN DE HERVORMING IN MIDDELBURG

ADRIAAN VAN HAAMSTEDE
Historie der martelaren die, om de getuigenis der evangelische waarheid, hun bloed gestort hebben, van Christus onze Zaligmaker af tot het jaar 1655.

ADRIAAN VAN HAAMSTEDE EN ZIJN MARTELAARSBOEK.
ACADEMISCH PROEFSCHRIFT. DOOR AUKE JAN JELSMA

JOHN FOXE
Beschrijving van de martelaren in de regeringsperiode van koningin Mary Tudor 1555 – 1558. Vertaald door Adriaan van Haamstede en beschreven in: De Historie der MARTELAREN

MARTELAREN IN HET ROMEINSE RIJK, DEEL I EN DEEL 2
VANAF DE TIJD VAN DE APOSTELEN TOT AAN DE TIENDE VERVOLGING 283. Overgenomen uit: Historie der martelaren. Door A. VAN HAAMSTEDE.
En aangevuld met EEN GROOT AANTEL GEGEVENS van: **Eusebius, A. MOLLINUS, Van Braght, en anderen**

Françisco de Enzinas.Geloofsvervolgingen in SPANJE
Waaraan toegevoegd: Geloofshelden in Spanje

Francisco de Enzinas, vertaler van het Nieuw Testament in het Spaans
Gevangenschap en bevrijding. Verslag over de geloofsvervolgingen in Leuven, Brussel en andere plaatsen. Gedeeltelijk uit het Duits vertaald door J. Mathissen. Uitgegeven in Brussel. Ca. 1850. Verslag van diverse martelaren overgenomen uit de Mémoires van Enzinas, in het Nederlands verschenen met de titel: ***Bericht over de toestand in de Nederlanden en de Godsdienst bij de Spanjaarden,*** Vertaald door Ton Osinga & Chris Heesakkers. Uitgegeven door: VERLOREN, Hilversum, 2002

HET ROMEINS MARTELAARSBOEK
In het jaar 1927 vertaald door P. Romualdus van Delft. Opnieuw herzien volgens de Vaticaanse uitgave in 1948 door P. Adrianus van Bergen op Zoom.

WILLEM TE WATER, Predikant te AXEL.
DE HISTORIE DER HERVORMDE KERK te GENT, **Van haren aanvang tot derzelver einde; Mitsgaders een kort VERHAAL der GEREFORMEERDE DOORLUCHTIGE SCHOOL TE GENT. In het jaar 1578 tot het jaar 1584.**

Bijeengevoegd de Levensbeschrijvingen der naamruchtige PREDIKANTEN TE GENT
Te UTRECHT, bij: GISBERT. TIEME VAN PADDENBURG, en ABRAHAM VAN PADDENBURG, Boekverkopers, 1756.
Toegevoegd: **POLITIEKE ACHTERGRONDEN.** Overgenomen uit: De Nationale Synode te Middelburg in 1581 door dr. R. H. Bremmer.
Toegevoegd: Van geletterde mensen en geleerde schoolmeesters in Gent
Ontuchtige monniken op de brandstapel in Brugge en Gent in 1578.
Overgenomen uit: DE EERSTE PROTESTANTEN IN DE LAGE LANDEN
Geloof en heldenmoed. **Door Johan Decavele**

DOOR H. Q. JANSSEN, PREDIKANT TE ST. ANNA TER MUIDEN
DE KERKHERVORMING TE BRUGGE. **EEN HISTORISCH TAFEREEL VOOR CHRISTENEN, DIE VOEDSEL ZOEKEN VOOR DE GEEST EN OP GODS WEGEN LETTEN.** IN TWEE DELEN. EERSTE DEEL. TE ROTTERDAM, Bij VAN DER MEER & VERBRUGGEN. 1856.

Dr. I. M. J. HOOG
De Martelaren DER HERVORMING IN NEDERLAND tot 1566. Academisch Proefschrift. SCHIEDAM 1885

Johan DECAVELE.
DE DAGERAAD VAN DE REFORMATIE IN VLAANDEREN (1520-1565)
PALEIS DER ACADEMIËN, BRUSSEL. 1975

Joh. DECAVELE
De eerste protestanten in de Lage Landen. In 3 gedeeelten:
GELOOF EN HELDENMOED IN WAALS VLAANDEREN
GELOOF EN HELDENMOED IN ZUID-WEST VLAANDEREN
GELOOF EN HELDENMOED IN ZUID-WEST VLAANDEREN

ANTWERPENS MARTYROLOGIUM
Overzicht van de meeste martelaren in Antwerpen die om hun geloof geëxecuteerd zijn. 1522-1589. **Samenstelling en Redactie:** J.A. PLAISIER, Bergen op Zoom. en M. AKKERMANS, Merksem

Guido Marnef
ANTWERPEN IN DE TIJD VAN DE HERVORMING
Beschrijving van het tijdperk 1550 tot 1570. Waarin opgenomen een gedeelte uit: ***Antwerpen in de zestiende eeuw: een internationale handelsmetropool aan de Schelde.***

Guido Marnef
Antwerpen in de tijd van de Reformatie. Ondergronds protestantisme in een handelsmetropool 1550-1577. Afgescheiden van de wereld. De doopsgezinden te Antwerpen. De ondergrondse gemeente strijdt voor haar voortbestaan**.**

DS. E.M. BRAEKMAN Doctor in de Godsdienstwetenschappen (Parijs)

Het protestantisme te Brussel. VAN DE OORSPRONG TOT AAN HET OVERLIJDEN VAN LEOPOLD I.

J. H. Bekouw
OPKOMST EN ONDERGANG VAN DE REFORMATIE IN EN OMTRENT RONSE in Vlaanderen. Waarin opgenomen de *Historie van den oorsprong en ondergang der ketterijen binnen en omtrent Ronse ten tijde van de Injustitie* door L. Robijn. Bannelingen en vluchtelingen uit Ronse

Dr. A. L. E. VERHEYDEN
HET BRUGSE MARTYROLOGIUM. (12 October 1527 - 7 Augustus 1573)
Door UITGAVE „WILCO" BRUSSEL 1944

A. L. E. VERHEYDEN, Doctor in de Geschiedenis
GESCHIEDENIS DER DOOPSGEZINDEN IN DE ZUIDELIJKE NEDERLANDEN IN DE XVIe EEUW
VERHANDELINGEN VAN DE KONINKLIJKE VLAAMSE ACADEMIE VOOR WETENSCHAPPEN, LETTEREN EN SCHONE KUNSTEN VAN BELGIË
PALEIS DER ACADEMIËN - BRUSSEL

Dr. A. L. E. VERHEYDEN
HET GENTSE MARTYROLOGIUM (1530-1595)
WERKEN UITGEGEVEN DOOR DE FACULTEIT VAN DE WIJSBEGEERTE EN LETTEREN RIJKSUNIVERSITEIT TE GENT 1945

Dr. A.L.E. VERHEYDEN.
DE HERVORMING IN DE ZUIDELIJKE NEDERLANDEN IN DE XVIe EEUW
Uitgegeven door de Synode van de Protestantse Kerken. Brussel. 1949.

A. L. E. VERHEYDEN. Dr. Laureaat van de Koninklijke Academie van België.
VILVOORDE. INTERNATIONAAL REPRESSIECENTRUMEN BRANDPUNT VAN HET ZESTIENDE-EEUWS PROTESTANTISME. 1972.
Tevens opgenomen **Opkomst en ondergang van de Reformatie in de Zuidelijke Nederlanden**

K. VOS.
DE DOOPSGEZINDEN TE ANTWERPEN IN DE ZESTIENDE EEUW.
VERHANDELINGEN VAN DE KONINKLIJKE ACADEMIE VOOR WETENSCHAPPEN, LETTEREN EN SCHONE KUNSTEN VAN BELGIË. 1920

W. BAX. EMERITUS-PREDIKANT DER HERVORMDE GEMEENTE VAN MAASTRICHT
HET PROTESTANTISME IN HET BISDOM LUIK EN VOORAL TE MAASTRICHT. 1505-1557

Dr. S. Blaupot ten Cate

"Geschiedenis van Doop en Doopsgezinden. Handleiding voor catechisanten" (1833)
"Geschiedenis der Doopsgezinden in Friesland" (1839)
"Geschiedenis der Doopsgezinden in Groningen, Overijssel en Oost-Friesland" (1842)
"Geschiedenis der Doopsgezinden in Holland, Zeeland en Utrecht (1847)

Al de bovengenoemde documenten zijn beschikbaar op de site:
www.theologienet.nl

Met uitzondering van Abraham Philips Mellinus en Dr. S. Blaupot ten Cate